INSTITUTIONES
THEOLOGIÆ THEORETICÆ

SEU

DOGMATICO-POLEMICÆ

CONCINNATÆ

A REVERENDISSIMO

P. ALBERTO A BULSANO

ORD. MIN. S. FRANC. CAPUCCINORUM DEFINITORE GENERALI
PROVINCIÆ TIROLENSIS DEFINITORE AC LECTORE ETC. EMERITO

PARS QUINTA
DE DEO OMNIUM CONSUMMATORE

VOLUMEN VI.

—
Editio altera
—

TAURINI, 1864
EX TYP. PETRI, HYAC. FILII, MARIETTI
TYPOGRAPHI - BIBLIOPOLÆ

THEOLOGIAE

DOGMATICO-POLEMICAE SPECIALIS

PARS V.

DE DEO OMNIUM CONSUMMATORE

Nexus et momentum doctrinae.

1. Deus infinitus, aeternus et immutabilis semper idem est, et anni eius non deficiunt (1). Quaecumque autem extra Deum existunt, mutationi obnoxia sunt, ita ut ibidem *sicut opertorium* mutanda dicantur. De ipso etiam homine scriptum est: *Homo natus de muliere, brevi vivens tempore, repletur multis miseriis: qui quasi flos egreditur et conteritur, et fugit velut umbra, et nunquam in eodem statu permanet* (2). Qualescunque autem vicissitudines in rebus creatis contingunt, non casui fortuito adscribendae sunt, sed providentiae divinae, quae *attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter* (3). Deus nempe, qui omnia creavit, ipse etiam omnia conservat (§ 254), et omnia in mundo physico, et in mundo morali ita gubernat, ut ad finem sibi praefixum dirigantur (§ 256-260). Huius iam sapientissimae et efficacissimae gubernationis effectus indagare, atque ideo Deum tanquam omnium rerum a se creatarum *Consummatorem* considerare oportet. Ut autem infinita Dei sapientia in omnium rerum contingentium consummatione rite cognoscatur, fines rerum singularum partiales, et finem universarum rerum totalem distinguere oportet; atque attendere necesse est, sapientiae congruum esse, finem inferiorem hincinde negligi, ut finis nobilior obtineatur; finem autem totalem et nobilissimum esse gloriam Dei, seu manifestationem attributorum divinorum (§ 141). Quamvis igitur non omnes creaturae fines suos partiales consequantur, omnia tamen ita a Deo gubernantur, ut in omnibus finis totalis obtineatur.

(1) Ps. 101, 27. (2) Iob 14, 1, etc.
(3) Sap. 8, 1. (4) Ps. 8, 6, etc.

2. Inter opera Dei visibilia principem locum tenet homo, de quo canit Psalmista: *Minuisti eum paulo minus ab Angelis, gloria et honore coronasti eum, et constituisti eum super opera manuum tuarum* etc. (4). Et Eccli. XVII, 4 dicitur: *Dedit illi potestatem omnium, quae sunt super terram.* Rectissime ideo dicitur, omnes creaturas, oculis nostris conspicuas, propter hominem conditas, hominem vero propter Deum creatum esse (5). Homo enim anima rationali, libera et immortali praeditus (6), imo et-

(5) § 111, nota 1. (6) § 198, etc.

iam supernaturalibus donis insignitus est (1), ut Deo in hac vita serviat, et in altera vita eodem fruatur in aeternum. Cum autem humanum genus per peccatum a dignitate sua delapsum, donis supernaturalibus privatum, talibusque vulneribus repletum esset, ut ad nobilem suum finem pertingere non potuisset: ipse unigenitus Filius Dei incarnatus est, et opus Redemptionis suscepit, quo peccata sustulit, et gratiam supernaturalem promeruit qua homines a peccatis ablui, sanctificari, iustificari, atque ita spiritualiter corroborari possunt, ut perfectam moralitatem exercere, et aeternam felicitatem assequi valeant. Ex quibus patet, sicut Creationem, Conservationem et Gubernationem, ita etiam Redemptionem et Sanctificationem proxime ad finem hominis promovendum dirigi. — Quodsi ad homines in statu naturae reparatae viventes oculos reflectamus, videmus quidem, multos media salutis parta a Christo assidue adhibentes, perfectam sectari moralitatem, sanctamque ducere vitam; alios vero tepide in via virtutis progredi, atque levioribus saltem culpis inquinatos cernimus; quinimo tales quoque observamus, qui media salutis aut negligentes, aut male adhibentes a via iustitiae penitus declinant, gravibus criminibus contaminantur, ac impoenitentes ex hac vita decedunt. Cum autem tam diversus sit status moralis hominum in hac terra viventium, quaeritur, qualis eorum sors in altera vita erit? — Hanc quoque quaestionem divina Revelatio solvit dicens: Deus *reddet unicuique secundum opera eius* (2). Sicut enim Deus hominum Creator, Conservator, Gubernator, Redemptor et Sanctificator est, ita etiam omnium hominum Iudex, et quidem bonorum Remunerator, malorum autem Vindex erit. Haec doctrina Revelationis in hac ultima Theologiae theoreticae parte pertractanda est.

3. Dubitari nequit, doctrinam de Deo omnium Consummatore summi momenti esse. Ex ipsa etenim divinae perfectiones maxime elucent, ut Maiestas Dei, eiusque supremum in omnes res dominium, cui omnia subiecta sunt; omnipotentia, cui nemo resistere potest; omniscientia, quae scrutatur corda et renes, et cui nihil prorsus occultum manet; fidelitas in promissis, iustitia remunerativa, et superabundans bonitas, qua iustos in aeternum beatos reddit, iustitia vindicativa, qua impios confundit, aeternisque poenis afficit etc. Quodsi praecipuum Theologiae officium est, attributa divina praedicare, et sic gloriam Dei promovere, magna utique solertia etiam tractatus de Deo omnium Consummatore suscipiendus est. Summi momenti etiam pro homine est, ut sortem cognoscat, in altera vita exspectandam. In diversissima enim iustorum et impiorum sorte aeterna, efficacissima tum spei, tum timoris motiva invenit, quibus ad moralitatem assidue sectandam adigatur. Et sane ideo varius bonorum et malorum status in altera vita per divinam Revelationem nobis patefactus est, ut homines, qui solo amore ad finem suum non pertrahuntur, saltem timore a vitiis arceantur, atque spe retributionis ad opera bona incitentur. Veritates igitur revelatae, statum hominum in altera vita concernentes, sedulo declarandae, solide probandae, et continuo ruminandae sunt.

4. Quoniam Deus simplicissimus (§ 20), aeternus (§ 25), et tempori nullo modo subiectus est, omnia, quae vult, uno et simplicissimo actu per-

(1) § 203 et 204.

(2) Matth. 16, 27; Rom. 2 6

ficit. Quoniam autem nos hunc unum simplicissimum et infinitum actum uno obtutu perspicere non valemus, idcirco varios actus in Deo, iuxta nostrum concipiendi modum, sibi succedentes, mente nostra distinguimus. Eodem modo procedendum est, dum de Deo Iudice, bonorum Remuneratore, et malorum Vindice sermo instituitur. Imprimis enim decreta concipimus, quibus Deus ab aeterno aliis quidem coelestem gloriam tribuere, aliis vero aeternas poenas infligere statuit: dein vero eorundem decretorum divinorum executionem pensamus. Haec autem sub duplici respectu, seu in duplici tempore consideranda est. Deus enim decreta sua, hominum sortes in altera vita concernentia, ex parte iam exsequitur in morte cuiusvis hominis: solemniter vero, publice et universaliter praefata decreta divina executioni mandantur in fine mundi. Ut igitur doctrina de Deo omnium Consummatore, seu de Deo Iudice integre et ordinatim pertractetur, 1° *de decretis divinis, aeternas hominum sortes concernentibus*, 2° *de istorum decretorum divinorum executione in morte cuiusvis hominis*, et 3° *de eorundem decretorum executione in fine mundi agendum est.*

Nota. Non homines tantum, sed etiam reliquas creaturas a Deo gubernari, ac ideo etiam aliquando consummari, seu ad fines suos perduci, Revelatio docet. Scriptum est enim: *Coelum et terra transibunt* (1): ubi per coelum et terram ea omnia intelliguntur, quae hunc visibilem mundum constituunt. Dantur igitur etiam decreta divina, creaturas ratione carentes respicientia, et haec quoque infallibiliter executioni mandabuntur. Cum autem natura materialis, ratione ac libero arbitrio destituta, et ideo studii veri et honesti incapax, finem absolutum in seipsa non habeat, sed propter hominem facta sit, cuius etiam dominio subiecta fuit (2): manifestum est, eam non absolute considerandam esse, sed in relatione ad hominem, cuius sortes sequitur. Ideo, quamdiu homo in statu innocentiae versabatur, natura quoque materialis uberrimis benedictionibus divinis repleta fuit. Deus enim gratiae animae et corporis, in qua hominem condiderat, gratiam quoque loci adiecit; et quamvis locus hic limitibus esset circumscriptus, ex Ss. Litteris tamen coniici potest, conditionem reliquarum terrae partium quoad rem ipsam, seu essentiam a paradiso haud fuisse diversam. Cum autem homo per peccatum a dignitate sua delapsus esset, terra quoque maledicta, seu deterior reddita est (3). Quam maledictionem naturae humanae reparator Christus non sustulit, sed sapientissime ordinavit, ut ipsa natura deterior reddita continuo tristissimum lapsum in hominis mentem revocaret, eidem seipsum abnegandi, et crucem tollendi occasionem praeberet, atque sic spiritualem eiusdem finem promoveret. Quando autem totum genus humanum consummandum, et in alterius vitae status transferendum erit, cum non amplius adsint homines viatores, quibus natura materialis inserviat, tunc *coelum et terra transibunt*, seu penitus immutabuntur. Ex quibus patet, quod recte in hac ultima Theologiae theoreticae parte de decretis divinis, aeternas hominum sortes concernentibus, et de eorum executione agatur, quoniam exinde etiam omnium rerum consummatio cognoscitur.

(1) Matth. 24, 35.
(2) Gen. 1, 26; Ps. 8, 5, etc.
(3) Gen. 3, 17, etc.

destinat, sed etiam decretum, quo Deus pro aliis aeternas poenas constituit, praedestinatio dici consuevit. Ita *S. Augustinus*, qui specialem librum de praedestinatione Sanct. exaravit (1), scribit: « Quomodo ergo istis dixit: *Non estis ex ovibus meis?* - quia videbat eos ad sempiternum interitum praedestinatos, non ad vitam aeternam sui sanguinis pretio comparatos. » Et *Concilium Valentinum III*, an 855, can. 3 ait: *Fidenter fatemur praedestinationem electorum ad vitam, et praedestinationem impiorum ad mortem.* Usu tamen theologico factum est, ut praedestinatio divina in bonam solummodo partem usurpetur, pro electione scilicet et destinatione aliquorum ad gratiam et gloriam: et in hoc sensu praedestinatio in isto capite sumitur.

2. Praedestinatio a *S. Augustino* lib. de praedest. Sanct. (2) definitur: « Gratiae praeparatio, » et paulo prolixius lib. de dono perseverant. (3): « Praedestinatio nihil est aliud quam praescientia et praeparatio beneficiorum Dei, quibus certissime liberantur, quicunque liberantur. » *S. Thomas* 1, q. 23, art. 1 scribit: « Ratio transmissionis creaturae rationalis in finem vitae aeternae praedestinatio nominatur: » ubi per rationem transmissionis intelligit collectionem illorum mediorum, qua Deus in tempore utitur ad perducendam creaturam rationalem in vitam aeternam. » Idem angelicus Doctor ibidem (4) inquit: « Praedestinatio est quaedam ratio ordinis aliquorum in salutem aeternam, in mente divina existens.» Et in I sent. Dist. 40, q. 1, art. 2 de praedestinatione ait: « Est praeparatio gratiae in praesenti, et gloriae in futuro. » *Scotus* in I sent. q. unica inquit: « Praedestinatio est electio creaturae rationalis vel intellectualis ad gratiam et gloriam. » Et in III sent. Dist. 7, q. 5: « Praedestinatio est praeordinatio alicuius ad gloriam principaliter, et ad alia in ordine ad gloriam. » Definitiones istae quamvis verbis discrepent, quoad substantiam tamen conveniunt. Recte ideo praedestinatio dicitur illud decretum divinum, quo Deus ab aeterno gratiam et gloriam aeternam hominibus illis largiri statuit, qui eandem revera consecuturi sunt.

3. Iuxta communiorem theologorum sententiam praedestinatio partim ad intellectum divinum, partim ad voluntatem divinam pertinet: ad intellectum quidem, quatenus supponit praescientiam finis beatissimi, qui in consecutione aeternae gloriae consistit, et simul continet dispositionem mediorum, quibus creatura rationalis perducenda est ad salutem; praescire enim, disponere et dirigere proprium est intellectus: ad voluntatem vero, quatenus Deus ex affectu misericordiae decernit electis dare gratias efficaces et gloriam. Hinc S. Scriptura, de divina praedestinatione loquens, actus exprimit, partim ad intellectum, partim ad voluntatem pertinentes: sic Rom. VIII, 29 dicitur: *Quos praescivit, et praedestinavit conformes fieri imaginis Filii sui*, etc.; et Ephes. I, 5: *Praedestinavit nos - secundum propositum voluntatis suae.*

4. Theologi praedestinationem sub vario respectu considerandam esse docent. Ita *Carolus Iosephus Tricassinus* in celebri disputatione theologica de praedestinatione hominum ad gloriam (5) adnotandum esse dicit, « praedestinationem tripliciter hic sumi posse; 1° pro praedestinatione ad gratiam simpliciter, seu ad gratiam

(1) Tract. 48 in Ioan.
(2) Cap. 10. (3) Cap. 14. (4) Art. 2.
(5) P. 1, sect. 1.

nude et solitarie sumptam; 2° pro praedestinatione ad gloriam etiam simpliciter, seu nude et solitarie sumptam; 3° pro praedestinatione ad gratiam simul et ad gloriam: nam cum ibi sint diversi termini, ita et diversae debent esse definitiones et essentiae: nam aliud est praedestinare ad gratiam, aliud praedestinare ad gloriam, aliud praedestinare ad utramque: et per consequens aliud est praedestinatio ad gratiam, aliud praedestinatio ad gloriam, et aliud praedestinatio ad utramque, quod valde notandum est, et omnino memoriae commendandum, ne in toto decursu disputationis laboretur in aequivoco, et uni praedestinationi tribuatur, quod soli convenit alteri, aut uni perperam denegetur, quod merito soli denegetur alteri, sed unicuique tribuatur, quod illi conveniens est, et etiam denegetur, quod illi disconveniens est, et ita in hac nostra disputatione perspicua et clara et vera sint omnia. » Hac de causa theologi praedestinationem distinguunt in *incompletam*, seu *inadaequatam*, et in *completam* seu *adaequatam*. Ita *Thomas ex Charmes* (1) ait: «Praedestinatio sumitur dupliciter: 1° *incomplete* pro praedestinatione vel ad gratiam nude et solitarie sumptam, vel ad gloriam nude item et solitarie sumptam; 2° *complete* pro praedestinatione ad gratiam simul et gloriam, seu quatenus non tantum respicit gloriam aeternam, sed etiam omnia gratiae dona, quibus creatura rationalis ad gloriam perducitur: haec ergo gratiam specialem, perseverantiam simul et gloriam complectitur. » Talis distinctio etiam in S. Scriptura occurrit. Haec enim testatur, dari praedestinationem ad gratiam sine praedestinatione ad gloriam, seu dari decretum Dei aeternum, aliquibus gratiam concedendi, qui vitam aeternam consecuturi non sunt; unde dicitur: *Multi sunt vocati, pauci vero electi* (2). Nullatenus quidem dari potest praedestinatio ad gloriam sine praedestinatione ad gratiam; sed tamen in S. Scriptura praedestinatio ad gloriam, nude et solitarie sumpta, meritis hominum adscribitur, quin de praedestinatione ad gratiam sermo fiat. Ita Christus praedestinationis ad gloriam decretum aeternum exprimit, dicens: *Omnis, qui reliquerit domum, vel fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet, et vitam aeternam possidebit:* (3) et ibid.: *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata* (4); quibus in locis praedestinatio ad gratiam non negatur, sed reticetur. Denique praedestinationem ad gratiam et gloriam simul exprimit Paulus ad Rom. scribens: *Quos autem praedestinavit* (ad gloriam) *hos et vocavit: et quos vocavit, hos et iustificavit: quos autem iustificavit, illos et glorificavit* (5).

5. In doctrina de praedestinatione caute distinguere oportet dogmata catholica et opiniones theologorum. De fide nempe est, dari praedestinationem, eamque certam et immutabilem esse ex parte Dei; non autem ex parte hominis, qui sine speciali revelatione certus esse non potest de sua praedestinatione. Si autem quaeritur de causa praedestinationis moralis, seu de modo, quo Deus decretum praedestinationis concipit, variae dantur sententiae, quarum aliquae haereticae sunt, aliae vero, licet e diametro sibi opponantur, catholicae tamen propugnari possunt. Nonnulli enim theologi

(1) Tract. de Deo Diss. 4, c. 3, q. 3, nota 2.
(2) Matth. 20, 16.
(3) Matth. 19, 29.
(4) V. 17. — Cf. Matth. 25, 31, etc.
(5) Cap. 8, 30.

catholici decretum praedestinationis ad gloriam *absolutum*, anto praevisa merita conceptum, defendunt; alii vero decretum praedestinationis ad gloriam *hypotheticum*, seu post praevisa merita conceptum, propugnant (1). Maior theologorum consensio datur circa praedestinationis effectus, quamvis in eorundem declaratione pro diversitate systematum quaedam discrepantia detur. Ut igitur doctrina de praedestinatione recte et integre proponatur, agendum est: 1° *de praedestinationis existentia et certitudine;* 2° *variae de causa morali praedestinationis sententiae tum haereticorum, tum theologorum catholicorum enumerandae sunt;* 3° *argumenta eorum, qui decretum praedestinationis absolutum defendunt, afferenda et refellenda;* 4° *argumenta eorum, qui decretum praedestinationis hypotheticum propugnant, proponenda et defendenda sunt; ac demum* 5° *aliqua de effectibus praedestinationis dicenda sunt.*

Nota. Praedestinatio in sacris Litteris appellatur etiam *praeparatio regni* (2); *inscriptio in librum vitae* (3); *propositum* (4); Praedestinati autem vocantur *electi* (5); *praeordinati* (2); *scripti in libro vitae* (7); *vasa misericordiae* (8); *vasa in honorem* (9); *benedicti* (10); *vocati aeternae haereditatis* (11).

ARTICULUS I.

De praedestinationis existentia et certitudine.

§. 717. Praedestinationis existentiam negarunt omnes, quicunque generatim decreta divina admittere recusarunt (12). Dari praedestinationis decretum, *Pelagiani* quoque inficiati sunt. Eiusdem certitudinem et immutabilitatem cum Pelagianis negarunt etiam *Semipelagiani*. *Calvinus* unumquemque fidelem certum esse debere, et quidem certitudine fidei, de sua propria praedestinatione, affirmavit. Contra quos errores doctrina catholica de *praedestinationis existentia* et *certitudine* proponenda, probanda et vindicanda est.

I. *De praedestinationis existentia.*

§ 718. De fide est, dari decretum divinum, per quod ab aeterno omnes illi ad gratiam et gloriam praedestinantur, qui hanc aliquando consecuturi sunt. Dogma hoc catholicum *ex S. Scriptura, ex Traditione et rationibus theologicis* probatur.

1. *S. Scriptura* pro dogmate catholico clarissima testimonia exhibet. Matth. XXV, 34 Christus electos sic alloquitur: *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi;* quibus verbis aeternae beatitudinis *regnum*, ad quod possidendum electi vocantur, dicitur iisdem *paratum*, nempe in mente divina, et quidem *a constitutione mundi*, id est, per decretum aeternum. Luc. X, 20 Christus docet, non de donis gratis datis, sed de praedestinatione ad aeternam gloriam gaudendum esse; ait enim: *Gaudete, quod nomina vestra scripta sint in coelis;* et Apoc. XX, 15 dicitur: *Qui non inventus est in libro vitae scriptus, missus est in stagnum ignis:* ex quibus verbis patet, omnes, qui a perditione liberantur, et aeternam beatitudinem consequuntur, *in libro vitae scriptos esse:* per librum vitae autem et per nominum inscriptionem non intelligitur nisi praedestinationis

(1) Cf. § 134, n. 4. (2) Matth. 25, 34. (3) Luc. 10, 26. (4) Rom. 8, 28, etc. (5) Matth. 20, 16. (6) Act. 13, 48. (7) Apoc. 20, 15. (8) Rom. 9, 23. (9) Rom. 9, 23. (10) Matth. 25, 34. (11) Hebr. 9, 15, etc. (12) § 134, nota 2.

decretum, in mente Dei ab aeterno existens. Apostolus Rom. VIII, 28 etc. scribit: *Scimus autem quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, iis qui secundum propositum vocati sunt sancti. Nam quos praescivit et praedestinavit conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autem praedestinavit, hos et vocavit; et quos vocavit, hos et iustificavit; quos autem iustificavit, illos et glorificavit.* Quibus verbis Paulus manifeste testatur, Deum eos praescire et praedestinare, qui Filio Dei in sanctitate huius et in felicitate alterius vitae conformes fiunt: imo et expresse dicit, omnes, qui a Deo vocantur, et iustificantur, et glorificantur, iam ab aeterno a Deo praedestinatos fuisse. Alii quidem volunt, in verbis citatis non de praedestinatione ad gloriam, sed solum de praedestinatione ad gratiam sermonem esse, de qua etiam loquitur Ephes. I, 4 etc., scribens: *Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti et immaculati in conspectu eius in charitate. Qui praedestinavit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum in ipsum secundum propositum voluntatis suae.* Ast nihilominus ex citatis Pauli verbis argumentum inferri potest. Nam si nemo venit in tempore ad fidem et gratiam, nisi qui ab aeterno ad hanc praedestinatus est a Deo, a fortiori nemo venit ad gloriam, quae est fructus gratiae, nisi ab aeterno ad hanc et illam praedestinatus a Deo.

2. *Traditionem*, seu fidem perpetuam Ecclesiae de praedestinationis existentia contestatur *S. Augustinus*, qui ex professo contra Semipelagianos librum de praedestinatione Sanctorum exaravit. Huic addidit alium librum de dono perseverantiae, in quo iterum multa de praedestinatione ad gratiam et ad gloriam disseruit; nam cap. 19 (1) scribit: « Hoc scio, neminem contra istam praedestinationem, quam secundum Scripturas sanctas defendimus, nisi errando disputare potuisse. » In eodem porro capite doctrinam suam auctoritate *S. Cypriani*, *S. Ambrosii* et *S. Gregorii Naz.* confirmat: Ibidem cap. 21 (2) ait: « Nimiae contentionis est, praedestinationi contradicere, vel de praedestinatione dubitare. » Denique cap. 23 (3) inquit: « Praedestinationis huius fidem, quae contra novos haereticos nova sollicitudine nunc defenditur, numquam Ecclesia Christi non habuit. » *S. Prosper* in Resp. I ad obiect. Gallorum dicit: « Praedestinationem Dei nullus catholicus negat. » Et in Epist. ad Ruffin.: « Praedestinationem tam impium est negare, quam ipsi gratiae contraire. » *S. Fulgentius* lib. de Incarn. et gratia Christi, cap. ultim. haec habet: « Deus, qui hominem condidit, ipse praedestinatione sua et donum illuminationis ad credendum, et donum perseverantiae ad proficiendum, et donum glorificationis ad regnandum, quibus dare voluit, praeparavit: quippe non aliter perficit in opere, quam in sua sempiterna atque incommutabili habet dispositum voluntate. Cuius praedestinationis veritatem... si quis detrectat cordis credulitate recipere, vel oris confessione proferre, si ante ultimum diem vitae praesentis impietatis suae contumaciam, qua Deo vivo et vero rebellis obstitit, non abiecerit, manifestum est, eum non pertinere ad eorum numerum, quos Deus in Christo ante mundi constitutionem gratis elegit, et praedestinavit ad regnum. » *S. Gregorius M.* (4) ait: « Ipsa perennis regni praedestinatio ita ab omnipo-

(1) N. 48. (2) N. 56. (3) N. 65.

(4) Dialog. lib. I. c. 8.

lenti Deo disposita est, ut ad hoc electi ex labore perveniant; quatenus postulando mereantur accipere, quod eis omnipotens Deus ante saecula disposuit donare. »

3. *Rationem theologicam* nobis suppeditat *S. Thomas* (1) hoc suo ratiocinio: Cum aeterna vita sit finis, naturae creatae modum et proportionem excedens, adeoque nullus hominum virtute propria pertingere ad illam possit; necesse est, ut ad ipsam homo, quemadmodum a sagittario sagitta mittitur in signum, a Deo dirigatur, qui solus et naturae, quae dirigitur, et finis, ad quem ille ordinatur, et mediorum, quibus ordinatur, est auctor. Huius autem ordinis ratio, quae in tempore perficitur, cum nihil fiat a Deo, quod ante ab aeternitate non definierit, ex aeternitate fuit in mente Dei; atqui ratio haec est praedestinatio; igitur in Deo est, eaque ita est ad salutem necessaria, ut hanc obtinere nemo possit, qui non fuerit praedestinatus. — Breviter ita argumentari licet: Quod Deus facit in tempore, id ab aeterno facere decrevit, cum Deus nulli sit mutationi obnoxius, imo nec tempori subiectus. Atqui ex Revelatione certum est, Deum nonnullis hominibus gratiam et gloriam dare in tempore: ergo istam dare hominibus illis ab aeterno decrevit; hoc autem decretum est ipsa praedestinatio, quae ergo vere existit.

Nota. Praedestinationis existentiam omnia ea confirmant, quae de decreti praedestinationis certitudine, causa movente, seu qualitate et effectibus dicenda sunt. Interim praecipua difficultas, quae praedestinationis existentiae opponi solet, solvenda est.

Obi. I. Doctrina praedestinationis periculosa videtur, noxia libertati, et ita comparata, ut homines vel in socordiam aut desperationem iniiciat, vel in temerariam praesumptionem ac securitatem. Quippe si ab aeterno sors nostra praedefinita est, valebit istud dilemma, quo multi defatigantur ac turbantur: Vel sum praedestinatus, vel non: si sum praedestinatus, salutem certissime consequar; irrita enim esse non potest absoluta Dei voluntas, atque ita, tametsi genio et cupiditatibus licentius indulgeam, certo certius aderit mihi etiam non sollicito finalis perseverantiae gratia: si vero non sum praedestinatus, quidquid boni egero, tandem deserente gratia in aeternum peribo; soli enim praedestinati salvi esse possunt. Narrat *S. Augustinus* lib. de dono persev. (2), simili dilemmate quemdam in suo monasterio turbatum fuisse, ac deserto monasterio ad saeculi pompam rediisse.

Resp. Ad hoc dilemma solvendum varia a variis responderi solent. 1° In genere observare oportet, doctrinam divinitus revelatam sanctam, et ita comparatam esse, ut homines ad finem sibi praefixum, scilicet ad moralitatem, ad sanctitatem, et ad felicitatem perducantur (3). Certissime igitur etiam doctrina revelata de praedestinatione talis est, ut moralitatem et sanctitatem promoveat, nullatenus autem eiusdem impedimenta producat, qualia sunt temeraria praesumptio et negligentia in iis, qui se praedestinatos putant, et desperatio ac socordia in iis, qui timent, se e praedestinatorum numero non esse. Et sane - ex adducto dilemmate infertur, hominem sollicitum esse non debere de sua salute, ad quam, quidquid tandem egerit, vi praedestinationis perventurus praesumitur. Haec autem consequentia contraria est ver-

(1) 1, q. 23, art. 1. (2) C. 15, n. 48.

(3) V. Th. gen. § 107, et 264

bis Christi: *Contendite intrare per angustam portam* (1), et verbis Pauli: *Sic currite ut comprehendatis* (2), (*bravium*, id est, aeternae vitae praemium). Quodsi consequentia aperte falsa est, etiam dilemma, ex quo deducitur, putidum sophisma est, eo vitio laborans, quod Logici vocant *a falso supponente seu ab ignorantia elenchi*. 2° *Hon. Tournely* tr. de Deo (3) adductum dilemma ita impugnat: « Absurditas et falsitas dilemmatis clarior adhuc videbitur, si ad res humanas, ordinarias, temporales ac civiles transferatur. An vero quisquam erit tam stolidus ac fatuus, qui sic ratiocinari velit? Vel Deus praescivit ac decrevit, me intra mensem in vivis fore, vel non praescivit: si primum, manducem, vel non manducem, in vivis ero: si non praescivit, quidquid egero, moriar. Pariter vel Deus praescivit, me a tali morbo liberandum, vel non: si praescivit, remediis utar, vel non utar, a morbo certissime convalescam, secus non convalescam. Non puto, quemquam fore mente ac ratione praeditum hominem, qui tam insulsi dilemmatis obtentu velit aut vitam suam, aut sanitatem in apertum discrimen adducere, ab alimentis abstinere, aut negligere remedia. Quid ita? quia intimo conscientiae sensu cuilibet notum est, ea omnia a Deo non decerni, nisi quia novit futurum, ut assumantur media ad rem obtinendam omnino necessaria, alimenta nempe ad conservationem vitae, remedia vero ad restitutionem sanitatis. » 3° Cl. *Billuart* de Deo (4) decantati dilemmatis falsitatem ingeniose ostendit dicens: « Si huic dilemmati aliqua vis inesset, nemo melius eam intelligeret, quam daemon, homine longe perspicacior et versutior, sicque cessarent omnes illorum (malignorum spirituum) insidiae et tentationes, ipsis sic philosophantibus: Vel homines sunt praedestinati, vel non sunt; si sint praedestinati frustra illos tentamus, non obstantibus enim tentationibus nostris certo salvabuntur; si non sint praedestinati, etiam nobis non tentantibus certissime damnabuntur. Et tamen omnia isti agunt, omnia commovent, ut homines trahant in suas partes tentando, insidiando, imaginationem turbando, obiecta, et occasiones offerendo etc., ac si nulla esset praedestinatio. Agnoscunt ergo daemones, praedestinationem nihil impedimenti adferre, quominus homines boni sint vel mali, felices vel infelices, utcunque maluerint; nisi forte dicas: daemones ita se gerere, quia non agnoscunt praedestinationem. At quomodo possunt non agnoscere, quod et fides et ratio, et infelix eorum experientia tam luculenter evincunt? » — 4° Qui praedestinationis decretum absolutum, seu ante merita praevisa conceptum defendunt, omnem tamen lapidem movent, ut praefatum dilemma enervent, et pestiferas, quae ex eo deducuntur, consequentias amoliantur. Ita cl. *Billuart* loc. cit. inquit: « Falsum omnino esse, quod ex asserta praedestinatione inferunt arguentes, scilicet: *Si sum praedestinatus, quidquid egero, salvabor*. Quia Deus non praedestinat ad finem, quin simul praedestinet ad media, quibus finis obtineri potest, et debet: media autem ad salutem sunt bona opera, fuga peccati, cura et sollicitudo salutis, perseverantia in bono etc. Providentia, inquit S. Doctor (5), cuius praedestinatio est pars, non subtrahit causas secundas, sed sic providet effectus, ut etiam ordo causarum secun-

(1) Luc. 13, 24. (2) 1 Cor. 9, 24.
(3) Quaest. 22, art. 1, concl. 1.
(4) Diss. 9, art. 3. (5) 1, q 23, art. 8.

darum subiaceat providentiae. Sicut igitur sic providentur naturales effectus, ut etiam media, seu causae naturales ad illos effectus ordinentur; si ne quibus illi effectus non provenirent; v. gr., sic Deus providet et ordinat messem futuram, ut etiam culturam agri et seminationem provideat et ordinet: ita a Deo praedestinatur salus alicuius, ut etiam sub ordine praedestinationis cadat, quidquid hominem promovet ad salutem, ut sunt orationes vel propriae vel aliorum, bona opera, sollicitudo, perseverantia in bono, vel quidquid huiusmodi, sine quibus salutem nemo consequitur. Unde e contra praedestinatis conandum est sollicite ad bene operandum, orandum, perseverandum, quia per huiusmodi praedestinationis effectus certitudinaliter impletur; propter quod dicitur II Petr. I, 10: *Satagite, ut per bona opera certam vestram vocationem et electionem faciatis.* » 5º Longe facilius, atque solidius inordinatis adducti dilemmatis consequentiis via praecluditur ab illis, qui decretum praedestinationis hypotheticum, id est, post praevisa merita conceptum esse docent. In istorum enim sententia Deus vult omnes homines salvos fieri, ideo omnibus talia gratiae auxilia suppeditat, quibus salutem suam consequi possint, atque eos ab aeterno praedestinat, quos ab aeterno praevidet, ope gratiae bona opera perfecturos, et in statu gratiae obituros esse. Quilibet ergo ita apud se cogitare potest et debet: Si gratia supernaturali, quam mihi Deus ex gratuita bonitate concedit, non resistam, sed fideliter utar, et praecipue si per orationem uberiora et efficaciora auxilia obtineam, Deo adiuvante bene vivam, et bene moriar, atque sic praedestinatus et salvus ero. Iuxta hanc igitur sententiam ipsa praedestinationis doctrina ad recte vivendum impellit. — 6º Certum est, neutram ex indigitatis sententiis de fide credendam esse, sed utramque catholice propugnari posse. Dantur autem veritates de fide certae, quas considerans contra perturbationes ex decantato dilemmate oriri solitas, praemuniri valet. De fide enim est, ut inferius ostendetur, decretum divinum reprobationis hypotheticum esse, seu neminem a Deo reprobari nisi propter praevisum mortale peccatum aut originale, aut actuale. De fide est, peccatum originale deleri per baptismum, et peccata actualia post baptismum commissa deleri per poenitentiam, quam peccator agere potest et debet, quia Deus non vult mortem peccatoris, sed magis ut convertatur, et vivat. De fide pariter est, non dari aliqua Dei praecepta, quae hominibus iustis, volentibus et conantibus sint impossibilia, neque deesse illis gratiam, qua possibilia fiant. Qui has veritates certissimas rite perpendit, qualemcunque de praedestinationis decreti qualitate sententiam amplectatur, ita apud se cogitare potest: Sine peccato mortali non reprobabor: ast per baptismum iustificatus peccata mortalia vitare possum, quia non deest mihi gratia, praecepta divina observandi: hac igitur gratia adiutus recte vivam, et certe non reprobabor (1).

Obi. II. Quamvis dicatur, decretum praedestinationis post praevisa merita concipi, eadem tamen difficultas redit. Quia enim scientia divina est efficax, seu causa rerum (2), Deus non praevidet merita, quia fiunt, sed ideo fiunt, quia a Deo praevidentur. Unde quilibet apud se ita argumentari pot-

(1) Cf. P. Segneri Conc. Quadr. 31 pro Dom. Pass.

(2) § 29. n. 2.

est: Si Deus praevidet, et praevidendo efficit mea merita, haec a me ponentur, et certissime salvabor; at si Deus non praevidet mea merita, haec nunquam a me ponentur, et certissime damnabor.

Resp. Haec difficultas iam per ea soluta est, quae § 33 de divinae praescientiae concordia cum libertate humana dicta sunt. Tantum enim abest, ut haec praescientia liberum arbitrium tollat, ut hoc potius efficiat. Nam si omnia per Verbum facta sunt, etiam libertas indifferentiae per Verbum facta est. Homo igitur ideo ita liber est, ut ab eius arbitrio dependeat, actum naturalem ponere, vel non ponere, quia Deus cognoscit et vult, eum ita liberum esse. Fatendum quidem est, quod nos limitata nostra ratione hunc actum divinum, nempe creationem, conservationem, et gubernationem libertatis humanae perfecte intelligere non possumus; nullatenus autem ideo aut libertatis humanae existentiam, aut scientiae divinae efficaciam negare licet, quia intimum harum veritatum nexum non perspicimus: falsa potius censenda est quaelibet sententia, in qua una vel altera veritas negatur, aut valde obscuratur. — Sicuti autem in ordine naturali scientia Dei efficax non tollit libertatem indifferentiae, ita etiam in ordine supernaturali posita gratia non tollit talem concursum liberi arbitrii, ut ab isto quoque dependeat, gratiae cooperari, vel non cooperari, et salutem aeternam promereri, vel non promereri: unde verum est celebre *S. Augustini* dictum: « Qui creavit te sine te, non salvabit te sine te. » Simili modo argumentatur *S. Thomas* (1) loco supra citato.

Obi. III. Praedestinatio praecipue dependet a voluntate divina, quae aliquibus gratiam efficacem, et perseverantiam finalem concedit, et aliis non concedit: unde perseverantia finalis dicitur donum gratuitum, quod Deus ex speciali dilectione tribuit electis. Unusquisque igitur sic argumentari potest: Vel sum praedestinatus ad gratiam, praesertim efficacem, et perseverantiam, vel non: si primum, quidquid egero, tandem consequar illam, et salvus ero; si secundum, quidquid egero, damnabor. Ad quid ergo meae salutis curam habebo?

Resp. Huius quoque argumentationis falsitas patet ex inde deducta consequentia, moralitati adversa, et ideo a christianae revelationis indole aliena. Propositum vero dilemma non sine magna difficultate solvitur ab illis, qui absolutum praedestinationis decretum defendunt: facile vero solvitur ab iis, qui hypotheticum praedestinationis decretum propugnant. In hac quippe sententia, ut diximus, supponitur, Deum omnibus dare vel offerre gratias sive proxime, sive remote sufficientes tum ad fidem tum ad salutem; si homo proinde his consenserit et oraverit, alias obtinebit, ipsamque consequetur perseverantiam; quod si secus fecerit, sibi soli imputare debet, si perierit. En verba *S. Augustini*, qui in lib. de corrept. et grat. cap. 3, inter caetera haec habet: « O homo in praeceptione cognosce, quid debeas habere; in correptione cognosce, tuo te vitio non habere; in oratione cognosce, unde accipias, quod vis habere. » Fatemur quidem, ex peculiari Dei praedilectione effici, ut electus gratias efficaces, et praesertim donum finalis perseverantiae consequatur; cum tamen Deus nihil cuipiam debeat, si alicui non dat gratiam ut praevisam efficacem, quid inde adversus Dei iustitiam, aut misericordiam sequitur,

(1) 1, q. 23, art. 8.

si gratia a Deo reprobo concessa sufficientissima ex se sit ad opus bonum obtinendum et ad perseverandum, et ex pura malitia recipientis, seu potius respuentis effectum non habeat? Profecto non Deo, sed sibi reprobus imputare debet, quod restiterit eidem gratiae, quae praevisa est inefficax ex solo abusu eius, cui confertur. Hinc rursus optime *S. Augustinus*(1) ait: « Non deserit (Deus), nisi deseratur, ut pie semper iusteque vivatur » (2).

II. *De praedestinationis certitudine.*

§ 719. Praedestinationis certitudo vel *in Deo*, vel *in hominibus* considerari potest. In Deo praedestinatio certa, infallibilis et immutabilis est; in mente autem hominum, seclusa speciali revelatione, semper incerta manet. Doctrina haec catholica firmis innititur argumentis.

1. *Deus* numerum praedestinatorum, omnesque electos singillatim certo cognoscit, ita ut eius praescientia nec falli, nec mutari, atque ideo numerus praedestinatorum nec minui, nec augeri possit. Quam veritatem ipsa S. Scriptura confirmat. Nam Christus Io. VI, 39 ait: *Haec est autem voluntas eius, qui misit me, Patris: ut omne, quod dedit mihi, non perdam ex eo, sed resuscitem illud in novissimo die:* id est, *ut omne, quod* per aeternae praedestinationis decretum Pater *dedit mihi*, cuiuscunque sit gentis, gradus, conditionis, aetatis, vel sexus, *non perdam ex eo*, non sinam ullum perire, sed ei opituler, eum foveam et conservem, donec in portum salutis aeternae deduxerim, et *resuscitem illud in novissimo die*, id est, in fine mundi: ex quibus verbis patet, nullum ex electis, quos dedit Pater Filio, periturum, sed infallibiliter salvatum iri, et aeterna donandum in coelo gloria. Hoc idem confirmat Christus dicens, Io. X, 27 etc.: *Oves meae vocem meam audiunt, et ego cognosco eas, et sequuntur me, et ego vitam aeternam do eis; et non peribunt in aeternum, et non rapiet eas quisquam de manu mea:* quibus verbis significatur summa certitudo rationis, qua in salutem aeternam diriguntur praedestinati. Paulus II Timoth. II, 18 cum de aliquibus dixisset, quod a veritate exciderint, mox v. 19 addit: *Firmum fundamentum Dei stat; habens signaculum hoc: cognovit Dominus, qui sunt eius*, id est, qui discedunt ab iniquitate, qui invocant nomen Domini, et in aeternum cum ipso coniuncti manent. *S. Augustinus* in Epist. ad Paulin. (3) scribit: « Certus est Dei praescientiae definitus numerus, et multitudo Sanctorum, quibus *diligentibus Deum*, quod eis donavit per diffusum in cordibus eorum Spiritum sanctum, *omnia cooperantur in bonum iis, qui secundum propositum vocati sunt Sancti* » (4). Et lib. de corrept. et grat. (5) inquit: « Horum (praedestinatorum) si quisquam perit, fallitur Deus: sed nemo eorum perit, quia non fallitur Deus. Horum si quisquam perit, vitio humano vincitur Deus; sed nemo eorum perit, quia nulla re vincitur Deus. » Itaque iuxta *S. Augustinum* tanta certitudine certum est, neminem praedestinatorum esse periturum, quanta certum est, Deum nunquam esse fallendum, aut humano vitio vincendum. *S. Fulgentius* lib. de fide (6) ait: « Firmissime tene, et nullatenus dubites, omnes, quos vasa misericordiae gratuita bonitate Deus facit, ante

(1) Lib. de nat. et grat. cap. 26.
(2) Cf. Enar. in Ps. 145, n. 20; et Lib. de corrept. et grat. cap. 13.
(3) Ep. 186, n. 25.
(4) Rom. 8, 28.
(5) Cap. 7.
(6) Cap. 35.

constitutionem mundi in adoptionem filiorum Dei praedestinatos a Deo. Firmissime tene, neque perire posse aliquem eorum, quos Deus praedestinavit ad regnum coelorum, nec quemquam eorum, quos non praedestinavit ad vitam, ulla ratione posse salvari. » Ratio theologica ex dictis manifesta est; praedestinatio enim est actus intellectus, et voluntatis divinae, quia Deus omnes salvandos cognoscit, iisdemque voluntate consequente, et efficaci aeternam gloriam tribuere vult: quemadmodum autem intellectus divinus in sua praescientia falli non potest, sic nec impediri, aut superari potest eius voluntas consequens et efficax, de qua scriptum est: *Omnis voluntas mea fiet* (1). Ergo praedestinatio est omnino certa et immutabilis et infallibilis quoad consecutionem sui effectus.

2. Quam certa est praedestinatio in mente Dei, tam incerta est in mente hominum. Nemo enim absque speciali revelatione infallibiliter certus esse potest de sua praedestinatione. Haec propositio, quae de fide credenda est, patet ex *S. Scriptura*. Nam Eccli. IX, 1 dicitur: *Nescit homo, utrum amore, an odio dignus sit; sed omnia in futurum servantur incerta*. S. Paulus inquit: *Tu fide stas, noli altum sapere, sed time* (2), et: *Qui se existimat stare, videat, ne cadat* (3). — Hinc concludit: *Cum metu et tremore salutem vestram operamini* (4). Timori autem locus non daretur, si homo de praedestinatione sua infallibiliter certus esset. — Hanc certitudinem hominibus, speciali revelatione destitutis, etiam *Ss. Patres* denegant. *S. Hieronymus* (5) ait: « Ne beatum dixeris quempiam ante mortem; quamdiu enim vivimus, in certamine sumus; quamdiu in certamine, nulla est certa victoria. » *S. Augustinus* (6) scribit: « Quis enim ex multitudine fidelium, quamdiu in hac mortalitate vivitur, in numero praedestinatorum se esse confidat? » Idem (7): « Ad quam vocationem (secundum propositum) pertinere nullus est homo ab hominibus certa asseveratione dicendus, nisi cum de hoc saeculo exierit: in hac autem vita humana, quae tentatio est super terram, qui videtur stare, videat, ne cadat. » *Auctor* l. 2 de Vocat. Gent., cap. ult. dicit: « In remotissimo ab humana cognitione secreto praefinitio huius electionis abscondita est. Et de nullo ante ipsius finem pronunciari potest, quod in electorum gloria sit futurus, ut perseverantem humilitatem utilis metus servet, et qui stat, videat, ne cadat. » *S. Bernardus*, serm. 1 de Septuages. ita loquitur: « Quis potest dicere, ego de electis sum, ego de praedestinatis ad vitam, ego de numero electorum? Certitudinem utique non habemus, sed spei fiducia consolatur nos. » Eandem doctrinam definivit *Concilium Tridentinum*, Sess. VI, can. 16 dicens: *Si quis magnum illud usque in finem perseverantiae donum se certo habiturum absoluta, et infallibili certitudine dixerit, nisi hoc ex speciali revelatione didicerit, anathema sit.* Et caput 12 eiusdem Sess. docet: *Nemo quoque quamdiu in hac mortalitate vivitur, de arcano divinae praedestinationis mysterio usque adeo praesumere debet, ut certo statuat, se omnino esse in numero praedestinatorum: quasi verum esset, quod iustificatus, aut amplius peccare non possit, aut, si peccaverit, certam sibi resipiscentiam promittere debeat; nam nisi ex*

(1) Isa. 56, 10. (2) Rom. 11, 20.
(3) 1 Cor. 10, 12. (4) Phil. 2, 12.
(5) Lib. 2 adv. Pelag.
(6) Lib. de corrept. et grat. cap. 13.
(7) Lib. de dono persev. cap. 13.

speciali revelatione, sciri non potest, quos Deus elegerit. — Rationes theologicae petuntur ex dogmatibus iam probatis. Nemo enim absque speciali revelatione infallibiliter certus esse potest de sua iustificatione (§ 469): ergo nec de sua praedestinatione. Et si quis vere iustificatus sit, a gratia excidere (§ 471) et salutem amittere potest. Necessarium ergo cuique est donum perseverantiae finalis (§ 411), quod non cadit sub meritum de condigno, cum Deus nunquam promiserit operibus iusti perseverantiam finalem in gratia tanquam mercedem operum bonorum (1). Ergo praescindendo a speciali Dei revelatione nemo potest infallibiliter certus esse de sua praedestinatione.

Nota 1. *Pelagiani* et *Semipelagiani* hominum salutem non divinae gratiae, sed incertis liberi arbitrii viribus aut ex toto, aut saltem ex parte tribuentes, decretum praedestinationis divinum infallibiliter certum et immutabile esse negarunt. Eundem fere errorem tenent *Sociniani*, omnesque, qui de Dei praescientia, et de necessitate, ac efficacia gratiae male sentiunt. Sequentia ab istis obiiciuntur.

Obi. I. Praedestinationem immutabilem non esse, *S. Scriptura* testatur. In hac enim praedestinationis decretum *liber vitae* appellatur. Atqui liber vitae non est immutabilis; qui enim in eo conscripti sunt, possunt deleri, et qui ex eo deleti sunt, possunt iterum inscribi. Ita Moyses Deum pro Israëlitis deprecabatur: *Aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro tuo, quem scripsisti* (2). Moysi autem respondit Deus: *Qui peccaverit mihi, delebo eum de libro meo.* Augeri etiam posse numerum in eo libro scriptorum, indicat idem Moyses Deut. I, 11 ita Israëlitis bene ominans: *Dominus Deus Patrum vestrorum addat ad hunc numerum multa millia.* David de impiis ita loquitur: *Deleantur de libro viventium, et cum iustis non scribantur* (3). Similia loca plura in Ss. Litteris occurrunt, quae ostendunt, praedestinationis decretum mutabile esse.

Resp. Sicut in S. Scriptura triplex vita secernitur, nempe vita corporis temporalis, vita animae spiritualis, et vita gloriae aeterna, ita etiam liber vitae, qui metaphorice scientiam divinam significat, in triplici sensu sumitur. Falluntur ergo adversarii, dum putant, per *librum vitae,* semper praedestinationis decretum intelligendum esse. Nam *S. Hieronymus* in Epist. ad Algasiam (4) et *S. Gregorius M.* (5) observant, in verbis Moysis librum Dei non sumi pro libro aeternae praedestinationis, sed pro libro viventium in hoc mundo. Nempe orabat Moyses Dominum, ut, si nollet parcere populo, eum ex hac vita eriperet, ne videret mala gentis suae. Hoc sensu idem Moyses, Deum similiter oravit dicens: *Sin aliter tibi videtur, obsecro, ut interficias me... ne tantis affligar malis* (6). Verba autem Dei, Moysi respondentis (7) hunc sensum habent: Ei, *qui peccaverit mihi,* vitam spiritualem, aut in poenam peccati etiam corporalem vitam auferam. Sic etiam alia verba Moysis Deut. I, 11 in sensu obvio intelliguntur de multiplicatione populi Israëlitici; versiculo enim praecedenti dixerat: *Dominus Deus vester multiplicavit vos, et estis hodie sicut stellae coeli plurimi... addat ad hunc numerum* etc. Verba Ps. LXVIII, 29, non ut mala imprecatio, sed ut vaticinium sumi debent, quo

(1) § 484, n. 2. (2) Exod. 32, 31, etc. (3) Ps. 68, 29. (4) Q. 9.

(5) Lib. [illegible] Mor. c. 7. (6) Num. 11, 15. (7) [illegible] 32, 33.

praedicitur, inimicos Messiae vita spirituali, aut, ut vult *Theodoretus*, etiam corporali privandos esse(1). *S. Augustinus* in eundem locum dicit: « Delebuntur de libro viventium, id est, non ibi se esse cognoscent; nam versus, qui sequitur, exponit quod dictum est, et cum iustis non scribantur. » Quod si adducta testimonia, ut nonnulli volunt, de praedestinatione intelligantur, ea exponenda sunt de decreto, vi cuius Deus *voluntate antecedenti* vult omnes homines salvos fieri, seu de praedestinatione ad gratiam, a qua homines excidere possunt, non autem de decreto, vi cuius cognoscit, et voluntate consequenti praedestinat salvandos.

Obi. II. Christus Dominus Patrem aeternum alloquens Io. XVII, 12 dicebat: *Quos dedisti mihi, custodivi, et nemo ex eis periit, nisi filius perditionis.* Qui autem dicuntur a Patre Christo dati, certo sunt praedestinati: ergo etiam inter istos adesse possunt, qui pereant.

Resp. Iudas, seu *filius perditionis*, non fuit a Patre Christo datus ex aeterna praedestinatione ad gloriam, cum potius esset « praedestinatus perditioni, » ut loquitur *S. Augustinus* (2). Ex iis enim, qui ex aeterna praedestinatione ad gloriam fuerunt Christo dati, neminem prorsus periisse testatur idem S. Evangelista Ioann. (3), qui repetens eadem verba Christi, sine ulla exceptione inquit: *Ut impleretur sermo, quem dixit, quia quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quemquam.* Sensus ergo huius loci est: *Nemo ex iis periit, quos dedisti mihi; sed Iudas periit, qui mihi datus non erat, cum filius esset perditionis,* ut scilicet particula *nisi* aequivaleat coniunctioni adversativae *sed.* Hic loquendi modus non est inusitatus in Ss. Litteris, ut cum Naaman Syrus dixit Eliseo: *Non faciet ultra servus tuus holocaustum, aut victimam diis alienis, nisi Domino soli* (4), non certe quasi Dominum Israëlis inter Deos alienos recenseret, sed ut significaret, se Domino soli in posterum sacrificaturum esse. Haec fuit phraseologia Hebraeorum, quae in novo quoque Testamento quandoque occurrit, ut Apoc. XVI, 27: *Non introibit in eam aliquid coinquinatum, nisi,* id est, sed tantum *qui scripti sunt in libro vitae.*

Obi. III. Praedestinatio non est certa et immutabilis, quia S. Scriptura frequenter insinuat, ipsos etiam praedestinatos posse salute excidere. Nam Apoc. III, 11 dicitur: *Tene quod habes, ut nemo accipiat coronam tuam;* ergo coronam vi praedestinationis uni praeparatam, alter accipere potest. II Petr. I, 10: legitur: *Satagite, ut per bona opera certam vestram vocationem et electionem faciatis;* ergo praedestinatio in se non est certa, sed certa fieri debet per bona opera. I Cor. IX, 27 Apostolus ait: *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo, ne forte, cum aliis praedicaverim, ipse reprobus efficiar.* Ergo cum Paulus ipse de sua praedestinatione timuerit, praedestinatio non est immutabilis.

Resp. Citata loca doctrinae catholicae non repugnant. Nam corona, de qua loquitur S. Ioannes iuxta multos interpretes non est gloria coelestis, sed fides, obedientia, constantia in bono, ita ut sensus sit: Retine constanter quod habes, nempe fidem, charitatem, zelum, patientiam caeterasque virtutes hactenus obtentas, ut nemo adimat mercedem virtuti tuae, si perseveraveris, promissam et praeparatam. *S. Thomas* autem cen-

(1) V. Calmet. (2) Tr. 107 in Io. n. 7. (3) Cap. 18, v. 9. (4) IV Reg. 5, 17.

dem locum interpretatur de corona gloriae, non in se, sed in spe et iure: nam (1), inquit: « Corona dicitur esse alicuius dupliciter: uno modo ex praedestinatione divina, et sic nullus coronam suam amittit; alio modo ex merito gratiae; quod enim meremur, quodammodo nostrum est; et sic suam coronam aliquis amittere potest per peccatum mortale sequens. Alius autem illam coronam amissam accipit, in quantum loco eius subrogatur. Non enim permittit Deus aliquos cadere, quin alios erigat, secundum illud Iob: *Conteret multos et innumerabiles, et stare faciet alios pro eis* » (2). Verba S. Petri ost nd unt, nos per opera bona facere nostram electionem certam non Deo, sed nobis, quia sollicitudo bonorum operum est signum praedestinationis. Item per bona opera certam facimus electionem nostram, quatenus per illa praedestinationis effectus certitudinaliter impletur, quia Deus nos elegit ad gloriam per bona opera et preces sive proprias, sive aliorum consequendam, ut docet *S. Thomas* (3). Ex verbis Pauli id unum legitime inferri potest, Apostolum eo tempore, quo haec scripsit, nondum habuisse revelationem, plenamque certitudinem de aeterna sua salute. Caeterum idem Apostolus Rom. VIII, 30 praedestinationis certitudinem praedicat, dicens: *Quos* (Deus) *praedestinavit, hos et vocavit... iustificavit... glorificavit.*

Obi. IV. Si dicitur praedestinatos aut graviter peccare non posse, aut post peccatum necessario veram poenitentiam agere debere, negatur eorumdem libertas, quae tamen de fide est credenda. Admissa autem eorum libertate, etiam admitti debet, quod graviter peccare, sine poenitentia mori et sic in aeternum damnari possint. Praedestinatio ergo certa et immutabilis dici nequit.

Resp. Indubitatum est libertatem per praedestinationem nec tolli, nec minui, quia, ut docet *S. Thomas* loc. cit.(4), praedestinatio non est aliquid in praedestinato, sed tantum in praedestinante; unde nihil ponit in praedestinato, quod quovis modo eius libertatem laedat: sed relinquit ipsum liberum ad bene, vel male agendum, ac si non esset praedestinatio. Certum autem et immutabile manet praedestinationis decretum, quia Deus omnia praevidet, et eius praescientia falli non potest; unde qui praevidetur a Deo in statu peccati obiturus, praedestinatus non fuit.

Nota 2. Protestantes qui a fidelibus certam de propria iustificatione fidem exigunt, pariter docent posse, et debere quemlibet fidelem infallibiliter certum esse de sua praedestinatione, et perseverantia finali in gratia. Ita docent *Calvinus* (5), *Bucerus* in colloquio Ratisb., *Chemnitius* in Exam. *Conc. Trident.* (6), *Theodorus Beza* et alii. Argumenta, quibus sententiam suam probare tentant, ad sequentia potissimum reducuntur.

Obi. I. S. Scriptura nos certos reddit, quod per orationem omnia, ergo etiam perseverantia finalis et salus aeterna, obtineantur. Nam Christus ait: *Omnia quaecumque orantes petitis, credite quia accipietis, et evenient vobis* (7). Adest ergo promissio divina, vi cuius perseverantia finalis orantibus certissime datur. Quamobrem Iac. I, 6, dicitur: *Postulet autem in fide nihil haesitans.* I Io. V, 14 etc. legitur: *Haec est fiducia, quam habemus ad eum: quia, quodcumque petierimus secundum voluntatem e-*

(1) I, q. 23, art. 6 ad 1.
(2) Cap. 34, v. 24.
(3) L. c. art. 3.
(4) Art. 2.
(5) Lib. 3 Inst. c. 2, § 16.
(6) Sess. 6, cap. 12.
(7) Marc. 11, 24.

ius, audit nos. Et scimus, quia audit nos, quidquid petierimus. Scimus quoniam habemus petitiones quas postulamus ab eo. Promissiones istae divinae fallere non possunt, et ideo de fide certi sumus, quod per orationem obtineamus perseverantiam finalem, et quae cum ea connexa est, vitam aeternam.

Resp. Etiam nos catholici de veritate promissionum divinarum, et de efficacia orationis, debito modo peractae, nullatenus dubitamus; fide enim divina credere tenemur, Deum et praestare posse quae petimus, et verbis suis certissime staturum, modo nullus sit defectus ex parte nostra. At vero fide divina credere nec possumus, nec debemus, nos omnia praestitisse, aut praestituros esse, quae Deus a nobis exigit; aut nos orare, prout oportet, orationem nostram gratiae supernaturalis auxilio elici, eandem debita humilitate et confidèntia dotatam, satis ferventem et constanter duraturam esse, sine qua tamen perseverantia finalis non impetratur, dicente Christo: *Oportet semper orare et non deficere* (1). Quoniam igitur de orationis nostrae rectitudine et perfectione infallibiliter certi non sumus, ideo etiam de obtinenda perseverantia finali, et salute aeterna infallibilem certitudinem habere non possumus.

Obi. II. S. Scriptura testatur, fideles certos esse posse de sua praedestinatione. Nam Roman. VIII, 16, Apostolus ait: *Spiritus testimonium reddit Spiritui nostro, quod sumus filii Dei. Si autem filii et haeredes, haeredes quidem Dei, cohaeredes autem Christi.* I Thess. I, 4, scribit: *Scientes, fratres, dilecti a Deo, electionem vestram:* Paulus plenam certitudinem sibi ipsi adscribit dicens, II Timoth. IV, 8: *Reposita est mihi corona iustitiae.* Paulo consonat S. Ioannes, dicens: *Haec scribo vobis ut sciatis quoniam vitam habetis aeternam, qui creditis in nomine Filii Dei* (2).

Resp. Iam § 469, not. 2 ad obi. IV, probatum est, quod ex verbis Apostoli Rom. VIII, 16, inferri nequeat, nos de obtenta iustificatione sine speciali revelatione fidei certitudinem habere posse; si autem de fide certi non sumus, quod hic et nunc simus filii Dei, seu gratia sanctificante praediti, etiam de fide certi esse non possumus, quod futuri simus haeredes Dei. Quodsi etiam certo cognosceremus, nos vere iustificatos esse, certo tantum inferre possemus, quod hic et nunc ius actuale ad gloriam aeternam habeamus; non autem de fide certi essemus, quod gloriam aeternam consecuturi simus, quia per peccatum lethale cum gratia sanctificante ius ad beatitudinem coelestem amittere possumus (§ 471). I Thess. I, 4, Apostolus vel loquitur tantum de electione Thessalonicensium ad vocationem fidei evangelicae; vel, si de electione ad gloriam illi sermo est, spem duntaxat suam, ac fiduciam, non vero plenam de illorum salute certitudinem declarat. II Tim. IV, 8, Paulus vel firmam suam fiduciam obtinendae coronae iustitiae manifestat, vel certitudinem sibi adiudicat ex speciali, quam habuit, revelatione. Citata verba Ioannis, sicut et aliae similes locutiones, quibus idem Apostolus saepe utitur, solum indicant firmam illam spem, quam habere possunt et debent omnes, qui credunt in Christum, se consecuturos vitam aeternam ipsis promissam (3). Cum tamen salus fidelibus baptizatis promissa suspendatur a

(1) Luc. 18, 1. (2) 1 Epist. 5. 13.

(3) Marc. 16, 16.

conditione incerta bonorum operum, et finalis perseverantiae, nemo potest citra divinam revelationem de ea certus esse.

Nota 3. Quamvis absque speciali revelatione praedestinatio non sit certa respectu nostri certitudine absoluta et infallibili, possumus tamen de praedestinatione nostra esse certi certitudine morali, quae, licet non excludat omnem formidinem, excludit tamen anxietatem, et quandam confert fiduciam. Haec moralis certitudo eo maior et firmior est, quo magis in homine praedestinationis signa conspicua sunt. Talia praedestinationis signa Christus ipse *in octo beatitudinibus* assignavit (1): ex quibus, aliisque S. Scripturae eloquiis theologi varia *praedestinationis signa* proponere solent. Praecipua autem sunt sequentia; I. *Humilitas*, quia Christus ait: *Omnis qui se exaltat humiliabitur, et qui se humiliat exaltabitur.* Quae verba considerans *S. Gregorius M.* (2) ostendit, in praedestinatis humilitatem et in reprobis superbiam conspicuam fieri; et inter alia dicit: « Quia Redemptor noster corda regit humilium, et Leviathan rex est superborum, aperte cognovimus, quod evidentissimum reproborum signum est superbia; e contra humilitas electorum.» II. *Rerum caducarum contemptus, et amor coelestium*, dicente Christo: *Omnis qui reliquerit domum, vel fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet, et vitam aeternam possidebit* (3). Hinc Ss. Doctores passim magnum praedestinationis signum iis adscribunt, qui ex recta intentione mundo valedicentes in Ordine religioso sacram professionem emittunt. III. *Ardens et constans studium audiendi verbum Dei;* Christus enim Io. VIII, 47, inquit: *Qui ex Deo est, verba Dei audit;* ex quibus verbis *S. Gregorius M.* (4) colligit, signum praedestinationis esse, si quis verba Dei audiat, eiusque sanctis inspirationibus obediat. Unde Christus de suis ovibus dicit: *Oves meae... vocem meam audient* (5). Sicut nempe ovis, quae audit vocem pastoris, secura est a lupo et salva, quae vero non audit, errans a lupo devoratur; sic et qui Christi pastoris vocem audiunt, salvantur; qui non audiunt a daemone devorantur. Quamobrem Christus iterum exclamat: *Beati qui audiunt verbum Dei et custodiunt illud* (6). Hinc *S. Bernardus*, serm. 1 in Septuag., monachis suis hoc maximum praedestinationis dat signum, quod verba Dei cum fructu audiant. IV. *Assiduum in bono proficiendi studium*, seu iugis peccata vitandi, et virtutes exercendi conatus, iuxta effatum Christi: *Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur* (7). Idem patet ex parabola Matth. XXV, 14 etc., in qua aeternam retributionem accipiunt, qui de acceptis talentis lucrum reportarunt, servus autem malus et piger, qui acceptum talentum in terra abscondit, reprobatus est. V. *Frequens et digna S. Eucharistiae perceptio;* clarissimae enim sunt promissiones Christi: *Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, habet vitam aeternam, et ego resuscitabo eum in novissimo die* (8). Idcirco S. Eucharistia a Ss. Patribus, et ab Ecclesia *pignus haereditatis aeternae*, et *viaticum* appellatur, quo iter ad

(1) Matth. 5, 3-10.
(2) Lib. 34 Mor. cap. 22, et seq.
(3) Matth. 19, 29.
(4) Hom. 19 in Evang.
(5) Io. 10, 16.
(6) Luc. 11, 28.
(7) Matth. 5, 6.
(8) Io. 6, 55. — Cf. ibid. v. 52, 57 et seq.

aeternam beatitudinem feliciter perficitur. VI. *Devotio erga B. V. Mariam*, cui Ecclesia accommodat ista verba Prov. VIII: *Qui me invenerit, inveniet vitam, et hauriet salutem a Domino:* et de qua sermonem faciens *S. Anselmus*, citatus a *S. Antonino* (1) ait: « Sicut impossibile est, ut illi, a quibus oculos suae misericordiae avertit, salventur; ita necessarium est, ut hi, ad quos convertit oculos suos, pro eis advocans, iustificentur et glorificentur. » VII. *Charitas proximi*, opera misericordiae corporalis, et spiritualis sedulo exercens. Nam Ps. XL, 2 dicitur: *Beatus, qui intelligit super egenum et pauperem; in die mala liberabit eum Dominus.* Et Tob. IV, 21: *Eleemosyna ab omni peccato, et a morte liberat, et non patitur animam ire in tenebras. Fiducia magna erit coram summo Deo eleemosyna omnibus facientibus eam.* Christus ipse Matth. XXV, profitetur, se in extremo iudicio iis vitam aeternam daturum esse, qui opera misericordiae exercuerunt. Huc etiam merito refertur dilectio *inimicorum*, cui plena peccatorum remissio promissa est, et quae veros constituit filios Dei in aeternum salvandos, dicente Christo: *Diligite inimicos vestros... ut sitis filii Patris vestri, qui in coelis est* (2). VIII. *Tribulationes* huius vitae multae et graves, patienterque toleratae certissimum praedestinationis signum constituunt. Nam Iudith ait: *Omnes, qui Deo placuerunt, per multas tribulationes transierunt fideles* (3). Paulus scribit: *Quem diligit Deus, castigat; flagellat autem omnem filium, quem recipit;* et: *Omnis autem disciplina in praesenti quidem videtur non esse gaudii, sed moeroris: postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam, reddet iustitiae* (4). Petrus: *Communicantes Christi passionibus, gaudete, ut in revelatione gloriae eius gaudeatis exultantes* (5). Abraham epuloni in flammis sepulto hoc signum apponit: *Recordare, fili, quia recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala: nunc autem* (id est, in altera vita) *hic consolatur, tu vero cruciaris* (6). Hinc *S. Chrysostomus* (7) de Lazaro inquit: « Quem videris virtutis studiosum, innumeris tamen affligi molestiis, beatum hunc puta, ut qui commissa peccata hic diluat, et illic paratam habeat mercedem. »

ARTICULUS II.

De causa praedestinationis morali sententiae variae.

§ 720. Sicut iustificationis, ita etiam praedestinationis ad gloriam variae causae distingui possunt: *Causa efficiens*, seu *principalis* est ipse Deus, seu aeternum Dei decretum. *Causa finalis proxima* est beatitudo electorum; et *remota*, seu *suprema* est gloria Dei. *Causa meritoria externa*, et *principalis* est Christus Redemptor, qui morte sua *chirographum decreti, quod erat contrarium nobis - tulit de medio* (8), et aeternam beatitudinem nobis promeruit (9). *Causa instrumentalis* dici potest gratia, per quam homines vocantur, iustificantur, et meritorum capaces redduntur. — In istis praedestinationis ad gloriam causis admittendis theologi consentiunt. Ulterius autem assignari solet eiusdem praedestinationis ad gloriam *causa meritoria interna*, seu *secundaria*, quae in homine invenitur, ideo *moralis* vocatur, Deinque ad conci-

(1) P. 4, tit. 15, c. 14, § 7.
(2) Matth. 5, 44.
(3) C. 8, v. 23.
(4) Hebr. c. 12, v. 6 et 11.
(5) 1 Petr. 4. 13. — Cf. Iac. 1, 12.
(6) Luc. 16, 25.
(7) Hom. 3.
(8) Col. 2, 14.
(9) § 377.

piendun praedestinationis adgloriam decretum movet. Circa hanc causam moralem quaestio movetur, et variae sententiae dantur. Quam controversiam iam S. *Thomas* indigitat I, q. 23, art. 5 scribens: « Nullus fuit ita insanae mentis, qui diceret, merita esse causam divinae praedestinationis ex parte actus praedestinantis; sed hoc sub qnaestione vertitur, utrum ex parte effectus praedestinatio habeat aliquam causam; et hoc est quaerere, utrum Deus praeordinaverit, se daturum effectum praedestinationis alicui propter merita aliqua. » Notandum porro est, quod in praefata quaestione solvenda nonnulli a recta fide defecerint, et sententias heterodoxas propugnaverint; alii vero in varias quidem sententias abierint, sed ab hortodoxa fide non recesserint. Distinguere idcirco oportet *sententias haereticorum* et *sententias theologorum catholicorum;* illas refellere, istas vero hic loci clare exponere decet.

I. *Sententiae haereticorum refelluntur.*

§ 721. Non pauci moralem praedestinationis causam curiosius investigantes, et in hac inquisitione non tam doctrinae revelatae, quam potius fallacibus rationis suae principiis inhaerentes, graviter aberrarunt, quorum heterodoxae sententiae cautissime vitandae sunt.

1. *Manichaei*, *Priscillianistae* aliique, sicut duo summa principia statuerunt, ita etiam asseruerunt, homines alios quidem natura bonos, alios vero natura malos esse, et exinde totam rationem vel praedestinationis, vel reprobationis peti. — Ast in hac impia sententia negatur, Deum O. M. omnium hominum Creatorem esse, naturam humanam, quae bona condita fuit, per peccatum originale corruptam esse, et hominem in actionibus suis bonis et malis liberum esse. Penitus reiicienda est ergo sententia, tam gravibus erroribus innixa.

2. *Origenes*, Platonicorum placita secutus, contendebat, animas corpori praeexistere, et antequam carnalibus vinculis colligarentur, aliam in aëre, aut in quodam sidere vitam gessisse, atque in hac praecedenti vita sibi comparasse merita, vel demerita, propter quae aut praedestinarentur aut reprobarentur. At haec praeexistentia animarum non solum omni prorsus argumento destituta, ac plane commentitia est, sed etiam ex Scripturis impugnatur. Primo enim constat ex historia Geneseos, universorum Conditorem antea formasse corpus Adam ex limo terrae, deinde inspirasse in faciem eius *spiraculum vitae*, et hominem factum tunc esse in animam viventem. Non ergo anima corpori praeexistebat. Secundo reiicitur ex Apostolo, qui Rom. V ait: *Per unum hominem peccatum intravit in mundum.* Nullum ergo datur peccatum, antequam anima informet corpus; alias mors et peccatum non per Adam intrasset in mundum, sed per meritum animae antecedenter praevaricatae. Imo Rom. IX, 11 de Iacob et Esau dicitur: *Cum nondum nati essent, aut aliquid boni egissent, aut mali;* quae verba nihil ad rem facerent si animae eorum, priusquam in corporeum carcerem detruderentur, aliquid fuissent promeritae. Et II Cor. V, 10 Apostolus docet, iudicandos esse homines secundum ea, quae gesserunt in corpore; scribit enim: *Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum.* Tertio damnata est Origenistarum sententia in Concilio generali V, cap. 1 his verbis: *Si quis dicit, aut sentit, praeexistere homi-*

num animas, utpote quae antea mentes fuerint, et sanctae virtutes, satietatemque cepisse divinae contemplationis, et in deterius conversas esse, demissasque in corpora supplicii causa, anathema sit. Et *Conc. Braccarense I* an. 561, can. 6 inquit: *Si quis animas humanas dicit, prius in coelesti habitatione peccasse, et pro hoc in corpora humana, in terram deiectas, sicut Priscillianus dixit, anathema sit.* Ultimo etiam Ss. Patres doctrinam catholicam contra Origenistas defenderunt, praecipue *S. Gregorius Nyss.* lib. de Opificio hominis, *S. Augustinus* in lib. contra Priscill. et Origenist. ad Orosium (1), *S. Cyrillus Alex.* (2), et *S. Leo M.* qui (3) ad Turribium scribit: « Catholica fides constanter praedicat, atque veraciter, quod animae hominum, priusquam suis inspirarentur corporibus, non fuere, nec ab alio incorporantur, nisi ab Opifice Deo, qui et ipsarum est Creator et corporum. »

3. *Pelagiani* praedestinationis causam repetebant ex bonis operibus viribus naturae elicitis; cumque necessitatem gratiae reiicerent, docebant, solam hominis voluntatem aut bonam, aut malam esse causam, cur praedestinentur alii ad vitam, alii ad mortem. Inter disputandum vero, cum eo adducti fuissent, ut aliquam gratiam admittere cogerentur, eam ad facilius, non vero ad simpliciter bene agendum necessariam esse dixerunt; ita tamen, ut eius praeparatio a Deo fieret ex praevisis liberi arbitrii meritis mere naturalibus. — Ast haeretica haec sententia iam per ea satis confutatur quae P. IV, Sect. 1, c. 2 et 4 dicta sunt. Certum enim est, gloriam aeternam per excellentiam esse bonum ordinis supernaturalis, cum quo opera mere naturaliter bona nullam proportionem habent. Haec igitur nunquam esse possunt causa moralis, quae Deum moveat ad decretum praedestinationis concipiendum; sed ad hoc requiruntur opera bona in ordine supernaturali, quoniam haec sola salutaria sunt, et meritoria pro vita aeterna. — Dogma autem catholicum est, ad omnes et singulos actus salutares necessariam esse gratiam actualem (§ 409); et dogma pariter catholicum est, gratiam omnino gratuito a Deo conferri (§ 439). Ergo praedestinatio ad primam gratiam omnino gratuita est, cuius nulla datur ex parte praedestinati causa. Ideo Paulus ait: *Si autem gratia, iam non ex operibus: alioquin gratia iam non est gratia* (4); et: *Quis prior dedit illi, et retribuetur ei* (5)? - *Gratia salvati estis per fidem, et hoc non ex vobis; Dei enim donum est, non ex operibus, ut ne quis glorietur. Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Iesu in operibus bonis, quae praeparavit Deus, ut in illis ambulemus* (6). Et II Timoth. I, 9: *Nos liberavit, et vocavit vocatione sua sancta, non secundum opera nostra, sed secundum propositum suum, et gratiam, quae data est nobis in Christo Iesu ante tempora saecularia.* Eandem doctrinam *S. Augustinus* contra *Pelagianos* acerrime defendit, cuius argumenta omnia eo collineant, ut ostendat, praedestinationem ad primam gratiam esse omnino gratuitam, atque independentem a bonis operibus absolute, aut conditionate praevisis. Eodem sensu *Concilium Arausicanum II*, cap. 18 definit: *Debetur merces bonis operibus, si fiant: sed gratia, quae non debetur, praecedit, ut fiant.* Et *Tridentinum* Sess. VI, cap. 8 docet: *Gratis iusti-*

(1) Vid. lib. 11 de Civ. Dei, c. 23.
(2) Lib. 1 in Ioan. cap. 9. (3) Epist. 93.
(4) Rom. 11, 6. (5) V. 35.
(6) Ephes. 2, 8.

ficari ideo dicimur, quia nihil eorum, quae iustificationem praecedunt, sive fides, sive opera, ipsam iustificationis gratiam promeretur, si enim gratia est, iam non ex operibus; alioquin, ut idem Apostolus inquit, gratia iam non est gratia.

4. *Semipelagiani* agnoscebant quidem, nos non posse propriis viribus absque gratia Dei bona opera perficere; contendebant tamen, initium et praeparationem ad illa, ut pium credulitatis affectum, desiderium, petitionem auxilii, quae inter bona opera non recensebant, esse a nobis: sicut, inquiebant, licet infirmus non possit sibi praeparare medicinam, potest tamen desiderare, et petere medicum. Hinc inferebant, Deum decrevisse dare gratiam iis, quos praeviderat se ad illam his initialibus actibus praeparaturos, et gloriam iis, quos praeviderat in accepta gratia propria libertate sine dono speciali perseveraturos usque in finem. Haec quoque sententia ut haeretica reiicienda est. Dogma enim catholicum est, etiam ad initium fidei et operis salutaris necessariam esse gratiam supernaturalem, quae nos semper praevenire debet, ut pium credulitatis affectum concipiamus, et voluntatem ad recte agendum praeparemus (§ 410): et dogma pariter est, non posse hominem iustificatum sine speciali Dei auxilio in accepta iustitia perseverare (§ 411). Hinc *S. Augustinus Semipelagianorum* sententiam strenue impugnavit, eamque penitus contrivit per verba Apostoli: *Non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est* (1). *Non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei* (2); et: *Quis te discernit? Quid autem habes, quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis* (3)? Haec etenim verba Apostoli *Semipelagianorum* sententiae e diametro opponuntur; nam si haec vera esset, homo sufficiens esset cogitare aliquid a se, seu per solas vires naturales, quod conduceret ad vitam aeternam, quia mereri posset gratiam, et ideo haec volentis potius, quam miserentis esset Dei, atque homo respectu suae salutis haberet aliquid, quod non acceperit, et de quo gloriari posset. Idcirco hanc quoque sententiam Ecclesia ut haereticam damnavit, et *Conc. Arausicanum II*, can. 25 declaravit: *Hoc etiam salubriter profitemur, et credimus, quod in omni opere bono non nos incipimus, et postea per misericordiam Dei adiuvamur, sed ipse nobis, nullis praecedentibus bonis meritis, et fidem, et amorem sui prius inspirat.*

5. *Nonnulli*, ut salvarent dogma de necessitate gratiae, aliam viam ingressi dixerunt, moralem praedestinationis causam esse bonum gratiae usum a Deo praevisum: putant nempe Deum praedestinasse, se daturum gratiam iis, quos praescivit gratia bene usuros; sicut si Rex daret alicui arma, campos et pecunias quia praevidet, eum his donis bene usurum esse. — Ut autem cognoscatur, quomodo etiam haec sententia ab orthodoxa fide deficiat, distinguenda est praedestinatio ad gloriam nude et solitarie sumpta, et praedestinatio ad gratiam, nude et solitarie sumpta. Omnes enim Catholici credunt et profitentur, adultos quoscumque gratia bene uti, et per gratiam opera meritoria perficere debere, ut aeternam beatitudinem actu consequantur: imo iuxta multorum theologorum catholicorum sententiam haec ipsa bona opera, seu merita a Deo praevisa mo-

(1) II Cor. 3, 5. (2) Rom. 9, 16.

(3) I Cor. 4, 7.

ralem causam praedestinationis ad gloriam constituunt. Aliter autem sentiendum est de praedestinatione ad gratiam nude et solitarie sumpta; haec enim non potest adscribi bono gratiae usui a Deo praeviso. Deus enim gratiam suam supernaturalem gratuito, et ex misericordia dispensat, etiam iis, de quibus praevidet, quod ea bene usuri non sint; nam Matth. XX, 19: *Multi sunt vocati, pauci vero electi:* et Matth. XXV, 15 etiam servo malo et pigro unum talentum datur (1). Dein si Deus per liberi arbitrii consensum, et bonum gratiae usum praevisum ad concedendam gratiam moveretur, haec iterum volentis potius, atque currentis acquisitio, quam miserentis Dei donum esset. Denique ipse liberi arbitrii consensus, seu bona voluntas in homine exorta, gratiae effectus est, dicente Apostolo: *Deus est, qui operatur in nobis velle, et perficere pro bona voluntate* (2). Id ergo, quod est praedestinationis ad gratiam effectus, huius causa moralis dici nequit. Firmiter itaque principio iam declarato, et probato insistendum est, quod praedestinatio ad primam gratiam sit omnino gratuita, atque independens a bonis operibus absolute aut conditionate praevisis.

II. *Sententiae theologorum catholicorum exponuntur.*

§ 722. Theologi catholici omnes docent, praedestinationem ad primam gratiam omnino gratuitam esse. Imo etiam dum de praedestinatione ad gloriam, nude et solitarie sumpta agitur, non ex omni parte inter se dissentiunt. Nam praedestinatio ad gloriam considerari potest vel *in ordine intentionis*, vel *in ordine executionis*, hoc est, vel ex parte Dei aeterno suo consilio ac decreto nonnullos ad gratiam et gloriam destinantis, vel in tempore decretum suum exequentis. Quaestio inter theologos catholicos non movetur de praedestinatione in ordine executionis, quae est ipsa actualis gloriae retributio. Omnes enim secundum clarissimam Revelationis doctrinam admittunt, bona opera, seu merita in adultis gloriam aeternam praecedere debere, quia haec merces est et corona, quae non-nisi legitime certantibus titulo iustitiae debita rependitur. De sola ergo praedestinatione secundum ordinem intentionis hic controvertitur. Quaeritur nempe, an divinum praedestinationis decretum *ante*, vel *post merita praevisa* conceptum sit. Decreta enim divina dividuntur in *absoluta*, quorum ratio a solis attributis Dei internis petitur, et in *hypothetica*, ad quae formanda concurrunt etiam res extra Deum positae. Multi igitur theologi decretum praedestinationis absolutum esse dicunt, vi cuius Deus praedestinatis efficaciter gloriam aeternam dare decrevit ex mero suo beneplacito, et independenter a praevisis eorum meritis supernaturalibus, quae tanquam praedestinationis effectus consideranda sunt. Alii vero theologi praedestinationis decretum hypotheticum esse defendunt, dicuntque, Deum, qui omnia ut praesentia videt, praedestinatis conferre gloriam aeternam decrevisse propter praevisa eorum merita supernaturalia. Istae duae sententiae iam clarius exponendae sunt, quibus etiam tertia iungi potest, quae de utraque aliquid participare videtur.

1. Theologi catholici, qui primam sententiam defendunt, pro fundamentali principio ponunt dogma catholicum de peccato originali, per quod omnes homines gratia sanctificante

(1) Cf. § 427. (2) Phil. 2, 13.

privati incurrerunt iram et indignationem Dei, ac aeternae damnationis rei facti sunt. Existimant porro, Deum ex hac communi, ac perdita corruptionis massa certum electorum numerum gratuito discrevisse, iisdemque media salutis efficacia, seu tales gratias praeparasse, quibus certo et infallibiliter a peccatis purgantur, bonis operibus et virtutibus ornantur, in bono perseverant, et aeternam beatitudinem consequuntur. Iuxta hanc sententiam praedestinatio ad gloriam praecedit praedestinationem ad gratiam, quia Deus gratias efficaces ideo nonnullis hominibus concedit, quia eosdem ab aeterno ad beatitudinem praedestinavit. Ideo etiam decretum praedestinationis ad gloriam *absolutum* dicitur, quia in mente divina absque ullo ad praevisa merita respectu concipitur, quae eiusdem decreti effectus, non vero eiusdem causa dicenda sunt. Ex eadem ratione praedestinatio ad gloriam *mere gratuita* vocatur, quia nihil ex parte hominis occurrit, quod illam mereretur. — Admittunt quidem huius sententiae patroni, Deum velle omnes homines salvos fieri, voluntate nempe antecedenti, seu conditioni alligata: *si ipsi velint*. Dum autem docent, Deum non velle homines salvos facere nisi volentes, id intelligunt de volitione, non quam ab hominibus expectat, sed quam in praedestinatis ipsemet vi gratiae suae operatur. Eodem modo fatentur, Christum pro omnibus hominibus mortuum esse, et omnibus quidem sufficientia, solis autem electis efficacia salutis media praeparasse. — Hanc sententiam propugnant *Augustiniani*, *Thomistae*, nonnulli *Scotistae* (ut *Mastrius*). *Estius, Sylvius, Suarez, Toletus, Thyphanius, Simonet*, et cum multis aliis *Bellarminus*, qui de grat. et lib. arbitrio (1) scribit: « Sedes Apostolica non tantum semel, sed etiam secundo et tertio adversus *Pelagianorum* reliquias pro defensoribus gratuitae praedestinationis sententiam tulit, ut iam haec sententia non quorumvis Doctorum opinio, sed fides Ecclesiae catholicae dici debeat. »

2. Theologi catholici, qui secundam sententiam propugnant, pro fundamentali statuunt, Deum supposito etiam peccato originali, velle vere et sincere omnes et singulos homines, saltem adultos salvos fieri, et Christum ex eadem sincera voluntate applicationis meritorum suorum pro iisdem mortuum esse, et sanguinem fudisse. Ex hoc principio inferunt, Deum intuitu meritorum Christi ex gratuita misericordia tales omnibus adultis gratias praeparasse, quibus bene utentes recte vivere, et aeternam salutem promereri possint. Deus igitur, ante cuius oculos omnia praesentia sunt, illos ad aeternam gloriam praedestinat, quos praevidet gratia bene usuros, merita sibi comparaturos, et in statu gratiae obituros. Ast etiam huius sententiae defensores fatentur, perseverantiam finalem speciale esse divinae misericordiae donum, tum quia speciali gratia opus est, ut quis omnes semper tentationes vincat, quodlibet grave peccatum devitet, et innocentiam usque in finem conservet, tum quia Deus absolutus vitae et mortis dominus est, et solum gratuitae ipsius misericordiae adscribendum est, si quis non statim post commissum peccatum, sed tantum post obtentam iustificationem morte arripiatur. Caeterum in hac sententia praedestinatio ad gratiam est ratione prior praedestinatione ad gloriam, et praedestinatio ad gloriam ratione posterior ad praevisionem absolutam

(1) Lib. 2, cap. 11.

meritorum, ut vere dici possit, ideo hominem praedestinari ad gloriam, quia gratia Dei adiutus ponet haec merita, non autem ideo quis ponet haec merita, quia est praedestinatus ad gloriam. Idcirco in hac sententia decretum praedestinationis ad gloriam *hypotheticum* dicitur, quia ad illud formandum merita hominis ope gratiae sibi comparata, et a Deo praevisa concurrunt. Ex eadem ratione praedestinatio *non mere gratuita* vocatur, quia, licet homo primam gratiam nullo modo promereri possit, ope tamen gratiae tum huius augmentum, tum gloriam aeternam et eiusdem augmentum promereri potest, et debet (§ 483). — Pro hac sententia inter veteres scholasticos citari solent *Alexander Alensis*, *Albertus M.*, *S. Bonaventura*, *Aureolus*, *Gabriel Biel*, *Sadoletus* et alii. Maxime autem hanc sententiam defenderunt *Molina*, *Gregorius de Valentia*, *Leon. Lessius*, *Vasquez*, *Becanus*, *Petavius*, *Card. Sfondratus*, *Carolus Ios. Tricassinus* Ord. Cappuc., *Frassen* Min. Observ., *Tournely* et alii plurimi. Hos inter merito recensendus est *S. Franciscus Salesius*, qui in epistola ad P. Leonardum Lessium data 26 aug. ann. 1613 scribit: « Vidi in Bibliotheca Collegii Lugdunensis tractatum de praedestinatione; et quamvis nonnisi sparsim, ut fit, oculos in eum conficere contigerit, cognovi tamen, Paternitatem vestram sententiam illam antiquitate, suavitate et Scripturarum nativa auctoritate nobilissimam de praedestinatione ad gloriam post praevisa opera amplecti, et tueri; quod sane mihi gratissimum fuit, qui nimirum eam semper ut Dei misericordiae et gratiae magis consentaneam, veriorem ac amabiliorem existimavi, quod etiam tantisper in libello de amore Dei indicavi. » Qui hanc epistolam supposititiam esse censuerunt, confutati sunt per eiusdem autographum, quod conservatum fuerat in domo professa Soc. Iesu, thecae argenteae inclusum (1).

3. Nonnulli admiserunt quidem, gratiam ab extrinseco efficacem esse, eamque a clementissimo Deo omnibus conferri, et praedestinationem post praevisa merita fieri. Ut autem ostenderent, quomodo Deus specialem erga electos dilectionem et misericordiam exhibeat, eosdemque indeclinabiliter ad salutem aeternam perducat, aliam viam ingressi sunt ad praedestinationis naturam, et qualitatem declarandam. Posita nempe voluntate generali in Deo salvandi omnes, et praeparatione auxiliorum sufficientium ad illam salutem consequendam, dicunt, Deum per scientiam mediam praescire, quomodo quisque iis uteretur, si in his vel illis circumstantiis poneretur: qua praescientia conditionali posita, ex omnibus, quos voluntate generali ad salutem ordinat, aliquos speciali dilectione et misericordia seligit, quos statuit ponere in his circumstantiis, in quibus praevidit, eos bene usuros gratia, et in ea perseveraturos, iisque salutem decernit: alios autem statuit ponere in his circumstantiis, in quibus praevidet, eos non bene usuros gratia, qui ideo ob negatam gratiam circumstantiis congruam negative, et ob praevisa peccata positive reprobantur. Ex quibus patet, electionem et discretionem salvandorum a reprobis esse ex gratuita voluntate Dei. Sed quia in salute duo sunt connexa, nempe gratia, seu merita et gloria, dicunt, Deum prius decrevisse gratiam, seu merita, et eorum intuitu

(1) V. Theod. Eleuther. seu Livinum de Meier, Hist. Controv. de Auxil. vindicata lib. I. cap. II.

gloriam, sicque praedestinationem ad gratiam propriam electis, et reipsa salvantem esse gratuitam, praedestinationem autem ad gloriam esse ex praevisis meritis gratiae. Ita sentiunt communiter *Congruistae*. Conveniunt isti cum secunda sententia, quatenus decretum praedestinationis hypotheticum, post praevisa merita conceptum, et praedestinationem non mere gratuitam admittunt: conveniunt autem cum primae sententiae assertoribus; sicuti enim isti dicunt, solis praedestinatis praeparari gratias efficaces, quibus infallibiliter salvantur, ita isti asserunt, solos praedestinatos obtinere gratias in circumstantiis congruis, quibus certo consentiunt, merita sibi comparant, perseverant et salvantur.

Nota 1. *Ambrosius Catharinus* singularem de praedestinatione sententiam proposuit. In tractatu nempe de praedestinatione, quem durante adhuc *Concilio Trident.* edidit, duos distinguit hominum salvandorum ordines. Primus est eorum, quos insigniter electos et praedestinatos vocat, et inter quos praecipue B. V. Mariam, Apostolos, Patriarchas, Prophetas, aliosque insignis pietatis Sanctos collocat. Hos autem ante omnem meritorum praevisionem praedestinatos esse contendit, quibus tanta, et tam efficacia ac infallibilia salutis assequendae media Deus ex suo beneplacito largitur, ut certissime et indeclinabiliter ad vitam perducantur aeternam. Certitudinem huius praedestinationis *Catharinus* repetit non a scientia Dei tantum, sed maxime a providentia, seu decreto ipsius efficaci, absoluto et antecedenti. — Alter salvandorum ordo est eorum, qui communi providentiae relicti, ac communibus duntaxat auxiliis adiuti, praesciuntur quidem a Deo ex meritis salvandi, at non ex speciali decreto et absoluto, antecedente omnem meritorum praevisionem: horum numerum certum quidem esse, ait, ex praescientia, non vero ex speciali Dei providentia. Hinc *Catharinus* de negato praedestinationis decreto accusatur a *Dominico Soto*, *Billuart*, *Gazzaniga* et aliis: imo *Bannesius* (1) illius sententiam manifestam haeresin appellare non dubitat. Alii autem theologi *Catharinum* a dicto errore vindicant. Ita cl. *Tournely* de Deo, et div. attr. (2) inquit: « Cum docet *Catharinus*, aliquos esse quidem salvandos, sed a Deo non electos, nec praedestinatos, non sic intelligendum est, quasi omnem omnino Dei praedestinationem ab iis, qui salvi fiunt, removendam arbitretur; neque enim adeo stolidus fuit praestantissimus theologus, ut gloriam quibusdam fortuito contingere putaret, quibus non fuisset aeterno Dei, et meritorum intuitu posteriore decreto destinata. Contendit igitur, quosdam ad salutem pervenire non praedestinatos (in sensu *Augustinianorum*, et *Thomistarum*) praedestinatione videlicet gratuita, quae omnem meritorum praevisionem antevertat, vi cuius singularia et infallibilia salutis media seligantur. » Caeterum manifestum est, in systemate *Catharini* duas theologorum sententias invicem coniungi. Sicuti enim *Augustiniani* et *Thomistae* omnes praedestinatos, ita *Catharinus* eos, quos ad primum salvandorum ordinem refert, per gratias ab intrinseco efficaces, aeterno et absoluto Dei decreto sibi praeparatas, ad salutem indeclinabiliter perduci dicit. Quoad illos vero, qui ad secundum salvandorum ordinem pertinent, admittit cum *Molinistis* auxi-

(1) In I p. q. 23, art. 7.

(2) Q. 22, art. 1.

lia omnibus communia, seu gratias ab extrinseco efficaces, quibus consentientes bene operantur, uberiora auxilia consequuntur, merita sibi comparant, et ad aeternam salutem perveniunt. Sententiae autem, quae catholice defendi possunt, etiam in uno systemate coniunctae reprehendi non posse videntur. Quoniam autem *Catharinus* ex una quidem parte de utriusque scholae placitis participavit, ex altera vero parte utrique scholae contradixit, theologos universos hac in re adversarios habuit.

Nota 2. Variae theologorum sententiae de morali praedestinationis causa dependent a variis systematibus, quibus efficaciam gratiae declarare nituntur. Qui docent, nunquam bonum opus perfici, nisi detur gratia ab intrinseco efficax; necessario inferunt, illos solos praedestinatos esse, quibus ex gratuita misericordiae gratiae ab intrinseco efficaces ad bene operandum, et ad perseverandum in bono praeparatae sunt. Qui dicunt, omnibus gratias versatiles concedi, quae per consensum datum efficaces redduntur, cohaerenter cum suo systemate decretum praedestinationis ex praevisis meritis repetunt. Ut autem illi, quos Deus salvare decrevit, infallibiliter ad finem suum perveniant, opus esse, aiunt *Congruistae*, ut Deus eosdem in circumstantiis congruis reponat, in quibus per scientiam mediam certum eorum consensum gratiae praestandum praevidet. — Quod autem § 429 de placitis scholarum observatum fuit, hic quoque perpendendum est. Siculi enim systemata a theologis excogitata mysteria gratiae perfecte declarare nequeunt, ita multo minus decreta salutem hominum respicientia perfecte dilucidare valent. Nam *Incomprehensibilia sunt iudicia* Dei (1), et inter angustos systematis a finita et infirma ratione humana excogitati limites coarctari non possunt. Deus enim omnipotens et liberrimus, sapientissimus et clementissimus multiplici modo gratias suas elargitur (§ 410); et dum quosdam efficacissimis, imo et extraordinariis, ac plane mirabilibus modis, ut ex. gr., Paulum Apostolum, vocat, dirigit, et ad salutem perducit, non ideo tamen alios negligit, sed omnibus talia auxilia praebet, quibus salutem suam actu consequi possunt, dummodo gratias divinas in vacuum non recipiant, libero suo arbitrio iisdem resistentes. Caeterum fatendum semper est, nos decreta divina comprehendere non posse. Quodsi sententia quaedam theologica de causa praedestinationis morali adoptanda sit, illa profecto praeferenda est, ex qua sapientia, iustitia, bonitas Dei, eiusque seria voluntas salvandi omnes clarius elucent; secundum quam porro melius intelliguntur frequentia et gravia S. Scripturae monita, quibus indiscriminatim homines ad orandum, ad vigilandum, ad certandum et ad contendendum excitantur, ut salutem suam operentur, et quae demum generatim aptior est ad christianam perfectionem promovendam. Quam regulam attendentes secundam sententiam primae praeferendam esse censemus, et ideo huius argumenta enervare, illius vero confirmare studemus.

(1) Rom. 11, 33.

ARTICULUS III.

Argumenta eorum, qui decretum praedestinationis absolutum defendunt, afferuntur et refelluntur.

§ 723. Qui dicunt, Deum absque respectu ad merita praevisa decreto absoluto aliquos ex massa damnationis seligere, iisdemque tales gratias

efficaces praeparare, quibus adiuti infallibiliter ad aeternam beatitudinem perveniunt, sententiam suam ex *S. Scriptura*, ex *Traditione*, auctoritate potissimum *S. Augustini* et *S. Thomae*, atque *rationibus theologicis* probare tentant. Argumenta haec, a primae sententiae patronis afferri solita, candide proponemus, ita tamen, ut mox in notis ea adiiciamus, quae ad illa infirmanda et refellenda inserviunt.

I. *Argumenta ex S. Scriptura petita.*

§ 724. 1. Exod. XXXIII, 18 etc. Moyses orat: *Ostende mihi gloriam tuam;* et Deus respondet: *Ego ostendam omne bonum tibi, et vocabo in nomine Domini coram te: et miserebor cui voluero, et clemens ero in quem mihi placuerit:* quibus verbis gloria aeterna Moysi promittitur, et simul generali sententia asseritur, eam soli misericordiae Dei, seu mere gratuitae electioni divinae adscribendam esse. David quoque salutem suam non meritis suis, sed absoluto voluntatis divinae decreto adscribit; Dei enim bonitatem laudans ait: *Salvum me fecit, quoniam voluit me* (1). Sap. IV, 11 de iusto praedestinato dicitur: *Raptus est, ne malitia mutaret intellectum eius, aut ne fictio deciperet animam illius... Consummatus in brevi explevit tempora multa, placita enim erat Deo anima illius, propter hoc properavit educere illum de medio iniquitatum.* Iustus ergo non propter merita praevisa, sed quia eius anima iuxta beneplacitum divinum electa erat, mundi periculis matura morte abreptus est, ut secure ad destinatam sibi gloriam perveniret. Ezech. XXXVI, 22 promittens Deus electis suis immutationem cordis, aliaque spiritualia bona, quae sunt effectus praedestinationis aeternae, ait: *Non propter vos ego faciam, sed propter nomen sanctum meum.*

2. Matth. XI, 20 etc., Christus, cum durissimum iudicium civitatibus impoenitentibus praenuntiasset, (v. 25 etc.) ita loquitur: *Confiteor tibi, Pater, Domine coeli et terrae, quia abscondisti haec a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. Ita Pater: quoniam sic fuit placitum ante te:* opponit ergo Christus reprobis praedestinatos; horum autem electionem soli beneplacito Patris adscribit. Et Luc. XII, 32 alloquens suos discipulos dicit: *Nolite timere pusillus grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum:* quibus verbis clare pronuntiat, nihil timendum esse electis, quia per gratias efficaces certo ad regnum aeternum perducuntur: istorum vero electionem iterum a solo beneplacito Patris repetit. Io. X, 26 ad Iudaeos obduratos dicit: *Vos non creditis, quia non estis ex ovibus meis. Oves meae vocem meam audiunt, et ego cognosco eas, et sequuntur me: et ego vitam aeternam do eis, et non peribunt in aeternum, et non rapiet eas quisquam de manu mea.* Oves hic designant praedestinatos, quae ideo vocem pastoris audiunt, quia sunt ex ovibus, seu ex praedestinatis. Io. XV, 16 Christus ad discipulos suos inquit: *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, ut eatis et fructum afferatis, et fructus vester maneat:* quibus verbis apertissime declaratur, electionem non ex meritis praevisis, sed ex gratuita Christi bonitate factam esse, eandemque electionem causam esse fructus, qui per gratiam producitur, et vitam aeternam promeretur. Act. XIII, 48 post praedicationem Pauli legitur: *Crediderunt, quotquot*

(1) Ps. 17, 22.

erant praeordinati ad vitam aeternam: ubi praeordinatio ad vitam aeternam assignatur tanquam causa fidei, quam praestiterunt. Certum igitur est Deum aliquos ex massa damnationis seligere, iisdemque gratias efficaces concedere, quibus adiuti fidem concipiunt, bene operantur, et in bono usque in finem perseverant.

3. S. Paulus in *Epistola ad Romanos* ex proposito de praedestinatione mere gratuita agit, eam explicat, probat, et contra impugnantes defendit. Nam cap. VIII, v. 28 ait: *Omnia cooperantur in bonum iis, qui secundum propositum vocati sunt sancti. Nam quos praedestinavit, hos et vocavit: et quos vocavit, hos et iustificavit: quos autem iustificavit, illos et glorificavit:* quo in loco praedestinatio *propositum Dei* dicitur, et secundum hoc propositum, seu propter praedestinationis decretum homines vocari, iustificari et glorificari dicuntur. Tum cap. IX quaerens, cur tam pauci ex Iudaeis in Christum crederent, cum tamen ad Iudaeos, utpote filios Abrahae, factae sint repromissiones salutis? Respondet autem, non omnes carnales filios Abrahae in aeternis Dei consiliis fuisse filios promissionis, seu praedestinatos, sed aliquos tantum prae aliis gratis electos. Hanc autem gratuitam praedestinationem probat exemplo *Iacobi* et *Esau*, qui ex iisdem parentibus, et eodem concubitu nati fuerunt, et ex quibus tamen prior non ex operibus, sed ex gratia vocantis electus, posterior vero derelictus fuit; ait enim (v. 11 etc.): *Cum nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent, aut mali (ut secundum electionem propositum Dei maneret) non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei* (Rebeccae): *Quia maior serviet minori, sicut scriptum est, Iacob dilexi, Esau autem odio habui.* Certum quidem est, Iacobum iustum fuisse, et ope gratiae divinae opera supernaturalia peregisse; et tamen negatur, eum intuitu meritorum praevisorum electum fuisse, sed haec electio gratuitae Dei bonitati adscribitur. Idcirco Apostolus prosequitur: *Quid ergo dicemus? numquid iniquitas apud Deum? Absit. Moysi enim dicit: Miserebor, cuius misereor, et misericordiam praestabo, cuius miserebor. Igitur non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei.* Quae verba ostendunt, electionem hominum a sola divina misericordia pendere, quam Deus nemini debet, atque ideo sine iniustitia uni exhibere, et alteri negare potest. Ad omnes autem querelas eorum, quibus gratuita ista et sola Dei voluntate suspensa electio iniusta videri solet, penitus dissipandas, Paulus (v. 20) addit: *O homo! tu quis es, qui respondeas Deo? Numquid dicit figmentum ei, qui se finxit: quid me fecisti sic? An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam?* Quibus verbis apertissime gratuita bonorum electio significatur; nullus quippe fuisset huiusmodi querelarum locus, si praedestinatio a praevisione meritorum penderet. — Idem Apostolus in aliis quoque epistolis eandem doctrinam proponit. Ephes. I, 4 etc. scribit: *Elegit nos in ipso* (Christo) *ante mundi constitutionem, ut essemus sancti et immaculati in conspectu eius in charitate, qui praedestinavit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum in ipsum secundum propositum voluntatis suae.* Clare hic indigitat Paulus, homines eligi a Deo, non quia sancti et immaculati futuri esse praevidentur, sed ut sancti et immaculati fiant ac maneant, eosdemque praedestinari

non propter merita praevisa, sed *secundum propositum voluntatis suae*, id est, absoluto decreto, seu ex gratuita bonitate: et (v. 11) addit: *In quo* (Christo) *etiam et nos sorte vocati sumus, praedestinati secundum propositum eius, qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suae*. Similiter II Tim. I, 9 ait: *Deus nos liberavit, et vocavit vocatione sua sancta, non secundum opera nostra, sed secundum propositum suum, et gratiam, quae data est nobis in Christo Iesu ante tempora saecularia:* quibus verbis gratuita electio adscribitur quidem meritis Christi, non autem meritis hominis praevisis.

Nota 1. Per loca ex V. T. citata praedestinatio mere gratuita nullatenus probatur. Nam Ex. XXXIII, 18, Moyses non postulat aeternam beatitudinem, sed in hac mortali vita faciem Dei, seu gloriam Dei extraordinario modo videre cupit. Denegatur autem Moysi in hac vita mortali perfecta visio beatifica (v. 20), promittitur tamen imperfecta, quae quidem plane extraordinaria sit (v. 23). Ideo Deus (v. 19) profitetur, se ex indebita bonitate, et ex speciali erga Moysen amore id praestare, quia talia dona extraordinaria, seu istas gratias gratis datas nemini debet, sed ex mere gratuita bonitate impertitur; quod indicatur per verba: *Miserebor cui voluero, et clemens ero in quem mihi placuerit.* Si petitio Moysis et responsio Dei de aeterna beatitudine intelligerentur, haec Moysi denegaretur per verba: *Non poteris videre faciem meam:* omnes idcirco concedere debent, de sola visione faciei divinae in hac vita sermonem esse. — Ps. XVII, 22, David non loquitur de aeterna sua salute, sed de liberatione ab insidiis inimicorum, vel, ut alii cum *S. Athanasio* et *Eusebio Caes.* putant, de iustificatione, quam ex gratuita misericordia Dei post tristissimum lapsum suum obtinuit. — Ex verbis Sap. IV, 11, nequaquam probari potest, iustum ex hac vita raptum fuisse, eo quod praedestinatus esset ante praevisa merita: imo potius contrarium ex hoc ipso loco erui posse videtur. Nam (v. 13), dicitur: *Consummatus in brevi explevit tempora multa; placita enim erat Deo anima illius:* specialis ergo Dei erga illum electum dilectio supponit, non antecedit illius merita praevisa. Quod si sub figura *Henoch* iustus hic repraesentetur, sicut multi post *S. Ambrosium* volunt interpretes, iustus ille perinde ac *Henoch* raptus fuit ad feliciorem statum propter merita; de *Henoch* enim dicitur: *Ambulavit Henoch cum Deo, et non apparuit, quia tulit eum Dominus* (1). — Ex verbis Ezech. XXXVI, 22 inepte praedestinatio mere gratuita infertur. Praedicitur enim ibi, quod Deus Iudaeos ex captivitate liberaturus, in patriam reducturus, et gratiam poenitentiae ac conversionis concessurus sit: haec omnia autem Deus praestare dicitur non propter Iudaeorum merita, sed *propter nomen sanctum suum*, ne blasphemetur in gentibus, et ut ipsius omnipotentia et misericordia cognoscatur et praedicetur. Itaque de praedestinationis decreto hic nec verbum occurrit. Nec adaequate dicitur, gratiam conversionis, de qua Propheta (v. 25 et seq.) loquitur, praedestinationis effectum fuisse, quasi Iudaei hanc gratiam acceperint, quia ante merita praevisa absoluto decreto praedestinati fuerunt. Certum enim est, quod gratiae supernaturales etiam illis concedantur, qui praedestinati non sunt. Denique verba Dei ad omnes Iudaeos e captivitate reduces

(1) Gen. 5, 24.

diriguntur: quis autem dicet, hos omnes praedestinatos fuisse, cum potius constet, etiam post reditum in patriam multos ex Iudaeis a recto tramite deviasse?

Nota 2. Matth. XI, 20 etc. sermo non est de praedestinatione ad gloriam, sed potius de praedestinatione ad gratiam. Christus enim cnm a sapientibus et prudentibns secundum carnem indigne et proterve lumen Evangelii respui videret, laudat Patrem sunm, eique gratias agit, quod profunda sui Evangelii mysteria parvulis, seu vere hnmilibus corde et animo docilibus manifestet. Adorat insuper Christus hanc illius erga ipsos providam benignitatem. Quodsi verba Christi de praedestinatione ad gloriam intelligantur, ea multo magis sententiae favent, quae decretum praedestinationis hypotheticnm defendit, quia iuxta beneplacitum Patris illi soli praedestinari dicuntur, qui parvnli, seu vere humiles esse noscuntur. — Luc. XII, 32, Christus non loquitur de beneplacito absoluto et efficaci dandi gloriam aeternam; alloquitur enim omnes suos Apostolos, inter quos erat Iudas traditor, pro qno baud dubie efficax illud et absolutum beneplacitum non babuit. Ergo sub conditione duntaxat Christus regnum proponit, si nempe bonis operibus, divina adiuvante gratia, illud promereri voluerint, quod ex contextu manifestum est. Nam in eodem sermone discipulos bortatur ad vitae contemptum, et ad martyrium (v. 4), ad timorem Dei, ***qui, postquam occiderit, habet potestatem mittere in gehennam*** (v. 5), ad confessionem sui nominis (v. 8), et ad vigilandnm (v. 16 etc). Tum illos excitat, ut rerum temporalium curam deponant (v. 22-30), et ad altiora mentem suam erigant (v. 31). Quodsi immediate (v. 32) subiungit: *Nolite timere* etc., non timorem de salute aeterna, sed timorem de rerum temporalium penuria deponendum esse docet. Nam a maiori ad minus Christus hic arguit, quasi diceret: Si complacuit Patri vestro dare vobis regnum, primarios vos Ecclesiae ministros constituere, et aeternam beatitudinem praeparare, an non de rebus ad communem istam vitam necessariis vobis providebit? Quibus dictis discipulos hortatur, ut ad perfectiora et excellentiora contendant (v. 33 et seq.). Quae omnes circumstantiae ostendunt, Christum loco citato non loqui de beneplacito, seu proposito dandi gloriam absoluto et efficaci, sed de conditionato, quod nempe pendeat, ac suspensum sit ex meritis bonorum operum. Quinimo conditio ad regnum obtinendum requisita, in ipsis Christi verbis indigitatur. Docet enim *V. Beda*, gregem illum vocari pusillum ob humilitatem eorum et propter hanc eis regnum decerni: unde Card. *Hugo* locum ita explicat: Complacuit Patri vestro vobis dare regnum; vobis, inquit, et vestris similibus, id est, humilibus: ubi et in confirmationem istius explicationis adducit textum illum Matth.: *Sinite parvulos*, id est, humiles, ***ad me venire: talium est enim regnum coelorum*** (1). — Io. X, 26 etc., verba Christi vere et litteraliter intelligenda sunt de praedestinatis ad gratiam, non de praedestinatis ad gloriam. Christus enim Iudaeis, subdolam quaestionem proponentibus (v. 24), exprobrat incredulitatem, in qua pertinaciter haerent, quamvis doctrinam salutis ipsis annuntiasset, et multa miracula patrasset. Vocati ergo fuerunt ad fidem, sed vocationi non adinstar ovium paruerunt, sed per liberum arbitrium resistentes gratiam in vacuum recepe-

(1) C. 19, v. 14.

runt. Ideo ad eosdem dicit: *Sed vos non creditis, quia non estis ex ovibus meis*, id est, quia ex malitia cordis vestri qualitates non habetis pro ovibus meis requisitas. Has autem qualitates explicat dicens: *Oves meae vocem meam audiunt, et ego cognosco eas, et sequuntur me*. Manifeste ergo Christus loquitur de gratia fidei, quam aliqui recipiunt, et oves Christi fiunt; alii autem reiiciunt, et pereunt. Nec obstat quod dicat Christus: *Ego vitam aeternam do eis, et non peribunt in aeternum, et non rapiet eas quisquam de manu mea:* per vitam enim aeternam intelligi potest fides in Deum verum et in Iesum Christum, iuxta illud Io.: *Haec est vita aeterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti, Iesum Christum* (1). Reliqua autem verba hunc sensum referunt: Oves meae, copiosis gratiis munitae, et a me protectae non peribunt ex mea culpa, sed si aliquae pereunt, sua culpa pereunt; nec quisquam tam potens est, ut possit eas mihi eripere, nisi sponte a me abeant. Quodsi cum *S. Augustino* per oves, de quibus hic loquitur Christus, intelligantur soli praedestinati, nil ex iis aliud colligitur, quam quod illi infallibiliter sint perventuri ad vitam aeternam. Haec tamen infallibilitas non oritur ex decreto Dei antecedente praevisa merita, sed potius ex praescientia, qua Deus absolute, certo et infallibiliter praevidet, quinam sint ad gloriam perventuri. — Locus Io. XV, 16, non potest intelligi de electione ad gloriam, tum quia Iudas, qui erat unus ex discipulis, quos alloquebatur, non erat praedestinatus, tum quia paulo infra Christus dicit, illam electionem esse causam, cur mundus Apostolos odio habeat; at mundus non poterat eos odisse ob electionem ad gloriam, cum eam non cognosceret: ergo necesse est, quod loqueretur de alia electione cognita mundo. Locutus est igitur vel de electione ad gratiam et fidem, ut vult *S. Augustinus* (2); vel de electione ad Apostolatum, ut interpretantur *S. Cyrillus Alex., S. Chrysostomus, Theophilactus, Euthymius, Estius* et alii, quia verba subsequentia aperte munus apostolicum describunt: *Ut eatis, et fructum afferatis* etc. — Multi putant, Act. XIII, 48, sermonem esse de praeordinatis ad fidem, quae per synecdochen *vita aeterna* (3) dicitur, ita ut sensus sit, eos omnes in tempore credidisse, qui ad credendum ab aeterno erant praeordinati, id est, gratiae beneficio dispositi, quem sensum suggerit vox graeca τεταγμένοι ordinati, dispositi. Quodsi etiam daretur, sermonem ibi esse de praedestinatis ad gloriam, sensus erit, omnes illos credidisse in tempore, quos Deus ab aeterno per scientiam visionis praevidens credituros et perseveraturos, praeordinavit ad vitam aeternam. Tantum ergo abest, ut praedestinatio sit causa bonorum operum, quin potius bona opera sint causa praedestinationis; quapropter nihil est in citato textu, quod faveat praedestinationi ante praevisa merita, aut quod sit contrarium praedestinationi post praevisa merita. Ipsi etiam adversarii admittere nequeunt, omnes, qui praeordinantur ad fidem, seu hanc recipiunt, esse etiam ad gloriam praedestinatos.

Nota 3. Paulus Rom. VIII, 28-30, fideles ad confidentiam et ad fortitudinem in tribulationibus exhortatur, ut ex praecedentibus et subsequentibus manifeste patet. Ideo dicit: *Scimus, quoniam diligentibus Deum*

(1) Cap. 17, 3. (2) Tract. 86 in Ioan. et lib. de praedest. Ss. c. 17 et 19.

(3) Io. 17, 3.

omnia cooperantur in bonum, iis, qui secundum propositum vocati sunt sancti: ista autem dilectio est charitas cordibus infusa, seu gratia sanctificans, qua fit, ut quaecumque huius vitae adversa, calamitates, pressurae, persecutiones cedant in bonum electorum. Sensus ergo verborum Pauli est: Ne diffidamus ob infirmitatem nostram, sed certissimum habeamus, quod Deum diligentibus omnia cooperantur in bonum, iis nempe, qui ex gratuito Dei proposito ad sanctitatem vocati sunt, Deique vocationi obedierunt. De istis porro dicit Apostolus, quod per passiones Filio Dei incarnato similes fieri debeant, et addit: Quos autem ad hanc conformitatem cum Christo *praedestinavit*, hos et *vocavit* ad passiones, per easdem *iustificavit*, id est, iustiores et sanctiores reddidit, imo et *glorificavit*, id est, magnos, celebres et gloriosos fecit, gratiis ac meritis refertos, ac in aeternum remunerandos. Haec interpretatio contextui maxime consona est. Si autem cum aliis verba Pauli de praedestinatione ad gloriam exponantur, nullatenus tamen ex iis absolutum praedestinationis decretum probari potest, quia causa moralis praedestinationis in iis non indigitatur, sed tantum dicitur, in praedestinatis (sive ante, sive post merita praevisa praedestinentur) omnia gratiae divinae adscribenda esse, quia a Deo ad fidem vocantur, a Deo per baptismum iustificantur, a Deo denique, perseverantiae finalis gratiam concedente, glorificantur. — Quae Paulus in eadem epistola cap. IX scribit, non de gratuita praedestinatione ad gloriam, sed de gratuita praedestinatione ad gratiam dicta sunt, quod ex contextu et scopo huius epistolae recte infertur. Nam, ut observat cl. *Bernardinus a Piconio* (1) in praefat. ad hanc epist: « Scopus Apostoli in hac epistola est ostendere, quod Christi gratia nec Iudaeis data sit ob mosaicae Legis observantiam, nec gentilibus ob legis naturalis custodiam, sed mere gratis, et ex pura Dei misericordia. » Quod idem docet etiam *S. Augustinus* (2) scribens: « Intentionem Apostoli, quae per totam epistolam viget, tenebo, quam consulam. Haec est autem, ut de operum meritis nemo glorietur, de quibus audebant Israëlitae gloriari, quod datae sibi legi serviissent, et ex hoc evangelicam gratiam tanquam debitam meritis suis percepissent, quia legi serviebant. Unde nolebant, eandem gratiam dari gentibus, tanquam indignis, nisi iudaica sacramenta susciperent. » Si ad hunc scopum Pauli attendatur, clare patebit, nullum argumentum pro absoluto praedestinationis decreto ex hoc capite desumi posse. Apostolus enim, ut Iudaeorum iactantiam retunderet, ostendit, Deum in distributione gratiarum suarum liberrimum esse, nec aliquid ideo hominibus debere, eo quod ex Abrahamo descendant. Ideo adducit exemplum Iacobi et Esau, qui ambo Abrahami nepotes fuerunt, et tamen, cum neuter bona aut mala merita haberet, Deus ex liberrima voluntatis suae electione decrevit, ius primogeniturae, et alia bona temporalia Iacobo conferre, et Esau negare (Deus enim *diligere* dicitur, dum bona concedit, et *odio habere*, dum ea negat, § 40). Non ergo hic de praedestinatione Iacobi ad gloriam, et aeterna reprobatione Esau sermo est, sed de collatione et negatione bonorum temporalium. Quod clarius adhuc patet, si attendatur, quod interpretes observant, nempe in verbis citatis non tam

(1) Triplex expos.

(2) Lib. 1 ad Simplic. q. 2, n. 2.

de singularibus personis Iacob et Esau sermonem esse, quam potius de duobus populis, Israëlitico nimirum et Idumaeo. Nam cum Rebecca Deum consuleret, cum parvuli, quos in utero gestabat, inter se colliderentur, ei responsum est: *Duae gentes sunt in utero tuo, et duo populi ex ventre tuo dividentur; populusque populum superabit, et maior serviet minori* (1). Quod quidem in personis Esau et Iacob impletum non fuit, sed in populis ab utroque ortis; tempore quippe Davidis Idumaei ex Esau progeniti Israëlitarum ditioni subiecti sunt (2). Unde per Malach. cum dixisset Deus: *Iacob dilexi, Esau autem odio habui*, explicat quomodo dilexerit et oderit his verbis: *Posui montes eius* (Esau) *in solitudinem, et haereditatem eius in dracones deserti* (3). Itaque dilexit Deus Iacob, quoniam dedit ei terram fluentem lacte et melle: odio habuit Esau, quoniam dedit ei terram sterilem et desertam. Admittunt quidem nonnulli ex adversariis, in adducto exemplo de distributione mere gratuita sermonem esse; sed, aiunt, hoc ipsum exemplum Paulus applicat ad praedestinationem mere gratuitam declarandam. Id vero prorsus negamus, quia Apostolus in hac epistola non loquitur de praedestinatione ad gloriam, sed de praedestinatione ad gratiam, quam mere gratuitam esse contra Iudaeos propugnat. Accedit alia gravissima ratio expositionem adversariorum penitus reiiciendi. Nam eodem modo loquitur Apostolus de electione Iacob, ac de reprobatione Esau: si ergo illa repraesentabat praedestinationem ad gloriam, haec autem reprobationem a gloria, sequitur, quod eodem modo fit reprobatio ac illa electio, seu quod, sicut Iacob sine bonis operibus praevisis praedestinatus, ita Esau sine malis operibus praevisis reprobatus est, cum tamen iuxta doctrinam catholicam decretum reprobationis hypotheticum sit, et nemo damnetur, seu suppliciis afficiatur sine peccato. Neque reponere licet, per reprobationem Esau figurari reprobationem negativam, quae est sola exclusio gloriae, et est sine praevisis meritis, non vero positivam, quae consistit in inflictione poenae, et est ex praevisis peccatis. Ad quod respondemus, per reprobationem Esau non solum figurari reprobationem negativam, sed etiam positivam, quia decretum illud Dei: *maior serviet minori*, non est quidpiam mere negativum, sed etiam positivum, et vera inflictio poenae, quae consistebat in servitute dura et actuali, quam populus Idumaeus tempore Davidis subire debuit. Admissa ergo adversariorum expositione sequeretur, iuxta doctrinam Apostoli aliquos homines sine praevisis peccatis etiam positive reprobari, quod fidei catholicae repugnat. Idem porro falsum consectarium inferendum esset ex v. 20 etc.: *O homo! tu quis es, qui respondeas Deo? Numquid dicit figmentum ei, qui se finxit: quid me fecisti sic? An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam?* Quae verba ad praedestinationem, et reprobationem hominum applicata, innuere viderentur, quod sicut *Calvinus* impie docuit, aliqui homines absoluta Dei voluntate ad gloriam, alii vero absoluta Dei voluntate ad damnationem aeternam creati sint. Necesse igitur est, ut fateamur, Paulum in citato capite non de praedestinatione ad gloriam, sed de praedestinatione ad gratiam loqui, quam omnino gratuitam esse (v. 15-19) pro-

(1) Gen. 25, 23. (2) V. II Reg. 8, 14.

(3) Cap. 1, 2, etc.

bat: dein (v. 20-23) Iudaeos perstringit indigne ferentes, quod etiam Gentilibus gratia fidei conferatur; et ideo dicit, quod, sicut figulus *ex eadem massa* vasa in honorem, et vasa in contumeliam facere possit; certe etiam Deus Gentilibus non minus quam Iudaeis gratiam suam impertiri potest, quia illi sicut isti, homines sunt, nec illi, nec isti gratiam fidei promeruerunt, et omnes ad eandem massam perditionis pertinent, sanguine Christi redemptam. Addit praeterea, quod Deus suam potentiam, patientiam et bonitatem clarius ostendat, dum eos, qui ob crimina sua irae et vindictae divinae rei erant, diu sustinuit, et *vasa misericordiae* constituit, *quae praeparavit in gloriam* suam, ut nimirum per eorum fidem et bona opera glorificetur. Ex his demum concludit (v. 24): *Vocavit nos non solum ex Iudaeis, sed etiam ex Gentibus*, quam Gentium vocationem a Prophetis praedictam esse ostendit (v. 25 etc.), ac postremo v. (30-33) difficultatis in hoc capite propositae nodum solvit dicens, Gentes iustificatas esse, quia in Christum crediderunt, Iudaeos vero ad iustitiam non pervenisse, quia in Christum credere noluerunt, *sed quasi ex operibus* (legis mosaicae) tumuerunt, ipsoque tumore suo caecati *offenderunt in lapidem offensionis*, in Christum scilicet, cuius humilitatem intuentes eum ut Messiam noluerunt agnoscere, sed repulerunt. Ex his omnibus manifeste patet, in citato capite nono de praedestinatione ad gratiam, seu de vocatione ad fidem sermonem esse, et ideo ex illo mere gratuitam praedestinationem ad gloriam, seu absolutum praedestinationis decretum nullatenus probari posse. — Idem dicendum est de verbis Pauli Ephes. I, 4 etc., in quibus iterum non agitur de praedestinatione ad gloriam, sed de praedestinatione ad gratiam vocationis et iustificationis: unde *S. Augustinus* lib. de praedest. Ss. (1) valde urget locum istum contra *Semipelagianos*, qui volebant, nos praedestinari ad initium fidei, seu ad primam gratiam ex meritis arbitrii, et non ex gratia Dei; quos confutat S. Doctor ex eo, quod hic dicit Apostolus, Deum nos elegisse, non quia eramus sancti, sed *ut essemus sancti et immaculati*, id est, nos ad fidem vocasse, et per baptismum iustificasse, ut vitam sanctam et immaculatam agamus. Et sane hic sensus patet ex consequentibus, ubi Apostolus ait: *Praedestinavit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum... in quo habemus redemptionem per sanguinem eius remissionem peccatorum:* quae omnia denotant gratiam et non gloriam, quandoquidem adoptio, redemptio et remissio peccatorum pertinent ad gratiam iustificationis. Idem patet ex eo, quod Apostolus illa verba dirigat ad omnes fideles Ephesios, ad quos scribebat. At non est verisimile, quod illi omnes essent praedestinati ad gloriam, cum Christus dicat: *Multi sunt vocati, pauci vero electi* (2), et cum in parvulo Apostolorum grege repertus sit aliquis reprobus: saltem non poterat Apostolus omnium praedestinationem ad gloriam scire, nisi per revelationem specialem. At modus loquendi illius nihil indicat eiusmodi, sed tantum scientiam generalem, et cuivis obviam, quae erat de eorum praedestinatione ad gratiam, seu ad illam fidem, quae per dilectionem operatur, in quantum illi omnes erant baptizati, et ferventes Christiani. Quodsi Apostolus ipse non noverat suam praedestinationem per certam aliquam revelationem, cum ipse de ea

(1) Cap. 17, etc. (2) Matth. 20, 16.

non securus, sed timens et tremens dicat: *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo; ne forte, cum aliis praedicaverim, ipse reprobus efficiar* (1): quanto minus sciebat praedestinationem ad gloriam omnium illorum Ephesiorum, cum illa praedestinatio sit mysterium absconditum, et paucissimis Sanctis revelatum? — Restat ergo ut admittatur, Paulum non de praedestinatione ad gloriam, sed solum de praedestinatione ad gratiam loqui. Idem dicendum est de verbis Pauli II Tim. I, 9, in quibus nonnisi de praedestinatione ad gratiam loquitur. Sensus enim verborum est: *Deus nos liberavit* a vitiis et aeterna morte, iustificans nos in baptismo, et *vocavit nos vocatione sua sancta*, id est, vocatione ad vitae sanctitatem, *non secundum opera nostra*, quae mala erant, et, si naturaliter bona fuerunt, tamen primam gratiam promereri non poterant, sed *secundum propositum suum et gratiam* etc., id est, ex liberali beneplacito suo, quo decrevit ab aeterno gratiam nobis dare intuitu meritorum Christi. Apostolus ergo solummodo negat, praedestinationem ad gratiam intuitu operum praecedentium fieri, non autem negat, praedestinationem ad gloriam fieri intuitu meritorum supernaturalium praevisorum. Idem dicendum est de alio loco qui obiici solet, nempe de verbis Pauli Tit. III, 5: *Non ex operibus iustitiae, quae fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit per lavacrum regenerationis, et renovationis Spiritus sancti;* Paulus enim hic non loquitur de salute completa, quae obtinetur per gloriam, sed de salute incompleta, seu inchoata, quae obtinetur in baptismo per gratiam iustificantem: hanc vero mere gratuitam esse ostendens, negat, eam conferri propter opera iustitiae, quae fecimus nos (2).

(1) I Cor. 9, 27.

II. *Argumenta ex auctoritate S. Augustini et discipulorum eius deprompta.*

§ 725. Qui praedestinationem mere gratuitam defendunt, nituntur praecipue auctoritate *S. Augustini*, quia, ut ipse *Petavius* (3) profitetur, in his materiis minor ratio habenda est veterum Ecclesiae Patrum, qui ante Pelagianam haeresin floruerunt, quam eorum, qui postea secuti sunt, quia latini Patres hac in parte graecis anteponendi sunt, cum haeresis Pelagiana non graecam, sed latinam Ecclesiam exercuerit, et quia ex consensu theologorum princeps omnium Patrum latinorum est *Augustinus*, cuius de gratia sententiam, quotquot deinde consecuti sunt Patres et Doctores, tum vero Ecclesiae Rom. Praesules, Praesulumque conventus aliorum ratam et catholicam esse iudicarunt, ut hoc satis magnum putarent veritatis argumentum, quod ab *Augustino* positum et decretum esse constaret. Ideo, aiunt, genuina de praedestinatione ad gloriam doctrina ex *S. Augustino* et ex eius discipulis, qui optime eius mentem assecuti sunt, petenda est.

1. *S. Augustinus* apertissime docet, Deum ante praevisa merita decretum praedestinationis concipere, ac ideo praedestinationem mere gratuitam esse. Lib. de correpț. et grat. cap. 7, n. 13 ait: « Quicunque ab illa originali damnatione (non meritis suis, ut dixerat n. 12), sed ista divinae gratiae largitate discreti sunt, non est dubium, quod et procuratur eis audiendum Evangelium; et cum audiunt credunt, et in fide, quae per dilectionem operatur, usque in finem

(2) Cf. Car. Ios. Tricassinum de praedest. hom. P. 2, sect. 1. (3) L. 9 de praedest. c. 4.

perseverant; et si quando exorbitant, correpti emendantur, et quidam eorum, etsi ab hominibus non corripiantur, in viam quam reliquerunt, redeunt, et nonnulli accepta gratia in qualibet aetate periculis huius vitae mortis celeritate subtrahuntur. Haec enim omnia operatur in eis, qui vasa misericordiae operatus est eos, qui et elegit eos in Filio suo ante constitutionem mundi per electionem gratiae. Rom. XI, 6: *Si autem gratia, iam non ex operibus; alioquin gratia iam non est gratia.* Non enim sic sunt vocati, ut non essent electi, propter quod dictum est: *Multi sunt vocati, pauci vero electi;* sed quoniam secundum propositum vocati sunt, profecto et electi sunt per electionem, ut dictum est, gratiae, non praecedentium meritorum suorum, quia gratia illis est omne meritum.» Postea vero totus in eo est, ut ostendat, tali modo electos seu praedestinatos perire non posse. S. Doctor hic aperte docet, electionem ad gloriam esse ante praevisa merita, Deumque ex vi et virtute illius electionis, dare electis merita et praeservationes singulares, et perseverantiam ipsam, ut infallibiliter gloriam consequantur, sibi gratis praedestinatam. Idem confirmatur ex iis, quae n. 16 de non electis, seu de reprobis dicit scribens: « Qui vero perseveraturi non sunt, ac sic a fide christiana ac conversatione lapsuri sunt, ut tales eos vitae huius finis inveniat, procul dubio nec illo tempore, quo bene pieque vivunt, in istorum numero computandi sunt. Non enim sunt a massa illa perditionis praescientia Dei et praedestinatione discreti, et ideo nec secundum propositum vocati, ac per hoc nec electi, sed in eis vocati, de quibus dictum est: *multi vocati*, non in eis, de quibus dictum est: *pauci vero electi.* Et tamen quis neget eos electos, cum credunt et baptizantur, et secundum Deum vivunt? Plane dicuntur electi a nescientibus, quid futuri sint non ab illo, qui eos novit non habere perseverantiam, quae ad vitam aeternam perducit electos, scitque illos ita stare, ut praescierit esse casuros. » Hinc evidens est, *Augustinum* sensisse, neminem ab illa massa separari, nisi quem Deus coelesti regno destinarit ac gloriae, ac ne tum quidem, cum iustus et sanctus est, qui ad illam gloriam minime est electus, ab eadem massa damnata segregari. Quod autem de electione non ad gratiam solam, sed etiam ad gloriam, et ad hanc praecipue loquatur S. Doctor, non solum verba illa persuadent: « Electi sunt ad regnandum cum Christo, sed hoc praeterea, quod de eodem electionis genere capiendus sit, de quo Matth. XXII, 14 sermo est, cum dicitur: *Multi sunt vocati, pauci vero electi.* » Ibi vero ex *Augustini* mente de electis ad gloriam agitur, quos scilicet convivio interesse rex patitur, a quo plures illos vocatos, sed non electos reiicit. Sed observanda sunt imprimis illius verba in eodem libro cap. 10, n. 28, ubi de liberatione posterorum Adami a massa illa perditionis agens, inquit: « Quotquot ex hac stirpe gratia Dei liberantur, a damnatione utique liberantur, qua iam tenentur adstricti: unde etiamsi nullus liberaretur, iustum Dei iudicium nemo iuste reprehenderet. Quod ergo pauci in comparatione pereuntium, in suo vero numero liberantur multi, gratia fit, gratis fit, gratiae sunt agendae, quia fit, ne quis velut de suis meritis extollatur. » Hinc perspicuum est, loqui *Augustinum* de ea liberatione, qua a perditionis massa et damnatione per praedestinationem et electionem ad

gloriam segregantur aliqui, caeteris in illa relictis et reprobatis: hanc vero segregationem gratis ac sine meritis ait fieri.

2. *Idem* clarissime mentem suam exponit in lib. de praedest. Sanctorum, cap. 10, n. 19, dicens: «Praedestinatio Dei, quae in bono est, gratiae est, ut dixi, praeparatio; gratia vero est ipsius praedestinationis effectus. Quando ergo promisit Deus Abrahae in semine eius fidem gentium, dicens: *Patrem multarum gentium posui te* (1), unde dicit Apostolus: *Ideo ex fide, ut secundum gratiam firma sit promissio omni semini* (2), non de nostrae voluntatis potestate, sed de sua praedestinatione promisit. Promisit enim, quod ipse facturus erat, non quod homines. Quia etsi faciunt homines bona, quae pertinent ad colendum Deum, ipse facit, ut illi faciant, quae praecepit; non illi faciunt, ut ipse faciat quod promisit: alioquin, ut Dei promissa compleantur, non in Dei, sed in hominum est potestate, et quod a Domino promissum est, ab ipsis redditur Abrahae. » Clare hic docetur, Deum ex mera sua voluntate praedestinare homines ad fidem et opera, quibus consequuntur salutem: unde consequens est, quod praedestinatio sit ante praevisa merita, quae iuxta S. Doctorem praedestinationis effectus sunt, non causa; nam si esset post praevisa merita, homines facerent, ut ipse faciat, seu ut aeternam gloriam concedat. Ibidem cap 18, n. 37 cum citasset verba Apostoli Ephes. I, 3-12, subiungit: « Cernitis, quanta manifestatione apostolici eloquii defendatur haec gratia, contra quam merita extolluntur humana, tanquam homo aliquid prior det, ut retribuatur ei. Elegit ergo nos Deus in Christo ante mundi constitutionem, praedestinans nos in adoptionem filiorum, non quia per nos sancti et immaculati futuri eramus, sed elegit praedestinavitque ut essemus. Fecit autem hoc secundum placitum voluntatis suae, ut nemo de sua, sed de illius erga se voluntate glorietur: fecit hoc secundum divitias gratiae suae, secundum bonam voluntatem suam, quam proposuit in dilecto Filio suo, in quo sortem consecuti sumus, praedestinati secundum propositum, non nostrum, sed eius, qui universa operatur, usque adeo, ut ipse in nobis operetur et velle. Operatur autem secundum consilium voluntatis suae, ut simus in laudem gloriae eius. » Sermonem hic esse de praedestinatione ad gloriam, patet ex cap. 19, n. 38, ubi S. Doctor declarat, quod haec omnia scripserat, ut refutet tum *Pelagium*, qui docuit, homines ad gloriam eligi, quia a Deo praevidentur sancti, et immaculati futuri liberae voluntatis arbitrio, tum *Semipelagianos* asserentes, illos homines ad gloriam praedestinari, quos Deus praescit, per se initium fidei posituros, et in bono perseveraturos. Porro lib. de dono persever. (3) haec habet: « Ex duobus piis, cur huic donetur perseverantia usque in finem, illi autem non donetur, inscrutabiliora sunt iudicia Dei. Illud tamen fidelibus debet esse certissimum, hunc esse ex praedestinatis, illum non esse. *Nam si fuissent ex nobis*, ait unus praedestinatorum (Ioan.), qui de pectore Domini biberat hoc secretum, *mansisset utique nobiscum* (4). Quid est, quaeso: *Non erant ex nobis?* etc. — Nonne utrique vocati fuerant, et vocantem secuti, utrique ex impiis iustificati, et per lavacrum regenerationis utrique renovati? — Vera sunt haec, secundum haec

(1) Gen. 17, 5. (2) Rom. 4, 16.

(3) Cap. 9, n. 21. (4) 1 Io. 2, 19.

omnia ex nobis erant; veruntamen secundum aliam quamdam discretionem non erant ex nobis; nam si fuissent ex nobis mansissent utique nobiscum. Quae est tandem ista discretio? Patent libri Dei; — non erant ex eis, quia non erant secundum propositum vocati; non erant in Christo electi ante constitutionem mundi, — non erant praedestinati secundum propositum eius, qui universa operatur. Nam si hoc essent, et cum illis sine dubitatione mansissent. » Anne clarius doceri posset, donum perseverantiae non concedi nisi eis, qui praedestinati sunt, et non ex alia ratione, nisi quia gratuita Dei bonitate ex massa perditionis discreti sunt? — Eandem veritatem confirmat ibid. cap. 14, n. 35, dicens: « Haec est praedestinatio Sanctorum, nihil aliud: praescientia scilicet, et praeparatio beneficiorum Dei, quibus certissime liberantur, quicunque liberantur. Caeteri autem ubi nisi in massa perditionis iusto divino iudicio relinquuntur? ubi Tyrii relicti sunt, et Sidonii, qui etiam credere potuerunt, si mira illa Christi signa vidissent. Sed quoniam, ut crederent, non erat eis datum, etiam unde crederent, est negatum. » S. Doctor ergo censuit, Deum prius eligere ad fidem, dein decernere media ad eam consequendam efficacia, et e contra ideo non dare illa media, quia non praedestinavit ad fidem. Ergo similiter dicendum est de praedestinatione ad gloriam, scilicet quod censuit *Augustinus*, Deum prius eligere quosdam ad gloriam, et deinde decernere eis media ad illam consequendam efficacia: et e contra non dare illa media iis, quos non vult eligere ad gloriam. Et sic patet, quod praedestinatio ad gloriam est ante previsa merita, cum illa praedestinatio sit causa meritorum in omnibus iis, qui praedestinati sunt ad illam.

3. *Idem* in Enchiridio cap. 98, n. 25, citans verba Pauli Rom. IX, 18 etc., subiungit: « Sentiens (Apostolus) quemadmodum posset hoc, quod dictum est, permovere eos, qui penetrare intelligendo non possunt hanc altitudinem gratiae, *quid ergo dicemus? ait, numquid iniquitas apud Deum? Absit.* Iniquum enim videtur, ut sine ullis bonorum, malorumve operum meritis unum Deus diligat, oderit alterum. Qua in re si futura opera, vel bona huius, vel mala illius, quae Deus utique praesciebat, vellet intelligi, nequaquam diceret: *Non ex operibus,* sed diceret: ex futuris operibus, eoque modo istam solveret quaestionem: imo nullam, quam solvi opus esset, faceret quaestionem. Nunc vero cum respondisset: *Absit*, id est, absit, ut sit iniquitas apud Deum, mox ut probaret, nulla hoc iniquitate Dei fieri, inquit: *Moysi enim dicit: Miserebor, cuius misertus ero, et misericordiam praestabo, cui misericors fuero.* Quis enim nisi insipiens Deum iniquum putet, sive iudicium poenale ingerat digno, sive misericordiam praestet indigno? » Clare, ut observat *Estius* (1), ostendit hic locus, dilectionem seu praedestinationem Iacob non solum non fuisse ex operum praescientia, quae ille ex viribus naturae sine gratia facturus putaretur, sed nequidem ex praescientia bonorum operum, quae fecit ex gratia; huiusmodi enim erant futura ipsius Iacob opera, ex quibus praevisis negat *Augustinus*, eum fuisse praedestinatum. Et in Epist. ad Paulinum (2) ait: « Certus est ergo Dei praescientiae definitus numerus, et multitudo Sanctorum, quibus *diligentibus Deum - omnia cooperantur*

(1) In I Dist. 41, § 4.

(2) Epist 186, al. 106, c. 7, n. 25, etc.

in bonum iis, qui secundum propositum vocati sunt, etc. Ili sunt filii promissionis, hi sunt electi, qui per electionem gratiae salvi fiunt, ubi dictum est: *Si autem gratia, iam non ex operibus; alioquin gratia, iam non est gratia.* Haec sunt vasa misericordiae, in quibus Deus etiam per vasa irae notas facit divitias gloriae suae. — Caeteri autem homines ad istam societatem non pertinentes, quorum tamen et animam, et corpus Dei bonitas operata est, et quidquid habet ipsa natura praeter vitium, quod eidem inflixit superbientis voluntatis audacia, propter hoc a Deo praesciente creati sunt, ut in his ostenderet, liberum desertoris arbitrium sine sua gratia quid valeret; et in eorum iustis et debitis poenis vasa misericordiae, quae non suorum operum meritis, sed gratuita Dei gratia sunt ab illa concretione discreta, quid sibi collatum esset, addiscerent, ut omne os obstruatur, et qui gloriatur in Domino glorietur. » Clare hic S. Doctor tradit, praedestinatos ex gratuita misericordia, per electionem gratiae (non propter bona opera praevisa) a massa perditionis segregari.

4. *S. Prosper* in Epist. ad Rufin. (1), scribit: « Ex omni numero hominum per saecula cuncta natorum, certus apud Deum, definitusque est numerus praedestinati in vitam aeternam populi, et secundum propositum vocantis Dei electi. » Et ad obiectionem secundam Vicentianam ait: « Quod multi pereunt, pereuntium est meritum; quod multi salvantur, salvantis est donum. » Et ad obiectionem undecimam respondet: « Ad praedestinationem eius (quae fit ad vitam, aut ad interitum) nihil aliud referri potest, nisi quod aut debitam iustitiae retributionem, aut ad indebitam pertinet gratiae largitatem. » Ergo iuxta *S. Prosperum* praedestinatio, quae est ad vitam aeternam, ex gratiae largitate est, quemadmodum ea, quae est ad interitum sempiternum, est ex retributione iustitiae. Auctor lib. 1 de vocat. gent. (2) inquit: « Sunt, qui longam agentes in flagitiis et sceleribus aetatem Sacramento baptismatis Christi in ipso vitae fine renovantur, et sine ullo suffragio bonorum operum in regni coelestis consortium transferuntur. » Et lib. 2 (3) « Deus his, quos elegit sine meritis, dat, unde ornentur et meritis. » *S. Fulgentius* (4) ait: « Illi cum Christo regnabunt, quos Deus gratuita bonitate sua praedestinavit ad regnum. Quia enim eos tales praedestinando praeparavit, ut regno digni essent, praeparavit utique secundum propositum vocandos, ut obediant; praeparavit iustificandos, ut accepta gratia recte credant, et bene vivant; praeparavit etiam glorificandos, ut Christi cohaeredes effecti regnum coelorum sine fine possideant. » Et ibid. (5): « Firmissime tene, et nullatenus dubites, omnes, quos vasa misericordiae gratuita bonitate Deus facit, ante constitutionem mundi in adoptionem filiorum Dei praedestinatos a Deo: neque perire posse aliquem eorum, quos Deus praedestinavit ad regnum coelorum, nec quemquam eorum, quos Deus non praedestinavit ad vitam, ulla posse ratione salvari. Praedestinatio enim illa gratuitae donationis est praeparatio, qua nos Apostolus ait praedestinatos in adoptionem filiorum per Iesum Christum in ipsum. » *S. Gregorius M.* (6) ait: « Scriptum est: *Qui vult omnes salvos fieri et ad*

(1) Cap. 11. (2) Cap. 17. (3) Cap. 35.
(4) Lib. de fide, cap. 3, n. 42.
(5) Cap. 35, regula 32.
(6) Lib. 5 in 1 Reg. cap. 14

agnitionem veritatis venire; omnes quippe homines vult salvos fieri, quia de omni hominum genere eligit, quos ad gaudium aeternae salutis trahit. » Ergo iuxta S. *Gregorium M.* electio praecedit, et qui eliguntur, per gratiam ad aeternam beatitudinem trahuntur.

5. S. *Thomas* praedestinationem mere gratuitam esse docet. Nam I, q. 23, art. 4, inquit: « Praedestinatio aliquorum in salutem aeternam praesupponit secundum rationem quod Deus velit illorum salutem. Ad quod pertinet electio et dilectio; dilectio quidem, in quantum vult eis hoc bonum salutis aeternae - electio autem, in quantum hoc bonum aliquibus prae aliis vult, cum quosdam reprobet. » — Hoc deinde discrimen adnotat, quod nos homines diligimus, et eligimus, quia boni sunt; Deus vero diligendo et eligendo eos honos facit: unde ibid. ad 2, ait: « Quando voluntas eligentis provocatur ad eligendum a bono in re praeexistente, tunc oportet, quod electio sit eorum, quae sunt (id est, ob merita), sicut accidit in electione nostra: sed in Deo est aliter, ut dictum est. Et ideo, ut dicit *Augustinus*, eliguntur a Deo, qui non sunt (merita habentes); neque tamen errat, qui eligit. » Ibidem art. 5 ex professo negat, quod praescientia meritorum sit causa praedestinationis. Q. 9 de verit., art. 2 inquit: « Quod Deus alicui velit dare gratiam et gloriam, hoc ex mera liberalitate procedit. » Et in cap. 9 Epist. ad Rom., Lect. 3, haec habet: « Non potest esse, quod merita consequentia gratiam, sint ratio miserendi aut praedestinandi, sed sola Dei voluntas, secundum quam misericorditer aliquos liberat. » Et in cap. 1 Epist. ad Ephes. exponens ista: *In qua nos sorte vocati sumus*, ait: « Ponit (Apostolus) voluntariam Dei praedestinationem... cuius quidem praedestinationis ratio non sunt merita nostra, sed mera Dei voluntas. »

Nota 1. Theologi, qui hypotheticum praedestinationis decretum defendunt, varias ingrediuntur vias, ut argumentum ex auctoritate S. *Augustini* petitum enervent. Nonnulli fatentur quidem, S. *Augustinum* praedestinationem mere gratuitam vere tradidisse; aiunt autem, ipsum hac in re ab antiquiorum Patrum doctrina recessisse, novamque semitam invenisse, quam deserere licet, ut antiquiori et communiori Patrum traditioni inhaereatur. Alii admittunt, in materiis de gratia auctoritati veterum Patrum praeferendam esse auctoritatem S. *Augustini*, qui ex professo illas materias contra haereticos pertractavit, et cuius doctrina a summis Pontificibus et Conciliis approbata et commendata fuit; observant vero, haec intelligenda tantum esse de dogmatibus gratiae contra *Pelagianos* et *Semipelagianos* a S. Doctore propugnatis, et ab Ecclesia definitis. Doctrinam autem S. *Augustini* de praedestinatione mere gratuita ad fidem non spectare, probat *Petavius* (1) ex decreto S. *Coelestini* Papae, qui, cum in Gallia de variis materiis gratiam respicientibus, et praesertim de praedestinatione mere gratuita ab *Augustino* tradita controversiae agerentur, in Epist. I ad Episc. Gall. dogmata catholica de gratia accurate exposuit; inter haec autem doctrinam de praedestinatione mere gratuita non recensuit, sed addidit: « Profundiores vero, difficilioresque partes occurentium quaestionum, quas latius pertractarunt, qui haereticis restiterunt, sicut non audemus contemnere, ita non necesse habemus adstruere, quia

(1) De Deo, lib. 10, cap. 1, n. 2.

ad confitendum gratiam Dei, cuius operi ac dignationi nihil penitus subtrahendum est, satis sufficere credimus, quidquid secundum praedictas regulas apostolicae Sedis nos scripta docuerunt. » Alii tamen contendunt cum *Baronio* (1), *Bellarmino* (2) et *Bossueto* (3), etiam doctrinam *S. Augustini* de gratuita praedestinatione ad fidem spectare. Observat autem cl. *Bossuetus* (4) doctrinam *S. Augustini* differre a doctrina illorum theologorum, qui absolutum praedestinationis decretum propugnant. Isti enim loquuntur de praedestinatione ad gloriam in abstracto, seu nude et solitarie sumpta; *S. Augustinus* vero loquitur de praedestinatione completa, et adaequata ad gratiam et gloriam simul, quam gratuitam dicendam esse omnes catholici profitentur, quia primam gratiam nemo promereri potest. Generatim ut doctrina *S. Augustini* rite intelligatur, ante oculos habendus est scopus, quem in suis elucubrationibus praefixum habuit. Pugnavit enim contra *Pelagianos*, qui praedestinationem ad gratiam, et gloriam bonis operibus per vires naturales peractis, et contra *Semipelagianos*, qui illam initio fidei per liberi arbitrii vires posito attribuebant: idcirco toties negat, praedestinationem ex meritis hominis profluere, eamque ex more gratuita Dei misericordia provenire adseverat. Et quia *Semipelagiani* etiam affirmabant, hominem per naturales liberi arbitrii vires in bono perseverare posse, *S. Augustinus* variis argumentis ostendit, gratiam divinam etiam ad perseverandum in bono usque in finem necessariam, et perseverantiam speciale esse donum Dei. Ex his patet, quod *S. Augustino* multo magis de praedestinatione ad gratiam, quam de praedestinatione ad gloriam disserendum fuit. Caeterum S. Doctor non negavit, quod, qui creavit nos sine nobis, non salvet nos sine nobis, et quod salus aeterna actu obtinenda tum a Deo, gratiam elargiente, tum ab homine, gratia recte utente, et per gratiam bona opera perficiente dependeat. Quia autem haeretici ea, quae sunt Dei, aut negabant, aut valde extenuabant, ea vero, quae sunt hominis nimis extollebant, *S. Augustinus* e contra ea, quae Dei sunt, in scriptis contra sui temporis haereticos acerrime defendit; ea vero, quae hominis sunt, utpote ab adversariis non negata, fuse exponere et probare necessarium non putavit. Varia idcirco, quae ad plenam praedestinationis ad gloriam cognitionem requiruntur, in his tractatibus a S. Doctore reticentur, ast non negantur, sed alibi exponuntur. — Haec si rite animadvertantur, haud difficile est ostendere, ex testimoniis *S. Augustini* citatis non posse decretum praedestinationis absolutum, seu praedestinationem mere gratuitam probari, quod clarius patebit, si testimonia ipsa propius inspiciantur, et accuratius examinentur.

Nota 2. Testimonium *S. Augustini* ex lib. de corr. et grat. c. 7 tale non est, ut sententiam adversariorum evincat. Nam S. Doctor loquitur ibi de praedestinatione completa et adaequata secundum omnes ipsius effectus, inter quos est et ipsamet gloria, seu vita aeterna; ac contendit contra *Pelagianos*, quos ex professo impugnat, omnes illos effectus divinae gratiae tribuendos esse, non meritis naturae, sicut illi haeretici contendebant. Effectus ergo praedestinationis a S. Doctore describuntur, causa au-

(1) Ad ann. 490.
(2) Lib. 2 de grat. et lib. arb. cap. 11.
(3) Defens. Tradit. et SS. Patrum P. 2, lib. 12, cap. 15.
(4) Ibid. cap. 16.

tem praedestinationis moralis non attingitur, cum haec quaestio prorsus extranea foret susceptae adversus *Pelagianos* disputationi. Et sane nihil est in textu nobis obiecto, in quo solum describitur executio praedestinationis secundum se, per quod determinetur, qualis sit illa praedestinatio, an ante, an post praevisa merita; nam utraque illa praedestinatio ad gloriam, sive ante, sive post praevisa merita habet suam executionem, et omnia, quae ibi afferuntur ad illam executionem, aeque bene conveniunt executioni praedestinationis post praevisa merita, ac praedestinationis ante praevisa merita. Nam qui tenent, praedestinationem fieri post praevisa merita, recte possunt dicere, quod « quicunque ab illa originali damnatione ista divinae gratiae largitate discreti sunt, non est dubium, quod eis procuratur audiendum Evangelium etc. » Haec enim omnia tam bene sequuntur ex infallibilitate praedestinationis factae post praevisa merita quam ex causalitate praedestinationis factae ante praevisa merita; bene enim haec inferuntur ex eo, quod Deus praevidit, eos fore salvandos, cum sine illis omnibus salvari non possint. Attendendum denique est, quod in citato textu non est sermo de praedestinatione ad gloriam, sed tantum de discretione ex massa perditionis, et praedestinatione ad donum perseverantiae, cuius executio describitur, et explicatur, quomodo illud fiat a Deo in homine sine praeiudicio correptionis faciendae, quod est totum *S. Augustini* intentum, ut ex contextu apparet. Cum autem ista finalis perseverantia prorsus gratuita sit, atque cum gloria immediate coniungatur, mirum non est, si S. Doctor de gloria loquatur tanquam de proximo et immediato perseverantiae fructu: nec tamen inde inferri merito potest, praedestinationem ad gloriam in mente ac consilio Dei mere gratuitam esse, quemadmodum gratuita est finalis perseverantia. Plus certe, quam vel ipsi adversarii velint, inde probaretur, nempe gloriam non tantum in intentione, sed etiam in executione omnino gratuitam esse, sicut omnino gratuita est etiam in executione finalis perseverantia. Hic unus igitur scopus erat S. Doctoris, praedestinationem ad gloriam non fieri ex praevisis meritis naturae. Utrum vero fiat ex praevisis meritis gratiae, et prior sit electio ad gloriam, quam ad perseverantiam, aut viceversa, tametsi data opera non inquirat S. Doctor, obiter tamen insinuare videtur, prius a Deo intendi et destinari electis perseverantiam, quam gloriam, quae fructus est, ac merces perseverantiae. « Quis, inquit ibidem (1), in aeternam vitam potuit ordinari, nisi perseverantiae dono? » Igitur propter praevisam finalem perseverantiam electi ordinantur in vitam aeternam: ergo praedestinatio ad perseverantiam prior est praedestinatione ad gloriam non tantum in executione, sed etiam in intentione. — Etiam in fine cap. 7, n. 16 S. Doctor loquitur de praedestinatione ad perseverantiam. Non negamus quidem, quod per *electos* intelligat praedestinatos ad gloriam; ast non dicit: quia electi seu praedestinati ad gloriam non sunt, ideo etiam donum perseverantiae non accipiunt, sed contrariam proponit sententiam asserens: quia non praevidentur perseveraturi, ideo nec sunt electi: qua de causa de non perseveraturis loquens *praescientiam*, et *praedestinationem* coniungit, dicens: « Non enim sunt a massa illa perditionis praescientia

(1) Lib. de cor. et gr. cap. 6, n. 10.

Dei, et praedestinatione discreti, et ideo-nec electi. » Male igitur ex citato textu infertur, quod praedestinatio ad gloriam sit ante praevisa merita, et causa praedestinationis ad finalem perseverantiam. Si ita esset, quaerenti ex *Augustino*, cur nonnullis, qui aliquamdiu cristiane vivunt, perseverantia non detur, facile reposuisset S. Doctor, causam esse manifestam, quia praedestinati ad gloriam non sunt. At non ita respondet *S. Augustinus*, sed ibid. (1) scribit: « Si a me quaeratur, cur eis Deus perseverantiam non dederit, quibus eam, qua christiane viverent, dilectionem dedit, *me ignorare respondeo.*» — Tandem cap. 10, n. 28 *S. Augustinus* loquitur de praedestinatione completa, et adaequata, quam gratuitam esse omnes admittunt; vel potius loquitur de praedestinatione *in executione*, quia verba facit de actuali *liberatione* hominum a damnatione; ab ista autem liberatione certe merita ex parte adultorum non excludit, sed eam gratia fieri, et gratis fieri dicit, quia omnino gratuita est redemptio Christi, et gratuito conceduntur gratiae, per quae merita ponuntur.

Nota 3. In libro de praedestinatione Sanctorum *S. Augustinus* confutat *Semipelagianos* dicentes, initium fidei per vires arbitrii ab homine poni, ac propterea eidem a Deo gratias praeparari. Contra istum errorem capiti 10 dicit, hominem salutis religionis dignum fieri *non voluntate humana*, per vires humanas agente, sed *gratia*, vel *praedestinatione divina;* gratia enim praecedere debet, ut fides concipi possit: ergo haec gratia homini a Deo praeparari debet, et haec ipsa gratiae praeparatio est praedestinatio. Id probat ex Apostolo de *operibus bonis* dicente: *Quae praeparavit Deus, ut in illis ambulemus* (2). Quod autem eadem gratiae praeparatio hominibus necessaria sit ad initium fidei, probat ex promissione Abrahae facta per verba Gen. XVII, 5: *Patrem multarum gentium posui te*, et sic argumentatur: Promiserat Deus, quod ipse facturus fuerat, non quod homines (scilicet soli); alioquin ut promissa Dei compleantur, non in Dei, sed in hominum esset potestate, et quod a Domino promissum est, ab ipsis redderetur Abrahae. Et infra repetit contra eos idem absurdum dicens: « Ac per hoc, ut promissa sua Deus possit implere, non est in Dei, sed in hominis potestate. Quod si veritas et pietas nos credere vetat, credamus cum Abraham, quoniam *quae promisit, potens est et facere*. Promisit autem filios Abrahae, quod esse non possunt, si non habeant fidem. » Ecce totum, quod S. Doctor intendit, ubi solum manifesta est argumentatio contra eos, qui Deo negabant omnem concursum praevium ad initium fidei. Unde illa consequentia, seu absurdum ab *Augustino* deductum ex praedictis verbis Apostoli non est contra nos, qui admittimus praedictam gratiam Christi praeviam, et efficacem in voluntate hominis ante initium fidei, sed solum contra *Semipelagianos*, qui nullam eiusmodi gratiam admittebant, sed volebant illud initium esse a solo homine. — In eodem libro cap. 18 non agitur de praedestinatione ad gloriam, sed de praedestinatione ad gratiam, et praecipue ad initium fidei (ut ait *Augustinus* communiter) per dilectionem operantis: unde sensus totius textus est, quod Deus nos elegit ad primam fidem, seu ad initium fidei ex mera sua voluntate, quam ibi *propositum Dei* vocat S. Doctor, et non ex humano merito, quod adstruebant illius

(1) Cap. 8.

(2) Eph. 2, 10.

adversarii ante gratiam. Ideo nihil inculcat ibi frequentius *Augustinus*, quam Deum nos elegisse, non quia eramus sancti, per quod destruit meritum pure humanum ante gratiam, sed *ut essemus sancti*, per quod statuit gratiam, et praedestinationom ad illam, seu illius praeparationem ex mero proposito divino et non ex humano, ut volebant adversarii. — Haec omnia ostendunt, in citato textu de praedestinatione ad gratiam sermonem esse, quod confirmatur ex capite sequenti, in quo profitetur, se errores *Pelagianorum* et *Semipelagianorum* impugnare, qui necessitatem gratiae vel ad omne opus bonum, vel saltem ad initium fidei negabant: unde, ostendens de qua electione loquatur, cap. 19, dicit: « Non quia credidimus, sed ut credamus, elegit nos, ne priores eum elegisse dicamur. » Negat quidem S. Doctor, praedestinationem ad gloriam fieri ob praevisa merita naturalia, ut volebant *Pelagiani*, vel ob initium fidei per liberi arbitrii vires positum, et a Deo praevisum, ut contendebant *Semipelagiani*: non negat autem praedestinationem ad gloriam fieri ob praevisa merita supernaturalia, seu ob praevisa bona opera ope gratiae facta. Nam lib. de grat. et lib. arbitr. (1), ait de *Pelagianis*: « Si merita nostra sic intelligerent, ut etiam ipsa dona Dei esse cognoscerent, non esset reprobanda ista sententia: quoniam vero merita humana sic praedicant, ut ea ex semetipso hominem habere dicant, prorsus rectissime respondet Apostolus: *Quis te discernit?* etc. » Librum de dono perseverantiae exaravit S. *Augustinus*, ut contra *Semipelagianos* ostenderet, etiam perseverantiam finalem esse gratuitum donum Dei: ergo in hoc quoque libro sermo est de praedestinatione ad gratiam, et non de praedestinatione ad gloriam, saltem non de hac nude et solitarie sumpta: ergo ex illo perperam argumenta contra nos desumuntur. Imo in citato cap. 9 mox ab initio S. Doctor ostendit, se non credidisse, praedestinationem ad gloriam esse causam vocationis efficacis et perseverantiae, nec proinde quod praedestinatio ad gloriam sit ante praevisa merita: nam si hoc credidisset, propositae quaestioni respondisset: hic pius perseverat, quia est praedestinatus ad gloriam, ille non perseverat, quia non est praedestinatus ad gloriam; attamen non sic respondet, sed recurrit *ad inscrutabilia iudicia Dei*. Unde manifestum est, quod nunquam credidit, praedestinationem ad gloriam esse causam istorum, nec proinde illam esse ante praevisa merita. Ast interpretando praedicta verba de praedestinatione ad gratiam, bene cohaerent omnia. Nam cum dicit, esse inscrutabile, cur huic detur perseverantia, illi non, verum dicit, quia cum collatio et intentio conferendi gratiam sint Deo mere voluntariae, ideo nullus illius scit causam. Cum autem dicit postea: « Illud autem debet esse certissimum, quod hic, cui dat fidem et perseverantiam, est ex praedestinatis; ille autem, cui has non dat, non est ex praedestinatis, » per haec non reddit rationem praecedentium, sed tantum in illa incertitudine, et ignoratione causae praecedentium asserit id, quod est certum, scilicet quod causa illa (qualis sit, quae nobis est incognita) se tenet ex parte Dei, et non ex parte solius humani arbitrii, ut volebant adversarii. Quae sequuntur, non sunt nisi explicatio et confirmatio eorum, quae dicta sunt de necessitate doni perseverantiae finalis. Ideo citat verba Ioannis (2), eaque

(1) Cap. 6, n. 5. (2) I Ep. 2. 19.

sic materiae pertractatae applicat; si praedestinati fuissent ad perseverantiam, perseverassent; sed quia non perseveraverunt, signum est, quod non fuerunt praedestinati ad perseverantiam, seu non fuerunt discreti, non fuerunt, secundum propositum vocati, non electi in Christo etc., quae omnia iuxta modum loquendi S. Doctori consuetum sunt synonyma nihil aliud significantia, quam gratuitam voluntatem divinam, a qua fluxit donum perseverantiae in bono usque in finem. — In argumentatione vero, quam adversarii deducunt ex cap. 14 eiusdem libri, ubi loquens *Augustinus* de Tyriis et Sidoniis, ait, iis negatum esse unde crederent, quia non erat eis datum ut crederent, recte negatur consequentia propter magnam disparitatem, quae est secundum S. Doctoris principia inter praedestinationem ad fidem, et praedestinationem ad gloriam: prior agnoscitur et defenditur a *S. Augustino* ut mere gratuita, quae ideo sic fieri dicitur, ut ad fidem praedestinati prius eligantur, et dein media illis procurentur efficacia ad consequendum finem illum, ad quem electi sunt. At vero altera praedestinatio, quae est ad gloriam, non agnoscitur ab *Augustino* ut mere gratuita, ut inferius ostendetur. Et sane unus S. Doctoris scopus erat contra *Semipelagianos* ostendere, quod fidei gratiam nemo promereri possit, ad quod probandum exemplum Tyriorum et Sidoniorum affert: ast etiam iuxta doctrinam *S. Augustini* fideles per opera bona ope gratiae peracta gloriam promereri possunt et debent. Non bene ergo arguitur ab una praedestinatione ad alteram. Nam licet non repugnet rei gratuitae decerni ante merita, quia cum sit gratuita, non dependet a meritis, tamen repugnat rei non mere gratuitae decerni ante merita, quia haec non a sola misericordia Dei, sed etiam a meritis dependet.

Nota 4. In Enchiridio loc. c. (1) *S. Augustinus* loquitur de sola praedestinatione ad gratiam iustificantem, seu conversionem peccatoris: et ratio est, quia ibi solum volebat probare summam Dei potestatem ad convertendum hominum corda, et voluntates in bonum, sine eo, quod deberet exspectare bonam eorum dispositionem, ut volebant illius adversarii *Pelagiani:* ad quem finem impertinens erat loqui de praedestinatione ad gloriam, conveniebat autem loqui de praedestinatione ad gratiam conversionis. Ideo mox ab initio capitis ait: « Quis porro tam impie desipiat, ut dicat, Deum malas hominum voluntates, quas voluerit, quando voluerit, ubi voluerit, in bonum non posse convertere? sed cum facit, *per misericordiam* facit, » id est, non ob meritum praecedens, quod postulabant adversarii, sed ex mere gratuita bonitate. Addit S. Doctor, quod neque ob praevisa bona opera futura gratia conversionis concedatur, sed ex pura misericordia, quae nemini debetur: id vero probat ex Apostolo Rom. IX, et ex Exod. XXXII, 19: *Moysi enim dicit: Miserebor cuius misertus ero, et misericordiam praestabo cui misericors fuero:* ac subiungit: « Quis enim nisi insipiens Deum iniquum putet, sive iudicium poenale ingerat digno (id est, ei qui nobis dignus videtur, ut ex. gr., Tyrii et Sidonii, qui videntes miracula Christi poenitentiam egissent), sive misericordiam praestet indigno? » Ubi evidentissimum est, quod per *misericordiam* intelligat gratiam, et non gloriam, cum gloria nunquam praestetur indigno, sed semper digno, et prome-

(1) Cap. 98

renti eam ex condigno: e contra vero prima gratia, seu gratia conversionis, de qua ibi loquitur, nunquam datur digno, sed semper indigno. Male igitur *Estius* ea ad praedestinationem ad gloriam refert, quae solum de praedestinatione ad gratiam conversionis dicta sunt. — Etiam Epistola ad Paulin. (1), tota est de praedestinatione ad primam gratiam sanctificantem, qua constituimur filii et amici Dei; quod patet ex titulo ipsius Epistolae, quae est contra *Pelagianos*, cum quibus S. Doctor non disceptabat de praedestinatione ad gloriam, sed de pradestinatione ad gratiam. Ideo in fine capitis 6 dicit: « Laudet misericordiam, qui liberatur » nempe a peccato per gratiam sanctificantem, « non culpet iudicium, qui punitur, » quia illa gratia, ut antea probaverat, non ob praecedentia merita datur, et nemini debetur. Dein cap. 7 inquit, homines nescire, cur unus gratiam conversionis accipiat, alter vero non accipiat, Deum vero haec omnia nosse: unde subiungit: « Certus est ergo Dei praescientiae definitus numerus, et multitudo sanctorum etc. » ubi per *sanctos* omnes intelligit gratia sanctificante ornatos. Quodsi etiam per sanctos intelligerentur praedestinati ad gloriam, non tamen in citato textu determinatur, an illi sint praedestinati ad gloriam ante, vel post praevisa merita, sed tantum dicitur, illum numerum esse Deo cognitum et definitum, abstrahendo a modo, quo ille numerus definitus est. Nam in quacunque sententia sive praedestinationis post, sive ante praevisa merita, vera debet esse illa *Augustini* assertio, quod Deus novit, quantus est numerus sanctorum, sive electorum ad gloriam. Quod si quis verba S. *Augustini* attentius perpendere vellet, praedestinationem ad gloriam unde et solitarie sumptam in mente divina potius post praevisa merita, quam ante praevisa merita fieri diceret, quia numerus ille sanctorum, seu electorum vocatur *Dei praescientia definitus numerus*, quasi diceretur, quod ex praescientia meritorum definitus est quoad personas: et paulo infra, ait: « Quos ante praescivit; » ergo prius praescitus erat ille numerus quoad personas, quam quoad illas definiretur. Et iterum infra loquitur de reprobis (sine dubio praescitis, antequam definiretur eorum numerus) eodem modo ac de praedestinatis; his enim illi opponuntur, cum S. Doctor dicit: « Caeteri autem homines ad istam societatem non pertinentes, a Deo praesciente creati sunt: » atqui haec praescientia praecessit eorum reprobationem, ut norunt omnes catholici: ergo et illa praecessit aliorum praedestinationem. Caeterum nec ipsi adversarii admittere audebunt, *S. Augustinum* affirmare, quod Deus reprobos creaverit, ut peccantes ostenderent, liberum desertoris arbitrium sine sua gratia quid valeret, et sic iustis poenis afficiantur; sed ipsimet fateri coguntur, aliter verba S. Doctoris accipienda esse. Verba enim ista proxime non pertinent ad reprobationem, ut nec ad praedestinationem, sed tantum afferunt causam secundariam creationis reproborum, quam, ut ipse assolet *Augustinus*, ponit loco primariae, tanquam summae Dei sapientiae magis convenientem, eo modo, quo lib. de corrept. et grat. cap. 7, ait, Christum elegisse Iudam ad effundendum suum sanguinem; ubi non vult dicere, quod Christus ad id eum elegisset primario et directe, sed vult dicere, quod elegerat eum

(1) Ep. 186.

ad effundendum sanguinem suum tanquam ob finem secundarium, quia nempe praesupposita, et praevisa eius malitia Christus ea utiliter et sapienter usus est ad redemptionem hominum. Simili modo in eodem libro cap. 14: « Deus de iis, qui non faciunt quae vult, facit ipse quae vult, » id est, de iis, qui non faciunt voluntatem eius imperantem, facit ipse voluntatem suam punientem: non quod primario voluerit punire eos; nam sic vellet etiam primario fundamentum suae punitionis, scilicet peccatum, quod absurdum, et impossibile est, sed quod praesupposita, et praevisa eorum malitia, et rebellione, vult ostendere in eis iustitiam suam vindicativam puniendo eos, et ex opposito simul bonitatem suam parcendo aliis, qui in eadem damnatione erant, subministrando eis gratias efficaces, quibus a peccatis, in quae prolapsi fuerant, resurgerent. Hoc sensu intelligenda sunt in citata Epistola verba S. Doctoris de reprobis dicta, quae ideo nullo modo praedestinationi post praevisa merita adversantur (1).

Nota 5. *S. Prosper* in Ep. ad Ruffin. vere dicit, certum ac definitum esse numerum praedestinatorum ad gloriam; at qua ratione sint illi praedestinati, an post, vel ante merita gratiae praevisa, non explicat; ergo testimonium istud non est ad rem praesentem, ut nec alia duo, quae subiiciuntur, ex quibus hoc unum extundi potest, salutem aeternam gratiae tribuendam esse; quis vero istud in dubium revocat? Nostra etenim opera nullius pretii sunt ac valoris sine gratia Christi; quapropter vita aeterna, quae retribuitur meritis gratiae, dicitur etiam gratia, nempe in radice et origine: aliunde tamen certum est, vitam aeternam titulo iustitiae nostris bonis operibus tanquam praemium ac mercedem rependi: et haec ipsa opera bona, per gratiam facta causam praedestinationis moralem constituunt, quod nullibi negat *S. Prosper*. — Auctor lib. 1 de vocat. gent. (2) hoc unum habet, esse nonnullos, qui post longam in flagitiis transactam vitam in fine convertuntur, et tum virtute sacramentorum, tum ardore ac vehementia contritionis, licet non diuturnitate temporis, tot flagitia Deo miserante expungunt: sed quid haec ad praedestinationem ad gloriam ante, vel post praevisa merita gratiae? Nihil profecto. Et lib. 2 (3), loquitur de gratia, quae gratis a Deo conceditur, non meritis liberi arbitrii; alioquin gratia non esset gratia: unde merito dicit: « Quos Deus elegit sine meritis, dat, unde ornentur et meritis, » id est, Deus eligit homines ad gratiam sine praevisis meritis, sed per gratiam efficit, ut sibi merita comparent. — *S. Fulgentius* (4), non aliud docet, quam quod ii, qui regnabunt cum Christo, habebunt regnum istud ex meritis gratiae, et non ex meritis naturae: quod peremptorie ostenditur ex immediate consequentibus verbis, ubi brevi repetit id, quod ibi diffuse disseruerat, dicens: « Ad quod Regnum diversis temporibus per sacramenta, quae ad fidem Incarnationis suae, illi pervenerunt, quos Deus gratis, nullo bonae voluntatis, vel boni operis merito praecedente salvavit. » Numquid illos ita gratis salvavit, ut nulla omnino merita habuerint? Certe hoc falsum est; nam cum ibi sermo sit de praedestinationis executione, seu de collatione gloriae (ut patet per haec verba: *Salvavit*,

(1) Cf. Tricassin. op. cit. p. 2, paragr. 1-17.

(2) Cap. 17. (3) Cap. 35.

(4) Lib. de fide ad Petr. c. 3.

et *pervenerunt*), collatio autem gloriae secundum fidem catholicam non sit sine meritis, absque dubio *S. Fulgentius*, cum dicit: « Gratis et sine merito salvavit, » solum excludit meritum naturae et arbitrii, et non meritum gratiae. Ita pariter cum superius dixit, praedestinationem *gratuita bonitate* fieri, excludit merita naturae, non vero merita gratiae praevisa. Praeterea loquitur de praedestinatione completa et adaequata, quam ex gratuita bonitate fieri omnes admittunt, quia etiam praedestinationem ad gratiam complectitur, quae mere gratuita est. Ideo S. Pater mox addit, quod si qui Deo obediant, recte credant, bene vivant, et sic salventur, haec omnia gratiae divinae adscribere debeant. Igitur textus citatus non est contra nos, sed solum contra *Pelagianos* et *Semipelagianos*, qui adstruebant meritum naturae, et nolebant meritum gratiae, quod nos cum *S. Augustino* et veris illius discipulis admittimus, et profitemur. In altero textu (1), hoc unum docet, quod certissimum est, neminem ex praedestinatis perire: at unde repetenda sit illa divinae praedestinationis certitudo, an ex decreto Dei absoluto et antecedenti omnem futuri praescientiam, an ex praescientia, quae decretum Dei antecedit, non exponit *S. Fulgentius*: ab ista tamen quaestione, tanquam a principio et fundamento praesens controversia tota dependet. — *S. Gregorius M.* (2), non tam de praedestinatione ad gloriam, quam potius de praedestinatione ad fidem loquitur, quod patet ex verbis, quae praecedunt: « Omni creaturae Evangelium praedicare praecipit, quia omnia genera hominum duci ad fidem voluit, » et ex textu Apostoli citato: *Vult omnes . . . ad agnitionem veritatis venire.* Nec obstat, quod infra dicit, illos electos trahi ad gaudium salutis aeternae; unusquisque enim trahitur ad illud gaudium, cum trahitur ad fidem et ad gratiam iustificantem, cum utraque vocetur in Scripturis vita aeterna (3), in quantum utraque conducit ad vitam aeternam. Et communiter illud verbum *trahi* sumitur in materia praedestinationis, et gratiae pro gratia efficaci ad fidem et gratiam sanctificantem: ut *S. Augustinus* (4), ait: « Ille trahitur ad Christum, cui datur, ut credat in Christum. » — Imo si in textu *S. Gregorii M.* sermo esset de praedestinatione ad gloriam, nihil tamen contra nos argui posset, quia S. Doctor dicit: « Trahit, quos eligit; » non dicit autem: trahit, *quia elegit*. In qualibet vero sententia certum est, quod Deus trahit, quos eligit, cum nullatenus dubitari possit, quin datae sint gratiae trahentes, seu efficaces iis, quos Deus elegit: sed valde controvertitur, an ideo datae sint illae gratiae trahentes, seu efficaces, quia electi sunt, an vero e contra ideo electi sint, quia illi habuerunt gratias trahentes, seu efficaces, quibus consenserunt; id non determinat ibi S. Pontifex, et ideo nec adversarii ex eius verbis determinare possunt.

Nota 6. *S. Thomas* 1, q. 23, art. 4 loquitur de voluntate salutis aliquorum completa et adaequata, quae ad gloriam et gratiam simul feratur; quae certe voluntas in Deo antecedit actualem gratiae et gloriae collationem. Etiam in nostra sententia verum est, quod *S. Thomas* dicit, praedestinationem aliquorum praesupponere, quod Deus velit illorum salu-

(1) Ibid. cap. 36.
(2) Lib. 5, in 1 Reg. c. 14.

(3) Io. 3, 36, 1 Io. 3, 16.
(4) Lib. 1 ad Bonifac. cap. 3.

tem: praesupponitur enim in Deo aeterna voluntas, illis ex gratuita misericordia gratiam concedendi, et ob praevisa merita gloriam tribuendi, et ideo isti recte diligi, et prae aliis eligi dicuntur. Quae autem S. Doctor in resp. ad 2 habet, manifeste ad collationem gratiae referuntur, quod ex adducto discrimine patet; nos enim homines eligimus, quia boni sunt, Deus autem non confert gratiam bonis, sed conferendo gratiam bonos facit. Quodsi (art. 5) ex professo negat, quod praescientia meritorum sit causa praedestinationis, ipse in corpore articuli declarat, quod loquatur de meritis naturalibus, quae a *Pelagianis* et *Semipelagianis* ut causa praedestinationis assignabantur. Equidem inferius etiam illis se opponit, qui dixerunt, « quod merita sequentia praedestinationis effectum sunt ratio praedestinationis; ut intelligatur, quod ideo Deus dat gratiam alicui, et praeordinavit, se ei daturum, quia praescivit, eum bene usurum gratia. » Sed, ut ipsa verba praeseferunt, hic loquitur de sola collatione gratiae, et negat, Deum ideo gratiam conferre, quia bonum eiusdem usum praevidet; unde ibid. ad 1 dicit: « Usus gratiae praescitus non est ratio collationis gratiae nisi secundum rationem causae finalis. » In corpore autem articuli dicit, quod praedestinatio ad gloriam dici possit effectus praedestinationis ad gratiam, per quam merita ponuntur: « sicut si dicamus, quod Deus praeordinavit, se daturum alicui gloriam ex meritis, et quod praeordinavit, se daturum alicui gratiam, ut mereretur gloriam. » In caeteris vero textibus ab adversariis contra nos adlegatis S. Doctor loquitur vel de sola praedestinatione ad gratiam, quae certe pure gratuita est, nec ullum supponit ex parte praedestinati meritum, vel de praedestinatione completa et adaequata ad gratiam et gloriam: et ideo eius dicta nobis non adversantur. Nam etiam in nostra sententia ex mera liberalitate procedit, quod Deus velit alicui dare gratiam, per quam bona opera perficere possit et propter haec merita tribuere gloriam, quae omne meritum longe excedit. In cap. IX Ep. ad Rom. Lect. 3, Angelicus manifeste loquitur de sola praedestinatione ad gratiam, ac negat, quod merita consequentia gratiam praevisa sint causa miserationis et praedestinationis ad gratiam primam; asseritque, liberationem e statu peccati soli Dei voluntati, seu soli misericordiae divinae adscribendam esse. Certe enim *S. Thomas* non negat, quod Deus ab aeterno decreverit iis, qui in statu gratiae sanctificantis, et ope gratiae actualis bona opera perficiunt, augmentum gratiae concedere; et multo minus negat, Deum ab aeterno decrevisse, ob merita gratiae aeternam gloriam tribuere: hoc ipsum enim ibidem clare profitetur, ut inferius dicetur. Eodem modo etiam in cap. 1 ad Ephes. loquitur de praedestinatione ad primam gratiam, quia exponit verba Apostoli (v. 11) *in quo etiam et nos sorte vocati sumus:* gratiam autem vocationis mere gratuitam esse, omnes catholici admittunt. Observandum denique est, *S. Thomam* fidissimum esse *S. Augustini* discipulum, et cum isto errores *Pelagianorum* et *Semipelagianorum* strenue impugnare; ex quo recte infertur, quod de meritis naturalibus, seu de operibus bonis per solas arbitrii vires peractis loquatur, dum dicit, praedestinationis rationem non esse merita nostra, sed meram Dei voluntatem (1).

(1) Cf. Tournely de Deo, q. 22, art. 2, concl. 5, obj. ex S. Thoma.

III. *Argumenta ex rationibus theologicis.*

§ 726. 1. Quicunque prudenter, et ordinate agit, prius intendit finem quam media; media enim non appetuntur propter se, alias non forent media, sed finis, sed appetuntur propter finem, et ex amore finis: sic aegrotus prius intendit sanitatem quam medicinam; imperator exercitus prius victoriam quam praelium: unde commune theologorum et philosophorum proloquium est, finem esse primum in intentione, et ultimum in executione. Atqui praedestinatorum finis est gloria aeterna, media autem ad hunc finem sunt merita per gratiam comparanda; quod probatur tum ex ratione, quia merita non quaeruntur propter se, sed propter praemium, quod est merces meritorum, et ultimum, quo adepto cessant merita, tum ex *Conc. Tridentino* Sess. VI, cap. 7, ubi dicitur, quod *finalis causa nostrae iustificationis est gloria Dei et Christi*, *et vita aeterna:* ex quo patet, quod gratiae, quas Deus concedit, et merita, quae per istas comparantur, sunt media, quibus tendimus ad vitam aeternam ut ad ultimum finem. Ergo Deus, qui est infinita sapientia, et ideo prudentissime ac ordinatissime agit, prius intendit finem electorum, id est, prius eos ad aeternam beatitudinem praedestinat, et propter hunc finem decernit eis concedere gratias, quibus merita sibi comparent.

2. Praedestinatio ad gratiam, ut omnes fatentur, est ante praevisa merita; ergo talis est etiam praedestinatio ad gloriam; haec enim penitus ab illa dependet, cum nemo praedestinetur ad gloriam, qui non sit praedestinatus ad gratiam: atqui praedestinatio ad gratiam tota pendet a mera voluntate Dei, seu a mere gratuita eius bonitate: ergo et praedestinatio ad gloriam.

3. Praedestinatio est praeparatio gratiarum, quibus homo ad aeternam salutem perducitur. Illis ergo tales gratiae praeparantur, qui a Deo praedestinati sunt. Nam efficax volitio mediorum ad finem efficacium supponit efficacem intentionem finis: Deus ergo, quia ex gratuita bonitate vult praedestinatis conferre media efficacia ad gloriam, quae non confert reprobis, efficacem habet intentionem dandi istis gloriam ante praevisa merita.

4. Aeterna nostra salus maxime dependet a perseverantia finali, quam qui obtinet, salvatur; qui non obtinet, damnatur. Sed perseverantia finalis est speciale donum, quod ex mera Dei misericordia, et non ex meritis hominum provenit: ergo sicut mere gratuita est praedestinatio ad perseverantiam finalem, ita et mere gratuita est praedestinatio ad gloriam aeternam.

5. « Nullum, ait *S. Augustinus* l. de dono persev. cap. 24, est illustrius praedestinationis exemplum, quam ipse Iesus, » Salvator noster. Sed praedestinatio Christi fuit ante praevisa merita, ut ibidem *S. Augustinus* docet; ergo talis est etiam praedestinatio nostra. Ita etiam B. V. Maria gratuito electa fuit in Matrem Dei, et propter hanc electionem a peccato originali praeservata, et plurimis gratiis repleta est, quibus sanctissimam vitam duxit, et summam gloriam adepta est. Imo omnes fere electiones in Ss. Litteris commemoratae a gratuita Dei voluntate repetuntur. Sic gratuito electus est Abraham, ut esset pater omnium credentium. Inter eius filios gratuito electus est Isaac, et ex duobus geminis eiusdem gratuito electus est Iacob. Ite-

rum ex duodecim filiis eius gratuito electus est Iudas, ut ex eo Regum series propagaretur, atque ex eius tribu Messias expectatus nasceretur. Si autem electiones ad inferiora bona gratuita Dei bonitate fiunt, quanto magis gratuita erit praedestinatio ad gloriam, quae est bonorum maximum?

6. Infantes baptizati ante annos discretionis decedentes gloriam aeternam consequuntur, ad quam igitur ab aeterno praedestinati fuerunt. In istis autem manifeste causa praedestinationis non potest esse praevisio meritorum; nulla enim sunt eorum merita, cum rationis usu carentes bona opera perficere non possint. Quamobrem si isti ad aeternam felicitatem perveniunt, hoc fit ex absoluto praedestinationis gratuitae decreto. « Neque enim, ait *S. Augustinus* (1), fato cogitur Deus illis infantibus subvenire, illis autem non subvenire, cum sit utriusque causa communis; aut res humanas in parvulis non divina providentia, sed fortuitis agi casibus opinabimur, cum rationales vel damnandae, vel liberandae sint animae, quandoquidem nec passer cadit in terram sine voluntate Patris nostri, qui in coelis est (2). » — Quodsi parvuli absoluto decreto, seu ante praevisa merita praedestinantur, recte concluditur, Deum eodem modo cum adultis procedere, et istos quoque ante praevisa merita praedestinare.

7. Omnium electorum praedestinationem mere gratuitam esse, patet ex ipsius fine, qui secundum Apostolum Rom. IX, 23, alius non est, quam ostensio divitiarum gratiae et misericordiae Dei in vasa misericordiae. At vero si Deus praedestinaret homines propter merita, non ostenderet divitias gratiae suae, sed potius iustitiae suae: ergo praedestinatio ad gloriam non est facta post praevisa merita. Id confirmatur ex alia ratione. Nam si in praedestinatione ad gloriam Deus habuit rationem meritorum, et non praedestinavit homines ex mera sua voluntate, tollitur vera ratio praedestinationis divinae respectu praedestinati, et reprobi, quia tunc tota differentia peteretur a meritis et non meritis, et non a praedestinatione et non praedestinatione Dei, et ita peteretur a nobis, et non a Deo; quod est contra Apostolum dicentem: *Quis te discernit? quid habes, quod non accepisti?*

8. Paulus, cum plura de praedestinatione ad gratiam, et gloriam disseruisset, stupore abreptus exclamat Rom. XI, 33 etc.: *O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei! quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, et investigabiles viae eius!* Decretum ergo praedestinationis pro hominibus incomprehensibile est. At si esset hypotheticum, incomprehensibile non esset. Rationi enim humanae maxime accommodata, facilisque intellectu est sententia eorum, qui dicunt, Deum illos praedestinare, quorum praevidet merita; illos vero reprobare, quorum praevidet demerita. Reiicienda est ergo haec sententia, ut verificetur dictum Apostoli, decretum praedestinationis incomprehensibile esse.

9. Doctrina de praedestinatione mere gratuita multo magis homines consolatur, et ad firmiorem confidentiam excitat, quam doctrina adversariorum. In illa enim salus dependet a Deo, qui gratias efficaces concedit, per quas homo certo merita sibi comparat, et in bono perseverat: in hac autem salus multo magis dependet ab homine, qui est infirmitas ipsa, facile vincitur, facile labitur. Ideo S.

(1) Lib. de dono persev. cap. 12.

(2) Matth. 10, 29.

Augustinus (1) inquit: « Sane cum Apostolus dicat: *Ideo ex fide, ut secundum gratiam firma sit promissio* (2), miror homines infirmitati suae se malle committere, quam firmitati promissionis Dei. Sed incerta est mihi, inquis, de me ipso voluntas Dei: quid ergo? tua ne tibi voluntas de teipso certa est, nec times? *Qui videtur stare, timeat, ne cadat* (3). Cum igitur utraque incerta sit, cur non homo firmiori, quam infirmiori fidem suam, spem, charitatemque committit? » (4).

Nota 1. De prima ratione theologica maxime gloriantur adversarii, eamque penitus invictam autumant *Billuart*, *Gazzaniga* et alii. Ast eandem penitus conterere, haud arduum est. Negari quidem non potest, prudentiae consonum esse, prius finem intendere, et propter finem media applicare, Deum autem infinitam sapientiam esse. Ut autem propositio maior recte intelligatur, addendum est, prudentiae consonum esse, prae omnibus et in omnibus finem primarium, totalem seu supremum intendere, cui omnes fines secundarii tanquam media subiiciuntur. Notandum porro est, Deum ens simplicissimum, absolutum, independens ac nullius rei egens non sibi, sed creaturis finem praefigere (§ 139). Finis autem totalis totius universi non est felicitas hominis (§ 140), sed gloria Dei externa (§ 141); nam Prov. XVI, 4: *Universa propter semetipsum operatus est Dominus.* Quamobrem Deus etiam in creatione et gubernatione hominum gloriam suam externam tanquam finem principalem, seu supremum intendit, et ad hunc convenientissima media decernit; ideo nempe hominibus sine ipsorum meritis non solum intellectum et liberam voluntatem, sed etiam revelationem et gratias supernaturales impertitur, ut in statu quoque naturae lapsae Deum cognoscere, amare et glorificare, et sic praemium aeternum promereri possint: in quo Deus summam potentiam, miram sapientiam et immensam bonitatem suam manifestat. Hominibus autem, quibus facultates naturales et gratias supernaturales impertitur, non adimit liberum arbitrium, nec eos pathologico modo ad finem suum cogit, sed vult, ut libero modo ad finem suum tendant: atque ideo illos, quos praevidet gratiis bene usuros, Deum glorificaturos, et in eius gratia decessuros, praedestinat ad gloriam, ut in hisce suam fidelitatem in promissis, iustitiam remunerativam, imo et superabundantem bonitatem ostendat, dando eis gloriam eorum merita longe excedentem: eos vero, quos praevidet gratiis abusuros, peccata commissuros, et sine poenitentia decessuros, reprobat, et ad supplicia aeterna destinat, ut in iis suam sanctitatem et iustitiam vindicativam manifestet. Ita contraria prorsus conclusio prodit, si ille finis totalis perpenditur, quem Deus teste revelatione in omnibus primario, seu principaliter intendit. Nullius igitur roboris est argumentum adversariorum, quia laborat falso supposito, quo existimant, felicitatem hominum aeternam, et quidem aliquorum tantum eligendorum, esse finem primarium, quem Deus in eorum creatione et gubernatione intendit. Inepte etiam nobis opponitur *Conc. Tridentinum*, quod nostrae sententiae suffragatur, quia finalem nostrae iustificationis causam assignans primo ponit *gloriam Dei et*

(1) Lib. de praedest. SS. cap. 11.
(2) Hebr. 11, 16. (3) I Cor. 10, 12.
(4) Cf. Bossuet. Tradit. PP. defens. p. 2, lib. 12, cap. 19, etc.

Christi, et secundario *vitam aeternam*. Imo etiamsi *finis hominis partialis* consideretur, falsum est, quod principalis ipsius finis sit felicitas aeterna, cum potius principaliter ad moralitatem, seu ad Deo serviendum creatus sit, ad quem finem primario tendere debet, ac dein tanquam mercedem gloriam aeternam sperare potest (§ 201). Itaque Deus, si ad finem hominis partialem respicit, primario et principaliter eius moralitatem intendit, et secundario eius felicitatem aeternam, quam ut mercedem moralitatis promittit, et tanquam motivum ad moralitatem excitans adhibet. Recte ideo *Car. Ioseph Tricassinus* (1), propositae ab adversariis rationi theologicae respondet: « Retorqueo argumentum in adversarios sic: Ordinate volens aliquid, prius vult efficaciter finem, quam media: sed merita nostra habent quasi rationem finis respectu Dei, et glorificatio nostra quasi rationem medii, cum ipse proponat nobis gloriam ad sollicitanda nostra merita. — Ergo ex ipsomet principio adversariorum sequitur, quod Deus prius voluit merita nostra, quam glorificationem nostram; et ita quod praedestinatio nostra ad gloriam est post praevisa merita. »

Nota 2. Ex eo, quod praedestinatio ad gratiam sit ante praevisa merita, nullatenus sequitur, quod idem dicendum sit de praedestinatione ad gloriam. Haec quidem ita pendet ab illa, ut sine illa esse non possit, et per eam impediri queat, ne sit, non praedestinando scilicet ad gratiam: sed non ita pendet ab illa, ut semper eam sequatur, et posita praedestinatione ad gratiam, poni consequenter debeat praedestinatio ad gloriam, ut patet in multis reprobis, qui *vocati* et praedestinati fuerunt ad gratiam, et tamen non sunt *electi*, seu non fuerunt praedestinati ad gloriam: non ergo necessario connexa est praedestinatio ad gloriam cum praedestinatione ad gratiam, sed necessarium est aliud decretum, quo praedestinantur homines ad gloriam, quod sit diversum et distinctum ab eo, quo praedestinantur ad gratiam. Admitti autem nullatenus potest, quod haec duo decreta eodem modo a Deo concipiantur: nam praedestinatio ad gratiam necessario fit ante praevisa merita, quia nemo primam gratiam - saltem de condigno - promereri potest: sed praedestinatio ad gloriam supponit merita, quia ideo Deus dat gratiam, ut merita sequantur, et ideo decretum praedestinationis ad gloriam non concipitur ante praevisa merita, seu sine praevisis meritis. Christus ipse optime rem declarat in parabola *de decem servis*, quibus mere gratuita bonitate *dedit decem mnas, et ait ad illos: Negotiamini, dum venio* (2). Quamvis autem concessio mnarum mere gratuita, et ante praevisa merita facta sit, elargitio tamen praemii, seu mercedis non mere gratuita fuit, et illis tantum facta est, qui accepta dona bene adhibuerunt, et ex illis lucrum reportarunt.

Nota 3. Fatemur cum *S. Augustino*, praedestinationem esse praeparationem gratiarum, quibus homo ad aeternam salutem perducitur: nisi enim homini gratiae praepararentur, et actu concederentur, neque merita sibi comparare, neque aeternam salutem consequi posset. Ast non omnes gratiae eodem modo a Deo praeparantur et conferuntur; nam prima gratia etiam electis praeparatur et confertur omnino gratuito, et ante praevisa merita; sed non hoc idem

(1) P. 2, parag. 1, punct. 1.

(2) Luc. 19, 13, etc.

de omnibus posterioribus gratiis dici potest. Nam dogma catholicum est, quod homines iusti per bona opera augmentum gratiae promereri possint: hoc ergo augmentum gratiae seu gratiae uberiores et efficaciores praeparantur electis propter praevisa eorum merita. Hinc non potest dici, ideo tantum aliquos uberiores et efficaciores gratias consequi, quia ante praevisa merita absoluto decreto praedestinati fuerunt; sed potius dicendum est, ideo ipsos uberiores et efficaciores gratias consequi, quia prioribus gratiis bene utentes augmentum gratiae promerentur. Quod autem reprobos attinet, isti quoque non solum sufficientes, sed quandoque magnas et singulares gratias accipiunt, quae autem effectum non habent ob resistentiam perversae voluntatis. Quot enim, et quantae gratiae concessae sunt Pharaoni, cui Deus stupenda signa et portenta exhibuit, ut converteretur a malitia sua? Quot et quantae gratiae concessae sunt Iudae Iscariotae, qui factus Apostolus non minus quam caeteri doctrinam Christi audivit, eius miracula vidit, imo et singulari monita, et signa amoris obtinuit? Quot et quantae gratiae datae sunt Iudaeis, in quorum plateis Christus ipse praedicavit, coram quibus tot signa et prodigia patravit, quos toties, et tam instanter ad poenitentiam invitavit. ut exclamaret: *Ierusalem*, *Ierusalem!* — *quoties volui congregare filios tuos quemadmodum gallina congregat filios suos sub alas et noluisti?* (1). Quibus verbis Christus ipse declarat, non ex defectu gratiarum, sed ex defectu voluntatis, perversam gratiis resistentiam opponentis, Iudaeos reprobatos esse. Collabitur igitur etiam tertia ratio theologica, ab adversariis adducta, tum quia Deus etiam reprobis vult media salutis exhibere; tum quia ipsis quoque praedestinatis dat media efficacia ad gloriam conditionate et dependenter ab eorum libera cooperatione. Quaecumque enim supponatur gratiae efficacia, de fide est, voluntatem ipsi semper posse dissentire, si velit, et ideo non est efficax in actu secundo, nisi voluntas, a gratia mota et excitata, ipsi consentiat.

Nota 4. Fatemur, quod perseverantia finalis sit speciale donum Dei, et ex mera misericordia divina, non autem ex meritis hominum proveniat. At vero si ad istud donum obtinendum non dantur merita de condigno, quae ex iustitia illud exposcere possint, dantur tamen merita de congruo. Iusti enim per preces et bona opera de congruo merentur, et impetrant gratiam perseverantiae. « Hoc ergo donum Dei, iniquit *S. Augustinus* (2), suppliciter emereri potest, licet, cum datum fuerit, amitti contumaciter non possit. » Imo (3) dicit: Deum illud donum « nonnisi conantibus praeparasse. » Ideo etiam *Conc. Tridentinum* (4) de perseverantia agens dicit: *Nemo sibi certi aliquid absoluta certitudine polliceatur; tam etsi in Dei auxilio firmissimam spem collocare et reponere omnes debent. Deus enim, nisi ipsi illius gratiae defuerint, sicut coepit opus bonum, ita perficiet, operans velle et perficere.* Ideo Concilium fideles *hortatur ut cum timore et tremore salutem suam operentur in laboribus, in vigiliis, in orationibus et oblationibus, in ieiuniis et castitate* etc., satis clare ostendens, iustos per tales orationes et conatus perseverantiae finalis donum de congruo promereri et impetrare posse. Nec id-

(1) Matth. 23, 37.

(2) Lib. de dono persev. cap. 6.

(3) Ibid. cap. 16. (4) Sess. 6, cap. 13.

eo perseverantia finalis cessat esse speciale donum misericordiae divinae. Nam merita de congruo, et impetrationis non impediunt meram Dei misericordiam, cum non adstringant Deum ex iustitia, sed tantum ex quadam decentia bonitatis et clementiae. Ita eleemosyna, a divite pauperi distributa, non cessat esse donum mere gratuitum, quamvis eam hic supplicibus precibus, et bonis moribus ab illo impetraverit.

Nota 5. Exempla praedestinationis allata non probant adversariorum sententiam. Nam praedestinatio Christi est exemplar praedestinationis nostrae quoad gratiam, non vero quoad gloriam. « Non est necessarium, ait *S. Thomas* (1), quod exemplatum exemplari quoad omnia conformetur, sed sufficit, quod exemplatum aliqualiter imitetur suum exemplar: alias sequeretur, quod sicut Christus fuit actu beatus ante merita, ita etiam nos deberemus esse beati ante merita; quod est absurdum. » Ideo angelicus Doctor ibid. (2) docet, quod praedestinatio Christi est exemplar praedestinationis nostrae quoad terminum, et effectum gratiae. Neque aliud intendit *S. Augustinus*, qui in toto libro citato loquitur de praedestinatione ad gratiam, seu ad donum perseverantiae, et cap. 24 explicat illam similitudinem praedestinationis nostrae cum praedestinatione Christi quoad gratiam sanctificantem, quae nos facit esse filios Dei adoptivos « sine ullo merito praecedentis voluntatis nostrae, » sicut ipse fuit Filius Dei naturalis « sine ullo merito praecedentis voluntatis eius. » Quodsi concedatur, praedestinationem Christi esse etiam exemplar praedestinationis nostrae ad gloriam, distinctio est ineunda. Non potest enim praedestinatio humanitatis Christi esse exemplar praedestinationis nostrae *quoad gloriam essentialem*; quia haec humanitati Christi vi unionis hypostaticae debita erat, et a primo conceptionis instanti concessa (§ 309): fuit tamen quantum *ad accidentalem gloriam*; quia, quemadmodum Christo ab aeterno destinata fuit a Patre exaltatio nominis, gloriosa resurrectio, admirabilis ascensio, et ineffabilis gloria ob merita illius absolute praevisa iuxta illud *Videmus Iesum propter passionem mortis gloria et honore coronatum* (3); ita et nobis praeparatur in coelis gloria, quia Deus per scientiam visionis praevidet, per aerumnas forti animo toleratas, aliaque pia opera conformes nos futuros capiti nostro Christo. — Non negamus, B. V. Mariam a peccato originali praeservatam, et maximis gratiis repletam fuisse, quia ad summam Dei genitricis dignitatem electa fuit, quae sicut in totius humani generis bonum ordinata est, ita etiam summam puritatem et sanctitatem postulabat. At ex mere gratuita electione Mariae ad maternitatem non potest fieri conclusio ad mere gratuitam praedestinationem electorum, cum prorsus dispar sit ratio; nam maternitas illa non fuit proposita omnibus mulieribus, aut alicui earum ut obtinenda per merita, sed fuit singulare privilegium et beneficium a Deo praedestinatum et procuratum B. V. Mariae: aeterna autem gloria proposita est omnibus hominibus ut obtinenda per merita, quia Deus vult omnes homines salvos fieri, et salus per merita tantum obtineri potest. Non implicat ergo, Mariam ante praevisa merita in Matrem Dei praedesti-

(1) 3 p., q. 24, art. 3 ad 3.
(2) In corp. art.

(3) Hebr. 2, 9. — Cf. Phil. 2, 8, etc.; Luc. 24, 26.

natam esse; implicaret autem, homines ante praevisa merita praedestinari, qui sine meritis non possunt salvari. Idem respondendum est circa caeteras electiones, quae ex S. Scriptura contra nos afferuntur. Agitur enim ibi de electionibus ad dignitates, quae non proponuntur omnibus hominibus ut obtinendae per merita, et quae ideo sine respectu ad merita ex liberrimo et sapientissimo voluntatis divinae decreto fiunt, et inepte tanquam exemplaria proponuntur electionis ad gloriam, quae omnibus ut obtinenda per merita proponitur. Sunt etiam qui negant, commemoratas electiones ante praevisa merita factas fuisse. Nam Ss. Patres, B. V. Mariam maternitatem divinam per virtutes suas, praecipue per humilitatem et puritatem promeruisse dicunt. Et certe Deus ab aeterno singularia merita Abrahami, Isaaci et Iacobi etc. praevidit.

Nota 6. Certum est, quod parvuli post baptismum ante rationis usum decedentes non habeant, imo nec habere possint merita, propter quae praedestinentur. Falsa est autem consequentia, quae ex istis infantibus infertur ad praedestinationem adultorum, qui ut vitam aeternam obtineant, merita habere possunt et debent. Si quis ex. gr. diceret: pauperes ostiatim mendicantes non debent solvere regi vectigalia, ergo nec divites: falso argumentaretur, quia pauperes illi non debent solvere vectigalia, quia non habent unde solvant; divites autem debent solvere, quia habent unde solvant. Eodem modo disserendum est de parvulis et adultis quoad praedestinationem ad gloriam; parvuli non praedestinantur ob merita, quia haec habere non possunt; adulti autem merita habere possunt et debent: ergo propter illa praedestinantur. Praeterea merita distingui possunt vel stricte et proprie sumpta, qualia sunt opera bona ab homine iusto cum gratia peracta; vel improprie et largo modo sumpta, scilicet prout extenduntur ad id omne, cui debetur gloria, etiamsi non sit opus, nec actus bonus a voluntate elicitus: iam vero parvuli baptizati non habent quidem merita stricte et proprie sumpta, habent autem merita improprie et largo modo sumpta, habent enim gratiam sanctificantem, per quam participant de meritis Christi, et ius acquirunt ad gloriam aeternam: adeoque parvuli et adulti praedestinantur propter praevisa merita; parvuli propter impropria et largo modo sumpta merita; adulti vero propter propria et stricte dicta merita. Nam sicut Deus non praedestinasset adultum, nisi perseveraturum praevidisset in gratia, ita nec parvulum nisi decessurum praevidisset in gratia: et sic utrique conveniunt in principali praedestinationis modo, scilicet quod utrique non praedestinantur nisi post praescientiam, et quod Deus non ideo dat gratiam perseverantem usque ad mortem, quia praedestinavit eos ad gloriam, ut volunt adversarii; sed ideo praedestinavit eos ad gloriam, quia praevidit eos decessuros in gratia.

Nota 7. Paulus Rom. IX, 23 loquitur de praedestinatione completa et adaequata, quae iuxta omnes mere gratuita est, et ostensio divitiarum gratiae Dei in vasa misericordiae rectissime dicitur. Exinde autem inferri non potest, praedestinationem ad gloriam nude et solitarie sumptam esse ante praevisa merita. Quamvis enim haec post praevisa merita adstruatur, praedestinatio tamen completa et adaequata, de qua loquitur Apostolus, vere est ostensio divitiarum gratiae

Dei in vasa misericordiae, tum quia gratuito, et ex sola misericordia Deus homines lapsos redemit, et aeternae gloriae capaces reddidit; tum quia gratuito et ex sola misericordia gratiam illam elargitur, sine qua homo opus meritorium perficere nequit; tum quia Deus ex mera benignitate ac liberalitate, nulla adactus necessitate, decrevit bonis operibus aeternam mercedem tribuere, cum tamen omnia opera nostra bona aliunde Deo debeantur titulo creationis et supremi dominii, quin ea praemio supernaturali remunerari teneatur; tum denique quia immensa, quam Deus electis concedit, gloria merita eorum longe excedit. — Neque verum est, quod in nostra sententia tota discretio et differentia praedestinatorum a reprobis petatur a nostris meritis, et non a praedestinatione Dei. Petitur enim partim a meritis, partim a praedestinatione Dei, imo ab hac multo magis quam a meritis nostris, cum haec nullam ex se habeant vim nos discernendi a reprobis in ordine ad gloriam, sed illam totam habeant a praedestinatione Dei, qui mere voluntarie elegit nostra opera, seu merita, ut daret nobis gloriam, cum posset ea non eligere, et alio modo nos praedestinare, si vellet; imo etiam illa ipsa merita sint a Deo nos ad illa movente et excitante, et ea ipsa suadente et producente, et per hoc nos discernente. Ex quo patet, nostram sententiam non repugnare verbis Apostoli, qui non loquitur de discretione, quae fit ad gloriam, sed de discretione, quae fit per gratiam mere gratuito concessam. Ita enim verba Apostoli intelligit *S. Augustinus* (1) scribens: « *Quis enim te discernit?* ait idem Apostolus homini tanquam de semetipso et de proprio bono glorianti. » Et paulo infra: « Ergo ille discernit, qui unde discernaris impertit, poenam debitam removendo, indebitam gratiam largiendo. »

Nota 8. Paulus Rom. XI, 33 in genere decreta, seu *iudicia Dei incomprehensibilia* nominat. Ergo si decretum praedestinationis, ut sit incomprehensibile, deberet esse absolutum, seu ante praevisa merita conceptum; etiam decretum reprobationis, ut sit incomprehensibile, deberet esse absolutum, seu ante praevisa demerita conceptum; hoc autem, ut infra ostendetur, dogmati catholico adversatur. Negamus porro, in sententia adversariorum decretum salutem aeternam hominum respiciens incomprehensibile dici posse. Tunc enim incomprehensibilitas adest, cum alicuius effectus sufficiens causa assignari, seu nexus inter causam et effectum explicari nequit. At in adversariorum sententia sufficiens causa assignari et intelligi potest, cur isti, non vero illi salutem aeternam consequantur; causa enim sufficiens est absoluta Dei voluntas, quae prioribus, non vero posterioribus gratias efficaces praeparavit, quibus aut innocentiam conservant aut post peccatum conversi in Dei gratia decedunt. Multo magis decretum praedestinationis incomprehensibile dicendum est, si post praevisa merita conceptum dicatur. « Licet enim, ait *Thomas ex Charmes* (2), in nostra sententia nonnullae difficultates ad quietem animarum emolliantur, multae tamen supersunt, quas nullus mortalium poterit unquam solvere; ait *Tournely:* « Quare ex multis efficacibus gratiae auxiliis, quae tali homini Deus conferre posset, cum quibus salvus fieret, ea tamen dumtaxat conferat, quibus

(1) Lib. 2 ad Bonifac., cap. 7.

(2) De Deo Diss. 4, cap. 3, q. 3. art. 2 ad Obj. 5.

non consentiet, alteri vero ea, quibus praevidetur consensurus? Quare illum efficaciter trahat, non istum? *O altitudo!* Quare e duobus iustis unum ex hac vita rapiat, dum iustus est, alterum vero tentationum periculis obnoxium relinquat quibus futurum est, ut aliquando succumbat? *O altitudo!* quare uni etiam non oranti perseverantiam det, alteri vero non det? *O altitudo!* Quare e duobus hominibus unum, qui longe maioribus implicatus est sceleribus, efficaciter convertat, alterum vero non ita scelestum derelinquat? *O altitudo!* Quare e duobus infantibus originali peccato aequaliter infectis permittat unum baptizari, antequam moriatur, alterum vero non baptizari? *O altitudo!* »

Nota 9. Non negamus, sententiam adversariorum pro praedestinatis plenam consolationis esse, et in istis firmissimam fiduciam procreare posse: contrarium autem dicendum est de iis, qui praedestinati non sunt, et quibus gratiae efficaces usque in finem praeparatae non sunt. Et cum sine speciali revelatione nemo de sua praedestinatione certus sit, quis laudatae consolationis particeps erit? *S. Augustinus* l. cit. impugnat Pelagianos et Semipelagianos, impie docentes, quod per vires liberi arbitrii seipsos discernere, et per conatus naturales salutem suam certa reddere possint, et ad hoc gratia supernaturali non indigeant: contra istos ostendit, longe firmiorem esse fiduciam, quae in gratia divina, quam quae in infirmis liberi arbitrii viribus reponitur. Ergo etiam haec ratio theologica nostrae sententiae non adversatur, quia tum necessitatem, tum efficaciam gratiae ad salutem profitemur, imo et docemus, quod per preces et actus bonos ope gratiae elicitos auxilia divina ab intrinseco efficacia consequi, et per eosdem ipsam perseverantiam finalem de congruo promereri possimus (§ 435).

ARTICULUS IV.

Argumenta pro hypothetico praedestinationis decreto exponuntur, et defenduntur.

§ 727. Dum propugnamus, praedestinationem ad gloriam nude et solitarie sumptam esse post praevisa merita, denuo profitemur praedestinationem ad gratiam ante praevisa merita, et mere gratuitam esse (§ 439). Deus autem pro ineffabili sua sapientia vario ac multiplici modo (§ 440), gratias suas hominibus elargitur, ut etiam in statu naturae lapsae bene operari, recte vivere, et salutem suam consequi possint. Gratia autem non est necessitans, nec tollit liberum arbitrium, quod idcirco illi vel consentire vel resistere potest (§ 426). Hinc fit ut, posita gratia, alii bene operentur, merita sibi comparent, et iusti usque in finem permaneant, alii vero gratiis divinis resistentes merita negligant, male operentur, et obdurati in peccatis moriantur. Haec autem omnia Deus ab aeterno clarissime praevidet, atque ideo, sicut istos propter praevisa demerita reprobat, ita illos propter praevisa merita praedestinat. Decretum ergo praedestinationis est *hypotheticum*, et praedestinatio ad gloriam, nude et solitarie sumpta, non mere gratuita est dicenda. Haec nostra sententia ex *S. Scriptura*, ex *Traditione* et *rationibus theologicis* probatur.

I. *Argumenta ex S. Scriptura.*

§ 728. 1. Matth. XXV, 34 etc. Christus praedestinatos alloquens, ait: *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi. Esurivi enim, et dedistis mi-*

hi manducare etc. Quo in loco non tantum agitur de actuali retributione gloriae pro electis, sed etiam de eiusdem praeparatione, seu destinatione aeterna in mente Dei: *Possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi:* quid est autem *paratum* etc., nisi ab aeterno destinatum? (quod ex locis parallelis Rom. IX, 23; I Cor. II, 9 manifeste patet). Quare autem eis regnum destinatum est? Propter praevisa, quae futura erant, eorum opera misericordiae. Id manifeste colligitur ex particula causali *enim* quae illa duo verba *possidete* et *paratum* subsequitur, et utrumque afficit, rationem assignans, ex qua gloria coelestis non solummodo ipsis conferatur, sed iam ab aeterno ipsis parata fuerit. Respondent adversarii, particulam causalem *enim* non referri ad verbum *paratum*, sed tantum ad verbum *possidete*, ut sensus sit: possidete ex meritis regnum vobis gratuito praeparatum. Verum talis interpretatio penitus reiicienda est. Nam: 1° Christus declarat, eodem modo praeparatum esse regnum coelorum praedestinatis, quo praeparatur poena eterna reprobis; statim enim (v. 41) adiungit: *Discedite a me, maledicti, in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis eius; esurivi enim et non dedistis mihi manducare*, etc. Atqui de fide est, Deum non tantum actu infligere, sed etiam ab aeterno praeparasse poenam aeternam reprobis ob praevisa eorum demerita: eodem modo ergo ex prioribus verbis Christi inferendum est, Deum non tantum dare, sed etiam praeparasse gloriam aeternam praedestinatis ob praevisa eorum merita. 2° Christus magnitudinem divini amoris erga electos exprimit, dum dicit, quod ipsis *a constitutione mundi*, id est, ab aeterno regnum paratum fuerit: ergo per particulam causalem *enim* affert non tantum causam collationis, sed etiam causam praeparationis gloriae. Ideo *S. Chrysostomus* (1) ita verba Christi exponit: « Antequam essetis, inquit, haec vobis parata erant, quia sciebam, vos tales esse futuros, » ubi manifeste praeparatio regni, seu praedestinatio praevisis meritis adscribitur. Ita pariter *S. Hieronymus* (2) eadem verba Christi explicans ait: « Hoc iuxta praescientiam Dei accipiendum est, apud quem futura iam facta sunt, » praescientia vero non respicit executionem, seu collationem gloriae actualem, sed solum illius praeparationem ob futura merita praecognita; ad hanc igitur praeparationem retulit particulam causalem *enim* maximus in exponendis Scripturis Doctor. 3° Denique vix intelligi potest, quod Deus ab aeterno decreverit gratis dare gloriam, et tamen in tempore illam tribuat propter merita et tanquam praemium; cum enim, ex. gr., dux exercitus alicui militi tribuit praemium ob illius clare gesta, signum est, eum nonnisi post notitiam victoriae absolute decrevisse illi dare praemium.

2. Matth. XX, v. 1-16, Christus sub parabola patrisfamilias, primo mane conducentis operarios ut mitteret eos ad vineam suam, explicat totum negotium praedestinationis ad gloriam, ut factae propter merita. Nam per patremfamilias ipsum Deum intelligi, nemo est qui dubitet. Primo quidem sermo est de praedestinatione ad gratiam, quae omnino gratuita exhibetur, quia variis temporibus homines vocantur *otiosi in foro stantes*, id est, nulla praevia merita habentes. Vocantur autem tanquam operarii, ut in vinea laborent, et pro labore exan-

(1) Hom. 79, al. 80, n. 2.

(2) Comment. in Matth.

tiato eis merces promittitur. Ubi notandum valde est, quod antequam paterfamilias mittat eos in vineam suam, *conventionem facit cum eis*, quod est respicere opera et merita; et tandem in fine praestat eis mercedem, de qua convenerant, scilicet *denarium diurnum*, qui iuxta S. *Augustinum* (1) et s. *Thomam* (2) repraesentat vitam aeternam, seu coelestem beatitudinem: quod ostendit, executionem non aliter factam esse, quam praedestinationem, cum non aliter mercedem det paterfamilias, quam prout convenerant, et ipse paterfamilias eis destinaverat, et quidem propter suscipiendum laborem destinaverat. Sicuti ergo paterfamilias operariis a se gratuito vocatis propter laborem, quem suscepturi erant, destinavit mercedem; ita et Deus hominibus a se gratuito vocatis praeparat, et destinat aeternam gloriam propter merita, quae ope gratiae sibi comparant, et quae ipse ab aeterno praevidet. Nec obstat interpretationi nostrae, quod (v. 10 etc.), de primis operariis murmurantibus legitur, eo quod paterfamilias pares ipsis faceret eos, qui minori tempore laboraverant. Nam iuxta omnes S. Scripturae interpretes in parabolis non ad omnia et singula attendendum, quae quandoque ad ornatum, vel ratione contextus inseruntur, sed tantum ad principalem intentionem referentis. In adducta autem parabola principalis Christi intentio est ostendere, quod homines quovis tempore ad fidem, per quam salus obtinetur, gratuito vocentur, et quod propter merita in aeternum remunerentur. Iam vero, quae de operariis murmurantibus dicuntur, non possunt referri ad remunerationem operariorum, seu ad collationem gloriae, tum quia in Beatis neque est error in intellectu, neque murmur, neque invidia in alios; tum quia mensura retributionis respondebit mensurae meritorum. Ea igitur referuntur ad vocationem operariorum, seu ad praedestinationem ad gratiam, quae mere gratuita est, et a sola voluntate Dei dependet: vel si etiam de praedestinatione ad gloriam sermo est, ea intelligenda tantum sunt de praedestinatione ad gloriam completa et adaequata. Christus enim ibi redarguit superbam Iudaeorum opinionem putantium, ad se solos spectare vocationem ad fidem, et ad regnum coelorum, sibique iniuriam fieri, dum etiam gentes ad gratiam et gloriam vocantur. Nec tamen inde inferri potest, totam parabolam de gratia vocationis, seu de praedestinatione ad gratiam exponendam esse: quae enim de remuneratione operariorum, seu *de redditione mercedis*, propter laborem impensum in parabola dicuntur, nullatenus de praedestinatione ad gratiam exponi possunt: atque ideo firma stat argumentatio nostra.

3. Rom. VIII, 29 etc., Paulus inquit: *Quos praescivit, et praedestinavit conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autem praedestinavit, hos et vocavit; et quos vocavit, hos et iustificavit; quos autem iustificavit, illos et glorificavit.* Locus iste quem ipsi adversarii de praedestinatione ad gloriam interpretantur, hanc esse post praevisa merita, manifeste ostendit. Id probatur 1° *ex ipsis Pauli verbis*, quia ibi praescientia praecedit praedestinationem; prius enim ibi dicitur *praescivit* quam *praedestinavit*: ergo consequens necessario est, quod praescientia praecedat illam praedestinationem, cum S. Scriptura nihil ponat inconsulto et impruden-

(1) Serm. 59 de verbis Dom. c. 4.

(2) 1 2, q. 5, art. 2 ad 1.

ter. In sententia adversariorum praedestinatio esset causa, vel quasi causa praescientiae divinae, cum in hac opinione in tantum res futura praesciatur, in quantum est futura per praedestinationem; posita enim praedestinatione ante praevisa merita, praedestinati in tantum sunt conformes futuri imagini Filii sui, in quantum sunt praedestinati et electi, ut tales fierent, cum praedestinatio in hac sententia sit causa meritorum et omnium bonorum in praedestinatis, seu non ideo homines praedestinantur, quia eorum merita praevidentur, sed ideo eorum merita sequuntur et praevidentur, quia sunt praedestinati: ergo iuxta hanc sententiam praescientia non praecederet praedestinationem, sed hanc sequeretur, et Paulus non debuisset dicere: *Quos praescivit et praedestinavit*, sed debuisset dicere: *Quos praedestinavit et praescivit;* quod cum non sit in S. Scriptura, sed plane contrarium, consequens necessario est, quod praedestinatio illa non sit ante praescientiam, seu ante praevisa merita, sed post praescientiam seu post praevisa merita; cum sit praedestinatio ad gloriam. 2° Idem confirmatur *ex contextu*. Nostra enim explicatio, quae praescientiam meritorum praemittit praedestinationi ad gloriam, optime convenit cum intentione Apostoli. Nam in citato capite VIII fideles adhortatur ad patientiam, a qua pendere dicit, ut simus cohaeredes Christi in gloria; ait enim (v. 17): *Si autem filii, et haeredes; haeredes quidem Dei, cohaeredes autem Christi, si tamen compatimur, ut et conglorificemur*. Deinde ostendit, tribulationes leves esse, si comparentur cum gloria, dicens: *Existimo enim, quod non sunt condignae passiones huius temporis ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis*, et quae tanta est, ut etiam insensibiles creaturae, filiorum Dei servae, ingemiscentes dominorum suorum glorificationem expectent. Ex hoc infert, quod multo magis nos ipsi hanc gloriam ardenter exspectare et desiderare, atque ideo aerumnas huius vitae patienter tolerare debeamus; ait enim (v. 25): *Si autem quod non videmus speramus, per patientiam exspectamus*. Ne autem fideles, infirmitatis suae conscii, animum despondeant, addit (v. 26): *Spiritus adiuvat infirmitatem nostram*, et ideo (v. 28): *Diligentibus Deum omnia*, etiam maximae tribulationes, et persecutiones *cooperantur in bonum, iis, qui secundum propositum vocati sunt sancti*. Quod ut clarius ostendat, tandem exponit seriem praedestinationis, dicens: *Nam quos praescivit, et praedestinavit* etc., fidelibus luculentissime ostendens, quam sint utiles tribulationes patienter toleratae, utpote quae praevisae sint causae praedestinationis ad gloriam, ex qua vocatio, iustificatio, et glorificatio consequuntur. Continuat autem Apostolus sermonem (v. 26) incoeptum, per quem fideles ad confidentiam in auxilio Dei collocandam excitat, eisque persuadet, quod Deus, qui eos praedestinavit, vocavit et iustificavit, si eum invocent (v. 26) et diligant (v. 28), mandata eius observando ipsos etiam glorificabit, uberes gratias in hac vita concedendo, et aeternam gloriam retribuendo. Ideo concludit (v. 31): *Quid ergo dicemus ad haec? Si Deus pro nobis, quis contra nos?* — 3° Eodem modo etiam *Patres* verba Pauli Rom. VIII, 29 exposuerunt. *Origenes* in Ep. ad Rom. (1) pluries de Deo dicit: « Quos praescivit, hos et praedestinavit. » *S. Ambrosius* (2) inquit: Quos praescivit, hos et praedestinavit,

(1) Lib. 7. (2) Lib. 5 de fide, cap. 16.

quia non ante praedestinavit, quam praescivit, sed quorum merita praescivit, horum praemia praedestinavit.» *Theodoretus* in eundem locum ait: «Non simpliciter praedestinavit, sed cum praescisset, praedestinavit.» *Sedulius Scotus* Hiberniensis in Epist. ad Rom. scribit: «Hos, quos praescivit futuros devotos sibi, ipsos elegit ad promissa praemia capessenda.» Et paulo post: «Aliud est praescire, aliud praedestinare: praescientia itaque gerenda praenoscit, postmodum praedestinatio retribuenda describit: illa praevidet merita, haec praedestinat merita.»

4. I Cor. II, 9 legitur: *Quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quae praeparavit Deus iis, qui diligunt illum:* ubi non est dubium, quin sermo sit de praedestinatione ad gloriam, cum loquatur Paulus de praeparatione gloriae, quae praeparatio iuxta *S. Augustinum* et omnes theologos sumitur pro praedestinatione; unde etiam *S. Thomas* in I Cor. II, lect. 3 ait: «*Quod praeparavit Deus*, id est, praedestinavit.» Cum autem dicitur, quod praeparavit gloriam *iis qui diligunt illum*, vere dicitur, quod praeparavit illam ob charitatem et dilectionem hominum erga eum, cum verba ista, *qui diligunt illum*, causam praeparationis assignent: unde *S. Thomas* l. c. dicit: Praeparavit Deus gloriam diligentibus se, quia «essentiale praemium aeternae gloriae charitati debetur secundum illud: *Qui diligit me, diligetur a Patre meo, et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum* (1), in quo perfectio aeternae gloriae consistit.» Ergo manifestum est, sensum verborum Pauli esse, quod gloria aeterna praedestinata est hominibus ob charitatem, seu dilectionem eorum erga Deum, et consequenter ob merita hominum. Describitur ergo ab Apostolo decretum praedestinationis divinum, et quidem hypotheticum, quia gloria sub conditione dilectionis, seu meritorum praeparata dicitur. Sicuti ergo, si quis diceret: Ista corona praeparata est vincentibus; istud praemium paratum est merentibus; istud donum praeparatum est servitium certum praestantibus; nemo negaret, quod victoria sit conditio, sub qua praeparata est corona; meritum est conditio, sub qua praeparatum est praemium; et servitium praestitum est conditio, sub qua praeparatum est donum: ita etiam negari non potest, iuxta effatum Pauli, dilectionem Dei, seu merita esse conditionem, sub qua praeparata est gloria. Itaque omnes quidem homines Deum diligere debent (2), et etiam possunt, quia Deus impossibilia non iubet; gloria autem iis tantum praeparatur, qui praevidentur Deum dilecturi. Praevisa ergo dilectio, seu praevisa merita sunt causa moralis praeparationis gloriae, seu praedestinationis divinae.

5. II Tim. IV, 7 etc. Paulus scribit: *Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi. In reliquo reposita est mihi corona iustitiae, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex, non solum autem mihi, sed et iis, qui diligunt adventum eius;* ubi verbum *reposita* clare significat praedestinationem; reponere enim idem est ac parare, asservare, recondere pro aliquo, cui destinatum est, quod omnino significat verbum graecum ἀπόκειται, id est, reposita est, reservata est, destinata est; unde τὸ ἀποκείμενον significat destinatum, et pro aliquo positum. Ita hoc verbum interpretatur *S. Thomas* lect. 2 in hoc caput dicens: «*Reposita est*, id est, secun-

(1) Io. 14, 21. (2) Matth. 22, 37.

dum aeternam praedestinationem reservata. » Quod etiam confirmatur ex sequentibus verbis, ubi notatur executio ut distincta a praecedentibus, *quam reddet*, inquit Apostolus, *mihi in illa die iustus iudex:* unde cum notetur hic executio, consequens est, quod id quod praecedit, significet intentionem, seu ipsam praedestinationem. Manifeste ergo Apostolus adseverat, *coronam iustitiae*, id est, vitam aeternam meritis debitam non solum a iusto iudice reddendam esse, sed eandem etiam propter eadem merita iam ab aeterno *repositam*, paratam et destinatam fuisse. Addit Paulus, quod eodem modo omnibus Christianis, qui in suo statu bene certaverint, bene cucurrerint, et fideles fuerint, ita ut diligere possint iudicis adventum, iam ab aeterno repositа, parata et destinata sit corona iustitiae apud Deum.

6. Iac. II, 5 legitur: *Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, et haeredes regni, quod promisit Deus diligentibus se.* Sermo hic est de praedestinatione non tantum secundum ordinem executionis, sed etiam secundum ordinem intentionis, quod probat verbum *Elegit... haeredes regni. Elegit* autem, seu ab aeterno ad regni haereditatem praedestinavit eos, quos praevidit *pauperes in hoc mundo*, id est, mente et spiritu a rebus terrenis avulsos, et *divites in fide*, quae per charitatem operatur. Ideo additur de eodem regno: *quod promisit Deus diligentibus se*, ubi iterum dilectio Dei affertur tamquam ratio, et causa praedestinationis non tantum secundum ordinem executionis, sed etiam secundum ordinem intentionis, quia verbum *promisit* non ad executionem, sed ad intentionem referendum est, ideoque hypotheticum exhibet praedestinationis decretum.

7. II Petr. I, 10 Princeps Apostolorum Christianis scribit: *Quapropter fratres, magis satagite, ut per bona opera certam vestram vocationem et electionem faciatis.* Ergo vocatio et electio nostra certa non est ante opera bona, cum per ista certa fieri debeat, sed est veluti in suspenso ita, ut si quis a bono deficiat, et in peccata ruat, salutem suam amittere possit: cuius periculi memor Paulus inquit: *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo, ne forte cum aliis praedicaverim, ipse reprobus efficiar* (1); et Apoc. III, 11 dicitur: *Tene, quod habes, ut nemo accipiat coronam tuam.* Per quae Spiritus sanctus innuit, salutem nostram esse simpliciter incertam, et esse semper verum periculum perdendi eam usque ad finem vitae, quod non potest consistere cum praedestinatione ante praevisa merita, bene tamen cum praedestinatione post praevisa merita. Nam si praedestinatio facta est ante praevisa merita, unde petetur incertitudo salutis nostrae, quam S. Scriptura innuit, cum decretum Dei absolutum et independens a nostris operibus nullo modo possit falli nec in se, nec in subiecta materia, sed certo et infallibiliter effectum habiturum sit, idque ex principiis intrinsecis, cum media, quibus utitur ad habendum suum finem, seu ad procurandam nostram salutem, assumantur ut efficacia, et certo salutem nostram allatura? In nostra autem sententia bene intelligitur ista incertitudo salutis in praedestinatis, nam licet extrinsece, et ex praevisione Dei salus electorum sit certa et infallibilis, sicut et alia omnia libere et contingenter futura, quae sunt in natura, tamen simpliciter est fallibilis et in-

(1) I Cor. 9, 27.

dem conferre; vult affectus suos naturales propter Deum abnegantibus centuplum, et vitam aeternam tribuere, etc.: quid autem est haec voluntas Dei, nisi decretum divinum, salutem hominum respiciens, et quidem hypotheticum, propter merita gloriam aeternam decernens?

Nota. Adversarii, ut argumenta biblica enervent, duplex statuunt in Deo praedestinationis ad gloriam decretum: unum *intentionis*, quo Deus gratuito, et sine praevisis meritis vult hos et illos salvare, his et illis gloriam dare; alterum *executionis*, quo Deus vult illos iam gratis praedestinatos salvare, et beatificare, propter merita; qua facta distinctione aiunt, adducta S. Scripturae testimonia intelligenda esse de decreto executionis, quod propter merita concipitur per gratias efficaces producta, non autem de decreto intentionis, quod mere gratuitum, imo et causa est, cur gratiae efficaces praeparantur. — At per istam distinctionem allata argumenta non infirmantur. Nam, ait *Car. Ioseph. Tricassinus* (1): « Istud figmentum duplicis decreti — *novum est;* nullum enim eius reperies vestigium neque in Scriptura, neque apud Ss. Patres, neque apud antiquiores Theologos, neque etiam apud philosophos..... unde ergo illa duplicitas decreti — introducta est? — Sane ex necessitate, et angustiis adversariorum, quaerentium undique, qua fugerent inextricabilem difficultatem. Urgebat enim S. Scriptura, aperte dicens, regnum coelorum datum et paratum electis propter merita; et aliunde ratio, et usus commonstrabat apertissime, quod nunquam est alia intentio in exequendo quam in decernendo, et per consequens quod etiamsi Scriptura loqueretur de sola collatione gloriae, cum tamen dicit aperte, gloriam in executione dari propter merita, satis superque demonstrat, illam etiam praedestinari, seu decerni propter merita: hinc ergo confugiendum fuit ad novum istud figmentum duplicis decreti, quorum unum esset intentionis et gratuitum, per quod defenderent praedestinationem suam ante praevisa merita; alterum vero executionis propter merita per quod defenderent se contra textus Scripturae manifestos. » Praeterea allata distinctio absona est, quia duo decreta, praedestinationem ad gloriam respicientia unum intentionis absolutum et mere gratuitum, alterum executionis hypotheticum, et non mere gratuitum haud bene inter se cohaerent, sed sibi invicem repugnant. Nam ait *Tricassinus* ibidem (2): « Impossibile est, ut quod pure et omnino est gratuitum, sit etiam aliquo modo onerosum; et quod omnino est absolutum, sit etiam conditionatum. Nam mere gratuitum et onerosum, absolutum et conditionatum opponuntur inter se, — ita ut uni et eidem secundum eadem omnia convenire non possint... et per consequens fatendum est, quod si primum decretum est pure gratuitum et absolutum, ipsum necessario perimitur, et rectractatur a secundo quod est onerosum et conditionatum. Et certo nemo negabit, quod si quis promisisset absolute aliquid alicui, et postea vellet, ut ille, cui promisit, mereretur, aut emeret illud, nemo, inquam, negaret quin per secundum dictum retractasset primum; et ratio est, quia primum erat de donatione, et secundum de venditione: at venditio negat, et retractat donationem: et sunt actus omnino oppo-

(1) Op. cit. P. I, sect. 6, paragr. 1, p. 2.

(2) Pag. 3.

siti, in quantum donatio est mere gratuita et venditio est onerosa. » — Denique adversariorum distinctio contraria est naturae decretorum divinorum. Decreta enim divina non sunt nisi ipsa voluntas Dei. Cum autem Deus simplicissimus sit (§ 20), et ne duo quidem temporis momenta in ipso distingui possint (§ 25), ideo omnia uno, et simplicissimo actu vult, et decernit (§ 39). Quapropter sicut distinctio attributorum, ita ettiam distinctio decretorum divinorum petitur a mente nostra, quae unum et simplicissimum divinae voluntatis actum uno obtutu intelligere nequit. Hinc etiamsi concederemus, in praedestinatione ad gloriam decretum intentionis, et decretum executionis distingui posse, memores tamen esse debemus, in Deo unum, idemque simplicissimum praedestinationis ad gloriam decretum esse: atque ideo, si fatentibus adversariis decretum executionis hypotheticum est, propter merita conceptum, necessario hoc idem dicendum est de decreto intentionis.

II. *Argumenta ex traditione.*

§ 729. Decretum praedestinationis hypotheticum, seu praedestinationem post praevisa merita factam esse, varia argumenta ex traditione petita probant.

1 Patres *S. Augustino* antiquiores et coaevi sententiam nostram haud obscure proponunt. *S. Iustinus M.* (1) ait: « Edocti a Prophetis, poenas ac supplicia, et bonas remunerationes pro meritis actionum cuiusque irrogari verum esse confirmamus. — Fatum ineluctabile illud esse dicimus, his, qui bona eligunt, merita praemia, his vero, qui contraria, debita supplicia statuta esse: » quibus verbis fato ineluctabili ethnicorum opponit aeterna et infallibilia decreta divina, quibus illi, quorum bona opera praevidentur, ad gloriam praedestinantur, sicut illi, quorum peccata praevidentur, reprobantur. *Origenes* Comment. in Epist. ad Rom. (2) scribit: « Paulus ait, *quos Deus praescivit, et praedestinavit conformes fieri imaginis Filii sui*, evidenter ostendens, quod eos, quos praescivit Deus tales futuros, ut Christo se in passionibus conformarent, ipsos etiam conformes, ac similes imaginis eius praedestinavit et gloria. Praecedit ergo praescientia Dei, per quam noscuntur, qui in se labores, et virtutes habituri sint, et ita praedestinatio sequitur. » *S. Hilarius* in Ps. 64 explicans v. 4 *Beatus quem elegisti, et adsumpsisti: inhabitabit in atriis tuis*, ita loquitur: « Electi sunt nuptiali veste conspicui, puro et integro novae nativitatis corpore splendidi: itaque non res indiscreti iudicii electio est, sed ex meriti delectu facta discretio est. *Beatus* ergo, *quem elegit Dominus*, beatus ob id, quia electione sit dignus. Scire autem nos convenit, hic beatus, in quam rem electus fuerit, scilicet ad id, quod sequitur: *Inhabitabit in tabernaculis tuis.* Omnis perfectio bonorum inhabitationis coelestis est requiei, multae mansiones in coelis... Plures enim inhabitationes dignitati inhabitantium praeparantur: sed licet diversa sit dignitas (differt enim stella a stella) in gloria; tamen quotquot habitationibus (variis licet) digni habebuntur, fidei fructum et honorem coelestis gloriae possidebunt. » Loquitur S. Doctor de electione ad gloriam, et de praeparatione gloriae, quae non ad decretum executionis, sed ad decretum intentionis refe-

(1) Apol. 1, n. 43. (2) Lib. 1, n. 3.

runtur. *S. Epiphanius* (1) explicans verba Christi: *Non est meum dare vobis sed quibus paratum est a Patre meo* (2), inquit: « Hoc vult ostendere, quod non iuxta personarum acceptionem res ista fiat, sed pro dignitate etc.; » ex quo infert: « Non est meum dare vobis, sed si laboraveritis, erit vobis paratum a Patre meo. » S. Pater per istam gloriae preparationem intelligit praedestinationem in mente, non vero executionem in tempore: sed talem praeparationem sub conditione « si laboraveritis » et consequenter propter praevisa merita fieri, dicit ergo, decretum praedestinationis hypotheticum profitetur. *S. Ambrosius* (3) in eadem verba Christi: *Non est meum dare vobis*, etc. dicit: « Non est meum, quia iustitiam servo, non gratiam. Denique ad Patrem referens (electionem) addidit: *Quibus paratum est a Patre meo*, ut ostenderet, Patrem quoque non petitionibus deferre solere, sed meritis, quia Deus personarum acceptor non est. Unde et Apostolus ait: *Quos praescivit et praedestinavit*, non enim ante praedestinavit, quam praesciret, sed quorum merita praescivit, eorum merita praedestinavit: » quo nihil clarius, et validius pro nostra sententia dici, aut excogitari potest. Idem S. Doctor, aut verius alius antiquus auctor in Epist. ad Rom. c. 8 exponens verba: *Quos praescivit et praedestinavit*, ait: « Quos praescivit futuros sibi devotos, ipsos elegit ad promissa capessenda: » et ibid. (4): « *Miserebor, cuius misereor*, hoc est, ait, eius miserebor, cuius praescius eram, quod misericordiam daturus essem, sciens conversurum illum, et mansurum apud me. » *S. Chrysostomus* in Matthaeum (5) haec habet: « *Venite*, dicet Deus, *benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum ante constitutionem mundi.* Hoc nomen quot, quantisque bonis aequiparari potest, quod benedicti sint, et a Patre benedicti! et undenam tanto honore dignati sunt? quaenam causa fuit? *Esurivi enim, et dedistis mihi manducare; sitivi, et dedistis mihi potum.* Quanti honoris, quantae beatitudinis verba! Non dixit, accipite, sed haereditate possidete, quasi proprium, quasi paternum et vestrum, iam vobis olim debitum. Antequam enim essetis, haec vobis parata erant, quia sciebam vos tales esse futuros. » In Epist. ad Rom. (6) in illa verba: *Iacob dilexi, Esau autem odio habui*, inquit: « Qua igitur de causa ille quidem amabatur, hic autem odio habitus est... quia hic malus, ille bonus erat. Atque illis nondum natis, ille honorabatur, hic condemnabatur. Illis enim nondum natis dicebat Deus: *Maior serviet minori.* Cur ergo hoc dixit Deus? Quia non expectat, ut homo, a rerum exitu videre quis bonus, quis non talis sit, sed antea videt, quis bonus, quis non talis erit. » Id vero applicat ad praedestinationem et reprobationem hominum; nam (7) cum dixisset, Deum solum omnia futura praenoscere, ait: « Qui vero arcana mentis novit, ipse scit perspicue, quinam corona digni sint, quinam poena, et supplicio. » Et inferius rediens ad dilectionem Iacobi, et ad verba eidem dicta: *Maior serviet minori;* « Hoc enim, inquit, et praescientiae est, quod ex ipsa parturitione eligeretur, ut appareret, ait, electio Dei, quae secundum propositum, inquit, et praescientiam facta est. » Idem in cit. Homilia (8) ex-

(1) Lib. adv. haeres. haer. 69, n. 58.
(2) Matth. 20, 23. (3) Lib. 5 de fide cap. 6.
(4) In cap. 9, v. 15. (5) Hom. 79, n. 2.
(6) Hom. 16, n. 5. (7) N. 6. (8) N. 8.

planans verba Pauli: *Ut notas faceret divitias gloriae suae erga vasa misericordiae, quae praeparavit ad gloriam*, observat, Deum copiosas gratias elargiri, non ut potentiam suam ostendat homines ad bonum necessitando, sed ut homines gratiis recte utentes libere convertantur, bene operentur, et sic eius gloriam maxime promoveant. Ideo (1) subdit: « Cum (Paulus) dicit: *Quae praeparavit ad gloriam*, non totum Dei esse, dicit. Nam si hoc esset, nihil impediret, quominus omnes salvi essent, sed rursum eius praescientiam ostendit..... Sicut ergo Pharao ex propria iniquitate vas irae factus est, sic et hi vasa misericordiae ex probitate sua. Nam etsi quod plus est, Dei sit, at nos quoque parum quid intulimus. » Ad quod probandum ostendit necessitatem gratiae, sine qua homo nihil potest; addit autem, Deum gratias maxima liberalitate elargiri, ac ideo interrogat: « Unde ergo hi vasa irae, illi misericordiae? Ex proprio voluntatis proposito. Deus autem valde bonus cum sit, in ambobus eandem ostendit benignitatem. Etenim non eos tantum, qui salvi facti sunt, miseratus est, sed etiam Pharaonem, quantum in se erat; nam eandem diuturnam patientiam tam hi, quam ille, experti sunt. Quod si is non servatus sit, ex eius voluntatis proposito totum est. Nam quantum ad Deum pertinct, nihil minus habuit, quam ii, qui salvi facti sunt. » Quae verba S. Doctoris perpendens *Tricassinus* (2) dicit: « Notent adversarii, quam male sentiant ipsi de bonitate Dei, cui tam paucos attribuunt salvos in comparatione multitudinis infinitae damnatorum, licet velint, Deum ex sua mera voluntate illos salvasse, nec quidpiam aliud spectasse, quam bonitatem suam. Vult autem *Chrysostomus*, quod si Deus in praedestinatione hominum solum respexisset ad voluntatem et bonitatem suam, omnes omnino salvasset. » Idem S. Doctor clarissime mentem suam aperit Hom. 1 in Ep. ad Ephes. n. 2, explanans verba Apostoli: *Qui praedestinavit nos in adoptionem filiorum* etc., dicit: « Non enim nostris ex laboribus, vel recte factis hoc suppetit, sed ex charitate, neque ex charitate solum, sed etiam ex virtute nostra. Nam si id e sola charitate penderet, salvari omnes oporteret. Sin autem sola ex virtute nostra, supervacaneus fuisset adventus illius, et quaecunque sunt ab eo administrata. Verum neque sola ex charitate, neque sola ex virtute nostra illud accidit, sed ex utroque. *Elegit enim nos*, inquit; qui autem elegit, scit quid eligat » (3). — *S. Hieronymus* lib. 2 adv. Iovin. (4) ait: « Paratae sunt in coelo diversae, et plurimae mansiones plurimis diversisque virtutibus, quas non personae accipiunt, sed opera. » Inducit dein Salvatorem ita loquentem: « Frustra igitur a me petitis, quod in vobis situm est, quod Pater meus illis paravit, qui dignis virtutibus ad tantam ascensuri sunt dignitatem. » In cap. 1 Isaiae dicit: « Deus liberum servat arbitrium, ut in utramque partem, non ex praeiudicio Dei (idest, non ex sententia antecedente cognitionem causae), sed ex meritis singulorum, vel poena, vel praemium sit. » Et Epist. ad Hedib. (5) loquens de reprobis et praedestinatis ad gloriam inquit: « Vasa misericordiae, quae praeparavit ad gloriam, quae vocavit, hoc est, nos, qui non solum ex Iudaeis sumus, sed etiam ex gentibus, non salvat irra-

(1) N. 9. (2) Sect. 4, par. 1.
(3) Cf. Hom in Ps. 138, n. 1, etc.

(4) Cap. 15. (5) Quaest. 10.

tionabiliter, et absque iudicii veritate, sed causis praecedentibus (id est, meritis), quia alii susceperunt Filium Dei, alii autem recipere sua sponte noluerunt... Ex quo ostenditur, non gentes eligi, sed hominum voluntates. » At hoc verum non esset, si ante voluntatum praevisionem hos eligeret ad gloriam, non illos.

2. S. *Augustinus* ipse pro nostra sententia rectissime citatur. Nam l. 1 ad Simplician. quaest. 2, explicans illud Apostoli: *Cum nondum nati essent* etc. (1), ita loquitur: « Non quia invenit Deus opera bona in hominibus, quae eligat, ideo manet propositum iustificationis ipsius: sed quia illud (propositum) manet, ut iustificet credentes, ideo invenit opera, quae iam eligat ad regnum coelorum. » Hic manifeste S. Doctor distinguit praedestinationem ad gratiam a praedestinatione ad gloriam in hoc, quod prima sit ex liberalitate donorum gratiae, altera vero ex praevisione meritorum, quae homo post sui iustificationem per gratiam factam acquirit. Quod utrumque clarius explicans addit: « Non tamen electio (ad gloriam) praecedit iustificationem, sed electionem iustificatio; nemo enim eligitur, nisi iam distans (per opera bona praevisa) ab illo, qui reiicitur. Unde quod dictum est: *Elegit nos ante mundi constitutionem*, non video, quomodo sit dictum, nisi praescientia » (operum scilicet cum gratia Dei elicitorum). Istud porro *S. Augustini* testimonium eo pluris fieri debet, quod lib. 3 Retract. hunc librum recensens nihil plane ex illa secunda quaestione retractaverit, imo potius tum lib. de praedest. Ss. c. 4, tum lib. de dono persev. c. 21, commendat tanquam doctrinam sanam eam, quae in illa secunda quaestione continetur, ac fatetur, Deum doctrinam hanc sibi revelasse, cum scriberet ad Episcopum Simplicianum. Frustra igitur nonnulli cum *Bellarmino* ad vim huius argumenti elidendam reponunt, *Augustinum* haec scripsisse, cum iunior esset, et ante exortam haeresin Pelagianam; nam iam Episcopus erat, cum anno 397 ad Simplicianum scripsit, et quadragenario maior. Eandem praeterea doctrinam etiam in aliis libris proposuit. L. 1 de Civ. Dei cap. 8, loquens de bonis vitae futurae, dicit, ea esse praeparata, id est, praedestinata iustis solis, et non aliis; et per hoc indicat, iustitiam illorum esse causam obiectivam praedestinationis eorum: ait enim: « Placuit divinae providentiae praeparare in posterum bona iustis, quibus non fruentur iniusti, et mala impiis, quibus non excruciabuntur boni. » — Serm. 100 de verbis Evang. (2) n. 3 inquit: « Quos voluit Dominus, hos elegit: elegit autem, ut dicit Apostolus, et secundum suam gratiam, et secundum illorum iustitiam: » electio vero, quae fit secundum Dei gratiam, et nostram iustitiam, fit propter bona opera mediante gratia peracta. Hinc S. Doctor paulo infra praemissis his Apostoli verbis: *Reliqui mihi septem millia qui non curvaverunt genua ante Baal*, Deum sic loquentem inducit: « Ego illos elegi, quia vidi mentes illorum de me praesumentes, non de se, nec de Baal, » hoc est in me sperantes. Ubi Deus non ad gratiam, quam merita non praecedunt, sed ad gloriam illos eligere dicitur, quorum rectos sensus novit. Lib. 2 de peccat. merit. et remiss. cap. 29 dicit: « Dominus noster hanc suam medelam (scilicet remissionem peccatorum, quam acquisivit sanguine suo) nullis generis humani temporibus ante ul-

(1) Rom. 9 (2) Al. S. 7 de verbis Dom

timum futurum iudicium denegavit, quos per certissimam praescientiam, et iustissimam misericordiam secum regnaturos in vitam praedestinavit aeternam.» Hoc testimonium est decretorium, quia praedestinari *per certissimam praescientiam, et iustissimam misericordiam* est certe praedestinari propter praevisa merita. Hinc S. Doctor praemittit semper praescientiam praedestinationi: sic l. de Spir. et litt. c. 50 ait: « Diffundit charitatem in cordibus eorum, quos praescivit, ut praedestinaret; praedestinavit, ut vocaret; vocavit, ut iustificaret; iustificavit, ut glorificaret. » Lib. de corrept. et grat. cap. 9: « Qui vere sunt filii, praesciti, et praedestinati sunt.» Enarr. in Ps. 68 (1), ostendens, electos non deleri de libro viventium, inquit: « Praescius est, praedestinavit omnes ante constitutionem mundi regnaturos cum Filio suo in vita aeterna, » id est, praescivit eos, qui mererentur eligi, antequam eos praedestinaret; unde non potest falli, ac per hoc nullus de hoc libro deleri. Ita etiam Enarr. in Ps. 88 (2), ait: « Manet immobile testamentum eius (Christi, gentes in haereditatem accipientis), quia ipse praesciens praedestinavit haeredes. »

3. Patres *S. Augustino* posteriores, imo et fidissimos ipsius discipulos pro nostra sententia citare licet. Imprimis *S. Prosper* in Epistola ad *S. Augustinum* (3) constantem priorum saeculorum traditionem de praedestinatione post praevisa merita contestatur, scribit enim: « Retractatis priorum de hac opinionibus pene omnium par invenitur, et una sententia, qua propositum, et praedestinationem Dei secundum praescientiam receperunt, ut ob hoc Deus alios vasa honoris, alios contumeliae fecerit, quia finem uniuscuiusque praeviderit, et sub ipso gratiae adiutorio, in qua fuisset voluntate et actione praescierit. » Et *S. Prosperum* ab hac sententia non recessisse, patet ex eius responsione 15 ad obiect. Gallorum cap. 16, ubi praescientiam praemitti praedestinationi ostendit dicens: « Qui dicit, quod non omnes homines velit Deus salvos fieri, atque in agnitionem veritatis venire, sed certum numerum praedestinatorum (scilicet quoad personas determinatum), durius loquitur, quam loquendum est de altitudine inscrutabilis gratiae Dei, qui et omnes vult salvos fieri, atque in agnitionem veritatis venire, et voluntatis suae propositum in eis implet, quos praescitos praedestinavit, praedestinatos vocavit, vocatos iustificavit, iustificatos glorificavit. » Quibus verbis aperte reprehenditur sententia adversariorum, qui volunt, certum numerum etiam quoad personas determinatum a Deo eligi et praedestinari ante merita, cum e contra S. Pater doceat, Deum esse ex se paratum ad omnes praedestinandos, qui meruerint, sine absoluta determinatione unius prae alio. Idem in resp. 12 ad obiect. Vincent. loquens de iis, qui a recta fide defecerunt (4) dicit: « Voluntate exierunt, voluntate ceciderunt. Et quia praesciti sunt casuri, non sunt praedestinati. Essent autem praedestinati, si essent reversuri, et in sanctitate, ac veritate mansuri.» De *S. Prospero* autem testatur cl. *Gazzaniga* (5) ipsum a doctrina *S. Augustini* ne transversum quidem digitum deflexisse. Auctor lib. 2 de Vocat. Gent. c. 35 ait: « His, quos elegit (Deus) sine meritis, dat, unde ornentur et meritis: et frustra dicitur,

(1) Serm. 2, n. 13. (2) Serm. 2.
(3) Inter Epist. Augustin. 225, n. 8.
(4) 1 Io. 2, 19.
(5) De praedest. cap. 3, n. 137.

quod ratio operandi non sit in electis, cum etiam ad hoc operentur, ut electi sint. » Loquitur hic de duplici electione; primo quidem de electione seu praedestinatione ad gratiam, quae est sine meritis, secundo de electione, seu praedestinatione ad gloriam, quam ex meritis fieri docet, cum clare asserat, homines fieri electos, seu praedestinatos, quia operantur, seu propter bona opera praevisa. *S. Fulgentius* lib. 1 ad Monim. cap. 24 inquit: « Ostensurus Deus, quid reddendum praesciverit, et quid donandum, praedestinavit illos ad supplicium, quos a se praescivit voluntatis malae vitio discessuros; et praedestinavit ad regnum, quos ad se praescivit misericordiae praevenientis auxilio redituros, et in se misericordiae subsequentis auxilio esse mansuros. » Ibid. cap. 26 ait: « Paratum esse a Deo non solum regnum, ubi laetentur boni, sed et ignem aeternum, ubi crucientur mali: » ubi eodem modo dicit regnum paratum bonis, seu praedestinatum propter eorum bonitatem, ac ignem aeternum malis propter eorum malitiam. Et paulo post addit: « Posset enim Apostolus, quos dixit *vasa misericordiae* (sic vocans praedestinatos ad gloriam), vasa iustitiae nuncupare; sed si vasa iustitiae nuncuparentur, forsitan ex seipsis habere iustitiam putarentur. » Ubi manifestum est, *S. Fulgentium* velle praedestinatos ad gloriam tam recte esse vasa iustitiae, quam vasa misericordiae, sed non ita vocari propter inconveniens assignatum; per quod clare demonstrat, illos vere praedestinatos ob eorum iustitiam, seu bonitatem praevisam, non quidem ut a seipsis, sed ut a Deo excitante, et adiuvante acquisitam. *S. Io. Damascenus* lib. 2 de fide orth. cum iam cap. 29 dixisset, Deum voluntate antecedenti omnes homines salvos fieri velle, cap. 30 loquens *de praescientia et praedestinatione* ait: « Illud scire interest, Deum omnia quidem praescire, sed non omnia praedefinire. Praescit enim ea, quae in nostra potestate sunt, at non item ea praefinit. Nec enim malitiam patrari vult, nec rursus virtuti vim infert. Quocirca divina iussio cum praescientia coniuncta praefinitionem efficit. »

4. *Scholasticorum antesignani* non obscure praedestinationem post praevisa merita tradunt. Ita *Alexander de Hales*, I p., q. 28, memb. 3, art. 1, post resolutionem in responsione ait: « Ex parte praedestinationis nec principale significatum (quod est actus Dei praedestinantis) est ex meritis, nec etiam primum connotatum, quod est infusio gratiae; sed collatio gloriae ex meritis est. » Quod autem loquatur non tantum de decreto executionis, sed etiam de decreto intentionis, patet tum ex eo, quia haec distinctio ipsi penitus incognita fuit, tum ex art. 3 eiusdem quaestionis et membri, ubi distinguens praedestinationem, prout est actus Dei, a praedestinatione, prout terminatur ad creaturas, ait: « Praescientiam meritorum esse rationem praedestinationis ultimo modo sumptae, et non aliter: » quod adnotat, ne etiam praedestinatio ad gratiam, quae praecedit, ex meritis fieri putetur. — *B. Albertus M.* in I, dist. 40, post art. 19 titulo: *Ad quid est electio?* in solutione sic loquitur: « Electio propter multa potest fieri: fit autem meo iudicio ad iustitiae ostensionem, quae aperitur in usu liberi arbitrii sequente, quoniam electus sponte gratiae adhaeret, et non electus sponte a gratia avertitur. » Et dist. 41, art. 3 in solutione ait: « Merita futura nullo modo eliciunt propositum Dei (id est actum Dei praedestinantis); ex parte

autem effectus, in quo terminabilis est (actus Dei) praedestinatio, et reprobatio ad tempus habent rationem meriti.» Actus nempe Dei, quo vult omnes homines salvos fieri, et gratiam concedere, a meritis petere non licet; supposita autem hac praedestinatione ad gratiam, decretum praedestinationis, sicut decretum reprobationis hypotheticum a *B. Alberto* adstruitur. *S. Bonaventura* in 1, dist. 40, art. 2, q. 1, quaerit, an praedestinatio inferat necessitatem salutis libero arbitrio, et respondet: « Praedestinatio non est causa salutis nisi includendo merita. » Et infra dicit, quod « praedestinatio duo importat, et rationem praescientiae, et rationem causae.» Et adhuc infra: « Praeter rationem causae importat rationem praescientiae, et praescientia quidem totum includit in cognitione, scilicet liberum arbitrium, et eius cooperationem. » Et tandem ita concludit: « Et quia praescientia nullam imponit necessitatem consequentis, sed tantum consequentiae, similiter nec praedestinatio. » Ergo praedestinatio iuxta S. Doctorem supponit praescientiam, quae equidem in Deo falli non potest, sed tamen contingentiam et libertatem actuum non tollit; haec est enim necessitas consequentiae iuxta modum loquendi scholasticis eius aevi usitatum. Idem dist. 41, art. 1, q. 2 in corp. inquit: « Si quaeratur quare magis voluit (Deus) salvare Petrum, quam Iudam? respondetur, quod iste habuit mala merita, ille vero bona: » et hic S. Doctor non loquitur de praedestinatione secundum executionem, sed de praedestinatione secundum intentionem, cum utatur hoc verbo *voluit*, quod significat electionem, et intentionem, non vero executionem. — Hoc idem fusius declarat in Compend. theol. verit. (1), in quo de praedestinatione agens inter alia dicit: « Voluntate prima vult Deus omnem hominem salvum fieri, in quantum homo est. Voluntate autem secunda non vult iustum hominem reprobum, in quantum ipse est talis. Voluntas igitur antecedens respicit ordinem naturae in finem, prout a Deo condita est. Voluntas vero consequens respicit ordinem personae, prout est libero arbitrio suo, vel alieno in finem disposita. » Quibus verbis clare indigitatur, voluntatem praedestinantem respectum habere ad opera personae, atque ideo istorum praescientiam supponere. *S. Thomas* in Ep. ad Rom. (2) habet: « Circa ordinem praescientiae et praedestinationis dicunt quidam quod praescientia meritorum bonorum et malorum est ratio praedestinationis et reprobationis, ut scilicet intelligatur, quod Deus praedestinat aliquos, quia praescit eos et in Christum credituros et secundum hoc littera sic legitur: *Quos praescivit conformes fieri imaginis Filii sui, hos praedestinavit*. Et hoc quidem rationabiliter diceretur, si praedestinatio respiceret tantum vitam aeternam, quae datur meritis: sed sub praedestinatione cadit omne beneficium salutare, quod est homini ab aeterno divinitus praeparatum; unde eadem ratione omnia beneficia, quae nobis confert ex tempore, praeparavit nobis ab aeterno. Unde ponere, quod aliquod meritum ex parte nostra praesupponatur, cuius praescientia sit ratio praedestinationis, nihil est aliud quam gratiam ponere dari ex meritis nostris, et quod principium bonorum operum est ex nobis, et consummatio est ex Deo. » Hic manifeste S. Doctor distinguit praedestinationem adaequatam ab inadaequata, quae tantum

(1) Lib. 1, cap. 30. (2) Cap. 8, lect. 6.

est ad gloriam, et istam ab operibus bonis absolute praevisis fieri, ait *rationabiliter* dici posse; quod idcirco veritati consonum esse declarat. Reponunt quidem adversarii, sensum verborum *S. Thomae* esse, quod rationabiliter dici posset, Deum nos praedestinasse ad gloriam ex praevisis meritis *in falsa hypothesi*, quod Deus praedestinaret solum ad gloriam, non autem ad merita ipsa, hoc est, si merita non essent effectus praedestinationis; ipsum vero absolute negare, quod praedestinatio ad gloriam peti possit ex praevisis meritis, quia « sub praedestinatione cadit omne beneficium salutare etc. » Sed errant, qui haec obiiciunt: nullus enim theologus catholicus negat, Deum non solum ad gloriam, sed etiam ad gratiam praedestinare. Quia autem non omnes, qui praedestinantur ad gratiam, etiam praedestinantur ad gloriam, non est falsa hypothesis, si decretum praedestinationis ad gloriam distinguitur a decreto praedestinationis ad gratiam, et si illud nude et solitarie sumptum petatur a meritis praevisis; et hoc est, quod affirmat *S. Thomas*. Idem confirmatur ex aliis angelici Doctoris testimoniis. Nam comment. in Matth. (1) in haec verba: *Multi sunt vocati, pauci vero electi*, ait: « Qui fide credunt, omnes vocati sunt, sed illi electi, qui bona opera faciunt; et isti sunt pauci. » Comment. in Epist. ad Ephes. (2) dicit: « Potest aliquid creatum esse ratio voluntatis divinae ex parte voliti, sicut dum vult coronare Petrum, quia legitime certavit. » Verbum *vult* indicat actum voluntatis aeternum, quia voluntas Dei immutabilis est; et ideo significat praedestinationem secundum intentionem, et non solum secundum executionem. Nec obstat id, quod sequitur: « Sed hoc non est causa volendi, sed est causa, quod ita fiat: » per hoc enim tantum negat, quod hoc sit causa decreti legitime certantes coronandi, seu causa eius volitionis secundum se, cum causa talis volitionis sit eius sola bonitas, ut supra testatus est; non vero negat, imo vero affirmat, esse causam, cur illa voluntas terminetur ad hunc effectum libere volitum praecedens meritum, in quo est formalis praedestinatio ad gloriam. Praeterea *S. Thomas* cum praedestinatione coniungit praescientiam. Ita in quaest. disput. q. 6 de veritate ad 4 docet: « Praedestinationis ordinem supponere voluntatem humanam, » scilicet volitiones humanas praevisas. In Summa 3 p., q. 1, art. 3 ad 4 ait, « quod praedestinatio supponit praescientiam futurorum. » In I sent. (3) adseverat « praedestinationem includere in suo intellectu praescientiam. » Et ibid. (4) dicit: « In intellectu praedestinationis includitur voluntas consequens, quae respicit opera, non quasi causam voluntatis, sed sicut causam meritoriam gloriae. » Et in Summa I, q. 23, art. 5 ita loquitur: « Effectum praedestinationis considerare possumus dupliciter: uno modo in particulari (id est, inadaequate), et sic nihil prohibet, aliquem effectum praedestinationis esse causam, et rationem alterius; posterius quidem prioris secundum rationem causae finalis, prius vero posterioris secundum rationem causae meritoriae; sicut si dicamus, quod Deus praeordinavit, se daturum alicui gloriam ex meritis, et quod praeordinavit se daturum alicui gratiam, ut mereretur gloriam. » S. Doctor hic per *posterius* intelligit praedestinationem ad gloriam,

(1) Cap. 20. (2) Lect. 1.
(3) Dist. 40, q. 3 in corp.
(4) Dist. 41, art. 3 ad 5.

et per *prius* praedestinationem ad gratiam; et ideo dicit, praedestinationem ad gloriam esse causam praedestinationis ad gratiam, quia haec propter illam datur, ergo secundum rationem causae finalis: item dicit, praedestinationem ad gratiam esse causam praedestinationis ad gloriam secundum rationem causae meritoriae, quia gratia producit merita, et propter merita fit praedestinatio ad gloriam. Utramque, ait, propositionem verificari: unam, si dicamus, quod Deus praeordinavit, se daturum alicui gloriam ex meritis; alteram, si dicamus, quod praeordinavit se daturum alicui gratiam, ut mereretur gloriam. Manifeste igitur *S. Thomas* declarat, praedestinationem ad gloriam inadaequate sumptam, seu ut praecisam a praedestinatione ad gratiam, esse ex meritis. — *Scotus* diversas de praedestinatione theologorum sententias in I sent. (1) expendens, et cum Apostolo exclamans: *O altitudo divitiarum* etc. monet, eam sententiam eligendam esse, quae magis placet. Et ibid. (2) varias difficultates affert, quae ex sententia de praedestinatione ante praevisa merita sequuntur, et in opposita declinantur: quamvis igitur huic non manifeste subscribat, eidem tamen non repugnat. *Henricus a Gandavo* in quodlib. 4 (3) ait: « Praedestinatio respectu primae gratiae nullam causam meritoriam habet, licet habeat eam respectu cuiuslibet sequentis, includendo sub praedestinatione et gratiam finalem perseverantiae, et etiam gloriam. » *Sixtus Senensis* in Biblioth. Sancta l. 6 annot. 251 sub finem, cum negasset primam gratiam esse ex meritis, sic pergit: « Si quis vero interroget, utrum sequentes divini ordinis gradus in divina praevisione causam habeant meritoriam, procul dubio respondendum est, Deum ab aeterno decrevisse, daturum se incrementa amplioris iustitiae his, qui bene usi sunt primo gratiae iustificantis dono, ac deinde ob merita bene servatae iustitiae redditurum se eis perpetuae beatitudinis coronam. » Idem docet *Innocentius V*, qui in I, dist. 41, q. 2 de praedest. art. 2 ait: « Est ratio, secundum quam congrue fertur voluntas Dei ad praeparandam illi gratiam, et gloriam, cuius praescit merita; » ubi per gratiam, quam ibi iungit cum gloria, non intelligendus est de prima gratia, quae non cadit sub meritum, sed de secunda, et sequentibus, quae cadunt sub meritum aeque ac gloria. *Gabriel Biel* (4) licet credat, aliquos, ut B. Mariam V., S. Paulum etc. praedestinatos esse ante merita, reliquos, tamen ex praevisis meritis praedestinatos esse dicit. *Thomas de Argentina* (5) ait: « Dico, salvo meliori iudicio, quod causa praedestinationis ipsorum adultorum videtur esse bonus usus liberi arbitrii (a gratia adiuti) ab aeterno praecognitus, finaliter duraturus. » Alios eiusdem sententiae theologos citat *Tricassinus* (6).

5. *In Conciliis* nihil quidem expressum et formale invenitur, quod asserat praedestinationem ad gloriam esse ante, vel post praevisa merita; aliqua tamen in eis inveniuntur, quae non obscure indicant, praedestinationem ad gloriam esse post praevisa merita. *Conc. Arausicanum II* cap. 25 ait: *Hoc etiam secundum fidem catholicam credimus, quod, accepta per baptismum gratia, omnes baptizati, Christo auxiliante et cooperante*,

(1) Dist. 41, q. 1.
(2) Disp. 58. cap. 10, n. 161. (3) Q. 19.
(4) In I Dist. 41, quaest. unica, art. 2.
(5) In I dist. 41, art. 2.
(6) P. 1, sect. 5, par. 4.

quae ad salutem pertinent, possint et debeant, si fideliter laborare voluerint, adimplere. Quibus verbis Concilium testatur, quod non solis praedestinatis, sed *omnibus baptizatis* tales gratiae praeparatae sint, quibus aeternam salutem consequi possint. Conditio quidem apponitur, sed ea non petitur ex parte Dei, sed ex parte hominis; notanda enim sunt haec verba: *Si fideliter laborare voluerint*, quae denotant, nostram salutem non pendere a solo Dei decreto, sed etiam ab operibus nostris, cum illa particula *si* denotet conditionem et dependentiam: ex quo evidens est, quod salus nostra non est praedestinata ante praevisa merita, seu ante praevisam cooperationem nostram liberam, cum ipsa pendeat a nostris meritis, seu a praedicta cooperatione nostra libera. *Carisiacum II*, an. 853, cap. 3 declarat, quod *Deus omnipotens omnes homines vult salvos fieri, licet non omnes salventur:* distinguit ergo circa salutem hominum voluntatem Dei antecedentem a consequenti, quae iuxta praevisa merita vel demerita concipitur. Et cap. 4 inquit: *Christus I. D. N., sicut nullus homo fuit vel erit, cuius natura in illo assumpta non fuerit, ita nullus est, fuit vel erit, pro quo passus non fuerit, licet non omnes passionis eius mysterio redimantur. Quod vero non omnes passionis eius mysterio redimantur, non respicit ad magnitudinem et pretii copiositatem, sed ad infidelium et non credentium ex fide, quae per charitatem operatur, respicit partem, quia poculum humanae salutis* (verba sunt *S. Prosperi* a Concilio relata), *quod confectum est de infirmitate nostra, et virtute divina, habet quidem in se, ut omnibus prosit; sed si non bibitur, non medetur:* quibus verbis declaratur, tales gratias a Christo omnibus promeritas et praeparatas esse, ut aeternam salutem consequi possint, nisi ipsi gratias negligant, et illis resistant. *Valentinum III*, an. 855 habitum, cap. 2 docet: *Deum praescire et praescisse aeternaliter et bona, quae boni erant facturi, et mala, quae mali sunt gesturi - fideliter tenemus; et placet tenere, bonos praescisse omnino per gratiam suam, bonos futuros, et per eandem gratiam aeterna praemia accepturos; malos praescisse per propriam malitiam malos futuros, et per suam iustitiam aeterna ultione damnandos, ut secundum Ps. LXI, 12, quia potestas Dei est, et Domini misericordia, ut reddat unicuique secundum opera sua:* quo in loco decretum praedestinationis petitur a praescientia bonorum operum, sicut decretum reprobationis a praescientia malorum operum cum hoc unico discrimine, quod bona opera per gratiam perficiantur, mala vero opera ex perversa hominis voluntate proficiscantur quod discrimen omnes Catholici admittunt. Idem Concilium cap. 3 dicit: *Fidenter fatemur praedestinationem electorum ad vitam, et praedestinationem impiorum ad mortem: in electione tamen salvandorum misericordiam Dei praecedere meritum bonum, in damnatione autem periturorum meritum malum praecedere iustum Dei iudicium.* Notandum est, quod Concilium loquens de causa praedestinationis ad vitam, non tribuit eam immediate gratiae, ut faciunt adversarii, sed tantum mediante opere, dicens: *In electione salvandorum misericordiam Dei praecedere meritum bonum;* asserit nempe, quod gratia praecedit meritum gloriae, non autem electionem ipsam immediate: quod est aliquo modo innuere, quod gratia non est causa immediata prae-

destinationis ad gloriam, ut volunt adversarii, sed solum operis et meriti ad illam consequendam praedestinati. *Tridentinum* Sess. VI, cap. 13, loquens de perseverantiae munere ait: *In Dei auxilio firmissimam spem collocare et reponere omnes debent. Deus enim, nisi ipsi illius gratiae defuerint, sicut coepit opus bonum, ita perficiet, operans velle et perficere.* Iuxta quae verba Concilii dicendum est, quod non solis praedestinatis, sed omnibus baptizatis gratiae praeparantur, quibus, nisi ipsi defuerint, certo salutem consequentur. Opponuntur ergo haec verba sententiae adversariorum, qua dicunt, gratias efficaces, quibus aeterna salus obtinetur, illis solis praeparari, qui decreto absoluto ante praevisa merita praedestinati sunt.

6. *Ex orationibus Ecclesiae* iam *S. Augustinus* contra *Pelagianos* invicta petiit traditionis argumenta, quia Ecclesia in publicis orationibus sensus suos manifestat. Recte igitur etiam ad nostram sententiam confirmandam orationes Ecclesiae afferuntur. In Missis ferialibus totius Quadragesimae, ut et in fine Litan. Ss., haec habetur Oratio: *Omnipotens sempiterne Deus, qui vivorum dominaris simul et mortuorum, omniumque misereris, quos tuos fide et opere futuros esse praenoscis* etc.: Ecclesia ergo profitetur, Deum eorum misereri, quorum fidem et opera praenoscit. Non est itaque sermo de praedestinatione ad gratiam, quam non antecedunt fides et opera, et quae non datur, quia fides et opera futura praenoscuntur. Sermo igitur est de praedestinatione ad gloriam, et Ecclesia miserationi seu praenotioni divinae praemittit praenotionem, seu praescientiam meritorum fidei et operum, ob quam voluit Deus ob infinitam bonitatem suam nostri in aeternum misereri, seu nos praedestinare ad gloriam. Praeterea Domin. V post Pentecosten Ecclesia orat: *Deus, qui diligentibus te bona invisibilia praeparasti* etc., ubi dilectionem Dei, quae est in electis, proponit ut obiectum praedestinationis eorum, seu ut causam praeparationis bonorum aeternorum, et proinde facit eam priorem praedestinatione eorum. Quae cum ita sint, concludendum est, Ecclesiam non credere, praedestinationem ad gloriam esse ante praevisa merita, sed eam propendere in nostram sententiam, quae praedestinationem ad gloriam post praevisa merita factam esse censet.

III. *Argumenta ex rationibus theologicis.*

§ 730. 1. Ex ratione et revelatione constat, homines ideo conditos esse, ut veritatem cognoscentes, moralitatem perfectam libere sectentur, et mediante ista felicitatem summam et aeternam consequantur (§ 202). Homines quidem a nobilissimo isto fine delapsi sunt (§ 219); Christus autem naturam humanam lapsam reparavit (§ 338); peccata enim sustulit (§ 376), et gratias supernaturales promeruit (§ 377), ita ut omnes homines finem suum ultimum iterum assequi possint (§ 779). Ideo omnes Christiani profiteri tenentur, se creatos esse, ut Deo serviant, et in aeternum salvi fiant. Certum ergo est, quod omnes perfectam moralitatem sectari debeant, quia Deus hunc finem ipsis praefixit; et quod omnes perfectam moralitatem sectari possint, quia Deus impossibilia non iubet, et quod omnes ad aeternam felicitatem pervenire valeant, quia haec a Deo moralitati promissa est. Haec autem omnia non verificantur admissa sententia adversariorum. Nam si Deus absoluto de-

creto aliquos tantum ad gloriam praedestinavit, et his solis gratias praeparavit, quibus moraliter vivere, et in bono perseverare valeant; quomodo verum est, quod omnes homines ad eundem finem conditi sint, et quod omnes per moralitatem ad felicitatem pertingere possint? — Magna profecto contradictio oritur tum quoad Deum, qui maiori hominum numero finem praefixit quem sincere non vult; tum quoad homines, qui ad moralitatem obligantur, quamtamen deficiente gratia Redemptoris exercere non valent. Quae inconvenientia ut effugiantur, omnino necesse est, ut dicatur, Deum omnes homines velle salvos fieri, et omnibus gratias praeparare, quibus moraliter vivere possint, et illos praedestinare, quorum merita praenoscit.

2. Omnes theologi docent, quod quilibet Christianus sicut ad fidem et charitatem, ita etiam ad spem theologicam obligetur. « Obiectum autem spei, ait *S. Thomas* (1), est uno modo beatitudo aeterna, et alio modo divinum auxilium, ut ex dictis (art. 1 et 2) patet. Et utrumque eorum proponitur nobis per fidem, per quam nobis innotescit, quod ad vitam aeternam possumus pervenire, et quod ad hoc paratum est nobis auxilium. » Fundamenta autem spei sunt omnipotentia Dei, qua proposita, nobis bona concedere potest misericordia Dei, qua eadem nobis concedere vult; et praecipue fidelitas eius in promissis, qua omnia quae promisit, certissime adimplet. Quamobrem si quilibet Christianus ad spem theologicam obligatur, dicendum est, quod Deus cuilibet aeternam beatitudinem et auxilia, quibus eam obtinere valeat, non solum dare possit, sed etiam velit, imo et promiserit, dummodo requisitas ad illa bona obtinenda conditiones adimpleat. Ast in sententia adversariorum absoluto decreto aliquos, non autem reliquos ad aeternam gloriam praedestinat, et his gratias efficaces non praeparat, quibus salutem consequantur. Quomodo autem haec cum obligatione spei conciliantur? quomodo ille, qui praedestinatus non est, sperare potest beatitudinem aeternam, quam Deus ipsi non vult concedere, et auxilia efficacia, quae ipsi non vult impertiri? — Recte ideo *Tricassinus* op. cit. (2) observat, « quod adversariorum sententia tollat spem christianam. Nam si credo, quod electio Dei est mere gratuita, iam video manifeste, quod non possum sperare salutem consequendam per collaborationem et cooperationem meam cum auxiliis divinis mihi collatis, quandoquidem certo scio, quod electio mere gratuita, et ante praevisa opera facta non habet respectum ad meum laborem et cooperationem meam, sed ad meram Dei voluntatem, quae non est in potestate mea, et quam non possum mereri, nec precibus flectere cum non habeat respectum ad ista, sed sit ante praevisionem et existentiam istorum omnium. Frustra ergo est spes christiana; frustra contendit ad salutem, cum id nullo modo pendeat a nostro labore cum gratia, sed a sola electione Dei gratuita, nulla praevisione praemissa. »

3. Adversarii ipsi admittunt praedestinationem secundum executionem factam esse ob merita, et fides ipsa docet, actualem gloriae retributionem fieri ex meritis: exinde autem recte concluditur, quod etiam praedestinatio secundum intentionem, seu gloriae praeparatio fiat ob merita absolute praevisa. Nam, ut dictum est

(1) 2 2, q. 17, art. 7.

(2) P. 1, sect. 7, paragr. 9, p. 1.

(§ 728 in nota), distinctio praedestinationis secundum intentionem et secundum executionem fit an tum in mente nostra, in Deo autem intentio et executio est unus idemque simplicissimus voluntatis actns. Praeterea omnes admittimus, prædestinationem ad primam gratiam non cadere sub meritum, quia nemo in tempore gratiam meretur. Ast si prima gratia per merita obtinenda esset, Deus non decerneret ab aeterno illam dare, nisi propter meritum. Ergo a pari, quia gloria aeterna obtinenda est per merita, Deus ab aeterno non decernit illam dare nisi propter merita. Denique theologi omnes inferunt, reprobationem positivam ab aeterno fieri ex praevisis peccatis, quia fit in tempore propter peccata. Ergo a pari dicendum est, praedestinationem ad gloriam ab aeterno fieri ex praevisis meritis, quia gloria in tempore datur propter merita.

4. Petrus cum ex speciali revelatione didicisset, ad fidei salntem etiam Gentes vocari, dixit: *In veritate comperi, quia non est personarum acceptor Deus, sed in omni gente, qui timet eum, et operatur iustitiam, acceptus est illi* (1). Acceptor personarum dicitur, qui in distributione dignitatum et beneficiorum non ad merita respicit, sed merum suum arbitrium sequitur. Certum quidem est, quod Deus liberrimus et undequaque independens iustitiam distributivam laedere nequaquam possit (§ 48), et quod omnia bona et optima sint, quae Deus vult (§ 49 etc.). At hic non quaeritur quid Deus decernere et efficere *possit*, sed quid decernere et efficere velit. Revelatio autem nobis actualem Dei voluntatem et ordinationem manifestat: negatur nempe tum in verbis Petri, tum alibi (2) quod Deus sit acceptor personarum, et ideo negatur, quod Deus, dum agitur de salute hominnm, merum arbitrium sequatur, et ad merita non respiciat. Non potest id quidem de prima gratia intelligi, quam nemo promereri potest, et quae ideo sine respectu ad merita conceditur. Necessario ergo dicitur, in citatis S. Scripturae locis negari, quod Deus in decretis, gratiarum secundarum distributionem et aeternae gloriae collationem concernentibus, ad merita non respiciat. Neque dicere licet, quod haec solum ad praedestinationem secundum executionem referantur. Nam acceptio personarum affectum cordis designat, qui distributionem beneficiorum praecedere, et huius causa motrix esse solet. Vere ergo in citatis Scripturae locis negatur, praedestinationem secundum intentionem sine respectu ad merita fieri.

5. Quoniam Deus *universa propter semetipsum*, id est propter honorem suum et gloriam *operatus est*, etiam circa praedestinationem hominum ad salutem aeternam ea sententia praeferenda est, in qua infinitae Dei perfectiones clarius manifestantur. Sed in nostra sententia clarissime elucet *Omnipotentia Dei*, quae per gratiam Redemptoris effecit, ut omnes homines, quamvis per labem originalem corrupti, finem suum consequi possint: elucet *Sapientia Dei*, quae ineffabili modo per gratiam ita operatur, ut liberum hominis arbitrium non tollatur, nec minuatur, et ut proinde salus hominis aeterna tum a gratia, tum a libero arbitrio dependeat, et tum gratiae, tum libero arbitrio adscribenda sit: elucet *Sanctitas Dei*, quae non solum omnes homines ad perfectam moralitatem obligat, sed etiam omnes per sanctissima praecepta, per efficacissima media et per fortissima motiva ad illam perducere satagit: elucet *Bonitas*

(1) Act. 10, 34, etc.

(2) Rom. 2, 11; Eph. 6, 9; Coloss. 3, 25.

et Misericordia Dei, quae neminem vult perire, et omnibus talia media suppeditat, quibus salutem suam consequi possint: elucet *Iustitia Dei*, quae reddit unicuique secundum opera eius (1); iis, qui merita sibi compararunt, vitam aeternam tribuit, illis vero supplicia aeterna infligit, qui gratiis quas habuerunt, restiterunt, praecepta quae observare poterant, violarunt, bona opera quae perficere poterant, neglexerunt, et peccata quae fugere poterant, perpetrarunt, et qui propterea omnino inexcusabiles, ac gravissima poena digni existunt. In sententia autem adversariorum haec eadem attributa non tam clare splendescunt, sed potius obscurari videntur, cum dicitur, Deum non omnes homines velle salvos fieri, et non omnibus talia auxilia praeparasse, quibus perfectam moralitatem et felicitatem consequi possint: divino praedestinationis decreto, sine respectu ad merita concepto, et ad aliquos tantum restricto, adscribendum esse videtur, cur multi sint vocati, pauci vero electi: imo gratiarum defectus reprobis excusationem quamdam delictorum suorum afferre videtur.

6. Cum Christus omnes homines ad perfectam moralitatem, seu ad sanctitatem obliget (2), ac propterea contestatus sit, se ad ignem charitatis accendendum in terram venisse (3), dubitari profecto non potest, quin omnia doctrinae christianae capita ita comparata sint, ut in fidelibus sanctitatem promoveant. Quamobrem illam de praedestinatione sententiam veritati magis conformem iudicare debemus; quae aptior est ad homines ad sanctitatem excitandos. Satis autem manifestum est, hoc de nostra sententia dicendum esse. In confesso enim est apud omnes, ad moralem perfectionem promovendam utilissimum esse, ut homines intime persuasi sint, se ad Deo serviendum, et ad summo Bono in aeternum fruendum creatos esse, et ut nobilissimum hunc finem perpetuo ante oculos habeant, et serio in corde meditentur. Vere autem, admissa praedestinatione post praevisa merita, quilibet homo sine exceptione rectissime apud se cogitat: sicut certum est, quod Deo servire debeam, ita certum est, quod hoc praestans in aeternum salvus fiam; nec ad hoc praestandum gratiae mihi desunt, quae me praeveniunt, et quarum augmentum per orationem et alia media obtinere possum, et ideo, dummodo ipsemet serio velim, gratia adiutus peccata fugiam, merita mihi comparabo, et salutem aeternam consequar. Quis negabit, homines cogitationibus istis ad vitam sancte instituendam efficaciter impelli? — E contra, admissa praedestinatione ante praevisa merita ad paucos restricta, quis sibi persuadebit, se in felicissimo istorum numero contineri, et se vere creatum esse ad Deo in aeternum fruendum? Quis non timebit, sibi gratias praeparatas non esse, quibus bonum constanter perficiat, et in bono usque in finem perseveret, seque ideo certe in peccatum grave ruiturum, in hoc tristi statu obiturum, et in aeternum periturum esse? — Cogitationes tales absque dubio cor perturbant, et spem labefactant in eo, qui se praedestinatum esse non arbitratur. Ille autem, qui se absoluto decreto praedestinatum esse confidit, facile putabit, se, qualemcunque vitam agat, certo conversionis gratiam ab intrinseco efficacem obtenturum, post adeptam iustificationem obiturum, et gloriam aeter-

(1) Rom. 2, 6, etc. (2) Matth. 5, 48; 22, 37; Luc. 1, 75; Ephes. 1, 4; 1 Petr. 1, 16.

(3) Luc. 12, 49.

nam consecuturum esse. Desperatio autem et praesumptio duo mala sunt, quae moralitati maxime adversantur.

7. Ultima ratio theologica petitur ex iis, quae dicenda sunt capite sequenti, ubi ostendetur, Deum omnes homines velle salvos fieri, atque ideo neque positive, neque negative aliquem reprobari, nisi propter peccatum mortale, et decretum reprobationis hypotheticum esse. Ex hoc vero recte infertur, decretum quoque praedestinationis hypotheticum esse, quoniam quilibet praedestinatus est, quem Deus praenoscit obiturum immunem a peccato mortali.

Nota. Rationibus theologicis, iis praecipue, quae ab inconvenientibus petuntur, adversarii duas opponunt responsiones, quas affert cl. *Billuart* (1) dicens: « *Prima* est, mysteria fidei nostrae, in quorum numero reponenda est praedestinatio, non esse aestimanda ex ratiunculis mentis humanae, sed ex revelatione divina, cui submitti debet ratio. Quapropter explicanda est praedestinatio eo modo, qui magis congruit S. Scripturae et traditioni; quod si quaedam obiiciat ratio, explicanda sunt; quod si non ita clare fieri potest, id non rebus, sed nostrae tarditati imputandum. Unde si praedestinationis gratuitae concordiam cum aliis certis, puta, cum arbitrii libertate satis capere non possemus, firmiter tamen tenendum foret, haec inter se necti, sed nexum esse nobis impervium, exemplo Apostoli, qui cum praedestinationem gratuitam aperte docuisset, et obiecisset sibi quae hic nobis obiiciuntur, non eam tamen ideo emendat aut emollit, sed recurrit ad inscrutabilia iudicia Dei, et obiicientem admonet suae tenuitatis: *O homo! tu quis es, qui respondeas Deo?* — *Secunda* responsio generalis est, haec omnia ferme inconvenientia fuisse obiecta *Augustino* a *Semipelagianis:* unde inferunt, eandem esse *Augustini* et *Thomistarum* doctrinam, nec propter eas esse recedendum a sententia praedestinationis gratuitae, quam his non obstantibus usque ad mortem defendit *S. Augustinus*. » — Sed has responsiones generales refellere haud arduum est. Admittimus enim, revelationi divinae certae, et ab Ecclesia declaratae submittendam esse rationem, et mysteria religionis credenda esse, quamvis a nobis quoad nexum intrinsecum non intelligantur. At sicut adversarii sententiam nostram neutiquam ut haereticam condemnare, ita sententiam suam nullo modo ut certo revelatam, et de fide credendam proponere possunt. Male ergo arguunt, dum dicunt, sententiam de mere gratuita praedestinatione ad gloriam inadaequate sumptam, sicut mysteria fidei, non obstantibus difficultatibus credendam esse. Mysteria fidei rationem quidem superant, sed rationi non repugnant, sicut praefata sententia certis veritatibus, ex. gr., voluntati Dei salvandi omnes, meritis et charitati Christi pro omnibus mortui, destinationi, et libertati hominum etc., repugnare videtur. Dicunt quidem, sententiam suam magis congruere S. Scripturae et traditioni; sed ex dictis contrarium elucet. Apostolum Rom cap IX et XI, non de praedestinatione ad gloriam, sed de praedestinatione ad gratiam, seu de gratia vocationis loqui, iam probatum est (§ 724 in not.). De eadem gratia vocationis et perseverantiae loquitur *S. Augustinus*, aut saltem de praedestinatione completa et adaequata (§ 725, nota 1). Praedestinationem autem ad gratiam mere gratuitam esse, a liberrima voluntate Dei de-

(1) De Deo Diss. 9, art. 5, § 5.

pendere, et ideo a nobis comprehendi non posse, omnes admittimus. Adversarii vero potius praedestinationem ad gloriam inadaequate sumptam difficultatibus involvunt; sed praedestinationem ad gratiam et perseverantiam comprehensibilem reddunt. Admisso enim absoluto praedestinationis decreto, facile declaratur, cur uni, non vero alteri donum perseverantiae detur? Ratio manifesta est, quia ille, non vero iste praedestinatus fuit: in qua responsione a S. *Augustino* recedunt, qui lib. de Bono pers. (cap. 9) non ita respondet, sed ignorantiam suam fatetur, et ad inscrutabilia iudicia Dei recurrit. Hinc patet magna differentia inter difficultates motas a *Semipelagianis* contro doctrinam *S. Augustini*, et motas contra sententiam adversariorum: illae enim gratiam vocationis et perseverantiae concernebant, istae praedestinationem ad gloriam inadaequate sumptam attingunt. Ambae igitur responsiones generales adversariorum rationes nostras theologicas non enervant; quae autem singillatim respondent ad easdem, petuntur a principiis iam satis superque in hoc tractatu refutatis.

ARTICULUS V.
De effectibus praedestinationis.

§ 731. Effectus praedestinationis est id omne, quod virtute praedestinationis factae Deus ex speciali affectu confert electo, ut eum ad gloriam perducat. Unde ad effectum praedestinationis tres requiruntur conditiones: *prima*, ut talis effectus sit a Deo, quemadmodum ipsa praedestinatio formaliter sumpta est a Deo: *secunda*, ut detur ex meritis Christi; nam Ephes. I, 4 etc. Deus *elegit nos in ipso* (Christo) *ante mundi constitutionem, — praedestinavit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum:* et Act. IV, 12: *Non est in alio aliquo salus; nec enim aliud nomen est sub coelo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri: tertia*, ut certissime ad ipsius gloriae consecutionem conducat sive formaliter, sive dispositive, sivo etiam occasionaliter. De tribus potissimum hic a theologis quaestio moveri solet, an sint praedestinationis effectus, nempe *de bonis supernaturalibus*, *de bonis naturalibus*, et *de permissione peccati*.

1. *Bona supernaturalia*, quae a Deo intuitu meritorum Christi electis tribuuntur, ut salutem suam certo operentur, *S. Augustinus* de praed. Ss. cap. 10, comprehendit sub uno nomine *gratiae*, inquiens: «Gratia est ipsius praedestinationis effectus.» Communiter tamen theologi solent tres eiusdem praedestinationis effectus proprios distinguere, scilicet vocationem, *iustificationem* et *glorificationem*, iuxta dictum Apostoli: *Quos praedestinavit, hos et vocavit; et quos vocavit hos et iustificavit: quos autem iustificavit, illos et glorificavit* (1). Sub *vocationis* autem nomine omnia illa beneficia veniunt gratiae actualis, quae iustificationem praecedunt, tam externa, quam interna, ut praedicatio Evangelii, miracula, fraterna correctio, bona aliorum exempla, a parentibus christianis ortus et educatio, lumina, inspirationes, pii credulitatis affectus, ipsa fides, sanctae cogitationes, et alia huius generis, quibus homines a Deo electi excitantur, et ad consecutionem gratiae sanctificantis perducuntur. Nomine *iustificationis* non solum intelligitur gratia sanctificans, et habitualis, quae in iustificatione infunditur, sed etiam habitus fidei, spei et charitatis atque aliarum vir-

(1) Rom. 8. 30.

tutum supernaturalium; item dona Spiritus sancti, gratiae sacramentales, et omnia bona opera meritoria vitae aeternae, quae iustificationem consequuntur, potissimum autem finalis perseverantia, sine qua ultimus effectus praedestinationis haberi nequit, scilicet glorificatio. Quamobrem vocatio, et iustificatio sine ultimo perseverantiae dono non sunt propriae iustificationis effectus, cum etiam in reprobis persaepe inveniantur quibus dantur ex generali, sincera et hypothetica, non autem ex efficaci et absoluta voluntate eos salvandi. *Glorificatio* demum significat aeternam electorum felicitatem, ad qnam revocantur omnia dona gloriae accidentalis, quae vel animam, vel corpus respiciunt, et ab illa benevolentia proveniunt, qua Deus electos dilexit ob merita, et per quam tot et tanta suae largitatis dona ipsis praeparavit. — Et haec quidem sine controversia generatim in scholis docentur. Dissentiunt autem theologi, dum quaeritur, an *bonus usus gratiae*, qui a nostro libero arbitrio dependet, in recensitis praedestinationis effectibus numerari debeat? — *Augustiniani* et *Thomistae* etiam bonum usnm gratiae, et liberi arbitrii consensum inter praedestinationis effectus nnmerant, quia ipsae gratiae ab intrinseco efficaces, qnae electis dantur, praefatum consensum producunt. *Congruistae* gratiam quidem ab extrinseco efficacem admittunt; sed eam electis in circumstantiis congruis conferri dicunt, in quibus a Deo consensuri praevidentur: unde in istis quoque liber eorum consensus, si non immediate, saltem mediate ab eorundem praedestinatione repetendus est. *Molinistae* vero aliter sentiunt qui gratiae efficaciam, vel inefficaciam a consensu liberi arbitrii dati, aut negati repetunt. Fatentur quidem, quod consensus eatenus praedestinationi adscribi possit, quatenus haec est causa gratiae benigne a Deo concessae, qua negata consensus sequi non posset; nullatenus autem admittunt, quod iste consensus, quem homo praestare potest, semper praedestinationis virtuto sequatur. Aiunt enim, Deum omnibus adultis gratias sufficientes, quibus salutem operentur, benigne concedere, eumque illos praedestinare, quos praevidet gratiae consensuros, et merita sibi comparaturos; illos vero reprobare, quos praevidet gratiis abusuros, et in peccatis decessuros: ex quo inferunt, bonum gratiae usum cum meritis inde prodenntibus causam potius, quam effectum praedestinationis dicendum esse. Qui autem systematum synthesin (§ 435) admittunt, recte distinctionem ineunt, et dicunt, bonum usum gratiae, seu liberi arbitrii consensum qnandoque causam et quandoque effectum praedestinationis dici posse; causam quidem, cum a Deo gratiae ab extrinseco efficaces conferuntur; effectum vero, cum per orationem aliaque bona opera gratiae ab intrinseco efficaces obtinentur, et ipsum donum perseverantiae impetratur, a quo maxime aeterna salus dependet.

2. Inter *bona naturalia* ea dumtaxat sunt, et dici possunt effectus praedestinationis, quae ex speciali Dei providentia, et amore ad vitam aeternam ordinantur. Bona ergo temporalia a Deo concessa non sunt effectus praedestinationis proprie tales, sed veluti *per accidens:* quia nempe, quamquam ex natura sua non tendant in hominum electorum salutem, iisdem tamen ntitur Deus ad eorum utilitatem. Huiusmodi sunt bona naturalia, ut bona indoles, tempera-

mentum moderatum, ingenium docile, intelligendi facilitas, aliaque id genus; non quasi haec aliquam afferant dispositionem ad gratiam, quae est ordinis supernaturalis, sed quia obices plerumque removent et ita *per accidens* ad salutem electorum conferunt. Idem dicendum est de bonis fortunae, de honoribus, de bona valetudine et aliis adiunctis, quae pro electis occasiones sunt, et media bonorum operum ac meritorum. Unde Apostolus ait: *Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, iis, qui secundum propositum vocati sunt sancti* (1). Et S. Thomas (2) docet, bona temporalia « directe et simpliciter cadere sub merito, prout sunt utilia ad opera virtutum, quibus perducimur ad vitam aeternam: » et haec ipsa bona temporalia, quae a Deo petuntur, dicit (3), respici a spe « secundario in ordine ad beatitudinem. » — Saepe etiam bona naturalia a Deo negata, seu mala tum naturae, tum poenae, quibus ex speciali Dei providentia electis praebetur occasio meritorum, sunt pariter per accidens effectus eorundem praedestinationis; ipsis enim dicebat Apostolus: *Vobis donatum est pro Christo, non solum, ut in eum credatis, sed ut etiam pro illo patiamini* (4). Et de his nulla controversia moveri solet, quamvis etiam in istorum praedestinationis effectuum consideratione et explicatione theologi non consentiant. Certum enim est, quod salus hominis spiritualis tunc tantum promoveatur per bona temporalia, si haec bene adhibeantur, et adversitates, si patienter tolerentur: ad utrumque autem gratia divina opus est, et consequenter prior dissensio renovatur. Qui enim praedestinationem ante praevisa merita propugnant, dicunt, Deum per gratias ab intrinseco efficaces in electis efficere, ut praefatis adiunctis, bene utantur, et salutem suam certo operentur. Qui autem praedestinationem post praevisa merita defendunt, dicunt, quod Deus, sicut vult omnes homines salvos fieri, ita *omnia suaviter disponat*, bona, et mala temporalia quoad omnes homines sapientissime ordinet, et ad eorum salutem dirigat, gratiasque sufficientes concedat, quibus non resistentes, sed consentientes in praefatis adiunctis salutem suam promovere possint; unde et Paulus testatur, *diligentibus Deum omnia in bonum cooperari;* ex quo inferre licet, quod, sicut quilibet Deum perfecte diligere debet et potest, ita etiam quilibet hoc assequi possit, ut ipsi omnia in bonum cooperentur. Nullatenus autem ideo negatur, quod Deus hincinde pro infinita sua sapientia, omnipotentia et bonitate in variis adiunctis, praecipue in tribulationibus per gratias ab intrinseco efficaces ita hominem afficiat, et consensum ipsius producat, ut eiusdem conversio certissime perficiatur, et salus promoveatur, quod quidem in Apostolo Paulo, latrone in cruce, aliisque evenisse cernimus. Miracula autem gratiae, sicut miracula naturae, pro regula generali statui nequeunt.

3. Quaestio etiam movetur a theologis *de malis culpae*, non quidem an peccata, in quae electi quandoque delabuntur, sint praedestinationis effectus; certum enim est, Deum non esse peccati auctorem: sed *de ipsa permissione peccati*, quae a Deo est, an scilicet ista dici possit praedestinationis effectus, quando electi maiori cum virtutum incremento a peccatis resurgunt. Et quidem communis est Ss. Patrum vox, infinita Dei bonitate aliquando fieri, ut electi in

(1) Rom. 8, 28. (2) 1 2, q. ult., art. ult. (3) 2 2, q. 17, art. 2 ad 2. (4) Phil. 1, 29.

peccata lapsi magis infirmitatem suam cognoscant, atque inde magis humilientur, de seipsis diffidant, confidant in Deum, poenitentiam agant, bonis operibus fervidius incumbant. Ita *S. Basilius* in Regul. brev. (1) dicit: « Id quoque scire operae pretium est, contingere saepe piorum delicta, divina providentia ita disponente ad eorum utilitatem. Deus enim labi eos aliquando permittit ad sanandam priorem quamdam animi elationem, quale est, quod a Petro dictum est, et in eo ipso obtigit. » *S. Ambrosius* (2) ait: « Sancti, sicubi forte ut homines corruerint, naturae magis fragilitate quam peccandi libidine, acriores ad currendum resurgunt, pudoris stimulo maiora reparantes certamina, ut non solum nullum attulisse aestimetur lapsus impedimentum, sed etiam velocitatis incentiva cumulasse. » *S. Augustinus* (3) scribit: « Audeo dicere, superbis esse utile cadere in aliquod apertum manifestumque peccatum, unde sibi displiceant, qui iam sibi placendo ceciderant. Salubrius enim Petrus sibi displicuit quando flevit, quam sibi placuit quando praesumpsit. Hoc dicit et sacer Psalmus: Imple facies eorum ignominia, et quaerent *nomen tuum, Domine:* id est, ut tu eis placeas quaerentibus nomen tuum, qui sibi placuerunt, quaerendo suum. » Ex his aliisque similibus Ss. Patrum locutionibus, quae frequenter occurrunt, colligunt theologi bene multi, permissionem peccati in electis esse effectum praedestinationis, non quidem secundum se, sed *occasionaliter* seu prout est occasio maiorum bonorum. Verum pius et doctus *Contensonius* (4) recte observans, peccatum neque a Deo esse, neque ad vitam aeternam ordinari, negat, peccati permissionem inter beneficia, seu effectus praedestinationis recenseri posse, bene vero, « bonum usum, seu fructum, qui ex lapsu in peccatum elicitur, esse praedestinationis effectum, quatenus praedestinati efficiuntur ex casu humiliores, cautiores, ferventiores, orationis studiosiores, et propriae infirmitatis magis conscii... Et sane, subtractio gratiae, prout se tenet ex parte hominis, non est beneficium Dei, sed poena et ultio: non est etiam per Christum; neque enim Christus mortuus est, ut gratia careremus, sed ut eam ex eius plenitudine hauriremus; non conducit etiam per se ad gloriam sed potius divertit. Sed omnis effectus praedestinationis est beneficium Dei speciale; praedestinatio enim est praeparatio beneficiorum: est etiam per Christum, in quo nos elegit ante mundi constitutionem: perducit etiam ad vitam aeternam: ergo haec subtractio gratiae non est effectus praedestinationis, sed providentiae generalis, ad cuius supremum regimen pertinet aliqua mala in universo permittere. Unde relinquitur, solum bonum usum lapsuum, et quotidianarum culparum esse effectum praedestinationis; unde et illum bonum usum a Deo petere possumus. Non tamen possumus ab eo petere, ut permittat nos cadere in peccata etiam sub conditione, quod sint idonea ad nostrum profectum, ut quidam haud recte dixit: si enim non sunt facienda mala ut veniant bona, qua ratione petere possumus, ut veniant mala sub aliqua spe boni? Absit huiusmodi petitio, quae sane non habetur in Oratione dominica, in qua potius rogamus: *Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo.* » His ra-

(1) Inter. 81. (2) Apol. 1 de David, c. 2.
(3) Lib. 14 de Civ. Dei, c. 13.

(4) Lib. 2, Diss. 6, c. 2.

tionibus alii contradicunt: sed res tanti non videtur esse momenti, ut in ea diutius debeamus immorari: et fortasse tota controversia de verbis potius, quam de re ipsa agitatur.

Usus doctrinae de praedestinatione.

§ 732. 1. Ex dictis patet, duas de qualitate decreti praedestinationis, seu de huius causa morali inter theologos vigere sententias, quarum utraque catholice defendi potest. In utraque autem sententia verissimum est, consilia Dei incomprehensibilia esse et investigabiles vias eius, neminemque mortalium praedestinationis mysterium perspicere posse. Qualis autem inde usus practicus eruendus sit, optime docet cl. *Bernardinus a Piconio* in triplici Expos. Ep. Pauli etc.(1) scribens: « In hac veritatis absconsione qnid faciendum? 1° Deum veritatis fontem humiliter adoro: 2° meam in divinis ignorantiam sincerus agnosco; 3° Scripturarum divinarum profunditatem cum sancto tremore, et fremitu aspicio. Denique infinitam Dei sapientiam, in eis praedestinationis mysterium nobis ita manifestantem, ut et illud occultet, admirans revereor, huicque Dei consilio infinite sapienti me subiiciens, sacram et divinam praedestinationis caliginem trepidus adoro, temerarius perscrutari non praesumo. Cavebo igitur maxime, ne, quod Deus voluit nobis absconditum, curiosior penetrare velim, et quod nobis manifestum esse voluit, piger et otiosus negligam. Hodie quamplurimi de arcano praedestinationis mysterio acriter disputant, quasi tota salus in huius mysterii cognitione consistat; penetrare volunt, imo se penetrasse putant, quod Deus voluit cunctis mortalibus impenetrabile. Sed heu! toti huic curiosae impenetrabilis praedestinationis investigationi dediti nota sibi praedestinatorum opera supini negligunt; de Dei negotio curantes, suum non curant. Duo sunt in praedestinationis mysterio distinguenda: unum quod proprium Dei negotium est, homines nimirum ab aeterno praedestinare; alterum, quod hominum est negotium, bona scilicet praedestinatorum opera facere, malum fugere, bonum operari. — Quid fit ab hominibus? Satagunt quod Dei est; negligunt quod suum est: sollicite et anxie student, quomodo nos Deus praedestinet, ante, an post praevisa merita; et haec ipsa meritorum opera, sine quibus nemo praedestinatus est, peragere non curant. Utinam ego praedestinati faciam opera, malum fugiam, bonum operer! Caetera divinae sapientiae et bonitati remitto. *Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum* etc. *Diligam ergo te, Domine! Diligam te Deus fortitudo mea; refugium meum, susceptor meus, adiutor meus, tota spes mea! In manibus tuis sortes meae:* tantum te diligam. »

2. Non raro iustae quoque et piae animae internis torquentur timoribus, dum reflectunt, decreta divina, salutem hominum respicientia, immutabilia, nobis autem incognita esse. Anxie idcirco hincinde quaerunt, an praedestinati sint, necne? — Imo malignus spiritus iisdem quandoque suggerit, ipsos, quomodocumque vivant, infallibiliter salvandos fore, si praedestinati sunt; secus vero omnes eorum conatus irritos fore, quia certo in peccatum grave lapsuri, et in eo perituri sunt. Qua ratione autem talis tentatio vincenda sit, praeclare docet *Ludovicus Argentaniensis* in consultationibus theolog. et spir. (2) de praedestinatione, ubi inter alia

(1) In observ. morali ad Rom. 8, v. 28, etc.

(2) P. I de excellentiis Dei, consult. 17, a. 1.

dicit, tentatori, ex immutabilitate decretorum divinorum tam pestiferam consequentiam inferenti, respondendum esse: Si ita est « quare ergo dixit Deus in propheta Ezechiele: *Etiam si dixero iusto, quod vita vivat* (vita nempe aeterna, quod idem est ac dicere: tu es praedestinatus), *et confisus in iustitia sua fecerit iniquitatem, omnes iustitiae eius oblivioni tradentur, et in iniquitate, quam operatus est, in ipsa morietur*(1). Et ibidem adiungit: *Si autem dixero impio: morte morieris* (id est, morte aeterna, quod idem est ac dicere: tu es reprobatus), *et egerit poenitentiam a peccato suo, feceritque iudicium, et iustitiam... vita vivet, et non morietur* (2). Ah! quomodo hoc dicis, Domine, cum aeterna tua decreta prorsus immutabilia, et omnia tua verba ipsissima veritas sint? Imo alibi per Ierem. Deus dicit: *Si poenitentiam egerit gens illa a malo suo, quod locutus sum adversus eam: agam et ego poenitentiam super malo quod cogitavi, ut facerem ei* (3). Nonne expresse dixerat Ninivitis, quod ipsorum civitas intra quadraginta dies sit subvertenda? Et nihilominus, quia poenitentiam egit, conservata fuit. Nonne dixit regi Ezechiae, quod intra paucos dies sit moriturus? Et nihilominus, quia ex contrito lacrymatus est corde, vixit adhuc quindecim annis. Dicamus ergo quidquid voluerimus, de immutabilitate decretorum Dei; concedamus quoque, infinite vera esse omnia ipsius verba: ipse tamen novit mutare sententiam suam, si nos mutamus vitam nostram: quod est oraculum *S. Ambrosii* certissimum (4) dicentis: *Novit Deus mutare sententiam, si tu noveris emendare delictum*. Quidquid ergo sit de aeternis Dei decretis, quae adoro, quin ea perspiciam; quidquid mihi dici possit de praedestinatione, vel reprobatione mea; quando etiam Angelus de coelo loqueretur mihi, vel Deus ipse proprio ore mihi diceret: Tu vives in aeternum, quia iustus es; certissimus tamen sum, quod, si lapsus fuero in peccatum, et in illo usque in finem perseveravero, aeterna sim morte periturus; nam Deus bene noverit mutare sententiam, si vitae meae mutavero rationem. Et quando expresse mihi diceret: Tu morieris in aeternum, quia peccator es: semper tamen certissimus sum, quod si egero poenitentiam, et perseveravero in abominatione peccatorum meorum usque in finem, salvandus sim. Deus enim noverit suam mutare sententiam, si noverim ego mutare vitam. — Nec terrorem mihi unquam incutiet, nec temerariam in me securitatem progignet fallax ille discursus: Si praedestinatus sum, salvus ero, quidquid contigerit; et si reprobatus sum, damnabor, quidquid fecero, quia immutabilia sunt decreta Dei. Nihil ex hoc concludam, quia nescio, quale sit de me decretum divinum. Sed ecce fundamentum, cui innitar, et quod maximam securitatem praebet: Si egero poenitentiam, et servavero mandata Dei, salvus ero. Hic est articulus fidei, de quo magis dubitare non possum, quam de eo, quod existit Deus. Certum pariter est, quod si voluero, possim poenitentiam agere, et observare mandata Dei, quia gratia ipsius mihi nunquam deest, nec pro uno, nec pro altero; et hic quoque est articulus fidei eiusdem cum priori certitudinis. Ergo conclusio est infallibilis: *Si voluero salvabor*. Quid perturbabo me ob decreta divina, quae incognita mihi sunt? Ego nonnisi huic veritati secu-

(1) Cap. 33, v. 13. (2) V. 14.

(3) Ierem. 18, 8. (4) Lib. 2 in Luc.

rus debeo inniti, quae luculenter cognita mihi, et certissima est: *Si voluero salvabor!* Siquidem, si voluero, omnia illa perficere possum, quae Deus me iubet facere ad vitam aeternam promerendam. Nolo autem per haec dicere, quod nonnisi a sola voluntate mea dependeat salus; novi enim, quod praecipue dependeat ab adoranda voluntate Dei: sed certus sum, quod ipse salutem meam velit; certus sum, quod non ob alium finem traxerit ex nihilo, nisi ut mihi fruitionem sui largiatur aeternam, et quandoquidem hunc finem mihi vult voluntate vera; vult quoque, et porrigit mihi omnia media ad hunc finem necessaria; nihil ergo amplius requiritur, quam cooperatio voluntatis meae. Et ecce quare tam confidenter dicam, salutem aeternam a me dependere, et quare securus asseram: *Si voluero, salvus ero.* »

3. Magna prudentia opus est, dum in publicis institutionibus de praedestinatione disseritur; et certa ab incertis, seu dogmata ab opinionibus theologorum secernenda sunt, ne auditores perturbentur potius, quam aedificentur. Recte ideo cl. *Klüpfel* inst. theol. dogm. lib. 1, § 51, cum duplicem theologorum de praedestinatione sententiam exposuisset, et utriusque argumenta indigitasset, hoc monitum adiungit: « Quam vero cumque ex his opinionibus adoptaveris; caveas, ne de ea sentias magnificentius, ut in circulis, aut pro concione vendites quasi veritatem indubitatam; neque committas, ut sententia duriore populum turbes, aut doctrinam oppositam superciliose iudices, imprudenterque damnes, laesis prudentiae et charitatis legibus. Praedicandum potius est id, in quo omnes consentiunt, videlicet Deum bonum, optimum esse, condidisse omnes ad felicitatem, neminemque damnaturum immerentem; culpam penes nos residere, si felicitate excidamus. » Ipse *S. Augustinus* (1) magnam cautionem praescribit, cum de praedestinatione disseritur, « quae non ita populis praedicanda est, ut apud imperitam, vel tardioris intelligentiae multitudinem redargui quodammodo ipsa sua praedicatione videatur: sicut redargui videtur et praescientia Dei (quam certe negare non possunt) si dicatur hominibus: Sive curratis, sive dormiatis, quod vos praescivit, qui falli non potest, hoc eritis. Dolosi autem, vel imperiti medici est, etiam utile medicamentum sic alligare, ut aut non prosit, aut obsit; sed dicendum est: *Sic currite, ut comprehendatis*, atque ut ipso cursu vestro ita vos esse praecognitos noveritis, ut legitime curreretis. » Simili modo vult, ut et de praedestinatione disseratur: et variis prudentiae regulis propositis, dicit, etiam dum gratuitum perseverantiae donum explicatur, addendum esse: « Vos itaque etiam ipsam obediendi perseverantiam *a Patre luminum*, a quo *descendit omne datum optimum, et omne donum perfectum* sperare debetis, et quotidianis orationibus poscere, atque hoc faciendo confidere, non vos esse a praedestinatione populi eius alienos, quia etiam hoc ut faciatis, ipse largitur..... Faciet vos perseverare in se usque in finem vitae, cui quotidie dicimus: *Et ne nos inferas in tentationem.* »

CAPUT II.

DE REPROBATIONE

§ 733. 1. *Reprobare* vi nominis est reiicere quod menti, vel voluntati occurrit: etenim et falsa reprobamus mente, et mala seu minus bona, et

(1) Lib. de dono persev., c. 22.

fini inutilia reprobamus voluntate. Etiam in S. Scriptura hoc sensu vox reprobationis occurrit, et significat alicuius rei improbae, vel vilis et contemptibilis reiectionem. Sic I Reg. XV, 9 dicitur: *Quidquid vile fuit et reprobum, hoc demoliti sunt;* I Cor. I, 19: *Prudentiam prudentium reprobabo.* Caeterum usu Patrum et theologorum reprobatio specialiter accipitur pro decreto Dei, quo statuit ab aeterno aliquos a vita aeterna excludere et damnare: quo etiam sensu eandem vocem sumit Apostolus I Cor. 9 dicens: *Castigo corpus meum..... ne..... reprobus efficiar.*

2. *Reprobatio*, sensu theologico accepta, a Magistro sententiarum definitur: « Praescientia impietatis quorumdam, et praeparatio damnationis eorumdem » (1). Dicitur *Praescientia impietatis*, ut detur intelligi, quod sicut praedestinatio fit ex praevisis meritis, sic et reprobatio ex praevisis demeritis. Dicitur *impietatis*, per quod intelligitur vel peccatum originale solum, vel actuale solum, vel utrumque simul coniunctum in adultis peccatoribus non baptizatis. Dicitur *praeparatio damnationis eorundem*, per quod intelligitur efficax et absolutum Dei decretum aliquos a gloria excludendi, et ad supplicium aeternum deputandi.

3. *Existere reprobationis decretum*, tam certum est, quam certum est, esse tales, qui a felicitate aeterna excludendi sunt, et miseria aeterna afficiendi, atque quam manifestum est, Deum nihil velle et agere in tempore, quod non ab aeterno decrevit. Dari autem infelicissimos homines, qui a salutis via aberrantes in aeternam perditionem ruunt, Christus ipse declarat dicens: *Lata et spatiosa via est, quae ducit ad perditionem, et multi intrant per eam* (2). Idem testatur, in extremo iudicio damnationis sententiam in quosdam ferendam esse; legitur enim: *Tunc dicet (Filius hominis) his qui a sinistris erunt: Discedite a me maledicti, in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis eius* (3). Certum igitur est, Deum in tempore aliquos a gloria aeterna exclusurum, et ad aeterna supplicia damnaturum esse: ergo Deus etiam ab aeterno istorum impietatem praevidit, et damnationem eorundem praeparavit. Hinc *Concil. Valentinum III*, an. 855, can. 3 pronuntiavit: *Fidenter fatemur praedestinationem electorum ad vitam, et praedestinationem impiorum ad mortem.* Decreti huius existentia etiam semper ab omnibus admissa, et solum a nonnullis incredulis impugnata fuit, qui falsae philosophiae principiis decepti dixerunt, Deum infinite bonum et misericordem non posse homines quosdam reprobare, atque infelicissimos reddere. Quantum autem a veritate aberrent qui ita sentiunt, patet ex eo, quia iuxta doctrinam rationis et revelationis Deus non solum infinite bonus, sed etiam infinite iustus est (§ 48), et quia finis totius universi non est felicitas hominis (§ 140), quae solummodo per moralitatem obtinetur (§ 202), sed gloria Dei (§ 141), seu manifestatio perfectionum divinarum; Deus autem sicut bonitatem beneficia largiendo, ita iustitiam peccatoribus poenam infligendo manifestat. Neque obsistit decretum reprobationis voluntati Dei, qua *vult omnes homines salvos fieri* (4). Haec enim voluntas Dei non est absoluta, sed hypothetica, conditioni nempe alligata, nisi homines per peccatum salute aeterna se indignos reddant. Voluntas ergo Dei seria ac sincera

(1) Lib. I sent. dist. 4. (2) Matth. 7, 13.

(3) Matth. 25, 24. (4) I Tim. 2, 4.

salvandi omnes sita est in eo, quod invitet omnes ad agnitionem veritatis, et quod omnibus ad Ecclesiam, ad salutis media, quae praeparavit Christus, pateat via. Quod si vero sunt, qui vocanti obluctentur, neque credant Evangelio, neque legi obediant, respuantque media parata, exhibitaque sibi; eos non salvare, sed reprobare decrevit Deus. Unde perspicuum est stare cum voluntate Dei seria et sincera salvandi omnes, decretum reprobationis hypotethicum. Quam in rem praeclare scribit *S. Augustinus* L. de spir. et lit. (1): « *Vult Deus omnes homines salvos fieri, et in agnitionem veritatis venire*, non sic tamen, ut adimat eis liberum arbitrium, quo vel bene, vel male utentes iustissime iudicentur. Quod cum fit, infideles quidem contra voluntatem Dei faciunt, cum eius Evangelio non credunt: nec ideo tamen eam vincunt, verum seipsos fraudant magno et summo bono, malisque poenalibus implicant, experturi in suppliciis potestatem eius, cuius in donis misericordiam contempserunt. Ita voluntas Dei semper invicta est: vinceretur autem, si non inveniret, quid se contemptoribus faceret, aut ullo modo possent evadere, quod de talibus ille constituit. »

4. Reprobatio duo importat, nempe exclusionem a gloria, et inflictionem poenarum aeternarum, quae ex ipsis Christi verbis manifeste inferuntur: prior enim reprobationis pars indigitatur per verba: *Discedite a me maledicti*, posterior vero per additionem, *in ignem aeternum*, per quem horrendae damnatorum poenae significantur. Hinc theologi distinguunt reprobationem *positivam* et *negativam*. Reprobatio positiva est decretum divinum, quo aliqui excluduntur a vita aeterna, et deputantur ad poenas aeternas: haec etiam dicitur *adaequata*. Reprobatio negativa est privatio praedestinationis ad gloriam, seu exclusio ab aeterna beatitudine, sive illa fiat per actum voluntatis divinae positivum, sive non: et haec dici potest reprobatio *inadaequata*. — Magna iam controversia agitatur circa *causam reprobationis positivae et negativae*. Quaeritur enim utrum ex parte hominis sit aliqua causa, quae Deum moveat, ut ipsum reprobet, an vero reprobatio fiat a solo Dei beneplacito, qui aliquos praedestinando alios reiicit vel positive, vel saltem negative? In qua quaestione solvenda, dum de causa reprobationis positivae agitur, omnes Catholici consentiunt, iuxta manifestam divinae revelationis doctrinam decretum reprobationis positivae hypotheticum, scilicet ex praevisis demeritis conceptum esse, asserentes: dantur autem haeretici, qui contrarium sentiunt, sicut praedestinationis, ita et reprobationis decretum absolutum admittunt, statuuntque, sine respectu ad merita aliquos ad malum, et ad aeternam damnationem destinatos esse. Dum vero de causa reprobationis negativae quaeritur, etiam theologi catholici inter se dissentiunt; nam qui praedestinationem post praevisa merita defendunt, unanimi consensu adseverant, negative quoque neminem reprobari nisi propter praevisum peccatum. Qui autem praedestinationem ante praevisa merita propugnant, cohaerenter suo systemati, decretum reprobationis negativae absolutum, sine respectu ad praevisa demerita conceptum, dici posse contendunt: gravius autem aberravit hac in re *Iansenius*, qui reprobationem negativam etiam in hominibus baptizatis a peccato originali repetendam esse dixit. Ut iam errores indigitati

(1) Cap. 33, n. 58.

refellantur, et vera doctrina catholica stabiliatur, agendum est: 1° *de causa reprobationis positivae*, et 2° *de causa reprobationis negativae*.

Nota. Infelicissimi homines, qui a gloria coelesti exclusi aeternis poenis afficiuntur, communiter reprobi dicuntur (1): sed aliis quoque nominibus in S. Scriptura designantur: dicuntur enim *ignoti* iuxta verba stultis virginibus dicta: *Nescio vos* (2), *maledicti* (3), *filii gehennae* (4), *filii perditionis* (5), *haedi* (6), *vasa irae apta in interitum* (7), *olim praescripti in hoc iudicium* (8). — Nonnulli putant, quod reprobi in S. Scriptura etiam nuncupentur *odio habiti*, iuxta illud: *Esau odio habui* (9); *despecti*, secundum verba Ecclesiastes: *Nemo potest corrigere, quem Deus despexerit* (10), *repulsi*, ut Ps. LXXXVII, 5: *Et ipsi de manu tua repulsi sunt*. Alii autem solidius asserunt, his denominationibus non semper reprobos designari, quia Deus illos quoque, quibus in rebus temporalibus auxilium denegat, aut bona terrena subtrahit, odio habere vel despicere vel repellere dicitur.

ARTICULUS I.
De causa reprobationis positivae.

§ 734. 1. Qui liberum hominis arbitrium penitus extinctum esse dicunt (§ 406), necessario ex hoc inferunt, in salutis negotio nihil a libera hominis cooperatione, sed omnia a solo Dei beneplacito dependere; et sic prolabuntur in *praedestinatianismum*, seu in gravissimum illorum errorem, qui docent, quod Deus aequa ratione aliquos ad aeternam damnationem praedestinet, sicut aliquos ad aeternam salutem, adeo quidem, ut sola Dei voluntas causa sit, cur alii damnentur, alii salventur. Errorem istum iam saeculo quinto disseminatum fuisse alii affirmant, alii negant. Probabile est, hunc errorem traditum fuisse tum a *Lucido* presbytero, tum saeculo nono a *Godeschalco* Monacho, qui tamen a *Rabano Mauro* et ab *Hincmaro* strenue correptus ad saniora consilia rediisse, et doctrinam suam mitigasse videtur, unde a *S. Remigio* et aliis communioni ecclesiasticae redditus fuit. Certum autem est praedestinatianismum a *Wicleffo*, a *Ioan. Hussio* et a Reformatoribus saeculi decimisexti ex orco revocatum fuisse. *Lutherus* enim, liberum arbitrium extinctum esse dicens, necessario ut verus praedestinatianus est habendus, quamvis ex falso suo principio pessimam hanc consequentiam aut non deduxerit, aut saltem manifeste non pronuntiaverit. *Calvinus* vero principiis suis pressius insistens, aperte affirmavit, Deum tam ad bonum quam ad malum, tam ad vitam aeternam quam ad damnationem aeternam ineluctabili necessitate praedestinare. Nam. lib. 3 instit. (11) scribit: « Homines nudo Dei arbitrio citra proprium meritum in aeternam mortem praedestinantur: » Ibid. (12): « Ubicumque regnat hoc Dei placitum, nulla in consideratione veniunt opera: » atque (§ 11): « Si non possumus rationem reddere, cur Deus suos misericordia dignetur, nisi quoniam illi placet, neque etiam in aliis reprobandis aliud habebimus, quam eius voluntatem. Cum enim Deus dicitur vel indurare, vel misericordia prosequi quem voluerit, eo admonentur homines nihil causae quaerere extra eius voluntatem. » Ex eodem

(1) I Cor. 9, 27. (2) Matth. 25, 12. (3) Matth. 25, 41. (4) Matth. 23, 15. (5) Io. 17, 12. (6) Matth. 25, 32. (7) Rom. 9, 22. (8) In Epist. Iudae, v. 4. (9) Rom. 9, 13. (10) C. 7, v. 14. (11) C. 13, § 2. (12) C. 22, § 3.

principio deducit, Deum impellere ac necessitare reprobos ad peccandum; ait enim lib. 1 earund. Instit. (1): « Homo iusto Dei impulsu agit, quod sibi non licet: » et lib. 3 (2): « Excusabiles peccando haberi volunt reprobi, quia evadere nequeunt peccandi necessitatem, praesertim cum ex Dei ordinatione sibi iniiciatur huiusmodi necessitas. » Hinc Deum peccati auctorem dicere non veretur ibid. (3). Addit quoque Deum reprobos misere decipere ac illudere, simulando, velle se illos adiuvare, cum tamen velit illos perdere; inquit enim (4): « Ecce vocem ad eos dirigit, sed ut magis absordescant, lumen accendit, sed ut reddantur caeciores; doctrinam profert, sed qua magis obstupescant; remedium adhibet, sed ne sanentur. » Dura quidem ipsi Calvino haec sententia visa est; non tamen ab ea proferenda et propugnanda abstinuit; etenim scribit (5): « Decretum quidem horribile fateor; inficiari tamen non poterit, quin praesciverit Deus, quem exitum habiturus esset homo, antequam ipsum conderet, et ideo praesciverit quia decreto suo sic ordinarat. » Eandem duram sententiam propugnarunt *Theodorus Beza*, *Bucerus*, *Petrus Martyr* et alii Calvini sectatores; nonnulli autem doctrinam magistri sui mitigare studuerunt. Omnes scilicet Calviniani absolutam reprobationem non tantum negativam, sed et positivam adstruebant contendentes, Deum certos homines ante praevisa eorum mala merita non solum ab aeterna felicitate excludere, sed etiam poenis positivis addicere velle; sed in eo non inter omnes conveniebat, utrum Deus ante lapsum protoparentum praevisum, an vero post huius praevisionem illud decreverit. Illi, qui prius statuebant, *antelapsarii*, qui posterius, *post* vel *superlapsarii* dicti sunt. Notandum vero est, quod ipse *Calvinus* non semper sibi constiterit, prout haereticis omnibus mos est; nam in antidoto *Conc. Trid.*, et in libris contra Pighium videtur in peccato originali tanquam in causam reiicere hominum, etiam fidelium, reprobationem, peccandi necessitatem, et alia supra recensita. Huic posteriori sententiae subscribunt plerique recentiores Calvinistae, qui doctrinam antesignani sui quovis modo mitigare satagunt.

2. Iuxta doctrinam catholicam decretum reprobationis positivae est hypotheticum ex praevisione peccati conceptum: *Deus enim nullum positive reprobat, ac poenis addicit ante praevisionem peccati*. Haec propositio est de fide, et probatur ex S. *Scriptura*, ex *traditione* et *rationibus theologicis*.

Nota. Si quaevis doctrina eo maioris momenti est, quo magis per eam gloria Dei et hominum moralitas promoventur; summi profecto momenti est, ut impia Calvini doctrina, per quam perfectiones Dei maxime obscurantur, et moralitas hominum aut per praesumptionem, si se praedestinatos putant, aut per desperationem, si se reprobatos autumant, penitus labefactatur, solide confutetur, et ut doctrina catholica, per quam bonitas, iustitia, et aliae perfectiones Dei manifestantur, hominesque spe aeternae salutis ad moralitatem excitantur, invictis argumentis probetur.

I. *Argumentum ex S. Scriptura petitum.*

§ 735. S. Scriptura plurima testimonia refert, quae invicte probant,

(1) C. 18, § 4. (2) C. 23, n. 9.
(3) Lib. 1 Inst., c. 18, § 3.
(4) Lib. 3 Inst., c. 24, § 13.
(5) Lib. 3 Inst., c. 23, § 7.

Deum nullum positive reprobare ac poenis aeternis addicere ante praevisionem peccati. S. Scriptura enim clarissime testatur, quod Deus velit omnes homines salvos fieri, quod neminem velit perire, non mortem, sed poenitentiam peccatoris desiderans, et quod propter peccata tantum damnationis sententiam ferat.

1. Paulus I Tim. II, 4, conceptis verbis docet, Deum velle omnes homines salvos fieri; loquitur enim de Deo, *qui omnes homines vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire*. Vera ergo et sincera in Deo voluntas est omnes homines salvandi: voluntas autem haec divina non est absoluta, quia teste Revelatione non omnes salvantur; ergo est hypothetica, conditioni nempe alligata, nisi homines per peccatum salute aeterna se indignos reddant. Deus igitur voluntate antecedenti vult omnes homines salvos fieri, et voluntate tantum consequenti, eos, qui per peccatum salute aeterna indigni facti sunt, vult reprobare et aeternis poenis addicere. Si autem Deus ante praevisionem peccati decreto absoluto aliquos reprobaret et aeternis poenis addiceret, Deus nec voluntate antecedenti, nec voluntate consequenti eorum salutem vellet; et ideo sententia Pauli manifeste falsa esset, quia decretum reprobationis absolutum voluntatem salvandi penitus excludit. Sententia ergo Calvini S. Scripturae apertissime adversatur. — Negari quidem non potest, quod vox *omnes* hincinde non singula alicuius multitudinis individua, sed magnam dumtaxat eius partem significet, ut *Omnis caro corruperat viam suam* (1): *Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt* (2): *Omnes populi, tribus et linguae adoraverunt statuam auream, quam constituerat Nabuchodonosor rex* (3). Certum tamen est, per vocem *omnes* vere et proprie singula alicuius multitudinis individua intelligi, ut ex. gr., dum Rom. V, 12 dicitur: *In omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt*. Eodem autem sensu in citato textu I Tim. II, 4, vocem *omnes* accipiendam esse, et per *omnes homines* vere ac proprie omnes ac singulos, nemine excepto, intelligi, gravissima argumenta probant. Nam a) id probatur ex verbis immediate praecedentibus; dixerat enim Apostolus (v. 1 etc.): *Obsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus...... hoc enim bonum est et acceptum coram Salvatore nostro Deo, qui omnes homines vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire:* in quae verba ita disserit *Bernardinus a Piconio* (Tripl. exposit.): « Attendo Apostoli scopum, et sermonis contextum. Primo, asseruit, pro omnibus orandum esse. Haec propositio universalis est et nullam prorsus suscipit exceptionem; nec enim nobis fas est, quemquam ab orationibus nostris excludere; hoc fatetur etiam *Estius*. Secundo, ut hanc propositionem universalem probet Apostolus, seu ut nos ad illam in praxin redigendam excitet, id est, ut nos excitet ad orandum pro omnibus, affirmat talem orationem bonam esse et Deo gratam. Tertio, hoc ipsum, scilicet orari pro omnibus, pulcrum et gratum esse Deo, probat ex eo, quod Deus salvator noster *vult omnes homines salvos fieri*, et propterea vult, ut ad veritatis cognitionem veniant. Affirmans autem Apostolus, quod *Deus vult omnes homines salvos fieri*, nobis concludendum relinquit, quod

(1) Gen. 6, 12. (2) Ps. 13, 3.

(3) Dan. 3, 7.

cum Deum oramus pro omnium hominum salute, divinae tunc conformamur voluntati, quod Deo gratum et acceptum est. His omnibus serio et sincere attentis sic ratiocinor: Si accurate loquitur Apostolus, sique recte probat (quod in dubium revocare nefas), tam late et universaliter sumit in v. 4 *omnes homines*, quam in v. 1 late et universaliter sumpsit *pro omnibus hominibus;* ideo enim vult Apostolus *pro omnibus hominibus* orari a fidelibus, quia *Deus vult omnes homines salvari.* Sicut ergo pro omnibus prorsus hominibus, nemine excepto, nobis orandum esse asseruit (v. 1), ita et in v. 4 affirmat, Deum velle omnes prorsus homines, nemine excepto, salvos fieri. » *b)* Idem confirmatur ex verbis immediate subsequentibus (v. 5 et 6): *Unus enim Deus, unus et mediator Dei et hominum, homo Christus Iesus, qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus:* quibus verbis, ut particula *enim* manifeste ostendit, Apostolus probat quod dixerat, nempe Deum velle omnes homines salvos fieri. Ad hoc autem probandum tres rationes adducit, quae omnes evincunt, per omnes homines vere et proprie universos, et singulos, nemine excepto, intelligi. Nam ait *Bernardinus Pic.* l. c.: « Hoc ipsum confirmant rationes, quibus (v. 5 et 6) probat, Deum velle omnium hominum salutem; nimirum quia omnium hominum Deus est, quia Iesus Christus omnium hominum mediator est, et quia hic mediator noster *semetipsum dedit pro omnibus* redimendis hominibus. Deus enim omnium, nemine excepto, creator est hominum. Iesus Christus omnium, nullo secluso, mediator est hominum. Pro omnibus redimendis, nemine excepto, semetipsum obtulit hic mediator Dei et hominum: » ergo Deus vult omnes homines, nemine excepto, salvare. *c)* Idem evincitur ex generali Scripturas interpretandi regula a *S. Augustino* tradita, iuxta quam sensu proprio, et secundum totam latitudinem suam Scripturae verba intelligenda sunt, nisi alia Scripturae loca, aut evidens aliqua ratio, vel potius traditio aliter exposcant: hoc vero nullo unquam solido argumento adversarii probaverunt, neque probare poterunt, sicut tum ex dictis, tum ex dicendis patet: non licet ergo vocem *omnes homines* ad aliquos tantum restringere. *d)* Imo hanc vocem in tota sua latitudine pro omnibus et singulis hominibus, nullo excepto, accipiendam esse ostendunt etiam loca S. Scripturae parallela. Nam Io. I, 9 de Filio Dei incarnato dicitur: *Erat lux vera, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum;* quae verba certe de illuminatione spirituali intelligenda sunt, per quam salus aeterna obtinetur. Matth. XI, 28 Christus ait: *Venite ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos.* Irrisoria certe non est haec Christi invitatio ad laborantes et miseriis oneratos, quales sunt omnes sine exceptione homines, directa: ergo quantum est ex se, paratus est omnes accedentes reficere et salvos facere; et quia impossibilia non iubet, dat etiam vires, ut ad ipsum accedere possimus, si illis sicut oportet uti voluerimus. Matth. XVIII, 11 dicit: *Venit Filius hominis salvare quod perierat;* nemo autem negat, excepto Christo et B. V. Maria, omnes et singulos homines per peccatum originale periisse. Et II Cor. V, 14 etc. dicitur: *Charitas Christi urget nos: aestimantes hoc, quoniam si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt: et pro omnibus mortuus est*

Christus, ut et qui vivunt, iam non sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est et resurrexit. Igitur, Apostolo pronunciante, pro illis omnibus mortuus est Christus, qui mortui sunt in Adamo: in eodem ergo sensu quo Paulus dicit: *ergo omnes mortui sunt*, intelligenda est dictio: *pro omnibus mortuus est Christus.* Idem confirmatur per verba eiusdem Apostoli Rom. III, 22 etc.: *Iustitia Dei per fidem Iesu Christi in omnes, et super omnes qui credunt in eum; non enim est distinctio. Omnes enim peccaverunt, et egent gloria Dei.* Et Rom. VIII, 32: *Qui proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum:* quam sententiam ad ipsos etiam infantes pertinere asserit *S. Augustinus* l. 2 de nupt. et concup. cap. 33. In omnibus istis locis sine restrictione adseveratur, Deum omnium hominum velle salutem, dummodo non obstet peccatum praevisum: ita ergo etiam verba Apostoli Pauli intelligenda sunt dicentis: Deus vult omnes homines salvos fieri; nec licitum est restrictionem apponere, quae in S. Scriptura ne verbo quidem indigitatur.

2. In S. Scriptura non solum affirmatur, Deum omnium hominum salutem velle, sed etiam apertissime negatur id, quod *Calvinus* dicit, nempe Deum absolute velle aliquorum damnationem. Nam Ezech. XVIII, 21 etc. legitur: *Si autem impius egerit poenitentiam ab omnibus peccatis suis, quae operatus est, et custodierit omnia praecepta mea.... vita vivet, et non morietur. Omnium iniquitatum eius, quas operatus est, non recordabor: in iustitia sua, quam operatus est, vivet. Numquid voluntatis meae est mors impii, dicit Dominus Deus, et non ut convertatur a viis suis et vivat?* Certe, si quem Deus perdere vellet absolute, maxime impium; et tamen promittit illi gratiam, imo et vitam aeternam, si poenitens resipiscat: ergo Deus vult omnes salvos fieri; quod confirmatur in fine eiusdem capitis (v. 32) per verba: *Quia nolo mortem morientis, dicit Dominus: revertimini, et vivite.* Sine restrictione dicitur, Deum non velle mortem peccatorum; quapropter hi omnes ad poenitentiam excitantur, quam proinde agere possunt et debent. Si autem Deus vult, ut peccatores convertantur, certe non vult, ut reprobentur. Iterum Ezech. XXXIII, 11 legitur: *Vivo ego, dicit Dominus: nolo mortem impii, sed ut convertatur a via sua, et vivat.* Deum hic iurasse, observat *Tertullianus* (1), ut nempe promptiorem fidem obtineat: « Iurans etiam, *vivo*, dicens, cupit credi sibi. O beatos nos, quorum causa Deus iurat! O miserrimos, si nec iuranti Deo credimus! » Porro si Deus mortem impii, id est, damnationem non vult, necesse est, velit salutem; non vult autem omnium salutem absoluta et consequente voluntate: ergo antecedente et conditionata. Sap. I, 13 dicitur: *Deus mortem non fecit, nec laetatur in perditione vivorum;* Ibid. c. XI, v. 25: *Diligis enim omnia, quae sunt, et nihil odisti eorum, quae fecisti; nec enim odiens aliquid constituisti, aut fecisti.* Deus autem odisse dicitur, cum bona subtrahit, aut poenas infligit: Deus ergo odisse dicendus esset, si absolute aliquos reprobaret, a coelo eos excludendo, et ad poenas aeternas destinando. Id autem aperte in S. Scriptura negatur, et ibid. c. XII (2), clare docetur, propter peccatum dumtaxat homines reprobari; ait enim Sapiens: *Quum ergo sis iustus, iuste omnia disponis: ipsum quoque, qui non debet puniri, condemnare, exterum aesti-*

(1) Lib. de poenit. c. 4. (2) V. 15 et 16.

mas a tua virtute. Virtus enim tua iustitiae initium est, et ob hoc, quod omnium Dominus es, omnibus te parcere facis. Clarissima demum sunt verba Petri: *Patienter agit (Deus) propter vos, nolens aliquos perire, sed omnes ad poenitentiam reverti* (1). Conceptis verbis hic negatur, quod *Calvinus* dixit, Deum scilicet velle aliquos perire, seu absolute aliquos reprobare; ubi dein ne antecedens quidem voluntas eos salvandi Deo adscribi potest.

3. In S. Scriptura non alia causa damnationis adducitur, nisi peccatum(2). Christus in extremo iudicio ad reprobos dicet: *Discedite a me maledicti, in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis eius: Esurivi enim, et non dedistis mihi manducare* etc. (3). Sicut autem Deus neminem in tempore a gloria excludit, et damnat ad mortem aeternam, nisi propter peccata, ita et neminem ab aeterno a gloria excludendum, ac suppliciis aeternis puniendum destinavit, nisi propter praevisa eius peccata. Voluntas enim divina tempori subiecta non est, quae ideo uno simplicissimo actu decreta concipit et exequitur. Paulus igitur praesentem Dei voluntatem, seu aeternum decretum explicat, cum de futura retributione loquitur dicens: *Qui reddet unicuique secundum opera eius.... Iis autem qui sunt ex contentione, et qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira et indignatio. Tribulatio et angustia in omnem animam hominis operantis malum*(4). Neque dicere licet, peccata necessario committi ab iis, qui absolute reprobati sunt, quia gratias non recipiunt, quibus ea vitare possint. Contrarium enim ex S. Scriptura eruitur, quae testatur, reprobos quoque tales gratias obtinere, quibus a peccatis immunes se conservare possint. Hinc Deus causam assignans, ob quam Israëlitae reprobantur, dicit Ose. XIII, 9: *Perditio tua ex te, Israël! Tantummodo in me auxilium tuum;* Isa. V, 4: *Quid est, quod debui facere vineae meae, et non feci? Expectavi, ut faceret uvas, et fecit labruscas;* Isa. LXV, 2: *Tota die expandi manus meas ad populum incredulum, qui graditur in via non bona post cogitationes suas.* Prov. I, 24: *Vocavi, et renuistis: extendi manum meam, et non fuit qui aspiceret;* Matth. c. XXIII, v. 37: *Ierusalem, Ierusalem, — quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et noluisti?* Quae verba manifeste ostendunt, reprobos in peccata ruere, non quia gratias haud obtinuerunt, sed quia iisdem restiterunt. Certum igitur est, quod Deus voluntate antecedenti velit omnes homines salvos fieri, et quod solum consequente voluntate eos reprobet, quorum peccatum et obstinatam in malo voluntatem praevidet.

Nota. Adversarii partim argumenta nostra infirmare tentant, partim S. Scripturae testimoniis sententiam suam confirmare student.

Obi. I. Si ex Scriptura constaret, Deum velle omnium omnino salutem, id ideo esset, quia I Tim. II, 4 legitur, Deum velle *omnes homines salvos fieri*. Sed haec verba nihil probant, quia gravissimi interpretes ea restringenda esse docent: vel enim significant, Deum velle omnes homines salvos fieri, quatenus vult omnes salvari, qui reipsa salvantur, id est, omnes electos: vel sumenda sunt de generibus singulorum, non de singulis generum, ita ut sensus sit, Deum

(1) II Petr. 3, 9.
(2) Cf. § 243, n. 1 et 6.
(3) Matth. 25.
(4) Rom. 2, 6, etc.

velle ex omnibus generibus hominum aliquos salvare, sive Iudaei sint, sive Gentiles, sive liberi, sive servi, sive principes, sive subditi: vel accipienda sunt pro numero maximo, sed indefinito; et hunc sensum referunt, Deum salvare velle quamplurimos, et tot, ut aliquo modo dici possint omnes. Quaecunque ex his tribus interpretationibus adoptetur, manifestum est, ex citato loco nihil inferri posse contra absolutum reprobationis decretum.

Resp. Allatae tres interpretationes apostolicae menti non conveniunt, quia limitant propositionem, quam S. Paulus fecit universalem, dicens: *Deus vult omnes homines salvos fieri.* Nulla est in terminis, nec in mente exceptio, ut ex probatis constat, et ipsi adversarii confirmant, multiplici sua interpretatione ostendentes, relicto sensu proprio nihil certi affirmari posse. Quinimo praedictae tres interpretationes non modo D. Pauli mentem non assequuntur, sed ex illis contra expressissimam Apostoli mentem sequeretur, non esse pro omnibus hominibus orandum, sed tantum pro aliquibus, nimirum pro salvandis tantum, vel pro aliquibus ex omni genere, vel pro quamplurimis. Et hoc cuilibet homini S. Paulum attente legenti ita perspicuum est, ut ipse *Estius* (Comment. in hunc loc.) has tres interpretationes reiiciat tanquam apostolicae menti, et instituto non congruas: « Quia, inquit, sensum faciunt haud prorsus universalem, ut manifestum est; multos enim homines exceptos relinquunt, et proinde non conveniunt instituto Apostoli, qui docere vult, orandum esse pro omnibus hominibus sine exceptione. Adde, quod ita dicitur Deus omnes velle salvos fieri, ut etiam addi possit, quod neminem velit perire; nam utrumque coniunxit Petrus Apostolus dicens, Deum nolle aliquos perire, sed *omnes ad poenitentiam reverti*(1) atqui haec negatio non recipit dictas tres interpretationes, ergo nec illa affirmatio. »

Obi II. S. Scriptura hincinde per synecdochen loquitur, et ponit causam pro effectu, ut Rom. VIII, 26 dicitur: *Ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus*, quia facit Sanctos ita postulare. Hoc sensu etiam intelligenda sunt citata verba Pauli, nempe: *Deus vult omnes homines salvos fieri*, id est, Deus dat suis fidelibus servis voluntatem salutis omnium hominum, seu Deus facit, ut sui fideles servi velint omnium hominum salutem, et pro ea orent, et laborent. Ita *Estius*, et alii.

Resp. Negari nequit, S. Scripturam hincinde per synecdochen loqui: sed certum pariter est, quod in exponenda S. Scriptura a sensu verborum proprio sine rationabili causa recedere non liceat. Talis rationabilis causa invenitur Rom. VIII, 26, quia Spiritus sanctus utpote persona divina non postulat, sed oratur, et gratias distribuit. Contrarium vero dicendum est de verbis Apostoli I Tim. II, 4; quia, ut iam probatum est, graves rationes postulant, ut vox *omnes homines*, in sensu proprio, et secundum totam suam latitudinem intelligatur. Imo hanc quoque interpretationem menti apostolicae penitus repugnare, ostendit *Bernardinus a Piconio* (in hunc loc.) dicens: « Mens D. Pauli est, quod per hoc nostrum votum circa salutem omnium divinae conformemur voluntati; hincque Deo grata et accepta est oratio nostra. Supponit ergo D. Paulus, esse in Deo revera voluntatem salutis omnium, cui nostra voluntas, et desiderium circa salutem omnium

(1) II Petr. 3.

hominum conformetur. Quomodo enim hac in re Dei voluntati conformabimur, nisi revera sit in Deo voluntas salutis omnium, et nisi id Deus in seipso velit? Addo: ex D. Paulo voluntas Dei circa salutem omnium est regula nostrae voluntatis circa eandem omnium salutem: nostram ergo voluntatem praecedit, sicut regula regulatum: est ergo in Deo revera talis voluntas, antequam sit in nobis. Addo rursus: Paulus hac Dei voluntate salutis omnium utitur tamquam medio, et motivo, quo nostram excitet et moveat voluntatem ad orandum pro omnium salute. In mente ergo D. Pauli haec Dei voluntas non est ipsa fidelium volitio, ut a Deo excitata, cum e contra haec Dei voluntas sit quid nostram voluntatem excitans, movens, et consequenter eam praecedens, et ab ea prorsus distinctum. » Idem praeterea ostendit, ex adversariorum interpretatione absonum omnino sensum prodire. Iuxta illam enim Apostolus diceret: « Orate pro omnium prorsus hominum salute: quare? quia hoc Deo gratum: Unde nosti hoc Deo gratum? Quia *Deus vult omnes salvari*, id est, Deus vobis dat voluntatem salutis omnium. Quaenam est vis huius argumenti tui? Excitas, ut velim, quia Deus dat mihi velle. Si dat velle, ut supponis, revera volo, et infallibiliter volo: frustra igitur hortaris, ut velim, quod ex te iam volo, cum Deus mihi dederit velle. Nullum et inutile redditur argumentum Apostoli per talem interpretationem: est itaque ab eius mente aliena. »

Obi. III. *S. Augustinus*, cuius auctoritas his in materiis maximi habenda est, Apostoli testimonium: *Qui vult omnes homines salvos fieri*, cum restrictione et limitatione interpretatur; nam per *omnes homines* in lib. de praedest. Ss. (1), intelligit omnes electos; in Enchir. (2), omnia hominum genera; et in lib. de corrept. et grat. (3), voluntatem salutis omnium hominum in nobis excitatam. Reprobat ergo S. Doctor illam verborum Pauli interpretationem, quae *omnes homines* in sensu proprio, et secundum totam latitudinem intelligit; huic enim triplicem aliam interpretationem opponit.

Resp. S. Augustinus frequenter S. Scripturae textus in sensu improprio, figurato, aut accommodatitio exponit, non negato, sed admisso sensu proprio et litterali. Idem dicendum est de textu adducto, quia S. Doctor voluntatem Dei generalem et antecedentem salvandi omnes homines nunquam inficiatus est, imo perpetuo eam supponit, ubi agit de morte Christi pro omnibus, de gratia sufficienti omnibus collata, et in locis iam superius citatis, aut mox citandis. Allatam igitur triplicem interpretationem proponit, non ut excludat nostram interpretationem de voluntate Dei generali et antecedente, sed ut excludat fallacem expositionem *Pelagianorum* et *Semipelagianorum*. Illi enim asserebant, Deum velle omnes homines salvos fieri, et quidem voluntate absolute efficaci ex parte sua; sed homines debere etiam praestare, quod suum est, et quidem *propriis viribus*, non viribus gratiae, cuius necessitatem negabant. *Semipelagiani* vero admittebant quidem necessitatem gratiae ad opus bonum ponendum, sed non ad desiderandum, volendum, inchoandum. Utrique ex sua doctrina impia corollaria deducebant. Ex una enim parte inferebant, posita efficaci Dei voluntate salvandi omnes, negotium salutis unice pendere ab homine, *propriis viribus* conatum adhibente, aut saltem initium po-

(1) Cap. 8. (2) Cap. 103. (3) Cap. 15.

nente: ex altera vero parte concludebant, etiam absolutam et efficacem Dei voluntatem non semper impleri, et Deum non posse per gratiam ad se trahere, et compellere aversas a se hominum voluntates, quin eis liberum arbitrium adimat, et necessitatem imponat. Istos errores impugnans *S. Augustinus* noluit disputare, qualis illa Dei voluntas esset, an conditionata, an absoluta (quia mos illius erat, non novas quaestiones excitare, sed subortas compescere et dissolvere quam brevissime poterat); sed manendo in illorum suppositione, scilicet quod voluntas illa esset absoluta, ostendit, etiam hoc admisso, eorum consequentiam non esse necessariam, scilicet quod ideo Deus non salvat aliquos, quia isti propriis viribus conatus non adhibent, nec initium ponunt, et quia ipse non potest eorum voluntates ad se trahere. Et ratio eius erat, quia in textu Pauli non est necesse intelligere omnes omnino homines, sed sufficit intelligere vel omnes electos, vel multos, vel omnia hominum genera; vel etiam totus textus intelligi potest de voluntate salutis omnium hominum in sanctis excitata. Ita per diversas istas interpretationes, quas ostendebat textum illum posse recipere, probabat eis, interpretationem illorum non esse necessario veram; et sic infringebat haereticas eorum consequentias supranotatas contra gratiam Christi necessariam et mere gratuitam, et contra omnipotentiam divinam, quod erat totum illius intentum; non autem dare veram et germanam loci illius interpretationem, ut clare patet ex duobus locis, in quibus magis urget illas interpretationes. Quorum primus est in Epist. ad *Vitalem* (1) *Semipelagianum*, ubi haec habet: « Sicut illud, quod dictum est: *Omnes in Christo vivificabuntur*, cum tam multi aeterna morte puniantur, ideo dictum est, quia omnes, quicumque vitam aeternam percipiunt, non percipiunt nisi in Christo: ita quod dictum est: *Omnes homines vult Deus salvos fieri*, cum tam multos nolit salvos fieri (id est, nolit absoluta voluntate in sensu adversariorum), ideo dictum est, quia omnes, qui salvi fiunt, nisi ipso volente non fiunt, et *si quo alio modo* illa verba apostolica intelligi possunt, ut tamen huic apertissimae veritati, in qua videmus tam multos (intelligit parvulos sine baptismo decedentes, de quibus ante locutus fuerat), volentibus hominibus, sed Deo nolente salvos non fieri, contraria esse non possint. » Alter locus est ex Enchir. loc. cit. (2) ubi, cum varie interpretatus esset verba supradicta Apostoli, mox addit: « Et *quocumque alio modo intelligi potest*, dum tamen credere non cogamur, aliquid omnipotentem Deum voluisse fieri, factumque non esse, qui sine ullis ambiguitatibus, si in coelo et in terra, sicut eum veritas cantat, *omnia, quaecumque voluit, fecit*, profecto facere noluit (scilicet absoluta voluntate, ut supra notatum est), quodcumque non fecit. » Ex his locis patet, *Augustinum* noluisse sibi dare veram interpretationem istius loci apostolici, sed tantum dare solutiones ad repellendam pravam adversariorum interpretationem; per hoc enim, quod liberum relinquit cuiuslibet arbitrio locum illum aliter interpretari, dummodo nihil contineat, quod sit contrarium omnipotentiae Dei, ostendit, se nulli praedictarum interpretationum a se datarum adhaerere, sed tantum voluisse locum illum eripere e manibus adversariorum (3).

(1) Ep. 107. (2) Cap. 103.

(3) V. Tricassin. p. 1, sect. 7, par. 2, pun. 5.

Obj. IV. S. Scriptura nullam aliam assignat causam hominum reprobationis praeter unam Dei voluntatem. Apostolus enim Rom. IX, 11 etc. haec aperte habet: *Cum enim nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent, aut mali (ut secundum electionem propositum Dei maneret), non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei: quia maior serviet minori, sicut scriptum est; Iacob dilexi, Esau autem odio habui:* ergo sicut Iacob sine bonis meritis dilectus, seu praedestinatus, ita Esau sine malis meritis odio habitus, seu reprobatus fuit. Hinc Apostolus ait: *Igitur non est volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei* (1), ac propterea de *Pharaone* ex nomine ipsius Dei scribit: *Quia in hoc ipsum excitavi te, ut ostendam in te virtutem meam* (2); et clarius adhuc: *Ergo cuius vult, miseretur, et quem vult, indurat* (3); ac demum coucludit, rationem reddens: *An non habet potestatem figulus luti, ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam* (4)? Ergo ab una Dei voluntate reprobatio repeti debet, et decretum hoc absolutum dicendum est.

Resp. Iam alibi (§ 724) observatum est, verba Pauli etiam a theologis catholicis duplici modo exponi. Nonnulli putant, Apostolum in hoc capite vere loqui de praedestinatione ad gloriam, et de reprobatione ad aeternam poenam. Isti haereticis respondent, ex verbis Pauli non posse inferri decretum reprobationis absolutum, quia Apostolus negat quidem peccata actualia, et propria in Esau, non autem negat peccatum originale, propter quod reprobari meruit. Ita iam *S. Augustinus* eandem obiectionem sustulit (5), ad Paulinum scribens: « Nulla plane in utroque opera, vel bona vel mala, sed propria: uterque autem illi uni obnoxius erat, in quo omnes peccaverunt, ut omnes in illo morerentur. Quicumque enim ex illo uno (Adamo) multi in seipsis futuri erant, tunc in illo unus erant. Proinde illud peccatum solius esset, si nullus ex illo exiisset. Porro autem in quo erat natura communis, ab eius vitio est nullus immunis. Si ambo, qui nondum propria vel bona vel mala operabantur, rei tamen ex origine nascebantur, laudet misericordiam qui liberatur, non culpet iudicium qui punitur, » id est, uterque propter peccatum originale damnationem meruit; et si Iacob sine bonis meritis ex gratuita misericordia electus fuit, non tamen Esau absolute sine malo merito, sed hypothetice propter peccatum originale reprobatus est. Propter hoc idem peccatum, aiunt, Deus nemini gratiam suam debet, sed iusto iudicio eam negare potest, et sic *indurare* dicitur: neque comparatio figuli difficultatem facessit, quia iam tota massa generis vitiata et corrupta est, unde aliqua vasa non sine peccato, sed propter peccatum originale fiunt *in contumeliam, apta in interitum*, ut praeclare ostendit *S. Augustinus* (6) ad Sixtum scribens: « Annon habet potestatem figulus luti ex eadem massa, utique merito recteque damnata facere aliud vas in honorem indebitum propter misericordiae gratiam, aliud in contumeliam debitam propter irae iustitiam? » — Alii autem theologi rectius omnino negant, in isto capite de praedestinatione ad gloriam, et de reprobatione ad aeternam poenam sermonem esse, quia Paulus solum loquitur de praedestinatione ad gratiam, et ostendit, nullam iniuriam fieri Iudaeis, si Deus

(1) Ibid. v. 16. (2) V. 17. (3) V. 18.
(4) V. 21. (5) Epist. 186, n. 21.

(6) Ep. 194, al. 105, cap. 5.

etiam Gentilibus gratiam fidei impertitur, quia liberrimus est in gratiis supernaturalibus distribuendis, sicut liberrimus est in bonis temporalibus dispensandis, quod exemplo Iacobi et Esau illustratur. Eundem in finem iam in praecedentibus capitibus exposuit doctrinam de transfusione peccati originalis, ex quo intulit, omnes homines, Iudaeos et Gentiles, peccatores esse, et gratia indignos. Unde quia Deus nemini gratiam debet, Iudaei nequaquam Deum iniustitiae arguere possunt, si Gentilibus quoque gratiam vocationis concedit, et etiam ex ipsis facit *vasa in honorem*, cum alii propter peccatum originale, aut propter peccata actualia maneant *vasa irae apta in interitum*. Nihil ergo adversarii ex isto capite pro impia sua sententia eruere possunt, quia scopus Apostoli in tota hac epistola est, ostendere vocationem ad gratiam esse prorsus gratuitam, cum omnes homines non propter absolutum praedestinationis decretum, sed propter peccatum originale, aut etiam propter peccata actualia unam perditionis massam constituant.

Obi. V. S. Scriptura testatur, aliquos absoluto decreto reprobari. Nam Prov. XVI, 4 legitur: ***Universa propter semetipsum operatus est Dominus; impium quoque ad diem malum:*** dantur ergo, qui ad diem malum conditi, seu ad aeternam damnationem a Deo destinati sunt. Quod confirmatur per verba Sap. XIV, 11: ***Creaturae Dei in odium factae sunt.***

Resp. Textus Proverbiorum non sententiam adversariorum, sed nostram probat. Legitur enim: ***Impium quoque ad diem malum*** operatus est Dominus: ergo ***impium*** duntaxat, id est, eum, qui peccato coinquinatus est, Deus ***ad diem malum***, seu ad aeternam damnationem destinat. Manifeste ergo decretum reprobationis hypotheticum dicitur, ex praevisione impietatis conceptum. Et sane genuinus citati textus sensus est, omnia ad Dei gloriam creata esse, ita ut etiam impii, licet inviti, eam promovere debeant, quoniam, dum iustas pro suis peccatis poenas luunt, summam Dei in puniendo iustitiam, odium eius in peccatum, sanctitatemque infinitam manifestant. Sapiens loquitur de idololatris, qui converterunt creaturas *Dei in odium*, seu ut textus graecus habet, *in abominationem Deo*. Describit ergo malitiam hominum, qui creaturis Dei abutuntur; Deus enim omnia diligere, et nihil odisse eorum, quae fecit, dicitur Sap. XI, 25.

Obi. VI. Deus in S. Scriptura dicitur homines *obcaecare, indurare, dare in reprobum sensum*, etc. Sicuti ergo absolute vult aliquorum peccatum, ita etiam absolute vult eorundem damnationem.

Resp. Si vera esset adversariorum argumentatio, Deus constitueretur auctor peccati: quam falsum autem, impium, et vesanum sit id asserere, iam probatum est (§ 242): et quomodo Scripturae loca nobis obiecta intelligenda sint, ibidem declaratum est, praecipue in Resp. ad Obi. IV.

II. *Argumentum ex traditione depromptum*

§ 736. Semper, ubique et ab omnibus creditum est, Deum voluntate generali seu antecedente, velle omnes homines salvos fieri, atque ideo neminem reprobare nisi propter praevisum peccatum. Perpetua haec fides ex *Ss. Patribus*, et ex *Conciliis* probatur.

1. *Ss. Patres*, Augustino priores et coaevi, reprobationis decretum a praevisis peccatis repetunt. Ita *Tertullianus* lib. de praescript. (1), de

(1) Cap. 8.

reprobatione Iudaeorum agens dicit: « Iudaei retro penes Deum fuerunt; dehinc reiecti ob delicta extra Deum esse coeperunt. » *S. Irenaeus* (1), ait: « Quotquot non sunt credituri, Deus cum sit omnium praecognitor, tradidit eos infidelitati eorum, et avertit faciem ab ipsis, relinquens eos in tenebris, quas sibi elegerunt. » *S. Cyprianus* (2), scribit: « Scriptum est: *Deus mortem non facit, nec laetatur in perditione vivorum*, qui neminem vult perire, cupit peccatores poenitentiam agere, et per poenitentiam denuo ad vitam aeternam redire. » *S. Methodius M.* auctor pervetus, in lib. de resurr. ap. *Oecumenium*(3), de illo Apostoli loco disserens, in quo vasorum differentiam ponit, ita loquitur: « *Aliud quidem vas in honorem, aliud vero in ignominiam:* non quod alios bonos, alios non bonos faciat: absit. Dei enim bonitas ad omnes communiter pertinet, et quantum in ipso situm est, hoc est secundum ipsius consilium et voluntatem; vellet omnes probos et fideles esse, ac virtute praeditos: sed ut ius potestatemque divinam exprimeret, qua quaecunque libet, facere potest, istud posuit. » *S. Cyrillus Hier.* (4), inquit: « Cum benignus sit Dominus, non unum vel alterum tantum, sed multos ad aeternae vitae ianuam aditus aperuit, ut omnes ea, quantum in ipso est, nullo impediente, potiantur. » *S. Basilius* (5) explicans ea verba: *Quoniam ira in indignatione eius, et vita in voluntate eius*, haec habet: « Quid ergo dicit? nimirum hoc ipsum esse, quod Deus vult, omnes vitae participes fieri: quae autem calamitates accidunt, eas non de ipsius voluntate (absoluta seu antecedenti) fieri, sed pro eorum, qui peccaverunt, merito decerni. » *S. Gregorius Nyss.* (6) docet, quod, si non omnes homines salvantur, Deus reprehendi nequeat, quia « ad omnes pariter procedit vocatio, nec auctoritatem, nec aetatem, nec Gentium discernens differentiam ... Itaque in eos, qui ad fidem adducti non sunt, criminatio multo iustius transferri potest, non in eum qui vocavit ad consentionem. » Et in Antir. (7) ait: « Neque divina voluntas in causa est, cur alii salventur, alii pereant; alioquin ad illam voluntatem tanquam ad causam horum perditio referenda esset: sed ex libera voluntate suscipientium verbum Dei alios salvari, alios perire contingit. » *S. Hilarius* in Ps. CXVIII, expendens verba: *Lucerna pedibus meis verbum tuum*, etc. dicit: « Stat ad ostium Verbum Dei, et pulsat ostium animae nostrae, et dicit: Ecce stans ante ostium pulso: si quis aperuerit mihi ostium, ingrediar ad eum. Vult ergo semper introire, sed a nobis, ne introëat, excluditur. Claudimus enim per haec corporis vitia animae nostrae aditum. Qui si coeperit emundatis omnibus patere, illico introit modo solis, qui clausis fenestrae valvis prohibetur, patentibus vero totus immittitur. Ipsi quidem semper, ut illuminet, promptum est; sed lumen sibi domus ipsa obseratis aditibus excludit. Est enim Verbum Dei sol iustitiae, assistens unicuique, ut introëat, nec moratur lucem suam apertis aditibus infundere. » *S. Ambrosius* lib. de Cain, et Abel (8) ait: « Ideo (Christus) omnibus opem sanitatis detulit, ut quicunque perierit, mortis suae causas sibi adscribat, qui curari noluit, cum remedium habe-

(1) Lib. 4 adv. haer., cap. 28.
(2) Epist. 62, n. 15.
(3) In cap. 9, Ep. ad Rom.
(4) Catech. 18.
(5) Hom. in Psalm. 29.
(6) Orat. catech., cap. 30.
(7) Ap. Zacagn. v. Tricalet. c. 15, art. 8.
(8) Lib. 2, cap. 3, n. 11.

ret, quo posset evadere: Christi autem manifesta in omnes praedicetur misericordia, eo quod ii, qui pereunt, sua pereunt negligentia; qui autem salvantur, secundum Christi sententiam liberantur, qui omnes homines vult salvos fieri, et in agnitionem veritatis venire. » Idem l. de Paradiso (1) refellit Gentiles, qui exprobrabant Christo quod Iudam elegisset Apostolum, quem proditorem futurum praenovit, dicens: « Venerat Dominus Iesus omnes salvos facere peccatores, et etiam circa impios ostendere suam debuit voluntatem; et ideo nec proditorem debuit praeterire: quod in Deo fuit, ostendit omnibus, quod omnes voluit liberare. » *S. Hieronymus* Comm. in Ephes. I, 11 ait: « Vult (Deus) salvari omnes, et in agnitionem veritatis venire. Sed quia nullus absque propria voluntate salvatur (liberi enim arbitrii sumus), vult nos bonum velle, ut cum voluerimus, velit in nobis et ipse suum implere consilium. » Et in Epist. ad Hedibiam quaest. 11, explicans Apostoli verba: ***Aliis odor mortis in mortem, aliis autem odor vitae in vitam*** (2), inquit: « Homines suo arbitrio relicti sunt; neque enim bonum necessitate faciunt, sed voluntate, ut credentes coronam accipiant, increduli suppliciis mancipentur: ideo odor noster, qui per se bonus est, virtute eorum et vitio, qui suscipiunt, sive non suscipiunt, in vitam transit aut in mortem, ut qui crediderint, salvi fiant, qui vero non crediderint, pereant. » *S. Paulinus Nol.* Epist. 2 scribit: « Omnem, quantum in ipso est, hominem salvum fieri vult, qui fecit omnes; nam et idcirco descendit ad nos, ut ad illum ascenderemus. » Et Epist. 29: « In omni loco plura quotidie mirabilia signa crebrescunt, ut omnem, quantum in ipso est, hominem salvum faciat. Ostendit in raris, quod omnibus, si velint, prosit. » *S. Chrysostomus* (3) in Ep. ad Rom. ait: « Si omnes peccaverunt, cur alii salutem adepti sunt, alii perierunt? Quia non omnes accedere voluerunt: alioquin quantum in ipso fuit, omnes salvati essent; nam omnes sunt vocati. » Et (4) in II ad Tim.: « Numquid etiam pro gentilibus mortuus est Christus? Etiam pro gentilibus mortuus est. Quomodo igitur non crediderunt? Quia noluerunt; suas tamen partes ille implevit. » Et lib. 1 ad Stagir. (5): « Si ex dilectione correptio, ex odio vero derelictio est, neque eiusdem est, quempiam simul et amare et odisse, neque corripere simul, et derelinquere. Quomodo ergo inquies, multi corruerunt? seipsos illi Deo privaverunt, non autem a Deo derelicti sunt. » *S. Isidorus Pelus.* (6) scribit: « Etenim (Deus) modis omnibus salvari vult eos, qui in vitio volutantur, et ad eos ablegant, qui remedium adhibeant, non ignorans quidem fore, ut illi morbo intereant; sed ut omnem eis excusationem eripiat. Nam etsi ab insania non resipiscant isti, hos tamen inde fructus consequitur, quod suas ipse partes sit exsecutus. »

2. *S. Augustinus* eamdem doctrinam tradidit. Tract. 12 in Io. (7) inquit: « Misit Deus in mundum Unigenitum Filium suum, non ut iudicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum. Quantum in medico est, paratus est ad aegrum sanandum; ipse se interimit, qui praecepta medici non vult servare. Venit Salvator in mundum: quare Salvator dictus est mundi, nisi ut salvet mundum, non

(1) Cap. 8, n. 39. (2) II Cor. 2, 16.
(3) Hom 16, n 5 (4) Hom. 7, n. 1.
(5) Seu de provid., n. 6.
(6) Lib. 2, Epist. 270. (7) N. 12.

ut iudicet mundum? Salvari non vis ab ipso? Ex te iudicaberis. » Lib. 3 c. Iulian.(1) « Bonus est Deus, iustus est Deus; potest aliquos sine bonis meritis liberare quia bonus est; non potest quempiam sine malis meritis damnare quia iustus est. » L. de cat. rudibus(2): « A quo interitu, hoc est, poenis sempiternis Deus misericors volens liberare homines, si sibi ipsi non sint inimici, et non resistant misericordiae Creatoris sui, misit Unigenitum Filium suum. » Sicuti autem S. Doctor Deum velle omnes homines salvos fieri docet, ita claris verbis reprobationis decretum a peccatorum praevisione repetit. Lib. de perfectione iustitiae c. Coelestium (3) scribit: « Hoc ergo bonum, quod est requirere Deum non erat qui faceret, non erat usque ad unum; sed in eo genere hominum quod praedestinatum est ad interitum. Super hos enim respexit Dei praescientia, protulitque sententiam. » Et lib. 1 op. imperf. (4), Iuliano obiicienti, Quod Deus fiat auctor peccati, si creat homines peccato originali infectos, respondet: « Non abstinet Deus bonum formationis suae etiam a stirpe damnata. Sed si tibi displicet, Deum creare, quos damnet, contradic ei, si potes, ne creet eos, quos malos futuros et in malignitate usque in finem perseveraturos, et ob hoc sine dubitatione damnandos esse praescivit. » Cum magistro consonant discipuli. *S. Prosper* in Resp. ad Obi. XII vincent. ait: « Ili de quibus dicitur: ***Ex nobis exierunt, sed non fuerunt ex nobis; si enim fuissent ex nobis, mansissent utique nobiscum:*** voluntate exierunt, voluntate ceciderunt. Et quia praesciti sunt casuri, non sunt praedestinati. Essent autem praedestinati, si essent reversuri, et in sanctitate ac veritate mansuri. Ac per hoc praedestinatio Dei multis est causa standi, nemini est causa labendi. » Idem ibid. in Resp. ad Obi. II, inquit: « Sincerissime credendum, atque profitendum est, Deum velle ut omnes homines salvi fiant. Siquidem Apostolus, cuius ista sententia est, sollicitissime praecipit, quod in omnibus ut Ecclesiis piissime custoditur, Deo pro omnibus hominibus supplicetur; ex quibus, quod multi pereunt, pereuntium est meritum, quod multi salvantur, salvantis est donum. » *S. Fulgentius* lib. 1 ad Monimum (5) scribit: « Praedestinavit (Deus) illos ad supplicium, quos a se praescivit voluntatis malae vitio discessuros. » *S. Prosper* in Resp. ad Obi. III Gallorum ait: « Quod huiusmodi in haec prolapsi mala sine correctione poenitentiae defecerunt, non ex eo necessitatem habuerunt, quia praedestinati non sunt, sed ideo praedestinati non sunt, quia tales futuri ex voluntaria praevaricatione praesciti sunt. »

3. *Concilia* traditam veritatem confirmant. In *Conc. Arelatensi* an. 475 lecta, et probata fuit Fausti Regiensis Episcopi ad Lucidum presbyterum epistola, in qua sex ipsi proponit erroris capita revocanda. Sextum istud est: ***Anathema illi, qui dixerit, quod Christus non pro omnibus mortuus sit, nec omnes homines salvos esse velit.*** In *Conc. Lugdunensi* Lucidi retractatio et emendatio facta et probata fuit. *Conc. Arausicanum II*, can. 25 definit: ***Aliquos ad malum divina potestate praedestinatos esse, non solum non credimus, sed etiam, si sunt, qui tantum malum credere velint, cum omni detestatione illis anathema dicimus.*** *Carisiacum* an. 853, quatuor capitula contra *Godeschalci* errores statuit et definivit: tertium sic habet: *Deus omnipotens omnes homines sine*

(1) Cap. 18. (2) Cap. 26. (3) Cap. 13. (4) N. 120. (5) Cap. 24.

exceptione vult salvos fieri, licet non omnes salventur. Quod autem quidam salvantur, salvantis est donum; quod autem quidam pereunt, pereuntium est meritum. Valentinum III, can. 3 dicit: *Fatemur praedestinationem electorum ad vitam, et praedestinationem impiorum ad mortem: in electione tamen salvandorum misericordiam praecedere meritum bonum, in damnatione autem periturorum meritum malum praecedere iustum Dei iudicium. Conc. Tridentinum* Sess. VI, can. 13 definit: *Si quis iustificationis gratiam nonnisi praedestinatis ad vitam contingere dixerit; reliquos vero omnes, qui vocantur, vocari quidem, sed gratiam non recipere, utpote divina potestate praedestinatos ad malum, anathema sit.*

4. *Scholasticorum antesignani* non obscure profitentur, Deum velle omnes homines salvos fieri, et ideo neminem reprobari nisi ob praevisum peccatum. Prae caeteris audiendus est *S. Bonaventura*, qui in I Sent. dist. 46, art. 1, q. 1 fatetur quidem, varie a variis declarari, quomodo Deus velit omnes homines salvos fieri, et tamen non omnes salventur, et dein sic pergit: « Sed *Damascenus* facit vim in modo volendi; distinguit enim in Deo voluntatem antecedentem, et voluntatem consequentem... Prima scilicet antecedens, dicitur a magistris voluntas conditionalis, sive voluntas qua Deus vult, quantum in se est. Secunda autem, scilicet consequens, dicitur absoluta. Differentia autem inter hanc voluntatem et illam non est secundum diversitatem affectionis sive modi volendi qui sit in Deo, sed secundum rationem connotandi et intelligendi. Prout enim Deus dicitur velle omnium salutem, quantum in se est et antecedenter, connotatur in omnibus ordinatio ad salutem tum ex parte naturae datae, tum ex parte gratiae oblatae. Dedit enim eis Deus naturam, secundum quam possent eum cognoscere, et cognitum quaerere, et invento inhaerere, ac per hoc salutem obtinere. Gratiam similiter obtulit, dum Filium misit et obtulit, cuius pretium omnium saluti sufficit. Leges etiam et mandata tribuit salutis, et ostendit. Ipse enim praesto est omnibus inquirentibus, et prope est omnibus invocantibus eum. Velle ergo hominem antecedenter salvare, est ordinatum ad salutem facere, et volenti pervenire non deesse. Unde velle antecedenter salvare non connotat salutem, sed ordinabilitatem ad salutem. Velle autem consequenter sive absolute salvare, est velle dare salutem ei, quem praescit ad salutem perventurum per suum auxilium et gratiam, et connotat salutis effectum. Et sic non est dicere quod Deus velit omnes homines salvos fieri: *Huic responsioni magis consonant magistri*, quamvis utraque bona sit. Secundum hanc ergo respondendum, quod Deus vult omnes homines salvos fieri, quantum in se est voluntate antecedente, non autem voluntate absoluta, sive consequente: et quia illa non connotat effectus eventum; ideo non impeditur in hoc, quod non omnes salventur..... Ad illud quod obiicitur, quod voluntas conditionata non cadit in Deum, dicendum, quod non ponitur in Deo velleitas quantum ad defectum plenitudinis voluntatis, nec propter diversos modos volendi, sed propter aliam comparationem in connotando. » S. Doctor hic testatur, magistros sui temporis magis consonare interpretationi *S. Damasceni* circa voluntatem Dei pro salute omnium, quam interpretationi *S. Augustini*, quamvis utraque bona sit, et ipsemet com-

muni magistrorum sententiae inhaerens, *Damasceni* sententiam amplectitur. — *S. Thomas* I, q. 19, art. 6 ad 1 indigitatis interpretationibus *S. Augustini* de voluntate Dei salvandi omnes, mox addit: « Tertio secundum *Damascenum* (locus Apostoli I Tim. II, 4) intelligitur de voluntate antecedente, non de voluntate consequente: quae quidem distinctio non accipitur ex parte ipsius voluntatis divinae, in qua nihil est prius vel posterius, sed ex parte volitorum. Ad cuius intellectum considerandum est, quod unumquodque secundum quod bonum est, sic est volitum a Deo. Aliquid autem potest esse in prima sui consideratione, secundum quod absolute consideratur, bonum vel malum; quod tamen, prout cum aliquo adiuncto consideratur, quod est consequens, consideratio eius e contrario se habet: sicut hominem vivere est bonum, et hominem occidi est malum secundum absolutam considerationem. Sed si addatur circa aliquem hominem, quod sit homicida, vel viveos in periculum multitudinis, sic bonum est eum occidi, et malum est eum vivere. Unde potest dici, quod iustus iudex antecedenter vult omnem hominem vivere, sed consequenter vult homicidam suspendi. Similiter Deus antecedenter vult omnem hominem salvari, sed consequenter vult quosdam damnari secundum exigentiam suae iustitiae. » Idem lib. 3 c. Gent. (1) scribit: « Licet aliquis per motum liberi arbitrii divinam gratiam nec promereri, nec acquirere possit, potest tamen seipsum impedire, ne eam recipiat. Cum hoc sit in potestate liberi arbitrii impedire divinae gratiae receptionem, vel non impedire, non immerito in culpam imputatur ei, qui impedimentum praestat gratiae receptioni. Deus enim, quantum in se est, paratus est omnibus gratiam dare, vult enim omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire, ut dicitur I Tim. II, 4. Sed illi soli gratia privantur, qui in seipsis gratiae impedimentum praestant: sicut sole mundum illuminante, in culpam imputatur ei, qui oculos claudit, si ex hoc aliquod malum sequatur, licet videre non possit, nisi lumine solis praeveniatur. » — *Scotus* in I Sent. dist. 46 (2), verba Apostoli: *Deus vult omnes homines salvos fieri*, sic exponit: « Dico, quod licet illud dictum Apostoli posset exponi de distributione accommodata pro omnibus, qui salvi fient, tamen multo melius potest exponi de voluntate antecedenti sic: id est, vult omnes homines salvare, et salvos fieri, quantum scilicet est ex parte sui, et voluntate sua antecedente, pro quanto dedit eis dona naturalia, et leges rectas, et adiutoria communia sufficientia ad salutem etc..... Ita dico in proposito, quod etsi Deus non habeat voluntatem beneplaciti (id est, absolutam et consequentem) ad istum salvandum, tamen vult isti illa adiutoria communia antecedentia ad salutem omnium, quibus iste etiam potest sufficienter bene vivere, et salvari: propter quae dici potest, quod quantum est ex parte sui, vult omnes salvos fieri. »

Nota. Adversarii ut infirment argumentum ex Traditione depromptum, abutuntur auctoritate *S. Augustini* et *S. Thomae*, et sequentia obiiciunt.

Obi. I. Voluntas antecedens et conditionata non semper impletur: atqui *S. Augustinus* nullam in Deo agnovit veram voluntatem, quae non impleatur. Nam in Enchir. cap. 95 ait: « In

(1) C. 159.

(2) Quaest. unica ad 1 arg.

clarissima luce videbitur, quam certa, immutabilis, efficacissima sit voluntas Dei, quam multa possit et non velit, nihil autem velit, quod non possit; quamque sit verum quod in psalmo canitur: *Omnia, quaecumque voluit, fecit*. Quod utique non est verum, si aliqua voluit et non fecit, et quod est indignius, ideo non fecit, quoniam ne fieret, quod volebat omnipotens, voluntas hominis impedivit. Quod nisi credamus, subdit cap. 96, periclitatur ipsum nostrae confessionis initium, qua nos in Deum Patrem omnipotentem credere confitemur. » Similia habet lib. de corrept. et gratia, cap. 14. Ergo cum certum sit, reprobos non fore salvandos, legitime infertur, iuxta S. *Augustinum*, Deum non velle, ut reprobi salvi fiant.

Resp. S. Augustinus loquitur de voluntate Dei absoluta, et consequente, quae semper impletur; non autem ideo negat omnem veram Dei voluntatem, quae ex parte Dei sit efficax, et conditionata ex parte creaturae. Id patet ex scopo *S. Augustini* in obiectis locis refellendi *Pelagianos*, qui nullam voluntatem absolutam, efficacem, et consequentem salvandi electos admittebant, sed omnem Dei voluntatem conditionatam posuerunt, conditione se tenente ex parte creaturae, et quidem *ex solis viribus* liberi arbitrii, addentes, Deum non posse hominem salvare sine his naturalibus conditionibus. Hunc errorem ut impugnet S. Doctor totus in eo est, ut probet, Deum per gratiam liberum arbitrium praevenire, excitare et adiuvare in quolibet actu bono; imo per gratiam efficacem Deum sine libertatis laesione ita operari velle, et perficere, ut actus bonus indeclinabiliter ponatur. Ad quod confirmandum omnipotentiam voluntatis divinae extollit. Caeterum S. Doctor non negavit generalem voluntatem antecedentem salvandi omnes, veram, et seriam ex parte Dei, sed conditionatam ex parte hominis. Nam l. de spir. et litt. cap. 33 ait: « Vult autem Deus omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire, non sic tamen, ut eis adimat liberum arbitrium, quo vel bene vel male utentes, iustissime iudicentur. Quod cum fit, infideles equidem contra voluntatem Dei faciunt, cum eius Evangelio non credunt; nec ideo tamen vincunt, sed seipsos fraudant magno, et summo bono, malisque poenalibus implicant, experturi in suppliciis potestatem eius, cuius in donis misericordiam contempserunt. » Praeterea in Enchir. cap. 102 loquitur S. Doctor eodem modo de voluntate salvandi homines, ac de voluntate salvandi omnes angelos; atqui fatente ipso *Iansenio* (1), Deus habuit « generalem voluntatem benevolentiae erga omnes angelos, ex qua, quantum in se est, omnium beatitudinem aeternam voluit, omnibusque propterea beatitudinis consequendae media sufficientissima largitus est: » sed tamen certum est, non omnes angelos salvatos, neque in omnibus hanc Dei voluntatem impletam esse: ergo *S. Augustinus* voluntatem divinam, quae ex parte Dei sit efficax, et conditionata ex parte creaturarum, aperte profitetur.

Obi. II. Idem de grat. et lib. arbitr. cap. 21 cum citasset plura loca, in quibus Deus dicitur *obcaecare*, *indurare* etc., ita prosequitur: « His, et talibus testimoniis divinorum eloquiorum, quae omnia commemorare nimis longum esset, satis quantum existimo manifestatur, operari Deum in cordibus hominum ad inclinandas eorum voluntates, quocumque voluerit, sive ad bona pro sua misericor-

(1) Lib. 10 de grat. Chr. cap. 1.

ma, sive ad mala pro meritis eorum.» Reprobi ergo, Deo operante, in malum pertrahuntur.

Resp. Haec *S. Augustini* verba *S. Thomas* (1) ita explicat, « quod Deus dicatur operari in cordibus hominum ad inclinandas eorum voluntates sive ad bona, sive ad mala; aliter tamen ad bona, aliter ad mala; nam ad bona inclinat hominum voluntates *directe, et per se* tanquam auctor bonorum: ad malum autem dicitur inclinare, vel suscitare homines *occasionaliter*, in quantum scilicet Deus homini aliquid proponit vel interius, vel exterius, quod quantum est de se, est inductivum ad bonum, sed homo propter suam malitiam perverse utitur ad malum. » En qualis sit, interprete Angelico, tam Scripturarum, quam Augustini sensus. Imo ipse Augustinus loco nobis obiecto, postquam iterum dixisset: « Deum operari etiam in cordibus malorum pro meritis eorum; » subdit: « quorum malitiam non ipse fecit, sed aut originaliter tracta est ab Adam, aut crevit per propriam voluntatem: » quibus verbis non obscure innuit, Deum hominibus propter praecedentem culpam gratias efficaces subtrahere, unde fit, ut in peccata labantur (2).

Obi. III. *S. Thomas* I, q. 19, art. 6 admittit quidem cum *S. Damasceno* voluntatem Dei antecedentem salvandi omnes, sed ibid. ad 1 docet, quod voluntas antecedens magis velleitas, seu voluntas secundum quid dicenda sit, quam vera et actualis voluntas.

Resp. *S. Thomas* seipsum interpretatur loco citato dicens: « Simpliciter volumus aliquid secundum quod volumus illud, consideratis omnibus circumstantiis particularibus, quod est consequenter velle. » Cum igitur voluntas antecedens abstrahat ab illis circumstantiis particularibus, seu personalibus, mirum non est, quod non dicatur simpliciter voluntas, sed secundum quid, seu velleitas; non quod sit in Deo actus suspensio, vel imperfectio quaedam, aut non sit vera et actualis voluntas, absit; hanc enim *beneplaciti* esse, docet Angelicus. Velleitas ergo, aut voluntas secundum quid appellatur comparate ad voluntatem absolutam et consequentem, quae semper impletur, et finem obtinet, non ita vero voluntas antecedens. Ideo *Gonetus* (3) solvens propositam ex *S. Thoma* obiectionem, dicit: «Per hoc non intendit docere (*S. Thomas*), illam non esse voluntatem de facto aut non esse formaliter in Deo, sed solum illam non esse voluntatem simpliciter, sed secundum quid, quatenus attingit obiectum secundum se, et praecisum a circumstantiis.» S. Doctor comparat etiam voluntatem illam antecedentem voluntati mercatoris, qui imminente tempestate vere et serio vult salvare merces, quas tamen voluntate consequente proiicit in mare, ut vita salvetur. Manifeste igitur per voluntatem Dei antecedentem veram, sinceram et actualem voluntatem intelligit.

III. *Argumentum ex rationibus theologicis deductum.*

§ 737. Rationes theologicae desumuntur a veritatibus iam antea probatis.

1\. Christus ut Mediator homines Deo reconciliavit, iisque gratias supernaturales, et aeternam beatitudinem meruit (§ 377). Redemptio haec est universalis, quia Christus pro omnibus hominibus mortuus est (§ 379): Christus ergo vult, omnes homines salvos fieri, quia omnibus gratias supernaturales, et aeternam bea-

(1) Lect. 3 in cap. 9 Ep. ad Rom.
(2) Cf. § 212.

(3) De volunt. Dei Disp. 4, a. 3, § 2, n. 8.

titudinem meruit. Quamobrem si qui non salvantur, id ex alia causa fieri nequit, nisi quia conditiones ad actualem participationem redemptionis requisitae in ipsis non adimplentur (§ 378), cum vel a peccato originali per baptismum non liberantur, vel per peccatum actuale gratiam perdunt: unde ob peccatum dumtaxat reprobantur.

2. Deus omnia operatur ad gloriam suam, seu ad manifestandas infinitas suas perfectiones (§ 141), ergo etiam in destinanda hominum sorte eundem habet finem. Ostendit nempe suam bonitatem, dum omnes homines vult felices reddere; suam misericordiam, cum peccatores patienter suffert, et ad poenitentiam invitat; suam sanctitatem et iustitiam, cum peccatores impoenitentes punit. Ast si aliquem sine praeviso peccato, seu absolute reprobaret, tali actu non bonitatem ostenderet, cum potius crudelem se exhiberet, nec iustitiam, cum non videat peccatum, quod poenam mereatur. Ergo talis actus admitti nequit, qui fini illi adversatur, quem, revelatione et ratione teste, Deus omnibus operibus suis praefigit.

3. In S. Scriptura frequentissime Deus *iustus* dicitur, et eius *iustitia* praedicatur: per iustitiam autem divinam nihil aliud intelligi potest, quam aeterna Dei voluntas bonos remunerandi, et malos puniendi. Quam certum igitur est Deum iustum esse (§ 48), tam certum pariter est, Deum nonnisi malos, seu peccatum dumtaxat puniendi voluntatem habere. In sententia autem Calvini de absoluto reprobationis decreto tota iustitiae divinae notio subvertitur, et ipsa iustitia divina negatur.

4. Deus omnes homines creavit, ut veritatem cognoscentes moralitatem perfectam libere sectentur, et mediante ista felicitatem veram, summam et aeternam consequantur (§ 202). Si haec est omnium destinatio hominum, manifeste sequitur, neminem absolute a Deo ad infelicitatem aeternam destinatum esse. Certum pariter est, Deum sicut totius universi, ita praecipue hominum sapientissimum Gubernatorem esse (§ 257). Deus autem poenas et praemia hominibus proponit, ut eos a peccatis retrahat, et ad bona perficienda impellat (§ 260). Sed si Deus absolute, et sine praevisis demeritis aeternas pro aliquibus poenas destinat, tota sapientissimae gubernationis divinae oeconomia labefactatur, et sic etiam validissima moralitatis motiva e medio tolluntur.

Nota. Adversarii quoque rationibus theologicis abutuntur, praecipue ut negent veram et sinceram Dei voluntatem salvandi omnes, atque inde absolutum reprobationis decretum inferant.

Obi. I. Si Deus vere et sincere vellet omnes homines salvos fieri, certe etiam efficeret, ut omnes infantes, qui ante rationis usum decedunt, baptismum recipiant. Contrarium autem passim observatur: nam multi infantes ex hac vita sine baptismo abripiuntur de quibus profecto dici non potest, quod Deus serio eos velit salvos fieri.

Resp. Sicut Christus pro omnibus mortuus est, ita etiam baptismum pro omnibus instituit, imo etiam praeceptum dedit, ut omnes baptizarentur (1). Voluntas ergo Dei salvandi elucet ex ipsa baptismatis institutione, quod a quovis homine, et per materiam ubique obviam conferri potest. Quod si non omnes infantes baptizantur, nullatenus Deum culpare licet, sed id ex malitia hominum

(1) Matth. 28, 19.

vel ex aliis adiunctis repetendum est, quae per omnipotentiam mutare sapientissimis divinae Providentiae consiliis repugnaret. Hinc *Tricassinus* op. cit. (1) eandem obiectionem solvens dicit: « Si Deus denegat illam primam gratiam efficacem parvulis, quia nempe non efficit, ut perveniant ad gratiam baptismi, tunc communiter hoc accidit vel propter negligentiam, aut malitiam parentum, vel propter rerum ordinem ita se habentem, ut naturaliter non possit parvulus pervenire ad gratiam baptismi, seu ad recipiendum baptismum; et tunc se habet permissive ad hanc privationem, quia non tenetur invertere communem rerum ordinem impedientem hanc baptismi receptionem, nec vim inferre voluntati parentum, qui noluerunt baptismum parvulo conferri, cum maxime pertineat ad sapientem Dei providentiam sinere res agere secundum suam naturam, liberas libere, contingentes contingenter, et non passim miracula facere, susque deque omnia vertere propter bonum aliquorum particularium: sufficit, quod parvulus non damnatur ob hoc, quod non potuit habere baptismum sed quia est in peccato originali, per quod fit reus damnationis aeternae, id est, privationis. Unde privatio ista baptismi in parvulo se habet in ordine supernaturali, quomodo monstra in ordine naturali, et quomodo mors illius adulti, qui incidit in amentiam, apoplexiam, lethargum post peccatum mortale, ista enim omnia permittit Deus, quia ista omnia sinere pertinet ad summum omnium provisorem, qui passim non debet immutare rerum ordinem propter bonum aliquod particulare; et sic bene satisfit huic difficultati pro parvulis. » Caeterum hic recolenda sunt, quae iam fusius pertractata fuerunt (§ 448 praec., n. 3).

Obi. II. Ille censendus non est velle omnium salutem voluntate etiam conditionata, qui cum per ipsum stet ponere conditionem, per collationem nempe gratiae efficacis, eam non ponit: atqui Deus plurimis gratiam efficacem vel ad fidem recipiendam, vel ad poenitentiam agendam non tribuit: ergo non est censendus velle istorum salutem.

Resp. Propositio maior vera esset, si conditio ponenda a solo Deo penderet, id est, si gratia concedenda non exigeret liberam hominis cooperationem, si nempe esset efficax in sensu Iansenii, et necessitaret voluntatem: falsa autem est, quia conditio ponenda etiam ab homine pendet, cuius liberum arbitrium a gratia motum et excitatum vel dissentire potest, vel consentire. Sufficit proinde ex parte Dei, ut dici possit, ipsum habere voluntatem antecedentem salvandi omnes homines, si omnibus hominibus largiatur gratias vere sufficientes, quibus si homines consenserint, de facto salutem consequantur. Iam vero alibi probatum est, Deum gratias vere sufficientes, non solum iustis (§ 442), sed etiam peccatoribus (§ 443 etc.) ac infidelibus impertiri (§ 447). Generatim loquendo argumenta, quae ex defectu gratiarum petuntur, suspecta merito censentur. Distributio enim gratiarum est operatio divina, quae a nobis perfecte perspici nequit. Quis enim cognoscit internas illuminationes, et inspirationes, quibus Deus pro infinita sua misericordia tum peccatores, tum infideles ad se trahere satagit? et utinam iis consentirent! facile per orationem, et alios actus bonos uberiores, et efficaciores gratias reciperent, quibus ad viam salutis dirigerentur. Non licet igitur

(1) P. 2, sect. 3, paragr. 3.

ex gratiarum defectu talia corollaria deducere, quae tum infinitae Dei bonitati, tum certae divinae revelationi adversantur, quae testatur, Deum velle omnes homines salvos fieri, et Christum pro omnibus mortuum esse.

ARTICULUS II.

De causa reprobationis negativae.

§ 738. Quamvis omnes theologi catholici admittant, causam reprobationis positivae esse peccatum lethale praevisum, non tamen ita consentiunt in explicanda reprobatione negativa, et in assignanda eiusdem causa. Nonnullis reprobatio negativa est pura omissio praedestinationis ad gloriam et gratiam efficacem, ac veluti quaedam negatio, seu suspensio actus in Deo non praedestinante. Aliis est actus positivus, quo Deus aliquos praedestinando, alios non vult praedestinare, seu istos vult a gloria excludere. Porro reprobatio negativa duplex a theologis distinguitur, nempe *radicalis*, sive omissio praedestinationis ad gratiam efficacem et finalem, *formalis*, sive omissio praedestinationis ad gloriam. — Dari in Deo reprobationem negativam tam radicalem, quam formalem, manifestum est ex eo, quia Deus nec omnes praedestinavit ad gloriam, neque ad gratiam finalem congruam; secus nemo damnaretur. At quaenam sit *causa* reprobationis negativae, praecipue formalis, non convenit inter ipsos theologos catholicos. Sicuti enim non conveniunt circa praedestinationem, quam vel ante, vel post praevisa merita defendunt, ita etiam dissentiunt in assignanda causa reprobationis negativae.

1. Qui praedestinationem ante praevisa merita defendunt, necessario ex sua sententia inferunt, quod ad negativam reprobationem non requiratur peccatum praevisum, quoniam, si aliqui tantum absque respectu ad merita praedestinantur, caeteri eo ipso non praedestinantur, ac ideo summo illo beneficio privati, seu negative reprobati sunt. Ast etiam in hac conclusione exponenda discordant auctores. Nonnulli reprobationem negativam a sola voluntate Dei absoluta repetunt; aiunt enim, gloriam aeternam beneficium esse gratuitum, nullique vel angelorum, vel hominum debitum, quod idcirco sine ulla prorsus iniustitiae nota aliquibus a Deo denegatur: quo principio posito docent, Deum actu positivo exclusisse reprobos a gloria ante ullum praevisum eorum peccatum, ut eluceret divina iustitia, utque universi pulcritudo magis commendaretur, quae exurgit ex diversitate electorum et reproborum: ex hac autem intentione excludendi positive a gloria volunt Deum progredi ad praeparandum medium, quo haec exclusio habeatur, scilicet denegationem gratiae efficacis, et permissionem peccati, quo praeviso Deus sic exclusis decernit aeternam damnationem, nempe poenam sensus, et poenam damni, quae est ipsa exclusio a gloria, non amplius ut a beneficio indebito, sed tanquam poena pro culpa; nolunt enim, primam exclusionem a regno esse poenam, sed tantum secundam: quia, inquiunt, prima est mera negatio rei indebitae, secunda est privatio propter culpam: sicut si rex deneget alicui dignitatem, quae ipsi non debetur, non est poena; si autem ipsi deneget propter demerita eius, alioquin concessurus, est poena. Ita sentiunt *Estius, Sylvius, Alvarez, Ioannes a S. Thoma*, *Salmanticenses*, *Contensonius* et *alii Thomistae*. Non autem putandum est, quod omnes Thomistae huic sententiae subscripserint; sed nou pauci eam ut nimis

duram impugnarunt, et docuerunt reprobationem non esse voluntatem excludendi a gloria antecedenter ad culpae praevisionem, sed esse voluntatem permittendi, ut aliqui a gloria culpa sua excidant; positivam autem exclusionem a gloria includi quidem in reprobatione, sed tamen supposita culpa, eamque subsequi, non antecedere. Hanc sententiam propugnavit cl. *Goudin;* pro eadem citantur *Capreolus* et *Caietanus*, eandemque secuti sunt *Graveson* et *Billuart*. — Cum his fere consentiunt *Bellarminus* et *Suarezius*, qui existimant, Deum ante praevisa demerita nullum exclusisse positive a gloria, exclusisse tamen negative. — *Augustiniani* aliter sentiunt de reprobatione Angelorum, aliter de reprobatione hominum in statu naturae lapsae. Inter Angelos nempe eos fuisse reprobatos volunt, quos Deus auxilio *sine quo*, seu gratia sufficienti quam solam illis necessariam fuisse docent, pro suo libero arbitrio male usuros praevidit; et ita Molinistis hac in parte consentiunt. Hominum vero reprobationem repetunt a peccato originali; considerantes enim, electionem hominum ad gloriam non fieri nisi post praevisionem peccati originalis; adeoque ex massa iam corrupta, consequenter putant, hominum reprobationem negativam non esse nisi iustam derelictionem in eadem massa, seu, ut loquitur *S. Augustinus*, *non liberationem*. Peccatum tamen originale tanquam causam reprobationis negativae assignant cum distinctione: eorum nempe, qui ad gratiam regenorationis non perveniunt, peccatum originale causam reprobationis *proximam* esse statuunt; reprobationem autem adultorum baptizatorum etiam a peccato originali repetunt, sed tanquam a causa *remota* et *radicali*. Hanc sententiam propugnant *L. Berti* (1), *Norisius;* inter Thomistas *Thomas de Lemos*, *Gonetus*, Card. *Gotti*, *Gazzaniga* et alii. *Iansenius* vero peccatum originale etiam in baptizatis causam esse dixit, propter quam privatione illius specialis benevolentiae, qua Deus electos praedestinat, puniantur, et saltem negative reprobentur.

2. Qui praedestinationem post praevisa merita propugnant, nullam admittunt reprobationem negativam, vi cuius quidam absque omni peccato ab aeterna gloria excludantur, quia talis reprobatio pugnat cum vera et sincera Dei voluntate omnes salvandi. Sicut igitur, qui ita sentiunt, electorum praedestinationem factam esse dicunt ex praevisis eorum meritis, consequenter docent, reprobationem tum angelorum, tum hominum factam esse ex praevisis eorum culpis, neminem absoluto et mere gratuito decreto a gloria aeterna excludi, sed reprobationem positivam et negativam petendam esse a peccato praeviso vel originali per baptismum non extincto, vel actuali per poenitentiam non deleto, vel utroque. Hanc sententiam probant, quaecumque iam allata sunt ad demonstrandum, quod praedestinatio ad gloriam facta sit post praevisa merita, quod Deus velit omnes homines salvos fieri, et quod ideo non alia sit causa reprobationis positivae, quam praevisum peccatum. Hinc aliqua tantum hic addimus, tum ut refellantur illi, qui reponunt reprobationem negativam tam Angelorum, quam hominum in exclusione positiva a gloria tanquam a beneficio indebito, sicque esse gratuitam, et ante praevisa demerita, tum ut confutetur error *Iansenii* (2) docentis « veram reprobationis causam (quoad

(1) Lib. 6, cap. 15.

(2) Lib. 10 de grat. Chr, c. 2.

omnes) esse peccatum originale, quo (reprobi) periisse, et damnationem praevidentur meruisse.

I. *Non datur reprobatio negativa a gloria tanquam a beneficio indebito ex solo Dei beneplacito ante praevisum quodcumque peccatum.*

§ 739. Haec propositio variis argumentis a *S. Scriptura, traditione*, et *rationibus theologicis* petitis probatur.

1. Adversarii contendunt, in Deo esse decretum aeternum aliquos sine praevisa culpa noo quidem poenis afficiendi, sed tamen ab aeterna gloria excludendi, et hanc exclusionem non esse poenam, sed solum beneficii indebiti denegationem. Sed talis status alterius vitae, medius inter poenam et praemium, plane fictitius est. Nam *S. Scriptura* testatur, post diem iudicii duplicem tantum statum futurum esse, nempe electorum et reproborum, dicente Christo: *Ibunt hi in supplicium aeternum: iusti autem in vitam aeternam* (1). Ergo etiam decretum divinum, aeternas hominum sortes concerneos, ad unum vel alterum statum ordinatur. Praeterea io S. Scriptura etiam exclusio a regno coelorum peccatis adscribitur. Ait enim Apostolus: *An nescitis, quia iniqui regnum Dei non possidebunt? Nolite errare; neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles... regnum Dei possidebunt* (2). Deus ergo propter peccata homioes ab aeterna gloria excludit: quod autem Deus semel vult semper vult, et ab aeterno decernit. Et sane, ait cl. *Billuart* (3): « Deus non vult poenam aote culpam, ut concedunt adversarii: atqui a gloria in aeternum excludi est gravissima poena, et summa miseria, imo ipsa essentialis damnatio, nempe poena damni: ergo Deus neminem excludit a gloria ante praevisa demerita. »

2. Iuxta S. Scripturam, et praesertim Apostolum, Deus quantum est ex se, vult sincere, ut omnes salvi fiant, ita ut eorum damnatio ex ipsis solis proveniat: atqui si Deus ante omnem culpam ex parte reprobi praevisam decrevisset posititive eum a gloria, et salute aeterna excludere, atque ad id ut ad finem a se intentum media conquireret, palam est, quod, quantum est ex se, non modo non vellet eum salvari, sed contra vellet eum a salute excludi, et in aeternum perire. Ergo ante praevisum peccatum non fuit talis voluntas in Deo. Nam, ut bene observat *Thom. ex Charmes* (4): « Sincerus affectus homines salvandi stare non potest cum reprobatione negativa a gloria... Affectus enim, qui non tam est, quam esset futurus, si nihil obstaret, non est sincerus: atqui iuxta adversarios affectus Dei erga salutem hominum noo tam est, quam esset, si nihil aliud obstaret. *Voluntas illa antecedens*, inquit *Alvarez* (5), *actum conditionatum importat in Deo, quo vellet salutem omnium, nisi ex hoc impediretur pulcritudo universi, et bonum universale divinae iustitiae, et misericordiae.* Ergo iuxta illos Deus non tam vult homines salvos fieri, quam vellet; quomodo prodigus vellet parcere sumptibus, nisi vellet satisfacere nimio luxui, et avarus liberaliter agere, nisi vellet ditescere: quomodo autem hoc potest cum his verbis convenire Ezech. XXXIII: *Nolo mortem impii, sed ut convertatur a via sua, et vivat?* Et cum his Rom. II: *An divitias bonitatis eius et patien-*

(1) Matth. 25, 46. (2) I Cor. 6, 9, etc. (3) De Deo, Diss. 9, art. 9, § 2.

(4) De Deo, Diss. 4, cap. 3, q. 4, art. 1, concl. 3. (5) Disp. 31, Coroll. 4, n. 5.

tiae et longanimitatis contemnis? Ignorans, quoniam benignitas Dei ad poenitentiam te adducit? » — Igitur ut salvetur vera et sincera voluntas Dei antecedens salvandi omnes, necessario dicendum est, Deum neminem reprobare nisi ob praevisum peccatum aut originale, aut actuale, et ideo non dari reprobationem negativam (sive sit mera negatio actus, sive actus positivus), quae fiat ex solo Dei beneplacito ante praevisum quodcunque peccatum.

3. *Ss. Patres*, ut patet ex locis citatis § 736, n. 1, reprobationis decretum repetunt ex praevisis peccatis. Cum autem ipsis distinctio in reprobationem positivam et negativam ignota fuerit, per reprobationem tum exclusionem a gloria, tum inflictionem poenarum intelligunt, et utriusque causam esse praevisa peccata dicunt. Imo fidissimi *S. Augustini* discipuli expresse docent, etiam exclusionem a gloria, seu denegationem aeternae beatitudinis adscribendam esse praevisis peccatis. *S. Prosper* in resp. ad Obi. III Gallor. inquit de reprobis: « Ideo praedestinati non sunt, quia tales futuri (nempe mali in fine vitae) ex voluntaria praevaricatione praesciti sunt... essent autem praedestinati, si essent reversuri, et in sanctitate mansuri; » ubi manifeste reiicit reprobationem negativam, cum asserat, eam fieri ob praevisa peccata actualia. *S. Fulgentius* ad Monim. (1) scribit: « Quaeso, Monime, ut hunc locum Pauli Rom. IX attendas; notum namque est, iram Dei non posse dici, nisi ubi creditur iniquitas praecessisse: » ubi nullam Dei iram agnoscit (qualis existit non solum in condemnatione ad supplicia, sed etiam in exclusione a gloria, quae est poena damni) nisi ubi praecessit iniquitas. *Concilium Valentinum III*, can. 2 cum dixisset, praescientiam Dei non inferre necessitatem, subiungit: *Nec ex praeiudicio eius (Dei) aliquem, sed ex merito propriae iniquitatis credimus condemnari: nec ipsos malos ideo perire, quia boni esse non potuerunt, sed quia boni esse noluerunt, suoque vitio in massa damnationis vel merito originali, vel etiam actuali permanserunt.* Certe si aliqui ex parte Dei vel per negationem actus, vel per actum positivum a gratia et gloria excluderentur, id maxime vergeret in hominum infelicium istorum *praeiudicium:* negat autem Concilium, ex tali praeiudicio repetendam esse damnationem, et affirmat, etiam reprobos talia auxilia recipere, ut boni esse possint. His accedit consensus Ecclesiae graecae schismaticae, quae constanter hanc fidem retinuit, quod praedestinatio ex praevisis meritis, et reprobatio ex praevisis demeritis facta sit. Nam in suo symbolo, anno 1723 Ecclesiis Russiae transmisso, art. 3 dicit: « Credimus, quod clementissimus Deus illos ad gloriam praedestinaverit, quos ad hanc ab aeterno elegit, illos autem quos ab aeterno reprobavit, damnationi addixerit. Exinde autem non sequitur, Deum voluisse, ut illi iustificentur, et isti reiiciantur, et sine causa damnentur; hoc enim Deo, qui est universalis omnium Pater, apud quem personarum acceptio non est, et qui vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire, nullo modo convenire potest: sed in quantum praevidit, aliquos sua libera voluntate bene usuros, alios eadem abusuros esse, illos ad gloriam, et hos ad damnationem destinavit. »

4. Praecipua ratio, ob quam adversarii absolutum reprobationis negativae decretum defendunt, ex eo pe-

(1) L. 2, c. 24.

titur, quia gloria aeterna est hominibus indebita; beneficium autem indebitum absque iniustitia etiam illis, qui culpa vacant, denegari potest. — Sed haec argumentatio falso supposito laborat, quod ostendit cl. *Tournely* (1) dicens: « Neque vero quidquam momenti babet, quod aiunt, gloriam homini esse indebitam: ita quidem indebita est absolute, quia potuisset Deus hominem non ordinare ad finem supernaturalem; indebita est etiam nunc propter peccatum, cuius demerito excidimus a iure haereditatis filiorum Dei. At debita est supposita gratuita ordinatione Dei, qui fecit hominem rectum, et ad vitam aeternam destinavit; debita est titulo redemptionis per Christum factae, cuius passionis et mortis praetium elevare plurimum ac extenuare videtur sententia quam hic impugnamus; debita est titulo misericordiae ac benignitatis Christi, qui passus est pro nobis, ut donaret nobis vitam, qui nos adiuvat, ut faciamus, quae iubet, qui non patitur tentari nos supra id, quod possumus. » Et sane per Christum Redemptorem lapsa humana natura reparata est; nam Rom. V, 18: *Sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem, sic et per unius iustitiam in omnes homines in iustificationem vitae.* Omnes igitur homines iterum ad destinationem suam pervenire possunt; et cum Paulus dicit: *Deus vult omnes homines salvos fieri*, id de hominibus in statu naturae reparatae intelligendum est.

5. *Cl. Billuart* loc. cit. adversarios perstringit ultimo ex implicantia sententiae, quam defendunt. Ait enim: « Dicunt adversarii, Deum in negotio reprobationis incepisse ab intentione manifestandi iustitiam suam punitivam, et vi huius intentionis statim exclusisse reprobos a gloria ut a beneficio indebito; postea decrevisse permittere culpam: atqui exclusio a beneficio indebito et ante culpam est medium prorsus incongruum, et repugnans ad ostensionem iustitiae punitivae, ut patet, quia potius ostendit iustitiam punitivam in ea non habere locum. Ergo ecc. »

Nota. Sicut praedestinatio ad primam gratiam, quam nemo mereri potest, iuxta omnes theologos est omnino gratuita, ita etiam communiter theologi docent, reprobationem negativam *radicalem*, seu omissionem praedestinationis ad gratiam primam et finalem non habere causam ex parte hominis reprobi, sed dependere ex solo beneplacito Dei (2). Quamvis autem gratias istas mere gratuitas esse nullus catholicus neget, considerata tamen infinita Dei bonitate, et meritis Christi recte dicitur, saltem adultis omnibus sufficientes gratias concedi, quibus salutem aeternam consequi possint(3). *Thomistae* autem qui dicunt, illos praedestinatos esse ad gloriam, quibus gratiae ab intrinseco efficaces praeparatae sunt, necessario inferunt, quod caeteri *negative radicaliter* reprobati sint. Ideo etiam moderatiores cum *Billuart* aiunt quod reprobatio non sit voluntas excludendi a gloria sine culpa, sed voluntas permittendi, ut aliqui sua culpa excidant a gloria. Id probant etiam auctoritate *S. Thomae*, qui I, q. 23, art. 3 ait: « Pertinet ad divinam providentiam, ut permittat, aliquos ab isto fine (gloriae) deficere, et hoc dicitur reprobare; » et inferius ait: « Reprobatio includit voluntatem permittendi, aliquem cadere in culpam et inferendi damnationis poenam pro

(1) De Deo q. 23, art. 2, concl. 4.

(2) V. Sardagna tom. 6, art. 3, controv. 6, n. 567. (3) Cf. § 441 et seq.

culpa. » Nullatenus autem putandum est, S. *Thomam* docere, quod Deus aliquos deserat, et ex hac intentione gratias eis deneget, ut in culpam labantur, cuius punitio divinam iustitiam manifestet. Contrarium enim Angelicus Doctor passim tradit. Nam I, q. 79, art. 1 dicit: « Quia Deus omnia inclinat, et convertit ad se sicut in ultimum finem, impossibile est, quod sit sibi vel aliis causa discedendi ab ordine, qui est in ipsum. » Et in I, dist. 40, q. 4, art. 2 ait: « Cum Deus non velit nisi bonum, non vult istum carere gratia, nisi secundum quod bonum est. Sed quod iste careat gratia, non est simpliciter bonum: unde hoc absolute consideratum non est volitum a Deo. Est tamen bonum, ut careat gratia, si eam habere non vult, vel si ad eam habendam negligenter se praeparat, quia iustum est, et hoc modo est volitum a Deo. Patet ergo, quod huius defectus absolute prima causa est ex parte hominis, qui gratia caret: sed ex parte Dei non est causa huius defectus nisi ex suppositione illius, quod est causa ex parte hominis. » Et q. 24 de verit., art. 14 ad 2 scribit: « Recte homo corripitur, qui praecepta non implet, quia ex eius negligentia est, quod gratiam non habet, per quam potest servare mandata. » Sicuti ergo S. *Augustinus* frequenter docuit Deum neminem deserere, nisi deseratur, ita etiam S. *Thomas* constanter asseruit, gratias sufficientes, quibus praecepta divina adimpleri possint, omnibus dari, easque propter culpam tantum denegari. Minus recte ergo reprobatio ista quasi ex parte Dei petitur, quia gratias reprobis non praeparavit; sed illa semper petenda est ex praevisa culpa, quae etiam causa est gratiae denegatae.

II. *Peccatum originale non est causa reprobationis adultorum baptizatorum.*

§ 740. Certum est, infantes, qui sine baptismo moriuntur, reprobari a gloria propter solum peccatum originale praevisum, cum alterius peccati rei esse non possint. Quod si autem originale peccatum per baptisma remissum et deletum sit, non potest esse causa reprobationis, seu motivum illud, propter quod Deus aliquos adultos baptismate iustificatos ab aeterna gloria excludat, et aeternis poenis afficiat. Ast *Iansenius* etiam in adultis baptizatis peccatum originale reprobationis causam dicere non veretur: nam (1) ait: « Veram reprobationis causam esse peccatum originale, quo (reprobi) periisse, et damnationem meruisse praevidentur. » Et (2) subdit: « Tota illa suppliciorum concatenatio usque ad ultimam damnationem in ignem aeternum radicaliter, et mediate in peccati originalis meritum referenda videtur: immediate tamen prima poenarum istarum promeretur secundam, et ita deinceps, donec ultima tandem velut praecedentium complementum inferatur. » Igitur in mente *Iansenii* peccatum originale etiam per gratiam baptismatis remissum est causa radicalis prima, tametsi non immediata damnationis aeternae reproborum; et rationem inferius reddit, « quia ira contra istud peccatum concepta iam ab aeterno factum est, ut multos eorum noluerit Deus ex integro liberandos a perditione discernere; et ex eadem etiamnum fit, ut si quos temporaliter inde per fidem, aut peccati illius remissionem aliqua ex parte discreverit, in eundem statum damnationis relabantur. » At haec sententia admitti nequit; in a-

(1) Lib. 10 de gr. Chr., c. 2. (2) C. 3.

dultis enim baptizatis peccatum originale non est reprobationis causa.

1. *S. Scriptura* multis in locis testatur peccata remissa peccatori non nocere, nec Deum illorum recordari. Sic Ezech. XXXIII, 12 dicitur: *Impietas impii non nocebit ei, in quacunque die conversus fuerit;* et Ezech. XVIII, 22 de impio poenitente dicit Deus: *Omnium iniquitatum eius, quas operatus est, non recordabor.* At si Deus baptizatum propter peccatum originale reprobaret, peccatum remissum illi maxime noceret, et Deus iniquitatis deletae recordaretur, atque ita vera non essent, quae in Ezechiele dicuntur; quamobrem dicendum est, sententiam *Iansenii* S. Scripturae repugnare. Quod confirmatur etiam ex verbis Pauli dicentis: *Nihil ergo nunc damnationis est iis, qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant* (1), id est, nihil nunc damnatione dignum est in iis, qui per baptismum Iesu Christo sunt insiti, si concupiscentiae resistunt, et ab ea se regi non patiuntur.

2. Christus ait: *Qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus erit* (2). Quicunque ergo per baptismum iustificatur, etiam ius acquirit ad beatitudinem aeternam, et ad media hanc promerendi. Ius autem istud, quod solus Deus intuitu meritorum Christi concedit, supponit in Deo veram et sinceram voluntatem baptizato aeternam gloriam tribuendi, nisi per grave peccatum actuale se illa indignum reddat. Non potest ergo in Deo simul voluntas esse, baptizatum propter peccatum originale ab aeterna gloria excludendi, nisi dicatur, baptismum illusorium esse, et effectum non producere, quem clarissima Christi verba eidem attribuunt. Non licet autem tale quid cogitare; unde *Conc. Valentinum III*, can. 5 de baptizatis ait: *Nec in eis potuit esse vera regeneratio, nisi fieret et vera redemptio, cum in Ecclesiae Sacramentis nihil sit cassum, nihil ludificatorium, sed prorsus totum verum, et ipsa sui veritate, ac sinceritate subnixum.* Explicans deinde, quare inter baptizatos non omnes salvi fiant, dicit, illos salvari, qui in iustitia perseverant; *alios, quia noluerunt permanere in salute fidei, quam initio acceperunt, redemptionisque gratiam potius irritam facere prava doctrina, vel vita, quam servare elegerunt, ad plenitudinem salutis, et ad perceptionem aeternae beatitudinis nullo modo pervenire:* quibus verbis pro causa, ex qua baptizati reprobentur, non peccatum originale sed sola peccata actualia assignat.

3. *Concilium Tridentinum* sess. V, can. 5 definit: *Si quis per Iesu Christi D. N. gratiam, quae in baptismate confertur, reatum originalis peccati remitti negat, anathema sit.* Igitur per baptismum ita Deus reconciliatur homini, ut illi plene condonet peccatum, et peccati poenam tam aeternam, quam temporalem: atqui prorsus repugnat tam plenae et sincerae reconciliationi, quod Deus peccatum sic condonatum retineat ut motivum reprobationis; haec enim duo sunt incompossibilia: « Volo efficaciter condonare peccatum originale, et volo efficaciter reprobare propter illud, seu in poenam illius: » sicut incompossibilia sunt, quod iudex sincere condonet peccatum homicidae, et tamen velit propter illud homicidam suspendi, quae tamen admittere debet opposita sententia. Addit Concilium in eodem canone: *In renatis nihil odit Deus, quia nihil est damnationis iis, qui vere consepulti sunt cum Christo per baptisma in mortem.* In baptizatis ergo

(1) Rom. 8, 1. (2) Marc. 16, 16.

nihil est, quod Deus *odit*, id est, propter quod vel gratias subtrahit, vel poenas infligit. Atqui si Deus velit in poenam peccati originalis reprobare illos, quibus remissum, aut remittendum est, vult consequenter in illius poenam illis denegare in tempore gratiam efficacem, et donum perseverantiae; volitio enim efficax finis est causa electionis mediorum, media autem ad reprobationem sunt denegatio gratiae efficacis, et perseverantiae: quo posito in renatis aliquid est, quod Deus odit, et quod vergit in eorum damnationem, et vera non sunt Concilii verba. Denique Concilium ibidem docet, quod renati per baptisma *Deo dilecti effecti sunt, haeredes quidem Dei, cohaeredes autem Christi, ita ut nihil prorsus eos ab ingressu coeli remoretur*. Atqui si peccatum originale esset causa reprobationis a gloria, renatus per baptisma haberet aliquid, quod eum ab ingressu coeli remoratur. Recte ideo *Bellarminus* (1) dicit, sententiam adversariorum per *Conc. Tridentinum* invicte confutari.

Nota 1. Dantur etiam theologi catholici qui contendunt, recte dici posse, quod peccatum originale concurrat ad reprobationem etiam in baptizatis, quatenus est fons et origo peccatorum actualium, ob quae, si per poenitentiam non deleantur, homines reprobantur. At, reponit *cl. Billuart* (2), « hoc sensu peccatum originale potest dici motivum reprobationis eorum, quibus est remissum, non formaliter et in se, sed radicaliter et in suis effectibus: et hoc est dicere, non quod peccatum originale, sed peccatum actuale ex originali promanans sit motivum reprobationis. » Aiunt illi praeterea, quod licet peccatum originale, prout est macula personae, deleatur per baptismum, non tamen deletur, prout est infectio naturae; etenim, inquiunt, per peccatum originale infirmitas naturae est aucta, et concupiscentia effecta magis effrenis, et haec remanent deleta culpa; unde fit, quod homo sit defectibilior et proclivior ad peccatum, atque ob hanc defectibilitatem et proclivitatem magis exigat ex sua conditione, ut permittatur deficere: sicque peccatum originale, in quibus remissum est, ratione huius maioris defectibilitatis, et ardentioris concupiscentiae, quae, ipso quoad culpam deleto, remanent, potest dici concurrere ad reprobationem. At, iterum respondet *cl. Billuart* l. c., « quod bene advertas, ista maior infirmitas, seu defectibilitas non concurrit ad reprobationem ut motivum illius, sed tantum ut conditio, sine qua non, seu ut dispositio aut aptitudo ex parte materiae, sicut vilitas luti non est motivum cur figulus luti fingat quaedam vasa in contumeliam. Quamtumvis enim natura foret defectibilis, Deus non permitteret eam deficere, nisi propter aliquod bonum, ut iam antea observavimus: quod autem natura defectibilis culpam non habens permittatur deficere, praecise et secundum se non habet rationem boni, sed quatenus iste defectus ordinatur ad aliquod bonum: ergo haec naturae infirmitas per peccatum originale aucta non potest dici motivum, ob quod Deus permittat aliquos deficere; sed, ut dictum est, se habet tantum ut conditio, sine qua non, seu ut dispositio materiae ad deficiendum: motivum autem repeti debet ex aliquo bono, quod Deus ex illo defectu intendit, ut est bonum Universi, manifestatio attributorum, maxime iustitiae etc. » Iustitia autem divina in

(1) De grat. et lib. arb. c. 18.

(2) De Deo Diss. 9, art. 9, § 4.

baptizatis tunc tantum manifestatur, si, deleta culpa originali, reprobentur ob peccata actualia. Ideo *Conc. Tridentinum* in can. citato dicit: *Manere autem in baptizatis concupiscentiam vel fomitem, haec sancta synodus fatetur et sentit: quae cum ad agonem relicta sit, nocere non consentientibus, et viriliter per Iesu Christi gratiam repugnantibus non valet:* noceret autem quam plurimum, si esset causa denegatae gratiae, et reprobationis a gloria. Non licet ergo dicere, peccatum originale esse in baptizatis causam reprobationis propter concupiscentiam, quae in ipsis manet. Quamvis enim haec homines ad peccatum procliviores reddat, observandum tamen est, quod homines per baptismum gratiam sanctificantem, et ius ad validissima salutis media obtineant, et quod iustificati per orationem gratias efficaces consequi valeant, quibus concupiscentiam facile vincere possint. Non ergo propter concupiscentiam, sed propter suam negligentiam, qua media salutis non adhibent, et propter peccata actualia, in quae ideo labuntur, baptizati reprobantur. Nam, ait *Conc. Tridentinum* Sess. VI, cap. 11, *Deus sua gratia semel iustificatos non deserit, nisi ab eis prius deseratur*. Et ibid. cap. 13 dicit: *Deus, nisi ipsi* (iusti) *illius gratiae defuerint, sicut coepit opus bonum, ita perficiet, operans velle et perficere.*

Nota 2. Ad quaestionem: quot sunt *effectus reprobationis?* respondet *Th. ex Charmes* (1), « sunt quatuor, nempe *primus* est permissio peccati, non cuiuscunque, quia peccatum potest per gratiam deleri, sed peccati cum morte coniuncti. *Secundus* est obcaecatio mentis, qua fit, ut homo se peccare non amplius advertat, sicque non convertatur, infallibiliterque moriatur impoenitens; licet enim Deus ei non deneget gratiam illuminationis sufficientem, ipsi tamen in poenam peccatorum praecedentium efficacem denegat. Caecitas autem illa ita est poena peccati, ut sit etiam ipsa peccatum, utpote voluntaria. *Tertius* est obduratio cordis, qua fit, ut obduratus lucentem veritatem reiiciat, monitiones spernat, et adhortationibus hoc unum respondeat: *non possum*. *Quartus* est poena tum damni, quae in exclusione a gloria, tum sensus, quae in deputatione ad poenas aeternas consistit. Haec enim utraque poena est a Deo, iusto vindice: *Discedite a me maledicti, in ignem aeternum.* » Iam alibi autem (2) declaratum est, quod Deus obcaecet et induret homines, non tribuendo aut intendendo eorum malitiam, sed denegando eis gratias, quibus se indignos reddiderunt: quod docet etiam *S. Augustinus* (3) scribens: « Non indurat Deus infundendo malitiam, sed non impertiendo misericordiam. » Ita ergo recensiti effectus reprobationis intelligendi sunt, ut vera maneant, quae iam probata fuerunt, nempe reprobationis *positivae* causam esse praevisum peccatum, et non admittendum esse absolutum reprobationis *negativae* decretum, quia Deus vere et serio vult, omnes homines salvos fieri. Non igitur homines adulti ideo a gratia deseruntur, et in peccata labuntur, quia reprobati sunt, sed ideo reprobantur, quia gratiis abusuri in peccata lapsuri et in iisdem decessuri praevidentur. Hinc etiam *Th. ex Charmes* l. c. addit: « Resolves, causam meritoriam indurationis esse antecedentia peccata, ut tradit Apostolus Rom. I, 21,

(1) De Deo Diss. 4, c. 3, q. 4, a. 2.

(2) § 242 in Resp. ad Obi. 4.

(3) Epist. 194.

qui cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt etc. (v. 24), *propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam.* Quem locum expendens *S. Augustinus* l. 5 c. Iulian. cap. 3 dicit: *Hic itaque vides causam, propter quam traditi sunt, sine ulla ambiguitate monstratam; dixit quippe quid mali ante fecissent, et adiunxit: propter quod tradidit illos in desideria cordis eorum; proinde praecedentis est haec poena peccati* » (1).

Usus doctrinae de reprobatione.

§ 741. Si teste Apostolo *quaecunque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam et consolationem Scripturarum spem habeamus* (2), absque dubio etiam revelata de reprobatione doctrina talis est, ut homines non inutili terrore cruciet, nec in improbam damnationem agat, sed potius a peccatis retrahat, et ad bene vivendum impellat, atque sic eorum moralitatem et felicitatem promoveat.

1. Si praevisum a Deo lethale peccatum unica est reprobationis causa, cuilibet homini acclamandum est: *Quasi a facie colubri fuge peccata; et si accesseris ad illa, suscipient te. Dentes leonis dentes eius, interficientes animas hominum* (3). Illud solum merito timendum est, sine quo mala caetera non obsunt, et cum quo bona cuncta nihil prosunt ad salutem. Timeant ergo et peccatores et iusti; utrisque enim ruinae periculum impendet; illis quidem, quia iam reprobationis causam in se, peccata nimirum, experiuntur; istis etiam, ne, dum de iustitia sua praesumunt, eo lapsu graviore ruant, quo altius sese efferunt. Peccatores per veram poenitentiam reprobationis causam a se amovere festinent; scriptum est enim: *Non tardes converti ad Dominum, et ne differas de die in diem. Subito enim veniet ira illius, et in tempore vindictae disperdet te* (4). Iusti autem, qui stant, videant ne cadant, et ideo fragilitatis suae memores, in humilitate ambulent, non se super alios efferentes, non suis viribus merita adscribentes, non de sua iustitia praesumentes. Nam, ait *S. Augustinus* (5): « Ipsam praesumptionem superbiae damnat Deus. Praesumptio de iustitia quasi dextera est; cogitatio impunitatis peccatorum quasi sinistra est. Audiamus vocem Dei dicentem nobis: *Ne declines in dexteram, aut sinistram.* Ne praesumas ad regnum de iustitia tua, ne praesumas ad peccandum de misericordia Dei. »

2. Christus cuidam sciscitanti: *Domine, si pauci sunt qui salvantur?* respondit: *Contendite intrare per angustam portam* (6), quasi dicat: Nolite de reprobationis iudiciis sollicite angi, incuriae vestrae ac socordiae nequaquam favete, cogitantes, multos etiam mediocri studio esse salvandos, sed potius solliciti et alacres in virtutis studio estote, per mortificationem continuam cordis passiones frenate, et carnis concupiscentias crucifigite; semper orantes, et nunquam deficientes gratias efficaces impetrare satagite, bona opera sedulo exercentes in via perfectionis usque progredi studete: *Contendite intrare per angustam portam, quia multi quaerent intrare, et non poterunt*, quia ex his quoque, qui non omnino torpescunt, nec magnis criminibus inquinati esse videntur, multi peribunt. Itaque reprobationis abyssum ne scrutemur, ne sub aquis tam vehementibus in tanto illidentium fluctuum stridore

(1) § 443-446. (2) Rom. 15, 4.
(3) Eccli. 21, 2, etc. (4) Eccli. 5, 8.

(5) Enar. in Ps. 31. (6) Luc 13, 23, etc.

mergamur, sed per electorum semitas, et angustam Evangelii viam ambulare solliciti simus; et sic reprobationis causas vitantes funestos eius effectus non experiemur.

3. Pastoris animarum est, ita doctrinam de reprobatione populo proponere, ut inde gloria Dei et salus animarum promoveatur. Frequenter idcirco fidelibus exponat, Deum velle omnes homines salvos fieri, Christum pro omnibus mortuum esse eisque salutis media praeparasse; Deum infinite misericordem esse, neminem deserere, nisi prius ab homine deseratur, neminem damnare, nisi ob peccatum, et maximum quoque peccatorem per poenitentiam a perditione liberari posse. Reprobationis autem pericula, quae in negotio salutis desides, inordinate viventes, et poenitentiam procrastinantes incurrunt, non reticeat, sed gravibus verbis describat, ut fideles a vitiis retrahat, a tepore excitet, et ad virtutis exercitium impellat. Alios autem admonens de sua imprimis salute sollicitus sit, et cum Apostolo dicat: *Castigo corpus meum et in servitutem redigo, ne, dum aliis praedicaverim, ipse reprobus efficiar.*

—

SECTIO II.

DE EXECUTIONE DECRETORUM DIVINORUM IN MORTE HOMINIS SEU DE CONSUMMATIONE PARTIALI.

§ 742. Quemadmodum de Deo Creatore scriptum est: *Ipse dixit, et facta sunt, ipse mandavit, et creata sunt* (1), ita etiam de Deo Consummatore dicendum est, quod omnia, quae decrevit, certissime, et exactissime adimpleantur. Voluit nempe Deus, ut homines in hac vita perfectam moralitatem sectentur, et in altera vita summam ac aeternam felicitatem consequantur. Negari ergo non potest, nobilissimum finem hominibus a Deo praefixum esse. Quinimo, ait *V. Beda*, Serm. 3 de Sanctis: « Dei ineffabilis et immensa bonitas etiam hoc providit, ut laborum quidem tempus et agonis non extenderet, nec longum faceret, aut aeternum, sed breve, et, ut ita dicam, momentaneum; ut in hac brevi et exigua vita agones essent et labores, in illa vero, quae aeterna est, coronae et praemia meritorum; ut labores quidem cito finirentur, meritorum vero praemia sine fine durarent. » Summa autem haec felicitas hominibus nonnisi sub conditione perfectae moralitatis promissa est, qua deficiente in altera vita non praemia consequentur, sed poenis subiicientur. Et haec quidem aliquo modo ipsa sana ratio cognoscit, quae tamen hominum in altera vita sortem perfecte explicare, et praemiorum ac poenarum modum describere non valet. Ad divinam igitur revelationem recurrendum est, quae nos edocet, homines ex hac vita in aliam transeuntes mox coram tribunali divino iudicari, et per iustissimi iudicis sententiam in statum praemiorum aut poenarum reponi. Ut haec doctrina rite explanetur, agendum est 1° *de transitu hominum ex hac vita in alteram*, 2° *de statu hominum in altera vita*, et 3° *de nexu Beatorum cum hominibus viatoribus:* quibus declaratis, quaedam *de communione Sanctorum* dicenda sunt.

Nota. Veritas fundamentalis pro tractatibus in hac et sequenti sectione suscipiendis, est *immortalitas animae*, quae iam alibi (§ 200) probata fuit, et per ea, quae in his sectionibus dicenda sunt, maxime confirmatur. - Ubi autem semel persuasum est homini, se cum hoc mortali cor-

(1) Ps. 148. 5.

pore non esse interiturum, nihil potest ipsi esse antiquius, quam scire, quam post hanc brevem, fragilemque vitam habiturus sit sortem. Sed et haec quoque cogitatio vehementer animum nostrum pulsare debet: an illi, qui ex vita iam excesserunt, aliquam nobiscum retineant necessitudinem, et an nos, qui hanc vitam adhuc decurrimus, ei servitia praestare, aut auxilia ab ipsis recipere possimus. Qua de re diligentius nunc inquirendum est, admoto revelationis lumine. Pauca hic videt naturalis ratio, si sola est; siquidem incerta sunt et obscura quae de ipsa animae immortalitate disscruerunt etiam sapientissimi veterum Philosophorum; et quamvis ex ipsa Dei notione concluditur, manere post hanc vitam mercedem virtuti, et poenam vitio; nihil tamen certi habetur, nisi fides rationi occurrat. Quaenam nempe sit piis proposita remuneratio, quae vindicta reservata impiis quae sit viventium cum illis qui defuncti sunt connexio, sola nos docere potest revelatio. Ne ergo animos despondeamus cum ad extremam hominis sortem explicandam perventum est. Ea nunc tractanda sunt, quae omnium, quae praecesserunt, scopus sunt et finis: quo omnis vita nostra, et tota divinae providentiae oeconomia collimat. Ad id enim conditi ac redempti sumus, ad id abluti sumus et iustificati; ad id tot egregia vitae sanctioris praecepta, tot virtutis incitamenta, tot gratiae auxilia nobis concessa sunt, ut haereditatem capiamus salutis, et partem habeamus in regno Christi et Dei.

CAPUT I.

DE TRANSITU HOMINUM EX HAC VITA IN ALTERAM.

§ 743. Hominis conditio in hac terra graphice describitur a Iob dicente: *Homo natus de muliere, brevi vivens tempore, repletur multis miseriis; qui quasi flos egreditur et conteritur, et fugit velut umbra, et nunquam in eodem statu permanet* (1). Quibus verbis clare ostenditur, breves esse dies hominis viatoris, adinstar umbrae cito praeterire, multisque miseriis ac vicissitudinibus subiectos esse. Diebus istis peregrinationis ad finem perductis homo viator a mundi theatro abripitur, et ex oculis hominum evanescit: qua de causa tum floribus comparatur, qui egrediuntur, crescunt, marcescunt et conteruntur, tum animalibus, dicente Ecclesiaste: *Unus interitus est hominis, et iumentorum, et aequa utriusque conditio; sicut moritur homo, sic et illa moriuntur: similiter spirant omnia, et nihil habet homo iumento amplius*(2). Haec vero, ut probatum est (§ 200, not. 2) de conditione corporis dicta sunt, cuius interitus similis dicitur interitui iumentorum; caeterum inter hunc et illum maxima est differentia; animalia enim intereuntia vita sua undequaque privantur: intereunte autem corpore hominis, anima ipsius non moritur, sed vitam suam continuat. De homine enim idem Ecclesiastes inquit: *Revertatur pulvis in terram suam, unde erat, et spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum* (3). Interitus ergo hominis non est, nisi transitus ex hac vita in alteram, qui ut recte cognoscatur, agendum est 1° *de morte hominis*, et de iis, quae eam immediate sequuntur, nempe 2° *de iudicio particulari, et de executione sententiae in eo latae.*

ARTICULUS I.

De morte hominum.

§ 744. Mors est solutio vinculi ac commercii, quod corpus inter et ani-

(1) Iob 14, 1 et 2. (2) Eccle. 3, 19. (3) 12, 7.

mam in homine adest, seu est separatio animae, seu spiritus a corpore. Mors naturalis in S. Scriptura variis nominibus exprimitur et declaratur: mors piorum hominum vocatur somnus; sic Deut. XXXI, 16: *Dixit Dominus ad Moysen: Ecce tu dormies cum patribus tuis;* et Io. XI, 11: *Lazarus amicus noster dormit, sed vado, ut a somno excitem eum:* mortui dicuntur congregari ad populum suum, Gen. XXV, 8: *Mortuus est Abraham, et congregatus ad populum suum;* ibid. (v. 17): *Ismaël appositus est populo suo;* et Gen. XXXV, 29: *Isaac appositus est populo suo.* Praeterea mors dicitur via universae terrae Iosue XXIII, 14: *Hodie ingredior viam universae terrae;* exitus, et a nobis iter Sap. III, 2, etc.: *Aestimata est afflictio exitus illorum, et quod a nobis est iter, exterminium; illi autem sunt in pace;* et Hebr. XIII, 7: *Quorum intuentes exitum conversationis, imitamini fidem;* reditus corporis in terrae pulverem, et spiritus ad Deum Eccle. XII, 7: finis, scilicet vitae: *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* (1); dissolutio, seu resolutio: *Desiderium habens dissolvi et esse cum Christo* (2); *Tempus resolutionis meae instat* (3); depositio tabernaculi praesentis: *Velox est depositio tabernaculi mei* (4); et requies a laboribus: *Beati mortui, qui in Domino moriuntur. Amodo iam dicit Spiritus, ut requiescant a laboribus suis* (5). — De morte iam, quae inter novissima hominis primum locum tenet, et recte primus in alteram vitam gressus vocatur, tractandum est, eiusque *causas* exponere, *universalitatem* ac *certitudinem quoad substantiam, incertitudinem vero quoad horam* probare, *effectus quoad corpus* et *animam* ostendere, ac demum *solatia quaedam contra mortis terrores* adiicere oportet.

Nota. Mors in triplici alio sensu in S. Scriptura usurpatur: 1° pro damnatione impiorum post hanc vitam, iuxta cogitandi et loquendi modum Hebraeis usitatum, qui olim mortem malorum maximum habuerunt, indeque gravissima quaevis mala, et maximam infelicitatem mortis nomine designarunt: ita Prov. XIV, 12 legitur: *Est via quae videtur homini iusta; novissima autem eius deducunt ad mortem,* id est, ad damnationem aeternam; et ibid. X, 2: *Iustitia vero liberabit a morte,* non quidem a temporali, sed ab aeterna: 2° pro morte spirituali, qua homo per lethale peccatum gratia sanctificante privatur: ut Ephes. II, 1: *Vos, cum essetis mortui delictis et peccatis vestris* etc.; et v. 5. *Et cum essemus mortui peccatis* etc.; 3° pro perfecta concupiscentiae abnegatione, qua pii carni et mundo veluti moriuntur, et in Deo vivere incipiunt ut Rom. VI, 2, dicitur: *Qui mortui sumus peccato, quomodo adhuc vivemus in illo?* et v. 11: *Ita et vos existimate vos mortuos quidem esse peccato, viventes autem Deo.*

I. *Mortis causae.*

§ 745. Triplex mortis causa distingui potest, scilicet, *efficiens, physica,* et *moralis.*

1. Mortis causa efficiens est Deus ipse, qui sicut omnia creavit, ita omnia conservat et gubernat, et quidem tam sollicita providentia, ut sine voluntate Patris ne unus quidem ex passeribus super terram cadat (6). Multo minus homo sine voluntate Dei morte abripi potest: sed Deus, qui hominibus vitae beneficium praeparavit, etiam terminum vitae posuit; et sicut vinculum corpus inter et ani-

(1) Matth. 10, 22. (2) Phil. 1, 23. (3) II Tim. 4, 6. (4) II Petr. 1, 14. (5) Apoc. 14, 13. (6) Matth. 10, 29.

mam strinxit, ita et pro beneplacito suo solvit. Ideo dicitur I Reg. II, 6: *Dominus mortificat et vivificat, deducit ad inferos, et reducit.* Tob. XIII, 1: *Magnus es, Domine, in aeternum, et in omnia saecula regnum tuum: quoniam tu deducis ad inferos et reducis, et non est qui effugiat manum tuam.* Sap. XVI, 13: *Tu es, Domine, qui vitae et mortis habes potestatem.* Apoc. I, 18 Filius Dei dicit: *Ecce sum vivens in saecula saeculorum, et habeo claves mortis et inferni.* Sicuti ergo nemo mortem, quam Deus absolute non vult, alteri potest inferre, ita nemo mortem, quam Deus ab aeterno decrevit, a se, vel ab altero propellere valet; nam *non est sapientia, non est prudentia, non est consilium contra Dominum* (1).

2. Mortis causa physica est talis alteratio partium solidarum et fluidarum corporis, sive talis deterioratio organismi, qua subsecuta, vita organica et etiam sensitiva cessat, ac omnis influxus animae in corpus impossibilis redditur. Haec iterum vel est remota, nempe successiva alteratio partium corporis, quae longiori ante mortem tempore iamiam succedit, et hominem quasi ad mortem praeparat; vel proxima, sive talis alteratio, quae statim ac subsecuta est, aut instantanee, aut paulo post mortem adducit. Haec porro corporis alteratio vel per causas externas producitur, ex. gr., per occisionem, gravem lapsum, suffocationem etc.; vel per causas internas, quas medicis indagandas relinquimus.

3. Mortis causa moralis est peccatum primum protoparentum in omnes homines transfusum, ut iam probatum est (2). Recte autem inter morales mortis causas etiam peccata actualia numerantur, quae saepe efficiunt, ut vita decurtetur, et mors acceleretur. Iam enim naturaliter per indomitas passiones, praecipue per gulam, ebrietatem, luxuriam et iracundiam vires corporis conteri, sanitatem laedi, morbos procreari, vitamque breviorem reddi, ipsi medici fatentur, et continua experientia testatur. Certum porro est, quod etiam in poenam peccatorum actualium dies hominis minuantur, et mors citius advocetur. Nam Iob de impio ait: *Antequam dies eius impleantur, peribit, et manus eius arescent* (3). Idem scribit: *Numquid semitam saeculorum custodire cupis, quam calcarunt viri iniqui? Qui sublati sunt ante tempus suum, et fluvius subvertit fundamentum eorum* (4). Prov.: *Timor Domini apponet dies: et anni impiorum breviabuntur* (5). Eccles.: *Ne impie agas multum, ne moriaris in tempore non tuo* (6). Eccli.: *Qui odit correptionem, minuetur vita* (7).

II. *Mortis universalitas et certitudo quoad substantiam.*

§ 746. A mortis lege exemptum esse neminem, praeter experientiam testatur S. Scriptura pluribus locis. Mors enim vocatur Iosue XXIII, 14: *Via universae carnis;* Iob XXX, 23: *Constituta domus omni viventi.* II Reg. XIV, 14 legitur: *Omnes morimur, et quasi aquae dilabimur in terram, quae non revertuntur.* Iob: *Breves dies hominis sunt, numerus mensium eius apud te est: constituisti terminos eius, qui praeteriri non poterunt* (8). Eccles.: *Moritur doctus similiter ut indoctus* (9); ibid.: *Nemo est qui semper vivat, et qui huius rei habeat fiduciam* (10). Eccli.: *Memor esto, quoniam mors non tardat, et*

(1) Sap. 21, 30

(2) § 206, n. 4, et § 214, n. 1. (3) C. 15, v. 32. (4) C. 22, v. 15, etc. (5) C. 10. v. 27. (6) C. 7, v. 18. (7) C. 19, v. 5 (8) C. 14, v 5 (9) C. 2, v. 16. (10) C. 9, v. 4

testamentum inferorum, quia demonstratum est tibi; Omnis caro sicut foenum veterascet, et sicut folium fructificans in arbore viridi (1). Ibid.: *A muliere initium factum est peccati, et per illam omnes morimur* (2). Rom. V, 12: *Per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, et per peccatum mors, et ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt.* Hebr. IX, 27: *Statutum est hominibus semel mori.* Omnes ergo homines nobiles sicut ignobiles, docti sicut indocti, divites sicut pauperes, morti subiecti sunt. Nam, ait *S. Chrysostomus* (3), « quod mortem attinet, nonne et hic eadem aequalitas? nonne tam divitibus, quam pauperibus immaturae mortes accidunt? atque etiam post mortem non tam his, quam illis omnibus similiter corpus dissolvitur, favillaque fit et pulvis, ac vermes gignit? » — Praeclare *S. Augustinus* serm. 279 de tempore (4), dicit: « Omnibus hominibus natis constituit Deus mortem, per quam de isto saeculo emigrent. Exceptus eris a morte, si exceptus fueris a genere humano. Quid facis? numquid tibi modo dicitur: elige, utrum velis esse homo? - Iam homo es, venisti: quomodo hinc exeas, cogita: natus es, moriturus es. Fuge, cave, repelle, redime; mortem potes differre, non auferre: veniet, etsi nolis; veniet quando nescis. Quid ergo times, quod, etsi nolueris, erit? Time potius, quod si nolueris, non erit (id est, time malam mortem). Recte ideo Poëta canit:

Mors incertarum rerum certissima cunctis:
Incertum quando, certum aliquando mori. »

Nota 1. His non obstantibus, *Menander Samaritanus*, Simonis Magi discipulus, quoddam confinxit gregalibus suis baptisma, quo qui tingerentur, promisit immortales futuros et incorruptibiles. Insanum hoc commentum, a Patribus coaevis et ab Eusebio (5) relatum, ipsa experientia refutavit. — Eandem fere insaniam adoptavit *Philippus Rosenfeld, Saxo*, inter alia docens, moriturum esse neminem, quicunque Evangelium rite servaverit, quoniam Christus dixit: *Si quis ex ipso manducaverit, non morietur;* et: *si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in aeternum* (6): quae verba haereticus homo de vita corporali intellexit, iuxta expositionem Patrum et doctrinam Ecclesiae de vita spirituali et aeterna intelligenda. — *Theophrastus Paracelsus*, et quidam *Sinenses*, teste Rigault (7), medicamentis vitam perpetuam reddi posse existimarunt. — Tandem *Io. Asgil, Anglus*, Parlamenti assessor, speciali opere de immortalitate hominum super terram edito, absolutam moriendi necessitatem negavit, atque statuit, medium consequendi immortalitatem corporis esse fidem firmam et miraculosam, qua Henoch effugit mortem. — Ex his patet humanam rationem eousque aberrare posse, ut veritatem neget, quam non solum fides docet, sed etiam experientia quovis tempore confirmat.

Nota 2. Universalitati mortis opponi videntur, quae de *Henoch* et *Elia* in S. Scriptura narrantur. Nam Gen. V, 24 legitur: *Ambulavit (Henoch) cum Deo, et non apparuit, quia tulit eum Deus.* Et IV Reg. II, 11 etc.: *Cumque pergerent* Elias et Eliseus, *et incedentes sermocinarentur, ecce currus igneus et equi ignei diviserunt utrumque, et ascendit Elias per turbinem in coelum: Eliseus autem - non vidit*

(1) Eccli. c. 14, v. 12, 18. (2) C. 25, v. 33.
(3) Serm. 5 de Anna, n. 5.
(4) Al. 24 ex Sirmondianis, n. 9.
(5) Hist. eccl. lib. 2, c. 20.
(6) Io. 6, 50, etc.
(7) De christ. exped. ad Sinas, c. 9.

eum amplius. Ambo igitur in alteram vitam translati sunt, quin eorum animae a corporibus solverentur; seu quin mortem gustarent. — Notandum autem est, quod nonnulli verba Moysis de ipso obitu Henochi interpretentur, tum quia mors in S. Scriptura iisdem fere terminis exprimitur, ut Iob XXII, 16, et XXXII, 22; Ps. XLVIII, 16; Eccli. XIX, 3; Ionas IV, 3; tum quia Sap. IV, 10 etc. de Henoch dicitur: *Raptus est, ne malitia mutaret intellectum eius.... Consummatus in brevi, explevit tempora multa...condemnat autem iustus mortuus vivos impios* etc.; tum quia Rabbini magno consensu Henochum vere mortuum esse testantur. Eliam vero quidam ipso igne, quo involvebatur et abripiebatur, consumptum fuisse putant. — Recepta vero in Ecclesia sententia est, Henochum et Eliam mortuos non esse, sed vivos usque ad ultima mundi tempora reservari. Haec sententia S. Scripturae et Traditioni conformior est. Nam si Moyses mortem Henochi enarrare voluisset, non immutasset modum loquendi eousque servatum, cum aliorum Patriarcharum obitum referens ait: *Et mortuus est*. De *Henoch* autem primo observat, illum bene gestis Dei favorem sibi conciliasse; tum subdit: *tulit illum Deus;* cumque ea verba non satis aperta esse intelligeret, adiecit: *et non apparuit*, quibus profecto innuitur, superstitem illum adhuc in loco extra mundum versari. Paulus aperte testatur, Henochum mortuum non esse, ad Hebr. scribens: *Fide Henoch translatus est, ne videret mortem, et non inveniebatur, quia transtulit illum Deus* (1). Liber Sapientiae dicit, Henochum *in brevi* consummasse vitam terrestrem; quae autem sequuntur, in genere de morte iustorum intelligenda sunt, qui ut Henoch tempus vitae meritis replent. Ss. Patres quoque Henochum et Eliam mortuos non esse credunt. *S. Clemens Rom.* (2) docet, Henochum obedientiae et fidelitatis merito translatum fuisse, nullibi autem scriptam eius mortem reperiri. S. *Irenaeus* (3) translatum Henochum perhibet, et hodie usque servatum. *Tertullianus* adv. Iudaeos de Henocho dicit: « Necdum mortem gustavit, haereditatis candidatus. » *S. Hieronymus* (4) ad Pammach. scribit: « Henoch translatus est in carne; Elias carneus raptus est in coelum: necdum mortui et paradisi iam coloni habent quoque membra, cum quibus rapti sunt, atque translati. » *S. Augustinus* (5), inquit: « Neque enim Henoch et Elias per tam longam aetatem senectute marcuerunt. » Item (6): « Eliam et Henoch non dubitamus, in quibus nati sunt, corporibus vivere. » Absona autem sunt, quae neoterici de Elia comminiscuntur; S. Scriptura enim, Eliam igneo curru translatum, non concrematum fuisse dicit: fulgur aut ignis naturalis etiam pallium combussisset. Non conveniunt autem Patres in assignando loco, in quem Henoch et Elias translati sunt. Certum tamen est, quod e terra abrepti non fuerint in regnum coelorum introducti, quod ante mortem Christi nemini patebat. Hinc *S. Augustinus* (7), scribit: « Nec tamen eos iam in illam spiritualem corporis qualitatem consummatos, qualis in resurrectione promittitur, quae in Domino prima praecessit. » Iisdem visionem beatificam denegant *S. Gregorius Naz.* (8), et *S. Augu-*

(1) Hebr. 11, 5. (2) Ep. I ad Corinth.
(3) Lib. 4 adv. haer. c. 16. (4) Ep. 61.
(5) Lib. 1 de peccat. mer. et remis. c. 3.
(6) Lib. 2 de pecc orig. c. Coelest. c. 23.
(7) Lib. 1 de peccat. merit. c. 3.
(8) Orat. 24.

stinus (1). Verum *S. Ambrosius* (2), et *S. Hieronymus* (3), eos coelestium gaudiorum participes esse censent. Communior vero sententia est, quod in paradisum terrestrem, per diluvium non devastatum, translati sint. Refert enim *S. Irenaeus* (4), discipulos Apostolorum docuisse, Henochum et Eliam vitam agere in horto Eden, ubi olim primi parentes vitam duxerunt; « ibi autem manere eos, qui translati sunt, usque ad consummationem. » *S. Augustinus* quoque (5), eosdem in paradisum terrestrem translatos putat; « nam, ait, quo eos credendum est fuisse translatos, nisi ubi est ipsum lignum vitae, unde illis sit potestas vivendi, nec ulla moriendi necessitas? » Sententiam istam tenent *S. Thomas* (6), et *Bellarminus* (7). Alii autem, qui paradisum terrestrem per diluvium deletum esse dicunt, Henochum et Eliam in alio orbis terrarum loco versari opinantur. Recte ideo *S. Chrysostomus* (8) ait: « Multi quaerunt, quomodo translatus sit Henoch? et cur translatus sit? et cur non sint mortui neque ipse, neque Elias? et si adhuc vivunt, quomodo vivant? et in quo habitu? Sed supervacaneum est hoc quaerere. Nam quod ille quidem, nempe Henoch, sit translatus, hic autem, Elias, sit assumptus, dixerunt Scripturae. Ubi autem sunt, et quomodo sunt, non adiiecerunt; non amplius enim dicunt, quam quae sunt necessaria. » Caeterum omnes admittunt, Henochum et Eliam in loco, in quo recepti sunt, feliciter vivere. Ait enim *S. Augustinus* (9): « Neque enim arbitrandum est, Eliam vel sic esse iam, sicut erunt Sancti Dei, quando peracto operis die denarium accepturi sunt; vel sic, quemadmodum sunt homines, qui ex ista vita nondum emigrarunt. Iam itaque aliquid melius habet, quamvis nondum habeat, quod ex hac vita recte gesta in finem habiturus sit. » Et *S. Gregorius M.* Hom. in Evangelia (10) docet: « Eliam raptum esse in coelum aëreum, ut in secretam quamdam regionem terrae duceretur, ut in magna carnis et spiritus quiete viveret, quoadusque ad finem mundi redeat. » Quodsi Henoch et Elias vivi reservantur, non ideo a mortis lege exempti sunt. Cum enim in consummatione saeculi ut praecones veritatis et praecursores supremi iudicis in terram venturi sint, interficiendi praedicuntur ab Antichristo; legitur enim Apoc. XI, 7: *Cum finierint testimonium suum, bestia, quae ascendit de abysso, faciet adversus eos bellum, et vincet illos, et occidet eos.* Ideo *Tertullianus* (11) inquit: « Nec mors eorum reperta est, dilata scilicet: caeterum morituri reservantur, ut Antichristum sanguine suo extinguant. » Et *S. Gregorius M.* l. c. ait, Eliam quiete vivere « quoadusque in fine mundi redeat, et carnis debitum solvat. Ille enim mortem distulit, non evasit. » Eadem est sententia omnium Patrum et Doctorum, qui cap. 11 Apoc. de Henoch et Elia interpretantur (12).

Nota 3. Quaestio movetur, an ab universali mortis lege excipiantur illi, qui in novissimo die adveniente Iudice adhuc viventes reperientur. Duae hac de re dantur sententiae. Prima affirmat, illos morti non esse subii-

(1) Lib. 9 de Genesi ad litt. c. 6.
(2) Ep. 38. (3) Ep. 61 ad Pammach.
(4) Lib. 5 adv. haer. c. 5.
(5) Lib 6, c. Iulian. c 30.
(6) I, q. 102. art. 2 ad 3, et 3 p. q. 49, art. 5 ad 2. (7) Lib. de grat. primi hom. c. 11.
(8) Hom. 22 in Ep. ad Hebr.
(9) Lib. 9 de Gen. ad litt. cap. 6.
(10) Hom. 29. (11) Lib. de anima, c. 35.
(12) Cf. Calmet Diss. de translatione Henochi ad Ep. ad Hebr., et Natalis Alex. Hist. Vet. Test. tom. 1, diss. 5.

ciendos. Nam Apostolus ad Cor. ait: *Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur* (1); graeci codices habent: *Non omnes quidem dormiemus, omnes tamen immutabimur;* ergo negat, omnes morituros esse, quamvis affirmet, omnium corpora *induere incorruptionem* (2). Idem ad Thess. scribit: *Mortui, qui in Christo sunt, resurgent primi; deinde nos, qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo in aëra, et sic semper cum Domino erimus* (3). Igitur qui tunc vivent, simul rapientur cum resurgentibus impertransita morte. Ita sentiunt *S. Chrysostomus, Theophylactus* et plerique Patres graeci. Inter latinos eidem sententiae adhaeserunt *Tertullianus* l. de resur. carnis (4), *S. Hieronymus* Ep. ad Marcel., *S. Augustinus* de peccat. mer. (5). — Sed tamen in Ecclesia latina praevaluit altera sententia, quae dicit, etiam illos, qui in novissimo die vivi invenientur, morituros esse. Haec sententia probatur per supra citata S. Scripturae testimonia, quae neminem a lege mortis excipere permittunt, et quibus addi possunt verba Psal. LXXXVIII, 47; *Quis est homo, qui vivet, et non videbit mortem?* — Neque adversantur verba ad Cor. (6), etiam admissa lectione graeca, quandoquidem ly *dormire* importat quietem, sive somnum, quali donantur, qui iacent in sepulcris. Fato igitur ultimo et ipsi cedent, ut iterum paulo post resurgant. Quia autem dormitio haec erit brevissima, iure merito scribere potuit Apostolus: *Non omnes quidem dormiemus* somno diuturno, et nihilominus *omnes immutabimur* per resurrectionem, quae necessario praecedentem mortem supponit. Innititur haec interpretatio *Oecumenio*, qui in hunc locum sic disserit: « Alii vero (id est, Graeci) dicunt, Apostolum dixisse: *non dormiemus*, de longa morte, quasi corruptione et dissolutione opus sit. Siquidem in puncto temporis, subitoque impetu et mori et resurgere dormitionem esse negant. » Ita pariter ad Thess. (7), Apostolus non negat, sed non nominat mortem in iis, qui instante Christi adventu erunt adhuc viventes, quia inter eorum extinctionem et resurrectionem perbreve tempus excurret; idcirco haec tam cito contingent, ut Apostolus dicere potuerit, quod raptus viventium erit simultaneus cum resurgentibus. Nullam ergo a lege mortis exceptionem esse, communiori sententia defendunt Patres latini. Ipse *S. Augustinus* sententiam suam l. de peccat. mer. (8), expositam retractavit l. 2 Retract. (9), et l. 20 de Civ. Dei (10), ita disserit: « Dixit Apostolus, cum de resurrectione corporum ad Corinthios loqueretur: *Omnes resurgemus* (11), vel sicut alii codices habent: *Omnes dormiemus.* Cum ergo nec resurrectio fieri possit, nisi mors praecesserit, nec dormitionem possimus illo loco intelligere nisi mortem; quomodo omnes vel dormient vel resurgent, si tam multi, quos inventurus in corpore est Christus, nec dormient nec resurgent? Si ergo Sanctos, qui reperientur Christo veniente viventes, eique in obviam rapientur, crediderimus in eodem raptu de mortalibus corporibus exituros, et ad eadem mox immortalia redituros, nullas in verbis Apostoli patiemur angustias, sive ubi dicit: *Tu quod seminas, non vivificatur, nisi*

(1) I Cor. 15, 51.
(2) V. 53.
(3) I Thess. 4, 15, etc.
(4) C. 41 et 42.
(5) Lib. 2, cap. 31.
(6) I Cor. 15, 51.
(7) I Thess. 4.
(8) Lib. 2, c. 31.
(9) Cap. 33.
(10) Cap. 20.
(11) I Cor. 15, 51.

moriatur: sive ubi dicit: *Omnes resurgemus*, aut *omnes dormiemus:* quia nec illi per immortalitatem vivificabuntur, nisi, quamlibet paululum, tamen ante moriantur; ac per hoc et a resurrectione non erunt alieni, quam dormitio praecedit, quamvis brevissima, non tamen nulla. » Hanc sententiam suo aevo communiorem fuisse, testatur *S. Thomas* (1). — Ecclesia tamen hac de re nihil definivit, et ideo utraque sententia catholice defendi potest. Hinc *Gennadius* lib. de Eccles. dogmat. cap. 7, cum approbasset dicentes, neminem a lege mortis exemptum iri in ultimo Christi adventu, addit: « Verum quia alii et alii aeque catholici et eruditi viri, qui credunt, anima in corpore manente immutandos in incorruptionem et immortalitatem eos, qui in adventu Domini vivi inveniendi sunt, et hoc eis imputari pro resurrectione ex mortuis, quod mortalitatem in immutationem deponant, non morte: quolibet quis acquiescat modo, non est haereticus, nisi ex contentione haereticus fiat. Sufficit enim in Ecclesiae lege carnis resurrectionem credere futuram de morte.

III. *Mortis incertitudo quoad diem et horam.*

§ 747. Sicut nullus a morte eximitur, ita etiam nemo absque speciali revelatione divina scit mortis suae diem vel horam: ex sapientissimis autem rationibus a Deo constitutum est, ut homines ignorent mortis suae tempus.

I. S. Scriptura incertitudinem horae mortis frequenter commemorat. Eccles. IX, 12 legitur: *Nescit homo finem suum, sed sicut pisces capiuntur hamo, et sicut oves laqueo comprehenduntur, sic capiuntur homines in tempore malo, quum eis extemplo supervenerit.* Christus in parabola de decem virginibus, quae in adventu sponsi inopinato extinctas lampades habuerunt, et ideo a nuptiis exclusae sunt, hoc adiicit monitum: *Vigilate itaque, quia nescitis diem neque horam* (2). Idem habet: *Et vos estote parati, quia, qua hora non putatis filius hominis veniet* (3). Paulus ad Thess. dicit: *Dies Domini sicut fur in nocte, ita veniet. Cum enim dixerint, pax et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus, sicut dolor in utero habenti, et non effugient* (4). II Petr. III, 10 legitur: *Adveniet autem dies Domini, ut fur.* Hinc Iacob scribit: *Ecce nunc qui dicitis: Hodie aut crastino ibimus in illam civitatem, qui ignoratis quid erit in crastino. Quae est enim vita vestra? vapor est ad modicum parens, et deinceps exterminabitur. Pro eo ut dicatis: Si Dominus voluerit, et si vixerimus, faciemus hoc aut illud* (5). Apoc. III, 3: *Si non vigilaveris, veniam ad te tanquam fur, et nescies qua hora veniam od te.* Ibid. XVI, 15: *Ecce venio sicut fur.* Sed cur comparatur adventus Domini cum adventu furis? Respondent interpretes cum *Theophylacto*, *V. Beda*, et aliis, quod sive sermo sit de iudicio particulari animae nostrae in hora mortis, sive de iudicio universali omnium hominum in fine mundi, Christus Dominus se comparat furi, non quoad actum furandi, sed quoad silentium et secretum, quo fur observat horam, qua putat herum vel abesse vel dormire; itaque clam incautum invadit, domumque eius perfodit, bonaque illius diripit: simili enim modo multoties homines incautos, inopinate, quando se magis

(1) Lect. 8 in cap. 15 Ep. ad Corinth.
(2) Matth. 25, 13.
(3) Luc. 12, 40.
(4) I Thess. 5, 2, etc.
(5) C. 4, 13, etc.

deliciarum somno ingurgitant, ad mortem ac iudicium vocat Dominus.

II. *Causa prima*, atque praecipua, cur Deus ultimam mortis horam nobis incognitam esse voluit, haec est, ut refraenet nos a peccandi libidine, et frangeret pertinaciam persistendi in peccatis. Christus ipse incertitudinem horae, qua anima a corpore separata ad iudicium divinum rapitur, tanquam gravissimum peccata vitandi motivum proponit; ait enim: *Attendite autem vobis, ne forte graventur corda vestra in crapula et ebrietate, et curis huius vitae, et superveniat in vos repentina dies illa* (1). Et sane, qui serio perpendit, se quovis temporis momento morte praeoccupari posse, quomodo peccatum mortale committere audebit, per quod aeternam damnationem mereatur? Oblivionem mortis continuo insidiantis tristem esse peccatorum causam, testatur *S. Gregorius M.* (2) scribens: « Reproborum mentes idcirco multa nequiter agunt, quia hic se vivere diutius arbitrantur. » — Eadem mortis incertitudo illos, qui iam in peccata lapsi sunt, ad poenitentiam non differendam impellere debet. Quando enim nossent homines corrupti terminum vitae suae, vix ullus resipisceret, et poenitentiam ageret nisi vitae instante termino. Dum vero hunc nesciunt, semper metuere coguntur. Unde idem *S. Gregorius* (3) ait: « Horam ultimam Dominus noster voluit nobis esse incognitam, ut semper possit esse suspecta, ut, dum praevidere non possumus, ad illam sine intermissione praeparemur. » - *Secunda causa* mortis quoad horam incertae est, ut homines quovis tempore bona opera, ad salutem aeternam necessaria, solerter perficere satagant. Ideo Christus dicit: *Videte, vigilate et orate: nescitis enim, quando tempus sit. Sicut homo, qui peregre profectus reliquit domum suam, et dedit servis suis potestatem cuiusque operis, et ianitori praecepit ut vigilet. Vigilate ergo (nescitis enim quando dominus domus veniat, sero, an media nocte, an galli cantu, an mane), ne, cum venerit repente, inveniat vos dormientes. Quod autem vobis dico, omnibus dico: vigilate* (4), bonis operibus perficiendis sedulo insistentes, quia finem vitae vestrae nescitis. Et Apoc. XVI, 15, dicitur: *Ecce venio sicut fur. Beatus, qui vigilat et custodit vestimenta sua, ne nudus ambulet, et videant turpitudinem eius;* quibus verbis mortis incertitudo tanquam motivum adducitur bona opera quovis tempore perficiendi, ne haec negligentes et differentes, ob turpissimam nuditatem confundantur et reprobentur. Et sane, si nossent homines terminum vitae suae, plurima bona opera omitterentur. Nam si, ex. gr., aegrotus sciret, se in ea, qua detinetur, infirmate non moriturum, peccata per confessionem nondum expiaret, nec sacra se communione pasceret, Deum, et sanctos non invocaret, vota nulla faceret, nil eleemosynae in pauperes erogaret, sacrificia pro se offerri non curaret, iniurias non remitteret, vitae emendationem non promitteret, sed omnia haec differret usque ad ultimam vitae horam, adeoque Deo faecem dumtaxat e vini sui dolio propinaret, reliquum omne mundo et diabolo apponeret. At non decet, neque placet Deo, ut in fine vitae solum ei serviatur ex proposito, sed potius ut omnem vitam obsequio eius impendamus, quia totum ei debemus. Sapientissime ergo Deus constituit, ut hora mortis hominibus maneat ignota. — *Tertiam causam* affert *S. Chrysostomus*

(1) Luc. 21, 34, etc. (2) Lib. 3, Mor. c. 10.

(3) Hom. 13 in Evang. (4) Marc. 13, 33, etc.

docens, incertitudinem horae mortis efficere, ut homines ad recte agendum alacriores fiant, actus heroicos proponere, et maiora sibi merita comparare possint. Nam Hom. 9 in Ep. 1 ad Thessal. (1) inquit: « Nemo unquam virtutis per totam vitam curam gereret, si dies (mortis) sciretur, nec occultus esset; sed extremum diem cognoscens post mille patrata scelera ad lavacrum tunc (instante morte) veniret, atque ita hinc migraret . . . Si quis iuvenis sciret, se extremum diem clausurum ante senectutem, sicut debilissima et languidissima animalia, postquam fuerunt comprehensa magis deficiunt, finem expectantia, sic ille foret affectus. Neque viri fortes haberent mercedem. Si enim scirent, quod omnino post tres annos oporteret excedere, et quod antea id ipsis evenire nequeat, quam haberent mercedem, si res graves et asperas auderent aggredi? dicere enim eis quispiam posset: Quoniam pro tribus annis bono et fidenti estis animo, propterea aditis pericula, scientes, vos antea mori non posse. Qui enim cognoscit fieri posse, ut in quovis periculo moriatur, et scit fore quidem ut vivat, si non praeceps et temerarium capiat consilium, fore autem ut moriatur, si ea temere et audenter aggrediatur, maximum profert indicium animi sui alacritatis, et ostendit, quod hanc vitam despiciat. Exemplo autem hoc vobis faciam manifestum. Si Patriarcha *Abraham* praesciens fore, ut filium non occideret, cum sursum duxisset, habuissetne aliquam mercedem? Quid vero si *Paulus*, cum praescivisset fore, ut non moreretur, pericula despexisset, quonam modo fuisset admirandus? Sic enim vel ignavissimus in ignem desiliret, si aliquem fide dignum haberet sponsorem quod tutus sit futurus. Sed tres pueri non sunt eiusmodi, sed audi eos dicentes: *Ecce enim Deus noster, quem colimus, potest eripere nos de camino ignis ardentis. Quod si noluerit, notum sit tibi rex, quod deos tuos non colimus, et statuam auream, quam erexisti non adoramus* (2). Videte, quam multa sint lucra, et his plura ex eo quod ignoretur decessus. » — *Quartam causam* constituunt emolumenta temporalia, quae ex incertitudine horae mortis in humanum genus redundant. Hac enim posita rectissime hominibus aurea regula praescribitur; quod pro requisitis bonis temporalibus sibi comparandis laborare debeant solerter, quia diu in hac terra vivere possunt; sed moderate ita, ut officia nobiliora non laedant, quia citius quam putant, ex hac vita migrare queunt. At si nossent homines diem mortis suae, sibi tantum viverent, et providerent, non posteritati. Plerique arbores non sererent, vineas non plantarent, domos non extruerent: plurimi omnia sua absumerent, posteris nihil relinquerent de suis facultatibus: imo aliqui ex mera invidia sua perderent, defoderent, aut in flumen proiicerent, ne posteri eis gauderent. Exemplo sunt insani milites, qui, cum e loco migrent, quo reversuros se non putant, omnia devastant quae vel abligurire, vel secum auferre nequeunt. Ex eadem mortis praescientia pax et tranquillitas inter homines summopere violaretur. Qui enim scirent, se multos annos victuros, facile insuperbirent, nimium insolescerent, et tyrannice alios opprimerent; qui vero scirent, se brevi tempore in hac vita mansuros, deiecto semper animo essent, vel etiam in desperationem prolaberentur, ad officia sua implendi inepti, sibique et aliis

(1) Cap. 5, n. 2 et 3.

(2) Dan. c. 3, v. 17, etc.

molesti. Iidem vix invenirent, qui cum ipsis matrimonium, vel alius contractus inire vellet: et sic in brevi quoque sua terrestri peregrinatione maximas miserias experiri cogerentur. Incertitudo ergo horae mortis magnum pro humano genere beneficium est dicendum.

IV. *Mortis effectus quoad corpus.*

§ 748. Per mortem corpus hominis in pulverem redigitur, sed tamen dignitate sua non privatur.

1. Quamprimum anima ex corpore egressa est, finem accipit vita terrestris, et corpus omni sensu motuque destituitur. De mortuis itaque dici potest, quod Propheta regius de idolis gentium dicit: *Os habent, et non loquentur: oculos habent, et non videbunt: aures habent, et non audient: nares habent, et non odorabunt: manus habent, et non palpabunt: pedes habent, et non ambulabunt: non clamabunt in gutture suo* (1). Corpori omni calore et activitate destituto *solum superest sepulcrum* (2), in quo caro putrescit, et a vermibus consumitur, membra ipsa paulatim disiunguntur, ossa quoque arescunt, comminuuntur, et in cineres abeunt. Ita in quolibet homine adimpletur sententia, a Deo in Adamum lata: *Pulvis es, et in pulverem reverteris.* Deus quidem omnipotens, qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suae, etiam corpus exanime incorruptum servare potest, quod non solum in corporibus Christi, et B. V. Mariae, post breve tempus resuscitatis, sed etiam in nonnullorum sanctorum corporibus evenisse scimus: ast secluso tam speciali privilegio, quilibet mortalis cum Iob dicere debet: *Putredini dixi: pater meus es: mater mea, et soror mea vermibus* (3).

2. Sicut statua aurea in plurimas partes discissa pretium internum, seu materiale non amittit, ita etiam corpus humanum, licet in tenuissimas particulas resolutum, non in nihilum abit, nec interna sua dignitate privatur. Nam respectu praeteriti, semper illius corporis substantia manet, quod Creator summa sapientia et bonitate formavit, quod Filius Dei per incarnationem suam nobilitavit, et quod Spiritus sanctus tanquam templum suum sanctificavit: respectu autem futuri est corpus illud, quod pro nobili sua destinatione resuscitandum, et in aeternum glorificandum est. Historia docet, quod populi cultiores antiqui, vel naturali instinctu commoti, vel traditione edocti, corporibus exanimatis honorem detulerint, et pro eorundem sepultura magnam curam gesserint. Caeterum ea res hebraeis adeo cordi fuit, ut nullis per orbem populis, imo nec aegyptiis, omnium superstitiosissimis, caederent (4). Etiam inter christianos corpora emortua in honore habita, et magna sollicitudine sepulta esse, plurima monumenta testantur. — *S. Augustinus* quidem l. 1 de Civ. Dei cap. 12 docet, quod privatio sepulturae, et aliae iniuriae martyrum corporibus illatae damno ipsos afficere nequeant, dicente Christo: *Ne terreamini ab his, qui occidunt corpus, et post haec non habent amplius, quid faciant* (5): in quae verba s. Doctor ait: « Absit, ut falsum sit, quod Veritas dixit; dictum est enim, aliquid eos facere cum occidunt, quia in corpore sensus est occidendo; postea vero nihil habere, quod faciant, quia nullus sensus est in corpore occiso. » Et post pauca addit: « Proinde omnia ista, id

(1) Ps. 113, 13. (2) Iob 17, 1.
(3) C. 17, v. 14.
(4) V. Calmet diss. de funeribus, et sepulturis hebraeorum ad lib. Eccli.
(5) Luc. 12, 4.

est, curatio funeris, conditio sepulturae, pompa exequiarum magis sunt vivorum solatia, quam subsidia mortuorum. » Sed cap. 13 inquit: « Nec ideo tamen contemnenda et abiicienda sunt corpora defunctorum, maximeque iustorum atque fidelium, quibus tanquam organis et vasis ad omnia bona opera usus est spiritus. Si enim paterna vestis et annulus, ac si quid huiusmodi tanto carius est posteris, quanto erga parentes maior affectus; nullo modo ipsa spernenda sunt corpora, quae utique multo familiarius atque coniunctius, quam quaelibet indumenta, gestamus. Haec enim non ad ornamentum vel adiutorium, quod adhibetur extrinsecus, sed ad ipsam naturam hominis pertinent. Unde et antiquorum iustorum funera officiosa pietate curata sunt, et exsequiae celebratae, et sepultura provisa: ipsique dum viverent, de sepeliendis, vel etiam transferendis suis corporibus filiis mandaverunt (1): et Tobias sepeliendo mortuos Deum meruisse, teste angelo, commendatur. Ipse quoque Dominus die tertio resurrecturus, religiosae mulieris bonum opus praedicat, praedicandumque commendat, quod unguentum pretiosum super corpus eius effuderit, atque hoc ad eum sepeliendum fecerit. Et laudabiliter commendantur in evangelio, qui corpus eius de cruce acceptum diligenter, atque honorifice tegendum sepeliendumque curarunt. »

Nota. Teste *Moshemio*, in notis ad systema intellectuale Curdworthi (2), veteres philosophi docuerunt, « fieri haud posse, ut corpus totum et anima a se invicem dissolvantur, sed deponi in morte corticem duntaxat corporis nostri externum, subtilissimam autem, et maxime activam corporis portionem cum anima semper unitam manere. » Eandem sententiam proposuit *Petrus Poiret* (3). Etiam cl. *Leibnitius*, cum observasset, secundum naturae leges statum e statu deduci, et singillatim insecta nonnulla in varias transformari formas, eodem manente animali, hanc ipsam transformationem in corpore humano locum habere statuit, ita quidem, ut nec per generationem existere incipiat, sed tantum evolvatur, variis materiae accessionibus auctum, nec in morte intereat, sed tantum involvatur, quasi in se contractum; atque hinc principii loco ponit (in syst. novo naturae): « Sunt evolutiones et accretiones, quas generationes appellamus, quemadmodum involutiones et diminutiones, quas mortem vocamus. » Huic sententiae assensum praebuerunt plures theologi tam lutherani, quam calviniani. Imo etiam inter catholicos nonnulli ab eadem non se prorsus alienos ostenderunt: ita cl. *Wiest* (4), dicit: « Quae quidem opinio, cum Ecclesia catholica per mortem semper intellexerit separationem a corpore organico, quod in oculos incurrit, huiusque visibilis machinae corporeae resolutionem, quam opinionis huius patroni non negant, dogmati catholico non videtur repugnare, quamvis suis non careat difficultatibus. » Merito autem dicitur quod praefata opinio et nulli solido fundamento incumbat, et doctrinae catholicae repugnet. Nam neque ex s. Scriptura, neque ex traditione probari potest, partem corporis post mortem animae unitam manere, neque ratio hac de re certum praebet argumentum. Analogicum enim Leibnitii argumentum, ex insectis in varias formas transmutatis deductum, frivolum est, cum

(1) Gen. cap. 47 et 50.
(2) Cap. 5, s. 3, § 16.
(3) In Oecon. div. t. 4, c. 2, § 15.
(4) Instit. theol. t. 6, § 287 in nota.

nullum huius transmutationis vestigium appareat in animalibus quadrupedibus, ad quorum classem homo quoad corpus pertinet. Communis porro est philosophorum, et theologorum doctrina, quod duplex tantum sit in homine substantia, corporalis et spiritualis; illa corruptibilis, haec incorruptibilis: in morte autem huius duplicis substantiae separatio fit; unde Eccles. XII, 7 dicitur: *Et revertatur pulvis in terram suam, unde erat, et spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum.* Id autem non pleue verificatur, si pars corporis non in terram revertitur, sed post mortem cum anima unita manet. Denique dogma catholicum est, quod totum corpus humanum in die novissimo resuscitetur, et transformetur, dicente Paulo: *Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale* (1): quod iterum non plene verificatur in sententia Leibnitii, quae proinde ut doctrinae orthodoxae contraria penitus reiicienda est.

V. *Mortis effectus quoad animam.*

§ 749. Mors animam non interimit, nec substantialibus facultatibus privat, sed tamen meritis finem imponit.

1. « Immortalitas animarum, ait *Calmet* in Diss. de natura animae (2), dogma commune erat non apud chaldaeos tantum, aegyptios, hebraeos, indos, atque orientales caeteros, sed apud latinos pariter et barbaros, ut tamquam communis generis humani persuasio iure meritoque possit haberi. » Iam *Seneca* (3) scripsit: « Cum de aeternitate animarum disserimus, non leve momentum apud nos habet consensus hominum, aut timentium inferos, aut colentium. » Hanc animae immortalitatem extra omne dubium ponit Revelatio divina, ut iam § 200 probatum est. Quodsi anima immortalis est, et corpori superstes manet, absque dubio natura sua non privatur, sed substantiales suas retinet facultates, intellectum, memoriam et voluntatem. Has facultates Christus ipse adscribit diviti mortuo, et sepulto in inferno (4); hic enim probe cognoscit felicitatem Lazari, ac tristissimum statum suum, quinque fratrum suorum, et vitae, quam gerunt, rationis probe recordatur, vultque, imo ardenter desiderat tum sitis suae refrigerationem, tum efficacem fratrum suorum correptionem. Hinc *S. Paulinus* Epist. 3 ad Ausonium (inter Poëm.), cum dixisset, se nunquam, imo nec post mortem amici sui obliturum esse, rationem reddit dicens: « Mens quippe lapsis quae superstes artubus de stirpe durat coeliti, sensus necesse est simul et affectus suos teneat aeque ut vitam suam, et ut mori, sic oblivisci non capit, perenne vivax, et memor. » Et *S. Hieronymus* Ep. ad Heliodor. (Epitaph. Nepotiani defuncti) de hoc eodem in fine scribit: « Charitas nunquam excidit: haec semper vivit in pectore: ob hanc Nepotianus noster absens, praesens est, et per tanta terrarum spatia divisus utraque complectitur manu. Habemus mutuae obsidem charitatis. »

2. Quamvis anima per mortem substantiam et vires suas non amittat, privatur tamen facultate merendi. Nam ad meritum requiritur status viatoris, ut § 478, n. 2 probatum est. Hinc cum morte tempus merendi terminari dicitur. *S. Thomas* (5) scribit: « Meritum et demeritum pertinent ad statum viae; unde bona in viatoribus sunt meritoria, mala vero demeritoria. In Beatis autem bona non sunt meritoria, sed pertinent ad

(1) I Cor. 15, 44. (2) Art. 9. (3) Epist. 2.

(4) Luc. 16, 22, etc.
(5) 2 2, q. 13, art. 4 ad 2.

eorum beatitudinis praemium. Et similiter mala in damnatis non sunt demeritoria, sed pertinent ad damnationis poenam. » Saniores quoque Philosophi agnoverunt, non aliam esse hominis destinationem, quam ut moralitatem in hac vita sectetur, et sic in altera vita congruam felicitatem consequatur. Extiterunt quidem recentioribus temporibus nonnulli, qui perfectibilitatis systema secuti dicerent, hominem etiam post mortem in altera vita continuo perfici, et ad moralitatem ac felicitatem tendere debere. Quaeri autem ex illis potest, an iste status in altera vita in aeternum, vel an per aliquod tantum tempus perduraturus sit? — Si primum asserant, plurimi conatus adhibentur, et nunquam ad finem, seu terminum pervenitur: si secundum admittant, deberent tempus assignare, quo obligatio proficiendi desinat; tale autem tempus per solam rationem determinari nequit: haec enim in naturalibus quoque multa ignorat, et, fatentibus Philosophis, multo minus statum animarum in altera vita describere valet. Revelatio autem solum huius vitae mortalis stadium pro tempore merendi assignat; nullibi autem aut leges praescribit in altera vita servandas, aut actiones in altera vita positas meritorias, vel demeritorias esse dicit. Negari ergo neutiquam potest, per mortem tempus merendi terminari.

Nota. Veteres non pauci putarunt, animas in morte non ad aliam vitam extra hanc terram transire, ut actionum suarum vel praemium, vel poenam consequerentur, sed potius vel in corpora brutorum detrudi, vel in alia corpora humana transmigrare, ut novis discriminibus subiicerentur. Haec animarum ab uno in aliud corpus transmigratio *metempsychosis* dicta est. Quis hanc opinionem primus invexerit, non facile evincitur. Multi eam Pythagorae tanquam primo auctori adscribunt. Alii ab Aegyptiorum idololatria illam originem traxisse opinantur ut *Berti* (1), *Lactantius* (2) omnes stoicos huius commenti accusat. *Iustus Lipsius* (3) Indos huius erroris fontes facit. *S. Augustinus* lib. 10 de Civ. Dei, c. 30 scribit, Platonem credidisse, humanas animas ad corpora bestiarum devolvi, idque pluribi asseruisse in Phaedro, in Timaeo, et in extremo de republica. — Quam falsa autem et absurda sit talis opinio, facile ostenditur. Nam ut innotescat metempsychosis, testimoniis opus est fide dignis, vel ex divina revelatione, vel saltem ex humana auctoritate petitis, oculis enim ipsa cerni non potest, nec sensibus percipi; unde argumentum empiricum locum non habet. Ast in divina revelatione ne verbum quidem invenitur, quod dictae opinioni faveat. Nonnulla enim S. Scripturae loca, quae a quibusdam Iudaeis ad metempsychosin trahebantur, alium omnino sensum habent, ut ostendit *Calmet* cit. (4), et cuilibet legenti patet. Imo divina revelatio illi commento aperte contraria est, quoniam clare docet, animas in morte a corpore separatas a Deo illico iudicari, et statim in tali loco reponi, in quo aut praemia reciperent, aut debitas poenas luerent, quod articulo sequenti probabitur. Quodsi metempsychosis ex divina revelatione probari nequit, ex humana auctoritate saltem argumenta petenda essent. Sed quis eam testari potest? — Nemo reminiscitur eorum, quae in alio cor-

(1) Lib. 12, c. 6.
(2) Lib. 3 instit. div. c. 18.
(3) Lib. 3 Physiol. diss. 12.
(4) Diss. de nat. anim. art. 7.

pore perpetravit. Ergo qui putat, se in alio corpore vitam egisse, id nulla ratione affirmat, nec probabili ducitur coniectura. Reponunt Platonici, quod animae, priusquam in corpora intrent, potantur oblivione. Verum *S. Irenaeus* (1), ita Platonem perstringit: «Si oblivionis poculum potest, posteaquam ebibitum est, omnium factorum obliterare memoriam: hoc ipsum unde scis, o Plato, cum sit nunc in corpore anima tua, quoniam priusquam in corpus introëat, a daemone potata est oblivionis medicamentum? » Asseruntur ergo, quae ignorantur, ac precaria omnino est haec animarum revolutio. Deinde si posset corporum admixtio omnium praeteritorum delere memoriam, dum quis e somno evigilat, non reminisceretur eorum, quae soporatus, et quiescente corpore vidit in somniis; rediens enim actio corporis in animam omnem tolleret recordationem. Id vero quotidianae experientiae adversatur, cum anima recordetur, quae apud se vidit, et in phantasmate egit, eaque post plurimum temporis nuntiet proximis. Insuper aggravat quidem corpus animam, quae illo utitur tanquam organo et instrumento; et si corporea moles disrumpitur, mens humana nequit operari per sensus, quemadmodum artifex externum opus sine instrumentis non perficit: sed quaecunque corporis permixtio et affectio non potest efficere, ut anima, quae est suapte natura substantia cogitans, omnem prorsus internam cogitationem et reminiscentiam deperdat; quemadmodum nec defectus instrumentorum potest impedire, atque omnino delere ideam ac perceptionem artificis. — Quodsi transmigratio animarum ab uno corpore humano in alterum admitti nullatenus potest, toleranda multo minus est sententia eorum, qui putant, animas hominum etiam in corpora brutorum transire. Haec absona opinio et Deo iniuriam infert, et hominis dignitatem deprimit. Deus enim hominem condidit ad imaginem et similitudinem suam; atque haec divina imago in anima potissimum sita est. Si daretur animarum transmigratio, corpora quoque brutorum fierent habitaculum spiritualis animae: igitur etiam belluae essent procreatae ad imaginem et similitudinem Dei. Sed, ait *S. Augustinus* (2): « Anima humana facta est ad imaginem, et similitudinem Dei: non dabit imaginem suam cani, et porco. » Praeterea iumenta, quae hominum usui deserviunt, absque ullo crudelitatis scelere vapulant, freno reguntur, imo et occiduntur. Admissa vero transmigratione animarum, iumentis esset peculiaris honor habendus. Nam, scribit *S. Augustinus* contra Adimantum Manich. (3): « Quid ergo faciet de tanto scelere, si quando tardum iumentum plagis, aut concitatum freno fatigavit, in quo forte patris eius anima fuerit? ut non dicam, quod etiam occidere parentes suos inter pediculos, et pulices potuerit, a quorum isti interfectione non temperant. »

VI. *Solatia quaedam contra terrores mortis.*

§ 750. Recte observat *Paschalis* (4), quod in statu naturae integrae timor mortis iustus fuit, quia per hanc vita recta et beata destruenda erat; quod autem in statu naturae lapsae timor mortis iniustus sit, cum per istam vitae miseriis et periculis repletae finis imponatur. Ast quoniam amor vitae naturae insitus est, idcirco timor mortis inter homines communis est.

(1) Lib. 2 adv. haer. c. 33.

(2) Enar. in Ps. 146. 2. (3) Cap. 12.

(4) In cogitat. n. 30.

« Mors, ait *S. Petrus Chrysologus* (1), cum satis viventibus sit amara, satis turbat ipso exitu, plus conturbat exemplo: mortuum quoties quis viderit, toties se morti eiulat destinatum. Sic de morte non potest non dolere mortalis. » Religio autem christiana varia solatia suppeditat, quibus terrores mortis aut minuantur, aut penitus tollantur.

1. Prima ratio mortem non timendi, sed bilari animo acceptandi, est ipsa *Voluntas Dei*. Infideles quidem, qui omnia aut casui fortuito, aut ineluctabili fato, aut necessario naturae cursui adscribunt, et altius mentem non extollunt, omni solatio destituti mortem tanquam extremum infortunium reformidant. Christiani autem probe cognoscunt, quod sine voluntate Patris nihil contingere possit, et quod idcirco Deus ipse ab aeterno ordinaverit, quo tempore, quo loco, quo morbo, quibus in circumstantiis quisque moriatur. Hanc iustissimam, sapientissimam et benignissimam Dei voluntatem quilibet adorare, et se ipsi bumiliter et hilariter submittere debet.

2. Quotquot ante nos homines extiterunt, mortem subierunt. Quis autem recusabit subire, quod Reges potentissimi, Philosophi doctissimi, homines sanctissimi effugere non valuerunt? mors tributum est omnibus pendendum. Quid ergo tristaris, cum pendis quod debes, et facis quod nemo non facit? Christus ipse, Filius Dei incarnatus, mortem durissimam pertulit, ut mortis nostrae amaritudinem per amarissimos languores suos dulcoraret: quod Christi *exemplum* maximum debet Christiano solamen praebere.

(1) Serm. 64, 2 de Lazaro.
(2) Lib. 2 Mor. c. 16.
(3) Serm. 42 de verb. Dom.

3. Mors plurimis huius terrestris vitae miseriis finem imponit. Continuo enim verificatur dictum Iobi: *Homo, brevi vivens tempore, repletur multis miseriis*. Breves hominum dies multas complectuntur miserias; nam, ait *S. Gregorius M.* (2), « angustantur ad vitam, dilatantur ad miseriam. » Tot, tantaeque sunt miseriae, quas quilibet patitur homo toto vitae decursu, ut vix enarrari possint. Quis enim dicet corporis dolores, aegritudines, animi angores, tristitias, anxietates? — Recte *S. Augustinus* (3) inquit: « Tota vita ista intelligentibus tribulatio est. Sunt enim duo tortores animae, non quidem simul torquentes, sed cruciatum alternantes: horum tortorum nomina sunt timor, et dolor: cum tibi bene est, times; cum male est, doles. » Neque ullus homo, quantumvis secunda fruatur fortuna, est immunis aut a timore, aut a dolore: quod non ignorans Vates regius ait: *Tota die tribulatus sum* (4). Inde concludit *S. Augustinus:* « Nullus ergo Christianus dicat, esse diem, in quo non sit tribulatus; tota die tribulatio, et quando bene est, utique tribulatio. » Neque a tribulationibus, quas in vita patitur, potest eximi nisi per mortem, quae ideo bona noncupatur. Nam, ait *Tertullianus* (5): « Vitam qui malum dixerit, habet mortem, quam bonum dicat. » Et *S. Chrysostomus* (6), exclamat: « Non audis Psalmum CXIV, 7 dicentem: *Convertere, anima mea, in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi*. Deus mortem beneficium vocat, et tu luges?... Nam portus tranquillus mors est. Perpende nempe, quot malis plena sit vita praesens; cogita, quoties ipsi maledixeris. Nam in peius semper res vertuntur; atque

(4) Ps. 83. (5) In Scorp. cap. 5.
(6) Hom. 31 (al. 29) in Matth. n. 3.

a principio non modicam damnationem sortitus es (1)..... At de futuris rebus nihil simile dicitur, imo contrarium prorsus, Isa. XXXV, 10: *Effugit dolor, tristitia, et gemitus.* »

4. Mors etiam animam a plurimis peccandi, et salutem perdendi periculis eripit. Quamdiu enim in hac vita sumus, concupiscentiis carnis, scandalis mundi, et tentationibus diaboli continuo impugnamur, et nisi indesinenter vigilemus et oremus, facillime vincimur, atque ideo in perpetuo discrimine versamur, cum gratia divina salutem aeternam amittendi. Desiderandum ergo nobis est, ut per mortem a tot periculis liberemur, et cum Propheta regio dicere possimus: *Benedictus Dominus, qui non dedit nos in captionem dentibus eorum. Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium. Laqueus contritus est, et nos liberati sumus* (2). Praeclare hanc mortem exoptandi rationem proponit *S. Cyprianus* (3) dicens: « Quid aliud in mundo, quam pugna adversus diabolum quotidie geritur, quam adversus iacula eius, et tela continuis afflictionibus dimicatur? Cum avaritia nobis, cum impudicitia, cum ira, cum ambitione congressio est, cum carnalibus vitiis, cum illecebris saecularibus assidua, et iugis, et molesta luctatio est. Obsessa mens hominis, et undique diaboli infestatione vallata vix occurrit singulis, vix resistit. Si avaritia prostrata est, exsurgit libido; si libido compressa est, succedit ambitio; si ambitio contempta est, ira exasperat, instat superbia, vinolentia invitat, invidia concordiam rumpit, amicitiam zelus abscindit. Cogeris maledicere, quod lex divina prohibet; compelleris iurare, quod non licet. Tot persecutiones animus quotidie patitur, tot periculis pectus urgetur. Et delectat bic inter diaboli gladios diu stare, cum magis concupiscendum sit, et optandum ad Christum, subveniente velocius morte, properare? » Similia habent *S. Ambrosius* l. de bono mortis cap. 4, et *S. Bernardus* in transit. Malachiae.

5. Corpus quidem dissolvitur, in putredinem et pulverem abit: id autem fit, ut aliquando in meliorem statum redigatur. Nam et semina in terra corrumpi debent, ut crescant et fructus ferant. Et ita etiam corpus nostrum in terra seminari debet, ut meliorem induat formam: *Seminatur in corruptione, surget in incorruptione: seminatur in ignobilitate, surget in gloria: seminatur in infirmitate, surget in virtute: seminatur corpus animale, surget corpus spiritale* (4). Hinc *S. Gregorius Nyss.* (5) ait: « Nihil aliud mors est, quam vitiositatis expiatio. Etenim cum initio natura nostra tanquam vas quoddam bonorum capax a Deo omnium conditore procreata fuisset, at hostis animarum nostrarum malum in nos fraudulenter infudisset, nec ideo locus amplius bono relictus esset: ob hanc causam, ne insitum nobis vitium perennaret, meliori providentia vas ad tempus morte dissolvitur, ut elapsa vitiositate humana natura reformetur, et ab omni labe sincera in vitam pristinam instauretur. Hoc enim resurrectio sibi vult, ut sit naturae nostrae priorem in statum restitutio. Quamobrem, si impossibile est, naturam in melius instaurari sine resurrectione, haec autem, nisi mors praecesserit, fieri non possit; bona utique mors est, quae mutationis in melius initium nobis fiat, et vita. » Et *S. Chry-*

(1) Gen. 3. (2) Ps. 123, v. 6, etc.
(3) Lib. de mortal. n. 3.

(4) I Cor. 15, 42, etc.
(5) Orat. fun. in Pulcher. Imp.

sostomus (1) inquit: « Mortem ergo despiciamus, etiamsi nondum eius tempus advenerit, nam ad multo meliorem vitam resurrecturi sumus. At dices: corpus corrumpitur? — et ideo maxime gaudendum, quod corpus corrumpatur, et mortalitas pereat, non autem substantia corporis. Neque enim si conflari videres statuam, perniciem id diceres, sed meliorem materiae usum, sic et de corpore cogita, et ne lacrymeris: flendum sane esset, si in poena mansisset. »

6. Quamdiu sumus in hoc corpore, tamdiu sumus peregrini et elongati absentesque a patria, in terra aliena tanquam exules versamur. Unde *S. Bernardus* (2) ait: « Illa circa corpus occupatio quid est nisi a Deo quaedam absentatio? et absentatio quid nisi peregrinatio? et peregrinamur ergo a Domino, et in corpore peregrinamur (3). » Neque ab hoc exilio nisi per corporis dissolutionem possumus revocari. Quare regius Vates de exilii sui diuturnitate conqueritur: *Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est* (4)! et alibi sic Deum precatur: *Educ de custodia animam meam* (5), id est, libera me de carcere, in quo anima mea detinetur; sicut enim carcer habet vincula, quibus ligantur qui in eo includuntur, ita anima vinculis ligatur in corpore. Horum vinculorum solutionem exoptat Apostolus dicens: *Desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo* (6). Sicut nempe homo in custodia inclusus de ruina carceris non tristatur, sed gaudet, sperans desiderata frui libertate; ita nec iustus de dissolutione corporis affligitur, quae exilium eius et carcerem terminat, gaudet potius, quod ad coelestem patriam pervenire possit. Hinc *S. Cyprianus* (7) dicit: « Considerandum est, et identidem cogitandum, renuntiasse nos mundo, et tanquam hospites et peregrinos isthic interim degere. Amplectamur diem, qui assignant singulos domicilio suo qui nos isthinc ereptos, et laqueis saecularibus exsolutos paradiso restituit et regno coelesti. Quis non peregre constitutus properaret in patriam regredi? quis non ad suos navigare festinans ventum prosperum cupidius optaret, ut velocius charos liceret amplecti? Patriam nostram paradisum computamus, parentes Patriarchas habere iam coepimus: quid non properamus et currimus, ut patriam nostram videre, ut parentes salutare possimus? Magnus illic nos charorum numerus expectat parentum, fratrum, filiorum frequens nos et copiosa turba desiderat iam de sua immortalitate secura, et adhuc de nostra salute sollicita. Ad horum conspectum et complexum venire, quanta et illis et nobis in commune laetitia est? Qualis illic coelestium regnorum voluptas sine timore moriendi, et cum aeternitate vivendi? Quam summa et perpetua felicitas! — Illic Apostolorum gloriosus chorus, illic Prophetarum exultantium numerus, illic Martyrum innumerabilis populus ob certaminis et passionis victoriam coronatus; triumphantes illic virgines, quae concupiscentiam carnis et corporis continentiae robore subegerunt... Ad hos, fratres, avida cupiditate properemus, ut cum his cito esse, ut cito ad Christum venire contingat, optemus. »

Nota. Haec sunt praecipua solamina, quibus Religio revelata non solum terrores mortis lenit, sed etiam transitum ex hac vita in alteram dulcem et exoptandum reddit. Verum

(1) Hom. 34 (al. 35) in Matth. n. 4.
(2) Tract. de praec. et disp. c. 27.
(3) II Cor. 5, 6. (4) Ps. 119, 5.
(5) Ps. 141, 8. (6) Phil. 1, 23.
(7) Lib. de mortal. n. 10.

equidem est, dicta solatia ad eos tantum pertinere, qui gratia sanctificante ornati, et piam vitam agentes felicem de hac vita exitum sperare possunt, de quibus proinde scriptum est: *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum eius* (1). Contrarium dicendum est de iis, qui a lege divina regressi, et inimici Dei facti conscientiam peccatis onustam gerunt, quia legitur Ps. XXXIII, 22: *Mors peccatorum pessima*. At istis quoque poenitentiae portus patet, ad quem recurrentes Deo ita reconciliari possunt, ut hilari animo mortem acceptare, et cum bono latrone transitum in paradisum sperare queant.

Usus doctrinae de morte.

§ 751. 1. Doctrina proposita de morte perfectiones divinas nobis clare manifestat. Omnes enim homines vanitati, et continuae mutationi, morti et corruptioni subiecti sunt: Deus *solus habet immortalitatem*, *et lucem inhabitat inaccessibilem* (2). Merito igitur caducitatem hominum perpendentes cum Apostolo exclamamus: *Regi autem saeculorum immortali, invisibili, soli Deo honor et gloria in saecula saeculorum. Amen* (3). Omnipotentiam suam Deus luculentissime ostendit, dum homines ex hac vita eripit, quando et quomodo sibi placuerit, ita ut neque principes per suam potentiam, neque medici per suas artes contra decretum divinum mortem aut arcere, aut retardare valeant. Iustitiam divinam praedicat mors ut stipendium peccati. Sapientiam suam Deus commonstrat, dum mortem quoad substantiam certam, et quoad horam incertam vult, ut homines quovis tempore ab amore mundi, et a vitiis retineantur, et ad virtutis studium impellantur. Denique bonitas divina ex eo elucet, quod clementissimus Deus in revelata a se Religione tum solatia nobis praebuerit, quibus mors in peccati poenam sustinenda levior et dulcior reddatur, tum media suppeditaverit, quibus felicem ex hac vita transitum consequi possimus.

2. *S. Io. Chrysostomus* (4) ostendit, sapientissime a Deo ordinatum esse, ut hominum corpora in sepulcris corrumpantur, et in pulverem abeant. Scribit enim: « Si corpora non corrumperentur, malum omnium deterrimum, superbia in multis vigeret; etenim cum res ita se habeat corporeque vermibus scatente, multi tamen se Deos existimari studuerint, quid non futurum erat, si corpus (incorruptum) mansisset? — Secundo, non credidissent, corpora ex terra ortum habere, nam si eius fine id testificante adhuc quidam dubitant, quid non suspicarentur, nisi hoc viderent? Tertio, corpora magis diligerentur, plurimique magis carnales, et crassiores facti essent; nam si nunc quidam sepulcris, et urnis haerent, etiam corporibus consumptis, quid non facerent, si ipsam formam (integram) haberent? Quarto, homines futura non desiderassent. Quinto, illi qui dicunt, mundum esse immortalem, hinc in opinione firmarentur, ut assererent, Deum non esse Creatorem. Sexto, non agnosceretur animae virtus, nec quantum praesens conferat anima corpori. Septimo, multi ex defunctorum suorum amore, urbibus relictis, in sepulcris habitaturi erant, et insanorum instar mortuos suos frequenter allocuturi. Nam si nunc quidam imagines effingentes, quia corpora retinere non possunt, sed invitis ipsis illa defluunt, ligneis tabulis haerent, quid non absurdi tunc excogitassent? »

(1) Ps. 115, 5. (2) I Tim. 6, 16. (3) I Tim. 1, 17.

(4) Hom. 34 (al. 35) in Matth. n. 4

3. Frequens mortis memoria nunquam satis commendari potest. Deus ipse Adamo mortem proposuit, ut eum a peccato retineret (1); et postquam peccavit, iterum memoriam mortis inculcavit (2), ut eum ad poenitentiam permoveret. Memoria igitur mortis utilis est iusto, ut a peccato retineatur, et peccatori, ut ad poenitentiam moveatur. Eccli. VII, 40 monitum legitur divinum: *In omnibus operibus tuis memorare novissima tua, et in aeternum non peccabis.* Hinc Ss. Patres memoriam mortis tanquam efficacissimum contra peccata remedium praescribunt. *S. Petrus Damiani* (3) ait: « Si superbiae spiritus inflat, sepulcrum ad mentem redeat: necessario illic rigidae cervicis tumorem premimus, ubi cinerem nos procul dubio, pulveremque pensamus. » *S. Bernardus* (4) inquit: « Si te luxuria tentat, obiice tibi memoriam mortis. » Hac memoria munitus castitatem servans Tobias iunior a daemone, qui libidinosos septem Sarae maritos interemerat, illaesus evasit; nam, ait *S. Ambrosius* (5): « Opportune quem memoria mortis a carnali copula retraxerat, vivus invenitur, ut discamus, nullo salubriori remedio carnalia coërceri, quam sepulcro. » *Clemens Alex.* (6) scribit: « Ut mors est animae separatio a corpore, ita et cogitatio est velut mors rationalis, abducens et separans animam a motibus et perturbationibus. » *S. Gregorius M.* (7) dicit: « Perfecta vita est mortis meditatio, quam dum iusti solicite peragunt, culparum laqueos evadunt. » Et *S. Laurent. Instin.* (8) exclamat: « O bona mortis consideratio! quis quanta per te acquirantur emolumenta valet intelligere? quis potest capere? quis propalare? Utilis est tui memoratio ad fugandum vitiorum exercitum, ad fugiendum peccatorum laqueos. »

4. Homines terrenis bonis inhiantes, vitiisque dediti memoriam mortis fugiunt ita, ut *S. Eucherius* (9) dixerit: « Nihil ita quotidie homines, ut mortem vident, nihil ita obliviscuntur, ut mortem. » Idcirco animarum pastores saluberrimam mortis memoriam, inter fideles excitare, ac conservare, et iuxta exemplum Christi eosdem frequentissime ad continuam vigilantiam impellere tenentur (§ 747). Omnes enim mortis memores esse debent, ut se ad mortem praeparent; et omnes ad mortem serio se praeparare debent, ut felicem mortem consequantur.

ARTICULUS II.

De iudicio particulari, et executione sententiae in eo latae.

§ 752. Deus frequentissime in S. Scriptura *iudicare* dicitur. Cum enim sit summus regni divini moralis gubernator, ideo etiam hominum viatorum actiones quovis tempore iudicat, eisque non raro iam in hac vita terrestri aut poenas infligit, aut praemia elargitur. Ita iam in primordiis mundi iudicium exercuit in protoparentes, mandatum divinum transgressos, et in totum genus humanum, quod corruperat viam suam, atque ideo per diluvium deletum est, excepta familia Noë, quae propter suam iustitiam conservata est. Israëlitae legem divinam praevaricantes diris poenis afflicti, eandem vero observantes uberrimis benedictionibus repleti sunt. Negari ergo nequit, quod homines iam in hac vita terrestri frequenter iudicium divinum, eiusque effectum experiantur.

(1) Gen. 2, 17. (2) Gen. 3, 19.
(3) Opusc. 15, c. 23. (4) Serm. 7 de tentat.
(5) Serm. de mort. (6) Lib. 7 Strom. c. 6.
(7) Lib. 13 Mor. c. 20. (8) De lign. vit. c. 4.
(9) In Paraenesi ad Valerian.

Specia.e autem tempus pro iudicio divino tum in fine hominis, tum in fine mundi statutum est. Certum enim est, quod *post mortem hominis mox iudicium particulare habeatur*, et quod *sententia in eo lata statim executioni mandetur*. De hoc iudicio particulari modo disserendum est.

I. *De iudicii particularis certitudine.*

§ 753. Anima per mortem a corpore soluta mox subit iudicium particulare, in quo omnes eius actiones in vita terrestri peractae, sive bonae sive malae, ab omniscio et iustissimo Iudice examinantur, et vel praemio vel poena dignae pronuntiantur. Iudicium hoc, quod de quovis homine particulatim immediate post eius obitum exercetur, *particulare* appellatur, ut a iudicio universali, quod de omnibus angelis et hominibus simul in fine saeculorum fiet, distinguatur. Certitudo huiusce iudicii particularis ex *S. Scriptura*, ex *Traditione* et *rationibus theologicis* probatur.

1. *S. Scriptura* V. et N. T. de iudicio particulari immediate post mortem habendo nos certos reddit. Nam Eccli. XI, 28 etc. dicitur: *Facile est coram Deo in die obitus etribuere unicuique secundum vias suas..... In fine hominis denudatio operum illius.* Ex contextu patet, quod S. Scriptor, ut observat *Calmet* (i. h. l.) illud scandalum amovere satagat, quo nonnulli perturbantur, dum in hac vita iustos infelices, impios autem felices cernunt. Provocat ideo ad alteram vitam, in qua condigna fit retributio operum tam bonorum, quam malorum; hanc autem retributionem, dicit, facile a Deo fieri *in die obitus* uniuscuiusque, quia *in fine*, seu in morte *hominis* fit *denudatio operum illius*, id est, bonitas, aut malitia operum discutietur, detegetur. et manifestabitur, quod non potest referri ad iudicium universale, cum illud *in die obitus* fieri dicatur: aperte igitur iudicium particulare commemoratur, in quo homini ostenditur, an ipsius opera praemio vel poena digna sint. Paulus II Cor. V, 10 scribit: *Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit sive bonum, sive malum*, id est, ut unusquisque referat, quod ipsi debitum est, praemium vel poenam, convenienter vitae bonae vel malae quam duxit, quamdiu fuit in corpore. Hic locus equidem de iudicio universali exponi solet. Sed cum Apostolus (v. 6) dicat: *Dum sumus in corpore, peregrinamur a Domino*, et (v. 8) addat, quod optemus abesse *a corpore, et praesentes esse ad Dominum*, unde et (v. 9) ei *placere contendimus*, ac immediate subiungat: *Omnes enim nos manifestari oportet* etc., ex hoc contextu concludendum esse videtur, quod de iudicio particulari sermo sit, quod statim post solutionem animae a corpore instituitur. Id confirmatur per eiusdem Apostoli verba Hebr. IX, 27: *Statutum est hominibus semel mori, post hoc autem iudicium*: nullum hic ponitur intervallum inter mortem et iudicium; hoc ergo immediate post illam sequetur. Textus iste tam clare iudicium particulare adseverat, ut nonnisi temere in alium sensum contorqueatur. Quamobrem *Muratorius* (1) dicit: « Neque iniuria hisce verbis utimur, cum nulla ibi inter mortem hominis, et occultum iudicii Dei tribunal mora interponatur. Et quamvis nonnulli arbitrentur, ibi Apostolum loqui non de singulari, sed de universali iudicio Dei in fine mundi, doctrina tamen de privato Dei iudicio statim a morte hominum ex

(1) Tract. de Parad. cap 3.

iisdem verbis multo rectius ac verisimilius resultat, utpote quae etiam ex aliis Ss. Litterarum et Patrum documentis deprehenditur firmissima, imo sine temeritate, ac laesione christianae fidei negari non potest. »

2. *Ss. Patres* iudicii particularis certitudinem contestantur. *Athenagoras* (1) ait: « Intime persuasi, quod de tota vita nostra Deo, qui nos et mundum creavit, rationem reddere debeamus, sobriam, beneficam, et patientem vitam agimus credentes, quod mala, quae patimur, et ipsa tormenta, quae nobis vitam rapiunt, non possunt comparari cum bonis, quae alteram vitam ingressi a magno Iudice pro miti, bona et sobria vita consecuturi sumus. » *Tertullianus* contra eum, qui secretum illud in hominis morte iudicium negarat, disserens inquit: « Quid amplius vis esse mortem, confusa spe, et incerta exspectatione ludentem, an vitae recensum iam, et ordinationem iudicii inhorrentem? praelibari putas iudicium, an incipi? praecipitari, an praeministrari? » *Tertullianus* hic haeresin oppugnans ita argumentatur: Num animae post egressum e corporibus incertae et ambiguae de statu suo usque in diem Iudicii supremi permanent, et, quod sequitur, neque praemium, neque supplicium ad illud usque tempus recipiunt? ita sane mors meliorem hominis partem spe confusa, et expectatione incerta luderet. An non ergo potius *vitae recensum*, seu plenam recognitionem, et *ordinationem iudicii* tunc animus horret et expavescit? Neque universali iudicio illi per istud secretum quidquam demitur; quod enim in singulos homines peculiari iudicio decernitur, illud omnibus et singulis hominibus iudicium patefaciet supremum: quod iam, ut Afer loquitur, *non praecipitatur*, *nec praelibatur*, sed potius *incipit*, et praeministratur. *S. Ambrosius* lib. de bono mort. (2) inquit: « Statutum est hominibus semel mori, et post mortem iudicabitur unusquisque iuxta merita sua; ante mortem nulla est perfecta laudatio. » *S. Ephraem* Serm. de hora mortis (3) graphice describit iudicium particulare, statim post mortem instituendum, et dicit, quod « ministri Dei veniant, et animam recipiant..... quod accusatores compareant..... et omnia peccata proferant, in iuventute et senectute... cogitationibus verbis et operibus commissa; quod anima timore, et tremore repleatur; quod Angeli animam adprehendant, et abducant. Nos autem corpori exanimato ultimos honores exhibemus, et sicut peregrinum e sua domo ad sepulcrum deferimus. » *S. Io. Chrysost.* (4) ait: « Sicut illi, qui e carceribus educuntur, una cum ipsis catenis ad iudicium pertrahuntur: sic omnes animae, cum hinc emigraverint, variis peccatorum poenis implicitae ad terribile illud ducentur tribunal. » Et alibi (5) diviti, eleemosynas negligenti, mortem ante oculos ponit, et quaerit: « Quid tum dices, — cum tribunal illud terribile, cum iudicium incorruptum aderit, — cum humanarum rerum erit cessatio, cum neque pater, neque mater, neque vicinus, neque rex, neque viator, neque hospes te iuvare poterunt? Sed stabit solus homo cum operibus suis, quorum causa vel condemnabitur, vel coronabitur. » *S. Augustinus* (6) scribit: « Rectissime, et valde salubriter creditur, iudicari a-

(1) In Legat. n. 12. (2) Cap 3.
(3) Tom. 3, opp. graec. cal. p. 260, etc.
(4) Hom. 14 in Matth. n. 4.
(5) Hom. in Ps. 48, n. 6.
(6) L. 2 de anima, et eius orig. cap. 3 (al. 4), n. 8.

nimas, cum de corporibus exierint, antequam veniant ad illud iudicium, quo eas oportet iam redditis corporibus iudicari. » *S. Cyrillus Alex.* (1) dicit, quod animabus e corpore egredientibus occurrant daemones, peccata accusantes, et Angeli, bona opera proferentes. Postea addit, quod pro bonis aut malis operibus a iusto Iudice praemium, vel poena decernatur. Demum auditores ad poenitentiam exhortatur dicens: « O fratres! considerate, quales nos esse oporteat, dum rationem singillatim reddemus eorum, quae fecerimus, sive magna sint, sive parva; nam etiam otiosorum verborum causam apud iustum Iudicem dicemus. » *S. Gregorius M.* (2) inquit: « Cum semper iudicia districta pertimescant (electi), tunc tamen haec vehementer metuunt, cum ad solvendum humanae conditionis debitum venientes districto Iudici adpropinquare se cernunt; et fit tanto timor acrior, quanto et retributio aeterna vicinior... Crescit pavor vicina retributione iustitiae, et urgente solutione carnis, quanto magis districtum iudicium iamiamque quasi tangitur, tanto vehementius formidatur. » Ab eodem magno Pontifice (3) visiones, seu revelationes de particularibus animarum iudiciis referuntur, et adprobantur.

3. Rationes quoque theologicas pro iudicii particularis certitudine referre licet. *a*) Cum enim in morte tempus bene, maleque agendi sit exhaustum, par est omnino, ut unusquisque iudicium, quale quidem promeritus est, subeat. Cur enim istud ulterius differatur? Haec certe dilatio multum affligeret iustos, de sua salute incertos; neque haec afflictio iis ad salutem quidquam prodesset. Imo probi iuxta, et improbi toto tempore inter mortem, et supremum iudicium interiecto forent aequales ob statum dubitationis, et formidinis plenum. Ipsa ideo ratio sapientiae, et iustitiae divinae consonum esse agnoscit, ut homo finito tempore merendi, et demerendi in termine suo constitutus futurum suum statum, quem promeruit, cognoscat: et ideo, ut ait *S. Thomas* (4); « Anima separata a corpore habet statum immutabilem, et accipit suum iudicium. » *b*) Aliam rationem idem angelicus Doctor affert in 4 Sent. Dist. 42, quae ad hoc fere reducitur: Quilibet homo est singularis persona: et est etiam pars quaedam totius generis humani: ideo duplex iudicium ei debetur; unum singulare, in quo recipiet praemium vel poenam iuxta ea, quae in vita terrestri gessit, sed quoad animam tantum, et ita, ut sententia in ipsum lata non omnibus patefiat: aliud iudicium ei debetur, in quantum pars est totius generis humani, quod est iudicium universale, in quo sententia in ipsum lata omnibus manifestatur, et corpus cum anima praemio aut poena afficitur. *c*) Veritas iudicii particularis confirmatur per ea, quae mox dicentur: probabitur enim, animas e corporibus egressas mox vel praemio vel poena affici: haec autem Iudicis sententiam necessario supponunt, quia agitur de remuneratione, vel punitione creaturarum rationalium, quas scire convenit, qua de causa remunerentur vel puniantur. Iudicium ergo statim post mortem admittendum est, quia sententia in eo lata mox executioni mandatur.

Nota 1. Distinguunt theologi duplex iudicium, discussionis nempe, et retributionis. Per primum iudicii

(1) Hom. 18, de divers.
(2) Lib. 24 Mor. c. 12.
(3) Lib. 4 dial. c. 36 et 38.
(4) 3 p., q. 59, art. 5 ad 3.

genus discutiuntur ea omnia, super quae ferendum est iudicium. Alterum vero sententiam dicit, vel remunerationis, vel punitionis. Iudicium discussionis in Deo est metaphoricum; omniscius enim omnia uno actu comprehendit, et deliberat (§ 30). Iudicium autem retributionis, sive prolationis sententiae realiter existit, et est de fide credendum. Probe autem actiones divinae ab humanis distinguendae sunt. Iudices enim humani sicut magno labore actiones hominum investigant, et in tali inquisitione etiam decipi possunt: ita etiam magno persaepe verborum apparatu indigent, ut homines vel praemio, vel poena dignos pronuntient, nec internam semper in omnibus persuasionem procreare possunt. Deus autem, sicut discussione non indiget, sed per omniscientiam suam omnes hominum actiones perfectissime cognoscit, ita etiam per sapientiam et omnipotentiam suam sine verborum strepitu efficere potest, ut animae de statu suo aut poena, aut praemio digno penitus persuasae reddantur. Hinc *S. Augustinus* l. 20 de Civ. Dei (1), loquens de libro scripto, qui in iudicio proferendus dicitur, inquit: «Quaedam vis est intelligenda divina, qua fit, ut cuique opera sua vel bona vel mala in memoriam revocentur, et mentis intuitu mira celeritate cernantur, ut accuset, vel excuset scientia conscientiam, atque ita simul omnes, et singuli iudicentur. Quae nimirum vis divina libri nomen accepit. In ea quippe quodam modo legitur, quidquid ea faciente recolitur. »

Nota 2. Si quaeritur de tempore iudicii particularis, communis sententia est, quod immediate post mortem instituatur. Videntur quidem nonnulla monumenta ostendere, quod iudicium particulare vel mortem praecedat, vel post obitum aliquantulum differatur. Si fidem praestamus relationibus *S. Gregorii M.* (2), exempla habemus, quae denotant, iudicium particulare evenire in instanti ante mortem. Tale fertur fuisse iudicium *Chrysorii* et cuiusdam monachi, qui paulo ante mortem sententiam suae damnationis audierunt. Similia praebet *V. Beda* lib. 5 Hist. anglic. (3) Etiam *S. Ioan. Climachus* in Scala Parad. cap. 7, narrat de quodam monacho, quod instante morte accusationibus responderit, quasi in iudicio constitutus. Nihilosecius credi non debet, iudicium contingere ante mortem, cum homo sit adhuc in via, et possit mereri et demereri. Qua de re visiones et revelationes mox dictae non erant effectus actualis iudicii, sed imagines supernae excitatae ad terrorem gentis iniquae, et ad magisterium servorum Dei. Nec potiori probabilitate nitet sententia propugnans, iudicium post mortem aliquamdiu differri, licet testimonia non desint, quae huic opinioni favere videantur. Haec praesto sunt in libro *S. Augustino* adscripto de cura pro mortuis agenda cap. 12, nec non in l. 4 Dial. *S. Gregorii M.* cap. 25. Celebre est exemplum quod narratur in vita S. Brunonis, de quodam Parisiensi Doctore in templo ad exequias exposito, qui primo die post mortem clamavit: *In iusto Dei iudicio accusatus sum;* die secunda: *Iudicatus sum;* tertia die demum clamavit: *Condemnatus sum.* Similia narrat *Leontius* in vita *S. Ioannis Eleemosynarii.* — Notandum vero est, quod veritas istarum revelationum historica a multis Criticis in dubium trahatur, et quod ista facta extraordinaria, si ea vere contigisse admit-

(1) Cap. 14. (2) Lib. 4, Dial. cap. 38. (3) Cap. 14 et 15.

tatur, communi tamen sententiae de iudicio particulari ordinarie immediate post mortem instituendo non adversentur. Recte enim ratiocinatur *Cl. Bellarminus* lib. 2 de purgator. c. 4, dicendo, probabilius sustineri posse in exemplis a *V. Beda* allatis, iudicium ante mortem non peractum, sed praeostensum tantum fuisse; in exemplo autem Doctoris Parisiensis iudicium non dilatum in alteram diem, sed solum altera die manifestatum esse.

Nota 3. Cum Ioan. V, 22 dicatur: *Neque enim Pater iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio*, rectissime cum theologis asseritur, iudicium particulare a Christo Deo et homine exerceri. Hoc autem non ita intelligendum est, quasi Filius Dei incarnatus veniat ad singulos morientes, ut de illis iudicium ferat, loquendo de reali descensu in diversis etiam locis, dum multi simul moriuntur. Nec etiam hoc intelligendum est, quasi animae statim ferantur in coelum ad tribunal Iudicis, ut Christo praesententur; nam id de animabus damnandis non est verisimile; ut quid enim ascenderent in coelum, statim descensurae in infernum? Intelligenda ergo haec sunt de visione intellectuali, simili illi, quam habuit S. Stephanus paulo ante mortem, cum dixit: *Ecce video coelos apertos, et Filium hominis stantem a dextris Dei* (1). Dicendum nempe est, animam in ipso instanti mortis, dum a corpore soluta est, intellectualiter elevari ad videndum Christum Iudicem, ut est in coelo cum maiestate, scilicet in gloria corporis, et in potestate, scilicet cum coelestium spirituum comitatu; et sic etiam intellectualiter elevabitur ad audiendam sententiam Iudicis, quae fit per intellectualem locutionem, seu illuminationem, per quam etiam in illo instanti cognoscit, se iudicari, et salvari vel damnari imperio Christi. Hoc ergo volunt Patres, dum dicunt, animas praesentari ad tribunal Iudicis: et sic intelligendi sunt aliqui dicentes, Christum venire in morte uniuscuiusque. Non enim id intelligendum est secundum praesentiam localem, sed secundum efficaciam, per quam fit ut statum suum cognoscat anima et imperium Iudicis, et ex vi illius statim tendat in locum meritis suis debitum. Ita sentiunt graves theologi cum *Gregorio Arim.* (2) et *Abulensi* (3).

Nota 4. Ex dictis colligi potest, quid censendum sit de loco, in quo iudicium particulare instituitur. Cum enim visio intellectualis ubique perfici possit, admitti etiam sententia eorum potest, qui cum *S. Bonaventura* (4) docent, animam manere in illo instanti iuxta corpus suum, ibique sententiam percipere divini Iudicis. Monet tamen *Bellarminus* lib. cit., quoad locum nihil certi asseri posse. Quod caetera adiuncta attinet, cum *Cl. Wiest* (5) observat *Gregor. Feiér* (6): « Quod quidam Patres et Ascetae iudicium istud ita peragi dicant, ut, dum anima divino sistitur Iudici, adsit Angelus Custos agens advocatum, et diabolus agens accusatorem, et inter accusationes et excusationes anima tremens expectet Iudicis sententiam. Verum haec ideo dicta sunt ut fideles iudicium humano more propositum magis expavescant, eiusque rigorem bene merendo declinent; uti facile intelligitur. Revera accusator et excusator erit propria cuiusque conscientia, perfecte

(1) Act. 7, 55. (2) De iud. part. cap. 5.
(3) In cap. 24 Matth.

(4) In 4 sent. Dist. 20 in 1 P.
(5) Tom. ult. § 288. (6) Tom. 7, § 7, not. 1.

cognoscens facta sua praemio aut poena digna: ista etiam conscientia erit ille liber scriptus, in quo quisque uno intuitu leget, quae gessit in corpore suo, iuxta illud, quod scriptum est Luc. XIX, 21: *De ore tuo te iudico; serve nequam.* » Et sane Iudex omniscius neque accusatore, neque defensore indiget, ut statum animae moralem perfectissime perspiciat. Sed Deus omnipotens multa per se praestare potest, ad quae tamen perficienda ministerio Angelorum utitur; et diabolus in libro Iob tanquam accusator coram Deo exhibetur. A priori determinari nequit, quid Deus velit, praecipue cum de statu alterius vitae agitur. Cavendum proinde est, ne, quae Patres et Ascetae dicunt, ut absona derideantur, aut ut falsa reprehendantur, quamvis pro certo tenendum sit, modum iudicii divini a modo iudicii humani longissime differre.

II. *De executione sententiae in iudicio particulari latae.*

§ 754. Vetus fuit Chiliastarum error, animas hominum defunctorum usque ad diem iudicii extremi in incerto relinqui. *Tatianus* Orat. contra Graecos, n. 13 tradidit, animas impiorum cum corporibus interire, et in die iudicii resuscitandas esse. Extiterunt etiam inter Iudaeos nonnulli, qui asseruerunt, defuncti animam coelestis felicitatis adhuc incapacem per integrum annum aberrare in mundo, et maxime circa sepulcrum et cadaver suum versari, memorem veteris hospitii; quam opinionem Iudaei a Philosophis alexandrinis accepisse, existimat *Iac. Bruckerus*(1). *Lactantius* quoque hac in re aberravit, qui (2) scribit: « Nec tamen quisque putet, animas post mortem protinus iudicari. Omnes in una communique custodia detinentur, donec tempus adveniat, quo maximus Iudex meritorum faciat examen. Tum, quorum fuerit probata iustitia, ii praemium immortalitatis accipient: quorum autem peccata et scelera detecta fuerint, non resurgent, sed cum impiis in easdem tenebras recondentur, ad certa supplicia destinati. » De eodem errore a *Cl. Tournely* (3) *S. Iustinus M.*, *S. Irenaeus*, *Tertullianus*, *Theophilus Antioch.*, et alii scriptores ecclesiastici arguuntur. Certum est, *Vigilantium* docuisse, animabus iustorum, etiamsi certae sint de futura gloria, hanc tamen ante universalem resurrectionem non esse conferendam; nam *S. Hieronymus* lib. c. Vigilant. n. 6, ita eundem obiurgat: « Ais, vel in sinu Abrahae, vel in loco refrigerii, vel subter aram Dei animas Apostolorum et Martyrum consedisse, nec posse de suis tumulis, et ubi voluerint, adesse praesentes... sed in libera honestaque custodia in fortunatorum insulis, et in campis elysiis recludantur. » Porro *Iacobitae*, *Copti in Aegypto*, et *Nestoriani* adserunt, tam electis beatitudinem, quam reprobis supplicia differri quoad omnes resurgant et iudicentur. Eandem fere sententiam Graecos schismaticos amplexos esse, constat ex *S. Thomae* opusculo 3 (4) contra Graecos, Armenos et Saracenos exarato, et ex *Conc. Florentino* Sess. 1. — In eundem errorem abiere *Lutherus* in praelect. in Genes., et *Calvinus*, qui l. 3 Instit. (5) ait, « stultum et temerarium esse inquirere, quo in loco sint animae iustorum, et an gloria fruantur, nec ne. Interea (pergit ille) cum Scriptura ubique iubeat pen-

(1) Hist. crit. phil. tom. 2, p. 902.
(2) Lib. 7 Instit. cap. 21.
(3) De Deo q. 12, art. 1.
(4) Al. 6, cap. 9. (5) Cap. 25, n. 6.

dere ab expectatione adventus Christi et gloriae coronam eousque differat, contenti simus his finibus divinitus nobis praescriptis: animas piorum militiae labore perfunctas in beatam quietem consedere, ubi cum felici laetitia fruitionem promissae gloriae expectant. » Quam doctrinam Calvini merito suggillat *Cl. Bellarminus* (1) dicens: « Ubi notanda mira hominis stultitia, qui dicit, stultum et temerarium esse quaerere, utrum animae iustorum gloria fruantur, nec ne: et ipse tamen audacter definit, eas nondum frui gloria, sed eam expectare. » Antesignanis suis adstipulantur multi ex Protestantibus, praecipue autem *Burnetus*, natione Britannus, qui in execrabili suo libro *de statu mortuorum et resurgentium* docet, tunc solum iustis praemia et impiis supplicia retribuenda esse, quum Christus visibilis totum genus humanum in iudicium adducet: imo ne tunc quidem iustis aditum futurum esse in coelos, atque ad beatificum Dei adspectum, sed post mille tantum annos in terrae deliciis prius transigendis: ex quo patet, quod Millenariorum errorem, iam a tot saeculis excisum, in vitam revocare ausus sit vir iste haereticus. — Verum Ecclesia catholica constanter credidit, homines singulos immediate post mortem iudicari, et sententiam in hoc particulari iudicio latam, sive *praemium*, sive *poenam* respiciat, protinus executioni mandari, ita ut animae iustorum perfecte purae ad praemia in coelo sine dilatione admittantur; animae iustae quidem, sed non perfecte purae, illico in purgatorium: animae autem impiae, peccato mortali inquinatae, statim in infernum detrudantur. Veritas huius doctrinae catholicae iam solidis argumentis probanda est.

(1) Lib. 1 de Beatit. Sanct. cap. 1.

Nota. Quicumque purgatorium admittunt, etiam credunt, statim post mortem animas in istud descendere, quia post extremum iudicium locus purgationis non erit. Haud igitur opus est ut in specie probetur, sententiam in animas iustas sed non perfecte puras latam statim executioni mandari; id enim manifestum fiet, dum probatur, dari purgatorium, et animas in eum detentas per suffragia fidelium viventium iuvari. Immediata ergo sententiae executio solum probanda est respectu *iustorum perfecte purorum*, et respectu *impiorum*.

A. *Animae iustae et perfecte purae protinus in coelis excipiuntur.*

§ 755. Certum est, quod in V. T. animae a corpore solutae quantumvis sanctae et omnino purae coelum, propter peccatum originale omnibus hominibus clausum, penetrare non potuerint, quae ideo in loco subterraneo qui *limbus Patrum*, aut sinus Abrahae dictus est, in quo paradisi gaudiis non fruebantur, sed etiam nullis poenis afficiebantur, ut docet *S. Thomas* in supplem. (2) — Christus autem per mortem suam peccatum sustulit, coelumque reseravit, ac ideo ad inferos descendit, ut animas sanctas et perfecte purgatas e limbo liberaret, et ad gloriam transferret (§ 382). In novo igitur Foedere animae sanctae, quibus in morte nihil luendum est, aut quae plenam in purgatorio satisfactionem praestiterunt, statim in coelis excipiuntur, et coelesti beatitudine fruuntur: quod dogma catholicum ex *S. Scriptura*, ex *Traditione* et *rationibus theologicis* probatur.

1. *S. Scriptura* sat luculenter doctrinae catholicae suffragatur. Christus ipse ait ad latronem in cruce,

(2) Q. 69, art. 4 et 5.

per contritionem perfectam plene iustificatum: *Hodie mecum eris in paradiso* (1), id est, in loco voluptatis, ubi scilicet sis in beatitudine et visione Dei beatifica. Dicit ergo ei Christus: Hodie te felicem in perpetuum efficiam, hodie te regem in regno gloriae divinae mecum regnantem constituam. Et hoc videntur velle *S. Cyrillus Hier.* Catech. 3, *S. Chrysostomus* Hom. 2 de cruce et latrone, *S. Gregorius Nyss.* Serm. de resurrect., *S. Augustinus* Tract. III in Ioan., qui τo *in paradiso* explicat *in coelo*, id est, in beatitudine coelesti. Certum quidem est, Christum cum latrone die illo, quo obiit, non ascendisse in coelum, sed descendisse in limbum Patrum, (unde idem *S. Augustinus* (2) et *Maldonatus*, per paradisum hic accipiunt sinum Abrahae) ibique eis visionem divinitatis suae impertivisse, itaque eos beasse: quare tunc Christus rerum sortes mutavit; fecit enim, ut limbus esset paradisus, ut inferi essent superi, ut infernus esset coelum; ubi enim est Christus, ibi est paradisus; ubi est visio Dei et beatitudo, ibi est coelum. Hinc *S. Thomas* in opusc. cit. ait: « Manifeste etiam Dominus latroni in cruce confitenti dixit: *Hodie mecum eris in paradiso*, per paradisum gloriae fruitionem designans: unde non est credendum, quod suos fideles Christus remunerare differat quantum ad gloriam animarum usque ad corporum resurrectionem. » Luc. XVI, 22, etc. legitur parabola aut historia de Lazaro et de divite epulone, in qua narratur: *Factum est autem, ut moreretur mendicus, et portaretur ab Angelis in sinum Abrahae. Mortuus est autem et dives, et sepultus est in inferno:* quibus verbis manifeste instituitur antithesis inter praemium pro bona vita actu iam concessum, et inter poenam pro mala vita actu iam inflictam: quod confirmatur ex verbis Abrahae ad epulonem: *Fili, recordare quia recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala: nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris* (3): itaque *nunc* iam Lazarus consolationem et gaudium experiri dicitur, sicut *nunc* iam immisericors epulo cruciatus patitur: neque haec ad tempus post resurrectionem trahi possunt, cum (v. 28) de quinque fratribus adhuc in terra viventibus sermo instituatur. Porro Christus, cum Io. XVII, 21, 23 dixisset, se per charitatem cum discipulis suis unitum esse (v. 24.), subiungit: *Pater, quos dedisti mihi, volo, ut ubi sum ego, et illi sint mecum, ut videant claritatem meam quam dedisti mihi;* quibus verbis aperte eis promittitur visio beatifica, non in hac, sed in altera vita; non post resurrectionem demum, de qua hic nec verbum occurrit, sed immediate post mortem; quis enim perpendens verba Christi saepius repetita (Io. XIV, v. 2, 3, 19, 20) dicere audebit, fidos Christi discipulos per multa saecula a praesentia Christi et visione beatifica penitus avulsos manere? — Optime verborum Christi interpretes, discipuli Christi et Apostoli, unionem cum Christo, et visionem beatificam statim post mortem expectarunt. Stephanus anticipata Christi visione recreatus (4), non putavit, se hanc in morte amissurum esse, sed credidit, se post mortem eadem perfectius fruiturum esse; unde plenus fiducia dixit: *Domine Iesu! suscipe spiritum meum* (5), id est, veluti manibus suscipe animam meam, ut tecum semper unita

(1) Luc. 23.
(2) Lib. 12 de Genesi ad litt. c. 34.
(3) V. 25.
(4) Act. 7. 55.
(5) V. 58.

maneat. Paulus eandem fidem pluribus in locis profitetur. Nam I Cor. XIII, 12 scribit: *Videmus nunc per speculum in aenigmate: tunc autem facie ad faciem,* ubi ita unum alteri opponit, ut nullum inter utrumque medium appareat. Imo, quod de sorte Beatorum loquatur, quam statim post mortem experturi sunt, ex iis, quae antecedunt manifestum est. Loquitur enim de tempore, quo prophetiae evacuabuntur, quo linguae cessabunt, et scientia destruetur, quae omnia in morte contingunt; sed ait (v. 8): *Charitas nunquam excidit,* seu et post mortem continuatur, et *tunc facie ad faciem* videbimus, id est, visione beatifica perfruemur. Clarius idem Apostolus loquitur II Cor. V, 1: *Scimus, quoniam, si terrestris domus nostra huius habitationis dissolvatur, quod aedificationem ex Deo habemus, domum non manufactam, aeternam in coelis:* ubi per domum aeternam ac coelestem intelligit haud dubie Apostolus aeternam beatitudinem, vultque, quod simul atque terrestris, et caduca haec domus dissoluta fuerit, non sit nobis defutura domus longe praestantior, nempe coelestis et aeterna: deesset autem, et quidem diu, si ea carendum esset usque ad diem extremi iudicii. Addit deinde Paulus: *Dum sumus in corpore, peregrinamur a Domino (per fidem enim ambulamus, et non per speciem); audemus autem, et bonam voluntatem habemus, magis peregrinari a corpore, et praesentes esse ad Dominum* (1). Ex his verbis, ut post *S. Thomam* (2) observat *Estius* in commentar., duplici argumento probatur, visionem beatificam statim post mortem animabus iustis concedi. Nam primo, Apostolus cupit peregrinari a corpore, hoc est rebus humanis eximi, ut praesens sit ad Dominum, quod idem est, ac beatifica visione Dei frui, eo plane sensu, quo idem Apostolus dicit, iustos rapiendos in aëra obviam Christo, subdens: *Et sic semper cum Domino erimus* (3). Secundo, innuit corpore soluto non amplius per fidem nos ambulaturos, sed per speciem, hoc est, ut alibi etiam clarius idem Apostolus loquitur, visuros nos Deum non amplius per speculum, et in aenigmate, sed *facie ad faciem.* Phil. I, 21, etc. Paulus scribit: *Mihi vivere Christus est, et mori lucrum... coarctor autem e duobus* (ab utraque parte urgeor); *desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo, multo magis melius: permanere autem in carne necessarium propter vos.* Mortem ergo desiderat Paulus, eamque vitae terrestri praefert; vanum autem esset hoc desiderium, si corpore dissoluto adhuc Paulus non esset cum Christo, sed hanc unionem post resurrectionem tantum consequeretur; certe tunc mortem vitae, saluti fidelium consecratae, praeferendam esse non affirmasset. In Apocal. homines electi dicuntur stare *ante thronum, et in conspectu Agni* (4), non secus ac Angeli, de quibus Christus *semper vident faciem Patris mei, qui in coelis est* (5). Ibid. de iis, qui martyrium pro Christo fortiter sustinuerunt, dicitur: *Hi sunt, qui venerunt de tribulatione magna, et laverunt stolas suas, et dealbaverunt eas in sanguine Agni. Ideo sunt ante thronum Dei, et serviunt ei die ac nocte in templo eius; et qui sedet in throno, habitabit super illos* (6). Clare hic *S. Ioannes* designat animas, quibus nihil est expiandum, quoniam dealbaverunt stolas suas in sanguine Agni: has autem

(1) Ibid. v. 6, etc. (2) Lect. 2 in h. l.
(3) I Thess. 4, 16. (4) Cap. 7, v. 9, etc.
(5) Matth. 18, 10.
(6) Apoc. 7, 14.

asserit esse ante Dei thronum, et in templo, scilicet in regno coelorum.

2. *Ss. Patres* eandem doctrinam profitentur. *S. Clemens Rom.* (1), ait: « Sanctos Apostolos intueamur! — Petrus multos sustinuit labores, atque ita martyr effectus discessit ad debitum gloriae locum: — Paulus, quia certamen patientiae sustinuit... et Evangelium in Oriente et Occidente praedicavit propter fidem suam praeclarissimum praemium accepit.» Et addit: « Qui per gratiam Dei in charitate mortui sunt, inter Beatos existunt, et in visitatione regni Christi revelabuntur. » Presbyteri et Diaconi Achaiae in actis martyrii *S. Andreae* Apostoli « animam eius ad Deum profectam esse » affirmant. *S. Ignatius M.* in Epist. ad Rom. n. 5 etc. desiderium suum manifestat per martyrium ad Christum perveniendi, et inter alia scribit: « Ignoscite mihi, quid mihi prosit, ego novi. Visibilium et invisibilium nihil expetam, ut Iesum Christum assequar. Ignis, crux, ferarum incursus... tormenta in me veniant, tantummodo ut Iesum Christum nanciscar... Illum concupisco, qui pro me mortuus est; cum illo uniri desidero, qui a mortuis resurrexit: hoc est lucrum meum... Nolite me per vitam huius terrae a Deo meo separare: sinite me purum lumen haurire; cum illic fuero, homo Dei ero....... Aqua viva saliens in me intus mihi dicit: *Veni ad Patrem.* » Haec igitur erat sanctissimi Martyris certissima fides et spes, quae certe vana in ipso non fuit. Constat enim ex actis martyrii s. Ignatii (ap. Coteler.), eos, qui martyrii eius testes fuere, vidisse sanctum Martyrem coram Deo summo splendore coruscantem. S. *Polycarpus* in Ep. ad Philip. (2) de S. Paulo caeterisque Apostolis inquit: « Pro certo habentes, quod hi omnes non frustra cucurrerunt, sed in fide, ac iustitia ingressi ad locum sibi a Deo debitum pervenerunt, quandoquidem et passionum eius participes extiterant. » *Ecclesia ipsa Smyrnensis* in celebri Epistola, quam de martyrio S. Polycarpi ad Ecclesias universas scripsit (3) S. Martyrem sic orantem inducit: « Benedico te (Deus) qui me in hunc diem perducere dignatus es, ut partem caperem in consortio Martyrum... inter quos, quaeso, suscipiar hodie in conspectu tuo tanquam hostia pinguis et accepta, quemadmodum praeparasti, adimplens ea, quae praemonstrasti verax Deus. » Et paulo post agnoscit eadem Ecclesia Smyrnensis, Polycarpum « immortalitatis corona esse redimitum, et praemium gloriosi certaminis sine controversia retulisse. » — *S. Iustinus M.* (4) ait: « Desidero vitam aeternam, et puram; quaero ingredi habitationem, quam Deus Pater et Creator omnium rerum promisit.... quia firmiter credo, quod illi, qui per opera se Dei servos ostendunt, et apud ipsum commorari desiderant, haec bona consequantur. » Et (5) de Lucio propter fidem christianam comprehenso narrat, quod gratias egerit, quia « sciebat, se ab impiis dominis liberandum, atque ad Dominum et Patrem coelorum transiturum esse. » *Athenagoras* in Legat. pro Christ. (6) dicit: « Credimus quod, si vita nobis eripiatur, nullum malum patiamur, quod cum illis bonis comparari possit, quae in altera vita a magno Iudice pro recto vivendi modo consecuturi sumus. » *Clemens Alex.* (7) inquit: « Clarum est, neminem unquam vitae tempore Deum evidenter comprehendere; qui autem

(1) Ep. I ad Corinth. n. 5. (2) N. 9.
(3) Ap. Euseb. lib. 4 Hist. c. 15.
(4) Apol. I, n. 8. (5) Apol. 2, n. 2.
(6) N. 12. (7) Lib. 5 Strom. c. 1, § 14.

« sunt mundo corde, Deum videbunt postquam ad extremum finem pervenerint. » *Origenes* (1) c. Celsum haec habet: « Habemus Pontificem maximum dicentem germanis discipulis, se illos elevaturum esse supra mundana omnia; ait enim: *Ut quo ego vado, et vos sitis.* Quamobrem post exactos labores huius vitae ac certamina, speramus nos in coelum evasuros. » *S. Cyprianus* lib. de exhort. Martyrii (2) scribit: « Quis non omnibus viribus elaboret, ut cum Christo statim gaudeat? ut post tormenta, et supplicia terrena ad praemia divina perveniat?... Clauduntur oculi in persecutionibus terrae, sed patet coelum; minatur Antichristus, sed Dominus Christus tuetur; mors infertur, sed immortalitas sequitur; occiso mundus eripitur, sed restitutò Paradisus exhibetur; vita temporalis extinguitur, sed aeterna reparatur. Quanta est dignitas, et quanta securitas exire hinc laetum, exire inter pressuras et angustias gloriosum, claudere in momento oculos, quibus homines videbantur et mundus, et aperire eosdem statim, ut Deus videatur et Christus? Tam velociter migrandi, quanta felicitas, ut terris repente subtraharis, ut in regnis coelestibus reponaris! » Neque solis martyribus S. Pater hanc gloriam statim post mortem obtinendam adscribit, sed etiam aliis in perfecta iustitia obeuntibus; nam in eodem libro iam antea dixerat: « Vivere omnes, dicit Ioannes (Apoc. 20), et regnare cum Christo non tantum, qui occisi fuerint, sed et qui in fidei suae firmitate et Dei timore perstantes imaginem bestiae non adoraverint. » *S. Ephraem* (3) sic de iustis, et praesertim de castis decedentibus disserit: « Ipsi quoque coeli non valebunt portas suas claudere coram anima, quae virtutibus viget, sed mox ut viderint eam, cum gaudio reserantur. Mille millia Angelorum, et Archangelorum cum gaudio vultus sui suscipient eam, et in manibus suis tollent, et ante sedem Maiestatis Dei.... Exultabit in ea Paradisus in quo haereditatem consecuta est. » *S. Basilius* Orat. in 40 Martyres n. 8, fortes istos athletas ita inter se loquentes proponit: « Acris est hiems, sed dulcis Paradisus; affligens glacies, sed delectabilis requies. Brevi tempore perseverantes sinus Abrahae nos perpetuo fovebit: unam noctem cum aevo sempiterno commutabimus: aduratur frigore pes, ut cum Angelis perpetuo tripudiet: diffluat frigore manus, ut liberam facultatem habeat se ad Deum attollendi: fiat sacrificium nostrum coram te, Domine, et istud benigne accepta. » Eosdem etiam Martyres his verbis alloquitur: « Vos non terra, sed coelum suscepit; apertae sunt vobis Paradisi portae etc. » *S. Gregorius Naz.* Orat. (4) in laudem S. Basilii, in fine hunc ita invocat: « Tu vero — e coelo, quaeso, nos aspice... nosque, posteaquam ex hac vita migraverimus, illic quoque tabernaculis tuis excipe, ut simul viventes, et sanctam ac beatam Trinitatem... purius, pleniusque cernentes, desideriis nostris finem ponamus, ac bellorum eorum, quae intulimus, vel pertulimus, hoc praemium referamus. » Et (5) in laudem Caesarii fratris defuncti profitetur se credere, « omnem animam puram, et Deo charam postquam corporis vinculis soluta hinc excesserit, protinus... mirabili quadam voluptate affici, et exultare... et recondita frui beatitudine. » *S. Gregorius Nyss.* Orat. de S. Ephraem n. 8 ait: « Ad tranquillum aeterni Regni portum felici-

(1) Lib. 6. (2) Cap. 12.
(3) Lib. 1 de Compunct. c. 12.

(4) Orat. 43, al. 20. (5) Orat. 7, n. 21.

ter emigravit, sanctaque ac Deo grata accessione numerum beatorum—cumulavit. Nam in coelestibus anima ipsius consedit tabernaculis, ubi Angelorum sunt Ordines etc.» Idem in Orat. fun. de S. Pulcheria dicit: «Hinc avulsa est planta, verum in Paradiso consita, a regno in regnum translata est: quam pulcher ille oculus est, qui Deum conspicit!» *S. Chrysostomus* Orat. de S. Philogon. n. 1 inquit, generatim de sanctis loquens: «Deum vident omnes, quantum capere possunt, tum praesentem, tum splendore maiestatis suae omnes, qui cum eo sunt, collustrantem.» (1). — *S. Hilarius* in Ps. 124, n. 5 haec habet: «Quomodo possumus, montes non eos significatos esse intelligere, qui supra terrenam naturam gloriosi in Dei rebus iam exultant?» — *S. Ambrosius* (2) dicit: «Unde te evocem Petre! ut doceas me, quid flens cogitaveris? unde te evocem? de coelo, ubi iam choro insertus es Angelorum.» Idem, lib. 2 de Cain et Abel (3) de iis, qui in gratia Dei obeunt, inquit: «Etiamsi corporis gustaverint mortem, vitam tamen incorpoream capiunt, et illuminantur suorum splendore meritorum, luce quoque fruuntur aeterna.» Et Epist. 54 scribit de Ss. Gervasio et Protasio: «Quorum anima est in coelo, corpus in terra.» Atque in libro de bono mortis (4) ait de sanctis: «Hanc remunerationem habent, ut videant faciem Dei, et lumen illud, quod illuminat omnem hominem.» *S. Augustinus* Tract. 124 in Ioan. n. 3, quaestionem movet, cur Christus de Ioanne dixerit: *Sic eum volo manere, donec veniam;* «cum B. Petrum per ingentem martyrii gloriam ab onere ipsius corporis solverit, eique concesserit, quod Apostolus Paulus se concupiisse dixit, et scripsit, *dissolvi et esse cum Christo.*» Et lib. 20 de Civ. Dei c. 15, sic loquitur: «Si non absurde credi videtur, antiquos etiam sanctos, qui venturi Christi tenuerunt fidem, locis quidem a tormentis impiorum remotissimis, sed apud inferos fuisse, donec eos inde sanguis Christi, et ad ea loca descensus erueret: profecto deinceps boni fideles effuso illo pretio iam redempti prorsus inferos nesciunt.» Hinc S. Doctor (5) de Nebridio amico suo scribit: «Iam non ponit aurem ad os meum, sed spirituale os ad fontem tuum (Deus!), et bibit, quantum potest, sapientiam pro aviditate sua sine fine felix.» *S. Hieronymus* in ep. ad Marcellam de obitu Letae dicit: «Nunc pro brevi labore aeterna beatitudine fruitur; excipitur Angelorum choris, Christum sequitur et dicit: Quaecumque audivimus, ita vidimus in civitate Dei nostri.» Et epist. ad Heliodor. scribit: «Non est facile stare loco Pauli, tenere gradum Petri iam cum Christo regnantium.» S. *Fulgentius* Serm. de S. Stephano inquit: «Hodie miles de tabernaculo corporis exiens triumphator migravit in coelum.» *S. Gregorius M.* (6) ait: «Qui Christum in coelo esse non dubitat, nec Pauli animam in coelo esse negat.» Imo (7) data opera quaestionem movet «num ante restitutionem corporum in coelo recipi valeant animae iustorum?» Distinguit autem iustos imperfectos, quibus aliquid luendum superest, a perfectis, quos nulla peccatorum macula inficit; atque hos postremos in regni coelestis sedibus illico recipi docet. Eandem fidem profitetur *S. Ioan. Damascenus*

(1) Cf. Hom. 36 in Matth. n. 3; Hom. 32 in Ep. ad Rom. n. 2; Hom. 3 in Ep. ad Philip. n. 3 et 4.

(2) Lib. 10 in Luc. n. 92.

(3) Cap. 9, n. 31.

(4) Cap. 11, n. 49.

(5) Lib. 9 Confess. c. 3, n. 6.

(6) Lib. 4 Dialog. c. 25.

(7) Ibid. c. 24. etc.

in historia de Barlaam et Iosaphat. *Theophylactus* (1) inquit: « Dicendum est, idem esse Paradisum, et regnum coelorum; nam Latro est in Paradiso et regno; alioquin non frueretur perfecta bonorum participatione. » *S. Bernardus*, quem *Petavius* (2) contrarii erroris insimulat, manifeste pluribus in locis doctrinam tradit catholicam. Nam Serm. 19 de diversis ait: « Hauriunt (sancti) in gaudio de fontibus Salvatoris, et nudis, ut ita dicam oculis, divinitatis intuentur essentiam. » Lib. de diligendo Deo cap. 10 inquit: « Immersas (Martyrum animas) ex toto credimus immenso illi pelago aeterni luminis, et luminosae aeternitatis. » In vita S. Malachiae cap. ult. diem obitus huius Sancti indigitans ita loquitur: « Hodie Malachias in consortium Angelorum recipitur, re adeptus, quod nomine dicebatur. Et quidem ante Angelus erat non minus puritate, quam nomine, sed nunc felicius gloriosi in eo interpretatio nominis adimpletur, quando pari cum Angelis gloria et felicitate laetatur... Exultat in Domino spiritus Malachiae etc. » Serm. 5 in Dedic. Ss. de his in genere dicit: « Post multos agones iam nunc triumphant in coelo coronati. » *S. Thomas* (3) contra Gent., ex professo probat, gloriam animae usque ad diem extremi iudicii non differri.

3. *Alia monumenta ecclesiastica* doctrinam catholicam confirmant, et extra omne dubium ponunt. Hanc etenim fidem Martyres publice coram Iudicibus professi sunt, ut genuina eorum acta referunt. Sic *S. Symphorosa* coram Adriano, ut sacrificaret, interpellata respondit: « Vir meus Getulius et frater eius Amantius, pro nomine Iesu Christi decollari maluerunt, quam sacrificare: vicerunt vestros daemones, et nunc cum aeterno rege vita aeterna fruuntur in coelis. » Idem constat ex Actis *Ss. Felicitatis, Lucii, Cyrilli*, Caesareae in Cappadocia pueri etc. — Fidem suam usu ipso, ac quotidiana praxi declarat Ecclesia in publicis suis precibus, ubi testatur, sanctorum animas in coelo iam aperto Dei conspectu potiri. Ita in codice Sacrament., antiquissimo Gelasiano legimus: *Martyres iam coelestia regna esse consecutos*. Et in festo Ss. Perpetuae et Felicitatis: *Quaesumus, ut sicut illis gloriam contulisti, nobis indulgentiam largiaris:* et in festo Ss. Gervasii et Protasii: *Ut quos coelesti gloria sublimasti* etc. Ita etiam die S. Gregorio sacra sic orat Ecclesia: *Deus, qui animae famuli tui Gregorii aeternae beatitudinis praemia contulisti* etc. Porro notum est illud *Caelestini Papae* effatum in secunda Epistola ad Episcopos Galliae: « Legem scilicet credendi lex statuat supplicandi. » Ex illis itaque precibus Ecclesiae recte demonstratur, hanc esse publicam fidem, animas sanctorum, quibus nihil luendum superest, statim ac corpore solutae sunt frui visione Dei intuitiva. Idem definierunt Romani Pontifices *Innocentius III* c. *Apostolicam* (4); *Innocentius IV* Epist. 10 ad Otton. Card. Tuscul. n. 25; *Clemens IV* in Fidei professione ad Palaeologum, Graecorum Imperatorem ann. 1267 directa: ac demum, cum doctrina catholica a nonnullis in dubium vocaretur, *Benedictus XII* in Bulla: *Benedictus Deus*, ann. 1336 edita, et a tota Ecclesia recepta, expressis verbis declaravit: *Homines pios plene purgatos, vel iustos ex hac vita decedentes statim consequi beatitudinem, et visione Dei*

(1) In cap. 23 Lucae v. 43.
(2) Lib. 7 de Deo, cap. ult., n. 9.
(3) Lib. 4, c. 91.
(4) Tit. 42 de Presbytero non baptizato.

beatifica perfrui. Concilia quoque eandem doctrinam proposuerunt. *Lugdunense II*, anno 1274, in professione fidei dicit: *Credimus... illorum animas, qui post sacrum Baptisma susceptum, nullam omnino peccati maculam incurrerunt, vel in suis manentes corporibus, vel iisdem exutae, sunt purgatae, mox in coelum recipi. Florentin.*, anno 1439, in definitione fidei, cui Graeci pariter, et Latini subscripserunt, mox citata verba Concilii Lugdunensis repetit, quibus maioris claritatis gratia haec adiungunt Patres Concilii: *Et intueri clare ipsum Deum trinum et unum, sicuti est; pro meritorum tamen diversitate, alium alio perfectius. Tridentinum* Sess. XXV, de invocat. Sanctorum docet: *Sanctos, una cum Christo regnantes, orationes suas pro hominibus Deo offerre... illos vero, qui negant, Sanctos aeterna felicitate in coelo fruentes invocandos esse.... impie sentire.*

4. *Rationes theologicae* variae a variis afferuntur. *a*) Deus omnes creaturas, praecipue autem homines sapientissime gubernat, et ad fines suos dirigit (§ 257 etc. seq.): finis autem hominum est, ut per moralitatem perfectam ad summam felicitatem perveniant (§ 202). Tempus autem liberao moralitatis, seu tempus merendi in morte desinit (§ 749), et ideo statim post mortem tempus retributionis incipere debet; secus dicendum foret, tempus et quidem longum dari, quo animae humanae conservantur quidem, sed nullo modo gubernantur, seu ad finem suum diriguntur. Hinc *S. Thomas* (1) inquit: « In vita ista est status merendi, vel demerendi; unde comparatur militiae, et diebus mercenarii, ut patet Iob VII, 1: *Militia est vita hominis super terram, et sicut dies mercenarii dies eius*. Sed post statum militiae, et laborem mercenarii statim debetur praemium.... unde et Levit. XIX, 13 dicitur: *Non morabitur opus mercenarii tui apud te usque mane*. Dominus etiam dicit Ioël III, 4: *Cito velociter reddam vicissitudinem vobis super caput vestrum*. Statim igitur post mortem animae vel praemium consequuntur, vel poenam. » *b*) Angeli, qui probationis tempore fideles remanserunt, statim admissi sunt ad visionem beatificam (2). Atqui communis est Ss. Patrum doctrina, animabus sanctorum eandem cum Angelis felicitatem et gloriam esse concedendam. Equidem in V. T. id fieri non potuit, quoniam propter peccatum originale coelum clausum erat: Christus autem per mortem suam coelum reseravit, ideo ad inferos descendit, ut animas sanctas ex limbo liberaret, et *Ascendens in altum captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus* (3). Absque dubio ergo per Christum melior reddita est conditio animarum sanctarum, tum earum, quae prius in limbo detinebantur, tum earum, quae modo omnino purae ex hac vita migrant; quod si negaretur, efficacia mortis Christi maxime obscuraretur. At si sancti V. T. quos Christus descendens ad inferos liberavit, nondum Deo fruuntur, non videntur multum consecuti per illum Christi descensum: quandoquidem etiam apud inferos erant in loco quietis, refrigerii, et consolationis, qui vulgo sinus Abrahae dicitur. Porro nec nostra post Christum conditio melior facta esset, si multorum annorum spatium expectandum nobis foret, ut ad conspectum Dei, ac aeternam felicitatem admitti possemus. *c*) Reserato per Christum coelo duplicem tantum anima-

(1) Lib. 4, c. Gent. cap. 91, n. 2.

(2) Matth. 18, 10. (3) Ephes 4, 8.

rum **statum agnoscimus**, statum merendi, et statum retributionis: tertium statum, velut intermedium, quem adversarii statuunt, recte tamdiu negamus donec illum probaverint. Verum illum probare nequeunt ex revelatione, ut patebit ex solutione obiectionum, et minus ex ratione. Ratio enim nihil invenit aut ex parte Dei, aut ex parte hominis, quod in iustis plene purgatis visionem Dei claram et intuitivam possit retardare: non ex parte Dei, qui iustus est, et magis ad misericordiam pronus, quam ad vindictam: non ex parte hominis, tum quia anima vinculis corporis soluta capax est visionis Dei, cum haec sit operatio mere spiritualis; tum quia ipsi nova merita comparanda non supersunt, cum sit post mortem in termino iam constituta, tum quia, si perfecte pura est, nullam poenam meretur, per dilationem autem praemii quodammodo puniretur, dicente Scriptura: *Spes, quae differtur, affligit animam* (1). *d*) Denique certum est, quod ii, qui in statu peccati mortalis decedunt, statim post mortem aeternis addicantur suppliciis, ut sequenti paragrapho probabitur: ergo cum Deus pronior sit ad praemiandum, quam ad puniendum, iusti perfecte purgati statim post mortem in coelo recipiuntur, et visione Dei intuitiva donantur.

Nota 1. Adversarii contra nos iisdem fere armis pugnant, quibus a nobis debellantur, et ad suam sententiam defendendam varia argumenta proferunt, quae confutare oportet.

Obi. I. S. Scriptura, ait *Calvinus* (2) tam bonorum praemium, quam malorum poenam semper ad extremam iudicii diem refert. Sane Matth. XXV, ubi describitur universale iudicium, plura sunt, quae luculenter ostendunt, nullam fuisse antea factam gloriae vel poenae retributionem. Nam primo, tunc segregabuntur electi a reprobis: erant ergo antea simul commixti. Secundo, dicitur regnum *praeparatum* electis a constitutione mundi; nondum ergo erat collatum. Tertio, ita Iudex sententiam feret: *Venite benedicti*, etc., et *Discedite maledicti*, etc., ac demum concluditur: *Ibunt hi in supplicium aeternum, iusti autem in vitam aeternam*, ut constet, utrosque primo *ire*, non autem *redire* vel ad supplicium, vel ad poenam. Idem confirmatur ex parabolis tritici et zizaniorum sagenae missae in mare (3), ac ex verbis Christi Io. XIV, 2: *Vado parare vobis locum... iterum venio, et accipiam vos ad me ipsum, ut, ubi sum ego, et vos sitis:* quae omnia ad extremum iudicii diem referuntur, in quo praemium electis datur.

Resp. Descriptio iudicii Matth. XXV, pertinet ad finem mundi, et ad homines in carne resuscitatos, quorum *segregatio* tunc primum fieri debet, non quantum ad animas, quae vel in ipsa hypothesi adversariorum in locis separatis degunt, sed solum quantum ad corpora, quae modo confusa sunt. Eadem ratione dicitur *praeparatum* regnum coelorum electis respectu corporum, non respectu animarum, quae iam erant in possessione aeternae beatitatis, quemadmodum, cum dicitur reprobis: *Discedite a me maledicti in ignem aeternum, qui paratus est diabolo, et angelis eius*, non efficitur, angelos malos ante iudicium extremum non torqueri igne inferni. Denique vere dicet Christus electis: *Venite benedicti* etc., reprobis autem: *Discedite maledicti* etc., quia tunc primum corpore resumpto ibunt homines vel in coelum ad vitam, vel in

(1) Prov. 13. 12. (2) Lib. 3 Inst. c. 25. n. 6.

(3) Matth. 13.

ignem ad mortem. Eodem modo explicari debent parabolae *sagenae* congregantis omnia genera piscium, et *zizaniorum* (1), quae modo simul cum tritico crescere permittuntur, post autem in consummatione saeculi ab Angelis separabuntur. Item si obiiciuntur verba Christi ex parabola patrisfamilias vocantis operarios: *Cum sero factum esset, dicit Dominus vineae procuratori suo: voca operarios, et redde illis mercedem* (2), ubi *per vesperam* adversarii intelligunt finem mundi; communis responsio est, per illa verba: *Cum sero factum esset*, non finem mundi, sed terminum vitae designari; vel, si ad extrema mundi referantur, accipienda esse de beatitudine completa, scilicet de corporis simul et animae glorificatione. Ita pariter verba Christi Ioan. XIV, 2 si de adventu Christi in extremo iudicio exponuntur, homines respiciunt ex corpore et anima compositos, non autem animas solas. Notandum vero est, quod Christus etiam in hora mortis *venire* dicatur, ut ostendunt loca citata (3).

Obi. II. Apostolus Hebr. XI, 13 de sanctis V. T. dicit: *Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti, non acceptis repromissionibus, sed a longe eas aspicientes;* et (v. 16) subdit: *Nunc autem meliorem* (patriam) *appetunt, id est, coelestem*. Quibus verbis declarat, sanctos V. T. ne tunc quidem, quando haec scribebat, scilicet multo post Christi ascensionem, fuisse visionem Dei beatificam consecutos. Ac demum ita totum caput concludit: *Et hi omnes testimonio fidei probati non acceperunt repromissionem, Deo pro nobis melius aliquid providente, ut non sine nobis consummarentur.* — Quod idem est, ac aperte asserere, omnes omnino Sanctos uno eodemque tempore esse coelesti beatitudine donandos, quod nonnisi post finem mundi fieri potest.

Resp. Paulus (v. 13) per *repromissiones* non intelligit coelestem gloriam, sed solam possessionem terrae Chanaan, a Deo patriarchis promissam quidem, sed eorum posteris datam. Id patet ex eo, quia Sanctorum V. T. duas veluti classes distinguit, unam eorum, qui, ut ait (v. 33): *Adepti sunt repromissiones*, ut Gedeon, David, Samuel, Barac, Iephte, Samson et Prophetae: aliam illorum, qui, ut scribit (v. 39), repromissionem non acceperunt, ut Abraham, Iacob, Moyses, aliique experti ludibria, verbera, vincula etc. Ex isto igitur versu nihil adversarii contra nos arguere possunt. Cum vero subdit Apostolus (v. 16): *Nunc autem meliorem (patriam) appetunt, id est coelestem*, particula *nunc* hoc loco non significat tempus, sed habet vim illationis. Nempe Apostolus, ut evincat, veteres Patriarchas non de terrena, sed de coelesti patria fuisse sollicitos, ita ratiocinatur: Illi confitebantur, se esse hospites, et peregrinos super terram; qui autem id dicunt, significant, se patriam inquirere, sed quam patriam? certe non terrenam, de qua exierunt, quia si hanc quaesivissent, habebant utique tempus revertendi: *Nunc autem*, seu quod idem est, *ergo meliorem appetunt, id est coelestem*. Si autem Apostolus dicit: *appetunt*, ponitur praesens pro praeterito, ut v. 14. In postremis demum versiculis Apostolus docet, quod Patriarchae, quamvis tam praeclaram fidem habuerint, tamen promissam beatitudinem non receperint, antequam coelum per Christum reseraretur. Addit vero, Deum melius providisse pro nobis, qui statim post mortem ad visionem

(1) Matth. 13. (2) Matth. 20, 8. (3) § 747.

beatificam pervenire possumus. et ideo. iuxta *Bernardinum a Pic.*, sensus ultimi versiculi est: Deum per singularem in nos bonitatem ita providisse, ut hi antiquiores Sancti non ante tempora nostra Deo fruerentur in coelis, et non sine nobis consummatam in resurrectione mortuorum gloriam consequerentur. Observat autem Cl. *Gazzaniga* (1), Apostolum praecipue loqui de beatitudine consummata et perfecta post corporum resurrectionem, quia non dixit, *ut non sine nobis* remunerentur, sed *consummarentur*: ex quo patet, praeviam visionem beatificam eis nou negari.

Obi. III. II Tim. IV, 8 ait Paulus: *Reposita est mihi corona iustitiae, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus Iudex: non solum autem mihi, sed et iis, qui diligunt adventum eius*: per coronam iustitiae intelligit beatitudinem coelestem, ad quam praecipue pertinet visio beatifica. Sed per *illam diem* intelligit diem iudicii extremi, quo sensu in eadem Epistola c. I, v. 12, dicebat: *Certus sum, quia potens est depositum meum servare in illum diem*, scilicet in diem iudicii extremi: ergo remuneratio coelestis usque in hunc diem differtur.

Respondent nonnulli, diem illam, de qua loquitur Apostolus, esse diem resolutionis corporis, ac mortis, quam instare et prope esse ait ibidem (v. 6), et sic verba Pauli nobis suffragantur, quia in die mortis coronam iustitiae expectat. Ast etiam de die extremi iudicii accepta nobis non adversantur. Tunc enim loquitur Apostolus de corona, quae reddenda est hominibus, seu animabus simul et corporibus, non animabus solis; ait enim, *quam reddet mihi:* haec autem non est sola visio beatifica, quae iustis statim post mortem conceditur, sed gloria consummata animae et corporis, quae nonnisi in die iudicii hominibus resuscitatis conferenda est. Nisi ita explicetur Apostolus, secum ipse pugnaret dicens: *Desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo, et peregrinari a corpore, ut possim esse praesens ad Dominum.* Si cum adversariis consensisset Paulus, debuisset dicere: Cupio resuscitari, et uniri cum corpore, ut sim cum Christo.

Obi. IV. I Ioan. III, 2 legitur: *Scimus quoniam cum apparuerit* (Christus in fine mundi), *similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est:* ergo ante finem muudi Deum visuri non sumus.

Resp. Duplex esse potest huius loci sensus: Primo, ut verba illa: *Cum apparuerit*, non ad Christum referantur, sed ad publicam hominum notitiam; dixerat enim Apostolus immediate antea: *Charissimi, nunc filii Dei sumus, et nondum apparuit quid erimus. Scimus quoniam cum apparuerit* etc., quasi dicat: Feliciora venient tempora, in quibus apparebit quid scimus, cum nempe videntes Deum similes quodammodo ei erimus in gloria. Secundo, verba illa: *Cum apparuerit*, possunt ad Christum Iudicem referri, et in hoc sensu illa verba: *Similes ei erimus*, sunt explicanda de gloria, qua corpus nostrum resurgens spirituale circumdabitur ad similitudinem gloriae corporis Christi; prout et Paulus dicit: *Cum Christus apparuerit vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria* (2).

Obi. V. Apoc. VI, 9 etc. dicitur: *Vidi subtus Altare animas interfectorum propter Verbum Dei... et clamabant voce magna dicentes: Usquequo, Domine (Sanctus et verus), non iudicas, et non vindicas sangui-*

(1) De Deo Diss. 3, cap. 11, n. 275.

(2) Col. 3, 4.

nem nostrum de iis, qui habitant in terra?... et dictum est illis, ut requiescerent adhuc tempus modicum, donec compleantur conservi eorum: quo loco significatur, animas Sanctorum non visuras Deum, donec compleatur electorum numerus, quod non erit, nisi in fine mundi.

Resp. Nil iuvat heterodoxos liber Apocalypsis, in quo capite sequenti (v. 15) dicitur, buiusmodi animas *stare ante thronum Dei:* et hoc idem ex citato capite colligi potest. Utitur enim Ioannes, iuxta consuetudinem Scripturarum, rerum sensibilium exemplo. Coelum assimilari templo, neminem latet, cum de coelesti Ierusalem eodem libro scriptum sit: *Dominus Deus omnipotens templum illius est* (1); et: *Apertum est templum Dei in coelo* (2). Animae ergo sunt in coelo, quae *subtus Altare* esse dicuntur. Nomine enim Altaris intelligenda est humanitas Christi; et quia Sanctorum animae nondum resumptis corporibus sunt infra conditionem gloriosi corporis Christi, ideo dicuntur esse *subtus Altare*. Quod si ibidem clamant voce magna, non ergo dormiunt, neque veluti alto sopore pressae iacent usque ad extremum iudicium. Illud vero expetere dicuntur, et quia magnum habent resumendi corpora desiderium, et quia divinae voluntati conformes non solum charitate flagrant, sed etiam zelo iustitiae. Vel oratio animarum ita est intelligenda, ut sententia Gen. IV, 10: *Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra*. Et Deus respondet, ut *requiescerent*, seu quiete expectarent vindictam, quam de crudelibus persecutoribus sumet, cum praedestinatus martyrum numerus completus fuerit.

(1) Cap. 21, v. 22. (2) Cap. 11, 19.
(3) In Ps. 138, n. 20.

Obi. VI. Ss. Patres, ait *Burnetus*, magno consensu negant, Sanctos ante extremi iudicii diem visione Dei beatifica frui. Id certe negant *Papias*, *S. Irenaeus*, *S. Iustinus M.*, *Tertullianus*, *Origenes* et alii, qui Chiliastarum errori adhaeserunt. Iisdem adsentiunt maximi Ecclesiae Doctores; *S. Hilarius* (3), ait: « Humanae ista lex necessitatis est, ut consepultis corporibus ad inferos animae descendant, quam descensionem Dominus ad consummationem veri hominis non recusavit. » Idem lib. 11 de Trin. n. 39: « Tradet Christus Deo Patri regnum, et tunc, quos regnum Deo tradiderit, Deum videbunt. » Et in Ps. CXX, n. 16 docet, « fideles omnes reservari in sinu Abrahae, quousque introëundi rursum in regnum coelorum tempus adveniat. » *S. Ambrosius* lib. 2 de Cain et Abel cap. 2 scribit: « Solvitur de corpore anima, et post finem vitae buius adhuc tamen futuri ambigua suspenditur: ita finis nullus, ubi finis esse putatur. » Et lib. de bono mortis cap. 11, statuit septem ordines laetitiae animarum sanctarum, quorum nullus visionem Dei complectitur: imo iam cap. 10 dixerat: « Ergo dum expectatur plenitudo temporis, expectant animae retributionem debitam. » Idem sentit *S. Chrysostomus*, qui Hom. 38 in Ep. ad Hebr. dicit, Abraham et Apostolum Paulum exspectare, quando et nos consummati fuerimus, « ut tunc tandem possint mercedem accipere; » et Homil. 39 in I Cor. inquit, nisi corpus resurgeret, « animam incoronatam manere extra illam beatitudinem, quae in coelis est. » Consonat *S. Bernardus*, qui (4) dicit, quod animae Sanctorum ante iudicii diem non convertentur in requiem suam. *S. Au-*

(4) Serm. 2 in Festo OO. SS.

gustinus in Enchir. (1) ait: « Tempus, quod inter hominis mortem, et ultimam resurrectionem interpositum est, animas abditis receptaculis continet, sicut unaquaeque digna est vel requie, vel aerumna. » Serm. 328 de diversis cap. 8 ait: « Nondum receptis fructibus suis beati sunt modo sancti Martyres, quoniam cum Christo sunt animae eorum. Quid autem paretur illis in resurrectione, quis potest verbis explicare? quod oculus non vidit etc. » Et in Ps. LXIII, n. 5 expresse dicit: « Illa visio facie ad faciem liberatis in resurrectione servatur. » Haec et alia Patrum testimonia, quorum plurima collegit *Burnetus*, ostendunt, quod crediderint, visionem beatificam Sanctis post resurrectionem tantum concedi.

Resp. Testimonia Patrum nobis obiecta magna eruditione explanarunt, et contra adversarios vindicarunt *Cl. Muratorius* (2), *Berti* (3), *Gazzaniga* (4), et alii. Sufficiat nobis animadversiones quasdam adferre, quibus rite perpensis omnes obiectiones ex Patribus petitae facile solvuntur. *a*) Ecclesia semper quidem credidit, animas a corpore solutas, et perfecte puras sine ulla dilatione visionem Dei beatificam obtinere; sed haec Ecclesiae fides primis Ecclesiae saeculis neque satis explicita, neque solemniter definita fuit, ita ut *Cl. Gazzaniga* (5) scribat, propositam doctrinam in ratum, ac universale dogma fidei non transiisse, nisi postquam *Benedictus XII* solemni sua constitutione quaestionem hanc longo, maturoque examino discussam definivit. Inculpabiliter ergo nonnulli antiqui Patres aberrare poterant, Chiliastarum errori inhaerentes: et etiam inter istos nonnulli ab errore fidei contrario vindicantur. Sic ex. gr. *Origenes* erroneam quidem sententiam in nonnullis libris tradit, de quibus constat, quod corrupti fuerint: sed in libris, qui interpolati non fuerunt, catholicam doctrinam proponit; sic Prologo in Cantica Chiliastarum errorem natum esse, ait, ex falsa S. Scripturae interpretatione; etiam in lib. 2 Princip. fabulam Millenariorum refellit, et lib. 6 c. Celsum aperte fatetur, « Sanctos frui Dei visione facie ad faciem, ut inquit germanus Christi discipulus, post mortalis vitae huius certamina, exactosque labores. » Quod si nonnulli contrarium senserunt, aliquorum error communem Ecclesiae fidem non labefactat. *b*) Iuxta regulas exegeticas loca obscuriora per clariora ita exponenda sunt, ut illa cum istis concordent, quoniam supponere non licet, Patres doctrina et pietate praestantes, sibi turpiter contradixisse. Hac de causa testimonia sat luculenta Patrum adducta fuerunt, quibus doctrinam catholicam profitentur: ex his vero colligendum est, loca illa, quae doctrinae catholicae adversari videntur, aliter intelligenda esse; quod sine magna difficultate fieri posse, ex dicendis apparebit. *c*) Nonnulli veteres opinati sunt, aliquam esse legem omnibus impositam ad inferos descendendi, quemadmodum Magister et Redemptor noster fecit: ita sensit *Tertullianus* (6), S. *Hilarius* loc. cit. et alii, qui autem non putarunt, animas ibi perpetuo detineri usque ad universae carnis resurrectionem beatifica Dei visione orbatas, sed docuerunt, ani-

(1) Cap. 109.
(2) Lib. de Paradiso, cap. 15 et seq.
(3) Lib. 3, cap. 10.
(4) De Deo Diss. 3, cap. 13.
(5) Loc. cit. cap. 12, n. 253.
(6) Lib. de anima, cap. 55.

mas perfecte puras ad exemplum Christi descendere quidem ad inferos, sed mox ex iisdem liberari, et visione beatifica donari. Ita *S. Hilarius* (1) dicit, bono latroni promissum fuisse « paradisum, et consummatae beatitudinis delicias, » mox cum Christo recipiendas. *d*) Antiqui Patres aliquando distinxerunt regnum Christi, et regnum Dei; non autem in eo, ut in regno Christi nulla esset divinae essentiae visio, sed quod non esset ita perfecta et completa, quemadmodum erit in regno Dei. Ita intelligendus est *S. Hilarius* cum dicit: « Tunc videbunt Deum, » nempe modo perfecto et completo: quod autem etiam a regno Christi visionem beatificam non excludat, patet ex eo, quia ibid. (2) inquit: « Cum Pater velit, credentes in Filio vitam aeternam habere, Filius vult, illic, ubi ipse sit, esse credentes: nisi forte cohabitare cum Christo non sit aeternitas, aut non perfecta, et beata in se credentibus tribuat Christus. » *e*) Cum Patres dicunt, animas sanctas requiescere, seu reservari in sinu Abrahae, nullatenus intelligunt placidam illam quietem somno similem, qua adversarii fingunt, animas detineri usque ad resurrectionem corporum, quasi dixerim sopitas non secus ac insecta quaedam brumali tempore; sed intelligunt beatam vitam in coelo iustis promissam, de qua Apostolus inquit: *Festinemus ingredi in illam requiem* (3). Unde idem *S. Hilarius* (4) ait: «Si Christus Dei requies est, ergo hi, qui in Christo erunt, erunt in Dei requie. » Quid autem est, in Dei requie esse, nisi eius beatifica visione frui? — *f*) Si Patres dicunt, animam ex hac vita migrantem futuri ambiguam esse, et a visione Dei, seu a statu consummatae felicitatis retineri haec ita intelligenda sunt, ut referantur vel ad extremum illud momentum, quo homo ex hac vita egreditur, de sua adhuc sorte incertus; vel ad iustos imperfectos, qui in purgatorio a visione Dei retinentur: vel nihil aliud innuere volunt, quam vel ipsas beatas mentes latere, quandonam carnis resurrectio, quam vehementer exoptant, futura sit, dicente Christo: *De die illa, et hora nemo scit, neque Angeli coelorum* (5). *g*) Dum Patres asserunt, Sanctos ante plenitudinem temporum, seu ante diem iudicii debitam remunerationem non recipere, loquuntur de consummata beatitudine, quae etiam corporis glorificationem complectitur; non autem ideo negant, animas sanctas statim post mortem ad Dei visionem admitti: sic *S. Ambrosius* in libro de bono mort. contra nos citato, n. 49 aperte visionem Dei iustis post mortem adscribit, neque hanc a septem ordinibus laetitiae excludit, cum e contra dicat: « Quintus ordo exultationis uberrimae habet suavitatem, quod ex hoc corruptibilis corporis carcere in lucem, libertatemque pervenerint, et repromissam sibi possideant haereditatem. » Idem (6) loquens de S. Acholio Episc. Corinth. ait, « eum videre facie ad faciem manifestata lumen sine sole perpetuum. » Ita etiam *S. Bernardus* in adducto sermone mentem suam declarat, dicens: « Iam vero consummato militiae tempore gaudium habent Sancti in spiritu suo, donec advenit dies illa, qua introire mereantur in gaudium Domini sui, gaudium habituri et in ipso corpore suo, et licet non plenam, habent tamen laetitiam multam. » Et Serm. 3 de OO. SS. ait: « Accepe-

(1) Lib. 10 de Trin. cap. 34.
(2) Loc. cit.
(3) Hebr. 4. 11.
(4) In Ps. 91. n. 9.
(5) Matth. 24, 36.
(6) Epist. 59.

tunt iam singuli stolas suas, sed non vestientur duplicibus, donec vestiamur et nos. Stola enim prima est felicitas, et requies animorum; secunda vero immortalitas, et gloria corporum. » *h*) Hincinde Patres resurrectionem carnis necessariam dicunt, ut beatitudo animae admitti possit. Imitantur nempe argumentationem Apostoli, qui ait: *Si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit. Quod si Christus non resurrexit, vana est fides vestra* (1). Coniungunt nempe beatitudinem corporis cum beatitudine animae non tempore, sed certitudine, ut haec sine illa esse nequeat, attenta Dei iustitia et providentia. Ita intelligendus est *S. Chrysostomus*, dum Hom. 39 in Ep. 1 ad Cor. (2) dicit: « Nisi resurgat corpus, incoronata manet anima extra illam beatitudinem, quae in coelis est; » ita enim argumentatur: « Aequum est, nt, quoniam simul anima, et corpns in bonis, vel in malis consortes fuerunt, consortes sint etiam in praemio vel in poena: ergo vel anima omni praemio, vel poena carebit, vel corpus resurget. » Non antem ideo animabus sanctis visionem Dei beatificam denegavit; nam (3) in Epist. ad Rom. ait: « Pauli animam versari in summo coelo prope ipsum regis solium, ubi Cherubim et Seraphim volitant: » et (4) in II Cor. V, 6 scribit: « Qui nos (ob fidem) morte afficiunt - nos ad Domini conspectum confestim transmittunt. » *i*) Quia Apoc. XXI, 1 legitur: *Vidi coelum novum, et terram novam* etc.; ideo Veteres docuerunt, animas perfecte puras modo non in eodem loco reperiri, quo electi post resurrectionem futuri snnt: quamobrem etiam de illarum receptaculis disceptabant, quin autem visionem Dei beatificam ipsis denegarent. Ita *S. Augustinus* (5) ait: « Ubicnmque sit Paradisus, quisquis Beatorum ibi est, cum illo ibi, qui ubique est. » Et lib. 4 c. Iulian. c. 8 aperte docet, parvulos post baptismum morientes intrare in regnum Dei. Quid est autem regnnm Dei, ipso interprete S. *Augustino* (6), « nisi vita aeterna? » Ac demum vita aeterna, ut idem semper Augustinus interpretatur, est « videre Deum. » Etiam in Ps. CIX idem S. Doctor de coelesti Ierusalem loquens, inqnit: « Ibi omnes iusti, et Sancti, qui fruuntur verbo Dei sine lectione, sine litteris; quod enim nobis per paginas scriptum est, per faciem Dei illic cernunt. » Unde *Lud. Vives* haec loca commentans apposite inqnit: « Non dubitat Augustinus de animarum gloria, etiam ante iudicium, sed de loco gloriae. » — Denique nonnulli ex veteribus opinabantnr, Beatorum animas desiderio resumendi corpus aliquatenus impediri, ne toto mentis conatu ferantur in Deum, et hinc visionem Dei, et beatitudinem inde promanantem mnlto maiorem, et undequaque completam futuram post carnis resurrectionem, quando animae corporibus unitae a nulla prorsus re impedientur, quin tota, quanta possunt, intensione ferantur in Deum. Ita intelligendus est *S. Augustinus* in Serm. 328 de divers., ubi non agit de visione intuitiva quantnm ad substantiam, sed quantum ad modnm. Id clare exponit S. Doctor in lib. 1 Retract. c. 14, de sanctis hominibus subdens: « Adhnc expectant etiam ipsi redemptionem corporis sui... sed utrum ad contemplandam cordis oculis veritatem, sicut dictum est, facie ad faciem nihil ex hoc minus habeant,

(1) I Cor. 15, 15. (2) Cap. 15, 19.
(3) Hom. 32. (4) Hom. 10.

(5) Ep. 187, c. 3.
(6) Serm. 14 de verb. Apost., c. 2 et 4.

non hic locus est disputando inquirere.» Qua de re *S. Thomas* (1) ait: « Separatio animae a corpore dicitur retardare animam, ne tota intentione tendat in visionem divinae essentiae. Appetit enim anima sic frui Deo, quod etiam ipsa fruitio derivetur ad corpus per redundantiam sicut est possibile; et ideo, quamdiu ipsa fruitur Deo sine corpore appetitus eius sic quiescit in eo, quod tamen adhuc ad participationem eius vellet suum corpus pertingere. »

Obi. VII. In pluribus Liturgiis S. Iacobi, S. Basilii, S. Cyrilli, aliisque Graecorum ac Syrorum fiunt supplicationes pro Sanctis, ut eos beata retributio comitetur, et ipsorum animabus donetur requies. Similia etiam in Ecclesia Latina occurrunt. Sacramentarium Gelasii in festo S. Marcelli sic habet: « Ut illum beata retributio comitetur.» Antiqua Missalia romana in festo S. Leonis legunt: « Ut animae B. Leonis prosit oblatio.» Etiam nunc legit Missale romanum: « Ut (oblatio) illis proficiat ad gloriam, nobis autem ad salutem.» Non ergo gloria et beatitudine modo fruuntur, si pro ipsis petitur a Deo.

Resp. Preces ecclesiasticae, in sensu adversariorum acceptae, nobis patrocinantur, quia ostendunt, Ecclesiam credere, quod Sanctis gloria et beatitudo iam ante resurrectionem concedatur. Ecclesia enim non petit, quod nullo modo obtineri potest. Notandum porro est, quod sicuti Paulus (2) in genere Christianos, ita Ecclesia omnes in statu gratiae defunctos nominet *Sanctos:* quia autem nescit, an ipsis in purgatório aliquid luendum sit, humiles idcirco pro ipsis preces fundit, ut citius ad coelestem beatitudinem admittantur; primis enim saeculis non tot sanctitatis argumenta, neque miraculorum testimonia ad canonizationem Beatorum requirebantur: omnibus quoque probatum erat dictum *S. Augustini:* « Iniuriam facit Martyri, qui orat pro Martyre.» Quodsi in aliquibus Liturgiis etiam B. V. Maria, Apostoli et Martyres commemorantur, dicendum est, peti pro ipsis gloriam accidentalem, nempe maiorem in Ecclesia cultum, nominis exaltationem, rerum gestarum praeconia, imitationemque virtutum; prout etiam gloriam Dei poscimus dicentes: *Sanctificetur nomen tuum*, et *Gloria Patri*, etc. Vel denique dici posset, Ecclesiam orare, ut Deus Sanctos, eorum corpora resuscitando, ad perfectam requiem et consummatam beatitudinem adducat.

Obi. VIII. *Ioannes XXII*, qui ab anno 1316 usque ad annum 1334 Ecclesiam rexit, in ea fuit sententia, quod Sancti ante extremum iudicium Deum intuitive non videant. Hanc sententiam acriter defendit, publice in Ecclesia praedicavit, theologis tenendam praescripsit, et pontificio oraculo confirmavit. Vel ergo admittendum est, hanc sententiam veram esse, vel dicendum, Romanum Pontificem ex cathedra loquentem errasse.

Resp. Quamvis inter theologos catholicos nonnulli admittant, Ioannem XXII ut doctorem privatum errasse, aut saltem in erroneam sententiam vehementer propendisse, communis tamen illorum sententia est, summum Pontificem nunquam errorem *ex cathedra* proposuisse, seu nunquam errorem ut fidei dogma omnibus credendum definivisse: quod solidis argumentis probatur, dummodo certa ab incertis rite secernantur. Nam certo inprimis constat, Ioannem ab initio sui pontificatus usque ad

(1) 1 2, q. 4, art. 5 ad 4.

(2) Rom. 1, 7; Eph. 1, 1.

quarum ante obitum annum antiquam Maiorum fidem tenuisse. Id colligitur non solum ex duabus ipsius fidei professionibus, altera *Ossinio*, Regi Armeniae data an. 1318, altera fidelibus inter tartaros degentibus (1), in quibus dicitur apertissime, animas plene purgatas *in coelum mox recipi*; sed multo adhuc luculentius ex iis, quae habet in diplomate, quo *Ludovicum* Tolosatem Episcopum Sanctorum albo adscripsit, inter alia dicens: *In medio domus tuae ad Deum contemplandum facie revelata est ingressus*. Gemina repetit in canonizatione *Thomae* Herfordiensis an. 1320, et *Thomae* Aquinatis Doctoris angelici an. 1323, quibus verbis nihil luculentius pro catholico dogmate adstruendo desiderari potest. An. 1331 quaestio de visionis beatificae dilatione acerrime ventilari coepit, quam non Ioannes, sed alii provocarunt, ut testatur *Rainaldus* ad an. 1333, n. 45. Plures quidem affirmabant, animas plene purgatas sine dilatione ad visionem beatificam admitti; et hanc sententiam Scripturis, Patribus, et aliis argumentis propugnabant. Pontifex vero rem diligentius discutiendam esse affirmabat, quod gravissima essent pro utraque parte momenta; cumque pro una magno numero producerentur, ipse reliqua pro negantium opinione collegit. Quaestionem in procerum conventu proposuit habitis in Ecclesia sermonibus in Festo OO. SS., Dominica III Adventus, et in Vigilia Epiphaniae, in quibus recitavit, quae ad definiendum dogma obstare videbantur, id est, quae collegerat a theologis excutienda. Malevoli autem, quorum habebat plures, *Ludovico Bavaro*, et Antipapae *Petro de Corbario* adhaerentes, clamitarunt, quod Ioannes in his tribus sermonibus « dogmatizatus est, quod Sancti in coelo non vident, neque videbunt usque ad diem generalis iudicii et futuram corporis resurrectionem faciem Dei. » At summum Pontificem haec protulisse non asserendo, et multo minus ex cathedra definiendo, sed solum recitando, ut fieri solet, dum controversiae nondum definitae ventilantur, testimonia fide dignissima probant. Nam, 1° *Ulricus* Doctor Germanus et auctor coaevus (2), haec profitetur: « Si sermo papalis pie et sane intelligitur, non proprie sermo, nec definitio, nec determinatio, seu praedicatio, sed magis quaedam scholastica disputantium collatio esse perpenditur. » 2° Pontifex in Epist. ad Philippum Galliae Regem an. 1333 aperte testatur, fuisse de hac controversia coram se, praesentibus etiam Praelatis ac Magistris in theologia, disputatum « pro et contra, ut sic plenius inveniri posset veritas(3). » Postea Philippum rogat, ut adhuc de hac re disputari permittat, « donec aliud ordinatum per sedem fuerit apostolicam. » Nihil itaque in hac materia definitum fuerat usque ad annum 1333, qui fuit Ioannis penultimus. 3° Accedit etiam publicum facultatis Parisiensis testimonium. Haec enim a Philippo Valesio Rege 2 ian. 1333 congregata ad iudicium censorium in hac controversia ferendum inquit: « Multorum fide dignorum relatione audivimus, quod, quidquid in hac materia Sua Sanctitas dixit, non determinando, aut asserendo, aut etiam opinando protulit, sed solummodo disputando. » Tantum abest, ut Pontifex aliquid ex cathedra definierit. 4° Quodsi an. 1333 nullum adhuc in hac re oraculum protulerat, multo minus id fecit, posteaquam facultatis

(1) Apud Rainaldum ad dictos annos.

(2) Ap. Rainaldum ad an. 1333, n. 45.

(3) Loc. cit. n. 46

Parisiensis iudicio diligentique aliorum inquisitione catholica veritas bono in lumine collocata et vindicata fuit, et postquam Rex se in eos animadversurum comminatus est, qui contrarium defenderent. 5° Denique nihil fuisse a Pontifice definitum, testis est locupletissimus *Benedictus XII*, eiusdem Ioannis successor, in sua Bulla, quae incipit: *Benedictus Deus*, in qua ita loquitur: « Cumque idem Praedecessor noster, ad quem determinatio praedictorum pertinebat, ad decisionem huiusmodi concertationum se praepararet, in Consistorio suo publico tam fratribus suis S. R. E. Cardinalibus, de quorum numero tunc eramus, quam Praelatis et Magistris in theologia, qui multi aderant praesentes, iniungendo districtius, et mandando, ut super materia de visione praedicta, quando requirerentur ab eo, deliberate dicerent unusquisque quod sentirent, tamen morte praeventus, sicut Domino placuit, perficere illud nequivit. » Hoc testimonium decretorium est, et si alia decssent, vel solum sufficeret. Quis enim suspicetur, *Benedictum XII* in Bulla ad universam Ecclesiam data tam impudenter voluisse mentiri, cum facile posset mendacii coargui? — Haec argumenta, quae invicte probant, Ioannem erroneam sententiam ex cathedra non definiisse, multos pariter impellunt, ut dicant, Ioannem neque ut doctorem privatum errasse, sed solum nimium pondus argumentis heterodoxae sententiae adiudicasse, ac ideo catholicae doctrinae definitionem nimium protraxisse. Certum autem est, quod ante mortem suam dogma catholicum publice confessus sit. Nam an. 1334 lethali morbo correptus coram publicis Tabellionibus solemnem declarationem edidit, in qua dicit: « Fatemur et credimus, quod animae purgatae, separatae a corporibus, sunt in coelo... et vident Deum ac divinam essentiam facie ad faciem clare, in quantum status et conditio compatitur animae separatae. Si vero alia vel aliter circa materiam huiusmodi per nos dicta, praedicata, seu scripta fuerunt... ea, in quantum sunt consona fidei catholicae, determinationi Ecclesiae, S. Scripturae ac bonis moribus, approbamus; aliter autem illa habemus et haberi volumus pro non dictis, praedicatis et scriptis, et ea revocamus expresse. » Haec *Ioannis XXII* declaratio fuit a *Benedicto XII* suae Constitutioni inserta. Quae his argumentis opponuntur, petuntur a testibus vel rumore falso deceptis, vel Ioanni infensis, et ideo nulla fide dignis. V. *Gazzaniga* (1), *Berti* (2), *Billuart* (3).

Obi. IX. Iesus Christus non statim post mortem animam suam in coelum transtulit, sed ad inferos descendit, et post resurrectionem quoque per quadraginta dies in terra remansit: non est ergo conveniens, ut animae Sanctorum statim post mortem in coelum transferantur, sed iuxta Christi exemplum ad inferos descendere, aut in terra usque ad resurrectionem manere debent.

Resp. Christo conformes fieri iubemur imitando eius virtutes in vita, ac deinde promittitur nobis etiam conformitas in gloria et beatitudine. Maxima autem beatitudo consistit in visione Dei beatifica, quam anima Christi semper habuit: ergo etiam Sancti illam post mortem consequuntur. Nullo autem argumento probari potest, quod Sancti post mortem imitari Christum debeant in descensu ad inferos: contrarium potius ex hu-

(1) De Deo Diss. 3, cap. 14. (2) Lib. 3, c. 11.

(3) De ultimo fine Diss. 2 digress. histor.

ius fine inferendum est. Christus enim ad inferos descendit, ut iustos ab his locis eriperet, et ut animae Sanctorum ad ea non amplius descenderent. Porro si electi etiam in statu post mortem Christo in omnibus assimilari deberent, necesse foret, ut etiam post carnis resurrectionem in terra versarentur: id autem exceptis Chiliastis, quorum error inferius confutabitur, caeteri adversarii non admittunt: ergo etiam ab exemplo Christi in terra post resurrectionem permanentis, ut Apostolos de sua resurrectione certos redderet, erudiret, solaretur, et regnum a se institutum solidaret, inferre nequeunt, animas a corpore solutas et perfecte puras in terra permansuras esse.

Nota. 2. Hactenus dicta ad animas in novo foedere in statu perfectae sanctitatis ex hac vita migrantes, aut in purgatorio plene purgatas pertinent. Nam in V. T. animae etiam perfectae purae *in limbo* detinebantur, in quo nullis quidem doloribus afficiebantur, sed etiam visione Dei beatifica non fruebantur. Ideo Eccli. XXIV, 45 praedicitur de Messia: *Penetrabo omnes inferiores partes terrae..... et illuminabo omnes sperantes in Domino* (1). Zachar. IX, 10, et Hebr. IX, 15 Christus appellatur *Novi Testamenti mediator, ut morte intercedente in redemptionem earum praevaricationum, quae erant sub priori Testamento, repromissionem accipiant, qui vocati sunt aeternae haereditatis* (2). Idem docent Patres. *S. Ambrosius* (3) ait: « Nam Moysem, licet corpus eius non apparuerit in terris, nusquam tamen in gloria coelesti legimus, nisi postea quam Dominus resurrectionis suae pignore vincula solvit inferni, et piorum animas elevavit. » *S. Hieronymus* ad Paulam (4) discrimen afferens inter iustos V. et N. Testamenti dicit, « luxisse Iacob filium, quem putabat occisum, ad quem et ipse erat ad inferos descensurus, quia necdum paradisi ianuam Christus effregerat... unde et Abraham, licet in loco refrigerii, tamen apud inferos cum Lazaro fuisse scribitur.... in Iesu vero, id est, in Evangelio, per quem Paradisus est apertus, mortem gaudia prosequuntur. » S. *Gregorius M.* (5) scribit: « Priores Sancti e corporibus educti adhuc ab inferni locis liberari non poterant, quia necdum venerat, qui illuc sine culpa descenderet, ut eos, qui ibi tenebantur ex culpa, liberaret.... Grave taedium electis fuit, post solutionem carnis adhuc speciem non videre Creatoris. » *Gennadius* (6) inquit: « Ante passionem Domini omnes animae Sanctorum in inferno sub debito praevaricationis Adae tenebantur donec auctoritate Domini per indebitam eius mortem de servili conditione liberarentur. Post ascensionem Domini ad coelos omnium Sanctorum animae cum Christo sunt, et exeuntes de corpore ad Christum vadunt, expectantes resurrectionem corporis sui, ut ad integram et perfectam beatitudinem cum ipso pariter immutentur. » *S. Bernardus* (7) de Machabaeis scribens dicit: « Et ipsos pro tempore non ad coeli mox gaudia, sed ad inferni tenebras descendisse: ne tunc quidem apparente primogenito ex mortuis qui aperiret credentibus regna coelorum.... cum ante illam salutiferam passionem non festiva gaudia, sed claustra tenebrosa quosque morientes exciperent..... No-

(1) Cf. Osee 12, 14.
(2) Cf. Coloss. 2, 15; Hebr. 11, 13.
(3) L. 4 de fide, cap. 1, n. 6.
(4) Ep. 22.
(5) Lib. 13 in cap. 44 Iob.
(6) Lib. de Eccles. dogm. cap. 44 et 45.
(7) Epist. 98.

stri autem Martyres cupiunt dissolvi et esse cum Christo certi, ubicumque est corpus, illic sine mora congregatum iri et aquilas. Mox, inquam ibi exultant iusti in conspectu Dei etc. » *S. Thomas* (1) docet, Christum ad inferos descendisse, et Sanctos inde liberasse, « qui erant a vita gloriae exclusi, ut possent Deum per essentiam videre, in quo consistit perfecta hominis beatitudo. » Et ibid. (2) explicat locum *S. Augustini*, qui contrarium asserere videtur Epist. 164 ad Evod. c. 3 scribens: « Illis iustis, qui in sinu Abrahae erant, cum ille (Christus) in inferna descenderet, nondum quid contulisset, inveni, a quibus eum secundum beatificam praesentiam suae divinitatis nunquam video recessisse: » quae verba exponens angelicus Doctor ait: « Augustinus ibi loquitur contra quosdam, qui aestimabant, antiquos iustos ante adventum Christi in inferno doloribus poenarum (sensibilium) fuisse subiectos; unde parum ante verba inducta praemittit dicens: *Addunt quidam, hoc beneficium antiquis etiam Sanctis fuisse concessum, ut, cum Dominus ad infernum venisset, a doloribus solverentur*... et ideo cum postea subdit, se nondum invenisse, quid descensus Christi ad inferos antiquis iustis contulerit, intelligendum est quantum ad absolutionem a doloribus poenarum; contulit tamen eis quantum ad adeptionem gloriae, et per consequens solvit eorum dolorem, quem patiebantur ex dilatione gloriae, ex cuius tamen spe magnum gaudium habebant secundum illud Io. VIII: *Abraham pater vester exultavit, ut videret diem meum*; et ideo subdit: *A quibus eum secundum beatificam praesentiam nunquam video recessisse*, in quantum scilicet ante adventum Christi erant beati in spe, licet nondum essent perfec beati in re. » Sicut *S. Thomas*, i etiam scholastici communi consensu docuerunt, Sanctos V. T. in limbo doloribus quidem immunes, sed ta men visione beatifica privatos fuiss Eandem doctrinam proponit Catech smus romanus (3) docens: « Chr stum Dominum ad inferos descendi se, ut ereptis daemonum spoliis, Sa ctos illos Patres caeterosque pios carcere liberatos secum adduceret coelum, quod ab eo admirabilite summaque cum gloria perfectum es statim enim illius aspectus clari simam lucem captivis attulit, eoru que animas immensa laetitia gaudi que implevit, quibus etiam optatiss mam beatitudinem quae in Dei visi ne consistit, impertivit. » — His nc obstantibus saeculo elapso nonnull duce potissimum *Io. Cadonico*, E clesiae Cremonensis Canonico, pr pugnarunt, iam in V. T. Sanctos limbo visione Dei beatifica gavis esse: quos varii oppugnarunt. S postremus huic se concertationi in miscuit vir multis aliis editis oper bus toto orbe litterario laudatiss mus *P. Thomas Maria Mamachiu* qui duobus libris Romae an. 17 editis *de animabus iustorum in sin Abrahae ante Christi mortem expe tibus beatae visionis Dei*, vetere theologorum sententiam invicte pr bavit, et contra motas difficultat vindicavit.

(1) 3 p q. 52, art. 5. (2) Ad 1.

(3) P. 1, cap. 6, n. 6.

B. *Animae impiae statim post iudicium particulare in infernum detruduntur.*

§ 756. Duplex poena secernen est, quae in iudicio particulari d cernitur. Animae nempe, quae statu quidem gratiae santificantis hac vita migrarunt, purgatorio adi dicantur. Animae vero peccato m

tali inquinatae poenarum inferni reae declarantur. — Quicunque existentiam purgatorii admittunt, concedunt quoque, iam ante carnis resurrectionem animas in illo detineri, ut purgentur, et coelestis beatitudinis dignae fiant. Opus igitur haud est, ut in specie circa istas animas probetur, sententiam in eas latam statim executioni mandari, sed sufficit existentiam purgatorii probare, quod capite sequenti praestabitur. — Extiterunt autem nonnulli, qui dixerunt, animas impias ante carnis resurrectionem saltem poenam sensus non experiri, sed hanc post extremum dumtaxat iudicium ipsis infligi. Doctrina vero catholica est, quod animae impiae statim post iudicium particulare in infernum detrudantur, ut non solum poenam damni sed etiam poenam sensus experiantur: quae doctrina ex *S. Scriptura*, ex *Traditione*, et *rationibus theologicis* probatur.

1. Eccli. XI, 28 dicitur: *Facile est coram Deo in die obitus retribuere unicuique secundum vias suas.* Deus igitur, sicut in die obitus omnes iudicat, ita etiam omnibus bonis et malis retribuit, id est, statim post mortem aut praemium tribuit, aut poenam infligit. Iob XXI, 13 de impiis legitur: *Ducunt in bonis dies suos, et in puncto*, id est, in momento temporis repentina morte perculsi *in inferna descendunt.* Communiter quidem per *infernum* intelligitur sepulcrum; sed negari nequit, nomine *inferni* quandoque locum damnatorum significari, ut Isa. XIV, 9; Ps. XVII, 4, et Iob XXVI, 6, ubi textus hebraeus dicit: *Sepulcrum et infernus nuda sunt coram illo*, Deo nempe omniscio (1). Cum igitur Iob XXI, 13, summam impiorum infelicitatem describere velit, iuxta regulas hermeneuticas recte dicitur, etiam in isto loco per infernum intelligi damnatorum locum. — Luc. XVI, 20 etc., in parabola, vel, ut *S. Ambrosius*, *S. Augustinus* et *S. Hieronymus* volunt, in historia Lazari mendici, et divitis epulonis inquit: *Factum est autem ut moreretur mendicus, et portaretur ab Angelis in sinum Abrahae: mortuus est autem et dives, et sepultus est in inferno.* Sicut igitur Lazarus statim post mortem ad locum quietis et gaudii pervenit, ita dives statim post mortem detrusus est in infernum, seu in locum damnatorum, in quo protinus etiam poenam sensus expertus est, quia ingemiscens clamat: *Crucior in hac flamma* (2). Denique Apostolus II Cor. V, 10 dicit, iudicium particulare institui, *ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum:* ex quo sequitur impios, cum statim post mortem iudicandi sint, etiam statim poenas delictorum subituros esse.

2. *Tertullianus* (3) inquit: « Velis, aut nolis, et suppliciа iam illic (penes inferos) sunt et refrigeria: habes pauperem et divitem.... Cur enim non putes, animam et puniri, et foveri in inferis interim sub expectatione (extremi) iudicii?.... Adeo novit et apud inferos anima et dolere, et gaudere sine carne, quia et in carne illaesa, si velit, dolet, et laesa, si velit, gaudet. Hoc si ex arbitrio suo in vita, quanto magis ex iudicio Dei post mortem?.... Ergo propter hoc congruentissimum est, animam, licet non expectata carne, puniri, quod non sociata carne commisit. » *S. Cyprianus* (4) scribit: Post mortem « ad refrigerium iusti vocantur, ad supplicium rapiuntur iniusti. » *S. Hilarius* (5) dicit: « Excipit impios statim ultor

(1) V. Calmet in h. l. (2) V. 24.
(3) Lib. de anima, c. 58
(4) Lib. de mortal. (5) In Ps. 2.

infernus. » *S. Augustinus* (1) ait: « In requie sunt animae piorum a corpore separatae, impiorum autem poenas luunt. » *S. Gregorius M.* (2) inquit: « Sicut electos beatitudo laetificat, ita credi necesse est, quod a die exitus sui ignis reprobos exurat. » Unde *Conc. Florentinum* in decreto unionis definivit: *Illorum animas, qui in actuali mortali peccato, vel solo originali decedunt, mox in infernum descendere, poenis tamen disparibus puniendas.*

3. *Rationes theologicas* refert *S. Thomas* lib. 4 contra Gent. c. 91, quarum praecipue sunt sequentes: *a)* Vita praesens datur ad merendum vel demerendum, iuxta illud Iob VII: *Militia est vita hominis super terram:* unde, inquit S. Doctor n. 2: « post statum militiae, et laborem mercenarii statim debetur praemium vel poena bene, vel male certantibus....... unde Dominus dicit Ioël ult.: *Cito velociter reddam vicissitudinem vobis super caput vestrum.* Statim igitur post mortem animae vel praemium consequuntur, vel poenam. » *b)* Anima principalis fuit causa peccatorum a reprobo commissorum; ipsam igitur antequam cum corpore iterum uniatur, absque ulla mora puniri aequum, imo et iustissimum est. Unde angelicus Doctor ibid. n. 3 inquit: « Nulla ratio est, quare in punitione, vel praemiatione animarum expectetur resumptio corporum: quin magis conveniens videtur, in quibus per prius fuit culpa, prius etiam puniantur, vel praemientur. »

Nota. Qui propositioni nostrae adversantur, opponunt nobis exemplum daemonum. Nam, aiunt, idem iudicium ferendum est de hominibus reprobis ac de angelis apostatis: i stis autem post extremum dumtaxa iudicium poena sensus, seu ignis in fligetur; nunc enim temporis extr infernum per aërem circumvagantu et hominibus insidiantur, et ideo Chr stum sic daemones alloquuntur: *Ve nisti huc ante tempus torquere nos* (3) ex quo patet, ipsos ante tempus iu dicii igne non torqueri. — Sed bae difficultas iam soluta est § 177, n. 4 ubi probatum fuit, angelos malo actu iam poenam sensus experiri et igne torqueri. Nec refert, quod pe aërem circumvagari, et hominibus in sidiari modo permittantur. Nam sic uti Angeli sancti ubique sunt beati utpote qui ubique intuitive vident De um (4): ita e contrario daemones u bique poenam secum ferunt, quia u bique et visione Dei privantur, et ign miris quidem, sed veris modis cru ciantur, ut dicunt *S. Augustinus* (5 *S. Prosper* (6), et *V. Beda* (7). Ne obstant citata daemonum verba, qua non de poena substantiali consistent in privatione Dei et in igne cruciant intelligenda sunt, sed de poena acci dentali, quae in reclusione tam arcta ut e lacu inferiori egredi nunquar fas sit, in conclusione publica, aliis que similibus poenae gradibus sit est (8).

Usus doctrinae de iudicio particulari.

§ 757. 1. Iudicium particulare ti mere, aequum est et salutare. Ade enim in illo iudex omnipotens, cuiu manus nemo effugere valet; iudex c mniscius, qui scrutatur corda et re nes; iudex exactissimus, qui rationem quaerit non solum de cunctis operi bus, sed etiam de omnibus verbi imo et de cogitationibus et desideri

(1) Lib. 13 de Civ. Dei, c. 8.
(2) Lib. 4 Dial., cap 28.
(3) Matth. 8, 29.
(4) Loc. cit. 18, 16.
(5) Lib. de corrept. et grat., c. 10.
(6) Lib. I de vita contempl.
(7) Comment. in cap. 3 Epist. Iacobi.
(8) Cf. Bellarmin. lib. I de beatit. Ss. c.

cordis, de neglectis gratiis, et de quibuslibet omissionibus boni, quod faciendum erat; iudex iustissimus, qui ne minimum quidem peccatum inultum relinquit, qui non respicit personas, et a cuius sententia appellatio non datur. Ideo Sancti ipsi iudicium particulare magna cum trepidatione metuerunt. Nam, ait *S. Gregorius M.* (1): « Electorum mens, cum eorum, quae egit, reminiscitur, graviter iudicii pavore terretur. Iam se perfecte convertit, sed adhuc se perfecte in securitatem non erigit, quia dum, quanta sit districtio extremi examinis, pensat, inter spem, formidinemque sollicita trepidat; quia Iudex iustus veniens, quid de perpetratis reputet, quid relaxet, ignorat » (2). Iudiciorum autem divinorum timor salutaris est. Nam ex Psalm.: *Initium sapientiae timor Domini* (3); et: *Beatus vir qui timet Dominum, in mandatis eius volet nimis* (4). Vere enim beatus dicendus est, qui divinorum iudiciorum timore commotus a peccatis deterretur, ad poenitentiam serio agendam provocatur, et ad bona opera sedulo perficienda excitatur.

2. Apostolus praeclarum nos docet medium rigorem divini iudicii declinandi, dum I Cor. XI, 31 inquit: *Quodsi nosmetipsos diiudicaremus, non utique iudicaremur*. Quibus verbis non quidem negat, quod Rom. XIV, 10 dicit: *Omnes stabimus ante tribunal Christi;* sed nos docet quod rigorem, et severitatem Iudicis effugiemus, si priusquam coram illo compareamus, nosmetipsos diligenter examinare, et punire studuerimus. Nam, ait *S. Augustinus* (5): « Peccata sive parva, sive magna, impunita esse non possunt, quia aut ab homine poenitente, aut in iudicio, Deo vindicante, plectuntur. Cessat autem vindicta divina, si conversio praecurrat humana; amat enim Deus confitentibus parcere, et eos, qui seipsos iudicant, non iudicare. » Et *S. Chrysostomus* (6), citata Pauli verba exponens ait: « Nec dixit, si nos ipsos corriperemus et castigaremus; sed tantum si peccata agnoscere, si nos ipsos damnare, et improbare mala opera vellemus, liberaremur et a praesenti, et a futuro supplicio. Nam qui seipsum damnat, dupliciter Deum placat, et quod peccata agnoscat, et quod in futuro sit ad peccandum tardior. » Hinc Ss. Patres, et Ascetae omnes frequens, saltem semel in die instituendum examen conscientiae, dolori de commissis culpis et emendationis proposito iunctum, commendant. *S. Augustinus* (7) ait: « Unusquisque conscientiam suam ante conspectum interioris hominis constituat: ipsi nosmetipsos castigemus, ipsi nobiscum rationem de quotidiana conversatione faciamus, ipsi nos accusemus quotidie iudicio nostro. Nam qui se conterit, sibique irascitur, iudicem Christum habebit propitium: qui se habet iudicem, illum habebit defensorem. »

3. Christus ipse, rigorem iudicii evadendi nobis medium suggerit, dicens: *Nolite iudicare, ut non iudicemini. In quo enim iudicio iudicaveritis, iudicabimini, et in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis* (8). Quibus verbis iterum non dicitur, iudicium particulare omnino declinari, sed tantum istud propitium reddi ab eo, qui proximum suum temere non iudicat, nec arroganter condemnat (9); talem enim erga istum Deus sese exhibebit iudicem, qualis ipse erga fra-

(1) Lib. 4 Moral., cap. 2.
(2) Cf. lib. 24 Mor., c. 17. (§ 469, n. 2).
(3) Ps. 110, 10. (4) Ps. 111, 1.
(5) In sententiis, sent. 250.
(6) Hom. 28 in 1 Cor. n. 2.
(7) In Ps. 74.
(8) Matth. 7, 1.
(9) Luc. 6, 37.

tres suos fuerat. Quod mirum nobis videri nullatenus debet. Quicunque enim sollicite cavet, ne temerario iudicio, aut sinistra cogitatione in proximum peccet, multo minus eundem aut verbis aut operibus offendit, et ideo fraternam charitatem perfecte exercet. *Sed charitas operit multitudinem peccatorum* (1). Et ideo *S. Chrysostomus* (2) ait: « Qui indulgenter peccata aliorum examinat, magnum sibi veniae foenus ex tali allato calculo parat. » — E contrario autem scriptum est: *Iudicium sine misericordia illi, qui non fecit misericordiam* (3).

CAPUT II.

DE STATU HOMINUM IN ALTERA VITA

§ 758. Ex dictis iam colligitur, ante iudicium extremum triplicem esse statum, ad quem animae a corpore solutae post iudicium particulare perveniunt. Animae enim, quae ex hac vita lethali peccato obstrictae migrant, a divino Iudice damnantur, et in infernum detruduntur. Animae, quae in excessu ex hac vita gratia sanctificante quidem ornatae, sed venialibus peccatis inquinatae sunt, aut pro remissis peccatis plenam satisfactionem non praestiterunt, poenis purgatorii subiiciuntur, donec omnino purgatae fuerint. Animae demum omnino purae et sanctae, quibus nihil luendum superest, post iudicium particulare statim in coelo recipiuntur. — Summi iam nobis momenti esse debet, ut propius cognoscamus sortem, seu statum tum damnatorum in inferno, tum animarum in purgatorio existentium, tum Beatorum in coelo. Hinc 1° *de inferno*, 2° *de purgatorio*, 3° *de coelo* disserendum est.

(1) I Petr. 4. 8.
(2) Hom. 23 al. 24, in Matth. 7, 2, n. 2.

ARTICULUS I.
De inferno.

§ 759. Nomine *inferni* intelligit[ur] miserrimus ille locus, seu status, quem sive angeli, sive homines [ob] peccatum lethale conіiciuntur, coe[le]sti beatitudine privati, atrocibusq[ue] in aeternum suppliciis perimendi, [ut] debitas sceleribus poenas luant. D[u]plex igitur in damnatis poena dis[tin]guitur, nimirum *poena damni*, qu[ae] consistit in exclusione a visione De[i] caeterisque coeli gaudiis, et *poe[na] sensus*, quae in positivis animae da[m]natae cruciatibus sita est. Istarum ia[m] inferni poenarum *existentia* proba[n]da, *qualitas* declaranda, et *diversit[as]* vario impietatis gradui responden[s] ostendenda est.

Nota. Theologi communiter cu[m] tractatu de existentia, et gravitate po[e]narum inferni etiam tractatum de e[a]rundem *aeternitate* coniungunt: [n]autem hunc tractatum a priori seiu[n]gamus, et ad tertiam sectionem tran[s]mittamus, systematis nostri ratio p[o]stulat.

I. *De poenarum inferni existentia.*

§ 760. Existentiam inferni antiqu[i]tus negarunt *Epicurus*, eiusque d[i]scipuli, qui cum animum cum corpo[re] interire putarent, consequenter nih[il] post hanc vitam superesse praemii v[el] poenae dixerunt. De his inquit *S. A[u]gustinus* (4): « Hi fortissimos se i[a]ctant, et nihil omnino timere se d[i]cunt, quia nec quidquam Deum r[es] humanas curare arbitrantur, et co[n]sumpta ista vita nullam postea cr[e]dunt futuram. » In eandem impia sententiam concessere ex hebr[aea] gente *Sadducaei*, de quibus *Ioseph[us] Flavius* scribit (5): « Sadducae[i] Deu[m]

(3) Iac. 2, 13. (4) Serm. 349.
(5) Lib. 2 de bello iud., c. 7.

extra omnem mali patrationem, inspectionemque constituunt..... Animarum autem generaliter vel supplicia negant, vel honores; » et alibi (1): Sadducaeorum opinio cum corpore extinguit simul et animas. » In periodo christiana supplicia impiis post mortem subeunda negasse dicuntur *Gnostici*, *Eunomiani* et *Albanenses*, teste *S. Antonino* (2). — De eodem errore *Oecolampadius*, *Calvinus*, *Bucerus*, *Beza* et alii a nonnullis accusantur, ab aliis vero excusantur. Potiori titulo alterius vitae supplicia sustulisse dicendi sunt nonnulli ex *Sociniauorum* grege, qui improbos post hanc vitam in nihilum redigendos effutiere: neque enim consistere potest impiorum punitio, si nullus puniendus a morte supersit. Numerus autem inferni supplicia negantium maxime auctus est saeculo praeterlapso, ac aetate nostra per eos, quos vel *atheos* vel *deistas*, vel *incredulos* vel *spiritus fortes* appellant, qui non christianae solum, sed cuiusvis Religionis iugum abiicientes vel Deum negant, vel si luce splendidissimae veritatis perstricti Deum negare non audent, negant Dei Providentiam, animorum immortalitatem, omnemque post mortem recte, vel male gestorum retributionem. Cum his fere consentiunt inter Protestantes *Rationalistae biblici*, qui ita S. Scripturae verba contorquent, ut dirae inferni poenae aut summopere mitigentur, aut penitus e medio tollantur. — Contra tot adversarios inferni existentia vindicanda est. Probandum nempe est, existere tales, qui propter peccatum lethale in quo moriuntur, coelesti beatitudine privantur, et suppliciis afficiuntur, atque ideo existere etiam locum seu statum, in quo commorantur, et poenas luunt, qui locus seu status *infernus* dicitur, cuius existentiam *argumenta biblica*, *ecclesiastica* et *philosophica* evincunt.

1. *S. Scriptura V. T.* communiter quidem poenas temporales peccatoribus minatur. Ast si attendamus in Ss. Libris V. T. frequentissime duplicem sensum, litteralem et mysticum admitteudum esse, et Paulum diserte de Hebraeis dicere: *Omnia in figuris contingebant illis* (3): recte inde infertur, etiam sub poenis temporalibus poenas alterius vitae praefigurari, et obstinatis peccatoribus praedici. Accedit, talia quoque testimonia biblica inveniri, quae nonnisi contorte de solis poenis temporalibus exponi possunt. — His praenotatis, quaedam V. T. loca afferre licet. Moyses Deut. XXXII, non obscure poenam damni, et poenam sensus innuit, quum (v. 20) ita Deum loquentem inducit: *Abscondam faciem meam ab eis, et considerabo novissima eorum; generatio enim perversa est, et infideles filii*; et (v. 22): *Ignis succensus est in furore meo, et ardebit usque ad inferni novissima*. In quae verba *Calmet* (4) dicit: « Habes hic ignem subterraneum inferni, locum perditionis in imo terrae fundo, sub ipsis montium fundamentis, sub aquarum abysso. Hebraei enim terram, et montes aquis imponunt; aquis autem inferiorem collocant infernum. In imo hoc carcere torti Gigantes gemunt: *Gigantes gemunt sub aquis* (5). In hunc locum impii velut morticina in loca immunda proiiciuntur (6). Idem pariter locus horroris, incognitus, invius hominum obtutibus, oculis Dei nudus est, et apertus. » Iudicium Dei in pec

(1) Lib. 18 Antiq. cap. 2.
(2) 4 P. tit. 11, cap. 7.
(3) 1 Cor. 10, 11.

(4) Diss. de natura animae, et eius post mortem statu ex Hebraeorum sententia a. 6.
(5) Iob 26, 5. (6) Ps. 48, 14; Ps. 140, 7.

catores clare describitur Ps. X, 6, etc.: *Dominus interrogat iustum, et impium: qui autem diligit iniquitatem, odit animam suam. Pluet super peccatores laqueos: ignis, et sulphur, et spiritus procellarum, pars calicis eorum.* Ps. XX cum Propheta regius felicitatem iusti in altera vita v. 1-7 descripsisset, v. 9 etc., infelicitatem impiorum in altera vita describit dicens: *Inveniatur manus tua omnibus inimicis tuis: dextera tua inveniat omnes qui te oderunt. Pones eos ut clibanum ignis in tempore vultus tui: Dominus in ira sua conturbabit eos, et devorabit eos ignis.* Iob moerore confectus, et conscientiae stimulis agitatus, fidem suam de loco supplicii in altera vita profitetur dicens: *Dimitte ergo me, ut plangam paululum dolorem meum: antequam vadam, et non revertar, ad terram tenebrosam, et opertam mortis caligine: terram miseriae, et tenebrarum, ubi umbra mortis, et nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat* (1): quae verba non possunt intelligi de sepulcro, quod Iob III, 17, etc. laudat ut locum quietis, et multo minus de limbo, in quo animae iustae poenam non habent; ergo intelligenda sunt de loco, in quo animae impiae puniuntur. Iudith XVI, 20, etc. de impiis dicitur: *Dominus omnipotens vindicabit in eis, in die iudicii visitabit illos. Dabit enim ignem, et vermes in carnes eorum, ut urantur, et sentiant usque in sempiternum.* Prov. XIX, 29: *Parata sunt derisoribus iudicia, et mallei percutientes stultorum corporibus.* In libro Sapientiae cap. IV et V diversa iustorum, et impiorum sors graphice describitur. Eccli. VII, 18 legitur: *Memento irae, quoniam non tardabit..... quoniam vindicta carnis im-*

(1) C. 10, v. 20, etc. (2) C. 21, v. 10, etc.
(3) Matth. 3, 10. (4) Ibid. v. 12.

pii ignis, et vermis. Ibidem h
habentur: *Stuppa collecta synag*
peccantium, et consummatio illor
flamma ignis. Via peccantium co
planata lapidibus, et in fine illor
inferi, et tenebrae et poenae (2). I
XXXIII, 14 legitur: *Conterriti s*
in Sion peccatores, possedit tren
hypocritas; quis poterit habitare
vobis cum igne devorante? quis h
tabit ex vobis cum ardoribus sem
ternis? Et LXVI, 24: *Videbunt ca*
vera virorum, qui praevaricati s
in me: vermis eorum non moriet
et ignis eorum non extinguetur,
erunt usque ad satietatem visioni
mni carni: quem Prophetae loc
ipse Christus Marc. IX, 44 infe
accommodat. — Hebraeos poenar
inferni existentiam credidisse, pro
Calmet Diss. cit.

2. *S. Scriptura N. T.* luculenti
ma de poenarum inferni existe
testimonia exhibet. Iam Ioannes
ptista homines arboribus compar
ait: *Omnis ergo arbor, quae non f*
fructum bonum, excidetur, et i
gnem mittetur (3), et: *Congreg*
triticum suum (iustos) *in horre*
paleas autem (peccatores) *combu*
igni inextinguibili (4). Christus
Matth. V, 22 ait: *Qui dixerit fratri s*
fatue, reus erit gehennae ignis:
ibid. (v. 29): *Expedit tibi, ut per*
unum membrorum tuorum, quam
tum corpus tuum mittatur in geh
nam. Matth. X, 28: *Nolite timere*
qui occidunt corpus, animam au
non possunt occidere; sed potius
mete eum, qui potest et animam
corpus perdere in gehennam (5).
mine gehennae intelligi infernu
docent Rabbini et christiani expo
tores. Ideo autem, ut ex traditi
Hebraeorum testatur *S. Hieronym*
in cap. VII Ierem., vallis filiorum

(5) Cf. Marc. 9, 42; Luc. 12, 5.

non, seu gehenna hoc sensu accepta est, « quod scilicet omnis populus Iudaeorum ibi periret offendens Deum: in quo loco etiam filios in igne idolis consecrarint, sive holocaustum obtulerint. » Hinc inter Hebraeos *gehennae* notio nata est, coepitque in vulgari lingua usurpari hoc nomen pro designando carcere reproborum, quam consuetudinem retinuit ipse Christus in suis sermonibus, dum de inferno loqueretur. Eundem tamen etiam aliis terminis descripsit. Ita Matth. VII, 13 etc. inquit: *Lata porta et spatiosa via est, quae ducit ad perditionem, et multi sunt qui intrant per eam. Quam angusta porta et arcta via est, quae ducit ad vitam, et pauci sunt, qui inveniunt eam!* Quibus verbis testatur, multos esse, qui a *vita*, seu a coelesti beatitudine excluduntur, et ad *perditionem*, id est ad damnationem, sive ad infernum infeliciter migrant. Matth. VIII praedicens (v. 11) gentilium electionem, et (v. 12) iudaeorum reprobationem, his utitur verbis: *Filii autem regni eiicientur in tenebras exteriores: ibi erit fletus et stridor dentium.* Similiter *inutilem servum*, quo nomine reprobos quosque complectitur, *eiiciendum* denunciat *in tenebras exteriores, illic erit fletus et stridor dentium* (1). Frequentissime autem Christus infernum nominat *ignem aeternum*. Matth. XIII, 41 etc. dicit: *Mittet Filius hominis Angelos suos, et colligent de regno eius omnia scandala, et eos qui faciunt iniquitatem, et mittent eos in caminum ignis: ibi erit fletus et stridor dentium;* quod idem repetit v. 50. Matth. XVIII, 8 etc.: *Bonum tibi est ad vitam ingredi debilem, vel claudum, quam duas manus, vel duos pedes habentem mitti in ignem aeternum... Bonum tibi est cum uno oculo in vitam intrare, quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis* (2). Matth. XXV, 41 Iudex supremus *dicet his, qui a sinistris erunt: Discedite a me, maledicti, in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis eius;* et v. 46 de iisdem legitur: *Ibunt hi in supplicium aeternum.* Paulus infernum, seu damnationem peccatori impoenitenti praedicit his verbis: *Secundum duritiam tuam et impoenitens cor, thesaurizas tibi iram in die irae, et revelationis iusti iudicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera eius... iis autem, qui sunt ex contentione, et qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira et indignatio. Tribulatio et angustia in omnem animam hominis operantis malum* etc. (3). Idem scribit: *Multi ambulant, quos saepe dicebam vobis (nunc autem et flens dico) inimicos crucis Christi, quorum finis interitus* (4). II Thess. I, 7 etc. electis requiem promittit *in revelatione Domini Iesu, de coelo cum Angelis virtutis eius, in flamma ignis dantis vindictam iis, qui non noverunt Deum, et qui non obediunt Evangelio D. N. I. Christi, qui poenas dabunt in interitu aeternas a facie Domini, et a gloria virtutis eius.* II Petr. II, 9 legitur: *Novit Dominus pios de tentatione eripere, iniquos vero in diem iudicii reservare cruciandos.* Et v. 15 etc.: *Derelinquentes rectam viam erraverunt..... Hi sunt fontes sine aqua, et nebulae turbinibus exagitatae, quibus caligo tenebrarum reservatur.* Apoc. XIV, 9 etc.: *Si quis adoraverit bestiam..... hic bibet de vino irae Dei, quod mixtum est mero in calice irae ipsius: et cruciabitur igne et sulphure in conspectu Angelorum sanctorum, et ante conspectum Agni.* Apoc. XXI, 8: *Timidis, et in-*

(1) Matth. 25, 30.
(2) Cf. Marc. 9, 42, etc.
(3) Rom. 2, 5, etc. (4) Ad Phil. 3, 18, etc.

credulis, et execratis, et homicidis et fornicatoribus, et veneficis, et idololatris, et omnibus mendacibus, pars illorum erit in stagno ardenti, igne et sulphure: quod est mors secunda. Luculenta haec testimonia biblica evidenter probant, peccatores impoenitentes in altera vita non solum a coelesti beatitudine excludi, sed etiam diris poenis affici, atque ideo existere infernum, id est, locum seu statum damnatorum.

3. *Ss. Patres* poenarum inferni existentiam una voce confirmant. *S. Iustinus M.* (1), scribit: « Ne quis forte idem dicat, quod ii qui existimantur Philosophi, strepitus inanes esse ac terricula, quae de impiorum in igne aeterno cruciatibus dicimus, ac nostram eo spectare sententiam, ut virtutem homines metu conducti colant, non propter ipsius pulcritudinem, nec quia illis placet: paucis respondebo: Nisi ita se res habeat, vel Deum non esse, vel si sit, nullam hominum curam gerere, nec quidquam esse virtutem et vitium, ac inique a legumlatoribus puniri, qui praeclara instituta transgrediuntur. » Ita ex ipsa notione iustitiae et providentiae divinae poenarum inferni existentiam probat. *Hermas* in Pastore simil. 6 (2) loquitur de pastore vindice, « cui traduntur illi, qui a Deo recesserunt per peccatum. » Et simil. 8 docet, homines in fine vitae ramos omnino aridos, id est, animas gratia sanctificante destitutas habentes, aeternis suppliciis addici. *S. Ignatius Martyr* (3) ait, « peccatores, et maxime haereticos, futuros non esse haeredes regni Christi, sed ingressuros ignem inextinguibilem. » *S. Irenaeus* (4) inquit: « Praevaricatoribus ignem aeternum paratum esse, Dominus clare asseruit, et S. Scriptura testatur. » Atque (5): « Deus poenitentiam non agentibus, sed lucem fugientibus parat ignem aeternum, et tenebras exteriores, magna mala pro iis, qui in ea praecipitant. » *Tertullianus* in Apologet. c. 18 ait: Deum « profanos in ignem perpetem et ingem » proiecturum esse; et cap. 45: « Nos (Christiani) qui aeternam ab eo (Deo) poenam providemus, merito soli innocentiae occurrimus... pro magnitudine cruciatus non diuturni, sed sempiterni... Deum, non Proconsulem timentes. » *S. Cyprianus* lib. ad Demetrianum scribit: « Cremabit addictos ardens semper gehenna, et vivacibus flammis vorax poena: nec erit, unde habere tormenta vel requiem possint aliquando vel finem. » *Origenes* (6) de peccatore sine poenitentia defuncto dicit: « Peccatum permanet cum ipso, nec aliquo supplicio poenaque diluitur et transit; cum ipso est etiam post mortem, et quia temporalia hic non persolvit, ibi expendit aeterna supplicia. » *S. Cyrillus Hier.* (7) inquit: « Si peccator est, accipiet (in resurrectione) corpus aeternum, quo sufferre possit poenas peccatorum, ut perpetuo in igne ardeat, ut nunquam dissolvatur. » *S. Basilius* (8) docet, quod Christianus, ne peccet, timere debeat « profundum abyssum, tenebras impermeabiles, ignem urentem, sed non lucentem, vermium innumerabilium genus venenosum..... intolerabiles dolores morsibus infligens, postremo omnium durissimam poenam, probrum illud, et confusionem sempiternam. » *S. Athanasius* in Ps. XLIX exponens (v. 23): ***Intelligite haec, qui obliviscimini Deum, ne quando rapiat, et non sit,***

(1) Apol. 2, n. 9. (2) Cap. 3.
(3) Ep. ad Ephes. n. 16.
(4) Lib. 2 adv. haer., c. 28, n. 7.
(5) Lib. 4, c. 40, n. 1.
(6) Hom. 14 in Levit. (7) Catech. 18.
(8) Hom. in Ps. 33, v. 11.

qui eripiat: « Poenitentiam agite, inquit, ne mors animam rapiat; nullus enim est, qui in inferno inclusos eripiat. » *S. Chrysostomus* (1) reproborum sortem describens ait: « Maledicti in ignis fluvium, atque pelagus intrudentur, in quo ignei fluctus montium instar eriguntur: ignei, dico, non huius ignis, sed ignis certe multo quam hic, horribilioris, cuius flamma maximam conficit abyssum, ita ut undique ignis immanissimae similis ferae transcurrere videatur. » *S. Hieronymus* in cap. LXVI Isaiae inquit: « Diaboli et omnium impiorum, qui dixerunt in corde suo: non est Deus, credimus aeterna tormenta. » *S. Augustinus* (2) ita disserit: « Qui illam dulcedinem (amoris divini) non gustaverunt, si nondum desiderant Dei faciem, timeant vel ignem. Supplicia terreant, quem praemia non invitant. Vile tibi est, quod Deus pollicetur? contremisce, quod minatur..... Amplexaris peccata tua et delicias carnis tuae? stipulas ad te congeris. Veniet ignis: *Ignis in conspectu eius ardebit.* Non erit iste ignis, sicut focus tuus, quo tamen si manum mittere cogaris, facies quidquid (ille) voluerit, qui hoc minatur... Minatur ergo inimicus tam leve malum, et facis malum: minatur Deus aeternum malum, et non facis bonum. » *S. Gregorius M.* (3) haec habet: « Ecce, quae maneat damnatos poena, cognovimus, et instruente nos sacro eloquio, quantus in damnatione ignis, quanta in igne obscuritas, quantusque in obscuritate pavor sit, nullatenus ambigimus. Sed quid iuvat ista praenosse, si non contingat evadere? » — *S. Bernardus* Serm. de S. Nicolao ait: « Regio gehennalis, regio dura et extimescenda, terra afflictionis et miseriarum, terra tenebrarum, terra turbinis et caliginis, terra maledictionis et mortalitatis, terra sitis et famis, terra combustionis et frigoris. »

4. *Ecclesia* fidem suam profitetur in symbolo Athanasiano dicens: *Qui bona egerunt, ibunt in vitam aeternam; qui vero mala, in ignem aeternum. Haec est fides catholica, quam nisi quisque fideliter firmiterque crediderit, salvus esse non poterit.* Hanc fidem professi sunt Martyres, ut ex genuinis et auctoritate publica conscriptis eorum actis constat. Sic in actis *S. Pionii*, qui martyrium subiit anno 250, legitur, quod cum quibusdam suasisset, ut Christiani fierent, illi vero se id nunquam facturos respondissent, ne vivi comburerentur, reposuit, « multo peius esse ardere post mortem, » cui supplicio propter idolorum cultum certissime addicendi erant. In actis *Ss. Luciani* et *Marciani* habetur, ita eos respondisse tyranno acerrima tormenta comminanti: « In hoc parati sumus, ut, quibus volucris, nos impendas tormentis, quam denegantes vivum et verum Deum in tenebras exteriores et ignem inextinguibilem, quem paravit Deus diabolo et angelis eius, ingrediamur. » In actis *SS. MM. Claudii* et *Asterii* ad annum 285, cum Lysias Praeses invictae foeminae, cui nomen *Domnina*, dixisset: « Vides, mulier, quae tormenta et ignis parantur tibi? Unde si vis evadere, accede, et sacrifica diis: *Domnina* dixit: Ne in ignem incidam aeternum, et tormenta perpetua, Deum colo et Christum eius, qui fecit coelum et terram. » *Theophista* quoque eidem Praesidi respondit: « Ego ignem aeternum timeo, qui potest corpus et animam perdere. » In actis *S. Philippi* Heracleae Episcopi, cum Praeses Bassus *Hermeti* dixisset: « Traderis incendio, si in hoc

(1) Hom. 44 in Matth. (2) Enar. in Ps. 49.

(3) Lib. 10 Mor. 8

furore (fide christiana) permanseris, » respondit *Hermes:* « Flammam mihi levis istius minaris ardoris, quae deficit pene antequam surgat, ignorans violentiam illius perennis incendii, quod sine remissione semper exaestuat. » — In actis *S. Afrae*, cum ad stipitem alligata iamiam comburenda foret, oculis in coelum erectis in hunc modum oravit: « Domine Deus... accipe in hac hora passionis meae poenitentiam, et per hunc ignem temporalem, qui corpori meo paratus est, ab illo igne aeterno me libera, qui animam et corpus simul exurit. » In actis *S. Patritii* Episcopi et Martyris haec inter alia ad Proconsulem dixisse perhibetur: « Deus geminas sedes apparavit, earumque alteram sempiterna illustrem luce faciens, omnibus iisque exquisitissimis bonis cumulavit: alteram vero perpetuis tenebris, et nunquam finiendae castigationis igne velut sempiterno supplicio implevit, ut . . . qui vivendi licentia eius iras commeruissent, in tenebras ad omne supplicium et sempiternos cruciatus deturbarentur... » Et post pauca: « Subterraneus autem ignis animabus impiorum excruciandis destinatus est. » *S. Basilius* Orat. de *S. Gordio M.* refert, ita eum locutum esse iis, qui eum plorabant: « Ipsos flete, qui ignem nobis parant, sibimet gehennae incendia, iramque in die irae thesaurizantes. » Et Orat. de 40 Martyribus ita illorum quemdam loquentem exhibet: « Honoris superni cupidus sum; poenas gehennae metuo; illius ignis mihi formidolosus; nam ignis ille, quem vos nobis intentatis, conservus est. » Haec ab incunabulis Ecclesiae universalis, et constans fuit Christianorum fides, ita ut pro poenarum inferni existentia rectissime *argumentum praescriptionis* proferre liceat. Ipsi haeretici priorum temporum, quamvis in aliis dogmatibus dissentirent, tamen poenas infernales existere non negarunt: hinc factum est, ut de hoc dogmate solemnis Ecclesiae definitio non prodiret. Cum autem *Origenistae* poenarum inferni aeternitatem negarent, illorum errorem Concilia oecumenica V et VII proscripserunt, ut infra videbimus. Et cum *Io. Scotus Erigena* inter alios errores cap. 16, n. 3 assereret, « in igne aeterno nihil aliud esse poenam, quam beatae felicitatis absentiam: » et cap. 17, n. 5, « ignem aeternum ad urendum diabolum et angelos eius, non homines, factum » diceret, *S. Remigius* cum Ecclesia Lugdunensi, et *S. Prudentius* Episcopus Tricassinus hos errores proscripserunt, ut S. Scripturae ac universalis Ecclesiae fidei contrarios. *Innocentius III* contra Waldenses (1) declaravit: « Poena originalis peccati est carentia visionis Dei, actualis vero poena peccati est gehennae perpetuus cruciatus. » *Benedictus XII* in citata iam Constitutione dogmatica: *Benedictus Deus*, haec subiungit: *Definimus insuper, quod secundum Dei ordinationem communem animae decedentium in actuali peccato mortali mox post mortem suam ad inferna descendunt, ubi poenis infernalibus cruciantur. Conc. Florentinum* in decr. unionis graecorum definit: *Illorum animas, qui in actuali mortali peccato, vel solo originali decedunt, mox in infernum descendere, poenis tamen disparibus puniendas.*

5. *Ratio* ipsa pro existentia inferni varia argumenta suppeditat. *a*) Primum infertur ex notione iustitiae divinae, quae non est nisi immutabilis et efficacissima Dei voluntas bona opera remunerandi, et peccata puniendi (§ 48). Certum autem est, han

(1) Lib. 3 Decr. tit. 42, c. 3 *Maiores*.

retributionem non semper fieri in praesenti vita, in qua persaepe iusti diris confecti aerumnis, impii vero terrenis repleti bonis cernuntur. Necesse igitur est, ut in altera vita locus et status admittatur, in quo boni remunerantur, et mali puniuntur. Egregie hoc argumentum proponit *S. Chrysostomus* Hom. 4 de Lazaro, ubi, cum prius accurate perpendisset latissimum vitae discrimen tum a divite Epulone, tum a paupere Lazaro peractae, ex eo subinfert, seclusa etiam Revelatione, alium vitae statum admittendum esse, in quo paria pro meritis uterque reciperet, idque naturali lumine omnes pervidisse philosophos testatur. Et cum multa eleganter hac de materia disseruisset, totam argumentationem velut in nucleo proponit dicens: « Si Deus est, prout revera est, eum iustum esse nemo non fatebitur. Atqui si iustus est, et his et illis reddet pro meritis; et hoc in confesso est. Quod si et his et illis rependet pro meritis, hic vero nullus eorum recepit, neque ille improbitatis, neque hic virtutis praemia, perspicuum est, restare tempus aliquod, in quo congruens praemium horum uterque feret. » — *b*) Ratio per fidem illustrata etiam cognoscit, reprobis in altera vita convenienter tum poenam damni, tum poenam sensus infligi. Nam Ierem. II, 13 Deus ipse conqueritur: *Duo mala fecit populus meus: me dereliquerunt fontem aquae vivae, et foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas, quae continere non valent aquas.* Peccator nempe se avertit a Deo; ecce primum malum: peccator se convertit ad creaturam; ecce secundum. Convenienter igitur duo poenarum genera peccatori infliguntur. Ratio enim iustitiae exigit, ut ab eo, qui voluntarie recessit a Deo, Deus quoque recedat, intuitivam sui visionem illi negans, quae est poena omnium maxima, utpote privatio ultimi finis. Quia vero peccator inordinate se convertit ad creaturam, et omni sensu usus est ad peccandum, utique illum torqueri oportet, et per omnem creaturam, et in omni sensu: unde Sap. V, 21 legitur: *Pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos.* Quae verba ponderans *S. Thomas* in suppl. (1), ait: « Hoc etiam divinae iustitiae competit, ut sicut ab uno (Deo) recedentes per peccatum, in rebus materialibus, quae sunt multae et vanae, finem suum constituerunt, ita etiam multipliciter, et ex multis affligantur. » *c*) Prudentiae congruum est, iis, qui nec amore nec praemiorum spe ad bonum adducuntur, supplicia minari, ac etiam inferre. Ita prudentes genitores, patresfamilias et principes, si filios et subditos amore et praemiorum spe a vitiis retrahere non valeant, poenas iisdem minantur; et si nec timore a vitiis deterreantur, poenas etiam infligunt; quod si superiores negligunt, imprudentes et iniqui merito censendi sunt. Deus vero infinita est sapientia, cui congruit efficacissima sicut spei et amoris, ita et timoris motiva proponere(2). Veracitati autem Dei repugnaret, dirissimas poenas peccatoribus minari, et impoenitentibus non inferre: poenae igitur atrocissimae inferni vere existunt.

6. *Consensus gentium* suppliciorum infernalium existentiam confirmat. Hanc enim antiquissimi populi admiserunt. De *Chaldaeis* scribit *Pausanias* l. 4 circa finem, « ipsos omnium primos memoriae prodidisse, hominum animas esse immortales: » nec solum immortales, sed praemiis etiam, aut suppliciis pro meritis affici, ex doctrina *Zoroastri*, celebris Chal-

(1) Q. 97, art. 1. (2) § 260. n. 3.

daeorum magistri discimus. A Chaldaeis doctoribus non modo Babylonii et Assyrii, ut perhibent *Aristoteles*, et *Sotion* apud *Laërtium*, instituti sunt, sed etiam *Magi*, qui in *Perside*, *Media*, et *Parthia* inclaruerunt, quorumque tanta erat in iis regnis auctoritas, ut, Tullio teste (1), nemo Persarum rex esse posset, qui non antea magorum disciplinam, scientiamque percepisset. De *Indis* refert Strabo l. de geograph. « ipsos de immortalitate animae, et de iudiciis apud inferos sensisse eadem, quae Plato: » et *Palladius* (2) testatur, « iuxta eorumdem doctrinam, Deum exspectare redeuntes animas, ut, quae vitam pie instituerunt, honoret ut Deus; illas vero, quae non obediverunt eius legibus, condemnet: omne enim iustum iudicium apud eum esse. » *Aegyptii* doctrinam complexi sunt *Mercurii Trismegisti*, qui teste *Stobaeo* (3) docuit, « divinam iustitiam suum cuique tribuere nosse; » et teste *Tertulliano* (4), dixit, « animam digressam a corpore non refundi in animam universi, sed manere determinatam, ut rationem Patri reddat, quae in corpore gesserit. » Hinc *Tacitus* (5) affirmat, « eandem esse de inferis persuasionem apud Aegyptios, quae erat apud Iudaeos. » *Aethiopes* Indorum doctrinam recepisse, constat ex Philostrato in vita Apollonii, lib. 6 de *Hiperboreis*, quo nomine *Scytharum* gentes maxime veniunt, testatur *Plato* (in Axioco), quod crediderint, « animas (impiorum) exemptas corporibus torreri ignibus aeternis, et poenis inexpiabilibus cruciari. » — De *Graecis*, atque *Romanis* non opus est ut multa dicamus, cum extra omne dubium positum sit, apud excultas has nationes non solum plebeios, sed etiam Poëtas, et, si Epicuraees excipiamus, philosophicas quoque sectas, et Elysium admisisse pro remuneratione bonorum, et orcum seu tartarum pro punitione malorum. Idcirco *S. Iustinus M.* (6), *Lactantius* (7), *Eusebius Caes.* (8), et alii fidenter ad testimonia philosophorum infernales alterius vitae poenas admittentium provocarunt. De *Gothis* testatur antiquissimus liber, *Edda* (9) « putasse illos, se post mortem in Wodeni aulam migraturos, si probi extitissent: periuris autem et flagitiosis omnibus in inferno destinatum esse locum, ubi Hidboggus imperabat, tormentorum mirus, et ingeniosus artifex, qui homines nequam miseris modis excarnificaret, atque torqueret, et atrocitatem sceleris immanitate poenae compensaret. » *Mahumedani* eandem fidem tenent; nam in Alcorano Sura 14 dicitur: « Die, quo commutabitur terra in terram aliam, videndos esse reos vinculis misere constrictos: » et Sura 15, « Infernum esse locum omnium impiorum: » et Sura 16, « malos igne indeficiente cruciandos esse. » De *Sinarum* gente P. Io. Gonzalez in Hist. Chinens. (10) testatur, quod magnam in altera vita beatitudinem iis promittant, qui legum praescripta observarunt, et addunt: « E contrario, qui turpem vitam egerint, ad caliginosos carceres deputabuntur, ubi acerbe cum daemonibus torquebuntur. » De *Japponensibus* scribit *S. Franciscus Xav.* (11), quod eorum sacerdotes, « inter dicendum gravissimas inferorum poenas, cruciatusque depictos in tabula auditoribus proferunt; cuius acerbitate spectaculi usque ad eiula-

(1) Lib. 1 de divinat.
(2) Ap. Iac. Bruker, t. 1 Hist. crit. Philos., lib. 2, c. 4.
(3) Lib. 1 Eclog.
(4) Lib. 2 de anima, c. 33.
(5) Lib. 5, c. 5.
(6) Apol. 1, n. 20.
(7) Lib. 7 Instit. div., c. 7.
(8) Lib. 11 Praep. evang., c. 20.
(9) Ap. Bruker, lib. 2, c. 9.
(10) Lib. 2, c. 6.
(11) Lib. 2 Epist.

tus, et lacrymas foeminae praecipue commoventur. » Eandem fidem apud Americae populos se invenisse Missionarii multi testati sunt. Universalis autem haec in praefato dogmate populorum consensus luculenter ostendit, naturalem iam rationem dictare, in altera vita sicut praemium bonorum, ita poenam impiorum esse debere; nam, ut ait *Tullius* (1), « opinionum commenta delet dies, naturae iudicia confirmat. » Non incongrue autem dici potest, revelationem de infernalium poenarum existentia iam mature factam, et ad omnes populos propagatam esse. Veritati autem proxime accedit, qui dicit, consensum populorum tum ex ratione, tum ex divina Revelatione repetendum esse: et hoc admisso, omnia argumenta prius allata per gentium consensum confirmantur (2).

Nota. Haud difficile est causam detegere, ex qua fit, ut nonnulli poenarum inferni existentiam in dubium trahant, aut temere negent, tot argumentis probatam. Nam, ait Cl. *Patuzzi* (3), « non aliam plerumque esse huiusce pessimae persuasionis originem, quam effrenem vivendi licentiam, nullo negotio deprehendet, qui attentius consideret aliquem solutioris vitae hominem, cuius unica vel potissima cura sit delicias mundi captare, cupiditati genioque continenter obsequi, omniaque ad suum commodum et oblectationem referre. Ut finem hunc, quem sibi praestituit, assequatur, opus est, ut a se prorsus abiiciat quidquid molestiam procreare potest, animumque curis angere, atque terroribus, qui affectui dominanti in primis adversantur. Nihil porro mentem adeo commovere, ac perturbare valet, quam memoria iusti iudicii Dei, qui unicuique iuxta opera sua redditurus est, ac nocentes ad terribilem cruciatum damnaturus. Quid igitur? ne cura, ac sollicitudine agitetur animus, placideque in voluptaria vita conquiescat, excusso Religionis iugo, in eam facile sententiam descendit, quae nullam credit post mortem meritorum retributionem, et supplicia, quae improbis christiana fides denunciat, vel ut puerorum terriculamenta proiicit, atque irridet. » Insani hi homines describuntur Sap. II, 1-12. Et *S. Chrysostomus* eosdem considerans Hom. 31 in Epist. ad Rom. exclamat: « O dementiam! o stultam et asinariam sententiam, o animum peccati et voluptatis amantem, atque ad nequitiam respicientem! Etenim a voluptatis amore haec dogmata omnia nascuntur, ita ut si ii, qui talia dicunt, virtutem amplecti vellent, cito de gehenna persuasi essent, omnique dubitatione exuerentur » (4).

(1) Lib. 2 de nat. Deor.
(2) Cf. Patuzzi de futuro impiorum statu lib. 1, cap. 6-12. (3) L. cit. cap. 1, n. 10.
(4) Cf. Lactant. lib. 3. Instit. cap. 17.
(5) Matth. 7, 13. (6) Matth. 25, 46.

II. *De poenarum inferni gravitate.*

§ 761. Inferni poenas gravissimas esse, ex eo manifeste colligitur, quia tum Ss. Litterae, tum Ss. Patres damnatorum supplicia ita nobis depingunt, ut omnes huius vitae cruciatus gravitate et vehementia superent. Nam adpellatur status damnatorum ab illis *perditio* (5), *supplicium aeternum* (6), *ignis aeternus* (7), *gehenna ignis* (8), *caminus ignis* (9), *locus ubi vermis eorum non moritur, et ignis non extinguitur* (10): *locus tormentorum* (11), *flamma ignis dantis vindictam* (12), *stagnum ignis* (13), *stagnum ardens igne et sulphure, quod*

(7) Ib. v. 41. (8) Matth. 5, 22.
(9) Matth. 13, 42. (10) Marc. 9, 42.
(11) Luc. 16, 28. (12) II Thess. 1, 8.
(13) Apoc. 20, 15.

est mors secunda (1), *tenebrae exteriores, ubi erit fletus, et stridor dentium* (2). Per omnes istos terminos dira supplicia designari, nemo sanae mentis dubitabit. Hinc et Ss. Patres atrocitatem poenarum inferni gravissimis verbis exprimunt. *S. Cyprianus* lib. de laude Martyr. ait: « Saeviens locus, cui gehenna nomen est, magno plangentium murmure et gemitu, et eructantibus flammis per horrendam spissae noctis caliginem saeva semper incendia camini fumantis expirat, globus ignium arctatus obstruitur, et in varios poenae exitus relaxatur. Tunc saeviendi plurima genera, dum in se ipse convolvit, quidquid ardoris emissi edax flamma cruciarit. » *S. Chrysostomus* (3) inquit: « Pone, si ita lubet, ignem et ferrum et belluas, ac si quid his acerbius est: haec tamen pro tormentis illis (infernalibus) ne umbrae quidem sunt.... Annon hos lictores conspicis, qui praefectis administram operam navant, quomodo trahant, quomodo vinciant, quomodo flagris afficiant, quomodo latera perfodiant, quomodo faces in tormentis admoveant, quomodo secent? Atqui haec cuncta merus Indus, ac risus sunt, si cum illis suppliciis comparentur. » *S. Augustinus* (4) scribit: « Sicut nullum gaudium rerum temporalium ex aliqua parte simile potest inveniri gaudio vitae aeternae, quam Sancti accepturi sunt: ita nullus cruciatus poenarum temporalium potest sempiternis iniquorum cruciatibus comparari. » Maximam poenarum inferni gravitatem ipsa quoque ratio ex malitia peccati mortalis, ex infinita Dei iustitia, et ex summa eius sapientia, efficacissimum timoris motivum suggerente, inferre potest. Poenarum autem qualitatem et conditionem, quae ex libera Dei voluntate dependent, non ex humana ratione, sed solum ex divina Revelatione cognoscere possumus. Ast etiam dum hanc inquirimus, debemus, ut observat Cl. *Perrone* (5), « ea quae tamquam de fide stricte definita sunt, ab iis secernere, quae salva fide in disputationem veniunt. Hoc igitur unum de fide est, dari infernum, seu destinata esse supplicia impiis, et haec fore aeterna, seu sine fine. Caetera omnia quae spectant sive ad locum, sive ad horum suppliciorum vel poenarum naturam, de fide non sunt; etenim *nullo Ecclesiae decreto*, ut scite post *Vasquézium* (6) observat *Petavius* (7), *adhuc obsignatum videtur, neque ulla in synodo sancitum illud est*, scilicet vel ignem esse corporeum, vel suppliciorum locum esse sub terra, ubi crucientur daemones, et homines damnati. » — Dum autem S. Scriptura investigatur, ut qualitas et gravitas poenarum inferni cognoscatur, duplex error vitandus est, ut monet Cl. *Patuzzi* (8). Errant enim, qui ut futura supplicia exaggerent, gravioremque hominibus metum incutiant, vel arripiunt undique quascunque S. Scripturae locutiones, quae alio referri debent, vel urgent in sensu obvio et litterali, quae in metaphorico aut figurato explicari facile possunt, et explicare par est, multaque etiam adiiciunt proprio duntaxat cerebro conficta, quibus absonam quamdam picturam deformant. Alii sunt ex adverso, qui vel omnia, quae sacrae paginae habent de futuris impiorum cruciatibus, ad tropos et allegorias

(1) Apoc. 21, 8. (2) Matth. 8, 12.
(3) Hom. 9 in Ep. 2 ad Corinth. n. 4.
(4) De catech. rud. c. 24, n. 45.
(5) De Deo Creatore p. 3, c. 6, art. 3, n. 789.
(6) In 1 P. S. Thom. diss. 243, c. 1.
(7) De Angel. l. 3, c. 5, n. 7.
(8) De futuro impiorum statu, lib. 2, c. 1.

contorquent, vel gravissima illa tormenta ita emoliunt, ac extenuant, ut exiguam plane improbis hominibus formidinem iniicere valeant. Inter haec duo extrema ita media via incedere oportet, ut neque, quae metaphorice accipi possunt ac debent, in obvio ac litterali sensu accipiantur; neque, quae in proprio significatu sumenda sunt iuxta sanioris criticae et interpretationis regulas, ea in tropico aut metaphorico sensu accipiantur. Attendendum pariter est, S. Scripturam iuxta apostolici et ecclesiastici sensus lineam, id est, iuxta Traditionem exponendam esse. His ce regulis praenotatis aliqua *de poena damni*, *de poena ignis*, *de verme rodente*, *et de reliquis damnatorum tormentis dicenda sunt*.

1. *Poena damni* consistit in privatione visionis Dei beatificae, omniumque aliorum bonorum, quae in patria coelesti diligentibus se summa munificentia praeparavit benignissimus Deus. Hanc poenam reprobis infligendam esse, manifestissima probant S. Scripturae testimonia. Hanc poenam designat Christus, cum Matth. XXV, 10, etc. dicit, virgines fatuas, id est, animas reprobas, clausa ianua a nuptiis excludi, illisque ideo a sponso dici: *Amen dico vobis: nescio vos*. Eadem poena indigitatur in sequenti parabola, dum dicitur ibid.: *Inutilem servum eiicite in tenebras exteriores; illic erit fletus, et stridor dentium* (1). Luc. XIII, 27 Pater familias, id est, Deus dicet reprobis: *Nescio vos, unde sitis! discedite a me omnes operarii iniquitatis. Ibi erit fletus, et stridor dentium: cum videritis Abraham, et Isaac et Iacob, et omnes Prophetas in regno Dei, vos autem expelli foras*. Luc. XIV comparatur beatitudo coelestis coenae magnae, et de invitatis venire recusantibus Dominus ait: *Dico vobis, quod nemo virorum illorum, qui vocati sunt, gustabit coenam meam* (2). Hinc reprobis cunctis supremus Iudex dicet: *Discedite a me, maledicti*, etc. (3); quae verba non possunt intelligi de discessu a Deo omnipraesente, sed significant privationem visionis beatificae, et omnimodam separationem a gaudiis regni coelestis. Paulus ad Cor. scribit: *An nescitis, quia iniqui regnum Dei non possidebunt? Nolite errare: neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt* (4). Et ad Thess. de non obedientibus Evangelio dicit: *Qui poenas dabunt in interitu aeternas a facie Domini, et a gloria virtutis eius* (5), id est, remoti ab aspectu Dei, et a gloria regni coelestis. Apoc. XXII cum v. 14 lotis in sanguine Agni beatitudo coelestis promittitur, v. 15 dicitur: *Foris canes et venefici, et impudici et homicidae et idolis servientes, et omnis qui amat et facit mendacium*. Hanc poenam damni gravissimam esse, Ss. Patres docent. *S. Io. Chrysostomus* (6) ait: « Novi, quia plurimi pertimescunt gehennam. Ego tamen illius gloriae amissionem poenam multo graviorem esse dico, quam ipsius gehennae supplicium. » Et (7) addit: « Intollerabilis quidem res est gehenna, quis nesciat? et supplicium illud horribile. Tamen si quis mille ponat gehennas, nihil tale dicturus est quale est, ex beata illa gloria excidere, Christo exosum esse, et audire ab illo: *Non novi vos*. » Et (8) in Ep. ad

(1) Matth. 25, 30. (2) Ibid. v. 24. (3) Matth. 25, 41. (4) I Cor. 6, 9. (5) II Thess. 1, 9. (6) Hom. 23 in Matth. n. 7. (7) N. 8. (8) Hom. 23.

« Damnati ante diem iudicii videbunt Beatos in gloria, non hoc modo, quod gloriam eorum, qualis sit, cognoscant, sed solum cognoscent, eos esse in gloria quadam inaestimabili, et exturbabuntur tum propter invidiam dolentes de felicitate eorum, tum propter hoc, quod ipsi talem gloriam amiserunt. Unde dicitur Sap. V de impiis: *Videntes turbabuntur timore horribili*. Sed post diem iudicii omnino beatorum visione privabuntur; nec tamen ex hoc eorum poena minuetur, sed augebitur, quia memoriam habebunt gloriae beatorum, quam in iudicio viderunt, vel ante iudicium. Et hoc erit eis in tormentum. Sed ulterius affligentur in hoc, quod videbunt se indignos reputari etiam videre gloriam, quam Sancti merentur habere. » — Denique ad eiusdem poenae cumulum accedit carentia obiectorum omnium, quae impiis hominibus in hac mortali vita oblectationem, et voluptatem afferre solent, et in quibus tanquam summo bono quietem animi ac beatitudinem exquisierunt. Etenim dum iis obiectis penitus destituuntur absque ulla eadem obtinendi spe eorumque ingens, quo tenentur, desiderium suo semper frustratur effectu, vix concipi potest, quanto moerore conficiantur, quantis cupiditatum fluctibus exagitentur. Non incommode hoc per sitim illam exprimitur, quam dives in inferno constitutus experiebatur. Dum enim memoria praeteritarum voluptatum recurreret animo, non poterat non vehementer accendi ipsius appetitus, qui irrito semper conatu in eadem tendens, incredibilem oportuit excitare angorem, atque tristitiam. Hinc sapiens illud *S. Augustini* effatum: « Divina iustitia fieri, ut, quae fuerant delectamenta homini peccanti, sint instrumenta Domino punienti. »

2. *Poenam ignis*, quo crucientur damnati, frequentissime memorant Ss. Litterae veteris et novi Testamenti (V. § praec. n. 1 et 2). Extiterunt autem nonnulli, qui inferorum ignem tropice seu metaphorice sumendum esse censuerunt. Talis sententia adscribitur *Origeni*, qui lib. 2 Periarch. cap. 11 verba Isa. L, 11 exponens inquit: « Per quos sermones hoc videtur indicari, quod unusquisque peccatorum flammam sibi ipsi proprii ignis accendat, et non in aliquem ignem, qui antea iam fuerit succensus ab alio, vel ante ipsum substiterit, demergatur. » Idem sensisse videtur *S. Ambrosius*, qui (1) scribit: « Quicumque sine Christo est, in tenebris est, quia lumen in tenebris est Christus. Ergo neque est corporalium stridor aliquis dentium, neque ignis aliquis perpetuus flammarum corporalium, neque vermis est corporalis... Ignis est, quem generat moestitia delictorum. » *S. Augustinus* (2) ait: « Qui ignis, cuiusmodi, et in qua mundi vel rerum parte futurus sit, hominum scire arbitror neminem, nisi forte cui Spiritus divinus ostendit. » — Inter Novatores *Calvinus* lib. 3 Institut. cap. ult. definit, « infernum nihil aliud esse, nisi conscientiae horrorem. » In Hebr. cap. 10 ait: « Ignem, quem reprobis Scriptura minatur, esse malae conscientiae cruciatum; » et in cap. III Matth. declarat, ea quae de igne dicuntur, « esse metaphoricam locutionem. » Idem docuit *Theodor. Beza*. Quamvis autem nihilominus communis inter Protestantes sententia viguerit de vero, et corporeo inferni igne, recentioribus tamen temporibus multi, praecipue Rationalistae, ab hac sententia recesserunt,

(1) Lib. 7 in Luc. n. 205.

(2) Lib. 20 de Civ. Dei, c. 16.

eamque ut absonam et falsam suggillant. — Contra istos ex *regulis hermeneuticis*, et ex *Traditione* probandum est, verba Scripturae, de igne inferni toties repetita, non tropice et metaphorice, sed in sensu proprio et litterali accipienda esse. *a*) Iuxta praecipuam regulam hermeneuticam S. Scripturae verba in sensu proprio et litterali intelligenda sunt, quoties talis sensus non repugnat cum aliis eiusdem Scripturae effatis, aut cum definitionibus Ecclesiae, aut cum veritate aliqua naturali lumine certa et evidente. Ast manifestum est, nullam esse S. Scripturae propositionem, quae huic repugnet, aut ignem tropice intelligendum esse insinuet, nullam quoque Ecclesiae definitionem sensui proprio et litterali obstare; nullam denique veritatem naturali lumine certam et evidentem dari, quae eidem adversetur. Illud namque fatentur omnes, ac fateantur oportet, nisi ad arbitrium suum divinam omnipotentiam coarctare velint, posse Deum punire impios igne vero et corporeo, idque et cum anima a corpore seiuncta est, et certissime, cum ei iterum coniungetur (1). Altera regula hermeneutica dicit, metaphoras communiter non adhiberi nisi vel ob inopiam vocum, seu ex necessitate, vel ob elegantiam sermonis, vel ob consuetudinem. Nulla autem erat ex tribus hisce causis, qua permoveri potuerint Ss. Scriptores, ut interiorem animi, aut si mavis, alium exteriorem cruciatum metaphora ignis exprimerent; non quidem necessitas, aut vocum inopia; nam tum hebraicum, tum maxime graecum idioma vocibus abundant, quibus ea poena denotetur: non sermonis elegantia; elegantissime enim per propria nomina tormenta illa significari potuerunt: non denique consuetudo; neque enim apud Hebraeos vel Graecos vox *ignis* in usu unquam fuit, ut vel interiores animi angustias vel exteriora alia supplicia ab igne diversa designaret. Admitti igitur non potest, Scriptores hagiographos fere omnes de re maximi momenti, qualis est poena, quam Deus minatur impiis, ita metaphorice locutos fuisse, ut ab iis, quibus iustum ac salutarem motum incutere voluerunt, vel non intelligerentur, vel falsos ipsis conceptus ingererent: ex illorum ergo fine merito infertur, quod eorum verba in sensu proprio et litterali accipienda sint. Accedit ultimo, talia quoque Scripturae testimonia inveniri, quae non sine absurditate tropice intelliguntur. Ita Isai. LXVI, 24 legitur de damnatis: *Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur:* quae verba Marc. IX, 43 etc. ter a Christo repetuntur. Nomine *vermis non morituri*, seu *non morientis* communi Ss. Patrum et expositorum consensu stimulus et remorsus conscientiae intelligitur. Ponamus iam cum adversariis, etiam nomine *ignis, qui non extinguitur*, nil aliud intelligi, quam malae conscientiae horrorem, cruciatum aut anxietatem, manifesta in verbis propheticis, et evangelicis inducitur tautologia; nihil enim amplius per sententiam posteriorem, quam per priorem Isaias et Christus significassent. Potius igitur dicendum est, Prophetam ac Redemptorem nostrum iis locutionibus potissimas complexos fuisse damnatorum poenas internas videlicet, et externas; illas in conscientiae pravae stimulis, morsibus et angustiis positas, has autem in igne vero, proprieque accepto veluti praecipuo divinae iustitiae ad ultionem de hostibus suis repetendam instrumento. Metaphori-

(1) Cf. quae dicta sunt § 177. not. 1.

cum sensum excludunt etiam sententiae Iudith XVI, 21, et Eccli. VII, 18, in quibus post diem iudicii *carnes impiorum igne* cruciandae dicuntur. Ignis vero, qui carnes, seu corpus amburit, nonnisi verus et corporeus esse potest; nam conscientiae stimulis animus proprie, non corpus affligitur. Denique, sicut humani iudices sententiam in reos latam non metaphoricis aut figuratis, sed planis et perspicuis verbis denunciant, ita etiam non licet metaphoram fingere in sententia a supremo Iudice in reprobos lata, cuius verba in sensu adversariorum accepta non verificarentur. Christus enim reprobis dicens: *Discedite*, seu abite *a me*, *maledicti*, motum ad aliquem locum plane designat, cuius terminus est *ignis aeternus*, ad quem ablegantur: sed discedendum, seu abeundum non est ad conscientiae cruciatus, quos reprobi ubique secum portant, et maxime in iudicio extremo sentiunt. Dein *ignis* dicitur a Deo *paratus diabolo et angelis eius;* cruciatus autem conscientiae proxime ab ipsis impiis parantur: manifeste igitur a Christo designatur supplicium ignis materialis, ab omnipotenti Deo cunctis reprobis paratum. *b*) *Ss. Patres* verba Scripturae de igne inferni non metaphorice, sed in sensu proprio et litterali accepisse, patet ex eorum testimoniis § praec. n. 3 et 4 citatis. Quapropter aliqua tantum hic adducimus, quae propius ignis qualitatem, et huius poenae gravitatem describunt. *S. Iustinus M.* Apol. 1, n. 21 fidem Christianorum publice contestatus, ait: «Qui improbe vivunt, nec immutantur, eos igne aeterno credimus puniri.» Et Apol. 2, n. 1 refert factum christianae mulieris, quae virum suum a vitiis ad meliorem frugem revocaverat «christiana praecepta illi suggerens, et ignis aeterni supplicium paratum iis, qui obscoene, et sine recta ratione vixissent.» *S. Theophilus Ant.* ad Autol. (1) inquit: «Incredulis... erit ira et indignatio, tribulatio et angustiae, ac tandem tales ignis aeternus detinebit.» *Minutius Felix* in Octavio (2) scribit: «Admonentur homines doctissimorum libris, et carminibus Poëtarum illius ignei fluminis, et de stygia palude saepius ambientis ardoris, quae cruciatibus aeternis praeparata, et daemonum indiciis et oraculis Prophetarum cognita tradiderunt... Nec tormentis modus ullus, aut terminus. Illic sapiens ignis membra urit et reficit, carpit et nutrit. Sicut ignes fulminum corpora tangunt, nec absumunt; sicut ignes Aetnae, et Vesuvii, et ardentium ubique terrarum flagrant, nec erogantur; ita poenale illud incendium non damnis ardentium pascitur, sed in exesa corporum laceratione nutritur.» *Tertullianus* in Apolog. (3) definit, «quid sit gehenna?» inquiens: «Est ignis arcani sub terra ad poenam thesaurus.» *Arnobius* l. 2 ad Gentes ita loquitur: «Audetis ridere nos, cum gehennas dicimus, et inextinguibiles quosdam ignes, in quos animas deiici. . . cognovimus, quid? Plato idem vester in eo volumine, quod de animae immortalitate composuit, non Acherontem, non Stygem. . . nominat, in quibus animas asseverat volvi, mergi, exuri? . . . Quamvis vir lenis et benevolae voluntatis inhumanum esse crediderit capitali animas sententia condemnare, non est tamen absone suspicatus, iaci eas in flumina torrentia flammarum globis.» Liquet ex hoc testimonio, communem tunc fuisse apud Christianos doctrinam de proprie dicto

(1) Lib. 1, n. 14. (2) N. 35. (3) Cap. 47.

igne inferni, quam cum irriderent Ethnici, Apologetae non ad interpretationem metaphoricam confugerunt, sed celeberrimorum Philosophorum sententias eis opposuerunt. *Origenes* quidem contra nos citatur, sed a multis ab errore vindicatur. Quamvis enim citatum Isaiae locum metaphorice de anxietatibus et cruciatibus exponat, alibi tamen orthodoxam doctrinam proponit. Nam in citato libro Periarch. paulo inferius ait: « Sicut in morbis corporalibus primo ferri rigor, et sectionis asperitas iuxta morbi qualitatem adhiberi solet, et tandem etiam adhibetur ignis; quanto magis intelligendum est, et hunc medicum nostrum Deum, volentem diluere vitia animarum nostrarum, quae et peccatorum, et scelerum diversitate collegerat, uti huiusmodi poenalibus curis, et insuper etiam ignis inferre supplicium his, qui sanitatem animae perdiderunt! » — Et comment. in Ps. VI ostendit, quam gravis sit poena ignis, quam reprobi post resurrectionem carnis experturi sunt; dicit enim: « Possibile est considerare ex his maxime doloribus, quos in hoc corpore positi sentimus... Si in hac praesenti vita tam intolerabiles sunt poenarum dolores, quid putandum est, cum non iam anima crassiori utetur indumento, sed cum id spirituale effectum ex resurrectione recipiet, et eo vehementius utique, quo subtilius est, sentiet vim doloris? » Manifeste hic de tormento extrinsece adhibito sermo est. *Lactantius* (1) scribit: « Docent nos Ss. Litterae, quemadmodum poenas impii sint laturi. Nam quia peccata in corporibus contraxerunt, rursus carne induentur, ut in corporibus piaculum solvant... cruciatibus et igne sempiterno, cuius natura diversa est ab hoc nostro, quo ad vitae necessaria utimur, qui nisi alicuius materiae fomite alatur, extinguitur. At ille divinus per se ipsum semper vivit, ac viget sine ullis alimentis, nec admixtum habet fumum, sed est purus, ac liquidus, et in aquae modum fluidus. » *S. Ambrosius* in textu contra nos citato loquitur de peccatoribus in praesenti vita constitutis, quibus poenas inferni metaphorice applicat; alibi autem verum in inferno ignem agnoscit. Sic l. 4 in Hexaem. (2) ait: « In retributionibus quoque meritorum colligimus dividi ignis naturam, ut alios illuminet, alios exurat, illuminet iustos, exurat impios; sed illuminatio eius inextinguibilis est ad perfectionem bonorum, exustio vehemens ad supplicium peccatorum. » Enarr. in Ps. XXXVI n. 26 haec habet: « Mare rubrum... Moyses pertransiit: praecipitatus est Pharao, quoniam graviora eum peccata merserunt. Eo modo praecipitabuntur sacrilegi in lacum ignis ardentis, qui superba in Deum iactavere supplicia » (3). — *S. Gregorius Nyss.*, quamvis credidisse videatur, reprobos ante diem iudicii poenam ignis non experiri, hanc tamen post resurrectionem aperte profitetur. Nam Orat. 3 in Christi resurrect. inquit: « Si resurrectio non est, fabula Lazarus, et dives ille est; item formidabilis et horrendus ille hiatus, et ille intolerabilis ardor ignis, et inflammatio, lingua item ardens, ad haec desideratae guttae aquae (fabulae sunt). Palam enim est, quod haec omnia nobis futuram significant resurrectionem. Lingua enim, et digitus non incorporalia membra animae intelliguntur, sed partes corporis. » Et in Orat. magna catech. cap. 40 cum dixisset, gaudia coelestia longe superare omnia huius terrae oblectamenta, mox subiungit: « Neque misera, et

(1) Lib. 7 Instit. c. 21 (2) C. 3, n. 10.

(3) Cf. Enar. in Ps. 118, serm. 3.

dolore plena vita illorum, qui peccaverunt, est similis ulli ex iis, quae sensum hic cruciant. Sed etsi aliquod ex iis, quae illic sunt, tormentis, nominatum fuerit nominibus, quae hic sunt cognita, non est tamen parvum discrimen. Nam cum ignem audis, didicisti aliquem ab illo diversum intelligere ex eo, quod illi igni aliquid sit additum, quod non est in hoc; nam ille quidem non extinguitur, hunc autem multa inventa sunt, quae extinguant: magna est autem differentia inter eum qui extinguitur, et eum qui nullam admittit extinctionem. » *S. Chrysostomus* (1) dicit: « Non est iam mare rubrum traiiciendum: sed pelagus ignis est, pelagus non cum illo conferendum, sed multo maius, et acerbius, cuius fluctus ignis sunt, ignis certe novus et horrendus. Abyssus illic magna est flammae gravissimae. Ibi enim ignem semper circumcurrere videre est, ferae immanissimae similem. Si enim ille sensilis, et materialis ignis quasi fera ex fornace prosiliens in eos insiliit, qui extra fornacem erant, dum tres pueri intus essent, quid non faciet ignis ille iis, qui in illum incident? Audi Prophetas de illo die loquentes: *Dies Domini incurabilis, furore et ira plenus*... (Damnati) manent in tanto cruciatu et dolore, qui non possit exprimi. Nam si eorum, qui hic comburuntur, acutos dolores nullus potest sermo exprimere, multo minus illi verbis exprimi possunt. Hic enim brevi tempore totum perficitur: illic vero, qui uritur, non consumitur. » Et alibi (2): « Si gehennam audiens rides, et incredulus es, recordare ignis illius Sodomorum. Vidimus enim, vidimus et in praesenti vita gehennae imaginem. » *S. Hieronymus* in celebri Epist. ad Avitum inter errores cavendos in libris Origenis hunc accenset, quod « ignis inferni non puniat in suppliciis, sed in conscientia peccatorum; » quod fusius monet Comment. in Epist. ad Ephes. (3). — *S. Augustinus* lib. 20 de Civ. Dei, c. 22 exponens locum: ***Vermis eorum non moritur, et ignis non extinguitur***, ait, « credibilius esse, ignem proprie ad corpus, vermem vero tropice ad animam referri. » Lib. 21, c. 10 inquit: « Cur non dicamus, quamvis miris, tamen veris modis etiam spiritus incorporeos posse poena corporalis ignis affligi, si spiritus hominum, etiam ipsi profecto incorporei et nunc potuerunt includi in corporalibus membris, et tunc poterunt corporum suorum vinculis insolubiliter alligari? Adhaerebunt ergo, si eis nulla sunt corpora, spiritus daemonum, imo spiritus daemones, licet incorporei, corporeis ignibus cruciandi. » Idem Serm. 80 de tempore dicit: « Ignis hic, qui in praesenti est vita, absumit cuncta, quae recipit; ille vero, quos suscepit, semper cruciat, et poenae suae integros servat... Potentiam autem illius ignis nulla vox exponere, nullus poterit sermo explanare. » *S. Cyrillus Alex.* Orat. de exitu animae, sic inducit impium in inferno positum conquerentem: « Propter corporis voluptates igni trador... » et gravitatem huius poenae describens exclamat: « Vae, vae, qualis est gehenna ignis inextincti, urentis quidem, sed non lucentis... Linguae non datur assequi cruciatus illic detentarum animarum... Ingemiscunt assidue, nec ullus miseretur; clamant e profundis, at nemo flectitur; lamentantur, et nullus eripit, etc. » *S. Fulgentius* (4) ait: « Firmissime tene, et nullatenus dubites... Diabolum, et angelos eius in

(1) Hom. 43, al. 44 in Matth. n. 4.
(2) Hom. 4 in Ep. ad Rom. n. 3.
(3) Lib. 3, cap. 5. (4) Lib. de fide cap. 28.

ignem aeternum a Christo esse mittendos... cum ipso etiam diabolo impios et iniquos homines... quia eum in malis operibus imitati sunt, et ante finem praesentis vitae congruam poenitentiam non egerunt, resumptis corporibus supplicio aeternae combustionis arsuros. » *S. Gregorius M.* (1) inquit: « Sicut electos beatitudo laetificat, ita credi necesse est, quod a die exitus sui ignis reprobos exurat. » Et Petro interroganti, qua ratione, « credendum est, quia rem incorpoream ignis tenere possit? » respondet: « Si viventis hominis incorporeus spiritus tenetur in corpore, cur non post mortem, cum incorporeus sit spiritus, etiam corporeo igne tenetur? » — *S. Isidorus Hisp.* l. 1 de summo bono (2) scribit: « Duplex damnatorum poena est in gehenna: quorum et mentem urit tristitia, et corpus flamma iusta vicissitudine, ut qui mente tractaverant quod perficerent corpore, simul et animo puniantur et corpore. » *S. Bernardus* (3) infernum describens ait: « Tormenta erunt sine intervallo, et sine temperamento. Timor conturbabit te, cum terra aperietur coram te, et tu rues et cades in stagnum sulphuris ardentis et foetentis. Ignis exterius carnem tuam consumet, vermis interius conscientiam corrodet. » *S. Thomas* in 4, dist. 44, q. 3, art. 2, quaerit: « Utrum ignis inferni sit corporalis? » et post plura sapienter animadversa, quae modum spectant, quo corporeus ignis operatur in animam, concludit: « Quidquid dicatur de igne, qui animas separatas cruciat, do igne tamen, quo cruciabuntur corpora damnatorum post resurrectionem, oportet dicere, quod sit corporeus. » Communis est quoque sententia theologorum, quae etiam in Catechismis continetur, et in publicis institutionibus proponitur, quod verus et proprie dictus ignis nunc quidem damnatorum animas, et post resurrectionem corpora quoque eorundem cruciet. Unde *Cl. Patuzzi* in cit: op. de futuro impiorum statu (4) dicit: « Ex Catholicis neminem futurum puto, qui inferni ignem verum, et corporeum esse, negare ausit. Quamquam enim de huiusce ignis natura nullum hactenus decretum editum fuerit, quod *definitivum* vocant, universae tamen Ecclesiae consensus satis ostendit, quid unicuique tenendum sit. Hinc ab omnibus theologis statim reiecta, et explosa sententia fuit *Ambrosii Catharini*, qui a proprio et obvio Scripturae verborum sensu recedens, *ignis* vocabulum allegorice intellexit, designatamque ea voce arbitratus est summam aliquam poenam, aut cruciatus omnes a reprobis sustinendos. Quam quidem sententiam alii *haereticam*, alii *haeresi proximam*, universim autem saltem *erroneam*, ac admodum *temerariam* appellant » (5).

3. *Vermis* mordens et crucians inter poenas inferni positivas saepius commemoratur, ut Iudith XVI, 21; Eccli. VII, 18, etc. (6). Christus quoque ait: *Bonum est tibi debilem, vel claudum introire in vitam, quam duas manus habentem ire in gehennam, in ignem inextinguibilem, ubi vermis eorum non moritur, et ignis non extinguitur*; quod secundo et tertio ibidem repetit. Quo pacto explicanda sit haec poena, an videlicet *vermis* vocabulum in obvio sensu sumi debeat de animali quodam mordente, an vero in sensu metaphorico de conscientiae remorsu, non eadem est Ss. Patrum et theologorum opinio.

(1) Lib. 4 Dial., cap. 28. (2) Cap. 3.
(3) De Domo inter., cap. 38.
(4) Lib. 2, cap. 7, n. 1.
(5) Cf. eiusdem lib. 2 a cap. 7-14
(6) Isa. 66, 24; et Marc. 9, 42.

In sensu obvio vermes intellexit *S. Basilius* (1). *S. Gregorius Nyss.* Orat. 3 in Resurrect: dicit: «Ego etiam hoc audio, quod condemnati iustis afficientur suppliciis, igne, tenebris, verme, quae omnia compositorum ac materialium corporum poenae cruciatusque sunt.» *S. Prudentius* in Hamart. sic canit: « Vermibus et flammis et discruciatibus aevum immortale dedit, senio ne poena periret, non pereunte anima etc.» *S. Anselm.* in Eluc. ait: « Tertia poena in inferno est, vermes immortales, id est, serpentes et dracones visu et sibilo horribiles, qui, ut pisces in aqua, ita vivunt in flamma.» *Innocentius III* (2) scribit: « Vermis duplex (est in inferno), interior, qui rodit cor; exterior, qui rodit corpus.» Hanc sententiam inter alios theologos probabilem reputat *Cl. Franc. Suarez.* Communior autem et solidior est sententia eorum qni vermis vocabulum in tropico sensu accipiunt, non pro animali aliquo, quod corpus pungat, sed pro conscientiae remorsu, stimulo et cruciatu. Hanc sententiam tradunt Doctores latini. *S. Ambrosius* (3): «Vermis est, eo quod irrationabilis animae peccata mentem rei sensumque compungant, et quaedam excedant viscera conscientiae, quae tamquam vermes ex unoquoque nascuntur, tamquam ex corpore peccatoris.» *S. Hieronymus* (4): «Putredo et tinea, et operimentum vermium poenae intelliguntur aeternae, quas propria gignit conscientia, quae ex propriis peccatis nascitur. Sicut enim quamdiu cadaveris materia est, et aliquis humor in cadavere, vermes nascuntur, sic ex ipsa materia peccatorum supplicia gignuntur. » Hanc explicationem a plerisque suo tempore receptam fuisse, tradit in Comment. in cap. LXVI Isaiae. — *S. Augustinus* (5): « In poenis malorum et ignis inextinguibilis, et vivacissimus vermis ab aliis, atque aliis aliter, atque aliter est expositus. Alii quippe utrumque ad corpus, alii utrumque ad animam retulerunt, alii proprie ad corpus ignem, vermem vero tropice ad animam, quod credibilius esse videtur.» *S. Bernardus* (6) asserit: « Hic est vermis, qui non moritur, memoria praeteritorum. Semel iniectus, vel potius innatus per peccatum haesit firmiter, nunquam deinceps avellendus. Nec cessat rodere conscientiam, eaque pastus, esca utique inconsumptibili, perpetuat vitam. Horreo incidere in manus mortis viventis, et vitae morientis. » *S. Thomas* in supplem. (7) docet: « Vermis, qui in damnatis ponitur, non debet intelligi esse materialis, sed spiritualis, qui est conscientiae remorsus, qui dicitur *vermis*, in quantum oritur ex putredine peccati, et animam affligit, sicut corporalis vermis ex putredine ortus affligit pungendo. » Ex Graecis eandem sententiam tradiderunt *Origenes*, *Procopius*, *Theophylactus* et alii. Praecipue vero adlegari meretur *Victor Antiochenus*, qui floruit quarto vel quinto Ecclesiae saeculo, et in cap. IX Marci scribit: « Omni supplicio gravius est immortalem illum vermem perpetuo citra ullam prorsus intermissionem devorantem, direque corrodentem circumferre. Designatur autem hoc vermis nomine impura sceleratаque conscientia. Siquidem una haec animam peccatricem, nulliusque boni sibi consciam inutilis poenitentiae aculeis instar edacis vermis pungit et mordet. Unusquisque ergo sceleratorum sui ipsius

(1) Hom. in Ps. 33, n. 11. (2) Lib. 5, c. 2.
(3) Lib. 7 in Luc. (4) In cap. 1 Isa.
(5) Lib. 20 de Civ. Dei, cap. 22.
(6) L. 5 de Consider., cap. 12.
(7) Quaest. 97 art. 2.

accusator erit. Etenim dum ea secum perpendit, animoque iugiter revolvit, quae in mortali hac vita improbe gessit, vel invitum se reum confiteri compelletur, propriae nimirum conscientiae stimulis actus, eiusdemque contra se testimonio aperte convictus. Ad hunc itaque sensum *vermis immortalis* dicitur. » Ipsi quoque rationi valde consentaneum videtur, tum Isaiam Prophetam, tum Christum Dominum apud Marcum utramque damnatorum poenam fuisse complexos, nempe et quae corpus praecipuo afficit, et quae animam affligit; quod iam observarunt *S. Prosper* (sive *Iulianus*) de vita contempl.(1), et vetus Auctor (lib. de spiritu et anima inter op. *S. Aug.*). Cum igitur per *ignem* eam poenam, quae corpus maxime spectat, insinuent, dicere par est, per *vermem* eam poenam exprimi, quae animae peculiaris et intima sit, conscientiae scilicet remorsus. Nec obstat, quod Eccli. VII, 8 vermis dicatur *vindicta carnis impii;* nam in textu graeco, et in versione syriaca et arabica nulla fit carnis mentio. Et si lib. Iudith XVI, 21, dicitur: *Dabit ignem et vermes in carnem eorum*, respondet *S. Thomas* (2), esse « dicendum, quod ipsae animae damnatorum dicantur carnes eorum pro eo, quod carni subiectae fuerunt; vel potest dici etiam, quod per vermem spiritualem caro affligetur, secundum quod passiones animae redundant in corpus, et hic et in futurum ». Dubitari autem nequit, hanc poenam gravissimam esse. Reprobi enim cognoscent summam malitiam, qua Deum infinitum, maximumque Benefactorem offenderunt; cognoscent copiosas gratias, per quas salvari poterant, et quibus ingrato animo abusi sunt; cognoscent denique intolerabilem stupiditatem, qua propter vilia terrae bona et vana carnis oblectamenta immensam coeli beatitudinem perdiderunt, et horrendos inferni cruciatus ex propria culpa sibi attraxerunt. Hac recordatione reprobi *cruciabuntur die ac nocte in saecula saeculorum* (3).

4. Quoniam reprobi omnibus corporis sensibus et animae facultatibus abuti solent, merito coniicitur, pro quolibet sensu speciale in inferno tormentum paratum esse. Hinc praeter iam declarata alia quoque *damnatorum supplicia* commemorari et describi solent, de quibus quid sentiendum sit, theologum nosse oportet. *a*) *Tenebrae* inferni in S. Scriptura commemorantur. Iob infernum nuncupat *terram tenebrosam, et opertam mortis caligine, terram miseriae et tenebrarum* (4); Eccli. dicitur: *Via peccantium complanata lapidibus, et in fine illorum inferi, et tenebrae, et poenae* (5); apud Matth. Christus de reprobo dicit: *Mittite eum in tenebras exteriores* (6); II Petri II, 17 de impiis legitur: *Hi sunt....... quibus caligo tenebrarum reservatur;* et S. Iudas (v. 13): *Quibus procella tenebrarum servata est in aeternum*. Per *tenebras* quidem primario intelligitur privatio visionis Dei beatificae; secundario autem etiam tenebrae corporales intelliguntur. Ss. Patres enim passim inter alia hoc assignant ignis inferni ab elementari discrimen, quod ille minime luceat, luce saltem clara et perspicua, sive, ut inquit *S. Gregorius M.*, « non luceat ad aliquam consolationem, luceat tamen ad maius tormentum. » Quod egregie declarat *S. Thomas* in suppl. (7) dicens: « Dispositio inferni erit talis, quod ma-

(1) Lib. 3. (2) Suppl. quaest. 97, art. 2 ad 1.
(3) Apoc. 20, 10. (4) C. 10, v. 21.
(5) C. 21, v. 11. (6) C. 22, v. 13.
(7) Quaest. 97, art. 4.

xime miseriae damnatorum competet. Unde secundum hoc sunt ibi lux et tenebrae, prout maxime spectant ad miseriam damnatorum. Ipsa autem visio secundum se delectabilis est... sed per accidens contingit, visionem esse afflictivam, in quantum videmus aliqua nobis nociva, vel nostrae voluntati repugnantia. Et ideo in inferno hoc modo debet esse locus dispositus ad videndum secundum lucem et tenebras, ut nihil ibi perspicue videatur, sed solummodo sub quadam umbrositate videantur ea, quae afflictionem cordi ingerere possunt. Unde simpliciter loquendo est locus tenebrosus; sed tamen ex divina dispositione est ibi aliquid luminis, quantum sufficit ad videndum illa, quae animam torquere possunt. » — *b*) *Fletus* damnatis adscribitur a Christo de tenebris exterioribus dicente: *Ibi erit fletus et stridor dentium* (1). Damnatos flere spiritualiter, id est, maximo moerore et dolore confici, liquet ex dictis. Si autem quaeratur, an in inferno sit fletus corporalis? respondet *S. Thomas* (2): « In fletu corporali duo inveniuntur, quorum unum est lacrymarum resolutio. Et quantum ad hoc fletus corporalis in damnatis esse non potest, quia post diem iudicii quiescente motu primi mobilis, non erit aliqua generatio, vel corruptio, vel corporalis alteratio. In lacrymarum autem resolutione oportet esse illius humoris generationem, qui per lacrymas distillat: unde quantum ad hoc corporalis fletus in damnatis esse non poterit. Aliud, quod invenitur in corporali fletu, est quaedam commotio et turbatio capitis et oculorum; et quantum ad hoc fletus in damnatis esse poterit post resurrectionem. »

Caeterum nomine fletus etiam intelliguntur horribiles singultus, gemitus, eiulatus, maledictiones, omnesque complorantium gestus et lamenta, quae fletui coniungi solent, et quibus aures damnatorum torquentur. *c*) *Frigus acerbissimum* nonnulli inter damnatorum supplicia numerant, quia Matth. VIII, 12 et alibi cum fletu *stridor dentium* iungitur, qui ingentem frigoris vim consequitur, sicut et aliorum membrorum tremor; et pro sua sententia afferunt auctoritatem *S. Hieronymi, Ven. Bedae, S. Petri Dam.*, *S. Anselmi, S. Bernardi* et aliorum quos citant *Pineda* (3), et *Fr. Suarez* (4). — Sed alii cum *Domin. Soto*, *Patuzzi* (5) negant, frigore torqueri damnatos, quia nullibi in S. Scriptura frigus in inferno existens nominatur; stridor autem dentium, de quo loquitur Christus, vel ex iracundiae furore, quo damnati adversus Deum Iudicem infremunt, vel ex vehementia doloris procreari valet, quem ab igne patiuntur. Etiam antiquiores Patres de frigore damnatorum silent, et ipse *S. Hieronymus* in cap. 24 Iob non definite, sed dubitanter loquitur: « forte in ipsa gehenna talis sensuum cruciatus fiet illis etc. » Certum porro est, ignem perpetuum esse, et incessanter damnatos torquere; calor vero et frigus non possunt simul torquere: neque miracula absque necessitate multiplicare oportet, praecipue cum ignis sufficiat ad sensum tactus incredibili modo cruciandum. *d*) *Fames et sitis* recte inter damnatorum supplicia numerantur, ut etiam peccata per sensum gustus commissa speciali cruciatu puniantur. Et sane ipse Christus ait: *Vae vobis, qui saturati estis, quia esurietis* (6): quae verba exponens *Cardin. Hugo* dicit:

(1) Matth. 8, 12. (2) Quaest. 97 art. 3.
(3) In cap. 24 Iob.
(4) Lib. 8 de Angelis, c. 12.
(5) Cap. 6, etc. (6) Luc. 6, 25.

« *Vae vobis, qui saturati estis*, quia saturitas immoderata et deliciosa famem parit aeternam. » Quam atrox sit in inferno tormentum sitis, patet ex verbis divitis Epulonis exclamantis: *Pater Abraham, miserere mei, et mitte Lazarum, ut intingat extremum digiti sui in aquam, ut refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma* (1). Ex quo sane constat, quàm miserrime et ineffabiliter cruciahuntur damnati ex perpessione sitis, ad quam mitigandam ne guttam quidem aquae ohtinehunt. Positivis quoque tormentis sensum gustus in inferno cruciandum esse, coniicitur a nonnullis ex sequentibus Scripturae verbis. Dominns enim per Ierem. dicit: *Ecce ego cibabo eos absynthio, et potabo eos felle*(2); Deut. XXXII, 33: *Fel draconum vinum eorum, et venenum aspidum insanabile. e*) *Foetor intolerabilis* in inferno adesse dicitur, quia admitti non potest, sensum odoratus poena carere. Haec poena indigitatur Apoc. XXI, 8 his verbis: *Pars iniquorum erit in stagno ardenti igne et sulphure:* et Ps. X, 6: *Ignis et sulphur - pars calicis eorum*, id est, ait *S. Bonaventura* in Diaeta salutis (3), « poenae eorum. » Summus ardor igni, maximus foetor inest sulphuri. Recte etiam dicitur, quod in resurrectione sicut corpora Sanctorum splendida erunt, et suavissimnm efflabunt odorem, ita corpora reproborum deterrima erunt, et intolerabilem foetorem spargent. Quod praefiguratum esse videtur in *Antiocho* ad tam miserum statum reducto, *ut odore etiam illius et foetore exercitus gravaretur* (4). Qualis iam foetor erit, cum innumera reproborum corpora in angusto inferni carcere includuntur! — Ideo *S. Bernardus* (5) Serm. de quinque regionibns, exclamat de regione gehennali: « O regio dura et gravis!... Locus lethifer, in quo est ignis ardens, frigus rigens, vermis immortalis, foetor intolerahilis.... Totus tremo atque horreo ad memoriam istius regionis, et concussa sunt omnia ossa mea. » *f*) *Societas* plurimorum reproborum non solum consolationem nullam afferre valet, sed cniuslibet damnati cruciatus auget. Nam si durum est inter miseros et aegros nauseabundos habitare, et si durius est inter iniquos et scelestos vitam agere: durissimum profecto tormentum erit, omni ex parte, et indivulse a daemonibus et impiis hominibus furentibus et desperantihus circumdatum esse. Hinc *S. Chrysostomus* (6) ait: « Si cum quis ex iis, qui liberaliter sunt educati, hic in carcerem inicctus, foetorem solnm, et iacere in tenebris et in vinculis esse cum homicidis, quavis morte dicit esse gravius; cogita quid sit, quando urimur cum huius orhis terrae homicidis, et neque videmns, neque videmur, sed in tanta multitudine solos existimamus. Nam tenebrae et lucis defectus non permittit, ut vel eos, qui prope sunt, discernamus, sed unusquisque ita erit affectus tanquam solus hoc patiens. Si autem nostros animos per se premunt et conturhant tenebrae, quid erit, quando cum tenebris tam multi fuerint dolores et conflagrationes? »

III. *De poenarum inferni diversitate.*

§ 762. Quamvis status damnatorum omnium sit miserrimus, erunt tamen diversi infernalium poenarum gradus, ita ut pro ratione delictorum diversorum ex damnatis alter altero

(1) Luc. 16, 24. (2) Ier. 23, 15.
(3) Til. 10, cap. 1. (4) II Mach. 9, 9.
(5) Serm. de diversis S. 62, n. 4.
(6) Hom. 1 in Epist. ad Hebr. n. 4.

gravius puniatur. Id docent tum *Ss. Litterae*, tum *Ss. Patres*.

1. Sap. VI, 6 etc. haud obscure indigitatur, quod illi, qui ob maiorem dignitatem qua nitent, aut ob uberiores gratias quas acceperunt, gravius peccant, poenas quoque acerbiores experturi sint. Legitur enim: *Iudicium durissimum his, qui praesunt, fiet. Exiguo enim conceditur misericordia: potentes autem potenter tormenta patientur..... Fortioribus autem fortior instat cruciatio*. Christus apud Matth. ait: *Amen dico vobis: tolerabilius erit terrae Sodomorum et Gomorrhaeorum in die iudicii, quam illi civitati* (1), quae reiicit Apostolos Evangelium praedicantes. Idem: *Tyro et Sidoni remissius erit in die iudicii, quam vobis (Corozain et Bethsaida* (2)): atque ib. addit: *Terrae Sodomorum remissius erit in die iudicii, quam tibi (Capharnaum*(3));quae verba manifeste ostendunt, gravioris supplicii sententiam in die iudicii ferendam esse in illos, qui gravius deliquerunt. Idipsum docent verba Christi Luc. XII, 47: *Servus, qui cognovit voluntatem Domini sui... et non fecit secundum voluntatem eius, vapulabit multis: qui autem non cognovit, et fecit digna plagis, vapulabit paucis*. Eadem veritas infertur ex verbis Pauli ad Rom.: *Reddet unicuique secundum opera eius* (4), id est, pro qualitate operum bonorum praemium concedet, et pro quantitate operum malorum supplicium inferet. Hinc Apoc. legitur: *Quantum in deliciis fuit, tantum date illi tormentum et luctum* (5).

2. *S. Ephraem* lib. de vera poenitentia cap. 7, varia describit suppliciorum loca in inferno, et prosequitur: « Inter haec suppliciorum loca distribuuntur infelicissimi, unusquisque pro peccatorum suorum modo, sive mitius, sive vehementius, sicut scriptum est Prov. V, 22: *Iniquitates suae capiunt impium, et funibus peccatorum suorum constringitur*. — Sicut autem sunt peccatorum differentiae, ita et sunt cruciatuum varietates » (6). *S. Augustinus* contra Donatistas (7) scribit: « Dubitandum non est, ipsas poenas, quibus cruciabuntur, qui regnum Dei non possidebunt, pro diversitate criminum esse diversas, et alias aliis acriores, ut in ipso regno aeterno pro disparibus ponderibus peccatorum sint disparia tormenta poenarum. Neque enim frustra ipse Dominus dicit: *Tolerabilius erit Sodomis, quam vobis in die iudicii*. » *S. Gregorius M.* (8) ait: « Sicut in domo Patris mansiones multae sunt pro diversitate virtutis, sic damnatos diverso supplicio gehennae ignibus subiicit disparitas criminis. » *S. Thomas* docet, ipsum ignem inferni ita comparatum esse, ut pro qualitate criminum acrius, vel mitius urat. Ait enim in suppl. (9): « Ignis ille erit instrumentum divinae iustitiae punientis. Instrumentum autem non solum agit in virtute propria et per proprium modum, sed etiam in virtute principalis agentis, et secundum quod est regulatum ab eo. Unde quamvis ignis secundum propriam virtutem non habeat, quod aliquos cruciet secundum magis et minus, secundum modum peccati, habet tamen hoc, secundum quod eius actio modificatur ex ordine divinae iustitiae. » Ipsa sana ratio hanc doctrinam indoli infinitae divinae iustitiae consentaneam agnoscit; mens enim

(1) Matth. 10, 15. (2) Ibid. 11, 22.
(3) V. 24. (4) Rom. 2, 6.
(5) Cap. 18, 7.

(6) Cf. Serm. de extr. iudic. t. 2 graec. lat. p. 192, etc. (7) Lib. 4, c. 19.
(8) Lib. 9 Moral., cap. 47.
(9) Quaest. 97, art. 5 ad 3

natis destinatus est, locum quoque, in quo includatur, admittere oportet. Consonant Ss. Patres, qui frequenter de inferno tanquam de loco certo, et pro reproborum punitione destinato loquuntur, ut patet ex eorum testimoniis tum §§ praec., tum § 382 (ubi actum est de descensu Christi ad inferos) citatis. Rationem theologicam affert *Guillelmus Parisiensis* (1) dicens: « Cum Universum veluti domus quaedam sit Creatoris, qui est Dominus omnium saeculorum, et rex ac rector Universi, necesse est, ut domus eius completa sit totalitate partium suarum, et opportuna sufficientia congruentium officinarum. Tu vero non dubitas, quoniam necessarius sit carcer in omni regali palatio, atque habitatione, praesertim ubi tanta est multitudo latronum, et iustitiandorum. Amplius nulla est civitas ordinata, cui bonus Rex praesideat, et bono magistratu regatur, quae non habeat locum exercendae iustitiae. Cum igitur certum sit, et omnium Philosophorum consensione firmatum, Universum, seu mundum Civitatem esse Dei altissimi, in qua cives sunt homines, et Angeli, hoc est omnes, et universae substantiae spirituales... necesse est, hanc civitatem, quae Deo altissimo rectore regitur, locum habere universalem, communem, et appropriatum exercendae divinae iustitiae. » (2). Si autem quaeritur, ubi nam sit infernus, seu locus pro reproborum punitione destinatus, variae dantur opiniones. Nonnulli infernum reposuerunt in Lunae concavo, alii in sydere Martis ob illius ardentissimum ignem, alii cum *Swindenio Anglo* in sole: sed secundum opinionem communiorem Ss. Patrum et Theologorum, sedes inferni est in visceribus terrae: quam sententiam defendit, et contra adversarios vindicat *Viator a Cocaleo* in Tent. theolog. (3). Caeterum notare iuvat verba *S. Chrysostomi* (4) de gehenna dicentis: « Ne igitur quaeramus, ubi sit, sed quomodo eam effugiamus. »

(1) P. I Univers. cap. 55.
(2) V. Patuzzi, de futuro impior. statu lib. 2, cap. 5.
(3) Tom. 6, Diss. 4. cap. 7, 8.

Usus doctrinae de inferno.

§ 763. 1. Seria inferni consideratio etiam innocentibus et iustis utilissima est, ut a peccatis deterreantur. Christus ipse discipulis suis ait: *Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere: sed potius timete eum, qui potest et animam et corpus perdere in gehennam* (5). Bonum, iustum et salutarem esse hunc timorem, ostendit *S. Augustinus* Serm. 18 de verbis Apostoli cap. 4,; reprehendit enim primo, timorem adversitatum, et persecutionum temporalium, ac deinde timore ignis infernalis subiungit: « Quaro non committis adulterium? Et respondebis: Quia timeo gehennam, timeo supplicium ignis aeterni, timeo iudicium Christi, timeo societatem diaboli, ne puniar ab illo, cum illo ardeam. Quid dicturus sum? male times, quomodo tibi dicebam de adversario, quia quaerebat corpus tuum occidere? Ibi enim recte dicebam: Male times; securum te fecit Dominus Deus tuus dicens: *Nolite timere eos, qui occidunt corpus*. Modo cum dicis: Gehennam timeo, ardere timeo, in aeternum puniri timeo, quid dicturus sum: male times, vane times? Non audeo, quandoquidem ipse Dominus ablato timore, subiecit timorem, ubi dixit: *Ne terreamini ab his, qui corpus occidunt, et postea non ha-*

(4) Hom. 31 in Ep. ad Rom.
(5) Matth. 10, 28.

bent quid faciant, sed eum timete, qui habet potestatem corpus et animam mittere in gehennam; ita dico vobis hunc timete (1). Cum ergo Dominus timorem incusserit, et vehementer incusserit, et repetendo verbum comminationem geminaverit, dicturus sum ego: male times? Ita non dicam: plane time; nihil melius times, nihil est quod magis timere debeas. » Convenit quidem, ut iusti ex charitate Dei et peccata fugiant et bona operentur. Sed observandum est, quod etiam iusti aliam legem sentiant in membris suis, quae repugnat legi mentis eorum: haec igitur concupiscentia per timorem gehennae reprimenda est, et illa repressa spiritus hominis spei et amoris motiva attentius considerare, et promptius sequi valet. Hinc *Tertullianus* lib. de praescr. cap. 3 commendans gehennae timorem ait: « Ubi metus in Deum, ibi gravis honestas, et diligentia attonita, et cura sollicita... et subiectio religiosa, et apparitio devota, et processio modesta, etc. »

2. Seria inferni consideratio proficua, imo necessaria est peccatoribus, ut ad poenitentiam agendam impellantur. Quicunque enim inordinatis passionibus indulgentes cum gratia sanctificante charitatem Dei perdiderunt, nunquam, vel raro ad amorem iustitiae nisi salutari timore exstimulati perveniunt. Unde *S. Augustinus* lib. de catech. rudibus cap. 5 dicit: « Rarissime accidit, imo fere nunquam, ut quisquam veniat volens fieri Christianus (ex infideli fidelis, aut ex perverso bonus), qui non sit aliquo timore Dei perculsus. » Et Enarr. in Ps. 149 ait: « Nisi timore homo incipiat Deum colere, non perveniet ad amorem: *Initium sapientiae timor Domini*. Incipit ergo a vinculis ferreis, et finitur ad torquem aureum. » Hinc S. Doctor comparat timorem illum setae, qua introducitur linum, scribens: « Si nullus timor, non est quo intret charitas: sicut videmus per setam introduci linum, quando aliquid suitur. Seta prius intrat, sed nisi exeat, non succedit linum: sic timor primo occupat mentem, non autem ibi remanet timor, quia ideo intravit, ut introduceret charitatem. » Ideo *Concil. Tridentin.* (2) recensens dispositiones ad iustificationem post fidem ex auditu conceptam ponit *divinae iustitiae timorem, quo peccatores utiliter concutiuntur*. Quid autem ad salutarem timorem incutiendum efficacius esse potest, quam consideratio gehennae? — Peccator utique apud semetipsum cogitare debet: infernum mereor, et quovis momento a Deo omnipotente, et infinite iusto in illum praecipitari possum. Quis nisi insensatus tale periculum non exhorreat? quis per poenitentiam declinare non studeat? Hinc *S. Bernardus*, vel alius auctor Serm. ad fratres do monte Dei, peccatoribus acclamat: « Descendant in infernum viventes, ne descendant morientes. »

3. Si consideratio inferni tum iustis, tum peccatoribus saluberrima est, maxima profecto verbi Dei praeconibus obligatio incumbit, ut frequenter et energice horrendas inferni poenas auditoribus suis ob oculos ponant. Magnum sane conscientiae reatum incurrunt, qui placere magis, quam prodesse studentes a describendis inferni cruciatibus, et a manifestandis damnationis periculis temperant. Imitari potius oportet s. *Chrysostomum*, qui frequentissime et disertissime de gehennae suppliciis locutus est. Quod si auditores talem sermocinationem indigne ferant, di-

(1) Luc. 12, 4, etc.

(2) Sess. 6 cap. 6

censum est ipsis, quod idem eloquentissimus Doctor (1) dicit: « At verborum (de inferno) times importunitatem? Num si sileas, gehennam extinxeris? num si dixeris, accenderis? Sive dixeris, sive non dixeris, exardescet ignis. De ea dicatur assidue, ut nunquam in eam incidas. Fieri non potest, ut anima de gehenna solicita cito peccet. Audi enim optimam admonitionem: *Memorare novissima tua, et in aeternum non peccabis*... Nullus ex iis, qui gehennam habent ante oculos, incidet in gehennam: nullus ex iis, qui gehennam despiciunt, effugiet gehennam. »

ARTICULUS II.
De Purgatorio.

§ 764. Nomine Purgatorii intelligitur status animarum e corpore solutarum, quae, cum non omnia debita erga divinam iustitiam exsolverint, et nihilominus in statu gratiae sanctificantis hinc demigraverint, in loco expiationis detinentur, donec poenarum interventu, vel alienorum suffragiorum auxilio omnia diluta fuerint, quae erant adhuc expurganda. Ex duplici igitur causa animae poenis purgatorii subiiciuntur, vel quia pro peccatis lethalibus quoad culpam remissis condignam satisfactionem non praestiterunt, vel quia peccata venialia nondum remissa secum in alteram vitam tulerunt. — Dum doctrina de purgatorio proponitur, caute secernenda sunt dogmata catholica ab iis theologorum sententiis, quae ab Ecclesia definitae non sunt. Porro duo tantum sunt quoad purgatorium dogmata; de fide enim credendum est, primo, purgatorium vero existere; et secundo, animas purgatorii fidelium vivorum suffragiis iuvari. Omnia igitur, quae spectant ad locum, poenarum qualitatem et durationem, ad fidem catholicam minime pertinent, seu definita ab Ecclesia non sunt. Utrum scilicet existat aliquis determinatus locus, in quo omnes animae purgationi subiectae congregantur necne, et ubi positus sit, utrum parum, an diu debeant animae in purgatorio detineri; utrum purgatorii ignis sit materialis, an metaphoricus, utrum poenae purgatorii sint longe graviores, quam maximi huius vitae cruciatus: hae et similes quaestiones solemni Ecclesiae iudicio nunquam definitae fuerunt. Ita pariter Ecclesia, quamvis suffragiorum utilitatem de fide credendam proponat, non tamen de fide declaravit, quantum ad animam e purgatorio liberandam requiratur, et sufficiat, quale praecise levamen quodlibet suffragium defunctis afferat; et an animae, iam dum in purgatorio existunt, pro benefactoribus et amicis suis intercedant. — His praenotatis, ad doctrinam de purgatorio rite proponendam 1° *dogmata catholica de purgatorio probanda, et contra heterodoxos defendenda,* ac 2° *quaestiones reliquae theologicae, ad purgatorium spectantes, ventilandae sunt.*

I. Purgatorium vere existit, et iustorum animae in eo detentae fidelium suffragiis iuvantur.

§ 765. 1. Contra purgatorium primus arma movisse videtur saeculo quarto *Aerius*, qui teste *S. Augustino* (2) asseruit: « Orare, vel offerre pro mortuis, seu dormientibus, non oportere: » refutatus a *S. Ephraem Syro*, et a *S. Epiphanio* hoc praecipue argumento, quod nova esset ipsius doctrina, et contra receptam Ecclesiae traditionem. Saeculo XII *Petrus de Bruis*, primum monachus, dein apostata, inter alios errores ei

(1) Hom. 2 in Epist. 2 ad Thessal.

(2) Lib. de haer. c. 53.

nunc propugnabat, quod pro mortuis orandum non sit; qua de causa inter haereticos numeratur a *V. Petro Cluniac.* in Epist. ad Episc. Arelat. — Errorem eundem propugnavit circa idem tempus quidam *Henricus* monachus, sed pugilem invictissimum nactus est *S. Bernardum* in Epist. ad Hildephon. Comitem S. Aegydii (1). — *Waldenses* pariter negarunt dari purgatorium, et doctrinam de utilitate suffragiorum ex sacerdotum avaritia repetierunt. Eundem errorem adoptarunt *Albigenses*, imo etiam *Hussitae*, licet ipse *Hussius* lib. de corp. et sang. Domini, et in serm. de excq. purgatorium professus sit. Qui tamen plus reliquis contra purgatorium debacchati sunt, fuerunt sic dicti reformatores. *Lutherus* initio purgatorium admisit cum Catholicis; nam in disputatione Lipsiaca an. 1519 publice professus est: « Ego credo fortiter, imo ausim dicere, scio. purgatorium esse: facile persuadeor, in Scriptura de eo fieri mentionem: nolo mihi fieri suspicionem, quasi faveam haereticis, aut Bohemis. Ego nihil de purgatorio novi, nisi animas ibi pati, nostris operibus et orationibus iuvandas. » Cum autem cognosceret, doctrinam catholicam de purgatorio nullatenus cohaerere cum doctrina a se de iustificatione tradita, mox sententiam mutavit, et in lib. de abrog. Missa privata purgatorium penitus negavit: porro in libro ad Waldenses de Euchar. inquit: « Cum negatis purgatorium, damnatis missas, vigilias, coenobia, monasteria, et quidquid per hanc imposturam erectum est: per omnia etiam probo. » Et in *Articulis Smalcald.* (2) quorum Lutherus auctor fuit dicitur: «Quapropter purgatorium, et quidquid ei solemnitatis, cultus, et quaestus adhaeret, mera diaboli larva est. Pugnat enim cum primo articulo, qui docet, Christum solum, et non hominum opera, animas salvare. » *Calvinus* l. 3 Instit. (3) improbans aliquos, qui quaestionem de existentia purgatorii prudenti quadam dissimulatione esse praetereundam dixerunt, silentium hoc tanquam periculosissimum damnat et dicit: « Demus tamen, illa omnia tolerari aliquantisper potuisse ut res non magni momenti: at ubi peccatorum expiatio alibi, quam in Christi sanguine quaeritur, periculosissimum silentium. Clamandum ergo non modo vocis, sed gutturis, ac laterum contentione, purgatorium exitiale Satanae esse commentum, quod Christi crucem evacuat, quod contumeliam Dei misericordiae non ferendam irrogat, quod fidem nostram labefacit et evertit. » Antesignanos suos sequuntur Protestantes, negantque purgatorium existere, et suffragia vivorum defunctis prodesse. Etiam inter Graecos schismaticos nonnulli eundem errorem adoptarunt; nam *Cyrillus Lucaris*, calvinianae haeresis veneno infectus, in sua fidei confessione, quae a nonnullis libris symbolicis adnumeratur (4), dicit: « Qui hic iustificantur, nullam amplius posthac subibunt poenam; qui autem non iustificati moriuntur, in poenas destinantur aeternas. Ex quo patet, commentum de purgatorio non esse admittendum, sed in veritate statuendum: unumquemque debere in hoc saeculo resipiscere, remissionemque peccatorum per Dominum Iesum Christum impetrare, si salvus esse voluerit. » *Sociniani* quoque negant purgatorium, prout legere est apud *Volkelium* (5), et *Arminiani*, teste Philippo a Limborch (6). Derident denique ca-

(1) Epist. 241. (2) P. 2, c. 2, § 9.
(3) Cap. 5, § 6. (4) P. 1, q. 46.
(5) Lib. 5 de vera rel. c. 16.
(6) Lib. 6 theol. christ., c. 10, n. 10, etc.

holicam de purgatorio doctrinam *Naturalistae*, eamque cum *Voltairio* a fraudibus monachorum repetunt.

2. Contra tot adversarios doctrina catholica de purgatorio solidis argumentis probanda est. Duo quidem in illa dogmata continentur, nempe purgatorium existere, et animas in eo detentas fidelium suffragiis adiuvari. Haec autem duo dogmata optime coniunctim pertractantur, et demonstrantur. Existentia enim purgatorii invicte probatur ex orationibus, quae pro defunctis in divina revelatione commendantur. Illi enim, qui illico post mortem ad coelestem beatitudinem perveniunt, orationibus et suffragiis non indigent; iis vero, qui in infernum ruunt, orationes et suffragia non prosunt: tertius ergo status animarum admitti debet, in quo orationibus et suffragiis indigent, hisque iuvari possunt. Sicut igitur secundum dogma primum supponit, ita primum per secundum confirmatur. His praenotatis praefata dogmata *argumentis biblicis, ecclesiasticis* et *philosophico-theologicis* probantur.

A. *Argumenta biblica.*

§ 766. 1. Iam in V. T. communis fuit Iudaeorum fides, purgatorium existere, et animas in eo detentas vivorum suffragiis adiuvari posse: id luculenter patet ex iis, quae in II Machab. leguntur de Iuda fortissimo belli duce, qui, *facta collatione duodecim millia drachmas argenti misit Ierosolymam offerri pro peccatis mortuorum sacrificium, bene et religiose de resurrectione cogitans (nisi enim eos, qui ceciderant, resurrecturos speraret, superfluum, et vanum videretur orare pro mortuis), et quia considerabat, quod hi, qui cum pietate dormitionem acceperant, optimam haberent repositam gratiam. Sancta ergo et salubris cogitatio est pro defunctis exorare, ut a peccatis solvantur* (1).— Perperam clamitarunt nonnulli ex Protestantibus, allatam sententiam interpolatam, seu aliena manu serius textui assutam fuisse; eam enim genuinam esse, aperte evincunt graeca omnia, atque latina exemplaria sive edita, sive manuscripta, in quibus nunquam non reperitur, eaque apprime ingenio congruit scriptoris, qui passim solet eiusmodi considerationes interserere. Neque libros Machabaeorum inter apocryphos reiicere licet, postquam auctoritas canonica eorundem infallibili Ecclesiae iudicio est declarata. Caeterum praefatos libros genuinos, integros et canonicos esse, ostendunt Hermeneutae; ut videre est apud *Natal. Alex.* (2), *Calmet* (3). Illud addimus, citatum librum a recentioribus Protestantibus in censum sacrorum librorum passim admitti; tum etiam in illorum hypothesi, qui eum reiiciunt, non minus validum inde erui argumentum, quia auctori huius libri, qui tot saeculis in Ecclesia cum veneratione lectus fuit, tanquam testi historico, et fere coaevo id saltem tribuendum est, ut eidem exhibeamus fidem historicam, et credamus, rem, prout gesta est, ab eo fideliter conscriptam esse; ex quo consequitur, tum sacerdotes (erat enim Iudas Machabaeus non solum belli dux, sed et pontifex), tum ipsum populum credidisse, adesse apud Iudaeos consuetudinem salubriter orandi pro mortuis, qui cum pietate dormitionem accepissent. Sane pro iis, qui in perfecta iustitia sunt mortui, orare salubriter nemo potest, sicut nec pro iis, qui in peccato lethali defuncti

(1) Cap. 12, 43, etc.

(2) Hist. V. T. aetat. sexta, Diss. 7, art. 8.

(3) Praefat. in duos libros Mach.

sunt: priores suffragiis non egent, posterioribus suffragia non prosunt; agnoscere igitur et credere debebant Iudaei certum statum medium in quo, qui cum pietate (nondum tamen perfecta) dormitionem acceperant, gratiam consequerentur, seu purgarentur.

2. Christus Matth. V, 25, etc., inquit: *Esto consentiens adversario tuo cito, dum es in via cum eo, ne forte tradat te adversarius iudici, et iudex tradat te ministro, et in carcerem mittaris. Amen dico tibi, non exies inde, donec reddas novissimum quadrantem.* Christus his verbis fideles suos monet, ut pro offensis sive gravibus, sive levibus proximo illatis, de quibus (v. 22) locutus fuerat, *cito*, *in statu viatoris*, seu in praesenti vita satisfaciant; quod si non fiat, minatur poenam in altera vita a Iudice divino inferendam, qui iusta vindicta reum mancipabit carceri, donec omne debitum solvat, vel letbale et aeternum in inferno, vel veniale et temporale in purgatorio: potest igitur sub nomine *carceris* tum infernus, tum purgatorium intelligi, sed, ut recte observat *Cornelius a Lapide*, « ad purgatorinm inclinat vocula *donec*, quae finiendam significat poenam; baec enim finitur in purgatorio, cum in inferno nunquam terminetur, sitque aeterna: quare ibi durat τὸ *donec* in aeternum; tamdiu enim durante culpa, tamdiu et pariter durabit gehennae poena. Id notant *S. Hieronymus* hic, *Origenes* (1) *S. Ambrosius* (2) et alii. » — Praeterea existentiam purgatorii invicte probat sententia Christi dicentis: *Quicunque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei: qui autem dixerit contra Spiritum sanctum, non remittetur ei neque in hoc saeculo, neque in futuro* (3). Quibus verbis non obscure Christus alludit ad receptam apud Iudaeos persuasionem, nonnulla peccata etiam in futuro saeculo remitti, ut indicant ea, quae protulimus ex lib. II Machab. dicente: *Ut a peccatis solvantur:* banc vero Iudaeorum persuasionem non solum non improbat, vel corrigit, sed potius, adprobat et confirmat, adseverans, etiam in futuro saeculo remissionem peccatorum dari. Hinc Ss. Patres ex allatis Christi verbis passim pro purgatorii existentia argumentum intulerunt. Ita *S. Augustinus* lib. 21 de Civ. Dei, cap. 24 ait: « Neque enim de quibusdam veraciter diceretur, quod non eis remittatur neque in boc saeculo, neque in futuro, nisi essent, quibus etsi non in isto, tamen remittetur in futuro. » Similiter ratiocinatur lib. 6 c. Iulian. c. 5, et ante eum *S. Ambrosius* (4), tum *S. Gregorius M.* (5), *S. Fulgentius* (6), ac demum *S. Bernardus*, qui Serm. 66 in Cantica ita purgatorium negantes convincit: « Nam si non credunt, ignem purgatorii restare post mortem, quaerant ab eo, qui dixit, quoddam peccatum esse, quod neque in hoc saeculo, neque in futuro remittitur; cur boc dixerit, si nulla maneat in futuro remissio purgatione peccati? » — Huius argumenti vim, quod ineluctabile putarunt Ss. Patres, se infringere posse arbitrantur Novatores dicentes, iis verbis apud Matthaeum nihil significari quam *exaggerate*, et *per auxesim*, quod planius dicitur Marc. III, 29: *Qui autem blasphemaverit in Spiritum sanctum, non habebit remissionem in aeternum;* et Luc. XII, 10: *Ei autem, qui in Spi-*

(1) Hom. 31 in Luc.
(2) In cap. 12 Lucae. (3) Matth. 12, 32.
(4) De Elia et ieiun. cap. 20.
(5) Lib. 4 Dialog. c. 39.
(6) Lib. 1 de remiss. peccator. c. 24

ritum sanctum blasphemaverit, non remittetur, ubi nulla fit distinctio huius saeculi et futuri. At inanis est haec Novatorum cavillatio, quae tum critices regulis, tum sanae rationi adversatur. Nam Marcus, et Lucas Matthaeo non repugnant, sed omnes tres Evangelistae in hoc conveniunt, quod blasphemia in Spiritum sanctum *nunquam* remittatur, seu *in aeternum* non remittatur. Ast *nunquam*, sive *aeternum* duas partes complectitur, hoc nempe saeculum et futurum; et ideo, quod Marcus et Lucas *universe* dixerunt, Matthaeus *distributive* exposuit, et expressius declaravit, praecipue pro Iudaeis, quibus, ut dictum est, firma persuasio inerat, quaedam peccata etiam in futuro saeculo remitti. Quamobrem praepostere agunt adversarii, dum, quod est clarissime dictum apud Matthaeum cum distinctione huius saeculi et futuri, explicandum volunt ex locis minus planis ex Marco et Luca. — Quodsi Christus apud Matth. remissionem peccatorum in hoc saeculo, et in futuro distinxit, sana ratio postulat, ut remissio peccatorum etiam in futuro saeculo admittatur. Profecto enim ineptum fuisset dicere, aliquod peccatum non remitti neque in hoc saeculo, neque in futuro, si, ut adversarii volunt, nulla prorsus peccata in futuro saeculo delerentur. Nam in familiari quoque sermone ridiculum se praeberet, qui diceret: currum, navimque mihi non extruam neque in hac neque in altera vita, cum in altera vita neque currus, neque naves extrui possint; sic porro locutus esset Christus, si nulla in futuro saeculo daretur peccatorum remissio.

3. Paulus I Cor. III loquitur de illis, qui per baptismum iustificati sunt, ac per fidem et charitatem Christo adhaerent, eosque spirituali aedificio comparat; ait enim (v. 9): *Dei aedificatio estis*, et (v. 16): *Templum Dei estis:* huius vero aedificii fundamentum (v. 11) dicit Christum, cui per bona opera superaedificandum est (v. 10). Quibus praemissis (v. 12 etc.) ita prosequitur: *Si quis autem* (per gratiam sanctificantem Christo unitus) *superaedificat super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, foenum, stipulam, uniuscuiusque opus manifestum erit; dies enim Domini declarabit, quia in igne revelabitur, et uniuscuiusque opus, quale sit, ignis probabit. Si cuius opus manserit, quod superaedificavit, mercedem accipiet. Si cuius opus arserit, detrimentum patietur; ipse autem salvus erit: sic tamen quasi per ignem*. Dubitari profecto non potest, per *aurum, argentum* et *lapides pretiosos*, opera bona et perfecta; per *ligna*, autem, *foenum* et *stipulam* opera imperfecta et peccata venialia intelligi: Ita enim haec verba Pauli exponunt *S. Hieronymus*(1), *S. Augustinus* (2) et alii Patres. Qualis vero sit uniuscuiusque status moralis, iuxta Apostolum dies iudicii declarabit, quia *in igne revelabitur*. Alludit ad id, quod scriptum est Ps. XCVI: *Ignis ante ipsum praecedet;* ignis nempe conflagratorius mundi, quasi divinae iustitiae lictor, Iudicem mundi praecedet, et per illum declarabitur, quod dies illa sit dies iudicii, quia in igne et cum igne fiet. Videtur ergo Paulus hic loqui de die iudicii universalis, in quo, ut canit Ecclesia, Christus venturus est iudicare saeculum per ignem. Sed sub hac die iudicii universalis comprehenditur et dies iudicii particularis, seu dies mortis, in quo unusquisque iudicatur; idem enim utriusque diei iudicium

(1) In cap. 4 Amos.

(2) L. de fide et op. c. 16. et in Enchir. c. 68.

erit, et eadem utriusque iudicii sententia. Imo etiam de iudicio particulari dici potest: *In igne revelabitur;* nam primo, per *ignem* saepe in S. Scriptura significatur iudicium divinum; quoniam, sicut ignis illuminat, omnia penetrat, purgat aut cruciat, ita Index divinus omnia cognoscit, intima penetrat, et peccata aut purgat, aut cruciat: secundo, recte dicitur, quod etiam post iudicium particulare status moralis *in igne revelabitur*, quia anima propter peccata venialia, et propter satisfactiones nondum praestitas illico igne purgatorii cruciatur. Quamobrem Apostolus addit: *Si cuius opus arserit, detrimentum patietur, ipse autem salvus erit; sic tamen quasi per ignem:* per quem *ignem* non possunt intelligi aerumnae huius vitae, quia sermo est de purgatione post diem iudicii futura; nec potest intelligi ignis infernalis, in quem praecipitatus nunquam salvus erit; ergo intelligi debet ignis purgatorii. Ita verba Pauli exponunt Ss. Patres. *S. Ambrosius* (1) in Ps. CXVIII ait: « Sed cum Paulus dicit: *Sic tamen quasi per ignem,* ostendit quidem, illum salvum futurum, sed poenam ignis passurum, ut per ignem purgatus fiat salvus, et non sicut perfidi, aeterno igne in perpetuum torqueatur. » *S. Augustinus* Enarr. in Ps. XXXVII, n. 3 ita Davidem orantem describit: « *Domine, ne in indignatione tua arguas me;* non sim inter illos, quibus dicturus es: *Ite in ignem aeternum, qui paratus est diabolo, et angelis eius: neque in ira tua emendes me;* ut in hac vita purges me, et talem me reddas, cui iam emendatorio igne non sit opus, propter illos, qui salvi erunt; sic tamen quasi per ignem: quare? nisi quia hic aedificant supra fundamentum ligna, foenum, stipulam? Aedificarent autem aurum, argentum, lapides pretiosos, et de utroque igne securi essent, non solum de illo aeterno, qui in aeternum cruciaturus est impios, sed etiam de illo, qui emendabit eos, qui per ignem salvi erunt. Dicitur enim: *Ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem.* Et quia dicitur, *salvus erit*, contemnitur ille ignis. Ita plane, quamvis salvi per ignem, gravior tamen erit ille ignis, quam quidqnid potest homo pati in hac vita. » Eodem modo textum Apostoli de igne purgatorii exponunt *S. Hieronymus* loc. cit., *S. Anselmus*, *S. Bonaventura*, *S. Thomas*, et *Patres Latini* in *Conc. Florentino*. Nec obstat, quod Apostolus prius de igne in die iudicii universalis omnia consumente loqnatur; iste enim ignem purgatorii non excludit, cum quo eundem finem habet: ille conflagrationis scilicet purgatorius est universorum tunc viventium, hic vero (ignis purgatorii) est singulorum nunc decedentium purgatorius. Hic ergo se habet ad illum tanquam pars ad totum, et unus in altero debet intelligi. Imo *Cornelius a Lapide* non improbabiliter existimat, quod unus et idem ignis futurus sit, ita ut desinente purgatorio in fine mundi, ignis illius loci fiat conflagrationis ignis.

4. Apostolorum Princeps I Petr. III, 18 etc. haec habet: *Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, iustus pro iniustis, ut nos offerret Deo, mortificatus quidem carne, vivificatus autem spiritu. In quo et his, qui in carcere erant, spiritibus veniens praedicavit, qui increduli fuerant aliquando, quando expectabant Dei patientiam in diebus Noë, cum fabricaretur arca, in qua pauci, id est, octo animae salvae factae sunt per aquam.* Negari non potest, obscurum esse hunc locum et variis interpreta-

(1) Serm. 20.

tionibus obnoxium. Manifestum quidem: Petrus loquitur de descensu Christi ad inferos: quaeritur autem, quinam sint illi spiritus, *qui in carcere erant* et quibus Christus *veniens praedicavit*, seu redemptionem annuntiavit? — Certe autem per istos spiritus intelligi nequeunt damnati in inferno, ex quo nulla datur redemptio: neque intelligi possunt perfecte iusti; ab his enim illi distinguuntur, qui aliquando increduli fuerunt, et ideo *in carcere* detinebantur, sub quo nomine communiter non limbus, seu sinus Abrahae, sed locus poenalis significatur: restat ergo, ut per illos spiritus intelligantur animae purgationi subiectae, et a Christo liberatae. Hinc *Calmet* ut maxime planam, et probabilem hanc *Dupinii* (1) interpretationem approbat: « Descendit ad inferos Christus, suumque adventum nedum iustis tranquille praestolantibus, verum etiam animabus illorum, qui Noëmo calamitatem imminentem praedicanti non crediderе, nunciavit. Verum hi Deum, tametsi antea increduli, et timuerunt et adorarunt, effusoque demum in terras diluvio, pervicaciam execrati, confugere ad Deum, partemque peccatorum in aquis terram obruentibus expiavere. Lapsus ad inferos Christus ipsos incredulitatis poenam a tam longa aetate luentes reperit, unaque cum priscis Patriarchis e tenebricoso carcere eduxit. »

Nota. Adversarii partim argumenta nostra biblica enervare, partim ipsius S. Scripturae testimoniis sententiam suam tueri conantur.

Obi. I. Perperam Catholici ex II Mach. XII doctrinam suam de purgatorio probant. Nam *primo*, ibi dicitur, non esse vanum orare pro mortuis, quia speratur eorum resurrectio: at vero in sententia Catholicorum dogma purgatorii nullatenus pendet a spe, seu fide resurrectionis corporum. *Secundo*, in prolato testimonio sermo est de hominibus lethali culpa adstrictis, quia contra divinum praeceptum (2) donaria idolorum ex templo Samniae surripuerunt, et intra vestes suas celaverunt; ob quam causam eos in praelio cecidisse creditum est. Cum autem omnium consensu suffragia non prosint damnatis, dicendum est, voluisse Iudam ideo tantum orari pro iis, ut pium erga ipsos affectum ostenderet, vel etiam ut Deus placatus iram suam ad alios non extenderet. *Tertio* demum agitur de facto unico et singulari, nempe Iudae, quod in exemplum trahi non potest, praesertim cum nulla pro mortuis in lege sacrificia statuta seu praescripta sint, et cum illud ipsum factum solum commendetur ab auctore libri secundi Machabaeorum, qui etiam suicidium *Raziae* laudat, quod tamen a *S. Augustino*, *S. Thoma* et aliis merito improbatur.

Resp. Ad *primum* reponimus, quod dogma purgatorii pendeat a fide immortalitatis animae, quae cum fide resurrectionis corporum intime connexa est. Ideo sacer scriptor pro Iudaeorum more utramque quaestionem de animae scilicet immortalitate ac de corporum resurrectione coniungit, prout et ipse Christus, Sadducaeos perstringens, coniunxit dicens: *Non legistis, quod dictum est a Deo dicente vobis: Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Iacob? non est Deus mortuorum, sed viventium* (3). Praeterea cum citatus textus de resurrectione loquitur, nulla fit mentio corporum: unde nonnulli recte asserunt, quod resurrectio,

(1) Diss. 8 in Apoc. art. 8. (2) Deut. "

(3) Matth. 22, 31. — Cf. Cor. I 5.32.

de qua sacer auctor loquitur, non sit resurrectio corporum interfectorum, quam certe Iudas tunc non sperabat, sed resurrectio animarum, id est, earundem liberatio, vel solutio a peccatis, pro qua sacrificia offerebat, ut Deus iis placatus easdem animas a purgatorii poenis liberaret. *Secunda* difficultas tollitur ipso sacro textu, quo aperte innuitur, eos milites, qui ceciderant, *cum pietate dormitionem accepisse*, et *optimam habere repositam gratiam:* non ergo Iudas putavit, eos in peccato lethali obiisse, ut igne aeterno damnarentur. Et sane milites a lethali peccato excusari poterant, quia donaria idolorum rapuerunt, non idololatriae causa, sed ut spoliis inimicorum ditarentur, illam legem Deut. VII, 25 ad sola idola, non vero ad donaria etiam extendentes, vel, prout iam observavit *Grotius*, plane hanc legem ignorantes. Quodsi per rapinam mortaliter peccaverunt, non ideo dici potest, eos impoenitentes obiisse, quia poterant in articulo mortis peccati commissi poenitere et iustificari: et ideo Iudas cum populo iudicavit, eos poenitentes obiisse, et suffragiis vivorum adiuvari posse. *Tertio* demum falso clamitant adversarii, pietatis in defunctos unicum extare Iudae exemplum; nam I Reg., cap. ult. vers. 13, et II Reg. I, 12 legitur, quod Iudaei ieiunarunt super mortem Saulis et filiorum eius, procul dubio ex religiosa observantia, ut defuncti ab imperfectionibus suis purgarentur, ut interpretatur *V. Beda*. Quamvis autem in V. T. expresse sacrificia pro defunctis praescripta non fuerint, comprehendebantur tamen sub lege generali de sacrificiis pro peccatis totius populi, quaeque offerri poterant tam pro praesentibus, quam pro absentibus, tam pro vivis, quam pro defunctis iuxta interpretationem, et consuetudinem Synagogae; quo refertur et illud Eccli. VII, 37: *Mortuo non prohibeas gratiam*, per eleemosynam videlicet, preces et sacrificia. Neque auctoritas libri secundi Machabaeorum ex eo labefactatur, quod in eo suicidium Raziae approbari videatur: nam sacer scriptor laudat eum, quod *fortiter*, non autem, quod *pie* fecerit, ut adnotat *S. Augustinus* contra Gaudent. Donat. (1). Caeterum non solum Iudae factum ab omnibus commendatum est, sed insuper, ut ibidem legitur, omnes *ad preces conversi rogaverunt, ut id, quod factum erat delictum, oblivioni traderetur*, omnesque propterea pecuniam ad sacrificia pro defunctis offerenda suppeditarunt; universalis igitur erat praxis Iudaeorum orandi pro mortuis, quod et *Grotius* fatetur in Adnotat. ad Cassandri consult., art. 20.

Obi. II. Eccles. IX, 10 dicitur: *Quodcunque facere potest manus tua, instanter operare; quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quo tu properas.* Nullum itaque superest in altera vita pro peccatis remedium. Et ibidem cap. XI, v. 3: *Si ceciderit lignum ad austrum, aut ad aquilonem, in quocunque loco ceciderit, ibi erit:* quibus verbis designatur perpetuitas status alterius vitae, omnino immutabilis, cuiusmodi non est status purgatorii.

Resp. Ecclesiastes in loco priori docet, quod verissimum est, atque ab omnibus theologis traditur, post hanc vitam nullum amplius esse locum merito; unde etiam animae iustorum in purgatorio non merentur apud Deum, sed solum patiendo divinae iustitiae satisfaciunt; a nobis autem, qui in via sumus, ad satisfaciendum nostris suffragiis adiuvari

(1) Lib. I, c. 38.

possunt. Alter locus intelligitur de statu gratiae, vel peccati, in quo aliquis decedit: si in statu gratiae, nunquam eam perdet; si in statu peccati mortalis, similiter in eo permanebit, quia post mortem non est poenitentiae locus, cum peccatum mortale post hanc vitam non possit remitti quoad culpam, sed tantum quoad poenam temporalem peccatis debitam.

Obi. III. Ps. CXXVI dicitur: *Cum dederit dilectis suis somnum, ecce haereditas Domini:* nulla ergo est mora inter mortem iustorum, eorumque haereditatem in coelo. Ita *Lazarus* immediate post mortem in sinu Abrahae deportatus est, et Latro in cruce promissionem audivit: *Hodie mecum eris in paradiso.* Ideo et in Apoc. legitur: *Beati mortui, qui in Domino moriuntur; amodo iam dicit Spiritus, ut requiescant a laboribus suis* (1): omnes ergo iusti illico ad requiem perveniunt.

Resp. Citata testimonia et exempla doctrinae catholicae non adversantur, quia in hac ipsa traditur, perfecte iustos, quibus nihil luendum superest, statim post mortem ad aeternam beatitudinem pervenire. De talibus loquitur Psalmus CXXVI, quamvis potius de certo iure ad aeternam haereditatem intelligendus sit, quia in V. T. nemo ad visionem beatificam in coelo pertingere potuit. Lazarus per duras vitae miserias patienter toleratas, et Latro in cruce per contritionem perfectissimam, et charitatem ardentissimam perfecte mundatus est. Apocalypsis loquitur de perfecte iustis, imo de Ss. Martyribus, ut patet ex vers. praeced. *Hic patientia Sanctorum est,* etc.

Obi. IV. Marc. XVI, 16 Christus ait: *Qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus erit; qui vero non crediderit, condemnabitur.* Vel ergo homines ad aeternam salutem perveniunt, vel in aeternum damnantur: locus seu status intermedius nullus assignatur. Ita pariter Matth. XXV, 46 dicitur: *Ibunt hi* (reprobi) *in supplicium aeternum; iusti autem in vitam aeternam.* Duplex ergo tantum animarum status post mortem exprimitur, et ideo tertius, id est, purgatorium, excluditur.

Resp. In verbis Christi Marc. XVI non negatur purgatorium, sed subintelligitur; Christus enim non dixit: *Statim salvus erit*, sed simpliciter, *salvus erit:* certum autem est, multus, quibus post mortem aliquid luendum superest, salvari quidem, *sic tamen, quasi per ignem*, ut ait Apostolus. S. Scriptura Matth. XXV vero duos tantum animarum status commemorat post diem iudicii, quia tunc purgatorium finem accipit: ex hoc autem non sequitur, quod ante diem iudicii non existat.

B. *Argumenta ecclesiastica.*

§ 767. Semper, ubique et ab omnibus creditum esse, quod purgatorium existat, et quod animae in eo detentae vivorum fidelium suffragiis iuvari possint, ex *Ss. Patribus*, ex *Conciliis* et ex aliis *monumentis ecclesiasticis* probatur.

1. *Ss. Patres* frequenter de orationibus pro defunctis fundendis loquuntur, et ideo statum animarum, quae in altera vita purgantur, manifeste profitentur. *Dionysius* lib. de Eccl. Hier. cap. 7 ita sui temporis consuetudinem exponit: « Accedens venerandus Antistes precem sacram super mortuum peragit: precatur divinam clementiam, ut cuncta dimittat per infirmitatem humanam admissa peccata defuncto, eumque in luce statuat et regione vivorum. » Nihil

(1) C. 14, v. 13.

disertius dici potest ad statuendum **catholicum dogma purgatorii, et suffragiorum pro animabus in eo detentis.** ***Auctor Constitutionum apostolicarum*** (1) dicit: « Oremus pro fratribus nostris, qui in Christo requieverunt, ut Deus summae erga homines charitatis, qui animam defuncti suscepit, remittat ei omne peccatum, — et propitius ac benevolus ei factus, collocet eum in regione vivorum. » *S. Hermas* in Pastore lib. 1, Visione 3, comparat triumphantem Ecclesiam turri, et homines electos lapidibus, qui, si perfecte puri fueriut, statim aedificio applicantur; secus ut minus apti, et purgandi proiiciuntur: quaerit deinde: « An iis omnibus lapidibus, qui proiecti sunt, nec conveniebant in structuram turris, est poenitentia, et habebunt locum in turre hac? Habent, inquit, poenitentiam, sed in hac turre non possunt convenire. Alio autem loco ponentur multo inferiore, et hoc, cum cruciati fuerint, et impleverint dies peccatorum suorum: et propter hoc transferentur, quoniam perceperunt verbum iustum; et tunc illis continget transferri de poenis. « Idem (2) aperte docet, aliquos ex hac vita migrare peccatis inquinatos, sed non talibus, ut aeternam damnationem mereantur (3). *Clemens Alex.* (4) docet: « Nos dicimus, ignem sanctificare, non carnes, sed animas peccatrices; ignem dicentes non illum edacem, et omnia consumentem, et plane sordidum et illiberalem (qualis est terrenus), sed prudentem, utpote a Deo ordinatum et directum, qui pervadit animam per ignem transeuntem. » *Tertullianus* lib. de corona militis (5) inquit: « Oblationes pro defunctis annua die facimus: » et (6) subdit: « Harum et aliarum huiusmodi disciplinarum, si legem expostules Scripturarum, nullam invenies (quae videlicet istas annuas oblationes praecipiat); traditio tibi praetendetur auctrix, consuetudo confirmatrix, et fides observatrix. » Et lib. de anima (7) scribit: « In summa, cum carcerem illum, quem Evangelium demonstrat, inferos intelligimus, et novissimum quadrantem modicum quoque delictum mora resurrectionis illic luendum interpretamur, nemo dubitabit, animam aliquid pensare penes inferos salva resurrectionis plenitudine per carnem quoque. » *Origenes* (8) ait: « Possumus adhuc addere etiam illud, quod natura peccati similis est materiae, quae igni consumitur, quam aedificari Paulus Apostolus a peccatoribus dicit, qui supra fundamentum Christi aedificant *ligna, foenum, stipulam.* In quo manifeste ostenditur, esse quaedam peccata ita levia, ut stipulae comparentur, cui utique ignis illatus diu non potest immorari: alia vero foeno esse similia, quae ipsa non difficulter ignis absumat, verum aliquanto tardius, quam in stipulis immoretur: alia vero esse, quae lignis conferantur, in quibus pro qualitate criminum diutinum, et grande pabulum ignis inveniat. Ita ergo unumquodque peccatum pro qualitate, vel quantitate sui poenarum iusta persolvet » (9). — *S. Cyprianus* Ep. ad Antonian. (10) hoc habet: « Aliud est ad veniam stare, aliud ad gloriam pervenire, aliud missum in carcerem non exire inde, donec solvat novissimum quadrantem, aliud statim fidei et virtutis accipere mercedem, aliud

(1) L. 8, cap. 41.
(2) L. 3, Simil. 6, c. 3.
(3) V. § 241, n. 1.
(4) L. 7. Strom. c. 6.
(5) Cap. 3.
(6) Cap. 4.
(7) Cap. 58.
(8) Hom. 14 in Levit.
(9) Cf. Hom. 16 in Ierem. n. 5 et 6; Hom. 25 in Luc.
(10) Epist. 52, n. 13.

pro peccatis longo dolore cruciatum emundari, et purgari diu igne, aliud peccata omnia passione purgasse, aliud denique pendere in diem iudicii ad sententiam Domini, aliud statim a Domino coronari. » Et Epist. 66 ad Clerum et plebem Furnitanam data prohibuit, ne pro Victoris « anima oblatio fiat, aut deprecatio aliqua nomine eius in Ecclesia frequentetur, » eo quod contra canones Presbyterum ausus fuisset bonorum suorum tutorem constituere. Ideo subiungit: « Episcopi, antecessores nostri, religiose considerantes, et salubriter providentes censuerunt, ne quis frater excedens ad tutelam, vel curam clericum nominaret, ac si quis hoc fecisset, non offerretur pro eo, nec sacrificium pro dormitione eius celebraretur. » Certum igitur est, in Ecclesia africana saeculo secundo et tertio consuetudinem inolevisse pro defunctis sacrificium offerendi, praesertim quod Patres isti de ea loquuntur tanquam de re a maioribus, ac traditione recepta. *Arnobius Afer* lib. 4, c. Gentes paulo ante finem inquit: « Cur inaniter nostra conventicula meruerunt dirui, in quibus summus Deus oratur, pax cunctis et venia postulatur magistratibus, familiaribus, inimicis, adhuc vitam degentibus, et resolutis corporum vinctione? » — *Lactantius* (1) scribit: « Sed et iustos, cum iudicaverit Dominus, etiam igne examinabit: tum quorum peccata vel pondere, vel numero praevaluerint, igne perstringentur, atque amburentur. Quos autem plena iustitia, et maturitas virtutis incoxerit, ignem illum non sentient. » *Eusebius Caes.* in vita Constantini (2) narrat: « Populus valde multus una cum sacerdotibus non sine lacrymis, et sane magno cum gemitu preces pro anima Imperatoris (defuncti) Deo fundebat: in quo et illi gratum et optatum pio principi officium praestabant, et Deus ipse singularem benevolentiam erga famulum suum ostendit. » *S. Cyrillus Hieros.* Catech. 5 Mystag. n. 9 incruentum describens sacrificium ait: « Deinde pro omnibus generatim (oramus), qui inter nos vita functi sunt, maximum hoc credentes adiumentum illis animabus fore, pro quibus oratio defertur, dum sancta, et per quam tremenda coram iacet victima. » Et n. 10: « Nos pro defunctis, etiamsi peccatores sint, preces Deo offerentes non coronam plectimus, sed Christum mactatum pro peccatis nostris offerimus, clementem Deum cum pro illis, tum pro nobis demereri, et propitiare satagentes. » *S. Epiphanius* (3) inquit: « Preces, quae funduntur pro mortuis, ipsis utiles sunt, quamvis non omnes culpas extinguant. Verum ex eo prosunt, quod plerumque, dum adhuc in terra degimus, sponte aut inviti titubamus, (id est, leviores maculas contrahimus). Nam et iustorum pariter, et peccatorum (defunctorum) mentionem facimus; peccatorum quidem, ut iis a Domino misericordiam imploremus. » *S. Ephraem Syrus* in suo testamento dicit: « Pro odoribus et aromatibus mei memoriam in deprecationibus vestris peragite... Viaticum suppeditate mihi in orationibus, in psalmis et in oblationibus. Et quando diem trigesimum complevero, mei memoriam, fratres, facite; mortui enim oblatione iuvantur, quam viventes faciunt... Quodsi viri Mathathiae debita eorum, qui in bello ceciderant, in oblationibus mundarunt, quanto magis sacerdotes Filii Dei in sanctis oblationibus suis, et in deprecationibus linguarum suarum mor-

(1) Lib. 7 Instit. c. 21.
(2) Lib. 4, cap. 71.

(3) Haer. 75, n. 7.

tuorum debita delere poterunt? » (1). Et in Canon. funebr. 16 ait: « Nominatim et distincte pro defuncto fratre nostro oremus, supplicemus illiri, qui diligentium se preces exaudit» (2). *S. Gregorius Nazianzenus*, Orat. 7, (3) inter alia monita dicit: « Simus... nostras et eorum, qui tanquam in communi via paratiores ad hospitium prius pervenerunt, animas ipsi (Deo) commendantes. » Et Orat. 39 (4) loquitur de iis, qui nimis arrogantes se omnino puros esse, iudicant, et ait: « In altero aevo igne fortasse baptizabuntur, qui postremus est baptismus, nec solum acerbior, sed et diuturnior, qui crassam materiam instar foeni depascitur, ac omnis vitii levitatem absumit. » *S. Gregorius Nyss.* Orat. de mortuis (5) dicit: « Hanc divina sapientia rationem excogitavit, ut in iis hominem esse sineret, quae sibi ipsi elegisset, — ut vitiorum perturbationumque, quae rationi inimicae essent, onere deposito, et vel in praesenti vita precibus, sapientiaeque studio purgatus, vel post obitum per expurgantis ignis fornacem expiatus ad pristinam vellet redire felicitatem. — Corporis usus est nobis necessarius. Eo namque et liberum nobis adest arbitrium, et reditus non intercluditur, sed hoc ordine, et versu volentes ad bonum provehimur, aliis quidem iam inde ab eo tempore, quo vivunt, hic spiritualem, et a vitiis ac perturbationibus alienam vitam instituentibus, aliis autem post hanc vitam purgatorio igne materiae labes, et propensionem ad malum abstergentibus. » In eadem Oratione ait: « Non potest a corpore egressus divinitatis particeps fieri, nisi maculas animo immixtas purgatorii ignis abstulerit. » *S. Chrysostomus* in I Corinth. (6) inquit: Defuncto peccatori oportet « succurrere non lacrymis, sed precibus, supplicationibus, eleemosynis et oblationibus. Non sunt enim haec temere excogitata, neque frustra cornm, qui excesserunt, in divinis mysteriis meminimus, et pro ipsis accedimus rogantes agnum propositum, qui mundi peccatum tulit, sed ut inde eis aliqua sit consolatio. Neque abs re is, qui adstat altari, dum veneranda peraguntur mysteria clamat: Pro omnibus qui in Christo dormierunt, et iis, qui pro ipsis celebrant memorias. Nam si pro ipsis non fierent commemorationes, ne haec quidem dicta essent. Non sunt enim res nostrae ludi scenici, absit; haec enim fiunt ordinatione Spiritus. — Si Iobi filios expiabat Patris sacrificium, quid dubitas, an nobis pro eis, qui excesserunt, offerentibus, ipsis detur aliqua consolatio? Solet enim Deus etiam aliis pro aliis gratificari... Ne nos pigeat, opem ferre iis, qui excesserunt, et pro eis offerre preces; est enim propositum orbis terrae commune piaculum. » Et (7) in Acta Apost. ait: « Si voluerimus defuncto levius supplicium facere, preces pro illo faciamus continuas, demus eleemosynam; et si ille sit indignus, nobis Deus placatior erit. » *S. Isidorus Pelus.* (8) scribit: « Vide, inconstantiam (quae mox ad virtutes, mox ad vitia declinat) igne terminari, vel purgante atque expiante, vel ad extremum usque inflammante. » *S. Ambrosius* in Orat. funebri in obitu Valentiniani Imp. n. 56 ita sacerdotes et plebem alloquitur: « Date manus sacris mysteriis; pio requiem eius (Impera-

(1) T. 2 gr. pag. 399 et 401.
(2) T. 3 syr. pag. 261.
(3) N. 21.
(4) N. 19.
(5) Edit. Paris. 1615-38, tom. 3, p. 631, etc.
(6) Hom. 41, n. 4 et 5.
(7) Hom. 21.
(8) Lib. I, Epist. 370.

toris) poscamus affectu. Date sacramenta coelestia, animam nepotis nostris oblationibus prosequamur. Extollite, populi, mecum manus in sancta, ut eo saltem munere vicem eius meritis rependamus.» In Orat. funeb. pro Theodosio Imp. ita Deum invocat: « Da requiem perpetuam servo tuo Theodosio, requiem illam, quam parasti Sanctis tuis... dilexi, et ideo prosequor eum in regione vivorum, nec deseram, donec precibus et fletu inducam virum, quo sua merita vocant, in montem Domini sanctum, ubi perennis est vita.» Idem (1) in Psalm. CXVIII, inquit: « Alius est ignis, quo exuruntur peccata non voluntaria, sed fortuita, quem paravit servulis suis Dominus Iesus, ut eos ab ista commoratione, quae permixta est mortuis, emundet: alius ille ignis, quem deputavit diabolo, et angelis eius, de quo dicit: *Intrate in ignem aeternum*, quo ille dives ardebat, qui stillari sibi de Lazari digito poscebat humorem. » *S. Hieronymus* (2) Pammachium laudat, quod animam Paulinae defunctae eleemosynis iuvare satageret, scribit enim: « Caeteri mariti super tumulos coniugum spargunt violas, rosas, lilia, floresque purpureos, et dolorem pectoris his officiis consolantur. Pammachius noster sanctam favillam, ossaque veneranda eleemosynae balsamis rigat... sciens scriptum Eccl. III, 33: *Sicut aqua extinguit ignem, ita eleemosyna peccatum.* » *S. Paulinus Nol.* Epist. ad Delphinum (3) dolens non tam de obitu fratris, quam de eius negligentia spirituali, rogat S. Episcopum, « ut orationibus tuis condonetur tibi, ut et illius animam vel de minimo sanctitatis tuae digito distillans refrigerii gutta respergat. » Et (4) ad *S. Amandum* de eodem fratre defuncto scribit: « Impense rogamus..... ut hanc meritis fidei tuae mercedem accumules..... ut misericors et miserator Deus..... refrigeret animam fratris stillicidiis misericordiae suae per orationes vestras. Quia sicut ignis accensus ab eo ardebit usque ad inferos deorsum, ita procuidubio etiam ros indulgentiae eius inferna penetrabit. » Et Epist. 33 *Alethium* laudat, quod pro refrigerio defunctae uxoris suae *Ruffinae* eleemosynas largas distribuerit. *S. Eucherius* Hom. 3 de Epiph. cum antea de iis locutus esset, qui in ignem aeternum ituri sunt, postea subiungit: « Ili vero, qui temporalibus poenis digna gesserunt, ad quos sermo Dei dirigitur, quod non exeunt inde, *donec reddant novissimum quadrantem*, per fluvium igneum, de quo propheticus sermo commemorat: *Et fluvius rapidus, qui currebat ante eum*, per vada ferventibus globis horrenda transibunt. Quanta fuerit peccati materia, tanta erit pertranseunti mora: quantum accreverit culpa, tantum sibi ex homine vindicabit flammae rationabilis disciplina: et quantum stulta iniquitas gessit, tantum sapiens poena desaeviet. » *S. Augustinus* lib. 21 de Civ. Dei, cap. 13, scribit: « Temporarias poenas alii in hac vita tantum, alii post mortem, alii et nunc et tunc, verumtamen ante iudicium illud severissimum, novissimumque patiuntur. » Et lib. 9 Confess. c. 12 matris suae Monicae funus describens inter alia memorat preces ad Deum fusas, « cum offerretur pro ea sacrificium pretii nostri. » Postea ita pergit: « Inspira, Domine meus, Deus meus, inspira servis tuis fratribus meis, ut quotquot haec legerint, meminerint ad altare tuum Monicae famulae tuae cum Patricio quondam eius coniuge per quorum carnem in-

(1) Serm. 3, n. 17. (2) Epist. 66 al. 26. (3) Epist. 19. (4) Epist. 20.

troduxisti me in hanc vitam. » Idem Serm. de verbis Apost. (1) inquit: « Pompae funeris, agmina exequiarum, sumptuosa diligentia sepulturae, monumentorum opulenta constructio vivorum sunt qualiacunque solatia, non adiutoria mortuorum. Orationibus vero sanctae Ecclesiae, et sacrificio salutari, et eleemosynis, quae pro eorum spiritibus eroganlur, non est dubitandum, mortuos adiuvari, ut cum eis misericordius agatur a Domino, quam eorum peccata meruerunt. Hoc enim a Patribus traditum universa observat Ecclesia, ut pro eis, qui in Corporis et Sanguinis Christi communione defuncti sunt, cum ad ipsum sacrificium loco suo commemorantur, oretur, ac pro illis quoque id offerri commemoretur. Cum vero eorum commendandorum causa opera misericordiae celebrantur, quis eis dubitet suffragari, pro quibus orationes Deo non inaniter allegantur? Non omnino ambigendum est, ista prodesse defunctis, sed talibus, ut ita vixerint ante mortem, ut possint eis haec utilia esse post mortem. » *S. Gregorius M.* in Ps. III poenit. ait: « Scio, futurum esse, ut post huius vitae exitum, alii flammis expientur purgatoriis, alii sententiam aeternae subeant damnationis: sed quia illum transitorium ignem omni tribulatione praesenti aestimo intolerabiliorem, non solum in furore aeternae damnationis opto me non argui, sed etiam in ira transeuntis timeo correptionis purgari: » *S. Isidorus Hisp.* (2) scribit: « Sacrificium pro fidelium defunctorum requie offerri, vel pro iis orare, quia per totum hoc orbem custoditur, credimus, quod ab ipsis Apostolis traditum sit. Hoc enim ubique catholica tenet Ecclesia, quae, nisi crederet, fidelibus defunctis remitti peccata, non pro eorum spiritibus vel eleemosynam faceret, vel sacrificium offerret. Nam cum Dominus dicat: *Qui peccaverit in Spiritum sanctum, non remittetur ei neque in hoc saeculo, neque in futuro*, demonstrat, quibusdam illic dimittenda peccata, et quodam purgativo igne purganda. »

2. *Concilia* eandem Ecclesiae fidem contestantur. *Carthaginense III* an. 397, can. 29 statuit: *Ut sacramenta altaris nonnisi a ieiunis hominibus celebrentur... Nam si aliquarum pomeridiano tempore defunctorum, sive Episcoporum, sive Clericorum, sive caeterorum commendatio facienda est, solis orationibus fiat, si illi, qui faciunt, iam pransi inveniantur. Carthaginense IV* an. 398, can. 79 decernit: *Poenitentes, si attente leges poenitentiae exequuntur, si casu in itinere, vel in mari mortui fuerint, ubi eis subveniri non possit, memoria eorum et oblationibus et orationibus commendetur. Romanum IV* an. 502, can. 3 declarat, sacrilegium esse, *ut quae vel pro salute, vel pro requie animarum suarum unusquisque venerabili Ecclesiae pauperum causa contulerit, aut certe reliquerit, ab his, quos haec maxime servare convenerat, in alienitatem transferantur. Aurelianense II* an. 536, can. 14 statuit: *Oblationem defunctorum, qui in aliquo crimine fuerint interempti, recipi debere censemus, si tamen non ipsi sibi mortem probentur propriis manibus intulisse. Bracarense I* an. 563, can. 39 dicit: *Qui sibi ipsis quolibet culpabili modo inferunt mortem, nulla pro illis fiat commemoratio, nec cum Psalmis sepeliantur. Toletanum XI* an 675, can. 12 ait: *De his autem, qui accepta poenitentia, antequam reconcilientur, ab hac vita recesserint, pla-*

(1) Serm. 172 al. 32, n. 2.

(2) Lib. 1 de eccles. offic., c. 18.

cuit nobis, ut et memoria talium in Ecclesiis commendetur, et oblatio pro eorum delicto a presbyteris recipiatur. Cabilonense an. 813, can. 39 ordinat: *In omnibus missarum solemniis pro defunctorum spiritibus loco competenti Dominus deprecetur* etc. *Wormatiense* an. 868 definit, etiam pro suspensis in patibulo post peractam confessionem esse orandum et sacrificandum. Graeci in professione fidei, quam obtulerunt *Gregorio X* in *Conc. Lugdunensi II*, quaeque approbata fuit a Concilii Patribus, dixere: *Si vero poenitentes in charitate decesserint, antequam dignis poenitentiae fructibus de commissis satisfecerint, et omissis, eorum animas in poenis purgatorii post mortem purgari: et ad poenas huiusmodi relevandas prodesse eis fidelium vivorum suffragia, missarum scilicet sacrificia, orationes, et eleemosynas, et alia pietatis officia, quae a fidelibus pro aliis fidelibus fieri consueverunt secundum Ecclesiae instituta.* Eadem fidei professio iterum approbata, et dogma, de quo agimus, decisum fuit in *Concilio Florentino*, consentientibus Graecis, in decreto unionis confirmato ab *Eugenio IV* in Bulla: *Laetentur coeli. Conc. Tridentinum* pluribus locis veritatem hanc catholicam definivit et propugnavit. Sess. VI, can. 30 ait: *Si quis post acceptam iustificationis gratiam cuilibet peccatori poenitenti ita culpam remitti, et reatum poenae deleri, dixerit, ut nullus remaneat reatus poenae temporalis exsolvendae vel in hoc saeculo, vel in futuro in purgatorio, antequam ad regna coelorum aditus patere possit, anathema sit.* Sess. XXII, can. 3 de sacrificio missae definit: *Si quis dixerit, missae sacrificium... neque pro vivis, et defunctis, pro peccatis, poenis et satisfactionibus, et aliis necessitatibus offerri debere, anathema sit.* Et Sess. XXV, in decreto de purgatorio docet: *Cum catholica Ecclesia Spiritu sancto edocta, ex sacris Litteris, et antiqua Patrum traditione in sacris Conciliis, et novissime in hac oecumenica Synodo docuerit, purgatorium esse, animasque ibi detentas fidelium suffragiis, potissimum vero acceptabili Altaris sacrificio iuvari; praecipit sancta Synodus episcopis, ut sanam de purgatorio doctrinam a sanctis Patribus, et sacris Conciliis traditam a Christi fidelibus credi, teneri, doceri, et ubique praedicari diligenter studeant.* Etiam Graeci schismatici *in synodo Hierosolymitana* an. 1672 in causa Protestantium habita, consensum suum cum Ecclesia romano-catholica manifestarunt. Cum enim can. 18 dixissent, animas ex hac vita migrantes aut salvari, aut damnari, postea subiungunt: *Quos vero lethalium peccatorum desperatio non intercepit, sed ante mortem poenituit, at nullum fecerunt fructum poenitentiae semetipsas affligendo* etc., *snamque tum in Deum, tum in proximum charitatem operibus demonstrando, quae et catholica Ecclesia recte ab initio satisfactiones appellavit; horum animas credimus ad inferos deduci, ibique iustas pro iis peccatis poenas sustinere, at suae tamen futurae liberationis esse conscias, et a summa bonitate per sacerdotum orationes suorumque parentum eleemosynas liberari. Ad hoc vero potissime valet incruentum missae sacrificium.*

3. *Alia monumenta ecclesiastica* perpetuam Ecclesiae de existentia purgatorii, et de utilitate suffragiorum fidem evidenter ostendunt. Hanc inprimis probant *Liturgiae antiquissimae*, in quibus tempore sacrificii non solum pro vivis, sed etiam pro defunctis preces praescribuntur. Sic

in *liturgia hierosolymitana*, quae S. Iacobo tribuitur, quaeque in usu fuit in plerisque Orientalibus Ecclesiis, quaeque citatur a *Concilio Trullano*, et exponitur a *S. Cyrillo Hier.* dicitur: *Fac, Domine, ut oblatio nostra grata et accepta sit, per spiritum sanctificata in propitiationem peccatorum nostrorum, et eorum, quae populus per ignorantiam admisit, et in requiem animarum earum, quae ante nos obdormierunt.* In liturgia *Ecclesiae romanae*, a S. Petro, ut fertur, scripta, oratur: *Memento, Domine, famulorum famularumque tuarum, qui nos praecesserunt cum signo fidei, et dormiunt in somno pacis... Ipsis, Domine, et omnibus in Christo quiescentibus locum refrigerii, lucis et pacis ut indulgeas, deprecamur.* Similes orationes pro defunctis habentur in *liturgia alexandrina*, quae S. Marco, in *aethiopica*, quae S. Matthaeo, et in *mediolanensi*, quae S. Barnabae adscribitur. Quamvis autem critici dubitent, an praefatae liturgiae ab ipsis Apostolis scriptae fuerint, a nemine tamen negari potest, eas antiquissimas esse, ita ut Apostolos auctores habere crederentur. Ipsi sane Ss. Patres consuetudinem tempore sacrificii pro defunctis orandi ab Apostolis repetunt. Ita *S. Chrysostomus* (1) inquit: « Non frustra haec ab Apostolis legibus sunt constituta, ut in venerandis, inquam, et honorificis mysteriis memoria eorum fiat, qui decesserunt. Noverunt hinc multum ad illos lucri accedere, multum utilitatis. Eo enim tempore, quo universus populus stat manibus passis, ac coetus sacerdotalis, et illud horrorem incutiens sacrificium, quomodo Deum non placabimus pro istis orantes? » Hinc non solum liturgiae iam adductae, sed etiam caeterae, quae sub nomine *S. Basilii*, *S. Chrysostomi*, *S. Gregorii* et *S. Cyrilli* vulgatae sunt, *syriaca*, *mozarabica*, *seu hispanica*, *gothica*, etc., orationem pro defunctis continent. Huc insuper accedunt liturgiae plurium sectarum, quae a primis ipsis Ecclesiae saeculis separatae sunt ab Ecclesia, in quarum numero sunt liturgiae *iacobitarum*, *coptorum*, *armenorum*, *aethiopum*, *chaldaeorum*, *syrorum*, *nestorianorum* et *malabaricorum*, qui peculiarem missam habent pro defunctis, quae prostat apud *Le-Brun* (2), qui praeterea animadvertit, liturgias omnes editas ante sexdecim saecula, nulla omnino excepta, memorias et preces habere pro animabus defunctorum, omnesque Orientales Ecclesias unanimiter credere, sic ordinatum fuisse ab Apostolis, iuxta id etiam, quod legitur in Constitutionibus apostolicis, editis sub finem saeculi secundi. Hinc praedictae sectae, quarum errores Ss. Patres et Concilia strenue impugnarunt, nunquam reprehensae sunt propter preces pro defunctis, quas ab Ecclesia catholica didicerunt, et secum asportarunt. Cum autem *Aërius* teste S. Epiphanio (3) negaret, animas defunctorum precibus viventium iuvari, haec eius sententia mox a Ss. Patribus impugnata et ab universa Ecclesia tanquam haeretica reiecta est: ex quo manifeste patet, quaenam fuerit quarto saeculo Ecclesiae fides. Denique fidem de Purgatorii existentia et de utilitate suffragiorum etiam contestantur vetustiora ipsa epitaphia, seu sepulcrales inscriptiones, in quibus pacem et requiem vivi defunctis adprecantur, vel a defunctis ipsis bona expostulan

(1) Hom. 3 in Ep. ad Philipp. n. 4.

(2) In explicat. Missae, Diss. 10.
(3) Haer. 75.

tur; hasce illustravit *Gener* (1), et *Cl. Morcelli* (2).

Nota 1. Argumenta Traditionis adeo luculenta sunt, ut etiam quidam Protestantes negare non sint ausi, fidem de existentia purgatorii, et de utilitate suffragiorum, quibus vivi defunctis subveniunt, antiquissimam esse. *Zuinglius* de canone Missae loquens fatetur, Augustinum et Chrysostomum asserere, usum orandi pro mortuis ab ipsis Apostolis in Ecclesiam introductum esse. *Calvinus* (3) inquit: « Ante mille et tercentos annos usu receptum fuit, ut precationes fierent pro defunctis. » *Buddaeus* (4) scribit: « Cum per Apostolorum discessum scripta quaedam apocrypha sub nomine Iacobi, Hermae, Andreae procuderentur, inter alia platonica dogmata Iudaeis etiam probata, purgationis huiusmodi semina in iis sparsa sunt: » quibus verbis arrogantem suam temeritatem prodit, qua arbitratur, se melius doctissimis et piissimis Patribus declaratae fidei, et consuetudinis genesin explorasse, et non mentem suam praeiudiciis obcaecatam, sed totam Ecclesiam iam ab Apostolorum temporibus in fide turpiter aberrasse. *Binghamus* quoque (5) dicit: « Fuisse autem universalem Ecclesiae praxin pro omnibus, nemine excepto, orare, ex concordi omnium scriptorum ecclesiasticorum testimonio liquet. » Agit autem de precibus defunctorum. Similia testimonia etiam alii eruditi Protestantes tulerunt, qui idcirco fateri coguntur, non Ecclesiam Romanam, sed seipsos ab antiqua primorum saeculorum fide descivisse.

Nota 2. Nonnulli ex Protestantibus argumenta ex traditione petita impugnare, aut saltem obscurare conati sunt, ac ideo sequentia obiecerunt.

Obi. I. *S. Cyprianus*, *S. Cyrillus Hier.*, *S. Ambrosius*, *S. Chrysostomus* et alii Patres dicunt, non dari in altera vita poenitentiae locum, et ideo nullam obtineri remissionem peccatorum. Aperte igitur purgatorium ab iis negatur.

Resp. Citati Patres fidem suam de existentia purgatorii, et de utilitate suffragiorum pro defunctis apertissime profitentur, ut patet ex eorum testimoniis iam citatis. Ne ergo supponatur, ipsos turpiter sibi contradixisse, dicendum est, quod, doctrinae catholicae fideliter insistentes, poenitentiam et remissionem peccatorum iis tantum denegent, qui in funesto peccati lethalis statu decedentes, non in purgatorium, sed in infernum detruduntur, ex quo nulla est redemptio. De his sermonem esse patet ex contextu et ex scopo Ss. Patrum, qui peccatores alloquuntur, ut eos ad poenitentiam et quidem tempestivam inducant.

Obi. II. *S. Augustinus* l. 2 de pecc. merit. et remiss. (6) scribit, peccata hic remissa non obesse post mortem. Et lib. de spir. et litt. (7) ait, peccata venialia hominem iustum non impedire a vita aeterna. Idem S. Doctor de purgatorio loquitur, ut de re dubia et incerta. Nam in Enchir. (8) exponens locum Apostoli: *Ipse tamen salvus erit, sic tamen quasi per ignem*, ita scribit: « Tale aliquid etiam post hanc vitam fieri, incredibile non est, et utrum ita sit, quaeri potest. » Imo lib. 1 de pecc. merit. et rem. (9) consonat cum Auctore libri Hypognostici (10), qui purgatorium penitus ne-

(1) Theol. dogm. schol. tom. 4, tract. 3, p. 2, lib. 3, § 2, class. 8.
(2) De stilo inscript. latin., lib. 2, cap. 3 de Epitaphiis.
(3) Lib. 3 Instit., cap. 5, § 10.
(4) Theol. dogm. lib. 2. c. 3. § 30.
(5) Lib. 15, cap. 3, § 16, tom. 6.
(6) Cap. 33. (7) Cap. 28. (8) Cap. 68.
(9) Cap. 28. (10) Lib. 5, cap. 5.

gat; scribit enim: « Primum locum fides Catholicorum divina auctoritate credit, esse regnum coelorum, secundum gehennam, ubi omnis apostata, vel a fide Christi alienus aeterna supplicia experietur, tertium penitus ignoramus, imo nec esse in Scripturis sanctis, invenimus. »

Resp. In primo loco S. Doctor loquitur de peccatis perfecte remissis quoad culpam et poenam, quae non obsunt post mortem: vel his verbis, sicut in secundo textu docet, quod peccata remissa quoad culpam, aut etiam venialia animae adhuc inhaerentia non impediant, quominus iustus suo tempore, nempo post plenam satisfactionem Deo persolutam, aeternam gloriam consequatur. Quod tertiam difficultatem attinet, *S. Augustinus* de purgatorio quoad substantiam spectato, et de suffragiorum pro defunctis utilitate tanquam de re certa, explorata, ac prorsus indubitata semper locutus fuit, ut patet ex testimoniis S. Doctoris iam allatis: dubitavit autem tantummodo de poenarum genere, quo in altera vita animae purgentur, an scilicet per ignem vere materialem, an per aliud tormenti genus, quod metaphorice *ignis* appelletur: qua de re nunc quoque nil de fide definitum est. Quod spectat ad ultimam difficultatem, etiam Ecclesia catholica post iudicium duos tantum admittit hominum status, aeternam beatitudinem et damnationem. De his duobus statibus loquuntur tam *S. Augustinus*, quam auctor libri Hypognostici, et nequaquam purgatorium negant, quod usque ad extremum iudicium futurum est, sed illum tertium statum excludunt, quem adstruebant Pelagiani, et in quo infantes sine baptismo mortuos degere, et naturali quadam felicitate in perpetuum frui. commenti; unde istis non quidem regnum coelorum, seu tamen vitam aeternam adiudicarunt. Hunc tertium locum excludentes, et vitam aeternam in sensu Pelagianorum negantes, nonnisi doctrinam Ecclesiae catholicae proposuerunt et defenderunt, quae post iudicium extremum duplicem tantum hominum statum agnoscit, non autem ideo purgatorium inficiatur, ante illud iudicium vere existens.

Obi. III. Ex liturgiis nullum solidum argumentum inferri potest. Nam Ecclesia orat etiam pro Beatis, qui suffragiis non indigent; sic, ex. gr., in missa *S. Leonis M.* olim legebatur: *Annue nobis, Domine, ut animae famuli tui Leonis haec prosit oblatio*, etc.; et in secreta dicitur: *Ut per piae placationis officia, et illum beata retributio comitetur, et nobis gratiae tuae dona conciliet.* — Imo in liturgiis Ecclesiae etiam inveniuntur preces pro damnatis, quibus tamen certum est, easdem nihil prodesse. Sic Ecclesia in missa orat ad Deum: *Ut liberet animas omnium fidelium defunctorum de poenis inferni, et de profundo lacu; ut liberet eas de ore leonis, ne absorbeat eas tartarus, ne cadant in obscurum*, etc. Praeterea Ecclesia orat, ut *liberentur de morte aeterna in die illa tremenda, quando coeli movendi sunt, et terra, dum* (Christus) *venerit iudicare saeculum per ignem.* Certum vero est, quod in die iudicii, cessante purgatorio, reprobi iuvari nequeant per preces.

Resp. Quoad orationes, quae pro Beatis fundi videntur, observat *Cardin. Bona* (1), id ortum fuisse ex antiqua Ecclesiae disciplina, quando solis Martyribus publicus et solemnis cultus concedi solebat: « Reliqui autem, presertim Episcopi, qui in pace Ecclesiae etiam cum opinione san-

(1) Lib. 2 rerum liturg., c. 14, n. 4.

ctitatis decedebant, sacris defunctorum tabulis inscribi, eorumque nomina promiscue legi consueverant, ita ut nullum discrimen esset inter illos, qui postea sancti nuncupati sunt, quales fuerunt *Hilarius, Athanasius*, etc.... Cum igitur eo tempore utrorumque par causa esset, nec ulla Ecclesiae declaratione constaret, quemquam ex illis Dei visione frui, et consequenter viventium non indigere suffragiis, pro omnibus indiscriminatim preces, et sacrificia offerebantur. » Fortasse illa pro S. Leone oratio eo tempore facta fuit, quo recens eiusdem depositio recolebatur, ac postea in eiusdem Missa retenta, quando Sanctis etiam Confessoribus Liturgiae tributae fuerunt: quamquam *Innocentius III* in cap. *Cum Marthae* (1) illam orationem sic explicet, *ut oblatio illi prosit* ad honorem, ut nempe magis a fidelibus glorificetur. Haec oratio tamen fuit correcta: non autem secreta, quae intuitu Sancti magis congratulationem praesefert, quam supplicationem. — Ecclesiam autem pro damnatis orare, prorsus negamus. Nam in citata oratione nomine *inferni, profundi lacus*, etc., non designatur infernus, ex quo nulla est redemptio, sed purgatorium, cuius locus subterraneus esse creditur, et cuius poenae acerrimae sunt, quamvis cum poenis peccatorum non comparandae. Falsum porro est, quod Ecclesia oret pro reprobis, quorum sors iam in morte decisa fuit, ut in iudicio extremo ab inferno liberentur. Ecclesia enim, sicut dum pro vivis orat, defunctorum non obliviscitur, ita etiam in commemoratione omnium fidelium defunctorum orationem pro vivis non omittit, sed orat pro suis fidelibus, ut non inveniantur simul cum reprobis in tremenda die iudicii: ideo Celebrans non dicit: libera animas defunctorum, sed ***libera me de morte aeterna***, etc.

(1) De celebr. Miss.

C. *Argumenta philosophico-theologica.*

§ 768. 1. Existentia purgatorii necessario infertur ex duobus dogmatibus catholicis iam probatis. Ex dictis enim § 239 etc. manifestum est, existere peccata venialia, quae poenam quidem temporalem merentur, sed reatum aeternae damnationis non contrahunt. Demonstratum pariter est § 654, in iustificatione peccatoris tolli quidem reatum culpae, et poenae aeternae, sed non semper remitti poenam temporalem, quae ad satisfactionem Deo praestandam sustinenda est. Iam facile contingere potest, ut anima levibus peccatis inquinata ex hac vita discedat, quin pro iis poenam debitam sustinuerit, aut quin, venia peccatorum gravium accepta, poenitentia sufficienti pro illis iustitiae divinae satisfecerit. Talis autem anima in infernum detrudi nequit, quia neque peccatum veniale, neque peccatum mortale, quoad reatum culpae remissum aeternam damnationem meretur. Sed tamen talis anima in coelum recipi nequit, quia a reatu poenae temporalis libera non est, et de sede Beatorum dicitur: *Non intrabit in eam aliquid coinquinatum* (2). Necessario ergo admittendus est tertius locus, in quo animae iustae, sed non perfecte purae supplicia quaedam sustineant, donec omnino purgatae sint. — Rationem hanc theologicam *S. Thomas* (3) proponit his verbis: « Sap. VII, 25 dicitur, quod *nihil inquinatum in eam incurrit;* et Isa. XXXV, 8, non *transibit per eam pollutus:* polluitur autem anima per peccatum in quantum rebus inferioribus

(2) Apoc. 21, 27. (3) Lib. 4 c. Gent., c. 91.

satisfactio praestanda esset, nulla autem in altera, ita ut debita non soluta coelestis gloriae consecutionem nullatenus retardarent, tunc homines nec a peccatis venialibus sufficienter retraherentur, nec ad opera satisfactoria valide excitarentur; et, ut ait *S. Thomas* l. c., « melioris essent conditionis negligentes, quam solliciti. » E contra vero si pro quolibet peccato veniali, aut pro satisfactione non plene in hac vita praestita aeterna poena constituta esset, homines de aeterna sua salute desperare deberent: cum quilibet cognoscat, se ab omni peccato veniali diu immunem permanere non posse, cum plena satisfactio per mortem praecocem, et alias causas facile impediatur, et de ea praestita sine revelatione divina nemo certus esse possit. Sicuti autem temeritas et negligentia, ita etiam desperatio moralitatem penitus labefactat. Ipsa igitur ratio practica postulat, ut existat purgatorium, in quo etiam post mortem peccata venialia nondum extincta puniantur, et satisfactio pro peccatis quoad culpam remissis praestari possit et debeat.

4. Consensus gentium argumenta philosophico-theologica confirmat, dicente *Tullio:* « Opinionum commenta delet dies, naturae iudicia confirmat » (1). Nam purgatorium, seu locum expiationis in altera vita iam Gentiles crediderunt, philosophi, et poëtae, graeci, et romani. Etenim *Clemens Alex.* (2) refert, *Stoicos* credidisse statum expiationis post mortem, quem vocabant empyrosin. Doctrina *Pythagoraeorum* circa metempsycosin eidem fundamento innititur; putant enim animam in alio corpore, ad quod transmigrat, praecedentia delicta expiare debere. *Plato* in libro de anima (apud Euseb. (3)) inquit: « Qui videntur propter peccatorum magnitudinem, ut sunt sacrilegia, homicidia illegitima, et similia, insanabiles esse, illi coniiciuntur in tartarum, unde nunquam possunt evadere. Qui vero iudicantur, magna quidem peccata, sed quae medicabilia, seu sanabilia sunt, perpetrasse; — illi pro ratione delicti in diversa ignis flamma comburendi coniiciuntur; tandem post annum et amplius appropinquant paludi Acherontis; ibi vero eos, quos laeserunt, inclamant, et suppliciter petunt, ut permittantur egredi, et recipiantur. Et si adversariis suis hoc persuaserint, egrediuntur, et desinunt in poenis versari. » Graeci passim mortuos *patientes*, *laborantes*, etc. vocant, et cum *Homero* (4), *lugentes campos* in altera vita admittunt, quos memorat etiam *Virgilius* Aeneid. lib. 6 (5), qui ibid. (6) pluribus describit eos, « qui exercentur poenis, veterumque malorum supplicia expendunt. » *Claudianus* similiter in Ruffin. (7) canit: « Quos ubi per varios annos, per mille figuras egit Lethaeo purgatos flumine, etc. » — *Zoroaster*, cuius doctrinam *Persae* secuti sunt (8) loquitur de transmigratione animarum per duodecim zodiaci signa, priusquam emaculatae perveniant ad coelestem beatitudinem. De *Indis* Auctor Epist. Indic. (9) hoc testimonium reddit: « Bonzii, qui sunt sacerdotes apud Indos, dicunt, eos, qui forte ad inferos relegati sunt, a mediis flammis vindicandos, si Bonzii deprecatores accesserint. » In eandem doctrinam conveniunt *Islamitae*, qui orationem pro defunctis vocant *El-Katme*, ut

(1) Lib. 2 de Nat. Deor. (2) Lib. 5 Strom.
(3) Lib. 2 Praep. evang. cap. ult.
(4) Iliad. l. 3. (5) V. 411. (6) V. 740.
(7) Lib. 2, v. 491.
(8) Ap. Euseb. l. c., cap. 37, etc.
(9) Epist. 4.

testatur *Maruccius* in Alcorano arabice ac latine edito: imo *Belonius* (1) docet: « Mahumetani defunctorum corpora catervatim adeunt certis quibusdam diebus, ac pro ipsorum salute orant. » *Iudaeorum* antiquorum fidem cognoscimus ex II Mach. XII, eamque testatur *Ios. Flavius* de Antiq. (2). Sed etiam post Christum eandem fidem retinuerunt Iudaei, ut patet ex Talmude Hieros., in quo distinguunt tres hominum conditiones post mortem: perfecte iustos, qui in coelo collocantur; impios, qui in gehennam proiiciuntur, et medios de quibus dicunt: « In igne natant, latrant, et ascendunt, ut scriptum est: *Et inducam tertiam partem per ignem, et conflabo, sicut conflatur argentum, et probabo eos, sicut probatur aurum* (3); — et de illis Anna dixit: *Dominus vivificat, et mortificat, descendere facit ad inferos, et ascendere facit* (4). » Iudaei etiam orationem fundunt pro defunctis, quam nominant *Kadisch:* de quo ritu apud ipsos recepto fidem facit liber, qui inscribitur *Mazor*, pluresque Rabbini testantur apud *Serrarium* in Harmonia Machabaeorum lib. 2, cap. 12.

Nota. 1. Quamvis Protestantes generaliter loquendo purgatorium negent, fuerunt tamen ex his ipsis, qui illud admiserunt, et pro defunctis orandum esse censuerunt. Ita *Bossuetus* in Hist. variat. (5) testatur, *Grotium* concedere tanquam veritatem revelatam, animas iustorum egredi ex hoc mundo posse nec prorsus insontes, nec plane detersas: ex quo principio purgatorium admittere coactus est. *Leibnitius* in Miscellaneis (6) purgatorium profitetur, et inter alia dicit: « Tempus purgationis tam diuturnum est, quamdiu opus est animam in intelligenda satis pristini peccati sui malitia versari: dolor ergo ille consistit in visione peccati, mali, et diaboli etc. » *Franc. Buddaeus* lib. 2, Inst. theol. etc. (7), quamvis doctrinae catholicae adversetur, addit tamen: « Non defuerunt ex nostratibus, qui existimarunt, non esse nefas pro defunctis orare. *Urbanus Regius*, cuius insignia in Ecclesiam nostram merita nemo ignorat, non tantum ipsemet ita censuit, sed et Lutherum in eadem fuisse sententia, quod alias notum est, observat his verbis: Quare - Lutherus non putat, a christiana pietate alienum esse, si pro nostris defunctis semel, atque iterum ex libera devotione oraverimus. » Pro eadem sententia a *Ioan. Fabricio* citantur Auctor Apologiae confessionis Augustanae, Chemnitius, Gerardus, Calixtus, Hildebrandus et alii. Etiam inter recentiores Protestantes nonnulli statum expiationis in altera vita, et preces pro defunctis admittunt. Observat autem *Cl. Perrone* (8): « Si Protestanti cuilibet *purgatorium* commemores, excandescit; si vero ab eodem quaeras, utrum admitti possit, nec ne status *expiationis*, *epurationis*, aut *schola praeparationis*, *expiationis* etc., id tibi facile tribuit: imo interdum eiusmodi statum admittendum esse, vehementer contendit. Tanta est vis verborum! » — His addi potest, Protestantes tanta vi se ad purgatorium admittendum adactos sensisse, ut multi ex ipsis poenarum inferni aeternitatem negantes, atque damnatis quoque locum poenitentiae, et spem veniae concedentes, infernum in purgatorium transmutarint.

Nota. 2. His non obstantibus multi

(1) Lib. 3 Observ. cap. 30.
(2) Lib. 18, cap. 13. (3) Zachar. 13, 9.
(4) I Reg. 2, 6. (5) Lib. 15, n. 140.
(6) N. 77, etc. (7) Cap. 3, § 20.
(8) De Deo Creat. p. 3, cap. 6, nota 4 ad n. 695.

ex Protestantibus, praecipue vero Sociniani doctrinam catholicam ut absonam et spuriam reiiciunt, et varias ei difficultates obmovent, quae solvendae supersunt.

Obj. I. Doctrina de purgatorio, ac de suffragiorum utilitate orta est vel ex paganismo, qui inter suas superstitiones orcum, et alia subterranea loca ad animas affligendas statuebat: vel ex naturali quadam, et nobis insita pietate et amore in defunctos; unde illuc impellimur, ut eos bene valere cupiamus, aut in preces erumpamus ex suavi quadam illusione, vana tamen, atque fallaci: eliminanda ergo est doctrina ex tam spuriis fontibus orta.

Resp. Origo doctrinae a multis creditae est factum historicum, quod non ex vanis ratiociniis, sed ex solidis argumentis probandum est. Adversarii autem pro sua opinione nullum solidum monumentum afferunt. Quamvis enim constet, etiam paganos locum expiationis in altera vita admisisse, nullo tamen argumento probari potest, praefatam doctrinam ex paganismo in christianam Religionem irrepsisse. Iudaei enim in genere loquendo a superstitionibus Gentium abhorruerunt, et si aliquando ad illas deflexerunt, mox a Prophetis graviter reprehensi sunt; quod tamen circa doctrinam de purgatorio nunquam factum fuisse, Scriptura testatur. Multo minus a paganismo praefatam doctrinam accepit Ecclesia christiana, quae verbo scripto, et tradito tam fideliter semper inhaesit, ut nulla nova, aut aliena doctrina sine maximo tumultu in ea proponi et propagari potuisset. Origo ergo doctrinae de purgatorio ex Revelatione petenda est, quod iam ex solidis argumentis proditum fuit. Revelatio enim iam in primordio mundi facta et per traditionem propagata est: unde Ecclesia, seu vera Dei religio, si illius amplitudinem spectemus, ethnicismo anterior est. Ethnici nempe, quod a progenitorum religione acceperant, erroribus suis, ac vanis commentis eo turpius depravarunt, quo magis ab ea digressi sunt, non tamen ita, ut vestigia ac lineamenta antiquae veritatis hic atque illic non retinuerint. Ipse igitur universalis gentium consensus ostendit, doctrinam de purgatorio divinitus revelatam esse. Quodsi adversarii praedictum consensum gentium pertinaciter a revelatione repetere recusent, saltem admittere debent, rationem sibi relictam tam clare, et invincibiliter existentiam purgatorii postulare, ut omnes gentes locum quemdam expiationis in altera vita statuerint. — Argumenta autem, quae probant, doctrinam de purgatorio revelatam esse, alteram quoque opinionem disiiciunt, quae ex naturali in mortuos affectu, et ex dulci et inani mentis illusione preces ac suffragia pro defunctis repetit. Nam si haec forte in privatis individuis, privatorumque precibus aut praxi concedi posset, de publicis tamen, et ab universa Ecclesia praescriptis admitti nequit. Caeterum etiam in privatis hominibus oratio pro defunctis tenere dilectis fidem de statu expiationis supponit, unde quaestio renovatur, undenam haec fides repetenda sit? Denique experientia testatur, etiamnum eos, qui a spiritu religionis christianae alieni naturales tantum affectiones suas sequuntur, in dilectorum morte amaras quidem lacrymas fundere, de pompa funeris, ac de splendidis monumentis sollicitos esse, preces autem, et suffragia negligere, quamvis purgatorium existere non inficientur.

Obj. II. Satisfactio Christi infinita

— Denique spiritus amoris, quo Christiani reguntur, fatentibus Protestantibus, non excludit timorem inferni, et multo minus timorem purgatorii excludere potest. Quinimo doctrina catholica spiritum amoris, seu dilectionem etiam ad defunctos extendit, et ideo tam cum spiritu religionis christianae, quam cum naturae nostrae affectionibus congruit. Interim ait *Cl. Perrone*(1): « Protestantismi doctrina dura est, et abiecta. Dum enim christianismi integritatem corrumpit, pias omnes affectiones extinguit, vincula omnia, quae inter mundum hunc visibilem, ac invisibilem intercedunt, atrociter praecidit: illum dissolvit nexum, quo utraque Ecclesia sive in terra militans, sive in purgatorio patiens inter sese coniunguntur, ac omnem demum viam intercludit, qua superstites erga propinquos et amicos pios sese, ac liberales praebeant. »

Obi. IV. Deus nobis praecepit, ut inimicis nostris iniurias perfecte condonemus, et ab omni vindicta abstineamus. Ficta igitur et fraudulenta iudicaretur hominis cum inimico reconciliatio, si ille post condonationem iniuriae et amicitiae sponsionem aliquod malum aut damnum huic afferret. Ergo a pari si Deus a iustis poenas exigeret in purgatorio ob peccata, quae ipsis dimisit, ipsos vere ac sincere suam in amicitiam recepisse non diceretur. Talis autem modus agendi Deo, perfectissimo omnium virtutum exemplari, indignus est, et sapientiae ipsius contrarius, quia poenae pro emendatione in futurum infliguntur, quae in altera vita contingere nequit.

Resp. Paritas in obiectione instituta ex omni parte claudicat. Longe enim alia ratio est reconciliationis hominis cum inimico, et Dei cum poenitente. Privati enim homines iniurias ulcisci prohibentur, quia Deo soli competit vindicta, et iis, qui vices Dei in terra agunt. Ideo Iudex, qui malefactorem quoque amare tenetur, iustas tamen poenas eidem infligere potest et debet. Imo etiam privati homines, quamvis iniurias condonare obligentur, ea tamen, quae sibi ex iustitia debentur, omni iure exposcere possunt, quin ideo reconciliatio ficta et fraudulenta dicenda sit. Quanto magis Deus post peccatorum remissionem satisfactionem sibi debitam postulare potest? Suum quippe ius exercet misericordia, cum peccatum condonat, suum iustitia, cum poenas satisfactorias exigit. Neque id sapientiae divinae adversatur; nam Deus iam in hac vita poenas infligit non solum ad cautelam et emendationem in futurum, sed etiam in vindictam peccati praeteriti, ut § 654, etc., probatum est. Praeterea poenae in purgatorio statutae sat efficaces sunt, ut homines in statu viae tum a peccatis retrahant, tum ad opera bona et satisfactoria impellant, etsic perfectam hominum viatorum moralitatem promoveant, quod divinae sapientiae maxime congruit.

Obi. V. Peccata venialia non possunt post hanc vitam remitti, quia non remittuntur absque poenitentia, quae liberum contritionis, vel saltem attritionis actum exigit: talis autem actus anima cessante tempore merendi non est capax; quamobrem in altera vita poenitentiae non datur locus. Nullum ergo admitti potest purgatorium, delendis culpis venialibus destinatum.

Resp. Cum de fide sit, animam venialibus tantum peccatis inquinatam non damnari, sed regnum coelorum, priusquam plene purgata sit, introire non posse, post diem vero iudicii et

(1) De Deo Creat. p. 3, cap. 6. art. 2 de purgat., n. 724.

tremi duplicem tantum hominum statum permanere: necessario admittendum est, purgationem a peccatis venialibus in altera vita dari. *Scotus* quidem docuit, omnia peccata venialia iustis quoad culpam ante mortem remitti, quia post mortem deficiente libertate reatus culpae per poenitentiam deleri non posset. Alii autem theologi docent, post mortem non dari quidem satisfactionem stricte et proprie talem, ad quam requiritur libertas a necessitate, dari tamen veram satispassionem, quae poenitentia seu satisfactio minus propria dici potest, sicut qui sententia iudicis, licet invitus, pro patrato crimine poenas luit, satisfacere dicitur. Neque difficultas est, quoad deletionem reatus culpae. Cum enim iusti in statu habituali charitatis decedant, culpae veniales in purgatorio remitti possunt per actum dilectionis et patientiae; atque illa acceptatio poenae a Deo inflictae, cum a charitate procedat, dici potest virtualis quaedam poenitentia, quae, etsi non sit proprie meritoria gratiae, est tamen remissoria peccati. Cum hac doctrina consonat *S. Thomas*, qui (1) dicit: « Quod culpa venialis in eo, qui cum gratia decedit, post hanc vitam dimittitur per ignem purgatorium, quia poena illa aliqualiter voluntaria virtute gratiae habet vim expiandi culpam omnem, quae simul cum gratia stare potest. » Et iterum (2) inquit: « Post hanc vitam non potest esse meritum respectu praemii essentialis, sed respectu alicuius accidentalis potest esse, quamdiu manet homo in statu viae aliquo modo: et ideo in purgatorio potest esse actus meritorius quantum ad remissionem culpae venialis. » Haec sententia S. Thomae docentis, venialia etiam quoad reatum culpae in altera vita remitti, quamvis non sit de fide, et ab Ecclesia definita, eo quod certum omnino non sit, Christum per illa verba: *Non remittetur ei neque in hoc saeculo, neque in futuro*(3), locutum fuisse non modo de reatu poenae, sed etiam de reatu culpae, est tamen inter theologos multo communior, et S. Scripturae ac Patribus longe conformior, quam opposita *Scoti* opinio. Probe autem attendendum est, totam difficultatem versari circa modum, quo peccata venialia in iustis decedentibus remittuntur; atque ante oculos habendum est, ignorantiam modi non tollere certitudinem facti.

II. *Quaestiones reliquae theologicae ad purgatorium spectantes.*

§ 769. Praeter dogmata catholica hactenus probata aliae quaestiones ad purgatorium spectantes moventur, quas Ecclesia infallibili suo iudicio non definivit. Non licet autem tales quaestiones silentio praeterire, quia circa materiam versantur, quae tum motiva, tum officia moralitatis proponit, et de qua publice coram populo frequenter disserendum est. Sollicite profecto theologus cavere debet, ne sine solida ratione poenas purgatorii exaggeret, aut temere easdem extenuet, et ne in assignando animas patientes iuvandi modo ad superstitionem deflectat. Cum autem agatur de doctrina ab Ecclesia non definita, hac ipsa de causa argumenta ponderanda sunt, quae pro eadem afferuntur. Indagare igitur oportet, quid *de gravitate poenarum purgatorii, de earundem diuturnitate, de loco purgatorii*, et *de suffragiis pro defunctis* censendum sit.

(1) In 4 Sent., Dist. 21, q. 1, art. 3.

(2) Ad 4.

(3) Matth. 12.

A. *De gravitate poenarum purgatorii.*

§ 770. Quod animae in purgatorio torqueantur, nemo inter catholicos dubitat. Non est enim purgatorium refrigerii locus, sed poenae, supplicii et doloris. Variae autem a variis poenae animarum in purgatorio existentium gravissimae commemorantur, quarum aliquae negandae, aliae autemadmittendae, describendae et probandae sunt.

1. Incertitudinem salutis in anima suo corpore soluta inter maxima supplicia computari, nemo dubitat. Poena hac mulctari animas in purgatorio detentas, nedum *Lutherus* asseruit, verum etiam nonnulli Catholici opinati sunt. Lutherus nempe, quando initio sui schismatis purgatorium admittebat, docuit, animas, aliquas saltem, in purgatorio existentes de sua salute certas non esse, hac incertitudine in desperationem agi, et hac despecatione gravissime delinquere. Catholici vero nonnulli asserunt, defunctos in purgatorio de statu suo esse incertos, non tamen inde in desperationem et in peccatum incidere: pro qua sententia *Card. Bellarminus* (1) citat *Dionysium Carthus.*, *Michaëlem Baium*, *Gersonem* et *Ioan. Roffensem*. Communis autem theologorum sententia est, animas in purgatorio detentas de sua aeterna salute certas esse: haec sententia probatur auctoritate *Leonis X*, qui in Bulla 1520 edita, damnavit n. 38 Lutheri articulum, seu errorem ita sonantem: « Animae in purgatorio non sunt securae de earum salute, saltem omnes: nec probatum est ullis aut rationibus, aut sccipturis, ipsas esse extra statum merendi: » et n. 39 damnavit alium articulum, seu errorem dicentem: « Animae in purgatocio peccant sine intermissione, quamdiu quaecunt requiem, et horrent poenas. » Ita damnata est impia Lutheri doctrina, et stabilita est sententia catholica asserens, animas in purgatorio de sua aeterna salute certas esse, et ideo in desperationem agi nullatenus posse. *Bellarminus* loc. cit. hanc sententiam sequenti argumentatione probat: « Si animae non haberent certitudinem salutis, id necessario fieret propter unam ex quatuor causis, vel quia adhuc possunt mereri, aut demereri, vel quia nondum sunt iudicatae, vel quia ignorant sententiam iudicis, licet lata sit, vel quia propter magnitudinem dolorum ita absorbetur et obscuratur earum iudicium, ut non possiut cogitare et videre hanc certitudinem, sed nihil horum habet locum. » Nam in morte desinit tempus merendi, aut demerendi, ut iam probatum est § 749; animae igitur in purgatorio nec peccare, nec merita sua augere possunt, et ideo opus non est, ut per incertitudinem salutis suae a malo retrahantur, aut ad bonum incitentur. Certum paritec est, ex dictis § 753 universas animas iudicium particulare subire. Quod autem, ait *Bellarminus*, « sententia iudicis lateat animas, quae iudicantur, et falsum est et impertinens; falsum quidem, quia iudicium pacticulare praecipue fit ad hoc, ut innotescat sententia ei, qui iudicatur; nam propter alios erit generale iudicium, propter Deum non est necessarium iudicium, ipse enim omnia novit; ergo solum fit, ut innotescat ipsi animae, quae iudicatur. — Est etiam impertinens: nam etiamsi non eis innotesceret sententia iudicis, tamen possent facile pec se cognoscere, qualis sit, ab effectu, quia videbunt se statim in inferno, aut in coelo, aut in purgatorio. At potecunt, inquies, dubitare, an sint in inferno, vel in

(1) Lib. 2 de purgat., cap. 4.

purgatorio. Non ita est; nam in inferno blasphematur Deus, in purgatorio laudatur; in inferno non est fides infusa, neque ulla spes, aut charitas Dei; in purgatorio haec omnia reperiuntur; ergo anima, quae videbit, se sperare in Deo, laudare et diligere Deum, evidenter cognoscet, se in inferno non esse... Quantum ad quartum, pergit idem *Bellarminus*, quod animae illae propter nimios dolores impediantur a cognitione sui status, et proinde putent, se esse in inferno, et in quadam turbatione et desperatione versentur, ut Lutherus dicit, falsissimum est. Nam *primo*, anima divitis in inferno non impediebatur a cognitione sui status (Luc. XVI); quanto minus ergo impedientur animae, quae sunt in purgatorio? *Secundo*, quod in hoc mundo impediantur homines a recto iudicio ex intensione dolorum, provenit ex laesione organi corporei; at ibi est pura mens spiritualis et incorruptibilis. *Tertio*, quia Ecclesia in canone missae dicit: ***Memento, Domine, famulorum famularumque tuarum, qui nos praecesserunt cum signo fidei, et dorminut in somno pacis:*** ubi Ecclesia orat pro animabus purgatorii; nam subdit: ***ipsis, Domine, et omnibus in Christo quiescentibus locum refrigerii, lucis et pacis ut indulgeas, deprecamur.*** At certe, quae dormire dicuntur in somno pacis, non sunt anxiae, nec desperant, sed potius habent admixtam cum summis cruciatibus incredibilem consolationem propter certam spem salutis. *Quarto*, quia si crederent se damnatas, non peterent suffragia vivorum, nec dicerent, se brevi liberandas, si pro eis oretur, ut patet apud *Gregorium* (1), et exemplis allatis in prima quaestione. »

2. Quaerunt etiam theologi, an animae in purgatorio a daemonibus torqueantur? — Ad hanc quaestionem respondet *S. Thomas* (2): « Sicut post diem iudicii divina iustitia succendet ignem, quo damnati in perpetuum punientur, ita etiam nunc sola iustitia divina electi post hanc vitam purgantur, non ministerio daemonum, quorum victores extiterunt, nec ministerio Angelorum, quia cives suos non tam vehementer affligerent: sed tamen possibile est, quod eas ad locum poenarum perducant, et etiam ipsi daemones, qui de poenis hominum laetantur, eas concomitentur, et assistant purgandis, tum ut de eorum poenis satientur, tum ut in earum exitu a corpore aliquid suum ibi reperiant. » — S. Thomae sententiam plerique scholastici amplexi sunt, negantque, animas in purgatorio a daemonibus torqueri; nam, aiunt, omnes animae purgatorii in ultimo conflictu diabolum superarunt, et tempus luctae feliciter terminarunt, ideo non decet iustitiam divinam, ut sinat eas post triumphum ab hoste devicto vexari. *Bellarminus* aliam addit rationem loc. cit. (3) dicens: « Hic in terris etiam perfectos viros daemones vexant, quia sperant, se posse eos ad peccatum pertrahere; at animas purgatorii sciunt in gratia confirmatas non posse cadere, et vexationem illis necessario profuturam ad celeriorem purgationem: non igitur credibile est, daemonum opera illas animas cruciari. » Alii autem theologi putant, daemones pro sua invidia et odio, quo feruntur in Deum, et in animas de salute sua certas, omnes adhibere conatus ad easdem cruciandas, quamdiu ab ingressu coeli retinentur; Deum autem hoc permittere, ut tanquam iustitiae divinae ministri animarum purgationi inserviant. Ad hanc senten-

(1) Lib. 4 Dial. c. 40.

(2) In 4, Dist. 21, q. 1, art. 1. (3) Cap. 13.

tiam confirmandam citant varias revelationes, quae ostendunt, animas purgatorii a daemonibus vexari, ut est illa *B. Farsei* ap. *Bedam* (1), alia in actis vitae *S. Bernardi* (2), alia ap *Dionys. Carthus.* in lib. de 4 Noviss. — Observant autem etiam huius sententiae theologi, quod absurdum et ridiculum sit, instrumenta physica et carnificinas adstruere, quibus animae a daemonibus torqueantur. Nam si vexatio daemonum in purgatorio datur, non alia adstruenda est nisi illa, quam *S. Thomas* possibilem dicit: « Quod eas (animas) ad locum poenarum deducant, eas concomitentur, et adsistant purgandis, » imo et easdem dire cruciatas irrideant et insultent. Quod tormentum admittit, et gravissimum esse, dicit *S. Antoninus* (3) scribens: « Solet enim homini esse angustiosum, cum videt inimicum suum insultare, et irridere de poenis eius; et propter hoc Razias vir venerabilis, et magnae opinionis in populo Israël, ne captus illuderetur ab inimicis, proiecit se e fenestra ntra turbas. » — Ex quo, ait *Cl. Iac. Hautinus* S. I. in Patrocinio Defunctorum (4): « Colligere licet, daemonum irrisiones meis manibus non posse esse non amarissimas: neque inficias quis ibit, easdem infami illo daemonum aspectu vehementer cruciari, tum quia eorum peccatum, et conscelerata mens animis Dei amantissimis necesse est, ut sit invisissima, et cum in poenam ostendatur, norribilissima, tum quia acerbissimum est videre summam turpitudinem, infamiamque eorum, quibus te aliquando sponte subieceris. » — Nonnulli theologi inter dissententes opiniones media via incedere, et adhibita distinctione, quaestionem ita dirimere conantur, ut dicant, non omnes animas purgationi subiectas a daemonibus vexari: sed id quoad aliquas tantum animas in poenam graviorum culparum ex speciali dispositione divina fieri. Sic *Viator a Cocaleo* in Tentam. theolog. (5) dicit: « Si haec contradictoria inter se concordare liberet, id facile continget dicendo, purgatorium a daemonibus ordinarie non infestari; quod si legitur advenisse, extraordinariis divinis dispositionibus esse tribuendum, ut quaedam animae gravioribus sordibus in vita foedatae, vel ex fastu et superbia quondam tumefactae, luant poenas promeritas sub pellibus, et sub tortura limitata daemonum. Certa non tradimus, sed nec improbabilia venditamus. Prudentia tamen theologo dictat, ut nodum hunc inter alia obscura reponat. »

3. Animas purgatorii *poenam damni* sustinere, ex privatione visionis Dei beatificae resultantem, omnes theologi catholici admittunt, quia ex ipsa doctrina catholica de purgatorio sequitur, animas peccatorum venialium maculis inquinatas, aut debitis adhuc oneratas, antequam purgentur, nec coelum ingredi, nec visionem Dei beatificam consequi posse. Cum autem de gravitate huius poenae quaeritur, non omnes theologi consentiunt. Multi quidem propugnant, poenam damni in animabus purgatorii maiorem esse omnibus poenis, quas homo vel in hac, vel in altera vita pati possit: id vero ab aliis negatur. — Pro sententia affirmante stat *S. Thomas*, qui l. cit. ita disserit: « In purgatorio erit duplex poena. Una damni, in quantum scilicet retardantur a divina visione: alia sensus, secundum quod ab igne corporali puniëntur; et quantum ad utrumque

(1) Lib. 3 Hist. c. 9. (2) Lib. 1, c. 10.
(3) I P. tit. 5, cap. 5.
(4) Lib. 1. cap. 6. art. 4, p. 3.
(5) Tom. 6 de Novissimis, Diss. 3, cap. 7.

poena purgatorii minima excedit maximam poenam huius vitae. Quanto enim aliquid magis desideratur, tanto eius absentia est molestior. Et quia affectus, quo desideratur summum bonum, post hanc vitam in animabus sanctis est intensissimus, quia non retardatur affectus mole corporis, et etiam quia terminus fruendi summo bono iam advenisset, nisi aliquid impediret, et ideo de tardatione maxime dolent. » Hoc idem iam senserat *V. Beda*, qui Serm. 18 de Ss. inquit: « Si quotidie oporteret nos tormenta perferre, si ipsam gehennam parvo tempore tolerare ut Christum videre digni essemus in gloria venientem, et sanctorum eius numero sociari, nonne erit dignum pati omne, quod triste est, ut tanti boni, tantaeque gloriae participes haberemur? » Ex quo principio sequitur, privationem visionis beatificae omnibus tormentis huius vitae, et inferni quoque doloribus parvo tempore toleratis maiorem esse, et acerbiorem. Quod et *Suarezius* probat (1) dicens: « Magnitudo tristitiae oritur ex magnitudine boni amissi, seu mali praesentis, ex vehementiori illius consideratione, et ex magna affectione ad illud. Haec autem omnia excellunt in poena illa. Talis enim est visio et beatitudo coelestis, ut possessio illius vel per diem excedat omnia bona huius vitae simul sumpta, et per diuturnum tempus possessa. Tale etiam est bonum illud, ut, si opera nostra, vel afflictiones per se spectentur, esset superabundans pretium illorum, etsi ad solum breve tempus concederetur: ergo e contrario retardatio tanti boni, et privatio eius licet temporalis, maximum malum est, et infinite, ut sic dicam, excedens omnia vitae nocumenta. Secundo animae illae sanctae ponderant, et expendunt optime gravitatem illius mali, et quod gravissime pungit, cognoscunt se sua culpa, et negligentia illud sustinere. Tertio vehementer amant Deum, et consequenter eadem intensione appetunt illum videre. ergo necesse est, ut vehementem tristitiam inde concipiant. » Merito igitur huc referuntur, quae § 761, n. 1 de poena damni in inferno dicta sunt, quam Ss. Patres omnium miseriarum maximam vocant. Quamvis enim ex una parte privatio visionis beatificae in animabus purgatorii temporanea sit, et nulla cum desperatione coniuncta, ex altera tamen parte dicta privatio animabus eo durior, et amarior est, quo magis amant Deum, et quo certius cognoscunt sibi propter gratiam sanctificantem verum ius ad coelestem beatitudinem competere, absque dubio enim filius Regis, qui actuale habet ius ad regnum, magis dolet de privatione coronae, quam homo, qui nullum ad hanc ius habet. *Cl. Hautinus* l. c. (2) alia ratione dicta confirmat dicens: « Supplicia huius vitae, quantacunque sint, inferioris ordinis mala sunt, quam poena damni minima: sive quia privatio possessionis Dei possessionem ipsam, quae superioris ordinis est, quodammodo imitatur, sive quia culpam respicit, unde profecta est, ita ut tristitia ipsa culpam pro obiecto, ut dicunt, partiali sortiatur. Cum ergo culpa Dei malum sit, atque ideo gravius omni malo creaturae, animas illas penitus eas agnoscentes gravius afficit, quam supplicium ullum utcunque atrox possit afficere. Denique piis manibus optabilius est, et esse debet, Deo perfrui, quam tristius foret omne subire supplicium: ergo Deo vel ad tempus sua culpa privari durius, et intolerabilius est, quam multari quolibet suppli-

(1) Tract. de Purgator. Sect. 3

(2) Cap. 4, art. 1, § 3.

cio. » — His non obstantibus pro contraria sententia citatur *S. Bonaventura*, qui (1) docet, poenam damni in purgatorio non esse maiorem omni poena sive purgatorii, sive huius mundi. Haec sententia arridet *Bellarmino*, qui l. c. (2) eam probare nititur dicens: « Licet absentia summi boni ex se generet in amante summam tristitiam, tamen in purgatorio mitigatur haec tristitia, et levatur magna ex parte propter certam spem illius boni acquirendi; ista enim certissima spes affert incredibile gaudium, et quo magis propinquat illius finis exilii, tanto magis gaudium crescit. Itaque solum in inferno poena damni est summa, quia annexa est desperationi certissimae, et de hac loquitur *S. Chrysostomus* — et *S. Augustinus*... Confirmatur hoc argumentum, *primo*, quia si poena damni esset gravissima etiam in purgatorio, sequeretur, Patres in limbo passos esse gravissimam poenam quod adeofalsum est, ut Luc. XVI dicat Abraham diviti damnato de Lazaro: *Tu cruciaris, hic vero consolatur*. Et S. *Augustinus* (3) negat, posse intelligi de sanctis Patribus illud Act. II, *solutis doloribus* inferni, quia nimirum non in doloribus, sed in requie Christus illos invenerit. Et *S. Gregorius* (4) dicit, Patres in inferno non tormenta ulla, sed requiem habuisse. Confirmatur *secundo*, quia *Augustinus, Gregorius, Beda, Anselmus* et *Bernardus* cum dicunt, poenam purgatorii esse maiorem omni poena huius vitae, diserte loquuntur de poena ignis, per quam intelliguut omnes poenam sensus, non damni. » — Ast haec argumenta sententiam *S. Thomae* infirmare non valent. Non enim confundi debent privatio visionis beatificae, et desperatio, cum sint diversi cruciatus, posterior enim in purgatorio non adest, sed ideo prior seorsim consideratus nec tollitur, nec mitigatur. Nam, ait *Hautinus* (5): « Si spes obstaret gravitati poenae damni, pariter levaret dolorem exigue perceptum. Est enim utriusque par ratio. Qui fit igitur, ut pii manes Bellarmini sententia gravissimam omnium poenam ab igne patiantur? Si ponas, tantam esse vim huius doloris, ut, etsi illius sensus ob eandem spem minuatur, tamen adhuc maneat omnium acerbissimus: idem dicam de tristitiae gradu; videlicet, quamvis spe illa remittatur, adhuc tamen manere omnibus huius vitae cruciatibus acerbiorem. Sin autem velis, spem beatitudinis non conferre, ut dolor ab igne profectus minus sentiatur, sed ut feratur lenius, idem subiiciam pro tristitia, utique spe beatitudinis non effici leviorem, sed ferri pacatius. » B. V. Maria perfectam cum voluntate divina conformitatem, et certissimam resurrectionem Christi spem habuit; et tamen in eius morte ob iacturam dilectissimi Filii omnium consensu plus doloris sensit, quam Martyres omnes. Ipsa S. Scriptura spei obiecti valde desiderati, et nondum obtenti, haud lenimentum, sed potius augmentum doloris adscribit; ait enim: *Spes, quae differtur, affligit animam* (6). Argumentum ex Patribus in limbo detentis deductum nimis probat, ergo nihil probat. Nam si valeret argumentatio, sequeretur, animas purgatorii nullum ex privatione visionis beatificae cruciatum sentire, ne dicendum sit, eundem etiam Ss. Patres in limbo sensisse; quod S. Scripturae et Patribus citatis adversaretur. Inepta ergo est comparatio inter Patres in limbo, et animas purgatorii. Illi enim

(1) In 4, dist. 20, art. 1, q. 2.
(2) Cap. 14.
(3) Ep 99.

(4) Lib. 13 Moral. cap. 22.
(5) L[illegible] Pat[illegible] Defunct [illegible]ap 4. [illegible] 1. § 4.
(6) Prov [illegible]3 12

quid potest homo pati in hac vita. » *S. Gregorius M.* in Ps. III poenitentialem profitetur: « Illum transitorium ignem omni tribulatione praesenti aestimo intolerabiliorem. » *V. Beda* in eundem Psalmum dicit, « nulla esse supplicia martyrum, vel latronum cum illis purgatoriis poenis conferenda. » Idem habent *S. Anselmus* in 1 Cor. III, et *S. Bernardus* in Serm. de obitu S. Humberti. *S. Thomas* l. cit. dicit, praeter poenam damni esse in purgatorio poenam sensus « secundum quod ab igne corporali punientur; » et etiam de poena ista dicit: « Excedit maximam poenam huius vitae. » *S. Bonaventura* in Breviloquio(1) inquit: « De poena purgatorii hoc tenendum est, quod ignis purgatorius est ignis corporalis, quo tantum spiritus iustorum affliguntur, qui in hac vita non impleverunt poenitentiam et satisfactionem condignam – affliguntur autem minus graviter, quam in inferno, et gravius, quam in hoc mundo, non tamen ita graviter, quin semper sperent et sciant, se non esse in inferno, licet forte pro poenarum magnitudine hoc aliquoties non advertant. » *Scholastici* praeclaros istos Doctores seculi unanimi consensu in purgatorio ignem corporalem, seu vere materialem adesse affirmant, ita ut non sine nota temeritatis ab hac universali sententia recedere liceat. Fatentur tamen theologi, ignem purgatorii ab igne huius mundi differre sed ex hac ipsa differentia gravitatem poenae coniici posse. Nam ignis terrenus in commodum hominis, ignis purgatorius ad puniendas animas creatus est. In hac vita etiam leves tribulationes libere acceptae et patienter toleratae de meritis Christi participant, et inde magnam peccata expiandi virtutem hauriunt: in altera vita cessante tempore merendi gravitas poenae liberam et meritoriam acceptationem compensat: ideo praesens saeculum dicitur misericordiae et veniae, ex adverso saeculum futurum vocatur iustitiae, irae et vindictae; et in genere dicitur, horrendum esse incidere in manus Dei viventis: quae omnia ostendunt, graviores esse poenas purgatorii omnibus cruciatibus huius mundi.

Nota 1. Poenae purgatorii, quamvis gravissimae, tamen iustitiae et sapientiae divinae maxime consonae sunt. Nam quemadmodum per peccatum creatura recedit a Deo, et se convertit ad bona sensibilia, ut inde fruitionem voluptatemque exprimat, ita Deus vices reddit tum in inferno, tum in purgatorio per utramque oppositam poenam, damni scilicet et sensus: poena damni diluit recessum a Deo, et poena sensus conversionem ad creaturas. Siculi autem poenae inferni pro gravitate et multitudine criminum diversae sunt (2): ita etiam in purgatorio animae pro qualitate et quantitate debitorum gravius aut levius puniuntur; in genere enim dictum est Rom. II, 6: *Deus reddet unicuique secundum opera eius*. Hinc *S. Gregorius Nyss.* l. cit. de igne purgatorii disserens ait: « Pro quantitate vitiositatis, quae in unoquoque fuerit, cruciatus ac doloris modus adhibetur. Non enim par est, utrumque tum eum, qui in malis vetitis tamdiu versatus sit, tum eum, qui in mediocria delicta quaedam inciderit, per purgationem vitiosi habitus ex aequo discruciari atque dolere: sed pro modo ac quantitate materiae vel longiore vel breviore temporis spatio illa flamma dolorifica, quamdiu fuerit id, quod eam alat, accendetur. » Et *S. Bonaventura* l. cit. de iis, qui in igne purgantur, dicit: « Affliguntur secundum plus et minus, secundum

(1) P. 7, cap. 2. (2) § 762.

quod plus vel minus de cremabili secum ex hac vita traxerunt. » Poenas purgatorii gravitati debitorum attemperatas esse, omnes theologi admittunt, sed non conveniunt, dum quaeritur de modo quo id contingit. Nonnulli putant, diversitatem poenarum purgatorii ex solo tempore repetendam esse, et suffragia vivorum non tam ipsas poenas animarum leviores reddere, quam potius earundem liberationem accelerare. Huic sententiae favere videtur *S. Gregorius Nyss.* loc. cit., et eadem admittenda est saltem quoad poenam damni, quae ante animarum liberationem ex purgatorio nec desinere, nec diminui potest; et ex hac ratione ne exoptandum quidem animabus est, ut poena sensus levetur, per cuius gravitatem efficacius purgantur, et citius ad desideratam metam perducuntur. Alii autem theologi dicunt, sicut in inferno, ita et in purgatorio poenam damni et poenam sensus gravitati debitorum attemperari, et easdem poenas per ipsam dolorum sufferentiam, vel etiam per suffragia vivorum continuo minui, ita ut in fine purgationis valde exiguae reddantur. Huic sententiae favet *S. Bonaventura*, et eidem subscribit *Bellarminus*, qui loc. cit. ait: « Quod poena purgatorii remittatur, probatur; nam *S. Bernardus* in vita S. Malachiae scribit, uranti Malachiae pro sorore defuncta ipsam defunctam ter apparuisse: *primo*, in veste nigra et extra Ecclesiam: *secundo*, in veste subfusca et intra limen Ecclesiae: *tertio*, in veste alba et ad ipsum altare cum caeteris Sanctis; ex quibus ipse intellexit, animam sororis paulatim remittentibus se poenis ad finem purgationis venisse. Et similes multae visiones adferri possent. » Constat autem, per revelationes privatas non posse ullam sententiam de fide certam reddi.

Nota 2. Ex principiis a *S. Thoma* statutis sequitur, minimam poenam purgatorii maiorem esse maxima poena huius vitae, quia omnis, qui in purgatorio degit, cruciatur saltem poena damni, quae est maxima, et superat dirissimos cruciatus huius mundi. — At *S. Bonaventura* (1) docet, purgatorii poenas esse maiores poenis huius vitae solum in hoc sensu, quod maxima poena purgatorii est maior, quam sit maxima poena huius vitae, licet aliqua poena purgatorii reperiatur minor aliqua poena huius vitae. Hanc sententiam probat *Bellarminus* l. cit., *primo*, quia ex certis revelationibus constat, aliquorum poenam esse tam exiguam, ut nihil pati viderentur, quales sunt illi, qui albis vestibus induti visi sunt in locis amoenis et lucidis apud *Bedam* (2): *secundo*, quia potest fieri, ut quis moriatur nullum debitum secum ferens, nisi unius verbi otiosi: at incredibile videtur, propter unum solum verbum otiosum pati debere aliquem supplicia graviora omnibus poenis mundi: *tertio*, quia poena continuo minuitur, et ideo in fine fere omnino evanescere debet. — Ast visiones allatae felicem animarum statum, de sua salute certarum, et in gratia confirmatarum, aut actualem earumdem egressum e purgatorio indicare poterant; praeterea, cum iudicia Dei sint abyssus multa, non est hominum decernere, quomodo vel unum peccatum veniale in altera vita puniatur, et gravissima quoque poena ratione brevitatis temporis levior fieri potest; tertia denique probatio ex sententia incerta desumitur.

(1) In 4, Dist. 20, art. 1, q. 2.
(2) Lib. 5 Hist. c. 14.

B. De diuturnitate poenarum purgatorii.

§ 771. Dum de poenarum purgatorii duratione quaeritur, certa ab incertis caute secernenda sunt.

1. Certum imprimis est, poenas purgatorii ultra diem iudicii extremi non protrahi. Erravit ergo *Origenes*(1) scribens: « Ego puto, quod et post resurrectionem ex mortuis indigeamus sacramento eluente nos atque purgante; nemo enim absque sordibus resurgere poterit. » Haec vero opinio inter errores Origenis recensenda est; aliter enim veterem Ecclesiam sensisse, testis nobis est *S. Augustinus*, qui lib. 21 de Civ. Dei, cap. 16 dicit: « Purgatorias poenas nullas futuras (Christianus) opinetur, nisi ante illud ultimum tremendumque iudicium. » Ratio est manifesta, quia Dominus Matth. XXV solum duos ordines hominum dicit futuros, unum beatorum, qui ibunt in vitam aeternam, alterum damnatorum, qui ibunt in supplicium aeternum. Nec refert, quod corpora eorum, qui per purgatorium transeunt, nullam ignis poenam sentiant. Merito enim sola anima punitur, quia ipsa est subiectum et causa efficiens peccati; peccatum enim est actus liberi arbitrii, et ideo a sola voluntate proprie fieri dicitur. Et licet etiam corpus, quo anima ut instrumento utitur, sicut in damnatis, ita etiam in animabus iustis, sed non perfecte puris, poena ignis subiici possit; non hic quaeritur, quid Deus iuste facere possit, sed quid velit, cum eius voluntas fons omnis iustitiae, seu ipsa iustitia sit. « His adde, ait *Bellarminus* (2), quod caro suo modo quoque punitur, nam ut anima separata punitur poena damni, quia caret visione Dei, et poena sensus, quia torquetur igne, ita caro punitur poena damni, quia caret vita, et poena sensus, licet improprie, quia paulatim putrefit, et in cineres redigitur. »

2. *V. Beda* (3) asserit, animas omnes in purgatorio usque ad diem iudicii extremi ex ordinaria lege detineri, nisi citius ex Ecclesiae suffragiis liberentur: ex qua sententia sequitur, inaequalitatem poenarum non in duratione, sed in intensione consistere. Assertionem suam probat tum ex factis quibusdam revelationibus privatis, tum ex analogia cum inferno. Putat enim, quod, quemadmodum poenae damnatorum inter se ratione intensionis discrepant, non ratione aeternitatis, ita poenae purgatorii inter se discernantur, non quoad earum durationem, sed quoad earum intensionem. Sed probationes istae solidae non sunt. Nam adductis revelationibus privatis aliae opponi possunt, quae apud alios auctores (4) inveniuntur, et in quibus pro animabus gravibus debitis oneratis longum quidem, sed tamen ante extremum iudicium finiendum purgationis tempus determinatur. Imo etiam apud Bedam l. cit. *Drithelmus* refert, sibi ab Angelo patefactum esse, multos ex iis, qui emendationem scelerum et exomologesin usque ad finem vitae procrastinarunt, usque ad finem mundi in purgatorio cruciandos esse: quod autem de aliquibus dictum est, non ad omnes extendi potest. Essentiale porro discrimen inter poenas inferni, et poenas purgatorii est, quod illae aeternae sint, istae vero temporales sint, et ideo etiam quoad durationem maxime discrepent. Verisimile profecto non est, quod animae sanctae propter leve aliquod peccatum per multa saecula usque ad diem iudicii saltem poenam damni susti-

(1) Hom. 14 in Luc. (2) L. 2 de purg. c. 9.
(3) Lib. 5 Hist. Anglic. c. 12

(4) V. Hautun ... lib. ... cap 7

pati debeant. Porro si suffragia Ecclesiae liberationem animae ante diem iudicii promovere possunt, cur non poterunt hoc idem praestare dirae poenae, quae ideo animabus infliguntur, ut a maculis purgentur? Christus ait: *Non exies inde, donec reddas novissimum quadrantem*(1); non usque ad diem itaque iudicii exspectandum erit, sed facta solutione animae e purgatorio exeunt.—Non potest ergo admitti, quod poenae purgatorii *ex ordinaria lege* usque ad diem iudicii protrahantur; sed iuxta communem theologorum sententiam asserendum est, diuturnitatem purgatorii variam esse, modo breviorem, modo prolixiorem iuxta cuiuslibet animae demeritum: quam sententiam iam *S. Augustinus* proposuit (2) adseverans, « nonnullos fideles per ignem quemdam purgatorium, quanto magis, minusve bona pereuntia dilexerunt, tanto tardius, citiusque salvari. » Et (3) idem S. Doctor ait: « Quanta fuerit peccati materia, tanta erit transeundi (per purgatorium) mora. »

3. *Dominicus Soto* (4) inquit, « se credere, nunquam aliquem in purgatorio viginti annis exstitisse, imo nec decem; » cui suffragatur *Maldonatus* de purgat. q. 5, asserens, « se libenter adsentiri iis, qui neminem in purgatorio fortasse decem annos fuisse, putant. » Eamdem sententiam nonnulli alii amplexi sunt, hac ratione ducti, quia, inquiunt, clementia Dei non patitur amicos suos multo tempore a suo conspectu cohiberi. —Verum si haec ratio valeret, nimis longum videretur etiam spatium viginti aut decem annorum. Satius est dicere id soli Deo notum esse, qui in numero, pondere, et mensura omnia disponit. Sane si Deus ex inscrutabili iudiciorum suorum abysso potuit sanctos veteris Testamenti a suo conspectu arcere per millia annorum usque ad Christi resurrectionem, ut communis theologorum opinio habet, cur non poterit etiam iustorum animas in purgatorii carcere detinere, quousque reddant novissimum quadrantem? Plura sane, nec spernenda argumenta probant, poenas purgatorii quandoque ultra decem, et viginti annos, imo ad longissimum tempus protrahi. Nam *a*) S. *Scriptura* variis exemplis ostendit, poenas temporales, pro peccatis iam remissis a divina iustitia iniunctas, per longum tempus durare. *Protoparentes*, licet per poenitentiam iustificati, a paradiso tamen expulsi, in valle lacrymarum per totam vitam, id est, per plura saecula diras aerumnas pati debuerunt. *Israëlitae*, quia adversus Moysen murmuraverunt, terram promissam ingredi non potuerunt, et per 40 annos in deserto circumerrantes plurimis incommodis, et adversitatibus subiecti sunt. *A Davide*, quamvis peccatum iam remissum fuerit, gladius tribulationis totius vitae suae tempore non recessit (5). Quodsi Deus peccata venialia, et debita pro peccatis iam remissis per tantum temporis spatium in hac vita punit, quae est tempus misericordiae, et in qua plurima satisfaciendi, et merendi media dantur, quis non timebit, quod poenae in altera vita, quae est tempus iustitiae, et vindictae, et in qua tempus merendi desiit, in multo longiorem temporis moram protrahendae sint? *b*) Apostolorum Princeps scribit: *Christus... his qui in carcere erant, spiritibus praedicavit, qui in-*

(1) Matth. 5, 26.
(2) Lib. de 8 quaest. ad Dulcitium, q. 1.
(3) Hom. 16 inter 50.
(4) In 4, Dist. 19, q. 3, art. 2.
(5) § 654, n. 1.

creduli fuerant aliquando, quando exspectabant Dei patientiam in diebus Noë cum fabricaretur arca (1). Per carcerem autem *Estius*, et alii intelligunt purgatorium, in quo multi propter incredulitatem suam affligebantur (2). Quod si ita est, consequitur, miseras illas animas per his mille nongentos viginti octo annos (tot enim a diluvio usque ad Christi mortem fluxerunt) cruciatas fuisse. *c*) *S. Augustinus* pro matre sua Monica, cuius sanctitatem agnoverat et laudaverat, et quae iam ante 30 et amplius annos mortua erat, Deum orabat, aliosque, ut pro ea orarent, enixe hortabatur (3). — *d*) Antiquissima est consuetudo, iam a Tertulliano memorata, *anniversaria* constituendi, seu certum officiorum et sacrificiorum numerum, quotannis statuta die pro unius, eiusdemque animae liberatione in perpetuum persolvendorum determinandi. Ecclesia vero talia anniversaria legata probat; et etiam post 50 aut 100 annos eorundem persolutionem vehementer inculcat, ita quidem, ut sententiam eorum damnet, qui anniversariorum obligationem ad decem annos restringunt. Nam *Alexander VII* proscripsit propositionem n. 47 his terminis conceptam: « Annuum legatum pro anima relictum non durat plusquam per decem annos. » Credit ergo Ecclesia, animam etiam decem, imo et post 50 et 100 annos posse suffragiis indigere. *e*) *Cl. Hautinus* loc. cit. (4), et alii provocant etiam ad revelationes factas, et ex istis referunt *exempla* eorum, qui poenis purgatorii per saeculum, per mille annos, aut usque ad diem iudicii sustinendis addicti sunt. Unicum exemplum commemorasse sufficiat. Cantipratanus in vita S. Lutgardis scribit, *Innocentium III* summum Pontificem post mortem apparuisse S. *Lutgardi*, eique dixisse: « Aeternam quidem mortem evasi, sed poenis atrocissimis usque ad iudicii diem cruciabor. Quod autem ad te suffragia petiturus venire potui, mihi a Filio suo Mater misericordiae impetravit. » Quod factum referens, et perpendens *Bellarminus* lib. de gemitu columbae (5) inquit: « Si tam laudabilis Pontifex, et qui in oculis hominum non probus, et prudens modo, sed etiam sanctus et imitatione dignissimus habitus est, tam parum abfuit a gehenna, et usque ad diem iudicii purgatoriis incendiis atrocissimis puniendus erat, quis Praelatus non trepidet? quis non accuratissime conscientiae suae secreta rimetur etc. ? » *f*) Ipsa *ratio* per fidem illustrata, si ex una parte divinorum iudiciorum rigorem perpendat, et ex altera parte consideret, quot peccata venialia, vel etiam mortalia a multis committantur, et quam parvae sint satisfactiones, quae ad extinguenda debita in hac vita praestantur, necessario concludere debet, huiusmodi homines, si per gratiam Dei infernum effugiunt, per longissimum tempus in purgatorio cruciandos esse. « Frequenter contingit, ait *Viator a Cocaleo* (6), ut in solis extremis vitae terminis nonnulli moriantur recens conversi, et per sacramentum poenitentiae a gravissimis culpis absoluti; nec eis subest tempus pro debita satisfactione, si contritio vehementissima non sit. Quis igitur merito de purgatorii diuturnitate ultra etiam decem annos, dubitare potest? Fatemur tamen inter arcana, viventi oculo impenetrabilia, mensuram temporis in purgatorio transigendi esse compu-

(1) I Petr. 3. (2) § 763, n. 4.
(3) Lib. 9 Confess c 12 (4) Art. 2.
(5) Lib. 2, cap. 9.
(6) Tentamina, l. 6, diss. 3 de noviss. c. 8.

tandam: verumtamen id non vetat, quin asseratur, poenas piaculares protrahi posse ultra, quam quis valeat supponere. »

C. *De loco Purgatorii.*

§ 772. Ecclesia definivit, purgatorium existere, seu dari statum animarum, quae in altera vita purgantur, sed non definivit, ubinam sit. Variae ideo dantur de loco purgatorii theologorum opiniones: *Bellarminus* (1) octo recenset, ex quibus potiores sunt duae. *Prima* est eorum, qui putant, animas, purgationi subiectas non omnes in uno loco collectas esse, sed variis in locis cruciari, et praecipue in iis, in quibus peccaverunt. Hanc sententiam proponit *Hugo Victorinus* (2), eamque probat ex variis revelationibus, quae ostendunt, in hoc mundo purgatorii poenas exerceri. Nam *S. Gregorius M.* (3) refert, animam Paschasii, et cuiusdam alterius in balneis quibusdam purgatam fuisse, et *S. Petrus Dam.* in epist. de miraculis sui temporis describit visionem de purgatione S. Severini in quodam flumine. Sed huic sententiae multi adversantur, quia, cum animae in plurimis locis peccaverint, in plurimis quoque locis cruciari deberent: porro observant, neque Paschasium, neque Severinum in eo loco poenam sustinuisse in quo peccatum commissum fuerat: addit praeterea *Suarez* (4) quod « in visionibus ostenditur subinde aliquid in aliquo loco propter aliquam significationem, vel occasionem; non quia in tali loco opus fiat. » — *Secunda* sententia, quae est longe communior, dicit, purgatorium, ad omnes animas iustas, sed non perfecte puras plectendas destinatum, esse intra viscera terrae, inferno vicinum. Hanc sententiam defendit *Bellarminus*, eamque declarat dicens: « Constituunt enim scholastici communi consensu intra terram quatuor sinus, sive unum in quatuor partes divisum; unum pro damnatis, alterum pro purgandis, tertium pro infantibus sine baptismo obeuntibus, quartum pro iustis qui moriebantur ante Christi passionem, qui nunc vacuus remanet: quorum sufficientia sumitur penes genera poenarum; sunt enim haec omnia loca poenalia: omnis autem poena aut est tantum damni, aut etiam sensus, et rursus aut aeterna aut temporalis: pro poena ergo solius damni aeterna est limbus puerorum; pro poena solius damni temporali erat limbus Patrum; pro poena damni et sensus aeterna est infernus; pro poena damni et sensus temporali est purgatorium. » — *Tertia* sententia est eorum, qui facta distinctione utramque priorem sententiam coniungunt, et dicunt, *ordinarium* quidem purgatorii locum esse inter viscera terrae, sed *extraordinario* modo Deum liberrimum et independentem etiam alium locum ad purgandas animas decernere posse. Haec est sententia *S. Thomae*, qui (5) dicit: « De loco purgatorii non invenitur aliquid expresse determinatum in Scripturis. Tamen probabiliter, et secundum quod consonat magis sanctorum dictis, et revelationi factae multis, locus purgatorii est duplex: unus secundum legem communem, et sic locus purgatorii est locus inferior, inferno coniunctus, ita quod idem ignis sit, qui damnatos cruciat in inferno, et qui iustos in purgatorio purgat, quamvis damnati, secun-

(1) Lib. 2 de purg. cap. 6.
(2) Lib. 2 de sacram. p. 7, cap. 4.
(3) Lib. 4 Dial. cap. 40 et 55.
(4) De purgat. Sect. 2.
(5) In 4, Dist. 21, q. 1, art. 1.

dum quod sunt inferiores merito, etiam loco inferiores ordinandi sunt. Alius est locus purgatorii secundum dispensationem: et sic quandoque in diversis locis aliqui puniti leguntur vel ad vivorum instructionem, vel ad mortuorum subventionem, ut viventibus eorum poena innotescens per suffragia Ecclesiae mitigetur. » — Quamvis autem de fide non sit, ordinarium purgatorii locum esse intra viscera terrae, non tamen haec sententia inter scholasticorum commenta numeranda, et deridenda est, gravibus enim innititur argumentis.

1. *S. Scriptura* V. T. non obscure indigitat, limbum Patrum in terrae visceribus fuisse. Hanc fidem certe habuit Patriarcha Iacob dicens: *Descendam ad filium meum lugens in infernum* (1), per infernum autem non intellexit coelum, ut per se liquet; nec locum damnatorum, quibus neque dilectum filium, neque se adnumeravit: nec sepulcrum, quo filium suum quem a bestia devoratum existimabat, caruisse arbitrabatur; ergo intellexit limbum, et hunc locum subterraneum esse credidit, in quem *descensurus* erat. Idem confirmatur ex I Reg. XXVIII, 13 ubi anima Samuelis de locis subterraneis *ascendere* visa est; dixit enim Pytonissa: *Deos vidi ascendentes de terra:* non autem daemoniacum phantasma, sed vere Prophetam Samuelem Regi Saul apparuisse, invictis argumentis probat *Bellarminus* l. c.: ergo Samuel in loco subterraneo, nempe in limbo fuit. Quod si animae iam perfecte purae in loco subterraneo asservabantur, multo magis id dicendum est de animabus iustis quidem, sed non perfecte puris: imo valde probabile est, purgatorium limbo contiguum fuisse, cum animae finita purgatione ab illo in istum transmitterentur. Paulus ad Phil. dicit: *In nomine Iesu omne genu flectatur coelestium, terrestrium et infernorum* (2): quibus verbis omnes ad cultum Nominis Iesu provocat, seu potius de gloria huius nominis loquens testatur, eidem summam venerationem in coelo, in terra, et subtus terram exhiberi. Per illos autem qui apud inferos, seu subtus terram sunt, non potuit intelligere corpora in sepulcris reposita et ratione carentia, nec Patres in limbo, qui post mortem Christi evacuatus est, nec damnatos, qui Deum et Christum blasphemant: restat ergo, ut intellexerit animas purgatorii, quae Deum diligunt, et Iesum laudant, quas autem apud inferos, seu subtus terram esse profitetur. Idem argumentum inferri potest ex Apoc. ubi Ioannes dicit: *Vidit Angelum fortem praedicantem voce magna: Quis est dignus aperire librum, et solvere signacula eius? et nemo poterat neque in coelo, neque in terra, neque subtus terram, aperire librum, neque respicere illum* (3). Ubi profecto sermo non est de damnatis, quos dignos non esse aperire librum, Ioannes miratus non esset: sed sicut de iustis loquitur, qui sunt in coelo, et de iustis, qui sunt in terra, ita etiam iustos commemorat, qui sunt subtus terram; sub quibus non possunt intelligi nisi animae purgatorii, et quae per consequens neque in coelo, neque in terra, sed *subtus terram* commorantur.

2. *Ecclesia* in Missa orat: *Libera animas omnium fidelium defunctorum de poenis inferni, et de profundo lacu;* quibus verbis supponere videtur, animas purgationi subiectas in inferis, aut loco inferis vicino torqueri. Propterea Ecclesia latina semper

(1) Gen. 37, 35.

(2) Phil. 2, 10. (3) C. 5, v. 2, etc.

illi sententiae inhaesit, quae tenet, ignem vere materialem et proprie dictum in purgatorium adesse: ignis vero iste specialem locum exposcit in quo contineatur; talis vero locus neque in aëre, neque super terram invenitur; ergo inter viscera terrae statuendus est.

Nota. Quaestio a theologis movetur, an animae purgatorio addictae e suo ergastulo egredi possint, ut hominibus appareant, et postea iterum in carcerem suum revertantur? — Quidam existimant, non posse unquam animas de suis receptaculis egredi, et apparitiones omnes, si quae contingunt, malignis spiritibus esse adscribendas, qui fingunt, se esse animas de purgatorio exeuntes, et suffragia postulantes. Ita sentire videtur *Tertullianus* circa finem libri de anima. Etiam haeretici huius temporis omnes apparitiones animarum rident tamquam phantasiae, aut daemonum illusiones. — Libenter etiam concedimus Novatoribus et Rationalistis, quod animae per sententiam Iudicis purgatorio inclusae nullatenus pro suo arbitrio ex illo egredi, et hominibus apparere possint, quod *S. Chrysostomus* variis in locis (1) atque *Theophylactus* (2) aperte negant. Verissima tamen manet sententia *S. Augustini*, qui lib. de cura pro mortuis dicit, nimiae impudentiae esse, negare animas interdum ad nos redire posse Deo iubente vel permittente; qui enim hoc negat, ab omni philosophia se longe alienum ostendit, quia vel omnipotentiae Dei limites ponit, vel independenti et sapientissimae voluntati divinae leges praescribit. Historia ipsa testatur tales apparitiones animarum ex purgatorio vere contigisse. Quamvis enim non omnibus historiunculis fides adhibenda sit, haec tamen neganda non est testibus omni exceptione maioribus, ut sunt *S. Augustinus* lib. de cura pro mortuis, *S. Gregorius M.* lib. 4 Dialog. (3), *S Petrus Dam.* l. c., et alibi, alii cordati auctores, imo et sancti, qui se tales apparitiones habuisse testati sunt. Alia quaestio movetur, num quaedam animae ex purgatorio ita revocentur, non ut statim iterum in illud revertantur, sed ut corpori denuo unitae novam vitam in terra agant? — *Bellarminus* respondet affirmativo (4) dicens: « Quod aliqui ex purgatorio, et limbo Patrum fuerint ad vitam revocati, nullum dubium esse potest. Nam mortui quos excitarunt Elias, Eliseus, D. Christus et Petrus et Paulus, cum fideles fuerint, creduntur fuisse in purgatorio aut in limbo; neque ullum sequitur inconveniens, si ex his locis aliqui resurgant, siquidem hoc nihil aliud est, quam mutare illis exilium vel carcerem. » Alii autem theologi negant de animabus iam purgatorio addictis per sententiam Iudicis, in qua de sorte sua aeterna certae factae sunt; et probabilius esse censent, animas eorum, qui revocantur ad vitam, neque in coelo neque in inferno, neque in purgatorio fuisse, sed a Deo, resuscitationis praescio, in aliquo loco reservatas fuisse, donec cum corpore iterum unirentur. Ita declarari potest, quare nullibi legatur, homines ad novam vitam resuscitatos perfectam de statu alterius vitae cognitionem prodidisse. Ipse *Bellarminus* fatetur beatos iam in coelo existentes, et damnatos absolute ad poenas aeternas, non posse revocare ad vitam; et ideo dicit, animas perfecte puras, si in novam vitam revocentur, nondum bea-

(1) Hom. 29 in Matth., ac Hom. 2 et 4 de Lazaro.

(2) In cap. 8, Matth. (3) Cap. 40 et 55.

(4) Lib. 2 de purg. cap. 8.

tificatas, et animas peccato mortali inquinatas, si ad vivificandun corpus reversurae sint, nondum in infernum detrusas, sed in alio loco reservatas esse. Cur non hoc idem de animabus iustis, sed purgatione indigentibus, si earum corpus resuscitandum sit, dicendum erit? (1).

D. *De suffragiis fidelium vivorum pro defunctis.*

§ 773. Animas purgatorii per suffragia fidelium vivorum adiuvari, est dogma catholicum § 765 et seq. iam probatum. Restant hic nonnullae quaestiones solvendae, quae de suffragiis moveri solent.

1. Si quaeritur, *quaenam sint illa suffragia*, quibus animae purgatorii iuvantur? omnes respondent, efficacissimum animas iuvandi medium esse *Sacrificium Missae*, quod est infiniti valoris, et quod semper pro vivis et defunctis oblatum fuit: unde ipsum *Conc. Tridentinum* Sess. XXV de purg. dicit: *Animas ibi detentas fidelium suffragiis, potissimum vero acceptabili altaris sacrificio iuvari* « *Oratio*, ait *Bellarminus* (2), duobus modis iuvat defunctorum animas; uno modo, ut opus quoddam poenale, et laboriosum... alio modo, ut est impetratoria, quod est ipsi orationi proprium, quomodo etiam Beatorum orationes prosunt nobis, et animabus purgatorii, licet satisfactoriae non sint. » *Ieiunium*, et aliae corporis afflictiones, quo maiori rigore et perfectiori charitate a viventibus suscipiuntur, eo maius levamen defunctis afferunt. Ideo ut observat *V. Beda* in I Reg. XXXI, Galaaditae post mortem Saulis, ac filiorum eius *ieiunaverunt septem diebus:* « recte, et ad litteram pro mortuis, ut ad requiem pervenire valeant, septem diebus ieiunatur. » *Eleemosyna*, sub qua omnia opera charitatis comprehenduntur, quo magis egenos in terra degentes sublevat, eo magis animas in purgatorio afflictas recreat, si in earundem suffragium offeratur. Nam Tob. IV, 11 legitur: *Eleemosyna ab omni peccato, et a morte liberat, et non patietur animam ire in tenebras.* Et Christus ipse ait: *Date eleemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis* (3). Quamvis autem istae promissiones proxime ad illos spectent, qui opera charitatis exercent, remote tamen eleemosynae efficaciam ostendunt si defunctis applicetur. Ideo antiquissimus est mos pro animabus purgatorii eleemosynas dispensandi: et iam *S. Paulinus* (4) Alethium ob largas eleemosynas pro defuncta sua uxore distributas laudat. «Ad haec, ait *Bellarminus* l. c., iuvantur etiam defuncti indulgentiis; sed ideo non faciunt illae quartum genus suffragiorum, quia indulgentia nihil est aliud, quam applicatio satisfactionum, seu poenalium operum Christi, et sanctorum defunctis. Nam idcirco dicuntur indulgentiae concedi defunctis per modum suffragii, non per modum absolutiònis; non enim potest Pontifex absolvere defunctos a poenis, quomodo absolvit viventes, quia illi non sunt ei subiecti, ut isti sunt: potest tamen tanquam summus dispensator thesauri Ecclesiae communicare illis opera poenalia, quae in thesauro sunt. » Et haec est ratio, quare illae tantum indulgentiae defunctis prodesse possunt, de quibus Pontifex declarat, quod etiam defunctis applicari possint, ut dicit *S. Thomas* in Suppl. (5).

2. Si quaeritur, *quis possit animas iuvare?* respondet *Bellarminus* (6):

(1) Cf. Al. Waibl, tract. 25, cap. 4, n. 20.
(2) Lib. 2 de purg., cap. 16.
(3) Luc. 11, 41.
(4) Epist. 33.
(5) Q. 71 art. 10.
(6) L. c. cap. 17.

« Qui potest suffragiis suis iuvare animas, est is, qui est iustus; homo enim iniustus non potest pro se satisfacere, et multo minus pro aliis. » Et sane — qui in statu peccati mortalis versatur, non potest opus meritorium pro vita aeterna perficere, et ideo nihil habet, quod defunctis applicet. Audiendus tamen est hac de re *S. Thomas*, qui l. c. ad eandem quaestionem respondens ait: « In suffragiis, quae per malos fiunt, duo possunt considerari: *Primo*, ipsum opus operatum, sicut sacrificium altaris, et quia nostra sacramenta ex seipsis efficaciam habent absque opere operantis, quam aequaliter explent, per quoscunque fiant; et quantum ad hoc suffragia per malos facta defunctis prosunt. Alio modo quantum ad opus operantis, et sic distinguendum est: quia operatio peccatoris suffragia facientis, potest uno modo considerari, prout est eius, et sic nullo modo meritoria esse potest, nec sibi, nec aliis. Alio modo, in quantum est alterius, quod dupliciter contingit: uno modo, in quantum peccator suffragia faciens gerit personam totius Ecclesiae, sicut sacerdos, dum dicit in Ecclesia exequias mortuorum; et quia ille intelligitur facere, cuius nomine vel vice fit, ut patet ex Dionysio (1), inde est, quod suffragia talis sacerdotis, quamvis sit peccator, defunctis prosunt. Alio modo, quando agit ut instrumentum alterius; opus enim instrumenti est magis principalis agentis: unde, quamvis ille, qui agit ut instrumentum alterius, non sit in statu merendi, actio tamen eius potest esse meritoria ratione principalis agentis, sicut si servus in peccato existens quodcunque opus facit misericordiae ex praecepto domini sui charitatem habentis: unde si aliquis in charitate decedens praecipiat, sibi suffragia fieri, vel alius praecipiat charitatem habens, illa suffragia valent defuncto, quamvis illi, per quos fiunt, in peccato existant: magis tamen valerent, si essent in charitate, quia tunc ex duabus partibus opera illa meritoria essent. »

3. Si quaeritur, *quibus prosint suffragia?* certum est, Ecclesiae suffragia non prodesse beatis, nec damnatis, sed solum iis, qui in purgatorio degunt, quia priores non egent, posteriores non possunt iuvari: id iam docuit *S. Augustinus* in Enchir. (2), et l. de cura pro mortuis (3). Idem probat *S. Thomas* in suppl. (4). Et generatim bac de re omnes scholastici consentiunt. — Non autem consentiunt, dum quaeritur, *utrum suffragia, quae fiunt pro uno defuncto, magis prosint ei pro quo fiunt, quam aliis?* — *S. Thomas* l. c. (5) ita disserit: « Circa hoc fuit duplex opinio: quidam enim, ut *Praepositivus*, dixerunt, quod suffragia pro uno aliquo facta non magis prosunt ei, pro quo fiunt, sed eis, qui sunt magis digni. Et ponebat exemplum de candela, quae accenditur pro aliquo divite, quae non minus prodest aliis, qui cum ipso sunt, quam ipsi diviti, et forte magis, si habeant oculos clariores: et etiam de lectione, quae non magis prodest ei, pro quo legitur, quam aliis, qui simul cum eo audiunt, sed forte aliis magis, qui sunt in sensu capaciores. Et si eis obiiceretur, quod secundum hoc ordinatio Ecclesiae esset vana, quae pro aliquibus specialiter orationes instituit; dicunt, quod hoc Ecclesia fecit ad excitandam devotionem fidelium, qui proniores sunt ad facienda specialia suffragia, quam communia, et frequentius etiam pro

(1) Lib. de eccl. Hier. cap. 7.
(2) Cap. 110. (3) Cap. 1.
(4) Q. 71, art. 5, 6 et 8. (5) Art. 12.

suis propinquis orant, quam pro extraneis. Alii e contra dixerunt, quod suffragia magis valent pro eis, pro quibus fiunt. — Utraque autem opinio secundum aliquid veritatem habet; valor enim suffragiorum pensari potest ex duobus. Valent enim uno modo ex virtute charitatis, quae facit omnia bona communia; et secundum hoc magis valent ei, qui magis charitate est plenus, quamvis pro eo specialiter non fiant; et sic valor suffragiorum attenditur magis secundum quandam interiorem consolationem, secundum quod unus in charitate existens de bonis alterius delectatur post mortem, quantum ad diminutionem poenae; post mortem enim non est locus acquirendi gratiam, vel augendi, ad quod nobis in vita valent opera aliorum ex virtute charitatis. Alio modo valent suffragia ex hoc, quod per intentionem unius alteri applicantur, et sic satisfactio unius alteri computatur: et hoc modo non est dubium, quin magis valeant ei, pro quo fiunt, imo sic ei soli valent; satisfactio enim proprie ad remissionem poenae ordinatur: unde quantum ad remissionem poenae praecise valet suffragium ei, pro quo fit, et secundum hoc secunda opinio plus habet de veritate quam prima. » Et ad exemplum obiectum de candela ait (1): « In quantum suffragia sunt quaedam satisfactio per intentionem facientis translata in alterum, non sunt similia lumini, sed magis solutioni alicuius debiti; non autem est necesse, ut, si debitum pro uno solvitur, quod ex hoc debitum aliorum solvatur. » Et cum sibi obiecisset, quod posita hac sententia pauperes essent peioris conditionis quam divites, respondet (2): « Nihil prohibet, divites quantum ad aliquid esse melioris conditionis, quam pauperes, sicut quantum ad expiationem poenae: sed hoc quasi nihil est comparatum possessioni regni coelorum, in qua pauperes melioris conditionis esse ostenduntur ex verbis Christi: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum coelorum* (3). » Porro pauperes participant de communibus Ecclesiae suffragiis, imo frequenter a propinquis et amicis, et ab aliis fidelibus, pro animabus derelictis orantibus, specialiter iuvantur, quorum suffragia ex puriori charitate suscepta quandoque efficacius pauperibus subvenire possunt.

4. Si quaeritur, *quomodo suffragia prosint defunctis?* in responsione non concordant theologi. Nonnulli enim, teste *Suarez* (4), putant, duntaxat per modum impetrationis suffragia prodesse defunctis: alii autem dicunt, quod suffragia etiam per modum satisfactionis animas purgatorii iuvent, quia Deus benignissimus satisfactiones vivorum pro defunctis oblatas acceptat, ut iustitiae divinae nihil subtrahatur, et simul misericordia divina ostendatur. Haec est sententia communior et solidior, cui adhaeret etiam *Bellarminus*, qui dicit, orationem duplici modo defunctos iuvare, nempe per modum impetrationis, et per modum satisfactionis. — Incognita nobis etiam est mensura auxilii per suffragia nostra defunctis praestiti; et ideo sine speciali revelatione nunquam certi esse possumus de animae ex purgatorio liberatione. Nam, inquit *Cl. Henr. Holden* in Analysi divinae fidei (5): « Nullae vivorum fidelium preces et orationes pro defunctorum animabus oblatae, nequidem ipsummet sacrosanctum Missae sacrificium tantae sunt efficaciae et certitudinis, ut semper et infalli-

(1) Ad 1. (2) Ad 3. (3) Matth. 5.
(4) Disp. 48 de purgat. Sect. 5.

(5) Lib. 2, c. 6, § 2.

biliter effectum consequantur. Haud agunt enim, vel effectum producunt haec suffragia ex opere operato, ut loquuntur theologi, sed eum tantummodo virtutis gradum obtinent, quem divina Bonitas in misericordissima sua acceptatione, offerentis, aut deprecantis, habita pietatis ratione, illis attribuere dignatur. » Et quamvis alii theologi asserant, sacrificium Missae ex opere operato sicut vivis, ita et defunctis prodesse, ipsimet tamen fatentur, non posse a nobis cognosci et determinari fructum, quem animae purgatorii ex illo percipiunt. Ideo etiam Ecclesia non solum permittit, sed quandoque etiam praecipit, ut pro una eademque anima plures Missae celebrentur. Caeterum sufficit nobis, ut de fide certi simus, suffragia defunctis prodesse, nec opus est, ut modum et mensuram subsidii praestiti cognoscamus. Sapientissime Deus haec nos ignorare voluit, ut semper bonis operibus insistentes, et suffragia multiplicantes, moralem nostram perfectionem continuo promoveamus.

5. Si denique quaeritur, *an suffragia pro defunctis prosint etiam vivis, qui eadem perficiunt?* omnes affirmative respondent. Nam in quolibet bono opere duplex meritum invenitur, meritum remunerationis, et meritum satisfactionis: prius semper manet homini bonum opus ponenti, meritum autem satisfactionis potest alteri donari; et sic, ut docet *S. Thomas*, solvitur debitum eius, pro quo applicatur, non illius, qui applicat. Non autem ideo putandum est, quod suffragium praestans aliquod detrimentum patiatur. Sicut enim eleemosynam dispensans dominium quidem pecuniae, quam erogat, amittit, aliunde autem maius emolumentum capit iuxta dictum Christi: *Date, et dabitur vobis; mensuram bonam et confertam et coagitatam et supereffluentem dabunt in sinum vestrum* (1); ita etiam eleemosynam spiritualem distribuens longe maiora consequitur emolumenta, quia opus charitatis exercet, charitas autem operit multitudinem peccatorum. Ideo S. *Thomas* (ibid.) animabus purgatorii subvenienti applicat dictum Ps. XXXIV, 13: *Oratio mea in sinu meo convertetur;* et porro citat *S. Io. Damascenum* in Serm. pro mortuis dicentem: « Quemadmodum unguento, vel alio oleo sancto circumlinire volens infirmum, primo ille, scilicet liniens, participat unctionem, et sic postea perungit laborantem, sic et quicunque pro proximi salute agonizat, primo sibi ipsi prodest, deinde proximo. » Dubitari etiam non potest, animas bonas, sanctas et charitate plenas, saltem cum ad beatitudinem pervenerint, per intercessiones suas magna beneficia impetrando se gratas ostensuras esse.

Nota 1. Quaestio movetur, utrum *animae purgatorii etiam ab Angelis et Sanctis in coelo suffragia consequantur?* — Ut autem haec quaestio solide pertractetur, certa ab incertis distinguenda sunt. Certum est, Angelos et Sanctos, qui non sunt in via, sed in patria, opera meritoria et satisfactoria perficere non posse, atque ideo nihil habere, quo animabus purgatorii *per modum satisfactionis* subveniant, earum debita solvendo. Quaestio ergo ad hoc reducitur, num Angeli et Sancti animabus purgatorii *per modum impetrationis*, seu *per intercessiones suas* subveniant? Nonnulli affirmative, alii negative respondent. *Viator a Cocaleo* (2) ex orationibus Ecclesiae probat, sanctos pro animabus purgatorii vere intercedere, eisque subvenire. Ait enim Ecclesia,

(1) Luc. 6, 38.

(2) Tentamina, t. 6 diss. 3 de purg. cap. 4

dum orat pro vivis et defunctis: *Quosque vel praesens saeculum adhuc in carne retinet, vel futurum iam exutos corpore suscepit, intercedentibus omnibus sanctis tuis, pietatis tuae clementia omnium delictorum suorum veniam consequantur*. Et in oratione: *Deus veniae largitor*, etc. Deum precatur, ut eos, *qui ex hoc saeculo transierunt, B. Maria semper Virgine intercedente, cum omnibus sanctis tuis ad perpetuae beatitudinis consortium pervenire concedas*. Ergo Ecclesia credit, B. V. Mariam, et omnes sanctos pro animabus purgatorii intercedere. Alterum argumentum desumitur ex communione sanctorum, vi cuius Ecclesia purgans sicut cum militante, ita etiam cum triumphante unum corpus constituit, cuius caput Christus est; et ideo, sicut a militante suffragia obtinet, ita a triumphante per intercessiones iuvatur. Nam si, ut fert catholicum dogma, Angeli et Sancti pro hominibus viatoribus intercedunt, cur non poterunt pro defunctis intercedere? Apostolus clamat: *Charitas nunquam excidit* (1); ergo charitas beatorum perfectissima erga homines continuatur, etiam cum ex hoc saeculo exierunt, et purgationi subiiciuntur. Quod si negaretur, magna inconvenientia sequerentur; nam, ait praelaudatus Auctor: « Consequenter nec pauperes, cum ad regnum coeleste adsumuntur, pro benefactoribus suis in purgatorio detentis orare poterunt; nec filii beatitudine donati pro parentibus in purgatorio, aut vice versa; nec animae salvatae per ministerium Pastorum, concionatorum, aut missionariorum intromittere se valeant apud Deum, et vice versa. Quis hoc ferat? quis huiusmodi legibus fidem suam praestabit? Pauperes, parentes, parochi, sacerdotes etc. ad se quo modolibet spectantes commendare et adiuvare poterunt apud Deum in terris, et in altera vita non poterunt? Arguebat *D. Hieronymus* egregie contra Vigilantium de Moyse, de Paulo et aliis sanctis, cum dicebat: *Si viventes potuerunt Deum hominibus placatum reddere, multo magis id possunt mundo mortui, et Deo coniuncti.* Ita porro etiam de sanctis erga purgatorium arguendum est. Si pauperes viventes, si haeredes, si parentes animas defunctorum sibi cohaerentium suffragiis adiuvare potuerunt, absonum est dicere, id eos non valere, qui nunc regnant cum Christo. » Denique a variis auctoribus exempla adducuntur, quae ostendunt, animas per intercessionem B. V. Mariae, S. Angeli custodis, et aliorum sanctorum e purgatorio liberatas fuisse. — His non obstantibus alii dantur theologi, qui cum *Dominico Soto* (2) contendunt, Angelos et Sanctos animabus in purgatorio detentis suffragia praestare non posse. Pro *primo* argumento adducunt silentium S. Scripturae et Ss. Patrum. In illa enim frequenter commemorantur auxilia hominibus viatoribus ab Angelis praestita, nihil autem legitur de subsidio a Coelitibus praestito animabus purgatorii: ita etiam Ss. Patres saepe commendant preces a fidelibus viventibus pro defunctis fundendas, nullibi autem intercessiones angelorum et sanctorum pro defunctis laudant. — *Secundo* observant, sanctos pro nobis quidem gratias impetrare, quae utpote dona gratuita precibus conceduntur, disparem autem esse conditionem animarum in purgatorio detentarum. Pro istis enim debita solvenda sunt, seu satisfactio est praestanda, quam exigit iustitia divina, dicente Christo: *Non exies inde, donec reddas novissimum*

(1) I Cor. 13. 8.

(2) In 4, Dist. 45, q. 3, art. 2.

quadrantem (1); sed Angeli et Sancti, cum non sint in statu viae, non possunt merita satisfactoria ponere; ergo non possunt animabus purgationi subiectis auxilium praestare. *Tertio* aiunt, purgatorium exbaustum semper iri omnibus animabus, si admittitur, B. V. Mariam, Angelos et Sanctos easdem e carcere liberare posse. Coelites enim pro perfecta, qua animantur, charitate pro omnibus continuo orarent, et cum Ecclesia triumphans citius et efficacius exaudiatur quam militans, nulla unquam anima in expiatione gravi et diuturna perduraret: ex quo sequeretur, purgatorii poenas non admodum timendas, neque a fidelibus viventibus magnam curam gerendam esse, ut defunctis subveniant, cum aliunde efficacius auxilium obtineant; his autem positis efficacissima moralitatis motiva et media tollerentur. — Negari non potest, pro utraque sententia gravia adesse argumenta; quamobrem tertiam sententiam apponere licet, quae in medio stat, et utramque priorem conciliare valet. Dici nempe potest, Angelos et Sanctos *directe* quidem non posse animas purgatorii adiuvare, sed tamen *indirecte* posse satisfactionem pro ipsis praestandam, et sic earundem liberationem ex purgatorio promovere. Possunt nempe per efficacissimam intercessionem suam a Deo impetrare, ut per gratias suas actuales fideles viventes ad suffragia defunctis praestanda excitet: quod iuxta ordinem providentiae divinae coelites eo promptius et uberius praestabunt, quo magis vel ab ipsis animabus in terra degentibus iam venerati et invocati fuerant, vel a fidelibus viventibus pro defunctis coluntur et invocantur. Multi praeterea putant, quod, sicut Ecclesia, indulgentias per modum suffragii pro defunctis concedens, efficit, ut animae purgatorii de thesauro Ecclesiae participent, ita etiam Angeli et Sancti per intercessiones suas efficere possint, ut Deus satisfactionem, seu solntionem debitorum ex eodem thesauro acceptet. Admissa hac tertia sententia facile intelligitur, quare Ecclesia in orationibus suis pro defunctis ad intercessionem B. V. Mariae et sanctorum recurrat; et in eadem sententia salvatur communio sanctorum, atque nexus inter Ecclesiam triumphantem et purgantem manifestatur.

Nota 2. Quaestio etiam movetur, an restitutio rei alienae pro defnnctis necessaria, aut ntilis censenda sit? — Nam saepe dicuntur animae apparere, ac petere, ut restitutio pro ipsis fiat earum rerum, qnas ipsae aut oblitae sunt, aut non potuerunt restituere: et *S. Birgitta* (2) affirmat, animam tamdiu cruciari, donec restituatur, qnod iniuste ablatum est: haec opinio frequens in plebe christiana invenitur, et ideo decet theologum nosse, quid de ea iudicandum sit. Audiamus igitur *Cl. Bellarminum*, qui loc. cit. (3) de allata quaestione haec scribit: « Respondet *Dominicus a Soto* (4) eiusmodi restitutionem non iuvare, si fiat, nec obesse defuncto, si non fiat; nam Deus non punit nisi pro culpa propria in hac vita contracta: vel ergo defunctus peccavit non restitnendo, vel non peccavit; si non peccavit, quia forte non potnit, aut bona fide possedit, non debet etiam puniri; si autem peccavit, punietur pro culpa negligentiae illius in purgatorio. sed posteaquam poenas debitas dederit, salvabitur, sive res illa restituatur, sive non; ille enim iam est factns impotens simpliciter ad restituendum, neque debet pendere salus eius ab

(1) Matth. 5, 26. (2) L. 6 Revel. c. 66.
(3) Lib. 2 de purg. cap. 16.
(4) In 4, Dist. 45, q. 2, a. 3.

alterius voluntate; alioquin posset anima in purgatorio manere in aeternum, si nimirum haeres nunquam restitueret: quare si restitutio possit fieri, et non fiat negligentia haeredis, peccabit quidem haeres, non tamen id nocebit animae; si vero fiat, nihil proderit animae illi, quia restitutio non est satisfactio pro culpa; satisfactio est enim opus poenale; poenale autem est dare suum, non restituere alienum. — Ad illas apparitiones respondeo, forte animas non petere restitutionem ut restitutionem, sed ut eleemosynam; licet enim non prosit animae, si restituat rem alienam is, qui tenetur restituere, bene tamen proderit, si restituat alius, qui non tenetur; illa enim eleemosyna quaedam est, et proinde satisfactoria. »

E. *De intercessionibus animarum purgatorii pro benefactoribus suis.*

§ 774. Suffragia, quae animabus purgatorii praestantur, a Deo remunerari, omnes theologi docent. Opera enim charitatis magnam mercedem recipiunt(1): animas vero iustas, et dire cruciatas iuvare, magnum esse opus charitatis, nemo dubitat. Certum pariter est, animas ex purgatorio liberatas, et coelesti beatitudine donatas pro benefactoribus suis orare posse, quia sanctae et Deo unitae, atque orare velle, quia charitate plenae sunt. Quaestio autem est, an iam in purgatorio pro aliis orare, et gratias impetrare possint? qua de re duplex datur sententia.

1. Nonnulli theologi negant, animas, quamdiu in purgatorio detinentur, pro benefactoribus suis orare posse. Ipse *S. Thomas* (2) non quidem materiam istam ex professo pertractans, sed obiectionem ex indigitata sententia petitam solvens ait: « Illi qui sunt in purgatorio, etsi sint superiores nobis propter impeccabilitatem, sunt tamen inferiores quantum ad poenas, quas patiuntur. Et secundum hoc non sunt in statu orandi, sed magis, ut oretur pro eis. » Hanc sententiam alii theologi confirmant ex eo, quod animae in purgatorio detentae non cognoscant preces nostras in particulari; non enim vident eas in Verbo, nec ullum est fundamentum asserendi quod animas poenis subiectas, et patientes sic Deus honoret, ut speciali revelatione res viventium ipsis patefaciat. Denique si animae in purgatorio orarent pro nobis, essent etiam invocandae: sed id non fert Ecclesiae consuetudo, quae est in omnibus aemulanda.

2. Communior theologorum sententia est, animas in purgatorio detentas iam in isto statu pro benefactoribus suis orare, eisque gratias impetrare; nam, ut testatur *Viator a Coeleo* (3), *S. Thomae* « opinio a plerisque deseritur: » Et sane animae in purgatorio existentes sunt sanctae per charitatem Deo unitae: praecipua ergo conditio ad orandum requisita in ipsis invenitur, et quamvis pro se mereri, et sibi subvenire non possint, id non impedit, quominus pro aliis orare possint, nam etiam *Iob* (cap. ult.) in tentatione, et afflictione positus pro amicis suis orare potuit, eique commissarum veniam culparum impetrare. Neque alia impedimenta obstant. Nam, ait, *Viator a Coc.* cum *Marcullio*: « Si animae non orant pro nobis, causa est, vel quia non vident Deum, vel quia sunt in maximis tormentis, vel quia sunt nobis inferiores. Sed nihil horum dici potest; nam etiam tempore V. T. orabant Sancti defuncti pro vivis, ut II Mach cap

(1) Matth. c. 10, v. 42; et cap. 25, v. 34, etc.
(2) 2 2, q. 83, art. 11 ad 3.

(3) Tent. t. 6 de purg. cap.

ult. patet, cum tamen nec illi viderent Deum. Neque altera ratio obstat, nam Evangelium refert divitem in inferno pro fratribus suis orantem (Luc. XVI) licet in gravioribus tormentis constitutum ac sint animae in purgatorio. Addunt (theologi), dolorem animabus non perturbare ullo modo iudicium rationis, nec impedire affectum bonae voluntatis... Non pensitant rationem tertiam, quia animae illae sint nobis inferiores, nam in hoc mundo orant pauperes pro divitibus, et subditi pro principibus, et Clerici pro Episcopis, et summis Pontificibus, licet sint illis maiores et superiores: quin etiam funduntur preces a minus rectis pro sanctis, et perfectioribus, quemadmodum praestitere olim Christiani a D. Paulo rogati pro semetipso (Rom. XV). Addere non cessant, quod, si animae sunt nobis inferiores quoad poenas, maiores tamen nobis sunt ratione charitatis, in qua sunt confirmatae; consequenter earum preces, ex charitate elicitas, sin pro se, saltem pro aliis potiorem gradum servare, facile est credendum. » Quamvis autem animae in purgatorio non cognoscant preces nostras in particulari, docet tamen *Cl. Suarez* (1): « Generatim (animas purgandas) orare posse pro Ecclesia militante, eiusque rectoribus, aliisque, quos ignorare nequeunt et vitam agere, et suas preces mereri, ut merentur omnes, qui iis opitulantur. » Non incongrue autem dicitur, animas in purgatorio per Angelos custodes notitiam suffragiorum consequi posse, quae pro ipsis offeruntur. Nam Hebr. I, 14 de Angelis dicitur: ***Nonne omnes sunt administratorii Spiritus in ministerium missi propter eos, qui haereditatem capient salutis?*** inter istos autem etiam animas purgatorii numerandas esse, nemo dubitat. Caeterum necesse non est, ut animae preces nostras in particulari cognoscant, quia Deus omniscius generales earumdem intercessiones benefactoribus ipsarum applicabit. Ecclesia nil circa hanc quaestionem definivit, et animarum purgatorii invocationem nec commendavit, nec reprobavit; cum autem in genere sanctos invocat, sub istis etiam animae in purgatorio detentae intelligi possunt.—Dantur theologi, qui putant, etiam *S. Thomam* nostrae sententiae non adversari. Audiatur *Cl. Billuart* (2) scribens: « Quidam existimant, quod (animae purgandae), licet non sint in statu orandi, sed potius in statu patiendi, nihilominus orent pro nobis, quia, inquiunt, non eadem sunt *non esse in statu orandi, et non orare*, sicut nec eadem sunt *orare, et esse in statu orandi*. Sic qui detinetur captivus, non hostili, sed amico, et paterno affectu, licet hoc ipso, quo detinetur captivus, non sit in statu orandi, tamen potest orare pro se. et pro aliis. Similiter, inquiunt, animae in purgatorio consciae paterni affectus Dei erga illas, possunt et pro se, et pro aliis orare, easque de facto orare putant, quia vera charitate flagrant, nec affectum, quem in via erga nos habebant, et quo pro nobis orabant, deposuerunt, nec aliquid impedit, quin de sua salute securae, de nostra sint sollicitae. Accedit, quod remaneant in communione sanctorum. Ita *Sylvius* in suppl. (3) citans *Estium, Bellarminum* et *Medinam*. Haec sententia non est improbabilis, forte tamen minus consentanea menti S. Thomae. »

(1) Lib. 1 de orat. cap. 11.
(2) Tract. de Relig. Diss. 2, art. 4. Dct. 4.

(3) Q. 71, art. 6 ad 1.

Usus doctrinae de purgatorio.

§ 775. 1. Utilissima est fidelibus viventibus frequens poenarum purgatorii consideratio. Sicuti enim meditatio inferni nos a peccatis mortalibus, ita consideratio purgatorii a peccatis venialibus retrahere debet. Quis enim malitiam peccati venialis non cognoscet, quod tam diris cruciatibus a Iudice iustissimo punitur? quis non intelliget, facilius esse, sensus suos in hac vita refrenare, et inordinatos affectus compescere, quam in altera vita atrocissimis poenis torqueri? in hunc profecto finem Deus nobis purgatorii poenas minatur, ut leves quoque culpas magna sollicitudine vitare satagamus: unde etiam huius dogmatis revelati est *iste omnis fructus, ut auferatur peccatum* (1). Eadem doctrina nos etiam ad bona opera impellere debet, quibus pro peccatis quoad culpam quidem, sed non quoad poenam temporalem remissis Deo satisfaciamus, et debita coram tribunali divino contracta deleamus. Nam, inquit *S. Bonaventura* in compend. Theolog. (2): « Omnes adstricti tenentur ex decreto divinae iustitiae, donec reddiderint novissimum quadrantem; cuius ratio est, quia in supernam Ierusalem nihil inquinatum intrare potest; impossibile est, animam intrare regnum gloriae, quamdiu habet aliquid purgandum. Hoc figuratum est in libris Regum, ubi dicitur: *Malleus, et securis non sunt audita in aedificatione templi;* prius enim quadrabantur, et dolabantur lapides, et ligna in Libano, et postea collocabantur in templo. Sic lapides vivi necessario in hac vita quadrantur, et poliuntur merito, vel post hanc vitam igne purgatorio, antequam superaedificentur in coelo. » Longe autem levior et facilior est satisfactio in hac vita, quam in altera. Hinc Christus ipse Matth. V, 25 nos monet, ut *in via* adversario consentiamus, seu exactori solvamus, ne in durissimum carcerem proiiciamur. Continuo igitur solliciti esse debemus, ut per opera orationis, mortificationis et charitatis, imo et per indulgentias a debitis nostris liberemur.

2. Iuxta doctrinam catholicam de communione sanctorum etiam animae purgatorii intime nobis coniunctae sunt, et in praecepto Christi comprehenduntur: *Diliges proximum tuum sicut te ipsum* (3). Quamobrem de obligatione nostra ipsis subveniendi dubitare non possumus; nostro enim auxilio maxime indigent, quia seipsas iuvare nequaquam possunt, et in maxima afflictione inveniuntur, poenam damni et poenam sensus sustinentes, et nostrum porro auxilium maxime merentur, tum quia sunt animae sanctae, et Deo carae, tum quia praestita sibi suffragia grato animo per intercessiones suas largiter remunerantur. Quid ergo moramur nostris in Christo fratribus, qui ad idem nobiscum corpus Christi pertinent, precibus et sacrificiis succurrere? Quid moramur, eosdem a poenis, quas gravissimas esse novimus, precibus nostris liberare, atque felicitatis aeternae portam illis aperire? Cogitemus, eandem post fata nobis sortem manere, quae modo premit forte nobis olim amicissimos, forte benefactores, forte ipsos parentes nostros; et faciamus, quod nobis aliquando fieri volumus. Pro animarum purgatorii liberatione nunquam laborare cessemus, verum sedulo instemus sacrificiis, precibus, ieiuniis, eleemosynis, aliisque operibus bonis, ut, dum earum poenas leviores et breviores reddimus, nostra

(1) Isa. 27, 9. (2) Lib. 7, c. 3.

(3) Matth. 22, 39.

merita augeamus, et amicos nobis faciamus, qui nos in aeterna tabernacula recipiant.

3. Cum doctrina catholica de purgatorio ad salutem vivorum, et defunctorum ordinetur, dubitari nequit, eam a verbi Dei praeconibus frequenter, et ferventer fidelibus proponendam esse. Qua de re attendendum est monitum *Conc. Tridentini* Sess. XXV, decr. de purg. dicentis: *Praecipit sancta synodus Episcopis, ut sanam de purgatorio doctrinam a sanctis Patribus, et sacris Conciliis traditam a Christi fidelibus credi, teneri, doceri, et ubique praedicari diligenter studeant. Apud rudem vero plebem difficiliores, ac subtiliores quaestiones, quaeque aedificationem non faciunt, et ex quibus plerumque nulla fit pietatis accessio, a popularibus concionibus secludantur. Incerta item, vel quae specie falsi laborant, evulgari, ac tractari non permittant. Ea vero, quae ad curiositatem quamdam, aut superstitionem spectant, vel turpe lucrum sapiunt, tanquam scandala, et fidelium offendicula prohibeant.*

ARTICULUS III.

De Coelo.

§ 776. Laetissima est sors animarum, quae omnino purae ex hac vita migrant, quia, ut iam § 755 probatum est, statim in loco beatitudinis excipiuntur, qui *Coelum* vocari solet. In eundem locum etiam animae ex purgatorio transferuntur, cum a maculis venialibus emundatae, et a debitis suis liberatae fuerint. Convenit, ut summam istarum animarum felicitatem sedulo consideremus, quae *immunes sunt ab omni malo, omni bono fruuntur*, et quod potissimum est, *visione Dei beatifica gaudent*, in qua beatitudo earum essentialis consistit.

Nota. In coelo non solum animae, sed etiam corpora electorum glorificantur et beatificantur: cum autem gloria et gaudia corporum beatorum post resurrectionem demum incipiant, inferius de istis tractandum erit.

I. *Animae in coelo sunt immunes ab omni malo.*

§ 777. *Homo natus de muliere, brevi vivens tempore, repletur multis miseriis: qui quasi flos egreditur, et conteritur, et fugit velut umbra, et nunquam in eodem statu permanet*(1). Cuius dicti divini veritatem continuo exprimitur, in hac lacrymarum valle modo duris laboribus attriti, modo calumniis et persecutionibus agitati, modo infortuniis perculsi, modo morbis et doloribus corporis afflicti, modo dubiis, anxietatibus et timoribus cruciati. Omnes autem istae adversitates penitus cessabunt, atque animae nostrae a quocunque malo, seu incommodo immunes erunt, cum in coelum pervenerint. Laetissima haec veritas *ex S. Scriptura, ex Traditione* et *ex ratione theologica* probatur.

1. *S. Scriptura V. et N. Test.* sat clare docet, beatos in coelo ab omni adversitate esse immunes. Isaias, cum faustissima Messiae tempora praedicit, saepe mentem altius extollit, et beatitudinem describit, quam Redemptor electis suis concedet: ita cap. XXV, v. 8 inquit: *Praecipitabit mortem in sempiternum; et auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie, et opprobrium populi sui auferet de universa terra, quia Dominus locutus est:* cap. XLIX, v. 10 de redemptis et electis dicitur: *Non esurient, neque sitient, et non percutiet eos aestus et sol: quia miserator eorum reget eos, et ad fontes aquarum potabit eos:* et cap. LX,

(1) Iob 14, 1, etc.

18 etc.: *Non audietur ultra iniquitas in terra tua*, (nec) *vastitas, et contritio in terminis tuis, et occupabit salus muros tuos, et portas tuas laudatio. Non erit tibi amplius sol ad lucendum per diem, nec splendor lunae illuminabit te: sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam, et Deus tuus in gloriam tuam. Non occidet ultra sol tuus, et luna tua non minuetur: quia erit tibi Dominus in lucem sempiternam et complebuntur dies luctus tui. Populus autem tuus omnes iusti, in perpetuum haereditabunt terram, germen plantationis meae, opus manus meae ad glorificandum:* quae verba de coelesti tantum beatitudine intelligi possunt, et manifeste docent, a coelitibus omne malum, et quamcunque adversitatem longe abesse. Consonat cum Isaia S. Ioannes in Apocalypsi (1) de coeli incolis dicens: *Non esurient, neque sitient amplius, neque cadet super illos sol, neque ullus aestus: Et absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum, et mors ultra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit ultra, quia prima abierunt. Et dixit, qui sedebat in throno: ecce nova facio omnia* (2). Quodlibet etiam malum morale, seu quodcunque peccatum a coelitum congregatione exclusum manet, quae idcirco a S. Petro dicitur *haereditas incontaminata* (3), et a Paulo *non habens maculam, aut rugam, sed sancta et immaculata* (4).

2. *Ss. Patres* passim contestantur, beatorum statum ab omni esse malo immunem. S. *Athanasius* Serm. 3 contra arianos de coelitibus ait: « Tales sunt, quales ipsi Angeli, et in Christo Iesu nova est creatura, neque vel masculus, vel foemina, sed omnia in omnibus erit Christus. Ubi porro Christus, quod genus metus, ac periculi erit? » S. *Basilius* Hom. 10 in Ps. CXIV ita coelum describit: « Est ea viventium beata regio, in qua non nox, non somnus, mortis imitatio quaedam, non cibus aut potus, humanae infirmitatis praesidia, non praeterea morbus, non dolor, aut medicina—non pecunia, malorum origo, bellorum materia, inimicitiae radix inveniuntur: sed est regio viventium, non morientium ob peccatum, sed veram vitam viventium in Christo Iesu. » S. *Ephraem* lib. de compunctione (5) inquit: « Plorate, fratres, in conspectu Domini, ut gaudere nos faciat in regno suo, in vita illa immortali, ubi fugatur dolor, tristitia, et gemitus; ubi nec lacrymis aliquis, nec poenitentia indiget; ubi non est timor, et tremor; ubi non est mors, et corruptio; ubi non est adversarius, et impugnator; ubi non est exacerbatio inobedientiae, et ira contentionis; ubi non est odium, et inimicitia, sed omnino gaudium, et laetitia, et exultatio, et mensa spiritualibus cibis plena, quam praeparavit Deus, cunctis diligentibus se. » S. *Chrysostomus* (6) de coelesti beatitudine disserens dicit: « Vera est illa requies, ubi aufugit dolor, tristitia, et gemitus: ubi neque curae, neque labores, neque angor, neque metus animam percellens et quatiens, sed solus Dei metus plenus voluptate. Non illic audietur: *In sudore vultus tui vesceris pane tuo, neque spinas, neque tribulos* (terra) *germinabit tibi*. Non est amplius: *In dolore paries filios tuos, et ad virum tuum conversio tua, et ipsi tibi dominabitur*. Omnia ibi sunt pax, gaudium, laetitia, voluptas, bonitas, mansuetudo, aequitas, caritas. Non est illic aemula-

(1) Cap. 7, 16. (2) Cap. 21, v. 4, etc.
(3) 1 Ep. 1, 4. (4) Eph. 5, 27.
(5) Cap. 8.
(6) Hom. 6 in Ep. ad Hebr. n. 4.

tio, et invidia, non morbus, non haec mors corporis, non illa mors animae, non sunt tenebrae, neque nox: omnia sunt dies, omnia lux, omnia quies. Non est illic defatigatio, non satietas, sed semper erimus in perpetuo bonorum desiderio. » *S. Augustinus* (1) ait: « Invenimus (hic in terris) miseros, super quos misericordiam facimus, et miserorum miseria facit nos compatientes. Quanto melius ibi iam esses, ubi non invenis esurientem, quem pascas; ubi non invenis peregrinum, quem suscipias; non nudum, quem vestias; non aegrum, quem visites; non litigantem, quem concordes? Omnia enim ibi summa sunt, vera sunt, sancta sunt, aeterna sunt. Panis noster ibi iustitia est; potus noster ibi sapientia est; vestis nostra ibi immortalitas est; domus nostra aeterna in coelis, firmitas nostra immortalitas. Numquid aegritudo subrepit? numquid lassitudo ad somnum trahit? nulla mors, nulla lis: ibi pax, quies, gaudium, iustitia: nullus intrat inimicus, nullus labitur amicus. » Idem, vel alius auctor lib. 3 (2) de symbolo ad Catech. (3) inquit: « Facilius possumus dicere in illa vita aeterna, quid non sit ibi, quam quid ibi sit. Non est ibi mors, non est ibi luctus, non est ibi lassitudo, non est infirmitas, non est fames, nulla sitis, nullus aestus, nulla corruptio, nulla indigentia, nulla moestitia, nulla tristitia. Ecce diximus, quid ibi non sit: quid autem ibi sit, vultis nosse? Quod *oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit* etc. Si in cor hominis non ascendit, cor hominis illuc adscendat. » *S. Eucherius Lugdunensis* (4) ait: « Veniet tempus illud, quando iam nulla desideretur cibi, somnique refectio, nulla sentiatur ieiunii lassitudo, nulla timeatur vel de carne inquietudo, vel de hoste tentatio, sed adversario in inferni profunda contruso, perfruemur hac primum felicitate, ut incipiamus nec velle ultra nec posse, cessante omni iniquitate, omni miseria, omni moerore: totum innocentia, totum laetitia, totum felicitas possidebit. » *Theodoretus* in Ps. XCI ait: « Quoniam futura vita ab huiusmodi curis (quae in terra homines continuo affligunt) est libera, iure *requies* appellatur. Propterea et Paulus exclamat: *Festinemus ingredi in requiem eius:* et rursus: *Numquid est Sabbatismus populi Dei?* » *S. Bernardus* (5) de verbis Origenis dicit: « Absit, ut in coelo credatur locus esse tristitiae, sicut nec culpae. Nemo ibi delinquere, nemo lugere potest, sicut nec in terra quidem poena ulla fuisset, nisi iniquitas praecessisset. In coelo utique sola iustitia, sola nihilominus laetitia est. »

3. *Ratio theologica* petitur ex natura malorum, seu adversitatum, quae, ut ex S. Scriptura et Ss. Patribus constat, ideo tantum a Deo permittuntur vel infliguntur, ut aut peccata puniantur, aut perfectiores virtutes exerceantur, et ampliora merita congerantur. Sed in animabus, quae coelum ingrediuntur, nullum est peccatum, quod puniatur, nulla macula, quae purgetur, et pro iisdem desiit tempus merendi, quamobrem nullos actus meritorios perficere possunt. Nulla ergo est ratio, quare incommoda sentiant, aut adversitatibus affligantur. E contra Deus vult, ut a laboribus suis requiescant, certaminum coronas, et meritorum praemia recipiant: nullus ergo laboribus, pugnis et adversitatibus in coelo locus datur.

(1) Enar. in Ps. 49, in v. 15, n. 22
(2) Seu Serm. 2. (3) Cap. 12.
(4) Hom. 1 de Epiph.
(5) Serm. de divers. S. 34.

II. *Animae in coelo fruuntur omni bono.*

§ 778. Beatitudo definitur a *S. Augustino* (1): « Rerum optandarum cu mulata plenitudo; » a *Boëtio* (2): « Status omnium bonorum congregatione perfectus; » a *S. Thoma* (3): « Bonum perfectum, quod totaliter quietat appetitum. » Ad talem beatitudinem anima pervenit, coelum ingressa: in quo autem haec beatitudo formaliter consistat, mox dicetur. Interim iuvat praecipua divinae Revelationis testimonia referre, quae in genere ostendunt, coelum esse locum incundissimum, summaque felicitate incolas suas replere.

1. *In S. Scriptura* coelum talibus nominibus insignitur, et sub talibus imaginibus proponitur, quae clare manifestant, summam in illo felicitatem inveniri. Vocatur enim *regnum coelorum* (4); *regnum Dei* (5); *regnum Christi* (6). Quodsi terreni quoque regni nomen magnam significat dignitatem, potestatem et iucunditatem, quid de regno coelesti, de regno Dei et Christi dicendum erit? et hoc regnum habitatorum coeli proprium dicitur, in quod non ad serviendum, sed ad regnandum vocati sunt, dicente Apostolo de electis: *Regnabunt in saecula saeculorum* (7). Coelum porro appellatur *paradisus*(8), qui designat locum amoenitatis et deliciarum, omni bonorum genere refertum: quodsi talis paradisus terrestris fuit, in quo homines probandi erant, qualis erit paradisus coelestis, in quo electi remunerandi sunt? — Coelum iterum Matth. XXV, 21, nuncupatur *gaudium Domini*, id est, perfectissimum gaudium, quod Deum auctorem, exemplar, et obiectum habet. Quoniam per inventum thesaurum homines de repente felicissimi fieri creduntur, coelum quoque comparatur *thesauro abscondito in agro, quem qui invenit homo abscondit, et prae gaudio illius vadit, et vendit universa quae habet, et emit agrum illum* (9). Quum nihil festivum magis ac hilare sit, quam convivium nuptiale, idcirco Matth. c. XXII, v. 2 per *convivium filii Regis nuptiale*, et Apoc. XIX, 17 per *Agni immaculati nuptias* aeternum gaudium delineatur. Eo quod nihil augustius est *corona*, et *throno*, sub his figuris sempiterna felicitas describitur; nam Iac. I, 12 dicitur de iusto: *Cum probatus fuerit, accipiet coronam vitae, quam repromisit Deus diligentibus se;* et Apoc. III, 21 Christus ait: *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut et ego vici, et sedi cum Patre meo in throno eius.* Denique coelum nominatur *domus Patris* (10); *Civitas Dei* et *coelestis Ierusalem* (11). Sicut nempe regnum dicitur ob amplitudinem, dignitatem et potentiam, sic etiam civitas dici meretur ob magnificentiam et venustatem. Terrestris nempe Ierusalem, quando in maxima erat gloria reposita, typus fuit coelestis Ierusalem, seu beatitudinis aeternae; et de hac multo magis, quam de illa intelligenda sunt verba Tobiae c. XIII, v. 13, etc., dicentis: *Luce splendida fulgebis, et omnes fines terrae adorabunt te... Beati omnes, qui diligunt te, et qui gaudent super pace tua... Portae Ierusalem ex sapphiro, et smaragdo aedificabuntur, et ex lapide pretioso omnis circuitus murorum eius: ex lapide candido, et mundo omnes plateae eius sternentur: et per vicos eius alleluia cantabitur. Benedictus*

(1) Lib. 19 de Civ. Dei, c. 1.
(2) Lib. 3 de consol. Phil. pros. 2.
(3) 1 2, q. 2, art. 8.
(4) Matth. 5, 3.
(5) Marc. 9, 46.
(6) Luc. 23, 42.
(7) Apoc. 22, 5.
(8) Luc. 23, 43; II Cor. 12, 4.
(9) Matth. 13, 44.
(10) Io. 14, 2.
(11) Hebr. 12, 22.

Dominus, qui exaltavit eam, et sit regnum eius in saecula saeculorum super eam. Amen. Magnificentius coelestem Ierusalem, seu Civitatem Dei describit S. Ioannes in Apocalyp. dicens: *Et erat structura muri eius ex lapide iaspide; ipsa vero civitas aurum mundum simile vitro mundo. Et fundamenta muri civitatis omni lapide pretioso ornata. Fundamentum primum iaspis; secundum sapphirus; tertium calcedonius; quartum smaragdus; quintum sardonix; sextum sardius; septimum chrysolithus; octavum beryllus; nonum topazius; decimum chrysoprasus; undecimum hyacinthus; duodecimum amethystus. Et duodecim portae duodecim margaritae sunt per singulas, et singulae portae erant ex singulis margaritis: et platea civitatis aurum mundum, tanquam vitrum perlucidum. Et templum non vidi in ea. Dominus enim Deus omnipotens templum illius est, et agnus. Et civitas non eget sole, neque luna, ut luceant in ea; nam claritas Dei illuminavit eam, et lucerna eius est agnus. Et ambulabunt gentes in lumine eius* (1).

2. Aliis insuper *argumentis biblicis* summa coeli felicitas probatur. Gen. XV, 1 Deus Abrahamo, fideli servo suo dixit: *Noli timere, Abraham: ego protector tuus sum* (in terra), *et merces tua magna nimis* (in coelo). David perfectam in altera vita expectans felicitatem dicit: *Ego autem in iustitia apparebo conspectui tuo: satiabor, cum apparuerit gloria tua* (2). Idem de electis inquit: *Inebriabuntur ab ubertate domus tuae, et torrente voluptatis tuae potabis eos: quoniam apud te est fons vitae, et in lumine tuo videbimus lumen* (3). Per Isai. Deus quoque ait: *Ecce enim ego creo coelos novos, et terram novam: et non erunt in memoria priora, et non ascendent super cor. Sed gaudebitis, et exultabitis usque in sempiternum in his, quae ego creo, quia ecce ego creo Ierusalem exultationem, et populum eius gaudium* (4). Christus, Apostolos ad persecutiones patienter tolerandas exhortans, ait: *Gaudete, et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in coelis* (5). Alibi praemium centuplex et aeternum fidelibus servis suis in coelo promittit dicens: *Omnis, qui reliquerit domum, vel fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet, et vitam aeternam possidebit* (6). Paulus docet, omnes huius vitae aerumnas et tribulationes ut leves reputandas esse, si cum coelesti remuneratione comparentur, nam Rom. VIII, 18, ait: *Existimo - quod non sunt condignae passiones huius temporis ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis;* et II Cor. IV, 17: *Quod in praesenti est momentaneum, et leve tribulationis nostrae, supra modum in sublimitate aeternum gloriae pondus operatur in nobis.* Imo S. Scriptura testatur, tam immensam esse beatitudinem coelestem, ut verbis explicari, et mente concipi non possit. Isa. enim LXIV, 4 dicitur: *A saeculo non audierunt, neque auribus perceperunt; oculus non vidit, Deus, absque te, quae praeparasti exspectantibus te.* Et I Cor. II, 9: *Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quae praeparavit Deus iis qui diligunt illum.*

3. *Ss. Patres* de summa coeli beatitudine intime erant persuasi. *S. Clemens Rom.* I Ep. ad Corinth. n. 35 dicit, solum Deum magnitudinem et excellentiam coelestium praemiorum

(1) Apoc. 21, 18, etc. (2) Ps. 16, 15.
(3) Ps. 35, 9, etc. (4) Isa. 65, 17, etc.
(5) Matth. 5, 12. (6) Matth. 19, 29.

nosse, et ideo toto conatu nos ad hunc unicum finem tendere debere, ut divinarum promissionum participes reddamur, *S. Theophilus* (1) ait: « Deus iis, qui *secundum patientiam boni operis gloriam, honorem et incorruptionem quaerunt* (2), *vitam aeternam* donabit, et gaudium, pacem, requiem et multitudinem bonorum, quae oculus non vidit, nec auris audivit, nec cor hominis sensit. » *Athenagoras* Legat. pro Christian. inquit: « Longe, quam sermone dici queat, esse scimus praestabiliorem, quam exspectamus, excepturam nos vitam, si puri ab omni iniquitate praesentem hanc transmiserimus. » *S. Cyprianus* (3) iustorum sortem in altera vita considerans exclamat: « Quae erit gloria, et quanta laetitia, admitti, ut Deum videas! honorari, ut cum Christo, Domino Deo tuo salutis ac lucis aeternae gaudium capias! Abraham et Isaac et Iacob et Patriarchas omnes et Prophetas et Apostolos et Martyres salutare, cum iustis et Dei amicis in regno coelorum datae immortalitatis voluptate gaudere, sumere illic, quod nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit. Maiora enim nos accipere, quam quod hic operamur, aut patimur, Apostolus praedicat dicens: *Non sunt condignae* etc. » *S. Basilius* Hom. 6 in Hexaem. considerata astrorum pulcritudine, mentem ad ipsas sedes Beatorum elevans ita loquitur: « Si temporaria talia sunt, qualia erunt aeterna? item si visibilia adeo pulcra sunt, qualia censenda sunt invisibilia? Si coeli magnitudo exsuperat humanae intelligentiae mensuram, quisnam intellectus valeat sempiternorum natura perscrutari? Si sol ille corruptioni obnoxius, adeo pulcher est, — quali pulcritudine sol iustitiae praeditus est? Si hunc solem non conspicere caeco detrimentum est, quale est peccatori dispendium, vera luce carere? » — *S. Gregorius Nyss.* Orat. 1 de pauperibus amandis, magnas remunerationes iam in hac vita iis promittit, qui opera misericordiae perficiunt; et deinde pergit dicens: « At qualem studii, laborisque finem consequentur? Nunc quidem praeclaram spem, et laetitiae plenam exspectationem, postea autem, quando istius assidue fluentis carnis spoliis exuti immortalitatem induerimus, vitam beatam, nullum finem habituram, nullis malis obnoxiam, in summis et admirandis, quaeque hic a nobis cognitione comprehendi non possunt, versantem gaudiis et voluptatibus. » *S. Chrysostomus* Hom. 23 in Ep. ad Hebr. (versus finem), ut ostenderet, quam deflenda sit coelestis beatitudinis iactura, haec habet: « Nam quae dicendi facultas, quae intelligentia poterit explicare illam beatitudinem, et virtutem illam, voluptatem, gloriam, laetitiam, splendorem? *Quae oculus non vidit*, inquit, *quae auris non audivit, et in cor hominis non ascenderunt, quae praeparavit Deus iis, qui diligunt eum*. Non dixit, solum exsuperare, sed nec ullum unquam intellexisse, quae Deus paravit iis, qui ipsum diligunt. Cuiusmodi enim bona consentaneum est, esse ea, quae Deus praeparat et instruit? Si enim, cum nos fecisset, statim nulla re adhuc a nobis peracta tanta est largitus, paradisum, cum ipso collocutionem, immortalitatem est pollicitus, vitam beatam et a curis liberam: iis, qui tam multa fecerunt, qui adeo strenue decertarunt et pro ipso sustinuerunt, quid non donabit? Unigenito pro nobis non pepercit, germanum ac pro-

(1) Lib. 1 ad Autol. n. 14.

(2) Rom. 2, 7.

(3) Epist. 56.

priv.m filium propter nos ad mortem dedit: si nos, cum inimici essemus, talibus dignatus est bonis, quonam non dignabitur, qui facti sumus amici? » — *S. Augustinus* Enar. 2 in Ps. XXVI (1): *Ut videam voluptatem Domini*, etc., dicit: « Bonum ex quo cuncta sunt bona, ipsa est delectatio Domini. Hanc contemplabimur. Iam videte, fratres, si vos delectant bona ista, quae appellantur bona, si vos delectant bona ista, quae non sunt per se bona (omnia enim mutabilia non sunt per se bona): qualis erit contemplatio incommutabilis boni aeterni, semper eodem modo manentis? quandoquidem ista, quae dicuntur bona, nullo pacto nos delectarent, nisi ab illo essent, qui simpliciter bonus est.» Et ib. (2): *Credo videre bona Domini in terra viventium*, exclamat: « O bona Domini! dulcia, immortalia, incomparabilia, sempiterna, immutabilia! et quando vos videbo, bona Domini! » — *S. Petrus Chrysologus* (3) inquit: « O bonitas effusa, o ineffabilis affectio! in societatem census pastor oves assumit, atque ad consortium dominationis servos Dominus adsciscit, et ad participatum regni Rex gregem populi totius admittit! Sic, sic dat, cui deficere census, cui regnum minui, cui vacuari potestas non potest largiendo. » *Salvianus* lib. adversus avaritiam (4) haec habet: « Apostolus, *Existimo*, inquit, *quod non sunt condignae passiones huius temporis ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis*. Indignum esse ad futurae gloriae comparationem omne opus dicit humanum. Et ideo nihil durum, aut austerum Christianis videri debet, quia, quantalibet pro sempiterna beatitudine Christo offerant, vile est, quod datur, ubi tam grande est, quod accipitur. Nihil magnum in terris ab homine Deo solvitur, ubi, quod est in coelo maximum comparatur. » *S. Gregorius M.* (5) dicit: « Si consideremus, — quae, et quanta sunt, quae nobis promittuntur in coelis, vilescunt animo omnia, quae habentur in terris. Terrena namque substantia supernae felicitati comparata, pondus est, non subsidium. Temporalis vita aeternae vitae comparata mors est potius dicenda, quam vita. — Quae autem lingua dicere, vel quis intellectus capere sufficit, illa supernae civitatis quanta sint gaudia, Angelorum choris interesse, cum beatissimis spiritibus gloriae Conditoris assistere, praesentem Dei vultum cernere, incircumscriptum lumen videre, nullo mortis metu affici, incorruptionis perpetuae munere laetari? Sed ad haec audita inardescit animus, iamque illic cupit assistere, ubi se sperat sine fine gaudere. » *S. Bernardus* (6) in verbis Ps. XXIII: *Quis ascendet in montem Domini?* etc., dicit, coelum esse montem istum, et pergit: « Quidni montium mons, fundatus exultatione universae terrae, ubi tam multiplex omnium delectabilium copia, ubi copiarum omnium plenitudo? erit enim mons pacis, mons gaudii, mons vitae, mons gloriae: et hi omnes montes unus mons consummatae felicitatis. »

Nota. Vox *coelum* in Ss. Litteris hinc inde sumitur pro aëre et nubibus, seu pro firmamento stellis ornato, communiter autem pro loco, in quo Angeli et Sancti aeternam retributionem recipiunt. Recte coelum prò speciali loco haberi, manifeste patet, quia Christus a terra dicitur *assumptus in coelum*, qui et Apostolis dixit: ***In domo Patris mei mansio-***

(1) N. 8 in v. 4. (2) N. 22 in v. 19.
(3) Serm. 23. (4) Lib. 4, n. 9.
(5) Hom. 37 in Evang.
(6) Serm. de diversis, s. 33.

nes multae sunt — vado parare vobis locum.... iterum venio et accipiam vos ad meipsum, ut ubi sum ego et vos sitis (1). Idem confirmatur ex eo, quod corpora Beatorum post resurrectionem animabus coniungenda, et futura in coelo aliquo loco indigeant, in quo existant: hinc nomine coeli non simpliciter status, sed specialis locus intelligi debet, licet *ubi* sit locus iste nesciamus. *Petavius* de opif. sex dierum lib. 1 (2) ait: « Minime quidem inficiari licet, esse beatum quoddam coeleste super omnia domicilium, Angelis et Sanctis omnibus attributum; sed cuiusmodi sit, nonnisi coniecturis et humanis commentis adseritur. » Caeterum communis opinio est, quod coelum, Sanctorum domicilium, sit locus supra coelum hoc adspectabile, omnesque stellas positus, - spatium lucidissimum, immobile, incorruptibile, latissimum, et habens plurimas mansiones, in quibus Beati omnigena felicitate fruuntur.

III. *Animae in coelo gaudent visione Dei beatifica.*

§ 779. Ut propositio haec rite intelligatur, et debito modo pertractetur, quaedam praenotanda sunt.

1. Duplex communiter distingui solet *beatitudo*, alia *obiectiva*, alia *formalis*. Obiectiva est illud ipsum bonum, quod nos totaliter et cumulate felices reddere potest: alia vero est beatitudo formalis, nempe huius boni plena et perfecta possessio. — Magna olim inter philosophos de beatitudine obiectiva exarsit contentio; quare in diversas ipsi abiere sententias, quarum decem cum suis auctoribus enumerat *Lactantius*(3). *Marcus Varro* apud *S. Augustinum* ostendit, sectas philosophorum de summo bono ita posse permisceri, ut ex ea permixtione bis centum octoginta octo sententiae, seu placita existant, non quae aliquando fuerint, sed quae esse potuerint. Divina postmodum revelatione affulgente, nullum dubium superest, Deum solum obiectum esse essentialis beatitudinis intelligentis naturae; beatitudinem autem formalem consistere in fruitione Dei, seu in visione Dei cum amore et gaudio coniuncta.

2. Consentiunt theologi, summam animarum in coelo existentium beatitudinem consistere in *visione* Dei intuitiva, quae propterea etiam *beatifica* appellatur. Nomen autem *visionis* hic sumitur sensu translato pro cognitione, quam per intellectum adipiscimur. Qua de re praeclare loquitur *S. Thomas*(4) observans: « Visionis nomen *primo* impositum est ad significandum actum sensus visus: sed propter dignitatem et certitudinem huius sensus extensum est hoc nomen secundum usum loquentium ad omnem cognitionem aliorum sensuum; dicimus enim, vide, quomodo sapit, vel quomodo redolet, vel quomodo est calidum. Et ulterius etiam ad cognitionem intellectus secundum illud Matth.: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* (5). » Ergo iuxta angelicum Doctorem quaelibet clara cognitio intellectus visio dici potest: praecipue autem hanc denominationem perfecta illa Dei cognitio meretur, quam Beati in coelo consequuntur. Huius iam visionis beatificae ostendere oportet *possibilitatem*, *existentiam*, *requisita*, *obiectum*, *coniunctionem cum amore et gaudio*, ac tandem *inaequalitatem*.

(1) Io. 14, 2, etc. (2) C. 2, § 8.
(3) Lib. 3 div. Instit. cap. 7.
(4) 1, q. 67, art. 1.
(5) V. 8.

A. *De visionis beatificae possibilitate.*

§ 780. Visio, de qua agimus, non fit oculis corporis, sed oculis mentis, nempe intellectu. Deus enim simplicissimus spiritus est, atque ideo oculis corporeis videri non potest, ut iam § 23 probatum fuit. Quoad intellectum vero triplex a scholasticis distinguitur visio; scilicet *abstractiva*, quae ex alicua specie oritur, ut cum ex cognitione effectus ad causae cognitionem mens nostra assurgit: *intuitiva*, qua res in se, et per se ipsam immediate cognoscitur; et *comprehensiva*, qua res cognoscitur, quantum in se ipsa cognoscibilis est, ut nihil prorsus lateat videntem. — Deum cognosci posse in hac vita *abstractive*, atque eo magis, quo maiori quis pollet intelligendi acumine, aperta res est, quae etiam confirmatur a Paulo dicente: *Invisibilia enim ipsius* (Dei) *a creatura mundi per ea, quae facta sunt, intellecta conspiciuntur* (1). Hinc hac de re, exceptis Scepticis, omnes consentiunt (§ 11). At circa visionem Dei *intuitivam* et *comprehensivam* aberrantes extiterunt. Nam saeculo IV *Aërius* eiusque discipulus *Eunomius*, atque utriusque asseclae *Anomaei* stultissima arrogantia Deum se clare et aperte videre, imo ita perfecte comprehendere gloriabantur, ut nec Deus seipsum perfectius comprehendat: cuius intolerabilis erroris testes sunt *S. Epiphanius* (2) et *Theodoretus* (3). Eundem fere errorem saec. XIV teste *Natali Alex.* (4), renovarunt *Beguardi* et *Beguinae*, docentes, Deum naturaliter ab intellectu creato intuitive videri posse, et animam non indigere lumine gloriae ipsam elevante ad videndum Deum. E contra eodem saeculo *Palamitae*, *Gregorii Palamae* Thessalonicensis in Macedonia Episcopi sectatores, docuerunt, Deum non posse a Beatis videri, prout est in se, seu in sua essentia, nec supernaturaliter, sed tantum abstractive: scilicet non ipsam Dei substantiam, sed aliquam tantum lucem, seu claritatem ab illa distinctam et profluentem a Beatis aspici. — Hisce erroribus opponimus tria dogmata catholica, quae sequentibus propositionibus enunciantur: I. *Beati supernaturaliter Deum non comprehendunt, nec comprehendere possunt:* II. *Deus ab intellectu creato per solas naturae vires non potest videri intuitive:* III. Verum *intellectus creatus, supernaturali roboratus auxilio, intuitive Dei essentiam videre potest.* Veritas huius doctrinae catholicae ex dicendis apparebit.

1. Deum ab intellectu finito comprehendi non posse, iam § 10 probatum est. Certum autem est, neque Angelos, neque homines beatos intellectum consequi infinitum, quia, quod finitum est, infinitum fieri nequit, et sicut una est essentia divina, ita unus est intellectus infinitus. Ergo etiam Angeli et Beati in coelo visione Dei *comprehensiva* non gaudent. Nominari quidem consueverunt *Comprehensores*, sed non in sensu stricto huius vocis, quia Veteres saepe per visionem *comprehensivam* non intelligebant nisi *intuitivam*. Monet enim *Petavius* de Deo lib. 7, c. 3, comprehensionem Latinis idem esse ac Graecis, κατάληψιν, quae vox a καταλαμβάνειν profluit, ac proprie idem significat ac *assequi*, vel *attingere*, id praesertim, quod vehementer assequi conati sumus. Hinc ad animum translata dictio obscurae, et hactenus occultae ac diu quaesitae rei certam perceptionem signi-

(1) Rom. 1, 20. (2) Haer. 76.
(3) Haeret. fabul. lib. 4, cap. 3.
(4) Hist. eccl. saec. 14, cap. 3. art. 11.

ficat: deinde cap. seq. talem fuisse veterum mentem, cum loquuntur de comprehensione Dei in coelo, luculentissime ostendit. Scholastici autem eandem vocem in sensu stricto sumpserunt, et ideo iuxta ipsos comprehensio nihil est aliud, quam *plena et ex toto rei alicuius cognitio*, ita ut non solum omnia accuratissime cognoscantur, sed etiam ita clare et perspicue, ut clarius cognosci nequeant: unde *S. Thomas* (1) inquit: « Illud comprehenditur, quod perfecte cognoscitur; perfecte autem cognoscitur, quod tantum cognoscitur, quantum cognoscibile est. » Quo principio posito ita argumentatur: « Unumquodque cognoscibile est, secundum quod est ens actu. Deus igitur, cuius esse est infinitum, infinite cognoscibilis est: nullus autem intellectus creatus potest Deum infinite cognoscere; in tantum enim intellectus creatus divinam essentiam perfectius, vel minus perfecte cognoscit, in quantum maiori, vel minori lumine gloriae perfunditur. Cum igitur lumen gloriae creatum in quocunque intellectu creato receptum non possit esse infinitum, impossibile est, quod aliquis intellectus creatus Deum infinite cognoscat: unde impossibile est, quod Deum comprehendat. » Ex eadem ratione iam Ss. Patres comprehensivam Dei visionem Beatis denegarunt. Hoc sensu *S. Basilius* (2) dixit: « Soli Filio cognitus est Pater, nec non Spiritui sancto, id est, solus Filius et Spiritus sanctus Deum perfecte comprehendunt. » *S. Gregorius Nyss.* (3) scribit: « Non est in hominum natura vis ad accuratam perceptionem divinae substantiae; ac fortasse parum est, istud de sola vi humana pronunciare; verum etiamsi quis naturam corporis expertem inferiorem esse dicat, quam ut infinitam naturam capere et complecti cognitione possit, ille penitus non aberrabit. » *S. Ambrosius* in cap. 1 Lucae inquit: « Et quid de hominibus loquimur, cum etiam de ipsis coelestibus virtutibus et potestatibus legerimus, quia *Deum nemo vidit unquam?* — Ideo Deum nemo vidit unquam, quia eam, quae in Deo habitat, plenitudinem divinitatis nemo conspexit, nemo mente aut oculis comprehendit. » — *Titus Bostrensis* lib. 1 c. Manichaeos ait: « Videre substantiam Dei neque nobis, neque Angelis licet; siquidem nos, quamdiu corpore secundum naturam induti sumus, nec Angelos ipsos videre possumus. Manifestum est enim, planeque confessum, qui videt, simile sibi videre. » — *S. Chrysostomus* (4) explicans ea verba: *Deum nemo vidit unquam*, ita loquitur: « Ipsum, quod est Deus, non solum Prophetae, sed nec Angeli viderunt, nec Archangeli: sed si eos percunctaberis, nihil ab iis de substantia Dei audies, sed tantum canentes: *Gloria in excelsis Deo...* solus ergo Filius ipsum (Patrem) videt, itemque Spiritus sanctus. Creata quippe natura quomodo increatum videre possit? » Et (5) obiiciens sibi verba Christi: *Angeli eorum semper vident faciem Patris mei*, ita prosequitur: « Quaenam ergo haec sententia est? quae et in hoc loco: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt:* de illa, quae secundum mentem est, visione loquitur nobis possibili.... sed nemo sic novit ut Filius. Ut igitur multi pro captu suo ipsum viderunt, substantiam vero nemo vidit: sic et nunc omnes Deum novimus, substantiam vero eius, quae sit, nemo novit, nisi is, qui ex ipso natus

(1) 1 p. q. 12, art. 7. (2) Lib. 1 c. Eunom.
(3) Lib. 12 adv. Eunom.
(4) Hom. 15 al. 14 in Ioann. n. 1.
(5) N. 2.

est. Cognitionem enim hic dicit certam visionem et comprehensionem, talemque, qualem Pater de Filio habet. *Sicut enim cognoscit me Pater, et ego cognosco Patrem.* » *S. Isidorus Hisp.* (1) ait: « Quid est *faciem meam videre non poteris?* nisi quia, quamvis usque ad parilitatem angelicam humana etiam post resurrectionem natura perferatur, et ad contemplandum Deum indefessa consurgat, videre tamen eius essentiam plane non praevalet, quam nec ipsa perfectio angelica *in toto, vel integre* attingit.... sola enim sibi integra nota est Trinitas. » Huic Traditioni insistens *Conc. Lateranense IV* Deum *incomprehensibilem* esse definit; et sic visionem Dei comprehensivam etiam ab Angelis et Beatis exclusit. Merito igitur a *Conc. Basiliensi* proscripta fuit *Augustini de Roma* propositio: « Anima Christi videt Deum tam clare et intense quantum claro et intense Deus videt seipsum: » quam censuram confirmavit *Nicolaus V*, *Eugenii IV* successor, cum anno 1449 *Conc. Basiliense* approbavit *quantum ad censuras et causas beneficiales.* Anima itaque humana Christi semper quidem habuit visionem Dei intuitivam (§ 327), non habet autem comprehensivam.

2. Intellectus creatus per solas suas vires naturales non potest Deum intuitive videre. Nam Isa. LXIV, 4 dicitur: *Oculus*(mentis) *non vidit, Deus, absque te, quae praeparasti expectantibus te:* ergo intellectus creatus, nisi a Deo per auxilium supernaturale roboretur, et elevetur, non pertingit ad visionem beatificam, quam Deus fidelibus servis suis praeparavit. Psal. LXXXIII, 12 legitur: *Gratiam et gloriam dabit Dominus:* gloria autem praecipue in visione beatifica consistit, hanc igitur Deus dare dicitur. Matth. XI, 27 Christus ait: *Nemo novit Filium, nisi Pater, neque Patrem quis novit, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare:* cognitio ergo, et visio intuitiva Patris sine revelatione Filii, seu sine auxilio supernaturali obtineri nequit. Rom. VI, 23 Apostolus habet: *Gratia Dei vita aeterna:* atqui vita aeterna est ipsa Dei visio, iuxta illud Io.: *Haec est vita aeterna, ut cognoscant te solum Deum verum*(2): ergo haec visio a Deo per auxilium supernaturale obtinetur. Idem docent Ss. Patres. *Dionysius* lib. de div. nom., cap. 1 docet, ipsos Angelos circa divina supernaturaliter illuminari, quia Dei essentia et personae, et attributa naturalem mentis aciem excedunt. *Origenes*(3) scribit: « Mens nostra ipsum per se Deum, sicut est, non potest intueri: » Id est, per se, seu per vires naturales non potest ad visionem Dei pertingere. *S. Epiphanius*(4) inquit: « Deum videre est impossibile, praesertim naturae hominis; neque ei, quod adspectabile est, id quod videri omnino potest, intueri licet: verum invisibilis Deus pro sua benignitate ac potentia, imbecillitatem vi sua corroborare dignatus est, ut, quod invisibile est, cerneret. » *S. Ambrosius* (5): « In potestate nostra non est eum videre, sed in potestate illius apparere. » *S. Augustinus* (6) inquit: « Sicut non est a carne, sed supra carnem, quod eam facit vivere, sic non est ab anima, sed supra animam, quod eam faciet beate vivere, quia ut vita carnis anima est, ita beata vita hominis Deus est. » *Boëtius* lib. de Trinit., quaest. ult. ait: « Quamvis homo naturaliter inclinetur in finem ultimum, non potest tamen naturaliter illum cons:qui,

(1) Cap. 41 in Exod. (2) C. 17, v. 3.
(3) Lib. 1 de princip. cap. 1.
(4) Haer. 70, cap. 7. (5) In cap. 1 Lucae.
(6) Lib. 19 de Civ. Dei, cap. 25.

sed solum per gratiam: et hoc est propter eminentiam illius finis. »Nam visio intuitiva est actus supernaturalis: atqui intellectus humanus per solas naturae vires non potest actum supernaturalem elicere, ut contra Pelagianos definitum fuit: ergo intellectus humanus non potest per solas naturae vires elicere visionem Dei intuitivam. Hoc idem docet, et probat *S. Thomas*(1). Denique allatam propositionem de fide credendam esse, patet ex *Concilio Viennensi*, anno 1311 sub *Clemente V* habito, in quo damnati sunt Beguardi et Beguinae, inter quorum errores proscriptus est articulus quintus sic sonans: « Quaelibet intellectualis natura in se ipsa naturaliter est beata, et anima non indiget lumine gloriae ipsam elevante ad Deum videndum, et eo beate fruendum. » Ita refertur *Clementina* ad nostrum de haereticis lib. 5, tit. 3.

3. Intellectus creatus, supernaturali roboratus auxilio, intuitive Dei essentiam videre potest. Quamvis enim impossibilis sit visio Dei comprehensiva, quia infinitum a finita mente comprehendi nequit, possibilis tamen est visio Dei intuitiva. Qui enim hanc possibilitatem negat, omnipotentiae Dei limites ponit. Deus utique intellectum ad cognoscendum verum, et bonum creavit. Deus ut summa Veritas illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, sicut etiam ut infinitum Bonum sui desiderium excitat(2). Deus porro per gratiam supernaturaliter intellectum illuminat, et voluntatem ad bonum trahit (3). Deus etiam hinc inde per extraordinaria lumina ita intellectum supernaturaliter illustrat, ut ex perfectiori cognitione perfectissimus amor nascatur, ut patet in sanctis, qui raptus, extases etc. habuere. Quis ergo negabit, quod Deus pro sua omnipotentia, et infinita sapientia animas iustas, e corpore egressas, et remuneratione dignas per supernaturale suum auxilium ita elevare, et roborare possit, ut immediate et clarissime Dei essentiam et perfectiones divinas videntes plene satientur et beatissimae reddantur? Talis intuitivae visionis Dei possibilitatem ipsa sana ratio admittere tenetur, quamvis in statu viae modum illius comprehendere et explicare non valeat. De eadem intuitivae visionis possibilitate disserit *S. Augustinus* Epist. ad Paulinam (4) scribens: « Si quaeris utrum Deus possit videri? respondeo, potest. Si quaeris unde sciam? respondeo, quia in veracissima Scriptura legitur: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* (5), et caetera talia. Si quaeris quomodo dictus sit invisibilis, si videri potest? respondeo, invisibilem esse natura, videri autem, cum vult, sicut vult... Si quaeris utrum etiam sicut est, possit aliquando videri? respondeo, filiis hoc esse proximum, de quibus dictum est: *Scimus quia, cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum, sicuti est* (6). Si quaeris unde eum videbimus? respondeo, unde Angeli vident, quibus tunc erimus aequales. » — *S. Thomas* (7) ratione theologica possibilitatem, et convenientiam visionis beatificae probat his verbis: « Cum ultima hominis beatitudo in altissima eius operatione consistat, quae est operatio intellectus, si nunquam essentiam Dei videre potest intellectus creatus, vel nunquam beatitudinem obtinebit, vel in alio eius beatitudo consistet, quam in Deo: quod est

(1) 1 q. 12, art. 4. (2) § 4, n. 3.
(3) § 435. (4) Ep. 247. al. 112. c. 15. n. 37.
(5) Matth. 5, 8. (6) I Io. 2.
(7) 1, q. 12, art. 1.

alienum a fide. In ipso enim est ultima perfectio creaturae rationalis, quod est ei principium essendi; in tantum enim unumquodque perfectum est, in quantum ad suum principium attingit. Similiter etiam est praeter rationem. Inest enim homini naturale desiderium cognoscendi causam, cum intuetur effectum, et ex hoc admiratio in hominibus consurgit. Si igitur intellectus rationalis creaturae pertingere non possit ad primam causam rerum, remanebit inane desiderium naturae. Unde simpliciter concedendum est, quod Beati Dei essentiam videant. » Denique dubitari non potest, visionem beatificam possibilem esse, si certum est, eam Angelis et Beatis actu concedi: id autem ex Revelatione divina mox probabitur; ab esse autem ad posse recta datur conclusio.

Nota. Difficultates, quae contra possibilitatem visionis beatificae moventur, in proximo § solventur. Hic refellenda sunt, quae primae propositioni obstare videntur.

Obi. I. Apostolus ad Cor. de coelesti beatitudine loquens dicit: *Tum cognoscam, sicut et cognitus sum* (1); atqui Apostolus cognitus erat cognitione comprehensiva: ergo eandem in coelis expectabat. Praeterea ibid. nos hortatur: *Sic currite, ut comprehendatis* (2), atque Phil. III, 12 ait: *Sequor autem, si quo modo comprehendam:* quamobrem usus etiam obtinuit, ut Beati *comprehensores* appellentur.

Resp. Vox *sicut* ad instituendam comparationem adhiberi solet: comparationes autem saepe ex una parte verae sunt, quamvis verae non sint ex omni parte; quod etiam in primo Pauli textu occurrit, in quo vox *sicut* non designat comparationem perfectam, et ex toto, sed imperfectam et ex parte; nam si perfecta et ex toto intelligenda esset comparatio, absurdum sequeretur, quod Paulus ad cognoscendum Deum non indigeret lumine gloriae, sicut Deus ad cognoscendum Paulum alieno non indiget auxilio. Paulus ergo loquitur de cognitione simili, seu *intuitiva*, non autem de aequali, seu *comprehensiva.* sensus nempe verborum Apostoli est; in altera vita Deum intuebor in seipso, sicut Deus intuetur meam essentiam, cognitione scilicet simili, non aequali: quod confirmatur etiam ex scopo Apostoli, qui discrimen duntaxat ostendere voluit inter cognitionem Dei, quae in hac vita haberi potest, quaeque non est nisi abstractiva, et illam, quam in altera vita nos esse assecuturos confidimus, quae in clara ipsius Dei visione posita est. Caeterum Paulum locutum non esse de cognitione comprehensiva, patet ex eo, quia Rom. II, 33 sine exceptione *iudicia Dei incomprehensibilia* dicit: at, si Dei essentia comprehenderetur, etiam iudicia Dei comprehenderentur. Multo minus posteriores textus Pauli doctrinae nostrae adversantur, in quibus Apostolus tantum de assecutione termini, seu ipsius gloriae coelestis loquitur. Duplici enim sensu vox *comprehensionis* sumitur, videlicet pro cognitione adaequata cognoscibilitati obiecti, ita ut tantum cognoscatur, quantum in se cognoscibile est; tum pro assecutione termini, ad quem tenditur; hoc autem posteriori sensu loquitur Apostolus in adductis locis, ut ipse contextus declarat. Item etiam Patres, dum affirmant Deum non posse comprehendi in via, posse autem in patria. Hinc Beati, qui ad illam pervenerunt, *comprehensores* vocantur, non ob cognitionem comprehensivam, sed ob termini assecutionem. Nam, ait

(1) I Cor. 13, 12. (2) C. 9, v. 24.

S. Thomas (1): « Alio modo comprehensio largius sumitur, secundum quod comprehensio assecutioni opponitur. Qui enim attingit aliquem, quando iam tenet ipsum, comprehendere eum dicitur. Et sic Deus comprehenditur a Beatis secundum illud Cant. III: *Tenui eum nec dimittam:* et sic intelliguntur auctoritates Apostoli. Et hoc modo comprehensio est una de tribus dotibus animae, quae respondet spei, sicut visio fidei, et fruitio charitati... sed haec tria habent Beati: » et ideo comprehensores vocantur.

Obi. II. *S. Augustinus* (2) ita comprehensionem definit: « Totum comprehenditur videndo, quod ita videtur, ut nihil eius lateat videntem, aut cuius fines circumspici possunt. » Porro ita Deum vident Beati; Deus enim utpote simplicissimus, ac nullis constans partibus, omnique compositione carens aut ita videtur, ut nihil videntem lateat, aut omnino non videtur: admittenda ergo est cognitio Dei comprehensiva.

Resp. Si valeret allatum dilemma, omnis cognitio Dei, etiam abstractiva, e medio tolleretur; quia enim omnibus fatentibus, in hac vita comprehensiva Dei cognitio haberi nequit, nulla prorsus haberi posset. Argumentatio autem, quae nimis probat, nihil probat, et spuria est reputanda. Oritur enim ex falsa notione de simplicitate Dei, cum soli negationi inhaereat, qua omnis materia et partium compositio a Deo removentur, affirmationem vero non attendat, qua Deus dicitur natura spiritualis, immensa, et infinite perfecta. Non repugnat autem, quod ens simplex, variis facultatibus et perfectionibus praeditum ex parte cognoscatur; nam etiam anima nostra est simplex, cuius tamen aliquae cognitiones et volitiones cognosci possunt, quin omnes reliquae cognoscantur. Ita etiam Deus simplicissimus quidem, sed tamen infinitis Dei perfectionibus praeditus est; unde etiam sub vario respectu, et cum minori vel maiori claritate videri, seu cognosci potest. Equidem quodlibet Dei attributum divina essentia est (§ 16); et ideo, qui videt divinam essentiam, videt omnia attributa divina. Ast si totum Deum videt, attamen, ut scolastici loquuntur, non videt eum *totaliter;* et si obiectum cognitionis infinitum est, modus tamen cognoscendi infinitus non est. Ita *S. Thomas* hanc difficultatem solvit, (3) dicens, Deum non comprehendi a Beatis, dum eum vident, « quia ab ipsis non ita perfecte videtur, sicut visibilis est: sicut, cum aliqua demonstrabilis propositio, per aliquam probabilem rationem cognoscitur, non est aliquid eius, quod non cognoscatur, nec subiectum, nec praedicatum, nec compositio; sed tota non ita perfecte cognoscitur, sicut cognoscibilis est. » Et ibid. (4) inquit: « *Totaliter* dicit modum obiecti, non quidem ita, quod totus modus obiecti non cadat sub cognitione, sed quia modus obiecti non est modus cognoscentis. Qui igitur videt Deum per essentiam, videt hoc in eo, quod infinite existit, et infinite cognoscibilis est. Sed hic infinitus modus non competit ei, ut scilicet ipse infinite cognoscat: sicut aliquis probabiliter scire potest aliquam propositionem esse demonstrabilem, licet ipse eam demonstrative non cognoscat. » — Denique attendendum est, quod omnis recta Dei cognitio, praecipue visio beatifica, ab actione Dei animam illuminantis, et se ipsi manifestantis, repe-

(1) I, q. 12, art. 7 ad 1.
(2) Epist. 147, cap 9, n. 21.
(3) I, q. 12, art. 7 ad 2.
(4) Ad 3.

tenda sit, *quoniam ex ipso et per ipsum, et in ipso sunt omnia* (1). Cum autem efficacia divinae virtutis infinita sit, Deus multiplici modo et in vario gradu se intellectui creato manifestare potest, et absque dubio etiam in tali gradu, ut intellectus habeat intuitivam Dei visionem, per quam anima beatissima reddatur. Sicut autem repugnat, infinitam creaturam produci, ita etiam repugnat, intellectum creatum *comprehensiva* seu infinita Dei cognitione potiri.

B. *De visionis beatificae existentia.*

§ 781. Visionem Dei beatificam non solum possibilem, sed etiam in altera vita animabus iustis, et perfecte puris promissam esse, eaque tum Angelos, tum homines beatos frui, ex *S. Scriptura* et *Traditione* probatur.

1. In *S. Scriptura V. T.* quaedam vestigia inveniuntur, quae ostendunt, promissiones visionis beatificae iam Patriarchis notas fuisse. Si Gen. XV, 1 Deus ipse dicitur Abrahami *merces magna nimis*, recte id de promissa visione et fruitione Dei intelligitur. David Messiam quiescentem in sepulcro ita loquentem inducit: *Adimplebis me laetitia cum vultu tuo: delectationes in dextera tua usque in finem* (2). Idem de seipso dicit: *Ego autem in iustitia apparebo conspectui tuo: satiabor cum apparuerit gloria tua* (3). *Sitivit anima mea ad Deum fortem, vivum: quando veniam, et apparebo ante faciem Dei?* (4). Ps. LXXXIII, v. 5: *Beati, qui habitant in domo tua, Domine: in saecula saeculorum laudabunt te...* v. 7: *Videbitur Deus Deorum in Sion...* v. 11: *Melior est dies una in atriis tuis super millia.* Recentiores quidem interpretes haec, et similia dicta de solo desiderio ingrediendi templum hierosolymitanum intelligunt: illud autem desiderium nimis exaggerare videntur, praecipue in Davide, qui Deum ubique praesentem esse optime novit (5). Quodsi sensus litteralis ad praefatum desiderium refertur, sensus mysticus in scriptoribus hagiographis excludendus non est. Iobum visionem Dei beatificam expectasse, patet ex ipsius verbis Iob XIX 25: *De terra surrecturus sum, - et in carne mea videbo Deum meum. Quem visurus sum ego ipse, et oculi mei conspecturi sunt, et non alius: reposita est haec spes mea in sinu meo.* — Luculentissima autem sunt testimonia, quae de visione Dei beatifica in N. T. leguntur. Christus ait: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* (6); in quae verba *S. Io. Chrysostomus* (7) scribit: « Ecce rursus spirituale praemium; mundos autem hic vocat eos, qui universalem virtutem possident, nulliusque sibi mali conscii sunt; sive eos, qui in continentia vivunt: nulla enim ita nobis opus est, ut illa virtute. Ideo et Paulus dicebat: *Pacem sectamini cum omnibus, et sanctimoniam, sine qua nemo videbit Dominum* (8). Visionem porro hic dicit, quae sit homini possibilis » (nempe intuitivam, non comprehensivam). Et *S. Augustinus* (9) in eadem Christi verba dicit: « Ventum est ad mundicordes; ibi visio promissa est: non sine causa nisi quia ibi sunt oculi, unde videtur Deus. De his oculis Paulus Apostolus loquens ait: *Illuminatos oculos cordis vestri* (10). Modo ergo oculi isti pro sua infirmitate illuminantur fide: postea pro sua

(1) Rom. 16, 36. (2) Ps. 15, 11.
(3) Ps. 16, 15. (4) Ps. 41, 2.
(5) Ps. 138, 6, etc.
(6) Matth. 5, 8.
(7) Hom. 15 in Matth. n. 4.
(8) Hebr. 12, 14.
(9) Serm. 53 de verbis Evang. n. 6.
(10) Ephes. 1, 18.

firmitate illuminabuntur specie. » Matth. XVIII, 10 legitur: *Angeli eorum in coelis semper vident faciem Patris mei, qui in coelis est;* quibus verbis visio Dei beatifica ipsis adscribitur (1). Si autem Angeli intuitiva Dei visione fruuntur, idem et de beatis hominibus dicendum est, quos similes Angelis futuros divina veritas testatur, de beatis in altera vita affirmans: *Erunt sicut Angeli Dei in coelo* (2), seu ut apertius adhuc dicitur: *Aequales Angelis sunt* (3): videbunt ergo et ipsi faciem Dei. Praeterea Apostolus scribit: *Videmus nunc per speculum in aenigmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam, sicut et cognitus sum* (4); quibus verbis Apostolus clarissime discrimen affert inter cognitionem Dei abstractivam, quam nunc habemus, et intuitivam, quam habituri sumus. Porro videre faciem Dei iuxta *S. Augustinum* (5), nihil aliud est, quam videre Deum sicuti est, seu videre eum in sua essentia. Demum S. Ioannes hanc veritatem expresse docet tum I Io. III, 2 dicens: *Scimus, quoniam cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est;* tum in Apoc. ubi civitatem describens coelestem ait: *Sedes Dei, et Agni in illa erunt, et servi eius servient illi, et videbunt faciem eius* (6).

2. *Ss. Patres* de intuitiva Dei visione, Beatis in coelo concedenda, satis clare loquuntur. *S. Irenaeus* (7) scribit: « Quemadmodum videntes lumen intra lumen sunt, et claritatem eius percipiunt; sic et qui vident Deum, intra Deum sunt percipientes eius claritatem. Vivificat autem eos claritas.... Homines ergo videbunt Deum, ut vivant, per visionem immortales facti, et pertingentes usque ad Deum... Quae impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum. Homo etenim a se non videt Deum: ipse autem volens videtur ab hominibus, a quibus vult, et quando vult, et quemadmodum vult; potens enim est in omnibus Deus. » *Clemens Alex.* (8) ait: « Videmus nunc tanquam per speculum... post carnem autem depositam facie ad faciem, tunc scilicet ita, ut clare definire, et comprehendere valeamus, quando cor purum fuerit. » Atque (9): « Clarum est enim, neminem unquam vitae tempore posse Deum evidenter comprehendere. Qui sunt autem mundi corde, Deum videbunt, postquam extremam perfectionem attigerint. » *Dionysius* l. de div. nom. cap. 1 dicit: « Tunc vero, quando incorruptibiles, immortalesque facti erimus — beatissima dignati requie, *semper,* ut scriptum est, *cum Domino erimus,* visibili quidem ipsius divina praesentia castissime contemplando fruentes, lucidissimis nos circumfulgente luminibus, non secus ac discipulos in sacratissima illa transfiguratione sua. Porro spiritualis ipsius, et intelligibilis lucis (mente perturbatione omni et materia liberi facti) eius qui sensum omnem superat, unionis lucidissimorum radiorum incognitis, ac beatissimis iactibus erimus super coelestes spiritus, etc. » *S. Cyprianus* (10) inquit: « Quae erit gloria, et quanta laetitia, admitti, ut Deum videas, honorari, ut cum Christo Domino Deo tuo salutis ac lucis aeternae gaudium capias!... cum iustis et Dei amicis in regno coelorum datae immortalitatis voluptate gaudere! sumere illic,

(1) § 166. (2) Matth. 22, 30.
(3) Luc. 20, 36. (4) I Cor. 13, 12.
(5) Epist. 147, cap. 8, et lib. 21 de Civ. Dei, cap. 29.
(6) C. 22, v. 4.
(7) L. 4 adv. haer. cap. 20 (al. 37), n. 5.
(8) Lib. 1 Strom. c. 19. (9) Lib. 5, c. 1.
(10) Epist. 56.

quod nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit! » — *S. Cyrillus Hier.* (1), exponens illa verba Ioannis: *Deum nemo vidit unquam*, et quaerens, qui possint cum iis conciliari: *Angeli semper vident faciem Patris*, respondet: « Videre Angelos Deum, non sicuti est, sed quantum capere ipsi possunt, » id est, non comprehensive sed intuitive. *S. Basilius* (2) scribit: « Reliquum est, ut *contemplatio* sit regnum coelorum. Quorum enim nunc umbras videmus quasi in speculo, postmodum terreno hoc corpore liberati, et incorrupto, ac immortali induti horum Archetypa videbimus. Cernemus autem, si modo vitam nostram ad id, quod rectum est, direxerimus, atque recta fides curae nobis fuerit, sine quibus nemo Deum videbit. » *S. Gregorius Naz.* Or. 20 (3) in fine dicit: « Regnum coelorum nihil aliud esse existimo, quam eius, quod purissimum et perfectissimum est, adeptionem. Perfectissima porro rerum omnium est Dei cognitio. Verum eam partim teneamus, partim quamdiu in terra versamur, percipere studeamus, partim in futurum aevum reservemus, ut hunc laboris, industriaeque nostrae fructum habeamus, nimirum totam Ss. Trinitatis illuminationem, quaecumque tandem, et qualis, et quanta illa sit, si ita loqui fas est, in Christo D. N. » Et Or. 33 (4) pariter in fine cum dixisset, tribus divinis Personis nomen Dei esse commune, addit: « In hoc igitur commune nomen crede, et prospere incede, et regna; atque hinc ad alterius vitae beatitudinem transibis. Ea porro, ut mihi quidem videtur, in expressiore harum (trium divinarum Personarum) cognitione ac comprehensione sita est, ad quam utinam ipsi quoque perveniamus etc. » *S. Gregorius Nyss.* visionem intuitivam aperte concedit in Orat. fun. de S. Pulcheria dicens: « Quam speciosus est ille oculus, qui Deum videt! » Etiam in orationibus de S. Miletio, de S. Ephraem, et de 40 Martyribus eadem fere habet. Et Orat. 6 de beatitudinibus ait: « Videre Deum vita sempiterna est .... *Beati* (inquit Christus), *qui mundo sunt corde, quoniam Deum videbunt.* Promissio quidem certe tanta est, ut superet extremum terminum beatitudinis. Quid enim aliquis post eiusmodi bonum aliud desideraverit, cum omnia habeat in eo quem viderit? Nam videre in usu Scripturae idem significat ac habere.... Ergo qui Deum vidit, quidquid in bonis numeratur, per hoc, quod vidit adeptus est. » *S. Io. Chrysostomus* Paraen. I ad Theodor. lapsum n. 10 inquit: « Quodsi ille (Petrus) obscura quadam conspecta futurorum imagine (transfigurato Christo), omnia statim reiecit ab animo ob inditam a tali visione voluptatem: quid dicetur, quando ipsa rerum veritas aderit, quando apertis regiis aedibus ipsum Regem conspicere licebit, non ultra in aenigmate, neque per speculum, sed facie ad faciem; non ultra per fidem, sed per speciem? » — Et (5) in Epist. ad Philip. ait: « Iusti autem sive hic, sive ibi cum Rege sunt; atque ibi quidem multo magis, ac propius, non per speciem, non per fidem, sed facie ad faciem. » His et illis verbis S. Doctor se omnino contrarium ostendit errori Palamitarum docentium, nihil aliud a nobis visum iri in patria, quam lucem divinae gloriae, illi similem, quam viderunt Apostoli in monte Thabor. *S. Hieronymus* lib. 1 in Isaiam cap. 1 (citatus a S. Augu-

(1) Catech. 6. (2) Epist. 8, n. 12.

(3) Al. 29. (4) Al. 25. (5) Hom. 3, n. 3.

stino) (1) scribit: « Homo Dei faciem videre non potest (oculo corporeo, vel in hac vita mortali, ut S. Augustinus interpretatur): Angeli autem etiam minimorum in Ecclesia semper vident faciem Dei. Et nunc in speculo videmus in aenigmate, tunc autem facie ad faciem, quando de hominibus in Angelos profecerimus, et potuerimus cum Apostolo dicere: *Nos autem omnes revelata facie gloriam Domini speculantes in eandem imaginem transformamur, a gloria in gloriam, tanquam a Domini Spiritu* (2), licet faciem Dei iuxta naturae suae proprietatem nulla videat creatura (nempe visione comprehensiva), et tunc mente cernatur, quando invisibilis creditur. » Haec S. Hieronymi verba calculo suo probat S. *Augustinus* l. c.; et ibid. (3) ostendit, Deum oculis quidem corporeis invisibilem dici, « verum, subdit, quia nec ista testimonia falsa esse possunt Matth. V: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*, et I Io. III: *Scimus, quia, cum apparuerit, similes ei erimus, quia videbimus eum sicuti est*, negare non possumus, filios Dei visuros Deum, sed sicut videntur invisibilia, sicut seipsum ostensurum promittebat, qui hominibus apparebat in carne visibilis, quando dicebat: *Et ego diligam eum, et ostendam illi meipsum* (4), cum ante oculos hominum conspicuus loqueretur. » Et lib. 22 de Civ. Dei (5), ait: « Siculi Angeli faciem Patris vident, ita et nos visuri sumus... Praemium itaque fidei nobis visio ista servatur..... Facies autem Dei manifestatio eius intelligenda est. » *S. Gregorius M.* (6) de iis, qui dicebant, Deum in regno beatitudinis in claritate quidem sua conspici, sed in natura minime videri, ita loquitur: « Quos nimirum minor inquisitionis subtilitas fefellit; neque enim simplici, et incommutabili essentiae aliud est claritas, et aliud natura, sed ipsa ei natura sua claritas, ipsa claritas natura est. » Et (7) in Ezech. explicans verba Ioannis: *Similes ei erimus* etc., dicit: « Immutabimur quippe in ipso, quem videbimus, quia morte carebimus videndo vitam; mutabilitatem nostram transcendemus videndo immutabilitatem, corruptione nulla tenebimur videndo incorruptionem. » *S. Bernardus* Serm. 4 in Festo OO. SS. inquit: « Tripliciter in aeterna illa, et perfecta beatitudine fruemur Deo, videntes eum in omnibus creaturis habentes eum in nobis ipsis, et quod his omnibus ineffabiliter iucundius est atque beatius, ipsam quoque cognoscentes in semetipsa Trinitatem, et gloriam illam sine ullo aenigmate mundo cordis oculo contemplantes. In hoc enim erit vita aeterna, ut cognoscamus Patrem et Filium cum Sancto spiritu, et videamus Deum sicuti est, idest, non modo sicuti inest nobis, aut caeteris creaturis, sed sicuti est in semetipso. » Constans igitur fuit Ecclesiae fides, Beatos in coelo visione Dei intuitiva frui; unde *S. Thomas* (8) non dubitavit contrariam opinionem erroneam et haereticam appellare, quamquam ipsius aetate nulla adhuc erat Ecclesiae hac in re definitio. Postmodum vero hunc fidei articulum definivit *Concil. Florentinum*, quod actione XXII in decreto unionis statuit: Animas perfecte puras *in coelum mox recipi, et intueri clare ipsum Deum unum et trinum sicuti est.* Hoc idem iam antea definierant *Benedictus XII*, et *Concilium Lugdunense II* (9).

(1) Epist. 147, cap. 2. (2) II Cor. 3, 18. (3) C. 3, n. 3. (4) Io. 14, 21. (5) C. 29, n. 1.

(6) L. 28 Moral. c. 23. (7) Hom. 21. (8) Q. 8 de verit. art. 1. (9) V. § 751, n. 3.

Nota 1. Quae dogmati catholico opponuntur, ad sequentia putissimum reducuntur.

Obj. I. S. Scriptura intuitivam Dei visionem penitus excludit. Nam I Timoth. VI, 16 dicitur: Deus *lucem inhabitat inaccessibilem, quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest;* ideo ibid. c. 1, v. 17 *invisibilis* nominatur. Matth. XI, 27 legitur: *Nemo novit Filium, nisi Pater, neque Patrem quis novit, nisi Filius.* Io. I, 18 expresse docetur: *Deum nemo vidit unquam.* Ipsi Angeli Deum intuitive non vident: de ipsis enim I Petr. I, 12 dicitur: *in quem desiderant Angeli prospicere;* quod si Angeli desiderant Deum videre, illum actu non vident. Itaque etiam dum Beati dicuntur videre Deum *facie ad faciem*, ex hoc non colligitur, eos reipsa Dei essentiam intuitive videre. Etenim id ipsum de se dicebat Iacob: *Vidi Deum facie ad faciem* (1); et tamen nemo putat, Iacob Deum intuitive vidisse.

Resp. In citatis textibus Deus dicitur invisibilis tantummodo oculis corporis in hac vita per solas animae vires, et visione perfecta ac comprehensiva: at vero invisibilis non affirmatur oculis animae in altera ac meliori vita per lumen gloriae, et cognitione intuitiva, quae animam beat, quamvis ad perfectam obiecti perfectionem numquam pertingat. Hac distinctione attenta omnis difficultas evanescit. Verba Ioannis *Deum nemo vidit unquam*, videntur referenda ad statum vitae praesentis, in quo aut nemini prorsus visio Dei intuitiva concessa est, ut multi putant, aut saltem non ita, ut aliquid de Deo nobis fuerit ab ipso enarratum, quemadmodum *Unigenitus, qui est in sinu Patris, ipse nobis enarravit.* — I Petr. I, 12 iuxta fontem graecum non est legendum *in quem*, sed *in quae* (nempe mysteria Christi immediate antea commemorata) *desiderant Angeli prospicere:* hoc est, quamvis Angeli, quae futura sunt mysteria non ignorent, eorum tamen complementum videre desiderant. Quodsi cum Vulgata legamus *in quem*, nempe Spiritum sanctum, tunc ita ea verba explicari debent, ut Angeli desiderent in eum prospicere desiderio excludente solum fastidium, non autem excludente veram Dei visionem, quae nimis aperte tribuitur Angelis (2). Id praeclare explicat *S. Gregorius M.* (3) scribens: « Considerandum nobis est, quoniam satietatem solet fastidium subsequi. Ut utraque sibi conveniant, dicat Veritas, quia semper vident; dicat Petrus, quia semper videre desiderant. Ne enim in desiderio sit anxietas, desiderantes satiantur; ne autem sit in satietate fastidium, satiati desiderant. Et desiderant igitur sine labore; nam desiderium satietas comitatur: et satiantur sine fastidio, quia ipsa satietas ex desiderio semper accenditur. » — Iacobum Deum non intuitive vidisse admittimus, quia ipsa S. Scriptura nobis alibi declarat, eum, qui Iacobo apparuit, non fuisse Deum, sed Angelum. Nam Osee XII, 3 de Iacobo dicitur: *In fortitudine sua directus est cum Angelo, et invaluit ad Angelum, et confortatus est.* Nonnulli autem Ecclesiae Patres putant, Iacobo et aliis Patriarchis apparuisse secundam Trinitatis personam, sive Angelum, futuri Messiae speciem praeseferentem, et ideo de ipsis dici, quod Dei faciem viderint. Ita sentiunt *S. Iustinus* in Dial. contra Tryph., *Clemens Alex.* lib. 1 Paedag., *Tertullianus* advers. Prax., *S. Hilarius* (4),

(1) Gen. 32, 30.
(2) Matth. 18.
(3) Lib. 18 Mor. c. 29.
(4) Lib. 4 et 5 de Trinit.

S. Athanasius (1). *S. Io. Chrysostomus* (2), et *Theodoretus* (3).

Obi. II. Inter Ss. Patres tum graecos, tum latinos non pauci dantur, qui expresse docent, divinam essentiam, quae infinita est, neque ab Angelis, neque ab hominibus videri posse.

Resp. Ss. Patres denegant Angelis et hominibus visionem Dei comprehensivam, non vero intuitivam. Loca enim Patrum, quae nobis obiiciuntur, sunt potissimum illa, quae § 780, n. 1 adlegata sunt: in his autem spiritibus finitis comprehensivam tantum Dei visionem denegari, patet tum ex Ss. Patrum fine, quem sibi proponebant, impugnandi scilicet Anomaeos, tum ex eorum verbis, si attente et non abruptim, sed in contextu perlegantur. His accedit, quod iidem Patres tum Angelis, tum Beatis in coelo satis clare visionem Dei intuitivam adiudicent, ut patet ex eorundem testimoniis hic n. 2 citatis. Nullatenus autem ideo dicere licet, Ss. Patres sibi ipsis contradixisse. Nam iam *S. Epiphanius* apta similitudine ostendit, quomodo varia significatione vere dici possit, Deum a Beatis videri, et non videri; ait enim Haeresi 70, n. 8: « Veluti, si quis per augustum foramen coelum aspiciat, et dicat: video coelum, non utique mentietur; videt enim revera coelum. Quod si quis acute ei dicat: non vidisti coelum, neque iste mentietur... quippe non vidit eius exporrectionem, neque latitudinem... Utrumque ergo vere dicitur, et quod Deus videndus aliquando sit (scilicet intuitive), et quod videri non possit (nempe comprehensive). »

Obi. III. Plus Deus distat ab intellectu creato, quam Angelus ab oculo corporeo: atqui oculus corporeus etiam supernaturaliter non potest videre Angelum; nulla enim potentia potest etiam supernaturaliter elevari ultra latitudinem sui obiecti specificativi, quia per hoc transiret limites suae essentiae, et consequenter non remaneret eadem; unde ex. gr., potentia visiva eadem manens non potest elevari etiam supernaturaliter ad sonum audiendum, nec auditiva ad coloratum videndum, quia sonus est obiectum specificativum auditus, sicut coloratum lucidum visus. Ergo etiam intellectus creatus non potest supernaturaliter elevari ad videndum Deum: in genere enim loquendo nulla datur proportio inter facultates nostras limitatas, et Deum infinitum.

Resp. Quae ex ratione contra dogma catholicum proferri solent, comprehensivae dumtaxat Dei visioni opponuntur, quam etiam catholici non admittunt. Si intuitivae quoque visioni opponerentur, omnis prorsus cognitio Dei excludenda foret, quia sicut Deus semper infinitus est, ita facultates nostrae semper finitae manent. Quis autem omnem Dei cognitionem hominibus abnegabit? Absque dubio nulla contradictio occurrit, dum dicitur, Deum infinitum a spiritu creato *modo finito* cognosci, seu videri. Deum enim iam naturaliter cognoscimus, quia illuminat mentem nostram (4), quis negabit, Deum omnipotentem etiam supernaturali lumine mentem nostram perfundere posse, ut non quidem ad comprehensivam, sed tamen ad intuitivam essentiae divinae visionem pertingat? Neque ideo intellectus elevatur ultra latitudinem obiecti sui specificativi; intellectus enim creatus est ad cognoscendum verum, quod est ipsius obiectum specificativum: Deus autem ipsa

(1) Orat. 3 c. Arianos.
(2) In cap. 7 Act. Apost.
(3) Q. 92 in Genes.
(4) Io. c. 1, v. 9.

Veritas est, et tum naturali, tum supernaturali lumine cognosci potest. Indigne ergo de Deo sentit, qui eius potentiae limites ponit, quasi intellectum creatum ad intuitivam suae essentiae visionem elevare non possit. Caeterum obiectiones tum ex Patribus, tum ex ratione petitas fusius solvunt *Petavius* lib. 7, cap. 7 et seq.; *Billuart* de Deo, Diss. 4, art. 3; *Gazzaniga* de Deo, Diss. 3, cap. 4 et alii.

Nota 2. Dum de existentia visionis beatificae sermo est, quaerunt theologi, an haec in vita mortali aliquibus ex singulari privilegio concessa fuerit? — Certum omnino est, animam Christi a primo suae creationis momento fuisse clara et intuitiva Dei visione beatam (1). Dissentiunt autem theologi, dum quaeritur, num aliquibus sanctis viatoribus fuerit hoc singulare privilegium brevi saltem temporis intervallo concessum. Nonnulli docent, praefatum privilegium concessum fuisse Moysi et Paulo. Nam Num. XII, 6 etc., Deus dicit: *Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum. At non talis servus meus Moyses... ore enim ad os loquor ei, et palam et non per aenigmata et figuras Dominum videt.* Gemina habentur Exod. XXXIII, 11: *Loquebatur autem Dominus ad Moysem facie ad faciem, sicut solet loqui homo ad amicum suum:* quae verba visionem intuitivam significare videntur, iuxta verba Apostoli I Cor. XII, 3, ex quibus communiter theologi inferunt, Beatos in coelo visione intuitiva perfrui. Simili fere fundamento idem privilegium asseritur S. Paulo, qui II Cor. XII, 3 haec de se ipso habet: *Scio huiusmodi hominem (sive in corpore, sive extra corpus nescio, Deus scit). Quoniam raptus est in paradisum, et audivit arcana verba, quae non licet homini loqui.* Ideo S. *Ambrosius* (2) dicit: « Neque in speculo, neque per aenigma, sed clara atque perspicua praesentiae divinae dignatione donatus est Moyses. » Et S. *Augustinus* (3) inquit: « Nisi desideratam Dei claritatem Moyses videre meruisset, non in libro Num. diceret Deus: *Ore ad os loquor, etc.* » Et Epist. ad Paulinam in fine (4) scribit: « Quid ergo est, quod sic eum (Moysen) fecit exceptum, nisi forte, quia illa contemplatione dignum etiam tunc habuit populi sui talem rectorem, et ministrum in tota domo sua fidelem, ut, quemadmodum concupiverat, videret Deum sicuti est; quae contemplatio cunctis filiis in fine promittitur. » Pro eadem sententia citantur S. *Basilius* (5), *V. Beda* (6), *Hugo Victor* (7), S. *Thomas* (8), et alii. — Nonnulli Moysi et Paulo etiam *B. V. Mariam* adiunxerunt, utpote quae maioribus, quam ullus alius mortalium, fuit gratiis et privilegiis exornata; postea *Abrahamum, Isaiam, Eliam, Ezechielem;* quin etiam Sanctos aliquot N. T. ut S. *Benedictum* et S. *Franciscum* eiusdem privilegii consortes effecerunt. — Inter theologos vero recentiores pluribus arridet sententia contraria, scilicet excepto Christo nemini prorsus mortalium in hac vita fuisse Dei essentiam clare et intuitive ostensam; quod gravibus argumentis probant. Nam Deus ipse Moysi dicit: *Non poteris videre faciem meam; non enim videbit me homo, et vivet... faciem meam videre non poteris* (9); Io. I,

(1) § 327. (2) Lib. 3 in Hexaem. cap. 3.
(3) Lib. 12 in Gen. ad litt. cap. 27.
(4) Ep. 147, cap. 13.
(5) Hom. 1 in Hexaem.
(6) In 2 Epist. ad Corinth. cap. 12.
(7) Q. 34 in Epist. 2 ad Corinth.
(8) 1, q. 12, a. 11 ad 2; et 2 2, q. 175, a. 3.
(9) Exod. 33, 20, etc.

18 dicitur: Deum nemo vidit unquam; et: Non quia Patrem vidit quisquam, nisi is, qui est a Deo, hic vidit Patrem (1); Paulus de Deo scribit: Quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest (2), scilicet in hac vita (3). S. Irenaeus (4) adv. haer. ait: « Neque Moyses vidit Deum, neque Elias, nec Ezechiel, qui multa de coelestibus viderunt: quae autem ab his videbantur, erant similitudines claritatis Dei. « Tertullianus adversus Marcion. (5) visionem Moysis explicat « de specie hominis, quem Deus erat gestaturus. » Origenes in cap. I Isai. inquit: « Faciem (Dei) non vidit Isaias, nec Moyses vidit: posteriora vidit, ut scriptum est, Moyses. » Pro eadem sententia citantur S. Ambrosius, S. Athanasius, S. Gregorius Naz., S. Epiphanius, et S. Hieronymus: imo etiam S. Augustinus in Ioan. (6) scribit: « Quid vidit Moyses? Moyses vidit nubem, vidit Angelum, vidit ignem: omnis illa creatura typum Domini sui gerebat, non ipsius Domini praesentiam exhibebat. » Et de Trinit. (7): « Moyses veram visionem Dei spiritualiter requirebat... Sed cum hoc nec desideranti fuerit concessum, quis audeat dicere, per similes formas, quae huic visibiliter apparuerant, non creaturam Deo servientem, sed hoc ipsum, quod Deus est, cuiusquam oculis apparuisse? » — S. Gregorius M. (8) dicit: « Videri potuit Deus per circumscriptas imagines, et videri non potuit per incircumscriptum lumen aeternitatis. » S. Bernardus (9) ait: « Nec sapiens, nec sanctus, nec propheta illum videre sicuti est potest, aut potuit in hoc mortali corpore. » His auctoritatibus adacti Estius, Sylvius, Witasse, Nic. L'Hermenier, Tournely et alii negant, excepto Christo, hominem viatorem visione beatifica donatum esse. — Utraque sententia, ut ex dictis patet, sua habet argumenta, et catholice defendi potest, cum non agatur de dogmate. Conciliari forte aliquo modo dissentientes opiniones possent dicendo, quod visio Dei intuitiva stricte dicta a puro homine viatore nunquam obtenta fuerit; quod autem raptus, extases et similia dona, quibus anima supernaturali et extraordinario modo etiam in hac vita ad unionem cum Deo elevatur, a S. Scriptura et a Ss. Patribus visionis beatificae nomine in latiori sensu insigniantur (10).

C. *De requisitis ad supernaturalem Dei visionem.*

§ 782. Tria requiruntur ad intuitivam Dei visionem: Unum ex parte *subiecti* videntis, alterum ex parte *obiecti*, ad quod visio tendit, tertium ex parte *ipsius visionis*. In subiecto inesse debet *lumen gloriae*, in obiecto *communicatio sui ipsius vel per se, vel per sui speciem*, in visione *similitudo obiecti seu verbum mentis*.

1. Cum intellectus humanus sibi relictus non possit assurgere ad visionem Dei intuitivam, quae supernaturalis est, indiget auxilio, quo elevetur ac roboretur, ut iam probatum est § 780, n. 2. Auxilium vero illud *lumen gloriae* solet appellari, tum quia idem praestat respectu intellectus, quod lumen corporale respectu oculorum, tum quia sic appellatur a S. Scriptura et a *Conc. Viennensi;* legitur enim in Psalmis: *Apud te est fons vitae, et in lumine tuo videbimus lumen* (11). Apoc.: *Claritas*

(1) Io. 6, 46. (2) I Tim. 6, 16.
(3) Cf. I Cor. 13, 12.
(4) Lib. 4, c. 20, al. 37, n. 10.
(5) Lib. 4, c. 22. (6) Tract. 3, n. 17.
(7) Lib. 2, cap. 16. (8) Lib. 18 Mor. c. 28.
(9) Serm. 31 in Cant.
(10) V. Berti lib. 8, cap. 6.
(11) Ps. 35, 10.

Dei illuminavit eam (civitatem coelestem), *et lucerna eius est Agnus. Et ambulabunt gentes in lumine eius*(1); et ibid.: *Videbunt faciem eius... et non egebunt lumine lucernae, neque lumine solis, quoniam Dominus Deus illuminabit illos, et regnabunt in saecula saeculorum* (2), tum denique quia per illud lumen aeterna gloria et claritate illustrabimur. — Lumen gloriae ad visionem beatificam requiri, omnes theologi catholici affirmant. Non autem ita consentiunt in eius natura determinanda. Iuxta *Scotistas* lumen gloriae non est nisi ipsa charitas, quacum iusti decedunt, et quae in patria augetur actuali quodam et extraordinario concursu: sed in hac sententia quaeri iterum debet qualis sit iste actualis et extraordinarius concursus? — *Petavius* (3) ait, auxilium istud, quod lumen gloriae dicitur, esse ipsum Deum Beatis assistentem. *Thomassinus* autem tom. I Theol. dogm. etc. (4), multis allatis Ss. Patrum testimoniis probare conatur, Spiritus sancti personam specialiter Beatorum mentes illuminare ad videndam divinam essentiam. Ast nemo dubitat, Deum, seu Spiritum sanctum esse causam efficientem illius auxilii, quod ad visionem beatificam necessarium declaravit *Conc. Viennense*, sed natura huius auxilii non explicatur. Divina essentia est obiectum visionis beatificae, quod utique discerni debet ab auxilio, per quod intellectus creatus capax redditur ad eam videndam. Hinc plerique theologi amplectuntur sententiam *Thomistarum*, iuxta quam lumen gloriae est habitus supernaturalis, quo mens creata elevatur ad intuitivam visionem Dei eliciendam. Dicitur nempe *habitus*, quia est qualitas fixa et permanens, extrinsecus adveniens intellectui creato, ipsumque corroborans ad operandum simpliciter, nempe ad eliciendam visionem: dicitur *supernaturalis*, quia solis naturae viribus haberi nequit: dicitur *quo mens creata*, quia praefatum auxilium in intellectu recipitur, et hunc non hebetat aut extinguit, sed potius adiuvat, et ad cognoscendum magis idoneum reddit: ideo ultimo dicitur, mens humana *elevatur ad intuitivam visionem Dei eliciendam*, id est, ad summam perfectionem perducitur, ut ad finem suum ultimum pertingat, qui consistit in visione et fruitione Dei. Audiendus est *S. Thomas* (5) docens: « Omne, quod excedit suam naturam, oportet, quod disponatur aliqua dispositione, quae sit supra suam naturam: sicut si aër debeat accipere formam ignis, oportet, ut disponatur aliqua dispositione ad talem formam. Cum autem aliquis intellectus creatus videt Deum per essentiam, ipsa essentia Dei fit forma intelligibilis intellectus. Unde oportet, quod aliqua dispositio supernaturalis ei superaddatur ad hoc, quod elevetur in tantam sublimitatem. Cum igitur virtus naturalis intellectus creati non sufficiat ad Dei essentiam videndam, ut ostensum est, oportet, quod ex divina gratia superaccrescat ei virtus intelligendi: et hoc augmentum virtutis intellectivae illuminationem intellectus vocamus, sicut et ipsum intelligibile vocatur lumen vel lux; et istud est lumen, de quo dicitur Apoc. XXI, quod *claritas Dei illuminabit eam*, scilicet societatem Beatorum Deum videntium. Et secundum hoc lumen efficiuntur deiformes, id est, Deo similes, secundum illud: *Cum apparuerit, similes ei erimus, et videbimus eum sicuti est* (6). » Dantur ta-

(1) C. 21, v. 23, etc. (2) C. 22, v. 5.
(3) Lib. 7 de Deo, c. 8. (4) Lib. 6, c. 16.
(5) 1, q. 12, a. 5. (6) 1 Io. 3, 2.

men theologi, qui cum *Molina*, *Suarez*, *Tournely* etc. admittunt quidem, iuxta viam Dei ordinariam ad visionem beatificam lumen gloriae requiri, sed illud suppleri posse dicunt per uberiorem quemdam et supernaturalem Dei concursum, quia limites poni nequeunt omnipotentiae Dei, qui sicut calorem sine igne, et lucem sine sole producere, ita etiam intellectum creatum sine illo lumine intrinseco sive permanente, sive transeunte ad videndam intuitive suam essentiam elevare potest. Id autem negant multi *Thomistae*, tum quia intrinsece impossibile reputant, ut intellectus creatus sine lumine gloriae essentiam divinam intueatur, tum quia in *Concilio Viennensi* definitum esse dicunt, quod *anima indigeat lumine gloriae ipsam elevante ad videndum Deum;* ex quo inferunt, quod si Deus possit, tamen non velit lumen gloriae alio supernaturali concursu supplere, quia dogma immutabiliter verum sit, oportet. Attamen *Cl. Billuart* (1) admittit, lumen gloriae aliquo auxilio supernaturali suppleri posse. « Nec inde sequitur, inquit *Sylvius,* lumen gloriae non esse necessarium; quia quod requiritur ad aliquid de potentia Dei ordinaria, recte dicitur necessarium, quamvis non implicet, rem posse fieri sine illo... Adde, illud recte dici necessarium, sine quo, aut alio vices eius supplente res non fit. » Ipse *S. Thomas*(2) dicit, « quod Deus possit mentem hominis ad hoc perducere, ut divinae essentiae uniatur in statu viae modo, quo sibi unitur in patria, sine hoc, quod a lumine gloriae perfundatur, sicut fecit Petrum ambulare super aquas, sine hoc, quod ei dotem agilitatis tradiderit. »

2. Requisitum secundum pro intuitiva Dei visione obtinenda exigit, ut obiectum se intellectui beatorum adaptet, atque cum eo sese coniungat. Duplici autem modo intellectus rem videre seu cognoscere potest, nempe vel immediate, dum obiectum ipsum intellectui se praesens exhibet, vel mediate, dum obiecti species, seu similitudo intellectui imprimitur. Cum autem de visione Dei beatifica sermo est, communiter theologi docent, Deum a Beatis non per similitudinem, seu speciem impressam, sed per suam immediatam communicationem aspici. Quam sententiam solide probat *S. Thomas* (3) dicens: « Ex parte visae rei, quam necesse est aliquo modo uniri videnti, per nullam similitudinem creatam Dei essentia videri potest: *primo* quidem, quia sicut dicit *Dionysius* (4) per similitudines inferioris ordinis rerum nullo modo superiora possunt cognosci, sicut per speciem corporis non potest cognosci essentia rei incorporeae; multo minus igitur per speciem creatam quamcunque essentia Dei videri potest: *secundo*, quia essentia Dei est ipsum Esse eius, quod nulli formae creatae competere potest; non ergo potest aliqua creata forma esse similitudo repraesentans videnti Dei essentiam: *tertio*, quia divina essentia est aliquid incircumscriptum, continens in se eminenter quidquid potest significari, vel intelligi ab intellectu creato; et hoc nullo modo per speciem creatam repraesentari potest, quia omnis creata forma est determinata secundum aliquam rationem vel sapientiae, vel virtutis, vel ipsius Esse, vel alicuius huiusmodi. Unde dicere, Deum per similitudinem videri, est dicere, divinam essentiam non videri. Quod est erroneum. » Quia autem de fide est,

(1) De Deo Diss. 4, art. 5. § 3.
(2) Q. 10 de verit., cap. 11.

(3) I, q. 12, art. 2.
(4) De div nom. cap. 1.

divinam essentiam a beatis videri, inde concludit angelicus Doctor, Deum immediate se communicare intellectui beatorum, ita ut immediate sine similitudine, aut specie impressa Dei essentiam videant. Neque huic doctrinae ulla difficultas obmoveri potest. « Nam, ut ait *Cl. Billuart* (1), tunc requiritur species impressa, quando vel obiectum non existit, vel non est per se praesens intellectui, vel non est sufficienter intelligibile propter suam materialitatem. Atqui obiectum visionis beatificae, nempe Deus essentialiter existit, est intime per se praesens cuilibet intellectui beato, et est summe intelligibilis, quia est summe immaterialis: ergo ad intuitive videndam divinam essentiam species impressa non requiritur. »

3. Requisitum tertium respicit ipsam visionem, seu cognitionem. Ad cognitionem nempe etiam in naturalibus producendam non sufficit sola facultas cognoscendi, nec solum obiectum, quod cognosci possit, sed requiritur etiam actio, qua intellectus obiectum aspiciat, contempletur, sibique mentaliter veluti proprium faciat. Hanc actionem intellectus, quae ut prorsus spiritualis facilius per sensum intimum percipitur, quam verbis describitur, Veteres *verbum mentis*, Scholastici vero *speciem expressam* appellarunt. — Iam dum de visione beatifica agitur, nonnulli Thomistae, ut *Contensonius* (2) et *Billuart* (3) negant, quod in illa detur, aut dari possit species expressa; maior autem theologorum pars affirmantem sententiam sequitur. Nemo enim negabit, intellectum in beatis non extingui, sed elevari, ac perfici, et sic supernaturaliter elevatum et perfectum vere operari. Unde recte *Cl. Tournely* (4) statuit tres propositiones dicens: « I. Intellectus active concurrit ad eliciendam visionem beatificam. II. Intellectus concurrit ad visionem Dei eliciendam per virtutem sibi propriam et innatam, elevatam tamen per lumen gloriae. III. Intellectus concurrit ad visionem beatificam ut causa principalis, lumen vero gloriae ut instrumentum Dei: quia causa principalis ea est, quae agit ex virtute sibi propria et innata: atqui talis est intellectus in elicienda visione Dei beatifica. Lumen vero gloriae, etsi intellectui inhaereat, nihilominus agit tanquam instrumentum Dei potius quam intellectus: quia accidens supernaturale magis censeri debet instrumentum illius, a quo est, quam illius in quo est: sed lumen gloriae est a Deo; ergo potius est instrumentum Dei quam intellectus. » Quod si ita est, etiam in visione beatifica necessario datur, quod in omni visione mentali, seu cognitione invenitur, nempe verbum mentis, seu species expressa. Ideo *S. Augustinus* Lib. 9 de Trin. (5) generatim ostendit, animum, cum seipsum, aut quodlibet aliud intelligit, rei cognitae similitudinem et speciem quamdam intra se efformare, et cum exinde Verbi divini generationem aliquo modo declarare satageret (6), prosequitur: « Cum Deum novimus, fit aliqua Dei similitudo illa notitia; tamen inferior est, quia inferiore natura est: creatura quippe animus, creator autem Deus. » Idem (7): « Illud quoque fatendum est, quod etiam cum similes ei erimus, quando videbimus eum sicuti est.... et tunc quidem verbum nostrum non erit falsum, quia neque mentiemur, neque fallemur. » S. *Tho-*

(1) L. c. art. 6.
(2) Lib. I, Diss. 6, cap. 1, specul. 2.
(3) L. c. (4) De Deo q. 13, art. 3.
(5) Cap. 11. (6) N. 16.
(7) Lib. 15, cap. 16, n. 16.

mas 1, q. 27, art. 1 ait: « Quicunque intelligit in hoc ipso quod intelligit, procedit aliquid intra ipsum, quod est conceptio rei intellectae ex vi intellectiva proveniens, et ex eius notitia procedens: quam quidem conceptionem vox significat, et dicitur verbum cordis significatum verbo vocis. » Et q. 4 do verit. art. 2 dicit: « Verbum est aliquid realiter progrediens ab altero... quod universaliter verum est de omni eo, quod a nobis intelligitur, sive per essentiam videatur, sive per similitudinem. »

De Dobiecto visionis beatificae.

§ 783 Duplex est obiectum visionis beatificae; *primarium*, quod primo per se et immediate vi letur, et in quo caetera videntur, talis est *Deus: secundarium*, quod in alio videtur, nec confert ad beatitudinem nisi accidentaliter; eiusmodi sunt *creaturae*.

1. Beati in coelo clare et intuitive vident *Dei essentiam, et omnia eius attributa*, quae non sunt nisi ipsa essentia divina: nam cum dicatur: *Videbimus eum sicuti est* (1), necesse est, ut admittatur, omnia attribuia divina a beatis cognosci; non enim cognoscerent Deum sicuti est si attributum ipsius essentiale mentem illorum lateret. Beati in coelo etiam clare et intuitive vident tres divinas Personas, id est, SS. Trinitatem. Sicut enim a Comprehensoribus non potest unum attributum sine alio videri, quia omnia attributa sunt ipsa essentia divina, ita etiam nequit una Persona sine altera conspici, quia tres Personae sunt una eademque essentia divina. Ideo Christus dicit: *Philippe, qui videt me, videt et Patrem. Quomodo tu dicis: ostende nobis Patrem? non creditis, quia ego in Patre, et Pater in me est?* (2) in quae verba S. *Augustinus* (3) inquit: « Videtis, quia in visione Patris et Filii visio est, et in visione Filii et Patris visio est. Ideo consequenter subiecit et dixit: *Nescitis, quia ego in Patre, et Pater in me est?* Id est, et me viso videtur et Pater, et Patre viso videtur et Filius. Patris et Filii separari non potest visio. Ubi non unius separatur natura et substantia, visio separari non potest. » Et S. *Thomas* (4) dicit: « Summa bonitas Dei, secundum quod intelligitur in seipsa, prout videtur a Beatis, non potest intelligi sine Trinitate personarum. » Et (5) addit: « Intellectus dupliciter se habet ad divina, uno modo, ut cognoscat Deum sicuti est, et sic impossibile est, quod circumscribatur per intellectum aliquid a Deo, et aliud remaneat, quia totum, quod est in Deo, est unum, salva distinctione personarum. » Etiam *Concilium Florentinum* in decreto unionis dicit: *Deus unus et trinus videtur a Beatis.* Beati in coelo etiam clare vident *omnia mysteria*, quorum fidem in terris habuerunt. Nam iuxta Apostolum in coelis videbimus *facie ad faciem* (6) quae hic in terris *videmus per speculum, et in aenigmate:* atqui omnia mysteria fidei hic videmus per speculum, et in aenigmate; ergo in coelo clare perspiciemus. Hinc S. *Augustinus* (7) scribit: « Omnia illa, quae nunc non videmus, credentes autem pro modulo capacitatis humanae longe minus quam sunt, atque incomparabiliter cogitamus (tunc videbimus). Et *videbitis*, inquit, *et gaudebit cor vestrum:* hic creditis, ibi videbitis. » Haec nempe visio, seu clara cognitio mysteriorum est prae-

(1) I Io. 3, 2. (2) Io. 14, 9, etc.
(3) Enarr. in Ps. 85, n. 21.
(4) 2 2, q. 2, art. 8 ad 3.
(5) 3 p. q. 3, art. 3. (6) I Cor. 13.
(7) Lib. 20 de Civ. Dei, cap. 21, n. 1.

mium fidei, per quam electi intellectum suum Deo revelanti subiecerunt. Haec est communis doctrina theologorum, qui in primario visionis beatificae obiecto assignando omnes consentiunt. In eo tantum *Scotistae* dissentiunt, quod dicant, intuitive videri posse essentiam divinam sine attributis, et unam personam divinam sine alia; sequitur haec eorum opinio *ex distinctione formali*, quam inter divina attributa admittunt: sicut autem haec distinctio, ita etiam illa opinio magno theologorum consensu reiicitur, eamque reiiciendam esse, argumenta allata probant. — Caeterum attendenda semper est doctrina iam proposita, quod Deus intuitive quidem, non autem comprehensive videri possit: quamobrem nunquam talis Dei attributorum, divinarum personarum, ac mysteriorum visio admitti potest, in qua infinitum a finito comprehenderetur.

2. Secundarium visionis beatificae obiectum sunt *creaturae*, quae duobus modis videri possunt in verbo, nempe *formaliter* et *causaliter*. Creaturas videri in verbo *formaliter*, est illas videri eadem visione, qua videtur essentia divina, in qua repraesentantur in speculo. Videri creaturas in verbo *causaliter*, est eas videri in seipsis, visione equidem distincta ab essentiae divinae visione, ita tamen ut haec illi ansam det, seu causa sit, ob quam res beatis manifestentur et ostendantur. *S. Augustinus* de Genesi ad litt. (1) duplicem in beatis distinguit creaturarum cognitionem, unam, qua creaturae videntur in verbo *formaliter*, quam appellat *matutinam*, quia clarior est; alteram, qua creaturae virtute visionis beatificae videntur in seipsis, quam appellat *vespertinam*, quia obscurior est, cuius rei rationem reddit dicens: « Multum quippe interest inter cognitionem rei cuiusque in Verbo Dei, et cognitionem in natura eius, ut illud merito ad diem pertineat, hoc ad vesperam; in comparatione enim lucis illius, quae in Verbo Dei conspicitur, omnis cognitio, qua creaturam quamlibet in seipsa novimus, non immerito nox dici potest. » In hac duplici cognitione aliud quoque discrimen notandum est. Ea nempe, quae beati cognoscunt in verbo *formaliter*, simul ab initio cognoscunt, et non successive, utpote unico intuitu et unica specie, ut probat *S. Thomas* 1, q. 12, art. 10. — Ea vero, quae vident in verbo *causaliter*, non simul ab initio, sed successive conspiciunt. Sic Daniel X Angelus Persarum et Angelus Iudaeorum ignorabant liberationem Iudaeorum, qua de causa litigabant, non quidem contrarietate voluntatum, sed rerum, ut loquitur *S. Thomas*. Sic nullus beatorum nunc cognoscit diem Iudicii, quem postea noscet; ait enim Christus: *De die autem illa, vel hora nemo scit, neque Angeli coelorum* (2). Ex quo patet non omnia libera Dei decreta, creaturas respicientia, simul ab initio a beatis cognosci, sed quaedam ipsis successive manifestari et ostendi.

3. Quoniam beati essentiam divinam intuitive quidem vident, sed non comprehensive, inde sequitur, quod etiam visio seu cognitio creaturarum in ipsis limitata sit. Quamvis enim intuitive videant omniscientiam Dei, quae omnes res quovis tempore existentes perfectissime perspicit; quia tamen eandem non plene comprehendunt, ideo etiam eorum cognitio ad omnes prorsus res existentes extendi nequit. Ex eadem ratione beati non omnia possibilia vident. Quamvis enim intuitive videant omnipoten-

(1) Lib. 4, cap. 23. (2) Matth. 24, 36.

tiam Dei, et multo clarius quam homines viatores cognoscant omnia possibilia esse apud Deum, non tamen singillatim omnes creaturas vident, ad quas se extendere potest omnipotentia divina; alias haec comprehenderetur, quod menti finitae est impossibile. Praeclare hac de re disserit *S. Thomas* (1) dicens: « Intellectus creatus videndo divinam essentiam non videt in ipsa omnia, quae facit Deus, vel facere potest. Manifestum est enim, quod sic aliqua videntur in Deo, secundum quod sunt in ipso. Omnia autem alia sunt in Deo, sicut effectus sunt virtute in sua causa. Sic igitur videntur omnia (entia creata) in Deo, sicut effectus in sua causa. Sed manifestum est, quod quanto aliqua causa perfectius videtur, tanto plures eius effectus in ipsa videri possunt. Qui enim habet intellectum elevatum, statim uno principio demonstrativo proposito ex ipso multarum conclusionum cognitionem accipit: quod non convenit ei, qui debilioris intellectus est; sed oportet, quod ei singula explanentur. Ille igitur intellectus potest in causa cognoscere omnes causae effectus, et omnes rationes effectuum, qui causam totaliter comprehendit. Nullus autem intellectus creatus totaliter Deum comprehendere potest, ut ostensum est: nullus igitur intellectus creatus videndo Deum potest cognoscere omnia, quae Deus facit, vel potest facere; hoc enim esset comprehendere eius virtutem. Sed horum, quae Deus facit, vel facere potest, tanto aliquis intellectus plura cognoscit, quanto perfectius Deum videt. » Hinc intelligitur, quomodo effatum illud theologicum: *Beati omnia vident in Verbo*, intelligendum sit: sensus nempe illius est quod beati, quidquid vident, in Verbo videant aut formaliter, aut causaliter. Vera autem omniscientia, quae est solius Divinitatis attributum, non potest unquam competere intellectui creato.

4. Quamvis Angelis, et beatis in coelo omniscientia attribui nequeat, certum tamen est, quod etiam ratione creaturarum ampla, et perspicua scientia potiantur. Nam *S. Augustinus* (2) ait: « Angeli... procul dubio universam creaturam, in qua ipsi sunt principaliter conditi, in ipso Verbo Dei prius noverunt, in quo sunt omnium, etiam quae temporaliter facta sunt, aeternae rationes tanquam in eo, per quod facta sunt omnia. » *S. Gregorius M.* (3) inquit: « Quid est, quod ibi nesciant, ubi scientem omnia sciunt? » *S. Bernardus* Serm. de triplici genere bonorum, n. 7 exclamat: « O sapientia, qua tunc omnia, quae in coelo, et quae in terra sunt, perfectissime cognoscemus, in ipso fonte sapientiae rerum omnium cognitionem bibentes! » *Conc. Senonense*, seu potius *Parisiense* anno 1528 in decretis fidei cap. 13 dicit: *Beatis perrium esse... omniforme illud Divinitatis speculum, in quo, quidquid eorum intersit, illucescat*. Communis est etiam theologorum sententia, beatis respectu creaturarum, et eventuum contingentium omnia patefieri, quae ad ipsos spectant, et quorum cognitiono eorum beatitudo promoveri potest. Nam, aiunt, beatitudo debet perfecte satiare omne desiderium iustum, et honestum beatorum: atqui beati iuste, et honeste desiderant scire quae ad illos specialiter spectant: haec ergo illis in visione beatifica manifestantur. Ex hoc principio theo-

(1) 1, q. 12, art. 8.

(2) Lib. 4 de Gen. ad litt. c. 24.
(3) Lib. 4 Dial. c. 33.

logi sequentia corollaria inferunt. *a*) Beati vident rerum, quae sunt in universo, genera et species, et rationes earum, ac consequenter omnes Angelorum chôros, et ordines; item praecipuas universi partes, coelum, elementa, stellas, et alia similia, quae per se et principaliter pertinent ad ornatum, et integritatem mundi. Nam, inquit *S. Thomas* (1): « Naturale desiderium rationalis creaturae est ad sciendum omnia illa, quae pertinent ad perfectionem intellectus; et haec sunt genera, et species rerum, et rationes earum, quas in Deo videbit quilibet videns essentiam divinam. Cognoscere autem alia singularia et cogitata et facta eorum non est de perfectione intellectus creati, nec ad hoc eius naturale desiderium tendit, nec iterum cognoscere illa, quae nondum sunt, sed fieri a Deo possunt. » *b*) Beati sese invicem, suosque parentes et amicos in patria cognoscunt. Nam, ait *Tertullianus* (2): « In meliorem statum destinamur, resurrecturi in spirituale consortium, agnituri tam nosmetipsos, quam et nostros. » *S. Cyprianus* l. de mortal. versus finem loquens de coelesti patria inquit: « Magnus illic nos charorum numerus exspectat, parentum, fratrum, filiorum... ad horum conspectum, et complexum venire, quanta et illis, et nobis laetitia est! » — *S. Ambrosius* Serm. de obitu Valentiniani docet, in coelo inter eos concivium cogitationes cognosci: ait enim: « Tunc nihil latebit proximum, nec erit quod suis quisque aperiat, abscondat alienis, ubi nullus erit alienus. » Et *S. Augustinus* (3) dicit: « Cogitationes, quas modo non videt nisi Deus, omnes invicem videbunt illa in societate sanctorum. Nemo vult ibi tectum esse, quod cogitat, quia nemo ibi malo cogitat. » *c*) Beati cognoscunt ea, quae in terra contingunt, et quae ad illos ratione status, vel officii, vel dignitatis, vel alterius tituli spectant. Sic Angeli norunt quae eos spectant, quos in custodiam acceperunt. *Elias* (4) post suam translationem cognovit, quae pertinebant ad regnum Israël, in quo prophetaverat. II Mach. XV legitur, *Oniam*, et *Ieremiam* orasse pro populo suo in magnis calamitatibus constituto. Quodsi isti eventus in altera vita iis manifestati sunt, qui ad visionem beatificam nondum admissi erant, quanto magis beati Deum intuitive videntes, quidquid eorum interest, clarissime cognoscent? Non dubitavit S. Petrus, se etiam post mortem Ecclesiae fata cogniturum esse, dum scripsit: *Dabo operam et frequenter habere vos post obitum meum, ut horum memoriam faciatis* (5). *S. Ambrosius* in Orat. funebr. Theodosii docet, pium hunc Imperatorem curam habiturum esse filiorum suorum Honorii, et Arcadii. *S. Gregorius M.* (6) id asserit de omnibus Sanctis. Theologi passim docent, virtute visionis beatificae nosse praesules ecclesiasticos, quae ad commissi sibi gregis regimen, reges, quae ad regnorum pacem et concordiam, parentes, quae ad propriam familiam spectant. *d*) Denique beati vident preces, quas viventes ad eos dirigunt. Certe enim beatorum maxime interest, eos scire a quibus in terra coluntur, et invocantur, quia per istos gloria eorum promovetur, ipsisque per intercessionem charitatem manifestandi occasio datur. Imo iuxta articulum fidei datur communio sanctorum inter membra universi corporis mystici a Christo instituti: in coelis haec com

(1) 1. q. 12. art. 8 ad 4.
(2) Lib. de monogam. c. 10.
(3) Serm. 43 al. 16 de divers. c. 5.

(4) 2 Paral. 21, 12. (5) 2 Petr. 1, 15.
(6) Lib. 12 Moral. cap. 17.

gaudio non cessat, sed continuatur; continuari autem non posset, si fidelibus viatoribus beatos colere, et invocare non liceret, aut si beati illorum preces audire non possent.

Nota. Inter veteres, et recentiores nonnulli negarunt, animas iustorum a corpore solutas statim in coelo recipi, et ad visionem beatificam admitti, sed putarunt, animas vel in corpore interire, ac iterum resuscitandas esse, vel in aliqua beata requie degere usque ad futuram corporum resurrectionem: qui gravis error iam § 755 refutatus fuit. Ab isto autem haereticorum errore distinguenda est quaestio illa, quae agitari coepit sub postremis Ioannis XXII annis inter quosdam Minoritas, et Dominicanos. Minoritae enim ultro fatebantur, animas iustorum ante resurrectionem corporum et in coelis recipi, et Christi in forma servi aspectu frui; sed negabant, cum quaestio nondum satis discussa fuisset, ante resurrectionem eas videre ipsam essentiam Dei, seu Christum in forma Dei. Contra vero Dominicanae familiae alumni eiusmodi animas ipsam Dei essentiam intueri contendebant. *Ioannes XXII* R. P. examini hanc controversiam subiecit, discutiendamque proposuit praestantioribus illius temporis theologis, nec ipse dedignatus est, quae pro utraque parte stare videbantur, argumenta, et auctoritates congerere, quare malevolorum invidiam subiit, quasi veritati refragaretur (1). Cum autem a *Benedicto XII* controversia definita fuerat, etiam Minoritae a falsa sua sententia recesserunt.

E. *De visionis beatificae coniunctione cum amore et gaudio.*

§ 784. 1. Omnes theologi cum *S. Thoma* docent (2), perfectam beatitudinem consistere in tribus; nempe *in clara Divinitatis visione, in grata charitatis unione, et in firma summi Boni fruitione.* — Intuitiva Dei visio fit per intellectum, ex illa autem oritur purissimus amor, seu perfectissima charitas in voluntate. Quo clarius enim videtur essentia divina infinitis perfectionibus praedita, eo puriori, et vehementiori amore mens in Deum abripitur, et in beata necessitate Deum super omnia, et in omnibus amandi reponitur. Quamvis igitur in coelo cesset fides per claram visionem; quamvis cesset spes per desiderati adeptionem, charitas tamen ibi non cessat, sed perficitur per summam dilectionem. Unde Apostolus dicit: *Charitas nunquam excidit* (3). Et secundum *S. Augustinum* (lib. de perf. instit.) praeceptum dilectionis, quo iubemur Deum diligere ex toto corde, et ex omnibus viribus, et proximum nostrum sicut nosmetipsos, licet in via ex toto non possit impleri, perfecte tamen implebitur in coelesti beatitudine, quia ibi charitas non cessat, sed perficitur. Sic igitur in coelesti beatitudine erit perfecta charitas, ut quilibet plus Deum, quam se diligat, proximum quantum se, et plus quilibet gaudeat de beatitudine Dei, quam de sua, et tantum de cuiuslibet angeli, vel beati hominis felicitate, quantum si illam in se ipso haberet, ut docet *S. Anselmus* in Proslog. — Ex eadem visione Dei sequitur etiam fruitio Dei cum ineffabili gaudio iuncta. Hinc Christus ipse inquit: *Haec est vita aeterna* (id est, beatitudo summa) *ut cognoscant te solum Deum verum* (4). Quod bene noverat Philippus dum dicebat: *Domine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis.* Consonant etiam Ss. Pa-

1) Cf. § 755 Not. Resp. ad Obi. 8.

(2) 1 2, q. 4, art. 3. (3) I Cor. 13, 8.
(4) Io. 17, 3.

tres. *S. Irenaeus* (1) de beatitudine aeterna dicit: « Quae unicuique evenit ex eo, quod vidit Deum. » *S. Gregorius Naz.* Orat. hab. propter plagam grandinis (2) de iustorum statu in altera vita ita loquitur: « Illos quidem lux omni sermone praestantior excipiet, et sanctae regiaeque Trinitatis purius iam, et clarius illuminantis, totamque se cum tota mente miscentis contemplatio, in qua ego sola praecipue regnum coelorum positum esse censeo. » *S. Ambrosius* (3) ait: « Scriptura divina vitam beatam in cognitione posuit divinitatis. » *S. Basilius* Const. monast., cap. 19 inquit: « Contemplatio summi Boni est thesaurus Angelorum, hominumque in coelum assumptorum. » *S. Chrysostomus* (4) dicit, Beatos non participare gloriam Dei, sed videre, quia « omnis requies est, Filium Dei videre. » *S. Cyrillus Alex.* (5) inquit: « Hominum felicitas est habere summam contemplationem. » *S. Hieronymus* explicans ea verba: *Videbitis, et gaudebit cor vestrum* (6), inquit: « Deum videre vera laetitia est, Dei visio perfectum est gaudium. » *S. Augustinus* lib. 1 de Trinitate (7) scribit: « Ipsa est visio facie ad faciem, qua summum praemium promittitur iustis. » Et lib. 83 Quaest. (8): « Nemo beatam vitam novit, et miser est, quoniam si amanda est, sicuti est, hoc est eam nosse, quod habere. Quae cum ita sint, quid est aliud beate vivere, nisi aeternum aliquid cognoscendo habere? . . . Omnium enim rerum praestantissimum est, quod aeternum est: et propterea id habere non possumus, nisi ea re, qua praestantiores sumus, id est, mente: quidquid autem mente habetur, noscendo habetur, nullumque bonum perfecte noscitur, quod non perfecte amatur. » Cum visione autem Dei perfectum amorem, et summum gaudium coniunctum esse, S. Doctor profitetur dicens, Serm. 53 de tempore: « Charitas est summum praemium in coelo, quia in perenni gaudio nihil gratius, nihil dulcius habent sancti perfecto amore Dei, quem quia praesentem vident, suavius diligunt, dulcius fruuntur. » Et lib. Confession. (9) ait: « Haec sola est vita aeterna gaudere ad te, de te, propter te; » et (10): « Beata vita est gaudium de veritate. » Iuxta hanc Ss. Patrum doctrinam *Benedictus XII* in Extrav. *Benedictus Deus*, definit, *animas iustorum visione et fruitione Dei vere esse beatas:* et *Conc. Viennense* docet, *Beatitudinem consistere in visione, et fruitione.* Et *Catechismus rom.* (11) haec habet: « Solida beatitudo, quam essentialem communi nomine licet vocare, in eo posita est, ut eum videamus, eiusque pulcritudine perfruamur, qui est omnis bonitatis ac perfectionis fons et principium. »

2. Quamvis omnes theologi consentiant, in coelesti beatitudine visionem, amorem, et gaudium concurrere, dissentiunt tamen, dum quaeritur, quis horum actuum in beatitudine sit potior, seu in quanam animae operatione formalis beatitudo consistat? *Thomistae* cum Angelico suo praeceptore (12) eam essentialiter sitam volunt in actu intellectus, scilicet in visione essentiae divinae, quam visionem consequitur amor fruitivus tanquam eius proprietas inseparabilis. *Scotistae* contra beatitudinem formalem collocant in solo actu amoris, quo diligitur Deus propter se, ita ut visio non se habeat, nisi ut disposi-

(1) Lib. 4, c. haer., cap. 37.
(2) 16 (al. 15), n. 9.
(3) Lib. 2 de offic., cap. 2.
(4) Hom. 81 in Ioan. (5) Lib. 3, c. Iulian.
(6) Isa. 64, 14. (7) Cap. 13. (8) Q. 35.
(9) Cap. 22. (10) Cap. 23.
(11) P. 1, cap. 13, n. 7
(12) 1 2, q. 3, art. 4.

tio ad amorem. Pro utraque sententia gravia militare argumenta, fatetur *Estius*, qui tamen Thomistis adhaeret. Recte observat *Viator a Cocaleo* (1): « Thomistas a Scotistis inter se summopere non distare; quandoquidem nec Thomistae denegant in beatitudine operationes voluntatis, nec Scotistae comprehensionem intellectus, sed ambo eas praesupponunt: » ac dein ita prosequitur: Si quaeritur, « quaenam ex his tanquam causa, quaenam ut effectus debeant diiudicari, nemo non videt, intellectum semper praecedere voluntatem, nec voluntatem erga obiectum unquam moveri, nisi quatenus ei tanquam sibi bonum ab intellectu repraesentetur. Haec in humana mortali conditione verissima sunt: perceptio intellectualis voluntatem in omnibus ducit. An autem idem dici debeat in altera vita, diu haesi, nec utramque sententiam quomodolibet concordare mihi contigit, nisi asserendo, etiam in beatitudine in signo, ut aiunt, rationis, intellectum praecedere voluntatem, non tanquam causam, quae naturaliter fruitionem creet in voluntate, sed ratione ordinis. Deus enim et comprehensionem in intellectu, et fruitionem in voluntate solus creat per supernaturalem suam operationem. Quapropter nec intellectus solus realiter beat voluntatem, nec voluntas fruitur independenter ab intellectu; sed alter alteri dat, quod ambo a Deo accipiunt, remoto omni medio. » Ast etiam in supernaturalibus intellectum saltem ordine praecedere voluntatem, ostendit tum ex sacrosancto Trinitatis mysterio, tum ex operationibus gratiae intellectum illuminantis, et voluntatem moventis, et ideo concludit dicens: « Verosimilius credimus, beatitudinem a visione intuitiva provenire tanquam causam, licet redundet in voluntate tanquam effectus. » Alii alia distinctione in hac controversia utuntur. Ad quaestionem nempe: quis horum actuum sit potior, visio, an amor, an gaudium? cum *Suarez*, et *Lessio*, *Cl. Perrone* (2) respondet: « Quemlibet eorum sub peculiari respectu sibi primatum vindicare. Visio primas tenet quatenus est perfectio physica, et reliquorum radix et fundamentum; amor primum obtinet locum, quatenus Deum respicit, eiusque bonum; gaudium, seu fruitio primas obtinet, quatenus bonum hominis spectatur. »

(1) Tom. 6. Diss. 9. cap. 2.

F. *De visionis beatificae inaequalitate*

§ 785. *Iovinianus* haereticus saeculi IV, Stoicorum placita secutus, sicut merita et peccata, ita etiam praemia et supplicia hominum aequalia esse dixit; ex quo inferebat, omnes beatos intuitiva Dei visione donatos aequali prorsus beatitudine perfundi. Eundem errorem ex aliis principiis intulit *Lutherus;* cum enim opera meritoria negaret, atque contenderet, homines iustificari non per propriam iustitiam, sed per iustitiam Christi imputatam, consequenter dicebat, omnes homines esse aequaliter beatos. Errorem istum Protestantes amplexi sunt. Catholici autem unanimi calculo ut merita hominum, et demerita inaequalia sunt, ita in altera vita praemia et supplicia inaequalia futura esse pronunciant. Ex quo principio sequitur visionem beatificam, in qua praecipua et essentialis iustorum in coelo remuneratio consistit, inaequalem esse, seu beatos pro diversitate meritorum inaequali ratione Deum videre. Dogma hoc catholicum ex *S. Scriptura*, ex *Ss. Pa-*

(2) De Deo Creatore p. 3 cap. 6, n. 582.

tribus et rationibus theologicis probatur.

1. Mercedem pro diversitate operum diversam fore maiorem minoremve, insinuat Christus apud Matth. dicens: *Qui recipit prophetam in nomine prophetae, mercedem prophetae accipiet; et qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet: et quicumque potum dederit uni ex minimis istis calicem aquae frigidae, tantum in nomine discipuli: amen dico vobis non perdet mercedem suam* (1): quae verba clare ostendunt, praestantiori operi largiorem quoque mercedem respondere. Ioan. XIV, 2 Christus ait: *In domo Patris mei mansiones multae sunt;* quod non solum de numero, sed etiam de diversitate coelestium mansionum intelligi debet, quia divinus Redemptor solatur Apostolos, eisque ostendit, quod, licet ad tantam sanctitatem, et felicitatem, quam ipse consecuturus erat, pervenire non possint, inferiorem tamen beatitudinis gradum consecuturi sint, quia in coelo variae seu diversae mansiones dantur, meritis hominum respondentes: unde fidenter subiungit: *Vado parare vobis locum, ut, ubi sum ego, et vos sitis.* Matth. XVI, 27 legitur: *Filius hominis venturus est in gloria Patris sui cum Angelis suis: et tunc reddet unicuique secundum opera eius* (2). Non posset autem dici Iudex *secundum opera* uniuscuiusque reddens, nisi quantitati, et qualitati meritorum, quantitas et qualitas praemiorum responderet. Hinc Paulus conceptis verbis dogma catholicum enunciat dicens: *Unusquisque autem proprium mercedem accipiet secundum suum laborem* (3). Et: *Hoc autem dico: qui parce seminat, parce et metet; et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet* (4). Huc collineat etiam parabola Luc. XIX, 16 in qua dicitur: *Venit primus dicens: Domine, mna tua decem mnas acquisivit. Et ait illi* (Dominus): *Euge, bone serve, quia in modico fuisti fidelis, eris potestatem habens super decem civitates. Et alter venit dicens: Domine, mna tua fecit quinque mnas. Et huic ait: et tu esto super quinque civitates.* Quomodo clarius ostendi posset, meritis exacte respondere praemium in coelo? — Hinc iterum Paulus gloriam electorum inaequalem futuram esse adseverat ad Cor. scribens: *Alia claritas solis, alia claritas lunae, et alia claritas stellarum. Stella enim a stella differt in claritate. Sic et resurrectio mortuorum* (5).

2. *Ss. Patres* et *Concilia* eandem doctrinam proponunt. *S. Polycarpus* in actis martyrii n. 10, iudicem alloquens supplicia intentantem hanc fidem profitetur: « Merita mea doloris aestimatione pensabo. Quanto graviora pertulero tanto praemia maiora percipiam. » *S. Irenaeus* (6) inquit: « Plus Deum diligamus. Quanto autem plus Deum dilexerimus, hoc maiorem ab eo gloriam accipiemus. » *Tertullianus* in Scorpiaco (7) quaerit: « Quomodo multae mansiones apud Patrem, si non pro varietate meritorum? Quomodo et stella a stella distabit in gloria, nisi pro diversitate radiorum? *S. Cyprianus* l. de habitu virginum in fine sic virgines alloquitur: « Cum habitationes multas apud Patrem suum dicat (Christus), melioris habitaculi hospitia demonstrat: habitacula ista meliora vos petitis, carnis desideria castrantes ma-

(1) Matth. 10, 41, etc. (2) Cf. Rom. 2, 6.
(3) I Cor. 3, 8. (4) II Cor. 9, 6.
(5) I Cor. 15, 41.

(6) Lib. 4, c. haer. c. 13 (al. 28) n. 3
(7) Cap. 6.

loris gratiae praemium in coelestibus obtinetis. » S. *Hilarius* (1) scribit: « Plures mansiones (in domo Dei) diversae dignitati habitantium praeparantur. Sed licet diversa sit dignitas; differt enim stella stellae in gloria; tamen quotquot habitationibus variis licet digni habebuntur, fidei fructum et honorem coelestis gloriae sortientur. » S. *Ambrosius* (2), exponens verba Christi: *Beati pauperes* etc. ait: « Sicut incrementa virtutum, ita etiam sunt incrementa praemiorum.... Cum fueris in regno coelorum, tunc processus est mansionum; etsi unum regnum, diversa tamen merita sunt in regno coelorum. » S. *Gregorius Naz.* Orat. in S. Baptisma (3), loquens de variis luminibus, quae hominibus conceduntur, inquit: « Lumen est etiam illius vitae claritas, his utique, qui animos suos a peccati sordibus in hac vita perpurgarint: quo tempore nimirum *iusti fulgebunt sicut sol*, quorum, utique deorum, ac regum, in medio stat Deus, beatitudinis illius, atque dignitatis gradus distinguens, et dividens. » S. *Chrysostomus* (4) dicit: « Etiamsi omnia (sidera) sint in coelo, alia tamen maiorem, alia minorem habent claritatem. Quid ergo hinc discimus? quod, etiamsi omnes (beati) sint in regno, non omnes tamen eadem consequentur, et iisdem fruentur: sicut, etiamsi omnes peccatores in gehenna sunt, non omnes eadem sustinebunt. » S. *Hieronymus* indignitatum Ioviniani errorem ex professo impugnavit; et lib. 2 exponens verba Pauli I Cor. IX, 18 etc., habet: « Apostolus qui die ac nocte operatur, et ministrat eis, qui secum sunt, utique ideo hoc facit, ut plus laborans plus aliquid mercedis accipiat. » S. *Augustinus* (5) scribit: « Etsi alius est alio fortior, alius alio sapientior, alius alio iustior, alius alio sanctior, *in domo Patris mansiones multae sunt*; nullus eorum alienabitur ab illa domo, ubi mansionem pro suo quisque accepturus est merito... Multae mansiones diversas meritorum in una vita aeterna significant dignitates..... Tanquam stellae (quae in claritate differunt), sancti diversas mansiones diversae claritatis, tanquam in coelo, sortiuntur in regno. » S. *Eucherius* Homil. in natali unius Confess. ait: « Qui plus laboraverit, plus mercedis accipiet. *Stella* enim, ut Apostolus ait, *differt a stella in claritate, sic et resurrectio mortuorum*. Quamvis igitur omnes beati erunt, non tamen omnes aequales erunt: quod quidem in eo significatur, quod alii super decem, alii super quinque civitates constituti dicuntur. » S. *Fulgentius* in Regula verae fidei (6) loquens de iudicio inquit: « Diversa erit sanctorum gloria, sed una erit omnium vita aeterna. » S. *Gregorius M.* (7) dicit: « Quia in hac vita nobis est discretio operum, erit in illa procul dubio discretio dignitatum, ut quo hic alius alium merito superat, illic alius alium retributione transcendat, unde in Evangelio veritas dicit: *In domo Patris mei mansiones multae sunt.* » *Conc. Florentinum* in dec. unionis statuit: *Sanctorum animas in coelum mox recipi, et intueri clare ipsum Deum trinum et unum, pro meritorum diversitate, alium alio perfectius.* Et *Tridentinum* Sess. VI, can. 32, eum anathemate percellit, *qui dixerit, hominem iustificatum per bona opera non mereri aug-*

(1) In Ps. 64. (2) Lib. 5 in Luc., cap. 6.
(3) Orat. 40, n. 6.
(4) Hom. 41 in 1 Cor. cap. 15, v. 41, n. 3.
(5) Tract. 67 in Ioan. n. 2.
(6) Cap. 28, seu reg. 25.
(7) Lib. 4 Moral., c. 31.

eu maiorem vel minorem intensitatis gradum. Exploratum ac certum quippe apud omnes est, visionem beatificam specificam et essentialem eandem prorsus esse in omnibus beatis, cum unum idemque sit obiectum, nempe Deus, et idem principium proximum visionis, scilicet lumen gloriae in omnibus, prout in praesentiarum unum idemque cunctis fidelibus fidei lumen est. His praenotatis facile est difficultates solvere, quae ab adversariis doctrinae catholicae opponuntur.

Obi. I. Aequale omnibus in coelo praemium tribui, patet ex parabola Matth. XX, ubi Paterfamilias eandem omnibus mercedem operariis retribuit, quamvis alii summo mane, alii hora tertia, alii sexta, nona et undecima in vineam iverint, atque adeo alii plus, alii minus laboraverint: cumque haec res primis indigna videretur, et murmurarent dicentes: ***Hi novissimi una hora fecerunt, et pares illos nobis fecisti, qui portavimus pondus diei, et aestus***, respondit Paterfamilias: ***Volo et huic novissimo dare sicut et tibi: an non licet mihi quod volo facere?*** etc.; quo loco nihil est apertius ad demonstrandum, futuram esse in coelis parem gloriae retributionem quamvis inaequalia sint merita.

Responsio communis Ss. Patrum et theologorum est, per illam aequalitatem denarii significari parem beatitudinem quoad substantiam, quia omnes sancti Deum videbunt: non vero parem huius visionis, seu beatitudinis gradum. Ita frequenter in S. Scriptura iustis omnibus *vita aeterna* promittitur (1), quin ideo in vita aeterna inaequales beatitudinis gradus negentur, qui alibi affirmantur. Hoc idem in adducta parabola fieri, Patres testantur. *S. Ambrosius* (2) ait: « Aequalem dignaris mercedem solvere, aequalem mercedem vitae non gloriae. » Et *S. Hieronymus* (3) c. Iovinian. scribit: « Unus denarius non unum est praemium, sed una vita, et una de gehenna liberatio. » *S. Augustinus* Tract. 67 in Ioan. inquit: « Quo utique denario vita significatur aeterna, ubi amplius alio nemo vivit. » Et Serm. 56 de verb. Dom. (4) « Ille denarius vita aeterna est, et in vita aeterna omnes aequales erunt. Quamvis enim meritorum diversitate fulgebunt, alius maius, alius minus: quod tamen ad vitam aeternam pertinet, aequalis erit omnibus; non enim alii brevius, alteri longius, quod pariter aeternum est. » Etiam *S. Thomas* (5) docet, nomine denarii significari beatitudinem ex parte obiecti; quae eo sensu in omnibus aequalis erit, quia omnes eandem Dei essentiam videbunt; vel etiam aequalis haec beatitudo in omnibus erit ratione durationis in aeternum: erit tamen inaequalis quantum ad intensionem et claritatem. Imo si quis contendat, per denarium intelligi mercedem quoad omnia, nihilominus parabola doctrinae catholicae non adversatur. Optime enim per illam significari potest, mercedem aeternae vitae non tempori, quo quis laboravit, sed charitatis affectui, quo laboravit, esse tribuendam: inde enim fit, ut duo, quorum unus decem annis Deo militavit remissa charitate, alter uno tantum anno ferventiori charitate aequali gloria donentur, quia Deus non quantum, sed ex quanto, non censum, sed affectum pensat. Ita *S. Gregorius Naz.* (6) parabolam

(1) Matth. 25, 46; Io. 10, 28, etc.
(2) Lib. 7 in Luc. ad cap. 15.
(3) Lib. 2.
(4) Cap. 4.
(5) 1 2, q. 5, art. 2 ad 1.
(6) Orat. 40, n. 20.

explicat asserens, eos operarios qui postremi in vineam missi fuere, diligentia et fervore merita priorum aequasse. « Nam, ait, tametsi quantum ad laboris modum plus contulerint, qui priores ingressi sunt, non tamen quantum ad bonae voluntatis mensuram. » — Nonnulli cum *Vasquez* et *Lirano* putarunt, nomine *denarii* non aeternum futurae vitae praemium significari, sed vocationem ad Ecclesiam Christi, et donationem gratiae, quam Deus pro sua voluntate partitur. « Sed, ait *Cl. Gazzaniga* (1) huic expositioni illud maxime obstat, quod gratia tanquam merces bonis operibus debita reddi videretur, quod ipsam gratiae notionem destruit. » Vindicari tamen aliquo modo haec ultima explicatio posset, si dicatur parabolas, non ex omni parte urgendas esse, praecipuum vero adductae parabolae scopum esse ostendere, nullam iniuriam fieri Iudaeis per gentium vocationem ad fidem. Siculi enim Deus gratuito Iudaeos summo mane, hora tertia, sexta et nona vocavit, eisque mercedem promisit, ita et pleno iure hora undecima Gentiles sine eorum meritis, seu gratuito vocare, et idem eis praemium promittere potest, ac proinde prorsus iniustas esse obmurmurationes Iudaeorum, ad quorum os obstruendum Paterfamilias respondit: *An non licet mihi quod volo facere? Sic erunt novissimi primi, et primi novissimi*, etc. (2).

Obi. II. Si sancti in coelo Deum inaequali ratione vident, alter erit altero beatior, quod absurdum est. Etenim si alter esset altero beatior, prae alio alius maiori bono frueretur, quod pariter absurdum est, tum quia omnes fruuntur summo bono, summo autem non datur maius, aut aequale, tum quia omnes beati Deum vident sicuti est, ac proinde omnes aequali ratione, cum Deus sit ipsa divina essentia simplex prorsus et indivisibilis.

Resp. Omnes eiusmodi difficultates eodem vitio laborant, in eo nempe, quod statuitur, diversitatem beatitudinis petendam esse ab eiusdem obiecto, cum tamen repetenda sit ex parte subiecti, seu videntis. Beati enim eandem Dei essentiam vident, eodemque bono fruuntur, at diversa ratione pro diversa cuiusque aptitudine ac lumine gloriae, quo Deus potest perfectius unius intellectui coniungi quam alterius. Sic plures eandem depictam imaginem intuentur, omnes eandem vident, et totam contemplantur; at qui melius pingendi artem callent, multo plura vident, seu considerant quam alii minus periti; ex. gr., aequissimam omnium partium proportionem, umbras apte luminibus intermixtas, colorum dispositionem et harmoniam, etc. Ita omnes sancti eundem Deum vident, et haec visio est summum bonum respectu uniuscuiusque beati, quia totam eius capacitatem replet, atque adeo totum eius desiderium ex integro satiat, ut nihil amplius aut expetere, aut recipere pro sua capacitate possit: quod tamen est summum bonum respectu unius, non est aeque summum bonum respectu alterius, qui maioris visionis est capax. Nec obstat, quod dicatur: *Videbimus eum sicuti est;* nam, ut observat *S. Thomas* (3): « Adverbium *sicut* determinat modum visionis ex parte rei visae, ut sit sensus, *Videbimus eum ita esse sicuti est*, quia ipsum esse eius videbimus, quod est eius essentia: non determinat autem modum visionis ex

(1) De Deo Diss. 3, cap. 7, n. 163 in nota.
(2) Cf. Petav. lib. 7 de Deo, c. 11; Cornel. a Lap. in h. l.

(3) 1. q. 12, art. 7 ad 1.

parte viventis, ut sit sensus, *quod ita erit perfectus modus videndi, sicuti est in Deo perfectus modus essendi.* » Modus autem videndi in beatis infinitus esse nequit (1): visio autem finita diversos gradus habere potest: ac ideo quamvis divina essentia una sit, simplex atque indivisibilis, potest tamen uni intellectui perfectius uniri quam alteri propter diversam facultatem intellectus non quidem naturalem, sed supernaturalem, nempe per lumen gloriae, quod Deus pro diversitate meritorum inaequaliter distribuit.

Obi. III. Visio Dei facit beatos plene, et undequaque felices; atqui tales non essent, qui minus clare Deum viderent; clariorem enim appeterent visionem, aliis inviderent feliciori-bus: non potest ergo inter beatos inaequalis Dei visio admitti.

Resp. In hac obiectione beati confunduntur cum hominibus viatoribus, qui naturam corruptam ab Adamo hæreditarunt, atque ideo variis inordinatis passionibus agitantur, a quibus illi penitus sunt immunes. Attamen etiam inter homines viatores hinc-inde contingit, ut inaequalibus bonis fruantur, quin ideo motibus invidiae inquietentur. Sic, ex. gr., in lauto prandio, quamvis non omnes convivae eandem sumant cibi potusque quantitatem, dum tamen quilibet pro suo desiderio comedit et bibit, aliis non invidet, qui plus cibi potusque sumpserunt; nec qui minoris est staturae grandiorum vestes desiderat, dummodo eas habeat, quae sibi sint accommodatae. Quanto magis inaequalis bonorum fruitio sine perturbatione et sine invidia locum habebit inter Coelites, qui ab inordinatis passionibus penitus immunes, et divinae voluntati plene conformes sunt? Omnes beati essentiam divinam vident, et perfectissimo amore in illam abripiuntur: iustitia autem divina remunerativa, seu voluntas Dei reddens unicuique secundum opera eius, et iuxta merita distribuens praemia, est ipsa essentia divina, et ideo beati hanc voluntatem divinam, sibi secundum merita sua praemia elargientem, perfectissime amant, ita ut neque altiorem beatitudinis gradum desiderare, nec aliis in altiori gradu constitutis invidere possint, quoniam etiam omnes convives suos in Deo et propter Deum perfectissime diligunt. Ideo *S. Augustinus* Tract. 67 in Ioan. n. 2 plenam coelestis patriae beatitudinem describens ait: « Ita Deus erit omnia in omnibus, ut quoniam Deus charitas est, per charitatem fiat, ut quod habent singuli, commune sit omnibus. Sic enim quisque etiam ipse habet. Non erit itaque aliqua invidia imparis claritatis, quoniam regnabit in omnibus unitas charitatis. « Tantum ergo abest, ut beati de aliorum maiori beatitudine tristitiam sentiant, ut potius de ista sincerissime laetentur. « Nam, ait *S. Gregorius M.* (2), unusquisque iuxta dispar meritum locum disparem percipit, sed eiusdem disparitatis damna non sentit, quia tantum sibi, quantum percepe-rit, sufficit. »

Nota 2. Communis est theologorum sententia, bona iustorum opera, seu merita esse causam moralem, lumen vero gloriae esse causam physicam inaequalitatis visionis beatificae: sed controvertitur, utrum lumen gloriae sit causa physica totalis et adaequata huius inaequalitatis. *Scotus* enim (3) existimat, inaequalitatem illam partim ex gradu luminis gloriae, partim ex minori, vel maiori intellectus perspicacia tanquam a causa physica, saltem inadaequata et partiali

(1) § 780, n. 1. (2) Lib. 4 Mor. c. 31.

(3) In 4, Dist. 50.

periculosior, in quantum est diuturnior, et magis nobis imminet e vicino. *Secundo* ex parte eorum, de quibus est pugna; et sic aureola doctorum inter omnes est potior, quia huiusmodi pugna versatur circa intelligibilia, aliae vero pugnae circa sensibiles passiones. Sed illa eminentia, quae attenditur ex parte pugnae, est aureolae essentialior, quia aureola secundum propriam rationem respicit victoriam et pugnam. Difficultas autem pugnae, quae attenditur ex parte ipsius pugnae, est potentior quam illa, quae attenditur ex parte nostri, in quantum est nobis vicinior; et ideo simpliciter loquendo aureola martyrum inter omnes est potior. Et ideo dicitur in glossa ad Matth. V, 10, quod in octava beatitudine, quae ad martyres pertinet.... omnes aliae perficiuntur: et propter hoc etiam Ecclesia in connumeratione Sanctorum martyres doctoribus, et virginibus praeordinat; sed quantum ad aliquid nihil prohibet, alias aureolas excellentiores esse. » Caeterum quamvis aureola proprie sit in anima quia est gaudium de victoria relata, attamen sicut ex gaudio essentialis praemii redundat quidam decor in corpore, qui est gloria corporis, ita ex gaudio aureolae resultat specialis quidam decor in corpore, ut sic aureola principaliter sit in mente, sed per quandam redundantiam refulgeat in corpore. Fatentur plerique theologi cum *Cardin. Gotti*, ignotum nobis esse, quale futurum sit hoc signum in corporibus beatorum: nonnulli tamen probabile putant, claritatem gloriae efformare in capite virginum coronulam albam ob ionoceotiam, et puritatem; in capite martyrum purpuream ob sanguinem effusum; in capite doctorum subviridem ob pabulum spirituale ovibus subministratum. V. *Soto* (1), *Billuart* (2), *Schram* (3).

Usus doctrinae de coelo.

§ 786. Consideratio doctrinae in hoc articulo propositae efficere debet, ut coelestem patriam ardenter desideremus, peccata sedulo fugiamus, bona opera assidue perficiamus, atque huius vitae adversitates patienter perferamus.

1. Ipsa natura ad desiderandum magnum bonum inclinat. Fides autem nos certos reddit, quamcunque huius vitae felicitatem futilem, et vanam esse, si cum coelesti beatitudine comparetur, quae sola totum hominis cor exsatiare potest. Hinc sancti rectae fidei lumine repleti caduca huius mundi bona spernentes ad coelestem patriam continuo aspirarunt. Sic David ait: *Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitae meae: ut videam voluntatem Domini, et visitem templum eius* (4). Et Paulus: *Mihi vivere Christus est, et mori lucrum.... coarctor desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo* (5). Similes sensus omnes habere deberemus, qui *non habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus* (6). Revera nos magis quam Hebraei super flumina Babylonis gemere debemus, dum recordamur Sion coelestis a qua peregrinamur. — Nam, ait *S. Augustinus* (7). « Qui non gemit peregrinus, non gaudebit civis, quia desiderium non est in illo, » et inferius Christianos monet: « In ista peregrinatione vitae quomodo agatis videte. Non vobis placeat amor Babyloniae,

(1) In 4, Diss 49. q. 5, art. 2.
(2) De ult. fine Diss. 2, art. 5, § 2.
(3) Lib. 1, § 109 in nota.

(4) Ps. 26, 7, etc. — Cf. Ps. 41, 1, etc.
(5) Phil. 1, 21, etc. (6) Hebr. 13, 14.
(7) Enar. in P[illegible]

ne obliviscamini civitatem Ierusalem. Etsi corpus vestrum adhuc in Babylonia tenetur, cor vestrum ad Ierusalem praemittatur. »

2. Ut ad regnum coelorum perveniamus, nihil magis necessarium est, quam ut peccata sedulo fugiamus. Nam Ps. XIV, 1, etc. legitur: *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo? aut quis requiescet in monte sancto tuo? qui ingreditur sine macula, et operatur iustitiam*, etc... Et Ps. XXIII, 3 etc.: *Quis ascendet in montem Domini? aut quis stabit in loco sancto eius? innocens manibus, et mundo corde.* Christus ipse ait: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Paulus Apost. exclamat: *An nescitis, quia iniqui regnum Dei non possidebunt?* (1). Ioannes inquit: *Non intrabit in eam aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens, et mendacium* (2). Quanta igitur solertia fugiendum est peccatum, ne coelestis beatitudo amittatur? quam insipienter agunt, qui propter caduca terrae bona, et vanas carnis voluptates ineffabilia coeli gaudia perdunt? Istorum caecitatem, et miseriam deplorat *S. Augustinus*, et ut eorum oculos aperiat, melioresque iisdem sensus instillet, Enar. in Psalm. CXVIII (3) ita praeclare loquitur: « Propheta docet: *Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini;* tanquam diceret: Scio quid vis, beatitudinem quaeris: si ergo vis esse beatus, esto immaculatus. Illud enim omnes, hoc pauci volunt, sine quo non pervenitur ad illud, quod omnes volunt. Sed ubi erit quisque immaculatus nisi in via? in qua via, nisi in lege Domini? ac per hoc *beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini*, non superfluo nobis dicitur, sed exhortatio necessaria nostris mentibus adhibetur... Beatum quippe esse tam magnum est bonum, ut hoc et boni velint, et mali. Nec mirum est, quod boni propterea sunt boni, sed illud est mirum, quod etiam mali propterea sunt mali, ut sint beati. Nam quisquis libidinibus deditus, luxuria, stuprisque corrumpitur, in hoc malo beatitudinem quaerit, et se miserum putat, cum ad suae concupiscentiae voluptatem laetitiamque non pervenit, beatum vero non dubitat se iactare, cum pervenit. Et quisquis avaritiae facibus inardescit, ad hoc congregat quocunque modo divitias ut beatus sit: inimicorum sanguinem fundere quicunque desiderat, dominationem quisquis affectat, crudelitatem suam quisquis alienis cladibus pascit, in omnibus sceleribus beatitudinem quaerit. Hos igitur errantes, et vera miseria falsam beatitudinem requirentes, revocat ad viam si audiatur vox ista divina: *Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini*, tanquam dicens: quo itis? peritis et nescitis. Non illac itur, qua pergitis, quo pervenire desideratis: nam utique beati esse cupitis; sed misera sunt, et ad maiorem miseriam ducunt itinera ista, qua curritis. Tam magnum bonum per mala quaerere nolite; si ad illud pervenire vultis, huc venite, hac ite. Viae perversae relinquite malignitatem, qui non potestis relinquere beatitudinis voluntatem. Frustra tendendo fatigamini, quo perveniendo inquinamini. Non autem beati inquinati in errore, qui ambulant in perversitate saeculi, sed *beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini.* »

3. Ut coelestem beatitudinem consequamur, etiam bona opera assidue perficere debemus. Illa enim dicitur *merces* (4), quae nonnisi laborantibus

(1) I Cor. 6, 9. (2) Apoc. 21, 27.

(3) Serm. 1, n. 1. (4) Matth. 20.

datur; *convivium*(1), ad quod solae virgines admittuntur, ardentes lucernas habentes; *gaudium Domini*, in quod intrant servi de acceptis talentis lucrum reportantes; *corona* (2), quae non imponitur nisi ei, qui legitime certaverit; *regnum coelorum*(3), quod vim patitur, et a violentis rapitur. Hinc Christus: *Contendite intrare per angustam portam; quia multi, dico vobis, quaerent intrare et non poterunt* (4). Petrus nos monet ut per bona opera certam nostram vocationem, et electionem faciamus (5). Paulus Colos. cap. 1 vult, ut Christiani *propter spem, quae reposita est in coelis* (6), ambulent *digne Deo per omnia placentes, in omni bono opere fructificantes* (7). Hinc S. *Chrysostomus* (8) in Ep. ad Ephes. dicit: « Non sufficit liberari a vitio, si oportet assequi regnum coelorum, sed etiam multo virtutum opus est exercitio. Nam ut a gehenna quidem liberemur, abstinere oportet a scelere; ut autem regnum assequamur, virtus est amplectenda. An nescitis, quia in externis etiam iudiciis... ita fiat? in his enim vetus erat mos, ut corona coronaretur aurea, non qui nihil mali fecerit civitati, hoc enim solum sufficit ad non dandas poenas; sed etiam qui magnis eam affecerat beneficiis: Sic oportebat duci ad hunc honorem...(9) Propterea beatus quoque Paulus nos abducens a vitio et improbitate deducit ad virtutem. Quid enim, dic, quaeso, iuvat, quod omnes spinae sint amputatae, si non sint sparsa bona semina? ad idem enim damnum rursus redibit labor, si manserit imperfectus. Propterea Paulus, nostri curam gerens, non ad malorum usque amputationem et ablationem sistit praecepta, sed etiam hortatur, ut cito fiat bonorum plantatio. » Et *S. Gregorius M.* Hom. 37 in Evang. cum coelestis patriae beatitudinem descripsisset, ita prosequitur: « Ad haec audita inardescit animus, iamque illic cupit assistere, ubi se sperat sine fine gaudere. Sed ad magna praemia perveniri non potest, nisi per magnos labores. Unde et Paulus egregius praedicator dicit: *Non coronabitur, nisi qui legitime certaverit*. Delectet ergo mentem magnitudo praemiorum, sed non deterreat certamen laborum etc. »

4. Ad promerendam coelestem beatitudinem etiam opus est, ut adversitates patienter perferamus. Etenim si *oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam*(10), quis sine cruce, et tribulatione ad regnum perveniet coeleste? Christus ipse *dicebat ad omnes: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam quotidie, et sequatur me*(11). Hinc Paulus Act. XIV, 21 ait: *Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei*. Rom. VIII, 17: *Si filii et haeredes... si tamen compatimur, ut et conglorificemur*. Magnum vero solatium tribulationes patienter perferentibus affert idem Apostolus ad Cor. dicens: *Quod in praesenti est momentaneum et leve tribulationis nostrae, supra modum in sublimitate aeternum gloriae pondus operatur in nobis*(12). Et ad Rom.: *Existimo enim, quod non sunt condignae passiones huius temporis ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis* (13). Haec eloquia divina considerantes Ss. Martyres atrocissima quaeque tormenta cum invicta patientia, et alacri gaudio sustinuerunt. Iisdem effatis divinis Christiani omnes excitari debent,

(1) Matth. 25. (2) II Tim. 2. (3) Matth. 11, 12. (4) Luc. 13, 24. (5) II Ep. 1, 10. (6) V. 5. (7) V. 10. (8) Hom. 16, n. 1. (9) N. 2. (10) Luc. 24, 26. (11) Luc. 9, 23. (12) II Cor. 4, 17. (13) C. 8, 18.

ut aerumnas huius vitae, tentationes, opprobria, infirmitates, caeterasque adversitates patienter perferant. Recte *S. Augustinus* (vel alius pius scriptor) in manuali cap. 15 dicit: « O anima mea! si quotidie nos oporteret tormenta perferre, si ipsam gehennam longo tempore tolerare, ut Christum in gloria sua videre possemus, et sanctis eius sociari: nonne dignum esset pati omne, quod triste est, ut tanti boni, tantaeque gloriae participes haberemur? Insidientur ergo daemones, parent suas tentationes, frangant corpus ieiunia, premant carnem vestimenta, labores gravent, vigiliae exsiccent, clamet in me iste, inquietet me ille vel ille, frigus incurvet, conscientia murmuret, calor urat, caput doleat, pectus ardeat, infletur stomachus, pallescat vultus, infirmer totus; deficiat in dolore vita mea et anima mea in gemitibus; ingrediatur putredo in ossibus meis et subter me scateat, ut requiescam in die tribulationis, et adscendam ad populum accinctum nostrum. Quae enim erit iustorum gloria? quam grandis sanctorum laetitia cum unaquaeque facies fulgebit ut sol? »

CAPUT III.

DE NEXU BEATORUM CUM HOMINIBUS VIATORIBUS.

§ 787. Ex dictis facile colligitur, coelum plurimis iam incolis repletum esse, qui ad visionem beatificam admissi maxima felicitate fruuntur. Tales sunt tum Angeli (1), tum homines, qui in statu gratiae sanctificantis defuncti, vel nulla debita solvenda habuerunt, vel ab istis in purgatorio iam liberati sunt (2). Omnes isti *Sancti* appellari merentur, et *Ecclesiam triumphantem* constituere dicuntur. Quaestio iam movetur, an et qualis nexus inter Ecclesiam triumphantem et militantem, seu inter sanctos in coelo regnantes et homines in terra peregrinantes detur? — Haec autem quaestio, quae proxime attingit statum supernaturalem, non tam per rationem, quam potius per revelationem solvere oportet. Iuxta cuius doctrinam hominum viatorum est sanctos venerari ut Dei amicos, et non personis tantum eorum, sed et reliquiis ac imaginibus illorum cultum exhibere. Sancti vero pro nobis apud Deum intercedunt, ac iis imprimis, qui eorum opem implorant, potenti sua intercessione succurrunt. Inter sanctos porro B. V. Maria specialem cultum meretur, qui *hyperdulia* dici solet. Haec est doctrina catholica, quae inter Novatores non paucos adversarios nacta est. Solide igitur eandem pertractare necesse est: et ideo agimus 1° *de cultu*, 2° *de intercessione*, 3° *de invocatione Sanctorum*, 4° *de hiperdulia B. V. Mariae exhibenda*, 5° *de cultu sacrarum Reliquiarum*, et 6° *de usu, et cultu Ss. Imaginum*.

(1) § 166. (2) § 55.

ARTICULUS I.

De cultu Sanctorum.

788. Quem sanctis, et sacris reliquiis, ac imaginibus deferimus cultum, heterodoxi ut superstitionis, et idololatriae crimen nobis obiiciunt. Hac in re, ut in multis aliis, Ecclesiae catholicae doctrinam corrumpunt et calumniantur, eique tribuere solent, quae ab eius sensu sunt omnino aliena. Necesse igitur est, ut primo *cultus*, quem Ecclesia catholica sanctis exhiberi posse docet, *vera indoles* explicetur, ac dein *eiusdem honestas*, *et pietas* probetur.

I. *Vera cultus Sanctorum indoles explicatur.*

§ 789. Ut doctrinam catholicam de cultu sanctorum recte cognoscamus,

eamque contra haereticorum criminationes vindicemus, opus est, ut quaedam de cultu generatim disseramus, eius notionem evolventes, et divisiones, seu distinctiones ostendentes.

1. Colere, seu honorare aliquem dicimur, cum ipsius excellentiam agnoscimus et profitemur. Ideo cultus in genere est actus, quo testificari volumus alterius excellentiam, et nostram erga illum submissionem propter eius excellentiam; seu ut ait *S. Thomas* (1): « Honor exhibetur alicui propter aliquam eius excellentiam, et ita est signum, et testimonium quoddam illius excellentiae, quae est in honorato. » Observat autem *Bellarminus* (2), cultum « tres actus complecti: *primo* actum intellectus, quo apprehendimus excellentiam alicuius: *secundo* actum voluntatis, quo nos illi interius inclinamur, et aliquid volumus facere actu interiore, vel exteriore, quo protestemur eius excellentiam, et nostram subiectionem: *tertio* actum exteriorem, quo caput inclinamus, vel genuflectimus, vel aliquod aliud signum subiectionis ostendimus. Ex quibus actibus secundus est maxime proprius, et essentialis; nam primus actus potest esse sine adoratione, tertius etiam cum irrisione. » Notandum tamen est, quod actus primus pro fundamento et norma cultus habendus sit; nam excellentia alterius recte cognosci debet, ut digne coli possit. Ipsa etenim sana ratio dictat, quodlibet ens iuxta dignitatem suae naturae aestimandum, et amandum esse. Cui principio Ecclesia catholica stricte inhaerens, constanter docuit et docet, cultum sanctorum longissime distare a cultu soli Deo exhibendo, ut ex dicendis apparebit.

2. Excellentia, quae fundamentum cultus constituit, duplex secerni potest; vel enim est naturalis, seu civilis, ex. gr., in naturalibus dotibus animae, vel corporis, aut in mundanis dignitatibus, gradibus etc. consistens; vel est supernaturalis et sacra, quae in attributis supernaturalibus, in donis gratiae, et gloriae consistit. Iuxta fundamentum ergo, seu obiectum suum cultus rectissimo distinguitur *in naturalem seu civilem*, et *in supernaturalem, sacrum seu religiosum.* Haec autem distinctio, quamvis ipsi quoque Philosophiae apprime conformis sit, plurimos tamen inter Protestantes habet adversarios, qui contendunt, cultum solius Dei *religiosum* dici posse, quia hic solus a Religione imperatur, et Religionis actum continet. Notandum vero est, quod ipsum *Concilium Tridentinum* nullibi definierit, cultum sanctorum *religiosum* dicendum esse, quamvis a Catholicis passim, et merito hac denominatione insigniatur. Haec porro controversia, quae de solo nomine agitatur, simplici distinctione componi posse videtur. Nam etiamsi adversariis concederemus, sanctorum cultum non immediate a virtute religionis imperari, nec immediate ad Deum dirigi, nemo tamen negare potest, idipsum immediate fieri, quia, ut infra dicetur, sicut Deus in reliquis creaturis ut auctor naturae, ita in sanctis ut auctor gratiae et gloriae honoratur. Hinc *Card. Gotti* de vera Christi Ecclesia cap. 14, ait: « Alienus non ero concedere, cultum, qui sanctis exhibetur, in hoc sensu non dici religiosum, quasi immediate a virtute religionis exeat tanquam actus eius proprius, siquidem obiectum ipsius immediatum est solus cultus Deo praestitus: dicitur autem religiosa haec honoris testificatio, quae sanctis tribuitur,

(1) 1 2, q. 2, art. 2.

(2) Lib. 1 de Sanct. beatit. cap. 12.

quia fit ob religionis virtutem, et ad eius obiectum dirigitur. » Cum hac doctrina etiam doctiores nonnulli Protestantes consentiunt. Sic *Forbesius a Corse* Instr. Hist.-theol. (1) scribit: « Si quis istum cultum sanctorum, et honorem *religiosum* diceret, quia a vera religione imperatur, sicut (2) visitatio infirmorum, et similia misericordiae et sanctitatis officia dicuntur *religiosa*, non esset de ea appellatione lis cuique movenda. » *Amesius* in Bellarmino enervato(3) ait: « Honorandae sunt creaturae Dei ex religione erga Deum, non ex religione erga ipsas. Religio, ut scholastici loquuntur, imperat, non elicit istum honorem. » *Hugo Grotius* in Animadvers. contra Rivet. observans, nomen religiosi cultus esse ambiguum, subiungit: « Nam et religiosus est honor, qui soli Deo defertur, et religiosus est, qui ob Deum defertur Angelis, et Apostolis. » Ipse *Rivetus*, Grotium oppugnans (4) unice de nomine contendere videtur; reipsa idem dicit his verbis: « Quamvis honor, quem angelis, et sanctis deferimus, non ad communem civilemque vitam pertineat, pertinet tamen ad dilectionis, et societatis honorem, » ut recte *S. Augustinus* distinguit. His addit loc. cit. *Card. Gotti*: « In quo nec nos dissentimus. Protestantes societatis, vel dilectionis honorem ipsum appellent, dummodo honorem hunc fateri non dubitent superioris gradus et ordinis, quam sit communis honor civilis, et erga sanctos exerceri concedant ob religionis virtutem, a qua promoveatur ut illius obiectum, in quod ultimo dirigitur. Negent autem, *religiosum* ipsum dicere; sola erit, quae parum refert, nominis quaestio. »

3. Duplex excellentia supernaturalis distinguenda est, *increata* nimirum, solique Deo propria, qui infinitis perfectionibus praeditus, et sicut naturalium, ita etiam supernaturalium donorum omnium auctor est: *creata* alia, quae ex supernaturalibus donis gratiae et gloriae, a Deo acceptis, efflorescit. Duplici huic excellentiae duplex correspondet cultus: nempe *cultus Latriae*, et *cultus Duliae*. *Latria* est adoratio stricte dicta, quae soli Deo exhibetur ut supremo rerum omnium Domino, et fini nostro ultimo, ob increatam, et infinitam eius excellentiam. *Dulia*, quamvis antiquitus sumeretur pro servitute generatim accepta, nunc sumitur pro obsequio, quod deferimus sanctis ob excellentiam creatam supernaturalem, nimirum sanctitatis et gloriae coelestis. Duliae cultus bifariam rursus dividitur; in *simplicem* nempe *duliae cultum*, et in *cultum hyperduliae*, quo B. V. Maria speciali ratione honoratur prae caeteris sanctis, quos illa meritis et dignitate longe antecellit. Haec nomina aptissime a theologis adhibentur, ut cultus, qui sanctis et sanctorum Reginae exhibetur, a cultu soli Deo praestando rite distinguatur. Observat autem *Card. Richelieu* in sua methodo, Protestantes etc. (5): « Scholastici hunc honorem duliam, et hyperduliam vocant; sed haec nomina a nullo Concilio imposita fuere, neque ea sub poena deficiendi a fide recipere tenemur, dummodo quis credat, Deo attribuendum esse supremum honorem, nuncupatum religionem et latriam; alterum deberi sanctis in proportione ad eorum gloriam, et infinito inferiorem, aut appelletur veneratio, vel reverentia, vel decens aliud nomen ei attribuatur: id sufficit, ut quis cum Ecclesia catholica conveniat. »

(1) Lib. 7, c. 1, n. 9. (2) Iac. 1, 27.
(3) Tom. 2, lib. 6, c. 5, § 33.
(4) Ad art. 21. (5) Lib. 3, cap. 4.

4. Ecclesia catholica, quamvis semper cultum, qui dulia dicitur, sanctis exhibuerit, constanter tamen docuit, et etiamnum docet, non licere sanctis eum cultum deferre, qui Deo soli competit, et *latria* seu *adoratio latreutica* vocatur. Id Patres et Concilia testantur. Cum enim nonnullae sectae ex gnosticismo ortae, Angelis divinum honorem tribuendum esse dicerent, iam *Origenes* c. Celsum (1) novo huic errori fortiter restitit. *S. Athanasius* (2) c. Arian. pariter dicit, Angelis nullam adorationem impendendam esse. *Conc. Laodicenum* an. 365, can. 35 haec habet: *Non oportet Christianos, derelicta Ecclesia, abire, et ad Angelos idololatriae abominandae congregationes facere, quae omnia interdicta sunt. Quicunque autem inventus fuerit, occultae huic idololatriae vacans, anathema sit: quoniam derelinquens Dominum nostrum Iesum Christum, Filium Dei, accessit ad idola.* Hic canon ostendit, Ecclesiam semper invigilasse, ne divinus honor Angelis exhibeatur, et a fidelibus crimen idololatriae committatur. Ita pariter Ecclesia restitit haereticis, qui B. V. Mariae cultum divinum impendendum esse censebant. Id testatur *S. Epiphanius*, qui in Haer. 79, quae est *Collyridianorum*, saepius repetit, Mariam non esse adorandam. *S. Hieronymus* in lib. c. Vigilantium, quamvis contra istum haereticum acerrime defendat cultum sanctis exhibendum, aperte tamen profitetur, cultum latriae ipsis exhiberi non posse; « quis enim, ait, o insanum caput! aliquando martyres adoravit? — quis hominem putavit Deum? » — *S. Augustinus* lib. 22 de Civ. Dei, cap. 10 clare docet, sanctis cultum latriae non deferri; ait enim: « Nos martyribus nostris non templa fabricamus, nec ibi erigimus altaria, in quibus martyribus sacrificemus; nec ibi a sacerdote, qui sacrificat, invocantur. » *S. Cyrillus Alexandr.* (3) c. Iulian. ait: « Sanctos martyres neque Deos esse dicimus, neque divino cultu eos adorare solemus, sed adfectus, et honoris. Quin potius summis honoribus illos ornamus, puta, quod pro veritate legitime certaverint.... et virtutis adeo mirabilis seipsos veluti quasdam imagines vitae hominum proposuerint. Quare nihil est absurdi, imo vero necesse erat, eos, qui tam claris facinoribus claruerunt, ornari perpetuis honoribus. » Eandem doctrinam scholastici proposuerunt. Audiatur *S. Thomas* 2 2, q. 84, art. 3 dicens: « Deo debetur reverentia propter eius excellentiam, quae aliquibus creaturis communicatur, non secundum aequalitatem, sed secundum quandam participationem. Et ideo alia veneratione veneramur Deum, quod pertinet ad latriam, et alia veneratione quasdam excellentes creaturas, quod pertinet ad duliam. » Quam alienum sit *Concilium Tridentinum* a cultu latriae sanctis exhibendo, patet ex Sess. XXII, cap. 3, ubi dicit: *Quamvis in honorem, et memoriam sanctorum nonnullas interdum Missas Ecclesia celebrare consueverit; non tamen illis sacrificium offerri docet, sed Deo soli qui illos coronavit: unde nec sacerdos dicere solet: Offero tibi sacrificium, Petre, vel Paule; sed Deo de illorum victoriis gratias agens, eorum patrocinia implorat, ut ipsi pro nobis intercedere dignentur in coelis, quorum memoriam facimus in terris.* Et in *Catechismo romano* (4) dicitur: « Etsi Angelos Christiani adorare dicuntur exemplo sanctorum V. T., non eam

(1) L. 5, n. 4 etc. (2) Serm. 3.

(3) Lib. 6.
(4) P. 3, cap. 2, n. 8.

tamen illis venerationem adhibent, quam Deo tribuunt. »

5. Cultus etiam in *absolutum* et *relativum* dividi solet. Haec autem divisio bifariam accipi potest. In sensu stricto cultus absolutus ille dicitur, qui ita haeret in obiecto, ut ad aliud nullo modo referatur: et sic cultus absolutus convenit cum latria, ac soli Deo exhibetur propter excellentiam, quae est a se. Cultus autem, qui sanctis exhibetur ob excellentiam participatam, relativus dicendus est, quatenus ultimato refertur ad eum, a quo excellentia communicata fuit; unde Ps. CL, 1 dicitur: *Laudate Dominum in sanctis eius;* et in hoc sensu *S. Hieronymus* Epist. ad Riparium scribit: « Nos autem, non dico martyrum reliquias, sed ne solem quidem et lunam, non Angelos, non Archangelos, non Cherubim, non Seraphim - colimus et adoramus; ne serviamus creaturae potius, quam Creatori, qui est benedictus in saecula. Honoramus servos, ut honor servorum redundet ad Dominum, qui ait: *Qui vos suscipit, me suscipit.* » — In sensu autem latiori cultus *absolutus* est, qui exhibetur enti propter se, seu propter excellentiam suo supposito intrinsecam: observant autem theologi, quod tali modo sola substantia intellectualis coli possit, quia haec sola habere potest excellentiam propter se cultu dignam: cultus vero *relativus* est obsequium alicui exhibitum non propter se, sed propter excellentiam personae, ad quam res illa aliquam habitudinem dicit; et hoc modo sanctorum reliquiae, et imagines coluntur, ut inferius explicabitur. Quamvis igitur sanctis duliae tantum cultus deferri possit, observat tamen *Cl. Perrone* (1) « hunc ipsum duliae cultum, si spectetur, quatenus ad sanctos refertur, et in ipsis sistit, sub hoc respectu dici posse absolutum. Etsi enim sancti participatam, ut diximus, excellentiam habeant, reapse tamen in suo genere habent; honoris propterea et religiosi cultus capaces sunt. E contra vero imagines et reliquiae, quae nullam ex sese excellentiam capiunt, ob quam honorem et cultum mereantur, improprie tantum coli et adorari dicuntur, eo quod veneratio nostra minime in iis sistat, sed per eas transeat ad prototypum; quare totus hic cultus relativus est. »

6. Pro diversa ratione, qua cultus tribui potest, fit, ut cultus in *interiorem* et in *exteriorem* distinguatur, prout scilicet vel solo animo, vel corporis insuper significatione praebetur. Interior, qui in sola mente consistit, sensus complectitur existimationis, admirationis, grati animi et obsequii erga illum, quem talibus sensibus dignum ducimus; exterior vero qui corporis administratione perficitur, nempe gestu, ex gr., capitis inclinatione, manuum elevatione, genuflexione etc., signa exhibet interiorum animi nostri sensuum, seu interioris cultus nostri. Porro ex signis exterioribus alia communia sunt Creatori, et creaturis, qualia sunt, ex. gr., preces, prostrationes, etc., alia Deo soli reservata sunt, nec nisi ipsi soli deferri possunt, qualia sunt sacrificia, vota, iuraiuranda, templorum inauguratio, ac caetera eiusmodi. Haec signa externa ad solum cultum latriae spectant; reliqua vero, Creatori ac creaturae communia, per intentionem ea exercentis determinantur.

Nota 1. Ne vox *adorationis* in decursu negotium facessat, observandum est, hanc vocem multiplicem in Scripturis sensum habere. Saepe sumitur pro cultu latriae, soli Deo exhibendo, ut Psal. XCVI, 8: *Adorate*

(1) De cultu Ss. cap. 1. n. 6.

eum omnes Angeli eius; et Matth. IV, 10: *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies.* Aliquando vero eadem vox cultum exprimit angelis aut hominibus exhibitum. Sic Filii prophetarum, cum rescivissent Eliseum spiritu Eliae donatum, mox *venientes in occursum eius adoraverunt eum proni in terram* (1). Imo non raro prostratio, quemadmodum et vox adorationis adhibentur ad civilem tantum honorem designandum; nam I Reg. XXV, 23 legitur: *Cum vidisset Abigail David, festinavit, et descendit de asino, et procidit coram David, super faciem suam, et adoravit super terram* (2). Etiam in Patribus vox adorationis non semper pro cultu latriae, sed hincinde pro cultu quoque duliae adhibetur. Neminem ergo offendere potest, quod *Synodus Nicaena II* utatur voce προσκυνεῖν, dum de sanctis et sacris imaginibus agit. Nam vox ista, ab externa actione deducta, interiorem quidem animi reverentiam, non cultum latriae semper significat, idque *Grotius* in animadv. c. Rivet. observat dicens: «In Synodo VII προσκυνεῖν nihil aliud est, quam honoris signum exhibere.»

Nota 2. Immerito a Protestantibus vilipenduntur, et carpuntur distinctiones, quae a Catholicis adhibentur ad genuinam cultus sacri indolem explicandam. Quod praeclare ostendit *Cl. Perrone* (3) exemplo petito ex cultu civili. Nam, ait, etiam «in politica societate alium honorem deferimus regi, alium regni proceribus. Regi enim supremum honorem impendimus, absolutum, et propter seipsum. En specimen cultus, ut ita loquar, *civilis latriae!* Proceres vero plus minusve honoramus iuxta dignitatem, quam a principe obtinent, vel quo maiorem aut minorem cum ipso propinquitatem vel relationem habent; ideoque non per se, sed propter regem proprie eos colimus. Et en cultum *duliae civilis!* Rursum principis effigiem, ac simulacrum, seu etiam legatos veneramur non propter se, sed propter principem, quem referunt. En specimen cultus *civilis relativi!* Prosternimur, caput inclinamus, vel genua flectimus tum coram rege, tum coram aulicis, licet non parem iisdem honorem deferre intendamus; unde manifestum fit, discrimen exterioris cultus totum pendere ex intentione illum deferentis. Patet igitur, diversam istiusmodi cultuum distinctionem, et enumerationem ex ipsa rerum natura profluere, ac in ipsa fundari. Totum siquidem, quod reperitur discrimen inter cultum civilem et religiosum, unice petitur ex diversitate obiecti ac motivi.»

II. *Religiosi Sanctorum cultus honestas et pietas probatur.*

§ 790. *Manichaei* omnem sanctorum cultum respuerunt, et gentilium calumniam renovantes, teste *S. Augustino* (4), obiecerunt Catholicis, quod pro diis gentium martyres invexissent. Manichaeorum vestigiis hac in re institere in Occidente *Vigilantius*, ac in Oriente *Eunomius*, deterrimus Arianus, et novae sectae conditor, ac post illum *Constantinus Copronymus* Imperator, qui edicto publico cultum sanctorum prohibuit. Eandem impietatem ex orco revocarunt posteriorum temporum novatores, *Lutherus* in lib. ad Waldenses, *Calvinus* lib. 3 Instit. (5), istorumque sectatores, qui acerrime contendunt, superstitiosum esse, et impium sanctorum cultum, quem eis exhibent

(1) IV Reg. 2, 15.
(2) Cf. Gen. 24, 26, etc.; Ios. 5, 15, etc.
(3) Tr. de cultu Ss., cap. 1, n. 9.
(4) In lib. c. Faustum. (5) Cap. 20.

Catholici; quos ideo turpissimae idololatriae non impudenter minus quam impie reos pronuntiant. Haec equidem teterrima calumnia iam per ea, quae dicta sunt, satis refutatur; quicumque enim pacato animo, a praeiudiciis et partium studio immuni, declaratam catholici sanctorum cultus indolem considerat, facile cognoscit, cultum istum ab omni idololatriae labe longissime esse remotum. Ut autem doctrinae catholicae veritas et sanctitas magis magisque illucescat, hanc statuimus propositionem: *Sanctis in coelis regnantibus cultus religiosus, civili maior, eo autem, qui Deo defertur, multo inferior, licite, honeste et pie exhibetur:* propositio haec probatur ex *S. Scriptura*, ex *Traditione* et *ratione theologica*.

1. *In S. Scriptura* legitur, Angelis religiosum cultum fuisse exhibitum, nec Scriptura reprehendente, nec Angelis repugnantibus. Ita Gen. XVIII, 2 dicitur: Abraham *cucurrit in occursum eorum* (angelorum)... *et adoravit in terram*. Gen. XIX, 1 legitur: *Veneruntque duo Angeli Sodomam vespere, et sedente Loth in foribus civitatis. Qui cum vidisset eos, surrexit, et ivit obviam eis, adoravitque pronus in terram*. Num. XXII, 31 Balaam ut *vidit Angelum stantem... adoravit eum, pronus in terram*. Iosue V, 13: *Cum esset Iosue in agro urbis Iericho, levavit oculos, et vidit virum stantem contra se, evaginatum tenentem gladium, perrexitque ad eum, et ait: Noster es, an adversariorum? Qui respondit: nequaquam, sed sum Princeps exercitus Domini, et nunc venio. Cecidit Iosue pronus in terram, et adorans ait: Quid Dominus meus loquitur ad servum suum? Solve, inquit, calceamentum tuum de pedibus tuis; locus enim, in quo stas, sanctus est*. Honorem istum religiosum fuisse, seu in ordine ad Deum, exinde constat, quod Patriarchae optime noverint, angelos non *civiliter* conversari, sed Dei nuncios esse, atque cum Deo amicitia coniungi. Quamvis autem hic cultus esset civili maior, fuit tamen longe inferior supremo latriae cultu. Angeli etenim boni hunc latreutricae adorationis modum constanter a se reiecerunt, quoties suspicio esse potuit, ne offerretur. Sic Iudic. XIII, 16 ait Angelus ad Manue: *Si vis holocaustum facere, offer illud Domino*. Et Apoc. XXII, 8 narrat Ioannes: *Postquam audissem, et vidissem, cecidi ut adorarem ante pedes Angeli, qui mihi haec ostendebat, et dixit mihi: Vide ne feceris; conservus enim tuus sum... Deum adora*. At in adductis supra exemplis angeli exhibitam sibi adorationem nec recusarunt, nec reprehenderunt, scientes, non cultum latriae, sed cultum duliae sibi a Patriarchis deferri. Imo Angelus, qui apparuit Iosue, non solum delatum sibi cultum approbavit, sed etiam modum, quo reverentiam suam exterius ostenderet, praescripsit. Deus quoque ipse Israëlitas ad honorem angelis deferendum exhortatus est; ita enim Exod. XXIII, 20 alloquitur populum suum: *Ecce ego mittam angelum meum, qui praecedat te... observa eum, et audi vocem eius, nec contemnendum putes... et est nomen meum in illo*. Mirum ergo non est, Patriarchas, angelos colentes, non solum in S. Scriptura nullibi reprehendi, aut de idololatriae crimine accusari, sed potius (si Balaam excipias, qui tamen iuxta receptam consuetudinem se gessit) tanquam viros eximiae pietatis, et dilectos Dei amicos commendari. Quodsi licitum, honestum, et pium est angelos colere, idem dicendum est de sanctis, de qui-

bus scriptum est: *Erunt sicut angeli Dei in coelo* (1). Porro non desunt ex V. T. exempla adorationis religiosae praestitae quibusdam eximiae sanctitatis viris. Sic III Reg. legitur: *Cumque esset Abdias in via, Elias occurrit ei; qui cum cognovisset eum, cecidit super faciem suam, et ait: Num tu es, domine mi, Elias* (2)? Cultus vero hic exhibitus non fuit civilis et politicus, quia Abdias ex praecipuis proceribus regis Achab dignitate civili longe maior erat Elia, sed sacer ac religiosus fuit, impensus ob dona supernaturalia, nimirum ob vitae sanctitatem, ac donum prophetiae. IV Reg. II, 15: *Videntes filii prophetarum, qui erant in Iericho e contra, dixerunt: requievit spiritus Eliae super Eliseum. Et venientes in occursum eius adoraverunt eum proni in terram*, non alia de causa, nisi quia eius miraculum viderant, quando percussae aquae Iordanis divisae sunt, ut Eliseus transiret. IV Reg. IV, 37 vix viderat mulier Sunamitis ingens miraculum, quo idem Eliseus filium eius excitavit a mortuis, *corruit ad pedes eius, et adoravit super terram;* itaque non simplicem hominem, sed qualitatem *viri sancti* et *thaumaturgi* in illo mulier venerata est. Et talis cultus religiosus neque a Prophetis repudiatus, neque a S. Scriptura ullibi reprehensus fuit. E contra Scripturae Deum exhibent vindicem contumeliae servis suis illatae; etenim ad Eliae nutum ignis de coelo descendit ad binos illos principes quinquagenarios absumendos, qui ad prophetam non ea, qua par erat, reverentia accesserunt; quare tertius quinquagenarius, utpote timens Deum, *curvavit genua contra Eliam, et precatus est eum* (3). Ita et pueri Bethel Eliseum irridentes ab ursis lacerati sunt (4). Quibus aperte Deus ostendit, qua ratione velit honore affici servos suos. Itaque nisi dicamus, viros pietate insignes idololatriae labe se commaculasse, dum cultum angelis et sanctis tribuerunt, aut Deum iussis ac prodigiis idololatriae crimen honestare voluisse, fatendum est, pium sanctumque fuisse cultum istum, quem S. Scriptura refert, atque ab omni prorsus superstitionis, ac idololatriae noxa immunem. Si autem sanctos adhuc in terra degentes adorare, id est, cultu duliae venerari aliquando licuit, magis certe licebit eosdem colere regnantes in coelis.

2. *Ss. Patres* testantur, religiosum sanctorum cultum semper inter fideles viguisse. Ecclesia *Smyrnensis* in Epist. encycl. de martyrio *S. Polycarpi*, num. 17 profitetur: « Christum utpote Dei Filium adoramus: martyres vero tanquam Domini discipulos, et imitatores merito diligimus propter illorum erga suum regem et magistrum benevolentiam eximiam. » Et ad locum, ubi passus est S. Polycarpus, conventuros se illius Ecclesiae alumni pollicentur, « ut natalem eius martyrii diem cum hilaritate, et gaudio celebrent, tum in memoriam eorum, qui glorioso certamine perfuncti sunt, tum ad posteros huiusmodi exemplo erudiendos et confirmandos. » *S. Iustinus M.* (5) inquit: « Confitemur patrem, - sed et Filium, qui ab eo venit, et nos ista docuit, nec non aliorum ipsum sequentium, et ad eius conformatorum similitudinem, bonorum scilicet angelorum exercitum: Spiritum quoque propheticum colimus, et adoramus, sermone, et veritate honorem deferentes. » *Constitutiones apost.* (6) haec habent:

(1) Matth. 22, 30. (2) C. 18, v. 7. (3) IV Reg. 1, 13. (4) IV Reg. 2, 23, etc.

(5) Apol. 1, n. 6. (6) Lib. 5, cap. 7.

« De martyribus vero praecipimus vobis, ut in omni honore sint apud vos, ut apud nos fuerunt Iacobus Episcopus, et condiaconus noster Stephanus. Hos enim et Deus beatos fecit, et viri sancti honorarunt. » Et (1) recensentur dies, quibus *feriandum erat famulis;* enumerantur autem inter caeteros dies festi sanctorum, et aiunt: « In diebus vacent Apostolorum; magistri enim vestri fuerunt ad docendum vos de Christo, vobisque Spiritum sanctum dederunt. In die Stephani Protomartyris ferientur, atque in diebus caeterorum sanctorum martyrum, qui Christum vitae suae anteposuerunt. » *S. Cyprianus* Epist. 34 scribit: « Sacrificia pro eis semper, ut meministis, offerimus, quoties martyrum passiones, et dies anniversaria commemoratione celebramus. » Et Epist. 37 praecipit adnotari tempora, in quibus fortes athletae Christi excedebant, « ut commemorationes eorum inter memorias martyrum celebrari possent, » et laudat Tertullum, qui illi significabat dies, quibus beati Fratres gloriosa morte ad immortalitatem transibant, ut posset « pro eorum commemoratione celebrare oblationes et sacrificia. » *Eusebius Caes.* de vita Constantini (2), describit magnificentissimum templum ab Imperatore extructum *in memoriam Apostolorum,* et (3) dicit, eo in templo « precationes in honorem Apostolorum celebratas fuisse, eamque aedem in honorem, ac memoriam Apostolici collegii fuisse erectam, et consecratam. » *S. Basilius M.* (4), ad Ponticae Dioecesis Episcopos ait: « Martyrum honores cum summo studio procurantur ab iis, qui in Domino sperant; tum praecipue a vobis, qui virtuti operam datis. » Et ad S. Ambrosium (5) inquit: « Tuus in S. Dionysium Episcopum ardor animi omnem de te erga Dominum amorem, reverentiam in antecessores, et studium fidei testatur. Animi enim erga fideles conservos affectio refertur ad Dominum, et quisquis eos, qui pro fide decertarunt, honorat, eodem se fidei ardore succendi ostendit, ita ut una eademque actio multiplicis virtutis testimonium habeat. » *S. Gregorius Naz.* Orat. (6) in laudem S. Cypriani dicit: « Omnium quidem martyrum memoria celebranda est, et linguae et aures et mentes prompte aperiendae sunt, ut de eorum laudibus libenter aliquid dicamus et audiamus; » et ibid. (7) cum fideles adhortatus esset, ut cum fiducia ad S. Cyprianum recurrant, addit: « Imo vero his maiora offerte, qualiaque eos offerre par est, qui eum vere et sincere colunt, corporis scilicet macerationem, animae progressionem, vitii fugam, virtutis incrementum. » *S. Gregorius Nyss.* Orat. in S. Theodorum, ubi multa dixit de cultu, qui Ss. Martyribus ab Ecclesia exhibetur, postea subiungit: « Cui regum talis honor habetur? quis ex iis, qui supra modum inter homines excellere visi sunt, tali memoria celebratur? quis Imperatorum, qui urbes munitas coeperunt, nationes innumeras subegerunt, adeo decantatus, et fama celebratus est, ut hic Miles pauper modo conscriptus, et tyro, quem Paulus armavit, quem Angeli ad certamen unxerunt, quem victorem Christus coronavit? » — *S. Epiphanius* (8) ita loquitur: « Iustorum pariter et peccatorum mentionem facimus; peccatorum quidem, ut iis a Domino misericordiam implo-

(1) Lib. 8, cap. 33. (2) Lib. 4, cap. 58.
(3) Cap. 60. (4) Epist. 291.
(5) In Epist. 197, n. 2.

(6) Orat. 24 (al. 18), n. 4.
(7) N. 18. (8) Haer. 76, n. 7.

rei ius; iustorum autem, ut Dominum I. Christum singulari quodam honore prosequentes a caeterorum hominum ordine segregemus. Debitumque cultum illius maiestati tribuamus, animo reputantes, non esse Dominum cum ullis mortalibusadaequandum, quamvis singuli immensa quadam, aut etiam ampliori iustitia praediti sint. » *S. Chrysostomus* Homil. in Ss. Mm. Iuventinum et Maximinum, n. 1 inquit: « Vos non aliter priscos, aliter recentiores colitis sanctos, sed eadem alacritate, eodem amore, eodem affectu colitis omnes et commendatis. » *S. Ambrosius* (vel potius *S. Maximus*, aut alius antiquus Auctor Serm. 6 de Ss. Petro, et Paulo) ait: « Quisquis ergo honorat martyres, honorat et Christum; et qui spernit sanctos, spernit et Christum. » *S. Gaudentius Brix.* Serm. 17 die dedicat. Basilicae *Concilii Sanctorum* mox ab initio dicit: « Ut venerandas sanctorum reliquias haberemus, Deus noster tribuit: deinde ut hanc honori eorum fundare basilicam valeremus, ipse largitus est; et hodie ut adepti summorum sacerdotum praesentiam dedicationem celebrare mereamur, ipse concessit. Convenerunt enim sancti Antistites, et apostolici viri ad persolvendum beatissimis Patribus et Praeceptoribus suis debitae devotionis obsequium, ut ubertate plenissima benedictionum spiritualium ditaremur. » S. *Paulini* poëmata quindecim pro natali die *S. Felicis M.* sunt praeclara monumenta, quae ostendunt, quanta solemnitate et devotione quotannis festum S. Felicis Nolae celebratum fuerit. *S. Hieronymus* in Epist. ad Riparium ait: « Honoramus servos, ut honor servorum redundet ad Dominum. » Et in vita B. Paulae exclamat: « Vale, o Paula! et cultorem tuum orationibus iuva. » Idem S. Doctor refutavit Vigilantium, sanctorum cultum improbantem. *S. Augustinus* Serm. 1 de Ss. Petro et Paulo dicit: « Beatissimum Petrum piscatorem modo genibus provolutis adorat gentium multitudo. » Enarr. in Ps. XLIV inquit: « Ostendatur mihi Romae in tanto honore templum Romuli, in quanto ibi ostendo memoriam Petri. In Petro quis honoratur, nisi ille defunctus pro nobis? » Et (1) c. Faustum Manichaeum scribit: « Colimus ergo martyres eo cultu dilectionis, et societatis, quo et in hac vita coluntur sancti homines Dei, quorum cor ad talem pro evangelica veritate passionem paratum esse sentimus. Sed illos tanto devotius, quanto securius post superata certamina, quanto etiam fidentiore laude praedicamus, iam in vita feliciore victores, quam in ista adhuc usque pugnantes. At illo cultu, qui graece *latria* dicitur, latine uno verbo dici non potest, cum sit quaedam proprie divinitati debita servitus, nec colimus, nec colendum docemus, nisi unum Deum. » *S. Leo M.* (2) de S. Laurentio dicit: « Gaudeamus dilectissimi, gaudio spirituali, et de felicissimo incliti viri fine gloriemur in Domino, qui est mirabilis in sanctis suis, in quibus nobis et praesidium constituit et exemplum: atque ita per universum mundum clarificavit gloriam suam, ut a solis ortu usque ad occasum leviticorum luminum coruscante fulgore quam clarificata est Ierosolyma Stephano, tam illustris fieret Roma Laurentio, cuius oratione et patrocinio adiuvari nos sine cessatione confidimus. » *Theodoretus* Serm. 8 de graecarum affect. curat. ait: « Nos nec sacrificia, nec libamina martyribus offerimus, sed ut sanctos homines Deique amicissimos hono-

(1) Lib. 20, cap. 21.

(2) Serm. 85, n. 4.

ramus. » *S. Gregorius M.* narrat B. Petrum apparuisse cuidam Theodoro lampades instruenti in Ecclesia B. Petro dicata, ut ostenderet, se probare venerationem, quam servientes sibi exhibent. *S. Io. Damascenus* (1) ait: « Honorare decet sanctos ut amicos Christi, ut filios et haeredes Dei etc. »

3. *Concilia* dogma catholicum confirmant. *Gangrense* circa ann. 324 in Paphlagonia habitum can. XX dicit: *Si quis superbiae usus affectu conventus abominatur, qui ad confessiones martyrum celebrantur, et ministeria, quae in eis fiunt, simul cum eorum memoriis execratur, anathema sit. Conc. Laodicenum* circa ann. 365, can. XXXIV statuit: *Non oportet omnino Christianum derelictis martyribus Christi abire ad falsos martyres. Hi enim alieni a Deo sunt. Quicunque autem abire voluerint, anathema sint. Nicaenum II* can. XVII definit: *Si quis non confitetur, omnes, qui a saeculo hucusque, et ante legem, et in lege, et in gratia a Deo dati fuerunt, sanctos venerandos esse coram Deo et anima et corpore: et horum intercessiones non petierit, utpote qui libertatem apud Deum habeant pro mundo secundum ecclesiasticam Traditionem intervenire, anathema sit. Conc. CPtanum* ann. 1672 in causa Protestantium a Graecis schismaticis habitum can. XI profitetur: *Sanctis etiam ceu gloriosis Christi athletis cultum exhibemus, liberoque ad sacrum eius tribunal accessu gaudentes divinae opitulationis implorandae mediatores adhibemus. Quod autem cultum, qui sanctis, sive etiam maiorem illum, qui merito prorsus immaculatae Deiparae utpote coelestibus virtutibus praecellenti exhibetur, Filii eius honori detrahere nonnulli dictitant, ad fabulas revocamus; diversus enim est atque humilior venerationis huiusce modus, quam ut Christi ex eo honor et cultus, qui quidem latriae est, imminuatur.* — Universalem et constantem de cultu sanctorum Traditionem etiam alia monumenta ecclesiastica evincunt, ac in primis, *festi dies* in Ss. Martyrum honorem ac memoriam instituti, ut ex plurimis Ss. Patrum homiliis, et aliorum antiquorum scriptorum testimoniis abunde constat. Huiusmodi autem festivitates ab aevo apostolico repetuntur. Nam, ait *S. Io. Damascenus* Orat. 1 de imaginibus: « Celebritates sanctorum tolli non possunt, cum sanctus Apostolorum et divinorum Patrum chorus eas fieri iubeat. » Imo licet Ecclesia semper crediderit, *sacrificia* soli Deo offerenda esse, cum his tamen commemorationes sanctorum iungere consuevit; imo et sacrificia in honorem sanctorum Deo obtulit, ut nempe Deum laudet in sanctis eius, ut ei gratias pro donis supernaturalibus, quae electis hominibus contulit, referat, et tempore sacrificii sanctos apud thronum divinum intercessores consequatur: hanc Ecclesiae disciplinam contestantur *Tertullianus* (2), *S. Cyprianus* (3), *S. Chrysostomus* (4), *S. Augustinus* (5), et antiquissimae liturgiae. Ex eadem ratione *altaria ac templa, seu sacella,* quae *confessiones*, aut *martyria* nuncupabantur, in sanctorum honorem iam antiquissimis temporibus et ubique locorum erecta sunt, ut innumera monumenta ostendunt. Hinc *Gennadius* de Eccles. dogmat. (6) scribit: « Basilicas martyrum nominibus appellatas, velut loca sancta, divino cultui mancipata affectu piissimo et devotione fidelissima adeundas esse

(1) Lib. 4 de fide, cap. 16.
(2) De corona, cap. 3. (3) Epist. 34.
(4) Hom. 21 in Acta Apost. n. 4.
(5) Serm. 273, cap. 12. (6) Cap. 73.

credimus: si quis contra hanc sententiam venerit, non Christianus, sed Eunomianus et Vigilantianus est. »

4. *Ratio* ipsa dictat, quodlibet ens iuxta dignitatem suae naturae aestimandum, amandum et colendum esse. Hoc axioma, quod convenit cum praecepto Apostoli: *Reddite omnibus debita..... cui honorem, honorem* (1), etiam apud Protestantes tam a philosophis, quam a theologis admittitur, imo et tanquam supremum moralitatis principium statuitur. Iuxta hoc principium civilis honor debetur civili virtuti, sapientiae, nobilitati, potentiae etc., quod Protestantes non diffitentur: ergo iure inferimus, admittendum pariter esse cultum religiosum ad supernaturales virtutes et dotes sanctorum proprias honore debito prosequendas. Et sane fatentibus omnibus - summa hominis dignitas et excellentia in perfectione morali consistit, quae a gratia supernaturali provenit, et ad intimam cum Deo unionem ducit. Quodsi iuxta hoc principium hominem iustum, etiam in terris viventem, tentationibus, imperfectionibus, atque periculis subiectum, magis aestimare, amare et colere docet, quam illos, qui naturalibus tantum praerogativis excellunt; quanto magis aestimare, amare et colere decet sanctos, qui bonum certamen certarunt, cursum consummarunt, fidem servarunt, et coronam iustitiae consecuti sunt? Isti a Deo ipso glorificantur, et gloria ac honore ab aliis sibi deferendo digni declarantur. Nam I Reg. II, 30 legitur: *Quicunque glorificaverit me, glorificabo eum;* Ps. CXXXVIII, 16: *Nimis honorificati sunt amici tui, Deus; nimis confortatus est principatus eorum;* Io. XII, 26: *Si quis mihi ministraverit, honorificabit eum Pater meus.* Rom. II, 10: *Gloria et honor, et pax omni operanti bonum.* Rectissime ergo sanctos colimus, quos Deus ipse glorificat, et ab aliis, nempe a nobis, qui ipsis inferiores sumus, glorificari vult. Tantum igitur abest, ut per cultum sanctorum honor Deo debitus imminuatur, ut potius promoveatur. « Nam, ait *Cl. Perrone* (2), quemadmodum honor ille, qui aulae proceribus exhibetur, nedum principis honori ac reverentiae ei debitae quidpiam detrahit, illam potius statuit ac confirmat, sic pariter cultus quem sanctis tribuimus, nedum quidpiam detrahit supremo honori et cultui, qui Deo debetur, eum potius perficit et mirifice confirmat; mancus enim quodammodo esset honor ille, quo Deum prosequimur, si colere dedignaremur amicos eius una cum ipso in coelesti aula regnantes; eo vel magis, quod in Dominum ultimo redundet honor servorum, qui quidem honor ideo religiosus nuncupatur, quia Dei intuitu et causa sanctis defertur. »

Nota. Protestantes moderatiores non ab omni sanctorum cultu abhorrent. Nam in apologia Confessionis augustanae (3) dicitur: « Confessio nostra probat honores sanctorum. Nam hic triplex honos probandus est. Primus est gratiarum actio; debemus enim Deo gratias agere, quod ostenderit exempla misericordiae; quod significaverit, se velle salvare homines; quod dederit Doctores, aut alia dona Ecclesiae. Et haec dona, ut sunt maxima, amplificanda sunt, et laudandi ipsi sancti, qui his donis feliciter usi sunt. — Secundus cultus est confirmatio fidei nostrae: cum videmus, Petro condonari negationem, erigimur et nos, ut magis credamus, quod vere exuberet gratia supra peccatum. Tertius honos est imitatio primum fidei, deinde caete-

(1) Rom. 13, 7.

(2) L. c. n. 20.

(3) Ad art. 2. 1

rarum virtutum, quas imitari pro sua quisque vocatione debet. » Alii vero, praecipue Calviniani, cultum sanctorum penitus reiiciunt, et Ecclesiam catholicam de idololatriae crimine accusant, quia sanctis cultum exhibet. Quae autem nobis ab istis obiiciuntur, facile refelluntur.

Obi. I. Cultus sanctorum adversatur primo Decalogi praecepto: *Dominum Deum tuum timebis, et illi soli servies* (1), quod Christus renovat dicens: *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies* (2). Hoc autem praecepto quicunque cultus et honor creaturis adimitur, et uni Deo reservatur, ut illud exponit Apostolus dicens: *Soli Deo honor et gloria* (3). Imo iam in veteri Testamento (4) Deus professus est, nolle se gloriam suam alteri communicare, illis verbis: *Gloriam meam alteri non dabo;* ergo ut superstitiosus et verbo Dei contrarius quicumque sanctorum cultus reiici debet.

Resp. In primo Decalogi praecepto, et in verbis Christi sermo est de illo cultu supremo et perfecto, quem nos cultum *latreuticum* appellamus, et quem certe nefas est alicui creaturae tribuere; haec enim servitus perfecta soli Deo Creatori, et Domino nostro debetur, ut ipsa Ecclesia catholica docet. Id tamen non excludit alium cultum ordinis inferioris, quo angelos et beatos Dei servos et amicos veneramur et colimus, qui tandem ad ipsum Deum refertur. « Devotio, ait *S. Thomas* (5), quae habetur ad sanctos Dei mortuos vel vivos, non terminatur ad ipsos, sed transit in Deum in quantum scilicet in ministris Dei Deum veneramur. » Sicuti ergo per primum praeceptum non tollitur quartum, seu non interdicitur honor a filiis parentibus exhibendus, quoniam iste cultu divino longe inferior est, et propter Deum exhibetur: ita etiam cultus duliae, quo sanctos veneramur per primum praeceptum nequaquam interdicitur. Apposite *Catechismus rom.* (6) ait: « Quis adeo demens est, qui, edicente rege, ne se pro rege quisquam gerat, aut regio cultu atque honore affici patiatur, continuo putet, nolle regem ut suis magistratibus honos deferatur? » — Etiam Paulus (7) nihil aliud docet quam quod soli Deo conveniat honor et gloria suprema, seu adoratio latreutica. Si enim Apostolus quemcumque honorem creaturis adimere voluisset, alibi non scripsisset: *Honore invicem praevenientes* (8); et *Presbyteri duplici honore digni sunt* (9). — Verba Isaiae doctrinae catholicae non adversantur. Deus enim dicit: *Gloriam meam,* id est, mihi debitam, *alteri non dabo:* denegatur ergo aliis gloria, quae solius Dei propria est, non autem gloria, quae iuxta dicta convenire potest creaturis. Caeterum in S. Scriptura Deus ipse, ut vidimus, sanctos *glorificare* dicitur.

Obi. II. Cultus angelorum prohibetur in S. Scriptura; nam Paulus Apostolus scribit: *Nemo vos seducat volens in humilitate et religione angelorum, quae non vidit, ambulans* (10): quibus verbis illos seductores nominat, qui ad religionem erga Angelos habendam incitant, et fidelibus cultum angelorum et sanctorum penitus interdicit.

Resp. Obscuri istius loci variae dantur expositiones, inter quas duae adduci merentur. Nonnulli enim ar-

(1) Deut. 6, 13. (2) Matth. 4, 10.
(3) 1 Tim. 1, 17. (4) Is. 42, 8.
(5) 2 2, q. 82, art. 2 ad 3.

(6) P. 3, c. 2, n. 8. (7) 1 Tim. 1.
(8) Rom. 12, 10. (9) 1 Tim. 5, 17.
(10) 18. Col., 2

bitrantur, Pauli verbis argui Christianos iudaizantes, nimis scilicet mosaicae legi addictos et legalibus observantiis, praetexentes legem per ministerium angelorum datam esse: cui expositioni favere videtur contextus; inmediate enim antea (1) dixerat: *Nemo ergo vos iudicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniae, aut sabbatorum, quae sunt umbra futurorum, corpus autem Christi.* Iuxta hanc interpretationem Paulus non prohibet legitimum Angelorum cultum, sed solum monet fideles ne per falsum et superstitiosum Angelorum cultum ad heterodoxam fidem de legalium observantia perducantur. Alii autem dicunt, Paulum haec verba scripsisse, ut superstitiosus ille cultus amoveretur, quem quidam philosophi, praecipue Platonici, angelis deferebant, et quos primi haeretici, ut Simon Magus, Menander, Cerinthus secuti fuerant, colentes angelos ut primarios nostros apud Deum mediatores. Cerinthiani enim de Christo adeo humiliter sentiebant, ut ipsi tanquam nudo homini angelos praeponerent. Alii contra Christum angelis multo excellentiorem esse confitentes, eius maiestate indignum existimabant, ut ipse esset noster apud Deum deprecator. Quamobrem angelos ut nostros mediatores, Christo deserto, colendos esse dicebant. Platonicorum de angelis sententiam refert *S. Augustinus* (2). Cerinthianorum errorem detestatur *S. Chrysostomus* (3) dicens: « Sunt quidam, qui dicunt, non oportere per Christum adduci, sed per angelos. Illud enim est maius, quam ut id possimus assequi. » Hinc verba Apostoli, *nemo vos seducat*, etc., idem videntur sonare, ac: nemo vos a vera Christi mediatione seducat, trahens ad superstitiosam angelorum religionem. Haec interpretatio confirmatur per verba subsequentia, quibus declarat quod seductor cavendus sit, trahens ad superstitiosum angelorum cultum (4), *et non tenens caput, ex quo totum corpus per nexus et coniunctiones subministratum et constructum crescit in augmentum Dei.* Ex quo iterum patet, per verba Apostoli falsum et superstitiosum, non legitimum angelorum cultum prohiberi.

Obi. III. S. Scriptura exempla exhibet angelorum et virorum sanctorum, qui nec cultum admiserunt, nec aliis deferri voluerunt. Apocal. XIX, 10 scribit Ioannes: *Et cecidi ante pedes eius* (angeli), *ut adorarem eum. Et dicit mihi: Vide ne feceris: conservus tuus sum, et fratrum tuorum habentium testimonium Iesu: Deum adora.* Act. X, 25 etc., cum Cornelius procidisset ad pedes S. Petri adorans, Apostolorum Princeps elevavit eum dicens: *Surge; et ego ipse homo sum.* Similiter Act. XIV, 14 Paulus et Barnabas *Lycaoniis* ipsos adorare volentibus, dixerunt: *Quid haec facitis? et nos mortales sumus similes vobis homines.* Etiam in V. T. (Esther XIII, 14) etc. Mardochaeus rationem reddens, ex qua Amani genuflectionem et adorationem recusaverat, ait: *Timui ne honorem Dei mei transferrem ad hominem, et ne quemquam adorarem, excepto Deo meo:* per quae exempla cultus angelorum et sanctorum illicitus, et idololatriae reus declaratur.

Resp. Etiam iuxta doctrinam catholicam cultum latriae seu adorationem latreuticam soli Deo deferre licet; cultus autem duliae angelis et sanctis exhiberi licite potest, quemadmodum licitum est, parentes, reges etc. ho-

(1) V. 16, etc. (2) L. 8 de Civ. Dei, c. 18.

(3) Hom. 7 in Ep. ad Colos. (4) V. 19.

norare. Huic doctrinae exempla allata nullo modo adversantur; vel enim in istis sermo est de cultu latriae, quem Angeli et Sancti nec pro se admittere, nec aliis exhibere licite potuerunt; vel sermo est de cultu duliae, qui licite admitti potuit, sed ex aliis rationibus repudiatus fuit. Sic nonnulli putant, quod Ioannes Angelo sibi apparenti cultum latriae exhibuerit, quia, ut ait *S. Augustinus* (1), « talis apparuerat Angelus, ut pro Deo posset adorari; et ideo fuerat corrigendus adorator. » Alii autem dicunt Ioannem duliae tantum cultum angelo exhibuisse, tum quia vix admitti potest, quod tam illuminatus Apostolus angelum a Christo discernere non valuerit, tum quia alioquin de idololatriae crimine accusandus esset Ioannes, qui non solum in loco citato, sed etiam post correctionem sibi factam, iterum cecidit ad angeli pedes, ut adoraret eum, et rursum prohibitus est (2). Recte ideo alii dicunt, quod Angelus cultum sibi a Ioanne exhibitum non ut illicitum reprobaverit, sed ex aliis rationibus repudiaverit. Ita *S. Gregorius M.* (3) inquit: « Noluisse angelum permittere, ut ipsum Ioannes adoraret, ob naturae humanae a Filio Dei assumptae reverentiam. Etenim antequam Dei Filius nostram carnem assumeret, Loht et Iosue angelos adorant, nec tamen adorare prohibentur. Ioannes vero adorare angelum voluit; sed tamen eum angelus compescuit, quia naturam nostram Angeli prius despexerant; postquam hanc supra se assumptam conspiciunt, prostratam sibi videre pertimescunt. » Addunt alii, angelum non admisisse cultum a Ioanne, in quo dignitatem Apostoli, Evangelistae et Prophetae venerabatur, atque ideo dixisse: *Conservus tuus sum, et fratrum tuorum habentium testimonium Iesu...... testimonium enim Iesu est spiritus prophetiae;* quibus verbis ostendit, tantam esse Apostolatus dignitatem, ut angelis aequiparari possit. — Si *Cornelius* cultum latriae Petro exhibere voluisset, merito Petrus ipsi restitisset: sed probabilius ille duliae duntaxat cultum huic detulit: quo posito, hoc reverentiae et obsequii argumentum Petrus reiecit, partim modestiae et humilitatis causa, ut ait *S. Chrysostomus* (4); partim ut familiariter cum Cornelio ageret, eaque humilitate sibi amiciorem, et ad discenda ac credenda fidei nostrae mysteria paratiorem redderet; partim ut mox ab initio ostenderet, omnem gratiam Deo acceptam referendam esse, a quo omne bonum per Apostolos tanquam per Dei ministros descendit; aut forte etiam, ne scandalum daret infirmis adhuc Iudaeis suis comitibus, suspicaturis latriae cultum Petro exhiberi. Cultus vero, quem *Lycaonii* Apostolis deferre volebant, manifeste erat idololatricus, utpote in victimis et sacrificiis consistens, adeoque merito a Paulo et Barnaba reprobatus (5). Quod Mardochaeum attinet, communior sententia est, Amanum superbia inflatum divinos plane honores, vel divinis similes ambiisse, quia multi ethnici scriptores testantur, Persarum reges sibi tanquam Diis honores divinos vindicasse, et aliis quoque, quos eximie honoratos vellent, deferri iussisse: unde recte Mardochaeus timuit, ne honorem soli Deo debitum in hominem transferret. Addunt Hebraei, Aman idolum textile in pectore gestasse, quod alii adorabant,

(1) Lib. 1 in Pentateuch. qu. 72.
(2) Apoc. 22, 9. (3) Hom. 8 in Evang.
(4) Hom. 23 in Acta Apost.
(5) Cf. S. Thom. 2 2. q. 84, art. 1.

atque ita Mardochaeum coram ipso genuflectere prudenter recusasse, ne colere idolum videretur. Nonnullis autem alia sententia verisimilior videtur, quod Mardochaeus illam religiosam adorationem noluerit Amano vanissimo homini et impio tribuere, quae viris eximiae pietatis tribui solet, et quae propterea in Deum refertur, qui est omnium virtutum et sanctitatis auctor et donator: talis autem Amani adoratio in Deum referri nulla ratione potuit, adeoque vere dicebat: *Timui, ne honorem Dei mei transferrem in hominem.* — Ergo ex allatis exemplis nihil contra cultum sanctorum inferri potest.

Obi. IV. Antiqua monumenta ostendunt, cultum Angelorum olim prohibitum fuisse. Nam *Conc. Laodicenum* an. 365, can. XXXV definit, *quod non oporteat Christianos Ecclesiam Dei relinquere et abire, et Angelos nominare, vel congregationes facere: si quis ergo inventus fuerit huic occultae idololatriae vacare, anathema sit.* Damnant eundem cultum *Origenes* l. 5 c. Celsum n. 48 etc., *S. Athanasius* Serm. 3 contra Arianos, *Theodoretus* Comment. in Ep. ad Coloss. Eadem vero est ratio cultus angelorum et sanctorum.

Resp. Ecclesia quovis tempore cultum immodicum et superstitiosum angelorum et sanctorum damnavit, nunquam autem legitimum interdixit. Ita *Conc. Laodicenum,* ut ex canonis verbis patet, illos perstrinxit, qui angelos ita venerabantur, ut relicta Dei Ecclesia, impias congregationes *facerent, et occultae idololatriae vacarent.* Caeterum eiusdem Concilii Patres admittunt legitimum cultum martyrum, ac tempus determinant, quo martyrum festivitatibus fideles vacare possunt; nam can. LI dicunt: *Quod non oportet in quadragesima martyrum natales peragere, sed Sanctorum martyrum facere commemorationes in sabbatis et dominicis:* huiusmodi autem commemorationes quid sunt, nisi religiosae venerationis actus? — *Origenes* loc. cit. refellit Celsum, Christianos calumniantem ea ferme ratione, qua nunc Protestantes Catholicos lacessunt, quasi ipsi angelos uti Deos haberent, et colerent; ait enim: « Nusquam tamen ibi (in Scripturis) praeceptum reperias, ut, qui Deo debetur cultus, eodem prosequamur eos (angelos), quorum nobis ministrandi, Deique dona afferendi negotium est. » At ibidem (1) *Origenes* rite intellectum angelorum cultum aperte admittit: ita enim respondet propositae sibi a Celso difficultati: « Ex eo quod cum Deo Filium eius colamus, consequens esse (putat Celsus), ut non solum Deum, sed etiam eius ministros colendos esse censeamus. Si intellexisset, quinam sint post Dei Unigenitum vere ministri Dei, ut Gabriel, Michaël et alii Angeli atque Archangeli, et eos colendos esse dixisset, fortasse, repurgatis cum significatione illius vocis *colere,* tum eius, qui colit, officiis, hoc loco pro rei momento attulissem ea, quae de hoc argumento assequi intellectu potui. » *S. Athanasius* denegat angelis cultum latriae, et superstitiosum illum quem haeretici priorum saeculorum angelis deferebant. Idem dicendum est de *Theodoreto,* qui loc. cit. clare explicat, quemnam cultum reprobet; explanans enim Apostoli verba: *Nemo vos seducat* etc., haec scribit: « Et in hodiernam usque diem licet videre apud illos (haereticos) et eorum finitimos oratoria S. Michaëlis. Illi ergo hoc consulebant, atque humilitate utentes, dicentes, universorum Deum

(1) Lib. 8, n. 13.

nec cerni, nec comprehendi, nec ad eum posse perveniri, et oportere per angelos divinam sibi benevolentiam conciliare » (1).

Obi. V. Catholici docent, angelis et sanctis non quidem cultum latriae, sed tamen cultum duliae exhiberi posse. Ast *S. Augustinus* docet, etiam cultum duliae soli Deo deferendum esse; ait enim quaest. 94 in Exod.: « Dulia debetur Deo tanquam Domino, latria vero nonnisi Deo tanquam Deo. » Ideo omnem cultum sanctis denegat, dicens lib. de vera relig. (2): « Non sit nobis religio hominum mortuorum cultus, quia, si pie vixerunt, non sic habentur, ut tales quaerant honores, sed illum a nobis coli volunt, quo illuminante, laetantur meriti sui nos esse consortes. » Ex eadem ratione Serm. 273 (3) docet, *diligi* quidem, et *honorari* ab Ecclesia sanctos, non autem *coli*. Imo lib. de vera relig. (4) palam profitetur, a se sanctos minime *coli propter religionem*, sed tantum *amari et honorari propter imitationem*. Similes doctrinae et protestationes etiam in aliis Patribus inveniuntur.

Resp. Vox graeca *dulia*, quae servitutem significat, in sensu aut strictiore aut latiore sumi potest. Servitus perfecta et omnimoda non debetur nisi Deo supremo rerum omnium Domino. Sanctis autem tribuitur servitus inferioris ordinis, sicuti etiam tribui potest hominibus, ut ait Apostolus. *Per charitatem Spiritus servite* (δουλεύετε) *invicem* (5). Cum igitur *S. Augustinus* duliam Deo tanquam Domino tribuit, hanc vocem sumit in sensu strictiori; non autem ideo negat, quod cultus duliae in sensu latiori, aut in gradu inferiori etiam sanctis exhiberi possit; imo in potius manifeste concedit, cum solummodo de *latria* dicat, *eam nonnisi Deo* deferri posse. De eodem latriae cultu loquitur etiam in altero textu, et monet fideles, ne more ethnicorum, et haereticorum divinum cultum hominibus mortuis exhibeant, addita ratione, quod sancti talem honorem non quaerant, sed velint, ut Deo soli deferatur. Observandum porro est, quod, licet Ecclesia semper crediderit et docuerit, cultum supremum soli Deo tribuendum esse, cultum vero inferiorem etiam sanctis deferri posse, voces *latriae* et *duliae*, quae ad duplicem cultum distinguendum a Scholasticis adhibitae sunt, inter veteres aut ignotae, aut saltem quoad sensum non satis determinatae fuerint: quod idem etiam de ipsa voce *cultus* dicendum est. Recte ideo monet *Cl. Perrone* (6): « Nondum determinata *technologia*, seu vocabulorum vi, videntur interdum veteres omnem cultum angelorum et sanctorum reiicere, dum negant, *colendos* eos esse *adorandos, venerandos* etc. At his vocibus utebantur ad excludendos angelos et sanctos a supremo latriae cultu, qui profecto uni Deo debetur. His enim vocibus utebantur ethnici, qui nullam inter cultum supremum et inferiorem distinctionem agnoscebant. Aliis autem verbis catholicam de sanctorum cultu doctrinam designabant, dum profitebantur, se eos *diligere, honorare, charitate* et *dilectione* cum ipsis coniungi, aliaque eiusmodi. Factis demum publicis, festorum scilicet celebratione in martyrum honorem, monumentorum erectione, invocatione, aliisque superius commemoratis, quid sentirent, satis ostendebant. Hac igitur aequivoca-

(1) Cf. Petav. lib. 2 de Angelis, cap. 9 et 10; item lib. 14 de Incarn. cap. 14 et seq.
(2) Cap. 55.
(3) Al. 101.
(4) L. c. n. 108.
(5) Gal. 5, 13.
(6) De cultu Ss. n. 33.

tione sublata, corruunt, quae magna diligentia, et vano apparatu adversus nos collegerunt Protestantes. » In ultimo textu ex l. de vera relig. (1) manifeste S. Doctor loquitur de cultu latriae et servitute perfecta et omnimoda, quam soli Deo praestandam esse, in toto capite probat, et quam religionem nominat: hanc sanctis denegat, non autem cultum, seu honorem inferiorem. Ideo de sanctis dicit: « *Honorandi* ergo sunt propter imitationem, *non adorandi* propter religionem. » Honorem itaque sanctis exhibendum esse profitetur, sed ita, ut per istum cultum etiam ad illorum imitationem excitemur. Ita alii quoque Patres intelligendi sunt, dum sanctorum venerationem ad eorundem imitationem restringere videntur. Nam, ait *Cl. Perrone* ibid. (2): « Constituto principio de honore sanctis debito, ut a concionatoribus fit, inculcabant Patres, potiorem obsequii nostri partem collocandam esse in imitatione virtutum, quas sancti exercuerunt, *ut imitari non pigeat, quod celebrare delectat:* quae verba Augustini sunt, et cultum supponunt, non autem excludunt, cum loquatur de *solemnitatibus* martyrum. »

Obi. VI. Creaturis templa consecrare et altaria erigere, omnium consensu vera est idololatria. *S. Augustinus* in collat. cum Maximin. Arian. dicit: « Si templum alicui sancto Angelo excellentissimo de lignis et lapidibus faceremus, anathematizaremur a veritate Christi, et ab Ecclesia Dei. » Et Serm. 62 de verb. Evang. (3), loquens de paganis idololatris, ait: « Et illi, quod numen habeant, et pro numine accipiant illam statuam, ara testatur: Quid facit illic ara, si illud non habetur pro numine?... Sed quid habeant, pro qua re habeant, quid ibi faciant, ara illa testatur. » Et nihilominus Catholici non dubitant, angelis et sanctis passim templa erigere, arasque consecrare. Quamvis porro etiam Catholici vota ad actus latriae pertinere doceant, nihilominus B. V. Mariae, angelis et sanctis vota faciunt: manifestam igitur idololatriam committunt.

Resp. Non negant Catholici, quod creaturis templa erigere, et aras consecrare, ut Ethnicorum more illis cultus latriae exhibeatur, aut sacrificium offeratur, vera sit idololatria, a qua Catholici longissime distant. Sed quoniam ipsa Revelatio docet, licitum et honestum esse angelis et sanctis cultum duliae exhibere, rectissime Catholici etiam licitum, honestum et pium reputant, pro isto cultu sicut tempus, ita et locum determinare. Quodsi locus, id est, aedificium quoddam ad hunc unicum finem, id est, ad cultum duliae sanctis exhibendum destinaretur, stricte loquendo non *templum* vocari posset, sed alio nomine insigniendum esset. Hinc M. A. *Marcellius* Er. August. Theologus romanus (4) dicit: « Solent Catholici romani (in honorem sanctorum) aedes aedificare; sed eiusmodi aedes *oratoria*, *basilicas*, *memorias*, *martyria*, *ecclesias*, non templa, quae soli Deo debentur, appellant. Quod si nostrae communionis nonnulli scriptores loca illa *templa* vocant, non ad adstruendum sanctis latriae cultum id faciunt, sed quoniam eaedem aedes, martyria, oratoria, basilicae simul et templa sunt, quatenus altaria in eisdem locis eriguntur, in quibus sacrificia Deo offeruntur. » — Communiter ergo etiam inter Catholicos omnia oratoria templa sunt soli Deo

(1) C. 55, n. 108. (2) N. 34.
(3) Al. 6 de verb. Dom.

(4) Inst. theol. lib. 25, cap. 9, concl. 1 ad obi. 2.

dicata: in memoriam autem, et honorem sanctorum erigi dicuntur, quia ad hoc destinantur, ut Deus omnis sanctitatis auctor, in sanctis suis laudetur, ut ipsi pro beneficiis B. V. Mariae, aliisque sanctis impertitis gratiae referantur, et ut in orationibus, quae ad Deum, omnium bonorum fontem funduntur, non ut supremi adiutores, sed ut potentes intercessores adhibeantur. Quae consuetudo ab ipsis Ecclesiae coepit incunabulis, quando supra martyrum sepulcra immaculata hostia non ipsis martyribus, sed Deo vero et summo offerebatur. Historia testatur, iam Constantinum Imperatorem in honorem Sanctorum Apostolorum Petri et Pauli splendidas ecclesias aedificasse, eodem aevo plures Romae ecclesias fuisse B. V. Mariae dicatas, *Concilium Ephesinum* in ecclesia B. V. Mariae, *Chalcedonense* in ecclesia S. Euphemiae celebrata fuisse etc. Audiatur *S. Augustinus*, qui (1) contra Faustum Manich. scribit: « Populus christianus memorias martyrum religiosa solemnitate concelebrat, et ad excitandam imitationem, et ut meritis eorum consocietur, atque orationibus eorum adiuvetur: ita tamen, ut nulli martyrum, sed ipsi Deo martyrum, quamvis in memoriis martyrum, constituantur altaria. Quis enim Antistitum in locis sanctorum corporum assistens altari, aliquando dixit: Offerimus tibi Petre, aut Paule, aut Cypriane? Sed quod offertur, offertur Deo, qui martyres coronavit, apud memorias eorum, quos coronavit, ut ex ipsorum locorum admonitione maior affectus exurgat ad acuendam charitatem, et in illos, quos imitari possumus, et in illum, quo adiuvante possumus. » — Vota pariter, quae sanctis fieri dicuntur, iuxta doctrinam catholicam ad Deum sunt referenda. Fideles enim sanctos illos, ex quorum amore et reverentia aliquid Deo vovent, cupiunt esse testes obligationis, qua Deo sese obstringunt, atque istorum quasi auspiciis et intercessione freti, quod Deo promittunt, adimplere statuunt. Quodsi quis forte etiam promittat quidpiam animo obligandi se, non ipsi Deo immediate, sed Sancto tanquam excellenti creaturae, cui promissum opus gratum putatur esse futurum; ne tum quidem is ad honorandum sanctum usurpat divinum cultum. Non enim erit tunc ea promissio divinae religionis actus, sicuti neque est illa promissio, qua homo homini se obstringit, sed erit potius virtutis alterius actio, nempe singularis observantiae, reverentiae, fidelitatis etc. Longissime ergo catholicus sanctorum cultus ab omni idololatriae nota distat.

ARTICULUS II.
De intercessione Sanctorum.

§ 791. *Lutherani* intercessionem sanctorum non totaliter negant. Nam in Apologia Conf. august. (2) aiunt: « Largimur, quod angeli orent pro nobis. De sanctis concedimus, quod sicut vivi orant pro Ecclesia universa in genere, ita in coelis orent pro Ecclesia in genere. — Porro ut maxime pro Ecclesia orent sancti, tamen non sequitur, quod sint invocandi: » cuius rei ratio haec adducitur in ipsa Confessione augustana (3): « Scriptura non docet invocare sanctos, quia unum Christum proponit nobis mediatorem, propitiatorem, pontificem et intercessorem. » Admittunt ergo Lutherani quod sancti orent pro Ecclesia in genere; negant autem quod orent pro nobis in particulari, ac praeterea invocationem sanctorum

(1) Lib. 20, cap. 21.

(2) Ad art. 21, § 3, etc.

(3) Art. 21.

illicitam declarant. Recte autem *Cl. Moehler* in Symbol. (1) observat, doctrinam istam secum ipsa pugnare. Nam si oratio sanctorum, pro Ecclesia in genere facta, non offendit Christum unicum mediatorem et intercessorem; qua ratione id de sanctorum intercessione in particulari facta affirmari poterit? atque si sanctis licet pro Ecclesia orare, cur nobis non licebit, talem intercessionem invocare, quae tamen a Deo et Christo ut pia et honesta permittitur? — Istas contradictiones ut effugeret *Calvinus*, omnem sanctorum intercessionem penitus negavit, et Instit. lib. 3, c. 20, § 20, ait: « Porro merum est nugamentum, quod balbutiunt sophistae, Christum esse redemptionis mediatorem, fideles autem intercessionis: » multa porro iniuriosa profert cap. 21 et 22. Hinc in Confess. gallic. art. 24 dicitur: « Quidquid homines de mortuorum sanctorum intercessione commenti sunt, nihil aliud esse, quam fraudem, et fallacias Satanae, ut homines a recta precandi forma abduceret. » *Remonstrantes* quoque eiusdem esse sententiae, patet ex eorum Confessione, art. 24, § 3 ubi dicunt: « Quippe de quibus (sanctis) Scriptura passim affirmat (! ?), quod res nostras ignorent, et ea, quae sub sole fiunt, minime curent. » Ita haeretici [illegible] et triumphantem nexum penitus sustulerunt, et communionem sanctorum negant, quam in symbolo profitentur. Contra istos probandum est, quod Angeli et Sancti in coelo regnantes non solum pro Ecclesia in genere, sed etiam pro hominibus in particulari intercedant: quod dogma catholicum *ex S. Scriptura* et *Traditione* et *rationibus theologicis* probatur.

1. *S. Scriptura* testatur, gratias a Deo hominibus concedi intuitu meritorum, quibus sancti abundarunt. Sic Moyses (2) orabat ad Dominum: *Recordare Abraham, Isaac et Israël servorum tuorum, quibus iurasti per temetipsum dicens: Multiplicabo semen vestrum.* Moyses hoc loco commemorat merita Patrum, ut illorum intuitu impetret veniam imminentis super populum poenae, quam obtinuit etiam, cum addatur: *placatusque est Dominus.* Male autem dicit *Calvinus*, Moysen non petiisse exaudiri propter merita et intercessionem Patriarcharum, sed tantum provocasse ad initum pactum; nam Moyses non dubitavit de Dei fidelitate in pacto servando, ipsique persuasum fuit, etiam posita populi punitione pactum adimplendum fore: ergo non in pacto, sed in meritis Patriarcharum rationem invenit, per quam Deum placaret. Similis loquendi modus occurrit Dan. III, 35 ubi misericordia divina per merita Patriarcharum imploratur, quin de pacto inito mentio fiat: aiunt enim Socii Danielis: *Neque auferas misericordiam tuam a nobis propter Abraham dilectum tuum, et Isaac servum tuum, et Israël sanctum tuum.* Porro IV Reg. XIX, 34 dicit Deus: *Protegam urbem hanc, et salvabo eam propter me, et propter* [illegible] propter pactum solum, verum etiam propter pietatem Patriarcharum Deus propitius erat. Recte ideo *Hugo Grotius* (in animadv. Riveti) dicit: « Cum Hebraei veteres Deum orarunt, ut propter Abrahamum, Isaacum et Iacobum populo parceret, non sola respexere promissa, sed humano more Deo in memoriam reduxere res sibi charissimas, merita, et intercessiones Patriarcharum. » — Tob. XII, 12 Angelus Raphaël Tobiae dixit:

(1) § 53. (2) Exod. 32, 13.

Quando orabas cum lacrymis, et sepeliebas mortuos... ego obtuli orationem tuam Domino. Per istam oblationem nil aliud intelligi potest, quam angeli intercessio; absonum enim esset, illam oblationem materialiter intelligere; neque Deus per angelum de facta oratione certior factus est, quasi eam ignoraverit, qui est omniscius, et scrutatur renes et corda. Sensus ergo verborum Archangeli non alius est, quam iste: ego orationem tuam Deo commendavi, et intercessione mea suffulsi. — Per merita et intercessionem virorum sanctorum Deum hincinde ad misericordiam flecti, patet ex Ierem. XV, 1 ubi Deus, ut ostenderet magnitudinem flagitiorum populi iudaici, et immutabilitatem poenae decretae, ita loquitur: *Si steterit Moyses et Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum.* Moyses et Samuel viventes in terra, saepius pro populo peccatis contaminato misericordiam Dei implorarunt, et obtinuerunt: hic autem Deus protestatur, tantam esse populi iudaici corruptionem, ut etiam Moyses et Samuel per intercessiones suas iram divinam placare, et poenas avertere non possent. Hoc argumentum autem absonum, et Deo indignum esset, si Moyses et Samuel in sinu Abrahae quiescentes aut nunquam pro aliis intercederent, aut nunquam exaudirentur. Locus parallelus legitur in Ezech. XIV, 19 etc.: *Si pestilentiam immisero super terram illam... et Noë et Daniel et Iob fuerint in medio eius* (urbis Ierusalem), *vivo ego, dicit Dominus Deus, quia filium et filiam non liberabunt, sed ipsi iustitia sua liberabunt animas suas.* Danieli adhuc viventi hic iunguntur Noë et Iob iam mortui; non ergo hic sermo esse potest de praesentia corporali in urbe Hierosolyma, sed de praesentia morali, quae consistit in meritis et intercessione pro impia urbe interpositis, et sensus est, quod si sicut Daniel, ita etiam Noë et Iob pro urbe misericordiam divinam implorarent, tres viri nominati quidem damnum non paterentur, sed tamen vindictam divinam non averterent. His verbis iterum gravitas scelerum monstratur, quibus Iudaei contaminati erant, quod non monstraretur, si sancti viri defuncti nunquam cum vivis misericordiam divinam implorarent, et consequerentur. Zach. 1, 12 ita Angelus pro populo israëlitico Deum deprecatur: *Domine exercituum, usquequo non misereberis Ierusalem, et urbium Iuda, quibus iratus es?* Eundem porro angelum id impetrasse, pro quo Deum exoraverat, patet ex verbis proxime sequentibus: *Et respondit Dominus angelo, qui loquebatur in me verba bona, verba consolatoria;* ac paulo post: *Propterea haec dicit Dominus: Revertar ad Ierusalem in misericordiis; et domus mea aedificabitur in ea.* Ipse *Melanchthon* ineluctabilem huius argumenti vim sentiens in Apol. Confess. august. l. c. profitetur: «*Largimur*, quod angeli orent pro nobis; extat enim testimonium Zach. 1, 12, ubi Angelus orat: *Domine exercituum* etc. » Extant autem hac de re etiam alia testimonia. Angelum enim pro eiusdem populi reditu orasse, ex Daniele (1) discimus, illius partes adiuvante *Michaële, uno ex Principibus*, dum *Princeps* Persarum utrique obsisteret, et quod optabat, obtinuisse. Exinde patet, quaenam sollicitudo angelorum fuerit, ut pro suo quisque populo deprecaretur. Non minus clara sunt, quae in Scripturis habentur circa sanctorum vita functorum intercessionem. Nam II Machab. XV,

(1) Cap. 10.

12 Iudas Macbabaeus vidit *Oniam*, summum Sacerdotem, qui e vita iam decesserat, *manus protendentem orare pro omni populo Iudaeorum;* et ibid. (v. 14) Onias dixit Iudae Macbabaeo de Ieremia Propheta diu ante defuncto: *Hic est fratrum amator, et populi Israël: hic est qui multum orat pro populo et universa sancta civitate, Ieremias Propheta Dei.* Librum istum canonicum esse, Ecclesia definivit. Protestantes quidem illud non admittunt; sed tamen negare nequeunt, citatum librum apud Iudaeos in maxima auctoritate fuisse, et in primaeva Ecclesia lectum ad fidelium instructionem, ideoque eius doctrinam veram et sanam esse: quam non tantum non correxerunt Christus et Apostoli, sed adprobarunt firmaruntque. Sane dum Christus dixit, sanctos in regno suo sessuros super thronos, et iudicaturos duodecim tribus Israël(1), dum Paulus testatur, ipsos conregnaturos esse cum Christo (2), non possumus non inferre, sanctos etiam in intercessione Christi pro sua Ecclesia partes habere. Denique Apoc. V, 8 legitur: *Viginti quatuor seniores ceciderunt coram Agno, habentes singuli citharas et phialas aureas plenas odoramentorum, quae sunt orationes sanctorum:* quibus verbis, ut nonnulli putant, significatur, quod sicut angeli, ita animae beatae in coelo offerant Deo *orationes sanctorum* in terra viventium, eas suis intercessionibus, et patrociniis adiuvando: alii autem per *orationes sanctorum* eas intelligunt, quas sancti in coelo fundunt non pro se, quoniam iis non indigent, sed pro hominibus viatoribus, qui illis adiuvantur. Haec explicatio confirmari videtur per locum parallelum Apoc. VIII, 3 etc., ubi dicitur: *Alius angelus venit, et stetit ante altare habens thuribulum aureum, et data sunt illi incensa multa, ut daret de orationibus sanctorum omnium super altare aureum, quod est ante thronum Dei. Et ascendit fumus incensorum de orationibus sanctorum de manu angeli coram Deo.* Cum enim bic sermo sit *de orationibus sanctorum omnium*, vix admitti potest, quod per sanctos omnes iusti tantum in terra degentes, non autem sancti in coelo regnantes intelligantur, cum sicut in capite quinto, ita et in fine capitis septimi de sanctis tantum comprehensoribus sermo instituatur.

(1) Luc. 22, 30. (2) II Tim. 2, 12.

2. *Ss. Patres* magno consensu tradunt, angelos et sanctos pro hominibus intercedere. *Origenes* (3) c. Celsum, loquens de angelis et animabus cum Deo regnantibus ait: « Adiuvant eos, qui summum Deum colere volunt, illum eis conciliant, suas illorum precibus adiungunt preces, simul cum eis postulant. » Homil. 3 in Cantic. haec habet: « Omnes sancti, qui de hac vita decesserunt, habentes adhuc charitatem erga eos, qui in boc mundo sunt, si dicantur curam gerere salutis eorum, et iuvare eos precibus suis, non erit inconveniens. Scriptum namque est in Machabaeorum libris: *Hic est Ieremias Propheta Dei, qui semper orat pro populo.* » Et Hom. 26 in Num. n. 6 scribit: «Quis enim dubitat, quod sancti quique patrum et orationibus nos efficaciter iuvent? » *S. Cyprianus* (4) de beatis dicit: « Magnus illic (in coelo) nos charorum numerus exspectat, parentum, fratrum, filiorum frequens nos et copiosa turba desiderat, iam de sua immortalitate secura, et adhuc de nostra salute sollicita. » Et in Epist. 57 ad Cornelium scribit: « Memores nostri invicem simus... utrobique pro nobis semper oremus... Et si quis nostrum isthinc prior divi-

(3) Lib. 8, n. 64. (4) Lib. de mortal.

nae dignationis celeritate praecesserit, perseveret apud Dominum nostra dilectio, pro fratribus nostris apud misericordiam Patris non cesset oratio: » Ubi S. Pater precandi munus non ei, *qui superstes fuerit*, ut quidam ex Protestantibus volunt, sed illi commendat, qui *prior discesserit* et *apud Dominum* fuerit (1). — Idem lib. de discipl. et habitu Virginum has ita exhortatur: « Durate fortiter, spiritaliter pergite, pervenite feliciter (ad gloriam coelestem); tantum mementote tunc nostri, cum incipiet in vobis virginitas honorari. » *Eusebius Caesar*. lib. 12 Praepar. evang. (2), dicit, iam Platonem docuisse, animas defunctorum homines viatores iuvandi virtutem habere: quod autem Plato probare non valuit, id, ait, probari traditione et exemplo Ieremiae II Mach. XV (3). Et ibid. inquit, « nos honorare sanctos, quorum intercessione non parum apud Deum iuvari profitemur. » *S. Hilarius* in Psalm. CXXIV, v. 2 cum ad constantiam in bono fideles exhortaretur, addit: « Neque desunt stare volentibus sanctorum custodiae, neque Angelorum munitiones; dicitur enim: *Montes in circuitu eius, et Dominus in circuitu populi sui*..... Quomodo possumus *montes* non eos significatos esse intelligere, qui supra terrenam naturam iam gloriosi in rebus Dei exultant? Ac ne leve praesidium in apostolis, vel patriarchis et prophetis, vel potius in angelis, qui Ecclesiam quadam custodia circumsepiant, crederemus, adiectum est: *Et Dominus in circuitu populi sui* etc. » Si nempe sancti intercedunt, etiam Dominus adiuvat. *S. Basilius* Orat. 20 in 40 Martyres, de istis dicit: « Hi sunt, qui nostram tenentes regionem, quasi quaedam turres contra adversariorum incursum refugium exhibent: » et inferius eosdem nominat « communes custodes generis humani - orationis adiutores, legatos potentissimos. » *S. Gregorius Naz.* (4) Orat. funebr. in patrem de eodem dicit: « Nunc tanto magis proficit nobis precibus, quanto Deo propinquior est, postquam vincula deposuit corporalia. » Et in Orat. funebr. de S. Basilio (5) inquit: « Nunc ille quidem in coelis est, illic etiam, ni fallor, sacrificia pro nobis offerens, et pro populo preces fundens; neque enim ita nos reliquit, ut prorsus desereret. » *S. Gregorius Nyss.* Orat. de S. Theodoro ait: « Ipse ad Deum abiit, nobis vero memoriam certaminis pro doctrina reliquit, populos congregans, Ecclesiam erudiens, daemones arcens et fugans, angelos pacificos reducens, rogans a Deo pro nobis utilia, variorum morborum medicinae officinam hunc locum efficiens. » *S. Chrysostomus* Hom. in ss. Mm. Iuventin. et Maximin. (in fine) inquit: « Sicut milites vulnera, quae in praeliis sibi inflicta sunt, regi monstrantes, fidenter loquuntur, ita et illis in manibus absecta capita gestantes, et in medium afferentes, quaecunque voluerint, apud Regem coelorum impetrare possunt. » *S. Ambrosius* lib. de viduis (6) scribit: « Habetis proximos, qui pro vobis supplicant. Habetis apostolos proximos, habetis martyres proximos, si in ipsa martyribus devotionis societate misericordiae quoque muneribus appropinquetis. Pro socru rogant Petrus et Andreas frater eius: tunc pro affine poterant, iam nunc possunt pro nobis et pro omnibus impetrare. » *S. Hieronymus* Epist. ad Paulam de obitu Blesillae

(1) I Thess. 4, 16. (2) Cap. 1.
(3) Lib. 13, c. 7.

(4) Orat. 18 (al. 19), n. 4.
(5) 43 (al. 20), n. 8. (6) Cap. 9, n. 54, etc.

inquit: « Pro te Dominum rogat, mihique veniam impetrat peccatorum. » *S. Augustinus* in Enchirid. (1) de Ecclesia triumphante dicit: « Haec in sanctis angelis beata persistit, et suae parti peregrinanti, sicut oportet, opitulatur. » Et Enarrat. in Psalmo LXXXV (2): « Omnes martyres, qui cum Christo sunt, interpellant pro nobis. Non transeunt interpellationes ipsorum, nisi cum transierit gemitus noster. » *S. Leo M.* Serm. 1 de Ss. Petro et Paulo cap. 7 ait: « Sicut nos experti sumus, et nostri probavere maiores, credimus atque confidimus, inter omnes labores istius vitae ad obtinendam misericordiam Dei semper nos specialium patronorum orationibus adiuvandos. » Ss. Patrum testimoniis accedunt acta martyrum, quae fidem de sanctorum intercessione luculentissime contestantur. In vetustissimis enim actis *S. Ignatii M.* legitur, apparuisse per quietem *Ignatius*, nuper martyrio functus, « super orans nobis. » Acta martyrum *Scillitanorum*, qui anno 200 passi sunt, his verbis clauduntur: « Consummati sunt Christi Martyres mense iulio, die decimoseptimo, et intercedunt pro nobis ad Dominum Iesum Christum. » Eadem leguntur in actis *S. Maximi*, qui anno 230 martyrium subiturus ad Proconsulem Optimum dixit: « Gratia Christi salvum me faciet in aeternum, omnium sanctorum orationibus, qui in hac colluctatione certantes vestras superaverunt insanias, nobisque virtutum exempla reliquerunt. » *S. Theodotus*, qui anno 303 martyr occubuit, cum vidisset fratres suos flentes, eos consolaturus dixit: « Deinceps in coelis cum fiducia pro vobis Deum deprecabor. » Haec acta inveniuntur ap. *Ruinart.* — Praeterea *Eusebius* lib. 6 Hist. eccl., cap. 5 narrans martyrium s. virginis *Potamioenae*, quae initio saeculi tertii obiit, haec habet: « Cum vulgus eam vexare, et obscoenis verbis ei illudere conaretur, Basilides quidam eos, qui contumeliam virgini inferebant, absterrens propellebat, multaque misericordiae et humanitatis indicia erga illam praebebat. Illa vero benignitatem hominis erga se libenter amplectens bono animo eum esse iussit; se namque post obitum salutem ipsius a Domino impetraturam, et collata in se beneficia brevi remuneraturam esse. » Atque ut promisit, factum est; Basilides enim ad fidem conversus et ipse martyr occubuit. Teste *S. Gregorio Naz.* (3) Iustina virgo ut se a Cypriani adhuc pagani magicis artibus liberaret, « Virginem Mariam supplex obsecravit, ut periclitanti virgini suppetias ferret. » Ultimo adduci possunt Concilia. In *Chalcedonensi* ann. 451 sexcenti circiter Episcopi exclamarunt: « Omnes haec ipsa dicimus: Flaviano aeterna memoria; Flavianus post mortem vivit, martyr pro nobis orat. » *Nicaenum II* Act. VI in fine haec habet: *Cum timore omnia agamus, postulantes intercessiones immaculatae Deiparae, item sanctorum angelorum, omniumque sanctorum. Tridentinum* Sess. XXV de invoc. et vener. sanctorum dicit, *Sanctos una cum Christo regnantes orationes pro nobis offerre.*

3. *Ratio* per fidem illustrata firmum praebet pro sanctorum intercessione argumentum; ipsa enim cognoscit, sanctis neque *potestatem*, neque *voluntatem* nos adiuvandi deesse. Nam ex S. Scriptura constat, etiam homines iustos in hac terra viventes per preces suas magna pro aliis beneficia impetrare posse. Cuius rei plura iam in V. T. occurrunt exem-

(1) Cap. 56. (2) N. 29.

(3) Orat. 24, (al. 18), n. 11.

pla, ut *Abrahami* (1), *Lothi* (2), *Iobi* (3), *Moysis* (4), *Samuelis* (5) et *Ieremiae* (6). In N. T. Iac. V, 16 dicitur: *Orate pro invicem, ut salvemini; multum enim valet deprecatio iusti assidua.* Quodsi autem viventes in terris, dum in statu probationis inveniuntur, ac periculis et imperfectionibus subiecti sunt, pro aliis orare et gratias impetrare possunt, multo magis id praestare valent, dum in coelo intime cum Deo coniuncti sunt, et ab eodem plene glorificantur. Neque enim ipsorum gloria perfecta esset et beatitudo imperturbata dici posset, si pro aliis nihil impetrare, aut si pro Ecclesia tantum in genere, non autem in particulari pro iis intercedere possent, quos in terra amaverunt, quorum necessitates cognoverunt, quarumque memoriam per transitum in alteram vitam non amiserunt. Hoc argumento iam Ss. Patres doctrinae catholicae adversarios perstrinxerunt. *S. Hieronymus* lib. c. Vigilantium n. 8 ait: « Si Apostoli et martyres adhuc in corpore constituti possunt orare pro caeteris, quando pro se adhuc esse debent solliciti, quanto magis post coronas, victorias et triumphos? Unus homo Moyses sexcentis millibus armatorum impetrat a Deo veniam, et Stephanus imitator Domini sui, et primus martyr in Christo pro persecutoribus veniam deprecatur; et postquam cum Christo esse coeperint, minus valebunt? » — Et *S. Augustinus* (7) de Sanctis inquit: « Si tunc opem ferre poterat umbra corporis (B. Petri), quanto magis nunc plenitudo virtutis? Si ad praesidia supplicantium tam potens fuit ante martyrium, quanto magis efficax post triumphum? » — Neque voluntas deest sanctis pro nobis intercedendi; nam teste Apostolo *Charitas nunquam excidit* (8): charitas ergo in altera vita non extinguitur, sed permanet, imo in coelesti beatitudine magis perficitur, cum rationes Deum ac proximum diligendi clarius a beatis cognoscuntur. Itaque si Sancti, cum in terris nobiscum versarentur, urgente charitate, paratissimi erant ad Deum pro nobis obsecrandum, multo magis nunc in coelis aucto charitatis incendio id praestabunt, praesertim cum pro se ipsis non amplius sint solliciti, ut observat *S. Hieronymus* lib. c. Vigilantium dicens: « Quapropter charitate in coelis longe amplificata, cum nihil sibi amplius habeant postulandum, toti, et sponte nostris miseriis consulunt. » — Praeterea sanctis probe notum est, quod I. Christus in summo quoque exaltationis statu sit *semper vivens ad interpellandum pro nobis* (9). Quomodo iam supponi potest, sanctos, qui per totam vitam suam Christum imitari nisi sunt, in gloria sua mutasse sensus suos, et pro hominibus intercedere nolle? Datur utique, sicut omnes in symbolo profitemur, *communio sanctorum;* Ecclesia nempe triumphans et militans unum corpus constituit, cuius caput Christus est: sicut autem Christus non est caput iners et otiosum, ita etiam necesse est, ut unum corporis membrum in aliud agat. Quid vero agit Ecclesia triumphans in militantem, si illa pro hac non intercedit? — Negata ergo intercessione sanctorum, admittitur in sanctis charitas, quae nihil operatur, et communio sanctorum inanis fit sonus, qui sensum non habet.

Nota. Protestantes maxime offenduntur, dum audiunt, angelos et san-

(1) Gen. 18, 23, etc. (2) Gen. 19, 21.
(3) C. 42, v. 8, etc. (4) Num. 12, 11.
(5) I Reg. 7, 8, etc. (6) C. 42, v. 2, etc.

(7) Serm. 29. (8) I Cor. 13, 8.
(9) Hebr. 7, 25.

ctos a catholicis intercessores et advocatos nominari; ac perpetuo clamitant, doctrinam istam impiam esse, et iniuriam maximam inferre Christo. Nam, aiunt, iuxta Apostolum: *Unus et mediator Dei, et hominum homo Christus Iesus* (1): impie igitur agit, qui alium mediatorem admittit; id autem fit a Catholicis, dum angelos et sanctos tanquam mediatores, intercessores et advocatos venerantur. Ex quo concludunt, Catholicos a doctrina Apostoli recedere, et maximam iniuriam irrogare Christo. — Facile autem ostenditur, quam iniusta sit talis Protestantium criminatio. Catholici enim non adversantur dicto Apostoli, sed cum ipso docent, quod Christus sit mediator primarius, et quod triplici de causa dicendus sit unus et solus mediator; 1. per modum redemptionis, quia solus dedit semetipsum redemptionem pro nobis; 2. quia mediator est non tantum ratione officii, quo Deum homini conciliat, sed etiam ratione personae, quia est medius inter Deum et hominem, cum ipse et Deus simul et homo sit; id, quod necessarium erat ad reconciliandum hominem Deo; 3. quia solus Christus ita est mediator omnium hominum, ut ipse nullo indigeat mediatore. Sub hoc triplici respectu Christus unus et solus mediator est, et nullum sibi aequalem habet. At Christus ut mediator primarius non excludit secundarium, inferiorem et subordinatum. Si hoc non admitteretur, etiam iusti viatores pro aliis orare licite non possent, sed intercessione sua Christo iniuriam inferrent, quod Protestantes ipsi non admittunt, cum S. Scriptura frequenter orationem pro aliis fusam et exemplis et dictis commendet. Si autem iusti in terra viventes sine iniuria Christi intercessores esse pro aliis possunt, cur non poterunt Sancti cum Christo in coelo regnantes? Matth. XXIII, 10 legitur: *Magister vester unus est Christus*; et tamen alii quoque *Doctores* et *Magistri* vocantur Ephes. IV, 11, etc. (2), magisterium nempe Christi primarium non excludit secundarium et subordinatum. Ita pariter apud Matth. Christus ait: *Unus est bonus Deus* (3), et tamen ab eodem Christo etiam homines *boni* nominantur (4), non autem eodem sensu, quo Deus bonus dicitur. Quamvis ergo in Scripturis Christus *unus mediator* dicatur, idcirco non sequitur, nomen hoc in sensu minus stricto sanctis tribui non posse, cum idipsum de Moyse Scriptura doceat, Deut. V, 5 dicente: *Ego sequester, et medius fui inter Dominum, et vos in tempore illo*, et Gal. III, 19 legatur: *Lex ordinata per angelos in manu mediatoris*. Iniustissime igitur nos criminantur adversarii, dum sanctos mediatores, intercessores seu advocatos secundarios, Christo longe inferiores, ipsique penitus subordinatos dicimus, per quod certe nulla prorsus iniuria infertur Christo. Nam sancti dicuntur a nobis mediatores, non quod eos fungi dicamus vice Christi, aut adiuvare mediationem et intercessionem Christi infinite ex se sufficientem; sed quia tanquam advocati secundarii, ac Christo subordinati, adiuvant nos potenti sua intercessione, quae omnem vim suam habet ex meritis Christi, impetrando a Christo, ut merita illius nobis applicentur in ordine ad consequenda beneficia, quae petimus. Praeterea longe alium modum pro nobis intercedendi in sanctis admittimus, quam in Christo. Christus enim qua homo,

(1) I Tim. 2, 5.
(2) II Tim. 1, 11; Hebr. 5, 12.
(3) Matth. 19, 17.
(4) Matth. 5, 45; Luc. 6, 45.

subsistens subsistentia Verbi (ut Deus enim, sive sola natura divina intercedere et mediare non potest) auctoritative se interponit, exhibens sua merita infiniti valoris, quibus nihil denegari potest. Sancti autem in coelo, ut et in hac vita existentes, modo supplicum per Christum, et a Christo rogant, non tam sua, quam Christi merita allegantes, horumque intercessio, absolute loquendo, potest non exaudiri. Per talem doctrinam Christus ut mediator certe non deprimitur, sed potius exaltatur. Sicuti enim in regno naturae omnipotentia Dei, quae omnia immediate perficere posset, etiam per causas secundarias, ad varios effectus producendos a se creatas, maxime honoratur: ita etiam in regno gratiae omnipotentia et bonitas Christi maxime glorificatur, dum intercessores secundarios admittit, quos sanguine suo redemit, et per gratiam suam tam conspicuos sanctitate reddidit, ut ad gloriam coelestem elevati fidenter ad thronum divinum accedere, et pro aliis beneficia impetrare queant.

ARTICULUS III.

De invocatione Sanctorum.

§ 792. Quamvis Protestantes intercessionem sanctorum non penitus negent, sed admittant, quod isti saltem in genere pro Ecclesia orent, invocationem tamen sanctorum prorsus respuunt, eamque ut absonam et inutilem, vel etiam ut illicitam et impiam exagitant. Catholici vero ex ipsa sanctorum intercessione rectissime inferunt, eorundem invocationem licitam, et utilem esse. Ecclesia autem catholica nullatenus docet, invocationem sanctorum ad salutem absolute necessariam esse; nam iam *Io. Ekius* in Enchir. c. 5 ait: « Liberam esse hanc pietatem; consuli, non praecipi, suaderi exemplo, non imperio. » Et *Hen. Holden* (1) inquit: « Falso nos criminantur haeretici, cum docere et credere nos clamitant, sanctos invocari debere sub aeterna damnationis poena. » Et *Card. Gotti* (2) scribit: « Usus vel non usus invocationis Sanctorum res est disciplinae; an vero huiusmodi usus optimus, utilis dicendus sit, necne, res est dogmatis; neque vetus Ecclesia Eustatium, et Vigilantium proscripsit ex eo, quod Sanctos non invocarent, sed quia huiusmodi usum detestabantur docentes, nec honorem, nec invocationem Sanctis deberi. » Praeterea iuxta doctrinam catholicam licitum non est ita Sanctos invocare, ut nobis tanquam auctores beneficiorum divinorum gratiam, vel gloriam aliaque ad beatitudinem consequendam media concedant, aut etiam sanitatem corporis largiantur; hanc enim sicut alia dona solus conferre potest, qui bonorum omnium est largitor, Deus. Opem ergo et beneficia non a Sanctis, sed a Deo per eorum intercessionem expectanda esse censemus; invocationem autem Sanctorum habemus ad instar adminiculi cuiusdam, quo facilius impetremus ipsorum intercessionem, opem, quam a Deo per Christi merita efflagitamus. Talem autem Sanctorum invocationem licitam et utilem esse ex utroque Revelationis fonte, ex *S. Scriptura et Traditione* probatur.

1. ***Argumentum biblicum.***

§ 793. Licitam, bonam, et utilem esse sanctorum invocationem sacrae Litterae imprimis ostendunt, quae duplex nobis suppeditant argumentum ineluctabile ad causam catholicam tuendam, quia ex una parte *in-*

(1) Lib. 2 analys. fidei, c. 7.

(2) Lib. 1 vera Chr. Ecclesia, art. 14.

vocationem iustorum viventium in terra commendant, et ex altera parte *exempla invocationis Angelorum et Sanctorum* commemorant.

1. In S. Scriptura invocatio iustorum in terra viventium non solum licita et honesta declaratur, sed etiam ut maxime utilis commendatur. In periodo Patriarchali Abimelech missus est ad Abrahamum, ut delicti veniam obtineret isto deprecante; ait enim Deus ad Abimelech: *Orabit pro te* (Abraham) *et vives* (1): et ibid. dicitur: *Orante autem Abraham, sanarit Deus Abimelech, et uxorem* (2). Eliphaz Themanites eiusque socii intellexerunt, iram quam imperitis sermonibus provocaverant, precibus Iobi mitigandam esse. Deus enim ad ipsos dixit: *Ite ad servum meum Iob, et offerte holocaustum pro vobis: Iob autem servus meus orabit pro vobis: faciem eius suscipiam, ut non vobis imputetur stultitia* (3). Quis iam dubitabit, invocationem iustorum licitam, honestam et utilem esse, cum Deus ipse homines poena dignos ad illam impulerit, et his ad intercessionem tantum iustorum misericordiam exhibuerit? — In periodo mosaica Israëlitae dixerunt ad Samuelem: *Ne cesses pro nobis clamare ad Dominum Deum nostrum, ut salvet nos de manu Philisthinorum* (4); et additur: *Et clamavit Samuel ad Dominum pro Israël, et exaudivit eum Dominus* (5), Israëlitae enim mirabilem victoriam de Philisthiim reportarunt. In periodo christiana Apostoli ipsi se fidelium viventium orationibus commendarunt, et hanc mutuam invocationem et intercessionem, ut maxime efficacem et utilem praedicarunt. Paulus ad Rom. scribit: *Obsecro vos, fratres, per D. N. I. Christum, et per charitatem sancti Spiritus, ut adiuvetis me in orationibus vestris pro me ad Deum* (6). Ad Ephes.: *Estote vigilantes in omni instantia, et obsecratione pro omnibus sanctis* (7). Coloss. c. IV, v. 2 etc.: *Orationi instate orantes simul et pro nobis, ut Deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi*. I Thess. V, 25: *Fratres, orate pro nobis*. Iacob V, 16 et alibi passim. Nisi ergo Protestantes clarissima Scripturae testimonia impie reiicere velint, fateri omnino debent, invocationem iustorum viventium licitam, et utilem esse. Hoc autem concesso, non possunt negare, etiam invocationem sanctorum in coelis regnantium bonam, licitam et utilem esse. Consequentia ex se patet; nulla enim ratio assignari potest, quare bonum, licitum et utile sit ad orationes viventium confugere, inutile vero, malum et illicitum sit censendum confugere ad orationes eorum, qui in coelis sunt; et quare invocatio viventium non deroget divinae bonitati, nec ulla per eam afficiatur iniuria Christus Iesus mediator et Salvator noster, invocatio autem sanctorum deroget divinae bonitati, et Christo sit iniuriosa. Imo si bonum et utile est, invocare iustos viventes, qui in hac vita tentationibus, et imperfectionibus subiecti sunt, multo magis ut bonum ac utile censendum est invocare sanctos qui omnino puri, et Deo intime uniti sunt, a Deo glorificantur, et in felicissimo suo statu pro hominibus intercedere efficaciore virtute possunt, et perfectiori charitate volunt. — Quod si adversarii excipiant, sanctos qui omnipraesentes non sunt, non audire nos, et ignorare preces et vota nostra; quae quidem unica exceptio est, quae fieri posset:

(1) Gen. 20, 7. (2) V. 17. (3) Iob, 42, 8.
(4) I Reg. 7, 8. (5) V. 9.

(6) C. 15, v. 30 (7) Ephes. 6, 18.

reponimus, ex eadem divina revelatione nobis constare, saltem Deo manifestante, angelis et sanctis ea innotescere. In ipsa S. Scriptura argumenta indigitautur, quae ostendunt, angelos et sanctos eorum notitiam habere, quae in terris fiunt. Sic II Paral. cap. XVIII narratur, Eliam Prophetam litteras ad Ioram regem Iuda dedisse aliquamdiu post mortem. Tob. XII Angelus Raphaël orationes Tobiae novit, quas Deo obtulit. Zach. I, 12 Angelus calamitatem populi iudaici vidit pro quo intercessit. Luc. XV legitur, gaudium esse in coelo super uno peccatore poenitentiam agente; ast si hanc angeli et sancti non cognoscerent, quomodo de illa gaudere possent? Luc. XVI factum, sive parabola describitur, in qua supponitur, Abrahamum divitis epulonis, et Lazari in terra viventium statum apprime novisse. Apostolus I Cor. IV scribit: *Spectaculum facti sumus mundo, et angelis et hominibus;* quibus verbis eadem notitia angelis et hominibus tribuitur. Quod autem de angelis scriptum est, etiam de illis recte affirmatur de quibus Christus inquit: *Aequales enim angelis sunt* (1). Denique in Apocalypsi testimonia multa occurrunt, quae ostendunt, Ecclesiae triumphanti sortes et orationes Ecclesiae militantis notas esse. Et sane, si Deus, ut testatur symbolum, vult *communionem sanctorum*, quae in eo consistit, ut Ecclesia militans triumphantem colat, et invocet, haec vero pro illa intercedat, congruenter admittendum est, Deum velle et efficere, ut angeli et sancti orationes hominum viatorum ad se directas cognoscant: admittendum, inquam, id est, quamvis modum, quod id a Deo perficitur, explicare non possemus, quia ignorantia modi non tollit certitudinem facti. Varii autem modi assignari possunt, quibus preces fidelium viatorum sanctis in coelo pateflant. Potest enim id per angelos custodes fieri, qui omnibus fidelibus praesentes sunt: unde *S. Augustinus* lib. de cura gerenda pro mortuis (2) dicit: « Possunt et ab angelis, qui rebus, quae aguntur hic, praesto sunt, audire aliquid mortui, quod unumquemque illorum audire debere iudicat, cui cuncta subiecta sunt. » Neque Deus angelis indiget, sed etiam immediate electis suis in coelo preces, quae a fidelibus ad ipsos diriguntur, revelare potest, quod Deus unico, generali et simplicissimo decreto praestare valet, quo statuit, ut angelis et sanctis fidelium viventium orationes ad se directae notae sint. Hinc *S. Augustinus* ibidem dicit: « Possunt etiam spiritus mortuorum aliqua quae hic aguntur, quae necessarium est eos nosse — non solum praeterita et praesentia, verum etiam futura, Spiritu Dei revelante, cognoscere: sicut non omnes homines, sed prophetae, dum hic viverent, cognoscebant, nec ipsi omnia, sed quae illis esse revelanda Dei providentia iudicabat. » Denique certum est, quod angeli et sancti visione beatifica fruantur; unde in Verbo, seu in essentia divina omnia vident, quae ad honorem et beatitudinem ipsorum referuntur. Haec sententia probatur auctoritate *S. Gregorii M.* qui (3) dicit, quod de animabus sanctis, « quae intus omnipotentis Dei claritatem vident, nullo modo credendum est, quia foris sit aliquid, quod ignorent. » Et *S. Thomas* in Suppl. (4) fatetur quidem, sanctos per visionem beatificam non omnia videre, quia essentiam divinam non comprehendunt: « Sed, ait, unusquisque beatus tan-

(1) Luc. 20, 36. (2) C. 15, n. 18.

(3) L. 12 Moral. c. 14. (4) 3 p. q. 72, art. 1.

tum de aliis rebus necessarium est, ut in essentia divina videat, quantum perfectio suae beatitudinis requirit. Hoc autem ad perfectionem beatitudinis requiritur, ut homo habeat quidquid velit, nec aliquid inordinate velit. Hoc autem recta voluntate quilibet vult, ut ea quae ad ipsum pertinent cognoscat. Unde cum nulla rectitudo sanctis desit, volunt cognoscere ea, quae ad ipsos pertinent; et ideo oportet, quod illa in Verbo cognoscant. Hoc autem ad eorum gloriam pertinet, quod auxilium indigentibus praestent ad salutem, sic enim Dei cooperatores efficiuntur, quo nihil est divinius, ut ait *Dionysius* de coel. hier. Unde patet, quod sancti habent cognitionem eorum, quae ad hoc requiruntur; et sic manifestum est, quod in Verbo cognoscunt vota et devotiones, et orationes hominum, qui ad eorum auxilium confugiunt. » Hoc idem iam docuerat *Hugo Victorinus* (1) scribens: « Hoc certum est, sanctorum animas in secreto divinae contemplationis constitutas, eorum, quae foris aguntur, tantum scire, quantum illis vel ad gaudium, vel nobis ad auxilium prodesse constat. Nos intercessores apud Deum quaerimus quid amplius vis? times, ne forte non orent, qui semper orant? » — Ultimo notandum est, quod ad dogma catholicum stabiliendum non sit necesse, ut a nobis probetur, quod sancti in specie vota et preces nostras cognoscant. Supervacanea enim non esset sanctorum in coelo existentium invocatio, etsi concederemus, non agnoscere illos orationes nostras notitia speciali, sed notitia quadam duntaxat generali. Sicuti enim nos pro mortuis, quamvis ubi sint, et quid agant, ignoremus, quotidie, et utiliter preces fundimus, ita sancti cum Christo regnantes generaliter pro indigentiis supplicantium deprecari non desinunt: et Deus, qui omnia novit, certissime efficit, ut qui sanctos invocaverint, eorum intercessionis participes reddantur.

2. S. Scriptura etiam exempla proponit invocationis angelorum et sanctorum, quae non solum nullibi reprehenditur, sed potius tanquam utilis et efficax praedicatur. Sic Gen. XIX, 18 etc. angelos precatus est *Loth*, et obtinuit, ne urbs Segor igne de coelo misso interiret. Gen. XXXII *Iacob* cum Angelo luctatus, benedictionem ab eo petiit, et obtinuit. Idem Iacob nepotibus suis Ephraim, et Manassi benedicens ait: ***Angelus, qui eruit me de cunctis malis, benedicat pueris istis: et invocetur super eos nomen meum; nomina quoque patrum meorum Abraham et Isaac, ut crescant in multitudinem super terram*** (2). *Tobias* (3) Angelum Domini precatur, ut filium comitetur, et tueatur in via. Daniel (4) ab Angelo vires sibi dari postulat, ut eum audire possit. Imo et in N. T. praeclarum habetur invocationis angelorum exemplum. Nam Ioannes septem Ecclesiis Asiae his verbis bene precatur: ***Gratia vobis, et pax ab eo qui est, et qui erat, et qui venturus est, et a septem spiritibus, qui in conspectu throni eius sunt*** (5). Ergo licita est invocatio sanctorum, cum borum et angelorum par sit ratio, eo quod sancti, qui regnant in coelis, aequales sint angelis. Quinimo non angeli modo sunt a fidelibus in V. T. invocati, sed sanctorum etiam merita apud Deum fuerunt commemorata ut per haec beneficia divina facilius obtinerentur. Exod. XXXII, 13 Moyses ita orat: ***Recordare, Domine, Abraham, Isaac et***

(1) Lib. 2 de Sacram. p. 16, c. 11.
(2) Gen. 48, 16. (3) Cap. 5. (4) Cap. 10.

(5) Apoc. 1, 4.

Israël servorum tuorum; in quem locum scribens *Theodoretus* (1) dicit, Moysem cum se non existimaret sufficientem ad placandum Deum, adhibuisse etiam patrocinium Patriarcharum. II Paral. c. VI Salomon precatur: *Memento misericordiarum David servi tui:* et Ps. CXXXI. 1: *Memento, Domine, David, et omnis mansuetudinis eius:* et infra: *Propter David servum tuum non avertas faciem Christi tui*. Dan. III, 35 sancti tres iuvenes in fornace babylonica orarunt: *Neque auferas misericordiam tuam a nobis propter Abraham dilectum tuum, et Isaac servum tuum, et Israël sanctum tuum.* Ubi ait *Bellarminus* (2): « Notandum est quia ante Christi adventum sancti qui moriebantur, non intrabant in coelum, nec Deum videbant, nec cognoscere poterant ordinarie preces supplicantium; ideo non fuisse consuetum in Testamento veteri, ut diceretur: S. Abraham, ora pro me etc., sed solum orabant homines eius temporis Deum, et allegabant merita sanctorum, qui iam obierant, ut illis ipsorum orationes iuvarentur. » Haec ipsa autem provocatio ad merita sanctorum species est invocationis, quia generatim sancti invocantur ex hac potissimum ratione, quod propter magna merita, quibus Deo placuerunt, eorundem intercessio efficacissima existimetur. Talis autem provocatio ad merita sanctorum non solum in S. Scriptura nullibi reprehenditur, sed potius ut Deo accepta, et hominibus utilis approbatur, quia legitur quod per orationem Moysis *placatus est Dominus* (3), et tres pueri in medio ignis illaesi conservati sunt.

Nota. Adversarii ex eadem S. Scriptura doctrinam nostram impugnare conantur.

Obi. I. Nullum extat in S. Scriptura mandatum, monitum, aut exemplum invocationis sanctorum. E contra Scripturae nos docent, ad Deum confugiendum nobis esse in necessitatibus nostris, non autem ad sanctos. Psal. CIV, 1 dicitur: *Confitemini Domino, et invocate nomen eius.* Christus ipse Apostolos sic orare iubet: *Pater noster,* etc. (4); et Io. XVI, 23 ita rursus eos alloquitur: *Si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis,* et alibi saepe. Hinc Paulus inquit: *Adeamus cum fiducia ad thronum gratiae, ut misericordiam consequamur* (5). Et sane Deus solus est omnipotens, et plenus charitate, qui graviter per diffidentiam offenditur, quam ostendimus in necessitatibus nostris ad sanctorum patrocinia recurrentes.

Resp. Mirum non est, in S. Scriptura non legi praeceptum de invocatione sanctorum; hanc enim absolute a Deo praeceptam non esse, ipsi Catholici fatentur. Monemur autem in S. Scriptura, iustos in terra viventes, et ideo magis sanctos in coelo regnantes invocare. Exempla invocationis angelorum, imo et sanctorum plura iam adducta sunt. Caeterum si nihil hac de re in S. Scriptura legeretur, sufficeret Traditio, quae est alter revelationis fons. Citata Scripturae loca doctrinae catholicae non adversantur. Nam etiam iuxta hanc Deus ut auctor et largitor omnium bonorum considerandus, ad ipsum confugiendum, et in ipso tota spes collocanda est. Ideo Catholici quoque persaepe immediate Deum invocant, et frequentissime orationem dominicam recitantes praeceptum Christi adim-

(1) Quaest. 67 in Exod.
(2) Lib. I de Sanct. beatit., cap. 19.
(3) Exod. 32, 14.
(4) Matth. 6, 9; Luc. 11, 2.
(5) Hebr. 4, 16.

plent. Dum autem hincinde sanctos invocant, iterum ad Deum confugere dicendi sunt, sed mediate, quia sanctos ut intercessores adhibent. Quod praeclare exponit S. *Thomas* (1) dicens: « Oratio porrigitur alicui dupliciter: uno modo quasi per ipsum implenda, alio modo sicut per ipsum impetranda. Primo quidem modo soli Deo orationem porrigimus, quia omnes orationes nostrae ordinari debent ad gratiam et gloriam consequendam, quem solus Deus dat secundum illud: *Gratiam et gloriam dabit Dominus.* (2) Sed secundo modo orationem porrigimus sanctis angelis et hominibus, non ut per eos Deus nostras petitiones cognoscat, sed ut eorum meritis et precibus orationes nostrae sortiantur effectum... et hoc etiam patet ex ipso modo, quo Ecclesia utitur in orando. Nam a S. Trinitate petimus, ut nostri misereatur; ab aliis autem sanctis quibuscumque petimus, ut orent pro nobis. » Talis autem modus Deum mediate per intercessores implorandi certe illicitus non est; alias enim etiam illicitum esset, orationem iustorum viatorum expetere, quod tamen ipsa Scriptura frequenter commendat, et quod ideo ipsi adversarii concedunt. Sicuti autem orationem iustorum viatorum, ita etiam intercessionem sanctorum invocamus, non quia Deo, sed quia nobis diffidimus. Credimus enim et profitemur, Deum solum omnipotentem et infinite bonum esse; sed nostra quoque demerita, et precum nostrarum imperfectiones cognoscimus. Et quamvis sciamus, Deum nos diligere, persuasum tamen nobis est, quod Deus sanctos plus diligat, quam nos, et paratior sit ad eos, utpote sibi magis amicos et coniunctos, audiendos, quam nos. Quam acceptus autem sit Deo talis humilitatis actus, ex Evangelio novimus. Nam. Luc. VII, 3 etc., Centurio se indignum existimans, qui ad Christum veniret, et ab ipso gratiam impetraret, misit seniores Iudaeorum tanquam intercessores ad ipsum. Tantum autem abest, ut ideo de diffidentia argueretur, ut potius Christus eius fidem maxime laudaverit, et eius petitionem insigni miraculo adimpleverit. Quamobrem rectissime *S. Augustinus* dixit: « Licet adhibere sanctos intercessores exemplo Centurionis (Luc. VII), non ex diffidentia bonitatis, sed ex reverentia maiestatis. »

Obi. II. Ipsi Catholici fatentur, fidem et spem virtutes esse theologicas, quae ad cultum latriae spectant. Ast, qui invocant sanctos, credunt in illos; ait enim Apostolus: *Quomodo invocabunt, in quem non crediderunt* (3)? Invocatio ergo sanctorum fidem in sanctos necessario supponit, et includit; per istam vero fidem cultum latriae sanctis deferunt, et ideo in crimen idololatriae prolabuntur. Eodem modo spes in solo Deo est reponenda; unde Ierem. XVII, 5 dicitur: *Maledictus homo, qui confidit in homine.* Catholici autem sanctos invocant, quia ab eis auxilium sperant, per quam spem iterum sanctis cultum latriae exhibent, crimen idololatriae committunt, et maledicti dicendi sunt, quia in hominibus confidunt.

Resp. Male abutuntur adversarii verbis Pauli, qui loquitur de fide in Iesum Christum, quae sine dubio eius invocationem praecedere debet; ipsa enim ratio dictat, neminem invocari posse, qui non creditur existens, et facultate iuvandi praeditus. Ideo pauperes eos invocant, quos divites, et ad eleemosynam dandam paratos

(1) 2 2, q. 83, art. 4. (2) Ps. 83.

(3) Rom. 10, 14.

credunt, nullamque per istam fidem idololatriam committunt. Nos quoque exemplo Pauli iustos in terra viventes invocamus, quia istorum intercessionem efficacem, et nobis proficuam credimus, et tamen fatentibus adversariis, neque per istam fidem, neque per illam invocationem peccamus, sed licite, pie et honeste agimus. Quam impudenti fronte igitur Protestantes idololatriae nos insimulant, quia sanctos invocamus, quos potentissimos in coelo intercessores credimus? — Non negamus, fidem, quae infallibili revelantis Dei auctoritate nititur, virtutem esse theologicam, et ad cultum latriae pertinere. Sed talem fidem non sanctis, sed soli Deo exhibemus; credimus enim in sanctos, quia Deus nobis revelavit, quod servos suos usque in finem perseverantes maxime glorificet, et quod ideo ipsorum intercessio apud thronum divinum efficacissima sit: quae si Deo revelanti credere non vellemus, in gravissimum incredulitatis crimen prolaberemur. Hinc Paulus ipse laudavit fidem, quae in sanctos habetur; nam ad Philemonem (1) scribit: *Gratias ago Deo meo.... audiens charitatem tuam, et fidem, quam habes in Domino Iesu, et in omnes sanctos:* quae verba explicans *S. Hieronymus* observat, ea convenire cum illis, quae Ex. XIV, 31 leguntur: *Crediderunt Domino, et Moysi servo eius;* et deinde dicit: « Una atque eadem credulitas in Moysen refertur, et in Deum, ut populus, qui credebat in Dominum, aeque credidisse dicatur in servum. Hoc autem non solum in Moyse, sed in omnibus eius sanctis est, ut quicumque credidit Deo, aliter eius fidem suscipere nequeat, nisi credat et in sanctos eius; non est enim in Deum perfecta dilectio et fides, quae in ministros eius odio et infidelitate tenuatur. » Etiam ratione spei iniusta est Protestantium criminatio. Catholici enim spem, quatenus est virtus theologica, in solo Deo reponunt, quia solum Deum ut auctorem et largitorem omnium bonorum considerant; in sanctis vero eatenus tantum confidunt, quatenus per istorum intercessionem desiderata bona facilius ab ipso Deo impetrari posse existimant. Sicuti ergo spei theologicae non opponitur invocatio iustorum in terra viventium, ita nec invocatio sanctorum in coelo regnantium. Si Ieremias dicit: *Maledictus homo, qui confidit in homine*, mox addit: *et a Domino recedit cor eius*. Propheta nempe his verbis comminatur maledictionem in eum, qui Deum prorsus deserens in homine tantum fidit: quod non fit a Catholicis, quibus persuasum est, sanctos omnem excellentiam suam a Deo habere, et per solam intercessionem apud Deum nos iuvare posse.

Obi. III. Inutilis est sanctorum invocatio, quia preces hominum non audiunt, quod ipsa S. Scriptura testatur. Nam III Reg. VIII, 39 legitur: *Tu nosti solus cor omnium filiorum hominum*. Sanctis ergo notitia denegatur, quae soli Deo tribuitur. Iob XIV, 21 de patre mortuo dicitur: *Sive nobiles fuerint filii eius, sive ignobiles, non intelliget*. Eccle.: *Viventes sciunt, se esse morituros, mortui vero nihil noverunt amplius* (2). Inter sanctos semper relati sunt Abraham et Iacob; et tamen de istis Isa. Propheta conqueritur: *Abraham nescivit nos, et Israël ignoravit nos: tu Domine, pater noster, redemptor noster* (3). Denique IV Reg. XXII, 20 Deus sic loquitur ad Iosiam regem: *Colligam te ad patres tuos, et colligeris ad sepul-*

(1) V. 4, etc. (2) C. 9, v. 5. (3) C. 63, v. 16.

crum tuum in pace, ut non videant oculi tui omnia mala, quae inducturus sum super locum istum: quae verba ostendunt, etiam iustos in altera vita ea non cognoscere, quae in terra contingunt. Frustra ergo sancti invocantur, qui preces nostras ignorant.

Resp. In V. T. cum clausum esset coelum, etiam iusti in gratia sanctificante mortui, et omnino puri ad visionem beatificam non pertingebant, et ideo eventus in terra contingentes aut etiam actiones ad ipsos spectantes cognoscere non potuerunt, nisi ipsis mediate per angelos, vel immediate a Deo revelarentur. Textus ergo, qui nobis opponuntur, cum ex V. T. desumpti sint, nullatenus infringunt argumenta, quae pro scientia sanctorum deduximus ex visione beatifica, qua modo sancti fruuntur. Hac observatione generali tota obiectio diluitur. Praestat autem, etiam singillatim ad quemlibet textum respondere. Etiam Catholici profitentur, quod III Reg. c. VIII dicitur, nempe Deum solum cognoscere omnium hominum corda. At S. Scriptura testatur, sanctis in terra adhuc degentibus ex revelatione divina innotuisse cogitationes aliorum, et sermones licet occultos. Sic *Samuel* Sauli dixit: *Omnia quae sunt in corde tuo, indicabo tibi* (1). (Dominus autem revelaverat). *Eliseus* noverat omnia verba, quae Rex Syriae loquebatur in conclavi suo (2). *Petrus* Act. V, cognovit in spiritu fraudem occultam Ananiae et Saphirae. Multo magis credendum est, Deum revelare sanctis ea, quae ad ipsos pertinent. Verum tamen manet citatum Scripturae effatum, quia solus Deus omnia cognoscit naturaliter, et ex propria virtute, sancti autem preces ad se fusas cognoscunt ex manifestatione Dei. Iob XIV sermo est de homine carnali, qui in hac vita valde sollicitus fuit, ut honores et divitias filiis post mortem suam relinquendas augeret. Hanc sollicitudinem neutiquam illi profuturam esse in altera vita ait Iob, quia in purgatorio, aut in ipso inferno repositus nesciet, quid de filiis agatur, quove in statu sint: ita *S. Gregorius M.* (3) textum Iobi exponit, additque, id de sanctis in coelo regnantibus dici non posse. Etiam Eccle. IX sermo est de peccatoribus, ut ex contextu patet, et sensus huius loci est, viventes, quia sciunt se morituros, possunt agere poenitentiam, et prospicere sibi de remedio salutis, ne in aeternum pereant: at mortui, qui in hac vita poenitentiam neglexerunt, nihil amplius noverunt, quod ipsis prodesse valeat, quia post mortem nullus datur poenitentiae locus. Isaiae textum exponit *S. Hieronymus* de cognitione non qualibet, sed approbationis, quod scilicet Abraham et Israël proprios non cognoscant, hoc est, non diligant filios, quoniam scelera sceleribus addebant: ideo S. Doctor citata verba ita interpretatur: « Nescit nos Abraham, et ignorat Israël, quia te offendimus; nec cognoscunt filios, quos a Deo suo intelligunt non amari. » Ex ultimo loco id solum infertur, quod mortui naturaliter nesciant quae aguntur in terris, et quod Deus tristes eventus ipsis manifestare nolit: certum autem pariter est, quod beati perfecte Deo uniti aequo animo, et sine ulla afflictione ferant amicorum, et propinquorum miserias et calamitates. Magnam igitur gratiam consecutus est Rex pius Iosias, quod e vivis sublatus, non carnalibus oculis debuerit dilecti a se populi diras aspicere calamitates.

(1) I Reg. c. 9, v. 15. (2) IV Reg. 6.

(3) Lib. 12, Mor. c. 14.

Obi. IV. Si Christus voluisset, ut sanctos invocemus, huius rei exemplum nobis dedisset, quia *coepit facere et docere* (1). Sed nuspiam Christus legitur angelos, patriarchas, aut prophetas mortuos invocasse, sed semper solum Patrem compellavit (2). Ergo iuxta exemplum Christi solum Deum invocare debemus

Resp. Quod nimis probat, nihil probat; ex argumentatione enim adversariorum sequeretur, quod ne Filium quidem et Spiritum sanctum invocare possemus. Imo Christus nuspiam legitur, iustos viatores invocasse; et ideo nefas erit, se horum orationibus commendare. Ne ad talia absurda perveniamus, attendendum est discrimen inter Christum, et nos. Mediator Dei et hominum, Filius aeterno Patri acceptissimus, Rex angelorum et sanctorum nullius intercessione indigebat: hinc neminem invocare potuit praeter Deum ob suam excellentiam, qua creaturas omnes longissime superabat. At longe dispar est ratio creaturae purae.

II. *Argumentum ecclesiasticum.*

§ 794. In Ecclesia Christi semper et ubique et ab omnibus creditum esse, angelorum et sanctorum invocationem licitam, piam et utilem esse, ex *Ss. Patribus* et *aliis monumentis ecclesiasticis* probatur.

1. *Ss. Patres* theoretice et practice fidem Ecclesiae de honestate et utilitate invocationis sanctorum contestantur. *Origenes* (3) scribit: « Obsecratio et postulatio, et gratiarum actio non absurde potest et sanctis offerri, harumque duae, postulatio, inquam, et gratiarum actio non sanctis modo, sed et hominibus; obsecratio vero sanctis tantum, si quis Paulus aut Petrus inveniatur, ut adiuvent nos, dignosque efficiant, qui fruamur concessa ipsis remittendorum peccatorum potestate... Quodsi hominibus sanctis illae preces offerendae sunt, quanto magis Christo? etc. » Et (4) in Ezech. angelum suum invocat dicens: « Veni, Angele, suscipe sermone conversum ab errore pristino. » *S. Cyprianus* lib. de stella et Magis, et Innocentium morte ait: « Sancti secretorum conscii divinorum propinquitate familiarissima clementiam Dei pro nostris exorent laboribus. » *Eusebius Caes.* (5) de praep. evang. disserens de sanctorum sepulcris, haec habet: « Nam et eorum sepulcra celebrare, et preces ibi votaque nuncupare, et beatas illorum animas venerari consnevimus, idque a nobis merito fieri statuimus. » *S. Athanasius* in Sermone in Evang. de Deipara inquit: « Intercede, hera et domina et regina et Mater Dei, pro nobis. » *S. Ephraem* Sermon. de poenit. seu oration. ascetica (6) fere in medio cum descripsisset sanctorum in coelo felicitatem exclamat: « Rogo vos, dilecti, convertite ad me benigna corda vestra, et orate pro me benignissimum unigenitum Filium Dei, ut misereatur mei, magna mihi peccata condonet, et habitationem concedat in medio tabernaculorum vestrorum, in atriis Paradisi deliciis pleni... Cum vos dilecti filii sitis, et vilis ego sim canis, micas de mensis vestris proiicite, ut impleatur in me quod scriptum est Matth. XV, 27: *Et catelli edunt de micis, quae cadunt de mensa dominorum suorum.* » Generatim, ait *Tricaletius* (7): « Nihi frequentius occurrit in S. Ephraem

(1) Act. 1, 1.
(2) Io. 11, 41, etc.; 12, 27, etc.; 17, 1, etc.; Luc. 22, 42.
(3) In lib. de Oratione. n. 14.
(4) Hom. 1, n. 7.
(5) Lib. 13, c. 11.
(6) Tom. 1 opp. graec.-lat. pag. 40, etc.
(7) Bibl. PP. t. 2, c. 14, art. 3.

operibus, quam sanctorum invocatio.» *S. Basilius* Hom. 20 in 40 martyres versus finem dicit: «Quantum laborares, ut vel unum reperires, qui pro te Dominum deprecaretur? Ecce quadraginta sunt, concordem effundentes orationem... Ubi ergo 40 sunt, quis de Dei assistentia dubitabit? — Qui angustia aliqua premitur, ad 40 martyres confugiat; qui laetatur, recurrat ad eosdem, ille quidem ut a malis liberetur, hic vero ut res sibi secundae esse pergant.» Et in Epist. 205 scribit: «Secundum immaculatam fidem Christianorum, quam divinitus sumus sortiti, credo in unum Deum omnipotentem, Patrem, Filium et Spiritum sanctum.... Suscipio autem Ss. apostolos et prophetas et martyres, et ad supplicationem, quae est ad Deum, hos invoco, ut per eos, id est, per interventionem eorum propitius sit mihi misericors Deus.» S. *Gregorius Naz.* (1) in laudem S. Basilii his verbis sanctum suum amicum defunctum invocat: «Tu vero, sacrum et divinum caput, e coelo nos, quaeso, inspice, carnisque stimulum a Deo nobis ad disciplinam datum, aut precibus tuis siste, aut certe, ut cum forti animo perferamus persuade, atque omnem nostram vitam ad id, quod maxime conducibile est, dirige.» Similia testimonia inveniuntur in Orat. 18, n. 4; Orat. 21, n. 37; Orat. 24, n. 4, 11 et 19. *S. Gregorius Nyss.* Orat. de S. Theodoro M. ita eundem alloquitur: «Intercede ac deprecare pro patria apud communem Regem et Dominum... Etiamsi superasti saeculum: at nosti affectus et usus, necessitatesque humanae conditionis: pete pacem, ut hi publici conventus non desinant, ne debacchetur, atque grassetur adversus templa altariave rabiosus et sceleratus barbarus, ne conculcet sancta profanus et impius... Nos enim etiam quod incolumes et integri conservati sumus, tibi beneficium acceptum referimus. Petimus autem etiam futuri temporis praesidium atque securitatem. Quodsi maiori etiam opus fuerit advocatione ac deprecatione, fratrum tuorum martyrum coge chorum, et cum omnibus una deprecare: multorum iustorum preces populorum peccata dissolvant. Admone Petrum, excita Paulum, nec non Ioannem theologum, et dilectum discipulum, ut Deus orationibus illorum suscipiat preces nostras.» Similia testimonia occurrunt in Orat. de S. Ephraem, et in illa de S. Meletio. *S. Cyrillus Hierosol.* Catech. 23 (2) n. 9 agens de incruento novi foederis sacrificio dicit: «Postea recordamur eorum quoque, qui obdormierunt, patriarcharum, prophetarum, apostolorum, martyrum, ut Deus eorum precibus et legationibus orationem nostram suscipiat.» *S. Ambrosius* in lib. de viduis (3) haec habet: «Obsecrandi sunt angeli pro nobis, qui nobis ad praesidium dati sunt: martyres obsecrandi, quorum videmur nobis quodam corporis pignore patrocinium vindicare. Possunt pro peccatis rogare nostris, qui proprio sanguine, etiamsi aliqua habuerunt, peccata laverunt. Isti enim sunt Dei martyres, nostri praesules, spectatores vitae, actuumque nostrorum. Non erubescamus, eos intercessores nostrae infirmitatis adhibere, quia ipsi infirmitates corporis, etiam cum vincerent, cognoverunt.» *S. Chrysostomus* (4) sanctorum invocationem commendat dicens: «Si videris, te puniri a Deo, ne profugias ad eius inimicos Iudaeos, ne magis etiam illum in te provoces,

(1) Orat. 43, al. 20, n. 82.
(2) Mystag. 5. (3) C. 9, n. 55.
(4) Hom. 8 adv. Iudaeos, n. 6.

sed ad amicos illius martyres ac sanctos, qui illi placuerunt, quique multam apud illum habent auctoritatem. » Et Hom. de S. Meletio n. 3 inquit: « Oremus omnes simul tam mulieres, quam viri, tam senes, quam iuvenes, tam servi, quam liberi sanctos harum precum socios recipientes. Est enim illis maior fiducia et amor in nos ferventior, ut haec nobis augeatur charitas, et nos omnes id consequamur, ut quomodo hic prope illorum sepulcra adstamus, ita illic quoque prope beata et aeterna eorum tabernacula esse, et bona aeterna nobis reposita consequi possimus. » *S. Hieronymus*, qui contra Vigilantium invocationem sanctorum vindicavit, in Epist. 27, quae est epitaphium Paulae, his verbis sanctam istam foeminam defunctam appellat: « Vale, o Paula, et cultoris tui ultimam senectutem orationibus iuva. Fides et opera tua Christo te sociant. Praesens, quod postulas, facilius impetrabis. » *S. Augustinus* (1) ait: « Habet ecclesiastica disciplina, quod fideles noverunt, cum martyres eo loco recitantur ad altare Dei, ubi non pro ipsis oretur, pro caeteris autem commemoratis defunctis oratur. Iniuria est enim pro martyre orare, cuius nos debemus orationibus commendari. » Idem asserit Tract. 84 in Io., n. 1. Et Serm. 316, n. 5 de Ss. Paulo et Stephano loquens dicit: « Ambo ibi nos videtis, ambo modo sermonem auditis, ambo pro nobis orate. » *S. Paulinus Nol.* (2) in S. Felicem M. canit: « Concurramus ad hunc spe conspirante patronum; suscipiat nostras placita pietate querelas, et dum natalem ipsius celebramus ovantes, ille preces nostras meritis pius adseret altis. Non est cura haec nova sanctis, exorare Deum pro peccatoribus aegris, vique boni meriti meritum superare sinistrum. » *S. Leo M.* (3) ait: « Sabbato apud B. Petrum vigilias celebremus, qui et orationes, et ieiunia et eleemosynas nostras precibus suis dignabitur iuvare. » Idem (4): « Credimus atque confidimus, inter omnes labores istius vitae ad obtinendam misericordiam Dei semper nos specialium patronorum orationibus adiuvandos. » *S. Gregorius M.* (5) scribit: « Fideles, qui de nullo suo opere confidunt, ad sanctorum martyrum protectionem currunt, atque ad sacra eorum corpora fletibus insistunt; promereri se veniam, eis intercedentibus, deprecantur. » Et alibi (6): « Hos ergo (Ss. Martyres) in causa vestri examinis, quam cum districto Iudice (Christo) habetis, patronos facite; hos in die tanti terroris illius defensores adhibete. Adsunt defensores nostri Ss. Martyres, rogari volunt, atque, ut ita dixerim, quaerunt ut quaerantur. Hos ergo adiutores vestrae orationis quaerite, hos protectores vestri reatus invenite. »

2. *Alia monumenta ecclesiastica* eandem universalem et constantem Ecclesiae fidem contestantur. Hanc nempe probant antiquissimae *liturgiae*, quae etsi saeculo IV demum conscriptae sint, publicum tamen et receptum universalis Ecclesiae usum et fidem exhibent, quae anterioribus saeculis viguit. Sic liturgia *Hierosolymitana*, *Iacobi* nomine inscripta, habet: « Praecipue vero sanctae et gloriosae semper Virginis, Genitricis Dei Mariae memoriam agimus. Memento illius, Domine Deus, et per eius orationes puras et sanctas parce,

(1) Serm. 159, n. 1.
(2) Carm. 23, v. 211, etc.
(3) Serm. 12 (al. 11) cap. 4.
(4) Serm. 82, c. 7. (5) Lib. 16 Moral., c. 64.
(6) Hom. 32 in Evang., n. 9.

et miserere nobis, et exaudi nos.» In liturgia *Romana*, *D. Petro* adscripta, dicitur: «Memoriam facimus imprimis sanctae, gloriosae, semperque Virginis Mariae, beatorum Apostolorum et Martyrum, et omnium sanctorum, quorum intercessione et precibus concede, ut in omnibus tua protectione muniamur.» In liturgia *Aethiopica*, cuius auctor *S. Matthaeus* creditus fuit, haec leguntur: «Custodi eos, Deus, in recta fide et in gloria omni tempore per preces et intercessionem, quam pro nobis facit Domina nostra, sancta et immaculata Virgo Maria, et per preces angelorum et patrum nostrorum patriarcharum, S. Ioannis Baptistae etc., quorum orationes et benedictiones, et auxilium et gratia sit nobiscum.» In liturgia *S. Basilii* legitur: «Sanctifica animas nostras, et corpora nostra intercessionibus S. Dei Genitricis, et omnium sanctorum, qui a saeculo glorificaverunt te.» In liturgia *S. Chrysostomi* dicitur: «Precibus sanctorum tuorum salva nos, Domine! S. Ioannis Baptistae, Ss. Apostolorum et Sancti huius, cuius memoriam agimus, et omnium sanctorum supplicationibus visita nos, Deus.» Similia exhibent liturgia *S. Marci*, *Ordo romanus*, Sacramentarium *Gregorii M.*, *leonianum*, *gelasianum*, *Missale gothicum*, *franciscum et gallicanum*. Monumenta haec inveniuntur in *Eus. Renaudotii* liturgiarum orientalium collectione, in *Mabillonii* Musaeo italico, in *Muratorii* opere: liturgia *Romana* vetus, et in *Assemani* Codice liturgico Ecclesiae universae. — Alia pro dogmate catholico ex tribus primis aerae christianae saeculis monumenta collegit *Blanchinus* in hist. quadripartita (1): in his exhibentur plurimae inscriptiones et epitaphia cum invocatione Ss. Martyrum. Haec eadem frequenter occurrit in actis genuinis Ss. Martyrum collectis a *Cl. Ruinart:* sic, ex. gr., in actis sinceris martyrii Ss. Triphonis et Respicii (2) legitur: «Convenerunt autem viri religiosi, et sacerdotes Domini, et dedicaverunt martyrium illorum cum omni honore... commendantes animas suas beatorum martyrum precibus.» Dogma catholicum probatur etiam ex condemnatione haereticorum. Cum enim saeculo IV ineunte *Eustatius* quidam venerationem et invocationem Ss. Martyrum impugnaret, *Concilium Gangrense* eundem condemnavit can. XX dicens: *Si quis superbiae usus affectu conventus abominatur, qui ad confessiones martyrum celebrantur, et ministeria, quae in eis fiunt, simul cum eorum memoriis execratur, anathema sit.* Et cum *Vigilantius* eundem errorem renovaret, a *S. Hieronymo* refutatus, et ab universa Ecclesia tanquam haereticus condemnatus est. Patres *Concilii Nicaeni II* in Decr. art. 4 dicunt: *Salutamus autem et dominicas et apostolicas voces, per quas didicimus sanctorum expetere intercessiones, quippe qui valent nos familiares reddere regi omnium Deo, custodientes videlicet mandata eius, et in virtutibus vivere procurantes:* ideo anathema dicunt illi, *qui sanctorum non postulat orationes, tanquam fiduciam habentium pro mundo intercedere secundum ecclesiasticam traditionem.* Idem *Concilium Oecumenicum* in fine Actionis VI dicit: *Cum timore Dei omnia agamus, postulantes intercessiones incontaminatae Deiparae, et semper Virginis Dominae nostrae Mariae, item Ss. angelorum, omniumque sanctorum, salutantes venerandas illorum reliquias, ut*

(1) Tab. 1, n. 7, n. 50, etc.

(2) An. 250, n. 6.

nos sanctitudinis eorum fiamus participes. Etiam *Concilium Francofurtiense* non longe post *Concilium Nicaenum II* approbavit invocationem sanctorum; hanc tamen regulam can. XLII praescripsit: *ut nulli novi sancti colantur, nec memoriae eorum per vias erigantur: sed hi soli in Ecclesia venerandi sunt, qui ex auctoritate passionum et vitae merito electi sunt.* Commemorari hic etiam meretur *Concilium generale Ephesinum* iam anno 431 habitum, in quo *S. Cyrillus Alex.* in Oratione, quam coram Patribus collectis ipso die S. Ioannis Evangelistae habuit, ita exclamat: « Mysterium hoc aperi, o Evangelista! affare etiam nunc, o B. Ioannes! remove nobis lapidem, sicut B. Iacob pastoribus: resera nobis puteum vitae. » Et in parte III *Concilii Chalcedonensis* habetur epistola, quam Episcopi Occidentales dederunt ad *Leonem Augustum*, et in qua de S. Proterio martyre ab Eutychianis Alexandriae in odium fidei occiso ita scribunt: « Sanctissimum quidem Proterium in ordine et choro sanctorum martyrum ponimus, et eius intercessionibus misericordem et propitium Deum nobis fieri postulamus. » *Concil. Tridentinum* (1) in decreto de invocatione sanctorum definitis verbis tradit, *bonum atque utile esse suppliciter eos (sanctos una cum Christo regnantes) invocare, et ob beneficia impetranda a Deo per Filium eius Iesum Christum Dominum nostrum, qui solus noster redemptor et salvator est, ad eorum orationes, opem, auxiliumque confugere: illos vero, qui negant, sanctos aeterna felicitate in coelo fruentes, invocandos esse; aut qui asserunt, vel illos pro hominibus non orare, vel eorum, ut pro nobis etiam singulis orent, invocationem esse idololatriam, vel pugnare cum verbo Dei adversarique honori unius mediatoris Dei et hominum Iesu Christi; vel stultum esse in coelo regnantibus voce vel mente supplicare, impie sentire.* Etiam Graeci schismatici in *Concilio Hierosolymitano* in causa Protestantium an. 1672 habito profitentur can. VIII: *Credimus, D. N. I. Christum solum esse mediatorem, seque ipsum dedisse pretium pro multis, et sollicitum suorum esse advocatum. Ad deferendas vero apud ipsum orationes nostras intercessores dicimus esse sanctos, quos in infinito Dei lumine videre nostra non modo non ambigimus, at etiam firmiter credimus et confitemur.* Idem profitentur in Synodo *CPtana* eodem anno habita can. XI, ubi etiam addunt: *Sed et sacerdotum, nec non et proborum hominum orationes valere apud Deum certissime credimus, easque nobis admodum pie postulamus.*

3. *Argumentum praescriptionis* egregie proponitur a *Clariss. Perrone* tract. de cultu sanctorum. cap. 3, qui cum Prop. II dogma catholicum ex traditione, et Ecclesiae praxi probasset, n. 59 haec addit: « Atque hinc exurgit argumentum praescriptionis, quod plane opprimit adversarios. Ipsis enim fatentibus, saeculo IV universam Ecclesiam iam invaserat haec superstitio, id est, saeculo IV receptus ab universa Ecclesia erat cultus, et invocatio sanctorum (Hoc quippe fatentur Centuriatores magdeburgici, centuria IV, cap. 4 et alii passim): ergo, concludimus, iamdiu recepta erat saeculo III. Etenim si innovatio contigisset, haec vel extemplo per totius christiani orbis conspirationem facta esset, vel sensim ac sine sensu. Prius vero asserere, absurdum est ac omnem fidem superat; posterius vero impossibile omnino fuit. Nec e-

(1) Sess. 25.

nim clanculum introducta est, ut vidimus, sed in publicis Christianorum coetibus obtinuit, ac publicis instructionibus. Plures saeculi IV persecutionibus Diocletiani, Maximiani, Maximini, Maxentii, Galerii et Licinii supervixerant, sub iisque erant, ac mutili interfuerunt *Concilio Nicaeno*. Disciplina tunc temporis recepta postulabat: *Secundum regulas Patrum bis in anno in unum convenire per singulas provincias Episcopos, ubi singula, quae emerserint, corrigantur*, ut statuit *Concilium Chalcedonense* can. IX. Rursum provinciales synodi communicare debebant cum universi orbis Episcopis per litteras encyclicas (iuxta can. V *Conc. Nicaeni*, et can. XX *Conc. Antiocheni*, an. 341). Si qua igitur fuisset in cultu, et invocatione sanctorum innovatio, aliqui saltem ex tot sanctissimis ac doctissimis Episcopis, quibus aetas illa maxime floruit, reclamassent. Ast tantum abest, ut adversus eam Episcopi reclamaverint, ut potius Faustum et Vigilantium huius invocationis impugnatores tanquam haereticos et novatores unanimi consensione ab Ecclesia reiecerint, atque scriptis impugnaverint. Non igitur ex parte Ecclesiae, ut Beausobrius, Dallaeus, Gibbonius, aliique contendunt, innovatio extitit, sed ex parte Fausti, et Vigilantii, qui illam invocationem ubique receptam adorti sunt. Idem argumentum valet pro saeculo tertio, et saeculo secundo, quin etiam ad ipsorum Apostolorum usque tempora. »

Nota. Praestat hic etiam rationem theologicam afferre, quam idem *Cl. Perrone* (1) his verbis proponit: « Veritati demum catholicae suffragatur ratio ipsa, quae ex intima rei natura deducitur, atque ex analogia eorum quae in usu quotidiano apud nos sunt. Nemo siquidem eo usque insanit, ut reum habeat laesae maiestatis eum, qui aulicum suppliciter oraret, ut suam apud regem mediationem, ac officium interponat ad aliquid facilius obtinendum; quare igitur dicendus reus erit laesae maiestatis divinae, qui sanctos, utpote Dei amicos et in aula coelesti degentes invocat, ut aliquid ab ipso per Christi merita facilius impetret? Quid dulcius ea cogitatione fingi animo potest, quae ex doctrina de invocatione sanctorum provenit? Hac enim profitemur nos, qui in exilio degimus, in arcta communione esse cum mundo coelesti, ad quem destinati sumus; hac quodammodo persentimus, nos non omnino separatos esse per mortem ab iis, qui cum viverent, nobis carissimi erant; hac demum nos mediatores et intercessores, imo et amicos devinctissimos habere laetamur apud Deum eos ipsos, qui iam in Dei sinu ineffabili illa felicitate fruuntur, quae nobis pariter servata est, quamque iam a longe expectantes salutamus. Quapropter in sola Ecclesia catholica plena invenitur illa *Sanctorum communio*, quam in symbolo apostolico profitemur, quae non tantum in bonorum operum communicatione, sed praeterea in mutuo charitatis vinculo, et intercessionis ac subsidii respective consistit. »

Nota 2. Adversarii argumentum nostrum ex traditione deductum enervare student, sed irrito conatu.

Obi. I. Sancti Patres soli Deo invocationem vindicant, atque alios quoslibet ab ea excludunt. *S. Ignatius M.* in Epistola ad Philadelph. scribit: « Vos Virgines, in vestris orationibus solum Dominum Christum, et Patrem Domini Christi ante oculos habete. » *Tertullianus* (2) c. Marcio-

(1) L. c. n. 61.

(2) Lib. 4.

nem ait: « Qui alium invocat, quam verum Deum, non orat, sed blasphemat. » Et in Apol. (1): « Ab alio orare non possum, quam a quo sciam me omnia consecuturum, quoniam et ipse est, qui solus praestat. » Eadem habet *Clemens Alex.* lib. 7 Strom., c. 7. *S. Irenaeus* (2) inquit: « Ecclesia in invocationibus angelicis nihil facit, sed omnem orationem dirigit ad Dominum. » *Origenes* (3) contra Celsum ait: « Solus est orandus supremus Deus, sed et Unigenitus eius orandus, ac primogenitus omnis creaturae, hoc est, verbum Dei. » *Lactantius* (4) scribit: « Manifestum est, eos, qui vel mortuis supplicant, vel terram venerantur, impietatis sceleris sui supplicia pensuros. » Patres *Concilii Carthaginensis III* statuerunt can. 23: *Cum altari assistitur, semper ad Patrem dirigatur oratio.* Ex his patet, in tribus primis saeculis admissam non fuisse sanctorum invocationem. Imo et inter Patres posteriorum saeculorum nonnulli dicunt, non opus esse patronis apud Deum, fideles ipsos pro se orare, non autem aliorum precibus fidere debere.

Resp. Ss. Patres hoc idem docuerunt, quod etiamnum Ecclesia catholica docet, nempe Deum solum invocandum esse ut auctorem et largitorem omnium bonorum; nullibi autem negarunt, quod liceat adhibere apud Deum intercessores, quia talis invocatio mediate ad ipsum Deum dirigitur: ideo ipsimet se commendarunt orationibus iustorum viventium, ut, ex. gr., *S. Ignatius M.* in citata Epist. n. 8 dicit: « Iustificari cupio per precationes vestras. » Quod si aliorum invocationem illicitam et superstitiosam declarant, non loquuntur de angelis et sanctis, sed de daemonibus, de oeonibus, vel de diis ethnicorum pro diverso adversariorum, quos confutabant, errore. His in genere notatis ad singula loca obiecta respondemus. Locus *S. Ignatii* ab adversariis citatus non extat in eius Epistola genuina, sed tantum in interpolata. *Tertullianus* in utroque textu loquitur de falsis diis Gentilium, quos invocare non licet: et ideo dicit, Christianos ad unum summum Deum confugere, quia hic solus auxilium praestare potest. Ita pariter *Clemens Alex.* perstringit Gentiles, qui inanes deos exorabant, extremam inscitiam appellans, « ab iis, qui non sunt dii, tanquam a diis petere. » *S. Irenaeus* confutat Valentinianos, qui oeonas suos, et falsos angelos invocabant, et horum subsidio incantationibus impiis operam dabant: his opponit Christianos, et ostendit, miracula, quae per istos fiunt, cum praestigiis et magicis artibus haereticorum illorum conferri non posse, « cum nec invocationibus angelicis (faciat Christianus) aliquid, nec incantationibus, nec reliqua prava curiositate, sed munde et pure et manifeste orationes dirigens ad Dominum, qui omnia fecit, et nomen D. N. I. Christi invocans, virtutes ad utilitatem hominum, non ad seductionem perficit. » *Origenes* de illa sola invocatione agit, quae Deo vero proprie convenit, quamque ethnici diis suis velut bonorum auctoribus, etsi supremo inferioribus deferre solebant. *Lactantius* loquitur de cultu superstitioso atque idololatrico, ut manifeste colligitur ex toto illo capite. *Conc. Carthaginense* non prohibet, ne unquam fideles preces suas dirigant ad sanctos; sed tantum praecipit sacerdotibus, ut orationes in missa recitari solitas dirigant ad Patrem. Cui mori etiamnum insistit Ecclesia catholica, quae ora-

(1) Cap. 30. (2) Lib. 2 adv. haer. c. 57. (3) Lib. 8, c. 26. (4) L. 2 Instit. divin. c. 18.

tiones suas in missae sacrificio, quod ex fine suo essentiali, et primario ordinatur ad laudem Dei, atque ad implorandum eius auxilium, dirigit ad Deum Patrem per Iesum Christum D. N. — Quoad ultimam obiectionem Ecclesia ipsa docet, fideles immediate ad Deum per preces suas recurrere posse, et non absolute necessarium, sed tantum bonum et utile esse, sanctos ut patronos et intercessores adhibere. Illos vero hincinde Ss. Patres carpunt, qui preces aliorum implorant, ipsi vero pro se orationem negligunt, quasi aliorum precibus salvandi sint absque proprio conatu. Caeterum Patres, qui talia proferunt, alibi satis clare invocationem sanctorum commendant.

Obi. II. Primis tribus saeculis, quibus purior in Ecclesia vigebat doctrina, non usurpabatur a Christianis sanctorum invocatio, sed solum quarto saeculo ad finem vergente introducta fuit partim ex privatis monachorum devotionibus, qui sicut in antropomorphismum prolapsi erant, ita etiam cultum sanctorum introduxerunt, partim ex orationibus panegyricis, quae declamatoriis flosculis, et rhetoricis apostrophis ita exornatae fuerunt, ut opinionem de invocatione sanctorum, tanquam publicum dogma in immensum exaggerarent. Quae autem a Patribus solum ad sermonis ornatum prolata fuerunt, a Catholicis ut certa veritatis argumenta inepte proponuntur.

Resp. Falsum est, quod dicunt adversarii, in tribus primis saeculis cultum et invocationem sanctorum in usu non fuisse; plura enim huius dogmatis testimonia etiam ex dictis saeculis a nobis iam adducta fuerunt. Ipsi *Centuriatores magdeburgici* l. c. ingenue fatentur, vestigia huius *superstitionis* occurrere in testimoniis *priorum* Patrum, id est, saeculi tertii. *Wegscheider* (1) effutit, eodem saeculo coepisse Ecclesiam in paganismum declinare, quod pariter sentiunt Sociniani passim. Mirum autem non est, quod ex isto aevo multa testimonia pro dogmate catholico non inveniantur. Primo enim ex tribus primis saeculis non multa Patrum scripta ad nos pervenerunt: deinde illo tempore servabatur *disciplina arcani* circa veritates revelatas, quae non rite intellectae criminationibus Iudaeorum et Ethnicorum ansam praebere potuissent; denique quolibet aevo Patres errores sui temporis scriptis confutare consueverunt, quoniam autem tribus primis saeculis veneratio et invocatio sanctorum impugnata non fuit, etiam Patres hac de re pauca scripserunt. Cum autem saeculo quarto nonnulli emerserint, qui doctrinam catholicam de cultu et invocatione sanctorum impugnarunt, mox Patres contra istos calamum atrinxerunt, et fidem catholicam publice professi sunt. Nulla porro aetas tot doctissimos et sanctissimos Patres tulit, quot eo tempore, saeculis nempe quarto et quinto floruerunt tum in orientali, tum in occidentali Ecclesia. Quis vero pius et prudens, ut optime arguit *Vitus Ebermannus* in vindiciis Bellarmini, non malit cum quarti et quinti saeculi (in quibus quatuor Concilia oecumenica celebrata fuere) sanctissimis Patribus desipere, quam cum istis neo-evangelicis (Luthero, Calvino, etc.) sapere? — Nefas profecto est, de tam praeclaris Doctoribus errorem in fide suspicari, quem scriptis suis posteritati relinquere voluissent. Absonum profecto est dicere, per pias monachorum devotiones deceptos, aut saltem ad culpabilem quamdam indulgen-

(1) Inst. § 92.

tiam inductos fuisse eosdem Patres, qui monachos ob antropomorphismi errorem dire exagitarunt. Neque admitti potest, invocationes sanctorum in publicis orationibus figuras tantum rhetoricas esse: futilis prorsus et inanis est haec exceptio, qua omnia Patrum dicta facillime eludi possent. Quis enim dicat, Patres orationes suas panegyricas inquinasse mendaciis, erroribus, atque impia doctrina, quae iniuriam Christo mediatori inferat, ac fidelium animos ab eo avellat? Eccur tale crimen Patribus catholicis nunquam improperarunt Ariani, Nestoriani, Eutychiani, et alii infensissimi illorum adversarii? Istorum silentium iam invicte probat, circa cultum et invocationem sanctorum nihil a Patribus catholicis innovatum fuissé. Denique si, ut Protestantes nonnulli clamitant, idololatriae immersa fuit Ecclesia quarti et quinti saeculi, consequenter adultera facta est, nec fidem meretur in decretis quatuor Conciliorum generalium: eccur Protestantes horum auctoritatem venerantur? — Ex dictis patet, pessimas consequentias ex temeraria Protestantium sententia necessario inferri, et fidei christianae fundamenta concuti, si admittatur, saeculo demum quarto et quinto venerationem et invocationem sanctorum introductam fuisse. Probe id cognovit *Cl. Leibnitzius*, qui in system. theol. loquens de cultu sanctorum, quem non reprobat sed approbat, sapienter haec addit: « Verendum autem est, ne, qui ita sentiunt (idololatriam esse cultum sanctorum), viam aperiant ad omnem rem christianam convellendam: nam, si iam ab illis temporibus (saeculis secundo et tertio, in quibus certo iam cultus sanctorum viguit) horrendi errores in Ecclesia praevaluerunt, Arianorum et Samosatenorum causa mirifice iuvatur, qui originem erroris ab illis ipsis temporibus computant, atque obscure defendunt, Trinitatis mysterium, et idololatriam simul invaluisse... iudicandum cuique relinquo, quo res sit evasura. Quinimo procedet ulterius suspicio audacium ingeniorum; mirabuntur enim, Christum promissis tam largum erga suam Ecclesiam, tantum hosti generis humani indulsisse, ut una idololatria profligata, succederet alia, et ex sexdecim saeculis vix unum, aut duo sint in quibus vera fides utcunque inter Christianos sit conservata, cum iudaicam, ac mahumeticam religionem videamus tot saeculis satis puram secundum fundatorum instituta perstitisse. Quo igitur loco manebit consilium Gamalielis, qui de christiana religione et providentiae voluntate ex eventu iudicandum dictitabat, aut quid de ipso Christianismo iudicabitur, si lapidem hunc lydium parum adeo sustineret? »

Obi. III. Catholici sanctos invocant, quia putant, eos esse in coelo, et tanquam intercessores assistere throno divino. Sed hac de re fidei certitudinem non habent; et ideo contingere potest, ut eos colant, et invocent, qui ardent in inferno. Quinimo Catholici nonnullos ut sanctos colunt et invocant, qui ne extiterunt quidem; ex. gr., Christophorum, Georgium, Catharinam, Barbaram etc., quorum acta ab ipsis prudentioribus Catholicis supposititia, nullaque fide digna pronuntiantur. Maxima proinde vesania est ad sanctos recurrere, quorum existentia, aut saltem sanctitas dubia est.

Resp. Ratio prior ab adversariis adducta, si quid probaret, non evinceret, omnem invocationem sanctorum esse superstitiosam, sed eorum tantum, de quorum existentia vel san-

ctitate prudens suspicio oriri posset. Dantur autem sancti, de quorum beatitudine fidei certitudinem habemus. Id dicendum est de angelis, de quibus Christus ait: *Semper vident faciem Patris mei* (1). Ecclesiasticus, divino afflante Spiritu, quamplures Sanctos canonizavit, ut Henoch, Abraham, Isaac, Iacob, Moysèn, Aaronem, Phinees, Iosue, Caleb, Samuelem, Davidem, Eliam, Eliseum etc. (2). Apostolus autem Hebr. XI varios adducit antiqui temporis Iustos, definiens, eos placuisse Deo mediante fide, qua divinitus donati fuere in Iesum Christum venturum, consequenter fuisse factos haeredes divinae per eundem Mediatorem repromissionis. Quidam describuntur in Actis Apostolorum inter sanctos relati, ut Stephanus, Iacobus Maior, Petrus, Paulus et alii. Multi quidem sancti dantur, de quibus in S. Scriptura nil legitur; de istorum autem sanctitate et beatitudine nos certos reddit auctoritas Ecclesiae, cuius iudicium in re tanti momenti omnem fidem meretur. Nam, ait *S. Thomas* (3), « quia honor, quem sanctis exhibemus, quædam professio fidei est, qua sanctorum gloriam credimus, pie credendum est, quod neque etiam in his Ecclesia errare possit. « Quodsi perpendatur, cum quanam maturitate Romani Pontifices in beatificatione et canonizatione procedant, quot examina et discussiones praemittantur, quot testes iurati tum circa virtutes sancti, tum circa miracula per eundem patrata, audiantur, quae omnia exponit *Benedictus XIV* in celebri opere de Beatif. et Canoniz., profecto non sine maxima temeritate de veritate iudicii a S. Sede lati dubia moventur. Quamvis porro aliquorum sanctorum acta multis fabulis sint inquinata, stricte tamen moraliter certi sumus, eos in rerum natura extitisse, veraque sanctitate, aut martyrio illustres fuisse, tum ob antiquissimum eorum cultum, tum etiam ob auctoritatem Ecclesiae, quae, cum sit columna et firmamentum veritatis, stricte moraliter certum est, praecipere non posse cultum etiam materialiter tantum superstitiosum. Ipsi Protestantes fateri coguntur, Apostolos inter sanctos numerandos esse, quamvis de eorum plerisque pauca admodum, de eorum morte autem, praeterquam S. Iacobi Maioris, in divinis litteris nihil contineatur, imo et de plerisque acta apocrypha ex Abdia fabuloso auctore ut plurimum consarcinata circumferantur. Narratur quidem, quosdam ut sanctos veneratos et invocatos fuisse, de quibus postea compertum est, quod vel nunquam extiterint, vel vera sanctitate praediti non fuerint. Ast talis cultus non est nisi error materialis, atque ideo nec peccaminosus, nec inutilis dicendus est, cum mediate ad ipsum Deum referatur. Notandum vero est, quod praedictus error nonnullorum duntaxat fidelium privatorum fuit, non autem Ecclesiae catholicae, quae sollicite cavet, ne quis malus dolus, aut error in cultu.n sanctorum irrepat, omnemque curam impendit, ut rectus sit undique, et labis expers cultus, quem Deo et sanctis exhibet.

Obi. IV. Ecclesia catholica nimis abundat in cultu et invocatione sanctorum. Nam si inspiciatur *Breviarium romanum*, pleraque officia fiunt de Beata V. Maria, vel de sanctis. Maxima vero inordinatio est, sanctos magis, quam ipsum Deum colere et invocare.

Resp. Temeraria et iniqua est haec Ecclesiae catholicae criminatio. Nam

(1) Matth. 18, 10. (2) Cap. 24 et seq.

(3) Quodlib. q. 9, art. 16.

iuxta doctrinam rationis et revelationis Deus laudandus est in omnibus operibus suis, ex quibus omnibus divinae ipsius perfectiones elucent. Ideo in Psalmis frequentissime Deus laudatur, tum ob creaturas visibiles, quas fecit, tum ob singularem providentiam, quam erga populum israëliticum ostendit. Quodsi magna sunt, quae Deus in regno naturae fecit, maiora sunt, quae in regno gratiae operatus est, ad quod spectant sancti: quamobrem in ipsis Psalmis dicitur: *Laudate Dominum in sanctis eius* (1). Non errat ergo Ecclesia, Deum omnis iustitiae fontem, et omnium gratiarum largitorem in excellentissimis creaturis honorando. Caeterum Ecclesia, ut ex liturgia patet, semper ad Deum dirigit orationes suas, etiam cum opem, seu intercessionem alicuius sancti efflagitat: ex. gr., *Concede, quaesumus, omnipotens Deus*, etc., vel: *Praesta, quaesumus, ut intercedente*, etc., et quidem per merita Christi, semper concludens easdem orationes usitata formula: *per D. N. Iesum Christum*, vel *per Christum D. N.*

Obi. V. Ethnicam superstitionem sapit, sanctos singulos pro singulis morbis aut beneficiis rogare. Siculi enim Ethnici pro frugibus ad Cererem, pro felici belli exitu ad Martem, pro recuperanda sanitate ad Aesculapium, vel Apollinem confugerunt, eadem superstitione Catholici contra pestem S. Rochum aut Sebastianum, contra ignem S. Agatham aut Florianum, contra malum oculorum S. Luciam aut Ottiliam, contra dolores dentium S. Apolloniam, etc. invocant.

Resp. Maximum est Ethnicos inter et Catholicos hac in re discrimen. Nam Ethnici supremum adorationis latreuticae honorem ac cultum diis suis deferebant; Catholici vero cultum longe inferiorem, nempe duliae, sanctis deferunt. Praeterea ethnici certis solummodo rebus Deos suos praeficiebant, potestatem illis tribuentes independentem omninò ac supremam in re quadam determinata: Catholici vero profitentur Christum potestatem omnem, et excellentiam sibi a Patre communicatam habere; neque putant, ita ab uno sancto aliquid petendum esse, ut non etiam existiment, alterius sancti intercessione idipsum obtineri posse. Caeterum quod hos potius prae aliis sanctis in certis quibusdam casibus implorent, idcirco fit, quia sancti illi virtute aliqua peculiariter illustres fuere, vel acerba quaeque in determinato membro pro Deo passi sunt; vel quia experientia compertum est, hos determinatos sanctos in quibusdam necessitatibus saepius a Deo opem impetrasse, quam alios. Nimirum Deus saepe vult unius sancti intercessione miraculum aliquod, aliud vero alterius intercessione patrare: cuius rei causam solus ille novit, qui dividit singulis prout vult. Ita iam *S. Augustinus* respondit in Epistola 137, scribens: « Sicut dicit Apostolus I Cor. II, non omnes sancti habent dona curationum, ita nec in omnibus memoriis sanctorum ista fieri voluit ille, qui dividit propria unicuique sicut vult. »

ARTICULUS IV.
De hyperdulia B. V. Mariae exhibenda.

§ 795. Hyperduliae vocabulum in scholis tritum magis, quam a veteribus usurpatum est, ac eo tamen gratius nobis esse debet, quod nullum aliud tam commodum, et expeditum habeamus ad praestantem cultum significandum, qui et divino sit inferior, et duliam excellat, et creaturae

(1) Ps. 160, 1.

ad Deum proxime accedenti, Christo nimirum ut homini, et Matri eius Mariae tribui mereatur. Christi nempe humanitati, in abstracto sumptae, cultum latriae, seu adorationem latreuticam exhibere non licet; sed tamen illi, quae ad unionem hypostaticam cum Verbo elevata est, cultus quidam praecipuus, seu hyperdulia deferri debet. Caeterum de ista hyperdulia, quae ob dictam coniunctionem Christi humanitati debetur, eo minus opus est dicere, quo id genus cultus est, ac esse debet infrequentius. Cum enim eadem Christi caro, sive humanitas vere in unitatem personae Verbo inseparabiliter coniuncta sit, et sic illi latriae cultus vere debeatur, quatenus Christum Deum simul et hominem constituit, nemo fere consuevit eandem Domini carnem hyperduliae utpote inferioris cultus genere seorsim honorare; sed Christus Deus et homo, utpote una persona eaque divina, latreutice adoratur (1). Quod vero B. V. Mariam attinet, Ecclesia catholica docet, quod non licet eam colere tanquam deam, seu cultum latriae illi impendere, quia ultra sortem creaturarum purarum non ascendit; sed quia prae omnibus angelis et sanctis excellentissimis gratiarum donis praedita fuit, ideo maiorem, quam angeli et sancti, honorem meretur, cultum nempe communi dulia superiorem, id est, *hyperduliam*, cuius nomine intelligitur cultus quidam praecipuus, qui uni B. V. Mariae exhibetur propter eximiam excellentiam, qua supra omnes sanctos eminet. Hanc hyperduliam immerito, et inique carpunt Novatores. Ipsa etenim sana ratio docet, quodlibet ens iuxta dignitatem suae naturae aestimandum, et amandum esse. Iuxta quod principium ita recte argumentamur. Si Maria speciales praerogativas, et singularia merita habet, quibus caeteros sanctos praecellit, omni iure illam maiori aestimatione et dilectione, ac altiori cultu quam caeteros sanctos prosequimur. Sed magnae sunt praerogativae, et illustria privilegia, quibus Maria inter caeteros sanctos emicat; nam Maria *immaculate concepta, gratia plena, Mater Dei*, et simul *Virgo perpetua* fuit, *vitae sanctitate excelluit*, *ad opus redemptionis nostrae operam contulit, et Mater nostra facta*, ac postea *ad summam gloriam in coelo assumpta est, ubi advocatam nostram potentissimam et benignissimam agit;* quamobrem praecipuus, qui ei exhibetur cultus, *antiquissimus est:* quae omnia ostendunt rectissime Mariae hyperduliam exhiberi.

Nota. Inter Protestantes nonnulli aegre tulerunt, quod haec vox *hyperdulia* in scholis introducta fuerit, atque ideo Scholasticos de reprobanda innovatione accusant. Optime autem illos refellit *Cl. Trombellius*(2) dicens: « Plurima extant exempla, quibus certiores efficimur, a doctoribus nostris immutatas fuisse quandoque antiquas vocum significationes, ut eas sacro usui accommodarent, quod palam demonstrant notissima exempla vocum *Persona*, et *Hypostasis*, quae cum adhibentur, ubi de Trinitate sacratissima agitur, ab ecclesiastica auctoritate significationem obtinent multum ab eo diversam, quam antea obtinebant. Eadem vero ecclesiastica auctoritas *hyperduliae* vocem in theologia invexit; usi sunt nempe doctores nostri iure suo, atque imitati sunt exemplum clarissimorum illorum ac sanctissimorum Patrum, qui in *Nicaeno Concilio* in fidei confessionem *homousion*, a paucis antea adhibitam in Ecclesiam in-

(1) § 321. (2) Diss. 1, cap. 1, § 2.

troduxerunt, et, ut ita loquar, sanctificaverunt. » Nova dogmata in Ecclesiam introducere non licet; sed ut dogmata contra adversarios defendantur, hincinde opus est novis vocibus uti. Si antiqui Patres *hyperduliae* nomine usi non sunt, rem tamen per hanc vocem designatam crediderunt, singularia Mariae privilegia agnoscentes, et praecipuum illi honorem adiudicantes. Recte ideo Protestantibus dicimus, quod Arianis dictum fuerat: « Si ita credendum est, cur non ita profitendum? »

I. *Maria immaculate, id est, sine labe originali concepta fuit.*

§ 796. 1. Teste revelatione omnes homines, ab Adamo descendentes, imo et omnes sancti, quorum eximias virtutes admiramur, peccatum originale contraxerunt, et aliquando fuerunt natura filii irae (1). Ab hac turpissima ignominia, et miserrima sorte solum excipiuntur Iesus Christus, homo factus (2), et Beatissima Virgo Maria, quae singulari privilegio a macula peccati originalis praeservata, et immaculate concepta fuit: quae veritas catholica iam § 226 probata fuit. Ss. Patribus ibi citatis addi potest *S. Cyrillus Alex.* qui (3) in Evang. Ioannis ait: « Caecus iste genus humanum designat, quod in primo parente excaecatum est, quia ex illo traximus omnes non solum originem mortis, sed etiam iniquitatis. Per unum enim hominem mors, et per unum hominem peccatum intravit in mundum, et per peccatum mors, quae in omnes homines pertransiit. Et bene non solum caecus, sed caecus a nativitate dicitur, quia omnes homines (excepto illo, qui de Virgine natus est, et sacratissima etiam Virgine, ex qua Deus homo prodiit in mundum, exempta) cum peccato originali nascimur, et gravissima caecitate depressi in mundum venimus, quam quidem caecitatem de radice primi parentis contraximus. » Et in serm. c. Nestorium ait: « Temerarium est, propter honorem filii ponere in Maria Virgine culpam aut peccatum aliquod. » Et in *Conc. Ephesino* Homil. 6: « Quis unquam audivit, architectum, qui sibi domum aedificavit, eius occupationem, et possessionem primum suo inimico cessisse? » Quod etiam *S. Thomas* immaculatam B. V. Mariae conceptionem non negaverit, sed affirmaverit, multis argumentis probat *Coelestin. Sfrondati* in celebri opere: *Innocentia vindicata P. I.* — Eruditissime demum perpetuam Ecclesiae fidem de immaculato B. V. Mariae conceptu ostendit *Cl. Carolus Passaglia* in Commentario de eodem Romae anno 1854 edito.

2. Immaculata conceptio praeclare ostendit, hyperduliam Mariae exhibendam esse. Nam si Deus B. Virginem tam insigni privilegio prae caeteris sanctis insignivit, an nobis non licebit eandem prae caeteris sanctis speciali cultu honorare? Et si ex eodem privilegio cognoscimus, Mariam Deo dilectissimam esse, eamque purissimas, et omnino immaculatas manus ad Deum elevare posse, nonne quisque maxime aequum indicabit, ut speciali fiducia ad eam recurramus, eiusque patrocinium invocemus? Ipse summus Pontifex in fine suae Constitutionis profitetur, se a beatissima Virgine, *quae tota pulcra, et immaculata venenosum crudelissimi serpentis caput contrivit, et salutem attulit mundo, quaeque prophetarum apostolorumque praeconium, et honor martyrum omniumque sanctorum lae-*

(1) § 219 et seq. (2) § 226

(3) Lib. 6, cap. 15.

tilia et corona, quaeque tutissimum cunctorum periclitantium perfugium et fidissima auxiliatrix, ac totius terrarum orbis potentissima apud Unigenitum Filium suum mediatrix et conciliatrix est, validissimum patrocinium pro tota Ecclesia cum plena fiducia expectare. Ut autem et in fidelium cordibus eosdem devotionis sensus excitaret, paterno plane affectu exclamat: *Audiant haec nostra verba omnes nobis carissimi Ecclesiae catholicae filii, et ardentiori usque pietatis, religionis et amoris studio pergant colere, invocare, exorare beatissimam Dei Genitricem Virginem Mariam sine labe originali conceptam, atque ad hanc dulcissimam misericordiae et gratiae Matrem in omnibus periculis, angustiis, necessitatibus, rebusque dubiis ac trepidis cum omni fiducia confugiant, etc.*

II. *Maria gratiae plenitudinem accepit.*

§ 797. Deus, cuius sapientiae non est numerus, et bonitatis infinitus est thesaurus, Virgini quam ab aeterno in Matrem suam praedestinavit, non terrestres divitias, non mundanos honores, non carnales delicias, sed bona longe praestantiora (1), nempe gratias supernaturales abundanter impertivit; quin imo gratiae plenitudine eandem ditavit, quod *S. Scriptura* indigitat, *Ss. Patres* docent, *theologi* magis magisque explicant et confirmant.

1. Luc. I, 28 de Maria Virgine legitur: *Ingressus Angelus ad eam dixit: Ave, gratia plena!* quae verba duo significant; *primo* B. Virginem fuisse a Deo gratia donatam, idque plene et per excellentiam super alios iustos et sanctos; nam hoc epithetum appropriatur hic soli B. Virgini, ut scilicet per gratiam hanc eminentem aptaretur, dignaque efficeretur, ut mox fieret Mater Dei. *Secundo*, per gratiam hanc mire eam placuisse Deo, eiusque angelis omnibus ac in eorum oculis plane amabilem, speciosam et gratiosam fuisse, adeo ut eam Filius Dei prae caeteris omnibus in Matrem suam eligeret; unde idem Gabriel Angelus (v. 30) addit: *Ne timeas, Maria, invenisti enim gratiam apud Deum.*—Errant igitur Novatores, qui verba Angeli: *gratia plena*, vertunt vel cum Luthero, *gratiosa* (holdselig), vel cum Beza, *gratis dilecta;* putant enim iustos non habere inhaerentem et intrinsecam iustitiam, sed tantum extrinsecam, quae consistat in hoc, quod Deus eos, licet in se sint peccatores, ex sua tamen benevolentia habeat, reputetque iustos, quae est haeresis (2). Falsam autem esse interpretationem Novatorum, et retinendam esse lectionem Vulgatae, Cornelius a Lapide probat tum ex voce graeca, quae significat gratificatam, gratia repletam, gratiosam factam, tum ex versionibus syriaca, arabica, aegyptiaca, aethiopica, persica, quae cum Vulgata consentiunt; tum ex Patribus qui eodem modo Archangeli verba intellexerunt.

2. *Ss. Patres* gratiae plenitudinem Mariae adscribunt. *Origenes* (3) « Id enim, quod ait: *Ave, gratia plena*, ubi in Scripturis alibi legerim, non recordor; sed neque ad virum istiusmodi sermo est: *Salve, gratia plena.* Soli Mariae haec salutatio servabatur. » *S. Athanasius* in epist. ad Epictetum de Maria scribit: « Idcirco gratia plena cognominata est, eoquod adimpletione Spiritus sancti omnibus gratiis abundaret, et virtute Altissimi obumbraretur. » Idem Serm. in Evang. de Ss. Deipara, Mariam hoc modo compellat: « Factum est, ut

(1) § 454. (2) § 469.

(3) Hom. 6 in Luc.

gratia plena appellata sis, utpote quae omni gratia abundares, idque per superventum Spiritus sancti, ideoque vultum tuum deprecantur omnes divites plebis, ditati scilicet istiusmodi bonis et spiritualibus contemplationibus... Spiritus sanctus in Virginem descendit cum omnibus virtutibus essentialibus, induens eam gratia, ut in omnibus gratiosa esset. » Sermonem istum recentiores quidem Critici *S. Athanasio* abiudicant; sed in veteri Ecclesia graeca sermo iste in tanto honore habitus est, ut magno Athanasio adscriberetur. Idem dicendum est de quatuor sermonibus de Annuntiat. B. M. Virginis, qui *S. Gregorio thaumaturgo* adscribuntur, in quorum tertio legitur: « Maria sic gratia plena dicitur, quod in illa Virgine totius gratiae thesaurus reconderetur, quae sola ex omnibus generationibus sancta corpore, et spiritu fuerit, sola ferens eum, verbo qui portat omnia. Et non solum Angelus pulcritudinem sanctae Virginis, sed et virtutes animae admiratur, idcirco gratia plenam appellavit. » *S. Ephraem* in Oratione sua ad B. V. Mariam habita ita loquitur: « Ave, Dei splendidissimum et loculentissimum vas! Ave, Domina Maria, gratia plena! Ave in mulieribus beatissima Virgo. » *S. Ambrosius* in cap. I Lucae de Maria inquit: « Bene plena gratia dicitur, quae solam gratiam, quam nulla alia meruerat, consecuta est, ut gratiae repleatur auctore. » *S. Hieronymus* in epist. ad Principiam scribit: « Sancta Maria, quia conceperat eum, in quo omnis plenitudo divinitatis habitat corporaliter, plena gratia salutatur. » Idem (vel alius vetus Scriptor in Serm. de Assumptione B. V. Mariae) haec habet: « Bene plena, quia caeteris per partes praestatur, Mariae vero se tota infudit plenitudo gratiae. » *S. Augustinus* Serm. 17 de Natali Dom. ait de Maria: « Gratia refertur pro culpa: plena dicitur, non vacua: impleta est gratia, et evacuata est culpa. » Et lib. de Nat. et grat. (1), de eadem B. Virgine scribit: « Scimus, quod plus gratiae ei collatum est ad vincendum omni ex parte peccatum, quia eum concipere meruit et parere, quem scimus nullum habuisse peccatum. » *S. Petrus Chrysologus* Serm. 140 de Annunt. B. V. M. inquit: « *Ingressus ad eam (Angelus) dicit: Ave, gratia plena, Dominus tecum.* In hac voce oblatio est, oblatio muneris, non simplex salutationis officium. *Ave*, hoc est, accipe gratiam, ne trepides, ne sis sollicita de natura. *Gratia plena*, quia in aliis gratia, in te tota gratiae pariter veniet plenitudo. » Et Serm. 143: « Angelus ad Mariam dixit: *Ave, gratia plena*, quia singulis gratia se est largita per partes, Mariae vero simul se totam dedit gratiae plenitudo. » *S. Eucherius Lugdun.* (2): « Quis unquam tantam gratiam habuit, quantam Virgo Maria? Aliis enim ad mensuram gratiae dantur, haec autem gratia plena dicitur. » *S. Ildephonsus* (3): « Spiritus sanctus eam replevit, et ornavit immensis largitatis suae muneribus. » Idem (4): « Bene gratia plena dicitur, quia caeteris per partes praestatur, Mariae vero simul se tota infudit plenitudo gratiae. » *S. Petrus Damiani* (5) dicit: « Archangelus ait: *Ave, gratia plena, Dominus tecum*, quia a Deo electam, et praeelectam, totam eam rapturus erat sibi Spiritus sanctus, et coelestibus insigniturus ornamentis. Iam consecranda erat in locum voluptatis, de quo fons ille de-

(1) C. 36. (2) Hom. in fer. 4 Dom. 4 Adv.
(3) Serm. 2 de Assumpt. B. M. Virginis.
(4) Serm. 6 de Assumpt.
(5) Serm. 11 de Annunt. B. V. M.

bebat ascendere, qui universam terrae superficiem irrigaret. » *S. Bernardus* in celebri epist. ad Canonicos Lugdun. (1) scribit: « Ego puto, quod copiosior sanctificationis benedictio in eam (B. V. Mariam) descenderit, quae ipsius non solum sanctificaret ortum, sed et vitam ab omni deinceps peccato custodiret immunem, quod nemini alteri in natis quidem mulierum creditur esse donatum. Decuit nimirum Reginam virginum singularis privilegio sanctitatis absque omni peccato ducere vitam, quae, dum peccati mortisque pareret peremptorem, munus vitae et iustitiae omnibus obtineret. »

3. *Theologi scholastici* gratiae plenitudinem, B. V. Mariae concessam, magna solertia explicant, et variis argumentis confirmant. *B. Albertus M.* (2) ait: « In beatissima Virgine maior fuit humilitas, ergo maior capacitas: ergo maxime gratiam recipere potuit. Sed quantum recipere potuit, tantum recepit; ergo gratiam in summo creaturae recepit. » Et ibidem (3): « Gratiae plenitudo in ea tanta fuit, quod in pura creatura aequalis esse non potuit. » *S. Thomas* p. 3, q. 27, art. 5 dicit: « Quanto aliquid magis appropinquat principio in quolibet genere, tanto magis participat effectum illius principii; unde *Dionysius* (4) docet, quod angeli, qui sunt Deo propinquiores, magis participant de bonitatibus divinis, quam homines. Christus autem est principium gratiae, secundum divinitatem quidem auctoritative, secundum humanitatem vero instrumentaliter; unde et Io. I, 17 dicitur: *Gratia et veritas per Iesum Christum facta est.* Beata autem V. Maria propinquissima Christo fuit secundum humanitatem; quia ex ea accepit humanam naturam: et ideo prae caeteris maiorem debuit a Christo gratiae plenitudinem obtinere. » Et addit (5): « Unicuique a Deo datur gratia secundum hoc, ad quod eligitur... Sed B. V. Maria tantam gratiae obtinuit plenitudinem, ut esset propinquissima Auctori gratiae: ita quod eum, qui est plenus omni gratia, in se reciperet, et eum pariendo quodammodo gratiam ad omnes derivaret. » Idem in Opusc. 8, expos. Salutat. angel. ait: « B. Virgo excessit angelos... in plenitudine gratiae, quae magis est in B. Virgine, quam in aliquo angelo; et ideo ad insinuandum hoc Angelus ei reverentiam exhibuit dicens: *Ave, gratia plena!* quasi diceret: ideo exhibeo tibi reverentiam, quia me excellis in plenitudine gratiae. » Et paulo infra inquit: « 1° plena est gratia B. Virgo et quantum ad boni operationem, et quantum ad mali vitationem: 2° plena fuit gratia quantum ad redundantiam animae ad carnem vel corpus. Nam magnum est in sanctis habere tantum de gratia quod santificet animam: sed anima B. Virginis ita fuit plena, quod ex ea refudit gratiam in carnem, ut de ipsa conciperet Filium Dei; et ideo dicit *Hugo de S. Victore;* quia in corde eius amor Spiritus sancti singulariter ardebat, ideo in carne eius mirabilia faciebat in tantum quod de ea nasceretur Deus et Homo. » *S. Bonaventura* (6) scribit: « Immensa fuit gratia, qua Maria plena fuit; immensum enim vas non potest esse plenum, nisi immensum sit illud, quo est plenum. Maria autem vas immensissimum fuit, ex quo illum, qui coelo maior est, continere potuit. Tu ergo,

(1) Ep. 174, n. 8.
(2) Lib. 2 de Laud. B. V. M., cap. 78.
(3) Cap. 96.
(4) De coel. Hier. c. 4.
(5) Ibid. ad 1.
(6) In Speculo B. Virg. cap. 8.

immensissima Maria, capacior es coelo, quia quem coeli capere non poterant, tuo gremio contulisti. Tu capacior es mundo, quia, quem totus non capit orbis, in tua se clausit viscera factus homo. Si ergo Maria tam capacissima fuit ventre, quanto magis mente? Et si capacitas tam immensa fuit gratia plena, oportuit utique, quod gratia illa, quae tantam implevisse potuit capacitatem, esset immensa. » *Aegidius Rom.* in Salut. angel. ita scribit: « Dicitur gratia plena, quia ei gratia data est secundum totius subiecti capacitatem, non autem ad mensuram, ut datur caeteris ab ea. » *Suarez* (1) ait: « B. Virgo in instanti suae sanctificationis plus amabatur a Verbo, quam ullus angelus vel homo; sed gratia respondet amori, est quasi obiectum eius: ergo maior gratia illi data fuit, quam haberent angeli etiam beati, quia ex illo instanti amabat illam Verbum ut futuram sui Matrem. Totus autem hic amor debetur matri, et tota haec perfectio gratiae optime quadrat cum tanta dignitate. » Et (2) addit: « Haec tota gratiae intensio ac plenitudo optime convenit cum dignitate Matris Dei: quia illa dignitas est altioris ordinis, et suo modo infinita; unde etiam si in infinitum illa gratia intenderetur, nunquam excederet terminos, aut debitam proportionem illius dignitatis... Sicut enim *Anselmus* dixit, *decuisse Virginem ea puritate nitere, qua maior sub Deo nequit intelligi*, ita dicere possumus, decuisse ea sanctitate et gratia perfici, qua nulla maior in ulla pura creatura, neque in omnibus simul intelligatur.... Maior est dignitas Matris Dei, quam munera sanctorum omnium, et dignitates, etiamsi in unum congregarentur; ergo optime huic dignitati respondet gratia, quae omnium aliorum gratias superet. » Theologi autem non solum gratiarum *gratum facientium*, sed etiam *gratis datarum* plenitudinem Mariae attribuunt. Sic *Dionysius Carthusien.* (3) scribit: « Post praestantissima ac excellentissima gratiae dona et opera, assumptae humanitati a Verbo collata, primum excellentiae gradum sortita sunt munera gratiarum Virgini condonata; quae tam in donis gratiae gratis datae, quam in muneribus, habitibus atque operibus gratiae gratum facientis, in donis quoque gloriae post Filium gloriose et ineffabiliter effulget. » Quod si quis obiiciat, nullibi legi, quod Maria, dum in terra viveret, docuerit aut miracula patraverit, respondet *S. Thomas* (4) dicens: « Non est dubitandum, quin B. Virgo acceperit excellenter donum sapientiae et gratiam virtutum, et etiam gratiam prophetiae: non autem accepit, ut haberet omnes usus harum et similium gratiarum, sicut habuit Christus, sed secundum quod conveniebat conditioni ipsius. Sapientiae enim usum habuit in contemplando secundum illud: *Maria autem conservabat omnia verba haec, conferens in corde suo* (5): non autem habuit usum sapientiae quantum ad docendum, quia hoc non conveniebat sexui muliebri secundum illud I Tim. II, 12: *Docere autem mulieri non permitto*. Miraculorum autem usus sibi non competebat, dum viveret, quia tunc temporis confirmanda erat doctrina Christi miraculis, et ideo soli Christo et eius discipulis, qui erant baiuli doctrinae Christi, conveniebat miracula facere. Propter quod etiam de Ioanne Baptista dicitur Io. X, quod *signum fecit nul-*

(1) In 3 P. Disp. 4, Sect. 1.
(2) In 3 P. Disp. 16, Sect. 4.
(3) Lib. 2 de Laud. B. Virg., art. 1.
(4) 3 p., q. 27, art. 5 ad 3. (5) Luc. 2, 19

lum, ut scilicet omnes Christo intenderent. Usum autem prophetiae habuit, ut patet in Cantico, quod fecit: *Magnificat* etc. »

Nota. Novatores maxime offenduntur, cum audiunt, a Catholicis Mariae plenitudinem gratiae adscribi, per quam doctrinam Christum deprimi, et Mariam ipsi parem statui dicunt. Verum iniquam hanc criminationem egregie confutat *V. Petrus Canisius* in celebri opere de Maria Deipara Virgine (1), ubi inter alia dicit: « Orthodoxis ne in mentem quidem venire solet, ut Mariam cum Christo componant, et parem utrobique gratiam statuant. Quantum enim inter solem et lunam est discriminis (est autem plurimum), tantum inter Christum et Mariam interesse censent. Sicut ergo luna inter alios planetas, quantumvis fulgeat, non suo tamen, sed alieno, et a sole quidem accepto lumine nocte splendet; ita Dei ac Domini nostri Mater, licet gratia et pulcritudine reliquos Sanctos excellat, multoque illustrior habeatur, tamen quidquid hoc splendoris ac fulgoris est, ab ipso auctore coelique principe qui sol iustitiae dicitur, ex confessione Catholicorum omnium certo mutuatur. » Citat porro paulo infra *S. Bernardum*, « qui (in Serm. de Nativ. Mariae) pulcre monet, fontem vitae Christum, Mariam vero aquaeductum esse, ac fontis quidem plenitudinem de Patris aeterni corde manare, sed ab hoc aquaeductum primum excipi, ac inde aliis porro spiritualis gratiae fluenta communicari: tantum vero gratiae hauriri a Virgine, quantum aliis nullis propinetur. » Dein observat, diverso sensu intelligi a Catholicis gratiae plenitudinem, quae in S. Scriptura Christo, B. Virg., Apostolis et S. Stephano adscribitur et ait: « Scholastici doctores, ut rem breviter simul et luculenter traderent, de hac gratiae plenitudine discrimen statuendum hoc modo iudicarunt. Est plenitudo sufficientiae, per quam Apostoli et Stephanus eximiae vocationi suae satisfecerunt. Est idem plenitudo praeeminentiae, quae Matri Domini prae sanctis reliquis competit. Est demum omnimoda et ex omni parte perfecta gratiae plenitudo soli Christo tanquam fonti tribuenda, utique de cuius plenitudine omnes acceperint. Est plenitudo Christi, inquiunt, quasi fontis; Mariae autem quasi fluminis; et sanctorum quasi rivi a flumine descendentis, sicut et ante commemoravimus. Igitur Mariam plenam gratia dicunt, atque intelligunt non cum Christo capite, quod suam gloriam sibi semper unice vindicat, sed cum membris huius capitis quantalibet gratia praeditis facta collatione. Tanto autem plus gratiae in Mariam effluxisse confitentur, quanto magis illam ornari decuit, quae pura purum gratiae omnis auctorem sacro utero complecti, et digna Dei Genitrix esse debebat, ad suum nempe munus obeundum convenienter instructa » (2).

(1) Lib. 3, cap. 8.

III. *Maria est Mater Dei.*

§ 798. Mariam vere esse Matrem Dei, et ideo Deiparam nominandam esse, § 295 probatum fuit. Dogma autem hoc catholicum est causa principalis, ob quam Mariae hyperduliam exhibemus; ad hanc enim tam ***per summam dignitatem Matris***, quam ***per admirandam subiectionem Filii*** provocamur.

1. Unanimi consensu docent theologi maternitatem divinam esse summam et excellentissimam dignitatem,

(2) Cf. S. Thomas 3 p., q. 7, art. 10 ad 1, et q. 27, art. 5 ad 2.

quae purae creaturae tribui potest, ut patet ex testimoniis § 295, nota 2 citatis. Aliqua hic adiicere liceat. *Tertullianus* (1) Mariam, quia Mater Christi est, « beatissimam et gloriosissimam » praedicat. *Methodius M.* Orat. in Hypopant. Dom., Dei Genitricem miris laudibus evehit, « quae incircumscripti, ut sic dicatur, fit circumscriptio, radix venustissimi floris, mater creatoris, nutrix nutritoris, eius, qui cuncta comprehendit, comprehensio, quae nullius rei indigo, sed tamen carnem non habenti Deo, fuerit carnem mutuata. » *S. Gregorius Nyss.* in Orat. de Nativ. Domini plenus admiratione exclamat: « O beatum uterum illum Mariae, quae bonitatis praestantia ad se traxit animi bona! iu reliquis enim omnibus hominibus animus purus Spiritus sancti praestantiam capit; hic autem caro fit spiritus receptaculum. » *S. Petrus Chrysologus* (2) dicit: « Vere benedicta Virgo, quae et virginitatis possidet decus, et matris pertulit dignitatem. Vere benedicta, quae et divini germinis suscepit gloriam, et regina totius extitit castitatis. Vere benedicta, quae fuit maior coelo, fortior terra, orbe latior; nam Deum, quem mundus non cepit, sola cepit: portavit eum, qui portat orbem, genuit genitorem suum, nutrivit omnium viventium nutritorem. » *Hesychius* Presbyter hierosol. Serm. 2 de S. Deipara inquit, quod « Maria sit mater lucis, stella vitae, Dei thronus, templum maius coelo, cathedra non inferior cathedra cherubica, arca vitae, quae ipsa Noë arca sit latior, longior et illustrior, universum Trinitatis complementum, quandoquidem et Spiritus sanctus adveniebat atque hospitabatur, et Pater obumbrabat, et Filius utero gestatus inhabitabat. Vides, quanta et qualis est Deiparae et Virginis dignitas; Unigenitus enim Dei Filius, mundi conditor, velut infans ab ea gestabatur. » *S. Io. Damascenus* (3) ait: « Vere Domina facta est omnium creaturarum, cum omnium Creatoris facta est mater. » *S. Anselmus* (4) scribit: « Intendat mens humana, et contempletur, videat, et admiretur. Unicum Filium sibi consubstantialem Deus progenuit. Hunc suum tam unicum, quam dilectissimum, et in omnibus omnino aequalem non est passus remanere solummodo suum, sed eundem ipsum in rei veritate esse unicum, et dilectissimum et naturalem Mariae Filium voluit; nec ita ut duo essent, unus videlicet suus Filius, alius Filius S. V. Mariae, sed unus et idem ipse, qui Filius Dei est, in una persona etiam esset sanctae Mariae. Quis haec audiens non obstupescat? » — *S. Petrus Dam.* (5) exclamat: « Quid grandius Virgine Maria, quae magnitudinem summae divinitatis intra sui ventris conclusit arcanum? Attende, seraphim, et videbis, quidquid maius, esse minus Virgine, solumque opificem istud opus supergredi. » Et ibidem, cum dixisset, Deum creaturis uniri quatuor modis, nempe per praesentiam, per gratiam, per illuminationem, et per identitatem, addit: « Quarto modo inest uni creaturae, videlicet Mariae Virgini, identitate, quia idem est, quod illa. Hic taceat et contremiscat omnis creatura, et vix audeat aspicere tantae dignitatis et dignationis immensitatem. Habitat in angelis Deus, sed non cum angelis, quia cum illis eiusdem non est essentiae. Habitat Deus in Virgine,

(1) Lib. de resur. carnis.
(2) Serm. 142 de Annunt. B. V.
(3) Lib. 4 de orth. fide, cap. 15.

(4) Lib. de Excell. Virg. cap. 3.
(5) Serm. 1 de Nativ. Mariae.

habitat cum illa, cum qua unius naturae habet identitatem. » *Petrus Cellensis* (1) scribit: « Quid amplius ei assignare possumus muneris divini et honoris, quam ut, quod verum est, fateamur, Genitricem Dei esse et hominis? infra hoc dicitur, quidquid in eius commendationem affertur. Si coeli Reginam, si angelorum Dominam, vel quodlibet aliud excellentissimum, tam ab uno cerde, quam ore omnium excogitatum protuleris, non assurges ad hunc indicibilem honorem, quo creditur et praedicatur Dei Genitrix. » *S. Bernardus* (2) ait: « Quod verum Deum, et Dei Filium genuit, ut idem ipse Dei atque hominis filius, unus omnino Deus et homo prodiret ex Maria, abyssus est luminis, nec facile dixerim, quod vel angelicus oculus ad huius fulgoris vehementiam non caliget. » Ex his manifeste patet, Mariam ut Matrem Dei summa hac dignitate sibi soli propria omnes angelos et sanctos longe praecellere. Nonne igitur specialis eidem cultus debetur? Recte *V. P. Canisius* (3) ita argumentatur dicens: « Si enim quo altior est Filius, eo dignior Mater censenda est, quis iure ambigat, quin Filii infiniti auctoritas ac dignitas ad Matrem ipsam redundet, ac honorem immensum illi conciliet, quae sola cum Patre aeterno Filio dicere potest: ***Filius meus es tu: ego hodie genui te?*** »

2. Si Maria vere Deipara est, habet dominium et potestatem in Christum, et Christo officia reverentiae, obedientiae et amoris erga Matrem suam incumbunt. Quod enim essentialiter et ex iure naturae maternam dignitatem comitatur, non potest rationabiliter Matri Dei respectu Filii sui denegari; ordo enim gratiae naturae ordinem non destruit, sed perficit; nec venit Christus solvere legem, sed adimplere (4). Hinc *S. Ildephonsus* (5) miratur, quod « habuerit ancilla Dominum in subdito, ancillam Dominus in praelato. » Et certissime Christus, qui ut legem impleret, circumcidi, et in templo offerri ac redimi, nobisque in omnibus virtutibus tanquam perfectissimum exemplar praelucere voluit, etiam legem divinam (6) matrem onorandi, amandi, ipsique obediendi exactissime adimplevit; imo, cum fuerit filius omnium piissimus, ab hoc officio nunquam descivit. Ideo legimus de Christo: *Et erat subditus illis* (7), nempe Matri suae et Patri nutritio: quae verba Evangelistae expendens *S. Bernardus* (8) super ***Missus est***, exclamat: « Mirare utrumlibet et elige, quid amplius mireris, sive Filii Dei benignissimam dignationem, sive Matris excellentissimam dignitatem. Utrinque stupor, utrinque miraculum! et quod Deus foeminae obtemperet, humilitas sine exemplo, et quod Deo foemina principetur, sublimitas sine socio! » — Maximum pietatis affectum erga Matrem suam Christus etiam moriens in cruce manifestavit; legitur enim Io. XIX, 26 etc.: ***Cum vidisset ergo Iesus Matrem et discipulum stantem, quem diligebat, dicit matri suae: Mulier! ecce filius tuus: deinde dicit discipulo: Ecce mater tua!*** in quae verba *S. Augustinus* (9) dicit: « Facit Christus, quod faciendum admonet, et exemplo suo suos ministros instruit praeceptor bonus, ut a filiis piis impendatur cura parentibus; tanquam lignum illud, in quo fixa erant membra morientis, etiam

(1) Lib. de panibus, c. 21.
(2) Serm. 2 de Annunt.
(3) Op. cit lib. 3. c. 13. (4) Matth. 5, 17.

(5) Lib. de Virgin. Deip., c. 8.
(6) Ex. 20. 19 (7) Luc. 2, 51.
(8) Serm. 2. (9) Tract. 59 in Io.

cathedra fuerit Magistri docentis. » Et *S. Ambrosius* (1) scribit: « Si religiosum est, quod latroni datur venia, multo uberioris pietatis est, quod a Filio Mater tanto affectu honoratur. » Imo Christus, ut notat idem S. Doctor, post hanc exhibiti Matri honoris significationem emisit spiritum, ut « omne mysterium bono fine pietatis consummaret; » id est, « ut in illius honore exspiraret, et vitam finiret, in cuius utero primum humanae vitae spiraculum hauserat, » ait verba *S. Ambrosii* exponens *Cl. Contensonius* (2). Quae cum ita sint, nonne pleno iure dicimus, Christum ipsum reverentiae, charitatis et devotionis singularis erga B. V. Mariam exhibendae praeclara exempla dedisse? Certe igitur non errant Catholici specialem cultum B. V. Mariae deferentes, cum exempla Filii Dei, redemptoris et magistri sui imitentur.

IV. *Maria purissima ac perpetua virgo fuit.*

§ 799. Mariam ante partum, in partu, et post partum purissimam et perpetuam virginem fuisse, iam § 285-288 probatum fuit. Non incongruum autem est, praecipuas saltem causas assignare, ob quas visum est sapientissimo Deo, non aliam matrem, nisi Virginem seligere, quae ipsum Dei Filium ineffabili modo procrearet.

1. Christus de Virgine natus est, ut veteris Adam typum impleret (3). Nam, ait *S. Ambrosius* (4): « Adam de terra virgine natus est, et Christus de Maria Virgine procreatus. Illius maternum solum needum scissum fuerat; istius maternum secretum nunquam concupiscentia violatum. Adam Dei manibus plasmatur e limo; Christus Dei spiritu formatur in utero. Uterque ergo oritur cum Patre; uterque Virgine utitur matre. » Succinctius vero *S. Augustinus* Serm. 5 in Natali Domini inquit: « Primus Adam de limi materia figuratur. Ecce etiam nunc secundus Adam quasi de intacta ac rudi terra Virginis de carne formatur. » Neque solum Adae, sed et coniugis eius Evae rationem hic habere voluit Deus, ut quod in prima illa omnium morientium parente veluti typo praecessit, id in Maria omnium matre reviviscentium pulcre consequeretur. Oportebat enim, ut, sicut virgo inobediens perditionis hominum causa extitit, ita virgo obediens salutis hominum causa fieret. Unde *S. Irenaeus* (5) dicit: « Sicut Eva, dum esset virgo inobediens facta, et sibi et universo generi humano causa facta est mortis: sic Maria habens praodestinatum virum, tamen virgo obediens et sibi et universo generi humano causa facta est salutis. » Nec multo post subiicit: « Quod alligavit virgo Eva per incredulitatem, hoc virgo Maria solvit per fidem. » Eadem fere habent *Tertullianus* (6), *S. Cyrillus Hieros.* (7), *S. Io. Damascenus* (8).

2. « Quod Christus sit conceptus ex Virgine, conveniens fuit, ut docet *S. Thomas* (9), propter mittentis Patris dignitatem conservandam; cum enim Christus sit verus et naturalis Filius Dei, non fuit conveniens, quod alium Patrem haberet quam Deum, ne dignitas Dei Patris transferretur ad alium. » Oportuit praeterea, ut Deus Pater, qui universa propter semetipsum operatus est, sicut in Filii sui Unigeniti Incarnatione summam erga homines dilectionem ostendit (10),

(1) Epist. 82.
(2) Lib. 10, diss. 6, cap. 2, spec. 2.
(3) I Cor. 15, v. 22, et v. 45.
(4) Serm. 37. (5) Lib. 3 adv. haer., c. 33.
(6) Lib. de carne Chr. (7) Catech. 12.
(8) Lib. 4 de orth. fide, cap. 15.
(9) 3 p., q. 28, art. 1.
(10) Io. 3, 16.

ita in eadem summam quoque potentiam suam manifestaret. Hoc autem praestitit in Maria matre et virgine, ex qua virtus Altissimi clarissime elucet. Nam inter alia quidem miracula, quae divinam virtutem illustrant, orbique comprobant, nullum fere augustius quam mortuorum ad vitam resuscitatio celebratur. Sed, ut ait *S. Ambrosius* (1) « virginem parturire maius est miraculum, quam mortuum resuscitare; » hoc enim aliquoties, ut ab *Elia*, *Eliseo*, *Paulo* et aliis precantibus, illud vero semel dumtaxat in orbe factum est, nec in posterum fiet. Unde *S. Augustinus* (2) scribit: « Nasci de Virgine tale miraculum fuit in Christo, ut maius a Deo exspectari non potuerit. Hic si ratio quaeritur, non erit mirabile; si exemplum poscitur, non erit singulare. Demus, Deum aliquid posse, quod nos fateamur investigare non posse: in talibus rebus tota ratio facti est potentia facientis. »

3. Matrem habere Virginem, ait *S. Thomas* l. cit., « fuit conveniens proprietati ipsius Filii, qui quidem est Verbum Dei; Verbum autem absque omni corruptione cordis concipitur; quinimo cordis corruptio perfecti Verbi conceptionem non patitur. Quia ergo caro sic fuit a Verbo Dei assumpta, ut esset caro Verbi Dei, conveniens fuit, quod etiam ipsa sine corruptione matris conciperetur. » Praeterea Matris virginitas Christo, eiusque maiestati maxime competit, ut inde utraque eius natura illustretur, rectiusque a mortalibus cognoscatur. Est ille nimirum verus ille Melchisedech, qui sine patre et sine matre esse dicitur(3), quandoquidem et matrem in illa divina generatione nescivit, et patrem in Mariae partu seu nativitate humana respuit, ex Patre solo natus ante saecula, et ex Virgine sola ortus in hoc saeculo, sicut *S. Ambrosius* annotavit (4). Unde recte *Lactantius* (5) scribit: « Ut certum esset (Iesum) a Deo missum, non ita illum nasci oportuit, sicut homo nascitur ex mortali utroque concretus; sed ut appareret, etiam in homine illum esse coelestem, creatus est sine opera genitoris. Habebat enim spiritalem patrem Deum, et sicut Pater spiritus eius Deus sine matre, ita Mater corporis eius Virgo sine patre. Fuit igitur et Deus et homo, inter Deum atque hominem medius constitutus. » Denique singularem Christi puritatem, innocentiamque declarat, quod Matrem habet virginem, ne quis alioquin putet, illum una cum reliquis Adae filiis impure conceptum et natum, ullaque peccati labe contaminatum, et idcirco mediatoris officio indignum esse. Unde qui erat agnus sine macula, et mundi peccata expiaturus venerat, ex sola puraque Virgine concipi voluit, et generari. *Talis enim decebat, ut nobis esset Pontifex sanctus, innocens, impollutus, segregatus a peccatoribus*, ut Paulus testatur (6). Ac vere quidem segregatus est a peccatoribus, cum hoc purissimo conceptu et ortu sese ab irae filiis aperte distinguit. Alioquin si ex communi lege iudicandum est, quicunque de viri et foeminae concubitu vel concipitur, vel nascitur, ex pudenda carnis prodit concupiscentia, eumque non solum peccato subiici, sed etiam redemptore quodam indigere necesse est. Hinc *S. Fulgentius* (7) ait: « Solus igitur abstulit peccatum conceptionis atque nativitatis humanae Deus Unigenitus, qui, dum conciperetur, veritatem

(1) De instit. virg., cap. 5.
(2) Epist. 3 ad Volus. (3) Hebr. 7, 3.

(4) Epist. 82. (5) Inst. div., lib. 4, cap. 25
(6) Hebr. 7, 26. (7) Lib. de fide c. 2.

bitrii applicatis viribus sibi comparavit, et in illa terra, cui Deus maledixit, inviolate servavit: Virgo in carne vivens, et cum carne foedaque voluptate nihil commune retinens, in lege Domini ambulans immaculata, quae incessu, gestu, sermone modestissimam simul, et sanctissimam et amabilissimam se undique proderet: Virgo sanctis et sanctorum ordinibus tanto excelsior, Deoque immortali carior, atque propinquior, quanto a concupiscentia, omnique labe et lege peccati liberior: — Virgo una ob castitatem corporis mundissima, prae omnibus perpetuae virginitatis laude cohonestata, primitiae mater, regina et princeps virginum evangelicarum. »

5. Mirandus Christi ortus ex virgine nobis in hoc quoque serviat, ut sacri Baptismatis admoneamur, ac pulcram eius velut imaginem adumbratam habeamus. *Leo M.* (1) figuram hanc sic explicat: « Originem, quam sumpsit Christus in utero Virginis, posuit in fonte Baptismatis. Dedit aquae, quod dedit Matri; Virtus enim Altissimi, et obumbratio Spiritus sancti quae fecit, ut Maria pareret Salvatorem, eadem facit, ut regeneret unda credentem. » Hinc *S. Thomas* loc. cit. dicit: « Quod Christus sit conceptus ex virgine, conveniens est — propter ipsum finem Incarnationis Christi, quae ad hoc fuit, ut homines renascerentur in filios Dei, non ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo, id est, ex ipsa Dei virtute. Cuius rei exemplar apparere debuit in ipsa conceptione Christi. Unde *S. Augustinus* dicit in lib. de s. virginitate, c. 6: *Oportebat caput nostrum insigni miraculo secundum carnem nasci de Virgine, ut significaret membra sua de virgine Ecclesia secundum spiritum nascitura.* »

(1) Serm. 5 de Nativ. Domini.

6. Denique Christum ex virgine mundo dari congruebat, ut virginitatis institutum antea inusitatum ac Iudaeis probrosum, post natum Redemptorem multo et gratiosius et illustrius in Ecclesia efficeretur. Igitur ex omnibus mulieribus eam sibi Matrem delegit, quae virginitatis floreret gloria, eamque non solum in orbem veniens, sed et per mortem ex mundo discedens, charissimoque discipulo virgini commendans peculiariter cohonestavit. « Decebat enim prorsus, ait *S. Cyrillus Hier.* (2), ut purissimus puritatis Doctor ex thalamis puris prodiret. » Et *S. Ambrosius* (3) scribit: « Speciale sibi donum virginitatis Christus elegit, et integritatis munus exhibuit, atque repraesentavit, quod elegit in Matre. » Neque minus luculenter *S. Augustinus* Serm. 7 in Nativit. Domini inquit: « Diligamus prae omnibus castitatem, quia ut placere hanc sibi Christus ostenderet, pudicitiam uteri virginalis elegit. » Unde ut doctrinam suam de eunuchis in Evangelio proponendam praevie commendaret, et ut credentes multos ad perfectam pudicitiam, Deoque et angelis gratam virginitatem perduceret, id partim in seipso, partim in Matre sapientissime praemonstravit, bonus utique et perfectus Magister, qui facere coepit et docere, idem Virginis Filius, virginumque sponsus, virginali utero corporaliter natus, et virginali connubio spiritualiter coniugatus, ut loquitur *S. Augustinus* lib. de s. virginitate cap. 2 (4).

V. *Maria perfectissima vitae sanctitate eminuit.*

§ 800. Mariam ab omni actuali peccato, etiam levissimo, toto vitae suae tempore penitus immunem fuisse, iam

(2) Catech. 12. (3) Epist. 81.
(4) Cf. P. Canisius l. c., cap. 3.

§ 420, n. 3 probatum fuit. Eadem autem acceptam gratiae plenitudinem fidelissime impendit, non solum ut quodlibet vel minimum peccatum vitaret, sed etiam ut continuo bona opera exerceret, et ad summam perfectionem tenderet: quod Ss. Patres testantur, tum *Mariae sanctitatem in genere*, tum eius virtutes in specie maximis laudibus extollentes.

1. *Ss. Patres* et *Doctores* passim testantur Mariam sanctitate vitae omnes angelos et sanctos superasse. *S. Ephraem* Orat. de laud. Deip. Virg. ait : « Nulla comparatione Maria omnibus superis exercitibus gloriosior est, praestantissimum orbis terrae miraculum, omnium sanctorum corona ob fulgorem inaccessa. » Et ibid. addit: « Omnium regina, sublimior caelicolis, purior solis radiis, et splendoribus, honoratior Cherubim, sanctior Seraphim. » *S. Gregorius thaum.* Serm. 1 de Annunt. inquit: « Maria sic gratia plena dicitur, quod in illa Virgine totus gratiae thesaurus reconderetur, quae sola ex omnibus generationibus sancta corpore et spiritu fuerit, sola ferens eum, verbo qui portat omnia. » Et Serm. 2 de Annunt. ita Mariam alloquitur: « Ipse caelestium omnium potestatum Dominator ex omni creatura te Sanctissimam elegit, et per sanctum, castum, purum, atque impollutum ventrem tuum fulgidissima margarita in salutem totius orbis progreditur, quoniam et tu sancta omni natura humana gloriosior ac purior, sanctiorque effecta es. » *S. Ambrosius* de virginib. (1) dicit: « Quid nobilius Dei Matre? quid splendidius ea, quam splendor elegit? quid castius ea, quae corpus sine corporis contagione generavit? » Et in eodem libro ita virgines alloquitur: « Sit vobis tanquam in imagine descripta virginitas, vitaque Mariae, in qua velut in speculo refulget species castitatis, et forma virtutis. Hinc sumatis exempla vivendi, ubi tanquam in exemplari magisteria expressa sanctitatis, quid corrigere, quid fugere, quid tenere debeatis ostendunt. » Cuius exhortationis rationem reddens addit: « Virgo erat Maria non solum corpore sed et mente, quae nullo doli ambitu sincerum adulteraret affectum, corde humilis, verbis gravis, animi prudens, loquendi parcior, legendi studiosior, non in incerto divitiarum, sed in prece pauperis spem reponens, etc. » *S. Chrysostomus* (2) inquit de B. V. Maria: « Magnum revera Virgo haec mundi miraculum est. Ecquid enim in rerum universitate queat hoc maius et sublimius inveniri? Sola haec coelum et terram amplitudine superavit. Quidnam illa sanctius? Non prophetae, non apostoli, non martyres, non patriarchae, non angeli, non throni, non dominationes, non cherubim, non seraphim; non aliud denique quidpiam inter creatas res visibiles aut invisibiles hac maius aut excellentius inveniri potest. » *S. Hieronymus* epist. ad Paul. et Eustoch. scribit: « De isto venturo agro Patriarcha Isaac longe adorans aiebat: *Ecce odor Filii mei! sicut odor agri pleni:* et sane plenus ager dicitur, quia plena gratia virtutum Virgo Maria praenunciatur. » Et in epist. ad Eustoch. de custod. virginit. Mariam velut speculum virginibus omnibus contemplandum proponit, et unamquamque illarum hac voce compellat: « Propone tibi beatam Mariam, quae tantae extitit puritatis, ut Mater Domini esse mereretur. » *S. Sophronius* Serm. de Assumpt. ait: « Maria, cum virtute Altissimi obumbratur, fit pretiosior meritis, celsis sublimior fasti-

(1) Lib. 2, cap. 2, n. 7.

(2) Ap. Metaphrast. relatus in off. div.

giis, pulcrior sanctitate, gloriosior suorum praerogativis meritorum, ita ut nullis iam usibus ipsa mancipanda sit, nisi divinis; » et ibid: « Sicut in comparatione Dei nemo bonus, ita in comparatione Matris Dei nullus invenitur perfectus. » *S. Andreas Cretens.* hom. 1 de Dorm. Deip. sic Mariam compellat: « O Sancta, et sanctis sanctior et omnis sanctitatis sanctissime thesaure! » *S. Ildephonsus* (1) inquit: « *Quae est ista, quae ascendit per desertum, sicut virgula fumi* (2)? Bene in modum fumi virgulae ex aromatibus, quia facta est tota in holocaustum Dei, quae odoramenta virtutum spargebat de se usque ad coelos, et non qualiacunque, sed universi pulveris pigmentarii. Unde admiratio illa angelica non de virginitate sola, quae fuit singularis in Maria, sed de immensitate gratiae venit. » *S. Io. Damascenus* (3) scribit: «Maria in templum adducta, et oblata, non secus quam olivam frugiferam se praestitit, quae in domo Dei plantata, divinoque Spiritu impinguata fructus pulcherrimos obtulit, adeoque virtutum omnium domicilium effecta est.» *S. Anselmus* (4) haec habet: « Pura sanctitas, et sanctissima puritas piissimi pectoris eius omnem omnis creaturae puritatem, sanctitatemque transcendens, incomparabili puritate hoc promeruit, ut reparatrix perditi orbis fieret. » *S. Petrus Dam.* (5) ita loquitur: « Quid sanctitatis, quid iustitiae, quid religionis, quid perfectionis singulari huic Virgini deesse potuit, quae totius divinae gloriae charismate plena fuit? » — *S. Bernardus* (6) Mariam vocat « Domum sapientiae aeternae omnibus virtutibus conspicuam. » *S. Bonaventura* in speculo B. V. cap. 5 scribit: « Coelum est Maria, tum quia coelesti puritate, coelesti claritate, coelestibus aliis virtutibus abundavit, tum quia sedes Dei altissima fuit, teste Propheta, qui dixit: Dominus in coelo paravit sedem suam. » Pro coronide adduci meretur insigne testimonium *S. Gregorii M.*, qui in Lib. I Reg. c. I ait: « Potest montis nomine beatissima semper Virgo Maria, Dei Genitrix designari. Mons quippe fuit, quae omnem electae creaturae altitudinem electionis suae dignitate transcendit. An non mons sublimis Maria, quae ut ad conceptionem aeterni Verbi pertingeret, meritorum verticem supra omnes angelorum choros usque ad solium deitatis erexit? Huius enim montis praecellentissimam dignitatem Isaias vaticinans (cap. II) ait: *Erit in novissimis diebus praeparatus mons domus Domini in vertice montium;* mons quippe in vertice montium fuit, quia altitudo Mariae supra omnes sanctos refulsit. Mons quippe et domus apte dicitur quae, dum incomparabilibus est illustrata meritis, Dei Unigenito, in quo recumberet, sacrum praeparavit uterum. »

2. *Ss. Patres* maxime admirantur Mariae *humilitatem*, quam ostendit ad angelum dicens: *Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum* (7): in quae verba *S. Ambrosius* (8) ait: « Vide humilitatem! ancillam se dicit Domini, quae Mater eligitur. Humilem enim paritura, humilitatem debuit etiam ipsa praeseferre. » Et *S. Bonaventura* in Spec. B. V. exclamat: « Quia ergo Domina humillima fuisti, Verbum incarnatum ex te carnem sumere coëgisti. » Humilitatem etiam Maria manifestavit,

(1) Serm. 3 de Assumpt.
(2) Cant. 3.
(3) Lib. 4 de fide. c. 15.
(4) De Excel. Virg. cap. 9.
(5) Serm. 3 de Nativ.
(6) Serm. 6 ex parv.
(7) Luc. 1, 38.
(8) Lib. 2 in Luc.

dum laudata ab Elisabeth, omnem gloriam Deo soli tribuit dicens: *Magnificat anima mea Dominum.... respexit humilitatem ancillae suae.... fecit mihi magna, qui potens est* (1). In quae verba *S. Bernardus* (2) inquit: « Magna quidem praeconia, sed et devota humilitas, nil sibi passa retinere, in eum magis universa refudit, cuius in se beneficia laudabantur. » Maria porro, sicut in Purificatione maternitatem divinam, et illibatam virginitatem suam abscondit, ita in tota vita sua terrestri eminentes suas praerogativas occultavit. Et si raro Maria adfuit, dum Christus miracula patraret, ipsi tamen adstitit in cruce pendenti, ut gravissima cum ipso opprobria sustineret. Recte ergo Maria perfectissimae humilitatis Magistra dicitur. ***Fidem*** Mariae summopere Patres laudant, quam angelo altissimum mysterium revelanti exhibuit; unde Elisabeth eidem dixit: *Beata, quae credidisti, quoniam perficientur ea, quae dicta sunt tibi a Domino* (3). « Manifestum est, ait *Suarez* (4), hanc fidem in Virgine fuisse perfectissimam, omnem motum etiam primo primum dubitationis excludens: ita docent Patres: *S. Ambrosius* lib. 2 in Luc.; *S. Epiphanius* Serm. de laud. Virg.; *S. Augustinus* Serm. de Assumpt.; *S. Bernardus* Serm. 35 in Cant. » Rationem affert, quia intellectus Mariae maximo gratiae lumine illustratus, et eius anima eximia sanctitate insignita fuit, cuius fundamentum est fides: et quia non potuit in aliqua eius potentia inordinatus motus oriri. Ex iisdem rationibus in B. Virgine *spes* perfectissima fuit, cuius immobilem firmitatem in morte Filii sui ostendit; nam ait *S. Ambrosius* (5): « Stabat ante crucem Mater, et fugientibus viris stabat intrepida. » ***Charitatem*** Mariae in Deum maximis Ss. Patres extollunt encomiis. *S. Bernardus* (6) ait: « Amor Mariae animam non modo transfixit, sed etiam pertransivit, ut nullam in pectore virginali particulam vacuam amore reliquerit, sed toto corde, tota anima, tota virtute diligeret. » *Richardus a S. Vict.* (7) scribit: « Quis illud primum, et maximum mandatum sic unquam implevit? quis sic unquam implere potuit? In ea divinus amor incaluit, et adeo eam in omni bono solidavit, ut de caetero spiritualis qualiscumque defectus in eam incidere non posset. » *B. Albertus M.* (8) inquit: « Ubi maior puritas, ibi maior charitas; sed beatissima Virgo habuit puritatem in summo, qua sub Deo maior nequit intelligi; ergo charitatem habuit in summo, cui in creaturis aequalis nequeat intelligi. » — Ex perfectissima charitate profluxit ardentissima et continua Mariae *devotio*, et altissima contemplatio, quam ne somno quidem fuisse impeditam, docent *Rupertus Abbas* (9), et *S. Bernardinus Sen.* (10), qui ideo B. Virgini applicant verba Cant. V.: *Ego dormio, et cor meum vigilat*. *S. Ambrosius* l. 2 de virg. scribit, quod in Maria « dormire non prius cupiditas, quam necessitas fuit, ut tamen, cum quiesceret corpus, vigilaret animus, qui frequenter in somnis aut lecta repetit, aut somno interrupta continuat, aut disposita gerit, aut gerenda pronunciat. » *S. Petrus Damian.* Serm. 1 de Nat. Mariae ait: « Vita activa et contemplativa virginem perfectiori diligentia ambierunt, adeo ut nec actio contemplationem minueret, et con-

(1) Luc. 1, 48.
(2) Serm. in Apoc. 12: *Signum magnum*, etc.
(3) Luc. 1, 45. (4) In 3 p. Disp. 19, sect. 1.
(5) De instit. virg. c. 7
(6) Serm. 29 in Cant.
(7) Lib. 2 de Emmanuele, c. 29.
(8) Lib. 2 de laud. B. V., c. 179.
(9) Comment. 7 in Cant. (10) Serm. 61.

templatio actionem non desereret. » B. Virgo prae be cognoscens, quod *melior est obedientia, quam victimae* (1), primo parentibus, dein sacerdotibus in templo, postea coniugi suo Ioseph, ac demum S. Ioanni exactissime obedivit, ita ut in hac quoque virtute praeclarissimum omnium exemplar esset. Nam, ait *S. Bernardin. Sen.* (2): « Maria inaestimabiliter superavit obedientiam martyrum et confessorum; nam in omnibus fuit pondus difficultatis ad bonum, et pronitas ad ipsum malum. In Virgine B. nullum fuit omnino retardativum; proinde tota volubilis secundum omnem Spiritus sancti nutum. » Notatu etiam digna sunt, quae apud *Nicephorum Calistum* (3) *Epiphanius* Presbyter CPtanus de B. Virginis moribus refert, inter alia dicens: « Erat Maria in rebus omnibus honesta et gravis, pauca admodum, eaque necessaria loquens, ad audiendum facilis, et per quam affabilis honorem suum, et venerationem omnibus exhibens. » Caeterum de puritate Mariae iam § praecedenti actum est, et de eius charitate in homines, et patientia in tribulationibus § seq. dicetur.

VI. *Maria cooperatrix redemptionis, et Mater nostra facta est.*

§ 801. Iuxta doctrinam catholicam *unus et mediator Dei et hominum, homo Christus Iesus, qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus* (4). Sicuti autem Deus in naturalibus rebus pro infinita sua sapientia causis secundariis utitur, et cum sit solus creator, et supremus gubernator omnium; tamen parentibus utitur, qui filios procreent, conservent et gubernent, atque ideo ab istis honorentur: ita Deus etiam in opere Redemptionis Mariam elegit, quae saluti humani generis procreandae cooperaretur. Certum igitur est, Christum causam esse primariam, principalem et efficientem salutis nostrae; sed certum pariter est, Mariam rectissime causam remotam, secundariam, et accessoriam salutis nostrae dici posse: quod ex dicendis apparebit.

1. Ut homines redimerentur, iuxta decretum divinum, Filius Dei ex Virgine humanam naturam assumere, et homo fieri debuit: electa est hunc in finem immaculata, et sanctissima Virgo Maria. Sed, ait *Guillelmus Abbas* (5): « Incarnandus Dei Filius ex Virgine, praemisit ad eam unum ex familiaribus suis, ut consensum et cooperationem eius flagitaret; quippe nolebat Omnipotens suae incarnationis miraculum operari in ipsa, non cooperante ipsa, nec carnem volebat sumere ex ipsa, non dante ipsa. » Consensum igitur Virginis expetebat Angelus; et Maria, ut ait *S. Augustinus* (6) de Nat. Dom. consensum vel dans, vel negans « aut aperit coelum, aut claudit. » Hinc *S. Bernardus* (7) super *Missus est*, ita Mariam alloquitur: « Expectat Angelus responsum; tempus est enim, ut revertatur ad Deum, qui misit illum. Exspectamus et nos, o Domina, verbum miserationis, quos miserabiliter premit sententia damnationis. Et ecce offertur tibi pretium salutis nostrae; statim liberabimur, si consentis... in tuo brevi responso sumus reficiendi, ut ad vitam revocemur... hoc flagitant Patres, hoc totus mundus tuis genibus provolutus expectat... Responde itaque citius Angelo, imo per Angelum Domino: responde verbum, et suscipe Verbum. » Respondet Maria: *Ecce*

(1) I Reg. 15, 22.
(2) T. 3, s. 11, a. 2, c. 1
(3) Lib. 2, Hist. eccl., c. 23.
(4) I Tim. 2, 5, etc.
(5) Cap. 2 in Cant.
(6) Serm. 17.
(7) Hom. 4.

Ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum. Et sicut per verbum *Fiat* mundus creatus est, ita post pronuntiatum a Virgine verbum *Fiat* Incarnatio peracta, et opus redemptionis coeptum est. Vere igitur Maria formaliter per consensum datum ad Verbi incarnationem, et remote ad redemptionem generis humani cooperata est: imo, ut docet *S. Antoninus* (1): « Causa materialis fuit Virgo huius recreationis nostrae, quia Spiritus sanctus de purissimis eius sanguinibus, consensu mediante accepit, quod in corpus formavit Christi, per quod redemptio nostra et recreatio facta fuit. » Unde etiam *S. Thomas a Villanova* (2) dicit: « Pretium redemptionis Christus persolvit; sed haec mulier dedit illi unde solveret: ipse Redemptor est, sed ab illa accepit, unde redimeret. » Ex istis rationibus iam antiqui Patres Mariam ut cooperatricem redemptionis praedicare non haesitarunt. *S. Irenaeus* (3) ait: « Sicut Eva inobediens facta et sibi, et universo generi humano causa facta est mortis: sic et Maria habens praedestinatum virum, tamen Virgo obediens et sibi et universo generi humano causa facta est salutis. » Et paulo post: « Evae inobedientiae nodus solutionem accepit per obedientiam Mariae; quod enim alligavit virgo Eva per incredulitatem, hoc Maria solvit per fidem. » *S. Iustinus M.* in dial. c. Tryph. dicit Christum de Virgine natum esse, « ut per quam viam fraude serpentis subintravit inobedientia, per eandem sequeretur venia. Cum enim integra virgo esset Eva, concepto verbo serpentis inobedientiam, mortemque peperit: at Virgo Maria postquam concepit fidem cum gaudio, adferente sibi Gabriele laetum nuncium respondit: *Fiat mihi secundum verbum tuum.* » *Tertullianus* lib. de carne Christi (4) scribit: « In virginem adhuc Evam irrepserat verbum aedificatorium mortis: in virginem aeque introducendum erat Dei Verbum extructorium vitae, ut quod per eiusmodi sexum abierat in perditionem, per eundem sexum redigeretur in salutem. Crediderat Eva serpenti, credidit Maria Gabrieli: quod illa credendo deliquit, haec credendo delevit. » *S. Gregorius Nyssenus* (5) ait: « Defenditur, et purgatur mulier a muliere. Prima aditum, et locum introëundi peccato dedit; haec vero introëundae iustitiae subservivit, et ancillata est. Illa consilium serpentis amplexa, et secuta est, haec interfectorem serpentis praebuit, et lucis auctorem peperit. » *S. Augustinus* Serm. 18 de Sanctis (6) dicit: « Mater generis nostri poenam intulit mundo; Genitrix Domini nostri salutem intulit mundo. Auctrix peccati Eva, autrix meriti Maria. Eva occidendo obfuit, Maria vivificando profuit. Illa percussit, ista sanavit. Pro inobedientia enim obedientia commutatur; fides pro perfidia compensatur. » *S. Petrus Chrysol.* (7) inquit: « Agit cum Maria angelus de salute, quia cum Eva angelus egerat de ruina. » *S. Fulgentius* Serm. de Laudibus Mariae haec habet: « Est Maria fenestra coeli, quia per ipsam Deus verum fudit saeculis lumen. Facta est Maria scala coelestis, quia per ipsam Deus descendit ad terras, ut per ipsam homines ascendere mereantur ad coelos. »

2. B. Virgo purificationis legi, ad quam non obligabatur, se humiliter

(1) In 4 p. t. 15, c. 20, § 10
(2) Conc. 1 de Assumpt.
(3) Lib. 3, c. 33.
(4) Cap. 17.
(5) Hom. de Nativ. Christi.
(6) Seu Serm. 2 de Annunt. Dom.
(7) Serm. 142.

subiecit, atque ideo in templum properavit. Legitur enim Luc. II, 22: *Postquam impleti sunt dies purgationis eius secundum legem Moysis, tulerunt illum* (infantem Iesum) *in Ierusalem, ut sisterent eum Domino.* Maria autem maximis Spiritus sancti repleta donis, optime noverat, Filium Dei incarnatum esse, ut pro salute hominum durissimam passionem et mortem sustineret. Quod ipsimet etiam solemni vaticinio a Simeone praenuntiatum est dicente (v. 34 etc.) de puero Iesu *ad Mariam, matrem eius: Ecce positus est hic in ruinam, et in resurrectionem multorum in Israël, et in signum, cui contradicetur. Et tuam ipsius animam pertransibit gladius.* Dubitari autem nullatenus potest, quod Virgo sanctissima voluntati divinae se perfectissime subiecerit, et redemptionem generis humani ardentissime desideraverit. Nam iuxta doctrinam communem theologorum quo maior est charitas erga Deum, eo magis etiam charitas erga proximum inflammatur. Cum autem charitas B. Virginis erga Deum perfectissima fuerit, certe etiam ipsius charitas erga homines summum perfectionis apicem attigit. Ex charitate itaque erga Deum, cuius ordinationi se perfectissime subiecit, et ex charitate erga nos, quorum redemptionem ardentissime exoptavit, Filium suum pro salute totius mundi in templo obtulit, et in diram eius passionem et mortem consensit. Quinimo Maria iuxta praescriptum legis Filium suum a sacerdote redemit, ut eum aleret et educaret tanquam victimam pro salute mundi sacrificandam. Unde *S. Thomas a Villan.* Conc. de Purif. B. V. dicit: « Emitur ergo Redemptor quinque siclis a Virgine, qui quinque plagis totum mundum redempturus erat: » et postea exclamat: « O bone Iesu! iam noster es, et duplici iure noster. Te nobis Pater dedit, te nobis Mater emit. Noster es, quia datus; noster es, quia emptus. Duplici te iure possidemus. » Communis porro sententia est, Christum, antequam amarissimam suam passionem inchoaret, Matris in hanc consensum exquisisse et obtinuisse. Maria enim, ut ait *Rupertus Abbas* (1) « optabat quidem ut non moreretur talis dilectus, sed amplius desiderabat humani generis salutem. » Et *S. Bonaventura* (2) inquit: « Nullo modo dubitandum est, quin virilis Mariae animus voluit etiam tradere Filium suum et unicum; quem plus se diligebat, nobis dedit, et pro nobis obtulit. » Praeterea Maria Christum patientem secuta est, ut cum Filio suo opprobriis et doloribus satiaretur. Nam Io. XIX, 25 legitur: *Stabat autem iuxta crucem Mater eius* etc. Merito autem piissimi Doctores adseverant, Mariam in passione et morte Filii sui tales dolores sustinuisse, ut recte ab Ecclesia *Regina martyrum* praedicaretur. *S. Sophronius* (3) inquit: « Maria, quia plus omnibus dilexit, propterea et plus doluit, in tantum, ut animam eius totam pertransiret, et possideret vis doloris ad testimonium eximiae devotionis: quae quia mente passa est, plus quam martyr fuit, nimirum quod dilectio eius amplius fortis quam mors fuit, quia mortem Christi suam fecit. » *S. Ildephonsus* (4) dicit: « Maria, quando fugientibus Apostolis ad crucem stetit, et Dominum in cruce pendentem vidit, tum plus quam martyr fuit, quia in animo non minus amoris, quam moeroris gladio intus vulne-

(1) In Cant. lib. 1.
(2) In p. Dist. 48, q. 2.
(3) Serm. de Assumpt.
(4) Serm. 2 de Virg. Assumpt.

rata est, parataque stetit ad poenam quamlibet excipiendam, si percussoris manus accessisset; quae nimio amore demum vulnerata testis extitit Salvatoris, et pio moerore in animo cruciatum sustinuit passionis.» *S. Anselmus* (1) Mariae passionem in morte Filii considerans exclamat: « Quidquid crudelitatis inflictum est corporibus martyrum, leve fuit, vel potius nihil comparatione tuae passionis. » *S. Bernardus* Serm. in Apoc. XII *Signum magnum* etc. (2) ait: « Martyrium Virginis tam in Simeonis prophetia, quam in ipsa passionis dominicae historia commendatur.... Tuam ergo (o Maria) pertransivit animam vis doloris, ut plus quam martyrem non immerito praedicemus, in qua nimirum corporeae sensum passionis excesserit compassionis affectus. » Voluntas autem Mariae voluntati Christi plane conformis fuit. Siculi ergo Christus pro salute hominum passus et mortuus est, ita recte dicitur, Mariam quoque ex charitate erga nos passam esse, non quidem ut nos redimeret, quod solus Christus fecit, sed ut nostra fecundior mater et potentior advocata fieret. Unde *S. Bernardus* ibidem dicit: « Fecit illud charitas, qua maiorem nemo habuit; fecit et hoc charitas, cui post illam similis altera non fuit. »

3. Io. XIX, 26 etc. legitur: *Cum vidisset ergo Iesus matrem et discipulum stantem, quem diligebat, dicit matri suae: Mulier, ecce filius tuus. Deinde dicit discipulo: Ecce mater tua!* Christus haec verba protulit pro salute omnium hominum in cruce moriens, et totius generis humani curam gerens; non ergo ad solum Ioannem Evangelistam haec verba restringenda, sed ad omnes fideles extendenda sunt, siquidem in persona Ioannis Christus omnibus fidelibus Mariam ut matrem dedit; quod aliquo modo exinde significatur, quia Ioannes non nominatur, sed *discipulus*, sub quo nomine quilibet redemptus per fidem et charitatem Christo adhaerens intelligitur. Hinc Ss. Patres passim Mariam omnibus fidelibus in matrem datam esse docent. *S. Ambrosius* (3) scribit: « *Ecce*, inquit, *filius tuus! ecce mater tua!* Testabatur de cruce Christus, et inter matrem atque discipulum dividebat pietatis officia. Condebat Dominus non solum publicum, sed etiam domesticum testamentum: et hoc eius testamentum signabat Ioannes, dignus tanto testatore testis. » Agnoscit ergo S. Doctor in citatis verbis non solum testamentum domesticum pro Ioanne, sed etiam testamentum publicum pro omnibus fidelibus, quibus cunctis Mariam ut matrem reliquit; cuius pretiosissimi doni testem non alium habere voluit quam Ioannem. *S. Epiphanius* (4) ait: « Ab Eva omnium hominum generatio genita est in terra. Hic vero a Maria haec vita mundo genita est, ut viventem gigneret; et facta est Maria mater viventium. » *S. Petrus Chrysol.* (5) inquit: « *Benedicta tu in mulieribus*, quia, in quibus Eva maledicta puniebat viscera, nunc in illis gaudet, honoratur, suspicitur Maria benedicta. Et facta est vere mater viventium per gratiam, quae mater ante extitit morientium per naturam. » *S. Ephraem* (6) habet: « A Maria Virgine vita ipsa est in mundo introducta, ut et viventem pariat, et viventium sit mater. » *S. Anselmus* Tract. de Concept. B. V. exclamat: « O Domina! si Filius tuus factus est per te frater noster, nonne

(1) Vel Eadmarus de Excell. Virg. cap. 5.
(2) Seu de 12 stellis.
(3) Epist. 82.
(4) Lib. 3, c. haer., cap. 2.
(5) Serm. 140.
(6) Serm. de Laud. Dei.

et tu per illum facta es mater nostra? Hoc enim iam mortem pro nobis subiturus in cruce dixit Ioanni, utique Ioanni, nec aliud quam nos in natura suae conditionis habenti: *Ecce*, inquiens *mater tua!* » — *Dionysius Carthus.* (1): « Discipulus ille electus designabat unumquemque fidelem. » *S. Bonaventura* (2): « Numquid solius Christi mater est Maria? Certe non solius Christi, sed, quod iucundissimum est, etiam mater omnium fidelium universalis. Unde *B. Ambrosius* ait: *Si Christus est credentium frater, cur non ipsa, quae genuit Christum, credentium sit mater?* Eia carissimi! omnes nunc gaudeamus, nunc omnes gaudendo dicamus: Benedictus frater, per quem Maria est nostra mater; et benedicta Maria, per quam Christus est noster frater. » *S. Bernardinus Senensis* (3): « Mystice intelligimus in Ioanne omnes animas electorum, quorum per dilectionem B. Virgo facta est mater. » Maria nempe mater nostra est, non corporalis sed spiritualis, quae nos ut filios adoptivos charitate concepit, cum in passionem Filii sui Unigeniti consensit, et cum summo dolore peperit, cum Christo in cruce morienti adstitit. « Neque enim, ait *S. Augustinus* de cons. Evang. (4) absurde quisque dicitur non carne, sed charitate genuisse, quem filium sibi adoptaverit. » Quodsi Maria nostra mater, et quidem ex ordinatione et testamento Christi nostra mater est, absque dubio eadem erga illam officia adimplere debemus, quae filiis erga matrem suam incumbunt. Vere igitur sicuti exemplo, ita et praecepto Christi provocamur, ut speciali honore eam prosequamur, quae ut optima mater plurima pro nobis fecit et pertulit.

1) In Ioann cap. 19.

VII. *Maria ad summam in coelo gloriam assumpta est.*

§ 802. Mariam mortuam esse, Ecclesia semper credidit; cuius fides patet ex sacramentario *Gregorii M.*, in quo dicitur: *Sancta Dei Genitrix Virgo mortem subiit temporalem;* et ex secreta: *Quam pro conditione carnis migrasse cognoscimus.* Equidem mors est poena peccati, a quo B. Virgo immunis fuit, quae idcirco morti non ut poenae, sed ut communi humanae naturae conditioni (5) subiecta est, ne Maria alterius naturae fuisse crederetur, et Christo cum haereticis partim phantasticum, partim coeleste corpus impie attribueretur. Accedit, quod capiti membrum, Christo Maria, ut in multis aliis, ita hic quoque se debuit conformare. Rursus carere Maria non debuit tot commodis atque emolumentis, quae iusti ex morte bene pieque suscepta colligunt, ut sibi tum merita tum praemia inde augeant; quid enim his mors est aliud, quam exitus e carcere, depositio sarcinae, peregrinationis terminus, vinculorum disruptio, debiti naturae solutio, in patriam reditus, vitae ianua, et in coeleste regnum ingressus? Postremo divina bonitas hoc nobis solatium tribuit, ut non Christi modo, sed et Matris eius morientis exemplo confirmemur, nosque et alios consolemur, quando ex hac vita discedendum erit. Quodsi Proverb. XXXI, 25 de muliere forti dicitur: *Ridebit in die novissimo;* et Ps. CXV, 5: *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum eius;* profecto laetissima, et felicissima dicenda est mors Mariae, cuius animam a vinculis corporeis non doloris, sed amoris ve-

(2) In Spec. B. V. cap. 8.
(3) Tom. 1, Serm. 55, art. 11.
(4) Lib. 2, c. 2, n. 6. (5) Hebr. 9, 27.

hementia solvit. Nam, ait *P. Canisius* (1): « Mirifica Dei virtus sanctam illam animam a corpore castissimo egressuram corroboravit, adeoque incredibili consolationum genere sustentavit, nihil ut illi mors aliud, praeterquam laetus et securus ad veram vitam transitus videretur. » Ast Maria haud diu mortis conditioni succubuit, sed post triduum *ad novam vitam resuscitata, et ad summam gloriam in coelo assumpta fuit.*

1. Inter Novatores nonnulli negare sunt ausi Mariam ad novam vitam resuscitatam, et cum corpore in coelum assumptam fuisse. Praecedentibus autem saeculis fideles a sententia abhorruerunt, quae asserere praesumit, corpus illud, in quo Verbum caro factum est, putredini, et vermibus traditum fuisse. Constat ex tota antiquitate, corpora Apostolorum, et martyrum defunctorum in maximo honore habita, et pretiosi thesauri instar asservata fuisse. Nunquam autem Ecclesia quaedam gloriata est, se corpus habere sanctissimae Dei Genitricis defunctae: quod argumentum negativum iam satis probat, credendum esse testimonio veterum, qui narrant, sepulcrum in quod corpus defunctae Matris Dei repositum fuerat, post tres dies vacuum inventum, et Apostolis revelatam fuisse miram eiusdem in coelum translationem. Qua de re in S. Scriptura N. T. quidem nihil legitur, quia libri N. T., plerique saltem ante B. Virginis obitum exarati fuerunt: ast etiam traditio oretenus tantum propagata magnum credibilitatis argumentum affert, praecipue si a nemine fuit impugnata, et si ostendi nequit, a quo, et quando mendacium pro veritate venditatum fuerit. Caeterum extiterunt, qui gloriosam Mariae assumptionem in coelum in S. Scriptura V. T. praenuntiatam fuisse, affirmarent. Nam Propheta regius dicit: *Surge, Domine, in requiem tuam, tu et arca sanctificationis tuae* (2), ubi vaticinatur Propheta, primum Christi Domini, ac deinde Matris eius tabernaculum, sive corpus post mortem ad vitam singulari quodam modo resurrecturum esse, sicut *Nicephorus* (3) et *Glycas* interpretantur, qui p. 3 Annal. dicit: « David quia noverat eam, quae Christum utero suo gestasset, ac illam ipsam ob causam arca sanctitatis esset, atque nuncuparetur, eodem pacto resurrecturam e sepulcro, quo et natus ex ipsa Christus, Dei Filius et Deus resurrexit; idcirco non abs re consimilem utriusque resurrectionem ex mortuis multo ante quasi pictura quadam expressit. Etenim ni res se ita haberet, non sane, posteaquam dixerat: *Surge, Domine;* subiecisset: *et arca sanctificationis tuae.* » Ps. XLIV, 11 legitur: *Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate;* quibus verbis, ut docent *S. Athanasius* Serm. de S. Deip., et *Glycas* lib. c., designatur B. V. Maria, quae corpore post mortem induta Filio suo proxime assistat, et cum eodem immortali rege una regnet, non quantum ad aequam administrationem, sed quantum ad eandem humanae carnis substantiam spectat. Et certe vestitus deauratus Mariae tribuitur, quandoquidem sanctissima eius caro incorruptibilitatem, et immortalitatem velut vestem auream planeque fulgentem mature induit, eamque variegatam ob varia ossa sacra in unum corpus coëuntia, et carnem eius suffulcientia. Perpetuam porro Ecclesiae fidem de mira B. Virginis assumptione in coelum multi testantur. *Euse-*

(1) Op. cit. lib. 5, c. 2. (2) Ps. 131, 8.

(3) Lib. 2 Hist. eccl., c. 23.

bius Caes. in Chronic. ad annum 48 scribit: « Maria Virgo, Iesu Christi Mater ad Filium in coelum assumitur, ut quidam fuisse sibi revelatum scribunt. » *S. Epiphanius* (1) dicit: « Quomodo non possidebit Maria cum carne regnum coelorum, quae non scortata est, non fuit petulans, - nullum flagitiosum carnis opus perpetravit, sed impolluta permansit? » — *Sophronius* Serm. de Assumpt. B. V. dubitanter quidem loquitur dicens: « Quomodo autem, vel quo tempore, aut a quibus personis sanctissimum eius corpus inde ablatum fuerit, vel ubi transpositum, utrumve resurrexerit, nescitur; quamvis nonnulli adstruere velint, eam iam resuscitatam, et beata cum Christo immortalitate in coelestibus vestiri.... Quia autem Deo nihil impossibile est, nec nos tale aliquid de B. Maria V. factum abnuimus, quamquam propter cautelam (salva fide) pio magis desiderio opinari oporteat, quam inconsulte definire, quod sine periculo nescitur. » *S. Augustinus* Serm. 1 de Assumpt. V. M. *primo* docet, Mariam ut Virginem concepisse, et sine dolore peperisse: ex quo concludit: « Non immerito ergo a quibusdam generalibus excipitur vera aestimatione, quam tanta servat gratia, et attollit dignitatis praerogativa. » Ac deinde pergit: « Quid ergo, si in tanta diversitate dicimus, Mariam humanae sortis mortem subiisse, nec vinculis eius retineri, per quam Deus voluit nasci, et carnis substantiam communicare, nunquid impium erit?.... Illud sacratissimum corpus, de quo Christus carnem assumpsit, et divinam naturam humanae univit, — escam vermibus traditum in communi sorde putredinis, et futurum de vermibus pulverem, quia sentire non valeo, dicere pertimesco. » Qui sermo quamvis a criticis S. Augustino abiudicetur, praeclarum tamen monumentum exhibet. *Andreas Cretensis* in encomio de Dormitione S. Deip. (2) ait: « Sicut non fuit corruptus parientis uterus, ita mortuae caro non interiit. O miracula! partus effugit corruptionem, et sepulcrum non admisit interitum... Stat enim sepulcrum vacuum usque in hodiernum diem, quod et testimonio est approbatum, et approbat factam translationem. » *Germanus* Patr. CPtanus Orat. de Dormit. S. Deip. inquit: « Corpus tuum virgineum omnino sanctum est, et humanum quidem, sed quod ad summam immortalitatis vitam pervenerit, adeoque integrum sit, ut absolute vivum, et obdormitioni non obnoxium, quippe quod vas Dei capax fuerit. » *S. Io Damascenus* (3) ait: « Sanctissimum Mariae corpus praeclarissimo imponitur monumento, sed hinc tertio die ad cursus coelestes in coelestia transfertur curricula... Oportebat eam, quae Deum Verbum in suo utero hospitio exceperat, collocari in divinis Filii tabernaculis etc. » Approbat S. Pater testimonium *Iuvenalis* Patr. Hier. qui *Conc. Chalcedonensi* interfuit, et coram Marciano, et Pulcheria professus est: « Ex antiqua et verissima traditione accepimus, » Mariam praesentibus Apostolis obiisse, sepultam, ac per triduum cantus angelicos auditos, sepulcrum vero ob Thomam, qui tardius venerat, apertum, et penitus vacuum inventum fuisse; quod factum *Euthymius* (4), *Metaphrastes* (5), *Mich. Glycas* (6), *Nicephorus Cal.* et alii narrant. *Gregorius Turon.* de glor. martyrum (7)

(1) Haer. 42. (2) Cap. 8.
(3) Serm. de Dormit. S. Deip. cap. 14.
(4) Lib. 3 hist. eccl., c. 40
(5) De vita et Dormit. M. c. 44.
(6) P. 3 Annal. (7) Lib. 1, c. 9.

scribit: « Maria angelicis choris canentibus in paradisum Domino praecedente translata est. » *S. Ildephonsus* Serm. 3 de Assumpt. ait: « Festivitas hodierna est omnium supernorum civium gratissima, quia eius est assumptio de corpore, ex qua orta est veritas et iustitia. » *S. Petrus Dam.* Serm. de Assumpt. B. V. inquit: « Assumpta est Maria in coelum, sed gratiae sublevantis iudicio, comitantibus et auxiliantibus angelis, quam sublevabat gratia, non natura. Ideo dies haec *assumptio*, illa (Christi) *ascensio* vocatur. » *S. Bernardus* Serm. 1 de Assumpt. B. V. aperte pronunciat: « Virginem gloriosam coelos ascendisse, magnamque idcirco coelestium exultationem fuisse, cum eius et vocem audire, et faciem videre, et beata eiusdem praesentia frui meruissent. » *S. Thomas* (1) dicit: « Credimus, quod post mortem Maria resuscitata fuerit, et in coelum reportata: » cum quo omnes Scholastici consentiunt. Haec fides semper in Ecclesia fuit, ut ex allatis testimoniis patet. Sed quia de hac fide Ecclesiae non satis constabat, sine culpa nonnulli dubitanter de resuscitatione, et assumptione B. V. loqui potuerunt. Cum autem Ecclesia semper magis magisque sensum suum manifestaverit, et Festum Assumptionis in toto orbe catholico celebrare praeceperit, hoc privilegium B. Virginis sine culpa in dubium vocari nequit, quamvis solemnis de illo definitio Ecclesiae non prodierit (2).

2. Deus, ait Apostolus, *Reddet unicuique secundum opera eius* (3). Quo maior ergo est hominis sanctitas, eo maior etiam ipsius gloria erit. Maxima autem fuit sanctitas B. V. Mariae, ita ut omnes angelos et sanctos virtutibus, et meritis superaverit (4): ergo maxima etiam est gloria et felicitas, quam Maria cum corpore et anima in coelum assumpta consecuta est: quod sancti Doctores passim testantur. *Sophronius* Serm. de Assumpt. B. V. ait: « Maria usque ad throni celsitudinem processit, atque in regni solio sublimata post Christum gloriosa resedit. Sic enim ubique confidenter sancta Dei canit Ecclesia, quod de nullo alio sanctorum fas est credere, ut ultra angelorum, et archangelorum choros merito transcenderit. » *S. Ildephonsus* (5) inquit: « Etsi impertit praemia iustus Iudex Christus Dominus secundum Apostolum unicuique secundum opera sua, huic tamen sacratissimae Virgini Genitrici suae, sicut incomparabile est, quod gessit, et ineffabile donum, quod percepit, ita et inaestimabile, et incomprehensibile praemium, et gloria non dico inter caeteras sacras virgines, verum etiam ultra omnes Sanctos, quam promeruit. » *S. Fulbertus* in Serm. 2 de Assumpt. B. V. (*S. Augustino* adscripto) asserit: « Thronum regium in aula Regis aeterni ab angelis Mariae collocari, quam Rex ipse regum ut matrem veram, et sponsam decoram prae omnibus diligat, et amoris amplexibus sibi consociet, quaeque in illa beatorum regia primi ordinis teneat dignitatem. » *Eadmarus* in libro (*S. Anselmo* adscripto) de excell. B. V. (6) exclamat: « Immensitatem gratiae, et gloriae, et felicitatis tuae considerare incipienti sensus deficit, et lingua fatiscit. » *S. Bernardus* (7) dicit: « Quantum gratiae Maria in terris adepta est prae caeteris, tantum et in coelis obtinet gloriae singularis. »

(1) Opusc. 8.
(2) v. V. P. Canis. op. cit., lib. 5, cap. 6.
(3) Rom. 2, 6.
(4) § 800.
(5) Serm. 2 de Assumpt. V.
(6) Cap. 8.
(7) Serm. 1 de Assumpt. V.

S. Bernardinus Sen. (1) inquit: « Sicut Iesus sedet a dextris Patris, id est, in potioribus bonis paternis, sic ista Virgo gloriosa in potioribus bonis Filii sui Iesu iuxta ipsum in throno sublimata consedit. » *S. Bonaventura* (2) scribit: « Nulla pura creatura tantam gratiam in mundo, nulla tantam gloriam in coelo invenit. » *S. Antoninus* (3) ait: « B. Virgo est domina angelorum; ergo improportionabiliter est supra seraphim, et supra omnem hierarchiam angelorum exaltata. » Hos Ss. Doctorum sensus approbat Ecclesia, dum B. Virginem *Reginam angelorum, et omnium sanctorum* nuncupat, et in officio canit: *Exaltata est S. Dei Genitrix super choros angelorum ad coelestia regna.*

VIII. *Maria est advocata nostra potentissima et benignissima.*

§ 803. Ecclesia ipsa in Orat. secr. vigiliae Assumpt. B. V. profitetur, B. V. Mariam ideo ex hoc mundo ad regnum coeleste translatam fuisse, ut ipsa pro nobis intercedat ad Dominum Iesum Christum. Maria igitur est advocata nostra, de cuius summa *potentia* et *benignitate* dubitare non licet.

1. Si multum valet deprecatio iusti in terra viventis (4), multo magis, ut iam probatum fuit (5), valida et efficax est intercessio sanctorum in coelo regnantium. Maria autem nonsolum omnibus angelis et beatis sanctitate et gloria antecellit, sed praeterea materna quoque in Filium suum auctoritate pollet. Quidnam igitur a Christo non impetrabit? — Salomon Rex dixit Bethsabeae matri suae: *Pete, mater mea; neque enim fas est, ut avertam faciem tuam* (6). Num Filius sanctissimus, qui ipsemet legem de honoranda matre tulit, et non venit legem solvere, sed adimplere (7), minus quam Salomon matrem suam meritis refertam et in coelo exaltatam honorificabit? Nonne Salomon rex etiam in sua assertione, matri suae facta, figura Filii Dei in regno suo exaltati dici potest? Christus erat subditus matri suae, dum haec in statu probationis versaretur, et variis humiliationibus et aerumnis subiiceretur: numquid vocem Matris suae audire et exaudire recusabit, dum eandem in coelis pro meritis suis remunerare, et prae caeteris sanctis glorificare contendit? — Christus mulierem Cananaeam pro filia sua petentem, et centurionem pro servo suo rogantem exaudivit, numquid matrem suam orantem non exaudiet, quae eum per novem menses in utero gestavit, quae eum peperit et lactavit, plurima ei servitia praestitit, et in mare dolorum immersa morienti in cruce adstitit? — Christus iam in nuptiis factis in Cana Galilaeae ostendit, quod petenti Matri suae nihil deneget, quia ad Matris suae petitionem primum miraculum patravit. Dixerat quidem: *Nondum venit hora mea* (8): haec verba autem *S. Chrysostomus* et *Theophylactus* (9) ita interpretantur: « Nondum venit hora mea, quia statui primum miraculum facere in Ierusalem, utpote metropoli Iudaeae; sed ad preces tuas, o Mater, propositum mutabo, faciamque illud hic in Cana Galilaeae. » *S. Cyrillus Alex.* in eundem locum dicit: « Quantus honor debeatur parentibus, ostendit, cum statim ad actum propter matrem accedit. » Et *Euthymius* observat: « Nam quod eam plurimum honoraret,

(1) T. 3, Serm. 11, art. 3.
(2) In Spec. B. V., cap. 8.
(3) 4 p., t. 15, c. 20.
(4) Iac. 5, 16.
(5) § 791.
(6) III Reg. 2, 20.
(7) Matth. 5, 17.
(8) Io. 2, 4.
(9) Ap. Cornel. a Lap.

tis omnibus Mariam hanc veneremur, quia sic est voluntas eius, qui totum nos habere voluit per Mariam... Ad Patrem verebaris accedere, solo auditu territus ad folia fugiebas. Iesum tibi dedit mediatorem. Quid non apud talem Patrem Filius talis obtineat? Exaudietur utique pro reverentia sua; Pater enim diligit Filium.... sed forsitan et in ipso maiestatem vereare divinam, quod licet factus sit homo, manserit tamen Deus. Advocatum habere vis et ad ipsum? ad Mariam recurre. Pura siquidem humanitas in Maria, non modo pura ab omni contaminatione, sed et pura singularitate naturae. Nec dubius dixerim, exaudietur et ipsa pro reverentia sua. Exaudiet utique matrem Filius, et exaudiet Filium Pater. » *S. Thomas* in expos. Salut. angel. scribit: « Magnum est in quolibet sancto, quando habet tantum de gratia, quod sufficit ad salutem multorum: sed quando haberet tantum, quod sufficeret ad salutem omnium hominum de mundo hoc esset maximum; et hoc est in Christo et in B. Virgine; nam in omni periculo potes salutem obtinere ab ipsa Virgine gloriosa - in omni opere virtutis potes eam habere in adiutorium, et ideo dicit ipsa: *In me omnis spes vitae et virtutis* (1). » *S. Bonaventura* (2) exclamat: « Gaude nunc, Maria Virgo, gaudet ecce Dominus potentissimus sicest tecum, quod tu es potentissima secum..... Eia ergo, potentissima Domina, esto nobis impotentissimis auxiliatrix. »

2. Maria, dum in terris viveret, perfectissimam habuit erga Deum charitatem, et ideo ardentissimum quoque habuit erga homines amorem. *Charitas* autem *nunquam excidit* (3), sed in altera vita crescit et perficitur: quanta ergo erit Mariae in coelum exaltatae erga homines dilectio? Maria sic homines dilexit, et tam ardenter eorum salutem concupivit, ut in dirissimam unici et dilectissimi Filii sui passionem et mortem consentiret: numquid homines tam dilectos deseret? num recusabit piam pro illis petitionem proferre, pro quorum salute Filium Dei et suum tam diros cruciatus, et tam atrocem mortem sustinere vidit? — Nunquam profecto Maria verborum oblivisci potest, per quae nobis a moriente Filio suo in matrem data est: an modo Virgo sanctissima, et voluntati divinae perfectissime conformis maternae pietatis officia solerter renuet implere? Ipsa ratio per fidem illustrata a talibus iudiciis abhorret. Idcirco Ss. Doctores sicut potentiam, ita etiam benignitatem, clementiam et misericordiam Mariae collaudant. *S. Germanus* Or. de Zona B. V. ait: « Quis post tuum Filium ita generis humani curam gerit sicut tu? quis ita nos defendit in nostris afflictionibus? quis tam cito praeveniens nos ab irruentibus liberat tentationibus? quis in supplicationibus adeo pro peccatoribus etc.? — propterea patrocinium tuum maius est quam ut apprehendi possit. » *S. Chrysostomus* vel alius antiquus Auctor Hom. de Praerogativ. B. V. inquit: « Ideo Mater Dei praeelecta es ab aeterno, ut, quos iustitia Filii salvare non potest, tu per tuam salvares pietatem. » *Idiota*, seu *Raimundus Iordanus* de contempl. B. V. in prologo scribit: « Caeteri Sancti iure quodam patrocinio pro sibi specialiter commissis plus possunt prodesse quam pro alienis; beatissima vero Virgo sicut omnium est regina, sic est omnium patrona et advocata, et cura est illi de omnibus. — Ipsa preces servorum, maxime quae sibi exhibentur, re-

(1) Eccli. 24. (2) In Spec. B. Virg., c. 8.

(3) I Cor. 13, 8.

praesentat in conspectu divinae maiestatis, quia ipsa est advocata nostra apud Filium, sicut Filius apud Patrem; imo apud Patrem et Filium procurat negotia et preces nostras.— Tanta est eius benignitas, quod nulli formidandum est ad eam accedere, tantaque misericordia, quod nemo ab ea repellitur. » *S. Petr. Dam.* (1) dicit: « Scio, Domina, quia benignissima es, et amas nos amore invincibili, quos in te et per te Deus tuus summa dilectione dilexit. » *S. Anselmus* tractat. de Concept. B. M. V. versus finem haec habet: « O peccator, gaude; non est enim unde desperes, non est quod formides: quidquid iudicabitur de te, totum pendet ex sententia fratris et matris tuae. » Dein ad Mariam conversus ait: « Per te, Domina, vitam perditam in Unigenito tuo recuperavimus: per te est, si quid boni sumus, sive possumus, sive habemus; per te ad aeternam gloriam, quicunque sumus perventuri, perveniemus. Tu post Deum summa et singularis consolatio nostra! tu felix atque beata gloriatio nostra; tu ad regna coelorum ductrix ac subvectio nostra! » *S. Bernardus* Serm. in *Signum magnum* (2) ait: « Quid ad Mariam accedere trepidet humana fragilitas? Nihil austerum in ea, nihil terribile; tota suavis est, omnibus offerens lac et lanam... Omnibus omnia facta est, sapientibus et insipientibus copiosissima charitate debitricem se fecit. Omnibus misericordiae sinum aperit, ut de plenitudine eius accipiant universi; captivus redemptionem, aeger curationem, tristis consolationem, peccator veniam, iustus gratiam, angelus laetitiam. Ipsa praeterita non discutit merita, sed omnibus sese exorabilem, omnibus clementissimam praebet; omnium denique necessitates amplissimo quodam miseretur affectu. » *Richardus Victorin.* in cant. 4 ita Mariam alloquitur: « Ubicunque fuerit miseria, tua currit et succurrit misericordia. — Et quid mirum, si misericordia affluis, quae ipsam misericordiam peperisti? Carnalia in te ubera suxit Christus, ut per te nobis spiritualia fluerent. Cum enim misericordiam lactasti, ab eadem misericordiae ubera accepisti. » *S. Bonaventura* in speculo B. V. cap. 8 inquit: « Praeparabitur in misericordia solium (3): solium divinae misericordiae est Maria mater misericordiae, in qua omnes inveniunt solatia misericordiae. Nam sicut misericordissimum Dominum, ita misericordissimam Dominam habemus. Dominus noster multae misericordiae est omnibus invocantibus se: et Domina nostra multae misericordiae est omnibus invocantibus eam. . . Vere Domina! Regina es misericordiae, quia nullus est in hac vita sic desperatus ac miser, cui non impetres misericordiam salutarem, si ad tuum declinaverit regimen. » Adduci hic merentur verba Deiparae ex *revel. S. Birgittae* (4), ubi ipsa mater misericordiae dicit: « Quamvis homo peccet; si ex toto corde et vera emendatione ad me reversus fuerit, statim parata sum recipere revertentem. Nec attendo, quantum peccaverit, sed cum quali intentione et voluntate redit. Ego vocor ab omnibus mater misericordiae; et ideo miser erit, qui ad misericordiam, cum possit, non accedit. » Denique expositam doctrinam maxime probat Ecclesiae auctoritas, a qua Maria ***Mater misericordiae, vita, dulcedo et spes nostra, Virgo clemens, salus infirmorum, refugium peccatorum, consolatrix afflictorum, auxi-***

(1) Serm. de Nativ. B. V.

(2) Seu de 12 stellis.

(3) Is. 16.

(4) Lib. 2, cap. 23.

lium christianorum, etc., in publicis orationibus praedicatur. Et cum Maria omnibus sanctis potentia et benignitate praecellat, quis non videt, speciali devotione et fiducia ad eam recurrendum esse?

IX. *Cultus B. V. Mariae exhibitus antiquissimus est.*

§ 804. 1. Non inanis est sententia eorum, qui dicunt, Mariae cultum iam in mundi primordiis coepisse. Nam, ut ait *Cl. Suarez* (1), Angeli boni per visionem beatificam sicut incarnationem Verbi, ita etiam incarnati Verbi Matrem cognoverunt, eamque ut Matrem Domini sui continuo venerati sunt. Praeterea protoparentibus iam in paradiso promissa fuit Mulier, per cuius Filium a statu tristissimo, in quem per peccatum prolapsi fuerant, liberarentur. Dixit enim Deus ad serpentem: *Inimicitias ponam inter te et mulierem, et semen tuum, et semen illius; ipsa conteret caput tuum* (2), id est, mulier per Messiam, quem pariet, dominium tuum destruet, et homines a tua liberabit captivitate. Quantum ergo protoparentes hanc mulierem honorare, et quam ardenter eandem desiderare debuerunt, qua mediante salutem suam consecuturi erant? Sicut autem fides de promisso Messia, ita etiam veneratio futurae ipsius matris ad posteros propagata est. Neque dubitare licet, Patriarchas et Prophetas, qui ardentissime Messiae adventum desiderarunt, etiam praevie iam foeminam honorasse, et felicissimam praedicasse, quae illum paritura erat. His accredit celebre vaticinium Isa.: *Ecce Virgo concipiet, et pariet Filium, et vocabitur nomen eius Emmanuel* (3): quantum autem crescere debuit aestimatio et veneratio mulieris illius, quae tam extraordinario et mirabili modo Messiam conceptura, et paritura erat? Notandum porro est, quod notitia de futura Dei Matre, et virgine etiam Ethnicis communicata fuerit; eam enim sibyllae praenuntiarunt. Sic *Delphica* canit: « Non tarde veniet, tacita sed mente tenendum hoc opus, hoc memori semper qui cordi reponet. Huius pertentant cor gaudia magna Prophetae eximii, qui Virginea conceptus ab alvo prodibit sine contactu maris, omnia vincit hoc naturae opera: at faciet, qui cuncta gubernat. » *Erithraea* dicit: « Cerno Dei matrem, qui se demisit ab alto, ultima felices referent cum tempora soles; Hebraea quem *Virgo* feret de stirpe decora, in terris multum teneris passurus ab annis: magnus erit tamen hic divino carmine vates, *Virgine Matre* satus, prudenti tempore verax. » *Cumana* haec habet: « Iam mea certa manent, et vera novissima verba, ultima venturi quod erant oracula Regis, qui toti veniens mundo cum pace placebit, ut voluit nostra vestitus carne decenter, in cunctis humilis, *castam pro matre puellam* deliget, haec alias forma praecesserit omnes. » Eadem praenuntiant septem reliquae sibyllae (4); et sicut *Homerus* ex Delphica, ita *Virgilius* hoc idem vaticinium hausit in Bucol. (5) dicens: « Ultima Cumaei venit iam carminis aetas, magnus ab integro saeclorum nascitur ordo: iam redit et Virgo, redeunt saturnia regna; iam nova progenies coelo demittitur alto. » Apud Ethnicos templa quoque erecta fuisse Virgini pariturae cum *Cedreno* et aliis testatur *P. Segneri* (6).

2. In aevo christiano cultus Mariae exhibiti antiquitatem probant vetu-

(1) 3 p., dist. 22 sect. 1.
(2) Gen 3, 15.
(3) C. 7, v. 14.
(4) V. Canis. lib. 2, c. 7.
(5) Ecloga 4.
(6) Devot. Mar. P. I, c. 4.

stissimae *Liturgiae*, in quibus intercessio Mariae invocatur. Ita in liturgia *S. Petro* adscripta dicitur: *Domine Deus omnipotens, qui solus es Sanctus, et in Sanctis requiescis, miserationes tuas largiens intercessionibus Dei Genitricis*, etc. Et iterum: *Libera nos, quaesumus, Domine, ab omni malo, intercessionibus Mariae Deiparae*, etc. In liturgia *S. Iacobi*, non solum a *S. Proclo* generoso Nestorii antagonista, sed etiam a Synodo quinisexta can. XXXII agnita et approbata, populus ad venerationem et invocationem Mariae excitatur his verbis: *Commemorationem agamus, sanctissimae, immaculatae, gloriosissimae, benedictae Dominae nostrae, Matris Dei, et semper Virginis Mariae, ac omnium sanctorum et iustorum, ut precibus atque intercessionibus eorum omnes misericordiam consequamur. Et cum sacerdos dixisset, ut Deus inter Sanctos omnes praecipue meminisse velit sanctissimae immaculatae, super omnes benedictae, gloriosae Dominae nostrae Deiparae, semperque Virginis Mariae;* statim haec Chorus subiicit: *Dignum est, ut vere beatam dicamus Deiparam, semper beatam et omnibus modis irreprehensam, et Matrem Dei nostri, honorabiliorem quam Cherubim, et gloriosiorem quam seraphim, quae sine corruptione Deum Verbum peperisti, te revera Deiparam magnificamus. S. Basilius* in liturgia sua haec habet: *Custodi nos, Deus, gratia tua, sanctissimae et intemeratae Dominatricis nostrae, et semper Virginis Mariae, memorantes*, etc.; et iterum: *Sanctifica animas et corpora intercessione sanctae Dei Genitricis. S. Chrysostomus* in sua liturgia ita orat: *Quoniam omnibus facturis praestantior existis, collaudare te digne non valentes, Dei Genitrix, gratis flagitamus te, miserere nostri. — Deus sancte, da nobis in sanctitate servire tibi omnibus diebus vitae nostrae intercessionibus Reginae nostrae Matris Dei, et omnium sanctorum, qui a saeculo tibi placuerunt. S. Chrysostomus* hanc precatiunculam frequenter adiungit: *Intercessionibus Dei Genitricis Salvator! salva nos;* et praeterea Iacobum in eo sequitur, quod ex integro repetat Salutationem angelicam. Hanc vero *Syri* ab Apostolis vel primum instituti non sine invocatione solent absolvere in hunc modum: *Pax tibi, Maria! gratia plena! Dominus noster tecum: benedicta tu inter mulieres, et benedictus fructus, qui est in utero tuo, Iesus Christus. Sancta Maria! ora pro nobis, pro nobis, inquam, peccatoribus. Amen:* quod idem *S. Severi* Patriarchae alexandrini precationes commonstrant. Extat et *Missa Aethiopum* pervetusta, quae *Canon universalis* vocatur, hancque precationem habet adiunctam: *Ora pro nobis apud Iesum Christum, ut misereatur animae nostrae, ora pro nobis in conspectu throni Filii tui, Iesu Christi. Laetare, immaculata vere Regina; laetare, gloria nostrorum parentum, quia peperisti nobis Emmanuelem. O vere Mediatrix ante D. N. I. Christum! te supplices exoramus, ut memor sis nostri: ora pro nobis, ut deleantur iniquitates nostrae.* Quibus monumentis citatis haec subiungit *V. P. Canisius* (1): « Tanta quidem cura non solum graecos, sed etiam alexandrinos, hierosolymitanos, aethiopes aliasque nationes inde ab initio traditae, acceptaeque fidei tenuit in Deipara palam et honoranda et invocanda. Unde quoties Redemptoris sui crucem et mortem in quotidiano, et incruento illo sacrificio annuntiarunt, atque recoluerunt, id, quod perpe-

(1) Lib. 5, cap. 31.

tuum apud illos fuit, Matris etiam Domini memoriam honorificam sibi habendam esse duxerunt, ac eius maternae pietati reverenter sese commendarunt. »

3. Aliud pro antiquitate cultus Mariani argumentum suppeditant templa iam mature in honorem B. V. Mariae erecta. Quamprimum enim sub Constantino Ecclesia pacem adepta est, mox plura templa in honorem B. M. Virginis aedificata sunt; nam sub Liberio summo Pontifice iam multae erant Romae Ecclesiae sub nomine S. V. Mariae, uti magnifica Basilica a Ioanne patritio romano post miraculum nivis, aestivo tempore delapsae, fabricata, ut quae novitate miraculi, et dignitate caeteris praestaret, *Ecclesia Mariae Maioris* diceretur. Ipse Constantinus Imperator, non sine miraculis ad fidem conversus, cum ad propagandam nostram Religionem se totum contulisset, haud contentus Romae et Byzantii praeclara templa Deo et sanctis magnifice condidisse, totam urbem, quam reliquis chariorem, utpote a se fundatam habuit, ac suo ipsius nomine cohonestavit, Matri Dei consecrandam putavit. Testatur hoc *Zonaras* (1), et *Nicephorus* (2), quorum posterior scribit, cum recens urbs Byzantina fundata esset, vocatos ab Imperatore Episcopos, qui ad Nicaenam Synodum convenerant, eo animo accessisse, ut suis precationibus nova aedificia confirmarent. « Igitur encaenia, inquit, et consecrationis festum diem celebrant, incruento sacrificio operantur, precibus, votisque urbem abunde prosequuntur et firmant, eandemque Dei Genitrici dedicant, novam Romam, imperantemque Constantinopolim cognominantes, Alexandro tum Byzantii Ecclesiam regente. » Etiam Imperatoris Mater, Helena, tum in Nazareth, ubi Salutationis angelicae domus extiterat, et in Bethlehem, ubi virgineum partum angeli celebrarant, ipsi Verbi puerperae, imo et sponso eius Ioseph templa egregia exaedificavit. In vita *S. Alexii* commemoratur Edessae magnificum templum Beatae Virgini dicatum, in quo virgineus sponsus tenera devotione matrem Dei coluit, et magna ab ipsa beneficia accepit. Constat denique ex historia, *Conc. generale Ephesinum* in Ecclesia B. Virgini dicata celebratum fuisse.

4. Antiquissimus est etiam mos tum in publicis concionibus, tum in privatis orationibus Mariam invocandi, et ex variis monumentis historicis constat, per intercessionem B. Virginis magnas iam gratias obtentas fuisse. *S. Augustinus* (3) de Deipara exclamat: « *Ave, gratia plena*, Domina; *Dominus tecum:* intercede hera et domina et regina et mater Dei, pro nobis. » *S. Ephraem* in Exhortatione 34 orationem fundit ad obtinendam a Deo misericordiam in iudicio, eamque sic claudit: « Per intercessionem matris tuae et omnium sanctorum, suscipe deprecationem nostram, et miserere nobis. » Et in Orat. ad Ss. Dei Genitricem ait: « Sicut humanissimi Dei mater es, ita me peccatorem humaniter suscipe, et meam sordidissimam orationem admitte. » *S. Gregorius Naz.* Serm. (4) in *Cyprianum M.* narrat, *S. Iustinam*, ut tentationes daemonis vinceret, et Cypriani Magi insidias declinaret, B. V. Mariam suppliciter invocasse, et hac adiuvante victoriam reportasse. Nota est historia *Mariae Aegyptiacae*, quae a Paulo diacono scripta, in *Conc. Nicaeno II* repetita, multorumque doctorum te-

(1) Lib. 8 Annal.
(2) Lib. 8 hist. eccl., c. 26.

(3) Serm. in Evang.
(4) 24 (al. 18).

stimoniis confirmata fuit. Haec Maria Aegyptiaca multis annis luxuriae dedita ad templum hierosolymitanum, quod ob dominicae Crucis reverentiam sacrum erat, ac celebre, Religionis causa profecta est. Quum vero cerneret, se ab ingressu huius templi divinitus probiberi, prioris vitae turpitudinem agnoscere, et deplorare coepit, seque ad Deiparae imaginem, quae templum ingressuris occurrebat, non sine pudore convertit, atque ita cum lacrymis dixit: « Domina Virgo, quae Deum verum genuisti, corpus habens et animam mundam, et immaculatam, adiuva me solitariam, et nullum habentem adiutorium. » Qua facta oratione templum ingredi potuit, et cum Mariae intercessionem invocare non cessaret, gratiam verae conversionis obtinuit, et magni nominis Sancta effecta est. Recte ideo *Sophronius* in Serm. de Assumptione B. Virginem collaudans fidelibus acclamat: « Hanc imitamini moribus, sequimini castitate; huius implorate auxilium.» *Basilius Seleucius* (1) ait: « O ter sancta Virgo! aspice nos de coelo oculo propitio, et nunc quidem educ nos hinc cum pace. » Saeculo VI *Theophilus* quidam eo impietatis venit, ut data syngrapha se totum imperio Satanae traderet ac manciparet. Ast facti poenitens ad B. V. Mariam recurrit, et ieiunans ac lacrymas amaras spargens, eius auxilium implorat: et opitulante Virgine consignatam diabolo syngrapham recipit, facta confessione a peccatis absolvitur, in gratiam Dei reversus omnibus virtutibus ornatur, et sanctorum catalogo inscribitur. Narrat hanc historiam *Eutychianus* Patriarcha CPtanus, testis coaevus et ocularis, et post ipsum *Metaphrastes*, *S. Petrus Damian.* et alii. Eodem saeculo, dum dira pestis Romae grassaretur, *S. Gregorius M.* ad B. V. Mariam recurrit, eiusque imaginem, indicta publica processione, per urbem detulit; quo facto terribile divinae vindictae flagellum cessavit. *S. Io. Damascenus* per intercessionem B. V. Mariae obtinuit, ut manus crudeliter amputata ipsi restitueretur. Ita ex omnibus Ecclesiae saeculis plurima extant monumenta, quae ostendunt, fideles in variis angustiis Mariam invocasse, et ab ipsa auxilium obtinuisse (2).

ARTICULUS V.

De cultu sacrarum reliquiarum.

§ 805. Reliquiarum nomine severiori sensu, seu primario intelliguntur corpora sanctorum, vel partes eorum, ut ossa, cineres etc.; sensu autem latiori, seu secundario reliquiae etiam vocantur vestes, aliaeque res eorum usu vel attactu sacratae; ex. gr., instrumenta martyrii aut mortificationis, vincula, flagella, cilicia etc. Cum autem de reliquiarum cultu agitur, non est sermo de supremo cultu latriae, sed de longe inferiori, nempe duliae, eoque non absoluto, sed relativo tantum; cum enim reliquiae nullam habeant excellentiam absolutam, sibique intrinsecam, sed relativam tantum; quatenus nempe habent relationem ad sanctos, debetur illis veneratio duntaxat relativa, quae sic ad illas terminatur, ut non sistat in illis, sed ad sanctos transeat. Nihil profecto est in tali cultu, quod merito reprehendi possit. Sed tamen sacrarum reliquiarum cultus multos iam adversarios habuit. *Vigilantius* barcinonensis Ecclesiae in Hispaniis presbyter, *Manichaeorum*, *Eudoxii* et *Eunomii* circa reliquiarum cultum errores re-

(1) Or. 1 de Verbi incarn.

(2) Cf. P. Canis. op. cit. lib. 5, cap. 5, 18, 27-31; item Abelly, Monumenta devotionis erga B. V. M.

novavit; docuit enim, colendas non esse Ss. Martyrum reliquias, earundem cultores *cinerarios* appellans; signa apud sacras reliquias fieri solita asserebat esse praestigias, basilicas Martyrum declinandas, Catholicos vero, qui ibi orarent, quasi immundos vitandos esse. Sectatores impietatis suae habuit saec. VIII *Constantinum Copronymum*, qui teste Suida omnes reliquias deleri iussit; saec. IX *Claudium Taurinensem*, qui omnes cruces et reliquias aboleri voluit, sanctorumque sepulcra negabat esse veneranda; saec. XIV *Wicleffitas*, teste Thoma Waldensi; saec. XVI Protestantes. *Lutherus* Serm. de Cruce scribit: « Quoniam reliquiae sanctorum nihil aliud sunt, quam fidelium seductiones, ne deinceps populi Deos alienos colant, placere sibi, ut omnes huiusmodi reliquiae altissime sub terra abscondantur. » Similia habet *Calvinus* tum l. 3 Instit., c. 20, tum in Admonitione de reliquiis. Hinc praesertim Calvini sectatores inclitorum sanctorum veneranda ossa sacrilegis onerata ludibriis, ignique absumpta diabolico furore in profluentem proiecerunt. Contra istos adversarios probanda est doctrina catholica, quae dicit, pium, licitum et utilem esse sacrarum reliquiarum cultum. Haec propositio de fide est, et probatur ex *S. Scriptura*, ex *Ss. Patribus*, ex *praxi Ecclesiae*, ex *miraculis*, ex *Conciliis*, et ex *rationibus theologicis*.

1. Ex *S. Scriptura* V. et N. T. sacrarum reliquiarum cultus, pietas et utilitas probatur. Ex. XIII; 19 legitur, Israëlitas, quamvis per contactum cadaveris se pollui crederent, tamen iussu Moysis tulisse ossa Iosephi quasi thesaurum pretiosum ex Aegypto, et sepelivisse in Sichem (1): quo manifeste honor ossibus illis exhibitus est, et quidem aperte propter singularem Iosephi iustitiam, et erga Deum pietatem, atque non improbante, sed approbante Domino; nam Eccli. XLIX, 18 de Iosepho dicitur: *Ossa ipsius visitata sunt, et post mortem prophetaverunt.* IV Reg. II, 13 etc., exemplum devotionis et fiduciae exhibetur, quam Eliseus habuit in pallium, quo usus erat Elias; legitur enim: *Levavit pallium Eliae, quod ceciderat ei, reversusque stetit super ripam Iordanis: et pallio Eliae, quod ceciderat ei, percussit aquas, et non sunt divisae, et dixit: Ubi est Deus Eliae etiam nunc? Percussitque aquas, et divisae sunt huc atque illuc, et transiit Eliseus.* Fiducia ergo Elisei non ut impia et superstitiosa reprobatur, sed ut pia et utilis a Deo per miraculum remuneratur. IV Reg. XIII, 21 legitur: *Sepelientes hominem viderunt latrunculos, et proiecerunt cadaver in sepulcro Elisei. Quod cum tetigisset ossa Elisei, revixit homo, et stetit super pedes suos.* Dubitari autem non potest, in honorem defuncti Prophetae tam insigne miraculum contigisse; ideo enim Eliseus Eccli. XLVIII, 14 laudatur his verbis: *Mortuum prophetavit corpus eius. In vita sua fecit monstra, et in morte mirabilia operatus est.* Quodsi autem Deus per reliquias miracula patravit, quis eas, Deo illas tam praeclaro modo honorando praeeunte, bonore dignas non reputet? Et si solus contactus absque intentione cultus vitam homini reddidit, quanto magis reliquiarum cultus devotioni, et fiduciae unitus proderit? — Rex piissimus *Iosias*, ut ethnicam superstitionem e regno suo eliminaret, et cultum veri Dei restitueret, altaria idolorum et sepulcra superstitioni inservientia destruxit: cum autem sepulcrum Prophetae sancti invenisset, nequaquam istud de-

(1) Iudic. 24, 32.

struxit, sed, ut in honore haberetur, curavit. Legitur enim IV Reg. XXIII, 17 etc. Rex ait: *Quis est titulus ille, quem video? Responderuntque ei cives urbis illius: Sepulcrum est hominis Dei, qui venit de Iuda, et praedixit verba haec, quae fecisti super altare Bethel. Et ait: Dimittite eum; nemo commoveat ossa eius. Et intacta manserunt ossa illius cum ossibus Prophetae, qui venerat de Samaria.* Iosias ergo, de cuius pietate etiam *Ieremias* (1) testimonium tulit, honorem sepulcro sancti hominis exhibitum probe distinxit ab ethnica superstitione, et honestum ac pium declaravit. — In N. T. Christus ipse venerationem reliquiarum commendavit, dum nec mulierem, quae sanguinis fluxu laborans magna fide accessit, ut *fimbriam vestimenti eius* tangeret (2), nec illos, qui Genezarethi rogabant eum, ut *vel fimbriam vestimenti eius tangerent* (3), tamquam superstitiosos et idololatras reprehendit, sed laudavit fidem, et impertitus est eis sanitatem. Commendavit Deus venerationem reliquiarum in persona *Petri*, cuius tanta erat auctoritas, *ut in plateas eiicerent infirmos, et ponerent in lectulis ac grabatis, ut veniente Petro saltem umbra illius obumbraret quemquam illorum, et liberarentur ab infirmitatibus suis. Concurrebat autem et multitudo vicinarum civitatum Ierusalem, afferentes aegros, et vexatos a spiritibus immundis, qui curabantur omnes* (4). Quodsi tantum valuit umbra transeuntis, multo magis valebit corpus iam cum Christo regnantis. Commendavit quoque Deus cultum reliquiarum in persona *Pauli*, de quo Act. XIX, 11 legitur: *Virtutesque non quaslibet faciebat Deus per manum Pauli; ita ut etiam super languidos deferrentur a corpore eius sudaria, et semicinctia; et recedebant ab eis languores, et spiritus nequam egrediebantur.* Certe qui tanta fiducia sudaria et semicinctia B. Pauli ad suorum sanationem infirmorum adhibebant, ea singula aliqua veneratione prosequebantur, alioque loco et pretio habebant, quam sudaria, quae vulgarium hominum in usu essent. Eiusmodi autem devotionis, et confidentiae sensus non solum nullibi in Ss. Bibliis reprehensi, sed per insignia miracula a Deo approbati fuerunt. Vere igitur Protestantes a S. Scripturae doctrina recedunt, dum sanctarum cultum reliquiarum eliminatum volunt, et tanquam superstitiosum condemnant.

(1) II Paral. 35, 25. (2) Matth. 9, 20.
(3) Matth. 14, 36. (4) Act. 5, 15, etc.

2. *Ss. Patres* pro Ss. reliquiarum cultu honesto, pio et utili testes sunt omni exceptione maiores. *Auctor Const. apost.* (5) ait: « Eorum, qui apud Deum vivunt, ne reliquiae quidem corporum sunt sine honore, » quod exemplo Elisei et Iosephi Aegypt. probatur; dein subiungit: « Quocirca et vos Episcopi, ac reliqui ne existimate pollui, si mortuos contingere, et tractare non caveatis: neque eorum reliquias aversemini, eiectis huiusmodi observationibus stultis. » *S. Cyprianus* (6) ad presbyt. et diac. Eccl. carthag. scribit: « Corporibus etiam omnium, qui etsi torti non sunt, in carcere tamen glorioso mortis exitu excedunt, impertiatur et vigilantia, et cura propensior: — denique et dies eorum, quibus excedunt, adnotate, ut commemorationes eorum inter memorias Martyrum celebrare possimus. » *S. Athanasius* in vita S. Antonii scribit, relictum sibi fuisse ab Antonio pallium tritum; additque: « Legatarius Antonii benedicti, qui tritum pallium cum melote imperio

(5) Lib. 6, c. 29. (6) Boist. 73.

eius meruit accipere. Antonium in Antonii muneribus amplectitur, et tanquam magna haereditate ditatus laetanter per vestimentum recordatur imaginem sanctitatis. » De eodem *S. Antonio* refert *S. Hieronymus* in vita S. Pauli Eremitae, quod ille Pauli tunicam ex foliis palmarum contextam adeptus, eandem in reverentiam Pauli induere solitus fuerit diebus tantum solemnioribus, paschatis nempe et pentecostes. *S. Ephraem Syrus* in carmine 14 syr. (1) canit: « Fides, quam iusti in membris suis portarunt, nunc quoque se manifestat ex sepulcris eorum quovis tempore. Amor veritatis, quem in carne viventes conservarunt, exurgit ex sepulcris eorum in auxilium hominum. Fontes vitae sunt corpora iustorum defunctorum. Mundus testis est omnium curationum quovis in loco. » *S. Cyrillus Hier.* (2) inquit: « Ut non animae solum iustorum honorarentur, sed crederetur, etiam in iustorum corporibus iacere vim penitus insitam, proiectus in monumentum Elisei mortuus, mortuum Prophetae corpus attingens, vitam concepit. » *S. Basilius* (3) dicit: « Pro legis iudaicae ritu si qui moriebantur, horum morticina habebantur abominationi: contra mors si cuipiam irrogatur pro Christi nomine pretiosae censentur reliquiae sanctorum eius. In priori lege dicebatur sacerdotibus: *Non contaminabitur super ullo mortuo.* Nunc e diverso martyris ossa quisquis attigerit, ob gratiam corpori insidentem fit quadantenus sanctificationis particeps. » *S. Gregorius Nazianz.* (4) adv. Iulianum ita loquitur: « Martyribus praeclari honores, et festa constituta sunt, a quibus daemones propelluntur, et morbi curantur, quorum apparitiones et praedictiones, quorum vel sola corpora idem possunt, quod animae sanctae, sive tangantur, sive honorentur, quorum vel solae sanguinis guttae, atque exigua passionis signa idem possunt, quod corpora. » *S. Gregorius Nyss.* Orat. de S. Theodoro ait: « Praesentem sanctorum statum inspiciamus, quam praeclarus et magnificus sit. Nam anima quidem, ex quo sublimis abiit, in suo loco acquiescit, et corpore soluta cum suis similibus una vivit: corpus vero venerandum, et immaculatum eius instrumentum... cum multo honore et cultu compositum atque ornatum in augusto sacroque loco situm est; quod veluti res cara magnique aestimata atque recondita in tempus regenerationis reservatur. » Dein describit devotionem et fiduciam fidelium ad sepulcrum Martyris accedentium, et subdit: « Nam ipsas attingere reliquias, si quando aliqua eiusmodi prospera fortuna contingat, ut id facere liceat, quam id sit multum optandum, et desiderandum, ac summarum precum donum, sciunt experti, et eius desiderii compotes facti. » *S. Hilarius* (5) scribit: « Sanctus ubique Bb. Martyrum sanguis exceptus est, et veneranda ossa quotidie testimonio sunt, dum in his daemones mugiunt, dum aegritudines depelluntur, dum admirationum opera cernuntur. » *S. Ambrosius* (6) inquit: « Condant alii aurum atque argentum, ac de latentibus eruant venis, legant pretiosa monilium serta; temporalis ille thesaurus est, saepe habentibus perniciosus: nos legimus martyris clavos, et multos quidem, et plura fuerunt vulnera, quam membra...... Munera itaque salutis accipite, quae nunc sub sacris altaribus

(1) Tom. 3 syr. (2) Catech. 18, n. 16.
(3) Hom. in Ps. 115, n. 4.
(4) Orat. 4 (al. 3), prior Invectiva, n. 69.

(5) Lib. c. Constant., n. 8.
(6) Exhort. virgin. c. 2, n. 9. etc.

reconduntur»(1). *S. Io. Chrysostomus* Hom. in Ss. Mm. et Virgines Bernicen et Prosdocen etc., num. 7 dicit: « Fortasse non mediocri erga Sanctas illas amore exarsistis: cum hoc igitur ardore coram ipsarum reliquiis procidamus, ipsarum capsulas complectamur; multam enim possunt virtutem capsulae martyrum obtinere, quemadmodum et ossa martyrum vim magnam habent. Neque die tantum huius festivitatis, sed aliis etiam diebus iis assideamus, eas obsecremus, obtestemur, ut patronae sint nostrae; multam enim fiduciam obtinent non viventes modo, sed et mortuae, multoque magis cum iam sint mortuae: iam enim stigmata ferunt Christi; cum autem stigmata haec ostenderint, omnia Regi possunt persuadere. » Et in Homil. in S. M. Ignatium n. 5 ait: « Quisquis cum fide ad illum accedit, magnis afficitur beneficiis. Sanctorum enim non modo corpora, sed ipsi loculi, et monumenta spirituali gratia referta sunt. Nam si in Eliseo id contigit, ut defunctus sepulcrum eius contingens mortis vincula dissolverit, et ad vitam redierit, multo magis hoc tempore, quo gratia uberior, spiritus maior est vis, ut si cum fide aliquis arcam attingat, magnam inde virtutem hauriat. » Similia habet in Hom. in S. Meletium in fine, Hom. 2 de Ss. Martyribus in fine, atque alibi. *S. Hieronymus* in libro adversus Vigilantium (2), totus in eo est, ut cultum Ss. reliquiarum vindicet, eumque antiquissimum, et universalem esse in Ecclesia Christi, ostendat; et (3) inter alia dicit: « Male facit ergo Romanus Episcopus, qui super mortuorum hominum Petri et Pauli, secundum nos ossa veneranda, secundum te vile pulvisculum, offert Domino sacrificia, et tumulos eorum Christi arbitratur altaria? et non solum unius urbis, sed totius orbis errant Episcopi... qui ingrediuntur basilicas mortuorum, in quibus pulvis vilissimus, et favilla, nescio quae, iacet linteamine convoluta?... Rides de reliquiis martyrum, et cum auctore huius haeresis Eunomio Ecclesiis Christi calumniam struis. » *S. Augustinus* (4) inquit: « Providentia Creatoris cadaveribus Martyrum tam praeclara miraculorum testimonia praestando abundantiorem honorem exsanguibus reliquiis hominum circumponit, et quod vita emigrante tanquam deforme iam remanet, ibi evidentius praesens vitae dator apparet. » Et alibi (5): « Martyr Stephanus - illas terras passus illustravit; istas mortuus visitavit. - Sed mortuus non visitaret, nisi et mortuus viveret. Exiguus pulvis tantum populum congregavit; cinis latet, beneficia patent. Cogitate charissimi, quae nobis Deus servet in regione vivorum, qui tanta praestat de pulvere mortuorum. » *S. Gaudentius Brixiensis* (6) in Dedic. Basilicae Concilii Ss. dicit: « Venerabiles ipsas martyrum quadraginta reliquias populis credentibus hodie proponimus percolendas, licet ex illo iam tempore (quo mihi traditae fuerunt) celebritas debita nunquam defuisse nostri cognoscatur officii, praeclaris eorum beneficiis salutariter mancipata. » Et inferius addit: « Portionem reliquiarum sumpsimus, et nihil nos minus possidere confidimus, dum totos quadraginta in suis favillis honorantes amplectimur: sicut illa in Evangelio fidelis mulier, quae per fimbriam Christi salvata est, oram tenuit vestimenti, et virtutem Divinitatis exegit. » *S. Leo M.* (7)

(1) Cf. Epist. 22 praec., n. 12, etc.
(2) N. 4-13.
(3) N. 8, etc.
(4) Serm. 276, n. 3.
(5) Serm. 317, n. 1.
(6) Tr. 17, seu Ser.
(7) Ep. 89 (al. 59), c. 2.

Pulcheriam Augustam laudat, quod christianam fidem defenderit, et « reliquias sanctae memoriae Flaviani innocentis, et catholici sacerdotis ad Ecclesiam debito honore fecerit revocari. » *S. Isidorus Pelus.* (1) scribit: « Si te istud offendit, quod cinerem corporum Ss. martyrum propter eorum erga Deum charitatem, atque constantiam honore afficiamus, eos, qui ab ipsis medicinam accipiunt, interroga, et quot morbis remedium afferant, intellige. Sic fiet, ut non modo id, quod a nobis fit, non irrideas, cavillisque incessas, verum etiam, quod recte, et cum laude fit, imiteris. » *S. Io. Damascenus* (2) inquit: « Dominus sanctorum reliquias veluti salutares fontes praebuit, ex quibus plurima ad nos beneficia manant, suavissimumque unguentum profluit. »

3. Antiquissimam esse *praxim Ecclesiae*, martyrum reliquias colligendi, eisque maximum honorem deferendi, plurima monumenta ostendunt. Fideles magna semper reverentia prosecutos esse Cathedram *S. Iacobi* Apostoli et Episcopi hieros. testatur *Eusebius*, lib. 7 histor. eccl., cap. 14. — Acta genuina *S. Ignatii M.* referunt, quod corpore eius Romae a feris consumpto, « solae duriores sanctarum eius reliquiarum partes relictae sunt, quae Antiochiam delatae sunt, thesaurus sane inaestimabilis ob Martyris gratiam Ecclesiae relictus. » *Ecclesia Smyrnensis* in Epistola encyclica de martyrio *S. Polycarpi* narrat: « Ita nos demum ossa illius gemmis pretiosissimis chariora, et quovis auro puriora colligentes, ubi decebat, condidimus. » Ideo autem tanta sollicitudine has reliquias collegerunt, ut eas cultu religioso prosequerentur, seu ut in citata Epistola (3) legitur: *Ut communicarent sancto cadaveri:* « Quae quidem phrasis, ait *Cl. Perrone* (4) desumpta est ex Apostolo Rom. XII, 13 iubente sanctorum necessitatibus communicare. Hic autem locus imprimis notabilis est, ut observat *Valesius*, quippe qui vetustissimam Christianorum consuetudinem, ac praeterea rationem eius ostendit. Ideo enim reliquias martyrum aliquas habere tanto studio optabant, ut cum iisdem etiam mortuis communicarent. Nec contenti ea communione sanctorum, quam Ecclesia catholica profitetur, per fidem scilicet, spem et charitatem, per sacras etiam eorum reliquias, et pignora cum ipsis communicare cupiebant. Itaque eorum reliquias in coemeteriis honorifice condebant, ibique quotannis convenientes, anniversarium martyrii diem celebrabant, hac ratione cum defuncto martyre perpetuo communicantes. Certe *Optatus* de schismat. Donat. lib. 2 illud Apostoli, prout olim legebatur: *Memoriis sanctorum communicantes* ita interpretatur, ut idem significet quod offerre ad sepulcra martyrum. Nec aliter sumit *Hilarius* in libro contra Constantium sub finem. De hac communione loquitur *Marcellinus*, presbyter in libello precum ad Valentinianum Imperatorem. Et haec quidem de cultu publico reliquiarum, quae in coemeteriis recondebantur. Fuit et alius mos subsequenti aetate, ut singuli fidelium reliquias martyrum, quascunque nancisci potuerint, domi honorifice servarent. » *Pontius* in vita S. *Cypriani* memoriae prodidit, fideles summo studio linteamina et oraria substraxisse, ut S. Cypriani sanguinem ex-

(1) Lib. 1, Epist. 55.
(2) Lib. 4 de fide, c. 15.
(3) Ap. Euseb. lib. 4 hist. eccl., cap. 15.
(4) De Sanct. cultu, c. 4, in nota ad n. 86.

ciperent, et ne martyris cruor in terram defluens absorberetur. Hinc inde reliquiae martyrum a fidelibus cum magno vitae discrimine collectae, vel etiam magno pretio emptae fuerunt, ut varia exempla prostant in actis genuinis collectis a *Ruinart*. Sic, ex. gr., *Aglais*, nobilis matrona romana, Bonifacium servum suum in orientem misit, ut reliquias martyrum afferret, et cum ipsemet *Bonifacius* martyrium subiisset, pro ipsius corpore 500 numismata soluta sunt. Ipsis persecutoribus ethnicis satis notum erat, quanta sollicitudine Christiani martyrum reliquias colligerent, et quanta religione colerent: hinc martyrum cadavera, ne a Christianis colerentur, gladiatorum corporibus commiscebant, in amphitheatris feris, in aquis piscibus, ut vorarentur, exponebant; ac ne quidpiam eorum superesset, quod Christiani colere possent, eadem comburere, et cineres in ventum spargere consueverunt. Ast, non obstantibus his impietatis conatibus, fideles nihilominus martyrum reliquias aut per noctis tenebras, aut per miracula adiuti collegerunt, et in loco honesto collocarunt, appositis martyrii signis, nempe effigie palmae, interdum vero piscis aut columbae, una cum vasis vitreis, aut ampullis plenis sanguine (1). Antiquissimus porro est Ecclesiae mos, super martyrum sepulcra altaria erigendi, et sacrificium Deo Altissimo offerendi. Huius consuetudinis monumenta exhibent acta *S. Stephani Papae* ap. Bolland. (2), et *Constitutiones apostolicae* (3) dicentes: « Congregamini in coemeteriis lectionem sacrorum librorum facientes, atque psallentes pro defunctis martyribus, et omnibus a saeculo sanctis.... Eucharistiam offerte in Ecclesiis vestris, et in coemeteriis. » Eiusdem consuetudinis *S. Augustinus* (4) hanc reddit rationem: « Tanto dulcius in illo loco propter natalem Cypriani bibitur sanguis Christi, quanto devotius ibi propter nomen Christi sanguis fusus est Cypriani. » *S. Ambrosius* (5) ait: « Sanctorum reliquiae sub altari ponuntur, ut succedant victimae triumphales in locum ubi Christus hostia est: sed ille super altare, quia pro omnibus passus est: isti sub altare, quia illius redempti sunt passione. » Et *S. Paulinus* Poëm. 24 Natalis S. Felicis M. 9 (6) canit: « Nam quasi contignata sacris coenacula tectis, spectant de superis altaria tota fenestris, sub quibus intus habent sanctorum corpora sedem. Namque et apostolici cineres sub coelite mensa depositi, placitum Christo spirantis odorem pulveris inter sancta sacri libamina reddunt. » De eadem ecclesiastica disciplina idem S. Pater plura disserit in Epist. 11 et 12 ad Severum.

4. *Miracula* multa a Deo patrata sunt, tum ad gloriam martyrum promovendam, tum ad fideles eorum reliquias venerantes remunerandos, tum ad illorum persecutores terrore afficiendos. *Eusebius* (7) sequentia narrat: « Simul atque sanctissimum et beatissimum Martyrem *Apphianum* medio mari, ut illis videbatur, in profundissimos vortices coniecerant, ex improviso tanta procella, non usitata illa quidem, tanta etiam turbatio non per mare solum, sed per universum continentem se diffundebat, ut cum terra, tum tota civitas eius impetu et violentia concuteretur, atque una cum isto mirando

(1) V. Arringhium in opere: Roma novissima, tom. 2, lib. 4, c. 48.
(2) Die 2 Augusti. (3) Lib. 6, cap. 30.
(4) Serm. 310, n. 2. (5) Epist. 22, n. 13.
(6) Edit. Antwerp. 1622, pag. 609, etc.
(7) Lib. 8 hist. eccl., cap. 14.

et repentino terrae motu ipsum mare Martyris cadaver, utpote tam sacrum pondus sustinere non valens, ante portas civitatis eiiceret.» *S. Gregorius Naz.* (1) in laudem S. Cypriani M., cum eius virtutes collaudasset, adiungit: « Vestrum est iam ea, quae supersunt, a vobismetipsis adiungere, ut nonnullum ipsi quoque martyri munus offeratis, daemonum nimirum oppressionem, morborum depulsionem, futurarum rerum praenotionem, quae quidem omnia vel ipsi cineres Cypriani, modo adsit fides, efficiunt, quemadmodum norunt, qui huius rei periculum fecerunt, ac miraculum ad nos usque transmiserunt, eiusdemque memoriam posteris quoque tradituri sunt. » *S. Ambrosius* Epist. 22, cap. 9 plura miracula refert, quae apud reliquias Ss. Mm. Gervasii et Protasii contigerunt, et addit: « Plures alii a daemoniis purgati sunt, plurimi etiam ubi vestes Sanctorum manibus contigerunt, iis, quibus laborabant, debilitatibus absoluti sunt, repetita vetusti temporis miracula... Quanta oraria iactitantur? quanta indumenta super reliquias sacratissimas, et tactu ipso medicabilia reposcuntur? » — Et ibid. (2) insigne miraculum narrat scribens: « Notus homo, Severus nomine, lanius ministerio, ut contigit fimbriam de veste Martyrum, qua sacrae reliquiae vestiebantur, caecus cum esset, redditum sibi lumen sensit. » S. *Chrysostomus* Hom. de Sancta Droside M. n. 2 illos, qui contendunt, martyres a daemonibus seductos, seu praestigiis deceptos vitam suam neglexisse, confutat dicens: « Quis haec rationi consentanea iudicet? Quod si decepti sunt, qui fit, ut eorum pulverem daemones pertimescant? qui fit, ut eorum etiam tumulos fugiant? Neque enim id eis (ethnicis magis et praestigiatoribus) accidit, quod mortuos daemones reformident. Ecce enim mortui sunt ubique terrarum innumeri, et illis assident, qui in desertis ac sepulcris degunt: ubi vero martyrum defossa sunt ossa, inde tanquam ab igne quodam et intolerando supplicio resiliunt, ac virtutem ipsos intus flagellantem clara voce divulgant. » Et ibid. n. 4 ait: « Quod nec divitiae, nec aurum praestare queunt, hoc reliquiae martyrum praestant: siquidem aurum neque morbos unquam depulit, neque mortem abegit: ossa vero martyrum utrumque perfecerunt, illud quidem nostrorum maiorum aetate, hoc vero nostra etiam contigit. » *S. Hieronymus* lib. adv. Vigilantium (3) scribit: « Argumentatur Vigilantius contra signa, atque virtutes quae in basilicia martyrum fiunt, et dicit, ea incredulis prodesse, non credentibus, quasi nunc hoc quaeratur, quibus fiant, et non qua virtute fiant. Esto, signa sint infidelium, qui quoniam sermoni et doctrinae credere noluerunt, signis adducuntur ad fidem; et Dominus incredulis signa faciebat, et tamen non idcirco Domini suggillanda sunt signa, quia illi infideles erant, sed maiori admirationi erunt, quia tantae fuere potentiae, ut etiam mentes durissimas edomarent, et ad fidem cogerent. Itaque nolo mihi dicas, signa infidelium sunt, sed responde, quomodo in vilissimo pulvere et favilla, nescio qua, tanta sit signorum virtutumque praesentia. Sentio, sentio, infelicissime mortalium, quid doleas, quid timeas. Spiritus iste immundus, qui haec te cogit scribere, saepe hoc vilissimo tortus est pulvere, imo hodieque torquetur; et qui in te plagas dissimulat, in caeteris confitetur. Nisi forte

(1) Or 24, n. 18.

(2) N. 17.

(3) Cap. 4.

in morem gentilium, impiorumque Porphyrii et Eunomii has praestigias daemonum esse confingas, et non vere clamare daemones, sed sua simulare tormenta. Do consilium; ingredere basilicas martyrum et aliquando purgaberis. » *S. Paulinus Nol.* testatur, apud sepulcrum S. Felicis M. obsessos fuisse liberatos, et aegros mirabiliter sanatos; ait enim Poëm. 18 (1): « Martyris ostendit meritum, cum iure potenti daemones exercet, devinctaque corpora solvit: » et ibid. (2): « Tum si quas graviore malo violentior hostis vinxerit, ista dies divino munere solvit. » Et Poëm. 22 (3), narrat miraculum Theridii, qui unco in oculo percussus, non audens ferrum extrahere, ne et oculus cum illo simul exiret, se S. Felicis devotis commendavit precibus, « et statim lubricus uncus ex oculo cadit absque oculo, tantum unda secuta evomuit lacrymis, quem suppuraverat, aestum. Mox oculus tanti purgatus nocte pericli, tam puro enituit speculo, quam nunc quoque sanus cernitur, aeterni collucens munere Christi. » *S. Augustinus* l. 9 Confess. cap. 7, loquens de inventione corporum Ss. Mm. Gervasii et Protasii, dicit: « Cum propalata et effossa digno cum honore ad ambrosianam basilicam transferrentur, non solum, quos immundi vexabant spiritus, confessis eisdem daemonibus sanabantur, verum etiam quidam plures annos caecus civis, civitatique notissimus, cum populi tumultuantis laetitiae causam quaesisset, atque audisset, exsilivit, eoque se ut duceret, suum ducem rogavit. Quo perductus impetravit admitti, ut sudario tangeret feretrum pretiosae in conspectu tuo mortis sanctorum tuorum. Quod ubi fecit, atque admovit oculis, confestim aperti sunt. Inde fama discurrens, inde laudes tuae ferventes lucentes, inde illius inimicae (nempe Iustinae Imperatricis arianae) animus, etsi ad credendi sanitatem non ampliatus, a persequendi tamen furore compressus est. » Lib. 22 de Civ. Dei, cap. 8, multa miracula refert, quae illo aevo contigerunt, sic n. 10 narrat: « Ad aquas Tibilitanas afferente Praeiecto reliquias martyris gloriosissimi Stephani, ad eius memoriam veniebat magnae multitudinis concursus, et occursus. Ibi caeca mulier, ut ad Episcopum portantem (pignora sacra) duceretur, oravit: flores, quos ferebat, dedit, recepit, oculis admovit, protinus vidit. Stupentibus qui aderant, praeibat exultans, viam carpens et viae ducem ulterius non requirens. » Et n. 11: « Memorati memoriam martyris, quae posita est in castello Sinitensi, quod Hipponensi coloniae vicinum est, eiusdem loci Lucillus Episcopus, populo praecedente et sequente, portabat. Fistula, cuius molestia iamdiu laboraverat, et familiarissimi sui medici, qui eam secaret, operiebatur manus, illius piae sarcinae vectatione repente sanata est: nam deinceps eam in suo corpore non invenit. » Et n. 16: « Sanctimonialis quaedam in vicina possessione, quae Caspaliana dicitur, cum aegritudine laboraret, ac desperaretur, ad eandem memoriam (nempe ad reliquias S. Stephani) tunica eius allata est; quae antequam revocaretur, illa defuncta est. Hac tamen tunica operuerunt cadaver eius parentes, et recepto spiritu salva facta est. » *Gregorius Turonensis* libros septem miraculorum scripsit, quae ad sepulcra martyrum, et confessorum divinitus gesta sunt. *S. Gregorius M.* (4) inquit: « Ad Ss. Mm. Processi et Martiniani corpora

(1) Natal. 3, vv. 21, etc. (2) Vv. 34, etc. (3) Nat. 7, vv. 258, etc. (4) Hom. 32 in Ev.

consistimus, fratres mei. Numquid isti carnem suam in mortem darent, nisi iis certissime constitisset, esse vitam, pro qua mori debuissent? Ecce qui ita crediderunt, miraculis coruscant. Ad extincta enim eorum corpora viventes aegri veniunt, et sanantur. Quomodo ergo illi vivunt, ubi vivunt, si in tot miraculis vivunt hic, ubi mortui sunt? » — Omnem fidem historicam e medio tollat, necesse est, qui asserere praesumit, viros doctissimos et sanctissimos, quos tota Ecclesia ut Patres suos veneratur, aut deceptos fuisse, aut mendacia proferre voluisse, quae a Gentilibus, Iudaeis et haereticis cum maxima Catholicorum confusione facile refutari potuissent. Quod si de veritate miraculorum constat, invicte ex iis probatur, cultum Ss. reliquiarum licitum, pium et utilem esse. Sicuti enim Deus miracula non patrat ad falsam religionem confirmandam, ita neque ad cultum illicitum et superstitiosum promovendum (1).

5. *Ex Conciliis* quoque probatur, cultum reliquiarum licitum, pium et utilem esse. *Gangrense* can. XX anathema dicit iis, qui basilicas et memorias martyrum, id est loca, in quibus sunt martyrum reliquiae, contempserint. *Conc. Carthaginense V* can. XIV praecepit, ne altaria absque reliquiis martyrum extruerentur. *Braccarense III* can. V statuit, in supplicationibus thecam reliquiarum gestari debere manibus Episcoporum, aut aliorum sacerdotum, populo praecedente et sequente. *Epaonense* can. XXV iubet, reliquias sanctorum non poni in Eccelsiis, ubi non sunt clerici, qui sacris cineribus psallendi frequentia non famulentur. *Nicaenum II* Act. III ait: *Servator noster Christus fontes salutares sanctorum, reliquias nobis reliquit, multis modis beneficia in debiles fundentes.... atque id per Christum, qui in ipsis habitat.* Et Act. VII Episcopos aut clericos deponi iubet, monachos vero et laicos communione privari, qui reliquias martyrum contemnunt, et non ut rem sacram tractant. Imo iam ante *Concilium Nicaenum II* quicunque cultum Ss. reliquiarum reprobarunt, ut *Eunomius* et *Vigilantius*, tanquam haeretici ab Ecclesia habiti et condemnati sunt, ita ut *Gennadius* (2) scribat: « Sanctorum corpora, et praecipue Bb. martyrum reliquiae, utpote Christi membra, sincerissime honoranda sunt. Si quis contra hanc sententiam venerit, non Christianus sed eunomianus et vigilantianus creditur. » Ideo etiam in *Conc. Constantiensi* damnati sunt Wiclefitae, cultum reliquiarum reprobantes; et in Bulla *Martini V* (*Inter cunctas*) inquisitores suspectum de fide investigare iubentur, *utrum credat et asserat, licitum esse, sanctorum reliquias a Christi fidelibus venerari.* – Denique *Conc. Tridentinum* Sess. XXV de invocatione etc. germanum Ecclesiae sensum circa Ss. reliquiarum cultum contra Novatores adstruit his verbis: *Sanctorum martyrum et aliorum cum Christo viventium sancta corpora, quae viva membra fuerunt Christi, et templum Spiritus sancti, ab ipso ad aeternam vitam suscitanda et glorificanda a fidelibus veneranda esse (Episcopi doceant); per quae multa beneficia a Deo hominibus praestantur; ita ut affirmantes, sanctorum reliquiis venerationem atque honorem non deberi, vel eas, aliaque sacra monumenta a fidelibus inutiliter honorari, atque eorum opis implorandae causa sanctorum memorias frustra frequentari, omnino damnandos esse* (**mandat**

(1) Cf. Theol. gen. § 66, Resp. ad Obj. 3.

(2) Lib. de eccles. dogm. cap. 73.

S. Synodus), *prout iam pridem eos damnavit, et nunc etiam damnat Ecclesia.* Professio fidei Tridentina hunc articulum habet: *Constanter teneo, sanctorum reliquias esse venerandas.*

6. *Ratio* per fidem illustrata cultum Ss. reliquiarum non solum reprobare nequit, sed etiam approbare tenetur. Considerandum nempe est, quid corpora, quae modo ab animabus separata sunt, aliquando fuerunt, et quid futura erunt. Fuerunt animabus sanctis strictissimo vinculo iuncta; et quamvis actus morales ab anima eliciantur, attamen in corpore et cum corpore perficiuntur; quapropter etiam corpus cum anima et propter animam de illorum honore et gloria participat. Hinc *S. Augustinus* (1) inquit: « Non contemnenda et abiicienda sunt corpora defunctorum, maximeque iustorum atque fidelium, quibus tanquam organis et vasis ad omnia bona opera usus est Spiritus sanctus. » Maiori honore corpora sanctorum digna sunt, si futura eorum sors attendatur. Nam si principes haereditarii propter gloriam throni, in quem aliquando ascensuri sunt, maximis iam quanquam pueri honoribus afficiuntur, multo magis corpora sanctorum honorari merentur, quae in resurrectione summam in regno coelesti gloriam consecutura sunt. Istae quidem rationes non militant pro reliquiis, quae non sunt corporis partes: sed ipsa natura quodammodo homines instigat ad omnia ea magni facienda, quae cum personis valde honoratis et dilectis arcte coniuncta fuerunt, et ad earum memoriam conservandam idonea sunt. Hinc *S. Augustinus* l. c. ex hoc ipso naturali instinctu ita argumentatur: « Si enim paterna vestis et annulus, et si quid huiusmodi tanto charius est posteris, quanto erga parentes maior affectus, nullo modo ipsa spernenda sunt corpora, que utique multo familiarius atque coniunctius, quam quaelibet indumenta gestamus. » Ex eodem autem naturali instinctu recte infertur, rationi consentaneum esse, illas quoque reliquias venerari, quae ad corpora sanctorum non pertinent. Ab ipsis Protestantibus Lutheri, Calvini et aliorum chirographa, vestimenta, utensilia etc. in maximo honore habita fuisse constat: quanto rectius ergo sanctorum reliquias veneramur, quae maxime idoneae sunt ad vivam illorum memoriam in nobis excitandam, et quae ideò nos ad bona opera exercenda animant, stimulos addunt, ut eorum vestigiis sedulo insistamus, fidem roborant, spem augent, charitatem perficiunt, amorem virtutis inspirant. Certe talis talium reliquiarum cultus ab ipsa ratione ut pius, honestus et utilis approbatur.

Nota. Dogma catholicum hucusque probatum etiam contra adversariorum conamina defendendum est.

Obi. I. Deus ipse corpus Moysis sepelivit et occultavit, ne coleretur ab Hebraeis; legitur enim Deut. XXXIV, 6: *Et sepelivit eum in valle terrae Moab contra Phogor, et non cognovit homo sepulcrum eius usque in praesentem diem:* ergo facto ipso ostendit, nullum cultum sanctorum cineribus esse deferendum. Quae autem pro isto cultu a Catholicis ex V. T. petuntur, inania sunt. Nam translatio ossium Iosephi non probat religiosam adorationem, sed impletionem mandati Iosephi, Gen. L, 25. Quamvis autem per ossa prophetarum mira contigerint, nullibi tamen legitur, istorum reliquias altaribus impositas, veneratas et invocatas fuisse.

Resp. Nullibi in S. Scriptura legitur, Deum ideo sepelivisse et occul-

(1) Lib. I de Civ. Dei, cap. 13.

tasse corpus Moysis, ut ostendat nullum cultum cineribus sanctorum deferendum esse: undenam ergo hanc intentionem divinam norunt et probant Protestantes? — Dici utique posset, Deum corpus Moysis Israëlitis surripuisse, quia tam pretioso thesauro indigni erant, qui toties contra virum sanctum murmuraverant. Quidam putant, corpus Moysis in monte Sinai, sed in loco ignoto sepultum fuisse, ut Israëlitae ad istum montem corpore, aut saltem spiritu saepius accedentes legis divinae in illo per Moysem promulgatae frequentius recordarentur. Communiter autem theologi catholici cum *S. Chrysostomo* (1) dicunt, Deum Moysis sepulcrum occultasse, ne iudaicus populus ad idololatriam valde pronus, qui vitulum aureum in deserto adoraverat, Moysis corpus divino cultu et honore prosequeretur. Neque dicas: cum Iudaei Moysem viventem nunquam adoraverint ut Deum, periculum non erat, ne mortuum ut Deum colerent. Respondeo enim, quod viventem non coluerint, quia quotidie ab illo audiebant, unum esse verum Deum, se autem illius servum: ast vero post mortem Moysis, Iudaei miracula illius perpenilentes facile potuissent adduci, ut eum Deum esse crederent. Exemplum habemus in serpente aeneo; nam Num. XXI iubente Moyse aspiciebant Iudaei, tacti a serpentibus, illum aeneum serpentem, et curabantur; nec tamen eum adorabant cultu latriae, quia nimirum Moyses dixerat illis, serpentem illum non esse Deum, sed signum dumtaxat salutis: at IV Reg. XVIII eidem serpenti tanquam Deo sacrificabant, cum tamen iam nulla operaretur miracula, et ideo ab Ezechia confractus fuit. Sapientissime ergo Deus ad amovendum a Iudaeis idololatriae periculum corpus Moysis occultavit. Inter Christianos autem cum nullum tale periculum immineat, vult Deus amicorum suorum cum Christo in coelo regnantium corpora in pretio haberi ac veneratione; hancque voluntatem suam nobis tum per Ecclesiam, tum per crebra prodigia manifestavit. Quod attinet Gen. L, 25, esto, quod simul ad impletionem mandati Iosephi Israëlitae illius ossa ex Aegypto demigrantes secum tulerint; simul tamen venerationis causa id fecerunt; et iisdem aliquid honore digni inhaesisse, manifestum inde est, quod (2) Deus ossa haec visitaverit. Firmum ergo stat argumentum nostrum; nam certe pium et utile est, venerari ea, quae Deus ipse gloria afficit, et per quae hominibus beneficia praestare consuevit. Quod vero Iudaei ossa prophetarum e sepulcro non exaltaverint, altaribus non imposuerint, ad ea peregrinationes non instituerint etc., id nihil in oppositum probat, cum eiusmodi ritus ad disciplinam pertineant; sed tantum ex hoc consequitur Israëlitas non consuevisse prophetarum ossa ex sepulcro extrahere, non vero quod in honore apud ipsos non essent, et venerabilia, id quod summam controversiae conficit. Memores etiam semper simus oportet, non omnia scripta esse, quae Israëlitae gesseruut, et ideo patet, argumenta adversariorum negativa nullius esse momenti.

Obi. II. Christus pharisaeis exprobrat erectionem monumentorum in honorem prophetarum et sanctorum his verbis: *Vae vobis, scribae et pharisaei hypocritae, qui aedificatis sepulcra prophetarum, et ornatis monumenta iustorum* (3): per quae verba etiam cultus reprobatur, quem Catholici reliquiis deferunt. Et Paulus scri-

(1) Hom. 5 in Matth.

(2) Eccl. 49, 18. (3) Matth. 23, 29.

bit: *Nos ex hoc neminem novimus secundum carnem. Et si cognovimus secundum carnem Christum, sed nunc iam non novimus* (1). Hoc ipsum igitur, quod carnale fuit in Christo, oblivioni tradendum est: ergo multo magis, quod carnale fuit in sanctis.

Resp. Male nobis opponuntur verba Christi, quae potius pro nobis, quam contra nos militant. Nam, ut observat *Vasquez* (2), si aedificare sepulcra prophetarum, et ornare monumenta iustorum ex se malum esset et superstitiosum, non potuissent scribae et pharisaei propter illud peccatum appellari hypocritae: sed quia sub illo opere, quod ex se pium et honestum erat, animum iniquum tegebant, hypocritae sunt appellati. Christus ergo scribas et pharisaeos increpuit, quia, ut interpretantur *S. Hilarius*, *S. Ambrosius*, *S. Hieronymus* et *V. Beda*, non imitabantur eos, quorum monumenta ornabant, sed potius eos, qui prophetas occiderunt. Apposite *S. Chrysostomus* ita obiecta Christi verba exponit (3): « Non quia aedificant, nec quia patres suos accusant, vae illis dixit, sed quia ita facientes, et ita docentes patres suos condemnare studebant, cum ipsi peiora committerent. » Christus nempe non obscure hic de se praedicit, quod instigantibus scribis et pharisaeis occidendus sit, atque ideo vae illis dicit, quia sub actu pio et religioso animum pessimum occultabant, et cum dicerent: *Si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non essemus socii eorum in sanguine prophetarum* (4), ipsum tamen Dominum prophetarum occidere studebant, et sic mensuram impietatis patrum suorum impleturi erant (5). — Multo minus locus Pauli nobis contrarius est, quamvis vario modo exponatur. Nam, iuxta *S. Chrysostomum*, *Theodoretum*, *S. Hieronymum*, *Patres Conc. Nicaeni II* et alios, hunc sensum habet: Tametsi primo illo tempore novimus Christum secundum carnem, hoc est passibilem, post resurrectionem tamen, in qua non substantiam carnis, sed eius passibilitatem et mortalitatem amisit, iam non novimus passibilem. *Card. Caietanus* aliter, congrue tamen, hunc locum interpretatur referendo particulam *nunc* non ad Christum, sed ad ipsum Paulum, quasi diceret: Tametsi aliquando, cum essem in Iudaismo, Messiam carnali ac temporali imperio regnaturum crederem et exspectarem, et ideo tunc ipsum secundum carnem, non vero secundum spiritum cognoscerem: nunc vero veram fidem consecutus cognosco et credo, Christum verum esse Messiam et Regem non in carnali regno, sed spirituali regnantem. Alii cum *S. Bernardino a Piconio* ad omnes Apostolos verba Pauli referunt hoc sensu: Si Christum nobis praesentem cognovimus, dileximus, eique adhaesimus secundum carnem, seu humanos cordis nostri affectus, sicut amicus amicum diligit; *nunc* iam talis affectus per Spiritum sanctum cessavit in nobis. - In nullo sensu declaratus locus Pauli doctrinae nostrae adversatur: ex interpretatione autem adversariorum sequeretur, post resurrectionem non esse Christum cum carne adorandum, quod ipsi Protestantes non admittunt.

Obi. III. Altum extat silentium apud Patres trium priorum saeculorum circa sanctarum reliquiarum venerationem, quas Christiani tempore Apostolorum nec collegerunt, nec coluerunt. Sic nihil legimus, viros ti-

(1) II Cor. 5, 16.
(2) Lib. 3 de cultu adorat., Disp. 3, c. 3.
(3) Hom. 24 (al. 25), in Matth. n. 1.
(4) V. 30.
(5) V. 32.

moratos S. Stephanum protomartyrem sepelientes sibi reservasse quasdam illius reliquias; neque etiam ab Apostolis ac piis mulieribus legimus esse collectas reliquias Christi, nempe vestes, linteamina, instrumenta passionis eius, quemadmodum etiam nihil in hanc rem ab Apostolis scripto relictum babemus. Hic accedit, quod Patres trium primorum saeculorum, qui gnosticos et alios haereticos resurrectionem carnis negantes oppugnarunt, optime ad cultum reliquiarum provocare potuissent; quod tamen non fecerunt. Certo ergo affirmari potest, saeculo demum quarto usum irrepsisse reliquias colligendi, sub altaribus condendi, thecis includendi, circumgestandi, venerandi et invocandi. Iste antem usus non a Christo vel Apostolis praescriptus, sed multo tardius introductus, penitus est reiiciendus.

Resp. Argumenta negativa, quae nobis obiiciuntur, eo minus allata iam argumenta positiva enervant, quo facilius silentii ratio redditur. Constat autem, ex tribus primis saeculis pauca scripta ad nos pervenisse, quae potissimum in erroribus et calumniis ethnicorum, Iudaeorum et haereticorum refellendis occupantur; de sacris autem Christianorum ritibus, qui ab adversariis non impugnabantur, caute servata est disciplina arcani. Generatim enim in primis tribus saeculis doctrina Christi et Apostolorum multo magis per oralem, quam per scriptam institutionem propagata est. Silentium autem scriptorum abunde supplent facta publica et testatissima, quae longe profecto validiora sunt ad aliquid probandum, quam singularia testimonia, et quorum plura iam commemoravimus, ita ut sufficiant ad doctrinam et fidem Ecclesiae manifestandam. Si Apostoli et piae mulieres reliquias non collegerunt, ideo culpari non debent; a tam pio opere enim eos impediebat tristitia de morte Christi, metus Iudaeorum, et postea exortum de Christi resurgentis victoria gaudium. Caeterum attendi iterum debet, non omnia scripta esse, quae Apostoli, viri timorati et piae mulieres fecerunt. Si reliquiae Christi, S. Stephani et aliorum post redditam Ecclesiae pacem publice ostensae et veneratae fuerunt, recte infertur, eas a Christianis collectas, in honore habitas, et caute custoditas fuisse. — Quod si haereticis resurrectionem impugnantibus non opposuerunt Patres receptum reliquiarum cultum, ideo est, quia ipsum urgere non poterant adversus illos, qui indirecte saltem reiiciebant pariter dogma istud, cuius velut fundamentum est futura corporum resurrectio. Id ipsum dicatur de iis, qui adversus gnosticos disputabant. Etenim si gnostici martyriis refragabantur, a fortiori oppugnare debebant martyrum cultum, eorumque reliquiarum venerationem. — Falso denique clamitant Protestantes, cultum Ss. reliquiarum saeculo quarto introductum fuisse; distingui enim debet dogma a disciplina. Idem tribus prioribus saeculis dogma viguisse, post allata documenta in dubium revocari nequit. Disciplina autem, ad quam ritus diversi referuntur, varia esse potest, prout postulant aut ferunt diversa temporum, locorum aut personarum adiuncta. Iam vero quomodo potuissent primi Christi fideles, dirissima saeviente persecutione, in publicis processionibus deferre martyrum reliquias? Cavere praeterea debebant a nonnullis ritibus usurpandis, ne ethnicis, inter quos degebant, ansam eos calumniandi praeberent. Quae tamen pro temporum angustiis praestare potuerunt ad pro-

pria sensa erga Ss. reliquias patefacienda, non omisere, ut superius dicta ostendunt. Data autem Ecclesiae pace, illico publicas huiusmodi cultus testificationes varia ratione exhibuerunt, iis ipsis probantibus, qui ad tertium saeculum pertinuerunt.

Obi. IV. *Concilium Eliberit.* initio saeculi IV habitum reprobat illos, qui in Ss. martyrum honorem cereos accendebant; ait enim can. XXXIV: *Cereos per diem placuit in coemeteriis non incendi; inquietandi enim spiritus sanctorum non sunt. Qui haec non observaverint, arceantur ab Ecclesiae communione.* Ergo Synodus ista reprobavit cultum corporibus sanctorum praestitum. Etiam *S. Hieronymus* Vigilantio obiicienti, idololatriam esse accendere cereos coram reliquiis, ita (1) respondet: « Cereos autem non clara luce accendimus, sicut frustra calumniaris, sed ut noctis tenebras hoc solatio temperemus, et vigilemus ad lumen, ne caeci tecum dormiamus in tenebris. Quod si aliqui per imperitiam et simplicitatem saecularium hominum, vel certe religiosarum foeminarum, de quibus vere possumus dicere *Confiteor, zelum Dei habent, sed non secundum scientiam*, hoc pro honore martyrum faciunt, quid inde perdis? » ex quibus verbis patet, etiam *S. Hieronymum* reprobasse cereos in honorem martyrum incensos.

Resp. Cerei per diem accensi non pertinent ad substantiam cultus, ideoque Eliberitana Synodus non derogavit cultui reliquiarum. Eliberitani Patres prohibuerunt cereos per diem accendi ex superstitione; putabant enim aliqui defunctorum animas accensis cereis evocari more magico, aut saltem corpora defunctorum aliquid sentire, et cum essent in tenebris clausa sepulcri, cereis accensis illustrari. Ad praecavendam hanc superstitionem canon editus est, addita ratione, quod spiritus sanctorum inquietandi non sint, prout spiritus mali gestibus magicis inquietantur: nonnulli tamen putant, per *spiritus sanctorum* intelligi fideles in terra viventes, qui saepe in S. Scriptura sanctorum nomine insigniuntur; et sensum canonis esse, quod non sint fideles per ritus novos, ab Ecclesia nondum adprobatos, et illo tempore superstitionis periculo subiectos inquietandi, seu perturbandi. Ita pariter *S. Hieronymus* non approbat cereos ad sepulcra martyrum diurno tempore accensos, tum quia illa aetate mos iste in Ecclesia, saltem ubique, et in omnibus provinciis, nondum erat receptus; tum ne ex vana superstitione luminaria adhiberentur more gentilium, qui ad evocandas vel consolandas defunctorum animas cereos accendebant; aut quia forsitan aliqui simplices, ut obiiciebat Vigilantius, putabant, istis ceriolis animas martyrum illustrari. Illud certum est, accensos cereos non ad substantiam cultus pertinere, ritumque illum a S. Hieronymo nunquam vocari intrinsece malum, aut indecentem: imo loc. cit. asserit: « Et quicumque accendunt cereos secundum fidem suam habent mercedem, dicente Apostolo: *Unusquisque in sensu suo abundat.* » Caeterum de mente et fide S. Hieronymi dubitari nequit, qui toto lib. citato ex professo reliquiarum cultum defendit.

Obi. V. Superstitiosum est mortuorum ossa, et cineres venerari, in quibus nulla est excellentia, aut potentia. Ethnici tantum inter alios errores ad talem vesaniam pervenerunt, ut putarent, cadaveribus divini quid inesse, quod cultum mereatur. Ideo

(1) In lib. adv. Vigilant.

antiquissimi Patres, *Clemens Alex.* in Protrept. adv. gentes, *Tertullianus* (1), *Minutius Felix* in Octav. aliique ethnicis exprobrabant sepulcrorum et mortuorum religionem, altarium et templorum super sepulcris consecrationem, etc. Ergo ex ethnicis superstitiosus hic cultus ad Ecclesiam pervenit. Imo eruditi Scriptores ostenderunt, inter catholicum reliquiarum cultum, et ethnicam mortuorum et sepulcrorum religionem tantam quoad ritus similitudinem inveniri, ut negari nequeat, cultum illum Christianos ab Ethnicis mutuasse.

Resp. Ossa sanctorum non habent quidem excellentiam, ob quam per se et cultu absoluto colantur: habent tamen excellentiam relativam, quia fuerunt membra eorum, qui viva Christi membra extiterunt, et templa Spiritus sancti, quique nunc iam beata immortalitate potiti cum Christo regnant; quapropter et ipsa aliquando ad aeternam vitam excitanda sunt, et glorificanda. Merito igitur eisdem cultus relativus exhibetur, uti iam probatum fuit. Constat sane, iam Hebraeos magnam mortuorum curam gessisse, et sepulcra in honore habuisse, ut probat *Calmet* in diss. de funeribus et sepulturis Hebraeorum. Recte igitur genuina mortuorum et sepulcrorum religio ex ipsa revelatione divina Patriarchis facta petitur. Sed ethnici, sicut alia revelationis documenta, ex Noëmi institutione hausta, et per traditionem propagata, ita etiam doctrinam de honore mortuis deferendo turpissime corruperunt, cultu non relativo sed absoluto cadavera non Sanctorum tantum, sed impiorum quoque hominum prosequentes, et ad malas ac magicas artes abutentes. Istum ethnicorum cultum rectissime antiqui Patres reprobarunt; nullatenus autem ideo cultum vituperarunt, quem Christiani relative reliquiis sanctorum dumtaxat hunc in finem detulerunt, ut Deum glorificarent, et per intercessionem sanctorum beneficia ab eo obtinerent. Nihil ergo prodest adversariis, si ostendere possint, aliquot ex ritibus, quibus sanctorum reliquias cultu prosequimur, cum ethnicorum ritibus aliquando fuisse communes, vel ab ipsis ad Christianos pervenisse. Ritus enim, ut ita dicam, materiales, seu per se indifferentes sunt, totamque moralitatem suam ab obiecto, adiunctis, ac fine illos usurpantium desumunt. Cum igitur eorum obiectum mutatum sit, cum diversa plane sit mens, diversus sit finis, quem Christiani sibi in iis ritibus proponunt, evidens est, identitatem rituum, si quae sit, nulla ratione Catholicorum cultui derogare. Ipsa quandoque templa, in quibus ab ethnicis idola colebantur, adorationi veri Dei dedicata sunt. Iam vero quod in templis, id in multis pariter Gentilium superstitionibus contigit, inquit *Card. Baronius* (2), ut earum usus sacris ritibus expiatus, et sacrosanctus redditus in Dei Ecclesiam laudabiliter introductus sit. « Deus enim, apposite inquit *S. Chrysostomus*, ob deceptorum salutem se coli passus est per ea, per quae daemones illi ante coluerant, aliquanto in melius inflectens, ut eos paulatim a consuetudine reduceret, et ad altiorem philosophiam perduceret. » In vanum ergo adversarii nobis obiiciunt similes ritus ab ethnicis usurpatos, siquidem invicta semper manet responsio *S. Hieronymi* (3) ad eandem Fausti ac Vigilantii expostulationem quam denuo in nos intorquet

(1) Lib. de idol., c. 13.

(2) In Not. ad Martyrol. Rom. 2 feb.

(3) Lib. adv. Vigilant., n. 8.

Gibbonius: « Vertitis idola in Martyres. Quia quondam colebamus idola, nunc Deum colere non debemus, ne simili eum videamur cum idolis honore venerari? Illud fiebat idolis, et ideo detestandum est; hoc fit martyribus, et idcirco recipiendum est »(1).

Obi. VI. Quamvis Catholici dicant, se reliquias cultu tantum duliae, et quidem relativo venerari, certum tamen est, quod iisdem cultum latriae exhibeant. Id probat *iuramentum per reliquias*, quod esse actum Religionis, nemo negare potest; probant *altaria*, in quibus ponuntur, et quae reliquiarum causa eriguntur; probant *cerei* in honorem illarum accensi; probat demum *fiducia*, qua a reliquiis auxilium postulant, et expectant.

Resp. Non colere Catholicos cultu latriae sanctas reliquias, certum est et indubitatum; atque quid circa istum cultum Ecclesia catholica doceat, quid non doceat, non ex quorundam privatorum incautis locutionibus, aut imprudentibus actionibus, sed ex libris symbolicis et Ecclesiae definitionibus desumendum est. *Iuramentum* super reliquias medio aevo ideo introductum esse videtur, ut homines rudiores signo quodam sacro et externo iuramenti sanctitatem melius apprehenderent. Quomodo autem intelligenda sit huiusmodi iuramenti formula, indicant capitula *Caroli M.* dum iuraturo super reliquias haec verba praescribunt: *Sic illum Deus adiuvet, et illi sancti, quorum istae sunt reliquiae, ut veritatem dicat*. Dum vero Catholici ita iurant, neutiquam cultum latriae reliquiis deferunt, tum quia nullum attributum divinum iis appropriant, tum quia reliquiae non tam in testimonium veritatis vocantur, quam potius sanctorum intercessio invocatur ad veritatem fideliter dicendam, tum denique quia sub hac tantum ratione ad reliquias fit iuramentum, in quantum in iis Deus specialiter elucet, et quasi residet. Atque ita iuramentum principaliter refertur ad Deum, secundario ad reliquias, seu verius ad sanctos, quorum sunt reliquiae. Optime *S. Thomas* (2) rem declarat dicens: « Iuramentum principaliter refertur ad Deum, cuius testimonium invocatur: secundario autem adsumuntur ad iuramentum aliquae creaturae non secundum se, sed in quantum in eis divina veritas manifestatur. Sic iuramus per Evangelium, id est, per Deum, cuius veritas in Evangelio manifestatur, et per sanctos, qui hanc veritatem crediderunt, et observarunt. » — *Altaria* eriguntur pro sacrificio, quod iuxta doctrinam catholicam soli Deo offerre licet (§ 628). Sicuti autem in sacrificio commemoratio sanctorum fieri potest, ita etiam reliquiae sanctorum in altaribus utiliter ponuntur, ut fideles in sacrificio devote offerendo sanctorum exemplis, et intercessionibus adiuventur. In V. T. templum, in quo sacrificia offerebantur, auro mundissimo, lignis exquisitis et lapidibus pretiosis ornatum fuit. In N. T. Ecclesia Christi non respuit quidem talem ornatum, maioris autem pretii reputat spiritualia ornamenta, qualia sunt reliquiae sanctorum, auro gemmisque praestantiora, Deoque gratiora. *Cerei* accenduntur, non quasi sanctis sacrificium offerre velint fideles, sed tantum in signum laetitiae, et in memoriam certaminis, quod pro Christo subierunt sancti, prout dudum iam observavit *S. Hieronymus* in epistola ad Ripar. Cerei accensi sunt profecto praeclarum symbolum amoris, quem sancti erga Deum tulerunt, et quem nos quoque erga Deum ferre debe-

(1) Cf. Perrone, De cultu Ss. n. 101.

(2) 2 2, q. 89, art. 6.

mus. — Falsum denique est, quod Catholici in Ss. reliquiis eam ponant *fiduciam*, quae reponenda est in Deo; nam sicut miracula, quae per Ss. reliquias contigerunt, soli Deo adscribunt, ita etiam auxilium a solo Deo, sed per intercessionem et merita sanctorum facilius impetrandum expectant. — Quod est ad reliqua honoris signa, quae sanctis, eorumque reliquiis exhibemus, et ex quibus ad Catholicorum idololatriam concludere conantur adversarii, sequentia observare oportet: Non tam ab actione externa, quam ab interna voluntatis dispositione cultus aliquis, aut adoratio speciem sortitur; hinc idem actus exterior, ex. gr., genuflexio, potest spectare ad latriam, duliam, aut observantiam civilem. Inter actus honoris sacrificium Deo ita proprium est, ut nulli alteri queat exhiberi; quidam vero actus Deo et creaturis communes sunt: ex. gr., genuflexio, capitis inclinatio etc., atque in his actibus totum redit ad mentem agentis; ideoque idololatriae accusari nequit genuflexus coram sancto, eiusque reliquiis, cum non intendat iisdem exhibere honorem divinum.

Obi. VII. Constat ex historia, reliquias non paucas spurias, et suppositilias esse, quod ex eo praecipue manifestum fit, quia in pluribus locis eiusdem quandoque sancti corpus, aut caput, aut alia membra ostenduntur. Facile ergo contingit, ut pro reliquiis sanctorum ossa hominum impiorum et damnatorum colantur. Multi quoque alii abusus in cultum reliquiarum irrepserunt, qui ideo penitus reiiciendus est.

Resp. Proposita difficultas non attingit cultum ipsum, quem adstruimus, sed praxim. Ecclesia autem semper sollicita fuit in veris reliquiis a dubiis et falsis secernendis. Iam *Conc. Lateranense IV* statuit cap. 62: *Inventas de novo (reliquias) nemo publice venerari praesumat, nisi prius auctoritate Rom. Pontificis fuerint approbatae.* Et *Tridentinum* Sess. XXV de Invocat. etc., decrevit, *non esse novas reliquias recipiendas, nisi eodem recognoscente, et approbante Episcopo.* Stante hac sollicitudine Ecclesiae, de veritate reliquiarum certitudo moralis haberi potest, quae sufficit ad actus morales dirigendos. Quod autem eiusdem sancti plura corpora, capita etc. ostendantur, inde persaepe factum est, quia ex cryptis martyrum corpora extracta fuerunt sanctorum, quorum nomina ignota fuerunt, et quibus ideo noti alicuius sancti nomen appositum est, ad quod successu temporis imperita plebs non attendebat. Caeterum cum hic cultus totus relativus sit, ut saepe monuimus, nullum detrimentum aut fidelium pietas, aut religio capere possunt. Apposite *Leibnitzius* in Syst. theol. inquit: « Quoniam pii tantum adfectus res est, nihil refert, etiam si forte contingeret, reliquias, quae pro veris habentur, supposititias esse. » Atque hoc quidem in hypothesi adversariorum. Caeterum tot falsae non habentur, quot ipsi comminiscuntur. — Abusus, qui in cultu Ss. reliquiarum irrepserunt, simplicitati, vel perversitati privatorum hominum, non autem doctrinae Ecclesiae adscribendi sunt. Quovis enim tempore Ecclesia religionis corruptelam detestata est; et emendare curavit. Sic, ex. gr., *Concilium Lateranense IV* loc. cit. graviter illos coërcuit, qui turpem quaestum reliquiis faciebant etc. Caeterum observandum est, nihil esse, quo interdum homines abusi non sint, aut saltem abuti nequeant. Stultum porro consilium esset, velle rem ipsam in se bonam et utilem tollere ad abusus omnes

praecavendos, qui vel humana imbecillitate, vel ex deliberata malitia oriri possent.

ARTICULUS VI.

De sacrarum imaginum usu et cultu.

§ 806. 1. Imago generice sumpta a *S. Io. Damasceno* (1) definitur, quod sit: « Similitudo sic exemplar exprimens, ut ab eo tamen aliqua re differat, neque enim imago in omnibus exemplsri similis est. » *Imago* dicitur ab *imitando*, quia exemplar suum saltem quoad externam quamdam speciem seu formam ita imitatur, ut mens hominis imaginem aspicientis ad exemplaris memoriam et considerationem excitetur. Differt *imago* ab *idolo;* nam imago est similitudo rei verae, seu repraesentat id quod est: e contra idolum est similitudo rei falsae, seu repraesentat id quod simpliciter non est, vel quod non est tale, quale creditur et colitur, iuxta dictum Apostoli: ***Nihil est idolum in mundo*** (2), scilicet quantum ad formam seu naturam, quae ab idololatris creditur ibi inesse. Idola vocari etiam solent simulacra, aut sculptilia, quae idcirco eodem modo ab imaginibus differunt. Imagines porro generice sumptae sunt vel *profanae* vel *sacrae*, prout obiectum vel profanum repraesentant, ex. gr., Caesarem, Regem etc.; vel sacrum, puta Deum, Christum, B. V. Mariam, angelos aut sanctos. De imaginibus sacris tantum in hoc tractatu sermo erit.

2. Ecclesia catholica docet, sacrarum imaginum usum et cultum licitum et pium esse: quam doctrinam praeclare proponit *Concilium Tridentinum* Sess. XXV de Invocat. etc. dicens: Episcopi doceant, ***imagines Christi, Deiparae Virginis, et aliorum sanctorum in templis praesertim habendas et retinendas, eisque debitum honorem et venerationem impertiendam; non quod credatur inesse aliqua in iis divinitas, vel virtus, propterquam sint colendae, vel quod ab eis sit aliquid petendum, vel quod fiducia in imaginibus sit figenda, velut olim fiebat a gentibus, quae in idolis spem suam collocabant; sed quoniam honos, qui eis exhibetur, refertur ad prototypa, quae illae repraesentant: ita ut per imagines, quas osculamur, et coram quibus caput aperimus, et procumbimus, Christum adoremus, et sanctos, quorum illae similitudinem gerunt, veneremur:*** quibus verbis Concilium sat perspicue declaravit, sacrarum imaginum usum et cultum licitum ac pium esse; cultum vero eis exhibitum respectivum esse, et referri ad prototypa, quae per illas repraesentantur.

3. Primis Ecclesiae saeculis cultum imaginum reprobasse dicuntur ***Marcionitae, Manichaei, et Phantasiastae,*** qui Christi imaginem detestabantur, quod illum non fuisse in carne vera, sed simulatam speciem carnis ludificandis humanis sensibus praebuisse dicerent. Saec. V. *Xenaïas*, ex servo immature Episcopus Hieropolitanus creatus, et mutato nomine *Philoxenus* dictus, testibus Theophane et Cedreno docuit, imagines Christi et sanctorum reiiciendas esse. Saec. VII *Mahometes* usum imaginum penitus interdixit, et earundem cultum idololatriam esse effutiit. Saec. VIII palam, aperteque sacris imaginibus bellum indixit Imperator *Leo Isaurus*, a Iudaeis impostoribus deceptus, vano praetextu evertendae idololatriae. Patris impietatem secutus est filius *Constantinus Copronymus*, qui anno 754 in Concilio 338 Episcoporum CPoli habito, usum et cultum

(1) Orat. 1 adv. Imag. oppugnat.

(2) 1 Cor. 8, 4.

imaginum condemnare ausus est. Copronymo successit *Leo IV* eius filius, paterni in sacras imagines odii et furoris haeres. Restitutus imaginum usus et cultus, iterum debellatus fuit a *Nicephoro*, a *Leone Armeno*, et a *Theophilo;* quo mortuo, cum eius filius, qui a matre Theodora fidem catholicam edoctus fuerat, imperium teneret, haeresis Iconoclastarum in Oriente extincta est. In Occidente primus imaginum usum et cultum impugnasse creditur *Claudius Taurinensis*. Inter aberrantes a nonnullis recensentur etiam *Patres Francofurtienses*, et praecipue Episcopi Galli, qui in *Conventu Parisiensi* anno 824 habito non quidem usum, sed tamen cultum sacrarum imaginum reiecisse videntur: sed hac de re inferius plura dicentur. Certe autem imaginum usum et cultum reprobarunt, Saec. XII *Petrobrusiani* et *Henriciani*, Saec. XIII *Waldenses* et *Albigenses*, Saec. XIV *Wiclefitae*, Saec. XV *Hussitae*, Saec. XVI *Novatores*, seu *Protestantes*. *Lutherani* imagines Christi et sanctorum admittunt quidem etiam in templis, verum ad ornatum dumtaxat, et repraesentationem historiarum, non ad cultum. Extiterunt autem etiam inter Protestantes non pauci, qui omnem sacrarum imaginum usum reprobarunt, easque indignissime tractarunt. Sic tempore reformationis anno 1522 *Andreas Carolostadius* Wittenbergae in absentia Lutheri omnes e templo eiecit imagines; quem imitati sunt *rustici rebelles* contra principes in Thuringia, Frankenhusae etc., in Helvetia *Tigurini*, in Anglia *Elisabetha*. In *Hollandia* sacrae imagines non tantum sublatae, sed et contumeliose tractatae sunt. *Zwinglius* non minus oppugnavit imagines. *Calvinus* gravissime condemnat imagines sacras, quas non solum e templis eiiciendas, sed et comburendas esse pronuntiavit, docuitque (1) nefas esse Dei imaginem formare, et idololatriam esse Ss. imaginum cultum. Hinc Calviniani dirius sacras imagines insectati sunt, et qui magistri sui doctrinae inhaerent, etiamnum malignum erga Ss. imagines odium produnt. Caeterum inter Ss. imaginum hostes illi, qui usum ipsum Ss. imaginum insectabantur, easque destruebant, *Iconoclastae* propterea nuncupati sunt, alii vero, qui illarum usum admittunt ad templorum ornatum et decorem vel historiam, cultum tantum et venerationem impugnantes, *Iconomachi* vocantur.

4. Theologi catholici omnes in dogmate ab Ecclesia definito consentiunt, docentque, sacrarum imaginum usum et cultum licitum et pium esse: dissentiunt autem in explicanda indole huius cultus, seu in exponendo modo imagines colendi. Quoniam autem dogmata, quae de fide credenda sunt, distinguere oportet a sententiis theologorum, quae sine fidei piaculo defendi possunt, primo *dogma catholicum* de licito et pio Ss. imaginum usu et cultu probabitur, et dein aliqua *de indigitata controversia theologica* dicentur.

I. Dogma fidei est, sacrarum imaginum usum, et cultum pium ac licitum esse.

§ 807. I. Ad praecavendas difficultates, Protestantibus facile concedimus: 1° imagines ad religionis essentiam minime pertinere, sed ex eorum per se genere esse, quae ad salutem absolute necessaria non sunt, ac propterea in potestate esse Ecclesiae, ut ea vel adhibeat vel ablegat, prout satius esse existimaverit, cuiusmodi ea omnia sunt, quae *positivi* vulgo *iuris* dicuntur. 2° Imagines sancto-

(1) Lib. 1 Instit., c. 11, § 7.

rum colendas non esse supremo adorationis cultu, nimirum latriae, imo etiam coram imagine Christi cultum latriae delatum non ad imaginem, sed solum ad eius prototypon, nimirum ad Christum referri. 3° Superstitionem omnem, si ex ignorantia, vel simplicitate populi in cultum sacrarum imaginum irreperet, a pastoribus Ecclesiae sollicite removendam esse; quod post alia Concilia Tridentinum graviter praecepit. 4° Imagines sacras non eo modo a nobis colendas esse, quo ab ethnicis colebantur idola, neque spem in ipsis imaginibus reponendam esse (1). Hoc autem contra Protestantes asserimus, licitum esse, honestum ac pium sacrarum imaginum usum et cultum. Probamus autem hoc dogma *ex S. Scriptura*, *ex Traditione* et *ex rationibus theologicis;* quae argumenta talia sunt, ut rem evincant, dummodo sine praeconceptis opinionibus, et sine partium studio perpendantur; neque illa adversarii enervare valent, ut ex solutione difficultatum apparebit.

A. *Argumentum ex S. Scriptura depromptum.*

§ 808. Usum et cultum sacrarum imaginum nullatenus in se malum, sed licitum et pium esse, ex ipsa S. Scriptura satis solide probatur.

1. Iam in periodo patriarchali memoratu dignum occurrit exemplum. Deus enim ipse Patriarchae Iacob se in mira imagine conspicuum reddidit. Legitur enim Gen. XXVIII, 12 etc. Iacob *vidit in somnis scalam stantem super terram, et cacumen illius tangens coelum: Angelos quoque Dei ascendentes et descendentes per eam, et Dominum innixum scalae dicentem sibi: Ego sum Dominus Deus Abraham patris tui, et Deus Isaac* etc.; quibus verbis profecto Iacobi reverentia erga formam seu imaginem divinam sibi apparentem excitata, et fides in factas promissiones firmata fuit. Et additur: *Cumque evigilasset Iacob de somno, ait: Vere Dominus est in loco isto, et ego nesciebam. Pavensque, quam terribilis est, inquit, locus iste! non est hic aliud, nisi domus Dei, et porta coeli* (2). Ergo non solum erga ipsum Deum immensum et omnipraesentem, sed etiam erga locum, in quo Deus speciali modo se manifestavit, magnam reverentiam habuit; unde legitur: *Surgens ergo Iacob mane, tulit lapidem, quem supposuerat capiti suo, et erexit in titulum, fundens oleum desuper* (3): lapidem ergo, seu columnellam erexit, visionis monumentum, exprimens pro viribus imaginem eius Personae, quae sibi apparuerat. In quanto autem honore Iacob lapidem istum, ritu sacro, nempe olei infusione consecratum, habuerit, patet ex v. 22 ubi dicitur: *Et lapis iste, quem erexi in titulum, vocabitur domus Dei.* Nemo autem negabit, lapidem istum imaginis rationem habuisse (4). Nullibi autem Iacob reprehenditur, quod lapidem in titulum erexerit, et honoraverit; sed inter sanctos V. T. laudatur (5).

2. In periodo mosaica sacrarum imaginum usum Dei ipsius mandato obtinuisse, constat ex iis, quae Exod. XXV, 18 etc. leguntur. Deus enim iussit duos extrui aureos Cherubim ex utraque parte Arcae dicens: *Duos quoque Cherubim aureos et productiles facies ex utraque parte oraculi. Cherub unus sit in latere uno, et alter in altero.* Teste *S. Hieronymo* in epis. ad Marcellam istos cherubim in

(1) Cf. Petav. de Incarn. lib. 15, cap. 13, § 1; Card. Gotti. de vera Eccles. art. 16; Sardagna tom. 3, art. 6, Controv. 7, n. 782; Perrone, de cultu Ss. c. 5, n. 125.

(2) Gen. 28, v. 16.
(3) Ibid. v. 18.
(4) § 806, n. 1.
(5) Eccli. 34, 25, etc.

magno honore habebant Iudaei qui Arcam venerabantur. An vero Deus sculptas angelorum imagines ordinasset, si istarum usus illicitus et impius esset? — Num. XXI, 8 Deus mandavit Moysi, ut faceret serpentem aeneum, ac poneret *eum pro signo: qui percussus aspexerit eum, vivet*. At vero serpentem aeneum Christi in crucem elati signum, seu imaginem fuisse, declarat ipsemet Salvator noster dicens: *Sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis* (1). Porro si licitus et salutaris fuit veteris figurae usus, quae futuram Christi passionem obumbrabat; cur noxius erit et illicitus usus imaginis Christi in cruce passi? Absque dubio Israëlitae iuxta institutionem oralem a Moyse acceptam cum reverentia et confidentia serpentem aeneum aspicere debebant non a materia aut figura aeris, sed a Deo per merita venturi Messiae promissam a plagis curationem sperantes. Certe nisi Israëlitae hac pia mente et recta devotione serpentem aeneum aspexissent, nequaquam a Deo per miraculum sanati fuissent. Legitur autem v. 9: *Fecit ergo Moyses serpentem aeneum, et posuit eum pro signo, quem cum percussi aspicerent, sanabantur*. Vere ergo hic occurrit exemplum cultus imaginis relativi, a Deo per miracula approbati. Aliud eiusdem cultus exemplum suppeditat Arca, quae Dei praesentiae symbolum praeseferebat. Arcam istam maxima veneratione prosecutos esse veteres Hebraeos, inter caetera Iosue exemplum ostendit, qui, ut legitur, *scidit vestimenta sua, et pronus cecidit in terram coram Arca Domini usque ad vesperam, tam ipse quam omnes senes Israël* (2). Magno praeterea apparatu, ac religiosa pompa eandem Arcam a Davide publica ac solemni supplicatione translatam, primo e domo Abinadab, ac deinceps de domo Obededom in civitatem David exhibet lib. II Reg. cap. VI. Quinimo ex Psal. XCVIII, 5 patet, cultum istum erga Arcam Domini ex Dei ipsius mandato profluxisse iis verbis: *Exaltate Dominum Deum nostrum, et adorate scabellum pedum eius, quoniam sanctum est. Scabelli* autem nomine Arcam significari, constat ex I Paral. XXVIII, 2, ubi David de se ipso dicebat: *Cogitavi, ut aedificarem Domum, in qua requiesceret Arca foederis Domini, et scabellum pedum Dei nostri*. Hinc irreverentiae in Arcam graviter punitae sunt I Reg. VI, 19: *Percussit Deus de viris Bethsamitibus, eo quod vidissent Arcam Domini*. Et II Reg. VI, 7 cum Oza manum suam ad Arcam, ne forte caderet, extendisset, *percussit eum Dominus super temeritate*. Tam graves autem poenae grave mandatum reverentiae erga Arcam ferendae supponunt. Probato autem hoc mandato divino, recte ita argumentatur *Cl. Perrone* (3): « Vel itaque dicendum, licitum ac pium, ideoque omni prorsus idololatria ac superstitione immunem esse imaginum usum ac venerationem, vel idololatriam, ac superstitionem a Deo ipso praescriptam et commendatam fuisse; quodsi postremum hoc absurdum ac impium cogitatu est, immerito ac per summam calumniam Iconomachi protestantes ineptis obtrectationibus quotidie Catholicis insultant, eosque traducunt tanquam totidem idololatras ac superstitiosos, eo quod imaginibus Christi, Deiparae, caeterorumque sanctorum honorem illum deferunt, quem Deus ipse quoad Arcam, et propitiatorium et verbis et factis in Ss. litteris commendavit. »

(1) Io. 3, 14. (2) Ios. 7, 6.

(3) De cultu Ss. c. 5, n. 108.

3. In Ss. Libris N. T. non inveniuntur quidem testimonia, quae directe probent, Ss. imaginum cultum licitum et pium esse; sed tamen dantur loca, quae hoc idem probant indirecte. Nam Luc. XIX, 45 etc. legitur de Christo: *Ingressus in templum coepit eiicere vendentes in illo, et ementes, dicens illis: Scriptum est, quia domus mea domus orationis est; vos autem fecistis illam speluncam latronum.* Reprehendit ergo negotiationem, quia opponebatur reverentiae templo Dei debitae: ideoque declaravit, propter Deum eius quoque templum in honore habendum, et cum omni reverentia colendum esse. Quodsi aedificia materialia, propter relationem quam habent ad Deum, magnam merentur reverentiam, et nefas est, eadem ignominia afficere; certe etiam sacris imaginibus magna reverentia debetur, quia vel immediatam, vel saltem mediatam relationem ad Deum habent, prout vel ipsius Dei, vel eiusdem Matris, vel glorificatorum ipsius amicorum effigiem repraesentant, nefasque dicendum est debitam illis reverentiam negare, aut indigne eas tractare. — Paulus ad Philip. inquit: *In nomine Iesu omne genu flectatur coelestium, terrestrium et infernorum, et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei Patris* (1). Nomini Iesu summus latriae cultus tribuitur, non sono vocis transeunti, sed illi, qui per nomen significatur et exprimitur, et qui est in gloria Dei Patris. Quod autem auribus est nomen pronuntiatum, id oculis est imago ad conspiciendum proposita; et si licitum et pium, imo et praeceptum est, nomen Christi adorare, licitum pariter, atque pium est imaginem Christi venerari.

(1) Cap. 2, 10, etc.
(2) Orat. 2, n. 7.

Nota. Argumento biblico adversarii sequentia opponunt.

Obi. I. Exod. XX, 4 etc. Deus omnem imaginum usum et cultum aperte prohibuit dicens: *Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem, quae in coelo desuper, et quae in terra deorsum, nec eorum, quae sunt in aquis sub terra. Non adorabis ea, neque coles.* Ergo tam usus, quam cultus sacrarum imaginum divinae legi adversatur.

Resp. Duplex est allatae prohibitionis interpretatio. Nonnulli putant, hac positiva lege Iudaeis omnino interdictum fuisse omnem imaginum, simulacrorum ac sculptilium usum ob imminens idololatriae periculum, ad quam rudis ille populus et ex se proclivis erat, et commercio atque exemplo gentilium pertrahi facile poterat. Huius sententiae fuit S. *Io. Damascenus*, qui (2) de imag. dicit: « Optimus animorum medicus infantibus adhuc, et idololatriae morbo laborantibus, qui cum simulacra deos esse putarent, ac tanquam deos adorarent, debitum Deo cultum et adorationem denegabant, ipsiusque gloriam ad creaturam transferebant, his imagines facere vetuit. » Observant autem, qui huic sententiae adhaerent, legem istam positivam non perpetuam, sed ad tempus fuisse, quamdiu idololatriae periculum vigeret, et divinam sapientiam interim per duos Cherubim, per serpentem aeneum et per Arcam ostendisse, imaginum usum et cultum non in se malum esse, sed solum ratione periculi Israëlitis prohibitum fuisse, hanc vero prohibitionem in N. T. penitus sublatam esse. Alii autem dicunt, per verba Exodi Deum non interdixisse omnem imaginum usum et cultum, sed solum prohibuisse omnem similitudinem, et sculptile falsorum deorum, et ea-

rum rerum, quae pro Deo haberi, et adorari possent. Huius sententiae est *S. Thomas* (1) dicens: « Non prohibetur illo praecepto: *Non facies tibi sculptile*, facere quamcunque sculpturam vel similitudinem, sed facere ad adorandum; unde subditur: *Non adorabis.* » Haec sententia gravibus innititur argumentis. Nam in verbis citatis non qualescunque imagines, sed solum idola, quae loco Dei adorentur, prohiberi, patet 1° ex praecedentium et subsequentium verborum serie; praemittuntur enim illa verba: *Ego sum Dominus Deus tuus... non habebis deos alienos coram me*, ista vero subsequuntur: *Non adorabis ea, neque coles: ego sum Deus tuus fortis, zelotes.* Et v. 23: *Non facietis deos argenteos, nec deos aureos facietis vobis.* En quid significet τὸ *sculptile*, id est: non facies tibi deum ex scalpro; unde 70 vertunt: *Non facies tibi ipsi idolum.* 2° Idem confirmatur ex locis parallelis; nam Lev. XXVI, 1 eadem lex his verbis concipitur: *Ego Dominus Deus vester; non facietis vobis idolum, et sculptile, nec titulos erigetis, nec insignem lapidem ponetis in terra vestra, ut adoretis eum: ego enim sum Dominus Deus vester.* Et Deut. VI, 13: *Dominum Deum tuum timebis, et illi soli servies, ac per nomen illius iurabis. Non ibitis post deos alienos cunctarum gentium, quae in circuitu vestro sunt, quoniam Deus aemulator Dominus Deus tuus in medio tui*, (2): ex quibus omnibus locis patet, idololatriam dumtaxat prohiberi, seu cultum falsorum deorum absolutum, non autem cultum sacrarum imaginum, qui est relativus. 3° Idem patet ex absurdis, quae ex interpretatione adversariorum sequerentur. Nam si praecepto illo Deus quidquam aliud prohibuisset, quam idolorum cultum, praecepta decalogi non decem, sed omnino undecim forent: imo si prohibitio indigitata a priori praecepto distingueretur, tenore verborum interdiceretur non solum idololatria, verum etiam omnium imaginum cuiuscunque generis repraesentatio, licet ex genio aut studio artium liberalium parta absque ullo omnino pravo fine; et undenam in Scripturis exemplum aliquod tantae legis inexistit?

Obi. II. Antiqua synagoga et veteres Iudaeorum doctores constanter tenuerunt, per verba: *Non facies tibi sculptile* etc. omnes imagines prohiberi: ideo ab omni imaginum usu et veneratione abhorruerunt, quod et *Tacitus* testatur (3) scribens: « Iudaei mente sola, unumque Numen intelligunt. — Nulla simulacra urbibus suis, nedum templis sunt. » Si autem consuetudo est optima legum interpres, nulla potest superesse dubitatio de genuino sensu prohibitionis allatae.

Resp. Si vera essent, quae adversarii opponunt, solum probarent, Israelitis prohibitionem temporaneam esse factam, quae Christianos non attingit. At falsum est, antiquam synagogam semper omnes imagines prohibitas esse credidisse. Constat enim, antiquiores Iudaeos alio sensu verba decalogi, quae obiiciuntur, intellexisse, ac deduxisse in praxin. Si enim de usu imaginum sermo sit, luculentum exemplum occurrit III Reg. c. VI-VIII in eo, quod fecit Salomon in templo Domini, in quo extruxit Cherubim, leones ac boves, palmas aliaque ornamenta. Deus autem non solum non improbavit eius agendi rationem, sed gloria et maiestate sua templum implevit (4). Ideo nullum in S. Scriptura

(1) 3 p., q. 25, art. 3 ad 1.
(2) Cf. Isa. 42, 8. (3) Hist. l. 5, p. m. 83.
(4) III Reg. 8, 10; II Paral. 7, 1, etc.

vestigium apparet, quod antiquiores sacerdotes et doctores Iudaeorum imagines a Salomone confectas reprobaverint. Si autem antiquiores Hebraei ita senserunt, non abnuimus, synagogam post reditum a captivitate babylonica severiorem hac in parte fuisse: verum id non tam a parte legis repeti debet, quam ex peculiari sollicitudine, quam babuit, ne populus in idololatriam prolaberetur, qua factum est, ut tum circa hunc articulum, tum circa alios non paucos ad firmiorem legis custodiam constitutiones sanxerit, quas rabbini vocant *sepem legis divinae*.

Obi. III. Iudaei dicuntur in idololatriam lapsi, dum sibi *vitulum aureum* fecerunt, quamvis eum cultu tantum relativo adorarent, in vitulo imaginem veri Dei considerantes. Nam vitulo aureo nullum speciale nomen imposuerunt, sed eum simpliciter Deum suum vocarunt, dicentes: *Hi sunt dii tui, Israël, qui te eduxerunt de terra Aegypti* (1); et: *Cras solemnitas Domini est* (2).

Resp. Manifeste falsum est, Iudaeos vitulum aureum ita adorasse, ut cultum ad Deum verum referrent; contrarium enim colligitur ex S. Scriptura, quae hoc delictum commemorans populo israëlitico acclamat: *Deum, qui te genuit dereliquisti, et oblitus es Domini Creatoris tui* (3). Et de praevaricantibus Israëlitis narratur: *Fecerunt vitulum in Horeb, et adoraverunt sculptile. Et mutaverunt gloriam suam in similitudinem vituli comedentis foenum. Obliti sunt Deum, qui salvavit eos, qui fecit magnalia in Aegypto, mirabilia in terra Cham, terribilia in mari Rubro* (4). Vere igitur Israëlitae vitulum aureum pro Deo habuerunt et adorarunt, et ad hanc turpissimam idololatriam pervenerunt, quia assueti erant videre maximum Deum Aegyptiorum, qui est vitulus niger albis maculis insignis, *Apis* nuncupatus: unde opus non erat, ut Israëlitae vitulum suum novo nomine insignirent.

(1) Ex. 32, 4. (2) Ibid. v. 5.

B. *Argumentum ex Traditione petitum.*

§ 809. Usum et cultum sacrarum imaginum licitum et pium esse, semper, ubique et ab omnibus creditum est. Haec fides iam *in primis tribus aerae christianae saeculis viguit, subsequentibus vero saeculis clarius manifestata*, et *a Ss. Patribus explicata*, ac demum *a Conciliis definita fuit.*

1. Negari non potest, primis Ecclesiae saeculis rariorem fuisse apud Christianos imaginum usum. Prudentissime enim Ecclesia ad tempus saltem a frequentiori imaginum usu abstinuit, tum ne Iudaei, qui eo tempore ab imaginibus vehementer abhorruerunt, a religione christiana absterrerentur; tum ne Gentilibus, idolorum adorationi assuefactis, post conversionem ad rectam fidem idololatriae periculum praeberetur; tum ne imagines sacrae ab infidelibus obstinatis et a Christianorum persecutoribus inhonorarentur et male tractarentur. Ex his rationibus Ecclesia probe cognoscens, cultum sacrarum imaginum non esse ad salutem necessarium, sed ad ea pertinere, quae salva religionis substantia omitti et adscisci possunt, prudenter noluit, ut sacrae imagines passim publico cultui exponerentur. Ab hac autem temporanea Ecclesiae disciplina probe distinguenda est eius fides, qua sacrarum imaginum usum et cultum semper licitum et pium credidit. Nunquam enim talem cultum Ecclesia reprobavit, sed contrarium ex variis monumentis probatur. Refert enim

(3) Deut. 32, 18. (4) Ps. 105, v. 19, etc.

Eusebius (1) a muliere evangelica, quae vestium Salvatoris contactu a sanguinis profluvio sanata fuit, in accepti beneficii memoriam statuam aeneam Christo erectam, atque a se visam fuisse Paneade, seu Caesareae Philippi. Hanc aeneam Christi statuam in magno honore et reverentia a Christianis habitam fuisse testatur *Philostorgius* (2). Statua ista a *Iuliano* apostata destructa fuit, non quia imagines illicitas putavit, sed quia honorem Christo tributum indigne tulit: frusta vero statuae destructae a Christianis collecta, et in Ecclesia decenter reposita sunt, ut narrat *Sozomenus* (3). *Eusebius* porro loco citato, dum narrationem absolvit de aenea Christi statua, subiungit: « Nec vero mirandum est, Gentiles a Servatore nostro beneficiis affectos haec praestitisse, cum et Apostolorum Petri et Pauli, Christique ipsius pictas imagines ad nostram usque memoriam servatas in tabulis viderimus. » Antiqua, praecipue in Oriente traditio fuit, quod Christus ipse imaginem suam mirabiliter expressam ad *Abgarum* Edessae regem miserit, ut referunt acta genuina *Ss. Samonae* et *Guriae* martyrum Edessenorum circa an. 306, *Evagrius* l. 4 hist. c. 26, *S. Io. Damascenus* (4), *S. Germanus* Patr. CPtanus in Actis S. Stephani iunioris, *S. Gregorius II* in epist. ad Leonem Isaurum, *Concilium Nicaenum II* Act. V, et multi alii. Recentiores quidem critici veritatem huius facti negant, argumento potissimum negative innixi, quia testimonia veterum scriptorum desiderantur. Sed esto, factum commentitium esse; a citatis tamen Scriptoribus et a Concilio non tam fidenter ad illud provocatum fuisset, nisi fides de ille cultu iam prioribus saeculis viguisset. Ast si tribus primis saeculis usum et cultum Ss. imaginum illicitum credidissent, ne fingere quidem ausi fuissent, Christum imaginem suam per miraculum confecisse, et ad Regem misisse, sed totam narrationem statim cum indignatione reiecissent; quod cum contigisse nullibi legatur, pro fide veterum Christianorum etiam ex facto commentitio recte testimonium infertur. Imaginum usum testatur porro *Tertullianus*, qui iam Montanista factus, insultans Catholicis adulteros post poenitentiam peractam ad communionem admittentibus, ait lib. de Pudic. c. 7: « Procedant ipsae picturae calicum vestrorum, si vel in illis perlucebit interpretatio pecudis illius, utrumne christiano an ethnico peccatori de restitutione collineet? » Et iterum (5): « Si forte patrocinabitur pastor, quem in calice depingis? » Imago autem pastoris inventam ovem in humeris suis ferentis ideo in calicibus repraesentabatur, ut in fidelibus ex calice bibentibus piae confidentiae et charitatis erga Christum sensus excitarentur. Praeterea *Tertullianus* licitum et pium declarat usum et cultum imaginum c. Marcion. (6) scribens: « Proinde et similitudinem vetans fieri omnium, quae in coelo et in terra et in aquis, ostendit causas, idololatriae scilicet substantiam, cohibentes. Subiicit enim: *Non adorabitis ea, neque servietis illis*. Serpentis autem aenei effigies postea praecepta Moysi a Domino non ad idololatriae titulum pertinebat, sed ad remediandos eos, qui a serpentibus infestabantur. Et taceo de figura remedii. Sic et Cherubim et

(1) Lib. 7 hist. eccl., cap. 18.
(2) Lib. 7 hist., c. 3.
(3) Lib. 5 hist. eccl., c. 20.
(4) Or. I de Ss. imag., et lib. 4 de fide orthod. c. 17.
(5) Ibid. cap. 10.
(6) Lib. 2, cap. 22.

Seraphim aurea in Arcae figuratum exemplum, certe simplex ornamentum, accommodata suggestui, longe diversas habendo causas ab idololatriae conditione, ob quam similitudo prohibetur, non videntur similitudinum prohibitarum legi refragari, non in eo similitudinis statu deprehensa, ob quem similitudo prohibetur: » id est, imagines non prohibentur, quibus latriae cultus absolutus non defertur. *Clemens Alexand.* (1) testatur, viros christianos annulis usos fuisse referentibus imaginem piscis, aut columbae, ut memores sint aquarum baptismi, per quas vitam spiritualem, aut confirmationis, per quam Spiritum sanctum acceperunt. *S. Methodius*, Tyri Episcopus, qui in fine saeculi tertii floruit, et martyr an. 312 occubuit, in lib. de Resurrectione inquit: « Quae sunt hic regum imagines, quamvis non ex pretiosa auri argentive materia consistant, ab omnibus tamen honorantur. Neque enim quae ex pretiosa materia conflatae sunt, homines duntaxat colunt, quae vero ex vili, contemnunt et aspernantur, sed omnes, licet ex aere gypsove existant. Et quisquis in earum aliquam, qualiscunque fuerit, maledicta coniecerit, is, non tanquam lutum spreverit, aurumve contempserit, absolvitur, sed non aliter ac si in ipsum regem impius extitisset, condemnatur. Quas quidem ex auro imagines conflamus, Angelorum ipsius principatus et potestates referentes, eas ad honorem et gloriam Dei conficimus » (2).

2. Reddita per Constantinum Ecclesiae pace, mox sacrarum imaginum etiam publicus usus et cultus ubique invaluit. Testes sunt Ss. Patres, qui etiam genuinum sacrarum imaginum usum et cultum optime explicarunt. *Auctor quaestionum* ad Antiochum, quae *S. Athanasio* adscribebantur (3), haec habet: « Absit, ut, quemadmodum Gentiles faciunt, nos Christiani tanquam Deos imagines adoremus. Affectionem dumtaxat et charitatis nostrae studium erga figuram personae per imaginem expressae declaramus. Itaque lignum saepe, quod iam erat imago, si figura deleta sit, tanquam inutile comburimus. Quemadmodum igitur Iacob, cum esset e vita discessurus, fastigium virgae Ioseph adoravit, non virgam ipsam honorans, sed eum, qui virgam tenebat: ita nos Christiani non alia ratione imagines colimus nisi prouti etiam, cum filios nostros et patres osculamur, animi nostri desiderium indicamus: sicut et Iudaeus olim legis tabulas, et duo cherubim aurea et sculptilia quondam adorabat, non lapidis aurive naturam colens, sed Dominum, qui, ea ut fierent, praeceperat.» *Eusebius Caesarien.* (4) inquit: « Apparuit Deus Abraham ad quercum Mambre; quamobrem ad hoc usque tempus is locus tanquam divinus ad honorem eorum, qui illic Abraham apparuerunt, a vicinis populis celebratur, et spectatur adhuc firma terebynthus, et qui ab Abraham excepti sunt hospitio, pictura sic expressi, ut duo quidem utrinque tertium, ut honore praestantiorem, medium habeant. Sit autem hic declaratus nobis Dominus ipse Servator noster, quem etiam ignari venerantur, qui divinis oraculis credunt. » *S. Basilius* (5) scribit: « Characteres imaginum sacrarum honoro et exosculor eximie, cum hae traditae sint a sanctis Apostolis, nec sint prohibitae, imo in omnibus Ecclesiis nostris depictae. » Et in lib. de Spi-

(1) Paedag. lib. 3, c. 11.
(2) Cf. Coccii Thesaur. t. 1, lib. 5, c. 15.
(3) Cap. 38.
(4) Lib. 5 Demonstr. evang. cap. 9.
(5) Epist. 360.

ritu sancto ad Amphil. cap. 18 ait: « Itaque imaginis honor ad exemplar primum refertur. » Et in Or. de Barlaam M. ita eleganter loquitur: « Exurgite nunc, o praeclari athleticorum gestorum pictores! mutilam ducis imaginem vestro illustrate artificio, et a me depictum coronatum athletam vestrae industriae coloribus conspicuum reddite. Abibo certaminum et victoriarum Martyris a vobis posita imagine victus; gaudebo tali hodie per vestram dexteritatem victoria superatus. Video manus huius luctam cum igne exactius a vobis depictam; video alacriorem pugilem per vestram depictum imaginem. » *S Gregorius Nyss.* in Orat. de Filii et Spiritus sancti divinitate, Isaaci ab Abraham in sacrificium oblati mentionem faciens, profitetur: « Saepenumero miserabilis huius rei imaginem in pictura vidi, nec absque lacrymis spectaculum praeterii: adeo perspicue atque evidenter ars pingendi oculis rem gestam subiecit. » Idem Or. in S. Theodorum M. ait: « Quod si venerit ad aliquem locum similem huic, ubi noster conventus habetur, ubi memoria iusti, sanctaeque reliquiae sunt: primum quidem earum rerum, quas videt, magnificentia oblectatur, tum aedem ut templum Dei et magnitudine structurae, et adiecti ornatus decore splendide elaboratum intuetur: ubi - induxit autem etiam pictor flores artis in imagine depictos, fortia facta Martyris, repugnantias, cruciatus, efferatas et immanes tyrannorum formas, impetus violentos, flammeam illam fornacem, beatissimam consummationem athletae, certaminum praesidis Christi humanae formae effigiem, omnia nobis tanquam in libro quodam, qui linguarum interpretationes contineat, coloribus artificiose depingens; certamina atque labores Martyris nobis expressit, ac tanquam pratum amoenum et floridum templum exornavit: - solet enim etiam pictura tacens in pariete loqui maximeque prodesse. » *S. Gregor. Naz.* Orat. (1) in laudem Heronis inquit: « Cum (angeli) corporea forma pinguntur, angelicus est vestitus candor et splendor ad designandam, ni fallor, naturalem ipsorum puritatem. » *S. Asterius* Amaseae in Ponto Episcopus in Orat. de S. Euphemia V. et M. dicit: « Pictor vero etiam ipse religiose per artem suam totam pro viribus in linteo designatam historiam ibidem iuxta thecam sacram appendit, ac proposuit spectaculum. » *S. Ambrosius* Epist. 53 de Ss. Mm. Gervasio et Protasio narrat: « Tertia nocte, defecto ieiuniis corpore, non dormienti, sed stupenti, cum quadam mihi tertia persona apparuerunt, quae similis esset B. Paulo, cuius vultum me pictura docuerat, ut tantum ipse mecum illis tacentibus loqueretur. » *S. Chrysostomus* in Liturgia haec praescribit: « Sacerdos egreditur e parvo ostio, portans Evangelium, praecedente ministro cum lucerna: et conversus ad Christi imaginem, inter duo ostia inflexo capite, cum exclamatione dicit hanc orationem etc. » Et in Hom. de *S. Meletio* ait: « Non autem ad nomen solum adeo fuistis affecti, sed ad ipsam etiam figuram corporis. Quod enim fecistis in nominibus, id etiam fecistis in illius imagine. Etenim in palis annulorum, et in simulacris, et in phialis, et in thalamorum parietibus, et ubique sacram illam multi expresserunt imaginem, ut non solum audirent sanctam illam appellationem, sed etiam ubique viderent figuram corporis, et eius excessus duplicem haberent consolationem. » *S. Hieronymus* in cap.

(1) 25 al. 23, n. 2.

IV Ionae inquit: « Et revera in ipsis cucurbitis vasculorum, quas vulgo saucomarias vocant, solent Apostolorum imagines adumbrare. » Et in Ep. ad Eustoch. Vir., de epitaphio Paulae (1) scribit: « Hierosolymis cuncta loca tanto ardore ac studio circumivit, ut nisi ad reliqua festinaret, a primis non posset abduci, prostrataque ante crucem, quasi pendentem Dominum cerneret, adorabat. » S. *Augustinus* (2) inquit: « Dulcissima pictura est haec, ubi videtis S. Stephanum lapidari, videtis Saulum lapidantium vestimenta servantem. » Idem de Cons. evang. (3) refert de ethnicis, « quod pluribus locis simul eos (Petrum et Paulum) cum illo (Christo) pictos viderint. » Et (4) c. Faustum, Abrahami filium suum offerentis picturam multis in locis conspici ait. *S. Paulinus Nol.* Epist. 12 ad Severum scribit: « Recte in loco refectionis humanae Martinus pingitur, qui coelestis hominis imaginem perfecta Christi imitatione portavit, ut deponentibus in lavacro terrenae imaginis vetustatem imitanda coelestis animae occurrat effigies. » Ibidem canit: « Martinum veneranda viri testatur imago. » *S. Prudentius* in lib. Peri-Stephanon hymno nono scribit, Forum Cornelii se adiisse, ibique *S. Cassiani* imaginem vidisse: « Erexi ad coelum faciem: stetit obvia contra fucis colorum picta imago Martyris, plagas mille gerens, totos lacerata per artus, ruptam minutis referens punctis cutem. » *S. Nilus Abbas*, S. Chrysostomi discipulus, in Epist. ad Olympiodorum dicit: « Novi ac veteris Testamenti historiis hincinde parietes templi repleri doctissimi pictoris opera velim, quo scilicet hi, qui litteras non norunt, neque S. Scripturam legere queunt, contemplatione picturae in memoriam reducant, quinam germane vero illi Deo servierunt, atque in certamen excitentur gloriosorum et laudatorum facinorum, per quae cum coelo terram commutarunt, venerantes scilicet per contemplationem ea, quae non viderunt. » *Theodoretus* in religiosa historia (5) de Simeone Stylita scribit: « Aiunt Romae, quae est omnium maxima, eum fuisse adeo omnium sermone celebratum, ut in omnibus officinarum vestibulis et porticibus ei parvas posuerint imagines, hinc sibi praesidium et tutelam parantes. » *S. Gregorius M.* (6) Ep. 52 ad Secundinum ait: « Ab re non facimus, si per visibilia invisibilia demonstramus. Sic homo qui alium ardenter videre desiderat, aut sponsam amans videre conatur, si contigerit eam ad Ecclesiam ire, statim per viam incedenti se praeparat, ut de visione eius hilaris recedat. Scio quidem, quod imaginem Salvatoris non ideo petis, ut quasi Deum colas, sed ob recordationem Filii Dei in eius amore recalescas, cuius te imaginem videre desideras. Et nos quidem non quasi ante divinitatem ante illam prosternimur, sed illum adoramus, quem per imaginem aut natum, aut passum, sed et in throno sedentem recordamur. » Cum illo tempore *Serenus*, Massiliensis Episcopus, inconsiderato zelo succensus, ex inani timore, aut praetextu imagines fregisset, ne idololatriae occasionem praeberent, fortiter ei restitit *S. Gregorius M.*, et (7) ad eundem scribit: « Perlatum ad nos fuerat quod inconsiderato zelo succensus sanctorum imagines sub hac quasi excusatione, ne adorari debuissent, confregeris. Et quidem quia

(1) Ep. 27, cap. 3. (2) Serm 316, n. 5.
(3) Lib. 1, c. 10. (4) Lib. 22, cap. 73.

(5) Cap. 26. (6) Epist. lib. 9.
(7) Epist. lib. 11, Ep. 13 al., lib. 9, ep. 105.

eas adorari vetuisses, omnino laudavimus, fregisse vero reprehendimus. Dic, frater, a quo factum sacerdote aliquando auditum est, quod fecisti? Si non aliud, vel illud te debuit revocare, ut despectis aliis fratribus solum te sanctum esse crederes et sapientem? Aliud est enim picturam adorare, aliud per picturae historiam, quid sit adorandum addiscere. Nam quod legentibus scriptura, hoc idiotis praestat pictura credentibus: quia in ipsa etiam ignorantes vident, quid sequi debeant; in ipsa legunt qui litteras nesciunt. In locis venerabilibus sanctorum depingi historias non sine ratione vetustas admisit. »

3. Cum *Leo Isaurus* cultum imaginum impeteret, forti animo ipsi restiterunt *S. Germanus* Patr. CPtanus, *S. Io. Damascenus*, et *Gregorius II* summus Pontifex, qui anno 730 convocata Romae Synodo 93 Episcoporum recentem haeresin proscripsit. Eodem modo orthodoxam fidem contra Iconoclastas definivit an. 787 *Concilium oecumenicum Nicaenum II*, quod Act. VII ita loquitur: *Sequentes divinitus inspiratum Ss. Patrum nostrorum magisterium et catholicae traditionem Ecclesiae — definimus — sicut figuram pretiosae ac vivificae crucis, ita venerabiles ac sanctas imagines proponendas, tum quae de coloribus et tessellis, quam quae ex alia materia congruenter se habente in sanctis Dei Ecclesiis et sacris vasis et vestibus et in parietibus ac tabulis, domibus et viis; tam videlicet imaginem Domini Dei et Salvatoris N. I. Christi, quam intemeratae Dominae nostrae sanctae Dei Genitricis, honorabiliumque angelorum, et omnium sanctorum simul et almorum virorum. Quanto enim frequentius per imaginalem formationem videntur; tanto qui has contemplantur, alacrius eriguntur ad primitivorum eorum memoriam et desiderium, et his osculum et honorariam adorationem tribuendam, non tamen veram latriam, quae secundum fidem est, quaeque solam naturam divinam decet, ita ut istis, sicut figurae pretiosae ac vivificae crucis, et sanctis Evangeliis et reliquis sacris monumentis incensorum et luminum oblatio, ad harum honorem perficiendum exhibeatur, quemadmodum et antiquis piae consuetudinis erat. Imaginis enim honor ad primitivum transit, et qui adorat imaginem, adorat in ea depicti subsistentiam.* Eandem doctrinam confirmavit an. 869 *Concilium gener. CPtanum IV* his verbis: *Sacram D. N. I. Christi effigiem eadem, qua sancta Evangelia veneratione colendam statuimus. Ut enim per syllabas in Evangelio scriptas salutem consequuntur omnes, ita per imagines arte coloribusque pictas et expressas docti iuxta, et indocti ex obiecta re utilitatem capiunt. Quaecunque enim in syllabis oratio, haec in coloribus pictura docet, et repraesentat. Ergo quicumque Christi Salvatoris imaginem non adorat, is in secundo Christi adventu non videat ipsius faciem. Eadem ratione intemeratae Genitricis illius effigiem, sanctorumque angelorum — ac sanctorum omnium veneramur et colimus. Qui aliter sentiunt anathema sunto.* Verba *Conc. Tridentini* usum et cultum sacrarum imaginum licitum, et honestum declarantis iam § 806, n. 2 adducta sunt. Ibidem autem eiusdem etiam utilitatem praedicat dicens: *Illud vero diligenter doceant Episcopi, per historias mysteriorum nostrae redemptionis, picturis vel aliis similitudinibus expressas, erudiri et confirmari populum in articulis fidei commemorandis, et assi-*

iue recolendis; tum vero ex omnibus sacris imaginibus magnum fructum percipi, non solum quia admonetur populus beneficiorum et munerum, quae a Christo sibi collata sunt; sed etiam quia Dei per sanctos miracula, et salutaria exempla oculis fidelium subiiciuntur; ut pro iis Deo gratias agant, ad sanctorumque imitationem, vitam, moresque suos componant, excitenturque ad adorandum, ac diligendum Deum, et ad pietatem colendam. Consentiunt in hoc dogmate etiam Graeci schismatici, qui in *Synodo CPtana* an. 1672 habita can. XII definiunt: *Cultum Ss. Imaginum ceu ritum a temporibus Apostolorum ad nos usque transmissum iuxta ecclesiastica monumenta prorsus amplectimur, non quidem quo debitum uni Deo honorem illis impendamus, sed penes aliquam dumtaxat relationem veneremur. Neque enim soli materiae, coloribusve haeremus, sed ad illarum archetyporum memoriam assurgimus.*

Nota 1. Argumentum Traditionis confirmatur etiam per ea, quae § 323 de cultu S. Crucis, et in qua Christus mortuus est, et imaginum eiusdem dicta sunt. Viri eruditi, ut *Aringhius* (1), *Mamachius* (2), *Selvaggio* (3), *Ciampini* (4) et alii pro usu et cultu sacrarum imaginum alia quoque monumenta protulerunt. Talia sunt symbola in annulis, lucernis, picturis, sarcophagis, coemeteriis, parietibus, calicibus, gemmis, vitris, et eiusmodi ex prioribus saeculis adservata, quibus potiora V. T. facta, vel res a Christo gestae, aut imago Christi in monte consistentis, ex quo quatuor flumina originem habent, vel crucem gestantis, vel sub figura boni pastoris, sive pascentis, sive succollantis ovem, aut imagines B. Virginis, angelorum et sanctorum expressae conspiciuntur. — Ex hoc autem imaginum usu, quem ex dictis a primordiis Ecclesiae obtinuisse negari nequit, facile porro colligitur, earum etiam viguisse venerationem. Nam cum Christiani venerarentur sanctos, necessario quoque veneratione prosequebantur eorum imagines, quas habebant. Adeo enim haec inter se connexa sunt, ut unum sine altero vix ac ne vix quidem subsistere possit, quod ex ipsa Protestantium agendi ratione patet, qui cum vellent imaginum venerationem tollere, cultum ipsum sanctorum sustulerunt. Sed non desunt documenta positiva, quae ostendunt prioribus Ecclesiae saeculis imaginum venerationem viguisse. Etenim id probant calumniae, contra quas Christiani se purgare coacti erant, ac si scilicet imagines cultu latriae colerent. Nonnulli quoque ex Patribus citatis non usum tantum, sed et cultum sacrarum imaginum contestantur, ut *S. Methodius*, *S. Athanasius*, *S. Basilius* etc. Idem evincunt vitra, in quibus iam saeculo tertio B. Virgo cum puero Iesu nimbis, aureolis, seu coronis redimita conspicitur; quibus manifeste honor, seu cultus significatur, quo Iesum Christum, et B. Virginem primi Christiani in imaginibus prosequebantur. Ultimo etiam argumentum praescriptionis licet afferre; nam, ait *Card. Gotti* de vera Eccl. (5): «Primos, qui cultum imaginum impugnarunt, scimus; qui vero introduxerunt, nescimus; argumentum evidens, ab apostolica traditione descendisse.»

Nota 2. Usus imaginum Dei invisibilis, et Ss. Trinitatis rarus fuit in veteri Ecclesia. Eundem plurimi ex

(1) In Roma subterr.
(2) Orig. et Antiq. Christ.
(3) Antiq. christ. instit. (4) Vet. monum.
(5) Art. 16, § 3, n. 10.

Patribus improbarunt, ut *Tertullianus* (1), *Clemens Alex.* (2), *Origenes* lib. 8 c. Celsum, *Minucius Felix* in Octavio, *Lactantius* (3), *S. Augustinus* (4), *S. Io. Damascenus* (5), *S. Germanus CPtanus*, in epist. ad Ioann. Synadensem, *S. Gregorius II* in ep. priore ad Leonem Isaur. scribens: « Cur Patrem D. N. I. Christi minime proponimus, ac pingimus? Nimirum quia nescimus, quis sit, et Dei naturam in conspectum adducere, ac pingere nemo potest. Quod si eum vidissemus, ac nossemus sicut Filium eius, etiam ipsum videndum proponere ac pingere possemus. » *Conc. Nicaenum II*, act. VII negat, invisibilis, ac incomprehensibilis Dei imaginem a Christianis fieri: admittit tamen, angelos depingi posse, quia ut homines apparuerunt. Cur vero hi Patres Dei, aut Ss. Trinitatis imaginem reiecerint, ratio est tum ea, quam assignavit *S. Gregorius II* in epistola citata, tum etiam ad pericula praecavenda, ne scilicet Deus crederetur esse corporeus, erroresque renovarentur antropomorphitarum, aut gentilium diis suis membra tribuentium. » — Quamvis vero in antiqua Ecclesia rarus fuerit, fuit tamen aliquis imaginum Dei, et Ss. Trinitatis usus. *S. Basilius*, teste *S. Amphilochio*, columbas Spiritum sanctum repraesentantes suspensas habuit. *S. Paulinus Nol.* in epist. 12 ad Severum describit picturas, quibus ornari curaverat basilicam S. Felicis M. aere suo aedificatam: inter caetera vero Trinitatis effigiem, musivo opere descriptam in basilica his versibus exponit: « Pleno coruscat Trinitas mysterio: Stat Christus agno: Vox Patris coelo tonat: et per columbam Spiritus sanctus fluit: » In libello supplici clericorum, et monachorum Antiochensium contra Severum acephalorum ducem ad *Ioannem* Patr. CPtanum, qui lectus fuit in Synodo CPtana an. 536 sub *Menna* habita, haec leguntur apud Harduinum (6): « Neque utique (Severus) ipsis sanctis altaribus pepercit: neque sacris vasis parcens, alia confringens, alia autem conflans similibus suis erogat. Praesumptum est autem ab ipso et hoc, o Beatissimi! Nam columbas aureas, et argenteas in formam Spiritus sancti super divina lavacra, et altaria appensas, una cum aliis sibi appropriavit dicens, non oportere in specie columbae Spiritum sanctum nominare. » Alia similia monumenta refert *Cl. Ciampini* (7). — Videtur igitur, in antiqua Ecclesia varias sententias circa imagines Dei, et Ss. Trinitatis viguisse. Verum apparens iste dissensus facile tollitur, si cum Caietano et Trombellio observemus, tres dari modos invisibilem Deum pingendi: *primo*, si quis eius naturam, et essentialem proprietatem, et perfectionem exprimere nitatur; *secundo*, si eas species efformet, quas Deus in V. aut N. Testamento assumpsit, cum hominibus alloquebatur, vel se eis conspicuum reddidit; *tertio* si Dei naturam, aut essentiales illius proprietates aenigmatice delineet. Modo primo Deum pingere velle, rationi, et religioni adversatur. Natura enim Dei infinita creatae, et finitae imagini non potest adaequari; spiritus coloribus non exprimitur, nec divina Incomprehensibilitas inter lineas restringi patitur, aut per figuras repraesentari. De hoc primo modo intelligendi sunt Patres citati, *Gregorius II*

(1) Lib. de Spectac. c. 23.
(2) Lib. 6 Strom. (3) Lib. 2 Instit. cap. 2.
(4) Lib. de Fide et Symbolo, cap. 7.
(5) Lib. 1 de Imag.
(6) Lib. 2 Concil. columna 1319.
(7) Tom. 1 Veter. Monum., cap. 28.

et *Concilium Nicaenum II* dum imagines Dei improbant: et in hoc omnes Catholici semper consenserunt et consentiunt, intime persuasi, invisibilem, et infinitam Dei naturam per imaginem manibus humanis factam repraesentari non posse. Secundo autem et tertio modo Deum pingere semper ut licitum habitum est; et quamvis Ecclesia pristinis temporibus ex prudenti oeconomia a talibus Dei imaginibus abstinuerit, non tamen eas etiam publice in Ecclesiis adhibentes reprobavit. Cessante denique erroris periculo, illarum imaginum usus, Ecclesia consentiente, ubique invaluit, eumque licitum esse, gravia argumenta probant. Nam: 1° licitum est, Deum ea specie pingere, qua ipsemet se hominibus conspicuum reddere dignatus est. At Deus visus est corporea specie Adamo, tanquam homo deambulans in paradiso, Iacobo tanquam homo innixus summitati scalae, Michaeae ut sedens in solio, Danieli ut antiquus dierum. Spiritus sanctus in forma columbae, et ignis apparuit. Praeterea S. Scriptura tribuit Deo membra humana, dum dicit, eum stare, sedere, ambulare, caput nominat, manus, pedes etc. Ipsa ergo S. Scriptura Deum figurate pro hominum captu proponit: licitum autem certe est, figuras, quas S. Scriptura per verba exprimit, et sub quibus Deus ipse se conspicuum reddidit, per colores repraesentare. 2° *Concilium Nicaenum II*, Act. V approbavit imaginem Spiritus sancti in forma columbae, et imagines angelorum in forma humana, quia ita apparuerunt. Ergo pariter Pater divinus depingi potest, prout apparuit. 3° Ecclesia, quae est columna et firmamentum veritatis, usui huic ab aliquot iam saeculis introducto se nunquam opposuit: imo *Alexander VIII* propositionem hanc inter damnatas ordine 15 solemni decreto proscripsit: « Dei Patris sedentis simulacrum nefas est Christiano in templo collocare. » Et *Pius VI* in Bulla *Auctorem fidei* damnat *Conc. Pistoriensis* propositionem 69 imagines Ss. Trinitatis interdicentem, ut *temerariam, ac pio per Ecclesiam frequentato mori contrariam*. 4° Praxis haec nulla solida ratione enervari potest. Nos enim Deum, vel Ss. Trinitatem pingimus non ad exprimendam perfectam similitudinem Dei, ac naturam; neque Deum corporeum esse existimamus, sed id agimus vel ad historiam aliquam exhibendam, vel ad explicandam naturam Dei per analogiam, seu metaphoricam, mysticamque significationem; quo modo pingimus Christum in forma agni, et Evangelistas repraesentamus per hominem, leonem, bovem et aquilam. Licitum ergo est, secundo et tertio modo Deum et Ss. Trinitatem in imaginibus repraesentare dummodo populus per solidam instructionem ab erroribus praecaveatur, et dummodo illae tantum imagines Dei et Ss. Trinitatis pingantur, quae ab Ecclesia admissae, et usitatae sunt, nec aliae excogitentur, quae vel indecentiam, vel absurditatem, vel stupendam novitatem praeseferant, ut, ex. gr., si pingeretur Ss. Trinitas sub specie unius hominis habentis tria capita, aut tres facies etc.

Nota 3. Contra traditionis argumentum multas difficultates movent adversarii.

Obi. I. Veteres Patres exprobrant ethnicis simulacrorum cultum, quin tamen hi idipsum intorqueant in Christianos: ergo simulacra, seu imagines non colebantur a Christianis; alioquin praecipue a Iudaeis de maxima impietate accusati fuissent, quod

tamen factum esse non legitur. Quinimo ethnici crimini vertunt fidelibus, quod nulla habeant simulacra, atque Apologetae christiani minime id inficiantur, confitentes potius, se nec crucem adorare, nec aliud quodcumque simulacrum. Hinc cum Ecclesiarum ornatus, et sacra suppellex ab *Optato Milev.*, ab *Eusebio Caesar.*, a *S. Athanasio*, a *S. Hieronymo* et aliis recenseretur, nulla de imaginibus mentio occurrit.

Resp. Argumenta adversariorum non sunt nisi negativa, quae non enervant positiva, praesertim si ratio silentii reddi potest. Haec autem in praesenti difficultate facile redditur. Ecclesia enim ex prudenti oeconomia, ut iam superius dictum est, saltem a publico sacrarum imaginum usu et cultu abstinuit, privatum autem tam caute adhibuit, ut non innotesceret ethnicis, et Iudaeis. Vidimus enim, Christianos in cryptis, in coemeteriis, in aediculis imagines servasse ac plurimum cavisse, ne in ethnicorum, et Iudaeorum notitiam venirent. Caecilius propterea apud Minucium Felicem quaerit ab Octavio, cur Christiani « occultare et abscondere, quidquid illud colunt, magnopere nituntur, cum honesta semper publico gaudeant, scelera secreta sint? » — Non poterat ergo ab adversariis criminatio fieri de re, quam non cognoscebant. Quod autem ad illud attinet, ethnicos fidelibus crimini vertisse, quod nulla haberent simulacra, id non de omnibus adstrui potest; nam alii inter eos extiterunt, qui Christianis cultum crucis, nec non adorationem imaginum obiicerent, ut ex ipsa purgatione, qua scriptores christiani criminationes illas a se amovent clare cognoscitur; alii autem utique asseruerunt, Christianos simulacra non habere, iidem autem affirmant quoque Christianis nulla altaria, et templa fuisse. Caecilius enim l. cit. quaerit: « Cur nullas aras habent? nulla templa? nulla nota simulacra? » Ipsi autem adversarii non negant aras et templa, id est, loca, in quibus sacri conventus habebantur, Christianos iam primis saeculis habuisse. Apologetae tandem nonnisi falsas criminationes diluere satagunt, quin, quid locum obtinuerit, exponant, ne res Christianas prodere videantur; unde ad obiectionem, Christianos simulacra haud colere, solummodo respondent, a Christianis dumtaxat Deum coli, qui fecit coelum et terram; illas autem imagines sanctorum, earumque venerationem tam parum commemorant, quam parum altaria et templa; atque ad calumniam, ab ipsis crucem et imagines sanctorum coli, cultu scilicet latriae, reponunt, se nec crucem, nec quodcumque aliud simulacrum colere, sensu nimirum adversariorum quasi deos, aut divinitatis partes. Sic *Minucius Felix* in Octavio (1) inquit: « Cruces nec colimus, nec optamus. Vos plane, qui ligneos Deos consecratis, cruces ligneas, ut deorum vestrorum partes, forsitan adoratis. »

Obi. II. Multi ex Patribus usum, et cultum sacrarum imaginum manifeste reprobarunt. *S. Irenaeus* (2) haereticis Carpocratianis crimini vertit, quod colerent imaginem Christi et Pauli. *Tertullianus* (3) invehitur in imaginum, et statuarum artifices, et ait: quod diabolus eos saeculo intulerit. *Eusebius Caes.* in epist. ad Constantiam August. nefas esse iudicavit, Christi imaginem pingere. *S. Epiphanius* scidit in Anablatensi Ecclesia « velum pendens a foribus Ec-

(1) Cap. 29. (2) Lib. I. c. 24. (3) Lib. de idol., cap. 3.

clesiae, et habens imaginem quasi Christi, vel Sancti cuiusdam... contra auctoritatem Scripturarum. » *S. Ambrosius* Orat. de obitu Theodosii de sancta Helena dicit: « Regem (Christum) adoravit, non lignum utique, quia hic gentiliis est error, et vanitas impiorum. » *S. Hieronymus* Comment. in Daniel. (1) ait: « Sive statuam sive imaginem auream voluerimus legere, cultores Dei eam adorare non debent. » *S. Augustinus* (2) inquit: « Nolite consectari turbas imperitorum, qui vel in ipsa vera Religione superstitiosi sunt, vel ita libidinibus dediti, ut obliti sint, quidquid promiserint Deo. Novi multos esse sepulcrorum, et picturarum adoratores. » *Gregorius M.* (3) Serenum Ep. Massiliensem laudat quod imagines adorari non permisisset.

Resp. Citati Patres eum dumtaxat imaginum cultum reprobant, qui vel superstitiosus, iuxta morem et usum Gentilium institutus, vel eo tempore insolitus erat, et Christianos persecutionibus Iudaeorum et Gentilium exponere poterat; non vero, cultum legitimum, certis legibus, et limitibus adstrictum, qualem Ecclesia agnoscit, et nos tuemur. Id facile patet, si obiecta nobis Patrum dicta singula expendantur. *S. Irenaeus* Carpocratem non idcirco redarguit, quod imaginem Christi haberet, sed quod ipsam eo modo coleret, quo Gentes idola colunt, nimirum sacrificiis aliisque ritibus, cum animo cultum latriae absolutum deferendi susceptis, ut clarius exponunt *S. Epiphanius* (4), et *S. Augustinus* (5). Accedit, quod haereticus ille imaginem Christi, et Pauli eodem loco haberet, quo imagines Homeri, Pythagorae, Platonis et Aristotelis. — *Tertullianus* loquitur de fabricatoribus idolorum, vel de ipsis idolis quibus Gentiles divinum cultum deferebant: non autem omnes imagines absolute reprobat, sed admittit, eas Dei iussu confici posse, ait enim eodem loco: « Non facias tibi simulacrum aliquod, nisi tibi Deus iusserit: » quibus verbis non alloquitur Christianos, sed ethnicos, qui exemplo serpentis aenei iussu Dei fabricati errorem suum tutabantur: his occurrit *Tertullianus* dicendo: Si vultis imitari Iudaeos, etiam in hoc imitamini, ut nullum simulacrum sine mandato Dei facistis. — Epistola ad Constantiam supposititia est, et *Eusebio* falso adscribitur (6): et certe, qui statuam laudat, a muliere sanata in honorem Christi erectam, non potest imaginem Christi illicitam declarare. Qui autem putant, Epistolam adductam genuinam esse, cum *Natali Alexandro* respondent: « Probabile esse, Constantiam Augustam optasse imaginem Christi Servatoris, quae ipsum ad vivum referret: existimasse effigiem huiusmodi ad vivum expressam in Palaestina inveniri, ubi Christus vixerat, et salutis nostrae mysteria perfecerat: ideo scripsisse ipsam ad *Eusebium*, ut eius curis voti compos fieret: hunc vero, ut se importuna petitione liberaret, respondisse: non posse fieri, quod postulabat, quia, cum duplici Christus natura constet, divina, et humana, neutrius imago possit exprimi, non divinae, quam nemo intelligentia complecti potest, non humanae, cuius mortalitas a gloria divinitatis tota est absorpta. » — Quod *S. Epiphanium* attinet, putant nonnulli, eum hac in re vere errasse, et alii factum ipsum in dubium trahunt, citatam eius epistolam spuriam

(1) Cap. 3.
(2) Lib. 1 de moribus Eccl. cap., 34.
(3) Lib. 9 Epist., ep. 105.

(4) Haer. 27, n. 6. (5) Haer. 7.
(6) V. Petav. de Incarn. lib. 15, c. 15, § 9.

iudicantes. At etiam ex facto ut vero admisso nihil contra doctrinam catholicam inferri potest. Recte enim dicitur, nondum in Ecclesiis Cypri et Palaestinae receptum fuisse, ut imagines in Ecclesiis proponerentur, ideoque *S. Epiphanium* exhorruisse, dum depictam in velo pro foribus templi suspenso conspexit imaginem quasi Christi vel alicuius sancti, et velum illud conscidisse: scripsisse porro ad Ioannem Hierosol., id esse « contra religionem nostram, et contra auctoritatem Scripturarum, ut hominis, in Ecclesia Christi pendeat imago; » quia nec Scriptura sacra, nec religio id iubet, imo utraque vetat id omne, quod offensionis causa esse potest, cuiusmodi erat veli, in quo depicta erat effigies hominis, in Ecclesia suspensio iis temporibus, quibus nondum usum imaginum in Ecclesiis Cypri et Palaestinae Episcopi, quorum erat disciplinam ecclesiasticam his in regionibus sancire, susceperant. Respondet praeterea *Natalis Alex.* « imaginem illam sive Christi, sive alicuius sancti congrue non fuisse expressam, aut superstitionis alicuius vel erroris occasionem rudibus Anablatensibus praebuisse, et hoc nomine fuisse contra Religionem et contra auctoritatem Scripturarum, ideoque prudenter fecisse *S. Epiphanium*, qui velum, in quo huiusmodi picta erat effigies consciderit. » Caeterum *S. Epiphanius* nunquam reprehendit Episcopos Ponti, Cappadociae, Syriae, Thraciae etc., qui publicum sacrarum imaginum usum, et cultum introduxerant, sed cum *S. Gregorio Nyss.*, *Basilio M.*, *Chrysostomo* etc., in communione vixit; nec vicissim ab his ob contrariam doctrinam lacessitus fuit: ergo certe circa sanctarum imaginum cultum catholice sensit. — *S. Ambrosius* loquitur de suprema adoratione latriae absoluta, quam Helena ligno crucis nec detulit, nec deferre potuit, salva pietate, detulit autem ipsi Christo, qui pro nobis pependit in ligno. Quod vero adoratio aliqua cruci exhiberi possit, nimirum relativa, paulo inferius clare asserit dicens: « Sapienter Helena egit, quae crucem in capite Regum levavit, et locavit, ut crux Christi in regibus adoretur. » — *S. Hieronymus* arguit eos, qui statuas imperatorum divinis honoribus afficiebant: arguit enim eos, qui id faciunt, quod tres pueri facere recusarunt. Quamvis enim imperatores christiani pro diis non haberentur, ipsorum tamen statuae hinc inde iisdem fere honoribus afficiebantur, quibus vigente paganismo fuerant olim affectae. Et sane effusam fuisse graeculorum licentiam statuas et imagines imperatorum colendi, vel ex eo cognosci potest, quod Theodosius piissimus imperator edita lege praeceperit, ut si quando eius statuae, vel imagines erigerentur, adesset Iudex, curaretque, ut cultus hominum dignitatem excedens Deo soli reservaretur. — *S. Augustinus* damnat eos, qui ad quorumvis defunctorum sepulcra imagines eorum adorabant, et quidem superstitioso ritu, ut diserte ait S. Doctor. At de martyrum sepulcris et imaginibus non loquitur, ut contendunt Protestantes; Martyres enim *Augustinus* non vocasset *mortuos*, et *cadavera*, sed pro more suo honorifico nomine eos compellasset: et si de illis locutus esset, dicendum foret, S. Doctorem nullatenus venerationem imaginum Christi, et sanctorum secundum religionis regulas factam improbare, sed eos solummodo, qui more gentilium defunctis parentabant, et imagines ad eorum sepulcra depictas, aut in domibus asservatas ho-

nore indebito, et ritu superstitioso prosequebantur: id manifeste patet ex verbis, quae S. Doctor immediate subiungit dicens: « Novi multos esse, qui luxuriosissime super mortuos bibant et epulas cadaveribus exhibentes, super sepultos seipsos sepeliant, et voracitates ebrietatesque suas deputent religioni. » — *S. Gregorius M.* in citata Epistola hoc solummodo dicit, imagines illas non esse adorandas ea ratione, qua Gentiles idola sua colebant; ideo ibidem scribit: « Non displicuit tibi ipsa visio historiae, quae pictura teste pendebatur, sed illa adoratio, quae picturis fuerat *incompetenter* exhibita. » Ergo incompetentem tantum, et inordinatum cultum reprobat, usum vero imaginum retinendum esse docet; unde hoc quoque monitum addit: « Frangi vero non debuit, quod non adorandum in Ecclesiis, sed ad instruendas solummodo mentes nescientium fuit collocatum. » Profitetur ergo S. Pontifex, sacras imagines in Ecclesiis collocatas esse, sed non ut adorentur cultu latriae absoluto, sed ut mentes rudiorum instruantur, seu ad considerandum, et colendum prototypon, seu exemplar excitentur. Non denegat igitur imaginibus cultum relativum ob exemplaria, quae referunt, sed absolutum illis abiudicat, quia in se, et per se nullam habent excellentiam, quae tota a prototypis in imagines derivatur. Profecto S. Gregorii M. mens clarissime colligitur ex epistola ipsius ad Secundinum (1), ubi de imagine Christi ita loquitur: « Et nos quidem non quasi ante divinitatem ante illam prosternimur, sed illum adoramus, quem per imaginem aut natum, aut passum, sed et in throno sedentem recordamur. » Quae verba perspicue demonstrant, Romanam Ecclesiam, et ipsum S. Gregorium imagines adorasse, et coram illis se prostravisse, sed non quasi ante divinitatem imagini inhaerentem, hoc est, non ad ipsas imagines mentem suam, et intentionem animi direxisse, ita ut in imagine sisteret adoratio, verum in hac respexisse prototypum, et ad eum retulisse per imaginem cum exteriori cultu interiorem voluntatis effectum. — Istas et alias difficultates ex Patribus petitas solide solvunt *Natalis Alex.* (2), *Petavius* (3).

Obi. III. *Concilium Eliberitanum* ann. 305 habitum can. XXXVI decrevit: *Placuit, picturas esse in Ecclesia non debere, ne, quod colitur et adoratur, in parietibus depingatur.* Ergo reprobavit cultum imaginum.

Resp. Theologi catholici varie hunc canonem interpretantur. Nonnulli cum *Albaspinaeo* putant, Concilium vetuisse Dei solius imagines depingi, ne, quem gentilibus et cathecumenis immensum, invisibilem, spiritualem Christiani praedicabant, eum ipsi gentiles et cathecumeni in ipsorum Ecclesiis non sine errandi periculo circumscriptum, et corporeum cernerent. Alii cum *Nicolao Sandero* censent prohibitum id fuisse, ne imagines in parietibus depictae ludibrio, ac furore gentilium exponerentur. Signa enim, et statuae ac tabulae mobiles facile poterant a Christianis alio transferri, et occultari persecutione imminente, non vero parietibus adhaerentes picturae. Quidam cum *Bellarmino* et *Perronio* aiunt id a Concilio decretum fuisse, ne deiectis parietum crustis picturae facile deformarentur, et inde amissa venerabili forma potius contemptui sint, quam venerationi.

(1) Epist. lib. 9, ep. 52; al. lib. 7, ep. 53.
(2) Dissert. 6 in Saec. 8, § 3 et 4.
(3) De Incarn. lib. 15, cap. 15 et seq.

Simili de causa in codice Iustiniano (1) lex promulgatur Theodosii et Valentiniani imperatorum, prohibens humi Salvatoris signum in silice insculpi, aut depingi, ne videlicet conspuatur, aut conculcetur ab iis, qui sacrum in locum conveniunt. Profecto si Eliberitani Patres cultum imaginum reprobassent, graviter prohibuissent picturas, ac imagines omnes sanctorum, non in Ecclesiis tantum, verum etiam in privatis aedibus asservari. Denique multi cum *Natali Alex.* (2) respondent, Patres Eliberitanos revera usum imaginum prohibuisse, non quod colendas eas esse negarent, sed quod earum usus primis illis christianae religionis saeculis hispanis noxius potius quam utilis futurus esset; existimassent enim ethnici, Christianos idola potius mutasse, quam reliquisse: ex hac prudenti oeconomia, ut iam observatum est, generatim Ecclesia a publico saltem imaginum usu abstinuit. Ex his patet, adversarios ex citato canone nullum pro re sua argumentum inferre posse.

Obi. IV. Duo Concilia *CPtana*, unum sub *Leone Isaurico*, alterum sub *Constant. Copronymo* conceptis verbis definierunt, impium esse sacrarum imaginum cultum, ac propterea imagines prorsus esse abolendas.

Resp. Plus ex istis duobus Conciliis probaretur, quam ipse *Dallaeus*, infensissimus sacrarum imaginum hostis velit, nempe penitus frangendas ac conterendas esse imagines sacras, quae tamen iuxta Protestantes retineri et proponi possunt, quia valent ad memoriam historiae praeteritae, ad ornatum, ad doctrinam et instructionem rudiorum ac simplicium. Quamvis porro his Conciliis magnus interfuerit Episcoporum numerus, attamen non fuere legitima, sed conciliabula nullius roboris et auctoritatis. Convocata enim sunt ab Imperatoribus, qui Episcopos orthodoxos, ex. gr., S. Germanum Patr. CPtanum deposuerunt, aliosque sibi faventes intruserunt. Non interfuerunt legati Rom. Pontificis, nec Patriarchae Orientis, excepto Patr. CPtano intruso. Defuit libertas suffragiorum, quia ipsemet Imperator sua auctoritate abutens ascendit in ambonem, et quae definienda forent, dictavit. Denique acta horum Conciliorum rescissa sunt a Rom. Pontificibus, a tribus simul orientalibus Patriarchis, ac demum ab universa Ecclesia in oecumenica *Synodo Nicaena II.* Caeterum mirari lubet, qua fronte Protestantes utramque illam praedatoriam Synodum adeo commendent, quae, licet cultum imaginum reiecerit, invocationem tamen sanctorum, cultum reliquiarum, ac sanctae crucis diserte asseruit.

Obi. V. Quae *Synodus Nicaena II* decreverat pro cultu imaginum, reprobata fuerunt a *Concilio Francofurtiensi* an. 794 sub Carolo Magno habita, cui interfuerunt Episcopi occidentales ex Gallia, Germania et Italia collecti, ac etiam legati Romani Pontificis *Hadriani I.* Maxima ergo pars Ecclesiae occidentalis in doctrina de cultu Ss. imaginum a *Concilio Nicaeno II* dissensit.

Resp. Si dissensus iste inter nominata duo Concilia dogma ipsum attigisset, dicendum foret, errasse *Conc. Francofurtiense*, quod certe fuit tantum particulare, et de approbatione Rom. Pontificis gloriari nequit. Quae enim hoc Concilium decrevit contra Felicem et Elipandum, approbata fuere ab *Hadriano I:* minime vero, quae contra Nicaenam Synodum improvide in eo statuta sunt. E contra

(1) Lib. :, lit. 8.

(2) Diss. 21, in hist. eccl., Saec. 3, art. 2.

Concilium Nicaenum II approbatum fuit ab *Hadriano I*, a *Leone III*, et ab *Hadriano II* in *Concilio generali VIII CPtano IV;* quapropter in tota Ecclesia catholica receptum est. Negamus autem, *Patres Francofurtienses* in dogmate dissensisse a *Patribus Nicaenis;* nam et illi, sicut isti crediderunt et docuerunt, sanctos colendos esse cultu duliae, sacras imagines retinendas esse ac venerandas; non licere autem istis cultum latriae absolutum deferre. Non ergo *Concil. Francofurtiense* ideo reprobavit *Concilium Nicaenum II,* quia probavit cultum legitimum Ss. imaginum, sed quia *errore facti* credidit, hoc Concilium definiisse, imagines sanctorum cultu latriae absoluto adorandas esse. Huic errori occasionem dedit confessio fidei Constantini, Constantiae Cypri Episcopi, a Conc. Nicaeno approbata et recepta, sed e graeco in latinum male reddita his verbis: *Suscipio et amplector sanctas et venerabiles imagines secundum servitium adorationis, quod consubstantiali Trinitati emitto.* At in graeco originali habetur: *His consentio, et concors sum, suscipiens et cum honore amplectens sanctas ac venerandas imagines: adorationem autem, quae fit secundum latriam, tantummodo supersubstantiali et vivificae Trinitati defero.* Hanc confessionem plane orthodoxam approbavit et recepit *Concilium Nicaenum II.* Ast *Patres Francofurtienses* corrupta versione decepti contrarium putarunt; et ideo Can. II dixerunt: *Allata est in medio quaestio de nova graecorum synodo, quam de adorandis imaginibus sanctorum Constantinopoli* (primum et postea Nicaeae) *fecerunt, in qua scriptum habebatur, ut, qui imaginibus sanctorum ita ut deificae Trinitati servitium, et adorationem non impenderent, anathema iudicarentur: hoc autem patres nostri, adorationem renuentes, contempserunt, atque consentientes damnaverunt.* — Errarunt porro Patres Francofurtienses ideo quoque errore facti, quia putarunt, Synodum Nicaenam habitam fuisse sine consensu Romani Pontificis; ut patet ex libris carolinis id asserentibus, atque ex *Hincmaro* Rhemensi, qui in suo opere ad Hincmarum Laudunensem (1) ita scribit: « Septima autem apud Graecos vocata universalis Pseudo-Synodus de imaginibus, quas quidam confringendas, quidam autem adorandas (cultu latriae) dicebant: Neutra vero pars intellectu sano definiens, sine auctoritate Apostolicae Sedis non longe ante nostra tempora Constantinopoli habita est, et Romam missa. » Nec mirum est, Gallos et Germanos hanc Rom. Pontificis approbationem pluribus annis ignorasse; quamvis enim *Hadrianus I* Nicaenam Synodum illico approbaverit, nondum tamen iudicio publico declaraverat, eam habendam esse ut oecumenicam; nec decreto publico eam confirmaverat, aut per Ecclesias occidentis promulgari iusserat. Denique apparens in dogmate dissensus inter Nicaenos et Francofurtienses Patres etiam ex diversitate disciplinae repetendus est. Consenserunt enim utrique in eo, quod cultum latriae imaginibus sanctorum deferre non liceat. Sed orientales, generatim in caeremoniis externis profusiores, genuflexiones, thurificationes, luminaria etc., etiam in cultu duliae adhibebant; quamobrem *Concilium Nicaenum II* huiusmodi honoris testificationes ut licitas permittere potuit. Occidentales vero easdem solum in cultu Deo debito adhibebant, et in dictis caeremoniis actus latriae agnoscebant, et ideo easdem licitas

(1) Cap. 20.

declarare non poterant. Errarunt autem in eo, quod ad varietatem disciplinae non attendentes Patres Nicaenos reprehenderint, quasi cultum latriae sanctorum imaginibus deferendum esse pronuntiassent. — Ex his omnibus patet, quod ex praefatorum Conciliorum dissensu nihil contra perpetuam Ecclesiae fidem de licito, et pio imaginum cultu inferri possit.

Obj. VI. Libri quatuor, *carolini dicti*, quos *Carolus M.* exaravit, aut exarari iussit contra definitionem *C. Nicaeni II*, apertissime cultum imaginum in *Concilio Nicaeno II* definitum damnant. Eadem damnatio repetita est in *conventu Parisiensi* an. 824 *sub Ludovico Pio* convocato. Eccur Rom. Pontifices illos non damnarunt, qui decretis Concilii Nicaeni oecumenici restiterunt? —

Resp. Bellarminus negat, praefatos libros religiosissimo Imperatori recte adscribi, et putat, eos a quodam Iconomachorum fautore compilatos esse: quam sententiam refutat, *Natalis Alex.* (1). — *Petavius* (2) censet, auctorem librorum carolinorum et conventum parisiensem reipsa errasse circa cultum ipsum, mediamque tenuisse viam inter errorem Iconoclastarum, et dogma Nicaenum. *Natalis Alex.* vero invicte probat, auctorem librorum carolinorum damnasse cultum imaginibus a Concilio Nicaeno decretum, quia errore facti a Patribus Nicaenis decretum fuisse existimabat, cultum latriae imaginibus sanctorum deferendum esse, eoquod infida actorum illius Concilii translatione usus fuerit. Rem ita se habere, Natalis Alex. plurimis testimoniis ex libris caroliuis petitis probat: aliqua tantum audiamus. L. 1 (3) dicitur: « Non mediocris est error, cum aliud adoratur religionis cultu, quam is, qui dixit: Dominum tuum adorabis, et illi soli servies: » loquitur ergo de cultu soli Deo debito; alias sibi non constaret auctor, qui admittit cultum sanctorum. Lib. 3 (4) haec habentur: « Insipienter Constantinus, Constantiae Cypri Episcopus dixit: Suscipio..... imagines secundum servitium adorationis, quod consubstantiali Trinitati emitto: » ubi certe non damnatur nisi cultus latriae imaginibus exhibitus. Ibid. (5) scribit: « Quod Euthymius Sardensis a praefati Constantini errore non multum dissentit in eo, quod ait: Ex toto corde suscipio imagines venerandas cum condecenti honore, et amplectabili adoratione: » ergo licet per hanc vocem *amplectabili*, nomen *adoratio* referatur ad cultum duliae, auctor tamen carolinorum ex errore illud de cultu latriae interpretatus est, cum dicat, confessionem Euthymii non multum differre ab infida translatione confessionis Constantini. — Quidam contendunt, auctorem librorum carolinorum, aliosque Episcopos gallos cultum, quem Graeci imaginibus deferebant, non reiecisse quoad substantiam, sed tantum quoad varios modos, quibus illas honorabant, ex. gr., luminibus, thurificatione, genuflexione, corporis prostratione, et aliis similibus modis, qui, cum vel non essent in usu apud Gallos, vel tantum in cultu latriae adhiberentur, vel superstitionis aliquid redolere videri potuissent cum imperitorum scandalo, ab auctore carolinorum improbati fuerunt: « nam, ait praefatus auctor lib. 3 (6), etsi a doctis quibusque vitari possit hoc, quod illi in adorandis imaginibus exercent,

(1) Cit. Diss. 21, Saec. 3, hist. Eccl. a. 2, § 6.
(2) De Incar lib. 15, cap. 16, § 11.
(3) Cap. 2. (4) Cap. 17. (5) Cap. 18.
(6) Cap. 16.

qui videlicet, non quid sint, sed quid innuant, venerantur, indoctis tamen quibusque scandalum generant, qui nihil aliud in his praeter id, quod vident, venerantur et adorant. » Eadem responsio valet etiam de conventu parisiensi. Episcopi enim ibi collecti imaginibus sanctorum cultum latriae denegant, rultom autem legitimum admittunt. Nam in epistola ad *Ludovicum Pium* aiunt: « Imagines sanctorum stulta praesumptione non sunt confringendae, et ad iniuriam sanctorum abolendae, sed potius huiuscemodi superstitione remota iuxta veram religionem memoriae, et amoris causa ob recordationem eorum, quorum imagines sunt, habendae, sicut a *B. Gregorio* satis catholice perspicueque declaratur. » Non ergo reiiciunt cultum duliae, qui in eo potissimum positus est, ut imagines in templis honorifice collocentur ad memoriam et honorem eorum, quorum imagines sunt. — Si autem quaeratur, cur Rom. Pontifices Episcopos *Synodum Nicaenam II* reprobantes non damnaverint, ratio reddi potest, quia *Concilium Nicaenum II* in ipsa celebratione oecumenicum non fuit, cum fere tantum ex orientalibus constaret, quia ab *Hadriano I* confirmatum quidem fuit, sed non ut *oecumenicum* publice declaratum, quia Rom. Pontifices probe cognoverunt, Episcopos gallos et germanos in ipso dogmate consentire, et circa accidentalia bona fide errare, et quia intellexerunt, ea quae in *Concilio Nicaeno II* circa disciplinam, seu modum externum imagines colendi sancita fuerunt, tunc temporis apud occidentales scandalum parere potuisse. Hinc *Hadrianus I* eiusque legati prudentissimo consilio consensere, ut Franci in sua ignoratione, et aliquo modo bona fide permanentes, sinerentur, praevidentes, si urgeretur Synodi VII auctoritas, eiusque ab Hadriano facta confirmatio, fore, ut ex Francorum, in occidente universae tunc fere christianitati dominantium, pertinacia Ecclesia Christi foedissima, et immedicabili conscissione laceraretur. Verum prudenti Roman. Pontificum conniventia, et vigilanti industria factum est, ut definitiones *Concilii Nicaeni II* pedetentim ab omnibus reciperentur. Nam etiam Germani Gallique, qui Synodo Nicaenae non satis intellectae, et cultui imaginom restiterant, rebus explicatis, atque perspectis, eandem Synodum ad finem saeculi IX sunt amplexi, et sic consensus Ecclesiae orientalis, et occidentalis circa cultum Ss. imaginum clarissima luce apparuit (1).

C. Argumentum ex rationibus theologicis desumptum.

§ 810. Ipsa sana ratio usum, et cultum sacrarum imaginum licitum, pium et utilem agnoscit.

1. Ipsa natura humana usum imaginum introduxit, per quas homines obiecta absentia, sed valde aestimata et amata sibi praesentia reddere studuerunt. Hinc etiam apud ethnicas et barbaras nationes imagines parentum, principum et benefactorum confici, et ante ocolos poni consueverunt; imo etiam illustria facta per picturas, statoas, et alia monumenta perpetuae posteritatis memoriae tradita sunt. Talem imaginum usum etiam circa personas et res sacras Protestantes non condemnant; earum vero cultum penitus reiiciunt, eumque illicitum, et impium declarant. Ast ipsa sana ratione dictante, usus imaginum cum earum cultu relativo, quem Catholici defendunt, intime est

(1) Cf. Sardagna tom. 2, tract. 3, n. 190.

connexus. Fieri enim nequit, pro diversa ratione, qua erga aliquem affecti sumus, amore scilicet, aut odio, existimatione, aut contemptu, quin iisdem animi sensibus feramur erga imagines, aut simulacra, quae prototypon referunt. Hinc receptum est, ut, cum nostrum erga quempiam amorem aut odium patefacere volumus, honoremus, aut destruamus illius imagines ac simulacra; quod ex quotidiano experimento fieri comperimus. Quare, si ipsis fatentibus adversariis, principum, aut doctorum virorum et eorum, qui de patria benemeriti sunt, ob civile, litterarium, aut naturale, ac morale aliquod motivum imagines ac simulacra civiliter honorare possumus, cur Christi et sanctorum imagines ob motivum religiosum religiose venerari, et hanc venerationem externis signis manifestare non poterimus?

2. Spiritualis hominis natura ita constituta est, ut per imaginationem, seu phantasiam rerum absentium imagines in mente sua efformet, et varios erga istas affectus in corde excitet. Ita filius defuncti patris, et sponsus absentis sponsae speciem sibi repraesentat, et affectu amoris in istas imagines fertur. Neque in cultu religioso homines aliter procedunt. Cum enim infinitam et simplicissimam Dei naturam comprehendere non possint, Deum, quem adorant, sub quadam specie seu figura sibi repraesentant. Certe etiam Protestantes, dum Christum Deum hominem venerantur, et cultu latriae adorant, in mente sua quandam ipsius imaginem construunt, ad quam cultum et affectus cordis dirigunt. Quamvis autem talis imago interne a mente constructa non sit ipse Christus, nemini tamen in mentem venit, talem latriae cultum illicitum et impium declarare, quia nempe per imaginem talis cultus ad prototypum refertur. Nihil autem interest quoad substantiam inter imaginem interne constructam, et solis oculis animae obversantem, et inter imaginem externe constructam, et etiam corporis oculis propositam. Quam absurdum igitur et iniustum est istarum imaginum cultum, qui etiam relativus est, ut illicitum et impium criminari?

3. Ipsa sana ratio docet, usum imaginum sacrarum utilissimum esse. Homines enim, sensibus alligati, rerum absentium et invisibilium facillime obliviscuntur, nisi per externa signa earum memoria excitetur et conservetur. Opus igitur est imaginibus sacris, quibus memoria Dei praesentis, Christi Redemptoris, et sanctorum in nobis excitetur et conservetur. Sacrae imagines porro inserviunt instructioni rudium hominum, quos hincinde melius docet pictura quam scriptura ab iis non intellecta. Per imagines, ex. gr., Christi patientis etc., ad excitandos in nobis devotionis et pietatis sensus permovemur. Per imagines quoque potentius excitamur ad imitandas praeclaras sanctorum virtutes, cum segnius animos nostros irritent, quae per aures demittuntur, quam quae fidelibus oculis subiiciuntur. Ideo iam Graeci et Romani virorum bene meritorum et illustrium heroum imagines, et statuas publice proposuerunt, ut iuvenes ad sedulam ipsorum imitationem provocentur. Ipsi etiam Protestantes non diffitentur, ex allatis rationibus usum imaginum licitum et utilem esse. At usus semoto cultu dicta emolumenta producere nequit. Etiam in civilibus usus non segregatur a cultu. Absonum esset dicere subditis: erigite imaginem seu statuam Principis vestri, sed cavete, ne illam honore

prosequamini, et reverentiam illi exterius manifestetis! Aut dicere filiis: ponite ante oculos vestros imagines parentum vestrorum; at dum eas aspicitis, grati animi, pietatis et charitatis affectus excitare non licet vobis! Eodem modo perquam absurdum est sacrarum imaginum usum commendare, et religiosum cultum interdicere, cum Imagines sacrae nonnisi ad hoc adhibendae sint, ut in animo pii illi affectus excitentur, quos Christianum habere decet erga prototypa, quae per illas repraesentantur.

Nota. Etiam inter Protestantes nonnulli extiterunt, qui candide fassi sunt, religiosum sacrarum imaginum cultum reprehendi non posse. Ita *Cl. Leibnitius* in Syst. theol. cum declarasset, iuxta doctrinam catholicam religiosum cultum non sistere in imagine, sed ad prototypon referri, ita praeclare prosequitur: « Posito igitur, nullam aliam admitti venerationem imaginum, quam quae sit veneratio prototypi, non magis in ea erit idololatria, quam in veneratione, quae Deo et Christo exhibetur, sanctissimo eius nomine pronuntiato. Nam et nomina sunt notae, et quidem imaginibus longe inferiores; rem enim multo minus repraesentant. Itaque cum dicitur, imaginem honorari, non id aliter intelligi debet, quam quo modo dicitur, in nomine Iesu genua flecti, nomen Domini benedici, nomini eius gloriam dari; et coram imagine externa adorare, non magis reprehendendum est, quam adorare coram imagine interna, quae in phantasia nostra depicta est; nullus enim alius usus est externae imaginis, quam ut interna expressior fiat. » Quamvis autem haec, quae scribit sagacissimus et ingenuus vir, sanae rationi et verae philosophiae, ac religioni maxime consona sint, alii tamen Protestantes non cessant doctrinam catholicam lacessere, et ex ratione quoque difficultates movere.

Obi. I. Gentiles non putabant, statuas suas ligneas et lapideas, aureas et argenteas esse Deos, neque cultus illis exhibitus terminabatur ad statuas, sed ad Deum referebatur, quem illae exhibebant; ac nihilominus in S. Scriptura et a Patribus dicebantur idololatri: ergo ad idololatriam sufficit, ut Deus aut sancti colantur in imaginibus, licet id relative tantum fiat.

Resp. Non sine maxima impietate imagines Catholicorum cum idolis ethnicorum comparantur. Quamvis enim admitteretur, istos simulacris suis cultum non absolutum, sed relativum detulisse, veri tamen idololatrae fuerunt, quia coram simulacris cultum latriae referebant ad Deos, qui vel nunquam extiterunt, cuiusmodi omnes sunt divinitates abstractae, ex. gr., febris, fortuna, fatum etc.; vel qui fuerunt in censu creaturarum, ex. gr., *Saturnus*, *Iupiter*, etc. Falsum autem est, quod adversarii asserunt, apud ethnicos cultum simulacrorum mere relativum fuisse. Etenim praeter auctoritatem Scripturarum innumera prope testimonia ac documenta ex antiquitate sacra et profana suppetunt, quae luculenter ostendunt, gentes omnes, quidquid de nonnullis singulatim individuis sit, in idolis aut totidem deos, aut saltem virtutem divinam iis insidentem agnovisse. Hinc, quod consequens est, et ex iisdem pariter eruitur documentis, constat, gentiles cultu absoluto et latreutico idola veneratos esse, ut iam alibi (§ 21) ostensum fuit. Hoc ipsum gentilibus exprobrarunt Ss. Patres, ut *S. Irenaeus* (1), *Minucius Felix* in Octavio, *Arnobius* (2) c. Gent., *Ter-*

(1) Lib. 3 adv. haer. c. 6. (2) Lib. 1.

tullianus in Apologetico (1), *S. Athanasius* (2), *S. Augustinus* (3), *S. Cyrillus Alex.* (4), et alii. « Nonnisi sero, ait *Cl. Perrone* (5), a nonnullis Philosophis, ut cohonestarent polytheismum et idololatriam iamiam fatiscentem, atque ut se Christianorum argumentis, quibus premebantur, subducerent, allegoricae interpretationes diversorum numinum excogitatae sunt. » Quibus observatis merito sequentia notatu digna (6) subiungit: « Absque animadversione dimitti hic nequit mala adversariorum fides ac pessima agendi ratio, qui ut ethnicos ab idololatriae crimine liberent, toti in eo sunt, ut ostendant, illos nonnisi cultu relativo simulacra veneratos esse: ut autem idololatriae Catholicos insimulent, tradunt, cultum relativum imaginum idololatrica superstitione nulla ratione vacare. »

Obi. II. In catholico imaginum cultu varia occurrunt, quae abiectam superstitionem redolent. Catholici enim vere credunt, quibusdam saltem imaginibus excellentiam quandam et specialem virtutem inesse; hinc fit, ut unam prae alia colant, et longas peregrinationes suscipiant, ad singulares aliquas imagines, quas miraculosas vocant, venerandas, cum tamen domi fortasse formosiores possideant. Absonum porro est, quod nonnullas imagines velis tegant, cum tamen ipsarum aspectus pietatis sensum excitare debeat. Ridiculum denique est, quod pro varietate imaginis eadem B. V. Maria varia nomina sortiatur, ex. gr., modo auxiliatrix, modo consolatrix, modo Virgo immaculata, modo Mater dolorosa nominetur, vel etiam a diversis locis Lauretana, Eremitana, Ottingana etc. nuncupetur.

Resp. Catholici unam imaginem prae alia colunt non propter causam intrinsecam, seu virtutem specialem ipsi imagini insitam, sed propter causam extrinsecam, nempe propter ipsum Deum. Nemo enim catholicorum ignorat, imagines in se spectatas nihil habere, quare una prae alia coli mereatur. Ratio igitur, ob quam una imago prae alia maiori frequentia ac fiducia colitur, non alia a nobis assignari potest et debet, quam quod Deus B. V. Mariam, aut sanctos suos in hoc potius quam alio loco praecipuo ac speciali cultu honorari velit, ac idcirco liberalius beneficia sua illic et non alibi largiatur. Deus enim liberrimus est in elargitione donorum suorum, quam certo loco et tempori alligare potest. Sicuti ergo voluit, ut Israëlitae a serpentibus vulnerati per aspectum serpentis aenei sanarentur, et II Paral. VII dixit: *Oculi mei erunt aperti, et aures meae erectae ad orationem eius, qui in loco isto oraverit*, et Io. V, 4 sanitatem illi concessit, *qui prior descendisset in piscinam post motionem aquae* ab angelo factam; ita etiamnum ad honorem B. V. Mariae ac sanctorum, et ad salutem fidelium certa loca pro concedendis maioribus, aut etiam extraordinariis gratiis eligere potest. Talem vero electionem, seu ordinationem divinam experientia commonstrat, dum preces frequenter exaudiuntur, aut etiam miracula contingant, quae, ut ait *Cl. Perrone* (7), « non fingunt Catholici, sed ea referunt, quae publice, tota interdum spectante civitate, patrata fuerunt, et circa quae processus a legitima auctoritate constructi sunt. Velle autem omnia miracula negare, eo quod nonnulli, privata auctoritate, aut falso rumore decepti,

(1) Cap. 12. (2) In Orat. c. Gentes.
(3) Lib. 8 de Civ. Dei, c. 23, et Enar. in Ps. 113. (4) Lib. 6 adv. Iulian.

(5) De cultu Ss. cap. 5, n. 144.
(6) Ibid. n. 145. (7) Ibid. n. 149.

aliquot falsa evulgaverint, perinde est ac velle omnes nummos suspectos habere, aut etiam reiicere, eo quod nonnulli falsarii nummos supposuerint, aut adulteraverint. » His accedit, quod propter maiorem confidentiam, et propter peregrinationis incommoda ex pio fine tolerata oratio facilius exaudiatur. Nil profecto superstitionis in his occurrit. Hinc *Pius VI* in Bul. *Auctorem fidei* damnavit propos. 70 Synodi pistoriensis his verbis: « Doctrina et praescriptio generatim reprobans omnem specialem cultum, quem aliqui speciatim imagini solent fideles impendere, et ad ipsam potius quam ad aliam confugere, » *temeraria, perniciosa, pio per Ecclesiam frequentato mori, tum et illi Providentiae ordini iniuriosa, quo ita Deus nec in omnibus memoriis sanctorum ista fieri voluit, qui dividit propria unicuique, prout vult.* Praeterea si superstitionem saperet, pictas tabulas velo obducere, huius superstitionis auctor ipse Deus esset, qui (1) mandavit Moysi, ut dimitteret velum ante Arcam; superstitionis reus fuisset Salomon, qui, ut legitur II Paral. III, velum demisit ante altare aureum. Notum est, in antiquis Ecclesiis partem interiorem ab exteriori velis et tentoriis separatam fuisse: velis tecta erant martyrum sepulcra, quae cum mutarentur, dono mittebantur ad peculiares personas, pietate ac dignitate insignes. Verum quidem est, quod imagines proponantur ut videantur: at si insignis imago hincinde velo obducta sit, et quandoque conspicienda tradatur, attentio augetur, et salutaris effectus promovetur. Ideo a *Pio VI* loc. cit. propositio 72 Conc. Pistoriensis: « quae velut abusum extirpari vult morem, quo velatae asservantur certae imagines, » damnatur ut *temeraria*, *frequentato in Ecclesia*, *et ad fidelium pietatem fovendam inducto mori contraria.* Denique sicut celebres personae in variis vitae suae momentis pingi solent, ita etiam B. V. Maria in variis vitae suae momentis repraesentari potest: imo etiam ipsius praerogativae et beneficia, quae variis in tribulationibus et variis in locis conferre solet, symbolice in imaginibus proponi possunt. Et quid impedit, quominus variis titulis et nominibus ea exprimantur, quae variis modis in imaginibus repraesentantur? Certe etiam isti tituli et nomina B. V. Mariae praerogativas et beneficia in mentem revocant, atque ita devotionis erga illam sensus promovent. Recte idcirco a *Pio VI* l. cit. Conc. Pistoriensis propositio 71, quae vetat, ne imagines, praesertim B. Virginis, ullis titulis distinguantur, praeterquam denominationibus, quae sint analogae mysteriis, de quibus in S. Scriptura expressa fit mentio, quasi nec adscribi possent imaginibus piae aliae denominationes, quas vel in ipsismet publicis precibus Ecclesia probat et commendat, » proscribitur ut *temeraria, piarum aurium offensiva, venerationi B. praesertim Virgini debitae iniuriosa.*

Obi. III. Homo est imago Dei; et tamen religiosus cultus ei non exhibetur: ergo multo minus potest exhiberi imaginibus, quae non sunt capaces honoris, cum sensu et ratione careant. Ethnicae igitur superstitionis rei sunt Catholici, qui coram lapide, ligno, ac tela adorantes se prosternunt.

Resp. Hominem utique, quatenus imago Dei est, esse veneratione dignum, docet *S. Cyrillus Hier.* (2) dicens: « Imago lignea terreni regis ad-

(1) Exod. 40, 3.

(2) Catech. 12.

oratur; quanto magis rationalis imago Dei? » et similia habet *S. Augustinus* (1) ad Maximinum. Et vere Catholici eos honorant, eorum precibus, se commendant, quos putant iustos, supernaturali Dei imagine ornatos. Homo tamen iustus, viator cultu religioso (ne relativo quidem) non solet honorari ex duplici ratione; nam, ait *S. Thomas* (2): « Creaturae rationali debetur reverentia propter seipsam; et ideo si creaturae rationali, in qua est imago Dei, exhiberetur adoratio latriae, posset esse erroris occasio, ut scilicet motus adorantis sisteret in homine, et non referretur in Deum, cuius est imago: quod non potest contingere de imagine sculpta, vel picta in materia sensibili. » Praeterea supernaturalis Dei in homine imago est invisibilis, de qua plenam certitudinem non habemus, quia *Nescit homo, utrum amore, an odio dignus sit* (3), qui propterea ante mortem laudandus non est(4); de imaginibus autem Christi, B. V. Mariae, et sanctorum certi sumus, quod obiecta referant, cultu religioso digna. Imagines porro non sunt capaces honoris propter se, et ideo non possunt coli cultu absoluto propter propriam excellentiam ipsis imaginibus intrinsecam: sunt tamen capaces honoris propter prototypum, sive illos, quos repraesentant, et ideo recte eis cultus relativus exhibetur, nam si imagines etiam cultus relativi capaces non essent, stulte ac inepte imaginibus principum deferretur cultus civilis. Quamobrem cum Catholici omnem cultum, quem imaginibus exhibent, non ad lapidem, lignum, seu telam, sed ad prototypum, quod per imaginem repraesentatur, referunt, contra omnem rationem et aequitatem de ethnica superstitione arguuntur. « Alioquin, ait *Cl. Perrone* (5) cum Iosue, ac seniores prostraverunt se coram Arca, se prostravissent coram ligno; cum aliquis prae gaudio gestit, et exilit coram matris, aut sponsae effigie, coram tela exiliret; qui expuit in simulacrum Theodosii, expuisset in lapidem; et Antiochenses et Thessalonicenses, qui eiusdem statuas fregerunt, nonnisi lapides pariter fregissent et deiecissent. »

II. *Controversia theologica de modo imagines relative colendi.*

§ 811. Quamvis omnes theologi catholici consentiant in dogmate, quo credendum est, licitum et pium esse imaginum usum, et cultum istum ad prototypum referri, quod exhibent, inter se tamen disputarunt, quomodo et quo genere cultus venerandae sint, an nempe cultu quodam, qui in ipsis terminetur, an cultu mere relativo, qui a cultu prototypi non distinguatur? — Tres hac de re dantur sententiae theologorum, quibus quarta addi potest, quae adhibitis distinctionibus saltem duas posteriores inter se conciliare nititur.

1. Quidam dicunt, nullo modo imaginem esse in se colendam, sed solum coram imagine esse colendum exemplar, ita ut imago nullatenus sit terminus cultus, sed tantum signum seu conditio, qua excitamur ad honorandum prototypum. Ita senserunt *Durandus, Alphonsus a Castro*, et *Viator a Cocaleo*, qui pro eadem sententia citat *Card. Gotti*, *Canisium*, *Gretserum*, *Petavium*, *Thomassinum* et alios. Sententiam suam hac praecipue argumentatione probant: Honor ille, quicumque sit, qui in ima-

(1) Epist. 103.
(2) 3 p., q. 25, art. 3 ad 3.
(3) Eccle. 9, 1.
(4) Eccli. 11, 30.
(5) De cultu Ss. cap. 5, n. 142.

gine terminatur, non aliunde tribui potest, nisi ratione materiae, aut virtutis, aut repraesentationis. Sed materia cultu non est digna, quia inferior est mente nostra. Porro nulla vera virtus imaginibus inexistit, ut docet *Tridentinum;* nam cum animae sint expertes, virtutem honore dignam habere nequeunt. Denique ratio repraesentationis materialis plane est, nec intrinsecam excellentiam praesefert in imagine; est enim mera artificis idea, qui eam pinxit, aut sculpsit; consequenter conditionem purae materiae non excedit, omni cultu indignae. — Huic autem sententiae varia opponuntur. Nam: 1° constat ex Conciliis supra citatis, imagines vere esse adorandas seu colendas: atqui hoc esset falsum, si se haberent tantum ut signa excitativa ad adorationem exemplarium; excitare enim ad adorationem non est adorari. Sic, licet creaturae saepe excitent mentes hominum ad adorationem Creatoris, non tamen ideo dicuntur adorari. 2° *Nicaenum II* act. VII dicit, imagines Christi esse colendas, sed non latria; vult ergo aliquo alio, cultu, vel modo in se esse colendas, et non solum exemplar colendum, quod colitur latria. 3° Idem Concilium ibidem definit, imagines esse venerandas eo modo, quo veneramur Evangelium et sacra vasa: atqui ista honorantur in se et proprie, ut omnes fatentur; licet enim horum veneratio sit relativa, terminatur tamen immediate ad haec obiecta, et ultimate ad id, ad quod habent relationem, et ratione cuius honorantur. 4° Verum est, quod imaginibus ratione materiae, aut intrinsecae virtutis cultus tribui non possit; sed quia obiecta sacra repraesentant, aliquo modo ad res sacras pertinent, et honore dignae fiunt, sicut vasa sacro usui destinata, de quibus nemo dicet, quod ratione materiae, aut intrinsecae virtutis cultum mereantur.

2. Alii docent, quod idem cultus debeatur imagini et exemplari diverso tamen modo, exemplari propter se, imagini propter exemplar, id est, cultus absolutus exemplari, relativus imagini, ita ut ex imagine et exemplari constituatur unum obiectum totale adorationis, exemplar nempe principale et primarium, imago secundarium, et ratione exemplaris: iuxta quam sententiam imagines Dei, et Christi adorantur latria, imago B. Virginis hyperdulia, imagines sanctorum dulia. Ita sentiunt *Alexander Hal.*, *Albertus M.*, *S. Thomas* (1), *S. Bonaventura*, *Medina*, *Capreolus* et multi alii. Haec sententia gravibus innititur argumentis. Nam: 1° Concilia docent, honorem delatum imagini transire ad prototypon; sic *C. Nicaenum II* act. VII ait: *Imaginis enim honor ad primitivum transit; et qui adorat imaginem, adorat in ea depicti subsistentiam.* Et *Conc. Trident.* inquit l. cit.: *Honor, qui eis* (imaginibus) *exhibetur, refertur ad prototypa, quae illae repraesentant, ita ut per imagines, quas osculamur, et coram quibus caput aperimus et procumbimus, Christum adoremus et sanctos, quorum illae similitudinem gerunt, veneremur:* quibus verbis manifeste docetur, eodem honoris actu coli imaginem et exemplar. 2° Idem docent Patres. *S. Ambrosius* (2) dicit: « Num, cum in Christo imaginem Dei et crucem adoramus, dividimus eum? » affirmat igitur, eadem adoratione coli divinitatem Christi, et eius crucem. *S. Basilius* (3) scribit: « Quoniam rex dicitur regis imago, non

(1) 3 p., q. 25, art. 3.
(2) Lib. de Incarn., cap. 7.
(3) Lib. de Spir. S., cap. 18.

autem duo reges; neque enim potestas scinditur, neque gloria dividitur. Quemadmodum autem principatus, ac potestas nobis dominans una est, sic glorificatio, quam illi deferimus, una est, et non multae: itaque imaginis honor ad exemplar primum refertur.» *S. Hieronymus* ep. de epitaph. Paulae de hac narrat: « Prostrata ante crucem, quasi pendentem Dominum cerneret, adorabat: » sed Dominum pendentem adorasset latria; igitur et ipsam crucem latria adorabat. *S. Hadrianus* in epist. ad Constant. et Irenem ait: « Sic et nos pro amore et dilectione, quam apud Dominum et sanctos eius debemus, honorabiles eorum effigies imaginibus depingentes, non tabulis et coloribus honorem exhibemus, sed illis, pro quorum honore consistunt: » honorem ergo imaginibus exhibitum non distinguit ab honore Deo et sanctis delato. 3° Ecclesia publice canit: *O crux, ave spes unica! piis adauge gratiam, reisque dele crimina* etc.; et in die Parasceves crucem adorat, quae adoratio latreutica cruci exhibita nonnisi una censeri potest cum adoratione Christi. 4° *S. Thomas* l. cit. hanc affert rationem theologicam: « Duplex est motus animae in imaginem; unus quidem in ipsam imaginem, secundum quod res quaedam est; alio modo in imaginem, in quantum est imago alterius. Et inter hos duos motus est haec differentia, quia primus motus, quo quis movetur in imaginem, ut est res quaedam, est alius a motu, qui est in rem: secundus autem motus, qui est in imaginem, in quantum est imago, est unus et idem cum illo, qui est in rem. Sic ergo dicendum, quod imagini Christi, in quantum est res quaedam (puta lignum sculptum vel pictum) nulla reverentia exhibetur, quia reverentia nonnisi rationali naturae debetur. Relinquitur ergo, quod ei exhibeatur reverentia solum, in quantum est imago, et sic sequitur, quod eadem reverentia exhibeatur imagini Christi, et ipsi Christo. Cum ergo Christus adoretur adoratione latriae, consequens est quod eius imago sit adoratione latriae adoranda. » 5° Idem probatur a contrario, eadem enim est ratio imaginis et exemplaris respectu inhonorantis: ergo et respectu honorantis; qui enim imaginem regis contumeliae afficit, reus censetur laesae maiestatis, ac si ipsum regem contumelia affecisset. Hinc *S. Ambrosius* (1) dicit: « Qui imaginem coronat Imperatoris, utique illum honorat, cuius imaginem coronavit: et qui statuam contempserit Imperatoris, Imperatori utique, cuius statuam consputaverit, fecisse videtur iniuriam. » Sicut ergo non distinguitur contumelia imagini facta, ab iniuria prototypi, ita et honor imagini delatus unus est cum honore prototypo exhibito. — Huic sententiae obstare videntur rationes, quae pro tertia sententia afferuntur.

3. Tertia sententia docet, imagines in seipsis, et proprie esse quidem colendas, attamen honore minori, quam exemplar; istum porro cultum seu honorem analogice tantum, et reductive pertinere ad speciem cultus, qui debetur exemplari, sicut imperfectum ad perfectum sui generis, ideoque nullam imaginem adorandam esse latria. Pro hac sententia, quam defendunt *Sanderus*, *Ambr. Catharinus*, *Peresius*, *Bellarminus* et alii, non pauca, nec levia militant argumenta. Nam: 1° *Nicaenum II* act. VII definit expressis verbis, imagines esse vere adorandas, non tamen secundum latriam: in eodem *Basilius Anciranus* act. I, et *Constantinus*, Cypri Episco-

(1) In Ps. 118.

pus act. III abiurantes haeresin pronunciant, se recipere et colere imagines, non tamen veneratione latriae. Similiter *S. Io. Damascenus* (1), *S. Augustinus*(2), *S. Gregorius M.* in cit. Ep. ad Serenum, *Conc. Senonense* can. XIV, *Moguntinum* can. XLI, et alii, cum prohibeant *adorari* imagines non censendi sunt denegare omnem cultum imaginibus ut Iconomachi, sed solam latriam. 2° Latria est cultus proprius soli Deo, ut in confesso est apud omnes Catholicos; sed, quovis modo consideretur imago, etiam ut imago formaliter, non est Deus. 3° Imago ut imago distinguitur ab exemplari; nihil enim est sui ipsius imago, et est ipso inferior; longe enim maius est esse Christum, quam esse imaginem Christi: ergo non eodem, sed minori cultu haec est adoranda. 4° Impossibile est, unam et eandem adorationem esse simul absolutam et respectivam; differunt enim genere absolutum et respectivum: atqui adoratio Christi est absoluta, adoratio eius imaginis est relativa, ut omnes fatentur: ergo cultus imaginis differt a cultu exemplaris. 5° Adoratio Christi est causa adorationis imaginis, quia haec non adoraretur, nisi Christus esset Deus adorandus; sed causa et causatum, ut loquuntur scholastici, distinguuntur: ergo non est una, et eadem adoratio exemplaris, et adoratio imaginis.

4. Si allatae sententiae invicem conferantur, clare patet, tertiam sententiam primae e diametro opponi; haec enim omnem cultum negat, qui in imagine terminatur; hunc autem affirmat, atque defendit tertia sententia. Nemo autem sanae mentis negabit, cultum, qui terminatur in imagine, necessario distingui a cultu, qui terminatur in exemplari, quia imago non est ipsum exemplar, sed eius signum. Certe etiam secundae sententiae patroni admittunt, cultum, qui terminatur in imagine, distingui a cultu, qui terminatur in exemplari, illum hoc inferiorem esse, et ideo a latria remotum. Certe vero etiam tertiae sententiae patroni non negant, Deum et Christum coram sua imagine quoque cultu latriae adorari posse. Hinc iam patet, secundam et tertiam sententiam sibi non e diametro opponi, sed adhibita distinctione conciliari posse. Imago nempe tripliciter considerari potest: 1° *materialiter*, ut est res quaedam ex metallo, lapide, ligno vel tela constans, figura, coloribus, lineamentis aliisque ornamentis decorata: et sic sumpta imago nulla est religiosa veneratione digna: 2° *formaliter in actu signato*, ut loquuntur scholastici, prout est res sacra cultui divino deputata, et in honorem Dei et sanctorum instituta, habens vim eos significandi et repraesentandi; et sic consideratur imago non ut actu repraesentans, sed ut repraesentativa, et ut habens relationem ad exemplar, a quo mutuat quandam sanctificationem et quasi consecrationem, eo fere modo, quo liber Evangeliorum, signum crucis exterius expressum, vasa Altaris etc. propter relationem, quam habent ad res sacras, dicuntur sacra; 3° potest imago considerari iterum *formaliter sed in actu exercito:* prout exercet officium imaginis, quod est actu exhibere exemplar, cuius vices gerit, et prout finem suum consequitur, qui est prototypum per oculos menti repraesentare, et erga illud devotionis sensus excitare. Posita hac distinctione ostendi potest, sub quo respectu utraque ex duabus posterioribus sententiis vera sit. Nimirum si con-

(1) Lib. 1 et 3 Apologet.

(2) Epist. 119, c. 11.

siderantur imagines secundo modo, vera est tertia sententia. Hoc atenim sensu Concilia et Patres docuerunt, imagines non esse latria adorandas, sed colendas ut codices Evangeliorum, et ut vasa sacra. Et sane imago hoc sensu accepta penitus distinguitur ab exemplari; et si aliquem cultum, qui in ipsa sistit, meretur, id non aliunde repetitur, nisi quia censetur quaedam res sacra, utpote repraesentans obiectum sacrum. — Si autem considerantur imagines tertio modo, admittenda est secunda sententia. Imago enim honoratur, dum in loco decenti proponitur, dum devote adspicitur, aut dum illi alii quoque reverentiae actus exhibentur: mox autem imago officium suum implet, et finem suum consequitur; mens quippe ad ipsum exemplar, per imaginem repraesentatum, assurgit, ad devotionis sensus erga istud excitatur, et Christum cultu latriae, B. Virginem cultu hyperduliae, Angelos et sanctos cultu duliae prosequitur. Haec autem agens non dividit cultum imagini et exemplari delatum, sed soli exemplari inhaeret, per imaginem apprehenso. Dum autem Catholicus coram imagine Dei vel Christi sistit, non dicit: Recede, imago, ut Deum vel Christum adorem! sicut non dicit Verbo incarnato: Recede a corpore, ut te adorem (1), sed ad Deum vel Christum cultum latriae dirigit, eodem fere modo, quo videns species eucharisticas Christum latria adorat, quamvis species non sint ipse Christus, sed sub quibus continetur Christus. Quemadmodum igitur theologi non solent distinguere in adoratione Eucharistiae cultum specierum, quae propter Christum et cum Christo adorantur, ab ipsa latreutica adoratione Christi, ita recte S. Thomas, S. Bonaventura, et qui eos sequuntur, dicunt, ex imagine (tertio modo, seu *in actu exercito* considerata), et exemplari constitui unum obiectum totale adorationis. — Generatim, dum de cultu imaginum agitur, in praxi ad intentionem mentis maxime est attendendum. Ideo nonnulli, qui secundae sententiae adhaerent, docent, in cultu imaginum devotionem internam ad solum exemplar esse dirigendam. Ita cum *Cl. Simmonet* (2), *Cl. Sardagna* (3) dicit: « Veneratio imaginis relativa est simul indivisibiliter veneratio absoluta exemplaris, ita ut submissio externa terminetur quidem immediate ad imaginem, et mediate ad exemplar; affectus vero submissionis internae ad solum exemplar terminetur. » Et (4) addit: « Neque dicas, tali pacto imagines non vere ac proprie coli, eo quod nulla sit veneratio sine actu interno, qui iuxta nostram assertionem ad solum exemplar terminatur. Respondeo enim, imagines vere ac proprie coli veneratione relativa; quamvis enim affectus submissionis internae, quo voluntas nostra affective se submittit alteri, et eius superioritatem affective cognoscit, ad solum exemplar terminetur, signum tamen externum, ex. gr., genuflexio, vel inclinatio capitis, ad imaginem dirigitur, et terminatur cum actu voluntatis exhibendi imagini signum externum submissionis ad protestandam submissionem internam ob excellentiam prototypi. » Ita non incongrue explicatur, quomodo cultus relativus imaginis cum cultu absoluto exemplaris constituat unum obiectum totale adorationis (5).

(1) § 321, n. 2.
(2) Tract. 10 de Incarn. disp. 11, art. 7.
(3) Tom. 2, tr. 3, n. 797.
(4) N. 798.
(5) Cf. Billuart, Tract. de Incarn., Diss. 23, art. 3, § 5.

Appendix de Communione Sanctorum.

§ 812. 1. Cum universa, quae Deus creavit, totum quodpiam constituant, cuius partes arctissime cohaerent, in aprico est, mundum moralem non solum cum mundo physico connecti, sed et in ipso mundo morali, ceu praecipua totius universi parte, nempe in regno spirituum, dari mutuam relationem, quae per mortem corporis nequaquam tollitur, dicente Apostolo: *Charitas nunquam excidit* (1). Ipsa historia fidem de mutua illa spirituum relatione antiquissimam testatur; nam et Gentilibus persuasum erat, eos, qui e vita excesserunt, de terrenis rebus quamdam curam gerere, et defunctis quoque beneficia quaedam praestari posse; unde superstitiosus sepulcrorum cultus originem traxit. Quod autem ratio obscure vidit, revelatio clare manifestavit. Haec enim docet, maximam et praestantissimam dari societatem moralem, cuius centrum et caput Deus est, cuius membra sancti, id est, gratia sanctificante ornati sunt, et cuius vinculum charitas est. Hinc S. Ioannes dicit: *Deus charitas est, et qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo* (2). Quicumque autem charitate animatur, cum Deo ipso, ita in Deo etiam cum illis unitur, qui eadem charitate Deo adhaerent: unde idem Apostolus scribit: *Quod vidimus, et audivimus, annuntiamus vobis, ut et vos societatem habeatis nobiscum, et societas nostra sit cum Patre et cum Filio eius Iesu Christo* (3). Per charitatem vero Deo uniuntur non solum omnes iusti in terra viventes, sed etiam Angeli et homines, qui a corpore soluti ad visionem beatificam pervenerunt, imo et animae iustae quidem, sed quae ob debita nondum soluta in purgatorio detinentur. Itaque Ecclesia triumphans in coelo, poenitens in purgatorio et militans in terris unam familiam, unam domum, unum corpus Christi, unam Ecclesiam constituunt, cuius membra cum Iesu ceu membra cum capite, et inter se vinculo amoris coniunguntur. Hanc Ecclesiam Paulus uni civitati et uni aedificio comparat, dum Ephes. II, 19 etc. ad fideles scribit: *Iam non estis hospites et advenae, sed estis cives sanctorum et domestici Dei, superaedificati super fundamentum Apostolorum et Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Iesu: in quo omnis aedificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino: in quo et vos coaedificamini in habitaculum Dei in Spiritu.* Frequenter quoque Paulus Ecclesiam uni corpori aequiparat, cuius caput Christus est, ut Rom. XII; I Cor. X et XII; Ephes. IV, 3-7. Hinc Ecclesia in nono Symboli apostolici articulo profitetur: *Credo..... sanctorum communionem*, quae ita definiri, seu describi potest: Est connexio Ecclesiae triumphantis, patientis et militantis, vi cuius hae unius eiusdemque Ecclesiae partes charitate sub eodem capite Christo Iesu iunctae, unum corpus constituunt, atque ita non tantum bona nobis a Christo Domino parata communia habent, sed et se invicem honorant et diligunt, atque sibi mutuo succurrunt.

2. Protestantes nobiscum in Symbolo apostolico *communionem sanctorum* profitentur, sed sonum proferunt sine re, seu communionem frigidam, sterilem et exanimem admittunt, quia verae charitatis, quae semper activam se ostendit, vinculum non agnoscunt, cum Ecclesiam na-

(1) I Cor. 13, 8. (2) I Ep. 4, 16.

(3) I Io. 1, 3.

tientem, sanctorum intercessionem et invocationem, imo et bona opera negent, quae, si non existunt, fidelibus communicari non possunt. Sanctorum autem communio, quam Catholici profitentur, viva est et efficax, in activae charitatis vinculo consistens, ut ex iam probatis constat. Nam Ecclesia triumphans pro militante intercedit (1), et haec illam veneratur, et invocat, imo et pro gratiis eidem concessis Deum laudat, eique gratias agit (2). Porro Ecclesia militans patientem suffragiis iuvat (3), et patiens pro militante intercedit (4). « Sed, ait *Catechismus rom.* (5), alia etiam communio in Ecclesia cogitanda est. Quaecunque enim pie sancteque ab uno suscipiuntur, ea ad omnes pertinent, et, ut illis prosint, charitate, quae non quaerit quae sua sunt (6), efficitur. Id vero cum *S. Ambrosii* testimonio (7) comprobatur, qui locum illum psalmi explanans: *Particeps sum omnium timentium te*, ita inquit: *Sicut membrum particeps esse dicimus totius corporis, sic coniunctum omnibus timentibus Deum.* Quare Christus eam nobis orandi formam praescripsit, ut diceremus: *Panem nostrum*, non *meum*, ac reliqua eius generis, non nobis tantum, sed omnium saluti et commodis prospicientes. » Et *S. Thomas* opusc. 6 de Symb. Apost. explicans nonum articulum ait: « Sicut in corpore naturali operatio unius membri cedit in bonum totius corporis, ita in corpore spirituali, scilicet Ecclesia. Et quia omnes fideles sunt unum corpus, bonum unius alteri communicatur, iuxta Apostolum Rom. XII: *Singula autem alter alterius membra.* Unde et inter alia credenda, quae tradiderunt Apostoli, est, quod communio bonorum sit in Ecclesia; et hoc est, quod dicitur *Sanctorum communio.* Inter alia vero membra Ecclesiae principale membrum est Christus, quia est caput: *Ipsum dedit caput super omnem Ecclesiam, quae est corpus ipsius* (8). Bonum ergo Christi communicatur omnibus Christianis, sicut virtus capitis omnibus membris, et haec communicatio fit per sacramenta Ecclesiae, in quibus operatur virtus passionis Christi, quae operatur gratiam in remissionem peccatorum... Sciendum est etiam, quod non solum virtus passionis Christi communicatur nobis, sed etiam meritum vitae Christi, et quidquid boni fecerunt omnes sancti, communicatur in charitate existentibus, quia omnes unum sunt: *Particeps ego sum omnium timentium te* (9). Et inde est, quod qui in charitate vivit, particeps est omnis boni, quod fit in toto mundo. » Hac autem communione sanctorum privantur, qui non sunt membra Ecclesiae, ut infideles, haeretici, schismatici et excommunicati. Communionis sanctorum bonis etiam non gaudent peccatores, qui sunt membra Ecclesiae mortua, et gratia sanctificante seu charitate destituuntur (10). Ecclesia tamen omnem industriam adhibet, ut ista membra mortua per orationes, exhortationes, et alia media gratiam conversionis obtineant, et ad vitam spiritualem redeant. Iusti vero, vi communicationis sanctorum, participes fiunt sacramentorum, sacrificiorum gratiarum gratis datarum, orationum publicarum et privatarum, et omnium bonorum operum, quae a vivis Ecclesiae membris ponuntur. Ne quis autem hoc privilegio abutatur, et propria bona opera negligat, quoniam

(1) § 791. (2) § 789 et 790 et 792 et seq.
(3) § 765, etc. (4) § 774.
(5) P. 1, cap. 10, n. 25. (6) 1 Cor. 3, 5.

(7) Serm. 8 in Ps. 118, n. 54.
(8) Eph. 1. (9) Ps. 118. (10) § 454, n. 2.

alienorum particeps redditur, sapientissime a Christo constitutum est, ut declarata communicatio bonorum operum non sit in omnibus aequalis, sed maior vel minor pro maiori vel minori cuiuslibet dispositione, et ut quilibet eo magis, vel minus de gratiis et bonis operibus aliorum participet, quo magis vel minus ad thesaurum Ecclesiae locupletandum contribuit, et quo maiori vel minori charitate animatur. Ideo Christus ait: *Omni habenti dabitur, et abundabit: ab eo autem, qui non habet, et quod habet auferetur ab eo* (1). Et Paul. I Thess. IV, 1 nos omnes monet: *Quemadmodum accepistis a nobis, quomodo oporteat vos ambulare, et placere Deo, sic et ambuletis, ut abundetis magis.*

Usus doctrinae de nexu Ecclesiae triumphantis et militantis.

§ 813. Doctrina in hoc capite pertractata non solum dogmatica, sed et in se moralis est; unde facile patet, qualis usus practicus ex illa eruendus sit. Iuvat autem monita quaedam adnectere.

1. Quoniam quodlibet Religionis christianae documentum ad moralem perfectionem promovendam tendit, in hunc finem cultus quoque sanctorum dirigitur. Perfectio enim moralis in fidelibus promovetur tum per gratiam uberiorem, quae sanctorum invocatione et intercessione obtinetur, tum per sedulam virtutum, quas sancti exercoerunt, imitationem, in qua praestantissimus, et sanctis gratissimus cultus consistit. Quilibet enim sanctus nobis acclamat, quod Paulus dixit: *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi* (2). Sanctorum imitationem Ss. Patres maxime commendant. «Neque enim, ait *S. Chrysostomus* (3), absque causa sancti Spiritus gratia scriptas nobis reliquit hasce (sanctorum hominum) historias, sed ut ad aemulationem et imitationem tantorum virorum provocet. Quando enim audimus huius quidem obedientiam, istius autem continentiam, illius vero in hospitibus colligendis sollicitudinem, magnamque singulorum virtutem, ac quomodo claruerint, ad similia facienda excitamur.» Imo necessitatem huius imitationis graviter inculcat (4) dicens: «Quae igitur nobis erit consolatio, quae defensio, cum tot propositis exemplis non modeste agamus? Sicut enim illi mille sunt coronis digni, qui primi virtutis viam inierunt; sic nos mille suppliciis rei erimus, qui tot exempla proposita et descripta habentes post illa non modeste sapimus, neque illos defunctos, neque hos nunc viventes, et ex gestis admirationi habitos imitari contendimus.» Idem, vel alius auctor op. imp. in Matth. Hom. 45 inquit: «Quae est autem ista iustitia sanctos colere, et contemnere sanctitatem? Primus gradus pietatis est sanctitatem diligere, deinde sanctos; quia non sancti ante sanctitatem fuerunt, sed sanctitas ante sanctos. Sine causa ergo iustos honorat, qui iustitiam spernit. Numquid liberabunt vos sancti, quorum monumenta ornatis? Non possunt sancti amici esse illorum, quibus Deus est inimicus.» *S. Augustinus* lib. 8 de Civ. Dei, c. 17 ait: «Religionis summa, imitari quem colis.» Et Serm. 47 de Sanctis: «Quotiescunque Ss. Martyrum solemnia celebramus, ita, ipsis intercedentibus, exspectemus a Domino consequi temporalia beneficia, ut ipsos martyres imitando accipere mereamur aeterna. Ab ipsis enim Ss. martyrum

(1) Luc. 19, 26. (2) I Cor. 11, 1.
(3) Hom. 57 in Genes. n. 1.
(4) In Hom. 73 in Matth.

in veritate festivitatum gaudia celebrantur, qui ipsorum martyrum exempla sequuntur. Solemnitates enim martyriorum exhortationes sunt martyriorum, ut imitari non pigeat, quod celebrare delectat. » *Eusebius Gallicanus* Serm. in Natali Ss. Ap. Petri et Pauli ita praeclare loquitur: « Bb. Martyrum praeclara gesta, et speciosa certamina fidelium incitamenta sunt et exempla. Armantur enim filiorum animi, dum patrum recensentur triumphi. Clamat utique christianorum cordibus sanguis piorum, sanguis spiritualium bellatorum, quantum amari debeat Deus. Non solum enim transitoria sermonis institutione rem peragunt, nec nuda tantum voce nos instruunt, sed per lucis salutisque contemptum insinuant nobis auctoris affectum, et simul tepidis ac dormientibus nobis aeternae illius vitae dulcedinem, amoenitatem, iucunditatem ante oculos statuunt, ut vel sic intelligamus, quantum desiderari debeat illa vita, quam per cruciatus, per vulnera, per intolerandos labores videmus inquiri, quam cognoscimus pretio sanguinis comparari. » *S. Ildephonsus* Serm. 1 de Assumpt. B. V. Mariae dicit: « Imitamini sanctos, quos laudatis; quoniam non tantum illis nostra prodest laudatio, quantum nobis eorum imitatio. » Utilissima idcirco est lectio vitae sanctorum; per illam enim intellectus noster instruitur, ut cognoscamus qua via ad salutem incedere, qualia media arripere, qualia obstacula superare, quales virtutes exercere debeamus; voluntas autem inflammatur, dum sanctitas non solum pro quolibet Christiano possibilis, sed et pro tempore et aeternitate utilissima cernitur. Commendandi sunt eandem ob causam sermones panegyrici, dummodo non in sola eleganti verborum pompa in vano mundanae eloquentiae apparatu, et in longa rerum stupendarum descriptione consistant, sed ad id praecipue tendant, ut praeclara sanctorum exempla et praemia clare proponantur, et auditores ad eorum imitationem incitentur. *Cl. Muratorius* lib. de recta devot. c. 20 concionatoribus panegyricis hoc monitum praebet: « In sanctorum landationibus, velim, ne sola explicentur miracula, sed eximiae quoque eorum virtutes, ac maiore quidem diligentia describantur, ut praeclaris huiusmodi exemplis auditores ad vitae suae regimen et moderationem uti queant. Qui enim miracula dumtaxat verbis exornat, nec sanctorum virorum mores commendat, ad quorum normam auditores suos exigant, ad sui templi potius utilitatem, quam ad populi pietatem amplificandam spectare videtur, quum tamen in hanc rem potissimum sacris oratoribus mente et animo insistendum sit. Profecto virtutes imprimis Ecclesiam permovent, ut sanctos viros in coelitum numero reponat; per illas enim apud Deum gratiam inierunt, et cohaeredum Christi dignitatem adepti sunt. Multo minoris facienda sunt miracula. Cur ergo illae reticentur, haec magno vocis sono praedicantur? »

2. B. V. Mariae veneratio, et invocatio nunquam satis commendari potest. Sed etiam in hoc cultu duo scopuli vitandi sunt. Primum incurrunt, qui Mariam venerantur, et frequentes ad ipsam orationes fundunt, a vitiis autem suis resipiscere nolunt, et tamen per potentissimum Matris misericordiae patrocinium aeternam suam salutem certo exspectant. Devotio istorum falsa, et spes temeraria est dicenda. Maria enim scuto potentiae, et pallio misericordiae non ad hoc utitur, ut obstinati peccatores liberius,

et securius Filium suum dilectissimum offendant. Frequenter igitur fideles instruendi sunt, quod, si in peccata lapsi sint, ideo tantum ad misericordiae Matrem recurrant, ut gratiam conversionis obtineant, et a peccatorum vinculis soluti Christo fideliter inhaereant. Res periculi plena est, Mariae misericordiam erga peccatores maxime exaltare, et conditiones penitus reticere, quibus peccatores misericordiarum Deiparae participes reddi possint. Maria Christo plane conformis, illos tantum exaudire censenda est, qui corde contrito, et emendari parato, humiliter, et cum bene ordinata confidentia eius intercessionem implorant. In alterum scopulum impingunt, qui in laudem Mariae talia encomia proferunt, quibus eam Deo aequiparare, aut etiam Christo aliquo modo praeponere videantur. « Verum, ait *Cl. Muratorius* lib. cit. (1), meminisse oportet, Mariam non esse Deum. — Illam velut nostram patronam observare debemus; nec tamen credendum, in illius esse potestate nobis peccata remittere, aut aeternam salutem dare. Si quando audivimus, eam in coelo dominari, haec aliaeque dicendi formulae prudenter intelligendae sunt, quae si ex ore aliquot sanctorum virorum ac fervidae pietatis, aut sacri cuiuspiam oratoris, dum eloquentiae raperetur impetu, exciderunt, cum vera compositae theologia labascunt, et concidunt: quippe cuius sententia solus omnipotens Deus noster est Dominus, et bonorum omnium fons, et largitor etc. » Cavendum etiam est, ne misericordia Christi obscuretur, dum misericordia Mariae exaltatur. Docendum potius est, Christum ipsum pro misericordia sua infinita, qua maior dari nequit, sapientissime et benignissime decrevisse, ut per Mariam matrem suam, quam maxime glorificare intendit, omnibus fidelibus, et praecipue peccatoribus copiosae gratiae distribuantur. Certum profecto est, Mariae omnia encomia displicere, quae in honorem Filii sui non redundant.

3. Dum Ss. reliquias veneramur, regulae instar, ne peccemus excessu vel defectu, nobis sit illud *S. Hieronymi* in Epist. ad Riparium dicentis: « Honoramus reliquias martyrum, ut eum, cuius sunt martyres, adoremus. Honoramus servos, ut honor servorum redundet ad Dominum. » Hinc caveamus nobis tum ab errore illorum, qui Ss. reliquias contemptui habent, tum etiam ab illorum cultu superstitioso, qui credunt, aliquam inesse in ipsis reliquiis divinitatem vel virtutem propriam ad miracula patranda, aut existimant, cultum Ss. reliquiarum actualem ad necessaria salutis media pertinere. Dum honoramus imagines, intentio nostra non sit tantum honorandi imaginem, sed honorandi Apostolum vel martyrem in praesentia imaginis, ut loquitur Pontificale rom. (2), atque ita cultum et adorationem in ipsis statuis et imaginibus ut in termino minime sistamus, sed referamus ad prototypum, et visis Christi, B. V. Mariae sanctorumque imaginibus, aut spectatis illustrium factorum religionis figuris, ad spiritualia mentem elevemus, et ad imitationem id genus factorum nosmetipsos excitemus. Denique pastores animarum attendant monitum *Conc. Trident.* Sess. XXV, de Invoc., venerat. et reliquiis Sanctor. et sacr. imaginibus, dicentis: *In has autem sanctas et salutares observationes, si qui abusus irrepserint, eos prorsus aboleri sancta Synodus vehementer*

(1) Cap. 22.

(2) De benedict. imag.

cupit; *ita ut nullae falsi dogmatis imagines, et rudibus periculosi erroris occasionem praebentes statuantur. Quod si aliquando historias et narrationes sacrae Scripturae, cum id indoctae plebi expediet, exprimi et figurari contigerit, doceatur populus, non propterea divinitatem figurari, quasi corporeis oculis conspici, vel coloribus aut figuris exprimi possit. Omnis porro superstitio in sanctorum invocatione, reliquiarum veneratione et imaginum sacro usu tollatur; omnis turpis quaestus eliminetur: omnis denique lascivia vitetur, ita ut procaci venustate imagines non pingantur, nec ornentur... tanta circa haec diligentia et cura ab Episcopis adhibeatur, ut nihil inordinatum, aut praepostere et tumultuarie accommodatum, nihil profanum, nihilque inhonestum appareat, cum domum Dei deceat sanctitudo.*

SECTIO III.

DE EXECUTIONE DECRETORUM DIVINORUM IN FINE MUNDI SEU DE CONSUMMATIONE UNIVERSALI.

§ 814. Sicut omnes homines in morte vitam suam terrestrem finiunt, et in aliam vitam transeunt, ita totus etiam mundus visibilis finem habebit, et dies extremus seu novissimus adveniet, in quo praesens rerum materialium status desinet, et omnia, quae visibilem hunc mundum constituunt, consummabuntur. Consummatio autem ista, quae ex liberrimo Dei creatoris, conservatoris et gubernatoris decreto dependet, non ex ratione, sed solum ex revelatione cognosci et probari potest. Haec autem satis manifeste docet: *Finem mundi et diem novissimum certo advenire, tempus adventus eius nobis ignotum, illum vero pro hominibus summi momenti esse.*

1. S. Scriptura mundi visibilis finem clare praedicit, et non obscure docet, illum destruendum esse per ignem, qui viventes adhuc homines interimet, combustibilia in cineres rediget, et reliqua elementa dissolvet. Ps. XCVI, 3 etc., Iudicis divini adventus his verbis describitur: *Ignis ante ipsum praecedet, et inflammabit in circuitu inimicos eius. Illuxerunt fulgura eius orbi terrae; vidit, et commota est terra. Montes sicut cera fluxerunt a facie Domini; a facie Domini omnis terra.* Hic equidem de solius terrae consummatione sermo est; sed, ut observat *Calmet* (in Dissert. de fine mundi, et statu post iudicium) « ut plurimum de mundo Scriptura ita loquitur, non uti est reapse, sed uti nobis apparet. Terra, quam incolimus, veluti praecipua universi pars, caetera veluti terrae et homini accedentia nobis exhibentur. Hinc sane fit, ut, cum mundum flammis absumendum, coelum novum, novamque terram creandam audimus, quin Scripturae veritati obsistamus, ea omnia de sola, quam incolimus, terra explicare pronum sit. Hanc enim et Scriptura et ipsi profani scriptores mundum saepissime appellant, quamvis revera minima sit pars universi; v. *S. Augustinum* lib. 20 de Civ. Dei, cap. 24. » Per coelum igitur non sedes Beatorum, sed coelum empyreum intelligitur, quod per solem, lunam et astra constituitur, a terrae incolis conspicitur, iisque beneficia praestat, ac propterea ut ad terram spectans consideratur. Quo sensu Ps. CI, 26 etc., dicitur: *Initio tu, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt coeli. Ipsi peribunt, tu autem permanes: et omnes sicut vestimentum veterascent: et sic-*

ut opertorium mutabis eos, et mutabuntur. Isai. XXXIV, 2 etc., legitur: *Indignatio Domini super omnes gentes... Et tabescet omnis militia coelorum, et complicabuntur sicut liber coeli, et omnis militia eorum* (nempe sidera) *defluet, sicut defluit folium de vinea, et ficu.* Idem Propheta c. LI, cum v. 1-5 futurum Messiam praedixisset, ut ostenderet, omnia caduca esse, et transitoria praeter Deum, eiusque promissiones (v. 6), ita Deum loquentem inducit: *Levate in coelum oculos vestros, et videte sub terra deorsum* (haec omnia immobilia vobis videntur, sed perperam) *quia coeli sicut fumus liquescent, et terra sicut vestimentum atteretur, et habitatores eius sicut haec interibunt. Salus autem mea in sempiternum erit, et iustitia mea non deficiet.* Ioël II, 1 etc. dicit: *Venit dies Domini, — dies tenebrarum, et caliginis, dies nubis, et turbinis: — similis ei non fuit a principio, et post eum non erit usque in annos generationis, et generationis. Ante faciem eius ignis vorans, et post eum exurens flamma: quasi hortus voluptatis terra coram eo, et post eum solitudo deserti, neque est, qui effugiat eum.* Christus ipse finem mundi saepe praedixit. Matth. V, 18 ait: *Amen quippe dico vobis, donec transeat coelum et terra, iota unum, aut unus apex non praeteribit a lege, donec omnia fiant.* Matth. XXIV, cum primo locutus esset de excidio urbis Hierosolymae, quod, ut cum Ss. Patribus observat *Cl. Bossuet,* fuit imago et figura consummationis saeculi, saltem a v. 29 aperte loquitur de fine mundi dicens: *Statim post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellae cadent de coelo, et virtutes coelorum commovebuntur...... Coelum et terra transibunt, verba autem mea non praeteribunt.* Paulus I Cor. VII, 31 non obscure innuit, mundum destruendum, aut saltem immutandum esse, dum dicit: *Praeterit enim figura huius mundi.* Et ibid. postquam plura de resurrectione mortuorum dixisset, inquit: *Deinde finis: cum tradiderit regnum Deo et Patri, cum evacuaverit omnem principatum, et potestatem, et virtutem... Novissime autem inimica destruetur mors* (1): quibus verbis clare docetur, ea desitura esse, quae modo inveniuntur in terra; ad omnia ergo visibilia pertinent verba *Deinde finis;* ubi articulus τὸ graecae voci appositus clare ostendit, de fine sermonem esse, quem alius finis non sequetur. Idem Apostolus II ad Thess. interitum mundi per ignem praedicit, dum loquitur de ultimo adventu Iesu Christi, *in flamma ignis dantis vindictam iis, qui non noverunt Deum, et qui non obediunt Evangelio* (2). Clarissime vero finem mundi praenuntiavit S. Petrus scribens: *Tunc* (tempore Noë) *mundus aqua inundatus periit. Coeli autem, qui nunc sunt, et terra, eodem verbo repositi sunt, igni reservati in diem iudicii, et perditionis impiorum hominum... Adveniet autem dies Domini sicut fur; in quo coeli magno impetu transient, elementa vero calore solventur, terra autem, et quae in ipsa sunt opera, exurentur* (3). Consonat cum S. Scriptura traditio. Nam, ait *Estius* (4), « Quod ad ecclesiasticam traditionem attinet, in antiquissimis Ecclesiae caeremoniis circa baptismum, et alia quaedam sacramenta Christus dicitur *indicaturus vivos, et mortuos, et saeculum per ignem.* » Patres quoque eandem doctrinam tradiderunt. *Origenes* in

(1) C. 15, v. 24. (2) C. 1, 8.
(3) II Ep. 3, 6, etc.
(4) In lib. 4 Sent. dist. 47. § 14.

Prooemio lib. 1 de principiis ait: « Ecclesiastica praedicatione definitum est, quod mundus iste factus sit, et a certo tempore coeperit, et pro ipsa sui corruptione solvendus sit. » Et (1) de filiabus Loth dicit: « Audierunt in fine saeculi, terram et omnia elementa ignis ardore decoquenda esse. » *Minutius Felix* in Octavio loquitur *de incendio mundi*, et inquit: « Quis sapientium dubitat, quis ignorat, omnia, quae orta sunt, occidere; quae facta sunt, interire; coelum quoque cum omnibus, quae coelo continentur, ita ut coepisset, desinere? » Et cum stoicorum, epicureorum, et Platonis hac de re sententias adduxisset, addit: « Animadvertis, philosophos eadem disputare, quae dicimus, non quod nos sinnus eorum vestigia subsecuti, sed quod illi de divinis praedictionibus prophetarum umbram interpolatae veritatis imitati sint. » *S. Basilius* (2) dicit: « Ne male persuasus credas, mundum hunc — nullum habiturum esse finem: *Praeterit enim figura huius mundi, et coelum, et terra transibunt.* — Quae ex tempore coeperunt, necesse prorsus est, ut eadem aliquando desitura sint, et consummanda. » *S. Ambrosius* in cap. IX Lucae ita disserit de mundo: « Scio quia praeterit, non concupisco eum: scio, quia corruptela consumet hunc mundum; quasi foetidum vito, quasi luem caveo, quasi nociturum relinquo. » *S. Augustinus* (3) scribit: « Tunc figura huius mundi mundanorum ignium conflagratione praeteribit, sicut factum est mundanarum aquarum inundatione diluvium. Illa itaque, ut dixi, conflagratione mundana elementorum corruptibilium qualitates, quae corporibus nostris corruptibilibus congruebant, ardendo penitus interibunt. *S. Gregor. M.* (4) ait: « Mundus quidem iudicii igne cremabitur, sed aqua iam diluvii non deletur. »

2. Sicut Deus ex sapientissimo consilio voluit, ut homines diem et horam mortis suae ignorent (5), ita etiam tempus finis mundi, seu consummationis saeculi hominibus non patefecit, ut continuo vigilent, et ad subeundum iudicium parati sint. Hinc Christus apud Matth. ait: *De die autem illa, et hora nemo scit, neque Angeli coelorum, nisi solus Pater* (6). Solus ergo Deus scit, quo anno, quo die, et qua hora futurus sit finis mundi, et dies iudicii; et quamvis Christus ut Deus-Homo eandem scientiam habuerit, non tamen haec cognovit ut publicus ad homines legatus, cum Pater noluerit praefatum tempus hominibus revelari. Hinc etiam Apostolis suis, de tempore secundi adventus sui gloriosi curiose sciscitantibus, Christus respondit: *Non est vestrum, nosse tempora, vel momenta, quae Pater posuit in sua potestate.* His autem non obstantibus nonnulli conati sunt, tempus quoddam pro fine mundi, et die iudicii determinare. Inter varias autem opiniones, quas recenset Cornelius a Lapide (7), illorum sententia recenseri meretur, qui putant, mundum post sex annorum millia finem habiturum esse. Haec sententia ortum duxit ex veteri traditione cuiusdam *Eliae* (alterius a Propheta), qui post captivitatem babylonicam, annis 154 post restitutum templum floruit: unde in Talmud legitur: « Sex millibus annorum permansurus dicitur mundus, desiturus in uno; » id quod rabbini plures de septimo

(1) Hom. 5 in Gen.
(2) Hom. 1, in Hexaem.
(3) Lib. 20 de Civ. Dei, c. 16.
(4) In Ezech. lib. 1, Hom. 8. (5) § 747.
(6) C. 24, v. 36. — Cf. Marc. 13, 32.
(7) In Matth. 24, 30.

quodam millenario explicant, cuius intervallo in vetus chaos mundus resolvetur, et renovabitur. Quam quidem sententiam Scripturis fulcire conantur; mos enim apud rabbinos invaluit, ut nihil asserant, quin Scripturis probent, sive apte sive inepte illas allegent. Sicut igitur, inquiunt, sex diebus mundus est constitutus, ita sex annorum millibus consistet; anni enim mille velut dies una coram Deo reputantur (1). — Christiani eandem sententiam ex analogia confirmarunt, dicentes, per bis mille annos perdurasse religionem patriarchalem, per bis mille annos perdurasse religionem mosaicam, et per bis mille annos perduraturam esse religionem christianam. Hanc sententiam amplexi sunt Auctor Epistolae, quae *S. Barnabae* adscribitur, auctor quaestionum ad orthodoxos (2), *S. Irenaeus* (3), *S. Cyprianus* ad Fortunatum de Exhort. ad martyrium, *Lactantius* (4), *Victorinus* (5), *S. Ilarius* (6), *S. Gaudentius Brix.* (7), *S. Ambrosius* (8), *S. Hieronymus* Ep. ad Cyprian., *S. Augustinus* de Civ. Dei, l. 20, (9), *S. Germanus* Patr. CPtanus, *S. Isidorus Hisp.* et alii, quos *Cornelius* a *Lapide* in Ap. XX, 5 allegat, qui et hanc sententiam verosimillimam vocat: fatetur tamen, sex millium annorum terminum non esse arcte accipiendum, sed late et moraliter, ita ut mundus septimum millenarium non excedat, imo et sextum paulo praetergrediatur. — Nullatenus autem putandum est, universalem fuisse in Ecclesia de mundi per sex annorum millia duratione persuasionem. Contrarium enim ostendunt Patres, qui finem mundi suo iam aevo appropinquare publice docuerunt. Nam *S. Chrysostomus* Hom. 20 in Matth. (10) ait: « Non longa est ista (iudicii) dilatio. Ad fores enim res ipsae sunt; nec scimus, ne forte in hac generatione omnia nostra finem habitura sint, et dies ille tremendus sit adventurus, horrendum illud, et nullam personarum acceptionem habens tribunal ostensurus. » Idem habet variis aliis in locis (11). *S. Leo M.* Serm. 8 de Ieiun. 10 mensis inquit: « Denunciatus (iudicii) dies, etiamsi est occultus, non dubitatur esse vicinus. » *S. Gregorius M.* Hom. in Evang. vicinum esse extremum iudicium ex signis a Christo praedictis, et in senescente mundo iam observatis colligit. Ipse *S. Augustinus*, qui l. c. priori sententiae adhaerere videtur, Enarr. in Ps. LXXXIX, n. 5, de eadem ita loquitur: « Ausi sunt homines praesumere scientiam temporum, quod scire cupientibus discipulis Dominus ait: *Non est vestrum, scire tempora, quae Pater posuit in sua potestate;* et definierunt hoc saeculum sex annorum millibus, tanquam sex diebus posse finiri. Nec attenderunt quod dictum est: *tanquam dies unus, qui praeteriit* (12); non enim, quando dictum est, soli mille anni praeterierant. Et eos maxime debuit admonere, ne temporum luderentur incerto, quod est *sicut vigilia in nocte.* » *V. Beda* quoque eandem sententiam improbat, et inanem, ac nugatoriam appellat; unde etiam *Suarez* (13), et *Soto* (14), illam veluti argumentis destitutam derelinquunt. Dicendum igitur est, tempus consummationis saeculi, diemque extremi iudicii nobis ignotum esse; quamvis

(1) Ps. 89, 4. (2) Q. 71.
(3) Lib. 5, cap. ult. (4) Lib. 7 Inst., c. 14.
(5) In Apoc. 20, 5. (6) Cap. 17 in Matth.
(7) Tract. 10. (8) In Luc. lib. 7, c. 2.
(9) Cap. 19. (10) Al. 21, n. 6.
(11) Hom 34 in 1o. in fine, et Hom. 21 in Ep. ad Hebr., n. 3.
(12) Ps. 89, 4.
(13) T. 2, disp. 53, sect. 4.
(14) 4 dist. 48, q. 2, art. 2.

ex ipsa revelatione constet, signa quaedam diem illum praecedere debere, ut infra ostendetur.

3. Quae in fine mundi contingent, non solum pro iis, qui eo tempore vitam adhuc terrestrem acturi sunt, sed etiam pro omnibus omnium temporum hominibus summi momenti erunt, quia iuxta divinae revelationis doctrinam tunc omnes homines ad novam vitam resurgent, corpori uniti iudicium extremum subituri sunt, atque publice promulgatam aeternae suae sortis sententiam audient. Ut autem haec doctrina legitime pertractetur, 1° *de iis, quae iudicium extremum proxime praecedunt;* 2° *de iis, quae iudicium extremum comitantur*, et 3° *de iis, quae iudicium extremum sequuntur*, agendum est.

CAPUT I.

DE IIS QUAE IUDICIUM EXTREMUM PROXIME PRAECEDUNT

§ 815. Si Deus universa propter semetipsum operatur, dubitari nequit, etiam in consummatione saeculi attributa divina clarissime manifestari. Et sane ad haec cognoscenda, non autem ad meram curiositatem alendam, ea consideranda sunt, quae iudicium extremum proxime praecedunt. Deus enim sapientiam suam et bonitatem ostendit erga illos, qui ultimis mundi temporibus vitam terrestrem acturi sunt, quibus de fine mundi tantum revelare dignatus est, quantum ad salutarem proborum cautelam et impiorum terrorem necessarium est. Deus porro omnipotentiam suam et iustitiam tum remunerativam, tum punitivam luculentissime patefaciet, dum omnes homines, iustos et iniustos ad novam vitam resuscitabit. Disserendum igitur in hoc capite venit, 1° *de personis et signis iudicium extremum proxime praecedentibus*, et 2° *de resurrectione carnis.*

ARTICULUS I.

De personis, et signis iudicium extremum praecedentibus.

§ 816. Quamvis hora mortis hominibus ignota sit, communiter tamen vires corporis sensibiliter deficientes, et graves aegritudinis molestiae, esse mortem vicinam, designant. Et quia iuxta legem continuitatis natura saltum nescit, multi putant, iam longe ante iudicii diem naturales rerum visibilium vires defecturas, multiplices inde inordinationes secuturas, et plenam mundi consummationem vicinam designaturas. Ab experientia ipsa nonnulli mundanarum defectionem virium probare student. At haec ad physicos potius, quam ad theologos spectant. Ad nos tantum pertinet, doctrinam revelationis proponere, secundum quam ante iudicii diem veniet *Antichristus*, in terram revertentur *Henoch* et *Elias*, et *specialia signa* appropinquantem mundi consummationem annuntiabunt.

I. *De Antichristo.*

§ 817. Quicunque veritati, pietati, iustitiae adversatur, antichristus dicitur, quod Iesu Christo, qui natura sua est iustitia et veritas, resistat; quod etiam *Anti-Christi* nomen ex etymo *Iesu Christi inimicum* significet. Antichristi hoc sensu accepti saeculis omnibus et ante, et post Domini adventum extitere, et semper usque ad mundi finem existent. Hoc sensu Ecclesiae persecutores, pseudoprophetae, haeretici, et nefarii Christi fideles totidem antichristi appellantur, quorum plurimis orbem refertum sua aetate Evangelista Ioannes ingemuit dicens: *Et nunc antichristi multi facti sunt* (1). — Ast

(1) I Io. 2, 18.

ante mundi consummationem ille veniet, qui omnium Iesu Christi hostium impietatem et malitiam vincet, et qui idcirco per antonomasiam *antichristus* nominari consuevit. Nonnulli quidem ex Protestantibus, ut *Centuriatores Magdeburgici, Beza, Grotius* et alii antichristum, quomodo a Christi fidelibus expectatur, nunquam adventurum esse asseruerunt, et dogma huiusmodi inter fabulas recensent, quibus, ut aiunt, creduli romanae communionis Christiani enutriuntur. Sed cum agatur de facto, et quidem futuro, quod Deus solus praevidere et praedicere valet, non humanis ratiociniis indulgendum, verum sedulo investigandum est, quid in S. Scriptura et Traditione de adventu, ortu, characteribus, persecutionibus, et fine antichristi nobis manifestatum sit.

1. Antichristum, infensissimum Christi et Christianorum adversarium, in fine mundi venturum esse, ex S. Scriptura et Traditione probatur. Daniel VII, 20 etc. loquitur *de cornu illo, quod habebat oculos, et os loquens grandia, et maius erat caeteris;* ac subiungit: *Aspiciebam, et ecce cornu illud faciebat bellum adversus sanctos, et praevalebat eis, donec venit Antiquus dierum, et iudicium dedit sanctis Excelsi, et tempus advenit, et regnum obtinuerunt sancti.* Vir autem ille, qui per cornu repraesentabatur, Deum conviciis impetet, sanctos conculcabit, suoque arbitrio tempora et leges mutatum iri gloriabitur, ut Propheta v. 25 per visionem intellexit. Per *cornu illud* equidem *Antiochus Epiphanes* intelligi solet; quod autem non impedit, quominus et antichristus in fine mundi venturus intelligatur. Nam, ait S. *Hieronymus* in Dan. XI, « hunc esse morem Scripturae sanctae, ut futurorum veritatem praemittat in typis. Sicut igitur Salvator habet et Salomonem, et caeteros sanctos in typum adventus sui, sic et antichristus pessimum regem Antiochum, qui sanctos persecutus est: » et cum impias Antiochi persecutiones commemorasset, addit: « Haec autem sub Antiocho Epiphane praecesserunt in imagine, ut rex sceleratissimus qui persecutus es populum Dei, praefiguraret antichristum. » Idem Propheta de eodem impiissimo sanctorum persecutore ait: *Et magnificatum est usque ad fortitudinem coeli: et deiecit de fortitudine et de stellis, et conculcavit eas. Et usque ad principem fortitudinis* (ad Deum ipsum) *magnificatum est, et ab eo tulit iuge sacrificium, et deiecit locum sanctificationis eius. Robur autem datum est ei contra iuge sacrificium propter peccata; et prosternetur veritas in terra, et faciet, et prosperabitur* (1). In quae verba Calmet in Diss. de antichristo art. 2 dicit: « Quomodo Antiocho Epiphane imperante hoc vaticinium impletum fuerit, scimus; adhuc tamen Ecclesiam insectante antichristo, iterum impletum iri non ambigimus, ut ipse Daniel proferre videtur, cum post tot tantaque mala ab eo cornu ad populi Dei perniciem invecta, mortuos resurrectione, et fideles aeterna felicitate donandos scribat: *Multi de his qui dormiunt in terrae pulvere, evigilabunt: alii in vitam aeternam, alii in opprobrium, ut videant semper* (2): quae quidem verba de sola ad feliciorem fortunam migratione, nisi per vim torqueantur, ad litteram nequeunt intelligi. » In eodem capite VIII, 23 etc. Propheta antichristum ita describit: *Et post regnum eorum, cum creverint iniquitates, consurget rex impudens facie, et intelligens propositiones* (id est, frau-

(1) Cap. 8, v. 10. etc. (2) C. 12. v. 2. etc.

deset dolos). *Et roborabitur fortitudo eius, sed non in viribus suis: et supra quam credi potest, universa vastabit, et prosperabitur; et faciet. Et interficiet robustos, et populum sanctorum secundum voluntatem suam, et dirigetur dolus in manu eius, et cor suum magnificabit, et in copia rerum omnium occidet plurimos: et contra principem principum consurget, et sine manu conteretur. Et visio vespere et mane quae dicta est, vera est: tu ergo visionem signa, quia post multos dies erit:* quae ultima verba haud obscure ostendunt, de antichristo sermonem esse, quoniam ea, quae de prioribus regnis sibi invicem succedentibus praedicta fuerunt, mox post Danielis aevum adimpleta fuerunt. Zacharias describens Messiae adversarium dicit: *Ecce ego suscitabo pastorem in terra, qui derelicta non visitabit, dispersum non quaeret, et contritum non sanabit, et id, quod stat, non enutriet, et carnes pinguium comedet, et ungulas eorum dissolvet. O pastor, et idolum derelinquens gregem: gladius super brachium eius, et super oculum dextrum eius: brachium eius ariditate siccabitur, et oculus dexter eius tenebrescens obscurabitur* (1). «Is erit antichristus, ait *Calmet* lib. cit., id regnum ipsius: regnum non modo in exteros, sed etiam in suos barbarum et iniustum.» Christus antichristum venturum praedicit ad Iudaeos dicens: *Ego veni in nomine Patris mei, et non accipitis me: si alius venerit in nomine suo* (2), id est, sua auctoritate, sua ambitione, sua audacia sese ingerens, iactansque se esse Messiam, *illum accipietis:* quae verba exponens *S. Chrysostomus* (3) inquit: «Antichristum hic subindicat, eorumque nequitiam ineluctabili argumento demonstrat.» Eadem verba *S. Hieronymus*, *S. Augustinus*, *S. Cyrillus Alex.* et alii de antichristo exponunt. — Adventum antichristi extra omne dubium ponit Paulus. Cum enim Thessalonicenses putarent, diem iudicii iam proximum esse, Paulus ad eosdem scribit, Christum ad iudicandum venturum non esse; *nisi venerit discessio primum, et revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui adversatur et extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se, tanquam sit Deus.... Et tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, et destruet illustratione adventus sui eum; cuius est adventus secundum operationem Satanae in omni virtute et signis et prodigiis mendacibus et in omni seductione iniquitatis iis, qui pereunt* etc. (4). Apostolus hic satis clare antichristum describit tanquam determinatum et singularem hominem, ante diem iudicii venturum, infensissimum Christi et christianorum adversarium. Hoc idem unanimi et constanti consensu docent Ss. Patres. *S. Irenaeus* (5) ait: «Non tantum per ea, quae dicta sunt, sed et per ea, quae erunt sub antichristo, ostenditur, quoniam existens apostata et latro quasi Deus vult adorari, et cum sit servus, regem se vult praeconari. Ille enim omnem suscipiens diaboli virtutem, veniet non tanquam rex iustus, nec quasi in subiectione Dei legitimus, sed impius et iniustus et sine lege, quasi apostata et iniquus et homicida, – et idola quidem seponens ad suadendum, quod ipse sit Deus, se autem extollens unum idolum, habens in semetipso reliquo-

(1) C. 11, v. 16, etc. (2) Io. 5, 43.
(3) Hom. 41 (al. 40), in Ioan. n. 1.

(4) 2 Thess. 2, 3, etc., et v. 8, etc.
(5) Lib. 5 adv. haer., c. 25.

rum idolorum varium errorem.» *Tertullianus* (1) scribit: «Cum legimus Is. XXVI: *Populus meus! introite in cellas promas quantulum, donec ira mea praetereat:* sepulcra erunt cellae promae, in quibus paulisper requiescere habebunt, qui in finibus saeculi sub ultima ira per antichristi vim excesserint etc. Hoc ipso, quod ait: donec ira praetereat, quae extinguet antichristum, post iram ostendit processuram carnem de sepulcris.» *S. Cyprianus* lib. de exhort. martyrii in praefatione ait. «Quoniam persecutionum et pressurarum pondus incumbit, et in fine atque in consummatione mundi antichristi tempus appropinquare nunc coepit, ad praeparandas et corroborandas fratrum mentes de divinis Scripturis hortamenta componerem, quibus milites Christi ad coeleste et spirituale certamen animarem.» *Origenes* (2) inquit: «Quomodo Christus est sagitta Dei, sic et antichristus sagitta diaboli.» *Lactantius* (3) describit «hostem potentissimum... qui insustentabili dominatione vexabit orbem, divina et humana miscebit, infanda dictu et execrabilia molietur etc.» Et (4) addit: «Hic est autem, qui appellatur *antichristus;* sed seipsum Christum mentietur, et contra verum dimicabit.» *S. Hilarius* (5) dicit: Antichristus abominatio a Daniele ex eo dictus est, quod adversus Deum veniens honorem sibi Dei vindicet: desolationis autem abominatio, quia bellis et caedibus terram cum piaculo desolaturus est.» *S. Ephraem* Orat. de consummat. saeculi et de antichristo exclamat: «Verba in doloribus facturus sum, et cum suspiriis dicturus de instanti huius mundi consummatione, impudentissimoque ac saevissimo dracone, antichristo, qui turbaturus adveniet omnem sub coelo regionem etc.» *S. Gregorius Naz.* (6) canit: «Quis est antichristus? Plena veneno bellua, homo potens. Quid etiam defectio? Longe sceleratissimus nuper vigens apostata, et quae nunc dominatur, Dei divisio.» *S. Io. Chrysostomus* (7) ait: «De antichristo multa fuerunt praedicta, nempe quod iniquus, quod filius interitus, quod esset eius adventus secundum operationem Satanae.» *S. Hieronymus* Comment. in Dan. cap. VII, de antichristo exponit Danielis verba: *Et ecce oculi, quasi oculi hominis, erant in cornu isto;* et dicit: «Ne enm putemus iuxta quorundam opinionem vel diabolum esse vel daemonem, sed unum de hominibus, in quo totus Satanas habitaturus sit corporaliter; *et os loquens intelligentia;* est enim *homo peccati, filius perditionis,* ita ut in templo Dei sedere audeat, faciens se quasi Deum.» *S. Augustinus* l. 20 de Civ. Dei, cap. 19 de antichristo exponit verba Apostoli II Thess. II, et loquens de consummatione saeculi ait: «Tunc solvetur Satanas, et per illum antichristum in omni sua virtute mirabiliter quidem, sed mendaciter operabitur.» *S. Isidorus Hispan.* (8) scribit: «Antichristus appellatur, quod contra Christum venturus sit.... Christum enim se mentietur, dum venerit, et contra eum dimicabit, et adversabitur sacramentis Christi, ut veritatis eius Evangelium solvat. Nam et templum Hierosolymis reparare, et omnes veteris legis caeremonias restaurare tentabit.» *S. Io. Damascenus* (9) inquit:

(1) Lib. de resur. carn., c. 27.
(2) Hom. 3 in Ps. 36.
(3) Lib. 7 Instit., cap. 16, etc. (4) Cap. 19.
(5) In Matth. cap. 25.
(6) Sect. 2, carm. 34, v. 245.
(7) Hom. 4 in 2 Thess. 2.
(8) Lib. 8 Orig., c. 11.
(9) Lib. 4. c. 27.

«Peculiari ac praecipuo modo antichristus ille dicitur, qui sub mundi catastrophen venturus est.... Cum autem rerum potitus fuerit, tum vero Ecclesiam Dei persequetur, perversitatemque suam omnem depromet. Veniet autem in signis et prodigiis mendacii fictis, ac non veris, eosque, quorum imbecillis et parum firmo fundamento nixa mens est, in fraudem inducet, atque a Deo vivo abstrahet, ita *ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi.* » Etiam Iudaei antichristum venturum credunt; et Mahomedani in fine mundi antimahometem expectant. Christiani quovis tempore et loco de antichristi adventu non dubitabant: hunc igitur negare maxima impudentia est.

2. Ex Iudaeorum genere antichristum egressurum esse, veteres Patres et Interpretes conveniunt. Auctor sub nomine *S. Hippolyti* vulgatus in lib. de consummatione saeculi inquit: « Sicut Christus a Iudaeis, ita ab iisdem antichristus prodibit. *Hilario* Diacono teste, in II Thess. II, circumcidetur et inter Iudaeos orietur, ut populus iste illum sequatur, eique se suasque res omnino committat. » *S. Hieronymus* in Daniel. XI explicans verba: *Ascendet in modico populo,* antichristum a Iudaeis oriturum fert, dicens: « Consurgere debet antichristus de modica gente, id est, de populo Iudaeorum. » Magno quoque consensu Patres antichristi parentes ex tribu Dan futuros arbitrantur, ad quod probandum S. Scripturae testimonia citant. Nam Gen. XLIX, 16 Iacob dixit: *Dan iudicabit populum suum, sicut et alia tribus in Israël. Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita, mordens ungulas equi, ut cadat ascensor eius retro:* in quae verba *S. Ambrosius* (1) ait: « Fuit Samson ex tribu Dan, et iudicavit Israël viginti annis. Sed non hunc prophetia significat, sed antichristum, qui futurus est ex tribu Dan, saevus iudex, et tyrannus immanis... deiicere tentabit eos, qui viam ambulant veritatis, supplantare cupiens veritatem. » Idem sentiunt *S. Augustinus* q. 22 in Iosue, *Theodoretus* q. 109 in Gen., et *S. Gregorius M.* l. 31 in Iob, cap. XVIII. Alter locus est Ier. VIII, 16: *A Dan auditus est fremitus equorum eius; a voce hinnituum pugnatorum eius commota est omnis terra, et venerunt, et devoraverunt terram, et plenitudinem eius, urbem et habitatores eius.* Unde *S. Irenaeus* (2), loquens de antichristo scribit: « Ieremias tribum, ex qua veniet, manifestavit dicens: *De Dan audivimus vocem velocitatis equorum eius* etc. » Ita etiam *Rabanus Maurus* (3), et alii de antichristo haec verba exponunt. Tertio demum *V. Beda*, *Primasius*, *Rupertus*, *Haimo* aliique non pauci Apocalypseos interpretes putant, S. Ioannem Apoc. VII, 5 etc., cum pro reliquis tribubus singulis 12,000 electos assignaret, idcirco tribum *Dan* praeteriisse, quod ex illa antichristum egressurum agnosceret. — *Pseudo-Hippolytus* l. c. inter alia scribit, quod antichristus habiturus sit matrem virginem non secus ac Christus, quamvis hic veram, ille phantasticam carnem sit suscepturus. Dicunt porro quidam cum *Lactantio* (4), diabolum ipsum antichristi fore parentem. Neque haec opinio admirationem nobis ingerat; inter veteres enim multi a daemone posse foeminas gravidari, imo et plures gravidatas esse sentiebant. Huic sententiae etiam praestantissimi quidam

(1) De benedict. Patr., c. 7.
(2) Lib. 5 adv. haer., c. 30.
(3) Lib. 2 de universo, c. 2.
(4) Lib. 16, c. 17.

scriptores adhaeserunt, et foeminas implendi virtutem daemoni tribuerunt, non quod per seipsum id praestet, sed per semen ab aliquo homine ereptum, et in foeminam callide infusum. Ast obsoletam hanc sententiam solide refellit *Cl. Calmetus* l. c. (1) dicens: « Philosophorum argumentis hanc opinionem facile refelleremus, si haec id exposceret dissertatio. Quin vero ad physicam confugiamus, haec utique sententia Servatoris nostri ex matre virgine orti prodigium evertit, et vehementer infirmat. Si enim daemonis ope, praeter miraculum, quin viro haereat, mulier gravida fieri potest, cur et Angeli industria praestari id non valeat? Si vero Angelus et daemon ea in re virtutem suam exerceant, ruit protinus argumentum, quo Iesum Christum, quod ex virgine ortum duxerit, Messiam et Deum probamus. Hoc autem miraculum ita omnium vires exhaurit, ut, *Augustino* teste (2), neque a daemone, neque a caeterorum quolibet praestari valeat. Constat itaque, a daemone arte ea, quae praefertur, nullum hominem procreari posse, ac propterea neque antichristum ex matre, quae viri consuetudine usa non fuerit, proditurum. » Admitti etiam nequit sententia eorum qui autumant, antichristum non hominem fore, sed daemonem humana carne indutum; praeferenda enim est sententia, quam S. Scriptura innuit, Patres tradunt et Ecclesia probat, nempe antichristum verum fore hominem, qui autem daemoni penitus adhaerebit, et ab isto obsidebitur, dirigetur et ad omne malitiae et crudelitatis genus contra fideles exercendum impelletur.

3. Ex dictis antichristi characteres facile intelliguntur. Erit enim vir vaferrimus et impiissimus. Omnia quidem scelera patrabit, sed occultissime, et sub velo hypocrisis malitiam suam celabit, ut observant SS. Patres, et praesertim *S. Cyrillus Hieros.* (3), *S. Io. Damascenus*, et *Pseudo-Hyppolitus*. Antichristus palam negabit, tres esse divinas personas, et Iesum Christum verum esse Messiam, a cuius fide, et cultu homines avertere tentabit. E contra seipsum verum esse Messiam a tot saeculis exspectatum docebit. Quinimo eo impietatis perveniet, ut sibi honorem cultumque Divinitati debitum exigat; qua de re hostias in templo hierosolymitano a se iterum erecto mactari imperabit. Homines autem seducet per fallacia signa et prodigia, dicente Paulo, eius adventum esse *secundum operationem Satanae in omni virtute et signis et prodigiis mendacibus* (4). Putant nonnulli, tria specialia antichristi signa in Apocalypsi cap. XIII recenseri. Nam v. 13 dicitur: *Et fecit signa magna, ut etiam ignem faceret de coelo descendere in terram in conspectu hominum;* et v. 15: *Et datum est illi, ut daret spiritum imagini bestiae, et ut loquatur imago bestiae*, nempe sibi faventia, et homines seducentia proferat: et v. 3: *Vidi unum de capitibus suis quasi occisum in mortem, et plaga mortis eius curata est. Et admirata est universa terra post bestiam;* ubi antichristus dicitur *quasi occisus*, id est, apparenter mortuus, et ad novam vitam revocatus. — Antichristus porro per media iniustissima ad regalem thronum semetipsum elevabit. Et « novus illico rex, ait *Calmet* (5), de toto sibi orbe subigendo cogitabit; quare quammaximo instructo exercitu, *per pulcherrimam vindicandae populis a tyrannorum iugo libertatis, veraeque*

(1) Diss. de antichr. art. 2.

(2) In Ep. 137 (al. 3), c. 4, n. 13.
(3) Catech. 15. (4) II Thess. 2. (5) L. c. a. 6

religionis restituendae speciem omnia terrarum imperia, Romanum praesertim, tunc temporis in decem regna divisum, omnino evertere aggredietur: primumque Aegypti, Lybiae et Aethiopiae reges caeteris praestantiores invadens eorum regna occupabit. *Mittet manum suam*, ait Daniel XI, 42, *in terras, et terra Aegypti non effugiet, et dominabitur thesaurorum auri et argenti, et in omnibus pretiosis Aegypti, per Lybiam quoque et Aethiopiam transibit*. Horum regnorum casus aliorum septem ruinam secum trahet; principes enim et populi turmatim confluentes, sese victori submittere properabunt. » Hinc Patres censent, antichristum imperium suum per totum orbem extensurum esse. Quamvis igitur Iudaeorum nemo toti unquam orbi imperaverit, antichristus omnibus regionibus imperabit, ut observat *S. Hieronymus* in Dan. XI dicens: « Nullus Iudaeorum, absque antichristo, in toto unquam orbe regnavit. » Tam vastum autem imperium antichristus diris bellis, impellente et adiuvante Satana, obtinebit. Nam Apoc. XX, 7 etc. legitur: *Cum consummati fuerint mille anni, solvetur Satanas de carcere suo, et exibit et seducet gentes, quae sunt super quatuor angulos terrae, Gog et Magog, et congregabit eos in praelium, quorum numerus est sicut arena maris. Et ascenderunt super latitudinem terrae, et circuierunt castra sanctorum et civitatem dilectam*, id est, universam Ecclesiam, ut exponit *S. Augustinus* (1). Quid per *Gog et Magog* intelligendum sit, non adeo facile definiri potest. *S. Augustinus* l. c. per *Gog* intelligit Diabolum, qui adinstar magni tecti omnes malos obumbrat (*Gog* enim tectum significat). Per *Magog* antichristi exercitum coniicit ex totius terrae Gentibus conflatum. Ast quia Satan aperte a *Gog* et *Magog* distinguatur, quos dicitur seducere et congregare in praelium, alii dicunt, per *Gog* ipsum antichristum, et per *Magog* eius exercitum intelligi; in Ezechiele enim (2) *Gog* describitur tanquam *princeps*, ac *Magog* ut *natio*. Putant porro eruditi, hanc nationem nomen hausisse a *Magog*, filio Iapheti, cuius posteri sunt, antiquitus *Scythae*, nunc vero *Tartari* dicti, de quibus *Card. Gotti* (3) et *Serarius* (4) observant, quod etiamnum principem suum Gog appellent.

4. Saevissimam fore persecutionem, quam antichristus contra Christi fideles movebit, ex citatis iam S. Scripturae et Patrum testimoniis abunde colligitur. Dubitandum profecto non est, quin tormenta ab antichristo fidelibus inferenda longe lateque superatura sint poenas, quas perpessi sunt sub tyrannorum barbarie martyres christiani. Quandoquidem praeter maiorem antichristi potentiam, ministrorumque furorem tunc daemon, utpote vinculis suis plane solutus, maiorem licentiam habebit affligendi homines variis tormentorum generibus hactenus inexcogitatis. Accedit, antichristi persecutionem nullis confiniis intercludendam iri. Universalis enim erit per totum orbem: nam Apoc. XX, 8 legitur: *Ascenderunt supra latitudinem terrae, et circuierunt castra sanctorum*. Inde eruit *S. Augustinus* (5) omnes prorsus homines haereticos, aliosque id genus coniungendos esse antichristo, ut ubique fideles persequantur. Huius persecutionis immanitatem praedicit Christus

(1) Lib. 20 de Civ. Dei, c. 11.
(2) C. 38, v. 3, etc.; et cap. 39, v. 11.
(3) Th. dogm t. 3, tract. 15.
(4) In cap. 14 Tobiae, q. 4.
(5) Lib. 20 de Civ. Dei, c. 9, n. 3.

inquiens: *Erit tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi usque modo, neque fiet. Et nisi breviati fuissent dies illi, non fieret salva omnis caro; sed propter electos breviabuntur. — Surgent enim pseudochristi et pseudoprophetae, et dabunt signa magna et prodigia, ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi* (1); quae verba quidem etiam de excidio urbis Hierosolymae exponi solent: at quia excidium praefatum consummationis saeculi figura fuit, rectissime Patres et Interpretes adseverant, verba Christi ex parte iam impleta, ex toto autem, et perfecte temporibus antichristi implenda fore. Per fraudes, dolos et persecutiones antichristi plurimos seducendos esse, innuit Apostolus II Thess. II, 3, docens, tempore antichristi magnam *discessionem* fieri. Licet enim etiam aliae tyrannorum persecutiones huiusmodi lacrymabiles apostasias pepererint, nulla ex his tamen *discessionis* nomen obtinuit. Tempore antichristi videbitur Ecclesiam Christi e terra evanuisse, et veri Dei cultum cessasse. Ideo Ecclesia Apoc. XII comparatur mulieri, quae (v. 6) *fugit in solitudinem* (v. 14), *in desertum, in locum suum*. — His autem non obstantibus indubitanter asserere debemus, Christi fidem, religionem et Ecclesiam plane non esse extinguendas. Obstat enim promissio Christi: *Portae inferi non praevalebunt adversus eam* (2). Et revera cum ipse Christus asserat, quod *propter electos breviabuntur dies illi*, concludere quoque debemus, electos non fore a fide et pietate lapsuros. Ioannes ipse numerum apostatarum limitat, dicens: *Adoraverunt eam* (*bestiam*) *omnes, qui inhabitant terram, quorum non sunt scripta nomina in libro vitae* (3). Hinc moderato sensu excipiendae sunt expressiones tum S. Scripturae, tum Ss. Patrum, cum de hac apostasia loquuntur. Licet dicatur Dan. XII, quod *auferetur iuge sacrificium* etc., intelligendum id venit de frequentia, vel de publicitate, vel de locorum universalitate, ita ut sensus sit, non adeo frequenter divinae hostiae immolatio fiet, nec publice, nec in omni loco. Hocce modo sumendae sunt sententiae *S. Ephraem* et *Pseudo-Hippolyti* locis citatis, cum asserunt, tunc temporis divinum cultum omnino cessaturum esse.

5. Antichristi imperium, saevaque eiusdem persecutio per annos tres, et menses sex perdurabit. Id colligitur ex Daniele dicente: *Tradentur in manu eius usque ad tempus, et tempora et dimidium temporis* (4); quo in loco tempus denotat annum primum, tempora alios duos subsequentes, et dimidium temporis sex menses. Phrasis haec obvia fit in eodem Propheta, etiam cum explicatur duratio punitionis Nabuchodonosor eiecti a regno, donec *septem tempora mutentur super eum... Septem quoque tempora mutabuntur super te*, id est, septem anni (5). Apoc. XII, 6 dicitur, mulierem in solitudine detinendam esse *diebus mille ducentis sexaginta;* qui numerus tres annos cum dimidio explet. Et ibid. (v. 14) repetitur phrasis Danielis: *Datae sunt mulieri alae duae aquilae magnae, ut volaret in desertum in locum suum, ubi alitur per tempus, et tempora, et dimidium temporis a facie serpentis.* Et c. XI, vv. 2 et 3 legitur: *Civitatem sanctam calcabunt mensibus quadraginta duobus, et dabo duobus testibus meis* (Henoch et Eliae, de quibus

(1) Matth. 24, 21, etc.
(2) Id. 16.
(3) Apoc. 13, 8.
(4) C. 7, v. 25.
(5) Dan. 4, 13 et 22.

infra), *et prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta*. Cap. XIII, v. 5: *Datum est ei os loquens magna, et blasphemias; et data est ei potestas facere menses quadraginta duos*. His S. Scripturae testimoniis innixi Ss. Patres idem tempus pro persecutionibus antichristi assignant. *S. Irenaeus* lib. 5 circa finem ait de antichristo: « Regnabit annis tribus, et mensibus sex; et tunc veniet Dominus de coelis. » *S. Cyrillus Hier.* (1) dicit: « Regnabit antichristus tribus annis cum dimidio tantum; quod non ex libris apocryphis discimus, sed ex Daniele propheta. » *Hippolytus* l. c. inquit: « Tres annos regnabit antichristus cum dimidio; post auferetur regnum illius, et gloria. » *S. Hieronymus* in cap. VII Daniel. scribit: « *Tempus* annum significat; *tempora* iuxta hebraici sermonis proprietatem, quia et ipsi dualem numerum habent, duos annos praefigurant: *dimidium* autem *temporis* sex menses, quibus sancti potestati antichristi permittendi sunt. » Idem docet *S. Augustinus* l. 20 de Civit. Dei, cap. 23. — Consentiunt porro Patres et scriptores ecclesiastici, post praeterlapsum tempus indigitatum antichristum occidendum esse; quod Paulus ad Thess. apertis verbis praedicit, dum loquitur de antichristo, *quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, et destruet illustratione adventus sui* (2). Hoc autem non de interfectione immediata debet intelligi, quasi Christus eum manibus propriis perempturus sit, sed de mediata, quae fit per mandatum, non hominibus mortalibus, sed potius angelis datum. Multi enim ad debellationem et occisionem antichristi referunt, quae Dan. XII, 1 etc., et Apoc. XII, 7 etc. leguntur; ac ideo putant, per archangelum Michaëlem antichristum occidendum fore. Certum autem est, Christum auxiliatore non indigere, et nutu omnipotentiae, seu *spiritu oris sui* antichristum occidere, et regnum eius destruere posse.

Nota. Indignationem potius, quam confutationem meretur insulsa et impia Lutheri sententia, romanum Pontificem esse antichristum. Inter huius enim characteres ne unus quidem romano Pontifici congruit. Nam antichristus designatur nobis in S. Scriptura ut singularis homo: romani vero Pontifices plures sunt, alii aliis succedentes. Antichristus iuxta Danielem de medio tollet iuge sacrificium, et Ecclesiam Christi dirissime persequetur: ex adverso sacrificium divinum a romano Pontifice exercetur, stabilitur, exornatur; et Ecclesia ab eodem fovetur, regitur, et dilatatur. Antichristus iuxta Paulum ostendet se tamquam Deum, et extolletur super omne, quod dicitur Deus: romanus Pontifex se Deum non facit, sed solum Christi Vicarium, prouti est, se nominat, et a Christo omnem, quam tenet, potestatem repetit. Idem Apostolus testatur, antichristum in signis et prodigiis mendacibus esse venturum: romani Pontifices hoc non affectant, et qui miraculis claruerunt, non deceperunt praestigiis, et incantationibus, sed ope divina miracula vera patrarunt. Quodsi Pontifices miraculorum operatores antichristi fuerunt, nemo melius quam S. Petrus, tale nomen nefandum sibi promeruit, qui caeteros omnes Pontifices miraculis praestitit. Antichristi regnum per tres annos et menses sex durabit: romani Pontifices iam per saecula Ecclesiam regunt. Antichristus paulo ante finem mundi apparebit: sed a tempore, quo Lutherus in rom Pontifice antichristum vidit, tria iam

(1) Cat. 15. (2) II Thess. 2, 8.

saecula praeterlapsa sunt. Hinc Protestantes eruditi ipsimet de hac Antesignani sui sententia erubescunt(1).

II. *De Henoch et Elia.*

§ 818. *Henoch* et *Elias* mortui non sunt, sed vivi in alium locum translati; in quo non quidem visione beatifica gaudent, sed tamen feliciter dies suos ducunt, atque in fine mundi in terram revertentur, ut supremum Iudicem praecurrant, antichristo resistant, et glorioso martyrio vitam suam finiant. Haec est communis Catholicorum sententia, quae sat solidis argumentis ex revelatione petitis probatur.

1. Moyses, scriptor hagiographus, de Henocho scribens haec verba adhibet: *Ambulavit Henoch cum Deo... et facti sunt omnes dies Henoch tercenti sexaginta quinque anni. Ambulavitque cum Deo, et non apparuit, quia tulit eum Dominus* (2). Porro si Moyses mortem Henochi narrare voluisset, non immutasset loquendi modum eousque servatum, cum aliorum Patriarcharum obitum referre voluit, videlicet: *et mortuus est*. Cum autem hac phrasi praetermissa, aliam novam substituerit, etiam aliam notionem in illis verbis nos coniicere debemus. Post mortem enim hominis corpus visibile manet, nisi aut aquis immergatur, aut igne consummatur; Moyses autem de Henochi corpore dicit: *Non apparuit*, id est, oculis hominum subductum fuit, sed quia *tulit eum Dominus*, id est, quia Dominus Henochum in alium locum transtulit. Hinc Paulus mortem Henochi aperte negat dicens: *Fide Henoch translatus est, ne videret mortem, et non inveniebatur, quia transtulit illum Deus* (3). Porro quod dicitur de translatione *Henochi*, idem prorsus occurrit de raptu *Eliae*, a morte praeservati, et in curro igneo alium in locum transvecti. Legitur enim IV Reg. II, 11 etc. de Elia et Eliseo: *Cumque pergerent, et incedentes sermocinarentur, ecce currus igneus, et equi ignei diviserunt utrumque: et ascendit Elias per turbinem in coelum... et non vidit eum amplius Eliseus.* Magnum hic contigit miraculum; sed, ut cum *Cornelio a Lap.* Interpretes observant, hic currus, et hi equi non erant vere ignei, sed habebant formam et speciem ignis. Erant enim nubes splendidissima ministerio angelorum, aut alia quacunque ratione in currus, equorumque similitudinem efformata, quae accepit Eliam, eumque ita amplexa est, ut in curru sedere, ac vehi videretur. Atque hic modus explicandi videtur facilior, et aliud evitat miraculum, quo et Elias in corpore adhuc passibili et mortali non fuit adustus, nec pallium ad Eliseum missum est ustulatum. Accedit, quod turbo non tam rapiat ignem, quam nubem. Denique hic modus explicandi a modo loquendi S. Scripturae, et etiam profanorum scriptorum non est alienus; id enim, quod splendidum et fulgens est, non raro igneum vocatur, ut Nahum II, 3; II Esdr. IX, 12; Sap. XVIII, 3. Quidquid autem sit de hac explicatione, certum est, sicut Henoch, ita etiam Eliam non esse mortuum, sed vivum in alium locum translatum; quod magno consensu docent Ss. Patres. *S. Irenaeus* (4) ait: « Henoch placens Deo, in quo placuit corpore, translatus est, translationem iustorum praemonstrans. Et Elias, sicut erat in plasmatis substantia, assumptus est, assumptionem Patrum prophetans, et nihil impedit eos corpus in trans-

(1) Cf. Bellar. lib. 3 de rom. Pontif., c. 3.
(2) Gen. 5, 22 et 25. (3) Hebr. 5, 11.

(4) Lib. 5 adv. haer., c. 5.

ratione, et assumptione eorum. » *Tertullianus* (1) inquit: « Translatus est Henoch et Elias, nec mors eorum reperta est, dilata scilicet. Caeterum morituri reservantur, ut antichristum sanguine suo extinguant. » *S. Chrysostomus* (2) de Henoch ita praeclare loquitur: « Quando Deus aliquid pronunciat, dictis ipsius contradicendum non est, sed fide digniora habenda sunt, quae pronunciantur a Deo, quam quae oculis nostris subiecta sunt. Enimvero Scriptura dicit, quod transtulit illum, et quod viventem transtulit, nec mortem expertus sit, sed ob suum, quem habebat apud Deum favorem, superior factus sit divina sententia contra humanum genus prolata. » Et (3) de Elia dicit: « Habes aliam imaginem resurrectionis, nempe Eliae raptum, qui nec in hodiernum usque diem est mortuus. Omnia sunt expedita Deo, et facilia; nam *non erit impossibile apud Deum omne verbum* (4). » *S. Hieronymus* (5) ad Pammachium scribit: « Henoch translatus est in carne, Elias carneus raptus est in coelum, necdum mortui, et paradisi iam coloni habent quoque membra, cum quibus rapti sunt atque translati. » *S. Augustinus* lib. de Peccato origin. c. 23 inquit: « Eliam et Henoch non dubitamus, in quibus nati sunt corporibus, vivere. » Et lib. de Pecc. merit. et rem. c. 3 haec habet: « Neque enim Henoch et Elias per tam longam aetatem senectute marcuerunt. » *S. Thomas* in Epist. ad Hebr. (6) ait: « Mors duorum dilata est, Henoch et Eliae. Et ratio est, quia doctrina V. Testam. ordinatur ad promissa N. T. in quo spes nobis vitae aeternae promittitur. Matth. IV: *Poenitentiam agite; appropinquavit enim regnum coelorum.* Et ideo, data sententia mortis, voluit Dominus homines ducere in spem vitae: quod fecit in Patribus utriusque status, scilicet naturae, legis et gratiae. Unde in primo statu dedit spem evadendi necessitatem mortis in Henoch: in lege autem in Elia; in tempore gratiae in Christo, per quem datur nobis effectus huius promissionis. Sed duo primi morientur per antichristum; Christus autem semel mortuus, a mortuis resurgens *iam non moritur, mors illi ultra non dominabitur.* »

2. Quaestio etiam movetur, quem in locum *Henoch* et *Elias* translati fuerint, et in quonam statu nunc versentur. Certum imprimis est, quod non fuerint translati in regnum coelorum, in quo angeli et sancti visione Dei beatifica fruuntur. Quia enim Christus nobis per mortem suam beatitudinem aeternam promeruit (7), ante ipsius passionem nemini coelestis regni ianua patefacta fuit, sed animae iustorum e terrestri vita egressae in limbo detentae sunt; unde Ecclesia Christum laudans canit: *Tu, devicto mortis aculeo, aperuisti credentibus regna coelorum.* Extiterunt quidem nonnulli, qui asserunt, post mortem Christi *Henoch* et *Eliam* videre divinam essentiam, et in corporibus gloriosis cum Christo regnare. At contrarium docet *S. Augustinus* (8) dicens de Henoch et Elia: « Nec tamen credo, eos iam in illam spiritualem qualitatem corporis consummatos, qualis in resurrectione promittitur, quae in Domino prima praecessit. » Et revera nunquam adversarii gloriam illorum corporum probaturi erunt, quoadusque fatebuntur, sicut fateri debent, sanctissimos hos viros rur-

(1) Lib. de anima, cap. 1.
(2) Hom. 21 in Genesin.
(3) Hom. in Ps. 117, n. 4.
(4) Luc. 1, 37.
(5) Epist. 61.
(6) Cap. 11, v. 5.
(7) § 377.
(8) Lib. de pecc. merit., c. 3.

sus esse apparituros, ut in organicis et realibus membris officia expleant adversus antichristum, et demum eius furori per occisionem cedere cogantur. Cum autem mactatio immortalitati et impassibilitati, quae sunt dotes gloriosi corporis, plane repugnet, repugnat itidem quod eorum corpora modo gloriosis muneribus sint ornata. Si itaque in statu mortalitatis et passionis eorum corpora sunt adhuc detenta, nec eorum animae meliori conditione fruuntur, et corporibus mortalibus unitae visione beatifica non gaudent (1). Hoc enim privilegium, ac miraculum proprium fuit solius Christi, quod eius anima visionem intuitivam Dei possideret, quin beatitudinis internae influxus in organica membra manarent (2). Hinc *S. Gregorius Naz.* Orat. 28 (3) cum ostendisset, neminem in corpore mortali Deum vidisse, de Henoch postea scribit: « Licet translatus sit, non tamen constat, quod Deum comprehenderit, aut comprehensurus sit. » Et *S. Augustinus* de Gen. ad litt. (4) dicit: « Neque arbitrandum est, Eliam vel sic esse iam, sicut erunt sancti Dei, quando peracto operis die denarium accepturi sunt. » Quamvis autem sancti isti viri coelesti beatitudine non fruantur, ex communi tamen theologorum sententia in gratia confirmati tum a peccato, tum ab omni calamitate immunes sunt, et quoad corpus et animam feliciter vivunt. Hinc *S. Augustinus* loco mox cit. negat, Eliam nunc sic constitutum esse, « quemadmodum sunt homines, qui ex ista vita nondum emigrarunt. Iam itaque aliquid melius habet, quamvis nondum habeat, quod ex hac vita recte gesta in fine habiturus sit. » Et *S. Gregorius M.* (5) docet, « Eliam raptum esse in coelum aëreum, ut in secretam quandam regionem terrae duceretur, ut in magna carnis et spiritus quiete viveret, quoadusque ad finem mundi redeat, et carnis debitum solvat; ille enim mortem distulit, non evasit. » — Multi contendunt, Henoch et Eliam modo esse in paradiso, in quo protoparentes ante lapsum commorabantur, quia Eccli. XLIV, 16 legitur: *Henoch placuit Deo, et translatus est in paradisum.* Huius sententiae fuerunt *S. Irenaeus* loc. cit., *S. Athanasius* in epist. de decretis Syn. Nic., *S. Isidorus* de vita et obitu Ss. cap. 3, *S. Thomas* (6). Alii vero contendunt, paradisum primaevum haud superstitem, aut saltem quoad loci amoenitatem per diluvium devastatum esse. Observant isti Eccli. XLIV, 16 in graecis codicibus tantum legi: *Henoch - translatus est*, absque ulla paradisi mentione; in Scriptura autem quemlibet locum valde amoenum *paradisum* nominari, ut Gen. XIII, 10; et in Cant. *emissiones tuae paradisus.* Hinc isti melius esse censent, fateri, locum, in quo Henoch et Elias degunt, nobis ignotum esse. Apposite igitur *S. Chrysostomus* (7) in epist. ad Hebr. dicit: « Multi quaerunt... si (Henoch et Elias) adhuc vivant, quomodo vivant? et in quo habitu? Sed supervacaneum est hoc quaerere. Nam quod ille quidem, nempe Henoch, sit translatus, hic autem, Elias, sit assumptus, dixerunt Scripturae. Ubi autem sunt, et quomodo sunt, non adiecerunt; non amplius enim dicunt, quam quae sunt necessaria. » *S. Augustinus* (8) ait: « Quaestiones sunt, in quibus, salva fide qua Christiani sumus, aut

(1) § 782. (2) § 327.
(3) Al. 34, n. 18. (4) Lib. 9, cap. 6.
(5) Hom. 29 in Evang.
(6) 1, q. 102, art. 2 ad 3.
(7) Hom. 22.
(8) Lib. de peccat. orig., c. 23.

gnoratur, quod verum sit, et sententia definitiva suspenditur, aut aliter, quod est, humana et infirma suspicione coniicitur... veluti cum quaeritur: Ubi sunt nunc Elias et Henoch? an in paradiso terrestri, an alibi? quos tamen non dubitamus, in quibus nati sunt, corporibus vivere. » Incertum locum etiam verba *S. Gregorii M.* paulo ante citata assignant. Et *Rupertus* Abbas (1) dicit: « Nusquam Scriptura dat intelligi, quod Henoch et Eliam Deus tulerit in ipsum paradisum, ubi comederent de ligno vitae, et viverent in aeternum; sed ita sublati sunt ut in secretam quandam regionem terrae ducerentur, ubi in magna carnis et spiritus quiete viverent, quousque ad finem mundi redeant, et mortis debitum solvant » (2).

3. *Henoch* et *Elias* secundum Christi adventum praecedent, et poenitentiam hominibus verbis et exemplo suadebunt, ut eos ad divinum iudicium subeundum, pugnamque in antichristum obeundam parent. De priori dicitur, Eccli. XLIV, 16: *Henoch placuit Deo, et translatus est in paradisum, ut det gentibus poenitentiam.* De posteriori Deus ipse per Malachiam IV, 5 ait: *Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus, et horribilis; et convertet cor patrum ad filios, et cor filiorum ad patres eorum, ne forte veniam, et percutiam terram anathemate.* De Ioanne Baptista, qui venit *in spiritu et virtute Eliae*, Praecursor primi Christi adventus, locum istum perperam explicant catholici quidam interpretes, et plures ex protestantium grege. Secundum enim Christi adventum ad iudicium manifeste designant illa verba: *Antequam veniat dies Domini magnus et horribilis*: item illa: *Ne forte veniam, et* (antequam per poenitentiam parati sitis) *percutiam terram anathemate*, quae primo Christi adventui non conveniunt, uti nec primum illud comma eiusdem capitis: *Ecce enim dies veniet succensa quasi caminus: et erunt omnes superbi, et omnes facientes impietatem, stipula: et inflammabit eos dies veniens, dicit Dominus exercituum, quae non derelinquet eis radicem et germen.* De Elia etiam ipso, non de Ioanne Bapt. locum hunc esse intelligendum, confirmant LXX Interpretes, quorum versio sic habet: *Et ecce ego mittam vobis Eliam Thesbitem, antequam veniat dies Domini magna et illustris*; cui consentit versio arabica, chaldaica et syriaca. Sicuti ergo Malachias cap. I, v. 1 etc., praecursorem primi, ita cap. IV, v. 5 praecursorem secundi adventus Christi praedixit. Confirmatur id ex Eccli., c. XLVIII, v. 9 etc., ubi Siracides Eliam prophetam commendans his enim verbis inter alia compellat: *Qui receptus es in turbine ignis, in curru equorum igneorum. Qui scriptus es in iudiciis temporum lenire iracundiam Domini, conciliari cor patris ad filium, et restituere tribus Iacob*: quae de Ioanne Baptista nemo cordatus intellexerit. Christus ipse duplicem adventum suum, et utriusque praeambulones distinguit; *Ioannem*, qui est mysticus Elias primi, et verum Eliam Thesbitem prophetam secundi adventus praecursorem; nam Matth. XVII, 10 etc. legitur: *Et interrogaverunt eum discipuli dicentes: Quid ergo Scribae dicunt, quod Eliam oporteat primum venire? At ille respondens ait eis: Elias quidem venturus est, et restituet omnia. Dico autem vobis, quia Elias iam venit, et*

(1) Lib 3 Comment. in Gen., c. 33

(2) Cf. Natal. Alex. Hist. eccl. V. T. t. 1 prima aet mund., Diss. 5, prop. 1.

non cognoverunt eum, sed fecerunt in eo quaecunque voluerunt. De adventu Henochi et Eliae etiam explicanda sunt verba Apoc. XI, 3 etc.: *Dabo duobus testibus meis, et prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta, amicti saccis. Hi sunt duae olivae, et duo candelabra in conspectu Domini terrae stantes* etc. Magna isti miracula patrabunt; sed de eorum morte iniqui gaudebunt (v. 10); *Quoniam hi duo Prophetae cruciaverunt eos, qui habitabant super terram.* De adventu Henochi, et praecipue de adventu Eliae in fine mundi frequenter loquuntur Patres. *S. Iustinus* in Dialogo cum Tryph.(1) ait: « Dominus noster hoc ipsum in doctrinis quoque suis futurum tradidit, cum dixit, etiam Eliam venturum. Atque nos id fore scimus, cum coelitus in gloria adveniet D. I. Christus. Cuius etiam prioris apparitionis praeco praecessit, qui in Elia fuerat, spiritus, in Ioanne generis vestri Propheta, postquam nullus alius apud vos Propheta apparuit. » *Tertullianus* lib. de anima (2) inquit: « Elias autem non ex decessione vitae, sed ex translatione venturus est; nec corpori restituendus, a quo non fuit exemptus, sed mundo reddendus, de quo est translatus; non ex postliminio vitae, sed ex supplemento prophetiae. » *Hippolytus* in Orat. de antichristo dicit: « Prior Christi adventus praecursorem habuit Ioannem Baptistam: posterior vero, quo venturus est in gloria, Henoch et Eliam exhibebit ad denunciandum per universum mundum adventum antichristi,— facientque signa et prodigia, ut vel hac ratione flectant, et convertant homines ad poenitentiam. » *S. Ambrosius* (3) scribit: « Bestia illa antichristus ex abysso ascendit, ut adversus Eliam atque Henoch, qui propter testimonium Domini Iesu terris sunt redditi, praeliaretur, ut legimus in Ioannis Apocalypsi. » *S. Io. Chrysostomus* (4) ait: « Scripturae duos narrant Christi adventus; hunc, qui iam fuit et futurum. — Prophetae quoque utrumque adventum memorant, atque unius, qui secundus est, praecursorem dicunt futurum esse Eliam. Prioris vero fuit Ioannes, quem Christus Eliam vocabat, non quod Elias esset, sed quod eius ministerium impleret. Sicut enim ille praecursor erit secundi adventus, ita et hic prioris erat... Hoc dicit significans, Thesbitem venturum esse ante adventum illum, in quo iudicium fiet. Causam quoque, cur venturus sit, docet. Quaenam est illa? Ut Iudaeos inducat ad credendum in Christum, ne illo adveniente omnes funditus pereant. » *S. Hieronymus* (5) verba Christi: *Elias quidem venturus est, et restituet omnia,* in hunc sensum exponit: « Ipse qui venturus est in secundo Salvatoris adventu secundum corporis fidem, nunc per Ioannem venit in virtute et spiritu. » *S. Augustinus* (6) c. Iulian. de *Henoch* et *Elia* scribit: « Deus in his duobus ostendit, quid etiam illis, quos dimisit de paradiso, praestaturus esset, si peccare noluissent: inde namque eiecti sunt isti, quo traiecti sunt illi. Ubi etiam hoc eis Dei gratia credimus esse collatum, ne haberent unde dicerent: *Dimitte nobis debita nostra...* Qui sane creduntur ad exiguum temporis redituri in has terras, ut etiam ipsi cum morte confligant, et quod primi hominis propagini debetur exsolvant. » *S. Gregorius M.* (7) dicit: « Ad Zacha-

(1) N. 49. (2) Cap. 35. (3) In Ps. 45.
(4) Hom. 57 (al. 58), in Matth. n. 1.
(5) Comm. in Matth. cap. 17.
(6) Lib. 6, cap. 30 imperf.
(7) Hom. 7 in Evang.

riam de Ioanne Angelus inquit: *Ipse praecedet ante illum in spiritu et virtute Eliae*: quia sicut Elias secundum Domini adventum praeveniet, ita Ioannes praevenit primum: sicut ille praecursor venturus est Iudicis, ita iste praecursor factus est Redemptoris. » *S. Io. Damascenus* (1) agens de temporibus antichristi ait: « Mittentur Henoch et Elias Thesbites, et patrum corda in filios, hoc est, Synagogam ad D. I. Christum et Apostolorum praedicationem convertent, ab eoque trucidabuntur. »

4. Apoc. XI, 3 de Henoch et Elia legitur: *Prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta;* quo in loco *prophetare* non significat vaticinari, sed explicare et interpretari S. Scripturam, vocare gentes, atque Iudaeos ad fidem Iesu Christi, legis divinae observantiam inculcare, antichristo resistere, et fideles contra eius fraudes et persecutiones praemunire. Cum autem per idem tempus (2) saeva antichristi persecutio perdurare dicatur, hac incipiente etiam Henochi et Eliae praedicationem initium sumpturam esse, rectissime cum *S. Augustino* (3) creditur. Expleto autem praedicationis officio sancti isti viri ab antichristo trucidabuntur, ut etiam sanguine suo gloriosum pro Christo testimonium ferant. Legitur enim Apoc. XI, 7 etc.: *Et cum finierint testimonium suum, bestia, quae ascendit de abysso, faciet adversum eos bellum, et vincet illos, et occidet eos. Et corpora eorum iacebunt in plateis civitatis magnae, quae vocatur spiritualiter Sodoma, et Aegyptus, ubi et Dominus eorum crucifixus est. Et videbunt de tribubus et populis et linguis et gentibus corpora eorum per tres dies, et dimidium; et corpora eorum non sinent poni in monumentis. Et inhabitantes terram gaudebunt super illos, et iucundabuntur; et munera mittent invicem, quoniam hi duo prophetae cruciaverunt eos, qui habitabant super terram.* His verbis Henochi et Eliae martyrium narratur, occisionis locus assignatur, nempe urbs Hierosolyma, *ubi Dominus eorum crucifixus est*, et rabies persecutorum describitur vetantium, ne interfectorum corpora sepeliantur. Mox etiam antichristus exterminabitur: Henoch autem et Elias, postquam sanguinem pro Christo tam gloriose fuderint, et iacuerint in plateis insepulti per tres dies cum dimidio, iterum, vocante voce divina, ad vitam revocabuntur, stupentibus omnibus, et ad coelum in nube rapientur. Legitur enim Apoc. XI, 11 etc.: *Et post dies tres et dimidium spiritus vitae a Deo intravit in eos. Et steterunt super pedes suos, et timor magnus cecidit super eos, qui viderunt eos. Et audierunt vocem magnam de coelo dicentem eis: Ascendite huc. Et ascenderunt in coelum in nube, et viderunt illos inimici eorum.* Post haec additur: *Et in illa hora factus est terraemotus magnus, et decima pars civitatis cecidit, et occisa sunt in terraemotu nomina hominum septem millia, et reliqui in timorem sunt missi, et dederunt gloriam Deo coeli.* Constat quidem, haec testimonia aliter explicari ab illis, qui cum *Cl. Bossueto* Apocalypsis vaticinia ad tempora persecutionum ab ethnicis imperatoribus motarum restringunt (4): quamvis autem haec explicatio commendanda sit, negari tamen vix potest Ioannem quaedam etiam de ultimis mundi temporibus praedixisse, et ad haec praecipue caput un-

(1) Lib. 4 orth. fid., cap. 27.
(2) Apoc. 12, 14.
(3) Lib. 1 quaest. evang., q. 21.
(4) V. Calmet. Comm. in Apoc.

decimum spectare, quod Veteres de Henoch et Elia in sensu litterali intellexerunt, quo relicto difficillima est eiusdem interpretatio.

III. *De signis specialibus appropinquantem mundi finem annuntiantibus.*

§ 819. Magni momenti eventus non solum per vaticinia praedici, sed etiam per signa praenunciari solent. Ita extraodinaria, et horrorem incutientia signa praecesserunt urbis Hierosolymae excidium, quod tanquam consummationis saeculi typus recte consideratur. Convenientissimum igitur est, ut etiam appropinquans iudicium extremum per signa quaedam annuncietur. Nam, ait *S. Thomas* (1): « Christus ad iudicandum veniens in forma gloriosa apparebit propter auctoritatem, quae iudici debetur. Ad dignitatem autem iudiciariae potestatis pertinet, habere aliqua indicia, quae ad reverentiam, et subiectionem inducant: et ideo adventum Christi ad iudicium venientis multa signa praecedent, ut corda hominum in subiectionem venturi Iudicis adducantur, et ad iudicium praeparentur, huiusmodi signis praemoniti. » Quia autem solus Deus libere, et contingenter futura praedicere potest, hinc ea tantum signa adducere licet, quae in divina revelatione indigitantur.

1. In S. Scriptura haud obscure praedictum est, quod appropinquante consummatione saeculi fides orthodoxa, et multo magis fides viva, quae per caritatem operatur, in multis defectura sit. Christus enim loquens de vindicta impiorum ait: *Veruntamen Filius hominis veniens, putas, inveniet fidem in terra* (2)? Quibus verbis Christus non dicit, fidem orthodoxam, et Ecclesiam catholicam penitus extinguendam esse, sed solum innuit, se in fine mundi paucos inventurum esse fideles, si comparentur cum infidelium multitudine, qui tunc invenientur. Quod idem etiam Paulus docet, cum asserit, Christum Iudicem non venire, *nisi venerit discessio primum* (3): plurimi nempe deficient aliquando a fide, deficient ab apostolica Petri sede, quae centrum est fidei catholicae, et haec defectio, haec apostasia via erit, et praeparatio adventus antichristi, ac simul primum signum approximationis Christi ad iudicium. Sicuti autem fides, ita et caritas deficiet, et magna corruptio morum ubique observabitur, praedicente Christo: *Quoniam abundavit iniquitas, refrigescet caritas multorum* (4). Homines nempe terrenis tantum bonis inhiantes, et carnis dediti voluptatibus nec monitis, nec promissionibus, nec minis ad poenitentiam commovebuntur, sed obcaecati et obdurati in via perditionis permanebunt. Unde Christus ait: *Sicut factum est in diebus Noë, ita erit et in diebus Filii hominis. Edebant et bibebant, uxores ducebant, et dabantur ad nuptias usque in diem, qua intravit Noë in arcam: et venit diluvium, et perdidit omnes. Similiter sicut factum est in diebus Loth: edebant et bibebant, emebant et vendebant, plantabant et aedificabant; qua die autem exiit Loth a Sodomis, pluit ignem et sulphur de coelo, et omnes perdidit. Secundum haec erit qua die Filius hominis revelabitur* (5). Hinc *Cornelius a Lapide* (6) scribit: « Porro id maxime fiet sub finem mundi ante adventum Christi ad iudicium, cum edent et bibent homines, dabuntque se voluptatibus,

(1) In suppl. 3 p., q. 73, art. 1.
(2) Luc. 18, 8.
(3) II Thess. 2, 3.
(4) Matth. 24, 12.
(5) Luc. 17, 26, etc.
(6) Comment. in Luc. 18, 8.

non cogitantes de iudicio, ut dixit Christus l. cit. Ita *Beda:* Cum Christus, inquit, apparuerit, magna erit raritas electorum; imo tunc fides orthodoxa in multis deficiet (1); *Surgent* enim *pseudo-prophetae, et dabunt signa magna, et prodigia, ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi.* Et ut ait S. Petrus: *Venient in novissimis diebus in deceptione illusores, iuxta proprias concupiscentias ambulantes, dicentes: Ubi est promissio, aut adventus eius* (2)? Quasi dicat: Natura mundum constituit, eadem mundi cursum eodem tenore continet, et semper perpetuabit: non ergo est Deus qui illum incidet, non est numen, quod facta nostra iudicabit et puniet. »

2. Instante consummatione saeculi, plurimas et maximas calamitates in orbe terrarum fore, Christus praedixit. Nam, interrogantibus discipulis: *Dic nobis, quando haec erunt? et quod signum adventus tui, et consummationis saeculi* (3)? inter alia respondit: *Audituri estis praelia, et opiniones praeliorum.... Oportet enim haec fieri, sed nondum est finis. Consurget enim gens in gentem, et regnum in regnum, et erunt pestilentiae, et fames, et terraemotus per loca. Haec autem omnia initia sunt dolorum* (4). *Erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi usque modo, neque fiet* (5). Cf. Luc. c. XXI, v. 9-12. Haec verba quidem recte ad excidium urbis Hierosolymae referuntur, et in isto, ut historia docet, accuratissime adimpleta fuerunt. Nihilominus autem Ss. Patres, et interpretes catholici magno consensu ad consummationem saeculi referunt, et asseverant, quae in typo contigerunt, multo magis in figurato implenda fore. Hinc *S. Chrysostomus* Hom. 1 in II Thess. n. 1 loquens de signis adventus antichristi, « frequentes quoque, et quae explicari non possunt, calamitates, eius esse dicit signum. » Idem propter signa indigitata arbitratus est, finem mundi iam appropinquare; nam, ait in fine Hom. 20 (6) in Matth., « pleraque signa iam perfecta sunt, ac demum Evangelium per totum orbem praedicatum fuit, ac bella, terraemotus, et fames evenerunt; nec magnum iam intervallum est. Sed signa non vides? et hoc ipsum magnum signum est. Neque enim, qui Noë tempore erant, prooemia generalis interitus viderunt, sed interim ludentes, edentes, uxores ducentes consuetaque omnia agentes, sic a terribili illa ultione deprehensi sunt. » Similia habet in fine Hom. 34 (7) in Ioann. *S. Gregorius M.* (8) exponens verba Christi Luc. XXI, vv. 10 et 11 ita loquitur: « Ultima tribulatio multis tribulationibus praevenitur, et per crebra mala, quae praeveniunt, indicantur mala perpetua, quae subsequentur. Et ideo post bella et seditiones non statim finis; quia multa debent mala praecurrere, ut malum valeant sine fine nunciare. Sed cum tot signa perturbationis dicta sint, oportet, ut eorum considerationem breviter per singula perstringamus, quia necesse est, ut alia e coelo, alia e terra, alia ab elementis, alia ab hominibus patiamur. Ait enim: *Surget gens contra gentem;* ecce perturbatio hominum! *Erunt terraemotus magni per loca;* ecce respectus irae desuper! *Erunt pestilentiae;* ecce inaequalitas corporum! *Erit fames,* ecce sterilitas terrae! *Terroresque de coelo, et tempestates;* ec-

(1) Matth. 24, 24. (2) II Ep. 3, 3.
(3) Matth. 24 3 (4) V. 6, etc.

(5) V. 21. (6) Al. 21. (7) Al. 33.
(8) Hom. 35 in Evang.

ce inaequalitas aëris. Quia ergo omnia consummanda sunt, ante consummationem omnia perturbantur, et qui in cunctis deliquimus, in cunctis ferimur, ut impleatur quod dicitur: *Et pugnabit pro eo orbis terrarum contra insensatos* (1). » Ita communiter Patres cap. Matth. XXIV, aut totum, aut saltem praecipuam eius partem ad finem mundi referunt (V. *Calmet* Comment. in Matth. XXIV, v. 3).

3. Inter signa, quae adventum divini Iudicis praecurrere debent in coelis, computanda sunt in primis ea, quae Christus Matth. XXIV, 29 recensuit his verbis: *Statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur; et luna non dabit lumen suum, et stellae cadent de coelo, et virtutes coelorum commovebuntur*. Quod ipsum legitur Luc. XXI, 25 etc.: *Et erunt signa in sole et luna, et stellis, et in terris pressura gentium prae confusione sonitus maris, et fluctuum: arescentibus hominibus prae timore, et expectatione, quae supervenient universo orbi: nam virtutes coelorum movebuntur*. Haec verba *S. Augustinus* in Epist. ad Hesychium de fine saeculi (2) mystice exponit dicens, solem et lunam denotare Ecclesiam, quae tunc temporis sub immanissima antichristi persecutione lumen suum non protendet: emotionem vero stellarum de coelo significare lapsum plurimorum e statu fidei propter antichristi crudelitatem et seductionem. Veruntamen moralis haec interpretatio, licet plausibilis, litteralem tamen sensum non excludit, quem multi Patres, et interpretes amplectuntur. Quod enim factum est, dum Christus in cruce agebat animam, id etiam continget in fine mundi: corpora coelestia splendorem amittent, ac si panno obducerentur, et apparebunt ut saccus cilicinus, iuxta phrasin Apocalypsis (3), tristitiam summam nigrescente colore exprimentis. Stellae duplici ratione e coelo cadere dicuntur: *primo*, quia stellae sub finem mundi obscurabuntur, ut videantur hominibus coelo excidisse; S. Scriptura enim saepe loquitur de rebus, non uti in se sunt, sed uti hominibus videntur, et apparent: *secundo*, quia tot et tantae erunt exhalationes ignitae stellis similes, similesque cometis, et tot ac tanta insolita phoenomena e regione aërea undequaque erunt eruptura, et in terram iaculanda, ut altum sint horrorem incussura. Per *virtutes coelorum*, quae *commovebuntur*, nonnulli omnes Angelos intelligunt, qui stupore corripiendi, et ad commotionem excitandi erunt ob magnitudinem maiestatis divini Iudicis, et ob syndicatus severitatem. Quoniam autem de signo hominibus visibili sermo est, alii respuunt hanc sententiam, et dicunt, sermonem esse de illis Angelis, qui specialem chorum constituunt, *virtutes* nominantur, et quorum ministerium est circa causas universales. Unde ait *S. Thomas* in Suppl. (4), « proprium officium virtutum esse videtur corpora coelestia movere quae sunt causa eorum, quae in natura inferiori aguntur: et hoc etiam ipsum nomen sonat, quia *virtutes coelorum* dicuntur. Tunc ergo movebuntur, quia ab effectu suo cessabunt, ulterius corpora coelestia non moventes. Sicut nec Angeli, ad custodiam hominum deputati, ulterius custodiae officio vacabunt. » Alii denique putant, quod per virtutes coelorum non Angeli intelligantur, sed ipsi coeli, qui solidissimi reputantur, nempe sidera, quae per sae-

(1) Sap. 5, 21. (2) Ep. 199, n. 39.

(3) Cap. 6, v. 12. (4) 3 p., q. 73, art. 3.

cula imperturbato ordine progressa, in fine mundi ordinem suum deserent, vimque ac virtutem suam amisisse videbuntur. — Nonnulli putarunt, haec signa in sole, luna et stellis post resurrectionem carnis adveniente Iudice ventura esse, cuius splendore astra obscurentur, et omnia commoveantur: melius autem cum *Lactantio* (1), et *S. Augustino* in Epist. ad Hesych. dicitur, praedicta signa ante carnis resurrectionem evenire, tum quia in Matthaeo et Luca adventui Iudicis praeponuntur, tum quia Luc. XXI expresse dicitur, homines arescere *prae timore et expectatione eorum, quae supervenient universo orbi*.

4. Matth. XXIV, 14 Christus ait: *Et praedicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe in testimonium omnibus gentibus; et tunc veniet consummatio*. Nonnulli cum *S. Chrysostomo* putant, hoc vaticinium iam ante excidium urbis Hierosolymae impletum fuisse, quia Apostoli statim post acceptum Spiritum sanctum per totum orbem dispersi ubique Evangelium praedicarunt; unde Ps. XVIII, 4 legitur: *In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terrae verba eorum*. Ad Rom.: *Fides vestra annunciatur in universo mundo* (2). Et Col. I, 6: *Quod* (Evangelium) *pervenit ad vos, sicut et in universo mundo est, et fructificat et crescit*. Hoc autem, ut monet *Cornelius a Lap.* (3), intelligendum est vel per hyperbolem vel per synecdochen, quod scilicet per multas et praecipuas orbis partes et provincias praedicatum et divulgatum, et sic vaticinium Christi ex parte impletum sit. Docent autem *S. Hieronymus*, *V. Beda* et plurimi alii veteres et recentiores interpretes, vaticinium Christi plane et plene adimplendum fore ante consummationem orbis; haec enim absolute dicitur consummatio, et ante hanc Evangelium in omnes omnino gentes divulgabitur, et propagabitur, ita ut apud omnes gentes fundentur Ecclesiae, pastores catholici et fideles orthodoxi inveniantur (quod factum non esse ante excidium Hierosolymae, in confesso est): idque fiet *in testimonium omnibus gentibus*, quo scilicet Deus testetur paternam suam in omnes gentes providentiam ac dilectionem, qua nullam gentem licet impiam et barbaram, a Christi fide, salute et gratia exclusit, sed omnes dilexit, curavit, vocavit congruis statisque temporibus, adeoque nihil omisit, quod opus erat ad salvandas omnes gentes: quo proinde pariter in die iudicii condemnet omnes, qui illi credere, et obedire noluerunt. Unde ex hoc Christi oraculo *S. Hieronymus*, *Suarez*, et alii passim docent hoc fore certum signum instantis finis mundi, scilicet praedicationem Evangelii per totum orbem.

5. Inter signa appropinquantis finis mundi recte etiam ponitur *conversio Iudaeorum ad rectam Christi fidem*. Illa etenim promittitur a prophetis. Nam Malach. IV, 5 legitur, Eliam in fine mundi ad hoc esse mittendum, *ut convertat cor patris in filios:* quod repetitur Eccli. XLVIII, 9. Et Christus ipse Matth. XVII, 11 dicit: *Elias quidem venturus est, et restituet omnia;* id est, ait *S. Chrysostomus* (4), « Iudaeorum, qui tunc supererunt incredulitatem corriget: ideoque accuratissime locutus est. Non enim dixit: restituet cor filii ad patrem, sed patris ad filium. Quia enim Iudaei patres erant Apostolorum, hoc sibi vult: restituet ad dogmata

(1) Lib. 7 Inst., c. 16.
(2) Rom. 1, 8. (3) In Matth. 24, 14.
(4) Hom. 57 in Matth., n. 1.

filiorum suorum, hoc est, Apostolorum cor patrum ipsorum, hoc est, animum iudaici generis. » Ose. III, 4 etc. dicitur: *Dies multos sedebunt filii Israël sine rege, et sine principe, et sine sacrificio, et sine altari* etc. *Et post haec revertentur filii Israël, et quaerent Dominum Deum suum, et David regem suum, et pavebunt ad Dominum, et ad bonum eius in novissimo dierum.* Quae verba expendens *S. Augustinus* (1) dicit: « Nihil esse manifestius ad ostendendum, carnales Israëlitas, qui nunc in Christum credere nolunt, postea credituros. » Eodem modo vaticinium Oseae exponunt *Origenes*, *S. Hieronymus* et alii Patres. Denique conversionem Iudaeorum in fine mundi praedicit Paulus Rom. XI, 25 etc., scribens: *Nolo enim vos ignorare, fratres, mysterium hoc (ut non scitis vobis ipsis sapientes), quia caecitas ex parte contigit in Israël, donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israël salvus fieret, sicut scriptum est: Veniet ex Sion, qui eripiat, et avertat impietatem a Iacob.* Hinc constans fuit in Ecclesia traditio, Iudaeos in fine mundi rectam fidem suscepturos esse: cuius traditionis testis est *S. Augustinus* (2) scribens: « Per hunc Eliam magnum mirabilemque Prophetam exposita sibi lege ultimo tempore ante iudicium Iudaeos in Christum verum, id est, in Christum nostrum esse credituros, celeberrimum est in sermonibus cordibusque fidelium, quod evidentissime Scriptura testatur... Cum venerit ergo exponendo legem spiritaliter, quam nunc Iudaei carnaliter sapiunt, convertet cor patris ad filios etc. » Huic quidem doctrinae obstare videntur verba Christi de ficulnea infructuosa, quae erat figura populi iudaici, dicentis: *Nunquam ex te fructus nascatur in sempiternum;* sed haec verba de Iudaeis tunc viventibus intelligi possunt; imo neque de istis omnibus et singulis sumi debent, sed solum de maiori eorum parte; siquidem post adventum Spiritus sancti multi Iudaei fidem Christi confessi sunt. Porro, iuxta *S. Hieronymum*, verba Christi non perpetuam, sed diuturnam tantum maledictionem enunciant. Nam Comment. in Habacuc cap. III ita refert verba Christi: *Non afferes fructum usque in saeculum*, et ait: « Diligenter considera, quid dixerit: *Non afferes fructum usque in saeculum;* non ait: *usque in saecula saeculorum*, sed cum saeculum istud pertransierit, et intraverit plenitudo gentium, tunc etiam haec ficus afferet fructus suos, et omne Israël salvabitur. » Alia difficultas oritur ex verbis Christi (Io. V, 43) et multorum Patrum sententiis, ex quibus manifeste colligitur, Iudaeos maximo numero antichristum secuturos, et pro vero Messia habituros esse. Sed his non obstantibus Iudaeorum conversio in fine mundi est admittenda. Hanc post antichristi occisionem perfici, putant nonnulli. Ita *Calmet* in Diss. de antichr. art. 6 ait: « Antichristo e vivis sublato, iterum paci suae restituetur Ecclesia, et nefarii omnes, qui perditissimum deceptorem secuti fuerint, probro quammaximo afficientur. Iudaei porro sese deceptos tandem intelligentes, et de Messia tamdiu exspectato desperantes, ad Christum eiusque fidem iuxta Scripturas adducentur. » Ast quia, iuxta allata S. Scripturae et Patrum testimonia, conversio Iudaeorum praecipue *Eliae* praedicationi adscribitur, rectius dicitur, Iudaeos ab initio quidem antichristum secutu-

(1) Lib 18 de Civ. Dei, c. 26.

(2) Lib. 20 de Civ. Dei, c. 29.

ros, sed per praedicationem et signa Eliae a sequela antichristi divellendos, et ad Christum convertendos esse.

Usus doctrinae de personis, et signis iudicium extremum praecedentibus.

§ 820. 1. Mirum multis videtur, quare Deus adventum antichristi, et diram eius persecutionem permittat, in qua multi seducentur, a fide deficient, atque peribunt. At cum Apostolo (1) exclamandum est: *Quam incomprehensibilia sunt iudicia Dei! et investigabiles viae eius!* Sicuti Deus quovis tempore homines, etiam iustos, tentari permittit, ut pericula salutis, suamque infirmitatem agnoscentes in humilitate persistant, vigilantiam adhibeant, ad orationem recurrant, mortificationes exerceant, et alia salutis media non negligant, quibus gratia divina obtinetur, et ut ita corroborati, legitime certantes, immarcescibilem coronam gloriae consequantur: ex iisdem rationibus etiam gravissimam antichristi persecutionem permittit. Ex hac ipsa autem permissione specialiter altissima Dei sapientia refulget. Constat enim, etiam iustos a peccatis venialibus immunes non esse, et quandoque pro peccatis mortalibus remissis satisfactionem plenam non praestitisse. Deus ergo vult, ut iusti per gravissimas tentationes, et maximas calamitates perfecte purgentur, et debita sua solvant, quae igne purgatorii, quod in consummatione saeculi cessat, expiari non possunt. At bonitatem quoque Dei admirari debemus, tum quia propter electos dies persecutionis abbreviabuntur, tum quia *Henoch* et *Elias* mittentur, qui fraudes antichristi detegent, eius impietati resistent, et Christianos in recta fide confirmabunt. Hinc monita Christi, quae semper summi momenti sunt, praecipue in fine mundi observanda sunt, nempe: *Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces* (2). At: *Beati, qui audiunt verbum Dei, et custodiunt illud* (3).

2. Signa iam commemorata iudicium extremum praegressura, et appropinquantem consummationem saeculi indicatura esse, dubitare non licet. At negari quoque nequit, plura ex indigitatis signis variis temporibus conspicua fuisse, ex. gr., dum magna fidei et charitatis defectio observaretur, mundus peste, fame, bello et aliis calamitatibus dire opprimeretur, quin tamen finis mundi adventaret. Sed haec sapientissimo Dei consilio contingunt, ut homines quovis tempore salutari timori concutiantur, et sedulo vigilantes ad iudicium subeundum se praeparent. Hunc in finem saepe Ss. Patres appropinquantem antichristi, et aeterni Iudicis adventum fidelibus annunciarunt. Sic *S. Cyprianus* (4) ad Tiberitan. scribit: « Scire enim debetis, et pro certo credere ac tenere, pressurae diem super caput esse coepisse, et occasum saeculi, atque antichristi tempus appropinquasse, ut parati omnes ad praelium stemus, ne quidpiam, nisi gloriam vitae aeternae et coronam confessionis dominicae cogitemus. » *S. Leo M.* (5) ait: « Cum de adventu regni Dei, et de mundi fine ac temporum discipulos suos Salvator instrueret, totamque Ecclesiam suam in Apostolis erudiret: *Cavete*, inquit, *ne forte graventur corda vestra in crapula et ebrietate, et cogitationibus saecularibus*. Quod utique praeceptum, dilectissimi, ad nos spe-

(1) Rom. 2, 33. (2) Matth. 7, 15.
(3) Luc. 11, 28. (4) Epist. 56.

(5) Serm. 8 de ieiun. 10 mens.

cialius pertinere cognoscimus, quibus denuntiatus dies, etiamsi est occultus, non dubitatur esse vicinus. Ad cuius adventum omnem hominem convenit praeparari. » Similia habet *S. Gregorius M.* in Hom. 1 in Evang. Dom. 1 Adv. Ita pariter *S. Martinus, S. Hieronymus, S. Norbertus, S. Bernardus, S. Vincentius Ferr.*, et alii appropinquantem iudicii diem annunciasse leguntur. Et sane reprehendi non possunt, qui iuxta doctrinam revelatam appropinquantis iudicii signa fidelibus proponunt, ut salutari timore repleti vigilent, et se ad reddendam rationem praeparent. Cavendum autem est, ne in publicis institutionibus imprudenter privatis opinionibus ea certitudo adscribatur, quae iuxta consilia divina quoad tempus iudicii extremi haberi nequit.

ARTICULUS II.

De futura corporum resurrectione.

§ 821. 1. Quoniam *statutum est hominibus semel mori* (1), iuxta ordinariam legem etiam in quolibet homine verificatur, quod Eccle. XII, 7 dicitur: *Revertatur pulvis in terram suam, unde erat, et spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum.* Non itaque in nihilum abit corpus, quamvis in tenuissimas particulas dissolvatur (2). Quaeritur autem, an hominum mortuorum corpora semper in hoc statu resolutionis permansura sint? — Ad hanc quaestionem negative respondet divina revelatio, quae docet, quod in fine mundi ante iudicium extremum omnium hominum, iustorum et impiorum corpora ad novam vitam revocanda sint. Divina nempe virtute fiet, ut cuiuslibet corporis partes, ad eiusdem essentiam pertinentes, quomodocunque dispersae fuerint, iterum colligantur, coordinentur, et per novam cum anima coniunctionem vivificentur, ita ut quilibet idem quoad essentiam corpus resumat, quod in morte reliquit. Hoc in sensu corpora defunctorum resurgere dicuntur. Quamobrem *resurrectio* vere ac proprie dicta, de qua hic sermonem instituimus, est corporis per mortem amissi restitutio, et animae cum eodem unio iterata. Si autem ad eius causam efficientem respiciatur, resurrectio dicitur *resuscitatio*, et est opus Dei externum, quo Deus omnes homines mortuos omnipotentia sua revocaturus est ad vitam, restituendo singulis corpora, quae habebant, rursusque animabus uniendo.

2. Dogma catholicum de mortuorum resurrectione quovis tempore vehementer impugnatum fuit, ita ut *S. Augustinus* Enarrat. in Psalmo LXXXVIII (3) dicat: « In nulla re sic contradicitur fidei christianae, sicut de carnis resurrectione » (4). — *Tertullianus* de Praescript. cap. 7 observat, hoc dogma fuisse ab omnibus gentilibus philosophis aut ignoratum, aut impie negatum; ait enim: « Ut carnis resurrectio negetur, de una omnium philosophorum schola sumitur. » Quantum doctrina de resurrectione carnis gentilibus philosophis displicuerit, colligi potest ex Act. XVII, 17 etc., ubi Paulus in Synagoga Iudaeorum disputans exhibetur, et additur: *Quidam autem Epicurei, et stoici philosophi disserebant cum eo, et quidam dicebant: Quid vult seminiverbius hic dicere?... quia Iesum et resurrectionem annuntiabat eis.* Et Paulo in Areopago loquente: *Cum audissent autem resurrectionem mortuorum, quidam quidem irridebant, quidam vero dixerunt: Audiemus te de hoc iterum* (5). Subsequentibus quoque saeculis ethnici philosophi

(1) Hebr. 9, 27. (2) § 748. (3) Serm. 2, n. 7. (4) Cf. lib. de haeres. cap. 18. (5) V. 32.

eosdem sensus praeseferebant; unde *Arnobius* l. 2 c. Gentiles dicit: « Audetis ridere nos, quod mortuorum dicamus resurrectionem futuram. » Extiterunt quidem veteres philosophi, qui speciem quandam resurrectionis admittebant; ex. gr., *Pythagorici*, qui *metempsycosin*, seu animae de uno in aliud corpus transmigrationem defendebant; ast mortuorum resurrectionem, quam divina Revelatio docet, vulgo ethnici anile commentum reputabant. Quod quidem in iis mirandum non est, qui solas naturae vires rationis lumine metiebantur. Mirandum potius, fuisse etiam inter Iudaeos, qui hoc dogma aut ignorarent, aut negarent. Tales fuisse *Sadducaeos*, colligitur ex Matth. XXII, 23 ubi dicitur: *In illo die accesserunt ad eum* (Christum) *Sadducaei, qui dicunt non esse resurrectionem*. Eiusdem erroris arguuntur *Samaritani* ab *Origene* (1), et a *S. Epiphanio* (2). Mirandum autem maxime est, et vehementer dolendum, inter ipsos christianos, quibus clarissima Evangelii lux affulget, non paucos inventos esse, qui certissimam resurrectionis carnis veritatem praefracte negarent. Iam S. Paulus I Cor. XV, 12 graviter expostulat quosdam, qui resurrectionem negabant. Idem Apostolus epist. ad Timoth. impietatis arguit: *Hymenaeum et Philetum, qui a veritate exciderunt dicentes, resurrectionem esse iam factam, et subverterunt quorundam fidem* (3), videlicet, ut explicat *S. Thomas* (4) putantes, omnia quae in Scripturis de resurrectione dicuntur, « esse resurrectionem animarum, quae iam facta est, » per resurrectionem Christi iuxta illud Apostoli: *Si consurrexistis cum Christo, quae sursum sunt quaerite* etc. (5). — Post Apostolorum tempus latius haec haeresis propagata est. *Tertullianus* lib. de Resurr. carnis (6) *Marcionem, Apellem, Valentinum, Basilidem* et *Saturninum* propter negatum resurrectionis dogma appellat *novos Sadducaeos*. *S. Epiphanius* in haeresibus (7) *Archonticos, Marcionem, Bardesanem* et *Hieracem* ad Hymenaei et Phileti nugas accessisse affirmat. *S. Augustinus* lib. de Haeres. inter eos haereticos, « qui non putant, resurrectionem esse futuram, » enumerat *Simonianos, Valentinianos, Caianos, Cerdonianos*, ac *Severianos*. Huius erroris accusatus etiam fuit *Origenes* a *Methodio* in tract. de Resurr. mort., a *S. Epiphanio* (8) et a *S. Hieronymo* in lib. contra Ioann. Hierosol. (9); fuisse tamen qui *Origenem* ab hoc errore purgarent, memorat *S. Augustinus* (10). Certum autem est, *Manichaeos* corporum resurrectionem tanquam fabulam reiecisse, quia nullam materiam dignam salute existimarunt; quod testantur *S. Augustinus, S. Epiphanius, Theodoretus, Nicetas* et alii de Manichaeis tractantes. Eundem errorem tenuerunt *Priscillianistae, Albigenses* et alii, qui Manichaeorum errores ex orco revocarunt. Recentiori aevo eiusdem corporis resurrectionem negarunt *Anabaptistae*, et plures ex *Socinianis* et *Arminianis*. Sic inter Socinianos celeber theologus *Valentin. Smalcius* (in exam. 100 errorum) ait: « Corpora haec, quae nunc circumferimus, resurrectura non credimus. » Idem docuit *Io. Clericus*, Arminianus, in Notis ad Grotium (11). — *Ben. Spinoza* in tract. theol. polit. (12) resurrectionem ut pharisaicum com-

(1) In Matth. 22. (2) Haer. 9.
(3) II. Tim. 2, 17. (4) Lect. 3.
(5) Coloss. 3, 1. — Cf. S. Thomas lib. 4, c. Gent., c. 75. (6) C. 2.
(7) 11, 42, 56 et 67. (8) Haer. 64, n. 1.
(9) N. 26. (10) Lib. de haeres., n. 43.
(11) De verit. Relig. lib. 2, § 10:
(12) Cap. 10.

mentum explodit. Idem fere sentiunt nostrorum temporum *Pseudo-Philosophi, Atei, Panteistae, Naturalistae, Rationalistae* etc.; quos, mirum non est hoc mysterium negare, cum caetera divinae Revelationis dogmata inficientur, omniaque reiiciant, quae infirma sua ratione comprehendere et comprobare non valent. Ast dogma de resurrectione hostes expertum est quamplurimos non tantum inter illos, qui aperte ad incredulorum castra transierunt, sed etiam inter recentiores protestantium theologos, qui, christiano nomine retento, omnem suam theologiam ad rationalistarum placita exigunt. Hi, si quae obstant Scripturae loca, ea nova exegesi facili negotio pervertunt; aut suo accommodationis systemate armati contendunt, Christum, ut hominum ingenio, et praeiudiciis se accommodaret, sub imagine resurrectionis, quam Iudaei passim credebant, animae immortalitatem inculcasse.

3. Inter adversarios dogmatis etiam numerandi sunt, qui mortuorum resurrectionem aliquatenus quidem admittunt, ex parte autem negant. Tales *imprimis* sunt illi, qui asserunt, pios tantum aliquando surrecturos esse, male interpretantes verba Ps. I, 6 *Non resurgent impii in iudicio*. Teste *Calmet* (1) Iudaeorum nonnulli, haud omnes omnino homines, sed Israëlitas tantummodo praeter flagitiosissimos, ad vitam revocandos esse, docuerunt. *Secundo* inter errantes recensendi sunt omnes, qui negarunt, idem hoc, quod nunc gerimus, corpus suscitandum esse. Huius erroris accusantur *Origenistae*, nonnisi corpus aëreum in resurrectione admittentes, prout observat *Huetius* (2). Eodem implicatus fuit *Eutychius* Patr. CPtanus, quem *Gregorius M.* ad confessionem verae catholicae doctrinae reduxit. Idem error inter novatorum sectas, praecipue in Anglia, asseclas invenit. *Tertio* demum inter praesentis dogmatis hostes numerandi sunt, qui non unam, sed duplicem resurrectionem statuerunt, unam piorum, et alteram impiorum; docuerunt nempe, prius resurrecturos esse pios, ac mille annis cum Christo regnaturos in terra, et postea demum resuscitandos esse impios, ut iudicium subeant extremum. Huius erroris patroni *Chiliastae, Milliarii* seu *Millenarii* dicuntur.

4. Quanti momenti sit dogma de resurrectione, declarat ipse Apostolus dicens: *Si resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit. Si autem Christus non resurrexit, inanis est ergo praedicatio nostra, inanis est et fides vestra* (3). Negata ergo mortuorum resurrectione concutitur fides, et tollitur spes Christianorum. Christiani enim sumus non propter praesentis vitae bona, sed futurae: Quod si, ait Paulus, *in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus* (4). Cum ergo omnis spes Christianorum in futurum saeculum protendatur, sane consequens est, resurrectionem mortuorum in praecipuis fidei nostrae dogmatibus habendam esse, utpote per quam bonorum futuri saeculi plene participes efficimur. Hinc *Tertullianus* (5) dicit: « Fiducia Christianorum resurrectio mortuorum. » *S. Cyrillus Hieros.* (6) inquit: « Radix totius bonae operationis est spes resurrectionis. » *S. Augustinus* Sermo 4 in Feria II Pasch. ait: « Propria fides Christia-

(1) In Diss. de mort. resur.
(2) Origenian. lib. II, c. 2, q. 9.
(3) I Cor. 15, 13, etc. (4) Ibid. v. 19.
(5) Lib. de resur. carnis, c. 1.
(6) Catech. Illum. 18.

norum est resurrectio mortuorum. » Et Enarr. in Ps. CI (1) inquit: « Resurrectionem aufer, illico Christianismum evertis. » *Theophylactus* (2) scribit: « Dogma de resurrectione veluti fundamentum est universae fidei. » Ut igitur doctrina de resurrectione mortuorum rite pertractetur, quae sicut gravissimi est momenti, ita plurimos habet adversarios, 1° *huius resurrectionis veritas ex Revelatione probatur; 2° eiusdem possibilitas, et convenientia ex ratione demonstratur;* 3° *dotes corporum gloriose resurgentium ostenduntur; 4° aliae quaestiones theologicae ad hanc materiam spectantes solvuntur,* ac demum 5° *resurrectionem carnis unam esse evincitur, atque sententia Chiliastarum seu Millenariorum evertitur.*

Nota. Resurrectio mortuorum a Patribus graecis vocatur ἀνάστασις. Sed aliis quoque nominibus a Graecis et Latinis insignitur. Dicta est aliquando *regeneratio*, dicente Christo: *In regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede maiestatis suae,* etc. (3); vocatur etiam *adoptio* et *redemptio*, scribente Paulo: *Adoptionem filiorum expectantes, redemptionem corporis nostri* (4). Quae loca expendens *S. Augustinus* (5) inquit: « Regenerationem quippe hoc loco, ambigente nullo, novissimam resurrectionem vocat (Dominus), quam Paulus quoque Apostolus et *adoptionem* et *redemptionem* nuncupat. »

I. *Futurae corporum resurrectionis veritas ex revelatione probatur.*

§ 822. Fatendum profecto est, doctrinam de resurrectione carnis continere dogma purum, cuius certitudo ex sola revelatione divina hauritur, verumque mysterium, cuius intrinsecum modum etiam post factam revelationem ratio humana perfecte comprehendere non valet. Quantum autem hac in re mens humana caecutit, tantum lux revelationis divinae resplendet, et rationalibus quibusvis dubiis locum occludit. Haec enim clarissime docet, omnes homines defunctos, iustos et impios, cuiuscumque aetatis, sexus, populi, aut nationis fuerint, in fine mundi resurrecturos, eorumque animas cum iisdem, quod substantiam attinet, corporibus uniendas esse, quae in morte reliquerunt. Dogma hoc catholicum *ex S. Scriptura* tum *veteris*, tum *novi Testamenti*, *ex Ss. Patribus*, et *ex aliis monumentis ecclesiasticis* probatur.

A. *Argumenta ex S. Scriptura veteris Testamenti deprompta.*

§ 823. 1. Iam in periodo patriarchali egregium prostat de carnis resurrectione testimonium in verbis Iobi cap. XIX, v. 25 etc., dicentis: *Scio enim, quod Redemptor meus vivit, et in novissimo die de terra surrecturus sum; et rursum circumdabor pelle mea, et in carne mea videbo Deum meum; quem visurus sum ego ipse, et oculi mei conspecturi sunt, et non alius; reposita est haec spes mea in sinu meo.* Haec verba adeo clara visa sunt *S. Hieronymo*, ut dicere non dubitaverit in ep. ad Paulin. (6): « Resurrectionem corporum sic prophetat, ut nullus de ea vel manifestius, vel cautius scripserit. » De resurrectione carnis eadem verba intellexerunt *S. Cyprianus*, *S. Cyrillus Hier.* (7), *S. Augustinus* (8) et alii Patres et Interpretes catholici sat communi consensu. Ast nihil inten-

(1) Serm. 2, n. 7. (2) In I Cor. 15, 13.
(3) Matth. 19, 28. (4) Rom. 8, 23.
(5) Lib. 3 contra 2 Epist. Pelag., cap. 3.

(6) N. 8. (7) Catech. 18.
(8) Lib. 22 de Civ. Dei, c. 29.

totum reliquerunt neoterici quidam interpretes, praesertim inter protestantes, ut nobis eriperent celeberrimum hunc Iobi textum, per quem adstruitur recepta apud veteres resurrectionis fides. Adnituntur isti totum hunc locum exponere de spe, quam, ut dicunt, alebat Iob de recuperanda sanitate, et de restitutione sua in pristinum felicem statum. Sed hanc interpretationem spuriam, et prorsus falsam esse, gravissima momenta ostendunt. Id enim ostendit: 1° magnificum prooemium, quod Iob verbis suis praemittit: ait enim v. 23 et 24: *Quis mihi tribuat, ut scribantur sermones mei? quis mihi det, ut exarentur in libro stylo ferreo et plumbi lamina, vel celte sculpantur in silice?* Restitutio autem sanitatis, et fortunae temporalis tanti profecto momenti non erat, ut tam solemni ratione memoriam eius ad posteros transmittere optaret. Hinc *Michaëlis*, interpres protestans, in suis observationibus pro indoctis dicit: « Qui contendunt, Iobum cap. XIX, v. 25 etc., in hac vita reditum melioris fortunae expectare, non solum eius verbis maximam vim inferre, sed etiam admittere debent, Iobum in sua professione, quam posteritatis memoriae traditam esse cupit, cunctis prioribus suis sermonibus contradicere, et quidem in re principali. Verba autem Iobi retractationem nullatenus praeseferunt. » 2° Iob de laetitiae obiecto, de quo loquitur, certam fidem, et firmissimam spem habuit, quod commonstrant eius verba: *Scio..... quod... de terra surrecturus sum* etc., *reposita est haec spes mea in sinu meo.* Ast de recuperanda sanitate corporali tam certam notitiam, ac adeo firmam spem non habuit, sed de illa iam penitus desperaverat; nam cap. VII, v. 16 dixit: *Desperavi, nequaquam ultra iam vivam! parce mihi, nihil enim sunt dies mei:* cap. XVII, v. 1: *Spiritus meus attenuabitur; dies mei breviabuntur, et solum mihi superest sepulcrum;* et cap. XIX, v. 10: *Destruxit me undique, et pereo, et quasi evulsae arbori abstulit spem meam.* Non ergo de recuperandae sanitatis spe eiusdem capitis verba v. 25 etc. intelligi possunt. 3° *Eliphaz* iam c. V, v. 18 et seq. Iobum per spem recuperandae sanitatis et prosperae fortunae consolari conatus est; at Iob cap. VI solatium istud reiecit, et moriendi desiderium manifestavit dicens v. 8 etc.: *Quis det, ut veniat petitio mea, et quod expecto tribuat mihi Deus? Et qui coepit, ipse me conterat; solvat manum suam, et succidat me!* Cap. X, 1: *Taedet animam meam vitae meae.* Non ergo in hac vita restaurationem sanitatis et fortunae desideravit et expectavit, sed mortem desideravit, et praemium in altera expectavit: unde non dixit: post modicum tempus (1), sed *in novissimo die*, non de sterquilinio aut lecto, sed *de terra surrecturus sum.* 4° Hunc sensum postulat contextus. *Baldad* enim Iobum occultis delictis contaminatum putans c. XVIII, graphice describit mortem peccatoris pessimam, et concludit (v. 21): *Haec sunt ergo tabernacula iniqui, et iste locus eius, qui ignorat Deum.* Ad istam criminationem respondet Iob dicendo, se mortem non timere, sibi Deum in altera vita non iratum vindicem, sed benignum Redemptorem fore, seque gloriosam tandem resurrectionem, et beatam Dei visionem pleno iure expectare. 5° Perperam adversarii contra nos provocant ad textum hebraicum. Hic enim litteraliter sic vertitur: *Ego novi vindicem meum viventem, et postea* (seu *postremum*) *super pulverem sta-*

(1) Iob 42, 10, etc.

turum (seu *adstabit*), *et postquam cutem meam corroserint*, seu *consumpserint* (scilicet corrodentes, seu consumentes vermes) *hanc* (hanc ossium meorum compagem, corpus meum), *tamen e carne mea* (id est, corpore meo redintegrato) *videbo Deum*. *Quem ego videbo mihi* (scilicet propitium in bonum meum), et *oculi mei viderunt* (nempe *videbunt*, per hebraismum ponitur praeteritum pro futuro) *et non alius* (seu alius mei loco). *Defecerunt renes mei in sinu meo* (prae vehementi Deum videndi desiderio). — Ex quibus patet, versionem vulgatam optime exprimere sensum Iobi, quamvis maiorem adhuc vim praeseferat hebraicus textus. Testatur enim Iob spem suam, ut observat *Pareau* apud *Rosenmüller* (in hunc locum), et quidem duplicem; unam de vindicta Dei in censores iniquos aliquando post suam mortem, ut opinabatur quidem, proximam, exercenda, alteram, de favore Dei sibi una cum meliori vita restituendo. « Itaque, ait citatus auctor, imagine usus est, qua nulla gravior excogitari potest, nulla in summa brevitate locupletior, nulla denique, quae spem animo Iobi comprehensam, et conspectui totam simul subiiciat, Deum immortalem, ipsique per omnium hominum aetates secuturas superstitem collocat veluti iuxta suas reliquias, sive iuxta sepulcrum, quo illae condendae essent. Ibi igitur fingit stare Deum, qui non tantum stricto gladio mortuum se custodiat, quo defendat ab aliorum contemptu et vituperio... sed vero, qui simul etiam pulveri suo advigilet perpetuo, ex eo novum iterum hominem formaturus. Enimvero hoc quoque noverat Iobus, se iamiam depositurum esse corpus hoc tabe, vermibusque consumptum, atque obsoletae vestis instar exuturum suam carnem, totamque adeo mortalitatem suam nunquam denuo induendam. Cumque ex sepulcro redivivus egrederetur, tum Deum sibi etiamnum adstantem visurus esset, qui ipsum mox benigne ad se reciperet, nec de pristina in ipsum inimicitia quidquam servasset. » (Cf. *Perrone* tractat. de Deo Creatore P. 3, cap. 7 in nota ad n. 851).

2. Resurrectio carnis praeclare describitur Ezech. cap. XXXVII, v. 3 et seq., ubi legitur, Prophetam in spiritu deductum fuisse in campum plenum ossibus mortuorum. *Et* (Deus) *dixit ad me: Fili hominis, putasne, vivent ossa ista? Et dixi: Domine Deus, tu nosti. Et dixit ad me: Vaticinare de ossibus istis, et dices eis: Ossa arida, audite verbum Domini. Haec dicit Dominus Deus ossibus his: Ecce ego intromittam in vos spiritum, et vivetis. Et dabo super vos nervos, et succrescere faciam super vos carnes, et superextendam in vobis cutem; et dabo vobis spiritum, et vivetis, et scietis, quia ego Dominus. Et prophetavi, sicut praeceperat mihi: factus est autem sonitus prophetante me, et ecce commotio: et accesserunt ossa ad ossa, unumquodque ad iuncturam suam. Et vidi, et ecce super ea nervi, et carnes ascenderunt: et extenta est in eis cutis desuper, et spiritum non habebant. Et dixit ad me: Vaticinare ad spiritum, vaticinare, Fili hominis, et dices ad spiritum: Haec dicit Dominus Deus: a quatuor ventis veni, spiritus, et insuffla super interfectos istos, et reviviscant. Et prophetavi, sicut praeceperat mihi: et ingressus est in ea spiritus, et vixerunt: steteruntque super pedes suos exercitus grandis nimis valde.* Quis haec legens non confitebitur, resurrectionem carnis, seu resuscitationem mortuorum, quae fit virtute divina, ad captum humanum quasi

per partes his verbis clarissime describi? Ast nonnulli putant, in verbis Ezechielis nonnisi imaginem, seu similitudinem exhiberi, sub qua liberatio Iudaeorum e captivitate babylonica, et restitutio regni iudaici repraesentetur, quia citatis verbis immediate v. 11 subiungitur: *Et dixit ad me: Fili hominis, ossa haec universa domus Israël est; ipsi dicunt: Aruerunt ossa nostra, et periit spes nostra, et abscissi sumus* etc. Attamen longe solidior est interpretatio eorum, qui dicunt, verba Ezechielis a v. 3-10 in sensu litterali de resurrectione carnis intelligenda esse. Quoniam enim Iudaei dubitabant, an Deus ipsos liberare, et eorum regnum restituere posset, Deus provocat ad veritatem Iudaeis ex Revelatione notam, idest, ad resurrectionem carnis, et per Prophetam suum ita argumentatur: si aliquando mortuorum ossa vivificare valeo, multo magis vos vivos liberare, et in patriam vestram reducere potero. Hinc *Tertullianus* (1) contendit, citatum Ezechielis testimonium litteraliter de resurrectione carnis intelligendum esse, et allegorice tantum ad restitutionem regni Israëlitici referri. Haec fuit etiam sententia *S. Iustini* (2), *S. Cypriani* (3), *S. Cyrilli Hier.* (4), *S. Augustini* (5). Ast vis argumenti non infringitur admittendo, in verbis Ezechielis per figuram seu similitudinem regni iudaici restitutionem exhiberi. Nam similitudo non sumitur nisi a re, ad minus viris piis doctisque nota, atque ab omnipotenti, omniscioque Numine ut vere (saltem aliquando) existenti agnita. Quamobrem *S. Hieronymus*, quamvis non improbet dictam interpretationem, addit tamen: « Nunquam poneretur similitudo resurrectionis ad restitutionem israëlitici populi significandam, nisi staret ipsa resurrectio, et futura crederetur » (6). Et *Theodoretus* in eundem Prophetam (7) dicit: « Haec, quae Ezechiel vidit, fuisse non solum revocationis Iudaeorum, in pristinum statum, sed etiam resurrectionis omnium hominum figuram. »

3. Dan. XII, 1 etc. dicitur: *Veniet tempus, quale non fuit ab eo, ex quo gentes esse coeperunt, usque ad tempus illud. Et in tempore illo salvabitur populus tuus omnis, qui inventus fuerit scriptus in libro. Et multi de his, qui dormiunt in terrae pulvere, evigilabunt; alii in vitam aeternam, et alii in opprobrium, ut videant semper*. Haec verba a Ss. Patribus, et theologis catholicis rectissime de carnis resurrectione intellecta fuerunt, quia tempus futurum prorsus singulare praedicitur, salus scriptis in libro promittitur, et aliis vita aeterna, aliis opprobrium sempiternum adiudicatur. Dicuntur quidem *multi* evigilare; sed multi (usitata phrasi Scripturae) pro *omnibus* positum est, ut notat *Theodoretus*, *S. Augustinus* lib. 20 de Civ. Dei (8), et *S. Hieronymus* Comment. in Ezech. XXXVII; ubi hoc appellat *robustum testimonium* ad probandam resurrectionem, quod nullam habeat dubitationem. Nihilominus nonnullis neotericis interpretibus placuit verba Danielis de reditu Iudaeorum in patriam, vel de cessatione persecutionis Antiochi exponere. Sed praeterquam quod verbis prophetae sine causa maxima vis inferri debeat, ex dicta interpretatione etiam absonus sensus prodit, quod aliqui revertantur in patriam, vel a

(1) Lib. de resur. carnis, cap. 29.
(2) Apol. 2. (3) Lib. 3 ad Quirin., c. 58.
(4) Catech. 18.
(5) Lib. 3 de doctr. christ., c. 34.
(6) V. Comment. in Ezech.
(7) Sect. 15. (8) Cap. 25.

persecutione liberentur *in opprobrium*, *ut videant semper*. — Danielis verba de resurrectione intelligenda esse, ipse *Spinoza* negare ausus non est, teste *Buddaeo* (1).

4. Isa. XXVI, 19 legitur: *Vivent mortui tui, interfecti mei resurgent: expergiscimini, et laudate, qui habitatis in pulvere, quia ros lucis ros tuus*. Clarius versio LXX habet: *Surgent mortui, et resurgent, qui in monumentis sunt*. Quem textum de resurrectione exponunt *Tertullianus* lib. de Resurr. carn. (2), et *S. Augustinus* lib. cit. de Civ. Dei (3), et interpretes catholici passim. Idem dicendum est de eiusdem Prophetae vaticinio cap. LXVI, 14: *Videbitis, et gaudebit cor vestrum; et ossa vestra quasi erba germinabunt: et cognoscetur manus Domini servis eius, et indignabitur inimicis suis:* quibus verbis ad probandam resurrectionem carnis utuntur *S. Irenaeus* contra haer. (4), *Tertullianus* lib. cit., *S. Augustinus* l. c. (5), et alii merito sane, quia statim subdit Propheta praedictionem generalis iudicii (6). Quod si haec verba similitudinem continent, iuxta principia supra allata manet argumentum. — Futuram resurrectionem etiam *Oseas* innuit dicens: *Dominus cepit nos, et sanabit nos... vivificabit nos post duos dies; in tertia suscitabit, et vivemus in conspectu eius* (7). Libri Sapientiae Auctor *visitationis* nomine, ut plurimum, resurrectionem indicat, ut dum dicit: *Iustorum animae in manu Dei sunt... spes illorum immortalitate plena est... Et in tempore visitationis ipsorum refulgebunt, et iudicabunt nationes* (8). Ecclesiasticus de Israëlis iudicibus agens cap. XLVI, v. 14 orat, *ut sit memoria illorum in benedictione, et ossa eorum pullulent de loco suo*, id est, de sepulcro. (Cf. *Calmet* in Dissert. de resurrectione).

5. Perpensis Scripturae testimoniis iam citatis, mirum non est, firmam fuisse inter Iudaeos fidem de futura carnis resurrectione. Hanc praeclare testantur fratres Machabaei, qui sub Antiocho martyrium sustinuerunt; quorum secundus impio regi dixit: *Tu quidem, scelestissime, in praesenti vita nos perdis; sed Rex mundi defunctos nos pro suis legibus in aeternae vitae resurrectione suscitabit* (9). Tertius similiter linguam, et manus carnifici porrigens inquit: *E coelo ista possideo, sed propter Dei leges nunc haec ipsa despicio, quoniam ab ipso me ea recepturum spero* (10). Quartus item ait: *Potius est ab hominibus morti datos spem expectare a Deo, iterum ab ipso resuscitandos; tibi enim resurrectio ad vitam non erit* (11). Celebre est etiam sacrificium II Macb. XII, 43, quod Iudas Machabaeus *bene et religiose de resurrectione cogitans* obtulit pro peccatis defunctorum: ubi v. 44 additur: *Nisi enim eos, qui ceciderant, resurrecturos speraret, superfluum videretur et vanum orare pro mortuis*. Martha quoque eandem fidem professa est, de Lazaro recens defuncto dicens: *Scio, quia resurget frater meus in resurrectione in novissimo die* (12). Denique Paulus coram praeside romano professus est: *Spem habens in Deum, quam et hi ipsi* (Iudaei tunc praesentes) *expectant, resurrectionem futuram iustorum et iniquorum* (13).

Nota. Argumenta allata multiplici modo ab adversariis impugnantur.

Obi. I. In S. Scriptura V. T. re-

(1) Inst. theol. lib. 2, c. 3.
(2) Cap. 31. (3) Lib. 20, cap. 25.
(4) Lib. 5, cap. 15. (5) Cap. 21.
(6) V. 15 et seq. (7) Cap. 6, v. 2.

(8) Cap. 3, v. 1, etc. (9) II Machab. 7, 9.
(10) V. 11. (11) V. 14.
(12) Io. 11, 24.
(13) Act. 24, 14.

surrectio carnis aperte negatur. Nam Iob XIV, 12 dicit: *Homo, cum dormierit, non resurget; donec alteratur coelum, non evigilabit nec consurget de somno suo*. Ps. LXXVII, 39 Deus pepercisse dicitur Israëlitis, eoquod *recordatus est, quia caro sunt, spiritus vadens, et non rediens*, nempe ad corpus suum. Sap. XVI, 14 legitur: *Cum exierit spiritus, non revertetur, nec revocabit animam, quae recepta est;* et Eccle. III, 19: *Unus interitus est hominis et iumentorum, et aequa utriusque conditio:* iumenta porro non resurgent.

Resp. Loca citata, et quae huius generis inveniuntur, intelligenda sunt de hoc tempore, quod usque ad finem mundi fluit, quo certe tempore non amplius anima corpori copulabitur. Quocirca recte dixit Iob: *Donec atteratur coelum*, scilicet, ut explicat *S. Thomas* Comment. in hunc locum, donec immutetur coelum, quod erit in fine mundi. In Ps. cit. Deus dicitur pepercisse populo suo, spectata ipsius infirmitate et vitae brevitate; talem enim esse sensum verborum, ex contextu patet, nec proinde illa pertinent ad praesens argumentum. Sap. XVI opponitur infirmitas hominis virtuti Dei; dicitur enim, hominem posse quidem alium occidere, sed non efficere, ut spiritus revertatur, et vita restituatur. Deus autem v. praec. dicitur *habere vitae et mortis potestatem: et deducere ad portas mortis, et reducere*. Quod Ecclesiasten attinet, nonnulli putant, quod l. c. non ex sensu suo loquatur, sed potius ex impiorum persona, qui immortalitatem animae negant; quodsi ex sensu suo loquatur, comparationem instituit inter corpora hominum et corpora iumentorum in praesenti vita; ac docet, aequam esse hominum et iumentorum conditionem quoad vitae huius aerumnas et interitum, seu mortem: sicut autem ideo non negat animam immortalem, ita nec resurrectionem (Cf. *Calmet*).

Obi. II. Iudaei crediderunt, iustos tantum, aut solos Israëlitas resurrecturos esse: quorum sententiae suffragatur S. Scriptura. Nam Ps. I, 5, dicitur: *Non resurgent impii in iudicio, neque peccatores in concilio iustorum*. Is. XLIII, 17 de impiis legitur: *Simul obdormierunt, nec resurgent*. II Mach. VII, 14 quartus septem fratrum ita tyrannum allocutus est: *Tibi resurrectio ad vitam non erit*. Denique Dan. XII, 2 non *omnes*, sed *multi de his, qui dormiunt in terrae pulvere*, dicuntur *evigilare*.

Resp. Verba Psalmistae ad summum ostendunt, impios ad gloriam non resurrecturos esse, ut ex subsequentibus verbis colligitur: *Neque peccatores in concilio iustorum, quoniam novit Dominus viam iustorum, et iter impiorum peribit*. Omnis autem difficultas evanescit, si legatur textus hebraicus, in quo pro *non resurgent* habetur verbum, quod significat *non subsistent*, seu *non erecti stabunt impii in iudicio*, id est, licet resuscitati, non audebunt caput et frontem attollere (1). Idem dicendum est de textu Isaiae, in quo Propheta loquitur de Pharaone, et eius militibus, qui in mari rubro perierunt, et emergere non poterant. Antiocho apertissime resurrectio *ad vitam*, seu *ad gloriam* negatur. In textu Danielis non negatur, omnes resurrecturos esse; quia *multi* opponuntur *paucis*, non *omnibus;* omnes enim vel pauci, vel multi esse possunt: quinimo clare asseritur, iustos et impios resurrecturos esse, dum dicitur: *Multi evigilabunt, alii in vitam aeternam, alii in opprobrium*.

(1) V. Calmet et Lorinum S. I. in hunc locum.

Obi. III. Si Iudaei fidem resurrectionis habuerunt, hanc non ex divina revelatione didicerunt, sed eam hauserunt ex doctrina *Zoroastri*, aut ex commentis populorum barbarorum, qui iusta divini Numinis idea destituti, pro sua ruditate putarunt, futuram vitam similem praesenti fore, atque ideo corpus quoque restituendum, et cum animabus uniendum esse.

Resp. Iudaeos fidem resurrectionis ex divina revelatione hausisse, ostendunt testimonia biblica iam citata; neque dubitare licet, dogma de resurrectione iam Patriarchis revelatum, et per oralem traditionem ad posteros propagatum fuisse (1). Mere gratuita autem dicenda est assertio adversariorum, quae vel ex ipsa rei natura destruitur. Imprimis enim ipsi coniecturis ex solo systemate rationalistico depromptis nituntur; nec ullum proferunt argumentum vel levissimum, quo illas fulciant. Insuper quo populus rudior et incultior est, eo minus idoneus est ad excogitandam corporum resurrectionem, quae, ipsis adversariis fatentibus, longe excedit mentis nostrae captum. Hinc si qui fuerint populi, qui admiserint huiusmodi dogma, ipsum profecto ut alia non pauca ex antiqua traditione acceperunt. Idem dicendum est de *Zoroastro*, Iosiae Iudaeorum regi coaevo, qui resurrectionis veritatem a Iudaeis hausit, ingenio autem suo postea usque ad fabulas corrupit. Absurdum igitur est, et ab omni veritate alienum, Iudaeos ex Zoroastrica doctrina suam resurrectionis fidem hausisse. Etenim, praeterquam quod longe ante Zoroastrum Iob eam apertissime profitetur, nunquam Sadducaei eiusmodi exceptionem, quod sciamus, adversus Pharisaeorum doctrinam obiecerunt; et, quod caput est, Christus Dominus, redarguens hos ipsos Sadducaeos, non dixit illis: *Erratis, nescientes doctrinam Zoroastricam*, sed: *Erratis, nescientes Scripturam neque virtutem Dei* (2).

Obi. IV. *S. Chrysostomus* non uno in loco, resurrectionis mysterium fuisse Hebraeis ignotum, asserit. Verba Iobi XIX, 25 non de resurrectione carnis intelligit: imo in Epist. 1 ad Olymp. n. 8 scribit de Iobo: « Hic, cum et probus vir esset, et de resurrectione nihil exploratum haberet etc. » Idem repetit in Hom. 33 in Matth. (3). Similiter in Hom. 1 de Lazaro dicit, mendicum istum ne de resurrectione quidem quidquam philosophari potuisse. Et in Hom. 22 in Epist. ad Hebr. loquens de antiquis iustis, illos « nihil de resurrectione scivisse » inquit.

Resp. *S. Chrysostomus* usus est versione LXX in qua resurrectio carnis non tam clare exprimitur, ut in textu hebraico et in Vulgata. Caeterum theologi monent, *S. Chrysostomum* hac in sententia a communi doctorum sensu recessisse, et ideo in eadem ab ipso recedendum esse. Alii autem dicunt, ipsum docuisse solummodo, fidem resurrectionis fuisse in V. T. obscure, et in aenigmate revelatam, in novo autem clare, manifeste, et omnino luculenter se, suamque mentem explicat S. Doctor in Hom. 3 inter undecim recens inventas, et tomo 12 insertas. Ibi enim nonnulla affert argumenta, ut probet, spem resurrectionis antiquis Patriarchis fuisse datam, sed « obscuram, et in aenigmate, ut quandam mortis consolationem haberent. Clare autem, manifeste, omnino et in veritate per Unigenitum Dei Filium resurrectionem futuram revelatam esse. »

(1) Cf. Th. gen. § 75, et § 166.

(2) Matth. 22, 29.

(3) Al. 34, n. 3.

B. *Argumenta ex S. Scriptura N. T. petita.*

§ 824. 1. Christus ipse futuram carnis resurrectionem clarissimis verbis revelavit. Matth. XXII, 28 etc., Sadducaeos refellit resurrectionem negantes. Istis enim quaerentibus, cuius sit mulier in resurrectione, quae septem habuit viros, respondit: *Erratis nescientes Scripturas, neque virtutem Dei; in resurrectione enim neque nubent, neque nubentur, sed erunt sicut Angeli Dei in coelo:* quibus verbis errorem Sadducaeorum revelationi divinae contrarium declarat, et non solum resurrectionem futuram affirmat, sed etiam resuscitatorum hominum statum a nuptiis alienum dicit. Dein (v. 31) dogma resurrectionis confirmat his verbis: *De resurrectione autem mortuorum non legistis, quod dictum est a Deo dicente vobis: Ego sum Deus Abraham et Deus Isaac et Deus Iacob? Non est Deus mortuorum, sed viventium: omnes enim vivunt ei* (1). Hi ergo Patriarchae, licet hominibus mortui, Deo tamen vivunt quoad animas, quas Deus per omnipotentiam suam corporibus iterum coniunget, et hinc toti vivunt Deo hac resurrectionis spe certissima: Sadducaei nempe negabant animae immortalitatem, et ideo corporum quoque resurrectionem: Christus e contra ex Dei verbis probat animas esse immortales, et consequenter per Dei omnipotentiam mortuis corporibus rursus uniendas. Imo *S. Irenaeus* (2), *S. Io. Chrysostomus*, *Theophylactus* et *Euthymius* dicunt, per Abraham, Isaac et Iacob non significari solas eorum animas, sed totos homines. Hi ergo, licet hominibus sint mortui, Deo tamen vivunt, et quasi dormiunt, quia Deus eos a morte quasi a somno excitabit ad vitam beatam et aeternam. — Idem Servator noster cum iure faciendi iudicii hanc potestatem resuscitandi mortuos connectit; ait enim Io. V, 26 etc.: *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio habere vitam in semetipso, et potestatem dedit ei iudicium facere, quia filius hominis est. Nolite mirari hoc, quia venit hora, in qua omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei; et procedent, qui bona egerunt, in resurrectionem vitae; qui vero mala egerunt, in resurrectionem iudicii. Venit hora,* ait Christus, id est, tempus legis evangelicae, quae omnium est ultima, et novissima, in cuius fine fiet resurrectio mortuorum, et extremum iudicium. Tunc *omnes, qui in monumentis sunt*, id est, in sepulcris, in quibus non animae, sed corpora reservantur, *audient*, hoc est, sentient vim et efficaciam vocis Christi, ad novam vitam resuscitantis. Et *procedent*, seu egredientur de sepulcris ordinariis, vel de aliis receptaculis, in quibus ossa, aut cineres eorum asservantur, et quae coram Deo vera sunt monumenta, diverso autem modo; nam boni resurgent ad gloriam, mali ad iudicium et gehennam. Christus ergo hoc in loco clarissime docet universalem omnium hominum, iustorum et impiorum, resurrectionem. Textum citatum de carnis resurrectione exponit *S. Chrysostomus* Hom. 39 in Ioannem (3), et *S. Augustinus* Tract. in Ioannem (4) in illum scribit: « Iam vero et commemoratione monumentorum, et expressione processionis de monumentis aperte intelligimus corporum resurrectionem. »

2. Paulus resurrectionis mortuorum praeco merito nominatur. Nam Athenis in synagoga disputans cum

(1) Luc. 20, 38. (2) L. 4, c. 11.

(3) Alias 38, n. 3. (4) Tract. 19, n. 17.

Iudaeis et gentilibus philosophis, *Iesum, et resurrectionem annuntiabat eis* (1): quod idem fecit in Areopago; nam ibidem legitur: *Cum audissent autem resurrectionem mortuorum, quidam quidem irridebant, quidam vero dixerunt: Audiemus te de hoc iterum* (2). Neque audiendi sunt, qui paulina verba explicant de resurrectione animae, non corporis; scite enim observat *Tertullianus* (3): « Athenienses non aliam, quam corporalem resurrectionem intellexerunt a Paulo portendi... non irrisuri omnino, si animae solius restitutionem ab eo audissent. » Eandem veritatem profitetur Hierosolymis coram Sacerdotibus, Pharisaeis et Sadducaeis, dicens: *De spe et resurrectione mortuorum ego iudicor* (4). Et coram Felice Praeside romano ait: *Sic deservio Patri et Deo meo, credens omnibus, quae in lege et Prophetis scripta sunt; spem habens in Deum, quam et hi ipsi expectant, resurrectionem futuram iustorum et iniquorum* (5). Ex professo de carnis resurrectione agit in I epist. ad Corinth. XV, eamque cum resurrectione Christi ita connexam dicit, ut vel utraque admittenda, vel utraque neganda sit. Ait enim v. 12 etc.: *Si autem Christus praedicatur, quod resurrexit a mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis, quoniam resurrectio mortuorum non est? Si autem resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit*... v. 20 etc: *Nunc autem Christus resurrexit a mortuis, primitiae dormientium. Quoniam quidem per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum. Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur*; v. 51 etc.: *Ecce mysterium vobis dico: Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur* (vel iuxta textum graecum: *Non omnes quidem moriemur, sed omnes immutabimur*). *In momento, in ictu oculi, in novissima tuba; canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti; et nos immutabimur. Oportet enim corruptibile hoc* (nempe corpus) *induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem. Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo, qui scriptus est: Absorpta est mors in victoria. Ubi est mors victoria tua? Ubi est mors stimulus tuus?* Quae verba tam clara sunt, ut expositione non indigeant. Apostolus enim docet, omnes defunctos resurrecturos esse, et hanc resurrectionem totius operis Redemptionis futuram esse consummationem, utpote cum per eam mors plane absorbeatur, per peccatum in mundum introducta. Idem Apostolus I Thess. IV, 12 etc. scribit: *Nolumus autem vos ignorare, fratres, de dormientibus ut non contristemini, sicut et caeteri, qui spem non habent. Si enim credimus, quod Iesus mortuus est, et resurrexit: ita et Deus eos, qui dormierunt per Iesum, adducet cum eo*, id est, adducet ad vitam Christi gloriosam; v. 15 addit: *et mortui, qui in Christo sunt, resurgent primi*. Non negat hic Paulus, omnes homines resurrecturos esse, sed Christianos tantum nominat, quia ad istorum consolationem scribit. Denique inter primaria religionis christianae capita Hebr. VI, 2 recensetur doctrina *de resurrectione mortuorum*.

Nota. Argumentis ex novo foedere petitis sequentia opponuntur.

Obi. I. Christus Io. VI, 39 de iis tantum, qui in eum credituri sunt, ait: *Haec est voluntas eius, qui misit*

(1) Act. 17, 18. (2) V. 32.
(3) De resurr. carnis, c. 39.
(4) Act. 23, 6. (5) Act. 24, 14, etc.

me, Patris, ut omne, quod dedit mihi, non perdam ex eo, sed resuscitem illud in novissimo die: ergo iusti tantum resuscitabuntur. Quamobrem Paulus quoque I Cor. XV, 50 ait: *Caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt, neque corruptio incorruptelam possidebit;* quibus verbis clarissime impiis resurrectio penitus denegatur.

Resp. Iustos et impios resurrecturos esse, Christus Io. V, 29 docuit. Hic quidem resurrectionem impiorum reticet, sed non negat: loquitur autem de gloriosa tantum iustorum resurrectione, quia haec duntaxat solatium affert, et grave motivum vivam et firmam fidem concipiendi exhibet; unde v. seq. addit: *Haec est autem voluntas Patris mei, qui misit me, ut omnis, qui videt Filium, et credit in eum, habeat vitam aeternam, et ego resuscitabo eum in novissimo die.* Sensus verborum Pauli est: *Caro et sanguis*, id est, opera carnalia, seu homines secundum carnem, flagitiosam vitam ducentes, regnum Dei non possidebunt, nec incorruptionem, seu impassibilitatem, electis propriam, obtinebunt. Non ergo substantia carnis, sed gloria impiis in resurrectione negatur. Hunc sensum praesefert contextus; nam (v. 49) dixerat: *Sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem coelestis;* et ideo (v. 50) subiungit: *Hoc autem dico, quia caro* etc., quasi diceret: De hoc non frustra vos moneo, scilicet ut in mente, et in corde portemus imaginem nostri Parentis spiritualis et coelestis, quia homines carnales gloriam resurrectionis non consequentur. Si verba Pauli in se su adversariorum acciperentur, sequeretur, quod nec ipsa Christi caro ullam haberet in coelo partem, ut *Tertullianus* (1) recte arguebat: cum autem adversarii admittereot, corpus Christi vivum in coelo esse, ex hoc intulit, etiam iustorum corpora resuscitata in coelo futura esse; unde ibidem exclamat: « Securae estote, caro, et sanguis! usurpastis et coelum, et regnum Dei in Christo. Aut si negent vos in Christo, negent et in coelo Christum, qui vobis coelum negaverunt. »

Obi. II. Christus de statu electorum in coelo loquens ait: *Erunt sicut Angeli Dei in coelo* (2). Angeli autem corpus non habent; ergo nec electi. Quod si datur resurrectio, mutabitur istud prius in spiritum, iuxta illud Apostoli: *Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale* (3).

Resp. Iuxta doctrinam revelatam, cui adhaeserunt Pharisaei, corpora cum essentialibus partibus et membris suis resurrectura esse, ex subdola Sadducaeorum quaestione colligitur; neque illi adversatur responsio Christi, qui corporum resurrectionem non negat, sed affirmat, et difficultatem propositam solvit dicens, lites inter septem fratres exoriri non posse, quia nuptiis, et usui matrimonii in altera vita locus non datur. Ait quidem de electis resuscitatis: *Erunt sicut Angeli Dei in coelo*, sed comparationem instituit non quoad modum, seu rationem subsistendi, sed quoad modum seu rationem vivendi, ac si diceret: In resurrectione homines, licet in anima et corpore subsistant, tamen ut Angeli *neque nubent, neque nubentur*. Apposite *Tertullianus* (4) ait: « Non dixit (Christus): Erunt angeli, ne homines negaret, sed tanquam angeli, ut homines conservaret. Non abstulit substantiam, cui similitudinem attribuit. » Eodem sensu Apostolus ait resurrecturum corpus

(1) Lib. de resurr. carn., c. 51.

(2) Matth. 22, 30. (3) I Cor. 15, 44.
(4) L. c. cap. 62.

spiritale, quoad dotes nempe aliquas simile futurum spiritui, utpote immortalitate, incorruptibilitate, agilitate etc. donandum. « Hoc autem, inquit *S. Irenaeus* (1), non secundum iacturam carnis, sed secundum communionem spiritus fit. » (Cf. *August.* l. 25 de Civ. Dei, cap. 21).

Obi. III. Post captivitatem babylonicam invaluit inter Iudaeos erronea de carnis resurrectione opinio, quam propugnarunt Pharisaei, et cui frustra se opposuerunt Sadducaei. Christus porro iam receptis vulgi opinionibus se accommodans quandoque de resurrectione carnis loqui visus est, quod etiam Apostoli fecerunt. Non ergo litteraliter, seu materialiter intelligenda sunt, quae de resurrectione corporum in S. Scriptura N. T. leguntur; sed baec doctrina non est nisi schema, quo designatnr animae immortalitas et status melioris vitae.

Resp. Talia ab iis tantum proferri possunt, qui divinitatem Christi negant, et religionis christianae fundamenta tollunt. Blasphemum est dicere, Christnm, qui venit in mundum, ut testimonium perhibeat veritati (2), se erroneis vulgi opinionibus accommodasse. Constat abunde ex Evangeliis, Christum se erroribus Iudaeorum, et falsis traditionibus Pharisaeorum palam opposuisse (3). Hi ipsi professi sunt: *Magister, scimus, quia verax es, et viam Dei in veritate doces, et non est tibi cura de aliquo; non enim respicis personam hominum* (4). Quomodo Rationalistae sine omni argumento contrarium asserere non verentur, et Christum tanquam impostorem proponunt, ideo tantum, ut erronea corruptae suae rationis principia tueantur? Neque admitti potest sententia de schemate indigitato; tum quia S. Scriptura in sensu litterali accipienda est, nisi alius sensus in revelatione scripta vel tradita indigitetur; tum quia Paulus ob praedicationem resurrectionis irrisus est a gentilibus, vocatus seminiverbius vanusque nugator; quae quidem expertus non fuisset, si resurrectio accipienda esset improprie; tum quia omnis retro Ecclesia sive iudaica, sive christiana, dogma resurrectionis in sensu proprio semper intellexit, ut ex dicendis apparebit (5).

C. *Argumenta ex Ss. Patribus desumpta.*

§ 825. 1. Ss. Patres antiquissimi communem Ecclesiae fidem de carnis resurrectione contestati sunt. *S. Clemens Rom.* epist. I ad Cor. (6) scribit: « An magnum et admirandum arbitrabimur, si omnium rerum opifex resurgere eos faciat, qui in rectae fidei firmitate religiose ipsi inservierunt?... Dicit enim Iob (7): *Et carnem meam resuscitabis, quae omnia haec passa est.* Hac igitnr spe mentes nostrae et cogitationes firmiter adhaereant ei, qui fidelis est in promissionibus, et in iudiciis instus. » Et ep. 2 (8) ait: « Nemo vestrum dicat, hanc carnem — non esse resurrecturam... in carne praemium accipiemus. » *S. Ignatius M.* (9) dicit: « Christus vere resurrexit a mortuis, resuscitante ipsum Patre tanquam exemplar, iuxta quod et nos ipsos recte credentes resuscitabit in Iesu Christo, sine quo veram vitam non babemus. » *S. Iustinus M.* (10) inquit: « Praeter immortalitatem animae etiam corporum resurrectionem futuram credimus adeo, ut dissoluta hominum corpora, et instar seminum in terram resoluta, Dei

(1) Lib. 5, c. 8, n. 1.
(2) Io. 18, 37.
(3) Matth. cap. 23.
(4) Matth. 22, 16.
(5) Cf. Cl. Perrone l. c., n. 855-860.
(6) N. 26, al. 18.
(7) C. 19, 26 (iuxta Vers. 70).
(8) N. 9.
(9) Ep. ad Trallianos, n. 9.
(10) Apol. 1, n. 19.

iussu certo tempore resurgent, et incorruptionem induent. » Eidem etiam praeclarus *de resurrectione carnis* tractatus a multis adscribitur. *S. Polycarpus* in epist. ad Philipp. dicit: « Qui detorserit eloquia Domini ad propria desideria, et dixerit, neque resurrectionem, neque iudicium esse, hic primogenitus Satanae est. » *S. Irenaeus* lib. 2 adv. haer. (1) haec habet: « Adimpleto numero, quem ipse (Deus) apud se ante definiit, omnes, quicunque sunt descripti in vitam, resurgent, sua corpora et suas habentes animas et suos spiritus, in quibus placuerunt Deo. Qui autem poena sunt digni, abibunt in eam, et ipsi suas habentes animas et sua corpora, in quibus abstiterunt a Dei bonitate. » Idem S. Pater alibi, et praecipue l. 5, haereticos resurrectionem negantes strenue refellit. *Athenagoras* in libro speciali de resurrectione carnis hanc doctrinam asseruit, et in Legat. pro Christ. inter alia dicit: « Resurrecturos esse mortuos non nostra tantum, aut nova persuasio est, sed Philosophis etiam multis approbata. » *Tertullianus* conscripsit librum *de resurrectione carnis*, in quo corporis humani dignitatem praeclare vindicat, et resurrectionem, non spiritualem animae per conversionem, sed veram carnis humanae aliquando futuram adstruit, et solide probat. *S. Theophilus Antioch.* (2) ait: « Deus suscitabit carnem tuam, eamque una cum anima immortalitate donabit.— Si nunc parum credis resurrectionem mortuorum, tunc nolens volens credere cogeris; sed fides tua pro incredulitate reputabitur, si nunc credere recusas (3). Dicis mihi: Ostende mihi saltem unum ex mortuis revocatum... Sed quae dementia est, nolle dare fidem iis, quae Deus loquitur? Dubitatio me tenet, etsi tibi praesentarem aliquem ex mortuis revocatum, an apud te fidem invenire possem. Caeterum Deus plurima rerum argumenta suppeditat, quibus incredulitatem nostram, quantum ad resurrectionis negotium attinet, propellat. » Ad quod probandum affert plura exempla ex fructibus arborum, ex segetibus et ex corpore humano continuo mutato et succrescente. *Minutius Felix* in Octav. (4) scribit: « Corpus omne sive arescit in pulverem, sive in humorem solvitur, vel in cinerem comprimitur, subducitur nobis, sed Deo elementorum custodi reservatur. Nec, ut creditis, ullum damnum sepulturae timemus, sed veterem et meliorem consuetudinem humandi frequentamus. Vide adeo, quomodo in solatium nostri resurrectionem futuram omnis natura meditetur! sol demergitur et nascitur, astra labuntur et redeunt, flores occidunt et reviviscunt, post senium arbusta frondescunt, semina nonnisi corrupta reviviscunt. » *S. Methodius M.*, in libro *de resurrectione* contra Origenem exarato, veram resurrectionem humani corporis, cuius dignitatem, iustumque pretium solerter adstruit, aliquando futuram solide probat, ac dubitationes Origenis adversus hanc doctrinam diluere studet. Extiterunt autem graves viri, qui *Origenem* hac in re ab errore vindicarunt. Et sane *Origenes* genuinam de resurrectione carnis doctrinam haud obscure profitetur l. 5 contra Celsum (5) dicens: « Cum corporis natura sit corruptibilis, necesse est, ut hoc corruptibile tabernaculum induat incorruptionem, et quod aliunde mortale est, atque adeo morti, quae peccatum comitatur,

(1) Cap. 33, n. 5 (al. cap. 62).
(2) Lib. 1 ad Autol., n. 7, etc.
(3) N. 13, etc.
(4) Cap. 16.
(5) Cap. 19.

obnoxium, induat immortalitatem, ut, quando corruptibile incorruptionem, et mortale induerit immortalitatem, tunc fiat, quod iam olim a prophetis praedictum fuit, amittat mors victoriam..... Atque haec sunt, quae de resurrectione profitemur. » Et lib. 3 de princip. (1) scribit: « Nos, qui resurrectionem carnis credimus, immutationem eius tantummodo per mortem factam intelligimus: substantiam vero eius certum est permanere, et voluntate Creatoris sui, certoque tempore rursus reparari ad vitam, atque iterum permutationem eius fieri, ut quae primo fuit caro ex terra terrena, dum deinde dissoluta per mortem, et iterum facta cinis et terra, rursum resuscitetur e terra, et post hoc iam, velut meritum inhabitantis animae poposcerit, in gloria corporis proficiet spiritalis. » *Lactantius* (2) inquit: « Deus veniet, ut orbe hoc ab omni labe purgato redivivas iustorum animas corporibus innovatis ad sempiternam beatitudinem suscitet. » Et (3) addit: « Quod si non modo prophetae, sed etiam vates et poëtae et philosophi anastasin mortuorum futuram esse consentiunt, nemo quaerat a nobis, quemadmodum fieri possit; nec enim divinorum operum reddi potest ratio, sed si a principio Deus hominem, nescio quo inenarrabili modo instituit, credamus ab eodem restitui veterem posse, qui novum fecit. »

2. Eandem doctrinam Ss. Patres, et Doctores, qui post Concilium Nicaenum vixerunt, professi sunt. *S. Athanasius* in vita S. Antonii versus finem ait: « Confido in Domino, quia necessario resurrectionis tempore hoc corpusculum resurget incorruptum. » *S. Hilarius* in Ps. II ita de carnis resurrectione loquitur: « Prout Deo placet, et conspectu eius dignum est, confracta reparabit, non ex alia aliqua, sed ex veteri, atque ipsa originis suae materie speciem illis complaciti sibi decoris impartiens, ut corruptibilium corporum in incorruptionis gloriam resurrectio non interitu naturam perimat, sed qualitatem conditione demutet. » *S. Cyrillus Hier.* Catech. 18, mox ab initio ait: « Magna est Ecclesiae catholicae admonitio fides de resurrectione, et doctrina valde necessaria, cui quidem multi contradicunt, a veritate autem factum est, ut illi fides habeatur. Contradicunt Graeci, non credunt Samaritani, detrahunt haeretici; multiplex est enim contradictio, sed simplex veritas... Qui ex nihilo nos fecit Deus, nunquid iam existentes, et cadentes rursus excitare non poterit? Si non credis his, quae de resurrectione scripta sunt, gentilis existens, ex rerum natura id perspice, et ex his, quae ad odiernam usque diem apparent, intellige. Seminatur frumentum, — cadens moritur et putrescit — surgit pulcrum... Si ergo ista, quae propter nos nascuntur, mortua reviviscunt; nos vero, quorum causa et illa nata sunt, an mortui non excitabimur?... Si dicitur: *Impii non resurgent in iudicio,* hoc significatur, quod non *in iudicio*, sed in condemnatione resurrecturi sunt; non enim Deo multa opus est indagatione, sed simul ac resurgent impii, consequentur eos supplicia. » *S. Basilius* (4) scribit: « Quemadmodum mors in carne per Adam ad nos transmissa a divinitate absorpta est, sic et peccatum insumptum iustitia Christi. Ideo nos in resurrectione carnem sumemus neque morti subditam, neque peccato obnoxiam. » *S. Gregorius Naz.* Orat. 40, n. 30 comparationem inter Chri-

(1) Cap. 6. (2) Lib. 7 div. instit., cap. 22. (3) Cap. 23. (4) Epist. 65.

stum et nos instituens ait: « Ille tertio die a morte ad vitam rediit, nos post diuturnum tempus. » *S. Gregorius Nyss.* l. de hominis opificio cap. 25 inquit: « Lazarus una voce vitam recuperans, fidem doctrinae de resurrectione conciliat, ut iam sit expectandum universe, quod certis in partibus experientia verum esse docuit. Nam et Apostolus I Thess. IV memoriae prodidit, eo tempore, quo instaurabitur universitas rerum, ipsum Dominum in voce Archangeli, ac tubae clangore mortuos ad conditionem interitus expertem suscitaturum esse. » Idem Orat. 3 de Paschate et resurrectione dicit: « Omnia corpora, quotquot post generationem corruptio aboleverit, et e medio sustulerit, integra, nullaque sui parte carentia reddentur e terra; et ut Paulus docet, in momento oculi perficietur resurrectio. » *S. Epiphanius* in Ancorato (1) contra Origenistas et Gentiles veram humanae carnis resurrectionem certissime futuram probat. *S. Ambrosius* lib. 2 de excessu fratris sui Satyri (qui etiam inscribitur: *Orat. de fide resurrectionis*) ita argumentatur: « Tribus evidentius colligitur fides resnrrectionis... ratione, nniversitatis exemplo, testimonio rei gestae, quia plurimi surrexerunt. » Haec argumenta fusius pertractat, et prophetarum, apostolorum et evangeliorum testimonia pro futura carnis resurrectione proponit, et interpretatur. *S. Zeno* (2) ait: « Qnisquis resurrectionem negat, vitam suammet ipse condemnat; cnr enim mereatur felicitatem futuri temporis cernere, quem videas sacrilega incredulitate Dei potentiae derogare? » *S. Ephraem* (3) inquit: « Coelestis Regis iussu terra suos mortuos reddet, mare itidem suos, et quidquid humanorum corporum vel bestia rapuit, vel voravit piscis, avisque discerpsit, in priorem statum remeabit, omnesque de ictu oculi surgent, et ante tribunal stabunt, ita ut ne unus quidem capillus capiti desit. » De eadem resurrectione agit in Serm. 56 polemicis Serm. 15, 46 et 52. *S. Chrysostomus* Hom. 42 in I ad Cor., n. 2, ita diserte loquitur: « Quoniam (Paulus) multum disputavit de resurrectione, tunc opportune ostendit id, quod est in ea admirabile, et praeter opinionem. Non est enim hoc solum mirabile, quod primum putrescunt corpora, et tunc resurgunt: — et quod iis, quae nunc sunt, meliora et praestantiora resurgunt, et quod ad longe meliorem transeant conditionem, neque quod nnusquisque, quod proprium est, accipiat, et nullus quod alterius, sed quod tam multa, tanta et talia, et quae omnem superant rationem et mentem, fiant in momento, et hoc significans manifestius: *in ictu oculi* dicit, idest, quanto tempore clauditur cilium. » Et Hom. in Ps. XLVIII, n. 5 ait: « Resurrectio erit omnium communis: resurrectio autem cum gloria communis erit eorum, qui recte vixerunt. » *S. Hieronymus* (4) scribit: « Sicut surrexit Dominus in corpore, quod apnd nos in sacro sepulcro conditum iacuit, ita et nos in ipsis corporibus, quibus nunc circumdamur et sepelimur, in die iudicii resurrecturi sumns. » *S. Augustinus* in Enchirid. (5) inquit: « Resurrecturam carnem omnium, quicunque nati sunt, hominum, atque nascentnr, et mortui sunt, atque morientur, nullo modo dubitare debet Christianus. *S. Cyrillus Alex.* (6) quaerit:

(1) N. 83-108.
(2) Serm. seu tract. 16 de resurrect.
(3) Lib. de poenit., c. 4.
(4) Epist. 61 ad Pammach., c. 7.
(5) Cap. 84.
(6) Lib. 4 in Ioan., c. 12

« Nonne etiam qui Christi fidem non susceperunt, ac ipsius corporis participes facti non sunt, tempore resurrectionis reviviscent? Nonne universum humanum genus, quod in mortem cecidit, ad vitam recurret? Omnino ita futurum esse respondebimus; resurgent enim mortui..... Sed, *qui bona fecerunt, in resurrectionem vitae, qui vero mala egerunt in resurrectionem iudicii.* » *S. Petr. Chrysologus* (1) ait: « Passionis, mortis, resurrectionis Christi hanc fuisse causam, ut nos resurgeremus ex mortuis. Resurget caro; resurget, ut ipsi sumus, ut agnitio maneat personarum, ut et martyr de persecutoris poena laetitiam sumat, et persecutor sumat de martyris honore supplicium.» *S. Gregorius M.* (2) in Ezech. haec habet: « Triste nimis, et valde lugubre est, quod quosdam in Ecclesia stare, et de carnis resurrectione dubitare cognoscimus. Hanc autem antiqui Patres venturam esse certissime crediderunt, etiam cum nullum adhuc eiusdem resurrectionis exemplum tenuerunt. Qua igitur damnatione digni sunt, qui et exemplum iam dominicae resurrectionls acceperunt, et tamen adhuc de sua resurrectione diffidunt? Pignus tenent, et fidem non habent; Ecclesias replent, sed quia de resurrectione sua dubitant, mente vacua stant. »

Nota. Quamvis ex allatis testimoniis consensus Patrum luculenter pateat, *Beausobrius* tamen in Hist. Manich. (3) contendere ausus est, unanimem minime fuisse Patrum sententiam de futura corporum resurrectione; argumenta vero, quae pro sua sententia affert, facile refelluntur.

Obi. I. *Origenes* resurrectionem *carnis* negavit, etsi resurrectionem *corporis* admiserit: unde *S. Hieronymus* (4) dicit: « Origenes resurrectionem carnis verbo tantum confitetur, caeterum assertione destruit. » Et inferius addit: « Credimus, inquiunt Origenistae, resurrectionem futuram corporum: hoc si bene dicatur, pura confessio est; sed quia corpora sunt coelestia et terrestria, et aër iste, et aura tenuis iuxta naturam suam etiam corpora nominantur, *corpus* ponunt, non *carnem*, ut orthodoxus corpus audiens carnem putet, haereticus vero spiritum recognoscat. »

Resp. Origenes a *S. Hieronymo*, a *S. Methodio* et aliis de errore accusatus fuit, quia, ut observat *Huetius* in Origenian. (5), interdum circa hunc articulum incaute scripsit. Sunt autem etiam, qui ipsum defendunt. Orthodoxam enim fidem profitetur tum in locis supra allatis, tum in dialogo de recta in Deum fide Sect. 5, ubi cum Marinus bardesianista interrogasset: « Statuat Adamantius, quodnam corpus resurgat, idne, quo circumdati sumus, et in quo vincti sumus, an aliud spiritale? » Respondet *Origenes*: « Hoc ipsum, quo amicti sumus, dico excitari: » quae verba omne dubium submovent. Hinc *Ruffinus* Apol. 1 c. Hieron. scribit: « Sive ergo corpus resurrecturum dicimus, secundum Apostolum dicimus, hoc enim nomine usus est ille; sive carnem dicimus, ac secundum traditionem symboli confitemur. Stulta adinventio calumniae est, corpus humanum aliud putare esse, quam carnem. Sive ergo caro secundum communem fidem, sive corpus secundum Apostolum dicitur, quod resurget, ita credendum est, sicut definivit Apostolus, quia quod resurget, in virtute re-

(1) Serm. 60 in Symb. aposl.
(2) Lib. 2, Hom. 20.
(3) Tom. 2, lib. 8, c. 5, n. 3, etc.
(4) Ep. 84.
(5) L. 2, q. 9, c. 2.

surget et in gloria, et incorruptibile resurget, et spirituale corpus; nam corruptio incorruptionem non possidebit (1). Salvis ergo his praerogativis futuri corporis vel carnis, resurrectio carnis credenda est integre atque perfecte, ut natura carnis eadem servetur, et incorrupti et spiritualis corporis status ac gloria non infringatur. »

Obi. II. *S. Gregorius Nyss.* in Antirrh. (2) excludit a corpore Christi glorioso *figuram*, *formam*, *extensionem* aliasque partes *internas et externas* humani corporis: ac demum affirmat, *nihil corporale* nunc reperiri in Christo Iesu.

Resp. S. Gregorius Nyss. saepius in operibus suis orthodoxam de resurrectione doctrinam non solum profitetur, sed etiam strenue contra adversarios defendit. Certe igitur etiam circa corpus Christi gloriosum non erravit, cum in S. Scriptura expresse legatur, Christum humana forma discipulis suis apparuisse, cum ipsis locutum esse et manducasse, cicatrices vulnerum in manibus et pedibus conspicuas et corpus palpabile ab illis contrectatum fuisse. Recte ideo doctissimus *Zaccagnius*, qui primus Antirrheticum ex bibliotheca vaticana vulgavit, observat, S. Patrem non loqui de proprietatibus humani corporis *specificis*, sed de iis, quae *accidentales* vocantur: ex. gr., corruptibilitate, mutabilitate etc., quibus gloriosum Christi corpus carere censet *Nyssenus*.

Obi. III. *Synesius* protestatus est, se de resurrectione minime credere et sentire, ut vulgus solet.

Resp. Haec protulerat *Synesius*, cum adhuc paganus esset; cum vero nemo ad baptismum admitteretur, quin professus esset articulum de mortuorum resurrectione, hinc a Theophilo aliisque sapientibus viris edoctus, veritati victas dedisse manus dicendus est antequam Christianus, et multo magis antequam Episcopus fieret, quod aperte testatur *Photius* in Bibl. (3), et *Evagrius* lib. 1 hist. ecclesiast. (4).

(1) I Cor. 15, 50. (2) Cap. 57.
(3) N. 26. (4) C. 15.

D. *Argumenta ex aliis monumentis ecclesiasticis hausta.*

§ 826. 1. Ecclesia quovis tempore in suis *Symbolis* resurrectionem mortuorum professa est. Iam in *Symbolo apostolico* extat articulus fidei: *Credo... carnis resurrectionem;* quem explicans *Catechismus romanus* (5) ait: « Hoc imprimis attendere oportebit, resurrectionem hominum in hoc articulo *carnis* resurrectionem appellari; quod quidem sine causa factum non est. Nam docere voluerunt Apostoli id, quod necessario ponendum est, animam esse immortalem: quare, ne quis forte eam simul cum corpore interiisse, utrumque vero in vitam revocari existimaret, cum animam plurimis sacrarum litterarum locis immortalem esse plane constet, ob eam rem carnis tantum suscitandae mentio in articulo facta est; et quamquam saepe etiam in Ss. Scripturis caro integrum hominem, ut est Is. XL, 6: *Omnis caro foenum*, et Io. I, 14: *Et Verbum caro factum est*, significet: hoc tamen loco carnis vox corpus declarat, ut duarum partium animae et corporis, quibus homo constat, alteram tantum, nempe corpus corrumpi, et in pulverem terrae, ex qua compactum est, redire, animam vero incorruptam et immortalem manere intelligamus. At vero, cum nemo, nisi mortuus fuerit, ad vitam revocetur, anima proprie

(5) P. 1, cap. 12, n. 2.

non dicitur resurgere. Carnis quoque mentio facta est illius haeresis confutandae causa, quae, vivo Apostolo(1), *Hymenaei* et *Phileti* fuit, qui asserebant, cum de resurrectione in sacris Scripturis ageretur, non de corporea, sed de spirituali, qua a morte peccati ad vitam innocentem resurgitur, accipiendum esse. Itaque his verbis planum fit, eum errorem tolli et veram corporis resurrectionem confirmari. » In *Symbolo Nic. CPtano* dicimus: *Exspecto resurrectionem mortuorum:* ubi praeclare docetur, omnes, qui moriuntur, resurrecturos, et quia animae sunt immortales, consequenter omnia corpora putrefacta resuscitanda esse. In *Symbolo Athanasiano* legitur: *Omnes homines resurgere habent cum corporibus suis.*

2. Ecclesia quovis tempore omnes, qui orthodoxam de carnis resurrectione doctrinam aut negarunt, aut corrumpere tentarunt, tanquam haereticos condemnavit, ut testes sunt *S. Irenaeus*, *Tertullianus*, *S. Epiphanius*, *S. Augustinus*, *Theodoretus*, et alii qui de haereticis scripserunt. *In Conciliis* quoque catholica de resurrectione doctrina explicata, et definita fuit. Sic in *Concilio Toletano IV* (2) explicatur illud Symboli: *Descendit ad inferos, ut Sanctos qui ibi tenebantur, crueret: per quem et nos sumus in novissimo die resuscitandi in ea, qua nunc vivimus carne, et in ea, qua surrexit idem Dominus, forma, percepturi ab ipso alii pro iustitiae meritis vitam aeternam, alii pro peccatis supplicium aeternum.* Et in *Toletano* XI (3) Patres profitentur: *Exemplo ergo capitis nostri confitemur vera fide resurrectionem carnis omnium mortuorum; nec in aëre, vel qualibet alia carne (ut quidam delirant) resurrecturos nos credimus, sed in ista, qua vivimus, consistimus, et movemur. Concilium Lateranense IV*, cap. 1 *Firmiter*, definivit: *Omnes mortales cum suis propriis corporibus resurgent, quae nunc gestant, ut recipiant secundum merita sua, sive bona fuerint, sive mala: mali cum diabolo poenam perpetuam; boni cum Christo gloriam sempiternam.* Clarissimis verbis hic dogma catholicum enunciatur, in quo consentiunt etiam Graeci schismatici, qui in *Synodo Hierosolymitana* an. 1672, can. 18 dicunt: *Cum — generali facta resurrectione, suum anima corpus resumpserit, tunc beatitudinis, ac poenarum recipiet unusquisque complementum.*

3. Communem de carnis resurrectione fidem confirmant etiam *Acta Martyrum*, qui publice coram iudicibus suam gloriosae resurrectionis fidem et spem confessi, et per eandem ad omnes cruciatus fortiter perferendos excitati sunt. Talia exempla exhibet *Ruinart* in Act. Mm. sinceris (4). Eandem fidem Christiani passim in suorum epitaphiis, seu inscriptionibus sepulcralibus antiquissimis exprimere ac declarare consueverunt. Ostendit haec *Io. Bapt. Gener. S. I.* in Theol. Dogm. Scholast. (5).

Nota. Anabaptistae in Colloquio Frankenthalensi (6) professi sunt, se quidem credere futuram resurrectionem ex mortuis, sed non in eadem carne, quam nunc habemus. Magis aperte hunc errorem docuit *Socinus*, quem postea eius gregales secuti sunt, *Ostorodus* in Instit. (7), *Schmalchius* in lib. de Divin. Chri-

(1) II Tim. 2, 17. (2) Anno 633, can. 1.
(3) An. 675, art. 7.
(4) Amstel. 1713, pag. 70, 150, 494.

(5) Tom. 4, pag. 2, lib. 3, cap. 1, § 1, Monum. antiq. class. 4.
(6) Art. 28. (7) C. 41.

sti (1), *Vorstius* in Tract. de Deo, *Burnetus* in suo pravo libro de statu mortuorum et resurgentium pronunciat quaestionem de identitate corporis resurgentis « curiosam magis esse, quam necessariam. Quid enim (inquit ille) tua aut mea interest, sive easdem habeamus particulas, sive alias non minoris dignitatis et virtutis? » — Recte autem post *S. Gregorium M.*, *S. Thomas* (2) observat, negando identitatem corporis resurgentis, ipsum dogma de carnis resurrectione penitus everti. « Non enim, inquit, resurrectio dici potest, nisi anima ad idem corpus redeat, quia resurrectio est iterata surrectio, eiusdem autem est resurgere, et cadere; unde resurrectio magis respicit corpus, quod post mortem cadit, quam animam quae post mortem vivit; et ita, si non est idem corpus, quod anima resumit, non dicetur resurrectio, sed magis novi corporis assumptio. » Revelatio autem veram resurrectionem praedicat, docetque, quod homines in resurrectione propria corpora resument, non aliena. Ideo Iob l. c. dicit: *Rursum circumdabor pelle mea, et in carne mea,* quam nunc habeo, *videbo Deum meum.* Paulus ad Rom. scribit: *Qui suscitavit Iesum Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra propter inhabitantem Spiritum eius in vobis*(3), id est vivificabit corpora, quae nunc vestra sunt, et in quibus modo per gratiam habitat Spiritus sanctus; ad Cor. ait: *Oportet, corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem* (4): quo in loco pronomen *hoc* ostendit, quod non nova accipiemus, sed eadem quae modo habemus. Eandem veritatem defendunt Patres. *Tertullianus* c. Marcion. (5) ait: « Si resurrectio mortui est eiusdem restitutio, mortuum autem non aliud est, quam corpus, corporis erit resurrectio. Sic et resurrectionis vocabulum non aliam rem vindicat, quam quae cecidit. » *Origenes* (6) scribit: « Docente Apostolo, *seminatur corpus animale, resurget corpus spirituale*(7): certum est quod corpora, quae ceciderunt, resurgere praedicantur; non enim proprie resurgere dicitur, nisi id, quod ante ceciderit... Si resurgunt corpora, sine dubio ad indumentum nostri resurgunt; et si necesse est, nos esse in corporibus, non in aliis, quam in nostris corporibus esse debemus. » *S. Ambrosius* Serm. de fide resurrect. (8) inquit: « Haec est resurrectio, sicut ipsius verbi sono exprimitur, ut quod cecidit, resurgat, quod mortuum fuerit, reviviscat. » *S. Hieronymus* (9) dicit: « Sed et ipsum resurrectionis vocabulum significat, non aliud ruere, aliud suscitari. » Hoc idem Patres probarunt ex resurrectione Christi, quacum nostra comparatur I Cor. XV, 49. Ergo, sicut Christus resurrexit in corpore suo, et non alieno, ita et nos in nostris corporibus resurgemus. » Ita *S. Hieronymus* (10) ait: « Quomodo Dominus post resurrectionem fixuras clavorum ostendit in manibus, vulnus lanceae monstravit in latere... sic et nos post resurrectionem eadem habebimus membra, quibus nunc utimur, easdem carnes et sanguinem et ossa, quorum in Scripturis Sanctis opera, non natura damnantur. » Et *S. Augustinus* l. 1 Retract. (11) scribit: « Quisquis ea (quae de resurrectione scripsi) sic accipit, ut existimet, ita corpus terrenum,

(1) C. 23.
(2) In 4 Sent., Dist. 44, q. 1, art. 1.
(3) Rom. 8, 11. (4) 1 Cor. 15, 53.
(5) Lib. 5, c. 9.
(6) Lib. 2 Periarch. c. 10.
(7) 1 Cor. 15, 44. (8) C. 87.
(9) Adv. Io. Hierosol. n. 33.
(10) L. c. n. 28. (11) Cap. 17.

quale nunc habemus, in corpus coeleste resurrectione mutari, ut nec membra ista, nec carnis sit futura substantia, procul dubio corrigendus est, commonitus de corpore Domini, qui post resurrectionem in iisdem membris non solum conspiciendus oculis, verum etiam manibus tractandus apparuit. »

II. *Resurrectionis possibilitas et convenientia ex ratione demonstratur.*

§ 827. Concedendum prorsus est, carnis resurrectionem tanquam opus divinum quoad modum rationis captum superare; eam autem esse contra rationem, perperam increduli probare nituntur. Ex ipsa enim ratione, eam *possibilem*, imo et *convenientissimam* esse facile demostratur.

1. *Logice possibile* illud dicitur et est, quod nullam in sui notione involvit notarum, ut inquiunt, repugnantiam. Omnes autem admittunt, in conceptu resurrectionis carnis notam repugnantem non inveniri, praesertim cum similes immutationes in naturalium rerum ordine passim observentur; unde *S. Ambrosius* (1) ait: « Resurrectionis fides usus est mundi rerumque status omnium, generationum series, successionum vices, obitus ortusque signorum, diei et noctis occasus, eorumque quotidie tamquam rediviva successio.... Quid de fructibus loquar? Nonne tibi videntur occidere, cum decidunt, resurgere cum reviviscunt? quod satum est, resurgit; quod mortuum est, resurgit, et in eadem genera, et in easdem species reformantur. Hos terra primum reddidit fructus, in his primum natura nostra speciem resurrectionis imitata est. » — *Physice possibile* illud dicitur et est, ad quod perficiendum vires sufficientes adsunt, quae ab adversa potestate elidi nequeunt. Quis autem sanae mentis dubitabit, ad resurrectionem carnis perficiendam vires sufficientes ex parte Dei inveniri, quas nulla vis creata hebetare valet? Omnes profecto particulas corporis humani in cineres resoluti, quomodocumque dispersae fuerint, omniscientia divina perfectissime cognoscit, et omnipotentia divina colligere, unire ac iterum vivificare potest. Aut quis hanc potentiam illi denegabit, qui omnia ex nihilo creavit? Recte *Athenagoras* l. de resur. inquit: « Dei potestatem excitandis ad vitam corporibus non imparem esse, argumento est eorum generatio. Nam, si non extantia hominum corpora, eorumque principia in prima fecit creatione, etiam dissoluta, quolibet id contigerit modo, non difficilius exsuscitabit; aeque enim potest id quoquo. » Et *S. Augustinus* Serm. 19 de verbis Apostoli ait: « Te appello, quicumque infideli animo de resurrectione dubitas, et putas non posse mortuos resuscitari! Quid est amplius ex nihilo homines facere, qui vivant, aut eos, qui facti sunt, et vixerunt, reparare post mortem? Utique plus est facere quod nunquam fuit, quam reparare quod fuit. Quomodo ergo impossibile esse dicis, ut Deus, qui hominem formavit ex nihilo, reformet? Quomodo nos suscitare non potest conversos in pulverem, qui etiamsi in nihilum rediremus, facere poterat ut essemus, sicut effecit nos esse, cum antea nunquam fuissemus? » His accedit, quod rationi humanae non liceat facta negare ex certis et fide dignis monumentis probata. Talia facta sunt (caeteris praetermissis) resurrectio Christi et resuscitatio Lazari, iam per quatuor dies in monumento foetentis. Idem porro est, ad

(1) Lib. de fide resur. n. 53.

rei substantiam quod spectat, sive putre cadaver excitare, cuiusmodi fuit illud Lazari, sive iam dissolutum penitus ad vitam revocare: ergo si non repugnat resurrectio mortui iam foetentis, nec implicat seu repugnat resurrectio mortui in cinerem redacti; nulla enim intrinseca differentia est, ut observat *Tertullianus* (1). Hinc etiam *S. Gregorius Nyss.* Orat. 3 de Resurrect. cum resuscitationem Lazari commemorasset, ait: « Quemadmodum unus excitatus est, eodem modo decem; quemadmodum decem, ita et trecenti; ut trecenti, ita etiam plures; unius enim statuae artifex vel sexcentarum facile opifex erit.... Perspicuum enim est, quod eam fidem et probationem, quae in uno fit, etiam in multis homo sanus admiserit. Posito quod Deus sit qui faciat, nihil dixeris esse quod fieri non possit: neque tua cogitatione percipi putes illius, qui comprehendi nequit, sapientiam. » *Moraliter* denique *possibile* illud dicitur et est, quod finibus non adversatur nec eius a quo perficitur, nec eorum quos attingit. Tantum vero abest, ut resurrectio carnis fini vel Dei, vel Christi, vel religionis, vel hominis adversetur, ut potius fines istos maxime promoveat.

2. Iuxta sanae rationis principia, resurrectio carnis est *convenientissima Deo*. Deo enim convenit quidquid divinas ipsius perfectiones manifestat, eiusque gloriam promovet. Ast ex omnium hominum defunctorum resuscitatione elucet *Omniscientia* Dei, quae omnes humanorum corporum particulas, licet tenuissimas, et quomodocumque dispersas perfectissime cognoscit: *Omnipotentia* Dei, quae dictas particulas in ictu oculi colligit, in pristinum ordinem redigit, et per unionem cum anima iterum vivificat: *Bonitas*, quae fidelium servorum suorum non solum animas per visionem intuitivam beatificat, sed etiam corpora glorificat, et felicissima reddit, ac *Iustitia*, quae peccata commissa etiam in corporibus reproborum per cruciatus durissimos punit. — Porro convenientissima est resurrectio carnis *Christo redemptori*, qui peccatum Adami, eiusque funestos effectus perfectissime sustulit, quod ostendit Paulus Rom. V ita, ut v. 20 dicat: *Ubi abundavit delictum, superabundavit gratia.* Inter funestos autem peccati originalis effectus etiam mors corporis numeratur. Hanc quidem Christus per mortem, et resurrectionem suam non statim sustulit, sed pro sua infinita sapientia latam mortis temporalis legem in suo vigore reliquit, ut homines per ipsam, quam subire debent mortem, a peccatis retineantur, et ad bonum impellantur. Perfectissimam tamen Christus de morte victoriam reportavit, *quoniam quidem per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum: et sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur* (2). Hinc idem Apostolus dicit: *Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo, qui scriptus est: Absorpta est mors in victoria. Ubi est, mors, victoria tua? ubi est, mors, stimulus tuus? Stimulus autem mortis peccatum est; virtus vero peccati, lex* (3). Quae verba exponens *S. Chrysostomus* (4) ait: « Quomodo enim mors postea dominatum obtinebit? num per legem? sed ea est soluta et abrogata: an per peccatum? sed id est penitus deletum; *Deo autem gratias, qui dedit nobis*

(1) Lib. de resur. c. 38.
(2) I Cor. 15, 21, etc
(3) Ibid. v. 54, etc.
(4) Hom. 42, n. 2, etc.

victoriam per D. N. I. Christum (1). Nam trophaeum quidem ipse erexit, coronis autem nos quoque frui curavit, idque non ex debito, sed sola sua benignitate. » — Convenientissima quoque est resurrectio carnis *Religioni revelatae*, quia haec doctrina tum magnum mysterium exhibet, cui intellectus fidelium se subiicere debet, tum grave motivum suppeditat, quo homines, corporum suorum amantes, a peccatis deterreantur, et ad virtutes exercendas impellantur. — Convenientissima demum est resurrectio carnis *hominibus*, qui, sicut in corpore et cum corpore aut bene aut male agunt, ita merito etiam in corpore et cum corpore aut remunerantur, aut puniuntur. Ideo Paulus II Cor. V, 10 resurrectionem futuram esse dicit, *ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit*, *sive bonum*, *sive malum.* Quemadmodum enim corpus in hac vita particeps fuit bonorum, vel malorum operum, ita aequum est, ut etiam in alia vita praemium, vel poenam reportet; quod fieri utiquo non posset, nisi illud ipsum corpus resurgeret, quod in morte ab anima separatum fuit. Hinc *S. Ambrosius* libro de fide resurrectionis argumenta ad hanc probandam afferens ait: « Ratio quidem evidens est, quia cum omnis vitae nostrae usus in corporis animaeque consortio sit, resurrectio autem aut boni actus praemium habeat, aut poenam improbi, necesse sit, corpus resurgere, cuius actus expenditur. Quomodo enim in iudicium vocabitur anima sine corpore, cum de suo et corporis contubernio ratio praestanda sit? » — His accedit, quod homo ex anima et corpore constet. Utrique autem congruit resurrectio. *Anima* enim, quae est immortalis, naturaliter propendet ad corpus, cuius est forma; convenit ergo ut corpus resurgat, alioquin anima perpetuo existeret in statu violento, ac dimidiatam quasi existentiam, vitam et substantiam duntaxat obtineret. Resurrectio autem congruit etiam *corpori*, quod inter res visibiles praestantissimum est Dei creantis opificium; et quidem ita constitutum, ut semper cum anima unitum maneat, quia *Deus creavit hominem inexterminabilem* (2): maxime porro conveniens est resurrectio corpori hominis rectae fidei gratia donati. Quis enim sibi persuadeat, carnem sacramentis delibutam, templum Spiritus sancti, et Christi membrum effectam, imo et Christi corpore et sanguine nutritam, nulla alia sorte donandam esse, quam iumentorum cadavera? — Sic contra haereticos sui temporis ratiocinati sunt *S. Irenaeus* (3) et *Tertullianus* (4).

Nota 1. Quamvis sana ratio carnis resurrectionis possibilitatem et convenientiam ostendere possit, fatendum tamen est, quod ratio humana neque illius veritatem seu futuram existentiam demonstrare, neque etiam post factam revelationem intrinsecum eius modum perfecte comprehendere et explicare possit. Errant igitur, qui cum *Bonneto* et aliis resurrectionem carnis quasi naturaliter explicare tentant, confugientes ad introducendam quandam *palingenesiam*, seu *renascentiam*, *ortum secundum*, *instaurationem*, vi cuius homines quasi papiliones ex nympha prodire debeant ex germine quodam praeformato, etiam post obitum animae inseparabiliter inhaerente. Ad-

(1) I Cor. 15, 57.
(2) Sap. 2, 23. Cf. § 296, n. 4.
(3) Lib. 5 adv. Haer.
(4) Lib. de resur. carn. n. 12 etc.

mitti autem nullatenus potest huiusmodi hypothesis. Talis enim germinis animae inseparabiliter inhaerentis existentia neque ex revelatione, neque ex ratione probari potest: quod ergo gratis asseritur, gratis negatur. Dein hoc germen, si est aliquid materiale, ad corpus spectat, quod in morte ab anima deseritur: si est aliquid spirituale, rem materialem, seu carnem naturaliter producere nequit. Absona etiam est comparatio resurrectionis cum renascentia papilionis ex nympha; nam si haec conteratur, dissecetur, et dispergatur, ille non prodit. Ratio porro in dicto systemate reddi non potest, cur non etiam brutis et iumentis sicut hominibus resurrectio seu renascentia adiudicanda sit. Denique, etiamsi dictum systema admitteretur, nihilominus ad divinam omniscientiam, omnipotentiam et iustitiam recurrendum esset, ut declaretur, quod revelatio docet, iustos *in vitam aeternam*, impios *in opprobrium* resurrecturos esse. Recte igitur *Cl. Muzzarelli* (1) hoc systema confutat, et solide ostendit, in illo destrui ideam et veritatem mortis, nullam iam dari veram resurrectionem, subvertique fidem etc. Concedendum igitur est, resurrectionem carnis esse opus divinum, quod rationis captum superat. Hinc cum ethnici et haeretici doctrinae catholicae varias difficultates obmoverent, Ss. Patres ad omniscientiam et omnipotentiam divinam recurrerunt, cui omnia facillima sunt, quae hominibus ardua et impossibilia videntur. Sic *Lactantius* (2) postquam recte observavit, veteres poëtas ac philosophos hominum defunctorum resurrectionem saepius memorasse, quamvis corrupte, ut a viris revelationis lumine destitutis poterat expectari, ita eleganter concludit: « Quod si non modo Prophetae, sed etiam vates et poëtae et philosophi anastasim mortuorum futuram esse consentiunt, nemo quaerat a nobis, quemadmodum fieri possit; nec enim divinorum operum reddi potest ratio. Sed si a principio Deus hominem, nescio quo inenarrabili modo, instituit, credamus ab eodem veterem restitui posse, qui novum fecit. » Et *S. Gregorius M.* (3) inquit: « Da potentiae Creatoris tui, quod comprehendere non vales de teipso, et ne de carnis tuae resurrectione desperes! perpende prudenter, quia minus est Deo reparare quod erat, quam fecisse quod non erat. Si non potes resurrectionis effectum ratione comprehendere, perpende quam multa sunt, quae non intelligis qualiter sunt, et tamen esse non dubitas. »

(1) De recto usu logicae opusc. 22.
(2) Lib. 7 Instit. div. c. 23.

Nota 2. Adversarii omnem conatum adhibuerunt, ut ostenderent resurrectionem carnis prorsus impossibilem esse, et doctrinam catholicam, quae hunc fidei articulum proponit, non solum *supra* sed etiam *contra rationem* esse; at fallacia eorum argumenta facile conteruntur.

Obi. I. Aliqua hominis essentialia principia in nihilum prorsus per mortem rediguntur, ut prima corporis forma, seu partium compositio, animae potentiae vegetativa et sensitiva, et ipsa humanitas, quae per separationem animae a corpore tollitur: impossibile est ergo, ut idem numero corpus vel homo iterum reviviscat.

Resp. Si vera esset adversariorum obiectio, dicendum foret, Deum, qui mundum ex nihilo produxit, etiam hominis essentialia principia in nihilum redacta per omnipotentiam suam restituere posse; et sic evane-

(3) Hom. 20 in Ezech.

sceret difficultas. At ipsa obiectio falso laborat supposito, et rectae rationi repugnat; quia, ut ostendit *S. Thomas* l. 4 c. Gentes (1), nullum prorsus in corporis dissolutione ex essentialibus ipsius constitutivis in nihilum redigitur. Nam forma corporis, quae est anima rationalis, vivit immortalis; materia vero, quanquam novis formis subiiciatur, eadem tamen semper perseverat. — Neque enim in sana philosophia admittuntur in homine aliae formae substantiales praeter animam rationalem, quae corpori praestat etiam vim sentiendi et vegetandi. Quod si aliqua accidentia pereant, vel partes etiam adventitiae, hoc non officit, quin idem numero corpus resurgat: sicut idem numero corpus hominis viventis dicitur, quamvis singulis momentis aliqua eius accidentia pereant, vel mutentur. De parte autem nutritiva et sensitiva sic recte philosophatur S. Doctor l. c. « Si per has partes intelligantur ipsae potentiae, quae sunt proprietates animae, vel magis compositi, corrupto corpore corrumpuntur, nec tamen per hoc impeditur unitas resurgentis. Si vero per partes praedictas ipsa substantia animae sensitivae et nutritivae intelligatur, utraque earum est eadem cum anima rationali; non enim sunt in homine tres animae, sed una tantum: » manent ergo in anima immortali potentiae sensitiva et vegetativa; sed quamdiu deficit corpus, in actum non transeunt. « De humanitate vero, pergit *S. Thomas* ibidem, non est intelligendum, quod sit quaedam forma consurgens ex coniunctione formae ad materiam, quasi realiter sit alia ab utroque: quia cum per formam materia fiat hoc aliquid actu, illa tertia forma consequens non esset substantialis, sed accidentalis. » Id autem Angelicus uberius explicat ex certis philosophiae principiis, ac demum concludit: « Unde patet quod et homo redit idem numero in resurrectione, et humanitas eodem numero propter animae rationalis permanentiam et materiae unitatem. »

(1) Cap. 81.

Obi. II. Cum hominum corpora per corruptionem resoluta sint usque ad prima elementa, et in alias substantias specie diversas saepe transmutata, impossibile est, eadem numero iterum resumi seu reiterari. « Cadaverum partes, inquit *Burnetus*, exhalantur in aërem, reciduntque in rore et pluvia; imbibuntur a radicibus plantarum, et facessunt in gramina, frumenta et fructus, unde redeunt in orbem ad corpora humana. » Talium particularum iteratam unionem credere, vesania est.

Resp. Qui talem difficultatem urgent, aut omniscientiae aut omnipotentiae Dei limites ponunt, quod rectae rationi contrarium est. Qui rectam attributorum divinorum notionem habent, clare cognoscunt, Deum omniscium omnes particulas ad idem corpus pertinentes, quomodocumque dispersas et mutatas, perfectissime cognoscere, et Deum omnipotentem easdem facillime colligere et in restituto corpore vivificare. Hinc *S. Augustinus* (2) scribit: « Non perit Deo terrena materies, de qua mortalium creatur caro; sed in quemlibet pulverem cineremque solvatur; in quoslibet halitus aurasque diffugiat; in quamcumque aliorum corporum substantiam, vel in ipsa elementa vertatur; in quorumcumque animalium, etiam hominum, cibum cedat, carnemque mutetur, illi animae humanae puncto temporis redit, quae illam primitus, ut homo fieret, viveret,

(2) In Enchir. cap. 88.

valent. Imo cum Deus ab aeterno omnium defunctorum resurrectionem decreverit, recte etiam dicitur, ineffabilem ipsius providentiam, quae *attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter*(1), ita universa sapientissime ordinare, ut partes substantiales singulis corporibus propriae, et ad eorum restitutionem necessariae nunquam ita inter se permisceantur, ut ad duo corpora pertineant. Quodsi, Deo permittente, tale quid in anthropophagis contingat, defectus, qui inde oritur, iuxta *S. Thomam* suppletur omnipotentia Creatoris; ait enim S. Doctor (2): « Caro comesta resurget in eo, in quo primo fuit anima rationali perfecta; in secundo vero, si non solis carnibus humanis est pastus, sed et aliis cibis, resurgere poterit tantum de alio, quod ei materialiter advenit, quod erit necessarium ad debitam quantitatem corporis restaurandam. Si vero solis humanis carnibus sit pastus, resurget in eo, quod a generantibus traxit; et quod defuerit, *supplebitur Omnipotentia Creatoris* etc.»

Obi. IV. Certum est corpus humanum in vita terrestri plurimas mutationes subire; modo enim minus est, modo maius fit; quotidie magnam molecularum partem et accipit et amittit, quibus eius substantia, seu materia constituitur; pellis et caro frequenter mutantur, corpus iuxta aliquos quolibet anno, iuxta alios quolibet triennio vel septennio penitus renovatur: hinc, accurate si loqui velimus, corpus huius diei idem omnino dici nequit ac corpus diei hesterni. Inter tot igitur corpora, quae homo habuit integra vitae periodo, quodnam praecise resumet in resurrectione? inextricabiles hinc nascuntur difficultates; nullus enim dicere potest, quod iuxta doctrinam catholicam dicendum esset: in hac pelle et in hac carne resurgam.

Resp. Si vera esset adversariorum sententia, non ideo neganda esset resurrectio carnis; haec enim verificaretur, in quocunque corpore homo resurgeret, quod in vita terrestri habuit. Ast iuxta communem hominum sensum unum tantum quilibet homo viator corpus habet. Huius autem corporis partes *essentiales* et *accidentales* distinguendae sunt, istae, non autem illae substantialiter mutantur: sic, ex. gr., stomachus substantialiter semper idem manet, licet minor sit in infantia, maior in adulta aetate, modo his, modo aliis cibis repleatur etc. Idem dicendum est de visceribus, de arteriis et aliis humani corporis partibus, quae substantialiter eaedem manent, licet magis, minusve evolvantur, variasque accidentales vicissitudines subeant, sicut arbor una et eadem dicitur, quamvis crescat, folia quotannis accipiat et amittat, modo plures, modo pauciores fructus ferat etc. Et sane, non obstante iugi isto ac perpetuo molecularum fluxu per modificationes physicas, aut chymicas, quas subit corpus nostrum, intimi tamen sensus testimonio constat, hominem sibi conscium esse de sua individuali identitate, ac nemo dicet, se corpus possidere, post triginta, sexaginta annos, substantialiter diversum ab eo, quod obtinebat vel in infantia, vel in adolescentia.— Ast ad verificandam resurrectionem carnis iuxta doctrinam revelatam, non est necesse ut omnes et singulas materiae particulas, seu, ut vocant, moleculas, quibus corpora nostra aliquando constabant, Deus restituat; sed ad eam identitatem restituendam satis est, ut Deus illas excitet, quae

(1) Sap. 8, 1.

(2) In lib. 4 c. Gent., c. 81.

partem corporum nostrorum constituunt essentialem, per quam unius corpus a corpore alterius distinguitur et secernitur, et cuiusvis individui proprium efficitur. Mutationes ergo corporis nostri accidentales nullatenus inextricabiles difficultates producunt, sed quilibet, ad sui corporis substantiam respiciens dicere potest: In hac pelle, in hac carne resurgam. Caeterum rerum naturalium peritissimis viris, *Buffon*, *Hufeland*, aliisque recentioribus non probantur praetensae corporis nostri continuae immutationes totales, existimantque, originalia stamina fibrillarum, extraneas materiae partes ex nutritione percipientia, hisque formam tribuentia, ita loquendo, penetralia et essentiales corporis partes constituere, neque ulla transpiratione, aut evacuatione amitti: in qua sententia clarius cognoscitur, corpus quoad substantiales seu essentiales partes semper idem manere; haec vero sententia ex eo potissimum probatur, quia hominis forma, figura, physionomia, postquam semel evolutae sunt, non mutantur amplius, et quia fieri nequit, ut per nutritionem membrum corporis amissum, aut mutilatum integrum restituatur, aut stabiliatur. Absona igitur est saepius repetita corporis in terra viventis renovatio, ex qua tota obiectio petita est.

Obi. V. Si Deo conveniens esset mortuorum resuscitatio, hanc statim post hominis mortem perficere deberet, quia anima sine corpore vitam veram degere nequit: quamobrem sapientia, iustitia et bonitas Dei valde obscurantur, dum post multa demum annorum millia corpora animabus reddere fingitur.

Resp. Hanc obiectionem maxime temerariam praeclare solvit *Cl. Perrone* l. c. (1) dicens: « Negamus, animam sine corpore absolute veram vitam degere non posse. Hoc non est nisi adversariorum figmentum, qui propterea excogitarunt, animam post corporis terreni mortem novo, nescio quo, organo eodemque subtiliore instructum iri, eoquod mentes finitae sine spatii limitibus et corporali natura vix aut ne vix quidem concipi possint. Hoc enim non minus cum recta fide, quam cum sana metaphysica pugnat. Angeli siquidem sunt mentes finitae, et cum conscientia sui, attamen cuiuscunque materiae expertes eos esse ostendimus. Eiusmodi homines pro libertate, quam sibi arrogant, negant quae testatissima sunt, et obtrudunt quod sibi placet, nec argumenta ulla proferunt ad hypotheses suas, seu potius absurditates communiendas. Etsi igitur animae separatae substantiae sint incompletae, attamen Dei virtute cum conscientia sui vere subsistunt, vivunt et operantur iuxta catholicae doctrinae principia de earum statu post mortem, quem pro meritis obtinebunt aut in aeterna beatitudine, aut in inferno, aut, ad tempus saltem, in purgatorio. »

Obi. VI. Corpus materiale nec moraliter bene, nec moraliter male agere potest; meriti et demeriti incapax est, atque ideo non sine maxima absurditate dicitur, conveniens esse, ut in altera vita corpus quoque cum anima aut praemio donetur, aut poena afficiatur.

Resp. Etsi corpus per se sumptum moraliter agere nequeat, cum anima tamen arctissime et hypostatice consociatum patitur, aut voluptate afficitur, eidem praeterea animae inservit, ut ipsa ideas sensiles sibi cudat, et una cum ipso mereatur, aut demereatur; ideo congruum est, ut una

(1) De corpor. resurr. n. 883.

cum eadem anima corpus pariter poenam, aut praemium factorum consequatur. Ita doctissimi viri, imo et philosophi iudicarunt; imo et in foro civili persaepe propter delicta corpus castigatur, et propter benefacta remuneratur. Sive autem rationalistae id conveniens reputent, nec ne, certum est ex Revelatione, quod Deus in altera vita non solum animas, sed post resurrectionem universalem etiam corpora aut remunerare, aut punire velit. Quod autem sapientissima et sanctissima Dei voluntas decernit, convenientissimum, iustissimum et optimum est censendum.

Obi. VII. Animae status perfectissimus est quando corpore est seiuncta, quia in hoc statu conformior est Angelis et ipsi Deo, atque etiam magis pura, utpote ab omni materia libera: unde illud *Porphyrii* apud *S. Augustinum* (1): « Ut beata sit anima, omne corpus fugiendum est; » nam Sap. IX, 15 dicitur: *Corpus, quod corrumpitur, aggravat animam, et terrena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantem:* ergo saltem animabus iustis non convenit resurrectio, quia per unionem cum corpore in deteriorem statum reducuntur.

Resp. Quaelibet creatura eo perfectior est, quo conformior ideae et voluntati sui Creatoris, qui est fons omnis bonitatis. Deus autem sapientissimo consilio decrevit, ut dentur creaturae mere spirituales, nempe Angeli, et creaturae partim spirituales, partim materiales, quales sunt homines. De istis igitur *S. Thomas* (2) docet, caeteris paribus perfectiorem esse statum animae in corpore, quam extra corpus, quia est pars compositi, quamvis sine corpore sit aliquo modo Angelis ac Deo ipsi conformior; unde etiam anima Christi, ut ut perfectissima, suo tamen corpori iterum uniri voluit. Anima vero per unionem cum corpore gloriose resuscitato naturam spiritualem, dignitatemque suam non amittit, nec in functionibus suis impeditur, sicut protoparentes in statu originalis iustitiae impediti non fuerunt. Sap. IX, 15 anima dicitur aggravari per *corpus quod corrumpitur*, et sensus deprimi per *terrenam habitationem:* sed corpus, quod gloriose resurgit, non corrumpitur, et non est terrena, sed potius coelestis habitatio; unde *S. Augustinus* loc. cit. observat, perfectiores futuras esse animas in resurrectione, quia talia recipient corpora, *in quibus beate et immortaliter vivent.*

Obi. VIII. Multae sunt in humano corpore partes nutritioni, vegetationi et generis propagationi unice destinatae, quae proinde in altera vita omnino inutiles, et supervacaneae essent. Cum autem Deus inutilia non faciat, haec membra supervacanea non resuscitabit.

Resp. Partes humani corporis organicae in resurrectione minime inutiles futurae sunt. Quamvis enim neque nutritioni, neque vegetationi, neque aliis usibus, quibus erant in hac vita mortali deputatae inservire possint, inservient tamen pulcritudini et integritati corporis humani, quod sine illis non corpus, sed truncus esset; vel, sicut loquitur *Tertullianus*, « esset sicut navis sine carina, puppi, aut prora. » Tota igitur restaurari debet mirabilis illa humani corporis machina, in cuius structura summa et infinita Dei sapientia, atque omnipotentia elucet. Hinc *S. Thomas* in Suppl. (3) dicit: « Membra possunt dupliciter considerari in comparatione ad animam; vel secundum habi-

(1) Lib. 22 de Civ. Dei, c. 27.
(2) In 4 Sent. Dist., 43, q. 1, a. 1 ad quartum.
(3) Q. 80, art. 1 ad 1.

tudinem materiae ad formam, vel secundum habitudinem instrumenti ad agentem... Si ergo membra accipiantur secundum primam comparationem, finis eorum non est operatio, sed magis perfectum esse speciei; quod etiam post resurrectionem requiretur. Si autem accipiantur secundum secundam comparationem, sic finis eorum est operatio. Nec tamen sequitur, quod, quando deficit operatio, frustra sit instrumentum, quia instrumentum non solum servit ad exequendam operationem agentis, sed etiam ad ostendendam virtutem ipsius: unde oportebit, ut virtus potentiarum animae in instrumentis corporeis demonstretur, etsi nunquam in actum prodeant, ut ex hoc commendetur Dei sapientia. » Accedit, quod plurima membra homini in suis operationibus bonis aut pravis inservierunt; unde conveniens est, eadem membra resurgere, ut praemium vel poenam participent. *S. Cyrillus Hieros.* (1) inquit: « Blasphemamus per os, per os precamur; scortamur per corpus, per corpus puritatem custodimus; rapimus per manum, per manum eleemosynas largimur, et caetera similiter. Quando igitur ad omnia subservit corpus, in futuris quoque obventurae sortis est particeps. » *S. Ambrosius* (2) ait: « Haec est series et causa iustitiae, ut quoniam corporis animique communis est actus (quia quae animus cogitavit, corpus effecit), utrumque eat in iudicium: utrumque aut poenae dedatur, aut gloriae reservetur. Nam propemodum absurdum videtur, ut, cum animi legem lex carnis impugnet, et mens plerumque, quod odit, hoc faciat, quando inhabitans in homine peccatum carnis operatur, animus subdatur iniuriae, alienae reus culpae, caro quiete potiatur, auctor aerumnae, et solus atteratur, qui non solus erravit, aut solus gratiam referat, qui non solus gratiae militavit. » *S. Hieronymus* in Apol. c. Ruffin. (3) inter haeretica Origenis dogmata hoc etiam enumerat, quod docuerit: « Resurrectionem nostrorum corporum sic futuram, ut eadem membra non habeant, quia cessantibus membrorum officiis superflua membra reddantur. » Denique omnia membra in resurrectione restituenda esse, probatur etiam ex resurrectione Christi, quae est exemplar resurrectionis nostrae (4). Hinc *S. Hieronymus* c. Ioan. Hieros. (5) ait: « Quomodo Dominus post resurrectionem fixuras clavorum ostendit in manibus, vulnus lanceae monstravit in latere... sic et nos post resurrectionem eadem habebimus membra, quibus nunc utimur, easdem carnes et sanguinem et ossa, quorum in Scripturis sanctis opera, non natura damnantur » (6).

III. *De dotibus corporum gloriose resurgentium.*

§ 828. Ipsa Revelatio docet, Christum Dominum esse perfectissimum exemplar resurrectionis iustorum. Nam Phil. III, 21 dicitur: *Reformabit corpus humilitatis nostrae configuratum corpori claritatis suae.* Quod etiam colligi potest ex eo, quod Christus I Cor. XV, 20 dicitur *primitiae dormientium*, et v. 22 etc. subditur: *Sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur: unusquisque autem in suo ordine, primitiae Christus, deinde ii, qui sunt Christi*, scilicet tanquam illi maxime similes et conformes; et ideo postea

(1) Catech. 18, n. 19.
(2) Lib. de fide resur., n. 88.
(3) Lib. 2, n. 12.
(4) Rom. 8, 11; Phil. 3, 20; I Cor. 15, 48, etc.
(5) N. 28. (6) Cf. not. ad § 826.

(v. 48 etc.) subdit: *Qualis terrenus, tales et terreni; et qualis coelestis, tales et coelestes. Igitur, sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem coelestis.* Loquitur aperte de imagine gloriae; est autem imago, quae fit ad repraesentandum prototypon, seu exemplar. *Portare* ergo *imaginem*, est habere gloriam ad similitudinem eius. Quam similitudinem explicans Paulus subiungit: *Hoc autem dico, fratres, quia caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt, neque corruptio incorruptelam possidebit. Ecce mysterium vobis dico: Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur:* ac si diceret, similitudinem illam, seu imitationem in hoc consistere, quod iusti habituri sint corpora gloriosa, quale est corpus Christi, quae immutatio non est communis omnium, sed propria iustorum. Et hoc ipsum docuit Paulus Rom. VI, 5 dicens: *Si complantati facti sumus similitudini mortis eius, simul et resurrectionis erimus;* et ibid.: *Si Spiritus eius, qui suscitavit Iesum a mortuis, habitat in vobis; qui suscitavit Iesum Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra propter inhabitantem Spiritum eius in vobis* (1); et: *Si autem filii et haeredes; haeredes quidem Dei, cohaeredes autem Christi; si tamen compatimur, ut et conglorificemur* (2). Sicut ergo corpus Christi summam gloriam in resurrectione sua consecutum est, ita etiam corpora iustorum in resurrectione maximam gloriam consequentur. Quatuor autem a theologis cum *S. Thoma* (3) enumerantur corporis gloriosi dotes, scilicet *impassibilitas, subtilitas, agilitas* et *claritas*, quae hoc disticho comprehenduntur: « Clari, subtiles, agiles, impassibilesque; omnes quadruplici pollebunt dote Beati. » De singulis quaedam dicenda sunt.

A. *De impassibilitate.*

§ 829. 1. Impassibilitas primo a corporibus gloriosis omnes excludit naturales defectus, quales in caecis, luscis, surdis, mutis, gibbosis, claudicantibus, mutilatis, monstruosis etc., hac in terra observantur. Sicuti enim Christus surrexit integerrimo perfectoque corpore, sine minimo defectu, ita etiam caeteri omnes iusti resurgent; tum quia hoc ad perfectionem beatitudinis, ad exactam sui exemplaris repraesentationem, et efficaciam divinae virtutis spectat; tum quia defectus corporis sunt poena peccati, in beatitudine autem nulla erit poena, nec aliquod malum; tum denique, quia appetitus animae, ut est forma corporis, stante defectu, non esset plene satiatus; appetit enim perfectum corpus, et eo magis quemlibet refugit defectum, quo minus decet gloriosam incolarum coelestium societatem. Hinc etiam respectu corporum resuscitatorum intelligi potest, quod de Civitate coelesti dicitur: *Non intrabit in eam aliquid coinquinatum, aut abominationem faciens* (4). Christus enim *reformabit corpus humilitatis nostrae configuratum corpori claritatis suae.* Quapropter *S. Augustinus* in Enchir. (5) scribit: « Resurgent igitur Sanctorum corpora sine ullo vitio, sine ulla deformitate, sicut sine ulla corruptione, onere, difficultate, in quibus tanta facilitas, quanta felicitas erit. » Et l. 22 de Civ. Dei (6) docet, « quod deforme natum fuerat, sic esse rediturum, ut servata integritate substantiae deformitas pereat. Si enim statuam potest artifex homo, quam propter aliquam

(1) C. 8, v. 11. (2) V. 17.

(3) In 4 Sent. Dist. 44, q. 2.

(4) Apoc. 21, 27. (5) Cap. 91. (6) Cap. 19.

causam deformem fecerat, conflare, et pulcherrimam reddere, ita ut nihil inde substantiae, sed sola deformitas pereat; ac si quid in illa figura priore indecenter extabat, nec paritati partium congruebat, non de toto, unde fecerat, amputare, atque separare, sed ita conspergere universa, atque miscere, ut nec foeditatem faciat, nec minuat quantitatem; quid de omnipotenti artifice sentiendum est? Ergone non poterit quasque deformitates humanorum corporum, non modo usitatas, verum etiam raras, atque monstruosas, quae huic miserae vitae congruunt, abhorrent autem ab illa futura felicitate Sanctorum, sic auferre, ac perdere, ut quascunque earum faciunt, etsi naturalia, tamen indecora excrementa substantiae corporalis, nulla eius diminutione tollantur? Ac per hoc non est macris pinguibusve metuendum, ne ibi etiam tales sint, quales, si possent, nec hic esse voluissent. Omnis enim corporis pulcritudo est partium congruentia cum quadam coloris suavitate. Ubi autem non est partium congruentia, aut ideo quid offendit, quia pravum est, aut ideo quia parum, aut ideo quia nimium. Proinde nulla erit deformitas, quam facit incongruentia partium, ubi et quae prava sunt corrigentur, et quod minus est, quam decet, unde Creator novit, inde supplebitur, et quod plus est, quam decet, materiae servata integritate detrahetur. » Huic doctrinae S. Doctoris communi consensu inhaerent Patres et theologi.

2. Quamvis in Christo et martyribus non erunt vulnera, quae in hac vita passi sunt; hoc enim ad miseriam pertineret; certum tamen est ex Evangelio, Christum cum cicatricibus, seu potius fixuris et aperturis vulnerum suorum, quae in latere, manibus et pedibus accepit, resurrexisse. Valde etiam probabile est, ac pene certum, quod eadem signa coelo intulerit, quodque cum iisdem sit ad iudicium venturus, eademque in coelesti gloria perpetuo servaturus. Nam quod ea in iudicio sit exhibiturus, significat illa Scriptura: *Videbunt, in quem transfixerunt* (1). Quo testimonio sic usus est *S. Io. Chrysostomus* Hom. de Cruce, et Latr., ut doceret, Christum vulnera sua, id est, vulnerum signa in iudicio omnibus ostensurum esse. Similiter sentiunt *S. Ignatius M.* in Epist. ad Smyrn., *S. Cyprianus*, aut alius vetus Auctor Serm. de Bapt. Christi, *S. Leo M.* Serm. 1 de Ascens. et alii (2). Quamobrem nec improbabile est, etiam in martyrum corporibus aliquid tale futurum, quod eorum passiones et vulnera, quae pro Christo tulerunt, quasi ad oculum monstret ac repraesentet. Qua de re disserens *S. Augustinus* (3) haec habet: « Nescio, quo modo sic afficimur amore beatorum martyrum, ut velimus in illo regno in eorum corporibus videre vulnerum cicatrices, quae pro Christi nomine pertulerunt: et fortasse videbimus. Non enim deformitas in eis, sed dignitas erit, et quaedam, quamvis in corpore, non corporis, sed virtutis pulcritudo fulgebit: nec ideo tamen si aliqua martyribus amputata, et ablata sunt membra, sine ipsis membris erunt in resurrectione mortuorum, quibus dictum est: *Capillus capitis vestri non peribit* (4). Sed si hoc decebit in illo novo saeculo, ut indicia gloriosorum vulnerum in illa immortali carne cernantur, ubi membra, ut praeciderentur, percussa, vel secta

(1) Zach. 12, 10; Io. 19, 37.
(2) Cf. § 383, n. 4.

(3) L. 22 de Civ. D., cap. 19, n. 3 (al. c. 20).
(4) Luc. 21, 18.

sunt, ibi cicatrices, sed tamen iisdem membris redditis, non perditis apparebunt. Quamvis itaque omnia, quae acciderunt corpori vitia, tunc non erunt, non sunt tamen deputanda vel appellanda vitia virtutis indicia. » Etiam *S. Ambrosius* in Luc. XXIV dicit, ad exemplum Christi martyres nobis in coelo monstrandos esse cum insignibus vulnerum suorum.

3. Inter corporales defectus etiam illi recensentur, qui ex aetate proveniunt, dum corpus vel non ad debitam magnitudinem excrevit, ut in infantibus, vel virtutem et vigorem suum amisit, quod fit in senectute. Communiter autem theologi docent, istos quoque defectus in resurrectione reparandos, omnesque homines, aut saltem iustos, in ea aetate resuscitandos esse, in qua Christus mortuus est et resurrexit, nempe in aetate 33, vel 34 annorum. Ad quod probandum quidam citant verba Apostoli ad Ephes.: *Donec occurramus omnes — in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi*(1). Quae verba exponens *S. Anselmus* observat, ea non de corporis magnitudine intelligenda esse; quod si corpore Christi maius fuerit, non minuetur, cum nec capillus periturus sit; et concludit: « Restat ergo ut suam quisque recipiat mensuram, quam vel habuit in iuventute, si senex fuerit, vel fuerat habiturus, si est ante defunctus: » sic ille, veluti ex Apostoli loco docens, quod quisque in plena, seu virili aetate et statura sit resurrecturus. Fatendum autem est, citata Apostoli verba a *S. Ambrosio*, a *S. Chrysostomo*, a *S. Hieronymo* et aliis de spirituali perfectione Ecclesiae exponi, quod et contextui magis conforme est. Etiam *S. Augustinus* l. 22 de Civ. Dei, c. 15 approbat hanc expositionem, sed et priorem commemorat dicens: « Aut si hoc de resurrectione corporum dictum est, sic accipiamus dictum, ut nec ultra, nec infra iuvenilem formam resurgant corpora mortuorum, sed in eius aetate et robore, usque ad quam Christum hic pervenisse cognovimus... Et ideo non esse dictum, in mensuram corporis, vel in mensuram staturae, sed *in mensuram aetatis plenitudinis Christi.* » Eandem de resurrectione sententiam defendunt *S. Hieronymus* in Epitaphio Paulae, *S. Prudentius* in Apotheosi, *Hugo Victorinus* tract. de resurr. (2), et scholastici omnes. *S. Thomas* in Suppl.(3) dicit: « Sicut Deus humanam naturam absque defectu instituit, ita sine defectu reparabit. Deficit autem humana natura dupliciter; uno modo, quia nondum perfectionem ultimam est consecuta; alio modo, quia ab ultima perfectione iam recessit; et primo modo deficit in pueris, secundo modo in senibus; et ideo in utrisque reducetur humana natura per resurrectionem ad statum ultimae perfectionis, qui est in iuvenili aetate, ad quam terminatur motus augmenti, et a qua incipit motus decrementi. » Observat tamen *Cl. Estius* (4) de aetate et statura resurgentium nihil extare ab Ecclesia definitum, etiamsi de solis loquamur electis. Ipse *S. Augustinus* sententiam suam non ut prorsus certam proponit, sed l. cit. cap. 16 ait: « Resurgent itaque omnes tam magni corpore, quam vel erant, vel futuri erant in iuvenili aetate, quamvis nihil oberit, etiam si erit infantilis, vel senilis corporis forma, ubi nec mentis, nec ipsius corporis ulla remanebit infirmitas. Unde etiam si quis in eo corporis modo, in quo defunctus est, resurrecturum unumquemque conten-

(1) Eph. 4, 13. (2) C. 15.

(3) Q. 81, ar. 1. (4) In 4, Dist. 44, § 1.

dit, non est cum illo laboriosa con- tradictione pugnandum. »

4. Impassibilitas praeterea in immunitate ab omni dolore, incommodo et ingrata sensione consistit. Hanc gloriosi corporis dotem memorat Apostolus dicens: *Seminatur* (corpus) *in corruptione, surget in incorruptione* (1); quibus verbis non illam solum incorruptibilitatem significare voluit, quae excludit corruptionem proprie dictam; haec enim etiam corporibus damnatorum ad aeternum eorum supplicium convenit, sed excludit etiam quamcunque passionem, quae possit dolorem, aut molestiam corpori beatorum afferre: de qua impassibilitate Apoc. XXI, 4 dicitur: *Absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum, et mors ultra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit ultra.* Eandem gloriosi corporis dotem sicut et reliquas repetit *S. Thomas* l. 4 c. Gentes (2), ex gloria animae elevatae ad visionem beatificam dicens: « Sicut anima Deo fruens habebit desiderium adimpletum quantum ad omnis boni adoptionem, ita etiam eius desiderium adimpletum erit quantum ad remotionem omnis mali, quia cum summo bono locum non habet aliquod malum. Et corpus igitur perfectum per animam proportionaliter animae immune erit ab omni malo, et quantum ad actum, et quantum ad potentiam: quantum ad actum quidem, quia nulla in eis (corporibus) erit corruptio, nulla deformitas, nullus defectus: quantum ad potentiam vero, quia non poterunt aliquid pati, quod eis sit molestum, et propter hoc impassibilia erunt. » Neque obstat, quod in corpore resurgentium sit sanguis et alii humores, ex quorum mixtione et pugna alterationes atque aegritudines in corpore procedunt. Nam, ut ait *S. Augustinus* (3) Ep. ad Consent.: « Divina potentia valet de ista visibili atque tractabili natura, quibusdam manentibus, auferre, quas voluerit, qualitates. » Sic ab igne fornacis Babylonicae abstulit Deus virtutem comburendi corpora puerorum, non autem virtutem comburendi ligna. — Etiam corpora protoparentum in statu innocentiae immunia erant, sicut a morte, ita etiam a doloribus et aegritudinibus a peccato demum originali progenitis: haec igitur impassibilitas propter merita Redemptoris, et ad exemplum Christi resurgentis corporibus glorificandis perfectissimo modo restituetur; unde verbis Apoc. XXI, 4 additur: *Prima abierunt, et dixit, qui sedebat in throno: Ecce nova facio omnia.* Ista tamen impassibilitas non excludet omnem sensum a corporibus beatorum; alias eorum vita corporalis similis esset somno; unde *S. Thomas* l. c. ita prosequitur: « Quae tamen impassibilitas non excludit ab eis passionem, quae est de ratione sensus; utentur enim sensibus ad delectationem secundum illa, quae statui incorruptionis non repugnant. » Id angelicus Doctor subtilius declarat in Suppl. q. 82, art. 3.

B. *De subtilitate.*

§ 830. 1. Subtilitatem corporum gloriose resurgentium innuit Apostolus dicens: *Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale*(4). Quae verba egregie exponit *S. Augustinus* l. 13 de Civ. Dei, c. 20 scribens: « Sicut spiritus carni serviens non incongrue carnalis, ita caro spiritui serviens recte appellabitur spiritalis, non quia in spiritum convertetur, — sed quia spiritui summa et mirabili obtemperandi facilitate subdetur, — om

(1) I Cor. 15, 42. (2) Cap. 86.

(3) Epist. 205 (4) I Cor. 15, 44.

ni molestiae sensu, omni corruptibilitate et tarditate detracta. » Audiatur etiam S. *Gregorius M.*, qui banc gloriosi corporis dotem diligenter examinandi magnam habuit occasionem propter controversiam ipsi cum *Eutychio* enatam: ait autem (1): « In illa resurrectionis gloria erit corpus nostrum subtile quidem per effectum spiritualis potentiae, sed palpabile per veritatem naturae: unde Redemptor noster dubitantibus de sua resurrectione discipulis palpanda ossa carnemque praebuit, dicens: *Palpate, et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere* (2).» Corporis gloriosi subtilitatem ita explicat S. *Thomas* (3): « Anima Deo fruens ipsi perfectissime adhaerebit, et eius bonitatem participabit in summo secundum modum suum. Sic igitur et corpus perfecte subdetur animae, et eius proprietates participabit, quantum possibile est in perspicuitate sensuum, in ordinatione corporei appetitus, et in omnimoda perfectione naturae; tanto enim aliquid perfectius est in natura, quanto eius materia perfectius subditur formae: et propter hoc dicit Apostolus: *Seminatur corpus animale, resurget corpus spiritale*. Spirituale quidem corpus resurgentis erit, non quia sit spiritus, ut quidam male intellexerunt, sive per spiritum intelligatur spiritualis substantia, sive aër, aut ventus, sed quia erit omnino subiectum spiritui; sicut et nunc dicitur corpus animale, non quia sit animal, sed quia animalibus passionibus subiacet, et alimonia indiget. »

2. Subtilitas ergo non excludit materialem substantiam, sed indigentias animales, et omnia, quae cum istis coniunguntur. Corpus enim gloriosum cibo, potu, somno etc. non egebit, quibus vita animalis sustentatur; ac ideo spiritui plurimum simile erit. Hinc S. *Augustinus* (4) dicit: « Corpora iustorum, quae in resurrectione futura sunt, neque ullo ligno (id est, non arbore vitae, ut protoparentes) indigebunt, quo fiat, ut nullo morbo, vel senectute inveterata moriantur; neque ullis aliis corporalibus alimentis, quibus esuriendi vel sitiendi qualiscunque molestia devitetur, quoniam certo et omnimodo inviolabili munere immortalitatis induentur. » Neque obstat exemplum Christi, qui ad veritatem suae resurrectionis confirmandam petiit a discipulis, an haberent aliquid ad manducandum: *At illi obtulerunt ei partem piscis assi et favum mellis. Et cum manducasset coram eis, sumens reliquias dedit eis* (5). Hanc enim difficultatem solvit S. *Augustinus* observans, quod in resurrectione non possibilitas, sed necessitas vescendi tollatur: admittit nempe, quod corpora gloriosa, si velint, comedere possint, sicut angeli hominibus apparentes vere manducaverunt (6), ac demum concludit: « Sed si forte de angelis aliud credibilius disputari potest, certe fides christiana de ipso Salvatore non dubitat, quod etiam post resurrectionem, iam quidem in spiritali carne, sed tamen vera, cibum ac potum cum discipulis sumpsit. Non enim potestas, sed egestas edendi ac bibendi talibus corporibus auferetur. Unde et spiritualia erunt, non quia corpora esse desistent, sed quia spiritu vivificante subsistent. »

3. Declaratam dotem quidam theologi etiam ita intelligunt, quod corpus gloriosum tantae futurum sit exilitatis, ut facile omnia penetrare et

(1) Lib. 16 Mor., c. 29. (2) Luc. 24.
(3) Lib. 4, c. Gent., cap. 86.

(4) Lib. 13 de Civ. Dei, cap. 22.
(5) Luc. 24, 41, etc. (6) Gen. 18; Tob. 12.

pervadere possit. Ita *Cl. Suarez* (1) ait: « Per subtilitatem corporis intelligimus vim se movendi, et quocunque ingrediendi vel egrediendi absque alterius corporis impedimento, sicut Christus egressus est clauso sepulcro, et ingressus ad discipulos ianuis clausis: » pro qua sententia citatur *S. Chrysostomus, Theophylactus* et. *S. Io. Damascenus*, qui lib. 4 de fide, c. 28, expresse exponit corpus *spirituale*, « hoc est subtile; hoc enim significat spirituale, quale post resurrectionem corpus Domini erat, cum per ianuas clausas transivit. » Advertit tamen *S. Thomas* in Supplem. (2), quod « subtilitas a corpore glorioso dimensionem non aufert... et ideo corpus gloriosum non habebit ratione suae subtilitatis, quod possit esse simul cum alio corpore: sed poterit simul cum alio corpore esse ex operatione divinae virtutis. Sicut enim corpus Petri non habuit ex aliqua proprietate sibi indita, quod ad umbram eius sanarentur infirmi, sed hoc fiebat virtute divina ad aedificationem fidei: ita faciet virtus divina, ut corpus gloriosum possit simul cum alio corpore esse ad perfectionem gloriae. » Atque hac ratione (3) explicat S. Doctor una cum *S. Gregorio M.* (4) quomodo corpus Iesu Christi intraverit in coenaculum ianuis clausis, ut dicitur Io. XX, scilicet hoc factum fuisse, *non per dotem subtilitatis, sed virtute divinitatis.*

4. Certum est, per dotem subtilitatis a corpore omnia removenda esse, quae animam aggravare, et in suis functionibus impedire possent, et corpus gloriosum animae perfecte subditum esse. Unde *S. Augustinus* in Enchir. (5) scribit: « Tanta erit tunc concordia carnis et spiritus, vivificante spiritu sine sustentaculi alicuius indigentia subditam carnem, ut nihil nobis repugnet ex nobis; sed sicut foris neminem, sic nec intus nos ipsos patiamur inimicos. » Rationem reddit l. 12 Gen. ad litt. c. 35 dicens: « Si tale sit corpus, cuius sit difficilis et gravis administratio, avertetur mens ab illa visione summi coeli, et ideo oportet, ut corpus fiat spirituale, ut anima angelis coaequata perfectum habeat naturae suae modum, obediens et imperans tam ineffabili facilitate, ut sit ei gloriae, quod sarcinae fuit » (6).

C. *De Agilitate.*

§ 831. 1. Agilitas in eo consistit, quod per eam corpus perfectissime subiectum erit animae, non quidem ut formae, quae dat esse corpori, sed ut mobile principio motivo. Per eam quippe fiet, ut corpus sit ubicunque anima voluerit esse, non quidem sine motu successivo, nec ita, ut simul faciat esse corpus in diversis locis, sed ut summa celeritate, ac velut imperceptibili tempore moveatur corpus, idque ad imperium et nutum animae, quocumque illa volet, secundum omnem positionis differentiam. Neque enim difficilius sursum quam deorsum, aut in dextrum quam sinistrum, vel contra movebitur, neque omnino labor ullus aut lassitudo in motu interveniet, sed pari, id est, summa facilitate in quamlibet partem movebitur, prout animae placuerit, cui nihil placere poterit, quod non sit honestum ac decens.

2. S. Scripturae hanc agilitatis dotem aperte tradunt, et promittunt. Isa. XL, 31 dicitur de Sanctis: *Mutabunt fortitudinem, assument pennas*

(1) In 3 P. S. Thomae disp. 48, Sect. 1.
(2) Q. 83, art. 2.
(3) Ibidem ad 1.
(4) Hom. 26 in Evang.
(5) C. 91.
(6) Cf. S. Thom. 1 2, q. 4, art. 6.

sicut aquilae, current et non laborabunt, ambulabunt et non deficient; Sap. III, 7: *Fulgebunt iusti, et tanquam scintillae in arundineto discurrent;* Luc. XX, 36: *Filii resurrectionis - aequales Angelis sunt*, nempe quantum natura corporis permittit. Quod idem Paulus Epist. ad Cor. indigitat de corpore dicens: *Seminatur in infirmitate, surget in virtute* (1): quae verba communiter a theologis de dote agilitatis intelliguntur. Exemplum autem huius dotis praemonstratum fuit in Christi corpore, quod post resurrectionem celerrimo motu saepe discipulis se praesens exhibuit, ac rursum eorum aspectibus subtraxit, adeo ut quinque eius diversae apparitiones factae legantur ipso die resurrectionis. Maxime vero tunc ea usus est Christus, quando e terra ascendit in coelum, imo *supra omnes coelos* (2), *excelsior coelis factus* (3). Quae quidem Christi ascensio non nuda assumptio fuit, sed proprie dicta ascensio, utpote propria animae eius virtute facta, non autem per miraculum, neque per ministerium Angelorum quasi naturae infirmitatem adiuvantium (§ 384).

3. Ss. Patres quoque eandem agilitatis dotem corporibus gloriosis adiudicant. *S. Augustinus* (4), de statu beatorum post resurrectionem, ait: « Deus imperabit animo, animus corpori, tantaque ibi obediendi erit suavitas et facilitas, quanta vivendi regnandique felicitas. » Et ibid. (5) inquit: « Qui motus illic talium corporum sint futuri, temere definire non audeo, quod excogitare non valeo. Tamen et motus et status, sicut ipsa species, decens erit, quicumque erit, ubi, quod non decebit, non erit. Certe ubi volet spiritus, ibi protinus erit corpus, nec volet aliquid spiritus quod nec spiritum possit decere, nec corpus. » *S. Thomas* (6) dicit: « Corpus gloriosum erit omnino subiectum animae glorificatae, non solum, ut nihil in eo sit, quod resistat voluntati spiritus (quia hoc fuit etiam in corpore Adae): sed etiam ut sit in eo aliqua perfectio, effluens ab anima glorificata in corpus, per quam habile reddatur ad praedictam subiectionem: quae quidem perfectio dos glorificati corporis dicitur. Anima autem coniungitur corpori, non solum ut forma, sed etiam ut motor, et utroque modo oportet, quod corpus gloriosum animae glorificatae sit summe subiectum. Unde sicut per dotem subtilitatis subiicitur ei totaliter, in quantum est forma corporis dans esse specificum, ita per dotem agilitatis subiicitur ei, in quantum est motor, ut scilicet sit expeditum, et habile ad obediendum spiritui in omnibus motibus et actionibus animae. »

4. Quaerunt quidam, ad quid agilitatis dos inserviat, cum Beati motu opus non habeant, cum omnia, quae desiderant, in fruitione Dei possideant? — Respondet *S. Thomas* (7): « Quod corpora gloriosa aliquando moveri, necessarium est ponere: quia et ipsum corpus Christi motum est in ascensione, et similiter corpora Sanctorum, quae de terra resurgent, ad coelum empyreum ascendent. Sed etiam postquam coelos conscenderint, verisimile est, quod aliquando movebuntur pro suae libito voluntatis, illud, quod habent in virtute, actu exercentes, ut divinam sapientiam commendabilem ostendant, et ut etiam visus eorum reficiatur pulcritu-

(1) I Cor. 15, 43.
(2) Ephes. 4, 10.
(3) Hebr. 7, 26.
(4) Lib. 19 de Civ. Dei, cap. 27.
(5) Lib. 22, cap. 30, n. 1.
(6) In Suppl. q. 84, art. 1.
(7) Ibid., art. 2.

dine creaturarum diversarum, in quibus Dei sapientia eminenter relucebit... Nec tamen per motum aliquid deperibit eorum beatitudini, quae consistit in visione Dei, quem ubique praesentem habebunt; sicut et de Angelis dicit *Gregorius*, quod intra Deum currunt, quocunque mittantur. » Observat demum *Estius*(1), quod licet corpora gloriosa velocissime de loco in locum moveantur, haec tamen corporum ad nutum animae translatio, sicut non fiet sine motu successivo, ita nec sine transitu per medium, quia fieri nequit, ut corpus e loco in locum nisi transeundo per medium moveatur.

D. *De claritate.*

§ 832. 1. Claritas, quae postrema dos est corporis glorificati, ex eo proveniet, quod gloria animae sic redundabit in corpus, ut quod animae spiritualiter competit, in corpore corporaliter appareat. Nam tale quiddam, licet imperfecte, contingit nobis etiam in vita. Hominis enim laeti ac bene conscii vultus serenus et quodammodo lucidus est; atque omnino secundum affectus animi facies corporis mutari solet. Erit igitur in corporibus Sanctorum splendor quidam oculis conspicuus, qui index erit gloriae spiritualis existentis in anima. Vi huius dotis corpora Beatorum talem acquirunt gloriam et venustatem, ut omnis pulcritudo terrena coram illa evanescat.

2. Hanc corporum Beatorum dotem manifeste innuunt Ss. Litterae, ut Sap. III, 7, ubi retributionis seu resurrectionis tempore *iusti fulgere* dicuntur. Christus quoque, Matth. XIII, 43, postquam dixit eos, qui faciunt iniquitates, esse mittendos in caminum **ignis**, **ita subdit**: ***Tunc fulgebunt iusti sicut sol in regno Patris eorum.*** Paulus ad Philip. formandum esse dicit corpus nostrum a Christo *configuratum corpori claritatis suae* (2). Et I ad Cor. de corpore inquit: *Seminatur in ignobilitate, surget in gloria* (3); ex quibus verbis infert *S. Thomas* (4) quod « Sancti in resurrectione habebunt corpora gloriosa. » Praecessit huius claritatis exemplum in Christo, quando cum tribus discipulis fuit in monte Thabor. Legitur enim Matth. XVII, 2: *Transfiguratus est ante eos, et resplenduit facies eius sicut sol, vestimenta autem eius facta sunt alba sicut nix:* et Luc. XIX, 29 dicitur: *Vestitus eius albus et refulgens:* in qua transfiguratione Christus discipulis suis in corpore suo mortali radios quosdam illius claritatis monstravit, quam in resurrectione et ipse recepturus erat, et iusti omnes consecuturi sunt. Praecessit etiam quoddam exemplum in Moyse, cuius facies ex colloquio divino ita resplenduit et radiavit, ut in eam intendere non possent filii Israël (5). Unde non est dubitandum, quin tale quid multo magis futurum sit in corporibus Sanctorum ex perpetua et completa visione Dei.

3. Ss. Patres dotem claritatis in resurrectione corporibus iustorum adscribunt. *S. Cyrillus Hier.* (6) inquit: « Iusti (in resurrectione) splendebunt ut sol et tanquam luna, et sicut splendor firmamenti: et praevidens istam hominum incredulitatem, Deus vermibus parvulis lucidum dedit corpus, ut eo splenderent, ut ex apparentibus crederetur id, quod exspectamus. Qui enim partem potuit praestare, poterit et totum; et qui

(1) L. c. § 15.
(2) Phil. 3, 21.
(3) I Cor. 15, 43.
(4) 3 p., q. 54, art. 3.
(5) II Cor. 3, 7.
(6) Cat. 18.

fecit, ut vermis lumine splenderet, multo magis id perficiet in homine iusto. » *S. Augustinus* l. 22 de Civ. Dei, c. 19, n. 2, cum dixisset, in resurrectione omnem deformitatem a corporibus iustorum removendam esse, mox subiungit: « Coloris porro suavitas quanta erit, ubi iusti fulgebunt sicut sol in regno Patris sui? Quae claritas in Christi corpore, cum resurrexit, ab oculis discipulorum potius abscondita fuisse, quam defuisse credenda est; non enim eam ferret humanus atque infirmus aspectus, quando ille a suis ita deberet attendi, ut posset agnosci. » A claritate ergo Christi exemplaris concludit ad claritatem iustorum resurrecturorum. Hanc autem ineffabilem fore dicit ibid. c. 21: « Quae sit autem, et quam magna spiritalis corporis gratia, quoniam nondum venit in experimentum, vereor, ne temerarium sit omne, quod de illa profertur eloquium. » *S. Petrus Chrysologus* Serm. 82 de Christi resurr. et 4ª manifest. docet, iuvenem in monumento sedentem, *coopertum stola candida*, praefigurasse claritatem iustorum in resurrectione, et dicit: « Stola ista non ex mortali vellere, sed ex virtute vitali; splendens coelesti lumine, non colore terreno, et clara Creatoris munere, non arte fullonis, dicente Propheta: *Amictus lumine sicut vestimento* (1); et de iustis: *Fulgebunt sicut sol*. Terreni terrenis velati sunt vestimentis, et ideo sicut novitate splendent, ita vetustate sordescunt: coelestes vero amictu coelestis luminis ambiuntur, et a terreno squallore suspensi, nec foedantur vetustate unquam, nec ullis sordibus obscurantur: sed vestes, quas semel dederit resurrectio, perpetuo lumine vestiuntur. » *S. Gregorius M.* (2), in verba Apoc.: *Ipsa vero civitas aurum mundum simile vitro mundo* (3), haec habet: « Quia Sancti omnes in ea summa beatitudinis claritate fulgebunt, instructa auro dicitur. Et quoniam ipsa eorum claritas vicissim sibi in alternis cordibus patet, et cum uniuscuiusque vultus attenditur, simul et conscientia penetratur; hoc ipsum aurum vitro mundo simile esse memoratur. » Observat autem *Cl. Estius* lib. c. in *S. Gregorii* verba, quod transparentia « rectius ad animam refertur, ut significetur, Beatis suas invicem cogitationes perspicuas esse. Nam corporis transparentia neque cum splendore convenit, qui requirit opacitatem, ut in sole et stellis, neque satis congruit naturae humani corporis, neque ad felicitatem status futuri saeculi quidquam conferre videtur. »

4. Sicut visio essentiae Dei non erit in omnibus aequalis (§ 785), ita inaequalis erit corporum beatorum claritas. Quod apertis verbis docet Apostolus dicens: *Alia claritas solis, alia claritas lunae, et alia claritas stellarum. Stella enim a stella differt in claritate: sic et resurrectio mortuorum* (4). In quae verba *S. Augustinus* (5) ait: « Videtis, quia promissa est Sanctorum corporibus claritas, et diversa species claritatis, quia diversa sunt merita caritatis. » Quod idem innuit *S. Thomas* (6) scribens: « Sicut anima divina visione fruens quadam spirituali claritate replebitur; ita per quamdam redundantiam ex anima in corpus, ipsum corpus suo modo claritatis gloria induetur. »

5. Si tanta est futura corporum Beatorum claritas, ut fulgeant sicut sol, quaeri potest, quomodo eam sustine-

(1) Ps. 103, 2.
(2) Lib. 18 Mor., c. 17.
(3) C. 21, v. 18.
(4) 1 Cor. 15, 41, etc.
(5) Serm. 241, n. 8.
(6) Lib. 4, c. Gentes, cap. 86.

re possint oculi intuentium? Sed facilis est responsio, scilicet, in resurrectione oculorum aciem futuram esse perfectiorem, et talem, ut splendorem Sanctorum, atque etiam ipsius Christi, cuius corpus omnia alia in splendore lucis longe superabit, cum maxima voluptate contemplari possint. Sequitur id iam ex prima dote corporis gloriosi (§ 829); nam si totum corpus impassibile est, certe etiam oculi nullo modo in Beatis offendi possunt.

Nota. Corpora damnatorum resurgentia habebunt quidem quidquid est de essentia humani corporis; alias in ipsis vera non esset resurrectio; sed corporum gloriosorum dotibus penitus carebunt. Non erunt igitur impassibilia, sed ita comparata, ut acerbissimos dolores in perpetuum sustinere possint. Unde *S. Augustinus* (1) ad Consent. scribit: « Iusti immutabuntur in illam incorruptelam, cui nulla possit nocere corruptio: qui autem in eam non commutabuntur, incorrupti quidem resurgent integritate membrorum, sed tamen corrumpendi dolore poenarum. » Corpora damnatorum non erunt subtilia et agilia in sensu declarato, sed manebunt gravia, in perpetua cum anima conflictatione, et nequaquam pro libito se movere poterunt, *vinculis aeternis sub caligine* detenta (2). Praecipue vero corpora reproborum, deficiente claritate, lurida et horrida erunt, qualia habere meruerunt reae ac reprobae eorum animae corpora sua mortalia contaminando, et per illa thesaurizando sibi iram. Si autem quaeritur utrum reprobi cum suorum corporum vitiis ac deformitatibus resurgere debeant, quas viventes in terra habuerunt, *S. Bonaventura* affirmat, *S. Thomas* negat, et *S. Augustinus* in Enchir. cap. 92 respondet: « In requirendo laborare quid opus est? Neque enim fatigare nos debet incerta eorum habitudo, vel pulcritudo, quorum erit certa et aeterna damnatio. Ne moveat quomodo in eis corpus erit incorruptibile, si dolere poterit; aut quomodo corruptibile, si mori non poterit. Non est enim vera vita, nisi ubi feliciter vivitur, nec vera incorruptio, nisi ubi salus nullo dolore corrumpitur. Ubi autem infelix mori non sinitur, ut ita dicam, mors ipsa non moritur; et ubi dolor perpetuus non interimit, sed affligit, ipsa corruptio non finitur. Haec in Ss. Scripturis *mors secunda* dicitur. Corpora itaque reproborum solam habebunt *immortalitatem* cum electorum corporibus communem, sed ad perpetuum cruciatum. »

(1) Epist. 146. (2) Iud. v. 6.

IV. *Quaestiones theologicae de carnis resurrectione.*

§ 833. Praeter veritates catholicas de carnis resurrectione pertractatas aliae quaestiones a theologis moventur circa *causam*, *modum*, *tempus* etc. resurrectionis, de quibus breviter quaedam dicenda sunt, ne theologus hac in re turpi ignorantia laboret.

1. Duplex in genere consideranda est resurrectionis mortuorum *causa: finalis* et *efficiens*. Finalis est proxime perfecta meritorum retributio, et remote gloria Dei et Christi, ad quam omnia ultimato collimant. Efficiens autem causa rursum hic multiplex consideranda venit, nempe *principaliter agens*, *meritoria*, *exemplaris* et *instrumentalis*. Causa principaliter efficiens resurrectionem Deus est, cuius proprium est opus, animas cum corporibus coniungere, et haec, etiam postquam corrupta, imo et in cineres redacta fuerint, iterum vivifi-

care. Christus quoque, qua ratione Deus est, resurrectionem mortuorum propria virtute operabitur, qua et suam ipsius resurrectionem operatus est. Ideo legitur: *Quaecunque ille (Pater) fecerit, haec et Filius similiter facit. — Sicut enim Pater suscitat mortuos, et vivificat, sic et Filius, quos vult, vivificat* (1). Iure merito igitur Christus dicere potuit: *Ego sum resurrectio et vita: qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit vivet* (2). Christus porro tamquam Redemptor et Mediator noster per passionem suam et mortem membris suis meruit gloriam resurrectionis et immortalitatis. Hinc Paulus dicit: *Quoniam quidem per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum. Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur* (3). Ex quibus verbis nonnulli inferunt, quod Christus sit, sicut efficiens, ita et meritoria causa resurrectionis non solum electorum, sed et reproborum; hoc autem plerique negant, quia Paulus, ut ex contextu patet, solum de electis loquitur, qui in Christo sunt, seu cum Christo per gratiam uniti, et quia certum est, reprobos in altera vita de meritis Christi non participari (4). Christum etiam causam esse exemplarem resurgentium iustorum, iam § 828 probatum est. Non ita autem est causa exemplaris resurgentium reproborum, qui de gloria eiusdem non participant. — Ait tamen *S. Thomas* (5): « Resurrectio omnium hominum habet aliquid de similitudine resurrectionis Christi, quod scilicet pertinet ad vitam naturae, secundum quam omnes fuerunt Christo conformes; et ideo omnes resurgent in vitam immortalem: sed in Sanctis, qui fuerunt Christo conformes per gratiam, erit conformitas quantum ad ea, quae sunt gloriae. »

2. Instrumentalis causa resurrectionis omnium mortuorum erit vox Christi: nam Io. V, 28 etc. legitur: *Omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei, et procedent* etc. quae vox etiam dicitur *Vox magna* (6); *Clamor media nocte factus* (7); *tuba* (8); *tuba novissima* (9); *tuba Dei*, *et vox archangeli* (10). Quibus omnibus significatur signum aliquod evidens et manifestum adventus Christi ad iudicium, per quod velut instrumentum quoddam divinae virtutis sint excitandi mortui, et ad iudicium vocandi, ut docet *S. Augustinus* (11), et *S. Thomas* (12) dicens: « Vox ista erit sensibile signum Filii Dei, ad quam omnes suscitabuntur. » « Hoc autem signum, ait *Estius* (13), quod, et quale sit futurum, melius ignoratur, quam curiose inquiritur; nisi quod non dubitatur, quin erit sonus ingens et horribilis, qui quaquaversum diffundetur ad excitandos mortuos, quique ad eum effectum ita valebit instrumentaliter, sicut voces illae: *Lazare, veni foras!* et: *Adolescens, tibi dico, surge!* et similes instrumentaliter valuerunt ad mortuos suscitandos. »

3. Assignari etiam solet altera resurrectionis causa instrumentalis, seu ministerialis, quam angeli constituunt. Talis est enim ordo, quem Deus servat in agendo, ut inferiora per superiora conferantur, si causae secundariae praesto sunt; quamobrem etiam in mortuorum resuscitatione ministerio angelorum utetur; unde

(1) Io. 5, 19, etc. (2) Io. 11, 25.
(3) I Cor. 15, 21.
(4) Cf. Estium in 4 dist. 43, § 11.
(5) In Suppl. q. 76, art. 1 ad 4.
(6) Matth. 24, 31. (7) Matth. 25, 6.
(8) Apoc. 10, 7. (9) I Cor. 15, 52.
(10) I Thess. 4, 15.
(11) In Epist. 140, al. 120.
(12) Comment. in Ioan. cap. 5, lect. 5.
(13) L. c. § 10.

legitnr: *Mittet Angelos suos cum tuba et voce magna, et congregabunt electos eius a quatuor ventis* (1). Ast in mortuorum resuscitatione tria sunt consideranda, nempe congregatio cinerum, dispositio, seu coordinatio partium in corpus humanum et animae infusio. Admittunt multi, quod congregatio elementorum, unde corpora conflentur, per ministerium angelorum praestanda sit ex iussu Christi. Ita sentiunt *S. Chrysostomus* (2) in Epistola I ad Thessalonicenses, *S. Augustinus* (3), *S. Gregorius M.* (4), *S. Thomas* in Suppl. (5). Putant autem id fieri per angelos custodes, qui cuiuslibet corporis membra et cineres internoscent, opitulante eis divina virtute, ubicunque illorum acumen impar se habet. Verum theologi consentiunt, non per ministerium angelicum, sed per solam omnipotentiam divinam partes corporum coadunari, et cum anima coniungi. Virtus enim angelorum tantopere non extenditur; siquidem organorum structura vel est creatio, vel actio creationi proxima, longe lateque creaturarum virtutem antecellens. Hinc sequitur, solum Deum et Christum resurrectionis esse auctores quoad corporis dispositionem, substantialem animae unionem, et proprietates omnes ac perfectiones inde consequentes, ut docet *S. Thomas* l. c.

4. Quidam opinati snnt, omnes homines in sexn virili resurrecturos esse, tum quia omnes *in virum perfectum* (6) occurrere dicimur, tum quia sexuum diversitas indecenti pudore felicem illum statum dehonestaret, in quo vestium usus non erit. At si verba Apostoli de resurrectione intelligeuda essent, per ea tantum significaretur, omnes electos ad aetatem virilem, seu iuvenilem reducendos esse: et si protoparentes innocentes *nudi erant*, *et non erubescebant*, id multo magis de statu futurae felicitatis sentiendum est, quando non animale, nt primorum parentum in paradiso, sed spirituale corpus erit, in quo nulla coucupiscentia, nulla inordinatio locum habere poterit. Hinc Ss. Patres et theologi consentiunt, omnes homines in suo sexu resurrecturos esse; nam iuxta hactenus probata, omnes resurgent integre secundum omnia sua membra, atque ideo ea quoque membra resurgentibus restituentur, quae sexuum diversitatem faciunt. Scripturam porro si quis requirat, ea proferri potest, quam affert *S. Hieronymus* in Epitaph. Paulae c. 11 ex Matth. XXII, dicente Domino ad Sadducaeos: *In resurrectione mortuorum neque nubent, neque nubentur:* ex quibus verbis concludit S. Doctor: « Ubi dicitur *non nubent, neque nubentur*, sexuum diversitas demonstratur. Nemo enim de lapide et ligno dicit: Non nubent neque nubentur, quae naturam nubendi non habent, sed de iis, qui possint nubere, et gratia Christi ac virtute non nubant. » In eundem locum *S. Augustinus* (7) ait: « Nuptias ergo Dominus fnturas negavit esso, non feminas; et ibl negavit, ubi talis quaestio vertebatnr, ut eam negato sexu muliebri celeriori facilitate dissolveret, si eum ibi praenosceret non futurum: imo etiam futurum esse, firmavit dicendo: *Non nubent*, quod ad feminas pertinet; *neque uxores ducent*, quod ad viros. » Et ibidem inquit: « Corporibus (in resurrectione) vitia detrahentur, natura servabitur. Non est autem vitium sexus femineus,

(1) Matth. 24, 31.
(2) Hom. 8.
(3) Lib. 3 de Trin. c. 4.
(4) Lib. 4, Dial., c. 5.
(5) Q. 76, art. 3.
(6) Ephes. 4, 13.
(7) Lib. 22 de Civ. Dei, cap. 17.

sed natura, quae tunc quidem et a concubitu et a partu immunis erit: erunt tamen membra feminea, non accommodata usui veteri, sed decori novo, quo non alliciatur aspicientis concupiscentia, quae nulla erit, sed Dei laudetur sapientia atque clementia, qui et, quod non erat, fecit, et liberavit a corruptione quod fecit. » Hoc idem unanimi consensu affirmant theologi cum *S. Thoma* (1).

5. Si quaeritur, an *fetus abortivi* in utero extincti, vel praemature effusi, per resurrectionem ad vitam revocandi sint? Respondendum est affirmative, si animati fuerunt; secus vero negative. Dubitandum enim non est, quin omne illud, quod anima rationali aliquando informatum fuit, sit ad vitam revocandum, quia quodlibet licet imperfectum, et exiguum corpusculum, si animam rationalem habet aut habuit, verus homo est aut fuit, cum anima rationalis solius sit hominis: atqui hominem aliquem, qui mortuus fuerit, a resurrectione excludi fides catholica non patitur. Non minus efficax probatio sumitur ex parte ipsius animae. Nulla enim rationalis anima peritura est aliquando sic, ut in nihilum redigatur. Illud quoque certum est, nullam animam perpetuo futuram sine corpore. Consequens igitur est, ut corpus suum resurgendo recipiat, sed in eam membrorum speciem et proportionem restitutum, qualem status eius, et conditio requiret. Si autem in fetu, quando extinctus est, anima rationalis non fuit, nec resurrectionis consortium habebit. Nam etsi demus, in eiusmodi fetu vitam aliquam fuisse, qua vel vegetaretur, vel etiam sentiret, non tamen resurget, quia vitam non habuit humanam, id est, homini propriam, quae non est nisi per animam rationalem. Plura hac de re disserit *S. Augustinus* l. 22 de Civ. Dei (2), et in Enchir. (3). Ad *monstra* vero quod attinet, id est, eos fetus, qui ab humana natura sunt aliquantulum diversi, attendenda est illorum figura: si praevalet humana, homines erunt; si brutalis, ad ferarum speciem erunt amandanda. Si analogia in iis dispiciatur, ad examen revocandum est praesertim caput, utpote sedes rationis et sensuum. Hoc enim si humanum est, aut humano propins, pro homine recensebitur; consequenter cum baptizari debeat, etiam resurrecturum fore cum humanis membris rite ordinatis, certo certius credere debemus. *De homine bicorporeo* recte docet *S. Augustinus* (4) non unum hominem duplicem, sed duos seiunctos resurrecturos esse; quod tamen intellige, si vere duplex fuerit secundum partes principales, maxime secundum caput et cor. Id enim argumento est, duas animas esse, quae proinde singulae singula recipient corpora. Nam si tantum manus aut brachia aut pedes fuerint duplices, argumentum est, unum fuisse hominem, et unam animam: quare et corpus unum ei in resurrectione restituetur.

6. Quaeri etiam solet *de intestinis et humoribus*, num et ea sint in corporibus resurgentium futura? « Sed de utrisque, ait *Estius* (5) respondendum est affirmative. Nam intestina verae sunt partes humani corporis, et de iis expressum habemus testimonium Raziae senioris (6), qui intestina proiiciens Dominum precatus est, ut ea in resurrectione sibi redderet. Nec quidem vacua restituentur, sed, ut aiunt *S. Bonaventu-*

(1) In Suppl. q. 81, art. 3.
(2) C. 13. (3) Cap. 85-87.
(4) In Enchir. cap. 87.
(5) In 4 Dist. 44, § 6. (6) II Machab. 14.

ra et alii, plena nobilibus ac subtilibus atque illum statum decentibus spiritibus, seu humiditatibus. Quod de electis intellige; nam reproborum viscera materia sordida, quae ipsis congruit, replebuntur. Humores quoque, qui quatuor numerantur, sanguis, atra, et flava bilis, et phlegma, quoniam ad vitae huius mortalis necessitatem et integritatem pertinuerunt, licet non proprie sint partes, restituentur resurgentibus; electis quidem in ea mensura, quae ad optimam corporum constitutionem pertineat; reprobis autem prout iusto iudici Deo videbitur, et meritis eorum congruet. »Verum sanguinem corporibus resurgentium restituendum esse, *S. Thomas* (1) probat ex resurrectione Christi dicens: « Resurrectio nostra conformis erit resurrectioni Christi: sed in Christo resurrexit sanguis; alias nunc vinum non transsubstantiaretur in sanguinem eius in sacramento Altaris: ergo et in nobis resurget sanguis, et eadem ratione alii humores » (qui nempe ad perfectionem naturae humanae pertinent.) Admittunt autem theologi, in corporibus resuscitatis illos humores non adfuturos esse, qui omnino superflui sunt, et statum beatorum dedecent. Qua in re attendenda est doctrina *S. Bonaventurae*, qui (2) docet, tripliciter in homine aliquid posse dici superfluum: *primo*, corpori et speciei, ut sudor, urina et faeces; cum enim post resurrectionem prodesse nequeant, non restituentur: *secundo*, corpori, sed non speciei, ut semen, quod cum ad perfectionem corporis non pertineat, congruit tamen perfectioni speciei propter propagationis necessitatem; consequenter utpote superfluum, in resurrectione non restituetur: *tertio*, superfluum esse potest uni parti, non autem alteri, ut materia capillorum et unguium, quae licet superflua sit stomacho, decenter tamen locatur in capite, in mento, in digitis; consequenter ad decentiam corporis remanebit. Etiam *S. Thomas* loc. cit. paulo inferius docet, sudorem, lac, urinam faecesque post resurrectionem in corporibus beatorum non inveniri.

(1) In 4. Dist. 44, q. 1, art. 2.
(2) In 4 Dist. 44.

7. De unguibus et capillis ab aliquibus dubitatum est, an resurgentibus conveniant, quia ex superfluitatibus cibi generantur et insuper nullo sunt sensu praediti. Sed bene observat *S. Thomas* (3), « quod sicut ars militaris utitur gladio ad bellum, et vagina ad gladii custodiam et conservationem, ita in partibus corporis animati quaedam ordinantur ad operationes animae exequendas, sicut cor, hepar, manus et pes, quaedam autem ad conservationem aliarum partium, sicut folia sunt ad cooperturam fructuum; ita etiam capilli et ungues sunt in homine ad custodiam aliarum partium: unde sunt de secunda perfectione corporis humani, quamvis non de prima. Et quia homo resurget in omni perfectione suae naturae, propter hoc oportet, ut capilli et ungues resurgant in ipso. » Nullatenus ergo superflui dici possunt capilli et ungues, cum ad integritatem et ornatum corporis humani inserviant. Nos tamen admonet *S. Augustinus* (4), non omnes ungues desectos, aut capillos tonsos esse redituros ad corpus, quia tunc deforme corpus exurgeret. Quamobrem etiam acute observat: « Quod ait Dominus: *Capillus capitis vestri non peribit* (5), non de longitudine, sed de numero

(3) In Suppl. q. 80, art. 2.
(4) Lib. 22 de Civ. Dei, cap. 19.
(5) Luc. 21, 18.

capillorum dictum multo aptius posse intelligi. Unde et alibi dicit: *Capilli capitis vestri omnes numerati sunt* » (1).

8. Cum in altera vita generatio locum non habeat, et corpora resuscitata cibo et potu non indigeant, quaerunt nonnulli, ad quid inserviant membra, ad actus nunquam exercendos destinata, et sensus, qui vitae animali praecipue inserviunt, ut gustus, odoratus et tactus, qui omnino superflui futuri esse videntur? — Sed ad haec respondendum est, praefata membra et sensus in altera vita non quidem ad pristinos usus animales destinari, sed tamen in resurrectione restitui saltem ad ornatum universi, et ne quid desit ad perfectionem humanae naturae, qualis est a Deo condita, simul etiam ad declarandam excellentiam ipsius animae, quae vim habet membra tanquam instrumenta movendi ad certas actiones; denique ut appareat Dei sapientia in opificio admirabili, id est, in toto homine secundum corpus et animam. Non ergo superflua dici possunt membra, per quae finis totalis, id est, gloria Dei promovetur. An autem peculiarem insuper usum habitura sint singula corporis humani membra, uti non asserimus, ita non est temere negandum. Sicut enim nobis artificis alicuius officinam ingressis accidit, ut multorum instrumentorum usum ignoremus, ac ea putemus supervacanea et inutilia, quae tamen omnia suum habent usum artifici cognitum; ita forte nobis accidit quasi per caliginem contemplantibus statum illum beatae resurrectionis, et coelestis habitaculi, id est, corporis immortalis, cuius opifex erit Deus; in quo opere, quem usum singula sint membra habitura, novit ille, qui *reformabit corpus humilitatis nostrae, configuratum corpori claritatis suae*, licet nos id pro magna parte ignoremus. Recolendum vero est, quod iam § 827 in resp. ad Obi. VIII probavimus, membra et sensus ideo praesertim in resurrectione restitui, ut pro actibus bonis aut malis, vel remunerationem, vel poenam recipiant. Membra et sensus reproborum variis cruciatibus torquebuntur, ut (§ 761) ostensum fuit. Membra autem et sensus electorum in altera vita uberrimis deliciis replebuntur. Ibi enim erit aspectus Sanctorum mutuus, idemque iucundissimus, et imprimis Christi Redemptoris nostri, qui profecto secundum humanam naturam erit summe desiderabilis ad videndum oculis corporeis, qui et signa passionis suae, quibus nostram operatus est salutem, ostendet admirabili luce fulgentia. Ibi laus Dei ex ore omnium proferetur, et auribus omnium audietur, et perpetuum resonabit Alleluia, cantusque angelorum et virginum, quo aures mira suavitate afficientur. Tactus autem tangendo et palpando sua percipiet obiecta, quae, ut varia illic erunt, ita varie, sed tamen iucunde sensum tangendi afficient. Probabile quoque est, odores suavissimos ibi non defuturos, quibus olfactus delectabiliter afficiatur. Gustus quidem, non ut in vita mortali ex sumptione cibi et potus delectationem percipiet, sed tamen etiam iste sensus pro mortificationibus quas exercuit, suam remunerationem recipiet. Et ideo doctores sat communi consensu dicunt, nihil quidem externum assumendum fore ab homine beato, cuius sapore delectetur, sed perpetuum quemdam humorem optimi temperamenti in organo gustus futurum esse, qui melliflua ac nectarea quadam saporis suavitate sensum illum afficiat. — Quo-

(1) Luc. 12. 7.

rum autem membrorum operationes ibi futuras nondum novimus, ibi per experientiam discemus, quando implebitur, quod a Propheta (1) et ab Apostolo (2) repetitum: *Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quae praeparavit Deus iis, qui diligunt illum* (3).

9. Si quaeritur quonam tempore futura sit hominum resurrectio? Certo responderi potest, eam fieri in fine mundi in novissimo die. Nam Iob dixit: *In novissimo die de terra surrecturus sum* (4). Eandem fidem ostendit Martha de Lazaro mortuo, dicens: *Scio, quia resurget in resurrectione in novissimo die* (5). Christus ipse de iusto, qui meretur vitam aeternam dicit: *Ego resuscitabo eum in novissimo die* (6). Et I Cor. XV, 52 legitur: *In momento, in ictu oculi, in novissima tuba; canet enim tuba, et mortui resurgent* (7). Quando autem futurus sit novissimus dies, Deus nos voluit ignorare (8). Similiter certo nequit determinari, qua hora huius diei resurrectio futura sit; quia Matth. c. XXV, v. 6 legitur: *Media nocte clamor factus est; ecce sponsus venit;* resurrectionem intempestiva nocte futuram esse crediderunt *Lactantius* (9), *S. Ambrosius* (10), *S. Chrysost.* (11), *S. Hieronymus* (12), *S. August.* (13). Alii tamen cum *S. Anselmo*, *S. Thoma* et *S. Bonaventura* putant, resurrectionem universalem futuram esse hora matutina, quo tempore Christus resurrexit. Quae duae sententiae quodammodo conciliari possunt dicendo, quod *media nocte* clamor fiat, seu signa aliqua terribilia incipiant, quibus fiet, ut si qui homines residui fuerint, vel subito vel paulatim moriantur; ipsa autem resurrectio usque ad horam matutinam differatur. Quamvis autem dictum sit, omnes homines simul, eodem tempore et momento resurrecturos esse, hoc tamen non impedit, quin ex speciali privilegio aliquibus sit concessum, ut ante universalem omnium resurrectionem ad vitam gloriosam sint revocati. Id in primis conveniens fuit pro Christo, quia, ut ait *S. Thomas* (14): « Caput habet causalitatem quandam super membra, qua membra carent; et in hoc membra differunt a capite, et conveniunt ad invicem. Unde resurrectio Christi exemplar quoddam nostrae resurrectionis est, ex cuius fide spes nobis de nostra resurrectione consurgit; non autem resurrectio alicuius membri Christi est causa resurrectionis caeterorum membrorum: et ideo Christi resurrectio debuit praecedere resurrectionem aliorum, qui omnes simul resurgere debuerunt in consummatione saeculorum. » Pie etiam et solide creditur B. V. Mariam iam resuscitatam, et in coelum assumptam esse (§ 802). Quidam putarunt, hoc privilegium resurrectionis et assumptionis in coelum fuisse iis sanctis concessum, quorum *corpora* tempore mortis Christi *resurrexerunt*, et qui *exeuntes de monumentis post resurrectionem eius, venerunt in sanctam civitatem, et apparuerunt multis* (15). Ita censent *Origenes* (16), et *Eusebius* (17). Sed *S. Augustinus* contrariam defendit sententiam (18), quia in priori sententia vix Christus dici posset *primitiae dormientium*, si alii ante ipsum ad vitam immortalem re-

(1) Is. 64, 4. (2) I Cor. 2, 9.
(3) Cf. Estius l. c. § 14.
(4) C. 19, v. 25. (5) Io. 11, 24.
(6) Io. 6, 40. (7) Cf. Matth. 25, 31.
(8) § 814, n. 2. (9) Lib. 7 instit., c. 19
(10) Lib. 8 in Luc., cap. 17.
(11) Hom. 79 in Matth. (12) In Matth. 25.
(13) Lib. 83 quaest., q. 57.
(14) In Suppl., q. 77, art. 1.
(15) Matth. 27, 53. (16) In Matth. 27.
(17) Lib. 4 Dem. evang., cap. 12.
(18) In Epist. 164 ad Evodium, n. 9.

surrexissent, et quia Paulus de iustis V. T. in genere dicit: *Et hi omnes testimonio fidei probati non acceperunt repromissionem, Deo pro nobis melius aliquid providente, ut non sine nobis consummarentur*(1). Hanc sententiam amplexus est *S. Thomas* (2) priori relicta, quia adductae, aliaeque *S. Augustini* rationes ipsi *multo efficaciores* visae sunt. Neque vero timendum est, ne illis iustis maius esset tormentum iterum mori, quam non resurgere; credere enim oportet, eosdem non infirmitate, aut corruptione violenta, sed placida et tranquilla animae a corpore separatione ad pristinum statum rediisse.

V. *De unitate resurrectionis contra Chiliastas.*

§ 834. Iam primis Ecclesiae christianae saeculis extiterunt nonnulli, qui duplicem statuerunt resurrectionem, asserentes, iustos prius resurrecturos, ac annis mille cum Christo regnaturos esse in hac terra, et postea demum reprobos ad vitam resuscitandos esse, ut iudicium extremum subeant: cui errori inhaerentes *Chiliastae*, seu *Millenarii* dicti sunt. Duplex autem istorum classis distinguenda est. *Cerinthus*, Simonis Magi discipulus, teste *Eusebio* (3), docuit, in millenario illo Christi regno iustos omnibus impuris voluptatibus corporis, cibo, potu ac venere fruituros, legisque mosaicae caeremoniis iterum adstringendos esse. Sectatores impudentiae suae, quod impuras corporis voluptates attinet, saeculo secundo habuit Marcionitas; saeculo tertio Episcopum quemdam Aegyptium, nomine Nepotem, ac saeculo quarto Apollinaristas. Error hic, quamprimum innotuit, reiectus est ut haereticus.

(1) Hebr. 11, 39, etc. (2) 3 p. q. 53, art. 3.
(3) Lib. 3 Hist. eccl., c. 28.

Alii vero duplicem quidem resurrectionem et regnum Christi millenarium in hac terra admiserunt, sed dixerunt, delicias, quibus beati essent fruituri, vel innoxias et honestas, vel spirituales tantum esse. Horum auctor fuit *Papias*, Hierapolitanus in Asia Episcopus, et *Ioannis*, non Evangelistae, sed Presbyteri cuiusdam auditor, vir admodum mediocris ingenii, ut eum *Eusebius* (4) vocat; at ob antiquitatem suam, et studium traditionum, quas libris quinque collegit, primis Ecclesiae Patribus in veneratione positus. Hunc ex praecipitantia secuti sunt *S. Iustinus M.*, *S. Irenaeus*, *Tertullianus*, *Lactantius*, et *Sulpitius Severus*. Ipse *S. Augustinus* (5) fatetur, se aliquandiu in eodem errore fuisse. Ast non solum Cerinthi, sed etiam Papiae sententia de regno Christi millenario penitus est reiicienda, quia utraque tum *S. Scripturae*, tum *Traditioni* adversatur.

1. Error Cerinthi apertissime refellitur per verba Christi, Luc. XX, 35: *Illi, qui digni habebuntur saeculo illo, et resurrectione ex mortuis, neque nubent, neque uxores ducent, — sed erunt sicut angeli Dei in coelo*, ut additur Matth. XXII, 30; quibus verbis voluptates venereae a beatis resuscitatis penitus excluduntur. Rom. XIV, 17 legitur: *Non est regnum Dei esca et potus:* errant ergo, qui beatitudinem iustorum cum Christo regnantium in exquisito cibo et potu, et in epulis carnalibus constituunt. Chiliastae praeterea, etiam illi, qui Papiae sententiam sequuntur, regnum Christi per mille annos duraturum esse dicunt: verum angelus Luc. I, 33 de regno Christi praedixit: *Regni eius non erit finis*. Et Paulus ait: *Mor-*

(4) Lib. 3 Hist. eccl., c. 38.
(5) Lib. 20 de Civ. Dei, cap. 7.

tui, qui in Christo sunt, resurgent primi. Deinde nos, qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo in aëra, et sic semper cum Domino erimus (1): quibus verbis non millenarium, sed sempiternum regnum promittitur. Huc faciunt etiam iam saepius adducta verba: *Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale* (2), quibus verbis non docetur substantiam materialem transire in spiritualem, sed innuitur, corpus resurgens ab ignobilibus vitae animalis indigentiis, et functionibus liberari, et naturae spirituali in his quodammodo assimilari. Sed iuxta Chiliastas resurgere deberet *corpus animale*, quod gulae et concupiscentiae satiandae inserviret. S. Scriptura demum docet, post resurrectionem statim iudicium fore, in quo sententia fertur in iustos et reprobos, qua prolata *ibunt hi in supplicium aeternum, iusti autem in vitam aeternam* (3). Ergo, sicut impii absque ulla temporis intercapedine detrudentur ad tartara, ita iusti absque interiecto temporis spatio statim coelesti gloria donabuntur. Accedit, quod adversarii nullo S. Scripturae testimonio sententiam suam probare possint. In Apoc. XX, 4 quidem dicitur de fidelibus: *Vixerunt et regnaverunt cum Christo mille annis;* sed per mille annos intelligendum est totum Ecclesiae militantis tempus a saeculo IV, quo Imperatorum romanorum persecutiones contra christianos cessarunt, usque ad finem mundi, quo temporis intervallo Christus in terris in sua Ecclesia regnare merito dicitur, et quidem ligato diabolo, circa finem mundi modico tempore iterum solvendo, id est, ita iterum contra Ecclesiam pugnaturo, ut illam eversurus videatur. Per primam autem in textu Ioannis resurrectionem, quacum hoc regnum incipiat, intelligendus est transitus iustorum hominum ex hac vita in regnum coeleste (4).

2. Errorem Chiliastarum gravissimi, doctissimique Patres aut diserte confutarunt, aut tanquam gnosticorum fabellam deriserunt; imprimis *Caius* Roman. Eccl. Presbyter, et *S. Dionysius Alexand.* apud Euseb. (5), *Origenes* (6), *Eusebius* (7), *S. Ephraem* (8), *S. Basilius* (9), *S. Gregorius Naz.* (10), *S. Epiphanius* (11), *Philastrius* (12), *S. Hieronymus* (13), *S. Augustinus* (14). Error Papiae toleratus fuit aliquandiu in Ecclesia tum ob auctoritatem patronorum, tum quia ratione hac magis recedebatur ab errore haereticorum, qui negabant, resurrectionem fieri cum membris humanis; unde etiam caute sibi incedendum fuisse scribit *S. Hieronymus* (15). — Ubi vero Apollinaris inter caeteros errores pertinacius hunc errorem defendebat, cum aliis eius erroribus hic quoque damnatus est saeculo IV a *Damaso* Papa, consentiente tota Ecclesia in *Concilio II oecumenico CPtano I* (16) habito, quod ad hunc errorem magis damnandum *Symbolo Nicaeno* haec verba addidit: *Cuius* (Christi) *regni non erit finis.* Idem dogma Chiliastarum damnarunt *S. Gelasius P.* et *Concilium Constantinopolitanum II*, dum evulgato libro, cui titulus erat: *Aeternum Evangelium*, incerto auctore, nonnulli sae-

(1) 1 Thess. 4, 15. (2) I Cor. 15, 44.
(3) Matth. c. 25, v. 46.
(4) Cf. S. August. lib. 20 de Civ. Dei, cap. et seq.
(5) Hist. eccl. lib. 2, c. 25, et lib. 3, c. 28.
(6) Lib. 2 de princip., cap. ult.
(7) L. 3 Hist. eccl., c. 38. (8) Opusc. 3.
(9) Epist. 263. (10) Orat. 52.
(11) Haer. 77. (12) Haer. 59.
(13) Comment. in Isa. 66, 23, et lib. 3 in Matth. 19. (14) L. c., et Haer. 8.
(15) Praef. in 50, 18 in Isa. (16) An. 381.

culum aliquod Spiritus sancti propugnabant, quod conveniebat cum regno millenario.

Nota. Quamvis Patres aliqui errori Chiliastarum, a *Papia* tradito, inhaeserint, plures tamen, ut vidimus, hunc errorem reiecerunt. Quod ipse *S. Iustinus* in dial. cum Tryphone fatetur dicens: « Confessus sum tibi et antea, me quidem, et alios eadem mecum sentientes arbitrari, id (regnum millenarium) futurum, multosque etiam, qui purae piaeque Christianorum sunt sententiae, hoc non agnoscere. » Ergo cum pars maior Patrum, plurimique fideles, praecipue vero romana Ecclesia millenarium Christi regnum non admiserint, nequit ea opinio inter apostolicas traditiones referri. Neque tamen *Ss. Papias, Iustinus, Irenaeus* etc., inter haereticos numerandi sunt, quia tunc temporis, cum mens totius Ecclesiae nondum declarata fuerat, inculpabiliter aberrarunt.

Usus doctrinae de carnis resurrectione.

§ 835. 1. Doctrina de carnis resurrectione, sicut attributa divina manifestat (1), et nos ad adorandum et laudandum Deum excitat, ita etiam magnam humanae naturae dignitatem ostendit, cum non solum anima immortalis sit, sed etiam corpus, quamquam per tempus in pulverem resolvatur, tamen ad aeternam vitam resuscitetur. Consideratio huius dignitatis efficere debet, *ut sciat unusquisque - vas suum possidere in sanctificatione et honore, non in passione desiderii, sicut et gentes quae ignorant Deum*. Tam excelsa autem hominis dignitas per solam revelationem cognoscitur. Intensa igitur gratiarum actio Deo reddenda est, quod mysterium istud sapientibus mundi absconderit et revelaverit parvulis. Evolvantur Ethnicorum libri; ubinam resurrectionis agnitio occurrit? Innumeri fuerunt viri humana prudentia clari et eloquentes, doctrinaque conspicui; sed caeci omnino in hac tam certa veritate, in errores absurdissimos sunt prolapsi. Quot enim immortalitatem vitae ignorantes totum hominem irreparabiliter in morte destrui opinati sunt? quot alii metempsycosin adoptarunt, seu revolutionem animarum de corpore in corpus asseruerunt, ignorata plane resurrectionis veritate? Multae extiterunt gentes, quibus futurus corporum status ignotus fuit. Sola revelatio divina nos a turpi ignorantia liberavit, Philosophorum absurditates dissipavit, et miram humanae naturae dignitatem vindicavit. Quantopere ergo lugendi sunt, qui revelatione contempta Philosophorum titubantia placita sequuntur, tenebras magis, quam lucem diligentes!!

2. Resurrectionis certitudo dolorem lenire, imo et tollere debet in morte propinquorum et amicorum nostrorum, dum fides eorum corpora vita iterum donata, immortalitate praedita in fine mundi repromittit, et quidem gloriosis dotibus desuper expositis induta, si pie vixerint et in caritate divina obierint. Hinc Apostolus scribit: *Nolumus autem vos ignorare, fratres, de dormientibus, ut non contristemini sicut et caeteri, qui spem non habent. Si enim credimus, quod Iesus mortuus est et resurrexit, ita et Deus eos, qui dormierunt per Iesum, adducet cum eo* (2). Hinc *S. Cyprianus* lib. de mortalitate praeclare docet: « Fratres nostros non esse lugendos, accersitione Dominica de saeculo liberatos, cum sciamus, eos non amitti, sed praemitti, recedentes praecedere, ut proficiscentes, ut navigantes solent; desiderari eos debe-

(1) § 827, n. 2. (2) I Thess. 4, 12, etc.

re, non plangi, nec accipiendas hic esse atras vestes, quando illi ibi indumenta alba iam sumpserint: occasionem dandam non esse gentilibus, ut nos merito ac iure reprehendant, quod, quos vivere apud Deum dicimus, ut extinctos ac perditos lugeamus; et fidem, quam sermone et voce depromimus, cordis ac pectoris testimonio non probemus. Spei nostrae ac fidei nostrae praevaricatores sumus; simulata, ficta, fucata videntur esse, quae dicimus. Nil prodest verbis praeferre virtutem, factis destruere veritatem. Improbat denique Apostolus Paulus, et obiurgat et culpat, si qui contristentur in excessu suorum. »

3. Verba Christi *Procedent, qui bona fecerunt, in resurrectionem vitae; qui vero mala egerunt, in resurrectionem iudicii* (1), efficacissimum nobis proponunt motivum, assidue observandi praeceptum Psalmistae: *Diverte a malo, et fac bonum; inquire pacem, et persequere eam* (2). Enixis itaque lacertis, et indefessis curis conari debemus, ut in resurrectione malorum sortem evitemus, bonorum vero felicitatem adipiscamur. Bene memores simus, quod corpus ad gloriam aeternam non resurget, sed in opprobrium, et in poenas sempiternas, nisi anima a peccato resurgat ante mortem corporis, et in vita gratiae perseveret. Corpus enim non resurget impassibile, si anima nunc pravis cupiditatibus cedat, iisque se rapi ignave patiatur. Corpus non animae parebit, nisi anima Deo subdita sit. Corpus agile non erit, nisi prompti et alacres ad mandata Dei exequenda erimus. Corpus claritate non fulgebit, si anima in hac vita virtutibus non splendeat, sed potius in tenebris peccati, et in umbra mortis sedeat. Hinc S. *Ambrosius* lib. de bono mortis cap. 5 dicit: « Moriatur igitur in nobis hoc saeculum, moriatur nobis carnis istius sapientia, quae inimica est Deo. Subiiciamus animam nostram soli Christo, ut dicat unusquisque: *Nonne Deo subiecta est anima mea?* non saeculo subdita, non mundo subdita. » Et cap. 6: « Dum in corpore sumus, usum mortis imitantes ablevemus animam nostram ex istius carnis cubili, et tanquam de isto resurgamus sepulcro. Abducamus nos a corporis nexu, relinquamus omnia quaecumque terrena sunt, et cum advenerit adversarius, nihil in nobis inveniat suum. »

4. Gloriosae resurrectionis spes nos ad aerumnas et tribulationes huius vitae patienter perferendas excitare debet. Iob quoque hoc valido remedio in tot suis malis usus est. Fratres Machabaei membra sua concidenda fortiter porrexerunt, quia eadem in resurrectione gloriosa sibi restituenda fore cognoverunt. Etiam christiani Martyres vehementissimos cruciatus et dolores cum gaudio sustinuerunt, quia pro istis largissimam, atque aeternam remunerationem in resurrectione expectabant. Eosdem sensus quemlibet Christianum habere decet. Hinc S. *Cyprianus* (3) dicit: « Mente integra, fide firma, virtute robusta parati ad omnem Dei voluntatem simus; pavore mortis excluso, immortalitatem, quae sequitur, cogitemus. Hoc nos ostendamus esse, quod credimus, ut neque carorum lugeamus excessum, et cum accersionis propriae dies venerit, incunctanter et libenter ad Dominum, ipso vocante, veniamus. »

(1) Io. 5, 29.
(2) Ps. 33, 15.
(3) Lib. de mortalit.

CAPUT II.

DE IIS QUAE IUDICIUM EXTREMUM COMITANTUR

§ 836. Quamdiu praesens rerum terrenarum ordo perseverat, nunquam in eo satis sapientissimam Dei gubernationem admirari possumus (1). Praesentem autem terrenarum rerum ordinem non semper perduraturum esse, revelatio docet (2). Dubitari autem non potest, etiam in rerum omnium consummatione attributa divina luculentissime manifestari. Et sane - iuxta revelationis divinae doctrinam, sicut aliter *mundus physicus*, et aliter *mundus moralis* gubernatur, ita etiam uterque modo sibi congruo consummatur. Entibus nempe liberis, id est, hominibus intellectu et voluntate praeditis congruit, ut eorum actiones examinentur, iudicentur atque praemio vel poena dignae declarentur. Entibus autem pathologicis seu ratione carentibus convenit, ut pro diversitate finis, cui inservire debent, ab ipso sapientissimo totius universi Rectore vel destruantur, vel immutentur. Idcirco in novisssimo die, 1° *iudicium extremum* habebitur, et 2° *consummatio saeculi* continget: quae duo hoc in capite consideranda sunt.

ARTICULUS I.

De iudicio extremo, seu universali.

§ 837. Resurrectionem proxime excipit *iudicium extremum*, quod etiam dicitur *universale*, quia omnes Angeli et homines in illo comparebunt, et omnes actiones bonae et malae examinabuntur, manifestabuntur, et praemio vel poena dignae iudicabuntur. Quamvis enim iam in iudicio particulari sors cuiuslibet hominis defuncti decidatur (3), sententia tamen in illo lata in fine mundi publice et solemniter annunciatur. Est itaque iudicium extremum opus Dei externum, quo Deus per Christum in humana natura apparentem angelos malos pariter ac homines universos in fine mundi palam iudicaturus, et in eosdem sententiam vel retributionis, vel damnationis laturus est. Huiusce iam iudicii *veritatem probare, causas, seu rationes ob quas instituitur, assignare*, et *formam ac circumstantias expendere* oportet.

I. *De iudicii extremi veritate.*

§ 838. In fine mundi iudicium generale futurum esse certum est ex *S. Scriptura*, et ex *Traditione*.

1. *In S. Scriptura V. T.* frequenter de iudicio universali sermo est. Psalm. XCV, v. 12 etc. dicitur: *Tunc exultabunt omnia ligna silvarum a facie Domini, quia venit: quoniam venit iudicare terram. Iudicabit orbem terrae in aequitate, et populos in veritate sua.* Ps. XCVII, 9 etc.: *Montes exultabunt a conspectu Domini, quoniam venit iudicare terram. Iudicabit orbem terrarum in iustitia, et populos in aequitate.* Haec verba non de primo Christi adventu (4), neque de iudicio particulari, neque de poena singulari populo infligenda exponi possunt; ergo de iudicio universali intelligenda sunt. Prophetae, quamvis communiter de primo Christi adventu loquantur, hincinde tamen secundum quoque describunt. Ita in Isai. sub typo Babylonis mundus Messiae inimicus iudicandus describitur his verbis: *Ecce dies Domini veniet, crudelis et indignationis plenus, et irae furorisque ad ponendam terram in solitudinem, et peccatores eius conterendos de ea. Quoniam stellae coeli, et splendor earum non expandent lumen suum, obtenebratus est sol*

(1) § 256 200. (2) § 814. n. 1.

(3) § 752 et seq. (4) Io. 3, 17.

in ortu suo, et luna non splendebit in lumine suo. Et visitabo super orbis mala, et contra impios iniquitatem eorum, et quiescere faciam superbiam infidelium, et arrogantiam fortium humiliabo. — Super hoc coelum turbabo, et movebitur terra de loco suo propter indignationem Domini exercituum, et propter diem irae furoris eius (1). Daniel dicit: *Aspiciebam donec throni positi sunt, et antiquus dierum sedit; vestimentum eius candidum quasi nix, et capilli capitis eius quasi lana munda: thronus eius flammae ignis, rotae eius ignis accensus. Fluvius igneus rapidusque egrediebatur a facie eius. Millia millium ministrabant ei, et decies millies centena millia assistebant ei: iudicium sedit, et libri aperti sunt.... Et ecce cum nubibus coeli quasi filius hominis veniebat, et usque ad Antiquum dierum pervenit, et in conspectu eius obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem et honorem et regnum; et omnes populi, tribus et linguae ipsi servient: potestas eius potestas aeterna, quae non auferetur, et regnum eius, quod non corrumpetur* (2). Ioël II, 1 etc. ait: *Venit dies Domini, quia prope est; dies tenebrarum et caliginis, dies nubis et turbinis: quasi mane expansum super montes populus multus et fortis: similis ei non fuit a principio, et post eum non erit usque in annos generationis et generationis. Ante faciem eius ignis vorans, et post eum exurens flamma: quasi hortus voluptatis terra coram eo, et post eum solitudo deserti, neque est, qui effugiat eum;* v. 10: *A facie eius contremuit terra, moti sunt coeli; sol et luna obtenebrati sunt, et stellae retraxerunt splendorem suum. . . . . magnus enim dies Domini et terribilis valde, et quis sustinebit eum?* Hac iudicii divini descriptione utitur Propheta, ut peccatores ad poenitentiam commoveat; v. 12 etc.: ac tandem v. 30 etc., iterum dicit: *Dabo prodigia in coelo et in terra, sanguinem et ignem et vaporem fumi. Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis.* Sophon. inquit: *Iuxta est dies Domini magnus, iuxta est et velox nimis: vox diei Domini amara, tribulabitur ibi fortis. Dies irae dies illa, dies tribulationis et angustiae, dies calamitatis et miseriae, dies tenebrarum et caliginis, dies nebulae et turbinis, dies tubae et clangoris super civitates munitas, et super angulos excelsos . . . . in igne zeli eius devorabitur omnis terra, quia consummationem cum festinatione faciet cunctis habitantibus terram* (3).

2. *In S. Scriptura N. T.* Christus diem iudicii clarissime praedicit in parabola zizaniorum; ait enim Matth. XIII, 30: *Sinite utraque* (zizania et triticum) *crescere usque ad messem, et in tempore messis dicam messoribus: Colligite primum zizania, et alligate ea in fasciculos ad comburendum, triticum autem congregate in horreum meum;* quam parabolam exponens (v. 39 etc.) inquit: *Messis - consummatio saeculi est; messores autem Angeli sunt. Sicut ergo colliguntur zizania, et igni comburuntur, sic erit in consummatione saeculi. Mittet Filius hominis Angelos suos, et colligent de regno eius omnia scandala, et eos qui faciunt iniquitatem: et mittent eos in caminum ignis; ibi erit fletus et stridor dentium. Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum.* Matth. XVI, 27: *Filius - hominis venturus est in*

(1) Is. c. 13, v. 9, etc. (2) Dan. c. 7, v. 9, etc.

(3) Soph. c. 1, v. 14, etc. — Cf. Zachar. 14, 5; Malach. 4, 1, etc.

gloria Patris sui cum Angelis suis, et tunc reddet unicuique secundum opera eius. Matth. XXV, 31 etc.: *Cum venerit Filius hominis in maiestate sua, et omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suae, et congregabuntur ante eum omnes gentes, et separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab haedis: et statuet oves quidem a dextris suis, haedos autem a sinistris.... Et ibunt hi in supplicium aeternum, iusti autem in vitam aeternam.* Paulus in Areopago ita loquitur: *Deus - statuit diem, in quo iudicaturus est orbem in aequitate, in viro, in quo statuit, fidem praebens omnibus, suscitans eum a mortuis* (1). Rom. XIV, 10 etc. scribit: *Omnes stabimus ante tribunal Christi. Scriptum est enim: Vivo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu: et omnis lingua confitebitur Deo* (2). *Itaque unusquisque nostrum pro se rationem reddet Deo;* id est, in die iudicii omnes Deum agnoscent et laudabunt; boni quidem voluntarie, mali autem invite; et tunc omnes rationem reddent. II Cor. V, 10: *Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum.* II Petr. II, 9: *Novit Dominus pios de tentatione eripere, iniquos vero in diem iudicii reservare cruciandos.* Iudas 14 etc.: *Ecce venit Dominus in Sanctis millibus suis, facere iudicium contra omnes, et arguere omnes impios de omnibus operibus impietatis eorum.* Apoc. XX, 12 inquit Ioannes: *Et vidi mortuos magnos, et pusillos stantes in conspectu throni, et libri aperti sunt.... et iudicati sunt mortui ex his, quae scripta erant in libris secundum opera ipsorum.*

3. *Ss. Patres* unanimi consensu iudicium extremum, seu universale profitentur. *S. Polycarpus* in Epist. ad Philip. (3) eum, qui dicit, futuram non esse resurrectionem neque iudicium, primogenitum diaboli nominat. *S. Iustinus M.* (4) ait: « Prophetae duplicem Christi adventum praenunciarunt, unum in forma humili, alterum in forma gloriosa, dum e coelo cum exercitu angelorum veniet, corpora bonorum et piorum immortalia reddet, corpora autem impiorum... in ignem aeternum proiiciet. » Et (5) addit: « Credimus, Christum primogenitum aeterni Dei, et aliquando ad universum genus humanum iudicandum venturum esse. » *Tertullianus* de praescript. (6) inquit: « Regula est autem fidei, ut iam hinc quid credamus, profiteamur (Christum), venturum esse cum claritate ad sumendos sanctos in vitae aeternae, et promissorum coelestium fructum, et ad profanos iudicandos igni perpetuo, facta utriusque partis resuscitatione cum carnis restitutione. » *S. Cyprianus* (7) scribit: « Retro est iudicii dies, quem Scriptura sancta denuntiat dicens: *Ululate; proximus est enim dies Domini, et obtritio a Deo aderit. Ecce enim dies Domini venit insanabilis indignationis et irae, ponere orbem terrae desertum, et peccatores perdere ex eo...* (8). Quae tunc erit fidei gloria, quae poena perfidiae, cum iudicii dies venerit? quae laetitia credentium, quae moestitia perfidorum? » *Origenes* (9) ait: « Dubium non est, in die iudicii futurum, quod separentur boni a malis, et iusti ab iniustis, et singuli quique pro merito

(1) Act. 17, 31. (2) Isa. 45, 24.
(3) N. 7. (4) Apol. 1, n. 52.
(5) N. 53. (6) C. 13.
(7) Lib. ad Demetrian., n. 8.
(8) Isa 13, 6.
(9) Lib. 2 de princip., cap. 9.

per ea loca, quibus digni sunt, distribuantur iudicio Dei. » *Lactantius* (1) inquit: « Superest, ut de iudicio Dei disseramus, quod tum constituetur, cum Dominus noster redierit in terram, ut unicuique pro merito aut praemium persolvat, aut poenam. » *S. Cyrillus Hier.* (2) dicit: « Tremendum est iudicium, ita ut per ea etiam, quae de illo nuntiamus, timor incutiatur; nam regnum coelorum proponetur, et ignis aeternus praeparabitur. » *S. Basilius* (3) ita loquitur: « In memoriam revoca Christi iudicium, in quo quidem praesidet iudex in alto et sublimi throno. Adstabit porro creatura omnis praetrepida et intremiscens ad ipsius gloriosum et illustrem adventum. Eo singuli quique sistentur, de his examinandi, quae quisque gessit in vivis. » *S. Gregorius Nyss.* Orat. 5 de beatitudinibus, quaerit, quid prosint bona terrena, « cum Rex creaturae in sublimi solio gloriae magnifice praesidens humanae naturae sese revelaverit, et conspiciendum praebuerit, cum circa ipsum innumerabiles angelorum visae fuerint legiones, cum in oculis omnium fuerit arcanum et ineffabile illud regnum coelorum, ac rursus ex contrario demonstrata fuerint terribilia illa supplicia, in medio vero eorum omnis natura hominum, qui a prima creatione usque ad rerum universarum consummationem nati fuerint, tum metu, tum spe futurorum stet suspensa, atque sollicita in utramque partem eventus exspectatione saepe tremens, atque etiam iis, qui cum bona conscientia vixerint, futurum rei eventum suspectum habentibus etc. » *S. Ephraem* frequentissime, ut homines a peccatis revocaret, ad poenitentiam excitaret, et ad virtutem constanter sectandam impelleret, *iudicium extremum* eiusque severitatem et horrorem intolerabilem descripsit in pluribus sermonibus, quos de iudicio extremo, seu de secundo Christi adventu habuit. Ita pariter *S. Chrysostomus* saepe, ac diserte extremum iudicium depingit; sic, ex. gr., Hom. 14 in Epist. ad Rom. n° 10 ait: « Ad superna cogitationem erige, atque ad illum tremendum diem, quo Christus adveniet... Nam, ait, *virtutes coelorum movebuntur*. Tunc aperietur totum coelum, testudinumque illarum portae expandentur: descendet unigenitus Dei Filius, non viginti, non centum hastatis militibus stipatus, sed millenis decies millenis angelis, archangelis, cherubim, seraphim, caeterisque Virtutibus: omniaque erunt timore et tremore plena, disrupta terra, hominibus omnibus ab Adamo usque ad illum diem de terra ascendentibus et raptis, ipso Christo cum tanta gloria se exhibente, ut et luna et sol, et omne lumen occultetur a tanto splendore illuminatum. » *S. Hieronymus* Epist. 1 ad Heliod. c. 9 scribit: « Veniet illa dies, qua corruptivum hoc et mortale incorruptionem induat, et immortalitatem. *Beatus servus, quem invenerit Dominus vigilantem.* Tunc ad vocem tubae pavebit terra cum populis. — Iudicaturo Domino lugubre mundus immugiet, tribus ad tribum pectora ferient, potentissimi quondam reges nudo latere palpitabunt; exhibebitur cum prole sua vere tunc ignitus Iupiter, adducetur et cum suis stultus Plato discipulis; Aristotelis argumenta non proderunt. Tunc tu rusticanus et pauper exultabis et ridebis, et dices: Ecce crucifixus Deus meus! ecce Iudex, qui obvolutus pannis in praesepio vagiit! » *S. Augustinus* l. 20 de

(1) Lib. 7 div. instit. cap. 1.

(2) Catech. 15. (3) Hom. in Ps. 33.

Civ. Dei, c. 30, citatis variis S. Scripturae testimoniis concludit: « Nullus igitur vel negat, vel dubitat, per Iesum Christum tale, quale istis sacris litteris praenuntiatur, futurum esse novissimum iudicium, nisi qui eisdem litteris, nescio qua incredibili animositate seu caecitate non credit, quae iam veritatem suam orbi demonstravere terrarum. In illo itaque iudicio, vel circa illud iudicium has res didicimus esse venturas, Eliam Thesbitem fidem Iudaeorum, antichristum persecuturum, Christum iudicaturum, mortuorum resurrectionem, bonorum malorumque direptionem, mundi conflagrationem, eiusdemque renovationem. » *S. Petrus Chrysologus* (1) in illa verba: *Et ecce terraemotus factus est magnus*, inquit: « Si sic terra tremuit, cum suorum Dominus resurgit ad veniam; quomodo contremiscet cum noxiorum consurget ad poenam? dicente Propheta: *Terra tremuit, et quievit, cum resurgeret in iudicium Deus* (2). Et quae conservi, hoc est, angeli praesentiam sustinere non valuit, quomodo Deum iudicem sustinebit? » *S. Fulgentius* in Regula fidei (3) dicit: « Firmissime tene, et nullatenus dubites, ideo Christum Filium Dei ad iudicandum vivos et mortuos venturum esse, ut homines (iustificatos, et in bono perseverantes) — in suo adventu resuscitet et glorificet... Diabolum vero et angelos eius (imo et impios et iniquos) in ignem aeternum a Christo esse mittendos.» *S. Gregorius M.* (4) ait: «Pensate, fratres carissimi, aute conspectum tanti Iudicis qui in illo die terror erit, quando iam in poena remedium non erit! Quae illa confusio, cui reatu suo exigente continget in conventu omnium angelorum hominumque erubescere! Qui pavor, eum, quem et tranquillum mens humana capere non valet, etiam iratum videre! Quem diem bene Propheta intuens ait: *Dies irae dies illa, dies tribulationis et angustiae, dies calamitatis et miseriae* etc. (5). Pensate ergo, extremum diem iudicii super corda reproborum; qua asperitate Propheta vidit amarescere, quem tot appellationibus non valet explicare. Quanta vero tunc erit laetitia electorum, qui de eius merentur visione gaudere, de cuius conspectu vident elementa omnia contremiscere, et cum eo simul ad nuptias intrare? »

4. *Ecclesia* in symbolis iudicium extremum quovis tempore professa est. In symbolo enim *Apostolico* profitemur: *Credo in Iesum Christum - qui venturus est iudicare vivos et mortuos.* In *Nicaeno-CPtano* dicitur de Christo: *Sedet ad dextram Patris, inde venturus est cum gloria iudicare vivos et mortuos*; et in *Athanasiano*: *Ad cuius* (Christi) *adventum omnes homines resurgere habent cum corporibus suis, et reddituri sunt de factis propriis rationem.* Ex Conciliis citari potest *Toletanum VI* an. 638, quod cap. 1 in professione fidei dicit: *Quem* (Christum) *etiam venturum exspectamus in fine saeculorum, et cum resurrectione omnium aequissimo suo iudicio redditurum iustis praemia, et impiis poenas.* Ecclesia ergo quovis tempore doctrinam de iudicio extremo credendam proposuit, quae ideo absque dubio ad fidei dogmata spectat.

Nota. Haud exigua est eorum turba, qui universale iudicium reiecerunt: nimirum *Dositheani* apud Philastrium (6), *Valentiniani* teste Tertulliano (7), *Procl'anitae*, ut refert S.

(1) Serm. 77 de resur. Chr. (2) Ps. 75.
(3) N. 35. (4) Hom. 12 in Evang.

(5) Sophon. 1. (6) Cap. 4.
(7) Lib. c. Valent., c. 32.

Augustinus (1), *Floriani* apud Philastrium (2), *Symmachiani* apud eundem (3), *Borboriani* teste eodem (4), *Cathari*, *Albigenses*, *Concoratiani* teste Prisciano apud Murator. (5). — Protestantes quidem hunc articulum fidei retinuerunt: at recentiores rationalistae eousque pervenerunt, ut iudicium extremum, seu universale penitus negarent, quorum frivolas obiectiones solvere oportet.

Obi. I. Iudaei posterioris aevi, sicuti Messiam ut Regem terrenum et potentissimum exspectarunt, ita etiam putarunt, eundem aliquando omnes homines iudicaturum, sectatores suos felicissimos redditurum, adversarios autem suos puniturum et contriturum esse. Huic Iudaeorum opinioni, ex falso de Messia conceptu exortae, Christus sese accommodans frequenter de iudicio, a Messia, seu Filio Dei instituendo loquitur, ut rem christianam aliquando victricem, et poenas adversariorum futuras adumbraret. Has autem tropicas Christi locutiones perperam in sensu proprio intellexerunt discipuli; et sic iudicium universale in fine mundi instituendum annuntiarunt.

Resp. Talis obiectio nonnisi ab iis fieri potest, qui Christum Deum esse negant, et divinam Bibliorum sacrorum inspirationem inficiantur. Quaecunque ergo Divinitatem Christi, et infallibilem S. Scripturae auctoritatem probant, etiam rationalistarum obiectionem conterunt; quam omni soliditate carere, facile est ostendere. Nam Iudaeos posterioris aevi Messiam ut Regem terrenum et potentissimum exspectasse, ex monumentis historicis certum est. At eosdem ex falso de Messia conceptu spuriam de iudicio universali in fine mundi instituendo ideam hausisse, dictitant rationalistae, sed ne uno quidem argumento probant. Constat potius ex iis, quae n. 1 dicta sunt, iam veteres Iudaeos fidem de iudicio extremo habuisse. Non negamus igitur, etiam Iudaeos posterioris aevi iudicium universale in fine mundi futurum esse, credidisse. Si autem falsa fuisset haec iudaeorum sententia, nunquam se ei accommodasset Christus, qui falsis Pharisaeorum traditionibus ubique restitit, ita ut ipsius adversarii testarentur: *Magister, scimus quia verax es, et viam Dei in veritate doces* etc. (6). Quodsi Christus, ut aiunt adversarii, sese sententiae adversariorum accommodavit, eamque confirmavit, eadem infallibiliter vera est. Neque in ea recte intelligenda errare poterant discipuli, qui erant Spiritu sancto repleti; quod quidem rationalistae non credunt, sed illos sine solida ratione, et ideo tantum erroris arguunt, quia ipsimet verba Christi perperam intelligunt.

Obi. II. Christum de iudicio extremo tropice locutum esse, et iuxta ideas, quas Iudaei falso sibi de Messia efformaverant, patet ex variis phrasibus et figuris, quae in ipsius et Apostolorum dictis occurrunt. Dum enim de iudicio extremo sermo est, commemorantur *nubes*, quibus Messias vehitur (7); Archangelus cum *tuba* (8), et *omne satellitium angelorum* (9); *tribunal Iudicis* (10); *libri censurarum aperti et inspecti* (11); *singulorum examen, et sententia pronunciata* (12); *pii epulis coelestibus digni declarati* (13); *impii vero in ignem deiecti* (14); quae omnia tropice, seu in sensu improprio sumenda sunt.

(1) Haer. 60. (2) C. 52. (3) C. 61. (4) C. 63.
(5) Antiq. ital., t. 5, Diss. 60, col. 95.
(6) Matth. 22, 16, etc. (7) Matth. 24, 30.
(8) 1 Thess. 4, 16. (9) Matth. 25, 31.
(10) Rom. 15, 10. (11) Apoc. 20, 12.
(12) Matth. 25, 31, etc.
(13) Matth. 8, 11; Luc. 22, 18, etc.
(14) Matth. 13, 30; et 25, 41.

Resp. In hac obiectione duo permiscent adversarii, quae apprime secerni debent, existentiam scilicet alicuius veritatis cum modo, seu forma, qua eadem veritas exhibetur atque proponitur. Porro existentia alicuius veritatis est omnino independens a forma, qua proponitur, cum interdum fieri possit, ut nonnisi imaginibus symbolicis enunciari, seu offerri queat, cuiusmodi sunt veritates abstractae, et quae superant captum nostrum. Hinc Dei ipsius operationes, sive exercitium suorum attributorum Scripturae exhibent sub formulis tropicis, et eidem tribuunt affectus, quos vocant anthropopaticos, ex. gr., poenitentiae, irae, vindictae etc., cum nihil tale sit in Deo. Numquid propterea eiusmodi veritates reiicere debemus tanquam totidem mythos, sub illis imaginibus adumbratos?—Idem propterea contigit circa iudicii extremi articulum. Nuda veritas est, Christum in fine mundi venturum esse ad instituendum iudicium publicum actionum nostrarum, ac retributurum pro uniuscuiusque meritis. Cum autem haec veritas proponitur, occurrere possunt quaedam imagines, quibus obiiciatur veluti sub oculos nostros ratio, ordo et effectus ipsius iudicii, ad altius in mentibus nostris eiusmodi veritatem figendam. Dixi *possunt;* non enim omnes locutiones, quas commemorant adversarii, tropice, seu in sensu improprio intelligendae sunt. Neque enim ulla reperitur repugnantia, aut aliquod inconveniens, si dicamus, reipsa Christum nube circumdatum venturum esse, prout eadem nubes eum in coelum euntem suscepit (1); praemittendum fore archangelum cum tuba in corpore adscititio, in quo teste S. Scriptura saepius Spiritus coelestes ab hominibus visi sunt, et simili modo angelos Christum comitaturos, et summam ipsius maiestatem ostensuros esse. Quae de tribunali, de libris censurarum, et examine in S. Scriptura leguntur, nonnisi figurato sensu accipienda esse, etiam Ss. Patres docuerunt; haec enim dicta sunt, ut pro humano captu Iudicis maiestas, omniumque meritorum et demeritorum manifestatio et diiudicatio proponatur. Caeterum semper ante oculos habendum est, Dei omniscii et omnipotentis iudicium a iudiciis humanis longe discrepare, nosque illud quoad modum, ut caeteras actiones divinas, perfecte intelligere non posse. Denique non est, quod rationalistae rideant, dum vident, aeternam beatitudinem proponi sub imagine convivii. Quis enim nescit, Deum homines alloquentem infirmitati nostrae consuluisse, dum, quae omnem mentis nostrae aciem excedunt, per symbola proposuit? Hinc modo domui, modo convivio, modo regno, aliisque laetioribus imaginibus coelestem beatitudinem Christus comparavit. Interdum vero ea in Scripturis occurrunt, quae sensibiles eiusmodi imagines corrigunt, ac puriorem exhibent eiusdem aeternae felicitatis notionem, ut I Cor. XIII, 12; II Cor. V, 6 etc.; Io. XVI, 22 et alibi. Denique quomodo ignis intelligendus sit, quo impii torquentur, iam § 761 explanatum est.

Obi. III. Iudicium, de quo loquitur Christus, statim post excidium urbis Hierosolymae instituendum dicitur. Hoc enim excidium praenunciatur Matth. XXIV, 2 et seq.; immediate autem cum isto excidio coniungitur iudicium, praedicente Christo: *Statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur* etc. (2). Hinc Matth. XVI, 28 idem Christus ait: *Sunt quidam de hic stantibus, qui non*

(1) Act. I, 9. (2) V. 29.

gustabunt mortem, donec videant Filium hominis venientem in regno suo (Cf. Io. XXI, 23). Etiam Apostoli mox post excidium Hierosolymorum consummationem saeculi cum iudicio futuram annuntiarunt. I Petr. c. IV, v. 7 dicitur: *Omnium autem finis appropinquavit.* I Cor. VII, 29: *Tempus breve est.* I Tim. VI, 14: *Serves mandatum sine macula, irreprehensibile usque ad adventum D. N. I. Christi.* Hebr. X, 37: *Adhuc enim modicum aliquantulum, qui venturus est veniet et non tardabit.* Ast Hierosolyma iam ante multa saecula eversa est, et tamen neque consummatio saeculi contigit, neque iudicium habitum est: aut ergo dicendum est, Christi praedictiones impletas non fuisse, aut ipsius, et Apostolorum de iudicio locutiones tropice intelligi debent.

Resp. Nonnulli contendunt, caput XXIV Matthaei nullo modo referendum esse ad iudicium finale, perinde ac loca parallela Ss. Marci et Lucae, sed tantum ad proximum urbis excidium. Iuxta communiorem autem Ss. Patrum et interpretum catholicorum sententiam de duplici Christi adventu in dicto capite sermo est. Frequenter enim in S. Scriptura Deus *descendere, venire* etc. dicitur, cum condignam de inimicis suis in terra vindictam sumit, vel cum amicos suos conspicuo modo liberat, et protegit. Ideo etiam Christus professus est, se ad excidium Hierosolymorum, ad poenas de Iudaeis sumendas, et ad fideles suos a Iudaeorum persecutionibus liberandos adventurum, seu rediturum esse. Et de hoc adventu manifeste loquitur Christus Matth. XVI, et Io. XXI. De eodem adventu etiam citata Apostolorum verba intelligi possunt, quamvis etiam de Christi adventu in morte hominis, ubi pro individuo finis omnium rerum terrestrium etc. venit, exponi soleant. Caeterum negari nequit, in cap. XXIV Matthaei etiam de adventu Christi in fine mundi ad iudicium extremum habendum, sermonem esse. Christus enim duplicem suum adventum distinguit: de priori in urbis excidio dicit, se ita rediturum esse, ut ipse quidem quoad personam non conspiceretur, sed ut tamen ipsius maiestas et omnipotentia ubique manifestarentur, ut quasi oculis videri possint. Ideo dicit, hunc adventum Filii hominis fore fulguris instar (1). Sicuti enim non potest dici, fulgor hic vel ibi esse, quamvis ubique luceat, ita neque de Christo dici poterit, eum hic vel ibi esse, quamvis ipsius maiestas ubique conspicua erit. At de adventu Christi ut Iudicis in fine mundi dicitur: *Videbunt Filium hominis venientem in nubibus coeli cum virtute multa et maiestate*(2). Praeterea prioris adventus tempus determinatur his verbis: *Non praeteribit generatio haec, donec omnia fiant* (3), quae de eo praedicta sunt: de posteriori autem dicitur: *De die autem illa et hora nemo scit, neque angeli coelorum, nisi solus Pater* (4). Denique observandum est, excidium urbis Ierusalem typum esse consummationis saeculi; unde sicut illud, ita et istam magnae tribulationes et persecutiones praecedent, atque ideo Christus ad hanc sermonem convertens dicit: *Statim post tribulationem dierum illorum* etc. Sicuti autem praedictio Christi de priori adventu suo perfectissime adimpleta est, ita etiam in posteriori adventu exactissime adimplebitur.

Obi. IV. Cum iam in iudicio particulari sors cuiuslibet hominis decidatur, ipsique manifestetur, nullate-

(1) Matth. 24, 27. (2) Matth. 24, 30. (3) Matth. 24, 34. (4) V. 36.

nus credendum est, Deum, qui inutilia non facit, etiam iudicinm universale instituturum esse. Quaeri ulterius potest, quaenam sit illa tuba, cuius vox per totum terrarum orbem audiatur? Quomodo vallis Iosaphat aut tota terra sufficiat ad omnes homines, qui ab Adam usque ad finem mundi vixerunt, capiendos? et quantum tempus requiratur, ut omnium hominum causae discutiantur? Inextricabiles huiusmodi difficultates ostendunt, ea, quae de iudicio extremo in S. Scriptura leguntur, in sensu improprio accipienda esse.

Resp. Si nulla causa a nobis assignari posset, ob quam Deus praeter iudicium particulare etiam universale instituturus sit, nullo tamen modo veritatem clare revelatam negare possemus, quia nos homines infirmi iudicia Dei perscrutari non valemus, sed potius confiteri debemus, omnia, quae Deus vult, sapientissima et iustissima esse: caeterum causas mox referemus, ob quas iudicium extremum convenientissime instituetur. Reliquae difficultates ex eo oriuntur, quia actiones divinae cum humanis confunduntur, et ad omnipotentiam Dei non attenditur, quae unico nutu ea perficere valet, quae nobis difficilia et fere impossibilia videntur. Optimam ergo responsionem ad incredulorum cavillationes suppeditant verba Christi: *Quae impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum* (1). Directe autem ad has difficultates respondebitur, dum de forma et circumstantiis iudicii extremi sermo erit.

II. *De causis iudicii universalis.*

§ 839. 1. Principalis causa, ob quam in fine mundi iudicium publicum et universale instituitur, est *gloria Dei* infinitas suas perfectiones, quas multi recte cognoscere et digne aestimare recusarunt, omnibus hominibus clarissime revelantis. Hinc Ps. IX, 17 dicitur: *Cognoscetur Dominus iudicia faciens.* Cognoscetur nempe suprema Dei Maiestas, cui omnes creaturae subiiciuntur: eius Omniscientia, quae omnes cogitationes, verba et opera hominum clarissime perspicit; eius immensa bonitas, quae innumera beneficia hominibus praestitit; eius admiranda misericordia, quae indignissimos peccatores patientissime toleravit, et paterna clementia ab interitu eripere studuit; eius infinita iustitia, quae reddit unicuique secundum opera eius; et, sicut cuncta merita remunerat, ita etiam de verbo otioso rationem exigit; eius Omnipotentia, cui nulla creatura resistere potest; eius incomparabilis Sanctitas, coram qua sanctitas angelorum et hominum evanescit; ac demum infinita eius pulcritudo, cuius visione frui summa beatitudo, a cuius aspectu reiici maxima miseria est. Praecipue autem Deus in iudicio extremo sapientiam suam ostendet, et providentiam suam iustificabit. De hac enim scriptum est: *Attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter* (2). Verum summam hanc divinae gubernationis Sapientiam homines in hac vita degentes saepe non perspiciunt, et variis inordinationibus, quae in natura contingunt (3), et multo magis tribulationibus iustorum hac prosperitate impiorum (4) offenduntur ac perturbantur. Neque Deus permittit, ut in hac mortali vita omnia Divinitatis consilia perscrutemur, sed potius vult, ut in captivitatem redigamus omnem intellectum in obsequium fidei, et cum Apostolo exclamemus: *O altitudo divi-*

(1) Luc. 18, 27 (2) Sap. 8, 1.

(3) § 269. (4) § 270.

tiarum sapientiae et scientiae Dei! Quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, et investigabiles viae eius! (1). Ast in iudicio extremo Deus clare ostendet, omnes providentiae suae ordinationes sapientissimas, iustissimas et benignissimas fuisse. Quamobrem Paulus diem iudicii appellat diem *revelationis iusti iudicii Dei* (2). Et S. *Augustinus* lib. 20 de Civ. Dei, c. 2, cum dixisset, persaepe nos in hac vita nescire, « quo iudicio Deus ista vel faciat, vel fieri sinat, » deinde pergit: « Cum vero ad illud Dei iudicium venerimus, cuius tempus iam proprie dies iudicii, et aliquando dies Domini nuncupatur, non solum quaecunque tunc iudicabuntur, verum etiam quaecunque ab initio iudicata, et quaecunque usque ad illud tempus adhuc iudicanda sunt, apparebunt esse iustissima. Ubi hoc quoque manifestabitur, quam iusto iudicio Dei fiat, ut nunc tam multa, ac pene omnia iusta iudicia Dei sensus mentesque mortalium lateant; cum tamen in hac re piorum fidem non lateat, iustum esse, quod latet. »

2. Altera iudicii extremi causa est *gloria Christi*. Etenim in primo adventu Christus suam gloriam omnino velavit, paupertatis statum elegit, probro et ignominia oppressus fuit, et denique tanquam reus est iudicatus et crucifixus. In altero adventu extremae diei apparebit gloria inexplicabili stipatus, et cum potestate magna ad suum tribunal omnes gentes citabit, ut ei de propriis operibus rationem reddant, et singuli illius iudicio sese submittant. S. *Augustinus* (3) ait: « Veniet Christus cum potestate magna iudicaturus, quia cum magna est humilitate iudicatus; ipse videbitur terribilis, qui visus est contemptibilis; demonstrabit potentiam, qui demonstravit patientiam. In cruce patientia erat, in iudicio erit potentia » (4). Neque negari potest convenientissimum esse, ut Christus in extremo iudicio publice glorificetur. Christus enim pro omnibus hominibus passus et mortuus est; sed multi passionis huius atrocitatem et caritatis divinae magnitudinem, aut ignorant, aut non satis considerant: conveniens igitur est, ut omnibus hominibus ea manifestentur, quae Filius Dei incarnatus pro ipsis fecit et pertulit. Et quamvis pro sua humilitate et obedientia iam in resurrectione a Patre suo exaltatus fuerit, pauci tamen splendidam hanc ipsius gloriam viderunt: conveniens igitur est, ut summa ipsius exaltatio toti mundo manifestetur, ac ideo *omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei Patris* (5).

3. Tertia iudicii universalis causa est *gloria electorum*, quam promisit Deus dicens: *Quicunque glorificaverit me, glorificabo eum* (6). Pii autem et sancti homines in vita mortali gloriam, sicut non quaerunt, ita plerumque non consequuntur. Velo enim humilitatis virtutes suas, et opera bona contegere student, atque ideo multa ipsorum merita hominibus ignota manent. Quamvis porro iuxta praeceptum Christi (7) etiam in conspectu hominum officia sua erga Deum et proximum sedulo adimpleant, et actiones honestas et religiosas indefessi suscipiant, persaepe tamen velut hypocritae suggillantur, velut stulti ludibrio habentur. — Equidem iam in iudicio particulari condigna animabus eorum retributio adiudicatur. Verum ad ipsorum gloriam requiri-

(1) Rom. 11, 33. (2) Rom. 2, 5.
(3) Enar. in Ps. 8.
(4) Cf. Enar. in Ps. 66, n. 10.

(5) Phil. 2, 11. (6) 1 Reg. 2, 30.
(7) Matth. 5, 16.

tur, ut ipsorum merita omnibus hominibus innotescant, et ut eorum sanctitas contra adversarios et oblocutores vindicetur. Hinc oportet, ut iudicium universale instituatur. Nam, ait *S. Thomas* (1): «Universale iudicium magis directe respicit universalitatem hominum, quam singulos indicandorum; quamvis ergo cuilibet homini ante Iudicium erit certa notitia de sui damnatione, vel praemio, non tamen omnibus omnium damnatio vel praemium innotescet: unde iudicium necessarium erit.» In hoc igitur iudicio universali omnes electorum virtutes et actiones bonae, quae in abscondito susceptae fuerunt, publice manifestabuntur. Nam, ait Christus: *Nihil est opertum, quod non revelabitur, et occultum, quod non scietur* (2). Hinc electi de summa gloria Christi participabunt; quod et Paulus innuit dicens: *Vita vestra est abscondita cum Christo in Deo. Cum Christus apparuerit, vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria* (3). Solemni porro quodam modo electi contra irrisores suos, et persecutores iustificabuntur; quod Paulus docet II Thess. I, 3 etc. scribens: *Iustum est apud Deum, retribuere tribulationem iis, qui vos tribulant; et vobis, qui tribulamini, requiem nobiscum in revelatione Domini Iesu de coelo cum angelis virtutis eius — cum venerit glorificari in sanctis suis, et admirabilis fieri in omnibus, qui crediderunt.* Quantum autem in extremo iudicio Iusti glorificabuntur, et persecutores eorum confundentur, graphice describitur Sap. V, 1 etc. his verbis: *Tunc stabunt iusti in magna constantia adversus eos, qui se angustiaverunt, et qui abstulerunt labores eorum. Videntes turbabuntur timore horribili, et mirabuntur in subitatione insperatae salutis, dicentes intra se, et prae angustia spiritus gementes: Hi sunt, quos habuimus aliquando in derisum et in similitudinem improperii. Nos insensati, vitam illorum aestimabamus insaniam, et finem illorum sine honore! Ecce, quomodo computati sunt inter filios Dei, et inter sanctos sors illorum est!*

4. Quarta extremi iudicii causa est *confusio peccatorum*. Hanc etenim Deus peccatoribus omnibus minatus est. I Reg. II, 30 ait Deus: *Qui contemnunt me, erunt ignobiles.* Psalmo XXIV, 4 dicitur: *Confundantur omnes iniqua agentes supervacue.* Ps. CXXVIII, 4: *Dominus iustus concidit cervices peccatorum; confundantur, et convertantur retrorsum omnes, qui oderunt Sion.* Isa. XLI, 11 dicitur: *Ecce confundentur et erubescent omnes, qui pugnant adversum te.* Ast talem confusionem haud semper in vita sua mortali experiuntur peccatores. Dantur enim hypocritae, quibus hinc inde simulata virtus prodest, lucrumque temporarium affert. Dantur etiam peccata interna et occulta, ad quae oculi hominum pertingere non valent. Hinc frequenter innocentes, iusti, ac pii reputantur, qui coram Deo gravibus delictis inquinati sunt. Necesse igitur est, ut in extremo iudicio iuxta effatum Christi (4) omnia peccata, etiam interna et occulta, manifestentur, peccatores coram omnibus confundantur, et cognita decretorum divinorum iustitia, dum sententia damnationis in reprobos profertur, omnes confiteantur: *Iustus es, Domine, et rectum iudicium tuum!* (5).

5. Quinta iudicii extremi causa altius petitur. Certum equidem est, tempus merendi, vel demerendi in morte hominis cessare; sed ipsius a-

(1) In Suppl. q. 88, art. 1 ad 3.

(2) Matth. 10, 20. (3) Col. 3, 3, etc.
(4) Matth. 10, 20. (5) Ps. 118, 137.

ctiones bonae vel malae, in vita positae, frequenter etiam post mortem vel bonos vel malos fructus ferunt; ita ut quodammodo in hominibus a se vel aedificatis, vel scandalizatis vitam et actiones suas continuare censeatur, quoadusque mundus perstiterit; consequenter, praeter iudicium particulare iudicium quoque universale necessarium est, ut ad supremi Iudicis syndicatum repraesententur ea omnia, quae quoquomodo vitae singulorum sunt imputabilia; qualia sunt consequentia, ex praecedentibus iam antea elicitis, promanantia. Hinc *Catechismus rom.* (1) dicit: « Cum vel ipsis hominibus mortuis interdum superstites sint filii parentum imitatores, reliqui sint liebri, ac discipuli exemplorum, orationum, actionum amatores ac propugnatores, quibus rebus ipsorum mortuorum praemia et poenas augeri necesse est; cum haec vel utilitas vel calamitas ad plurimos pertinens, non prius finem habitura sit, quam extremus veniat mundo dies; aequum erat de universa hac recte, aut perperam factorum, dictorumque ratione perfectam quaestionem haberi, quod fieri non poterat, nisi facto communi omnium hominum iudicio. »

6. Ultima ratio ab huius saeculi viatoribus petitur, quorum moralitas per iudicii extremi exspectationem promovetur. Haec est enim natura hominum, ut honorem et gloriam ambiant, opprobrium vero et confusionem abhorreant. Convenientissime ergo hominibus iudicium universale praenuntiatur, ut pii ex eius exspectatione recreentur, et ad perseverandum in bono incitentur; peccatores vero illud metuant, et ad meliorem frugem reducantur. Christus ipse (2) innuit, gloriam, quae ab hominibus accipitur, vanam et noxiam, illam autem, quae a solo Deo est, quaerendam esse. Hanc vero pii in bono perseverantes recipiunt in iudicio divino, quod non est *secundum carnem* (3), nec *secundum visionem oculorum, et auditum aurium* (4), *sed corda omnium intuendo* (5). Haec gloria, quae a Deo est in iudicio exspectanda, pios excitare debet, ut irrisiones et persecutiones in hac vita patienter perferant, ac Domino suo usque in finem fideliter serviant. — Peccatores vero, qui oculos hominum timent, et delicta sua occultare student, per terrores iudicii divini, in quo omnia peccata denudantur, a via perditionis retractos, et ad poenitentiam incitatos fuisse, ipsa experientia testatur. Convenientissima ergo est doctrina de iudicio universali religioni revelatae, quae tota ad promovendam hominis moralitatem tendit.

III. *De iudicii extremi forma, et circumstantiis.*

§ 840. Ut doctrina catholica de iudicio extremo plene cognoscatur, atque ut appareat in quibus istud iudicium divinum cum iudiciis humanis conveniat, et in quibus discrepet, illius formam ac circumstantias considerare oportet. Quamobrem *de iudice*, *de iudicandis*, *de inquisitione causae*, *de eiusdem manifestatione*, *de sententia proferenda*, et *de reliquis circumstantiis* agendum est.

A. *De Iudice.*

§ 841. 1. In iudicio universali futurum esse Iudicem Christum Dominum in humana forma apparentem, S. Scriptura clarissime docet. Dicit enim Dominus: *Neque enim Pater iudicat quemquam, sed omne iudicium*

(1) P. I, cap. 8, n. 4. (2) Io. 5, 44.
(3) Io. 8, 15. (4) Is. 11, 3.
(5) I Reg 16, 3.

dedit Filio (1). « Quod ita dictum est, inquit S. *Augustinus* (2), velut si diceretur, Patrem nemo videbit in iudicio, sed omnes Filium. » Et ibid. Christus ait: *Potestatem dedit ei iudicium facere, quia filius hominis est* (3), hoc est, potestatem ei dedit exercendi iudicii secundum formam, et in forma humana. Hinc Matth. XVI, 27 legitur: *Filius hominis venturus est in gloria Patris sui cum angelis suis: et tunc reddet unicuique secundum opera eius.* Matth. XXIV, 30: *Videbunt Filium hominis venientem in nubibus coeli cum virtute multa et maiestate.* Matth. XXV, 31 etc.: *Cum venerit Filius hominis in maiestate sua, et omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suae, et congregabuntur ante eum omnes gentes* etc. Act. I, 11 Angeli apostolis dixerunt: *Hic Iesus, qui assumptus est a vobis in coelum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in coelum.* Act. X, 42 Petrus de Christo inquit: *Ipse est, qui constitutus est a Deo iudex vivorum et mortuorum.* II Cor. V, 10 Paulus scribit: *Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi.* Christum in humana forma visibilem futurum esse in fine mundi Iudicem, unanimi consensu docent Patres, ut S. *Ambrosius* in Luc. XXIV, S. *Chrysostomus* in Hom. de Cruce et Latrone, S. *Hieronymus* in Matth. XVII, S. *Augustinus* Sermo 1 in Ps. XLVIII, S. *Leo M.* Serm. 2 de Ascens. Dom., S. *Gregorius M.* Hom. 20 in Evang., et alii. Ecclesia ipsa in symbolo de Christo, qui conceptus — natus etc. profitetur: *Venturus est iudicare vivos et mortuos.* Hinc dubitari non potest, hanc doctrinam ad fidei dogmata pertinere. Rationem theologicam S. *Thomas* in Suppl. (4) ex eo petit, quia Christus secundum naturam humanam nos redemit, et in nos plenum dominium acquisivit; unde citat Apostoli verba: *In hoc enim Christus mortuus est, et resurrexit, ut et mortuorum et vivorum dominetur* (5): ac deinde subdit: « Ad praemium enim vitae aeternae consequendum, nobis creationis bona non sufficerent, nisi redemptionis beneficium adderetur, propter impedimentum, quod naturae creatae supervenit ex peccato primi parentis. Unde cum finale iudicium ad hoc ordinetur, ut aliqui admittantur ad regnum, et aliqui excludantur a regno; conveniens est, ut ipse Christus secundum humanam naturam, cuius redemptionis beneficio ad regnum admittimur, illi iudicio praesideat: et hoc est, quod dicitur Act. X, 42, quod *ipse constitutus est a Deo iudex vivorum et mortuorum.* Et quia per redemptionem humani generis non solum homines reparavit, sed etiam universaliter totam creaturam; secundum quod tota creatura, reparato homine, melioratur, ut habetur Col. I, 20: *Pacificans per sanguinem crucis eius, sive quae in terris, sive quae in coelis sunt:* ideo non solum super homines sed super universam creaturam Christus per suam passionem dominium promeruit et potestatem iudiciariam: unde dicit Matth. XXVIII, 18: *Data est mihi omnis potestas in coelo et in terra.* »

2. Dubitari non potest, quin Christus ad iudicium veniens habiturus sit corpus gloriosum. Hoc enim semper, et sine ulla intermissione habuit ex eo temporis puncto, quo resurrexit, et semper habiturus est. Equidem post resurrectionem hanc sui corporis gloriam discipulis, quibus apparuit, abscondit, ast ad extremum iu-

(1) Io. 5, 22. (2) Lib. 1 de Trinit., c. 13.
(3) Io. 5, 27. (4) Q. 90. art. 1.

(5) Rom. 14. 9.

solum secundum quandam participationem alicuius honoris, vel participationis ad iudicium pertinentis, quod tribus modis explicari potest. *Primo*, valde improprie, ac metaphorice, solum comparatione quadam, et hoc modo iusti dicuntur iudicare peccatores, quia suis factis ostendunt, illos esse poena dignos, quia similia operari potuerunt, et neglexerunt: hoc sensu Ninivitae et regina Austri dicuntur surgere in iudicio, et condemnare Iudaeos (1), et de filiis Iudaeorum dicitur: *Ipsi iudices vestri erunt* (2); sed hic modus iudicandi non solum omnibus iustis, sed etiam peccatoribus respectu eorum, qui maiora delicta perpetrarunt, competere potest. *Secundo* modo minus improprie iudicare dicuntur, qui licet non habeant proprie potestatem et auctoritatem iudicandi, tamen iudici assistunt, eiusdemque sunt cum illo sententiae, eiusque iudicio consentiunt, et illud publice approbant et laudant. Et hic modus iudicandi competit omnibus sanctis, quia in Apoc. dicitur: *Audivi vocem turbarum multarum in coelo dicentium: Alleluia, salus et gloria, et virtus Deo nostro est; quia vera et iusta sunt iudicia eius* (3). Cum autem aliqui sancti specialiter cum Christo iudicaturi dicantur, *tertius* modus per specialem quandam participationem honoris, vel actionis iudiciariae admittendus est; quam participationem aliqui solum ponunt in quadam honoraria consessione cum Christo in iudicio; sed *S. Thomas* in Suppl. (4), praeter hanc participationem honoris necessariam esse dicit participationem aliquam actionis iudiciariae, quoniam Christus utrumque distincte promisit dicens: *Sedebitis super sedes iudicantes duodecim tribus*. Hanc vero participationem cum *Richardo Victor.* in eo consistere dicit, quod iis sanctis, qui cum Christo iudicaturi sunt, specialiter conceditur, ut non solum conscientiarum occulta, et iudicia divina, et retributionum qualitates manifeste penetrent, et cognoscant, sed ut etiam hanc suam cognitionem possint aliis, qui iudicantur, intimare, ac pandere. — Si autem quaeratur, quinam sint consecuturi hanc specialem participationem iudiciariae potestatis? Nonnulli putarunt, solis apostolis promissam esse hanc dignitatem, quia duodecim tantum sedes commemorantur. Hanc vero sententiam refellit *S. Augustinus* (5); quia alias Paulus non esset iudex cum duodecim Apostolis, et eadem ratio peti posset de B.V. Maria, de S. Ioanne Bapt. etc. Ideo Patres dicunt, duodenarium numerum positum esse pro indefinito, et per *duodecim sedes* omnes iudicantes, sicut per *duodecim tribus* omnes iudicandos intelligi. Quidam opinati sunt, omnes sanctos ab Ecclesia canonizatos cum Christo iudicaturos esse; sed sufficiens ratio huius sententiae assignari nequit. Probabilior sententia est, praefatam dignitatem assecuturos esse omnes, qui non solum praecepta, sed etiam consilia evangelica perfecte adimplent. Cum enim Matth. XIX, 27 dixisset: *Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te; quid ergo erit nobis?* (v. 28) Respondens Christus praefatam in iudicio dignitatem apostolis promisit. Quicunque ergo perfecte mundum relinquunt, omnes affectus terrenos ex corde eradicantes, et perfecte Christum sequuntur, eius virtutes imitando, eandem cum apostolis dignitatem in iudicio consequentur. Ita docent

(1) Matth. 12, 41, etc.
(2) Luc. 11, 19. (3) C. 19, v. 1.
(4) Q. 89, art. 1.
(5) Lib. 20 de Civ. Dei, c. 5, et Enar. in Ps. 49 et 86.

S. Augustinus (1), *S. Hieronymus* (2), *S. Gregorius M.* (3), *S. Bernardus* (4), *S. Thomas* (5). Observant autem theologi, praefatam dignitatem non ad omnes religiosos votis solemnibus ligatos pertinere, quia non omnes ad debitam perfectionem internam pertingunt; neque ad solos religiosos restringi, quia etiam alii ad summam perfectionem pertingere possunt. Hinc *Estius* (6) ait: « Neque enim omnes, neque soli, qui omnia reliquerunt actu, sed qui affectu et spiritu, in quo propr·· perfectio consistit, iuxta illud Salvatoris: *Beati pauperes spiritu*, ad illum eminentiae gradum, qui iudicaturos complectitur, pertinent. Quibus proinde vel maxime connumerandi sunt Abraham, Isaac, Iacob, Moy·s, David, aliique sancti V. et N. T. qui divitias habentes tanquam non habentes, cor iis non apposuerunt, perfectionem assecuti sine consiliis evangelicis actu susceptis, ad quam alii per consilia tanquam opportunissima media, non tamen simpliciter ad illam acquirendam, necessaria, contend·nt. »

N·ta. Si quaeritur, utrum angeli cum Christo iudicaturi sint? *S. Thomas* (7) respondet, angelos iudicaturos esse secundo modo supra posito, sc·licet consentiendo et approbando sententiam iudicis, non tamen tertio modo consedendo, et participando aliquo modo iudiciariam actionem; quia assessores iudicis debent esse eiusdem naturae cum iudice, et cum iis qui iudicandi sunt. Et confirmatur, quia supra diximus, Deum statuisse, ut hoc iudicium fieret per humanam Christi naturam, ut homines sensibiles haberent iudicem visibilem ac sensibilem. Et hanc sententiam communiter omnes amplectuntur (8).

B. *De iudicandis.*

§ 842. 1. Certum est, ad extremum iudicium omnes homines, qui ab initio mundi usque ad finem procreati fuerint, convocandos esse, ut praesentes sint, et ex ore Iudicis sententiam vel remunerationis, vel condemnationis aeternae audiant. Nam Matth. c. XXV, v. 32 legitur: *Congregabuntur ante eum omnes gentes.* Rom. XIV, 10: *Omnes stabimus ante tribunal Christi.* II Cor. V, 10: *Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum.* His vero testimoniis alia adversari videntur, in quibus aliqui iusti iudicaturi, et aliqui iniqui non iudicandi dicuntur, ut Io. III, 18 Christus ipse ait: *Qui non credit, iam iudicatus est.* Quam difficultatem ut solvant theologi, duplex distinguunt iudicium, nempe *iudicium discussionis* et *iudicium retributionis*, sive gloriae, sive poenae. Qua posita distinctione aiunt, ad omnes prorsus homines pertinere iudicium retributionis; sed non omnes subituros esse in fine mundi iudicium discussionis. Imo iuxta *S. Gregorium M.* (9), *V. Bedam* (10), *Magistrum sententiarum* in hac dist. aliosque theologos quatuor hominum ordines in extremo iudicio futuri sunt; duo ordines electorum, prior eorum, qui iudicabunt, posterior eorum, qui iudicabuntur; item duo ordines reproborum, prior eorum qui iudicabuntur, posterior autem eorum, qui iam praeiudicati tunc sine iudicio damnabuntur.

(1) Lib. 20 de Civ. Dei, c. 5, et Epist. 89, q. 4. (2) Ep. 28.
(3) Lib. 10 Moral., c. 17 (al. 30).
(4) Serm. 8 in Ps. 90.
(5) In Suppl. q. 89, art. 2.
(6) Lib. 4, Dist. 47, § 3. (7) L. c. art. 3.
(8) Cf. Suarez t. 2. q. 49, art. 6, Disp. 57, sect. 4. (9) Lib. 26 Moral., c. 20.
(10) Homil. in Natali S. Benedicti.

2. De *primo ordine* eorum, qui cum Christo iudicaturi sunt, iam dictum est; istorum enim sanctitas ita manifesta et conspicua erit, ut iudicio discussionis opus non sit; attamen in iudicio retributionis approbabitur, et aeterna beatitudine digna pronuntiabitur. Ad hunc ordinem aliquo modo referri possunt pueri baptizati, et ante usum rationis mortui, quamvis enim non sint cum Christo iudicaturi, attamen a iudicio discussionis immunes sunt censendi; neque enim videntur iudicari posse, qui nihil omnino, quod laude vel vituperatione dignum, in corpore egerunt, imo nec agere potuerunt. In *secundo ordine* erunt ii, qui, cum evangelicam perfectionem non fuerint assecuti, propter multas vitae maculas, quas tamen sincera et constanti poenitentia, ac misericordiae operibus abstergere conati sunt, stabunt misericorditer iudicandi, et ab iis, qui primi sunt ordinis, in aeterna tabernacula recipiendi. — In *tertio ordine* erunt, qui fide Christi suscepta, non secundum eam vixerunt, neque peccata sua per poenitentiam, et opera misericordiae purgare satagerunt; qui proinde sine misericordia iudicandi, et aeternae damnationis rei declarandi sunt. — In *postremo ordine* erunt omnes illi, qui fidem Christi nunquam susceperunt, de quibus dictum est: *Qui non credit, iam iudicatus est* (1). « Quod non est ita accipiendum, ait *Estius* loc. cit., quasi non sit in eos a Iudice ferenda condemnationis sententia, cum generaliter omnes, et secundum omnia sua opera sint iudicandi (ut inferius dicetur): sed negantur iudicandi iudicio discussionis, eo videlicet modo, quo nec perfectae sanctitatis homines iudicabuntur, quia tam horum ad salutem, quam illorum ad damnationem causa adeo manifesta erit, ut meritorum disquisitione, et collatione bonorum operum cum malis non sit opus, quando et hi ob sanctitatis excellentiam Christo coniunctissimi, et illi ob infidelitatem omne pietatis opus excludentem a Christo alienissimi palam cognoscentur. Unde et eos praeiudicatos vocat *Gregorius* non prolatione sententiae, sed evidentia delicti. Haec enim omnia non proprie, sed schemate quodam sermonis ad similitudinem eorum, quae in iudiciis humanis aguntur, dicta sint. Nam alioquin etiam in cordibus infidelium iudex hoc operabitur, ut distincte intelligant, se tum ob infidelitatem, tum ob alia peccata iuste condemnari; sicut et sancti perfecti distincte intelligent, se, remissione omnium peccatorum accepta, propter bona opera sua coronari. »

Nota. Si quaeritur, utrum etiam angeli iudicandi sint? Ita respondet *S. Thomas* in Suppl. (2): « Iudicium discussionis nullo modo habet locum neque in bonis angelis, neque in malis; quia neque in bonis potest aliquid mali inveniri, neque in malis aliquid boni ad iudicium pertinens. Sed si loquamur de iudicio retributionis, sic est distinguenda duplex retributio; una respondens propriis meritis angelorum, et haec a principio fuit utrisque facta; dum quidam in beatitudinem sublimati sunt, quidam vero in miseriam demersi. Alia retributio est, quae respondet meritis bonis vel malis per angelos procuratis; et haec retributio in futuro iudicio fiet, quia boni angeli amplius gaudium habebunt de salute eorum, quos ad meritum induxerunt, et mali amplius torquebuntur multiplicata malorum ruina, qui per eos ad mala sunt incitati. Unde directe loquendo iudicium neque ex parte iudicantium, neque ex

(1) Io. 3. (2) Q. 89, art. 8.

parte iudicandorum erit angelorum, sed hominum: sed indirecte quodammodo respiciet angelos, in quantum actibus hominum fuerunt commixti.» Et cum sibi obiecisset verba Apostoli: *Nescitis, quoniam angelos iudicabimus* (1)? Respondet, « quod illud verbum apostoli est intelligendum de iudicio comparationis, quia quidam homines quibusdam angelis superiores invenientur. »

C. *De inquisitione et manifestatione causae.*

§ 843. 1. Causam tribunalium civilium graviora quaedam delicta, causam iudicii divini in mundi fine instituendi omnes omnium hominum actus morales constituunt. Eccle. XII, 14 dicitur: *Cuncta, quae fiunt, adducet Deus in iudicium pro omni errato, sive bonum, sive malum illud sit.* Imo omnia cum maxima sollicitudine inquirentur, dicente Deo ipso per Sophon.: *In tempore illo scrutabor Ierusalem in lucernis* (2). Et imprimis omnia opera indagabuntur; nam iudicium universale instituitur: *Ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum* (3); et Deus: *Reddet unicuique secundum opera eius* (4). Etiam omnia verba examinabuntur; nam *Omne verbum otiosum, quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die iudicii* (5). Occultae quoque cogitationes inquirentur, quandoquidem I Cor. c. IV, v. 4 legitur: *Dominus manifestabit consilia cordium;* et Apocalyp. c. II, v. 23, Iudex dicit: *Ego sum scrutans corda et renes, et dabo unicuique vestrum secundum opera sua.* Quin et ipsae omissiones bonorum operum iudicabuntur, dicente Apost. Iacobo: *Scienti enim bonum facere, et non facienti, peccatum est illi* (6); et Christo: *Inutilem servum eiicite in tenebras exteriores* (7). Tandem etiam bona opera et virtutes examini iudiciali subiicientur, dicente Domino per Psalm.: *Cum accepero tempus, ego iustitias iudicabo* (8).

2. In iudiciis humanis persaepe cognitio causae difficillima est, atque ideo praeter actores et accusatores etiam testes audiri et examinari debent. In iudicio divino causae cognitio facillima erit propter Iudicis supremi omniscientiam, quia Hebr. IV, 13: *Omnia nuda et aperta sunt oculis eius* (9). Deus ergo non indiget accusatoribus et testibus, qui ipsum quadam de re certiorem reddant; sed si isti hincinde in iudicio divino commemorantur, id tropice, improprie, ac de iis intelligendum est, qui iudicia divina approbant et laudant.

3. In iudicio extremo Deus etiam efficiet, ut quilibet homo omnia sua merita et demerita clare cognoscat. Id vero perficietur non per verba externa, quae inmensum temporis spatium requirerent, sed per omnipotentem virtutem divinam, qua fiet, ut uniuscuiusque conscientia omnia statim cuilibet ante oculos ponat. Quod ergo ad examen et disquisitionem meritorum attinet, fere inter omnes convenit, eam non voce, sed silentio in omnibus conscientiis peractam iri iuxta id quod ait Apostolus: *Testimonium reddente illis conscientia ipsorum, et inter se invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus, in die, cum iudicabit Deus occulta hominum* (10). Unde quod dicitur Apoc. XX, 12: *Libri aperti sunt, et iudicati sunt mortui ex his, quae scripta erant in libris secundum ope-*

(1) I Cor. 6. (2) Sophon. 1, 12.
(3) II Cor. 5, 10. (4) Rom. 2, 8.
(5) Matth. 12, 36. — Cf. Iud., v. 15.

(6) Iac. 4, 17. (7) Matth. 25, 30.
(8) Ps. 74, 3. (9) Cf. § 30.
(10) Rom. 2. 15, etc.

ra ipsorum, non de libris materialibus intelligendum est, sed de conscientiis singulorum. Tunc enim unicuique suus liber, ex quo iudicandus sit, aperietur, id est, factorum omnium suorum conscientiam, ac plenam, actualemqne notitiam quisque accipiet, non vocis externae significatione, sed interna manifestatione divina, de qua *S. Augustinus* (1) dicit: « Quaedam vis est intelligenda divina, qua fiet, ut cuique opera sua vel bona, vel mala cuncta in memoriam revocentur, et mentis intuitu mira celeritate cernantur, ut accuset, vel et excuset scientia conscientiam, atque ita simul omnes et singuli iudicentur. » Et ibid. (2) tractans illud Malach. III: *Ero testis velox* super maleficos etc., dicit, intelligi posse Christnm testem velocem, quia ipsas convincet sine ulla sermonis prolixitate conscientias . . . cum sine mora revocaturus est in memoriam, unde convincat, puniatque conscientiam: ubi praeter locum Rom. II allegat etiam illud Sap. I: *In cogitatione impii interrogatio erit*. *S. Thomas* in Suppl. (3) dicit: « Oportet, quod testis, accnsator et defensor in quolibet iudicio habeant eorum notitiam, quae in iudicio versantur: in illo autem communi iudicio omnia opera hominum in iudicium venient; oportet ergo, quod omnium operum suorum quisque tunc notitiam babeat. Unde conscientiae singulorum erunt quasi quidam libri continentes res gestas, ex quibus iudicium procedet, sicut etiam in iudicio bumano registris utimur; et isti sunt libri, de quibus Apoc. XX dicitur: *Libri aperti sunt* etc. » Et (4) addit, non per locutionem vocalem, sed mentaliter peragendam esse disquisitionem in iudicio extremo.

(1) Lib. 20 de Civ. Dei, c. 14.
(2) Cap. 26. (3) Q. 87, art. 1.
(4) Q. 88, art. 2.

4. Manifesta fient unicuique in die iudicii non sna tantum facta seu bona, seu mala, quaecunque toto vitae suae tempore fecerit, verum etiam aliorum omnium, idque usque ad occultissimas mentium cogitationes, iuxta sententiam toties in Evangelio repetitam: *Nihil est opertum, quod non revelabitur, et occultum, quod non scietur* (5), nec non iuxta dictum Apostoli, cum veniet Dominus, *illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium* (6), quod et librorum aperitio significat Dan. VII, et Apoc. XX. Non enim hoc tantum ad conscientias singulorum pertinet, sed ad notitiam omnium, ut patet exemplo librorum, qui in indiciis forensibus aperiuntur; ex quibus nimirum acta leguntur palam, et in auribus omnium, qui iudiciis intersunt. Huius autem ratio est, ut omnibus clare et perfecte pateat iustitia Dei omnes iudicantis; et, Rom. III, 19, *Omne os obstruatur* murmurantium adversus iustitiam Dei, et *ut palam iustificetur Deus in verbo suo, et vincat, ac mundus appareat in iudicio suo*, ut dicitur Ps. L, 5, iuxta textum bebraicum. Unde Apostolus, diem iudicii vocat diem *revelationis iusti iudicii Dei* (7), id est, in quo manifeste omnibus patebit iustitia Dei iudicantis. Cum ergo in illo iudicio iudicandi sint omnes secundum omnia opera sua, ut iustitia iudicantis clare et perfecte, sicut dictum est omnibus pateat, necesse erit, omnium opera omnibus innotescere, non in genere tantum, sed in particulari, neque tantum cognitione facti, sed etiam iuris, ut scilicet ab omnibus cognoscatur, quod vel bona sint vel mala,

(5) Matth. 10, 26; Marc. 4, 22; Luc. 8, 17, et 12, 2. (6) I Cor. 4, 5. (7) Rom. 2, 5.

et quam bona, vel quam mala, et quibus proinde vel praemiis digna, vel suppliciis. Talem in extremo iudicio manifestationem fieri, Patres passim docent. *S. Chrysostomus* (1) ita de manifestatione peccatorum in die iudicii loquitur: « Si nostrum cuiuspiam occultum facinus aliquod in medium hodie afferretur in Ecclesia tantum, annon mallet interire, et terram sibi dehiscere potius, quam tot nequitiae testes habere? Quid ergo tunc patiemur, cum coram toto orbe omnia afferentur in tanto, tam splendido theatro, et notis et ignotis omnia conspicientibus? » — De hac universali manifestatione sic loquitur *S. Gregorius M.* apud Ioannem Diaconum in eius vita lib. 2, c. 2: « Inde venturus est iudicare vivos et mortuos, positurus ante oculos omnium omnia occulta singulorum. » *V. Beda* quoque (2) in illud Luc. XII: *Quae in tenebris dixistis, in lumine dicentur*, scribit: « In futuro saeculo cuncta cordium abscondita proferenda esse in lucem. » Et *S. Bernardus* Serm. ad Clericos de conversione c. 16 dicit, quod « Deus, qui novit omnia, ea nota faciet universis » (Cf. *S. Thomas* in Suppl.) (3).

5. Nonnulli cum *Magistro sententiarum* (4) putarunt, electorum peccata omnia, quoniam per poenitentiam deleta fuerunt, saltem aliis tam electis, quam reprobis in extremo iudicio tecta et occulta fore, quia Ps. XXXI, 1 dicitur: *Beati, quorum remissae sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata*, etc. Deus per Isa. dicitur peccata *delere* (5), per Ezech. eorum *non recordari* (6), per Mich. *ea proiicere in profundum maris* (7). Sed haec sententia nullatenus admitti potest. Nam S. Scriptura absolute, et sine exceptione affirmat, omnium actiones esse in iudicio manifestandas: loca vero citata ad exceptionem faciendam non sufficiunt; peccata enim deleri dicuntur, quia maculae eorum in anima non manent. Deus, qui nullius rei oblivisci potest, dicitur peccatorum non recordari, quia ea haud amplius vult punire, et peccata dicuntur tegi et occultari, quia iam non provocant ad iram, neque sunt rubori aut dedecori. Peccata autem per poenitentiam deleta manifestari debent, ut cognoscatur misericordia Dei erga oves aberrantes, et conspicua reddatur strenua sanctorum poenitentia, quae efficiet, ut propter peccata manifestata non solum non confundantur, sed potius glorificentur. Hinc *S. Thomas* loc. cit. dicit: « Oportet, quod, sicut quilibet sua merita vel demerita reducet ad memoriam, ita etiam et aliena suae cognitioni subiaccant: et haec est probabilior et communior opinio, quamvis contrarium Magister in littera dicat; scilicet, quod peccata, quae sunt per poenitentiam deleta, in iudicio aliis non patefient. Sed ex hoc sequeretur, quod nec etiam poenitentia de peccatis illis perfecte cognoscatur, in quo multum detraheretur sanctorum gloriae et laudi divinae, quae tam misericorditer sanctos liberavit. » Idem docent *S. Bonaventura* (8) et communiter theologi, qui fere omnes a sententia Magistri recesserunt. Imo *Estius* in 4, Diss. 47, § 2 refert, opinionem Magistri relatam esse *inter errores eius selectos*, et addit: « Nec immerito, quia non tantum Scripturae, et Patrum testimoniis supracitatis adversatur, sed etiam rationi re-

(1) Hom. 5 in Ep. ad Rom., n. 6.
(2) Lib. 3 in Luc., cap. 52.
(3) Q. 87 art. 2.
(4) In 4, Dist. 43.
(5) Is. 43, 25.
(6) Ezech. 18, 22.
(7) Mich. 7, 19.
(8) In 4, Diss. 43, art. 2, q. 2 et 3.

pugnat. Certum est enim omnibus illic manifestatum iri sanctorum poenitentiam non minus, quam alias virtutes, velut Davidis, Pauli, Latronis, Peccatricis. Atqui poenitentia distincte cognosci non potest, nisi et ipsa peccata cognoscantur, quorum est poenitentia. Ex quo consequitur, etiam peccata per poenitentiam deleta in omnium notitiam esse ventura. Verum cedet hoc ipsum ad gloriam sanctorum; per hoc enim illustrabitur in illis magnitudo gratiae divinae, quae eos a tot et tantis peccatis liberaverit.»

D. *De sententia proferenda*

§ 844. 1. Primum examinata et manifestata uniuscuiusque causa sententiam esse proferendam, tam certum est, quam quod sit futurum singularum personarum iudicium. Iudicium enim per sententiam consummatur, et ideo Apoc. XX, 12 postquam dictum est: *Libri aperti sunt*, subiungitur: *et iudicati sunt mortui ex iis, quae scripta sunt in libris secundum opera ipsorum*. Post manifestationem ergo causae adhuc superest iudicium, quod nonnisi in sententia consistere potest, quae inquisitionem et manifestationem causae immediate sequitur. Ex quo intelligitur, ait *Cl. Suarez* (1): « Eo die esse a Christo proferendam sententiam servata in omnibus exactae iustitiae ratione, ita ut nullus sit futurus locus intercessioni, nullumque misericordiae perfugium. *Zelus* enim, *et furor viri* (idest, Christi iudicis) *non parcet in die vindictae, nec acquiescet cuiusquam precibus, nec suscipiet pro redemptione dona plurima* (2). Tunc enim adimplebitur illud Ieremiae: *Ego Dominus scrutans cor et probans renes, qui do unicuique iuxta viam suam, et iuxta fructum adinventionum suarum* (3). Tempus enim huius vitae concessum est ad veniam, et misericordiam obtinendam; postquam vero ad iudicium perventum fuerit, solius iustitiae distributivae et vindicativae legibus agendum erit, de qua re legi potest *S. Augustinus* Serm. 67 de tempore, *S. Gregorius M.* Hom. 1 et 12 in Evangelia, *S. Prosper* lib. 3 de vita contemplativa c. 12, *S. Bernardus* Serm. 55 in Cant. »

2. Constat ex Evangelio Matth. XXV duplicem sententiam in extremo iudicio proferendam esse, primam in electos, et alteram in reprobos; nam (v. 34): *Tunc dicet Rex his, qui a dextris eius erunt*: *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi;* et v. 41: *Tunc dicet et his, qui a sinistris erunt: Discedite a me, maledicti, in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis eius.* Sed certum est, quod non omnes sint eadem poena afficiendi, aut remunerandi eodem praemio, sed unusquisque pro meritorum suorum qualitate. Nam: *Deus reddet unicuique secundum opera eius* (4). Hinc *S. Gregorius Nyss.* Or. in illud: *Quod uni ex minimis fecistis, mihi fecistis*, ita loquitur: « Cerno... ipsum magnum ac terribilem Regem (in die iudicii) ex inenarrabili gloria ad humanam naturam despicientem, et omne genus hominum, qui, ex quo homines nati sunt, usque ad illam terribilem apparitionem invenientur, ad sese cogentem, et pro merito ac dignitate anteactae vitae unicuique sententiam accommodantem. » Et sane iam est probatum, in altera vita pro diversitate peccatorum diversas esse poenas reproborum (§ 762), et pro diversitate meritorum diversa esse electorum praemia (§ 785). Quam-

(1) Q. 59, art. 6, Disp. 57, Sect. 10.
(2) Prov. 6, 34, etc. (3) C. 17, v. 10.
(4) Rom. 2, 6.

obrem, cum sententia nihil aliud sit, quam practicum iudicium habens adiunctum imperium, seu voluntatem retribuendi unicuique iuxta opera sua, necesse est, ut pro diversitate meritorum et peccatorum sententia varietur. Et certe nemo dubitat, sententiam supremi Iudicis uniuscuiusque merito vel demerito perfectissime esse accommodandam.

3. Quaestio inter theologos movetur, an sententia proferenda sit voce sensibili, vel tantum mentali? *S. Thomas* in Suppl. (1) putat, eam non corporalem, sed spiritualem futuram, id est, non sono vocis pronunciandam, sed singulorum mentibus imprimendam esse divina virtute eius, qui Iudex est omnium. Quod quidem habet maximam probabilitatem si de sententiis singulorum quaestio sit. Per eas enim oportet singulis singula, ac diversa decerni praemia vel supplicia: Atqui tam multae, diversaeque sententiae, si omnes unius iudicis voce pronunciandae essent, longissimam temporis moram postularent; de qua morosa pronunciatione nullum vestigium in S. Scriptura, aut in Patribus invenitur. Hinc theologi communiter hac ex parte sententiae S. Thomae subscribunt. Cum autem quaeritur de sententia generali, qua electis regnum, reprobis supplicium aeternum assignabitur, non eadem est ratio. Poterit enim in ea sententia pronuncianda Iudex breviter uti iisdem, vel similibus verbis, quae Matth. XXV leguntur. Hanc generalem sententiam pro electis, et pro reprobis voce sensibili pronunciari, docent *S. Anselmus* in Elucid., *Richardus Victor*, *Abulensis* (2), *Suarez* l. c., *Estius* loc. cit., § 1 multique alii. Favet huic sententiae, quod apud *S. Augustinum* (3) legitur, dicentem: « Christus in voce evidens apparebit, qui prius, cum venisset occultus, ante iudicem siluit. » Et *S. Gregorius M.* (4) dicit, eos, qui iudicabuntur, iudicis verba et interpretationem audituros esse. Suffragatur quoque ratio theologica. Christus enim iudicaturus est ut homo; propter quod etiam in humana atque visibili forma omnibus iudicandis apparebit. Sed et alia quaedam ibi fient corporaliter. Erit enim corporalis praesentatio omnium hominum ante conspectum iudicis, et corporalis separatio iudicandorum a dexteris et a sinistris. Est igitur eadem ratione verisimile quod externa, atque audibili voce sententia generalis in utrosque tam bonos, quam malos a Iudice proferetur, omnium iudicandorum auribus insonitura, ut qui omnibus conspiciendum se exhibebit in gloria Maiestatis, etiam omnibus audiendum se praebeat in voce Iudicis. — Notandum tamen est, argumentum ex Matth. XXV desumptum non omnino convincere, quia ibidem dicitur, bonos et malos dicturos esse: *Quando te vidimus esurientem* etc., quod tamen satis verisimile, et quodammodo certum est, non ita ad litteram esse intelligendum, maxime in iustis, qui non ignorabant, se Christo fecisse, quidquid uni ex minimis eius discipulis fecerint. Sed nec omnes boni illa fecerunt, nec omnes mali illa non faciendo peccaverunt. Unde nec verisimile est, Christum illa verba voce pronunciaturum esse: *Esurivi enim* etc. Sed haec addita sunt, ut ostendatur, sententiam retributionis vel maxime a praecepto caritatis observato aut neglecto dependere.

4. Quamvis generaliter tantum sententia in electos et reprobos profera-

(1) Q. 88, art. 2, etc. Opusc. 10, art. 27.
(2) In Matth. ..., q. 333.
(3) Lib. 20 de Civ. Dei, c. 24.
(4) Lib. 26 Mor., c. 20.

tur, quilibet tamen cognoscet gradum vel praemii, vel poenae, quem consequetur, praecipue quia iam in iudicio particulari specialem hanc sententiam audivit. Sed et omnes alii, qui iudicio praesentes sunt, eandem, quoad omnes iudicandos cognoscent. Si quaeratur, quomodo id fieri possit? Breviter respondemus, id fieri virtute divina. Nam revelatione teste Deus in extremo iudicio hanc universalem manifestationem vult: et Is. XLVI, 10 inquit Deus: *Omnis voluntas mea fiet.*

E. *De reliquis iudicii extremi circumstantiis.*

§ 845. 1. Matth. XXIV, 30 legitur: ***Tunc parebit signum Filii hominis in coelo: et tunc plangent omnes tribus terrae; et videbunt Filium hominis venientem in nubibus coeli*** etc. Hoc signum nullum aliud esse futurum, quam Crucem Christi, omnes Patres summa consensione docent exponentes hunc locum, ut *S. Chrysostomus* et Graeci, *S. Hilarius*, *S. Hieronymus*, *V. Beda*, omnesque Latini. Idem docet *S. Augustinus* Serm. 103 de tempore, et *S. Chrysostomus* Hom. de Cruce et Latr., cuius sententiam refert et approbat *Leo M.* in Ep. 97 ad Leonem Augustum. Denique Ecclesia canit: ***Hoc signum crucis erit in coelo, cum Dominus ad iudicandum venerit.*** Idem ex verbis Christi eruitur: ***Parebit signum Filii hominis***, quia nullum aliud potest per antonomasiam dici signum Christi; ut enim ait *S. Cyrillus Hier.* (1): « Signum verum et proprium Christi est Crux. » Causae vero, cur crux apparebit, sunt tres: ***prima***, ut significetur, Christum per crucem mundum redemisse, de inferno victoriam retulisse, sibique gloriam et potestatem iudiciariam meruisse (2). ***Secunda***, ut indicetur, Christum pro salute omnium fuisse crucifixum, ac proinde ingratos esse et inexcusabiles, qui tantam eius gratiam neglexerint; imprimis quidem apparebit hoc signum, ut (ait *S. Augustinus*) « agnoscant consilium iniquitatis suae, qui Dominum maiestatis crucifixerunt » (3). Quia vero, ut Paulus ait Hebr. VI, omnes, qui mortaliter peccant, iterum (quod in se est) Christum crucifigunt, ideo apparebit etiam hoc signum ad arguendos et confundendos omnes peccatores, et ideo post illud signum subiungit Christus: *Tunc plangent omnes tribus terrae* « videntes accusatorem suum, id est, ipsam crucem, et in ipsa arguente cognoscent peccatum suum, sero et frustra fatebuntur impiam caecitatem, » ut loquitur *S. Augustinus* Serm. 130 de temp. ***Tertio*** apparebit hoc signum ad consolationem et gaudium iustorum; summa enim consolatione et gaudio afficientur videntes signum, quo sunt redempti, et cognoscentes, se iam cum Christo in coelum exaltandos esse. — Aliqui existimant, illam ipsam crucem, in qua Christus pependit, fore in die iudicii reformandam, et coram Iudice deferendam; sed quia sancti dicunt, illam crucem conspicuam futuram esse universo orbi, et ita splendidam, ut in conspectu eius neque luna, neque sol possint apparere, quod utrumque de cruce lignea vix dici posset; ideo communior theologorum sententia est, non ipsam crucem, sed figuram crucis, ex aëre lucido, vel igne formatam apparituram esse. Demum aliqui putant, statim post antichristi mortem crucem apparituram esse, ut homines resipiscant, et abiecto antichristi charactere, vexillum crucis sequantur: sed probabilior est sententia eorum qui dicunt, crucem immediate ante Iudicem apparere; nam

(1) Catech. 15. (2) Phil. 2, 8, etc.

(3) Io. 19, 37.

S. Ephraem, *S. Cyrillus Hieros.*, *S. Chrysostomus*, *S. Augustinus*, *S. Anselmus* et alii, hanc crucis apparitionem ita describunt, ut dicant, eam esse deferendam ante conspectum Christi descendentis (1).

2. *Locus iudicii* assignari videtur in Ioële c. III, v. 2, ubi Deus dicit: *Congregabo omnes gentes, et deducam eas in vallem Iosaphat, et disceptabo cum eis:* et v. 12: *Consurgant, et ascendant gentes in vallem Iosaphat, quia ibi sedebo, ut iudicem omnes gentes in circuitu.* Sed quia iuxta chaldaicam interpretationem *vallis Iosaphat* significat *vallem divisionis iudicii*, ideo multi putant, quemlibet locum, in quo iudicium habetur, et boni a malis separantur, vallem Iosaphat nuncupari posse. Alii autem contendunt, iudicium vere in illa valle Iosaphat celebrandum esse, quae teste *S. Hieronymo* (2) non procul est a Hierosolymis, ad pedem montis Olivarum, et ad orientalem plagam templi hierosolymitani locata. Cum enim in nullo alio S. Scripturae libro extremi iudicii locus nominetur, nulla causa nos removet, ne litterae propheticae fidem praebeamus. Porro cum Christus e monte Oliveti in coelum ascenderit (3), hinc rationem satis probabilem babemus diiudicandi, quod prope hunc locum idem Christus rediturus sit ad iudicandum. Hinc *S. Thomas* in Suppl. (4) ait: « Probabiliter potest colligi ex Scripturis, quod circa locum montis Oliveti descendet, sicut et inde ascendit: ut idem esse ostendatur, qui descendit, et qui ascendit. » Hinc Angeli dixerunt: *Hic Iesus, qui assumptus est a vobis in coelum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in coelum* (5): quae verba licet de modo, seu forma ultimi adventus Christi dicta sint, possunt tamen congrue etiam de loco intelligi. Praeterea convenit, ibi celebrari iudicium extremum, ubi Christus ab hominibus fuit iniustissime iudicatus: cum autem prope Hierosolymam Christus iudicium hominum passus fuerit, videtur decens, quod non longe ab eadem urbe homines ad iudicium vocandi sint a Christo. Denique antiquissima, et maxime vulgata est haec sententia in Ecclesia, quod patet ex canone 30 *Concilii Nicaeni*, ex arabico verso, in quo conceditur praerogativa honoris Episcopo bierosolymitano, utpote in ea urbe residenti, *unde crux Dei et Domini nostri coepit, et ubi est locus iudicii* (6). Si dicatur vallem Iosaphat angustioris esse extensionis, ac opus sit ad tot hominum millena capienda, respondendum est, non dubitari posse de possibilitate, ubi de ordinatione Dei omnipotentis sermo est. Natura corporum humanorum post resurrectionem nobis satis nota non est, ut quale spatium requirant determinare valeamus. Constat praeterea, multos cum Christo ut Iudices sedere, et iustos in aëre locandos esse (7). Cui addendum est, non solam vallem Iosaphat corporibus reproborum replendam esse, sed etiam montes contiguos, ac loca finitima. Nihil enim repugnat, quod unus locus pro sede alterius nominetur, quamquam in eodem situ plane non contineatur. Hoc clare videmus in castris exercituum. Dicuntur enim militum acies castrametari in aliquo loco determinato, quamvis ad multa milliaria ostendantur. Considerandum est itaque centrum positionis, non circumferentiae. Scriptura autem vallem Io-

(1) Cf. Suarez l. c. Disp. 57, Sect. 2.
(2) In Ioel. 3.
(3) Act. 1, 12.
(4) Q. 88, art. 4.
(5) Act. 1, 11.

(6) Cf. Estius in 4, Dist. 48, § 4.
(7) 1 Thess. 4, 16.

saphat magis, quam montem Oliveti nominare maluit, quia Olivetum misericordiam potius significat, Iosaphat vero iudicium.

3. *Tempus iudicii* nobis ignotum esse, iam § 814 probatum fuit. Certum quidem est, multiplicia signa extremum iudicium praecessura esse. Sed, ait *S. Thomas* l. c. (1), « nec illa (signa) quae in Evangeliis, vel in Epistolis ponuntur ad ultimum adventum spectantia, ad hoc possunt valere, ut determinate tempus iudicii possit agnosci; quia illa pericula, quae praenunciantur nuntiantia vicinum Christi adventum, etiam a tempore primitivae Ecclesiae fuerunt, quandoque intensius, quandoque remissius... et quandoque plures, quandoque pauciores tribulationes in Ecclesia fuerunt. Unde non potest determinari, quantum tempus sit futurum, nec de mense, nec de anno, nec de centum, nec de mille annis, ut *S. Augustinus* Epist. 80 ad Hesychium dicit. Et si credantur in finem huiusmodi pericula magis abundare, non poterit tamen determinari, quae sit illa quantitas periculorum, quae immediate diem iudicii praecedet, vel antichristi adventum: cum etiam circa tempora primitivae Ecclesiae fuerint persecutiones aliquae adeo graves, et corruptiones errorum adeo abundarent, quod ab aliquibus tunc vicinus expectaretur, vel imminens antichristi adventus: sicut dicitur in ecclesiastica historia, et in libro *Hieronymi*, de viris illustribus. »

Usus doctrinae de extremo iudicio.

§ 846. 1. Veritas iudicii extremi, in quo omnia peccata, etiam occultissima, publice manifestantur, fideles a peccatis retinere, et ad seriam poenitentiam excitare debet. Hinc *S. Basilius* (2) ait: « Si quando te senseris ad quoddam allici peccatum, in mentem tibi revoca formidabile illud, et nulli mortalium tolerabile Christi iudicium, in quo quidem praesidet iudex in alto et sublimi throno; adstabit creatura omnis trepida et contremiscens ad ipsius gloriosum et illustrem adventum, et singuli quique sistentur de his examinandi, quae in vita gesserunt: » hac cogitatione armatus tentationem vinces, et a peccato immunis manebis. — Imo eadem iudicii memoria etiam iis saluberrima est, qui in peccata lapsi sunt, ut ad poenitentiam excitentur. Ideo idem *S. Basilius* (3) Epist. ad virginem lapsam, ut hanc ad poenitentiam impelleret, eidem proponit iudicium extremum, et libros apertos, « bona, mala, manifesta, occulta, actiones, verba, cogitationes clare et aperte revelantes, ita ut ab omnibus et Angelis et hominibus cognosci possint. » Et *S. Gregorius M.* (4) dicit: « Illum diem, fratres carissimi, tota intentione cogitate, vitam corrigite, mores mutate, mala tentantia resistendo vincite, perpetrata autem fletibus punite. Adventum namque aeterni Iudicis tanto securiores videbitis, quanto nunc districtionem illius timendo praevenietis. »

2. Per memoriam iudicii extremi etiam ad opera bona peragenda, et ad virtutes exercendas incitari debemus. Nam in hoc iudicio etiam, *omnis arbor, quae non facit fructum bonum, excidetur et in ignem mittetur* (5); virgines fatuae in lampadibus oleum non habentes a nuptiis coelestibus excluduntur (6), et inutilis servus in tenebras exteriores eii-

(1) Art. 3 ad 2. (2) Hom. in Ps. 33.
(3) Epist. 46 (al. 5).
(4) Hom. 1 in Evang.

(5) Matth. 7, 19.
(6) Matth. 25, 2, etc.

catur (1); imo in illos, qui opera caritatis neglexerunt, dura sententia fertur: *Discedite a me, maledicti*, etc. (2). Vae igitur tepidis et negligentibus in die iudicii, in quo propter plurimas culpandas omissiones damnabuntur, et per quaedam opera bona, inperfecte et negligenter facta, non iustificabuntur! Quis haec serio considerans ad fervorem spiritus non excitabitur? — Recte *S. Anselmus* Meditat. 2 de terrore indicii exclamat: « O anima sterilis, quid agis? quid torpes, anima peccatrix! Dies indicii venit, iuxta est dies Domini magnus, iuxta et velox nimis. Dies irae dies illa, dies tribulationis et angustiae; dies calamitatis et miseriae; dies tenebrarum et caliginis; dies nebulae et turbinis; dies tubae et clangoris. O vox diei Domini amara! quid dormitas, anima tepida et digna evomi? qnid dormitas? Qui non expergiscitur, qui non tremit ad tantum tonitrum, non dormit sed mortuus est. »

3. Consideratio iudicii illam mentis superbiam reprimere valet, quae ex magna scientia, aut ex praesumpta pietate oriri solet. Nam scientia sine pietate in iudicio non prodest, quia iuxta effatum Christi solummodo *qui fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur in regno coelorum* (3). Hinc lib. 1 de Imitat. Christi cap. 2 dicitur: « Si scirem omnia, quae in mundo sunt, et non essem in caritate, quid me iuvaret coram Deo, qui me iudicaturus est ex facto? » et cap. 3, n. 5: « Adveniente die iudicii non quaeretur a nobis, quid legimus, sed quid fecimus, nec quam bene diximus, sed quam religiose viximus. » Scientia est donum Dei, quod ad fovendam pietatem adhibendum est, ne gravius iudicium incurratur. Nam, ait *S. Gregorius M.* (4): « Cum augentur dona, rationes etiam crescunt donorum. Tanto ergo esse humilior, atque ad serviendum Deo promptior quisque debet ex munere, quanto se obligatiorem esse conspicit in reddenda ratione. » — Facile porro homines se pios reputant, et de exantlatis bonis operibus sibi complacent. Sed alia sunt iudicia Dei, alia iudicia hominum. Haec saepe falluntur, et aurum reputant, quod nullius valoris coram tribunali divino declarabitur. Saepe etiam Deus peccata detegit, quae homo amore proprio obcaecatus non cognoscit. Hinc ad exemplum Sanctorum iudicium timere, in humilitate persistere, cum metu et tremore salutem operari, continuo ad perfectionem tendere, et non in propriis meritis, sed in meritis Christi, et misericordia Dei confidere debemus, ut faustam aeternae remunerationis sententiam audire mereamur.

4. Pro animarum pastoribus haec notatu dignissima praescribit *Catechismus rom.* (5) dicens: « Iudicii materia saepius fidelis populi auribus inculcari debet. — Nam huius articuli veritas fide concepta, maximam vim habet ad frenandas pravas animi cupiditates, atque a peccatis homines abstrahendos. Quare Eccli. VII, 40 dictum est: *In omnibus operibus tuis memorare novissima tua, et in aeternum non peccabis.* Ac profecto vix qnisquam adeo praeceps in scelera feretur, quem illa cogitatio ad pietatis studium non revocet, fore aliquando, ut ei apud iustissimum Iudicem omnium non solum factorum dictorumque, sed etiam occultissimarum cogitationum ratio reddenda, et pro meritis poena persolvenda sit. Iustus

(1) Ib. Matth. 25, 30. (2) Ib. v. 41, etc.
(3) Matth. 5. 19. (4) Hom. 9 in Evang.
(5) P. 1, c. 8, n. 11.

vero ad colendam iustitiam magis ac magis incitetur, ac summa laetitia efferatur, necesse est, quamvis etiam in egestate, infamia, cruciatibus vitam degat, cum animum ad eum diem refert, quo, post aerumnosae huius vitae certamina, victor universis hominibus audientibus declarabitur, et divinis, atque illis quidem aeternis honoribus, in coelestem patriam receptus, afficietur. Quod igitur reliquum est, hortari fideles oportet, ut optime vivendi rationem comparent, ad omne pietatis studium se exerceant, quo possint adventantem magnum illum diem maiori cum securitate animi expectare, atque adeo, ut filios decet, cum summa cupiditate expetere. »

ARTICULUS II.
De consummatione saeculi.

§ 847. Creaturae materiales, intellectu et voluntate destitutae, quarum complexus *mundus physicus*, seu simpliciter *natura* nuncupatur, propter hominem creatae sunt (1). Mirum proinde non est, quod pro vario hominum statu, variam quoque sortem experiantur. Pro hominibus innocentibus et iustitia originali praeditis in maxima perfectione conditae sunt; nam *Vidit Deus cuncta, quae fecerat, et erant valde bona* (2). Cum autem homines lapsi sunt, mox etiam naturae deterioratio secuta est; dixit enim Deus Adamo: *Quia audisti vocem uxoris tuae, et comedisti de ligno, ex quo praeceperam tibi, ne comederes, maledicta terra in opere tuo: in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitae tuae. Spinas et tribulos germinabit tibi, et comedes herbam terrae* (3). Quia enim homo rebellis factus erat in Deum, etiam natura quodammodo rebellis facta est in hominem; unde *S. Augustinus* (4) dicit: « In illius peccati poena, quid inobedientiae nisi inobedientia retributa est? » — Christus quidem homines lapsos redemit (5), verum sicut ab hominum corporibus mortem caeterasque aerumnas non abstulit, ita etiam caeteras creaturas corporales in suo deteriorationis statu reliquit. Cum autem post sententiam in extremo iudicio prolatam reprobi *ibunt in supplicium aeternum, iusti autem in vitam aeternam* (6), quid fiet de mundo visibili cum iam non adsint homines, quibus inserviat? Certum omnino est, quod praesens ipsius status in novissimo die finem habeat, et quod a sapientissimo Gubernatore ad finem suum perducatur. Verum iuxta divinae revelationis doctrinam mundus physicus, seu natura corporea non in nihilum redigetur, sed immutabitur, renovabitur et clarificabitur. Huius iam *renovationis veritatem ostendere*, eiusque *modum*, *tempus* et *effectus* declarare oportet.

I. *De veritate renovationis et clarificationis mundi physici.*

§ 848. Praesentem rerum corporearum statum in novissimo die finem habiturum, et mundum physicum destruendum esse, iam § 814, n. 1 probatum fuit: restat igitur, ut hic ostendamus, illum non annihilandum, sed renovandum et clarificandum esse, quod *S. Scriptura* et *Traditio* probant.

1. In *S. Scriptura V. T.* renovatio coeli et terrae haud obscuris verbis praedicitur. Deus enim per Isai. dicit: *Ecce enim ego creo coelos novos et terram novam: et non erunt in memoria priora, et non ascendent su-*

(1) § 141, nota 1. (2) Gen. 1, 31.
(3) Gen. 3, 17, etc.

(4) Lib. 14 de Civ. Dei, cap. 15, n. 2.
(5) § 376 et 377. (6) Matth. 25. 46.

per cor (1): quae verba equidem a recentioribus interpretibus de liberatione Iudaeorum, et de restitutione urbis Ierusalem exponi solent; sed quaeri potest, quandonam in nova Hierosolyma ea impleta fuerint, quae subiunguntur: *Gaudebitis et exultabitis usque in sempiternum in his, quae ego creo.... et non audietur in eo ultra vox fletus et vox clamoris. Non erit ibi amplius infans dierum, et senex, qui non impleat dies suos* etc. (2)? Saltem admittendum est, citata verba in sensu mystico ad renovationem naturae in novissimo die pertinere, quia Hierosolyma terrestris typus fuit civitatis coelestis. Locus parallelus legitur Is. LXVI, 22, dicente Deo: *Sicut coeli novi et terra nova, quae ego facio stare coram me - sic stabit semen vestrum et nomen vestrum.* In N. T. Christus ipse diem novissimum, diem *regenerationis* nominat, dicens: *Vos qui secuti estis me, in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede maiestatis suae, sedebitis et vos super sedes duodecim iudicantes duodecim tribus Israël* (3). Non itaque in nihilum redigentur, sed regenerabuntur, ac innovabuntur omnia in fine saeculorum, quando veniet Filius hominis iudicare vivos et mortuos. Paulus Rom. VIII, 19 etc., restaurationem omnium rerum his verbis docet: *Expectatio creaturae revelationem filiorum Dei expectat*, id est, res creatae omnes, licet haud intelligentes, tamen avidissime praestolantur tempus, quo filii Dei aeterna gloria donabuntur, ut nempe una cum eis, quibus quasi dominis, et heris servierunt, etiam ipse gloriam suam, renovationem et ultimam perfectionem accipiant. *Vanitati enim*, id est, continuae immutationi, defectioni et corruptioni, ***creatura subiecta est non volens***, id est, non sua sponte, neque ex inclinatione suae naturae, ***sed propter eum* (Deum)** *qui subiecit eam* ob peccatum hominis, non tamen in perpetuum, sed *in spe*, liberationis videlicet, et commutationis in melius: *quia et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriae*, id est, in communicationem status incorruptibilis, et gloriosi *filiorum Dei. Scimus enim quod omnis creatura ingemiscit, et parturit usque adhuc.* Quem in locum praeclare *S. Chrysostomus* (4) dicit: « Cum emphasi loquitur Apostolus, et mundum totum in personam convertit, ut et Prophetae faciunt, fluvios manibus plaudentes inducunt, et colles salientes, montesque exultantes, non ut illa animata esse putemus, neque ut cogitationem quamdam ipsis indamus, sed ut bonorum exuperantiam ediscamus, quasi ad ea, quae sensu carent, pertingant. » Et inferius (5) ait: « *Ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis*, id est, non ultra corruptibilis erit, sed corporis tui pulcritudinem sequetur. Sicuti enim te corruptibili effecto, ipsa quoque corruptibilis facta est, sic, cum incorruptibilis eris, ipsa quoque sequetur; quod ut ostendat, subiungit: *In libertatem gloriae filiorum Dei*, id est, propter libertatem. Ut enim nutrix infantem alens regium, cum ille ad paternum imperium pervenerit, ipsa quoque simul bonis fruetur, ita et creatura inquit. Videsne hominem ubique praecedere, et propter eum omnia fieri? » — *S. Petrus* dicit, nos esse *expectantes, et properantes in adventum diei Domini, per quem coeli ardentes solventur*, *et*

(1) Is. 65, 17. (2) V. 18, etc.
(3) Matth. 19, 28.

(4) Hom. 14 in Ep. ad Rom. n. 4.
(5) N. 5.

elementa ignis ardore tabescent. Novos vero coelos, et novam terram secundum promissa ipsius expectamus, in quibus iustitia habitat (1). Clarissime demum eandem veritatem praedicit S. Ioannes Apoc. XXI, 1 etc.: *Vidi coelum novum*, inquit, *et terram novam; primum enim coelum, et prima terra abiit, et mare iam non est. Et ego Ioannes vidi sanctam civitatem Ierusalem novam descendentem de coelo a Deo; paratam sicut sponsam ornatam viro suo;* v. 5: *Et dixit, qui sedebat in throno: Ecce nova facio omnia.*

2. *Ss. Patres* maximo consensu affirmant, mundum physicum non in nihilum redigendum, sed immutandum et renovandum esse. In Epistola *S. Barnabae* tempore iudicii extremi sol, luna et stellae mutari dicuntur. *Athenagoras* de resurr. mort., n. 12 ait: « Est species quaedam mutationis eaque omnium postrema, resurrectio, et eorum, quae tunc temporis adhuc supererunt, in melius immutatio. » *S. Hilarius* (2)inquit: « Hinc officiorum suorum necessitate absoluta, et antea in usus humani subiecta servitii, iam conformata tandem filiorum Dei gloria in aeternam beatitudinem, creationum elementa requiescunt. » Et (3) addit: « Vivunt autem (elementa creata) adeo ut in saeculum saeculi maneant; et - revelationem filiorum Dei expectent, a corruptionis servitio in conformem eorum gloriam liberanda. » *S. Ambrosius* exponens verba Ps. CI: *Ipsi peribunt, tu autem permanes*, scribit: « Pereunt ab eo, quod sunt, dum immutantur in melius creaturae. » *S. Epiphanius* Haer. 64 varia adducit Scripturae testimonia, quae mundi renovationem tempore iudicii affirmant, et subiungit: « Hic mos est Scripturis, ut hanc mundi transmutationem in meliorem, ac magis gloriosam restitutionem interitum, ac perditionem dicant, tamquam videlicet prior figura pereat per universorum ad illustriorem statum mutationem: nam nulla contrarietas, aut absurditas est in divinis Scripturis. *Praeterit enim figura huius mundi*, et non mundus, dictum est. Sic sane morem habent Scripturae ut perditionem vocent mutationem in meliorem, aut pulcriorem formam priori. » *S. Cyrillus Hier.*(4) dicit: « Fiet mundi huius consummatio, et factus iste mundus rursus renovabitur. — Pertransibit hic mundus, ut qui sit pulcrior, excitetur. — Convolvet coelos Dominus, ut non iis afferat interitum, sed ut rursus excitet pulcriores. » *S. Basilius* (5) inquit: « *Seminatur corpus animale, resurgit corpus spiritale:* quo tempore etiam corporea omnis creatura nobiscum immutabitur. » (Cf. Hom. in Hexaem., num. 4). — *S. Gregorius Nazianzenus* (6) ita loquitur: « Expectabo Archangeli vocem, extremam tubam, coeli transformationem, terrae immutationem, elementorum libertatem, totius mundi renovationem. » *S. Gregorius Nyss.* de opific. hom., c. 22 haec habet: « Deus praestituit, ut buius (generis humani) procreatione absoluta, temporis etiam continuatio expiraret, sequente porro rerum instauratione et mutatione universitatis de natura interitui obnoxia et terrena in quamdam morborum expertem et immortalem. » *S. Hieronymus* Comm. in Isa. XXIV, 1-3 inquit: « Dissipabitur terra, et omnia terrena opera redigentur ad nihilum, ut abolita imagine, permaneat imago

(1) II Ep., cap. 3, 12, etc.
(2) In Ps. 145, n. 2.
(3) N. 5.
(4) Catech. 15, n. 3.
(5) In Ps. 41, n. 2.
(6) Orat. 10.

supercoelestis... Non quod secundum haereticos dispereat natura corporum, sed quod corruptivum hoc induat incorruptionem, et mortale hoc induat immortalitatem. » Et in Matth. XXIV, 35 dicit: « Coelum et terra transibunt immutatione, non abolitione sui: alioquin quomodo sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellae cadent, si coelum, in quo sunt ista, terraque non fuerint? » — Et Comm. in Isa. LXV, adducit verba Ps. CI: *Ipsi peribunt, tu autem permanes, et omnes sicut vestimentum veterascent, et quasi amictum mutabis eos et mutabuntur;* atque concludit: « In quo perspicue demonstratur, perditionem et interitum, non abolitionem in nihil, sed commutationem sonare in melius. » *S. Augustinus* lib. 20 de Civitate Dei, cap. 14 scribit: « Mutatione namque rerum, non omnimodo interitu transibit hic mundus. — Figura praeterit, non natura. » Et cap. 16 eandem veritatem fusius declarat dicens: « Iudicatis his, qui non sunt scripti in libro vitae, et in aeternum ignem missis - tunc figura huius mundi mundanorum ignium conflagratione praeteribit, sicut factum est mundanarum aquarum inundatione diluvium. Illa itaque conflagratione mundana elementorum corruptibilium qualitates, quae corporibus nostris corruptibilibus congruebant, ardendo penitus interibunt; atque ipsa substantia eas qualitates habebit, quae corporibus immortalibus mutatione conveniant: ut scilicet mundus in melius innovatus apte accommodetur hominibus etiam carne in melius innovatis. » Alibi contra Ep. Manich. (1) idem paucis edisserit: « Malo adempto manet natura purgatior. » *S. Gregorius M.* (2) ait: « Etsi coelum et terra post in aeternum permanent, ex semetipsis tamen nunc ad nihilum properant: sed pro eorum usu, quibus serviunt in melius mutanda perseverant. » Et alibi (3): « Vanitati quippe creatura non volens subditur, quia homo, qui ingenitae constantiae statum volens deseruit, pressus iustae mortalitatis pondere, nolens mutabilitatis suae corruptioni servit. Sed creatura haec tunc a servitute corruptionis eripitur, cum ad filiorum Dei gloriam incorrupta resurgendo sublevatur. » Non potest ergo mundi physici renovatio et clarificatio negari, quam S. Scriptura affirmat, et quae in Ecclesia semper, ubique et ab omnibus credita est.

(1) C. 33, n. 36. (2) Lib. 5 Mor., c. 34, n. 63.
(3) Lib. 4 Mor., c. 34, n. 68.

3. *Scholastici* praefatae renovationis convenientiam rationibus theologicis ostenderunt. *S. Thomas* in Supplem. (4) ait: « Cum ad visionem intuitivam essentiae divinae oculus carnis attingere non possit, et ideo, ut ei etiam solatium congruens de visione divinitatis praebeatur, inspicit divinitatem in suis effectibus corporalibus, in quibus manifesta indicia divinae maiestatis apparebunt, et praecipue in carne Christi, et post hoc in corporibus sanctorum, et deinceps in omnibus aliis corporibus; et ideo oportebit, ut etiam alia corpora maiorem influentiam a divina bonitate suscipiant, quam nunc, non tamen speciem variantem, sed addentem cuiusdam gloriae perfectionem; et haec erit mundi innovatio, unde simul mundus innovabitur, et homo glorificabitur. » *S. Bonaventura* in Compend. theol. verit. (5) inquit: « Mundus factus est, ut homo nunc per speculum creaturae cognosceret, quem in sua natura videre non poterat. Unde in futuro saeculo oportet specu-

(4) Q. 91, art. 1. (5) Lib. 7, c. 20.

lum meliorari et purgari, ut in pulcritudine creaturarum amplius refulgeat species Creatoris. — Sicut elementa infecta sunt propter peccatum hominis, ita dignum est, ut mundus innovetur propter glorificationem hominis. »

II. *De praefatae innovationis modo, tempore et effectibus.*

§ 849. 1. Non defuerunt auctores catholici, qui existimarent, mundi innovationem in die iudicii esse substantialem ita, ut omnia simplicia corpora tam coelestia, quam terrestria substantialiter sint annihilanda, vel saltem corrumpenda, et nova alia creanda, vel generanda alterius substantiae et naturae. Hanc sententiam probat cum nonnullis aliis *Ambr. Catharinus* ex Scripturae locis, in quibus de novis coelis, et de nova terra sermo est, et praecipue ex verbis Ioannis Apoc. XXI: *Primum enim coelum, et prima terra abiit, et mare iam non est,* ac pro eadem sententia citat *S. Hilarium*, *S. Ambrosium, S. Basilium*, *S. Gregorium Nyss.*, *S. Chrysostomum*, *Theodoretum* et alios. — Sed communior et solidior theologorum sententia est, corpora coelestia et terrae elementa non substantialiter mutari et innovari, sed tantum accidentaliter. Sic enim secundum Scripturam novos coelos et novam terram exspectare iubemur, sicut nos admonet Apostolus, *ut exuentes veterem hominem induamus novum*, manente nimirum homine secundum substantiam, sicut et alibi de eadem spirituali hominis renovatione loquens dicit: *Vetera transierunt, facta sunt omnia nova.* Quod ergo Apoc. XXI legitur: *Primum enim coelum, et prima terra abiit*, similiter intelligendum est non quoad substantiam, sed quoad vetustatem, id est, qualitates praesenti nostrae mortalitati convenientes; nam *abiit* dictum est pro *transiit*, secundum quod in Evangelio praedicitur: *Coelum et terra transibunt*, vel *praeteribunt*. Quod autem sequitur: *Et mare iam non est*, simpliciter accipi potest, quod non erit amplius mare crassum, terrestre, salsum, impurum; per quod non negatur permanere aquam puram, subtilem, impermixtam, id est, purum aquae elementum. Eodem modo Ss. Patres intelligendi sunt, dum visibiles creaturas transire, praeterire, resolvi, destrui etc. dicunt, per quae verba tantum eiusdem substantiae purgationem et renovationem indigitant. Multi quoque cum *S. Augustino* expresse negant, coelum et terram annihilari, docentque, ea, manente eorum substantia, innovari ac perfici. Quod ut probent *S. Epiphanius* et *S. Hieronymus* citant verba Rom. VIII, 22 etc.: *Scimus, quod omnis creatura ingemiscit, et parturit usque adhuc: non solum autem illa, sed et nos ipsi primitias spiritus habentes, et ipsi intra nos gemimus adoptionem filiorum Dei exspectantes, redemptionem corporis nostri:* « quorum verborum sensus est, ait *Cl. Suarez* (1): Sicut nos appetimus nostri corporis immutationem et glorificationem, ita reliquas creaturas, potissime coelos, exspectare et ingemiscere suam innovationem et instaurationem: ergo signum est, hanc innovationem non esse futuram per substantialem immutationem; quia, si coeli non essent permausuri secundum suam substantiam post illam innovationem, non esset eorum perfectio, sed potius destructio; unde nec exspectarent illam, sed potius timerent: sicut nos, si non essemus in iisdem corporibus surre-

(1) q. 59, a. 6, Disp. 58, Sect. 2.

cturi, non appeteremus illam immutationem, neque illa posset dici redemptio corporis nostri. »

2. Innovationem mundi per ignem fieri, ostendunt citata § 814, n. 1 loca, Ioël II, 1 etc.; II Thess. I, 8; II Petr. III, 6 etc. Idem docuerunt Patres ibidem citati, *Minutius Felix*, *S. Augustinus*, *S. Gregorius M.* et alii § praec. adlegati. Etiam philosophos ethnicos idem sensisse, testatur *S. Iustinus M.* (1) scribens: « Stoici philosophi mundum in ignem dissolutum iri opinantur, ac novum per mutationem mundum fore dicunt. » *Minutius Felix* in Octavio dicit: « In vim ignis abiturum mundum, stoicis constans opinio est. Quod consumpto humore mundus hic omnis ignescat, etiam Epicuraeis de elementorum conflagratione, et mundi ruina eadem sententia est. » *S. Theophylus Antioch.* (2) inquit: « Quod pertinet ad conflagrationem mundi, nolentes volentes consentiunt cum prophetis philosophi, quamvis temporis respectu illis hi multo sint iuniores. De mundi conflagratione vaticinatus est propheta Malachias dicens: *Ecce enim dies veniet succensa quasi caminus, et erunt omnes superbi, et omnes facientes impietatem stipula: et inflammabit eos dies veniens* (3): » quem locum ad interitum mundi per ignem probandum citat etiam *S. Irenaeus* (4). *S. Thomas* rationem affert, ob quam divina Sapientia ad mundum innovandum igne utatur. Ait enim in Supplem. (5): « Mundi purgatio removebit a mundo infectionem ex culpa relictam, et impuritatem commixtionis, et erit dispositio ad gloriae perfectionem, et ideo quantum ad haec tria convenientissime fiet per ignem purgatio: *primo*, quia ignis, cum sit nobilissimum elementorum, habet naturales proprietates similiores proprietatibus gloriae, ut maxime patet de luce: *secundo*, quia ignis non ita recipit commixtionem extranei propter efficaciam suae virtutis activae, sicut alia elementa: *tertio*, quia sphaera ignis est remota a nostra habitatione, nec ita communis est nobis usus ignis sicut terrae, aquae et aëris; unde non ita inficitur, et praeter hoc habet maximam efficaciam ad purgandum, et ad dividendum subtiliando. » Et ibid. (6) angelicus Doctor dicit, quod ignis ille, quo mundus purgabitur, sit eiusdem speciei cum igne elementari: quod probat (in *sed contra*) dicens: « Sicut purgatio futura erit per ignem, ita praecedens fuit per aquam, et utraque ad invicem comparatur (7). Sed in prima purgatione aqua fuit eiusdem speciei cum aqua elementari: ergo et similiter erit in secunda purgatione ignis eiusdem speciei cum igne elementari. » Pro eadem sententia citatur *S. Augustinus*, qui lib. 20 de Civ. Dei, cap. 16, agens de extremo iudicio dicit: « Tunc figura huius mundi mundanorum ignium conflagratione praeteribit, sicut factum est mundanarum aquarum inundatione diluvium. »

3. Non consentiunt theologi circa tempus, quo conflagratio et innovatio mundi contingat, quam nonnulli ante iudicium, alii post iudicium futuram esse putant. Prior sententia probatur ex Ps. XCVI, v. 3, ubi dicitur: *Ignis ante ipsum* (Iudicem) *praecedet, et inflammabit in circuitu inimicos eius.* Alia quoque S. Scripturae testimonia ostendunt, per illum ignem peccatores terrendos ac cruciandos, iustos vero a naevis sibi adhuc ad-

(1) Apol. 2.
(2) Lib. 2 ad Autol.
(3) C. 4, v. 1.
(4) Lib. 4 adv. haer., cap 8.
(5) Q. 74, art. 2.
(6) Art. 3.
(7) II Petr. 3, 6 et 7.

haerentibus purgandos, et demum omnes eo tempore viventes interimendos esse: ex quo sequitur, ignem purgantem et innovantem ipsam quoque resurrectionem, et multo magis iudicium praecedere. Hinc S. *Gregorius* (1) dicit: « Christum in iudicium appariturum esse coelis et terris ardentibus: » quae verba plane significant conflagrationem futuram in ipso iudicis adventu, seu ante iudicium. Eandem sententiam defendunt *Lombardus*, *S. Thomas* (2) et plerique Scholastici, qui ad eam probandam rationem theologicam afferunt: quia nempe sanctorum corpora resurgent gloriosa, idcirco oportebit mundum iam ante esse purgatum et renovatum, ut, quemadmodum *S. Augustinus* l. c. ait, mundus innovatus hominibus innovatis serviat. Sicut enim homo animalis in mundum iam ante conditum, ipsiusque usibus serviturum per creationem introductus est, ita convenit, et hominem spiritualem in mundum renovatum, et quodammodo spiritualem effectum per resurrectionem introduci. — Sed his non obstantibus alii theologi cum *Suarez* (3) contendunt, mundi innovationem futuram esse peracto iudicio, et post reditum Christi in coelum. Nam I Cor. XV, 24 legitur: *Deinde finis, cum tradiderit* (Christus) *regnum Deo et Patri, cum evacuaverit omnem principatum et potestatem et virtutem* (id est, angelos malos, seu daemones); unde (v. 25) additur: *Oportet autem illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius*. Christus ergo Patri regnum traditurus est, cum daemones et caeteri reprobi evacuati, seu in tartarum missi fuerint, quod absoluto iudicio fiet; et *deinde finis* erit, nempe consummatio, et omnimoda innovatio rerum omnium ad perfectionem mundi pertinentium. Praeterea S. Scriptura dicit, Dominum venturum esse *in nube* ad iudicium (4); et sanctos in *nubibus* rapiendos obviam Christo (5). Sed nubes non conveniunt statui incorruptionis, ut nec alia meteora, pluvia, nix, grando, etc.: ex quo apparet, mundum, Christo ad iudicium veniente, et iustis iam resuscitatis, nondum fore innovatum. Haec est sententia *S. Augustini*, qui lib. 20 de Civitate Dei, cap. 14 dicit: « Peracto quippe iudicio tunc esse desinet hoc coelum et haec terra, quando incipiet esse coelum novum et terra nova: » ad quam sententiam probandam adducit verba Apoc. XX, 11: *Et vidi thronum magnum et candidum, et sedentem super eum, a cuius conspectu fugit coelum et terra, et locus non est inventus eis;* et observat, id non tunc factum esse, « antequam esset de vivis et mortuis iudicatum, sed cum se vidisse dixit in throno sedentem, a cuius facie fugit coelum et terra, sed postea. » *Suarez* loc. cit. rationem theologicam pro eadem sententia affert dicens: « Donec omnes reprobi de hoc mundo expellantur, non erit commodum tempus purgandi, ac renovandi illum, quoniam per eorum praesentiam quodammodo contaminatur; nec etiam expediet, damnatos frui vel ad modicum tempus luce et pulcritudine huius mundi innovati, et ad quemdam statum gloriae perducti. » — Cum ambae hae sententiae gravibus argumentis innitantur, absonum non erit, ut tertia statuatur, quae utramque conciliet, dicendo, ignem vere ludicem iam praecessurum esse, ut confundat impios, et purget iustos a naevis non

(1) Hom. 26 in Evang.
(2) L. c. art. 7.
(3) Qu. 59, art. 6, Disp. 58, Sect. 1.
(4) Luc. 21, 27.
(5) I Thess. 4, 16.

liberos; perfectam vero mundi purgationem et innovationem peracto iudicio locum habere. Etiam *S. Thomas* ab hac sententia alienus non est, qui l. c. dicit: « Cum conflagratio mundi sit dispositio ad renovationem praedictam, — manifeste potest colligi, qnod illa conflagratio quoad purgationem mundi iudicium praecedet, sed quoad aliquem actum, qui scilicet est involvere malos, iudicium sequetur. » Et ibid. ad 1 respondens ad auctoritatem *S. Augustini* (1) ordinem eorum, quae in iudicio extremo eventura sunt, proponentis dicit: « Quod *S. Augustinus* non loquitur determinando, sed opinando, » atque addit: « Quae omnia quidem ventura esse credendum est; sed quibus modis, et quo ordine veniant, magis tunc docebit experientia, quam nunc valet consequi ad perfectum hominis intelligentia. »

4. Effectus, quos ignis, resurrectionem et iudicium praecedens, in hominibus producit, ita explicat *S. Thomas* l. c. (2): « Ignis ille finalis conflagrationis quantum ad hoc, quod iudicium praecedet, aget ut instrumentum divinae iustitiae, et iterum per virtutem naturalem ignis. Quantum ergo pertinet ad virtutem naturalem ipsius, similiter aget in malos et bonos, qui vivi reperientur, utrorumque corpora in cinerem resolvendo: in quantum vero aget ut instrumentum divinae iustitiae, diversimode aget in diversos quantum ad sensum poenae. Mali enim per actionem ignis cruciabuntur; boni vero, in quibus nihil purgandum invenietur, omnino nullum dolorem ex igne sentient, sicut nec tres pueri senserunt in camino ignis (3), quamvis eorum corpora non servabuntur integra, sicut puerorum servata fuerunt; et hoc divina virtute fieri poterit, ut sine doloris cruciatu resolutionem corporum patiantur: boni vero, in quibus aliquid purgandum reperietur, sentient cruciatum doloris ex illo igne, plus vel minus pro meritorum diversitate. Sed quantum ad actum, quem post iudicium ille ignis habebit, in damnatos tantum aget, quia omnes boni habebunt corpora impassibilia. »

5. Iuxta communem theologorum sententiam ignis non attinget corpora coelestia, solem, lunam et astra. *S. Hieronymus* et *S. Augustinus* id probant ex II Petr. III, 6 etc., ubi conflagratio mundi cum diluvio comparatur. Sicut ergo aqua inundans non attigit solem, lunam et astra, ita nec ignis corpora haec coelestia attinget. Per coelos proinde S. Petrus intelligit coelum aëreum, quo sensu dicuntur *volucres coeli*, *cataractae coeli* etc. Etiam *S. Thomas* l. c. (4) docet, ignem non attingere corpora coelestia, « in quibus nihil invenitur repugnans ultimae perfectioni universi, nisi motus, qui est via ad perfectionem... et ideo a substantia coeli superioris non oportet, quod aliquid removeatur, sed oportet, ut motus eius quietetur. Quietatio autem motus localis non fit per actionem alicuius contrarii agentis, sed per hoc, quod motor desistit a movendo: et ideo coelestia corpora nec per ignem, nec per alicuius creaturae actionem purgabuntur, sed ipsa eorum quietatio, sola voluntate divina accidens eis, loco purgationis erit. » Et sane — corporum coelestium motus ordinantur, tum *ut dividant diem ac noctem, et sint in signa et tempora et dies et annos* (5), tum ut promoveant rerum generationes: sublata autem diei et noctis, et variorum anni temporum

(1) Lib. 20 de Civ. Dei, cap. ult.
(2) Art. 8. (3) Dan. 3. (4) Art. 4.
(5) Gen. 1, 14.

distinctione, et cessantibus rerum generationibus, convenienter etiam cessat siderum motus. Hinc Habacuc c. III, v. 11 legitur: *Sol et luna steterunt in habitaculo suo;* et Isa. c. LX, v. 20: *Non occidet ultra sol tuus, et luna tua non minuetur:* id est, luna semper erit soli opposita, ut semper sit plena et perfecta: licet enim lux eius futura sit ut lux solis, eam ipsam tamen lucem, ut modo, a sole mutuabitur. Certum autem est, quod lumina coelestia, sol, luna et stellae magnum suae lucis incrementum accipient, multoque, quam nunc, amplius lucebunt: *Erit enim,* ut ait Isaias, *lux lunae sicut lux solis, et lux solis erit septempliciter sicut lux septem dierum* (1); quod et eadem ratione de caeteris stellis intelligendum venit. Nam, ait *S. Thomas* (2): « Totus mundus innovabitur in melius; sed coelum est nobilior pars mundi corporalis: ergo in melius mutabitur. Sed hoc non potest esse, nisi maiori claritate resplendeat: ergo maiorabitur et crescet eius claritas. » Neque huic contrarium est, quod Is. LX, 19 legitur: *Non erit tibi amplius sol ad lucendum per diem, nec splendor lunae illuminabit te, sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam;* hoc enim de usu horum luminarium ad necessitatem utentium accipiendum est, ut indicat *S. Hieronymus* in eum locum scribens. Et ipse Propheta (v. 20) semel declarat dicens: *Non occidet sol* etc. Apertius autem hunc sensum explicat Ioannes Apoc. XXI, 23: *Et civitas non eget sole, neque luna, ut luceant in ea; nam claritas Dei illuminavit eam, et lucerna eius est agnus.* Et ibid. XXII, 5: *Et nox ultra non erit: et non egebunt lumine lucernae, neque lumine solis, quoniam Dominus Deus illuminabit illos.* Cum enim splendor Corporis Christi, omniumque beatorum perpetuum clarissimumque lumen praebiturus sit toti mundo, iam non ad usum aliquem necessarium sed ad ornatum universi sidera aucto lumine remanebunt.

6. Elementa, nempe ignis, aër, aqua et terra, quoad substantiam et qualitates eorum proprias remanebunt, sed a sordibus et infectionibus purgabuntur, ut docet *S. Thomas* l. c. (3), qui ibid. (4) addit, illa tantum elementa purganda esse, quae ob infectionem contractam purgatione indigent. Ideo ignis purgans non ascendet ad supremam aëris regionem: cum enim ad illam non ascendant terrae vapores, et communes exhalationes, non habet ea regio impuritatem aliquam, nec contaminatur. Certum autem est, addendam esse elementis omnibus eximiam claritatem et lucem non aequalem, sed proportionatam. Nam, ait *S. Thomas* (5), quod terra erit lucida et pervia sicut vitrum in superficie, aqua sicut cristallus, aër sicut nunc est coelum, ignis sicut nunc sunt luminaria coeli. « Quae sententia, ait *Cl. Suarez* (6), fundari potest tum in locis Scripturae, in quibus promittitur *coelum novum et terra nova;* nam sub his corporibus caetera comprehenduntur: tum in Paulo Rom. VIII dicente, omnem creaturam participaturam illam gloriae pulcritudinem; tum in coniectura, quae ex loco sumitur. Quia sicut in gloria corpus humanum, quod ex elementis constat, perficietur ex coniunctione ad spiritum beatum; ita decet, ut totus hic sublunaris, seu elementaris mundus illustretur, et perficiatur ex coniunctione ad coelestia cor-

(1) C. 30, v. 26. (2) Suppl. q. 91, art. 3. (3) Art 5. (4) Art. 6.

(5) In Suppl. q. 91, art. 4. (6) L. c. Sect. 2.

pora. Unde facile reddi potest quaedam causa huius claritatis elementorum, scilicet coelestia corpora ac luminaria, in quibus tanta fiet lucis accessio, ut ab eis manare possit tota illa claritas usque ad terram. Et quia coeli erunt in perpetua quiete, illuminatio illa semper eadem erit. Et divina providentia fiet, ut quando coeli quiescant, astra omnia ita maneant disposita respectu totius universi, ut utrumque hemispherium et omnes universi partes perfectissime illustrentur. »

7. Certum est, in novissimo die per ignem omnia genera plantarum et animalium comburenda et consumenda esse. Quaeritur ergo, an iterum reproducantur, et mundo innovato restituantur? — Quidam affirmative respondent, quia omnis creatura revelationem filiorum Dei exspectat, ac quia plantae et animalia ad ornatum et pulcritudinem universi requiruntur. — At *S. Thomas* (1), *S. Bonaventura* et theologi plerique negant futura animalia, plantas et alia corpora mixta in mundo post eius instaurationem, « quia, ait *Cl. Suarez* loc. cit. (2), sunt omnino corruptibilia, in illo autem statu liberabitur creatura a servitute corruptionis; et ideo solum manebunt ea corpora, quae aliquem ordinem habent ad incorruptionem, ut sunt corpora coelestia et elementa, quae licet nunc secundum partes corrumpantur, tamen secundum se tota sunt incorruptibilia. Dicere autem, plantas aut animalia esse perficienda dote incorruptionis modo aliquo supernaturali, voluntarium est, et sine fundamento: unde *S. Gregorius Nyss.* (3) proprium dicit esse hominis, inter omnia animantia immortalitate donari; hoc autem, ait, propter immortalitatem animae assequitur: item quia fere omnia mixta referuntur ad usum hominis ratione corporis corruptibilis, qui usus tunc cessabit; propter solum autem aspectum, eiusque oblectationem non erunt necessaria, quia multo pulcrior et delectabilior aspectus esse poterit in terra eximia claritate et splendore affecta. Erit enim facile Deo id efficere cum ea varietate et pulcritudine, quae mirum in modum visum delectet. Alioquin etiam propter delectationem odoratus possent in eo statu flores seu rosae evelli et dividi, et contrectari et alterari, ut odorem melius efflarent, aut multa alia miracula multiplicanda sunt, ut hae res futurae sint omnino incorruptibiles. Probabilius ergo videtur, eas non esse futuras, neque aliquid conferre ad perfectionem illius status. » Cum autem corpora animalium, plantae, arbores etc. non penitus annihilentur, sed in elementa sua resolvantur, recte dicitur, illa in purgatis elementis innovari et clarificari.

8. « Finita mundi exustione, ait *Cl. Suarez* loc. cit., omnia excrementa deferentur in infernum simul cum igne, si aliquid illius supervacaneum fuerit in hoc mundo. Ita *D. Thomas* in 4, Dist. 47, q. 2, art. 3, q. 3, ubi dicit, quod in purgatione mundi, quidquid erit turpe et foedum, in infernum cum reprobis detrudetur; et citat *S. Basilium* in Ps. XXVIII: *Vox Domini intercidentis flammam ignis;* dicentem crassiores partes illius ignis proiiciendas esse in infernum, subtiliores vero et lucidiores superius remansuras. Atque idem docent reliqui theologi. Et ratio est clara, quia purgatio mundi ad hunc finem ordinatur, et quia excrementa reiici solent in infimum et abiectiorem locum: item quia universa haec poena da-

(1) L. c. art. 5. (2) Sect. 8.

(3) Lib. 1 Philosoph., c. 3.

mnatis debetur. Quocirca verisimile est, illum hiatum terrae, qui ad devorandos reprobos fiet, duraturum, quousque mundi purgatio absolvatur; postea vero quam omnia excrementa mundi per illum in infernum detrudentur, occludendum esse, et terram in suam integritatem esse restituendam. »

Usus doctrinae de consummatione saeculi.

§ 850. 1. Sicut in mundi creatione et gubernatione, ita etiam in illius consummatione Deus infinitas ac immutabiles suas perfectiones manifestat. Omnipotentiam Dei graphice describit Psalmista, dicens: *Initio tu, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt coeli. Ipsi peribunt, tu autem permanes: et omnes sicut vestimentum veterascent. Et sicut opertorium mutabis eos, et mutabuntur; tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient* (1). Divina quoque sapientia, bonitas et iustitia ex consummatione saeculi elucent. Deus enim mundum physicum, quem proxime propter homines creavit, ita etiam consummat, ut eius purgatio et innovatio cedat in gaudium electorum, et in poenam reproborum. Quis haec considerans non exclamabit cum Psalmista: *Magnus Dominus, et laudabilis nimis, et magnitudinis eius non est finis* (2)! Et: *Mihi autem adhaerere Deo bonum est, ponere in Domino Deo spem meam* (3)!

2. Per dogma de consummatione saeculi homines ad mundi contemptum impelli debere, duo summi Apostolorum Principes docuerunt. *S. Petrus* scribit: *Cum igitur haec omnia dissolvenda sint, quales oportet vos esse in sanctis conversationibus et pietatibus, exspectantes et properantes in adventum diei Domini, per quem coeli ardentes solventur, et elementa ignis ardore tabescent? Novos vero coelos et novam terram secundum promissa ipsius exspectamus, in quibus iustitia habitat. Propter quod, carissimi, haec exspectantes satagite, immaculati et inviolati ei inveniri in pace* (4). Et S. Paulus inquit: *Hoc itaque dico, fratres: tempus breve est; reliquum est, ut qui habent uxores, tanquam non habentes sint — et qui gaudent, tanquam non gaudentes, et qui emunt, tanquam non possidentes, et qui utuntur hoc mundo, tanquam non utantur; praeterit enim figura huius mundi* (5). Principum throni et sceptra, magnifica divitum palatia, uberes campi, horti deliciis pleni etc., omnia praeteribunt igne consumpta. Quis non exclamet: *Vanitas vanitatum, et omnia vanitas!* Quis non cognoscat, intolerabilem vesaniam esse, propter bona, quae transeunt, animam, quae non praeterit, negligere, aut trucidare? — Eleganter *S. Thomas a Villan.* (6) ait: « Ionas Ninivitis acclamavit: *Adhuc 40 dies, et Ninive subvertetur*: et Ninivitae ad unam prophetae vocem mutati acerrimam aggressi sunt poenitentiam... Nos quotidie vestras clamamus ad aures, quotidie vestro ingerimus auditui illud prophetae: *Adhuc 40 dies* (i. e. modicum tempus) *et Ninive* (i. e. mundus) *subvertetur*. Hoc iterum, iterumque repetimus, nolite confidere in mundo, speciem eius nolite diligere; praeterit namque figura huius mundi, et omnis haec visibilis pulcritudo cito evanescet... Faciat Deus, ut monentem per nos ipsum istorum exemplo celeriter audiatis, vitam cum moribus sollicite corrigatis, ut in praesenti pro-

(1) Ps. 101, v. 26, etc. (2) Ps. 144, 3.
(3) Ps. 72, 28. (4) II Ep. 3, 11, etc.
(5) I Cor. 7, 29, etc.
(6) Serm. pro Fer. 4 post Dom. 1 Quadr.

pitium, et in futuro benevolum sententiatis! »

CAPUT III.

DE IIS QUAE IUDICIUM EXTREMUM SEQUENTUR

§ 851. De iis, quae iudicium extremum sequentur, varias quaestiones movere posset curiositas humana. Nihil autem certo a nobis affirmare potest, nisi quod divina nos revelatio docet. Haec autem duo tantum nobis dogmata proponit, nempe 1) *poenas reproborum in inferno finem non habere, et vere aeternas esse*, et 2) *gaudia electorum in coelo pariter sine fine in aeternum esse duratura.*

ARTICULUS I.

De aeternitate poenarum inferni.

§ 852. De existentia, gravitate et diversitate poenarum inferni iam alibi (1) tractatum fuit. Hic de perpetua earundem duratione agendum est. Reprobi enim semper in inferno cruciabuntur, et nunquam ex illo liberabuntur. Hoc dogma catholicum a multis negatum et impugnatum fuit. Inter Christianos primum hac in re aberrarunt nonnulli ex *Gnosticis*, qui duce Marco, Valentini discipulo, docuerunt, animas peccatis inquinatas varias subire vicissitudines, donec in altera vita a vitiis suis purgatae pristinam ad conditionem revertantur, et beatitudinis consortes reddantur. Aeternitatem poenarum etiam inficiatus est *Origenes*, « qui et ipsum diabolum, atque angelos eius post graviora pro meritis, et diuturniora supplicia ex illis cruciatibus eruendos atque sociandos sanctis angelis credidit, » ut scribit *S. Augustinus* (2) de quo errore *Origenes* iam accusatus fuit a *S. Athanasio*, a *S. Epiphanio*, a *Theophylo Alex.*, a *S. Hieronymo* et a *Synodo V oecumenica*. Notandum vero est, quod Origenes sententiam suam de inferni poenis aliquando finiendis haesitanter proposuerit, ita ut l. 1 Periarch. c. 6 de expositis suis dogmatibus dicat: « Quae quidem a nobis etiam cum magno metu et cautela dicuntur, discutientibus magis et pertractantibus, quam pro certo et definito statuentibus: » et ita demum concludit: « Certius tamen, qualiter habitura sit res, scit solus Deus; et si qui eius per Christum, et Spiritum sanctum amici sunt. » Teste *S. Augustino* loc. cit. etiam saec. V homines quidam, *Misericordes* dicti, docuerunt, non quidem daemones, sed tamen homines damnatos a poenis inferni post aliquod tempus esse liberandos. Saec. VI *Origenis* sententiam asseclas et defensores habuisse, patet ex *Concilio generali* quinto. Saec. VIII eundem errorem quibusdam placuisse ita, ut et daemones a poenis liberandos esse dicerent, affirmat *Gregorius II* Papa (3). Saec. IX de aeternitate poenarum male sensit *Ioannes Erigena* (4). Saec. XIV *Lollhardus Walterus* docuit, Luciferum cum daemonibus, coelo iniuria pulsum, tandem cum omnibus suis beatitudini restituendum esse (5). Saec. XV dicti *Homines intelligentiae*, duce *Aegidio* cantore, idipsum docuerunt teste Baluz. in Miscell., t. 2. Saeculo XVI ab ipsis protestantibus damnati sunt in confessione augustana art. 17 *Anabaptistae*, qui docebant, « tormenta daemonum et damnatorum finem habitura, et angelos apostatas in eundem locum redituros esse, in quo creati fuerunt. » Ex *Socinianis*

(1) § 760 et seq.
(2) Lib. 21 de Civ. Dei, cap. 17.
(3) Ap. Harduin. Coll. Conc., t. 3, p. 19, 69.
(4) Lib. 5 de div. nat., Saec. 14.
(5) V. Tritham. Chron. Hirsug., tom. 2 ad annum 1315.

nonnulli integram potius hominis destructionem, quam perpetuam eiusdem damnationem admittere voluerunt: quam sententiam etiam *Io. Lokius* cum aliis amplexus est. *Petrus Bayle, Voltaire, Rousseau* et alii pseudophilosophi magno conatu ostendere nisi sunt, aeternam damnationem perfectionibus divinis, nempe iustitiae, sapientiae et bonitati Dei penitus repugnare. Pedetentim etiam inter *Lutheranos* et *Calvinianos* multi a doctrina revelationis, quam primitus profitebantur, recesserunt, et poenarum inferni aeternitatem negarunt. Hinc merito *Cl. Perrone* (1) dicit: « Mirabilis hinc dignoscitur in protestantibus fidei varietas. Ideo enim ipsorum patres ab Ecclesia discesserunt, quod noluerint admittere nisi *solum ac purum infernum;* contra vero ipsorum filii, qui philosophi laudem assequi potius quam christiani inaniter satagunt, coeperunt negare inferni aeternitatem, ut in eius locum sufficiant *infernum temporarium*, seu, quod idem est, *purgatorium*, et iam pugnant contra nos *pro solo purgatorio.* » — Quidam vero, ne clarissimis S. Scripturae testimoniis adversentur, concedunt quidem, poenas inferni aeternas esse, eiusque ignem nunquam extingui pro iis, qui semper obdurati, et impoenitentes permanent; asserunt autem, etiam damnatos in inferno resipiscere, et per poenitentiam a tormentis liberari, et salutem aeternam consequi posse. — Denique variae dantur sententiae circa sortem infantium, qui sine baptismo decesserunt. Hinc in isto articulo imprimis probanda est *aeternitas poenarum inferni;* dein *refellenda est sententia eorum, qui dicunt, damnatos per poenitentiam ex inferno liberari posse;* et demum *aliqua de aeterna sorte infantium sine baptismo mortuorum dicenda sunt.*

(1) De futura hom. vita art. 3, n. 727.

I. *Poenae damnatorum aeternae, et semper sine ullo fine duraturae sunt.*

§ 853. Quoniam poenae peccatoribus infligendae a Iustitia divina, seu a liberrima Dei voluntate dependent (§ 48), aeternitas poenarum ex sola revelatione divina, nempe *ex S. Scriptura* et *ex Traditione* probanda est. *Ratio* autem aeternarum poenarum convenientiam ostendere valet.

A. *Argumentā ex S. Scriptura desumpta.*

§ 854. S. Scriptura V. et N. Testamenti poenas damnatorum aeternas dicit, earumque finem negat.

1. Iob IV, 20 de impiis dicitur: *De mane usque ad vesperam succidentur: et quia nullus intelligit, in aeternum peribunt.* Sermonem hic fieri de poenis, quibus puniendi sunt impii tum in praesenti, tum in futura vita, dubitari nequit. Futurum itidem supplicium non diuturni tantum temporis esse, sed sine fine mansuri, clamat vox hebraica *lanetsach*, quae in hoc loco occurrit, et iuxta linguae hebraicae peritos semper veram aeternitatem designat. Idem Iob de homine impio loquens ait: *Luet, quae fecit, omnia, nec tamen consumetur: iuxta multitudinem adinventionum suarum sic et sustinebit* (ita sonat textus hebraicus) (2); in quae verba *S. Gregorius M.* (3) dicit: « Persolvit impius in tormento ea, quae hic illicite servavit desideria, et flammis ultricibus traditus semper moritur, quia semper in morte servatur. Non enim in morte consumetur, quia si consumeretur vita morientis, cum vita etiam poena finiretur. Sed ut sine fine crucietur, vivere sine fine in poena compellitur: ut cuius vita hic mor-

(2) C. 20, v. 18. (3) Lib. 15 Mor.

tua fuit in culpa, illic eius mors vivat in poena. *Luet, quae fecit, omnia, nec tamen consumetur*, quia cruciatur et non extinguitur; moritur et vivit; deficit et subsistit; finitur semper, et sine fine est. » Ps. XCI, 8 etc. legitur: *Quum exorti fuerint peccatores sicut foenum, et apparuerint omnes, qui operantur iniquitatem, ut intereant in saeculum saeculi: tu autem Altissimus in aeternum, Domine:* quo in loco perpetuam miserrimi impiorum status durationem emphatice Propheta exprimit per verba hebraica *ad ade*, quae nonnisi de infinito tempore intelligi possunt; unde et Vulgata vertit: *Ut intereant in saeculum saeculi;* S. Hieronymus: *Ut conterantur usque in sempiternum;* et paraphrasis chaldaica: *Ut destruat eos Deus usque in aeternum:* quod etiam ex verbis, quae statim subiicit, evidenter apparet; opponit eam felicissimam Dei aeternitatem aeternae illorum miseriae, designatque, quod sicut Deus cum beatis immutabiliter regnaturus est in summa felicitate, ita impii in summa calamitate indesinenter manebunt. Isaias XXXIII, 14 peccatores et hypocritas alloquens ait: *Quis poterit de vobis habitare cum igne devorante? Quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis?* Loquitur hic Propheta iuxta hebraicos et christianos interpretes, de futuris impiorum cruciatibus, qui dicuntur sempiterni, hebr. *holam*, quae vox presse solum accipi potest pro duratione fine caritura. Eorundem cruciatuum finem negat cap. LXVI, v. 24 dicens: *Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur, et erunt usque ad satietatem visionis omni carni:* quo totum suum vaticinium Propheta concludit. *Vermis* itaque eorum, quocunque demum sensu *vermis* nomen accipias, sive pro animali quodam, sive pro stimulo et angore pravae conscientiae, *non morietur*, immortalis erit, semper impios corrodet, et dilaniabit: et *ignis eorum non extinguetur*, hoc est inextinctus ingiter permanebit, *flatu Domini*, ut antea (1) dixerat Propheta, tanquam *torrente sulphuris* terribilem illam fornacem *succendente*, ne ullo unquam tempore miserrimos damnatos torquere desinat. Hinc in citatum locum celebris Isaiae interpres *Vitringa* dicit: « Erit tremenda revelatio divinae irae in statu opprobrii, cruciatus, odii, invidiae, tristitiae, male conscientiae, angoris, desperationis, et quidem, quatenus consilium Dei de hoc statu nobis patefactum est, in omnem aeternitatem duraturo..... *Vermis non moriturus* duo significat, incorruptibilitatem in statu corruptionis sive mortis, quae mors hic supponitur spiritualis in aeternum continuanda. Vermis enim non moriens supponit corruptionem non corrumpendam, hoc est, non desituram aut interituram unquam, sed perpetuandam per omnia saecula etc.» Atque idem dicas *de igne non extinguendo*. Consonant cum dicto Isaiae verba Iudith vindictam, quam Deus in die iudicii de impiis sumet, ita describentis: *Dominus omnipotens vindicabit in eis, in die iudicii visitabit illos. Dabit enim ignem et vermes in carnes eorum, ut urantur, et sentiant usque in sempiternum* (2). Luculentissimum autem est testimonium Danielis cap. XII, v. 2 his verbis conceptum: *Multi de his, qui dormiunt in terrae pulvere, evigilabunt: alii in vitam aeternam, alii in opprobrium, ut videant semper*, seu *in contemptum aeternum*, ut habet textus hebraicus, versio LXX, syriaca, arabica, etc. Quae verba perspicue et aperte desi-

(1) C. 30, v. 33. (2) C. 16, v. 20, etc.

gnant futuram felicitatem bonorum, et malorum calamitatem, sive alterius vitae omnium retributionem sine fine duraturam; idque omnino exposcit tum contextus ipse, tum ea, quae antecedunt, et subsequuntur. Nam cap. XI agit Daniel de iis, quae supremum iudicium praecessura sunt. Dein cap. XII orditur a descriptione eorum, quae terribilem illum diem proximius antecedent, inquiens: *In illo tempore consurget Michaël* etc., *et veniet tempus, quale non fuit ab eo, ex quo gentes esse coeperunt usque ad illud* etc., et statim subiungit: *multi*, sive omnes, iuxta consuetam Scripturae phrasim, quia omnes homines sunt multi, *evigilabunt*, id est, resurgent, *alii in vitam aeternam, alii in opprobrium aeternum*, ostendens, malorum opprobrium aeque aeternum futurum, ac gloriam bonorum; et immediate subdit: *Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti, et qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellae in perpetuas aeternitates*. Quis caecus adeo fuerit, qui non videat, hic non de praemio, aut supplicio praesentis vitae sermonem fieri, sed de futuro?

2. Frequentius, ac luculentius catholica de poenarum aeternitate sententia proponitur in N. T. Matth. XXV, 41 Christus, supremus Iudex, reprobis dicet: *Discedite a me, maledicti, in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis eius;* et postremo (v. 46) dicitur: *Ibunt hi* (reprobi) *in supplicium aeternum, iusti autem in vitam aeternam:* ex quibus patet, non solum dici aeternas impiorum poenas, sed eo sensu vocari aeternas, quo aeterna vocantur iustorum praemia: atqui proprie et stricto sensu, adversariis ultro fatentibus, aeterna dicuntur praemia iustorum; ergo et proprie ac stricto sensu aeterna dicuntur impiorum supplicia, quae cum illis conferuntur. Ita iam argumentatus est *S. Augustinus* (1), in citatum v. 46 dicens: « Si utrumque aeternum, profecto aut utrumque cum fine diuturnum, aut utrumque sine fine perpetuum debet intelligi. Par pari enim relata sunt; hinc supplicium aeternum, inde vita aeterna. Dicere autem in hoc uno eodemque sensu, vita aeterna sine fine erit, supplicium aeternum finem habebit, multum absurdum est. Unde quia vita aeterna sanctorum sine fine erit, supplicium quoque aeternum, quibus erit, finem procul dubio non habebit. » Matth. XVIII, 8 Christus ait: *Bonum tibi est ad vitam ingredi debilem, vel claudum, quam duas manus, vel duos pedes habentem mitti in ignem aeternum;* et ne quis putet, *aeternum* hic longissimam tantum durationem designare, in loco parallelo *ignis inextinguibilis* dicitur, (Marc. IX, 42, etc.), et per verba Isa. penarum finis poenitus negatur (2); unde *S. Aug.* (3) luculentissimum argumentum pro aeternitate poenarum deducit dicens: « Quod igitur de sempiterno supplicio damnatorum per suum Prophetam Deus dixit, fiet, omnino fiet. — Ad hoc enim vehementius commendandum Dominus Iesus cum membra, quae hominem scandalizant, pro his hominibus poneret, quos ut sua membra dextra quis diligit, eaque praeciperet amputari: *Bonum est*, inquit, *tibi debilem introire in vitam, quam duas manus habentem ire in gehennam, in ignem inextinguibilem, ubi vermis eorum non moritur, et ignis non extinguitur*. Similiter de pede: *Bonum est tibi*, inquit, *claudum introire in vitam aeternam*,

(1) Lib. 21 de Civ. Dei, c. 23.

(2) Is. 66, 24.
(3) L. c. cap. 9.

quam duos pedes habentem mitti in gehennam ignis inextinguibilis, ubi vermis eorum non moritur, et ignis non extinguitur. Non aliter ait et de oculo: *Bonum est tibi luscum introire in regnum Dei, quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis, ubi vermis eorum non moritur, et ignis non extinguitur*. Non eum piguit uno loco eadem verba ter dicere. Quem non terreat ista repetitio, et illius poenae comminatio tam vehemens ore divino? » Parem locutionem invenimus Matth. III, 12, ubi Ioannes Praecursor de Salvatore ait: *Congregabit triticum suum in horreum*, sive iustos in regnum coelorum, *paleas autem*, sive impios, *comburet igne inextinguibili* (1). Paulus II Thess. I, 9 de iis qui non noverunt Deum, neque obediunt Evangelio Christi scribit: *Poenas dabunt in interitu aeternas a facie Domini, et a gloria virtutis eius*, id est, poenas luent, interitum scilicet aeternum, quem pronunciabit os Domini, et exequetur magnifica virtus eius; seu gloriosa et terribilis eius omnipotentia. In ista verba *S. Ioan. Chrysostomus* (2) dicit: « Quod autem (poena reproborum) non sit temporanea, audi Paulum nunc dicentem de iis qui Deum non norunt, neque credunt Evangelio, quod poenas dabunt, exitium aeternum. Quod autem est aeternum, quomodo temporale? » In Epistola Iudae (v. 6) dicitur: *Angelos vero, qui non servaverunt suum principatum, sed dereliquerunt suum domicilium, in iudicium magni diei vinculis aeternis sub caligine reservavit*. Vincula haec *aeterna*, sive (ut pressius in Graeco) *sempiterna* dicuntur, quia si referantur ad tempus futurum post iudicium, semper eos tenebunt adstrictos; si vero ad tempus praesens, quo plures saltem ex daemonibus sub caliginoso hoc aëre detinentur, iisdem ita vinciuntur, ut ea semper tanquam mancipia circumferant, a quibus expediendi nunquam sunt; v. 7 legitur: *Sicut Sodoma et Gomorrha et finitimae civitates* etc., *factae sunt in exemplum ignis aeterni poenam sustinentes*, poenam illam videlicet, quae subsecuta est incendium coelitus immissum, quod, ut advertunt interpretes, ideo fuit in exemplum, quia iam tum constabat saltem apud Iudaeos, quicunque in lethali culpa deprehenderetur, cum subita eum mors occuparet, hunc aeterno igne damnari. Tandem (v. 11) de quibusdam perditis hominibus S. Apostolus inquit: *Vae illis, quia in via Cain abierunt... fluctus feri maris, despumantes suas confusiones, sidera errantia, quibus procella tenebrarum servata est in aeternum*. Clarissima demum sunt oracula divina in Apocalypsi. Nam cap. XIV, v. 10 de omni, qui bestiam adoraverit, dicitur: *Hic bibet de vino irae Dei, quod mixtum est mero in calice irae ipsius, et cruciabitur igne et sulphure in conspectu Angelorum sanctorum, et ante conspectum agni, et fumus tormentorum eorum ascendet in saecula saeculorum, nec habent requiem die ac nocte*. Et cap. XIX, v. 2: *Vera et iusta iudicia sunt eius, qui iudicavit de meretrice magna... Et fumus eius ascendit in saecula saeculorum*. Et c. XX, v. 10: *Diabolus, qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis et sulphuris, ubi et bestia et Pseudoprophetae cruciabuntur die ac nocte in saecula saeculorum*. Vox ista *in saecula saeculorum* alium sensum non admittit, quam aeternitatis, sive durationis nullum finem habiturae, neque alio uspiam in sensu, quam ad

(1) Cf. Luc. 3, 17.

(2) Hom. 3 in II Thess., n. 1.

aeternitatem significandam in Scripturis usurpatur. Hinc omnes sacri expositores haec testimonia pro poenarum aeternitate adstruenda decretoria profitentur: ita *Calmet* in postremum locum dicit: « Hic aperte significatur aeternitas poenarum, quibus daemones atque damnati excruciandi sunt, et consummatio eorum omnium, quae pertinent ad militantem Ecclesiam, et bella, quae illa est subitura. Iudicio peracto omnia in certo atque immutabili statu permanent, seu gloria pro Beatis in coelo, seu cruciatus pro daemonibus impiisque in inferno. »

Nota. Adversarii partim argumenta nostra enervare, partim ex eadem Scriptura suam sententiam probare student.

Obi. I. Testimonia biblica, in quibus poenae damnatorum *aeternae* dicuntur, sententiam Catholicorum non probant. Nam in Ss. Bibliis saepe istae voces *aeternum*, *sempiternum* etc., longissimum tantum tempus designant, quod tamen finem habebit. Sic Gen. XVII, 7, Deus dicitur statuere cum Abrahamo et eius posteris *foedus sempiternum;* et v. 8 additur: *Dabo tibi, et semini tuo - omnem terram Chanaan in possessionem aeternam*. Baruch IV, 1, lex mosaica dicitur duratura in aeternum his verbis: *Hic liber mandatorum Dei, et lex, quae est in aeternum*. Saepius Davidi regnum aeternum promittitur, ut Ps. LXXXVIII, v. 28 etc. dicitur: *In aeternum servabo illi misericordiam meam, et testamentum meum fidele ipsi. Et ponam in saeculum saeculi semen eius, et thronum eius sicut dies coeli*. Haec omnia autem finem habuisse, Catholici ipsi non diffitentur: ergo per allatas voces longissimum tantum tempus indicatur.

(1) Cf. § 25, n. 3.

Resp. Si admittamus in V. T. hinc inde longissimum tempus vocari *aeternum, sempiternum* etc., adversarii quoque negare nequeunt, easdem voces etiam pro aeternitate sumi, quae finem non habet, ut Ps. IX, 8: *Dominus in aeternum permanet;* Isaias c. XL, v. 28: *Deus sempiternus Dominus* (1). Ergo ex substrata materia, quae aeternitatem proprie dictam non patitur, aut ex aliis Scripturae locis, quae sensum declarant, dignosci debet, an praedictae voces aeternitatem proprie dictam, an diuturnum dumtaxat tempus denotent. Sic saepius promissa est Hebraeis terra Chanaan *usque in aeternum*, sed semper ea conditione, si legem Dei fideliter observassent. Etiam lex mosaica dicitur duratura *in perpetuum;* sed bene observat *S. Thomas* (2), « quod lex vetus dicitur esse in aeternum secundum moralia quidem simpliciter et absolute ; secundum caeremonialia vero quantum ad veritatem per eam figuratam. » Demum promissum fuit David regi, eiusque semini solium Israël *usque in sempiternum;* sed Angelus nos docuit, hanc promissionem pertinere ad Iesum Christum, qui regnaturus erat super sedem David *in domo Iacob in aeternum* (3). Cum autem poenae damnatorum aeternae dicuntur, neque ex substrata materia, neque ex aliis Scripturae locis colligi potest, hanc vocem longissimum tantum tempus significare: sed de aeternitate proprie dicta sermonem esse, luculentissime patet ex multis locis citatis, in quibus dictarum poenarum finis negatur.

Obi. II. Tormenta damnatorum desitura dicuntur, dum ipsorum animae in inferno non relinqui, imo ex illo redimi et erui, ac post longum tempus visitari dicuntur. Nam Ps. XV,

(2) 1 2, q. 103, art. 3 ad 1. (3) Luc. 1, 32.

10 dicitur: *Non derelinques animam meam in inferno.* Ps. XLVIII, 16: *Verumtamen Deus redimet animam meam de manu inferi.* Ps. LXXXV, 12: *Eruisti animam meam ex inferno inferiori.* Et Isa. XXIV, 22: *Congregabuntur* (reprobi) *in congregatione unius fascis in lacum, et claudentur ibi in carcere, et post multos dies visitabuntur.*

Resp. Iuxta omnes S. Scripturae interpretes per infernum (Scheol) hincinde sepulcrum intelligitur, et nomine inferorum quandoque tropice maximae calamitates, aut evidentia mortis pericula significantur. His praenotatis facile est, allatas obiectiones diluere. Nam Ps. XV non est sermo de loco damnatorum, sed de sepulcro et de limbo, in quem anima Messiae descensura, sed non derelinquenda praedicitur: unde Petrus (1) citatum vaticinium in resurrectione Christi adimpletum esse testatur. Ps. XLVIII David exprimit suam firmam spem, se esse a divina misericordia liberandum, ut non incurreret aeternum supplicium, quod suis gravissimis culpis promeritus erat: vel iuxta alios exspectat liberationem ab angustiis, quibus graviter premebatur. Ps. LXXXV David, qui (v. 2) *sanctus* dicitur, gratias agit, non quod ex loco damnatorum, in quo nunquam fuit, sed quod ex gravissimis persecutionibus, et mortis periculis liberatus fuerit. Verba Isaiae XXIV multi exponunt de Israëlitarum hostibus, qui superabuntur, et in carcerem terrestrem coniicientur, ex quo *post multos dies* liberabuntur: alii vero (v. 21 etc.) de extremo iudicio et de damnatione impiorum intelligunt: sed tamen verba Prophetae non iuvant adversarios. Deus enim *visitare* dicitur, non solum dum liberat et beneficia confert, sed etiam dum poenas infligit. Hoc sensu v. praec. Deus reges visitare, id est, iudicare et corripere dicitur: imo frequenter S. Scriptura visitationem divinam sumit pro inflictione poenarum, ut Isa. cap. VI et XXIX; Sophon. I, 8 et alibi. Sensus ergo est: Damnati post multos dies visitabuntur, non ut eorum poenae finiantur, sed ut continuentur, seu post longissimum tempus adhuc cruciabuntur.

Obi. III. Ultionem divinam aeternam fore aperte in S. Scriptura negatur. Nam Ps. LXXVI, 8 etc. legitur: *Numquid in aeternum proiiciet Deus, aut non apponet, ut complacitior sit adhuc? aut in finem misericordiam suam abscindet a generatione in generationem? aut obliviscetur misereri Deus? aut continebit in ira sua misericordias suas?* Quae interrogationes negationibus aequivalent. Ps. CII, 8 etc. dicitur: *Miserator et misericors Dominus... non in perpetuum irascetur, neque in aeternum comminabitur.* Similia habet Isaias cap. LVII, v. 16 ita Deum loquentem inducens: *Non enim in sempiternum litigabo* (vel, ut habent LXX, *ulciscar*) *neque usque ad finem irascar.* Ergo vindicta divina, seu supplicium damnatorum finem habebit.

Resp. S. Augustinus in enarrationibus super Psalmum utrumque citatum ostendit, ibi sermonem esse de punitione Dei in hac vita, in qua suae misericordiae semper recordatur, quatenus per huius vitae flagella nos Deus invitat ad eiusdem iram salutari poenitentia placandam. Et idem S. Pater lib. 21 de Civ. Dei, cap. 24, postquam iterum dixisset, illa Davidis verba ad hanc aerumnissimam vitam pertinere, in qua Deus cum ira simul misericordiam coniungit, ita sub-

(1) Act. 2, 31

dit: « Sed quibus placet, istam sententiam usque ad illa impiorum tormenta protendere, saltem sic intelligant, ut manente in eis ira Dei, quae in aeterno est praenuntiata supplicio, non contineat Deus in hac ira sua miserationes suas, et faciat eos non tanta, quanta digni sunt, poenarum atrocitate cruciari... Quod quidem non ideo confirmo, quoniam non resisto. » Caeterum Psalmista aeternitatem poenarum clare docet Psalm. XLVIII, 20 de divite reprobo dicens: *Introibit usque in progenies patrum suorum, et usque in aeternum non videbit lumen,* id est, ut *S. Augustinus* exponit, « excipient eum tenebrae tormentorum. » Ast - quod in Ps. LXXVI Propheta tantum a misericordia divina liberationem ab aerumnis huius vitae petierit, et exspectarit, patet ex praecedentibus, quia (v. 2) dixerat: *In die tribulationis meae Deum exquisivi* etc., et ex subsequentibus, quia (v. 11) ait: *Ecce nunc coepi: haec mutatio dexterae Excelsi.* Idem dicendum est de Ps. CII, quia (v. 10) subiicitur: *Non secundum peccata nostra fecit nobis, neque secundum iniquitates nostras retribuit nobis.* Isaias quoque apertissime loquitur de poenis huius vitae, quibus Deus homines sibi caros affligit, *ut vivificet spiritum humilium,* et vivificet cor contritorum, sicut ibidem immediate antea dicitur.

Obi. IV. Docent Ss. Scripturae, ita rependenda esse impiis supplicia, ut culpas inter et poenas proportio servetur; ut Apoc. XVIII, 7: *Quantum glorificavit se, et in deliciis fuit; tantum date illi tormentum et luctum;* et Marc. XII, 40 de Pharisaeis dicit Christus: *Hi accipient prolixius iudicium:* quae falsa essent, ubi aeternitas poenarum proprie dicta semel constitueretur. Imo, iuxta expressam Christi sententiam, damnati tamdiu patientur dumtaxat, donec novissimum quadrantem reddant, ut dicitur Matth. V, 25, Luc. XII, 59.

Resp. Inter culpam et poenam proportionem dari, iam alibi (§ 762) probatum fuit. Sed haec proportio poenarum respicit acerbitatem, non autem earundem diuturnitatem, seu durationem; haec enim ubique praedicatur aeterna, sine fine, perpetua etc. Pharisaeorum iudicium *prolixius* dicitur non quoad tempus, sed quoad materiam investigandam et puniendam. Matth. V, 25 sermo est de purgatorio, in quo anima tamdiu cruncianda est, donec debita temporalia perfecte solverit.

Obi. V. Paulus I Cor. XV, 22 scribit: *Sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur...* (v. 25 etc.): *Oportet autem illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius. — Novissima autem inimica destruetur mors..... Cum autem subiecta fuerint illi omnia, tunc et ipse Filius subiectus erit ei, qui subiecit sibi omnia, ut sit Deus omnia in omnibus.* Ex quo textu apertissime haec habentur: *primo,* omnes vivificandos esse in Christo ad vitam et ad gloriam, sicut omnes per Adam mortui sunt, et corpore et anima per peccatum, ideoque et impios: *secundo,* novissimam destruendam esse mortem, id est, mortem secundam, nempe impiorum, de qua loquitur Ioannes(1); *tertio,* omnia subiicienda esse Deo, ita ut Deus in omnibus omnino regnaturus sit per gratiam et gloriam. Ergo damnati aliquando ex inferno liberabuntur.

Resp. Haec obiectio esset gravissima, si Paulus hic de omnibus prorsus hominibus loqueretur; sed difficultas evanescit, si attenditur, ser-

(1) Apoc. 20, 14.

monem hic esse tantum de electis. Totus enim hic Apostoli locus pertinet ad resurrectionem Sanctorum, quibus proponit futuram resurrectionem cum Christo, tanquam magnum solamen in multis, quibus premuntur, huius vitae calamitatibus; unde (v. 19) dixerat: *Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus. Nunc autem Christus resurrexit a mortuis, primitiae dormientium*, quae ad Sanctos spectare aperte liquet, et apertius constat ex v. 23. Nam cum dixisset, omnes in Christo vivificari, immediate subiungit: *Unusquisque autem in suo ordine, primitiae Christus: deinde ii, qui sunt Christi, qui in adventu eius crediderunt.* Imo *Bernardinus a Piconio* ex integro contextu egregie ostendit, sermonem hic esse tantum de electis ad vitam gloriosam resuscitandis. Hoc autem posito facile explicantur, et conciliantur omnia sequentia: *Primo* igitur dicit: *Sicut in Adam omnes moriuntur*, morte scilicet spirituali, *ita et in Christo omnes vivificabuntur*, omnes, inquam, qui *eiusdem Christi sunt*, nempe electi, excitabuntur ad vitam beatam et gloriosam in coelis una cum Christo. *Secundo* perperam mortem destruendam aliqui interpretantur secundam mortem, de qua loquitur S. Ioannes in Apocalypsi; sensus enim planus et obvius est, mortem, quae usque ad novissima tempora perduravit, esse destruendam, quia sancti resurgent ad vitam immortalem. Idipsum autem de reprobis dici proprie non potest; quamvis enim et ipsi resurgent non amplius morituri, non tamen dici possunt a morte liberati, quia ad vitam morte deteriorem transibunt, quomodo rei, quando de carcere trahuntur ad supplicium, non proprie dicuntur de carcere liberati, quia de uno malo ad maius commigrant. *Tertium* Denique facilem habet explicationem cum *S. Thoma* in fine Lect. 2: *Ut sit Deus omnia in omnibus*, « quia tunc manifestabitur, quod, quidquid boni habemus, est a Deo: » quando scilicet Christus cum tota Ecclesia, ex solis electis tunc constante, subiicietur Deo, quia nempe in eis nil erit amplius mali, ut proinde nihil in eis sit, quod non sit a Deo, a quo est omne bonum. Vel, ut explicat *S. Augustinus* (1), « sic et illud recte intelligitur, quod ait Apostolus: *Ut sit Deus omnia in omnibus.* Ipse finis erit desideriorum nostrorum, qui sine fine videbitur, sine fastidio amabitur, sine fatigatione laudabitur. Hoc munus, hic affectus, hic actus profecto erit omnibus; sicut vita aeterna, communis » (2).

Obi. VI. S. Scriptura testatur, futuram esse *restitutionem omnium* in pristinum statum, seu innovationem vel mutationem in meliorem conditionem, quam aliquando etiam damnati assequentur. Nam Paulus Colos. I, 19 etc. de Christo scribit: *In ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare, et per eum reconciliare omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis eius, sive quae in terris, sive quae in coelis sunt.* His similia sunt, quae idem Apostolus scripsit Ephes. I, 10 de Deo, qui voluit *instaurare omnia in Christo, quae in coelis, et quae in terra sunt:* quae verba de Angelis bonis intelligi nequeunt, qui nec *pacificari*, nec *instaurari* per Christi passionem indigebant; restat ergo ut de Angelis malis intelligantur, qui eatenus *in coelis* esse dicuntur, quatenus ad superiorem nostrae athmosphaerae partem

(1) Lib. 22 de Civ. Dei, c. 30.

(2) Cf. Estius, Comment. in loc. cit.

detrusi fuerunt, ut ad eos quoque infinitum sanguinis Christi pretium aliquando extendatur. Hinc Petrus Iudaeos ad poenitentiam exhortatur, *ut cum venerint tempora refrigerii a conspectu Domini, et miserit eum, qui praedicatus est vobis, Iesum Christum, quem oportet quidem coelum suscipere usque in tempora restitutionis omnium* (1). Hinc etiam *S. Ioannes* Apoc. XX, 5 loquitur de resurrectione prima, quae locum habebit ante iudicium, quaeque proinde necessario supponit resurrectionem secundam a morte scilicet secunda, cnius idem Ioannes meminit (v. 14) ad quam daemones et impii damnati erant, adeo ut merito scribere potuerit: *Et dixit, qui sedebat in throno: ecce nova facio omnia* (2), id est, omnia renovo, et in meliorem statum restituo; ergo et damnatos ipsosque daemones.

Resp. Adversarii citatos textus male interpretantur, qui dogmati catholico de aeternitate poenarum, tam frequenter, et tam clare in S. Scriptura tradito nullatenus adversantur. Nam reconciliatio vel instauratio, de qua loquitur Apostolus, non est inter angelos et Deum, « cum Christus non sit mortuus pro angelis, » ut ait *S. Augnstinus* in Encbir. (3), sed est inter Deum, angelos et homines; nam peccatum fecerat inimicitias inter coelum et terram, sed per Christi sanguinem eo, inimicitiarum causa, deleto, reconciliata fuere coelum et terra. Ipsi etiam angeli, inquit *S. Chrysostomus* (4), erant hominum inimici propter peccatnm, quo sublato per Christi sanguinem omnia reconciliata, pacata et instaurata sunt, unitis simul angelis et hominibus in Cbristo tanquam capite. Hanc explicationem approbat *S. Augustinus* l. c. (5) et addit: «Instaurari ea, quae in coelis sunt, cum id, quod inde in angelis lapsum est, ex hominibus redditur; instaurantur autem, quae in terris sunt, cum ipsi homines, qui praedestinati sunt ad vitam aeternam, a corruptionis vetustate renoventur.» Addo, inepte dici, cacodaemones, seu malignos spiritus *in coelis esse;* quamquam enim non repugnaverim, eorum aliquos per aëra volitare, minus proprie tamen iidem dicerentur in *coelis esse.* Et ulterius maxima eorum pars iam ad inferos detrusa creditur, vel in terris vagatur, quibus propterea illa verba iam nunc adaptari nequeunt, et multo minus post iudicium, cum in ignem infernalem detrusi sint. Ergo de daemonum et damnatorum reconciliatione et instauratione nequaquam loquitur Paulus. — Porro *restitutio omnium*, de qua loquitur Petrus, nihil est aliud, quam generalis omnium hominum resurrectio, quando nempe Christns iam in coelum receptus, iterum venturus est iudicare vivos et mortuos, et tunc erunt *tempora refrigerii*, in quibus electorum corpora primaevae integritati restituentur: atqne ideo idem Apostolorum princeps in versu praec. omnes ita exhortabatur: *Poenitemini igitur, et convertimini, ut deleantur peccata vestra*, ut nimirum parati in venirentur ad tempora refrigerii, quae illis promittit. Haec autem exhortatio fuisset inutilis, si per restitutionem omnium intelligeretnr universalis liberatio omnium damnatorum. — Denique S. Ioannes, Apoc. XX, in ipsis electis duplicem resurrectionem distinguit; gloriam nempe et beatitudinem, quam obtinent iam ante iudicium statim cum ex sepulcris egrediuntur, nominat resurrectionem pri-

(1) Act. 3, 19, etc. (2) Cap. seq., v. 5.
(3) Cap. 61. (4) Hom. 3 in Ep. ad Colos., n. 3.

(5) Cap. 62.

tuam; hanc vero sequetur resurrectio secunda, id est, beatitudo completa et adaequata, quam post indicium per ingressum coeli consequentur. Si Ioannes in sensu adversariorum locutus esset, non dixisset ibid. (v. 10) de reprobis: *Cruciabuntur die ac nocte in saecula saeculorum*. Quod vero additur: *Ecce nova facio omnia*, dictum est quoad eos, *qui vicerint*, seu quoad electos, non autem quoad reprobos, qui mittendi sunt in stagnum ignis: ibid. v. 15 (1).

Obi. VII. Quamquam satis diserta et decretoria videantur allata bactenus S. Scripturae oracula ad poenarum infernalium aeternitatem comprobandam, nihil tamen impedit, quin aliquatenus emolliantur; *primo*, quia legislatores ad terrorem incntiendum solent plerumque severissimas poenas violatoribus comminari, quas tamen aut omnino remittere, aut saltem mitigare consueverunt: *secundo*, huius rei ratio assignari potest, quia, etiamsi poenae comminatae possint legum praevaricatoribus iuste infligi, possunt tamen etiam remitti et condonari citra ullam iniustitiae notam; hoc enim inter poenae comminationem et praemii promissionem discrimen est, quod promissor ius alteri tribuit consequendi praemium; qui autem poenam minatur, non adimit sibi ius eandem condonandi. Ita Deus vere quidem aeternas poenas peccatoribus minatur; ex hoc autem non sequitur, quod illas actu infligat, quia easdem remittere, aut saltem abbreviare potest; et si principes terrestres id quandoque faciunt, ut clementiam suam ostendant, multo magis Deus id faciet, cuius natura bonitas, cuius misericordia infinita. Huius indulgentiae exemplum babemus in urbe Ninive, cui Ionas nomine Dei comminatus est subversionem, quae tamen non est subsecuta.

Resp. Qui cum *Tillotsono Anglo* talia proferunt, vere in Deum blasphemant, quem turpiter cum homine confundunt. Homines enim, si legum violatoribus severissimas poenas minantur, quas tamen actu infligere non intendunt, vere mentiuntur; si autem seria poenas, quas minantur, actu infligendi voluntas ipsis inest, necessario hanc ipsam mutare debent, dum a comminatarum poenarum inflictione abstinent. At: *Non est Deus quasi homo, ut mentiatur, nec ut filius hominis, ut mutetur* (2). Certissime ergo Deus omnia exequitur, quaecunque absoluto decreto minatur. Neque hac in re investigandum est, quid Deus possit, sed quid velit. Voluntas autem Dei ex revelatione cognoscitur, quae nos certos reddit, Deum non solum poenas aeternas minari, sed easdem etiam omnibus, qui in statu peccati lethalis impoenitentes decedunt, infallibiliter illaturum esse. Iudex enim in reprobos sententiam dicet: *Discedite a me, maledicti, in ignem aeternum* (3); et hanc sententiam executioni mandandam esse, Christus ipse nos certissimos facit subdens: *Et ibunt hi in supplicium aeternum*. Quam impie igitur tum seipsos, tum alios decipiunt, qui comminationes supplicii aeterni peccatoribus impoenitentibus factas mera esse terriculamenta blaterant, cum potius dicenda sint vera et irrevocabilia Dei decreta? — Iure merito *S. Augustinus* (4) eos graviter redarguit « qui minaciter potius, quam veraciter » haec et alia eiusdem generis de aeternis poenis dicta esse putabant. « Scriptura divina, inquit, planissime et plenissime redarguit et refel-

(1) Cf. Bossuet in Apoc, cap. 20.

(2) Num. 23, 19. (3) Matth. 25.
(4) Lib. 20 de Civ. Dei, cap. 24.

lit.» Neque iuvat adversarios Ninivitarum exemplum; fuerat enim illa comminatio, ut nemo dubitat, alligata conditioni, *nisi resipiscerent;* et pariter nemo dubitat, fuisse amplissimam illam civitatem funditus subvertendam, si ad praedicationem Ionae debita poenitentiae opera non fecisset. Ut quid enim misit Deus Ionam prophetam ad Ninivitas, nisi ut eos ad poenitentiam revocaret? Idipsum facit Deus cum peccatoribus: ipsis comminatur aeternas poenas, ut convertantur a viis suis pessimis, quod si poenitentiam non agant, certo certius sciant, se comminatas poenas daturos. Recte hinc *Cl. Perrone*, loquens de decreto divino aeternas poenas infligendi (1), dicit: «Eo sensu tantummodo potest dici comminatorium Dei decretum, quod hae poenae comminatae sunt viventibus, ut ad meliorem frugem redeant; quod si secus faciant, atque in statu peccati lethalis ex hac vita decedant, ex comminatorio decretum fit absolutum, ac incolumi Dei veracitate immutari iam nequit, prout Ecclesia a Deo edocta nullo non tempore Dei verba intellexit. Atque hac ratione tota corruit machina, quam adversarii moliebantur.»

Obi. VIII. Si testimonia Scripturarum accipienda sunt de aeternitate proprie dicta, tunc exponi debent de totali destructione impii, quae poena utique aeterna est, qua in perpetuum impius a gloria excluditur, quod sane aperte innuunt voces, quibus in Ss. Bibliis damnatio significatur, *mortis* scilicet, *perditionis* et *interitus*, quae destructionem indicant.

Resp. Obiectio haec per omnia refellitur, quae § 200 de immortalitate animae dicta sunt. Praeterea facile ostenditur, allatam adversariorum expositionem S. Scripturae penitus adversari. Haec enim praeter poenam negativam, seu privationem visionis beatificae, et gaudiorum coelestium etiam poenas positivas aeternas commemorat, quae significantur per vocabula *ignis*, *tenebrae exteriores*, *stridor dentium*, *vermis*, *sitis* etc. Istae poenae positivae, de quibus dubitare non licet, in sententia adversariorum explicari nullo modo possunt. Nam si in nihilum redigi tota est reproborum poena, quid, amabo, significat *vermis* ille, qui *non moritur*, *et ignis*, *qui non extinguitur*, de quo Isaias et Christus Dominus pluries mentionem faciunt? Quid *fletus ille*, *et stridor dentium* futurus in loco, ad quem improbi damnantur? Quid *tenebrae* illae *exteriores*, ad quas eiiciuntur? Quid illa *gehenna*, de qua tam frequens in Evangeliis sermo?— Nimiam profecto vim S. Scripturae infert, eamque non exponit, sed corrumpit, qui negata poenarum aeternitate animae annihilationem supponit, quae tum rationi, tum revelationi repugnat. Neque adversariorum expositionem evincunt voces *mortis*, *perditionis* et *interitus*, quasi per eas insinuetur totalis destructio. Declarant enim eaedem Scripturae, quo sensu hae voces usurpentur, sensu nempe translato. Etenim a Christo Iudas dicitur *filius perditionis* (2), ita tamen, ut de eo ibidem affirmet: *Melius erat, si natus non fuisset;* quare autem, nisi ob aeterna supplicia, quae ipsum in altera vita manebant? Sic pariter Apostolus ad Thess. de infidelibus ait: *Poenas dabunt in interitu aeternas a facie Domini* (3): si poenas dabunt, et quidem aeternas, profecto in interitu non destruentur, sed ad promerita supererunt supplicia. Sic demum Apoc. XXI, 8 legitur: *Timidis et incredulis et execratis... pars illorum*

(1) De futura hom. vita art. 3, n. 750.

(2) Io. 17, 12. (3) I Thess. 1, 9.

erit in stagno ardenti igne et sulphure, haec est mors secunda: ita ergo moriuntur, ut partem suam in stagno ardenti igne habeant. Adductae ergo voces tropice summam calamitatem non vero totalem destructionem significant. — Denique non suffragantur adversariis verba Ps. CXXXIX, 11: *Cadent super eos carbones, in ignem deiicies eos, in miseriis non subsistent;* quae verba recte quidem de damnatis exponuntur, sed nullatenus innuunt, quod in inferno non permaneant; nam *S. Hieronymus* hebraicae linguae callentissimus ita citatum locum vertit: *Cadent super eos carbones ignis, deiicies eos in fovea, ut non consurgant*, seu inde non emergant.

B. *Argumenta ex traditione deprompta.*

§ 855. Difficultates omnes, quae ab adversariis contra argumenta biblica proponuntur, penitus evanescunt, si attendatur traditio, iuxta quam S. Scriptura exponenda est. Facile enim ostenditur, semper, ubique et ab omnibus fidem obtinuisse, poenas damnatorum ita aeternas esse, ut nunquam finem habeant. Constans haec traditio ex *Ss. Patribus*, ex *Conciliis* et ex *aliis monumentis Ecclesiasticis* probatur.

1. *Ss. Patres* clare dogma catholicum de aeternitate poenarum proponunt. *S. Clemens Rom.* (1) ita loquitur: « Immortales omnes animae sunt, et impiorum, quibus melius foret non incorruptibiles esse. Nam poena sempiterna ab inextinguibili igne punitae, neque morientes, magno suo malo, nullum finem obtinere possunt. » *S. Iustinus M.* (2) inquit: « Nos immortalitatem eos consequi solos didicimus, qui Deum vitae sanctitate et virtute propius contingunt; qui autem improbe vivunt, nec immutantur, eos igne aeterno credimus puniri. » Et ibid. (3) addit: « Quem (diabolum) in ignem esse mittendum cum exercitu ipsius, et hominibus, qui eum sequuntur, in aeternum puniendis, Christus ante significavit. » *S. Irenaeus* l. 4 adv. haer. (4) ait: « Poena eorum, qui non credunt verbo Dei, et contemnunt eius adventum, et convertuntur retrorsum, adampliata est, non solum temporalis, sed et aeterna facta. Quibuscunque enim dixerit Dominus: *Discedite a me, maledicti, in ignem aeternum*, isti erunt semper damnati; et quibuscunque dixerit: *Venite, benedicti Patris mei, percipite haereditatem regni, quod praeparatum est vobis in sempiternum*, hi semper percipiunt regnum. » Et lib. 5 (5) id fusius enarrat, et ait inter caetera: « Aeterna autem, et sine fine sunt a Deo bona: et propter hoc et amissio eorum aeterna, et sine fine est: quemadmodum in immenso lumine qui excaecaverunt semetipsos, vel ab aliis excaecati sunt, semper privati sunt iucunditate luminis. » *S. Theophilus Antioch.* (6) scribit: « Incredulis, contemptoribus, non obtemperantibus veritati, parentibus vero iniustitiae... iis, inquam, cedet ira, furor, tribulatio et angustia: et, ut paucis dicam, ignis infernalis hos perpetuo cruciabit. » Ideo in eiusdem libri fine Autolycum monet: « Deo fidem habeto lubenti animo ei obtemperans, ne si tunc incredulus fueris, aliquando credere cogaris magno tuo malo tunc suppliciis cruciatus aeternis. » *Minutius Felix* in Octavio n. 35 dicit: « Admonentur homines doctissimorum libris et carminibus poëtarum illius ignei fluminis, et de stygia

(1) Apud S. Io. Damasc. in Eclog., et Petav. lib. 3, de Angelis, c. 8.
(2) Apol. 1, n. 21. (3) N. 28.
(4) C. 28 al. 47, n. 2. (5) Cap. 1, n. 1.
(6) [illegible] ad Autol., n. 14.

palude saepius ambientis ardoris, quae cruciatibus aeternis praeparata, et daemonum indiciis et oraculis prophetarum cognita tradiderunt... Nec tormentis aut modus ullus, aut terminus. Illic sapiens ignis membra urit ac reficit, carpit et nutrit etc. » *Tertullianus* in Apologetico (1) docet, « piis ac bonis vitae aeternae retributionem destinatam esse, profanis vero ignem aeque perpetem, ac iugem. » Et ibid. (2): « Enimvero nos, qui sub Deo omnium speculatore dispungimur, quique aeternam ab eo poenam providemus, merito soli innocentiae occurrimus, et pro scientiae plenitudine, et pro latebrarum difficultate, et pro magnitudine cruciatus, non diuturni verum sempiterni, eum timentes etc. » *S. Cyprianus* l. ad Demetr. (3) ait: « Credite illi, qui credentibus praemium vitae aeternae dabit. Credite illi, qui incredulis aeterna supplicia gehennae ardoribus irrogabit... Cremabit addictos ardens semper gehenna, et vivacibus flammis vorax poena: nec erit, unde habere tormenta vel requiem possint aliquando, vel finem. Servabuntur cum corporibus suis animae infinitis cruciatibus ad dolorem... secundum S. Scripturae fidem dicentis: *Vermis eorum non moritur, et ignis non extinguitur*. » *Eusebius Caes.* (4) haec habet: « Pyriphlegetonta vero ignem aeternum esse, quis dubitabit? » *S. Athanasius* in Ps. XLVIII, 15 ignem inferni aeternum nominat, et in Ps. XLIX, 22 dicit: « Nemo est, qui illum eripiat, qui propter peccata in inferno inclusus est. » *S. Hilarius* (5) scribit: « Igitur requies nulla gentibus, neque mortis, ut volunt, compendio quies dabitur, sed corporalis et ipsis aeternitas destinabitur, ut ignis aeterni sit in ipsis aeterna materies, et in universis sempiternis exerceatur ultio sempiterna. » *Lactantius* (6) inquit: « Qui maluerit bene vivere ad tempus (carnis desideriis indulgens), male vivet in aeternum. Damnabitur enim sententia Dei ad aeternam poenam, quia coelestibus bonis terrena praeposuit. » Eadem habet variis aliis in locis (7). *S. Ephraem* in Sermonibus exegeticis (8) cum dixisset, ignem nostrum terrenum ea, quae urit, consumere, et aqua extingui, subiungit: « Contra infernalis ignis nunquam extinguendus non absumit, quos torquet, miseros; nec enim absumere iussus est, sed urere ac torquere... ut expers lucis, sic etiam finis. Scriptum est enim, ignem fore sempiternum. » *S. Basilius* (9) quaerit: « Quali corpore infinita illa, et intolerabilia perferet tormenta, ubi ignis inextinctus, et vermis indesinenter puniens, et imum inferi tenebricosum et horrendum, et ululatus amari et eiulatus ingens et ploratus, et stridor dentium, et ubi mala finem non habent, ab his post mortem liberari non datur, neque est industria ulla, neque ars effugiendi amara supplicia? » — *S. Cyrillus Hier.* (10) cum dixisset iustos in resurrectione coeleste corpus accepturos esse, mox subiungit: « Si quis autem peccator est, corpus accipiet aeternum perpetiendae peccatorum poenae capax, ut in aeternum igne combustus nunquam absumatur. » *S. Gregorius Naz.* (11) inquit de damnatis: « Hos autem simul cum aliis, vel potius ante alia istud excruciabit, quod a Deo proiecti sint, atque inustam in conscientia

(1) Cap. 13. (2) Cap. 45. (3) N. 16.
(4) Lib. 11 de Praep. evang., c. 20.
(5) Cap. 5 in Matth. (6) Lib. 7, Inst., c. 5.
(7) Lib. 1, c. 6, et lib. 6, c. 4, et lib. de ira Dei, c. 21.

(8) Tom. 2, oper. novae edit. syr-cal. p. 354.
(9) In Epist. 44. (10) Catech. 18, n. 19.
(11) Orat. 16 (al. 15), n. 9.

sempiternae ignominiae notam gerant. *S. Gregorius Nyss.* in Orat. adversus eos, qui castigationem aegre ferunt, ita loquitur: « Misera (anima) tum suae se temeritatis vehementer accusans, lugensque ac plorans et gemens in locum quemdam tristem tanquam angulum abiecta permanebit, luctu nunquam finituro, ac inconsolabili in aeternum poenas luens. » Orat. 1 de pauperibus amandis ait: « Denique pro suis quemque meritis ornatum cerno. Illis, qui boni, benignique fuerint, atque optime vitam egerint, summa et perpetua quies tribuitur in regno coelesti; inhumanis autem et improbis supplicium ignis, idque sempiternum. » Et Orat. 5 de beatitud. exclamat: « Quis extinguet flammam? quis avertet vermem nunquam morientem? » *S. Epiphanius* in Epist. ad Ioan. Hierosolym. de Origene loquens dicit: « Illud quoque, quod asserere nititur, doleamne, an rideam, nescio. Doctor egregius audet docere, diabolum id rursus futurum esse, quod fuerat, et ad eandem rediturum dignitatem, et conscensurum regnum coelorum. Proh nefas! Quis tam vecors et stolidus, ut hoc recipiat, quod S. Ioan. Baptista et Petrus et Ioannes Apost... cohaeredes sint diaboli in regnum coelorum? » — *S. Chrysostomus* paraen. I ad Theodorum lapsum (1) ait: « Hic tam bona, quam mala finem habent, et quidem celerrimum; illic vero (in altera vita) utraque immortalibus saeculis aequantur; nec dici potest, quantum differant a praesentibus. Etenim cum ignem audis, cave putes, esse hnic igni similem; hic enim, quidquid corripit, devorat et absumit; ille vero, quos semel apprehendit, perpetuo comburit, nec unquam desistit, ideoque inextinguibilis dicitur. Siquidem etiam peccatores oportet induere immortalitatem non ad honorem, sed ut perpetuum sit illius supplicii viaticum. » *S. Ambrosius* lib. 2 de Fide, cap. 4, alloquens Manichaeum inquit: « Tu te a diabolo creatum, Manichaee, arbitraris. Ad illius ergo festina sedem, ubi non restinguitur eius incendium, nec unquam poena moritur. » Et tract. in Symb. Apost. (2) ait: « Resurgent corpora nostra aut ad gloriam, aut ad poenam in aeternum mansura. » *S. Hieronymus* (3) expendens illa verba: *Dilatavit infernus animam suam*, inter caetera ait: « Qui saeculi deliciis occupati sunt, nec respicientes opera Dei... detrahentur in gehennam, ibique aeternis cruciatibus deputati, potentiam et superbiam miseria cernent, et humilitate mutari. » Constat porro, S. Doctorem erroribus Origenis se strenue opposuisse. Idem praestitit *S. Augustinus*, praecipue in lib. 21 de Civit. Dei, ubi (4) dicit: « Quod de sempiterno supplicio damnatorum per suum Prophetam Deus dixit, fiet, omnino fiet; vermis eorum non morietur, et ignis non extinguetur. » Et in lib. ad Orosium contra Priscill. et Origen. n. 7 ait: « Qualiscunque poena significata sit nomine vermis, atque ignis, certe, si non morietur, nec extinguetur, sine fine praedicta est: nec aliud agebat Propheta, cum hoc diceret, nisi ut eam sine fine praedicaret. » *S. Cyrillus Alex.* in Orat. de exitu animae late describens locum inferni corporeum et tenebrosum, subinngit: « Qualis est gehenna ignis inextincti, urentis, neque lucentis!... Mihi amarulentam timeo gehennam, quippe interminatam. » *S. Leo M.* (5) exclamat: « Quis

(1) N. 9 et 10.
(2) Cap. 28.
(3) In cap. 5 Isaiae.
(4) Cap. 9, n. 1.
(5) Serm. 4 de Collec., cap. 3.

istam sortem aeternorum cruciatuum non paveseat? Quis mala nunquam finienda non timeat?» *S. Petrus Chrysologus* (1) ait: « Post resurrectionem nec bonorum finis est, nec malorum. » *S. Fulgentius* de fide ad Petrum, c. 43 dicit: « Firmissime tene, et nullatenus dubites..... quod Christus... quando per iudicium iustum segregabit iustos ab iniustis... bonos constituet a dextris, malos a sinistris, et ex eius ore iusti, aeternique iudicii sempiterna, atque incommutabili prolata sententia, iniqui omnes *ibunt in combustionem aeternam, iusti autem in vitam aeternam:* iniqui semper arsuri cum diabolo, iusti autem regnaturi sine fine cum Christo. » *S. Gregorius M.* (2) scribit: « Sicut finis non est gaudio bonorum, ita finis non erit tormento malorum. » *S. Bernardus* lib. 1 de anima ad Ugonem scribit: « Procul a beata Paradisi patria exulati cruciabuntur in gehenna perpetua, nunquam lucem visuri, nunquam refrigerium adepturi, sed per millia millium annorum in inferno cruciandi, nec inde unquam liberandi, ubi neque qui torquet, aliquando fatigatur, nec qui torquetur, aliquando moritur etc. »

2. *Ex Conciliis* quoque poenarum infernalium aeternitas confirmatur. Antiquam enim, et perpetuam fuisse de hoc dogmate traditionem Ecclesiae, liquet ex damnatione *Origenis*. Haec primum facta est a *Theophilo* Patr. Alex. in synodo habita an. 400. Inter alios errores in hac synodo damnatos hic recensetur in Epistola synodica, « quod Christi regnum finietur aliquando, et diabolus cunctis peccatorum sordibus liberatus aequo honore decorabitur, et cum Christo subiicietur. » Porro *Eulogius* Patr. Hieros. habita Episcoporum suorum synodo, respondit *Theophilo* « se, suosque nunquam audivisse docentes, quod Christi regnum aliquando sit terminandum... et quod diabolus cunctis peccatorum vitiis liberatus, dignitatem obtineat, quam habuit, antequam caderet... Qui enim ita credunt, ituri sunt in tenebras, quae praeparatae sunt diabolo et angelis eius. » Nec solum ab Episcopis Palestinae, sed etiam ab aliis non paucis, imo ab ipso Anastasio Romano Pontifice damnatio Origenis acceptata et confirmata fuit; ex quo constat, qualis fuit iam saeculo IV labente hac de re fidelium doctrina, et Ecclesiae traditio. Solemnior postea Origenis proscriptio facta est in Synodo oecumenica V an. 553, in qua anathema inflictum est Origeniano errori, ita se habenti: *Temporanea esse daemonum et impiorum hominum tormenta, finemque ea tempore aliquo habitura, atque impios ac daemones in priorem suum statum restitutum iri.* Damnatio huius erroris legitur in *Nicephoro Callist.* (3). Etiam *Iustinianus Imp.* in celebri sua Epist. ad Mennam postremo anathematismo ita definit: « Si quis dicit vel sentit, temporariam esse daemonum, vel impiorum hominum punitionem, finemque aliquo tempore hanc habituram, nimirum restitutionem futuram daemonum, vel impiorum hominum, anathema sit. » Hoc autem Iustiniani decretum fuisse a Rom. Pontifice, caeterisque Patriarchis approbatum, testes sunt *Liberatus* Diaconus Carthag. (4), et *Cassiodorus* (5). *Concilium Nicaenum II*, gen. VII, approbavit eandem condemnationem, act. I dicens: *Sanctae, ve-*

(1) Serm. 60 (4a de Symb. Apost.).
(2) Lib. 4 Dialog., c. 44.
(3) Lib. 17 hist. eccl., c. 28.
(4) In Breviar., c. 23.
(5) Lib. 1 div. instit. c. 1.

nerabilis quintae Synodi, quae Constantinopoli congregata est, communi et universali submissi sunt anathemati Origenes et Theodorus Mopsuestiae... de eo videlicet... quod de restitutione in statum pristinum fatebantur, consentientibus quatuor Patriarchis. Concilio Lateranense IV, cap. 1 in professione fidei haec habet: *Omnes cum suis resurgent corporibus... ut recipiant secundum opera sua sive bona fuerint, sive mala, isti cum diabolo poenam perpetuam, et illi cum Christo gloriam sempiternam.*

3. Ecclesia fidem suam profitetur in *Symbolo Athanasiano*, quod ita concluditur: *Qui bona egerunt, ibunt in vitam aeternam, qui vero mala, in ignem aeternum. Haec est fides catholica, quam nisi quisque fideliter firmiterque crediderit, salvus esse non poterit.* Hanc fidem iam habuisse primorum saeculorum Christianos ostendunt genuina martyrum acta (apud Ruinart). *S. Iulius M.* Praesidi suadenti, ut Diis immolaret, infracto animo respondit: « Non facio, quae desideras, neque incurram peccatum et poenam perpetuam. » Et postea: « Qui Deum confessus fuerit, habebit vitam aeternam; qui autem negaverit, habebit poenam perpetuam. » In passione *S. Felicitatis* et filiorum eius, pia mater tyranno dixit: « Vivent filii mei, si non sacrificaverint idolis: si vero tantum scelus admiserint, in aeternum ibunt interitum. » Et *Sylvanus* filiorum quartus ait: « Nos, si transitorium timuerimus interitum, aeternum incurremus supplicium... adorantes enim daemonia cum ipsis in interitu erunt, et in incendio sempiterno. » *S. Maximus* Proconsuli tormenta minitanti respondit: « Haec non sunt tormenta, quae pro nomine D. N. I. Christi inferuntur, sed sunt unctiones. Si enim recessero a Domini mei praeceptis, quibus sum de Evangelio eius eruditus, vera et perpetua mihi manebunt tormenta. » In Actis *Ss. Mm. Claudii* et *Asterii* etc., prior, cum ungulis laniaretur, dixit: « Tormentis mihi non poteris nocere, animae autem tuae ignem inextinguibilem providisti; » ibid. *S. Domnina* inquit: « Ne in ignem aeternum incidam et tormenta perpetua, Deum colo et Christum eius; » et *S. Theonilla:* « Ego ignem aeternum timeo, qui potest corpus et animam perdere. » *S. Victor*, qui circa annum 300 martyrium subiit, ante tribunal crudelis iudicis grandi voce profitebatur « Non tormenta, sed refrigeria recte dici, quae cruciatus aeternos extinguunt: » ac postea socios ad tolerantiam suppliciorum adhortans dicebat: « Momentanea ferte supplicia, ut triumphaliter superare possitis aeterna. » *S. Patritius M.* ita Proconsulem allocutus est: « Deus geminas sedes apparavit, aliarumque alteram sempiterna illustrem luce faciens omnibus, iisque exquisitissimis bonis cumulavit; alteram vero perpetuis tenebris, et nunquam finiendae castigationis igne velut sempiterno supplicio implevit, ut qui vivendi licentia eius iras commeruissent, in tenebras ad omne supplicium, et sempiternos cruciatus deturbarentur. » Similia leguntur in Actis aliorum Ss. martyrum, ex. gr., *Petri Balsami, Agapes, Chioniae, Irenis, Tarochi et Probi, Simeonis et sociorum, Luciani et Marciani, S. Afrae, S. Basilii Ancyrani* et aliorum. Denique in dogmate de aeternitate poenarum cum Ecclesia catholica consentit etiam Ecclesia graeca schismatica, et ipsi etiam protestantium antesignani, *Lutherus, Zuinglius, Calvinus* etc., illud retinuerunt.

Nota. Argumento Traditionis opponitur auctoritas nonnullorum Patrum, qui, ut sentiunt *Grotius*, *Huetius* et *Petavius*, docuerunt, si non ipsos daemones, saltem homines damnatos aliquando ex inferno liberari. Sed quoad hanc difficultatem ex Patribus petitam attinet, observandum est *primo*, quod unius vel alterius Patris auctoritas infirmare nullo modo possit argumentum ex communi caeterorum Patrum consensu, et constanti, ac perpetua Ecclesiae traditione et fide deductum; *secundo*, quod loca Patrum obscuriora, quae nobis obiiciuntur, declaranda sint per testimonia apertiora, quae a nobis iam adducta sunt; *tertio*, quod Patres, dum poenas peccatorum aliquando finiendas dicunt, hincinde loquantur de igne purgatorii, vel de tribulationibus huius vitae, quas etiam poenas peccatorum nominant, et cum igne comparant; *quarto*, quod nonnullorum Patrum scripta ab Origenistis corrupta fuerint: et *quinto*, quod Patres, si pravi quidpiam scriptis suis ex Origenis lectione intexerunt, illud, ut dicit *Petavius* (1) identidem emendaverint; ipse enim *Origenes* videtur suam mutasse sententiam Hom. 7 in Exod. n. 6 dicens: « Audi de peccatoribus, et iis, qui praesens saeculum diligunt, quae sit Prophetae sententia: *Vermis*, inquit, *eorum non moritur, et ignis eorum non extinguitur*. Isti sunt vermes, quos generat caeca divitiarum cupiditas. » Porro si avarorum, caeterorumque peccatorum vermis iuxta Origenem non moritur, neque ignis extinguitur, poena debet esse perpetua (2). His praenotatis facile obiectiones refelluntur.

Obi. I. *S. Iustinus M*. in Dialogo c. Tryphone (3) animas impiorum puniri dicit, « quamdiu eas esse et puniri Deus voluerit. » Similiter *S. Irenaeus* (4) asserit, animas non secus ac alias res perseverare, « quoadusque eas Deus et esse et perseverare voluerit. » Ambo igitur poenam impiorum non aeternam putarunt, sed a beneplacito Dei dependentem.

Resp. *S. Iustinus* loquitur de animarum immortalitate, quam non a se, sed a Deo habent. Docet proinde animas semper subsistere, quia Deus illas immortales condidit: ex quo sequitur, animas impiorum in aeternum cruciari, quia Deus vult aeternam impiorum poenam. Hoc tamen ibi noluit liquidius exprimere, quia de hoc non erat cum Tryphone disputatio, sed dilucide id exposuit in locis supracitatis. Imo hoc ipso in loco nobis obiecto inquit: « Non tamen perire dico ullas animas; vere enim in lucro id esset improbis: » quomodo autem improbis prodesset, eorum animas perire, si *Iustinus* existimasset, eos tandem a cruciatibus liberandos? Puniuntur certe improbi « quamdiu eos esse et puniri Deus voluerit, » nempe in sempiternum; ita enim est voluntas Dei. Nam alibi saepissime id asserit, ut in eodem Dialogo (5) Iudaeos hortatur, ut in Christum credant, « ne aeterno igne ab eo damnentur; » et (6) mittendos dicit impios « in condemnationem ignis perpetuo cruciandos. » Imo in Apol. 2, quae est ad senatum (7), eos data opera confutat, qui « strepitus inanes esse, ac terricula, quae de impiorum cruciatibus in igne aeterno » a Christianis dicuntur. Neque dubitare fas est de orthodoxa *S. Irenaei* doctrina, quae manifeste elucet ex citatis, et multis aliis locis. Cum autem docet, animas hominum perseverare, « quo-

(1) Lib. 3 de Angel., c. 8, n. 10.
(2) Cf. Huet. lib. 2, Origen. q. 11, § 23.

(3) N. 5. (4) Lib. 2, cap. 64.
(5) N. 35. (6) N. 45. (7) N. 9.

adusque eas Deus esse et perseverare voluerit, » id solum vult, animas nostras, ut caetera omnia, non habere *ex se ipsis* aeternitatem, ut habet Deus, qui cum nullum habuerit principium, sed a seipso semper fuerit, nulla vi aut potentia destrui potest; anima vero, ut creata fuit a Deo, ita ab eodem destrui potest et in nihilum redigi, quod tamen Deus non vult, qui eam immortalem constituit; adeoque ab eius voluntate pendet, ut in aeternum duret. Imo (1) S. Pater ex hac ipsa omnipotenti et immutabili Dei voluntate infert, animas impiorum neque ex inferno liberari, neque in nihilum redigi posse, quia cum Deus animas a se creatas subsistere semper et in aeternum permanere decreverit, consequens est, ut destrui aut annihilari non possint, cum omnipotentem Dei voluntatem nihil frustrari valeat.

Obi. II. *S. Gregorius Nyss.* lib. de anima et resur. ex verbis I Cor. XV: *Erit Deus omnia in omnibus*, eruit, nequitiam et vitium aliquando in rerum natura prorsus defutura, « ac daemones post longos saeculorum anfractus dominationem Christi unanimiter agnituros esse. » Et in Orat. Catech. (2) docet, « post longos temporis circuitus auferendum e natura malum, hominem a malitia liberandum, ipsumque malitiae inventorem (diabolum) sanandum, ut omnibus in pristinum statum restitutis, una voce creatura omnis gratias agat: » quibus verbis aeternitas poenarum aperte negatur.

Resp. Negari non potest, haec et quaedam alia Origenianam haeresin sapere; negatur tamen, haec ex purissimo et orthodoxo Nysseni calamo excidisse, cum manifeste constet, ea fuisse adulterina manu assuta. Nam *primo*, S. *Germanus* Patr. CPtanus contendit, « Gregorium Nyssae Episcopum, eiusque scripta ab Origenis errore esse immunia, » ut refert *Photius* in Biblioth. Cod. 233. Etenim subdit Photius ibidem, « quibus delirium illud placet, daemonibus et hominibus in aeternam poenam coniectis liberationem inde expectandam; illi (quod virum doctrina singularem, et eloquentia insignem cum agnoscerent, claramque sanctitatis existimationem per omnium ora decantatam viderent) aggressi sunt claris et salutaribus eius scriptis obscura ac perniciosa origeniani somnii venena admiscere, virtutique hominis et doctrinae celebri haereticam occulte amentiam subiicere etc. » Et inferius idem *Photius* addit: « ~~Libri autem~~, quos insidiis excipere haeretici moliti sunt, et quos *Germanus* veritatis propugnator primarius a latronum insultu sine noxa servavit, sunt *Dialogus ad Macrinam sororem de anima*, et *liber catecheticus*, et ille, qui *de perfecta vita* rationem continet. » *Secundo*, *Nicephorus Callist.* (3) eadem ratione vindicias *S. Gregorii* egit, asserens, origenianos errores fuisse in eiusdem lib. de anima intrusos. *Tertio* non tantam *S. Gregorius Nyss.* obtinuisset apud Veteres existimationem, si in tam putidos errores fuisset prolapsus, quos Ecclesia universa exsecrabatur. *Iustinianus Augustus* eius auctoritate contra Origenem usus est, et Synodus V oecumenica eum inter Patres et Doctores Ecclesiae laudavit, quos sequi se velle professa est; itane vero, si origeniano luto ab omnibus exsecrato adhaesisset? — *Quarto* demum in operibus genuinis *S. Gregorii Nyss.* sat luculenta testimonia habemus, quae orthodoxam S. Patris fidem de aeternitate

(1) Lib. 5. (2) C. 26.

(3) Lib. 11 hist. eccl., c. 19.

poenarum contestantur. Talia testimonia supra citavimus: ulterius vero in Ps. VI de octava, ante oculos ponit, « terribilia supplicia, gehennam illam, et tenebrosum ignem, et conscientiae vermem — nunquam morientem, qui animas semper pudore sugillat: » in Orat. ad eos, qui durius alios iudicant, loquitur de igne, « qui aeternum comburit, et nullum unquam refrigerium admittit: » idem docet in Orat. catech. cap. 40. Quis iam dicet, tam doctum et sanctum Patrem sibimetipsi turpiter contradixisse?

Obi. III. *S. Gregorius Naz.* Orat. 39 (al. 30) in S. Lumina n. 16, novatianis minatur supplicia post mortem, sed purgatoria tantum, non aeterna; ait enim: « Forte illic igne baptizabuntur, ultimo baptismo, qui laboriosior est et longior, quique materiam ceu foenum depascitur, et omnis malitiae levitatem consumit. » Et Orat. 40 in S. Baptisma n. 36, duo ignium genera distinguit, alterum purgatorium, quod, « materiae ac malae affectionis consumendae vim habet » alterum minime purgatorium, sed poenale et sempiternum, quo utrum homines perpetuo torquendi sint, sub dubio relinquit; dicit enim: « Est ignis non purgans, sed scelerum vindex, sive sodomiticus ille, quem sulphure et procella permixtum Deus in peccatores omnes fundit; sive ille, qui diabolo eiusque angelis paratus est, sive etiam ille, qui ante faciem Domini procedit, et in circuitu inimicos eius inflammat, sive denique ille his omnibus formidabilior, qui cum insomni illo verme coniunctus est, nec unquam extinguitur, verum in sceleratorum hominum poenam perennis est et sempiternus. Hi enim omnes eam vim habent, ut perdant ac deleant, nisi tamen hoc quoque loco quispiam ignem mitiorem, et ut Deo vindice dignum est, intelligendum putet. »

Resp. Natalis Alex. (1) dicit: « *S. Gregorium* in priori loco improprie et obscure locutum esse, et per baptismum ignis postremum et diuturniorem intellexisse ignis sempiterni supplicia, qui terrenam et crassam materiam tanquam foenum comedit, hoc est, crassis et obscoenis corporis voluptatibus servientes exurit, atque homines peccato leves et aridos ita excruciat, ut tamen non absumat, ut explicat *Nicetas* in suis ad illam orationem commentariis. » Ex eo autem, quod S. Doctor poenam dicat *diuturniorem*, non negatur eius aeternitas, quia quod aeternum est, merito etiam diuturnum vocatur. Alii autem putant, S. Gregorium in ea sententia fuisse, quod error novatianorum eiusmodi non sit, ut propter illum omnino certo salute aeterna privandi forent, quod et *S. Basilius* sensisse videtur, dum in Epistola 1 ad Amphiloch. eos dissidentes ab Ecclesia facit; « Propter medicabiles quaestiones: » et ideo verba S. Gregorii de igne purgatorii intelligenda sunt. Ad posteriorem locum respondet idem Natal.: « In Orat. 40 poenarum tartarearum aeternitatem diserte adstruit his verbis: *Omnibus his formidabilior est ignis, qui cum insomni illo verme coniunctus est, nec unquam extinguitur, verum in sceleratorum hominum poenam perennis ac sempiternus est.* Quod autem addit: *Nisi quispiam ignem mitius, atque ut Deo vindice dignum est, intelligendum putet:* non refertur ad aeternitatem supplicii, quasi arbitrarium sit asserere, poenas damnatorum finiendas, nec adeo acerbas esse, ut in perpetuum durent: sed ad poenae magnitudinem et intensio-

(1) Saec. 3. Diss. 27.

nem referendum est, quam si quis nostrorum atrocitati scelerum non adaequari contendat, sed mitiorem intelligi velit, quam criminum immanis magnitudo mereatur, quia Deus vindex iustam poenam misericordia et lenitate temperare solet, *S. Gregorium Naz.* repugnantem non habebit. » Sed *Cl. Patuzzi* l. 3 de futuro impiorum statu (1) de eadem additione ait: « Nihil porro vetat, quin illud *hoc* etc. non quidem ad omnes (quatuor ignium poenalium) species referri dicamus, sed divisim ad aliquas nempe earum, ut sit sensus: Hi omnes ignes non sunt a Deo inflicti propter purgationem, sed propter punitionem; nisi malit quispiam dicere, non omnes ad puniendum duntaxat fuisse ordinatos, sed aliquos etiam ad purgandum, cum improbabile non sit, aliquos ex sodomitis ad conspectum et sensum horrendi ignis coelitus immissi poenitentiam egisse, et quosdam etiam ex illo igne, qui praecedet adventum Domini, convertendos esse. » Caeterum S. Doctorem orthodoxe sensisse, patet ex loco iam citato, et ex aliis locis inferius adlegandis.

Obi. IV. *S. Ambrosius* (2) in Ps. CXVIII, inquit: « Differtur diaboli iudicium, ut sit semper in poenis reus, semper improbitatis suae innexus catenae conscientiae suae, ut in perpetuum subeat ipse iudicium. » Ab hac autem perenni diaboli poena distinguit illam hominum; nam paulo ante dixerat: « Diabolus et ministri eius cum hominibus non flagellabuntur. Separata est poena, ubi distat et culpa. » Quo posito discrimine subiungit: « Ideo dives ille in Evangelio, licet peccator, poenalibus urgetur aerumnis, ut citius possit evadere. » Ergo S. Doctor aeternas non credidit hominum peccatorum poenas, quia asseruit, etiam divitem Epulonem, in inferno sepultum, posse ex isto evadere.

Resp. Locus iste obscurus est, sed ex contextu clarior redditur: exponit enim S. Doctor verba Psalmi: *Iudica iudicium meum, et libera me*, et primo dicit, iustos et innocentes non habere causam timendi, daemones autem perpetuum subire iudicium, et perennem sustinere poenam, a qua evadere non possunt: postea ab his distinguit homines viatores, qui culpas contraxerunt, sed per poenales huius vitae aerumnas emendari, et a suppliciis alterius vitae liberari possunt; « quos enim, ait S. Pater ibid., Deus miseretur, cito castigat, ut non diutius afficiantur futuri exspectatione iudicii. » Manifestum igitur est, comparationem iustitui a *S. Ambrosio* inter diabolum, cui poenitentiae locus non datur, et inter homines viatores, qui resipiscere et a culpis ac poenis liberari possunt; unde mirum non est, quod affirmet, diversam esse horum a diabolo sortem et punitionem. In exemplo autem adnexo non loquitur de divite Epulone, qui *sepultus est in inferno*, sed de illo divite, qui Luc. XII, 16 etc. describitur, quem monitione divina (v. 20) (in qua *stultus*, non autem impius vocatur) emendatum, aut temporali poena purgatum credidit. Epulonem enim aeterno igni damnatum esse, pro certo habet *S. Ambrosius* in eundem Ps. CXVIII (3) inquiens: « Alius iste est ignis, quo exuruntur peccata non voluntaria, sed fortuita, quem paravit servulis suis Iesus, ut eos ab ista commoratione, quae permixta est mortuis, emundet: alius ille ignis, quem deputavit diabolo et angelis eius, de quo dicit: *Intrate in*

(1) Cap. 17, n. 24. (2) Serm. 20, n. 23.

(3) Serm. 3, n. 17.

ignem aeternum, quo ille dives ardebat, qui stillari sibi de Lazari digito poscebat humorem. » Et in cap. XVI Lucae ait: « Non otiose bic divitem Dominus perfunctum deliciis saecularibus in *perpetuae* famis apud inferos constitutum significavit aerumna. » Caeterum orthodoxam *S. Ambrosii* fidem ostendunt testimonia iam citata, quibus addi queunt verba, quae habet in fine citati Serm. (1): « Scientes igitur, in aeternum mansura iudicia omnia iustitiae Dei, caveamus, ne opera nostra displiceant, et in aeternum incipismus subire iudicium. »

Obi. V. *S. Hieronymus* Comment. in Isa. ipsemet argumenta affert, quibus probatur, daemonum et hominum damnatorum poenas aliquando finiri, et in fine dicit, Deum solum nosse « quomodo, aut quamdiu debeat iudicare. » Et in Dial. contra Pelag. (2) ait: « Si Origenes omnes rationabiles creaturas dicit non esse perdendas, et diabolo tribuit poenitentiam, quid ad nos, qui et diabolum et satellites eius, omnesque impios et praevaricatores dicimus perire perpetuo; et Christianos, si in peccato praeventi fuerint, salvandos esse post poenas? » ergo saltem Christianos damnatos aliquando liberandos esse putavit.

Resp. S. Doctor in cit. Comment. non suam mentem exprimit, sed aliorum opiniones, quas commentatoris officio refert, quin easdem probet ex ipsa locutione in tertia aliorum persona, ait enim: « Porro qui volunt, supplicia aliquando finiri... his utuntur testimoniis etc. » Hinc lib. 1 c. Ruffinum ipse testatur, « se in commentariis, ut se habet lex et consuetudo commentariorum, multa ex aliorum sententia non approbando, sed referendo tantum dixisse. » Dicit autem, Deum solum nosse, quomodo, aut quamdiu debeat iudicare, quia varia distinguit peccatorum genera; subdit enim: « Sicut diaboli, et omnium negatorum, atque impiorum, qui dixerunt in corde suo: *Non est Deus*, credimus aeterna tormenta, sic peccatorum atque impiorum, et tamen Christianorum, quorum opera in igne probanda sunt atque purganda, moderatam arbitramur, et mixtam clementiae sententiam Iudicis: » quod de iis Christianis intelligendum est, quos scelerum suorum ante mortem poenituerint, non autem de iam damnatis, quibus locus poenitendi non datur. In secundo loco obiecto similiter loquitur *S. Hieronymus* de Christianis, qui venialibus peccatis maculati in ignem proiiciuntur, sed « salvandi tamen post poenas, » scilicet purgatorias. Sane ibi S. Doctor Christianos in peccato praeventos distinguit ab impiis et praevaricatoribus, et hos dicit perire perpetuo una cum diabolo et satellitibus eius; supponit ergo eos in tali peccato esse praeventos, quod non sit praevaricatio legis, tale autem peccatum non est nisi veniale: quod discrimen ibidem fusius declarat iniquos et peccatores ab impiis distinguens (Cf. *Cl. Patuzzi* (3) et *Gazzaniga* (4)).

C. *Dogma de aeternitate poenarum rectae rationi minime adversatur.*

§ 856. Cum poenarum aeternitatis hostes undique se pressos videant gravissimis verbi Dei, tum scripti, tum traditi momentis, causam alio avocare satagunt, ad tribunal scilicet rationis humanae, in quo se victoriam certissime consecuturos confidunt.

(1) Serm. 20 in Ps. 118. (2) N. 28.
(3) Lib. 3 de futuro impior. statu, cap. 11.
(4) Tr. de actibus hum. Diss. 4, cap. 5. Append. de aetern. poen. 221-229.

Clamitant igitur, doctrinam de aeternitate poenarum notionibus repugnare, quas recta ratio, confirmante ipsa Revelatione, de Dei natura eiusque perfectionibus proponit. Argumenta autem adversariorum inania esse, ex solutione obiectionum patebit. Interim nos quaedam praemittimus, partim ex auctoritate, partim ex ipsa ratione deducta, quibus ostenditur, aeternitatem poenarum non solum rationi non repugnare, sed ab ea convenientissimam agnosci.

1. Cum Deus ad nos loquatur per revelationem et rationem, et sibi, ut summa Veritas, contradicere non possit, necessario sequitur, ea, quae a Deo revelata sunt, rationi minime repugnare. Sed iam probatum est, aeternitatem poenarum infernalium a Deo esse revelatam: ex quo recte concluditur, hanc poenarum aeternitatem rationi minime repugnare. Extiterunt sane in Ecclesia Christi Patres, Doctores et theologi, ingenio, doctrina et pietate praestantissimi, imo et philosophi, acutissimo ratiocinio utentes, qui dogma de poenarum infernalium aeternitate propter auctoritatem Dei revelantis firma fide receperunt, et nullam repugnantiam in eo invenerunt. Quis tot viris doctissimis et piissimis prudentiorem se, et sagaciorem reputabit, ut doctrinam, quam illi receperunt et approbarunt, veluti contradictoriam et absurdam suggillare non vereatur?

2. Etiam a *Iudaeis*, praecipue vero a duabus inter eos celeberrimis sectis pharisaeorum et essenorum fuisse credita supplicia impiorum aeterna, testatur *Ios. Flavius* (1). Idem senserunt *Aegyptii;* referunt quippe *Tacitus* (2) et *Diodorus* (3), « de inferis eorumque poenis eandem fuisse sententiam apud Aegyptios et Hebraeos. » *Zoroaster* docuit: « Tenebrarum angelus cum suis asseclis in obscurum locum ablegabuntur in aeternum cruciandi; » quam doctrinam *Chaldaei*, *Assyrii* et *Persae* secuti sunt. *Indos* quoque cum suis magistris Brachmanibus aeternitatem poenarum admisisse, testatur *Strabo* (4). Inter *Graecos* eadem fides viguit, unde *Plato* in Phaedonis dialogo de animabus, magnis delictis inquinatis dicit: « Quae insanabilibus se se facinoribus alligarunt, in tartarum absque ulla exitus spe praecipitantur. » Inter *Romanos* eiusdem sententiae testis est *Virgilius*, qui Aeneid. cant. 6 (5) scribit: « Sedet, aeternumque sedebit infelix Theseus, Phlegyasque miserrimus omnes admonet, et magna testatur voce per umbras: Discite iustitiam moniti, et non temnere Divos. » Plures eiusdem sententiae philosophos, poëtas et populos adlegat *Cl. Patuzzi* op. c. (6). Anne hi omnes rectae rationis principia ignorarunt, ut eorundem repugnantiam cum poenarum aeternitate non viderent? Nonne potius ex consensu gentium inferendum est, rationem ipsam poenarum aeternarum aequitatem cognoscere?

3. Clamitant adversarii, aeternitatem poenarum perfectionibus divinis repugnare. Ut autem recte diiudicare possent, quid perfectionibus divinis conveniat, quidve repugnet, easdem perfecte perspicere deberent. Cum autem ratio limitata ens infinitum comprehendere non possit, impossibile pariter est, infinitas Dei perfectiones ab hominibus comprehendi; ac propterea nunquam increduli assertiones suas solide probare valent. His accedit, quod plerique ex falsa aut manca philosophia anthropologi-

(1) Lib. 8 Antiq., cap. 2.
(2) Lib. 5, cap. 5.
(3) Lib. 1.
(4) Lib. 14 Geograph.
(5) V. 618.
(6) Lib. 3, cap. 18.

ens, vel imperfectas de Deo notiones hauriant, quibus Deus cum homine turpiter confunditur, ex quo fit, ut eius actiones ad normam actionum humanarum diiudicentur. Recta autem philosophia docet, Deum esse undequaque ens primum, quo nihil prius, nihil superius cogitari potest (§ 6): non datur ergo lex vel regula, quam Deus sequi teneatur, sed omnia bona, iusta et sancta sunt, non aliunde, nisi quia Deus vult (§ 37 et seq.). Quamnam ergo legem vel regulam invenient adversarii, iuxta quam decreta et actiones Dei diiudicare et carpere queant? — E contra ipsa ratio humana per fidem illustrata ostendere valet, aeternitatem poenarum perfectionibus divinis convenientissimam esse.

4. Legislatores, ut in subditorum regimine prudenter procedant, non solum praecepta imponunt, nec tantum obedientibus praemia promittunt, sed etiam poenas minantur, quibus subditi a praeceptorum transgressione deterreantur. Ipsa igitur ratio cognoscit, etiam sapientiae divinae congruum esse, ut homines per poenas quoque, quas minatur, a legum divinarum transgressione deterreat. Sapientiam autem infinitam decet, ut efficacissimum timoris motivum proponat, et ideo atrocissimas atque aeternas poenas minetur, ut iam alibi(1) ostensum fuit. Poenarum ergo aeternarum comminatio sapientiae divinae convenientissima est. Quod si Deus poenas aeternas solum minaretur, non autem actu infligeret, tum ipsius Veracitas tolleretur, tum comminationis finis non obtineretur, quia poenae intentatae contemnuntur, si cogitare aut sperare licet, quod actu non infligantur. Hinc *S. Gregorius M.* (2) contra eos, qui comminationem poenarum aeternarum factam esse dicebant duntaxat ad peccatores terrendos, dixit: « Si falsa Deus minatus est, ut ab iniustitia corrigeret, etiam falsa pollicitus est, ut ad iustitiam provocaret. Quis hanc eorum vesaniam toleraret, qui conantur adstruere, verum non esse, quod Veritas minata est, et dum satagunt Deum perhibere misericordem, non verentur praedicare fallacem? » — Admittenda igitur est doctrina catholica de aeternitate poenarum, ex qua elucent *sanctitas Dei*, quae peccatum incomprehensibili modo abominatur, *sapientia Dei*, quae poenas aeternas minatur, *omnipotentia Dei*, quae illas infligit, et cui reus nunquam resistere potest, et *veracitas Dei*, cuius verba non praetereunt, transeuntibus coelo et terra.

5. Finis mundi totalis est manifestatio perfectionum divinarum, seu gloria Dei externa (§ 141). Deus autem sicut infinite bonus, ita infinite iustus est. Convenit ergo, ut quamdiu universum existit, tum infinitam suam bonitatem, tum infinitam suam iustitiam manifestet: sed infinitam suam bonitatem manifestat in aeterna electorum remuneratione: conveniens ergo est, ut etiam infinitam suam iustitiam manifestet in aeterna reproborum punitione: ast si poenae non essent aeternae, tempus daretur, in quo Deus iustitiam suam vindicativam nullo modo manifestaret. Hinc *S. Thomas* (3) dicit; « Eadem iustitiae ratione poena peccatis redditur, et bonis actibus praemium: praemium autem virtutis est beatitudo, quae quidem est aeterna: ergo et poena, qua quis a beatitudine excluditur, debet esse aeterna. Hinc est, quod dicitur Matth. XXV: *Ibunt hi in*

(1) § 260, n. 3.

(2) Lib. 24 Mor.

(3) Lib. 3 c. Gentes, c. 141.

supplicium aeternum, iusti autem in vitam aeternam. »

6. Poena aeterna ideo tantum hominibus iniusta videtur, quia naturam seu malitiam peccati mortalis non perspiciunt; unde *S. Augustinus* (1) dicit: « Poena aeterna ideo dura et iniusta sensibus videtur humanis, quia in hac infirmitate moribundorum sensuum deest ille sensus altissimae purissimaeque sapientiae, quo sentiri possit, quantum nefas in illa prima praevaricatione commissum sit. » Ss. Patres vero, et theologi, maximam peccati mortalis malitiam accuratius perpendentes, ex triplici potissimum capite probant, eandem poenam aeternam mereri. *Primo* enim ipsa ratio docet, eo maiorem esse offensae malitiam, quo dignior est persona quae offenditur: sed per peccatum mortale graviter offenditur Deus infinitus: ideo nonnulli concludunt, peccatum mortale habere malitiam infinitam, et mereri poenam infinitam. Quamvis autem id alii negent, quia homo finitus non est capax actus infiniti, omnes tamen admittunt, peccatum mortale habere summam et quidem talem malitiam, quae captum nostrum longe excedit. Unde concludendum est, quod peccatum mortale mereatur summam et quidem talem poenam, quae captum nostrum longe superet, et quoad nostrum concipiendi modum infinita dici possit. Ast, ait *S. Thomas* (2): « Cum non possit esse infinita poena per intensionem, quia creatura non est capax alicuius qualitatis infinitae, requiritur, quod sit saltem duratione infinita. » *Secundo*, graviter peccans derelinquit summum bonum, et adhaeret creaturae; penitus ergo deficit a fine suo, et ita animo comparatus est, ut potius in aeternum velit in peccato vivere, quam Deo coniungi. Cum enim potuisset et debuisset, quamdiu in vivis agebat, per bona opera ad beatam vitam, quae in summo bono posita est, contendere, per prava opera volens libens sese in eum statum proiecit, in quo amissam semel felicitatem recuperare non potest, non aliter, ac si quis se oculis privaret, etiamsi aeternum viveret, aeternum caecus esset. Quis ergo non videt, graviter peccantem mereri tum aeternae felicitatis amissionem, tum poenas, quae cum ista amissione coniunctae sunt? Ita iam argumentatus est *S. Gregorius M.* lib. 34 Mor. (3), scribens: « Iniqui ideo cum fine deliquerunt, quia cum fine vixerunt. Voluissent quippe sine fine vivere, ut sine fine potuissent in iniquitate permanere. Nam magis appetunt peccare, quam vivere: et ideo semper vivere cupiunt, ut nunquam desinant peccare, quum vivunt. Ad districti ergo Iudicis iustitiam pertinet, ut nunquam careant supplicio, quorum mens in hac vita nunquam voluit carere peccato; et ut nullus detur iniquo terminus ultionis, quia quamdiu valuit, habere noluit terminum criminis. » Ad quae *S. Gregorii* verba observat *S. Thomas* l. cit.: « Si obiiciatur, quod quidam peccantes mortaliter, proponunt vitam suam in melius commutare, et ita secundum hoc non essent digni aeterno supplicio, ut videtur: dicendum est secundum quosdam, quod *Gregorius* loquitur de voluntate, quae manifestatur per opus; qui enim in peccatum mortale propria voluntate labitur, se ponit in statu, a quo erui non potest nisi divinitus adiutus: unde ex hoc ipso, quod vult peccare, vult consequenter in peccato manere perpetuo; homo

(1) Lib. 21 de Civ. Dei, c. 12.
(2) In Suppl. q. 99, art. 1.
(3) Cap. 19, n. 36.

enim est spiritus vadens, scilicet in peccatum, et non rediens per sepsum; sicut si aliquis se in foveam proiiceret, unde exire non posset nisi adiutus, posset dici, quod in aeternum ibi manere voluerit, quantumcunque aliud cogitaret: vel potest dici et melius, quod ex hoc ipso, quod mortaliter peccat, finem suum in creatura constituit, et quia ad finem vitae tota vita ordinatur, et vellet perpetuo in peccato manere, si hoc sibi esset impune. » *Tertio*, homo tamdiu iuste punitur, quamdiu culpa in ipso manet: sed culpa nequit deleri nisi per poenitentiam, quae autem post mortem non habet locum, ut mox ostendetur: cum ergo culpa et perversa voluntas maneat in aeternum, necesse est, manere etiam poenam in aeternum (1).

Nota. His praemissis difficile non est obiectiones adversariorum refellere.

Obi. I. Iuxta immutabilem iustitiae legem debet esse inter culpam et poenam proportio, ut scilicet nemo amplius puniatur, quam meritum eius exposcit: atqui nulla est proportio inter culpam momentaneam, aut temporariam, et poenam sempiternam: ergo iniurii Deo sunt, qui tales poenas ab illo inferendas existimant, quae iustitiae et aequitati manifeste adversantur.

Resp. Poena commensurari debet peccato quoad intensionem, seu acerbitatem, non autem quoad extensionem, seu durationem. Deus porro, quamvis nulli legi subiectus, sed supremus omnium legum auctor, et iustitiae fons sit, proportionem tamen observat inter peccatum et intensionem poenae, id est, quo graviora sunt peccata, eo graviora infligit supplicia, ut § 762 probatum fuit. Proportionem autem inter peccatum et poenae durationem iustitia nullatenus exigit, quod praeclare ostendit *S. Thomas* (2) dicens: « Sicut enim *Augustinus* dicit (3), in nullo iudicio requiritur, ut poena adaequetur culpae secundum durationem. Non enim, quia adulterium, vel homicidium in momento committitur, propter hoc momentanea poena punitur, sed quandoque quidem perpetuo carcere, vel exilio, quandoque etiam morte; in qua non consideratur occisionis mora, sed potius quod *in perpetuum* auferatur a societate viventium, et sic repraesentet suo modo aeternitatem poenae inflictae divinitus. » Et in Suppl. (4) adiungit: « Quod poena, quam civitas mundana infligit, perpetua non reputatur, hoc est per accidens, vel in quantum homo perpetuo non manet, vel in quantum etiam ipsa civitas deficit. Unde si homo in perpetuum viveret, in poena exilii, vel servitutis, quae per legem humanam infertur, perpetuo maneret. »

Obi. II. Cum peccata, utcunque gravia et multiplicata, nunquam sint infinita, sequitur, etiam debitum poenae finitum esse, et aliquando extingui posse per *satispassionem*, ut vocant, ad quam non requiritur voluntaria acceptatio poenae, sed mera ipsius tolerantia, ut evincitur ex poenis, quae in delinquentes ab humanis iudicibus inferuntur. Quamquam enim reus aut furti, aut homicidii a prava voluntate non recedat, imo in ea constanter perseveret, et poenam sibi per leges inflictam iniquo animo subeat, non idcirco magis punitur, quam puniri meretur, et solet ille, qui deprehensus in scelere eiusdem statim

(1) Cf. S. Thom. l. c. in fine.
(2) 1 2, q. 87, art. 3 ad 1.
(3) Lib. 21 de Civ. Dei, c. 11.
(4) Q. 99, art. 1.

poeniteat, et illatam poenam libenter sustineat.

Resp. Cl. Perrone hanc obiectionem tollit distinguendo; concedit nempe, per satispassionem debitum extingui, si eius sit naturae, ut possit extingui; negat vero, si sit inextinguibile, et addit (1): « Porro ex dictis patet, nunquam posse per poenam extingui debitum, quod reprobi contraxerunt per suam culpam, quae iugiter perseverat. Cum autem poena a Deo infligatur ad restituendam in pristinum subversam aequalitatem ordinis, quam culpa invexit, evidens est, eiusmodi aequalitatem, seu iustitiae reparationem aliter induci non posse, nisi tamdiu rebellis creatura deprimatur per poenam, quamdiu adversus Creatorem et ordinem ab eo constitutum insurgit per culpam, et tamdiu puniatur contra suam voluntatem, quamdiu per pravum affectum reluctatur Dei voluntati; cum vero haec salutaris conversio absque gratia, quae tamen ei non datur, fieri nequeat, sequitur, poenam infligendam aeternam fore. Atque hinc negatur paritas deducta ex exemplo humanae iustitiae, cuius officium cum sit, ut politico tantum ordini et quieti prospiciat, nec potest, nec debet totum id removere, quod pravum ac inordinatum est. » Addi potest alia distinctio. Satispassio nempe debitum extinguere potest, si Iudex offensus illam pro plena satisfactione aliquando acceptare teneatur, vel ultro acceptare velit, secus vero nequaquam. Nemo autem dicet, Deum, qui nulli legi subest, aliquando teneri satispassionem damnatorum pro plena satisfactione acceptare: Deum vero nunquam eam acceptare velle, revelatio docet. Ex dictis demum constat, veri nominis *satispassionem* in damnatis nunquam inveniri posse.

Obi. III. **Aeternitas poenarum adversatur** Sapientiae divinae, quae utpote infinita et omnipotens finem sibi praefixum semper assequi debet. Deus vero homines ideo ex nihilo condidit, ut efficerentur tandem aliquando compotes sempiternae illius felicitatis, cuius in corde nostro vehemens, ac necessarium desiderium ac appetitum indidit. Si igitur ad hanc nullo unquam tempore unus etiam homo non perveniret, finem sibi praestitutum Deus vel in illo uno non assequeretur; ac ille vehemens, qui in nobis est, beatitudinis appetitus inanis esset, imo ad hoc tantum illum indidisse Deus censendus esset, ut homines magis magisque torqueret, quod Dei sapientiae et bonitati repugnat.

Resp. Obiectio haec falso laborat supposito, quo statuitur, primarium et absolutum Dei humanum genus creantis finem esse hominum felicitatem; sed qui ita sentit, a vero aberrat, quia finis Dei primarius, totalis et absolutus est ipsius gloria externa; finis autem secundarius et conditionatus est felicitas aeterna, quam homines tunc tantum consequuntur, si conditiones a Deo praescriptas adimpleant (§ 378). Divina ergo Sapientia semper finem primarium, seu totalem assequitur, sive homines salventur, sive damnentur, quia in illis divina bonitas, in his vero iustitia vindicativa manifestatur. Appetitus autem beatitudinis tunc tantum inanis esset, si homines, etiam faciendo quidquid ab ipsis per gratiam exigitur, ad beatitudinem non pervenirent; minime vero, si eam reipsa assequuntur, recte iis praesidiis utendo. Desiderium enim beatitudinis, quod Deus nobis indidit, nos excitare debet, ut virtutem sectemur, per quam solam ad illud desiderium explen-

(1) Cap. 6, art. 3, n. 799.

dum aliquando pervenitur, cum huius desiderii complementum pendeat a conditione, quae a nobis cum divinae gratiae ope ponenda est. Qui autem praescriptam conditionem in hac vita ponere negligit, sibi ipsi adscribere debet, si per eundem beatitudinis appetitum in altera vita torqnetur.

Obi. IV. Sapientiae adversantur poenae, quae sine ulla utilitate inferuntur. Tales autem sunt poenae aeternae, quae sunt omnino inutiles, tum ipsis damnatis, ad quorum correctionem easdem non infligi dicitur; tum aliis quia post extremum iudicii diem nullus amplius erit, qui poenarum timore a peccatis coërcendus sit: ergo si hae poenae in aeternum durare dicantur, non alia de causa durabunt, nisi quia Deus in iis delectatur, quod crudele est.

Resp. Poenae aeternae perpetuo manifestant infinitam Dei iustitiam, ac proinde, quia finem primarium et totalem promovent, Sapientiae congruae sunt. *S. Thomas* in Suppl. (1) duplicem profert causam, ob quam poenas aeternas in statu aeternitatis minime inutiles fore ostendit, dicens: « Sunt enim utiles ad duo: *primo* ad hoc, quo in iis divina iustitia conservetur, quae est Deo accepta propter seipsam; unde *Gregorius* (2) dicit: Omnipotens Deus, quia pius est, miserorum cruciatu non pascitur; quia autem iustus est, ab iniquorum ultione in perpetuum non sedatur. *Secundo,* ad hoc sunt utiles, ut de iis electi gaudeant, dum in iis Dei iustitiam contemplantur, et dum se eas evasisse cognoscunt; unde Ps. LVII, 11 dicitur: *Laetabitur iustus dum viderit vindictam.* » Addi potest alia utilitas quae in praesenti saeculo habetur, ut nempe maiori metu homines a malo retrahantur. Quid enim homines a peccatis deterrebit, si poenarum aeternarum comminatio id non perficit? — Deus igitur poenas aeternas ad gloriam suam manifestandam, et ad moralitatem promovendam decrevit, atque ideo a crudelitate omnino alienus dicendus est.

Obi. V. Dogma de aeternitate poenarum consistere nequit cum divina bonitate, clementia et misericordia. Bonitas enim sive misericordia est compassio alienae calamitatis, et ad eam revelandam impellit. Clementia vero est quaedam animi lenitas in poenis irrogandis, movetque ad eas minuendas aut sublevandas. Tantum porro abest, ut cum iis virtutibus componantur poenae aeternae, ut potius Deum ipsarum auctorem saevum atque crudelem exhibeant. Etenim, ut inquit *Bayle*, nemo posset a saevitia et crudelitatis nota principem eximere, qui hominem mortis reum lento igne comburi iuberet, quo diutius cruciaretur, et nemo est, qui carnifici non irascatur, si in infligenda mortis poena segnior sit, nec quam citissime potest miserum patientem occidat: pari ergo, imo multo potiori ratione saevitiae accusandus esset Deus, si infelices reprobos supplicio aeterno puniret, et de hoc laetaretur, quod notioni Dei infinite boni aperte repugnat.

Resp. Haec difficultas oritur ex anthropologico conceptu, quo Deus confunditur cum homine. Hic enim legibus subest, et ideo saepe ad benefaciendum et commiserandum tenetur, quod de Deo, Ente primo et independenti dici nequaquam potest. Certe ergo Deus infinite bonus et misericors est (3): sed istae perfectiones ita sunt in Deo, ut illas erga omnes et semper et eadem ratione exercere minime teneatur. Aliud enim est in

(1) Quaest. 99, art. 1 ad 4.

(2) Lib. 4 Dialog. (3) § 50 et 51.

Deo has proprietates, seu dotes inveniri, de quo dubitari nequit; aliud vero est earundem exercitium, et exercitii modus. Siquidem, ut praeclare observat *S. Thomas* (1), ad hoc, ut tum severitas, tum clementia virtutes sint, *secundum rectam rationem esse debent:* hinc cum Deus iam pridem clementiam atque pietatem erga Angelos et homines viatores exercuerit, iuxta consilium sapientiae suae rectissimamque rationem, potest impios, nullum virtutum istarum detrimentum faciendo, in iis cruciatibus perpetuo deserere, in quos ipsi se coniecere, eorumque minime lenire dolores, qui sunt effectus necessarii vitae anteactae, iuxta ea, quae in probationibus dicta sunt. Ad id porro, quod additur, a iustitiae humanae exemplo petitum recte dicitur, illud nimis probare; alioquin, si quid evinceret, sequeretur, neque diu, ut Origeniani contendebant, et plerique ex adversariis nostris ultro contendunt, impios posse poenas dare, sed vix unico temporis momento ipsorum cruciatus absolvi debere. Porro princeps vere crudelitatis notam incurreret, si poenam ex inordinato vindictae appetitu infligeret, et si supplicium delicti mensuram excederet; illam autem notam non incurreret, si poenam delicti mensuram non excedentem ex amore iustitiae inferret. Deus autem, cuius voluntas ipsa iustitia est, in poenis inferendis non solum nunquam praetergreditur mensuram seu modum, quem peccatorum gravitas exposcit, sed neque hunc modum ad amussim attingit; quare receptum est in scholis effatum, Deum punire *citra condignum:* et *S. Thomas* (2) observat: « Deum non delectari in poenis propter ipsas, sed delectari in ordine suae iustitiae quae hoc requirit. » Notandum quoque est, in Deo non esse affectiones et passiones, ut sunt in hominibus, ut probatum est (§ 40). Denique hic recolenda sunt, quae § 52 de nexu misericordiae et iustitiae divinae dicta sunt.

(1) 2 2, q. 157, art. 2 ad 1.

(2) 1 2, q. 87, art. 3 ad 3.

II. *Damnati per poenitentiam ex inferno liberari non possunt.*

§ 857. Recentioribus temporibus praecipue inter Protestantes extiterunt non pauci, qui admiserunt, poenas inferni aeternas esse pro iis, qui in diris quoque cruciatibus non emendantur; asseruerunt autem homines damnatos meliores sensus concipere, et per poenitentiam ex inferno liberari posse. Sed haec doctrina fidei orthodoxae prorsus contraria est; in loco enim damnatorum seu in inferno salutari poenitentiae locum non dari *S. Scriptura* et *Traditio* docent, quibus etiam sana ratio suffragatur.

1. *In S. Scriptura* locus classicus legitur Luc. XVI, 26, ubi Lazarus in sinu Abrahae, et dives Epulo in inferno exhibetur: huic autem Abraham dixit: *Fili, recordare, quia recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala: nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris. Et in his omnibus inter nos et vos chaos magnum firmatum est, ut hi, qui volunt hinc transire ad vos, non possint, neque inde huc transmeare.* Non solum antiquiores, sed etiam recentiores interpretes, ut *Schnappinger*, *Rosemiller* etc. fatentur, his verbis tum Beatorum, tum damnatorum statum immutabilem declarari. Neque argumenti vis minuitur, si dicatur, Christum non historiam, sed parabolam proposuisse. Nam etiam parabolae ad docendum proferuntur, et dubitare nullatenus licet, vera esse verba,

quae ipse Filius Dei in os posuit Abrahamo, omnium credentium patri. Crescit argumentum, si perpendantur poenitentiae et caritatis sensus, quos erga fratres suos damnatus epulo habuit, et qui tamen ipsi non profuerunt. Hoc unum exemplum sole clarius ostendit, per poenitentiam neminem ex inferno liberari posse. Hoc idem probant S. Scripturae testimonia, § 478 citata, quibus ostenditur, ex ipsa Dei ordinatione tempus merendi cum hac vita desinere: si enim tempus merendi desiit, etiam tempus salutarem poenitentiam agendi cessavit. Hisce autem locis sequentia addi possunt Psalm. LXXXVII, 12 etc. dicitur: *Numquid narrabit aliquis in sepulcro misericordiam tuam, et veritatem tuam in perditione? Numquid cognoscentur in tenebris mirabilia tua, et iustitia tua in terra oblivionis?* Ps. CXIII, 26: *Non mortui laudabunt te, Domine, neque omnes qui descendunt in infernum;* quibus consonant verba Ezechiae apud Isa.: *Non infernus confitebitur tibi, neque mors laudabit te: non expectabunt, qui descendunt in lacum, veritatem tuam* (1); et Baruch c. II, v. 17: *Vide, quia non mortui, qui sunt in inferno, dabunt honorem et iustificationem Deo, sed anima, quae tristis est*, etc.; quae verba non de corpore, quod iacet in sepulcro, sed de anima intelligenda sunt, cuius est Deum cognoscere, laudare, illi honorem dare etc. S. Scriptura ergo animabus, in statu peccati ad alteram vitam transeuntibus, penitus denegat Dei utilem et salutarem agnitionem, confessionem, laudem et honorem, adeoque actus omnes necessarios, ut convertantur ad Deum. Eccli. XIV, 16 legitur: *Da, et accipe, et iustifica animam tuam: ante obitum operare iustitiam, quia non est apud inferos invenire cibum*, spiritualem videlicet, sive iustitiam et meritum bonorum operum, quibus anima pascitur et vegetatur. Et ib. *Non demoreris in errore impiorum: ante mortem confitere. A mortuo quasi nihil perit confessio* (2): hoc est, noli abduci falsa eorum opinatione, qui putant, se post mortem conversum iri ad Deum, eique laudem et confessionem daturos. Id potius exequere dum vivis in hoc mundo; a mortuo namque perit confessio, nempe laus Dei utilis et meritoria, quae eum ducat, ut ante dixerat, *in partes saeculi sancti*, id est, in consortium beatorum. Matth. XXI, 19, Christus maledictionem tulit in ficum sterilem, bis verbis: *Nunquam ex te fructus nascatur in sempiternum*, significans animam sine bonis operibus ex hac vita exeuntem nunquam in sempiternum bonorum operum fructus esse edituram. Io. c. III, v. 36 Salvator ait: *Qui incredulus est Filio, non videbit vitam, sed, ira Dei manet super illum*, hoc est, non obtinebit unquam misericordiam, aut delicti sui indulgentiam sed *ira Dei* vindicans commissa crimina nunquam ab illo discedet, sed super eum aeternum manebit, id est, « semper eum puniet per totam aeternitatem. » Luc. XIII Christus, cum (v. 24) dixisset: *Contendite intrare per angustam portam, quia multi, dico vobis, quaerent intrare et non poterunt*, v. 25 adiungit: *Cum autem intraverit paterfamilias, et clauserit ostium, incipietis foras stare, et pulsare ostium dicentes: Domine, aperi nobis; et respondens dicet vobis: nescio vos unde sitis* etc.; quam sententiam praeclare exponit *V. Beda* dicens: « Paterfamilias est Christus, qui cum ubique ex divinitate sit, illis iam intus esse dicitur quos in coelo praesens sua

(1) Isa. 38, 18. (2) Eccli. 17, v. 26.

visione laetificat: sed quasi foris est bis, quos in hac peregrinatione certantes occultus adiuvat. Intrabit vero, cum totam Ecclesiam ad sui contemplationem perducet. Claudet ostium, cum reprobis locum poenitentiae tollet, qui foris stantes pulsabunt, id est, a iustis segregati, misericordiam, quam contempserunt, frustra implorabunt. » Huc etiam revocare licet illud Apoc. ubi Angelus dicitur *iurasse per viventem in saecula saeculorum, quia tempus non erit amplius* (1), id est, tempus quidem seu successio momentorum pro beatis et damnatis non cessabit, quia creaturae semper ad distinctionem Creatoris tempori subiectae manent, sed non erit amplius tempus merendi, poenitendi, et salutem suam operandi.

2. *Traditionem* si attendamus, invenimus, semper, ubique et ab omnibus creditum esse, ad merendum requiri statum viatoris, et ideo cum hac vita desinere tempus merendi: cuius traditionis testes aliquos iam § 478, n. 2 adduximus. Cessante autem tempore merendi, cessat etiam tempus salutariter poenitendi, et ideo in inferno salutaris poenitentia peragi non potest. Magno consensu id docent Ss. Patres. *S. Clemens Rom.* (2) scribit: «Poenitentiam agamus, quamdiu in hoc mundo sumus, et poenitendi tempus habemus; nam si ex hac vita migraverimus, neque confessio, neque poenitentia locum habet. » *S. Cyprianus* Epist. ad Demetrian. (3) ait: « Quando isthinc excessum fuerit, nullus iam poenitentiae locus est, nullus satisfactionis effectus. Hic vita aut amittitur, aut tenetur. » Ipse *Origenes* in Ps. XXXVI inquit: « Salvator noster dicit: *Veniet nox, quando nemo potest operari* (4), et hoc dicit de tempore illo, quo unusquisque recipiet poenas. Tunc ergo dicit noctem illam futuram, cum iam nemo potest operari aliquid; sed unusquisque tunc pascitur ex operibus suis, quae hic positus operatus est. » *S. Ambrosius* l. de bono mortis, cap. 2 haec habet: « Qui hic non acceperit remissionem peccatorum, illic non erit in patria beatorum. » *S. Hilarius* cap. 27 in Matth. nedum infidelium, sed et fidelium, qui in peccatis decedunt, desperatam esse salutem declarat, et inferius iisdem peccatoribus, quos quinque fatuae virgines adumbrant, « nullum post mortem superesse poenitentiae spatium » affirmat. *S. Pacianus* in paraenesi ad poenit. dicit: « Mementote, fratres, quia apud inferos exhomologesis non est, nec poenitentia tunc tribui poterit, consumpta tempore poenitendi. » *S. Cyrillus Hierosol.* (5) ait: « Poenitentiae et remissionis peccatorum tantum in hac vita praescriptum tempus habemus. » *S. Basilius* in Epist. (6) ad Virginem lapsam describit horrorem iudicii, poenasque inferni, et addit: « Ab his post mortem liberari non datur, neque est industria ulla, neque ars effugiendi amara supplicia. » *S. Gregorius Naz.* Or. (7) de plaga grandinis, ait: « Satius est nunc castigari ac purgari, quam ad cruciatum illum transmitti, cum iam poenae tempus erit, non purgationis. Quemadmodum enim, ut a Davide optime dictum est, morte superior est, qui hic Dei memor est, ita non est mortuis in inferno confessio, nec morum correctio. Hic enim Deus vitam et actionem, illic autem rerum gestarum censuram

(1) C. 10, v. 6.
(2) Epist. 2 ad Corinth. n. 8.
(3) N. 17.
(4) Io. 9, 4.
(5) Catech. 18.
(6) 4 46 (al. 5).
(7) Or. 16, al. 15, n. 74.

conclusit. » Et (1) cum dixisset, homines in hac vita a poenis liberari posse, mox de iis, qui in altera vita condemnantur, subiungit: « Non iam provocatio supereat, non sublimior iudex, non alia opera, per quae quispiam poenam deprecetur, non deficientibus lampadibus, oleum a prudentibus virginibus, aut a vendentibus acceptum, non divitis illius poenitentia, flammae cruciatu liquescentis ac propinquis suis correctionem requirentis, non denique praestitutum vitae in melius commutandae tempus. » *S. Chrysostomus* paraen. 1 ad Theodorum lapsum n. 9 dicit: « Quamdiu hic sumus, etiamsi millies peccemus, omnia licet eluere peccatorum poenitentiam exhibentibus. Cum autem illuc (in gehennam ignis) abducti fuerimus, etiamsi ingentem poenitentiam exhibeamus, nihil nobis proderit. Sed quantumvis dentibus frendamus, quantumvis lugeamus, quantumvis obsecremus, nec extremo quidem digito quispiam nobis aliquid refrigerii distillabit. Sed ea ipsa audiemus, quae dives olim ille, nempe *magnum chaos inter nos et vos firmatum est*. Resipiscamus itaque, obsecro, dum hic degimus, et Dominum agnoscamus, ut agnoscere oportet. Tunc enim solum de poenitentia desperandum erit, cum in inferno constituti erimus. Ibi namque solum hoc remedium infirmum et inutile est; dum autem hic versamur, etiamsi in ipsa senectute adhibeatur, vim habet maximam » (2). — *S. Hieronymus* lib. contra Elvidium n. 3 inquit: « Si dixerimus *Elvidius*, antequam poenitentiam ageret, morte praeventus est, non sequitur, ipsum post mortem poenitentiam egisse, cum non sit ibi poenitentiae locus. » *S. Augustinus* (3) scribit: « Quis enim catholicus Christianus vel doctus vel indoctus, non vehementer exhorreat, eam, quam dicit purgationem malorum (Origenes), id est, etiam eos, qui hanc vitam in flagitiis et facinoribus et sacrilegiis atque impietatibus quantumlibet maximis finierunt, ipsum etiam postremo diabolum ac angelos eius, quamvis post longissima tempora, purgatos, atque liberatos regno Dei lucique restitui?... De qua vanissima impietate adversus philosophos, a quibus ista didicit Origenes, in libris de Civitate Dei diligentissime disputavi. » Id praestitit S. Doctor praecipue lib. 21 de Civit. Dei, ubi c. 24, n. 5 dicit: « Frustra homo post hoc corpus (in morte amissum) inquirit, quod in hoc corpore sibi comparare neglexit. » Et c. 26 citat verba Apostoli Gal. V, 19 etc.: *Manifesta sunt opera carnis... quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur*, et subdit: « Haec profecto apostolica falsa est sententia, si tales post quantalibet tempora liberati regnum Dei possidebunt. Sed quoniam falsa non est, profecto regnum Dei non possidebunt. Et si in regni Dei possessione nunquam erunt, aeterno supplicio tenebuntur. » Ergo iuxta S. Doctorem, si vera est sententia Pauli, damnati ne per poenitentiam quidem ex infero liberari possunt. *Theodoretus* in Ps. VI scribit: « Clausa est poenitendi ianua iis, qui hinc demigrarunt, nec fieri potest, ut illi, qui in praesenti vita poenitentiae remediis uti noluerunt, illic afferant Deo confessionem pro peccatis. Testis est autem his verbis etiam virginum parabola; etenim per illam didicimus, fatuas virgines, restinctis lampadibus, mansisse ante ianuas, quia reiectae sunt, et thalamo exclusae; ait enim ipsis: *Disce-*

(1) N. 9. (2) Cf. Serm. 2 de Lazaro, n. 3.

(3) Lib. de haeres. n. 43.

dite, non novi vos. QuocircaB. David has offert Deo preces, rogans ut sanetur, perinde ac si medicamenta poenitentiae non haberent amplius locum in illa vita: *Non est in morte qui memor sit tui:* idcirco precor, ut in praesenti fruar curatione, quoniam novi eos, qui ab hac vita excesserunt cum ulceribus, nullam deinceps medicinam consecuturos, cum nullus amplius sit poenitentiae locus. » *S. Petrus Chrysologus* Serm. 66 de Lazaro et divite ait: « Cum esset (dives) in tormentis... vidit Abraham de longe... et ipse clamans dixit etc. Sic clamat qui hic clamantes contempsit audiri: ibi cassa vox est, istic inanis est clamor. Audi Prophetam dicentem: *In inferno autem quis confitebitur tibi?* In inferno quis misericordiae locus? In tormentis quae spes veniae? Et in hora sententiae tempus indulgentiae quis requirit?..... Insipienter ergo dives putat apud inferos mutari loca quando hic agendo homo bene vel male ibi sibi terminum aut poenae, aut quietis indicit. » *S. Fulgentius* lib. de fide ad Petrum (1) dicit: « Tempus acquirendi vitam aeternam in ista tantum vita Deus hominibus dedit, ubi voluit etiam esse poenitentiam fructuosam. Ideo autem hic poenitentia fructuosa est, quia potest hic homo deposita malitia bene vivere, et mutata voluntate iniusta, merita simul operaque mutare, et in timore Dei ea gerere, quae placeant Deo. Quod qui in hac vita non fecerit, habebit quidem poenitentiam in futuro saeculo de malis suis, sed indulgentiam in conspectu Dei non inveniet: quia etsi erit ibi stimulus poenitudinis, nulla tamen ibi erit amplius correctio voluntatis. » *S. Gregorius M.* (2) ait: « Recte dicitur: *Non revertar*, quia nequaquam ultra misericordia parcentis liberat, quos semel in locis poenalibus iustitia Iudicis damnat. » *S. Ioann. Damascenus* (3): « Quod hominibus mors, hoc angelis est lapsus; post lapsum enim non est his poenitentiae locus, ut neque post mortem hominibus. »

3. *Ratio* per fidem illustrata cognoscit, Deum aeternas poenas minari, ut homines efficacissimo timoris motivo a peccatis deterreantur. Iste autem finis non obtineretur, si verum esset, quod adversarii dicunt, per poenitentiam etiam damnatos ex inferno liberari posse. Praecipue enim illi, qui ob defectum cognitionis, aut ob perversitatem cordis in fide vacillant, aut de ipsa inferni existentia dubitant, passionibus suis fraena laxarent, et voluptatibus inservirent, temeraria spe freti, quod in altera vita poenitentiam acturi sint, si post mortem infernum vere existere cognoscant, et diros eius cruciatus experiantur. Sententia igitur adversariorum maxime contraria est moralitati, quam tamen ipsa ratio praecipit, et ad quam promovendam tota revelatio collineat. Praeterea ipsa ratio cognoscit, finem hominis esse moralitatem cum correspondente sibi felicitate, atque ideo necessario dari tum tempus merendi, et tempus praemium aut poenam consequendi. Absonum profecto esset, si perpetuo in via procedendum esset, et nunquam ad terminum perveniretur, et si semper laborandum, atque pugnandum esset, nec unquam desiderata quies, amata pax, et plena securitas obtineretur. Hinc ipsa sana ratio Sapientiae divinae convenientissimum, nobisque exoptatissimum esse cognoscit, quod revelatio docet, nempe in hac vita esse tempus merendi, et in altera vita tempus, praemium, aut poenam consequendi, ac

(1) Cap. 3, n. 38. (2) In Iob, c. 10, v. 21.

(3) Lib. 2 de fide, cap. 4.

ideo statum animae post corporis mortem firmum et stabilem evadere, et per actus morales immutari non posse. Ab ipsa igitur ratione non potest admitti poenitentia in altera vita peragenda. His accedit, immutabile dogma catholicum esse, quod peccator sine gratia divina salutarem poenitentiam peragere non possit (§ 421). Ratio autem humana, sibi relicta, nullo pacto probare valet, gratiam illam supernaturalem etiam in altera vita concedi: Revelatio porro contrarium docet, ut vidimus, et ideo ad salutarem gratiae usum in hac vita excitamur. Dicit enim Apostolus II Cor. VI: *Adiuvantes exhortamur, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis; ait enim: Tempore accepto exaudivi te, et in die salutis adiuvi te. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis*. Et ad Gal.: *Bonum autem facientes non deficiamus; tempore enim suo metemus non deficientes: ergo dum tempus habemus, operemur bonum* (1).

Nota 1. Quae adversarii obiiciunt, facile solvuntur.

Obi. I. Poenae sunt medicinae quaedam, ad hominum correctionem et emendationem ordinatae: ergo etiam poenae infernales ad damnatorum correctionem et emendationem infliguntur, atque proinde finem habebunt, si damnati de patratis peccatis dolent et vere emendantur.

Resp. Hanc difficultatem tollit S. *Thomas* (2) dicens: « Quod poena, quae etiam secundum leges humanas infligitur, non est semper medicinalis ei, qui punitur, sed solum aliis: sicut cum latro suspenditur, non ut ipse emendetur, sed propter alios, ut saltem metu poenae peccare desistant secundum illud Prov.: *Pestilente flagellato, stultus sapientior erit* (3). Sic igitur et aeternae poenae reproborum a Deo inflictae sunt medicinales his, qui consideratione poenarum abstinent a peccatis, secundum illud Ps. LIX, 6: *Dedisti metuentibus te significationem, ut fugiant a facie arcus, ut liberentur dilecti tui.* » Quodsi post iudicium extremum non adsunt, qui a peccatis deterreri debeant, immutabilis tamen manet finis principalis poenarum aeternarum, nempe manifestatio sanctitatis et iustitiae Dei. V. resp. ad Obi. IV, § praec.

Obi. II. In rerum universitate datur continua perfectibilitas, vi cuius omnia entia semper progrediuntur, donec tandem ad debitam perfectionem et finem suum perveniant. Hoc etiam in altera vita continuari debet, ac ideo etiam in peccatis mortui continuo in altera vita progrediuntur et perficiuntur, donec tandem ad finem suum, seu ad beatitudinem perveniant.

Resp. Hanc perfectibilitatem, et continuam progressionem fingunt nonnulli philosophi moderni, sed nec ex ratione theoretica, nec ex ratione empirica, nec ex ratione practica probare valent. Nam si decantata perfectibilitas in rerum universitate existeret, eam creaturae haberent a suo Creatore. Quomodo autem ratio sibi relicta probare valet, hoc esse decretum, seu hanc esse voluntatem Creatoris, ut omnia entia continuo progrediantur, et usque perfectiora fiant? Frustra laborat ratio in tali probatione, nisi contra sana principia Deo legem praescribere velit. Ratio potius approbat, quod revelatio docet, opera Dei perfecta esse, nam *vidit Deus cuncta, quae fecerat, et erant valde bona*. Multo minus ex ratione continuus progressus moralis in altera vita probari potest. Ipsi enim philosophi

(1) Gal. 6, 9, etc. (2) 1 2, q. 87, a. 3 ad 2.

(3) Cap. 19, v. 25

critici confitentur, statum alterius vitae esse *transcendentalem*, seu humanae intelligentiae vires transcendentem, atque ideo non posse qualitatem huius status a ratione theoretica declarari et determinari. Perperam quoque adversarii pro sua sententia argumentum petunt ex ratione empirica, quae testimonio sensuum, et experientiae innititur. Ubinam enim dicta perfectibilitas, seu continua in melius progressio conspicitur? An sol, luna et astra modo clarius lucent, quam ante centum, vel mille annos? An plantae et animalia maiori nunc quam ante saecula perfectione gaudent? — Intellectualis quidem humani generis cultura continuo augeri potest: haec autem essentialem naturae legem non probat, quia ab hominum ingenio, diligentia, educatione et aliis circumstantiis dependet; hic longe maior cultura in primis Ecclesiae saeculis extitit, quam medio aevo, et si nunc multa inventa sunt, quae Veteres ignorabant, nunc nonnullae artes ignorantur, veteribus notae. Certum pariter est, homines viatores in perfectione morali continuo crescere posse et debere; id autem semper et in omnibus fieri, non potest ab experientia probari, quae potius contrarium ostendit. Denique ratio practica, quae perfectam in hac vita moralitatem iubet, non solum adversariis nullatenus favet, sed etiam postulat, ut eorum sententia vera non sit, per quam, ut diximus, moralitas maxime labefactatur. Inania ergo sunt argumenta, quibus nonnulli ex philosophia ostendere conantur, quod etiam in altera vita peccatoribus salutaris poenitentiae et emendationis gratia concedatur.

Nota 2. Iam tempore *S. Augustini* extiterunt nonnulli, *Misericordes* dicti, qui dixerunt, per preces B. V. Mariae, angelorum custodum et sanctorum, Deum ad misericordiam flectendum, et damnatos ex inferno liberandos esse. At S. Doctor (1) ipsis respondet: « Hoc neminem sanae fidei dixisse, neminem dicturum esse. Alioquin nulla causa est, cur non etiam nunc pro diabolo et angelis eius oret Ecclesia, quam Magister Deus pro inimicis suis iussit orare. Haec igitur causa, qua fit, ut nunc Ecclesia non oret pro malis angelis, quos suos novit esse inimicos, eadem ipsa causa est, qua fiet, ut in illo tunc iudicio etiam pro hominibus aeterno igne cruciandis, quamvis perfecta sit sanctitate, non oret. Nunc enim propterea pro ipsis orat, quos in genere humano habet inimicos, quia tempus est poenitentiae fructuosae etc. » Eadem est doctrina *S. Gregorii M.* qui lib. 34 Mor. (2) docet, sanctos pro inimicis suis orare, quamdiu poenitentia ipsis fructuosa esse potest, non autem, cum iam damnati fuerint, nam ait: « Quomodo pro illis tunc orabunt, quando iam nullatenus possunt ad iustitiae opera ab iniquitate commutari? Eadem itaque causa est, cur non oretur tunc pro hominibus igni aeterno damnatis, quae nunc etiam causa est, ut non oretur pro diabolo angelisque eius aeterno supplicio deputatis: quae nunc etiam causa est, ut non orent sancti homines pro infidelibus impiissime defunctis. » Solus hic locus sufficit ad explodendam fabellam de Traiano ab inferni poenis Gregorii precibus liberato, quam referunt *Paulus Warnefridus* Ecclesiae Aquileiensis diaconus, et *Ioannes* diaconus Ecclesiae romanae. Quis enim verisimile putet tam doctum et sanctum virum contra sua principia voluisse pro principe ethnico, et Ec-

(1) Lib. 21 de Civ. Dei, cap. 24.

(2) Cap. 16, n. 38.

clesiae persecutore, avaro insuper, iniusto, vino dedito, aliisque vitiis coinquinato orare? Paulus, qui ducentis fere annis post S. Gregorium scripsit, rumore quodam deceptus fuit, et ideo non sine haesitatione historiolam illam proponit. Ioannes vero 300 circiter annis Gregorio posterior, eandem fabellam non ex probatis S. Gregorii actis, quae in Ecclesia romana asservantur, sed ex obscuris quibusdam anglo-saxonis monumentis hausit. « Legitur, inquit, penes easdem Anglorum Ecclesias, » et ulterius fatetur, non fuisse suae narrationi a Romanis adhibitam fidem. — Idem sentiendum est de aliis historiis, in quibus damnati dicuntur per preces sanctorum ex inferno liberati; desunt nempe communiter monumenta fide digna, ex quibus huiusmodi factorum veritas probetur. Si quae tamen vera sint, tunc dicere oportebit, eas animas non fuisse finali et irrevocabili sententia ad infernalia supplicia damnatas, sed ad tempus secundum praesentem propriorum meritorum iustitiam, ut habet *S. Thomas* (1). Inventa quidem sunt nonnulla Missalia, in quibus exhibentur orationes pro damnatis: sed haec paucissima sunt, non ante medium aevum conscripta, quae ab Ecclesia catholica nunquam approbata fuere, quinimo eius fidei et praxi penitus adversantur, et ideo nullius sunt auctoritatis (2).

Nota 3. Ad quaestionem, an aeternarum poenarum in inferno sit aliqua mitigatio, vel remissio? non una fuit olim de hac re sententia. Quidam enim quasi ferias quasdam constituerunt, in quibus damnati aliquam haberent requiem. Alii perpetuas quidem, et nunquam interruptas damnatorum poenas esse volebant, easdem tamen in acerbitate et intensione nonnunquam minui autumabant. Verumtamen istae sententiae nedum nullo satis solido innituntur fundamento, ut penitus arbitrariae sint, sed etiam opponuntur allatis Scripturae oraculis, quibus edocemur, *vermem* damnatorum *non mori*, nec eorum *ignem extingui* Marc. IX; damnatos *non habere requiem die ac nocte* Apocal. XIV; *cruciari die ac nocte in saecula saeculorum* Apoc. XX, 10. Sane infelix ille epulo (3), impetrare non potuit, ut stilla aquae refrigeraretur eius lingua, ut inde disceremus, nullum damnatis sperandum inde levamen. Ss. Patres idipsum docuerunt. *S. Cyprianus* in Epist. ad Demetr. de poenis damnatorum loquens ait: « Nec erit, unde habere tormenta vel requiem possint aliquando, vel finem. » Et *S. Bernardus* lib. 1 de anima ad Ugonem inquit: « Procul a beata Paradisi patria exulati cruciabuntur in gehenna perpetua, nunquam lucem visuri, nunquam refrigerium adepturi..... ubi nec qui torquet, fatigatur, nec qui torquetur, aliquando moritur. » Accedit ratio theologica, quam affert *S. Thomas* (4) dicens: « Non potest esse, ut poena tollatur nisi prius culpa expietur: et ideo cum culpa maneat in damnatis, eorum poena nullatenus interrumpetur. »

Nota 4. Certum est, quod pro peccatis venialibus, et pro mortalibus per poenitentiam quoad reatum culpae deletis, sed non plena satisfactione expiatis, poenae temporales sustinendae sint. Certum pariter est, quod illi, qui ruunt in infernum, has quoque satisfactiones praestare debeant,

(1) In 4 Sent. Dist. 45, q. 2, art. 2 ad 1.
(2) Cf. Gazzaniga de virt. theol. Diss. 1, cap. 2, Append. de Traiani liberat.
(3) Luc. 16, 24.
(4) In 4 Sent. Dist. 46, q. 2, art. 2.

atque ideo dirius crucientur. Putant autem quidam theologi, quod istae satisfactiones, seu poenae, quia temporales sunt, in inferno aliquando finem babeant, et quod ex hac ratione successu temporis damnatorum cruciatus minuendi sint. Sed, ait *Cl. Gazzaniga* (1), « probabilior videbitur illorum opinio, qui dicunt, *per accidens* in damnatis etiam peccata venialia in aeternum puniri; quia omnis remissio peccati poenitentiam praesupponit, quae nulla in damnatis esse potest. Unde *S. Gregorius M.* (2) *Hoc sciendum*, inquit, *quia illic* (in futuro saeculo) *saltem de minimis* (peccatis) *nihil quisque purgationis obtinebit, nisi bonis hoc actibus, in hac adhuc vita positus, ut illic obtineat, promereatur*. Idem dicendum de reliquis satisfactionibus pro culpis remissis. Si enim Deo non potest satisfacere in hac vita qui est in affectu peccati mortalis, multo minus satisfacere poterit in inferno. »

Nota 5. Quia tempus merendi et demerendi cum hac vita desinit, ideo damnati sicut non salutariter poenitere, ita nec per nova peccata novas poenas promereri poterunt. *S. Ambrosius* lib. de bono mortis (3) ait: « Impius, quamdiu vivit, peccatum auget; si moriatur, peccare desinit.» Et lib. 2 de Cain et Abel (4): « Mors peccatoris finem peccandi affert: » *S. Hieronymus* in Ecclesiasten cap. III generaliter affirmat: « Mortuos nec iuste agere posse, nec peccare, nec virtutes adiicere, nec vitia. » *S. Augustinus* in Enchir. (5) bonis voluntatem, malis facultatem peccandi fore negat. *S. Thomas* in Suppl. (6) rationem theologicam affert dicens: « Omnes communiter confitentur, quod post diem iudicii non erit aliquod meritum vel demeritum; et hoc ideo est, quia meritum vel demeritum ordinatur ad aliquod bonum vel malum ulterius consequendum: post diem autem iudicii erit et ultima consummatio bonorum et malorum, ita quod nihil erit addendum ulterius de bono vel de malo; unde et bona voluntas in beatis non erit meritum, sed praemium, et mala voluntas in damnatis non erit demeritum, sed poena tantum. »

III. *De aeterna sorte infantium sine baptismo mortuorum.*

§ 858. Calviniani statuunt, infantes fidelium ab utero matris esse sanctos, sive baptizati sint, sive non baptizati, et istos quoque salvos fieri, si sint ex numero praedestinatorum. Lutherani docent, baptismum esse quidem ordinarium regenerationis medium; at salvari liberos christianorum, si casu necessitatis praepediti salutari lavacro initiari nequierint; Deus enim, ut aiunt, extraordinaria et peculiari dispensatione peccatum, quo infecti sunt, liberaliter condonat, ut ad aeternam in coelis gloriam recipiantur. Quantum autem ad infantes extra Ecclesiam natos, atque praematura morte occumbentes, diversae sunt apud Lutheranos sententiae; aliis simpliciter eos damnantibus, aliis beatitatem coelestem spondentibus, aliis rem relinquentibus in medio (7). Catholici autem, S. Scripturae et Traditioni insistentes, tenent, infantes sine baptismo decedentes, ad aeternam salutem pervenire non posse. Christus enim ait: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu sancto, non potest introire in regnum*

(1) De actibus hum. Diss. 4, c. 5, Append. 1, n. 279, tom. 7.
(2) Lib. 4 Dialog. c. 39.
(3) Cap. 7. (4) Cap. 9. (5) Cap. 111.
(6) Q. 98, art. 6.
(7) V. Klüpfel l. 3, § 161, n. 2.

Dei (1). Ideo in professione fidei a *Concilio Lugdunensi II* approbata dicitur: *Credimus..... illorum animas, qui in mortali peccato vel cum solo originali decedunt, mox in infernum descendere, poenis tamen disparibus puniendas*. Eadem porro verba usurpata inveniuntur in decreto unionis *Conc. Florentini*. Ex quibus discimus, de fide esse, parvulos eiusmodi in infernum post mortem descendere, seu damnationem subire, poenis autem illos et peccatores adultos disparibus puniri; illud autem confirmatur per ea omnia, quae § 543 de necessitate baptismi dicta sunt. Certum autem est, etiam in infantibus baptismum fluminis suppleri per baptismum sanguinis, quem recipiunt, dum propter Christum necantur, ut § 545 nota 1 probatum fuit. Baptismum flaminis infantes recipere non possunt, quia desiderium baptismi, aut perfectae caritatis actum elicere nequeunt. Putarunt autem nonnulli, pro salute puerorum christianorum sufficere vota et preces parentum. Ita sensit *Io. Gerson* in Serm. de Nativ. B. V. Mariae, *Gabriel Biel* (2); et *Caietanus* (3) scribit: « Parvulos fidelium christianorum, quibus per baptismum subveniri haud potest, non tantum ex privilegio Dei singulari, sed ex lege Dei communi et ordinaria salvari posse votis ac precibus parentum. » Sed haec sententia solidis argumentis probata non fuit, et *Pius V*, cum *Caietani* opera Romae recuderentur, iussit in illis expungi commentarium huiusce secundi et undecimi articuli. De haeresi autem accusandus non est qui dicit, modo declarato aut alio modo a Deo benignisme stabilito, sed nobis non revelato, in infantibus baptismum suppleri aut ex dispositione divina per angelos conferri; quia in his sententiis dogmata de peccato originali et de necessitate baptismi non labefactantur (4). Sine haeresis nota autem negari non potest, quod infantes, qui baptismum non recipiunt, in quibus hic nullo modo suppletur, et qui ideo peccati originali inquinati in alteram vitam transeunt, ad aeternam salutem perveniro non possunt. Haec doctrina quidem a socinianis et rationalistis ut dura et crudelis carpitur, sed quam iniquae sint eorum criminationes, facile ostenditur, si attendatur, Ecclesiam catholicam dictis infantibus non aliam poenam adscribere, nisi eam, quae peccato originali debetur. Ecclesia quidem huius poenae qualitatem non definivit, sed eius mens benigna elucet ex theologis catholicis, qui hac in re in varias sententias abeunt.

1. *Augustiniani* cum *Gregorio Arim.*, *Norisio*, *Bertio*, etc., contendunt, infantes sine baptismo decedentes, non solum pati poenam damni propter perpetuam e regno coelesti exclusionem, sed etiam plecti poena sensus, quamquam comparate ad adultos mitissima. Hanc sententiam tradit *S. Augustinus* in Enchir. (5) scribens: « Mitissima sane omnium poena erit eorum, qui praeter peccatum, quod originale traxerunt, nullum insuper addiderunt. » Et lib. 5 c. Iulian. (6) ait: « Ego non dico, parvulos sine Christi baptismate morientes tanta poena esse plectendos, ut eis non nasci potius expediret, cum hoc Dominus non de quibuslibet peccatoribus, sed de scelestissimis et impiissimis dixerit. » Demum concludit: « Quis dubitaverit, parvulos non baptizatos, qui solum habent

(1) Io. 3, 5. (2) In 4, Dist. 4, p. 3. (3) 3 p., art. 2 et 11, q. 68.

(4) Cf. § 418, nota 3. (5) Cap. 93. (6) N. 44.

originale peccatum, nec ullis propriis aggravantur, in damnatione omnium levissima futuros? » Magistrum suum secutus est *S. Fulgentius*, qui lib. de fide, cap. 27 inquit: « Firmissime tene, et nullatenus dubites, non solum homines iam ratione utentes, verum etiam parvulos, qui... sine Sacramento S. Baptismatis de hoc saeculo transeunt, ignis aeterni sempiterno supplicio puniendos esse. » S. *Gregorius M.* (1) pariter docet: « Perpetua tormenta percipiunt, qui nihil ex propria voluntate peccaverunt. » Similiter *S. Prosper*, *S. Isidorus Hispan.*, *S. Anselmus* et alii loquuntur. *Cl. Petavius* censet ex citato decreto *Conc. Florentini* de fide esse parvulos poenae sensus addici. Ipsum vero hac in re hallucinatum esse, theologi communiter iudicant; nam si eius sententia vera esset, plurimi doctissimi et piissimi viri, qui contrarium propugnarunt, circa fidem aberrassent, cum tamen eorum sententiae ab Ecclesia nunquam condemnatae, sed potius approbatae fuerint ut ex dicendis apparebit. Hinc *Cl. Perrone* loc. cit. (2), *Petavii* sententiam recensens, ait in nota: « Hic desideranda videtur summi viri sagacitas, dum non animadvertit, Concilii Florentini definitionem cadere in vocem *mox*, non autem in qualitatem poenarum, de qua tunc non disceptabatur. »

2. *Thomistae* docent, infantes non baptizatos exclusos quidem esse a regno coelesti, sed non affici poena sensus. Hanc sententiam iam propugnarunt Patres graeci: nam *S. Gregorius Naz.* (3) dicit: « Eiusmodi parvulos, nec coelesti gloria, nec suppliciis a iusto Iudice afficiendos esse. » *S. Gregorius Nyss.* in Orat. de infantibus, qui praemature abripiuntur, inquit: « Immatura mors infantium demonstrat, neque in doloribus et moestitia esse eos, qui sic vivere desierunt. » Idem docet *S. Cyrillus Hier.* (4): Pro eadem sententia citatur *S. Gelasius P.* Epist. 7 ad Episcopos per Picenum, et *S. Bernardus* Epist. 77. Praeterea *Innocentius III* in cap. Maiores, § sed adhuc de bapt. et eius effect. declarat: « Poena originalis peccati est carentia visionis Dei; actualis vero poena peccati est gehennae perpetuae cruciatus. » Scholarum principes *P. Lombardus* in II Sent., dist. 33, *Alexander de Hales*, *S. Thomas*, *S. Bonaventura*, *Scotus*, *Aegidius Rom.* aliique, qui commentaria in libros Sent. scripserunt, communi consensu infantes non baptizatos a sensus poena eximunt, ac solam damni iisdem adiudicant. Cuius consensus non paucos testes habemus. Nam *S. Thomas* q. 5 de malo, art. 2 ait: « Communiter dicitur, quod peccato originali non debetur poena sensus. » *S. Bonaventura* in 2 Sent. (5), Lombardi sententiae subscribens ait: « Hunc modum dicendi magis approbant Magistri communiter. » *Barthol. Medina* de sententia opposita inquit: « Dura est, estque iam ab omnibus explosa. » *Bellarminus* (6) de eadem ita loquitur: « Quae quidem sententia non videtur aperte reprobata ab Ecclesia, reiicitur tamen passim in scholis. » Quod attinet auctoritatem *S. Augustini* et aliorum Patrum latinorum, *S. Thomas* loc. cit. respondet dicens: « Quod nomine tormenti, supplicii, gehennae et cruciatus, vel si quid simile in dictis sanctorum invenitur, est large accipiendum pro poena, ut ponatur species pro genere. Ideo autem san-

(1) Lib. 9 Mor. 16. (2) N. 812.
(3) Or. 40 in S. Bapt. n. 21.

(4) Catech. 3, cap. 2. (5) Dist. 33, q. 1.
(6) De amiss. grat. lib. 6, cap. 4.

cti tali modo loquendi usi sunt, ut detestabilem redderent errorem pelagianorum, qui asserebant in parvulis nullum peccatum esse, nec eis aliquam poenam deberi. » Imo, iuxta doctrinam S. *Thomae*, parvuli morientes cum solo peccato originali nullam tristitiam, nullumve dolorem percipiunt ex privatione visionis beatificae, quod S. Doctor loc. cit. art. 3 hac argumentatione probat: Nemo tristatur de amissione boni, quod non cognoscit; ignoti enim est nulla cupido; atqui dicti infantes non cognoscunt beatitudinem supernaturalem, qua privantur, quia visio Dei beatifica superat cognitionem naturalem, nec cognosci potest nisi per lumen fidei, quod nec actu, nec per sacramentum fidei susceperunt; ergo de ipsius amissione moestitiam vel dolorem non sentiunt. Iuxta hanc doctrinam parvuli non baptizati, quoniam a coelo exclusi sunt, apud inferos commorantur, sed sine luctu et sine gandio. Sicuti autem locus inferorum, in quo animae sanctae in veteri foedere sine omni dolore detinebantur, *limbus* dictus est; ita theologi infantibus quoque cum solo peccato originali decedentibus apud inferos specialem locum assignant, quem *limbum puerorum* nominant. Cum autem saeculo praeterlapso haec theologorum doctrina a nonnullis inique sugillaretur, a *Pio VI* in Const. dogmatica *Auctorem fidei*, synodi Pistoriensis propositio, quae est 26ª, et ita se habet: « Doctrina, quae velut fabulam pelagianam explodit locum illum inferorum (quem limbi puerorum nomine fideles passim designant), in quo animae decedentium cum solo peccato originali, poena damni citra poenam ignis puniantur, perinde ac si hoc ipso, quod qui poenam ignis removent, inducerent locum illum et statum medium, expertem culpae et poenae, inter regnum Dei et damnationem aeternam, qualem fabulabantur Pelagiani, *falsa*, *temeraria*, *in scholas catholicas iniuriosa declaratur* » (1).

3. *Nonnulli* ulterius progressi sunt, et infantibus in peccato originali decedentibus naturalem quandam beatitudinem adiudicarunt. Haec sententia adscribitur *Cardinali Sfrondato*, et defenditur in opere, cui titulus est: *Nodus praedestinationis dissolutus* (quod autem opus a multis nullatenus ut genuinum habetur). *Molina* in Concordia (2) dicit: « Parvulos reprobatos perinde se habituros, ac si in solis naturalibus fuissent constituti, ab omnibus molestiis et aerumnis post diem iudicii immunes, melioremque in naturalibus vitam absque omni vitio mentis et corporis in perpetuas aeternitates ducturi. » Haec sententia teste *Serryo* in Hist. Congreg. de auxiliis (3) a censoribus his verbis perstricta fuit: « Dicere, parvulos etc., temerarium est, nimiumque accedens ad illum, ab Ecclesia Dei ut errorem semper habitum, adeoque in pelagiano et coelestiano dogmate condemnatum, quo dicebantur parvuli, etiamsi non baptizentur, adeoque maneant exclusi a regno coelorum aeternam ac beatam quamdam vitam, sed extra coelum habere. » Etiam *Bellarminus* (4) hanc sententiam fidei adversari autumat. Eandem reprobat S. *Augustinus* l. 1 de anim. orig. (5) scribens: « Non baptizatis parvulis nemo promittat inter damnationem regnumque coelorum quietis vel felicitatis cuiuslibet

(1) Cf. Billuart Tract. de peccatis et legibus, Diss. 7, art. 6.
(2) Q. 23, art. 4 et 5, Disput. 1, membro 9.
(3) Lib. 4, cap. 21.
(4) Lib. 6 de amiss. grat. cap. 2, n. 1.
(5) Cap. 9.

quasi medium locum: hoc enim eis etiam haeresis pelagiana promisit. » Et Concilium plenarium totius Africae an. 418 habitum can. 3 definivit: *Si quis dixerit, ideo dixisse Dominum: In domo Patris mei mansiones multae sunt, ut intelligatur, quia in regno coelorum erit aliquis medius, aut ullus alibi locus, ubi beati vivant parvuli, qui sine baptismo ex hac vita migrarunt, sine quo in regnum coelorum, quod est vita aeterna, intrare non possint, anathema sit. Cl. Billuart* (1) probat, infantes dictos beatitudine naturali non frui, quia ob peccatum originale etiam aversi sunt a Deo, auctore naturae. His non obstantibus *P. Godoy* Ord. Praed. Oxoniensis Episcopus (2) ait: « Sententia, concedens parvulis naturalem beatitudinem, nullam censuram contra fidem meretur, » imo et a temeritatis nota illam alienam esse affirmat. Eandem defendit etiam *Cl. Perrone*, qui conatur ostendere, eam a sententia pelagianorum differre (3), imo (4) illam fulsit auctoritate *S. Thomae* (5) dicentis: « Sibi (Deo) coniunguntur per participationem naturalium bonorum, et ita etiam de ipso gaudere poterunt naturali cognitione et dilectione. » — Ex dictis patet, varias sententias defendi posse, dum quaeritur de status qualitate, in quo infantes sine baptismo decedentes commoraturi sunt, dummodo admittatur, ipsos a regno coelorum exclusos esse, et dummodo post extremum iudicium non adstruatur locus triplex, cum duplicem tantum assignet revelatio divina

Usus doctrinae de aeternitate poenarum.

§ 859. 1. Si quid est, quod iustos a peccatis retrahere, et peccatores ad poenitentiam impellere valeat, certe dogma est de aeternitate poenarum infernalium. Nam si levis dolor, qui in una vel altera corporis parte sentitur, si per dies, hebdomades, menses aut annos perduret, et quasi continuus sit, maxime molestus, et vix non intolerabilis censeatur, quid dicendum erit de gravissimis inferni cruciatibus (§ 761), qui semper perdurant, nunquam interrumpuntur, nunquam finiuntur? Et en! fides nos certos reddit, quod cruciatus isti gravissimi et aeterni per unicum peccatum mortale, sive cogitatione, sive verbo, sive opere committatur, contrahi possint. Quam deplorandus igitur est, qui ad declinandam temporalem aerumnam graviter peccat non attendens ad verba Christi: *Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere: sed potius timete eum, qui potest, et animam et corpus perdere in gehennam* (6). Multo magis lugendi, et tanquam insanientes habendi sunt, qui propter delicias vanas et momentaneas animam gravis peccati vulnere sauciant. Qualis proportio datur inter deliciarum tempus et poenarum aeternitatem? Propter voluptatem, quae citissime transit, aeternas promereri poenas, quis non dementiam reputet? Tam impie deliranti cum *S. Chrysostomo* (7) dici potest: « Quantas delicias et quantum temporis illis suppliciis vis comparari? Vis ne centum annos, aut duplo amplius? Quid hoc erit, si comparetur cum saeculis infinitis? Quod enim est somnium unius diei ad totam vitam collatum, idipsum est rerum praesentium usura futurorum statui comparata. Num aliquis est, qui suave somnium optet ea con-

(1) L. c. § 2.
(2) In 1 2, q. 83 de peccato orig. tract. 4, disp. 38, § 8, n. 146.
(3) L. c. n. 814. (4) N. 815.
(5) In II Dist. 33, q. 2, art. 2 ad 5.
(6) Matth. 10, 28.
(7) Paraen. 1 ad Theodorum

ditione, ut per totam vitam crucietur? Ecquis ita stultus, ut ad talem retributionem accedat? » — Quicunque autem tam stultus, impius et infelix fuit, ut peccato lethali animam suam inquinaverit, per memoriam aeternarum poenarum ad celerem poenitentiam excitari debet. Quomodo enim poenitentiam vel per momentum differet, in quo repentina morte praeventus in miserrimae aeternitatis abyssum precipitari potest? — Istud accelerandae poenitentiae motivum *S. Pacianus* in celebri sua paraenesi ad poenitentiam peccatoribus proponit, et versus finem dicit: « Saeculares ecce ignes timemus, et carnificum ungulas expavescimus! Comparate cum his aeternas torquentium manus, apicesque flammarum nulla aetate morientium! Per Ecclesiae fidem rogo vos, fratres! per sollicitudinem meam, per communes omnium animas obtestor et deprecor, ne pudeat in hoc opere, ne pigeat, opportuna quamprimum remedia salutis invadere, deiicere moeroribus animum, sacco corpus involvere, cinere perfundere, macerare ieiunio, moerore conficere, multorum precibus adiuvari. In quantum poenae vestrae non peperceritis, in tantum Deus vobis parcet. »

2. Dogma de aeternitate poenarum omnes catholici profitentur, et tamen per hanc fidem a via iniquitatis non retinentur, et ad stadium virtutis fideliter percurrendum non impelluntur. Quare hoc fit? — Ex hac praecipue causa, quia homines atrocitatem et aeternitatem poenarum inferni debito modo non considerant, sed, ut cupiditatibus suis liberius indulgeant, a veritatibus fidei terrorem incutientibus mentem et cogitationem divertunt. Propterea Ierem. XII, 11 dicitur: *Desolatione desolata est omnis terra, quia nullus est qui recogitet corde.* Hinc fluit maxima obligatio, quia pastores animarum atrocissimas et aeternas inferni poenas fidelibus frequenter et ferventer ob oculos ponere tenentur. Nunquam satis deplorari possunt concionatores illi, qui, ne auditoribus displiceant, de tam gravi materia, auribus hominum carnalium ingrata diserte loqui reformidant. Audiamus pro coronide gravissimi huius tractatus *S. Chrysostomum* Hom. 2 in II Epist. ad Thessal., n. 3 ita eloquentissime disserentem: « Si legum, quae hic sunt latae, metus tantam vim habet, ut nos a pravis abducat actionibus, multo magis futurorum memoria, supplicium immortale, poena sempiterna. Si metus regis terreni a tam multis nos abducit malis, quanto magis metus aeterni Regis? Quomodo ergo poterimus assidue metum habere, si frequenter audiamus Scripturas? Nam si mortui solus conspectus animum nostrum ita reprimit; quanto magis gebenna et iguis, qui nequit extingui? Quanto magis vermis, qui non moritur? Si gehennam semper cogitemus, non cito in eam incidemus; propterea supplicium minatus est Deus. Si illud cogitare non magnum aliquod baberet lucrum, non iam minatus esset Deus; sed quoniam eius recordatio valet ad res magnas recte gerendas, propterea tamquam salutare aliquod medicamentum eius minas nostris insevit animis. Ne despiciamus tantum lucrum, quod inde nascitur, sed etiam assidue versemus in prandiis, in coenis. Nam de rebus quidem iucundis sermo nihil iuvat animam, sed eam reddit imbecilliorem; sermo autem de rebus tristibus et molestis amputat, quidquid diffunditur et diffluit, eamque dissolutam convertit et contrahit. Qui de theatris et mimis

disputat, nihil ei prodest, sed magis incendit, magisque temerariam reddit et petulantiorem. Qui aliena curat et scrutatur, saepe illam ex tali curiositate in pericula coniicit. At qui de gehenna loquitur, nullo obnoxius erit periculo, et sapientiorem reddet animam. At verborum times importunitatem? Num si sileas, gehennam extinxeris? Num si dixeris, accenderis? Seu dixeris seu non dixeris, exardescet ignis: de ea dicatur assidue, ut nunquam in eam incidas. Fieri non potest, ut anima de gehenna solicita cito peccet. Audi enim optimam admonitionem: *In memoriam revoca novissima tua, et in aeternum non peccabis* (1). Fieri non potest, nt anima, quae timet de reddendis rationibus, ad delicta non sit tarda. Metus enim vigens in cogitatione, in ea nihil admittit mundanum. Nam si quae de ea verba fiunt, ita eam deiiciunt et comprimunt; ratio et cogitatio, quae perpetuo habitat in animis, an non magis purgat animam quam quivis ignis? Regni non ita meminerimus nt gehennae. Metus enim maiorem vim habet quam promissio: et scio, quod mnlti bona despicati essent innumerabilia, si liberati essent a supplicio, cum nunc quoque mihi sufficiat non esse punitum, non esse castigatum. Nullus ex iis, qui gehennam habent ante ocnlos, incidet in gehennam. Nullus ex iis, qui gehennam despiciunt, effugiet gehennam. Sicut enim apud nos, qui timent quidem iudicia, non comprehenduntur a iudiciis, qui autem illa despiciunt, ii sunt, qui maxime in ea incidunt; ita hic quoque. Si eversionem Ninivitae non timuissent, fuissent eversi: qnoniam vero timuerunt, non fuerunt eversi. Si temporibus Noë timuissent diluvium, non fuissent obruti diluvio, et si timuissent Sodomitae, non fuissent exusti. Magnnm est malum minas negligere. Qui despicit minas, per res ipsas cito sentiet experientiam. Nihil est aeque utile atque de gehenna disserere: quovis argento puriores nobis efficit animas. Audi enim prophetam dicentem: *Iudicia tua coram me sunt semper* (2). Christus quoque de ea saepe disserit. Nam etsi molestia afficit auditorem, ei tamen prodest maxime. Talia enim sunt omnia quae prosunt; neque mireris: nam et medicamenta et cibi aegroto prius sunt molesti, et tunc afferunt utilitatem. »

(1) Eccl. 7, 40.

(2) Ps 17, 23.

ARTICULUS II.

De aeternitate gloriae et beatitudinis coelestis.

§ 860. Quemadmodum sors damnatorum miserrima, ita sors iustorum in coelo felicissima est. Nam eorum animae sunt immunes ab omni malo, et frunntur omni bono, Deum facie ad faciem cum summo gaudio videntes, ut § 777 — § 785 probatum fuit. Imo post extremum iudicium etiam resuscitata eorum corpora summa gloria et ineffabili beatitudine replebuntur in coelo, ut § 828 et seq. ostensum est. Sicuti autem pro damnatis nihil magis horrendum est quam poenarum aeternitas; ita pro electis nihil magis iucundum est, quam doctrina revelata, quae eos certos reddit, gloriam et beatitudinem, quam in coelis possident, in aeternum duraturam esse. Dogma hoc catholicum adhuc pertractandum et probandum superest. Consideranda autem est beatissima aeternitas tum *in Christo electorum capite,* tum *in membris eius, seu in electis.*

I. *Christus Deus et Homo in coelo in aeternum regnaturus est.*

§ 861. Quicumque non negant Christi Divinitatem, etiam profitentur, ipsum immutabilem esse, ac aeterna gloria, maiestate et beatitudine pollere ut Filium Dei, seu secundum naturam divinam. Quidam vero circa humanam Christi naturam male senserunt. Nam, ut refert *S. Augustinus* lib. 1 de Trin. cap. 8, nonnulli dixerunt, Christi humanitatem post diem iudicii in Divinitatem esse convertendam, et illam subiectionem, de qua Paulus loquitur (1), nihil aliud esse quam commutationem substantiae creatae in substantiam Creatoris. Haec autem sententia et naturali rationi manifeste contraria est, quia repugnat divinae naturae, ut aliquid in ipsam convertatur; et est aperte haeretica, quia Christus in aeternum non solum erit Deus, sed etiam homo, cum unio hypostatica indissolubilis sit (§ 313): praeterea Christus resurrexit ad vitam immortalem et immutabilem, unde felicitas humanitatis eius aeterna futura est maiori ratione quam beatitudo Angelorum vel hominum beatorum: tandem sententia adversariorum repugnat ipsis Pauli verbis: nam si Filius subiiciendus est Patri, oportet ut naturam habeat, per quam illi subiici possit. — Alii porro admiserunt quidem, Christum perpetuo Deum et hominem manere,. at asseruerunt, post diem iudicii gloriam humanitatis Christi diminuendam esse, ipsumque ut hominem summa regendi potestate privandum esse. Fides autem catholica docet, Christum post iudicium eadem gloria fruiturum, et perpetuo in coelis regnaturum esse non solum secundum Divinitatem, sed etiam secundum humanitatem, quod constat ex *S. Scriptura* et ex *Traditione*.

1. Dan. VII, 13, etc. legitur: *Aspiciebam in visione noctis, et ecce cum nubibus coeli quasi Filius hominis veniebat, et usque ad Antiquum dierum pervenit: et in conspectu eius obtulerunt eum, et dedit ei potestatem et honorem et regnum; et omnes populi, tribus et linguae ipsi servient e potestas eius, potestas aeterna, qua; non auferetur, et regnum eius, quod non corrumpetur*. Apertissime Propheta hic loquitur de Filio Dei incarnato, cui aeternam gloriam et incommutabilem potestatem adiudicat. Idem probant verba Angeli de Christo ad Mariam dicentis: *Regnabit in domo Iacob in aeternum, et regni eius non erit finis* (2). Paulus quoque immutabilem Christi gloriam, et potestatem his verbis adseverat: *Iesus Christus heri et hodie; ipse et in saecula* (3), id est, in aeternum idem manet. S. Ioannes in Apoc. cum descripsisset civitatem coelestem in aeternum duraturam, subiungit: *Sedes Dei et Agni in illa erunt, et servi eius servient illi: et videbunt faciem eius, et nomen eius in frontibus eorum... et regnabunt in saecula saeculorum* (4). Sicut ergo thronus Dei, ita et thronus Agni (Christi) in aeternum permanebit, et si electi regnabunt in aeternum, num Christus aliquando regnare desinet?

2. *Traditio* S. Scripturae suffragatur. Ss. Patribus iam § 392, n. 3 citatis adiungi potest *S. Chrysostomus*, qui Hom. in Ps. CIX, n. 3 dicit: « Vidisti propheticorum et apostolicorum verborum concentum et concordiam? Illic enim dicit: *Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* (5): hic vero: *Quousque po-*

(1) I Cor. 15, 26.
(2) Luc. 1, 32.
(3) Hebr. 13, 8.
(4) Apoc. 22, 3, etc.
(5) Ps. 109, 2.

suerit omnes inimicos suos (1). Sed neque illic illud *donec*, nec hic hoc *quousque* sunt termini temporum. Quomodo enim steterit illud propheticum, quod dicit, Dan. 7: *Potestas eius potestas aeterna* etc., si ad ea usque tempora sit regnaturus? Vides, non esse solummodo attendendas dictiones, sed esse ascendendum ad intelligentiam » (2). Et *S. Augustinus* lib. 1 de Trinit. cap. 8, n. 16 ait: « Nec sic arbitremur, Christum traditurum regnum Deo et Patri, ut adimat sibi; nam et hoc quidam vaniloqui crediderunt. Cum enim dicitur: *Tradiderit regnum Dei et Patri*, non separatur ipse, quia simul cum Patre unus Deus est. Sed divinarum Scripturarum incuriosos, et contentionnm studiosos fallit verbum, quod positum est, *donec*. Ita namque sequitur: *Oportet illum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis*, tanquam cum posuerit, non sit regnaturus: nec intelligunt ita dictum, sicut est illud Ps. CXI: *Confirmatum est cor eius, non commovebitur, donec videat super inimicos suos:* non enim cum viderit, iam commovebitur. » (3). — Ecclesiae fides praecipue elucet ex *Conc. Constantinopolitano I* quod, cum nonnulli dicerent, cum consummatione saeculi etiam regnum Christi finem habiturum esse, *Symb. Nicaeno* haec verba de Christo addidit: *Cuius regni non erit finis.*

Nota. Adversarii abntebantur verbis Ps. CIX, 2: *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*, et dicebant per haec verba sessionis ad dexteram Patris et regni Christi finem statui. Sed male omnino argumentati sunt. Nam, ut *S. Hieronymus* lib. c. cont. Helvid. n. 5. aliique Patres observarunt, est haec phrasis saepe in Ss. Litteris usitata, ut haec particula *donec*, et similes, adiunctae propositionibus affirmativis, affirment aliquid de certo tempore, de quo maxime poterat dubitari, non tamen quidquam negent de reliquo tempore, sed respectu illius indefinitae sint. Quia ergo in praesenti dubitari poterat', an Christus esset regnaturus eo tempore, in quo nondum omnes inimici eius ei subiiciuntur, ideo de hoc potissimum tempore id affirmatur a regio Propheta, non tamen negatur de posteriori tempore, seu aeternitate, sed potius ut manifestum supponitur, tunc maxime regnaturum. « Haec responsio, ait *Cl. Suarez* (4), optima est, quamvis dici etiam possit, verba illa intelligi de ascensione Christi in coelum, per quam assecutus est, ut ad dexteram Patris sedeat; — sessurus est autem, donec ponantur inimici eins scabellum pedum eius, quia usque ad illud tempus non iterum descendet de coelo. Et hoc sensu concedere possumus, illam particulam *donec* includere negationem, non quidem durationis regni, sed quietis, ut ita dicam, seu permansionis in coelo absque reditu in hunc mundum. Iuxta quam expositionem sensus erit, Christum sedisse in coelo, non rediturum in hunc mundum, donec subiiciat sibi inimicos, tunc autem iterum venturum, scilicet in die iudicii: unde non fit eum tunc amissurum regnum et potestatem, sed potius universalius, atque manifestius tunc dominaturum. » Alter locus, quem obiiciebant adversarii est ille Pauli, ad Cor.: *Cum autem subiecta fuerint illi omnia, tunc et ipse Filius subiectus erit ei, qui subiecit*

(1) I Cor. 15, 23.
(2) Cf. Hom. 39 in I ad Corinth. n. 4.
(3) Cf. Lib. de 83 quaest., q. 69.
(4) Q. 59, art. 6, Disp. 58, Sect. 41.

sibi omnia, ut sit Deus omnia in omnibus (1). Cum ex bis verbis Ariani conarentur ostendere, Filium minorem esse Patre, nonnulli Patres dixerunt, haec dicta esse de Christo secundum humanam naturam, quae, licet Verbo hypostatice coniuncta, in se tamen spectata finita est, et ideo Divinitati subiecta. Alii dixerunt, verba citata intelligi de Filio secundum Divinitatem, subiectionem autem non significare obedientiam, seu servitutem, sed solum concordiam voluntatis cum origine a Patre. Plerique locum Pauli intelligunt de Christo non in propria persona, sed in corpore suo mystico, quod est Ecclesia; quia nunc nondum est tota Ecclesia Christi perfecte subiecta Patri: completo vero beatitudinis statu perfecte subiicitur. Ulterius ait *Cl. Suarez* l. c., « dici potest, Paulum specialiter tribuere illi statui subiectionem Christi ad Patrem, quia nunc videtur habere Christus specialem modum regendi et gubernandi homines et Angelos, horum ministerio utendo ad illorum salutem perficiendam, et in illis gratiam, et varia dona influendo: tunc vero ab hoc opere et regimine cessabit, et in hoc solum incumbet, ut seipsum, totumque suum regnum in Patrem referat. Ut ergo Paulus indicaret differentiam inter illum, et praesentem statum, dicit, tunc fore Christum subiiciendum Patri, quia tunc huic subiectioni tantum vacabit: et cessabit, ut ita dicam, ab omnibus exterioribus functionibus: tunc enim cessabunt omnia ministeria, novae illuminationes in Beatis, accidentalia gaudia de conversionibus peccatorum, et similia: sed erit quasi pura quaedam contemplatio divina, eodem modo stabilis ac perpetua, qua totus Christus, id est, caput cum omnibus membris feretur in Deum, eique subiicietur. Et huic expositioni optime quadrat ratio subiuncta a Paulo: *Et tunc Filius erit subiectus Patri, ut sit Deus omnia in omnibus*, id est, ut Deus unus in omnibus dominetur et glorificetur, et omnes in Deo habeant quidquid sancte et iuste amare possunt ac desiderare... Hoc ergo significare mihi visus est Paulus per illam subiectionem ad Deum, scilicet perfectam quietem in Deo, et cessationem ab omni externo ministerio non solum corporali, sed etiam spirituali, quia in eo statu non erit iam tempus (ut ita dicam) inquirendi Deum aut sibi, aut aliis, sed tantum fruendi, amandi et subiiciendi se illi, quia tunc iam erit ipse omnia in omnibus. »

(1) I Cor. 15, 28.

II. *Electi ineffabili gloria et beatitudine in aeternum fruentur.*

§ 862. Felicissimum Beatorum statum in coelo nunquam finem habere, et beatitudinem, per bona opera promeritam nunquam decrescere et nunquam fastidium generare, sed in aeternum ineffabilem manere *S. Scriptura* et *Traditio* testantur.

1. *S. Scriptura* ubique gloriam et beatitudinem electorum aeternam praedicat. Ps. XX, 3 etc., retributio iusti ita describitur: *Posuisti in capite eius coronam de lapide pretioso. Vitam petiit a te, et tribuisti ei longitudinem dierum in saeculum et in saeculum saeculi. Magna est gloria eius in salutari tuo: gloriam et magnum decorem impones super eum. Quoniam dabis eum in benedictionem in saeculum saeculi: laetificabis eum in gaudio cum vultu tuo.* Sap. V, 16 legitur: *Iusti autem in perpetuum vivent, et apud Dominum est merces eorum.* Dan. XII, 3 ait: *Qui docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti: et qui ad iustitiam erudiunt*

multos, quasi stellae in perpetuas aeternitates. Christus frequenter aeternitatem gloriae coelestis insinuavit. Matth. VI, 20 inquit: *Thesaurizate vobis thesauros in coelo, ubi neque aerugo, neque tinea demolitur, et ubi fures non effodiunt, nec furantur.* Io. X, 28 de ovibus suis dicit: *Ego vitam aeternam do eis, et non peribunt in aeternum, et non rapiet eas quisquam de manu mea.* Io. XVI, 22, ad electos suos Apostolos dicit: *Nunc quidem tristitiam habetis: iterum autem videbo vos, et gaudebit cor vestrum, et gaudium vestrum nemo tollet a vobis.* Matth. XXV, 46 de iustis legitur: *Ibunt — iusti in vitam aeternam.* Hinc beatitudo coelestis nominatur I Petr. V, 4: *Immarcescibilis gloriae corona;* I Cor. IX, 25: *Corona incorruptibilis;* Hebr. V, 9: *Haereditas aeterna;* I Petr. I, 10: *Aeterna gloria;* II Cor. IV, 17: *Aeternum gloriae pondus;* II. Petr. I, 2: *Regnum aeternum*, et tandem Paulus I Thess. IV, 16 dicit: *Et sic semper cum Domino erimus.*

2. *Traditio* satis constat *ex Symbolo apostolico*, in quo profitemur: *Credo — in vitam aeternam.* Observat autem *Catechismus rom.* (1): « His verbis: *vitam aeternam* non magis perpetuitatem vitae, cui etiam daemones sceleratique homines addicti sunt, quam in perpetuitate beatitudinem, quae Beatorum desiderium expleat, significari. » Notandum porro est, dogma catholicum de aeternitate praemiorum coelestium in Ecclesia Christi nullos alios adversarios habuisse, nisi illos qui animae immortalitatem impugnarunt. Idcirco, ut iam vidimus, Ss. Patres passim ex aeternitate gaudiorum caelestium ab omnibus admissa intulerunt, poenas quoque inferni aeternas esse. Non opus est ergo, ut multa Ss. Patrum testimonia pro hoc dogmate afferantur. Aliquos tamen audiamus. S. *Chrysostomus* in Hom. 6 in Ep. ad Hebr. n. 4, eleganter describit beatitudinem coelestem, et inter alia dicit: « Cogita quantum sit, animam, cum illuc (in coelum) abierit, non amplius expectare finem illorum bonorum, nec mutationem, sed incrementum et vitam, quae non habet finem, ab omni quidem periculo liberam, et ab omni animi aegritudine et sollicitudine immunem, plenam animi gaudio, et bonis innumeris! » *S. Augustinus* lib. 22 de Civ. Dei, cap. 30 inquit n. 1: « Deus ipse finis erit desideriorum nostrorum, qui sine fine videbitur, sine fastidio amabitur, sine fatigatione laudabitur. » Et n. 5: « Haec septima erit Sabbatum nostrum, cuius finis non erit vespera, sed Dominicus dies velut octavus aeternus, qui Christi resurrectione sacratus est, aeternam non solum spiritus, verum etiam corporis requiem praefigurans. Ibi vacabimus et videbimus: videbimus et amabimus: amabimus et laudabimus. Ecce quod erit in fine sine fine. Nam quis alius noster est finis, nisi pervenire ad regnum, cuius nullus est finis? » Idem (2), explicans verba: *Credo videre bona Domini in terra viventium* exclamat: « O bona Domini, dulcia, immortalia, incomparabilia, sempiterna, immutabilia! Et quando vos videbo, bona Domini? » — *S. Petrus Chrysologus* Serm. de resurr. Christi (3) haec habet: « *Una*, inquit, *Sabbati.* Bene una, quia resurrectionis dies alteram nescit: lucis aeternae mater noctis tempus ignorat, perpetuus dies perpetuo illucescit, resurgentium lux mori non potest, lux, quae noctem delet, nequit extingui. » *S. Bernar-*

(1) P. I, cap. 13, n. 2.

(2) Enarr. 2 in Ps. 26. (3) Serm. 79.

dus (1) Serm. de triplici bonorum genere ait: « Aeterna illa bona, bona sunt, quae nec oculus vidit, nec auris audivit; et quae nunquam exeunt ab illa patria, quae nescit nisi gaudium et iubilationem. »

Nota. Quaestio etiam moveri solet de numero electorum. Ast Ecclesia ipsa profitetur, numerum istum soli Deo cognitum esse; nam in Oratione secr. Dom. 1. Quadr. sic Deum orat: *Deus cui soli cognitus est numerus electorum in superna felicitate locandus* etc. Hunc numerum autem maximum esse colligitur ex verbis S. Ioannis in Apoc. dicentis: *Post haec vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus et tribubus et populis et linguis, stantes ante thronum Dei* (2). Magnitudo eiusdem numeri colligi potest ex infinita Dei bonitate et misericordia ex fine hominis ad vitam aeternam destinati, ex redemptione Christi superabundanti, et pro omnibus peracta, ex volnntate Dei omnes salvandi, ex oeconomia gratiae, quae sufficienter omnibus suppeditatur, ex Sacramentorum efficacia etc. — Christus autem perspicuis verbis profitetur plures esse reprobos, quam electos. Ait enim Matth. VII, 13: *Intrate per angustam portam, quia lata porta et spatiosa via est, quae ducit ad perditionem, et multi sunt, qui intrant per eam. Quam angusta porta, et arcta via est, quae ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam!* Et cum quidam Christum interrogaret: *Domine, si pauci sunt, qui salvantur?* respondit divinus Redemptor: *Contendite intrare per angustam portam: quia multi, dico vobis, quaerent intrare et non poterunt* (3). Et Matth. XX, 16: *Multi sunt vocati, pauci vero electi*. Haec verba clarissima sunt; sed tamen in iis exponendis non omnes consentiunt. Nonnulli putant, ea de omnibus hominibus dicta esse, quorum maior numerus reprobatur, quia maior est numerus infidelium et haereticorum, quam numerus Catholicorum. Alii autem ea ad fideles restringunt, et per ea nobis patefactum esse censent, etiam ex fidelibus plures esse, qui pereunt, quam qui salvi fiunt. Etiam Ss. Patres huius sententiae fuisse videntur. Nam *S. Chrysostomus* Hom. 40 ad populum dicit: « Quot putatis esse in hac civitate nostra (Antiochia) qui salvi fiant? Infestum est, quod dicturus sum; dicam tamen: Non possunt inveniri in tot millibus centum, qui salventur; quin et de his dubito... Quanta enim in iuvenibus malitia? quantus in senibus torpor? quanta in omni populo iniustitia? » *S. Augustinus* contra Crescen. (4) ait: « Ipsi boni, verique Christiani, qui per seipsos multi sunt, comparatione malorum falsorumque itidem pauci sunt; sicut multa grana, quibus horrea multa complentur pauca dicimus comparatione palearum. » *S. Gregorius M.* (5) inquit « Ad fidem plures veniunt, sed ad coelestia regna pauci perducuntur nam plerique Deum vocibus sequuntur, moribus fugiunt. » Ss. Patres ut patet, exinde etiam inter fideles parvum electorum numerum repetunt, quia multorum Christianorum vita fidei, quam profitentur, non respondet. Et sane, si consideretur, non obstante recta fide paucos aut innocentiam conservare, aut veram et constantem poenitentiam agere, paucos impedimenta salutis declinare et media salutis strenue arripere, paucosque, spretis mundi principiis

(1) Serm. 16 de diversis.
(2) Apoc. 7, 9.
(3) Luc. 13, 23, etc.
(4) Lib. 3, cap. 66.
(5) Hom. 19 in Evang.

ac illecebris ad evangelicam perfectionem tendere, timendum prorsus est, quod inter fideles quoque maior sit numerus reproborum, quam electorum. Nonnulli tamen distinctionem ineundam esse censent. Sic *Cornelius a Lapide* in Iac. II, 13 scribit: « Licet in nonnullis oppidis, locis, populis bonae indolis et educationis, ubi scilicet insignes sunt Magistri, Pastores, Confessarii, senatores, gubernatores, qui assidue a puero populum in fide et pietate erudiunt, nutriunt et fovent, plures salvari credam; tamen in multis aliis, ubi haec desunt, ubi scilicet magna est ignorantia et incuria salutis, atque ubi indoles gentis perversa prava educatione aut societate nutritur et roboratur, plures damnari quam salvari opinor, aut metuo. » Dubitari autem nequit, doctrinam de parvo electorum numero ideo nobis revelatam esse, ut moralitas hominum promoveatur, ad quam promovendam tota revelatio collineat. In ista igitur doctrina publice proponenda caute ea declinare oportet, quae aut vanam praesumptionem nutrire, aut omnimodam desperationem excitare possent, quoniam praesumptio et desperatio moralitati et pietati adversantur, eamque maxime impediunt. Strenue igitur impugnanda est vana eorum praesumptio, qui nimis facilem ad coelum aditum reputant; his continuo acclamandum est, angustam portam et arctam viam esse, quae ducit ad vitam; regnum coelorum vim pati, et violentos rapere illud; legitime certantibus duntaxat coronam imponi, servum pigrum et inutilem eiici in tenebras exteriores; per bona opera certam faciendam esse electionem etc. Ex altera parte difficultas salutem operandi non ita exaggeranda, et numerus electorum non ita extenuandus est, ut consecutio beatitudinis vix non impossibilis videatur. Praedicandum potius est, Deum velle omnes homines salvos fieri, dummodo peccata fugiant, et bona opera perficiant, Christi merita infinita esse, bonum Pastorem etiam perditam ovem quaerere, et ideo miserrimum quoque peccatorem per poenitentiam iustificari posse, gratiam sufficientem omnibus concedi, et efficacem per fervidas preces, et per sacramenta obtineri etc. Hac ratione doctrina de parvo numero electorum iuxta spiritum Religionis christianae proponitur, duo extrema evitantur, et honor Dei, et salus animarum promoventur.

Usus doctrinae de aeternitate praemiorum.

§ 863. 1. Bona mundi et oblectamenta carnis vana et caduca esse, continuo mutari et citissime diffluere, mundi amatores ipsi experiuntur, et cum Ecclesiaste confiteri coguntur: *Vanitas vanitatum, et omnia vanitas... Vidi cuncta quae fiunt sub sole, et ecce universa vanitas et afflictio spiritus* (1). Et nihilominus plurimi inveniuntur, qui bonis terrenis ita inbiant, ut ea per iniusta quoque media colligere satagant, et illicitas etiam delectationes avide apprehendant. Tam obcaecatis et delirantibus hominibus Psalmista acclamat: *Filii hominum! usquequo gravi corde? ut quid diligitis vanitatem, et quaeritis mendacium?* Bona coelestia aeterna sunt et immutabilia, et tamen parum desiderantur, imo et parvipenduntur, quod deplorat *S. Thomas a Villan.* (2) dicens: « Si in rebus terrenis modica spes lucri temporalis arriserit, fervet animus, gliscit, ebullit desideriis et cupiditatibus fervidis; ad aeterna illa et ineffabilia lucra nullus est animi

(1) Cap. I, vv. 1 et 14.

(2) Conc. in Dom. Quinq.

motus, nulla cupiditas, nullum desiderium alget et frigescit cor nostrum, neque etsi mille considerationibus et adhortationibus satagas in illo excitare desiderium, statim algescit et gelatur, et in suam pristinam redit frigiditatem. O deplorandum algorem! o gemendam miserandamque duritiam! o magnum pessimumque miraculum! » Ne in tam gravem et pestiferam inordinationem prolabamur, frequentissime caducitatem bonorum terrestrium, atque aeternitatem bonorum coelestium meditari, cor nostrum a terrenis affectibus purgare, et toto desiderio ad coelestem patriam anhelare debemus. Fervidi huius desiderii praeclarum exemplum proponit idem *S. Thomas a Vill.* l. c. dicens: « Audite quemdam de filiis et civibus veris illius civitatis, quomodo gliscat, quomodo concupiscat, quomodo ardeat ad illam. *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum! concupiscit et deficit anima mea in atria Domini* (1), et iterum: *Laetatus sum in his, quae dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus* (2), eum visuri, et cum illo in aeternum quasi domestici et familiares perpetuo mansuri, et cum illo regnaturi in aeternum. Idcirco dissolvor gaudio, non me capio prae laetitia, dum haec considero: nec transit boc gaudium, nec frigescit, sed stat, et permanet in corde meo: *Stantes erant pedes nostri*, affectus et desideria, *in atriis tuis Ierusalem*. Non ad terrena dilabuntur illico, licet hic vivamus, sed *nostra conversatio*, nostrum gaudium in coelis est, ibi est cor nostrum, quia ibi est noster thesaurus » (3).

2. *Breves dies hominis sunt* (4), et ideo brevis est etiam labor, qui exigitur ad praemium aeternum promerendum. Quis recusabit brevem laborem, pro quo immensa et aeterna gaudia recepturus est? — Eleganter hoc pietatis motivum proponit *S. Augustinus* (5) dicens: « *Beati, qui habitant in domo tua, in saecula saeculorum laudabunt te.* Haec est requies sempiterna, sine fine erit requies illa, sine fine erit gaudium hoc, sine fine erit laetitia ista, sine fine erit incorruptio: vitam aeternam habebis, requiem quae non habet finem. Quanto labore digna est requies, quae non habet finem? Si verum vis comparari et verum iudicare, aeterna requies aeterno labore emitur. Verum hoc est; sed noli timere, misericors est Deus. Si enim haberes aeternum laborem, nunquam pervenires ad aeternam quietem... Ergo ut aliquando pervenias ad id, quod emis, non in aeternum laborandum est; non qnia non valet tanti, sed ut possideatur quod emitur. Digna est quidom emi labore perpetuo; sed necesse est, ut labore temporali ematur. Certe tantus debuit esse, id est, sempiternus labor pro requie sempiterna. Decies centena millia annorum in labore quid valent? decies centena millia annorum babent finem: Quod tibi dabo, dicit Deus, non habet finem. Qualis misericordia Dei! Nec dicit, decies centena millia annorum labora; non dicit, vel mille annos labora; non dicit, quingentos annos labora: cum vivis labora in paucis annis; inde iam requies erit, et finem non habebit. Et adhnc audi consequentia: *Domine, secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, exhortationes tuae iucundaverunt animam meam.* Et paucos annos laboras, et in ipsis laboribus non deest consolatio, non desunt gaudia qnotidiana. Sed noli gaudere in saeculo: gaude in Christo,

(1) Ps. 83, 1. (2) Ps. 121, 1.
(3) Matth. 6. (4) Iob 14, 5.

(5) Enar. in Ps. 93, n. 24.

gaude in verbo eius, gaude in lege eius. Quantae ergo sunt istae consolationes in tantis laboribus? Verum est ergo quod dixit Apostolus (1), quod ad praesens temporale est, et leve tribulationis nostrae, iuxta incredibilem modum, et in incredibilem modum aeternum gloriae pondus operatur nobis. Ecce quantum pretium damus, quodam modo unam siliquam ad accipiendos thesauros sempiternos; siliquam laboris ad requiem incredibilem, secundum quod dictum est: iuxta incredibilem modum, et in incredibilem modum aeternum gloriae pondus operatur. »

3. Reliquum est, ut Deo O. M. debitas persolvamus gratias, quod tanto saeculorum decursu, atque inter innumera fere errorum portenta, vera ac salutaris de vera felicitate doctrina ad nos transierit. Est enim haec de aeterna salute fides totius christianae religionis basis ac fundamentum, virtutum ac honorum operum calcar, antidotum peccatorum, in secundis rebus veri ac sinceri gaudii fons, in adversis perfugium ac levamen, in desperatis fida anchora, in morte robur. Quibus mediis ad tam praecellentis, ac nullo unquam tempore finiendae beatitudinis, quam meritis suis unigenitus Dei Filius nobis acquisivit, possessionem perveniamus, per decursum institutionis huius dogmaticae ostendimus. Vae ingratis et hypocritis, qui erubescunt Evangelium, quosve pudet Christi crucifixi, qui, teste Apostolo, Iudaeis scandulum est, gentibus autem stultitia! Faxit Deus, ut quod, eo revelante, cognovimus, summum aliquando bonum, ad quod conditi sumus, posthanc vitam nanciscamur sine fine beati. *Deus autem patientiae et solatii det nobis interea idipsum sapere in alterutrum secundum Iesum Christum, ut unanimes uno ore honorificemus Deum et Patrem Domini nostri Iesu Christi. Propter quod suscipiamus invicem, sicut et Christus suscepit nos* (2), *qui est super omnia Deus benedictus in saecula. Amen* (3).

(1) II Cor. 4. 17.

(2) Rom. 15, 5.

(3) Rom. 9, 5.

INDEX

PARS V.

DE DEO OMNIUM CONSUMMATORE

ARTICULUS II

V. ex del. D. D. Archiep.
GHIRINGHELLO